

Universitat de València

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història Medieval

**Els vescomtes de Gallano. Un llinatge baronial de la Corona d'Aragó
en la baixa Edat Mitjana.**

Xavier Mesado i Gimeno

Tesi doctoral

Tom I

DIRECTOR DE LA TESI

Dr. ENRIC GUINOT RODRÍGUEZ (Universitat de València)

Estudis de doctorat:

Programa "Societats Econòmiques i Culturals a Europa des de l'Edat Mitjana fins a la
Revolució Francesa"

ÍNDIX TOM I

1. INTRODUCCIÓ: JUSTIFICACIÓ I OBJECTIUS	
7	
2. FONTS I BIBLIOGRAFIA	
20	
2.1. Fonts documentals	
20	
2.2. Fonts impreses	
28	
2.3. Bibliografia	
48	
2.3.1. Fonts publicades	
48	
2.3.2. Monografies i articles de revista	
54	
3. PART PRIMERA: ELS LLINATGES NOBLES EN LA CORONA D'ARAGÓ	
84	
3.1. La noblesa de la Corona d'Aragó en la baixa Edat Mitjana	
84	
3.1.1. La noblesa en el regne de València	
102	
3.2. Les bases econòmiques de la noblesa	
127	
3.2.1. La crisi de les rendes senyorials en la baixa Edat Mitjana	127
3.2.2. El crèdit i el mercat de capitals	
132	
3.2.3. El censal: de l'endeutament a l'estalvi	
137	
3.3. Els llinatges nobles i les relacions de parentiu	
142	
4. PART SEGONA: EL LLINATGE LIORI	
177	

4.1. Origen i ascens del llinatge Liori als segles XII-XIV.	
	177
4.1.1. Els senyors de Sot de Xera i Torre Somera al regne de València	184
4.1.1.1. Furtado de Liori († d. 1273)	184
4.1.1.2. Gil Rodrigo de Liori († d. 1300)	188
4.1.1.3. Gil Roís de Liori († 1326).	190
4.1.1.4. Gonzalo Roís de Liori († d. 1355)	191
4.1.1.5. Els senyors de la Torre Somera	194
4.1.2. Els senyors de Cascant al regne d'Aragó	196
4.1.2.1. Ramiro de Liori († a. 1326)	197
4.1.2.2. Gil (I) Roís de Liori († 1362)	199
4.1.3. La relació del llinatge "Liori" amb altres de la noblesa valenciana i aragonesa.	203
4.1.3.1. L'ascens social a l'ombra del llinatge "Xèrica"	203
4.1.3.2. L'entroncament amb el llinatge "Fernández de Heredia"	205
4.2. El llinatge "Liori" a principis del segle XV: la generació eminent.	210
4.2.1. Gil (II) Roís de Liori i Sánchez Muñoz († 1419)	211
4.2.2. Juan (IV) Fernández de Heredia († 1449)	215
4.2.3. La participació del llinatge "Liori" en la política	219

4.2.3.1.	La pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya 1409)	(1392- 221
4.2.3.2.	L'interregne i el compromís de Casp (1410-1412)	230
4.2.4.	Balanç del llinatge "liori" a principis del segle XV	238
5.	PART TERCERA. EL LLINATGE DELS VESCOMTES DE GALLANO (1401-1498)	(1401- 241
5.1.	El llinatge i les relacions familiars i amb els subordinats	243
5.1.1.	Els primers vescomtes de Gallano (1401-1420).	247
5.1.1.1.	Sanç (I) Roís de Liori i Fernández de Heredia, almirall de Sicília (c.1377-1420)	247
5.1.1.2.	Ramoneta de Centelles i Riusech († 1417/1420) i el llinatge Centelles.	259
5.1.1.3.	L'almirall de Sicília i els seus subordinats	262
5.1.2.	Els segons vescomtes de Gallano (1420-1498).	266
5.1.2.1.	Sanç (II) Roís de Liori i Centelles, vescomte de Gallano (1416 -1498)	266
5.1.2.2.	El llinatge Mur i la vescomtessa Beatriu de Mur i Maça de Liçana (1427-1499)	285
5.1.2.3.	La relació dels vescomtes de Gallano amb el llinatge Centelles	289
5.1.2.4.	Els vescomtes de Gallano i els servidors del llinatge	291
5.1.3.	Caterina de Liori, senyora de carabona († 1499)	306

5.1.4.	Els senyors de Riba-roja (1473-1514)	
	310	
5.1.4.1.	Joan Roís de Liori i Mur (c. 1445-1489)	
	310	
5.1.4.2.	El llinatge Montcada i Beatriu de Montcada i Vilaragut († 1514)	
	326	
5.1.4.3.	Els senyors de Riba-roja i els seus servidors	
	330	
5.1.5.	Recapitulació	
	336	
5.2.	La participació del llinatge en la política	
	340	
5.2.1.	El regne de Sicília: de l'interregne al virregnat (1410-1420)	
	342	
5.2.2.	El llinatge i l'activitat parlamentària	
	346	
5.2.3.	La funció militar del llinatge	
	353	
5.2.4.	Les ambaixades de Joan Roís de Liori a Itàlia (1486-1489)	360
5.2.5.	Balanç de la vida pública del llinatge	
	384	
5.3.	Les bases econòmiques del llinatge	
	387	
5.3.1.	La formació d'un patrimoni senyorial	
	387	
5.3.1.1.	En el regne de Sicília	
	387	
5.3.1.2.	En el regne de València	
	400	
5.3.2.	La dissolució del patrimoni del regne de Sicília i la concentració en el regne de València.	
	407	

5.3.2.1.	El bescanvi del vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell	
	409	
5.3.3.	El patrimoni senyorial i les rendes ordinàries.	
	415	
5.3.3.1.	La senyoria de Betxí	
	425	
5.3.3.2.	La senyoria de Riba-roja	
	432	
5.3.3.3.	La senyoria de les valls de Seta i Travadell	441
5.3.4.	La gestió del patrimoni i la casa dels vescomtes de Gallano	
	448	
5.3.4.1.	L'administració del tutor Juan (IV) Fernández de Heredia	448
5.3.4.2.	L'administració de Sanç (II) Roís de Liori	451
5.3.4.2.1.	L'arrendament de les rendes ordinàries	454
5.3.4.2.2.	El comerç dels productes agrícoles.	
	456	
5.3.4.2.3.	La pressió sobre els vassalls	
	456	
5.3.4.2.4.	L'exercici de la jurisdicció senyorial	
	457	
5.3.4.2.5.	Conflictes i compromisos amb altres senyors	459
5.3.4.2.6.	Conflictes amb els oficials reials	
	460	
5.3.4.2.7.	Defensa de l'alta jurisdicció de la senyoria de Betxí	461
5.3.4.3.	Els deutes dels vescomtes de Gallano	
	462	
5.3.4.4.	L'estalvi i les inversions del vescomte de Gallano	464
5.3.4.4.1.	Préstecs: el mutuum i la comanda.	
	464	
5.3.4.4.2.	Cessions de drets i accions	
	467	
5.3.4.4.3.	Compra de censals i violaris	
	468	

5.3.5.	El patrimoni de Caterina de Liori	
	470	
5.3.5.1.	La presa de possessió de l'alqueria de Benissuera	471
5.3.5.2.	L'arrendament de Benissuera	
	471	
5.3.6.	El patrimoni senyorial de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada	
	472	
5.3.6.1.	La donació de les senyories de Mistretta i Capizzi	472
5.3.6.2.	La donació de la senyoria de Riba-roja	
	473	
5.3.6.3.	La venda de Riba-roja a Beatriu de Montcada	
	475	
5.3.7.	L'administració del patrimoni i la casa dels senyors de Riba-roja	476
5.3.7.1.	L'aveïnament de nous pobladors en Riba-roja	
	477	
5.3.7.2.	L'exercici de la jurisdicció senyorial	479
5.3.7.3.	La pressió sobre els vassalls de Riba-roja	
	480	
5.3.7.4.	Els arrendaments	
	482	
5.3.7.5.	Els deutes dels senyors de Riba-roja	486
5.3.7.5.1.	Carregaments de censals	
	488	
5.3.7.6.	Les inversions dels senyors de riba-roja	
	490	
5.3.7.6.1.	Quitament de censals	
	491	
5.3.7.6.2.	La compra de censals per Beatriu de Montcada	492
5.3.8.	Balanç del patrimoni del llinatge	
	495	
6.	PART QUARTA. LA DESCENDÈNCIA DELS VESCOMTES DE GALLANO	498
6.1.	La pubilla del llinatge: Isabel Roís de Liori (1477-1509)	
	500	

6.1.1. El llinatge Cardona en el regne de València i la relació amb el llinatge Liori	507
6.2. La disputada herència del vescomte de Gallano	513
6.2.1. El procés sobre la propietat de la baronia de Riba-roja	517
6.3. La darrera descendent: Hipòlita Roís de Liori (1480-1546)	520
6.3.1. La relació del llinatge Liori amb el llinatge Requesens.	528
7. CONCLUSIONS	535
8. GENEALOGIES	571
8.1. Llinatge Liori, segles XIII-XIV	571
8.2. Llinatge Fernández de Heredia	572
8.3. Llinatge Castellblanch	573
8.4. Llinatge dels vescomtes de Gallano	574
8.5. Llinatge Centelles	575
8.6. Llinatge Mur	576
8.7. Llinatge Montcada	577
8.8. Llinatge Requesens	578
8.9. Llinatge Cardona	579

1 INTRODUCCIÓ: JUSTIFICACIÓ I OBJECTIUS

El tema del present treball versa sobre l'estudi de l'origen i evolució d'un llinatge noble de la Corona d'Aragó en la baixa Edat Mitjana, el llinatge en qüestió és el Liori, llinatge que va rebre el títol de vescomtes de Gallano per part del rei Martí de Sicília. De tota manera no es tracta d'estudiar una família de manera aïllada, sinó d'analitzar aquest llinatge com a exemple del grup social al que pertany, en aquest cas analitzem l'estament militar, es a dir la noblesa, com un grup social que formava part de les elits de la societat medieval, elits que concentraven la riquesa i el poder. A l'hora d'abordar el nostre estudi sobre la història del llinatge Roís de Liori en el marc de la Corona d'Aragó al llarg de la baixa Edat Mitjana, hem decidit seguir a l'historiador Josep Fernández Trabal¹, i l'obra *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*², de l'autora catalana Maria Mercè Costa i Paretas, que en el seu conjunt recull la història del llinatge Xèrica, juntament amb l'estudi del seu patrimoni i de la seua relació amb la monarquia, també l'obra *Llinatge i poder Castelló (XVI-XIX)* de Mª Jesús Gimeno Sanfeliu sobre els barons de la Pobra, la Serra, Borriol, Benicàssim i Montornés³. Aquestes obres donen algunes claus per entendre millor la història de la noblesa catalana i valenciana, i per extensió la de tota la Corona d'Aragó, per a les edats mitjana i moderna. En elles els autors estudien els aspectes genealògics de cadascun dels llinatges, incloent principalment les estratègies familiars de matrimoni i enllaços amb altres llinatges, la transmissió de la herència, la projecció política de cadascun d'ells, les bases patrimonials i econòmiques en que fonamentaven llur riquesa i poder, i les relacions socials amb els altres llinatges de la noblesa, que en formaven part de la seua parentela o eren clients seus. Així mateix per a l'estudi dels nostre llinatge hem afegit a les categories abans esmentades l'estudi

¹ FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. (2008): "Notes per a una història de la noblesa a Catalunya", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, L I, (2007-2008), pp. 427-449.

² COSTA I PARETAS, Maria Mercè (1998) *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona.

³ GIMENO SANFELIU, Mª Jesús. (2003): *Llinatge i poder Castelló (XVI-XIX) Els barons de la Pobra, la Serra, Borriol, Benicàssim i Montornés*, Paterna.

d'una nova faceta en la que investiguem sobre la relació que tenia el llinatge amb els altres grups socials, concretament amb els seus subordinats, servents i fins i tot els esclaus.

Lluny resten ja els temps en què els estudis sobre la noblesa constaven de relats apològics i laudatoris sobre els llinatges nobiliaris, acompanyats de l'estudi de les genealogies familiars, els escuts d'armes i els blasons nobiliaris. Els nous vents historiogràfics, com la Nova Història Social, definida per Peter Burke⁴ com l'estudi dels canvis socials produïts al interior dels grups socials que componen una societat determinada, han impulsat els estudis sobre l'estructura de les societats del passat i sobre els diversos grups que les composaven. Així l'estudi de les elits dirigents de l'Antic Règim han tingut el seu propi espai dins de la Nova Història Social, l'obra de Burke es un estudi sobre les elits en general, i sobre el patriciat urbà de Venècia i Amsterdam en particular, un estudi tant sobre la mentalitat i la cultura com sobre la riquesa d'aquestes elits urbanes⁵. Com que anem a estudiar un llinatge, hem de centrar la nostra atenció d'una banda en les relacions familiars en l'interior del llinatge i el paper que cadascun dels seus membres tenia en ell, pel que fa sobretot a les qüestions fonamentals de la transmissió del patrimoni familiar, el matrimoni, la situació de la dona, la descendència dels fills legítims i il·legítims, i les aliances amb els altres llinatges.

L'origen de la noblesa en Europa ha estat estudiat per molts autors entre ells Martin Aurell, Alessandro Barbero, Guy Bois, Philippe Contamine, Jean Flori i Maria Concepción Quintanilla Raso⁶, els quals en resum venen a explicar que amb la fusió de les elits romanes amb les germàniques a la fi de l'Imperi Romà, van sorgir uns nous grups dominants que es van reservar l'ús de la força i de la violència sota les seues tres formes: armada, policial i judicial, a les que van unir la possessió de les terres, en forma

⁴ BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam. Estudio sobre las élites del siglo XVI*, Barcelona, p. 31. Es tracta d'un assaig d'història social comparada entre els patriciats urbans de Venècia i Amsterdam en el segle XVII.

⁵ BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam...* Op. cit., p. 15.

⁶ Per a saber més sobre la formació de la noblesa europea podem vore entre moltes altres obres, BOIS, Guy. "Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIVe et XVe siècles: essai d'interprétation", inclosa en l'obra (1977) *La noblesse au moyen âge, XIe-XVe siècles. Essais à la mémoire de Robert Boutruche*; editada per Philippe CONTAMINE, on es recullen nombrosos articles sobre el tema, el llibre d'Alessandro BARBERO (1987): *L' aristocrazia nella società francese del medioevo. Analisi delle fonti letterarie (secoli X-XIII)*, Bolònia, la síntesis feta per AURELL, Martin. (1996) *La noblesse en Occident (Ve-XVe siècle)*, Paris, QUINTANILLA RASO, Maria Concepción. (1996): *Nobleza i caballeria en la Edad Media*, Madrid, i FLORI, Jean. (1998): "Guerre et chevalerie au moyen âge (à propos d'un ouvrage récent)", *Cahiers de civilisation médiévale*. 41e année, n° 164, pp. 353-363.

d'honors, com a manera de pagament per part de la monarquia carolíngia, amb la qual cosa es van crear principats autònoms, i al mateix temps que va aparèixer el grup socio-professional dels cavallers, grup que es dedicava a l'activitat militar. Al segle XIII l'estament militar, que ja s'havia format anteriorment com hem explicat, va prendre plena validesa jurídica, adquirint els drets de la pràctica de la guerra i de l'exercici de l'alta jurisdicció sobre les seues senyories, convertint-se així en un grup social caracteritzat pels privilegis de l'estament militar. Així mateix en la baixa Edat Mitjana apareix una nova noblesa, anomenada noblesa de servei, que ve unida a l'exercici de l'administració de l'estat i a la participació en les guerres d'una monarquia que cada vegada era més autoritària⁷, en el nostre estudi aquesta nova noblesa coincideix amb l'adveniment de la nova dinastia Trastámara al tro de la Corona d'Aragó.

La consideració de la noblesa com un grup dominant de l'Europa de l'Antic Règim, és un punt comú a tots els historiadors de les societats europees, tant de l'època medieval com moderna, ja que en aquesta societat la noblesa constituïa un estament social dotat d'un cos ben definit, tant de privilegis com de valors comuns, la defensa i la promoció dels quals era l'objectiu principal de la seua activitat sociopolítica. Hem de comprendre que la noblesa era un estament que estava integrat en el si de la societat de la seua època, i tal com ens demana Martin Aurell, hem d'acceptar que menys del 5% de la població europea (el percentatge varia segons els països, per a la Corona d'Aragó estaria al voltant del 1'5 %) va acaparar una bona part del poder i la riquesa de la societat i els va transmetre als seus descendents⁸. Així mateix, Laredo Quesada afirmava que el domini de l'estament nobiliari es pot comprendre en unes societats, com la medieval, que estaven basades en els principis de jerarquia i desigualtat, i en les quals les desigualtats es transmetien per naixement, i en les que tota l'estructura social, política i jurídica anava encaminada principalment a perpetuar aquestes diferències i a mantindre els privilegis⁹. Dins d'aquest tipus de societats la pertinença a un grup ampli (tribu, comunitat, clan, llinatge, bàndol, gremi, estament etc.) era un requisit necessari

⁷ Sobre el tema de la noblesa i la monarquia autoritària Vid. NIETO SORIA, José Manuel. (2002): "La nobleza y el «poderío real absoluto» en la Castilla del siglo XV". *Cahiers de linguistique hispanique médiévale*, nº 25.1, pp. 237-254. Sobre la participació dels nobles en les guerres Vid. ROJAS GABRIEL, Manuel (1997): "La nobleza como élite militar en la frontera con Granada: una reflexión", *Actas del Congreso la Frontera Oriental Nazarí como Sujeto Histórico (S. XIII-XVI): Lorca-Vera, 22 a 24 de noviembre de 1994*, pp. 181-190.

⁸ AURELL, Martin. (1996): *La noblesse en Occident ... Op. cit.*, p. 7

⁹ LAREDO QUESADA, M. A. (1996): "La consolidación de la nobleza en la baja Edad Media", *Nobleza y sociedad en la España moderna*, Madrid, p. 29

de supervivència, ja que el recurs a la violència privada era un fet general que s'estenia a tots els grups socials i no era patrimoni de cap d'ells¹⁰. No anem a entrar en el debat sobre si cal utilitzar la paraula aristocràcia en lloc de noblesa com propugna Joseph Morsel¹¹, ja que el mateix concepte de noblesa amaga una realitat complexa i gens homogènia dins del qual es troben situacions socials molt diferents, ja que no són comparables la situació social dels gran barons amb la dels escuders, donzells o generosos, malgrat que tots ells gaudien en conjunt dels privilegis de l'anomenat estament militar.

Els estudis sobre les elits, per part de la Història Social, han utilitzat una doble perspectiva d'anàlisi, per una banda la via prosopogràfica, entesa aquesta com la descripció biogràfica col·lectiva de tot el grup social en el seu conjunt, un treball d'història total d'un grup reduït, en paraules de Burke¹², i per l'altra banda, la via de l'estudi de la microhistòria, entesa aquesta al seu torn, com l'anàlisi en detall d'un sol cas singular, que resulte paradigmàtic del grup social que volem conèixer. Aquest és el cas del present estudi en el que anem a analitzar en profunditat una família o llinatge, el llinatge dels vescomtes de Gallano, o Roís de Liori, per a que ens valga com a exemple, i en representació del grup de la noblesa baronial de la Corona d'Aragó.

Mentre que la prosopografia, o el mètode prosopogràfic, es basa fonamentalment en mètodes quantitius, i per tant, en la gestió de grans quantitats de dades, extretes en la seua major part de fonts notarials. Ja que l'objectiu principal de la prosopografia és caracteritzar els diferents grups socials a partir de notícies biogràfiques, diferenciant els perfils socials i destacant les excepcionalitats que es produeixen al interior d'un grup social¹³. Tanmateix, aquest mètode també presenta problemes i limitacions, ja que d'una

¹⁰ FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. (2008): "Notes per a una història... Op. cit., p. 431

¹¹ MORSEL, Joseph. (2008): *La aristocràcia medieval. El dominio social en Occidente (siglos V-XV)*, València. Front el terme noblesa, Morsel defensa el terme aristocràcia, per ser un vocable aliè al llenguatge medieval i perquè remet a la dominació de la societat per part d'un grup d'individus, el terme anglès *aristocracy* s'utilitza per superar el binomi *nobility / gentry*, així mateix proposa l'ús d'aristocràcia en lloc de noblesa, per ser un vocable global que permet integrar les capes rurals i urbanes. Tanmateix se'ns plantegen alguns interrogants respecte del nom aristocràcia, entès el seu significat com a classe social que gaudeix del poder, al seu interior es recullen individus provinents d'altres estaments socials, com són els eclesiàstics i els burgesos, ja que no tots els grups dominants eren nobles, ni tots els nobles gaudien del poder, cal preguntar-se sí tots els individus que formaven part de la noblesa constituïen l'aristocràcia.

¹² BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam ... Op. cit., p. 63*

¹³ SESMA MUÑOZ, J. Á., LALIENA CORBERA, C. i NAVARRO ESPINACH, G. (2006): "Prosopografía de las sociedades urbanas de Aragón durante los siglos XIV y XV. Un balance provisional", *La prosopografía como método de investigación sobre la Edad Media, Aragón en la Edad Media, Sesiones de trabajo*, Saragossa, p. 8. Vid. també MORENO MEYERHOF, P. (2010): "Prosopografía y Emblemática", *Emblemata. Revista Aragonesa de Emblemática*, nº 16, Saragossa, p.

banda, les fonts només recullen les dades d'aquells individus que apareixen als documents, els quals es prenen com una mostra representativa de tot el grup social en estudi, així l'anàlisi es centra en persones, mentre que de fet un anàlisi cultural planteja les relacions entre els grups¹⁴, i per l'altra, la classificació i interpretació de les dades recollides per tal d'homologar als diversos individus des d'un punt de vista social no sempre tenen la seua correspondència en altres àmbits d'estudi, com per exemple l'econòmic¹⁵. Pel que fa a l'ús del mètode prosopogràfic en l'estudi de la noblesa de la Corona d'Aragó durant l'Edat Mitjana, en les darreres dècades, principalment tenim les tesis dels investigadors Jorge Sáiz Serrano, Carlos López Rodríguez i Santiago Ponsoda López de Atalaya sobre la noblesa valenciana, les investigacions dels quals, encara que estan referides a diversos àmbits de l'estament nobiliari, el militar, el socioeconòmic i el polític, tanmateix les tres es centren en el segle XV, les dues primeres en la primera meitat, i la darrera en la segona meitat i principis del segle XVI, així mateix la tesi de Ponsoda es centra en la governació d'Oriola i les comarques del sud del regne de València, mentre que les altres dues ho fan en tot el regne de València.

El treball de Jorge Sáiz Serrano aborda la noblesa valenciana, i en general la noblesa de la Corona d'Aragó, des d'un aspecte purament militar, no de bades aquesta funció era la principal raó de ser de l'estament militar, en relació amb la seua integració dins dels exèrcits del rei en les campanyes tant ibèriques com italianes d'Alfons el Magnànim, però aquest autor no analitza només aquesta participació del nobles des d'un punt de vista militar, sinó també des del punt de vista socioeconòmic, es a dir, què representava per a la noblesa servir en els exercits reials, quin era el perfil social dels combatents i les relacions clientelars establertes entre ells, connectant-ho tot amb les formes organitzatives del conegut com a "feudalisme bastard", i així mateix ha estudiat la rendibilitat econòmica i social d'aquesta activitat militar de la noblesa. De manera que Sáiz acaba conclouent en el seu treball que les formes militars i socials de la noblesa van conèixer una notable transformació durant el regnat del Magnànim, regnat en el qual van sorgir unes estructures militars molt més estables, formades al llarg de les campanyes militars tant italianes com peninsulars, cosa que va suposar una renovació

155-182

¹⁴ BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam ...* Op. cit., p. 63

¹⁵ NARBONA VIZCAÍNO, Rafael. (1999): "El método prosopográfico y el estudio de las elites", *El estado en la Edad Media: nuevas perspectivas metodológicas*, 5 Seminario de Historia Medieval, Saragossa, pp. 31-49

dels grups nobiliaris del regne de València i de tota la Corona d'Aragó¹⁶. D'altra banda el grau d'implicació dels diversos llinatges nobiliaris en les campanyes militars del Magnànim va ser molt desigual, sent només una minoria els que van prolongar en el temps de la seua participació en els exercits reials, fins a convertir-la en una veritable professió militar.

Pel que fa al treball de Carlos López Rodríguez, aquest aborda l'estudi de la noblesa des de diferents facetes, si be tracta la noblesa des d'un punt de vista polític, abordant en el seu treball la formació del braç militar, la participació de la noblesa en les corts, els bàndols i les lluites entre els nobles valencians, tanmateix aquest punt de vista no és l'únic; ja que altres aspectes de tipus socials també són tractats, com l'anàlisi del concepte de noblesa en el regne de València, el seu procés de formació, les característiques que definien als integrants de l'estament militar, analitzant també les diferències internes en l'estratificació i composició del mateix estament, i mostrant els canvis interns que es van produir al si de la noblesa al llarg del segle XV; així mateix des d'un punt de vista econòmic, Carlos López Rodríguez fa un estudi d'aproximació a les bases econòmiques de la noblesa, analitzant les rendes senyoriales i els ingressos, així com també les despeses, i així mateix analitza el funcionament de les senyories en general¹⁷.

Les obres d'aquest dos autors ens ha permès obtenir una visió global de la noblesa valenciana en la primera meitat del segle XV, i ha suposat un canvi d'atenció respecte

¹⁶ La tesi doctoral de Jorge SAÍZ SERRANO *Guerra i noblesa en la Corona de Aragón. La caballeria en los ejércitos del rey (Siglos XIV-XV)*, llegida en la Universitat de València en 2003, un extracte de la qual ha estat publicada com a llibre per la mateixa universitat, Idem. (2008): *Caballeros del rey. Noblesa y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València. Temes que l'autor també ha desenvolupat en altres treballs: SAÍZ SERRANO, Jorge. (2010): "La carrera militar y el linaje de Ausiàs March", en Ricard Bellveser (ed.), *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, pp. 115-134; Ídem. (2009): "La noblesa valenciana en la política expansionista de Alfonso en Magnánimo", *Debats*, n° 104, págs. 58-61; Idem. (2007): "Formación de un ejército permanente en el siglo XV: la caballeria de Alfonso el Magnánimo", *Medievalismo. Revista de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, n° 17, Madrid, pp. 187-214; Idem. (2003): "Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la noblesa valenciana en las guerras del rey (1420-1448)", *Anuario de Estudios Medievales*, n° 33/2, pp. 729-780; Idem. (2000): "Los capitanes de Alfonso del Magnánimo en la conquista del reino de Nápoles: la caballeria del ejército real de 1441". *XVI Congrès d'Història de la Corona d'Aragó. La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnánimo*, v. I, Nàpols, pp. 981-1010; i Idem. (1996): "La caballeria de Alfonso el Magnánimo en la expedición mediterranea de 1432. Reclutamiento y estructuras de tropas en los ejércitos reales de la Corona de Aragón", *Saitabi. volum extraordinari Homenatge a Milagros Gil Mascarell*, pp. 23-64.

¹⁷ La tesis de Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, defensada en 2001 en la Universidad Complutense de Madrid, i que després va ser editada en forma de llibre; Idem. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia*, València; i així mateix en altres treballs: Idem. (2002): "Aristocràcia i orígens de l'estat modern: el poder polític de la noblesa del regne de València (1410-1446)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, N° 13, pp. 159-176; Idem. (2003): "La Corona y las jurisdicciones señoriales en el Reino de Valencia durante el reinado del Magnánimo." *En la España medieval*, n° 26, pp. 127-166.

als estudis de la noblesa al regne de València i tota la Corona d'Aragó, treballs que han posat en un primer pla l'estudi de l'estament militar, als quals molt recentment s'ha afegit el treball de Santiago Ponsoda López de Atalaya, referit a la noblesa de la governació d'Oriola i de les comarques del sud del regne de València¹⁸. Pel que fa als territoris italians de la Corona d'Aragó tenim principalment el treball de Pietro Corrao sobre la societat del regne de Sicília¹⁹, i per al regne de Nàpols els treballs de Senatore²⁰ i Alan Ryder²¹ sobre el regnat d'Alfons el Magnànim, i l'obra de Gottardi²² sobre el llinatge Carroç, marquesos de Quirra, en el regne de Sardenya.

El marc teòric de referència en el que emmarquem el nostre treball, és l'estudi de les elits que s'ha desenvolupat per part de la Història Social, i el mètode d'anàlisi és el mètode microhistòric, mètode que a diferència de la prosopografia, és una metodologia basada en l'estudi en profunditat d'un exemple molt concret, en el nostre cas es tracta del llinatge Liori, per a que el seu estudi ens servisca de paradigma del grup social que volem conèixer, en aquest cas per a l'estudi de l'estament la noblesa en general, i específicament dels llinatges baronials, de tota la Corona d'Aragó, i en particular dels regnes de Sicília i València. Concretament es tracta d'analitzar la vida d'un noble individual, o més bé la història d'un llinatge en particular, i fins i tot es podria fer la història d'un conjunt molt reduït de llinatges o famílies, que habitaven en un mateix indret durant un temps concret. El gran avantatge d'aquest mètode microhistòric, és que es pot fer un estudi d'història total sobre un llinatge molt particular, de manera que la

¹⁸ La tesi de Santiago PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, *Noblesa i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, va ser defesa en la Universitat d'Alacant en el 2014, i que per tant és la tesi més recent que tenim sobre el tema de la noblesa. Altres treballs de l'autor sobre la noblesa de la governació d'Oriola: PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2010): "Movilidad y permanencia en la titularidad de los dominios señoriales de la Gobernación de Orihuela a finales de la Edad Media." *Miscelánea Medieval Murciana*, v. XXXIV, pp. 45-60; Idem. (2010): "Rentas y derechos señoriales de los Cardenas en sus dominios señoriales valencianos del Vinalopó (Elche, Crevillente y Aspe), *Medievalismo. Revista de la Sociedad de Estudios Medievales*, nº 21, pp. 225-249; Idem. (2011): "Migracions mudèjars i disputes senyorials al sud valencià a les darreries de l'edat mitjana" *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, pp. 469-482; PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago i SOLER MILLA, Juan Leonardo (2009-2010): "Violencia nobiliaria en el sur del reino de Valencia a finales de la Edad Media", *Anales de la universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 16, pp. 319-347.

¹⁹ CORRAO, Pietro. (1991): *Governare un regno: potere, società e istituzioni in Sicilia fra Trecento e Quattrocento*. Nàpols.

²⁰ SENATORE, Francesco. (2010): "Parlamento e luogotenenza generale. Il regno di Napoli nella Corona d'Aragona." *La Corona de Aragón en el centro de su Historia 1208-1458*, Saragossa.

²¹ RYDER, Alan. (1987): *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*. València; i Idem. (1992): *Alfonso el Magnánimo, Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458*, València.

²² GOTTARDI, Mario Enrico (2007): *Governare un territorio nel Regno di Sardegna, Il marchesato di Quirra. Secoli XIV-XIX*, Cagliari (Sardenya), Università degli Studi di Cagliari (tesi doctoral).

recerca històrica s'obri amb més facilitat a l'estudi dels comportaments socials dels individus particulars, en àmbits socials com les relacions familiars, l'educació, la cultura, la cultura material, i el món de les mentalitats, a banda dels estudis més comuns sobre les relacions polítiques o les bases econòmiques dels llinatges. D'altra banda, una part de l'estudi versa sobre la participació política del llinatge com a membre de la noblesa, grup que en la societat medieval compartia el poder amb la monarquia i l'església, i la seua participació en les corts dins del braç militar, en les campanyes militars de la monarquia, principalment en la pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya, l'interregne i el compromís de Casp, en les campanyes del Magnànim, les guerres de Catalunya i Granada, i finalment la tasca desenvolupada per Joan Roís de Liori com a ambaixador del rei Ferran el Catòlic davant dels estats italians.

L'elecció del llinatge dels vescomtes de Gallano en particular també té a veure amb els anys que he viscut a la Plaça Major del poble de Betxí, població situada a la Plana Baixa, ja que durant molts anys vaig passar per davant de l'edifici del palau-castell, un dels pocs vestigis que queda al poble de l'època medieval, edifici sobre el qual vaig tindre l'oportunitat d'escriure un parell d'articles, els quals em van iniciar en la curiositat per saber més de les persones que el van construir i que hi van habitar, així mateix en les meues recerques sobre el llinatge dels marquesos de Guadalest vaig trobar molta informació referida al llinatge Roís de Liori, ja que aquest era el llinatge matern del primer marquès de Guadalest, tot plegat en va dur a la recerca de la informació sobre aquest llinatge i a la possibilitat de realitzar aquest treball.

En la recerca, per part de la Historia Social i del mètode microhistòric, s'utilitzen tot un ventall de fonts molt variades, que posades totes elles en comú, ens donen molta informació sobre el nostre objecte d'estudi, ja siga una persona concreta, una família o un grup de famílies. Les fonts més utilitzades són més les de tipus notarial i judicial; així, les fonts judicials són fonts públiques, mentre que les notariales són més be privades, però també es poden utilitzar fonts biogràfiques i epistolars, quan hi existeixen, així com qualsevol altre tipus de fonts, moltes de les quals són privades. Cosa per la qual, és tant important l'estudi dels respectius arxius familiars, sempre i quan aquests s'hagen conservat; en el cas contrari, s'ha de recollir una documentació molt dispersa en diferents arxius on es recull la documentació relativa a la noblesa, cosa que dificulta molt la recerca, ja que la documentació no està concentrada en un sol arxiu, sinó que s'ha dispersat, formant part de la documentació particular dels llinatges amb els quals va emparentar amb posterioritat.

Malgrat que les elits socials són les que més documentació han generat, la seua conservació no ha estat fàcil. Les principals dificultats que hem trobat a l'hora d'abordar el nostre estudi han estat principalment la inexistència, o millor dit la no conservació de l'arxiu familiar del llinatge Liori, ja que aquest llinatge va desaparèixer com a tal a finals del segle XV, i les seues darreres descendents van integrar-se en altres llinatges, Isabel en el llinatge Cardona, i Hipòlita en el llinatge Requesens, així doncs, van ser aquestes noves famílies d'acollida les que van recollir la documentació més important del llinatge Liori, de manera que per tal de poder accedir a aquesta documentació varem haver de cercar els documents en els arxius de la noblesa, una part de la documentació es trobava en la Sección Nobleza de l'Archivo Histórico Nacional, situat en Toledo, allí varem trobar bona part de la documentació que estava inclosa en els llinatges Osuna i Fernán Núñez, així mateix varem fer un gran descobriment, ja que dins de la documentació de la família Osuna, s'inclouen els protocols del notari de València Lluís Collar, una altra part de la documentació familiar la trobarem en l'Arxiu Nacional de Catalunya, en el fons Arxiu del Palau-Requesens, corresponent al llinatge Requesens, i finalment també en la Biblioteca Valenciana, on trobarem un manuscrit amb documentació del llinatge Liori; així mateix varem trobar informació sobre el llinatge Mur en l'Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya, en la sèrie Registres.

Pel que fa a la documentació notarial aquesta ens ha ajudat a completar la informació més privada referida al llinatge, hem buidat alguns dels protocols existents en l'Arxiu de Protocols del Col·legi Corpus Christi de València, en l'Arxiu del Regne de València, en l'Arxiu Municipal de València i l'Arxiu Històric Municipal de Vila-real, corresponents a notaris de València, principalment els notaris Joan Capdevila i Guillem Exernit, i secundàriament els notaris Joan Argent, Bertomeu Batalla, Joan Esmenart, Joan Gençor, Joan Rosell, Jaume de Plano, Jaume Vallseguer i Joan Nadal, i el notari de Vila-real Guillem Ocelló; així mateix també hem trobat informació familiar en l'Arxiu del Regne de València, en la sèrie Justícia i en l'interessant Índex Cerveró, on hem escorcollat els llinatges Centelles, Cardona, Fernández de Heredia/Ferrandis d'Herèdia, Liori, Mur, Ruiz de Liori/Roís de Liori i Sentllir. D'altra banda les relacions del llinatge amb la monarquia i amb la política han fet que cercarem informació en els principals arxius dels territoris de la Corona d'Aragó on va viure el llinatge, així hem escorcollat l'Arxiu de la Corona d'Aragó principalment les sèries de Registres de la cancelleria reial, així com les cartes reials dels reis Ferran I i Alfons el Magnànim, pel que fa al regne de Sicília hem escorcollat l'Archivio di Stato di Palermo, en les sèries

Conservatoria di Registro, Protonotaro del Regno i Real Cancelleria pel que fa a la documentació relativa al regne de Sicília, i l'Arxiu del Regne de València, en les sèries Reial Cancelleria, Governació, Bailia i Clergat, pel que fa a la documentació relativa al regne de València.

L'obra més coneguda publicada sobre els llinatges baronials de la Corona d'Aragó, ha estat el llibre de Santiago Sobrequés *Els barons de Catalunya*, obra que ha tingut diverses reedicions²³, en la qual es fa un repàs a les principals cases comtals i vescomtals del principat de Catalunya, la qual ha estat, en certa manera, continuada per Armand de Fluvià i Josep Maria Salrach en l'obra *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*²⁴; obres en les quals també s'estudien les ramificacions que aquests llinatges van tindre en els altres territoris de la Corona d'Aragó. Així mateix, els treballs de microhistòria referits més concretament sobre la noblesa valenciana, en el marc de l'estudi de les elits per part de la Història Social, no són gaire abundants, l'obra *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)* de l'autora Mª Mercè Costa i Paretas²⁵, i el treball més actual que podem destacar, entre altres, és el llibre de Ferran Garcia-Oliver dedicat al cavaller i poeta Ausiàs March, que és la continuació d'altres estudis anteriors dedicats al llinatge March²⁶. Ara be, de les recerques de dècades anteriors tenim alguns treballs sobre llinatges valencians, cal fer esment a una sèrie de tesis doctorals presentades en la Universitat de València, les quals es van centrar més que res en la descripció i catalogació de la documentació que sobre diversos llinatges existia en alguns arxius familiars. Com per exemple, la tesi de Vicent Pons Alòs dedicada als llinatges Crespí i Valldaura, dos llinatges de la baixa i mitjana noblesa valenciana²⁷, també una tesi de Joan Pi i Aparici que incidia en l'ascens social del llinatge Cucaló de Montull, i en la descripció del seu fons documental²⁸, i una altra un poc més recent d'Alfred Boluda

²³ SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. (1991): *Els barons de Catalunya*, v. 3, Barcelona.

²⁴ FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de, i SALRACH MARES, Josep Maria. (1989): *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya: cronologia de contes i vescontes*, Barcelona.

²⁵ COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica i la seua política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona.

²⁶ GARCIA-OLIVER, Ferran. (2009): *Ausias Marc*, València. Idem. (1998): *En la vida d'Ausiàs March*. València.

²⁷ La tesi de Vicent PONS ALOS defensada en 1981 en la Universitat de València, i que va ser editada posteriorment en forma de llibre; PONS ALÓS, Vicente. (1982): *El fondo Crespí de Valldaura en el Archivo Condal de Orgaz: (1249-1548)*, València.

²⁸ Juan F. PI APARICI. *Configuración y ascenso social de un linaje, la documentación de los Cucaló de Montull (S.XIV-XVI)*., tesi presentada davant en la Universitat de València en 1989.

Perucho sobre el llinatge Bou²⁹. Diferent de les tesis anteriors, però amb continguts comuns amb elles, és l'estudi de Vicent Pons Alós referit als testaments medievals, testaments que es relacionen amb la mentalitat dels llinatges valencians de l'Edat Mitjana, així doncs, en la seua recerca estudia amb molt de deteniment els testaments dels llinatges Crespí, Carbonell i Valldaura, i especialment el del jurista mícer Joan Mercader³⁰. D'altra banda, una altra tesi un poc anterior és la de Joan Josep Gregori Berenguer, que centrava la seua recerca en el llinatge Tous³¹, incidint el seu estudi sobre els temes de la família i el parentiu, dins del marc de l'estudi de les elits de la Història Social³², prenent el llinatge Tous com un exemple del que era el grup de la baixa noblesa valenciana en la baixa Edat Mitjana, la seua recerca és molt interessant pel que fa a l'estudi de les aliances matrimonials entre els grups de la baixa noblesa i els ciutadans honrats de la ciutat de València, aliances que eren molt avantatjoses per a les dues parts.

D'aquesta manera, seguint els raonaments de Peter Burke, al realitzar un estudi de les elits es poden veure els canvis socials que s'han produït en l'estructura social, i sobretot dins dels grups que composaven aquella societat³³. Els estudis socials sobre la noblesa, entenent aquesta com una elit de la societat medieval, han perseguit el coneixement de l'estructura interna de l'estament militar, així com dels mecanismes de reproducció social i de transmissió del patrimoni al interior del mateix grup nobiliari; així mateix, han volgut conèixer les bases econòmiques en que fundaven el seu poder i la riquesa, indagar sobre les funcions polítiques de la noblesa, i molts altres temes de recerca, com són les vivències personals, l'educació i la cultura, la mentalitat, les actituds i els valors que caracteritzaven l'estament nobiliari en particular, i les elits en general.

Pel que fa als objectius, el nostre estudi pretén comprovar l'origen i la evolució del llinatge Liori, i el seu comportament dins del grup baronial de l'estament militar, en una primera en el regne de Sicília i després ja definitivament en el regne de València,

²⁹ *El vínculo de los Bou, la documentación de Callosa d'En Sarria y Tarbena en el archivo de los condes de Orgaz*, tesi d'Alfred BOLUDA PERUCHO, llegida l'any 1991 en la Universitat de València.

³⁰ La tesi de Vicente PONS ALÓS, *Testamentos valencianos en los siglos XIII-XVI, testamentos familia y mentalidades en Valencia a finales de la Edad Media*, defensada en la Universitat de Valencia en abril de 1987

³¹ La tesi de Joan Josep GREGORI BERENGUER. *Família i parentesc, un cas valencià del segle XIV, els Tous*, la qual va ser llegida en 1982 en la Universitat de València.

³² BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam...* Op. cit., p. 15

³³ BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam...* Op. cit., p. 31

però també les relacions d'aliança establertes amb altres llinatges de la Corona d'Aragó. Per la qual cosa hem estructurat el nostre treball de la manera següent.

Una primera part, l'hem dedicada a la introducció al tema en qüestió, en ella parlarem del tema, els objectius i les dificultats que hem trobat; en una segona part anem a tractar els temes generals referits als llinatges nobiliaris de la Corona d'Aragó durant la baixa Edat Mitjana, amb una referència especial a la noblesa del regne de València, també anem a tractar diversos apartats referents al tema de l'economia senyorial en la baixa Edat Mitjana, i al tema la família noble i les relacions de parentiu dins del propi llinatge.

En una segona part, anem a tractar sobre el llinatge Liori, primer tractarem sobre l'origen i ascens del llinatge, des del seu origen navarrès, passant al llarg dels segles XII i XIII per les ciutats d'Albarrasí i Terol, la seua arribada al regne de València en el segle XIII amb els monarques Pere el Catòlic i Jaume I, apartat on també tractarem les diverses vies d'ascens social utilitzades dins de l'estament militar, entre elles la via del servei als grans llinatges baronials, en el cas del llinatge Liori, el servei primer al llinatge Azagra, senyors d'Albarrasí, i després al llinatge Xèrica, gràcies al parentiu existent entre Gil Rodrigo de Liori i Teresa Gil de Vidaure, al servei del qual, van estar fins la extinció del llinatge Xèrica, així mateix tractarem les relacions entre el llinatge Liori amb altres llinatges dels regnes d'Aragó i València, principalment amb el llinatge Fernández de Heredia, que eren descendents del gran mestre de l'Hospital, Juan (I) Fernández de Heredia, ja que precisament, va ser l'enllaç entre Gil (II) Roís de Liori amb Teresa Fernández de Heredia, el que va elevar el llinatge Liori a la categoria de l'alta noblesa, amb l'elecció de Gil (II) Roís de Liori com a governador del regne d'Aragó, entrant a formar part així de l'elit política del regne d'Aragó. Amb el governador d'Aragó i els dos fills que tenia, Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori, tractarem del llinatge Liori a principi del segle XV, als que qualifiquem com a la generació eminent, ja que tots ells van participar en els principals esdeveniments polítics de l'època, com van ser la repressió de les revoltes dels regnes de Sicília i Sardenya, l'interregne de la Corona d'Aragó i el compromís de Casp, en els quals van ser uns actors de primer ordre.

En una tercera part, anem a parlar del llinatge dels vescomtes de Gallano, llinatge que va ser creat en 1401 per Sanç (I) Roís de Liori quan es va casar amb Ramoneta de Centelles i Riusech, fins a la desaparició definitiva del llinatge amb la mort del vescomte de Gallano, en 1498. Aquesta part abasta les vides de Sanç (I) Roís de Liori

que va ser almirall de Sicília i primer vescomte de Gallano, del seu fill, Sanç (II) Roís de Liori, que va ser el segon vescomte de Gallano, casat amb Beatriu de Mur, i del seu net, Joan Roís de Liori, que va morir abans que el seus pares, qui es va casar dues voltes, primer amb Francina Centelles i després amb Beatriu de Montcada. Així mateix hem dividit aquesta part, que és la principal del nostre estudi, en tres apartats diferents, cadascun dels quals fa referència a una faceta de la vida del llinatge. Hem començat amb un primer apartat amb la vida familiar i les relacions del llinatge amb altres llinatges de l'estament militar i amb els seus subordinats, després un segon apartat tracta de la funció política del llinatge, amb la seua participació en les corts, les campanyes militars i les ambaixades dels diferents monarques de la Corona d'Aragó. Finalment, en un tercer apartat, tractem el tema de les bases econòmiques del llinatge, fent esment primer a la creació d'un patrimoni senyorial en el regne de Sicília i després en el regne de València, seguint amb l'estudi de l'economia senyoria tant pel que fa a les rendes ordinàries com extraordinàries, i així mateix, pel que fa a l'endeutament i la inversió.

En una quarta part anem a parlar dels darrers descendents del llinatge Liori, que eren les dues filles de Joan Roís de Liori, la filla major Isabel que es va convertir en una autèntica pubilla, es va casar amb Alfons de Cardona, i amb aquest enllaç el patrimoni del llinatge el va heretar el fill major de la parella, Sanç de Cardona i Roís de Liori, després de la mort de sa mare en 1509. D'altra banda, la filla menuda, Hipòlita, es va casar en 1501 amb Lluís de Requesens i Joan de Soler, en el que és l'únic cas del nostre estudi d'una certa endogàmia familiar, després de huit anys de matrimoni el seu espòs va morir, i ella va quedar convertida una gran senyora, usufructuària d'un gran patrimoni en el principat de Catalunya. Finalment amb les conclusions estretes en el nostre estudi tancarem el primer tom del nostre treball.

En un segon tom inclourem una part de la documentació utilitzada, ja que hem triat 107 documents, aquells que ens han semblat més interessants, i altre material annex, com els arbres genealògics dels llinatges que hem estudiat, un del llinatge Liori en els segle XII i XIII, altre del llinatge dels vescomtes de Gallano, i altres dels llinatges amb els que es van relacionar: els Fernández de Heredia, Centelles, Mur, Montcada i Requesens i Cardona.

2 FONTS I BIBLIOGRAFIA

2.1 FONTS DOCUMENTALS

ACA – ARXIU DE LA CORONA D'ARAGÓ

Cancelleria, Reg. 947

Cancelleria, Reg. 1518

Cancelleria, Reg. 2241

Cancelleria, Reg. 2298

Cancelleria, Reg. 2299

Cancelleria, Reg. 2324

Cancelleria, Reg. 2427

Cancelleria, Reg. 2428

Cancelleria, Reg. 2429

Cancelleria, Reg. 2866

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], N° 7

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 43

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 190

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 546

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 569

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 1038

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 1070

Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Indicacions, N° 17

Cancelleria, Cartes Reials, Ferran I, Caixa 5, N° 544

Cartes Reials Diplomatiques Alfons IV [V], N° 19

AHBC - ARXIU HISTÒRIC DE LA BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Registre N° 11880

Registre N° 11881
Registre N° 11913
Registre N° 11918
Registre N° 11919
Registre N° 11983
Registre N° 12851
Registre N° 15002
Registre N° 15017
Registre N° 15048
Registre N° 15919
Registre N° 17853
Registre N° 20157
Registre N° 20158
Registre N° 20161
Registre N° 20165
Registre N° 21180
Registre N° 21653

AHMV – ARXIU HISTÒRIC MUNICIPAL DE VILA-REAL

Notari Guillem Ocelló:
Protocols Notarials, N° 1734
Protocols Notarials, N° 1736

AMV – ARXIU MUNICIPAL DE VALÈNCIA

Notari Jaume de Plano:
Notal 18 n

ANC – ARXIU NACIONAL DE CATALUNYA

Fons ANC1-960 / Arxiu del Palau-Requesens:
Lligall 24
Lligall 25

Lligall 26

**APCCV – ARXIU DE PROTOCOLS DEL COL·LEGI DEL CORPUS
CHRISTI DE VALÈNCIA**

Notari Joan Argent:

Protocol N° 25.209

Notari Bertomeu Batalla:

Protocol N° 11425

Notari Joan Capdevila:

Protocol N° 13897

Protocol N° 13891

Protocol N° 11919

Protocol N° 11920

Protocol N° 13.884

Protocol N° 11921

Protocol N° 13882

Protocol N° 13896

Protocol N° 13888

Protocol N° 13887

Protocol N° 13875

Protocol N° 13895

Protocol N° 13889

Protocol N° 13881

Protocol N° 13885

Protocol N° 13880

Protocol N° 13890

Protocol N° 13892

Protocol N° 13893

Protocol N° 13894

Notari Joan Esmenart:

Protocol N° 21216

Notari Guillem Exernit:

Protocol N° 22998

Protocol N° 22999

Protocol N° 23001

Protocol N° 23000

Protocol N° 23002

Protocol N° 23003

Protocol N° 23004

Protocol N° 23007

Protocol N° 23005

Protocol N° 23008

Protocol N° 23009

Protocol N° 23011

Protocol N° 23010

Protocol N° 23012

Protocol N° 10289

Protocol N° 23015

Protocol N° 23020

Protocol N° 23022

Protocol N° 23021

Protocol N° 23017

Protocol N° 23018

Protocol N° 23019

Protocol N° 23023

Protocol N° 23029

Protocol N° 23024

Protocol N° 23025

Protocol N° 23026

Protocol N° 23030

Protocol N° 23031

Protocol N° 23032

Protocol N° 23033

Notal N° 16
Notal N° 18
Notal N° 19
Notal N° 12
Notal N° 7
Notal N° 9
Notal N° 20
Notal N° 13
Notal N° 14
Notal N° 15
Notal N° 6
Notal N° 8
Notal N° 10
Notal N° 11
Baldufari N° 27810

Notari Joan Gençor:
Protocol N° 12021

Notari Joan Rosell:
Protocol N° 25.567

ARV – ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA

Bailia, Llibre 1154

Clergat, Llibre 3.026

Governació, Registre 2.268

Governació, Registre 2.269

Governació, Registre, Litium, 2.411

Governació, Llibre 30

Manaments i empraes, Llibre 1

Procesos Criminals, Caixa N° 4398, Expedient 7

Protocol N° 3123, notari Joan Nadal

Reial Cancelleria, Reg. 87

Reial Cancelleria Llibre 141

Reial Cancelleria Llibre 259

Reial Cancelleria Llibre 264

Reial Cancelleria Llibre 272

Reial Cancelleria Llibre 278

Reial Cancelleria Llibre 280

Reial Cancelleria Llibre 284

Reial Cancelleria Llibre 286

Reial Cancelleria Llibre 347

Reial Cancelleria Llibre 383

Reial Cancelleria Llibre 421

Reial Cancelleria Llibre 495

Reial Cancelleria Llibre 496

Reial Cancelleria, Procesos de Corts, Reg. 513

Índex Cerveró:

Llinates Cardona, Centelles, Fernández de Heredia, Liori, Mur, Roís de Liori, Sentllir

ASP – ARCHIVIO DI STATO DI PALERMO

Conservatoria di Registro - Mercedes - vol. 33

Protonotaro del Regno, reg. 3

Protonotaro del Regno, reg. 4

Protonotaro del Regno, reg. 5

Protonotaro del Regno, reg. 12

Protonotaro del Regno, reg. 15

Protonotaro del Regno, reg. 17
Protonotaro del Regno, reg. 18
Protonotaro del Regno, reg. 30
Protonotaro del Regno, reg. 32
Protonotaro del Regno, reg. 35
Protonotaro del Regno, reg. 36
Protonotaro del Regno, reg. 37
Protonotaro del Regno, reg. 39
Protonotaro del Regno, reg. 40
Protonotaro del Regno, reg. 41
Protonotaro del Regno, reg. 48
Protonotaro del Regno, reg. 51

Real Cancelleria, vol. 17
Real Cancelleria, vol. 41
Real Cancelleria, vol. 42
Real Cancelleria, vol. 44-45
Real Cancelleria, vol. 46
Real Cancelleria, vol. 47
Real Cancelleria, vol. 48
Real Cancelleria, vol. 49
Real Cancelleria, vol. 50
Real Cancelleria, vol. 51
Real Cancelleria, vol. 54
Real Cancelleria, vol. 55
Real Cancelleria, vol. 55 bis
Real Cancelleria, vol. 57
Real Cancelleria, vol. 58
Real Cancelleria, vol. 60
Real Cancelleria, vol. 62
Real Cancelleria, vol. 64
Real Cancelleria, vol. 66
Real Cancelleria, vol. 75
Real Cancelleria, vol. 76

Real Cancelleria, vol. 77
Real Cancelleria, vol. 78
Real Cancelleria, vol. 80
Real Cancelleria, vol. 81
Real Cancelleria, vol. 82
Real Cancelleria, vol. 83
Real Cancelleria, vol. 85
Real Cancelleria, vol. 85 bis
Real Cancelleria, vol. 87
Real Cancelleria, vol. 92
Real Cancelleria, vol. 93
Real Cancelleria, vol. 101

SNAHN – ARCHIVO HISTÓRICO NACIONAL SECCIÓN NOBLEZA

Fernán Núñez, Caja 18, D. 28
Fernán Núñez, Caja 148, D. 19
Fernán Núñez, Carpeta 423, D. 17

Fuentes, Carpeta 346, D. 9
Fuentes, Carpeta 346, D. 10
Fuentes, Carpeta 346, D. 11

Moncada, Carpeta 3, D.44
Moncada, Carpeta 304, D. 13

Osuna, Caja 96, D. 41
Osuna, Caja 296, D. 17-28
Osuna, Caja 296, D. 29
Osuna, Caja 296, D. 30
Osuna, Caja 296, D. 33
Osuna, Caja 296, D. 34
Osuna, Caja 296, D. 35
Osuna, Caja 296, D. 36-38

Osuna, Caja 296, D. 39
Osuna, Caja 528, D. 35
Osuna, Caja 532, D. 2 (12)
Osuna, Caja 532, D. 22
Osuna, Caja 1274, Caja 1-3
Osuna, Caja 1275, Caja 1-3
Osuna, Caja 1354, D. 1-10
Osuna, Caja 1355, D. 1-6
Osuna, Caja 1907, D. 2
Osuna, Caja 3090
Osuna, Carpeta 528, D. 14-25
Osuna, Carpeta 528, D. 24
Osuna, Carpeta 528, D. 26
Osuna, Carpeta 528, D. 27
Osuna, Carpeta 528, D. 28
Osuna, Carpeta 528, D. 30
Osuna, Carpeta 528, D. 31
Osuna, Carpeta 528, D. 33
Osuna, Carpeta 528, D. 34-37
Osuna, Carpeta 528, D. 38
Osuna, GN. 7, D. 27
Osuna, GN. 3, D. 37

BV – BIBLIOTECA VALENCIANA

BV, Manuscrits, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74

2.2 FONTS IMPRESES

En la tradició dels cronistes de la corona d'Aragó abunden els llibres de fets, però sobretot abunden les cròniques relatives als reis de la confederació catalano-aragonesa, podem destacar les següents cròniques: *El llibre dels feits* de Jaume I el Conqueridor, *la crònica de Bernat d'Esclot* sobre el rei Pere III, *la crònica de Ramon Muntaner*, *la*

crònica de Pere IV el Cerimoniós, les quatre van ser reunides i publicades per Ferran Soldevila en un sol llibre³⁴, també les cròniques dels reis Joan I, Martí l'Humà i Ferran I publicades per Vicent Josep Escartí³⁵, com les obres d'altres cronistes contemporanis del fets, l'obra de Pere Tomic *Històries e conquestes del realme d'Aragó*³⁶, l'obra de Bernat Boades *Libre del feyts d'armes de Catalunya*³⁷, i l'obra de Lorenzo Valla *Historiarum de Ferdinandi regis Aragoniae*³⁸, ja sobre el rei Ferran I de la nova dinastia Trastámara, sobre el mateix rei tenim l'obra *Crònica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón*³⁹, així mateix sobre el rei Alfons el Magnànim tenim l'obra del Panormità *Dels fets e dits del gran rey Alfonso*⁴⁰. A totes aquestes cròniques podem sumar la de Jerónimo Zurita *Anales de Aragón* i completada amb la *Historia del Rey Don Hernando el Catholico* que es la continuació de la darrera, i també del mateix autor *Gestas de los reyes de Aragón*⁴¹, que és la traducció castellana dels *Indices rerum ab Aragoniae regibus gestarum*, i finalment tenim altres obres posteriors com els *Anales de Cataluña. y epilogo breve de los progressos y famosos hechos de la Nacion Catalana*⁴².

Aquesta ingent matèria cronística estava destinada a narrar els principals fets d'armes dels reis de la corona d'Aragó, per tant no eren obres específiques que contaren la història dels llinatges nobiliaris de la confederació catalano-aragonesa, encara que en

³⁴ JAUME I. (1982): *Crònica o llibre dels feits*, a cura de Ferran Soldevilla, Barcelona, ed. 62. DESCOLT, Bernat. (1982): *Crònica*, a cura de Miquel Coll i Alentorn, Barcelona, ed. 62. MUNTANER, Ramon (1979): *Crònica*, Vol. I i II, a cura de Marina Gustà, Barcelona, ed. 62. PERE IV. (1885): *Crònica del rey d'Aragó en Pere IV lo ceremoniós ó del punyalet, escrita per lo mateix monarca*, Barcelona. SOLDEVILLA, Ferran. (1971): *Les quatre grans cròniques*, Barcelona.

³⁵ ESCARTÍ SORIANO, Vicent Josep. (1993): "El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I", *Caplletra*, nº 15, pp. 31-48.

³⁶ TOMIC, Pere (2009): *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya*, a cura de Joan Iborra, València.

³⁷ BOADES, Bernat. (1948): *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, a cura d'Enric Bagué, Barcelona.

³⁸ VALLA, Lorenzo. (1970): *Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae*, Paris, 1521. Edició facsimil a cura de Pedro Lopez Elum, València, i més recentment traduïda al castellà *Historia de Fernando de Aragón*, traducció castellana a cura de Santiago López Moreda, Madrid, 2002.

³⁹ VELA GORMENDIO, Luís. (ed.) (1985): *Crònica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón*, Saragossa.

⁴⁰ BECADELLI, Antonio. (EL PANORMITÀ) (1990): *Dels fets e dits del gran rey Alfonso. Versió catalana de Jordi de Centelles*, E. Duran (ed.), Barcelona.

⁴¹ ZURITA, Jerónimo. (1974): *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa. Idem. (1580): *Historia del Rey don Hernando el Catholico: de las empresas y ligas de Italia*, Idem. (1579): *Gestas de los reyes de Aragón*, edició i traducció castellana a cura de Ángel Canellas López, Saragossa, 1984.

⁴² *Anales de Cataluña. y epilogo breve de los progressos y famosos hechos de la Nacion Catalana* (1709):, Barcelona.

elles apareixen els llinatges nobles, com no podia ser d'altra manera, al llarg de les diferents cròniques servint i participant dels fets d'armes dels seus senyors reis, ja que la seua principal activitat precisament era la militar.

Pel que fa al regne de València, coneixem els treballs dels cronistes que van escriure les seues obres sobre la ciutat i el regne, començant per Beuter i la seua *Historia de Valencia*, seguint amb Martí de Viciano i la *Tercera parte de la crónica de Valencia*, seguint pels *Anales del Reyno de Valencia* de Diago i les *Décadas* de Gaspar Escolano, totes les quals creen un corpus historiogràfic que acaben en el segle XIX amb l'obra de Vicente Boix *Historia de la ciudad i reino de Valencia*, totes aquestes obres tenen un caràcter general i narren els esdeveniments viscuts per tota la societat, de la qual l'estament militar, era un dels seus principals integrants.

Cal fer un esment apart en les fonts històriques de la corona d'Aragó, a un altre tipus d'obres anomenades dietaris i memòries, totes aquelles que estaven destinades a narrar els successos i els esdeveniments tant polítics com socials referits als diferents territoris de la confederació, així pel que fa al principat de Catalunya, tenim el *Llibre d'algunes coses assenyalades succedides en Barcelona i altres parts*⁴³, també la *Crònica del Racional de la Ciutat*⁴⁴, i els més coneguts *Manual de novells ardots. Dietari de l'antic Consell barceloní*⁴⁵, i el *Dietari de la Deputació del General de Catalunya*⁴⁶. Pel que fa a la ciutat i regne de València, començant per l'obra de Melxor Miralles el *Dietari del capellà d'Alfons V el Magnànim*, obra destacada del segle XV en la que es dona molta informació sobre la seua època i que inicia una sèrie d'obres semblants, com el *Libre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, editat en 1930 per Salvador Carreres Zacarés, aquesta tradició va continuar en els segles XVI i XVII, en el *Dietari de Jeroni Soria*, i l'obra de Pere Joan Porcar, *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*, que abasta el període comprés entre els anys 1589 i 1628, entre d'altres, tanmateix que ja se n'ixen de l'abast del nostre estudi.

Pel que fa a les obres que parlen dels territoris italians de la corona d'Aragó, hi ha tota una historiografia entre els autors del XVI i fins a la unitat d'Itàlia ja en el segle

⁴³ COMES, Pere Joan. (1878): *Llibre d'algunes coses assenyalades succedides en Barcelona i altres parts*, Barcelona.

⁴⁴ DURAN I SEMPÈRE, Agustí. (ed.) (1921): *Crònica del Racional de la Ciutat*. Publicacions Històriques: Recull de documents i estudis de l'Ajuntament de Barcelona 1-2, Barcelona.

⁴⁵ *Manual de novells ardots. Dietari de l'antic Consell barceloní*, (1892): Barcelona.

⁴⁶ UDINA, Ferran. (ed.) (1974) *Dietari de la Deputació del General de Catalunya*, Barcelona.

XIX, algunes són obres d'autors hispans com *Comentarios de los hechos de los españoles, franceses, y venecianos en Itàlia, y de otras Republicas, potentados, principes, y capitanes famosos italianos: desde el año de 1281 hasta el de 1559* d'Antonio Herrera y Tordesillas, però moltes altres van estar escrites per autors italians, així tenim per al regne de Sardenya, *Quarta parte de la Historia General de la Isla, y Reyno de Sardeña* de Francisco de Vico, pel que fa a la història del regne de Sicília, del segle XVI són la de Bernardino Masbel *Descrizione, e relatione del governo di stato, e guerra del Regno di Sicilia*, i també *Elenco universale delli re dominanti del regno di Sicilia, dal re Pietro di Aragona insino al Carlo Secondo con tutti li vicere, presidenti, capitani generali e luoghi tenenti del regno* de Vincenzo Talamanca, pel que fa al regne de Nàpols en els sis-cents tenim l'obra *Il regno di Napoli diviso in dodici provincie: con vna breve descrizione delle cose più notabili* d'Enrico Bacco, ja en el segle XVIII tenim tot un seguit d'obres referides només al regne de Sicília, que són *Il parlamento di Sicilia. Memorie istoriche* d'Antonio Mongitore, *Della cronologia universale della Sicilia* obra de Francesco Aprile, *Capitula regni Sicilae, quae ad hodiernum diem lata sunt* de Ercole Michele Branciforte, *Memorie istoriche di quanto è accaduto in Sicilia dal tempo dei suoi primieri abitatori sino al coronazione del re Vittorio Amedeo* de l'autor Giovanni B. Caruso, i *Storia generale di Sicilia* de Jean Levesque, aquestes obres s'incrementaran en el segle XIX fins al moment de la unitat italiana, de tots els autors podem destacar a Giovanni E. Di Blasi e Gambacorta que va publicar no res menys que tres grans obres, que són per ordre cronològic: *Storia civile del regno di Sicilia*, *Storia cronologica dei vicerè luogotenenti e presidenti del regno di Sicilia* i *Storia del regno di Sicilia*, altres autors van ser Lodovico Bianchini i la seua obra *Della storia economico-civile di Sicilia, libri due, da fra seguito alla storia delle finanze di Napoli del medesimo autore*, de Diego Orlando *Il feudalismo in Sicilia: storia e dritto pubblico*, l'obra de Nicolo Palmeri *Somma Della Storia Di Sicilia*, la de Gioacchino Di Marro *Delle origini e vicende di Palermo di Pietro Romane e dell'entrata di re Alfonso in Napoli: scritture siciliane del secolo XV*, i també la publicació de Raffaele Starrabba *Saggio di lettere e documenti relativi al periodo del vicariato della regina Bianca in Sicilia* sobre la reina vicària Blanca de Navarra, i finalment l'obra de Vincenzo Palizzolo *Il blasone in Sicilia ossia Raccolta araldica*.

Així mateix un altre grup d'obres podríem dir que tenien un caràcter més jurídic, com eren les que tractaven dels furs concedits pels monarques de la corona d'Aragó als habitants del diferents regnes de la confederació. Així s'han publicat les *Ordinacions de*

la Casa i Cort de Pere el Ceremoniós⁴⁷, com les corts dels diferents territoris de la corona d'Aragó, per un costat tenim les *Cortes del reino de Aragón*⁴⁸, i per l'altre les *Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña*⁴⁹, també els *Usatges de Barcelona, constitucions, capítols i actes de cort i altres lleis de Catalunya*, de l'any 1495 i reeditades posteriorment, i també els *Fueros y Observancias del reino de Aragón*, publicats en successives edicions. Per al regne de València existeixen varies impressions del furs concedits pels reis de la corona d'Aragó, com la de Lambert Palmart de 1482 *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Arago als regnicols del regne de Valencia* i la de Pere Jeroni Taraçona de 1580 anomenada *Instituciones dels Furs y Privilegis del Regne de València*, també es recollien els privilegis de la ciutat de València en l'*Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et Regni Valentiae* editat en l'any 1515. Totes aquestes obres afectaven a tota la societat dels diferents territoris de la Corona d'Aragó de l'època estudiada, de les quals societats la noblesa en formava una part molt important.

Continuem ara parlant dels tractats, les obres tractadistes volien explicar la societat del seu temps, una societat eminentment estamental, entre els quals hi ha tot un seguit de tractats sobre el bon govern, i hem de destacar per força l'obra del franciscà Francesc Eiximenis, *Dotzè llibre del Crestià o Tractat de Regiment de prínceps e comunitats*, escrita en 1387 (i publicada en 1484) que va ser dedicada al noble valencià Alfons d'Aragó, llavors marquès de Villena i comte de Dènia i de Ribagorça, dins d'aquesta obra en el capítol 115 es fa una descripció de la societat ciutadana, en la qual aquesta apareix dividida en tres grups, o com diu Eiximenis en tres mans⁵⁰, la mà major

⁴⁷ *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Ceremoniós*, (2011): edició a cura de Francisco M. Gimeno Blay, València.

⁴⁸ SEMA, J. A. i SARASA E. (ed.) (1976): *Cortes del reino de Aragón. 1737-1551. Extractos y fragmentos de procesos desaparecidos*, València.

⁴⁹ *Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña* (1901): Madrid.

⁵⁰ EXIMENIS, Francesc. (1484): *Dotzè llibre del Crestià o Tractat de Regiment de prínceps e comunitats* (part 1-4), València, Manuscrit de la Biblioteca Nacional ISTC ix00008000; IBE 2263; CIBNES E-3. Inc/1103, el qual està editat per la universitat de Girona: Idem. (2006): *Dotzè llibre del Crestià I*, Volum 1 edició a cura de Xavier Renedo Puig, Sadurní Martí i Curt Wittlin, Girona, pp. 427-428. Al capítol CXV diu: "La varietat de ciutadans no és tota d'una dignitat ne d'un estament. (...) tots los habitants de la ciutat deuen ésser partits per tres mans. La mà major e principal s'apella mà dels generosos. E aquest són appellats los honrats ciutadans, e aquests se alegren en diverses maneres de privilegis de hòmens de paratge, car en les honors són iguals a cavallers en si matexs, jatsia que, si són ab cavallers, los cavallers deuen anar primers, emperò lo príncep quan deu fer cavallers de la ciutat, d'aquests aytals ciutadans deu pendre primerament e principal, car aquest tenen ja estament de cavallers, vivent de lurs rendes e honorablement segons forma de cavallers, en tant que si:s fan cavallers no:ls cal créxer ne mudar lur estament. Aquests, encara, segons la dita policia, axí com a cavallers se deuen dar

de la que formava part la noblesa, la mitjana formada pels ciutadans i la menor formada pels menestrals. Com veiem es tracta d'una societat eminentment urbana i ciutadana. Continua Eximenis el seu argument en el capítol 198, en el qual explica els beneficis que els nobles aportaven a la vida de les ciutats, en ell Eiximenis donava deu raons⁵¹, referides a l'activitat militar de defensa de la ciutat, els bons consells, l'honor, la vida virtuosa i la noblesa dels llinatges.

D'altra banda una part del mateix *Dotzè llibre del crestià*, els capítols 357 al 395, formen el corpus doctrinari conegut com el *Regiment de la cosa pública* que Eiximenis va dedicar als jurats de la ciutat de València, i els el va lliurar en 1383 quan Eiximenis va arribar a la ciutat. Aquesta obra és un veritable tractat del bon govern, anomenat també *speculum principum*, es a dir, espill per a prínceps com s'anomenava en aquella època, sobre com ha de ser el bon govern d'una ciutat, en ell Eiximenis critica les guerres privades i els bàndols nobiliaris, per tots els perjudicis que causen a les ciutats els homes armats i els clients que acompanyen als nobles⁵², arguments que Eiximenis

deseximents entre si mateix ans que's moguen –en altra manera serien traïdors. Aquests encara en penes és sevada forma de cavallers, car no-ls nega hom ne-ls penja, ans perden lo cap de comun cós o porten aquella pena en lurs crims que's sol dar a cavaller. La segona mà dels habitants de la ciutat s'apella mà mitjana. E aquest n s'apellen honrats ciutadans, mas són appellats ciutadans, axí que no y ajusta hom altre vocable de honor axí com fa als generosos. E sots aquesta mà se comprenen comunament juristes, notaris, mercaders e drapers poderosos, e tots aquells qui sens generositat notable an grans riqueses. En la ciutat aquests no són en lo grau dels primers, ne deuen ésser tenguts en l'estament d'aquells. La terça mà s'apella de menestrals, axí com són argenters, ferrers, çabaters, cuyracers e axí dels altres. E aquests no són dits ciutadans axí com los mijans, mas són dits abitadors e vehins de la ciutat.”

⁵¹ EXIMENIS, Francesc. (2006): *Dotzè llibre del Crestià* .. Op. cit., pp. 423-424, en el Eiximenis dona deu raons per les quals la presència dels nobles era beneficiosa per a la ciutat: “La primera sí és per tal que la ciutat sia mils deffesa e més temuda per sos enemichs, car los hòmens generosos són més temuts comunament que los altres en quant han més riquesa, e saben mils fer fets notables e de regiment que altres gents, e són mils amigats que altres. La II sí és per tal quant los generosos són comunament mils endreçats e sabents fet d'armes mils que altres hòmens, car natura los ho ensenya; ... La III, car presumex hom que los generosos són comunament hòmens savis e discrets, e millors per consells que altres;... La IIII, car los generosos són estimats hòmens pus nodrits que altres e mils acostumats que altres; per què per tal los fills dels ciutadans aprenen d'ells nodriment, e-s sàpien honrar uns ab los altres, e sàpien què vol dir honor, e preu e noblesa, e que aprenen d'ells;... La quinta és per tal que per lurs matrimonis se ennoblesquen molt aquells qui són de baix estament, car los generosos ab aytals fan sovín matrimoni per diners inclinats o per qualque altra profitosa cosa. La VI, car en les guerres e en les batalles los cové de ffer maravelles de ssi mateys; ... en fets d'armes ells deuen pendre los primers colps; governar los pobles; ensenyar-los d'armes e totstemp entendre e parlar de grans fets... La VII, car los generosos són persones honorables qui tota comunitat reten honorable per lur presència, e linage, e grau, e estament, e per lur noblea e virtut que ensenyen en si mateix;... La VIII, car si mal deu anar a la ciutat dins o defora, mils ho passa hom que-s faça lo mal per hòmens generosos que per gent popular o simple. La VIII, car los mals hòmens més temen los comunament los generosos que los altres... La X, que comunament tot lo popular obeeix abans, e s'omelia e-s posa en regiment per hòmens generosos que no per altres”

⁵² EXIMENIS, Francesc. (2009): *Regiment de la cosa pública*, a cura de Josep Palomero, València, pp. 240-241. En el capítol 37 del llibre, Eiximenis alerta contra el perill que representen els nobles per a la ciutat, i diu així: “els hòmens anomenats vagabunds, és a dir, els que vaguen i estan ociosos, són expulsats fora de la comunitat, llavors cessa tota por cap als lladres, els bergants, els murmuradors, i els que mengen el pa debades. I per això deia que els grans senyors que mantenen en sa casa tal classe de

desenvolupa més extensament en el *Dotzè llibre del crestià* al capítol 199 titulat “Per què ara les ciutats no volen los generosos”, en ell Eiximenis explica el cas de les *signorie* italianes contemporànies que havien expulsat als nobles, i en donava també deu raons, entre les quals que els nobles volien apoderar-se de les ciutats per governar de manera tirànica i també pels bàndols i lluites entre nobles⁵³. Així també, en l’obra d’Eiximenis apareixen tractades tota una sèrie de matèries que podríem anomenar un tractat de cavalleria, en el que recull i continua l’obra *Libre del Orde de Cavalleria* de Ramon Llull, sobre la ideologia cavalleresca⁵⁴.

Ja amb posterioritat, en l’obra de Martí de Viciana *Segunda parte de la crónica de València*, s’inclou al començament un pròleg que s’anomena “*tratado de las armas y en todo el libro de la cavalleria*”, en el que era un veritable tractat de la cavalleria, al que seguia un apartat anomenat “*De la hidalguia, nobleza, y Cavalleria*”, en ell explicava Viciana que els donzells provenien per llinatge, per consanguinitat de la noblesa, als quals en Castella eren anomenats *hidalgos* i en Aragó *infanzones*, també que entre els ciutadans del regne el rei, en recompensa dels seus serveis, podia ennoblir algun llinatge per mitjà d’un privilegi⁵⁵, igualment recollia Viciana els privilegis dels integrants de

gent i els fenen perquè se serveixen d’ells per a perpetuar els seus bandols, havien de ser expulsats de la comunitat, perquè per culpa d’ells es manté tal mala gent. Antigament, els grans hòmens eren gran ornament, noblesa e profit dels grans llocs on vivien, però des que es posaren a males e emprengueren guerres entre ells mateixos, la seua presència és una gran molèstia al lloc on viuen, per moltes raons, en especial perquè mantenen tot home dolent que s’acosta a ells, i els malvats, gràcies a la confiança que els donen, es llancen a fer tota classe de mal.”

⁵³ EXIMENIS, Francesc. (2006): *Dotzè llibre del Crestià ...* Op. cit., pp. 425-426. l’autor dona també deu raons, de les quals les més importants són: “La II, car totstamps punyen de haver senyoria e de ocupar-se ciutats e viles, e de tot ço que poden, sens neguna consciència ... La III, que lur senyoria, quant haver-la poden, és axí cruel que tenen lurs súbdits axí com a catius, prenent-los sens negun dret tot ço que han o aytant com se volen;... La IIII, que en cas que hagen senyoria e habiten en la ciutat posen aquí tantost divis e bregues per lurs pompes e ergull, en tant que no ha al món ciutat on ells sien que no la aporten a no-res per lurs bregues e guerres, en què mesclen e posen molts dels ciutadans que’s tiren a ssi mateys. La V, que no volen regonèxer senyoria, ans, per bé que sien súbdits, volen tenir la senyoria subjugada a ssi e viure ab ella sens tota reverència. La VII, que menen ab si companyes d’òmens scelerats qui merexen la mort mil vegades,... Van de nits, trenquen portes, assatgen furts, empatxen camins, ne dubten mal del món a ffer. La novena que són hòmens sens tota vergonya e cortesia, car no paguen jamés si res compren, o manleven o loguen...” per la qual cosa conclou “les dites comunitats giten de ssi matexes tots los generosos axí com a fonts de peccat (...) ans lurs tollen ço que han per la major part per tal que no·ls puxen noure; e puys, los derroquen lurs cases, si n’han neguna en la ciutat, e après aquelles que han defora”

⁵⁴ MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. (1996): “El tratado de caballería de Francesc Eiximenis”, *Norba, Revista de historia*, v. 1, pp. 295-331

⁵⁵ VICIANA, Martí de. (1564): *Segunda parte de la crónica de Valencia*, reedició de 1881, València, pp. 31-43. “Hidalguia viene a los hombres por linage (...) Hidalgo propriamente se llama el que descende de padre, aguelo, y visaguelo, que es quarto grado, de limpia sangre, de buenos i ricos padres. Noble es hijo de padre y madre hidalgos (...) Cavalleros se han de escoger de buen linage, y padres hasta en quarto grado de hombres de bien. Assi que en España primero huvo hidalgos que Cavalleros. En Castilla llaman hijos dalgo. En Aragon infanzones. Y en Valencia donzeles. (...) Hijo dalgo, o noble, noo

l'estament militar⁵⁶, i afirmava que eren nobles tant els donzells com els cavallers i els senyors amb títols, així mateix distingia les bases econòmiques dels nobles del regne de València, ja que uns vivien de les rendes de les seues senyories, altres de les inversions en censals i altres de propietats tant rústiques com urbanes⁵⁷, així i tot la principal part del treball de Viciana està dedicat al estudi dels llinatges valencians, com vorem més endavant.

Seguint aquesta tradició tractadista, també hi ha alguns tractats més específics sobre la noblesa de la corona d'Aragó i en particular sobre la valenciana, un exemple del segle XVI és l'obra de *Don Pedro de Valda Cavallero de la Orden de Santiago, y correo Mayor de su Magestad (en esta ciudad y Reyno de Valencia)... trata ... de ajustar la Nobleza, y Hidalguia de sangre, que tiene los ciudadanos Honrados (de esta ciudad y reyno de Valencia)*, en la que reflexionava sobre l'estatut jurídic dels ciutadans honrats de la ciutat de València, i se'ls comparava amb els *hidalgos* de Castellà⁵⁸, igualment tractava els casos dels fills il·legítics dels nobles, els quals perdien l'estatus de nobles però quedaven com a ciutadans honrats⁵⁹, així mateix que els *hidalgos* dels

puede renunciar el derecho de hidalguia, o nobleza en perjuizio de sus hijos y nietos: ni de su misma nobleza por pechar. (...) En España quando alguno por haver enriquecido, o fortuna prosperase, se queria armar cavallero, supplicava al Rey que le diesse privilegio. El Rey respondia, que por hazerle bien y merced, y por ennoblecer su linage, y por buenos y leales servicios que del o de su padre o aguelo ha rescibido le dava privilegio de hidalgo, segun fuero de España. La diferencia era esta, en que el hidalgo de sangre heredo su hidalguia: y este la alcança por privilegio”

⁵⁶ Ídem., p. 42. “*Hijos dalgo de sangre, preceden a los Cavalleros armados: y no pechan ni contribuyen en cargos, ni hazer alardes: ni son apremiados a mantener armas y cavallo: ni por deuda civil pueden ser encarcelados: si no fuere deuda del Rey. Ni por deuda civil les prendran armas, cavallo, vestiduras, ni cama. En castigos son punidos con mas benignidad que plebeos. No son turmentados ni ahorcados, si no descabeçados. Sus buidas en la buidez, gozan de sus privilegios. Da se mas fe a su dicho, que a los plebeos. En beneficios, y dispensaciones, ygualan con letrados. Injuria hecha al noble, mas gravemente es punida que la hecha al plebeo. Infinitos otros privilegios tienen, y les son devidos por leyes a los hijos dalgo, y nobles.*”

⁵⁷ Ídem., p. 42. “*En apellido de hidalgos se pueden comprehender Cavalleros, y señores de titulo, (...) En este reyno de Valencia ay Señores y Varones que biven con sus estados: y otros Cavalleros con rentas de censales: y otros donzeles, y generosos, con ricos heredamientos, y labraças.*”

⁵⁸ VALDA, Pedro de. (1663): *Don Pedro de Valda Cavallero de la Orden de Santiago, ... trata ... de ajustar la Nobleza, y Hidalguia de sangre, que tiene los ciudadanos Honrados (de esta ciudad y reyno de Valencia)*, Valencia, pp. 31. “*resuelvo (a mi sentir) que ay mas de un genero de ciudadanos honrados: que se divide en dos especies; una de la inmemorial, y otra de privilegio: los de una, y otra especie; todos son capaces de regir, y tener los Oficios, del gobierno Politico (de la Republica) pero: los ciudadanos honrados de la inmemorial: por sus cabales) son verdaderos: Hijosdalgo de España y Nobles de sangre: y ilustrados por si mesmos; y deven gozar de todos los fueros; y privilegios, concedidos a los Cavalleros (menos las limitaciones expressadas) y asi mesmo possehen (por su conocida nobleza de sangre) el ponerse los Habitos de las Ordenes Militares de Castilla, y de las demas de Europa (de riguroso estatuto de Nobleza) pues sobre su Hidalguia (por la inmemorial) son presumtos descendientes de los mas Ilustres Conquistadores*”

⁵⁹ Ídem., p. 19. “*El hijo no legitimo (aunque sea natural) del Cavallero y del Noble, pierde la dignidad (de Cavallero y de Noble) y se queda en la esfera o gerarquia: de Ciudadano honrado: con que de esta suerte se vè que (por pecado) pierde honor del privilegio; y se conserva la Hidalguia (de la*

altres regnes de la monarquia hispànica havien de ser armats cavallers sí volien ingressar en el braç militar de les Corts, o en la mà major de la ciutat de València⁶⁰.

Nogensmenys, el veritable tractat que es va fer sobre la noblesa autòctona va ser al segle XVIII, es tracta de l'obra de Marià Madremany anomenada *Tratado de la nobleza de la corona de Aragon: especialmente del reyno de Valencia, comparada con la de Castilla*, obra cabal en la que s'explicava les diferències existents a l'interior de l'estament de la noblesa, diferenciant nobles, de cavallers, generosos, homes de paratge i ciutadans honrats.

Madremany va dedicar el capítol VIII de la seua obra als *barons*, segons ell en tota la Corona d'Aragó i en el regne de València, els barons o i els rics-homes i els seus descendents formaven la més alta jerarquia al si de l'estament militar, que estaria formada d'una part per la noblesa antiga o de sang, però que el rei podia nomenar nous nobles per mitja d'un privilegi⁶¹, i posava com a exemple de llinatges del regne de València que havien estat ennoblits, els Castelar, Calataiud, Vilanova, Corella, Bellvís, Boil i Perellós, això sí, era una condició indispensable que el candidat prèviament fora armat cavaller⁶². Dels nobles o rics-homes diu que eren els posseïdors de senyories amb les rendes corresponents, també que provenien tant dels *ricos-hombres de naturaleza* com aquells *de mesnada*, i que reunides les dues procedències van donar lloc a un seguit de llinatges d'origen aragonès instal·lats al regne de València, a saber: Cornel, Azagra, Luna, Entença, Liçana, Pardo, Maça, Vidaura, Funes, Lloriç, Ortiz, Torrella, Verga, Sabata i Santacreu. Aquesta alta noblesa era molt poderosa ja que anaven acompanyats per molts cavallers, i el seu poder era tan gran que intervenien en els afers més importants del regne, tant en època de pau com de guerra, i eren els consellers principals

sangre) y assi se observa en el Reyno de Valencia por ley y costumbre inviolable; y para recuperar lo perdido, y bolver a gozar (de Cavallero, o Noble) el no legitimo, o sus decendientes, es preciso que el Rey nuestro Señor, legitime la persona, no legitima”.

⁶⁰ Ídem., p. 20. “*todos los hijos dalgo que venian, al reyno de València de qualquier de los de España se armavan Cavalleros, si querian tener ingreso, voto, y asiento, en el estado de Cavalleros, y Nobles, y lo mesmo hazian los Ciudadanos honrados (...) si bien en los asientos, preceden, los Cavalleros Nobles y titulos, a los Ciudadanos, mas con todo, el voto es con toda igualdad”*

⁶¹ MADREMAN Y CALATAIUD, Marià. (1788) *Tratado de la nobleza de la corona de Aragon: especialmente del reyno de Valencia, comparada con la de Castilla*, València, pp. 87-90. “*Nobles en el Reyno de Valencia eran á imitacion de los de Aragon, ó por mejor decir del mismo modo los Ricoshombres, los Barones, y sus legítimos descendientes por linea masculina. Esta jerarquía era la mas alta en el cuerpo de la Nobleza. (...) Además de estos Nobles, habia otros que ascendian á aquella gerarquía, como dixè, por particulares y expresos privilegios de los Monarcas”*

⁶² Ídem., p. 91, “*Era indispensable que el agraciado ya fuese Caballero, de tal modo, que faltándole esta qualidad, debia primero obtenerla para que sobre este caracter (como expresa la Real Cédula) recayese el de Noble.”*

del reis⁶³, conformant per tant la mes alta jerarquia, la que aglutinava als comtes, vescomtes i els anomenats barons.

En el capítol X es feia referència a la condició de *cavallers*, així contava com molts nobles de la corona d'Aragó van ser armats *cavallers de l'esperó daurat* com a signe de distinció de les famílies nobiliàries més il·lustres (els catalans Olf de Pròxita, Francesc Vilarrasa, Jaume d'Esplugues, Joan de Cardona, Pere de Torrelles, Galceran de Sentmenat, el comte Joan d'Empúries?, Berenguer March mestre de Montesa, el comte Pere d'Empúries, Acart de Mur el jove, Ramon Guillem de Josa, Pere de Queralt, Jordi de Caramany, i els aragonesos Gonçal Diego d'Arenós, Artal d'Alagó, Artal d'Alagó el jove, Juan Martínez de Luna, Francés d'Alagó, Blasco Fernández de Heredia, Jimeno de Arborea, Garcia de Sesé, Gonzalo de Liñán, Pardo de la Casta, Juan de Azlor, Garcí López de Pitillas, i del regne de València, Lluís Abella, Jaume Castellví, Lluís i Gisbert Valleriola, Simó de Miró, i Bernat Domènech); aïtambé que segons un privilegi de Jaume II, tots els *milites* de la corona d'Aragó que foren armats cavallers no havien de pagar morabatí, i el rei Pere IV en les corts de València de 1342 va aprovar un fur segons el qual en el regne de València tots els generosos estaven obligats a armar-se cavallers en el termini d'un any, si no volien perdre el privilegi d'ennobliment i pagar morabatí, però aquesta obligació només afectava als novellament ennoblits i no als antics; així mateix que els nobles i *hidalgos* dels altres regnes de la monarquia hispànica havien de ser armats cavallers per tal d'accedir a l'estament militar en el regne de València⁶⁴.

D'altra banda en el capítol XII parlava sobre la condició de *donzells*, i deia que, segons les ordenances de Pere IV⁶⁵, mentre no eren armats cavallers, els fills dels cavallers eren donzells⁶⁶, i els fills dels *cavallers dels esperons daurats* no heretaven tal distinció, però en canvi que si ho feien els fills dels infançons i els donzells, ja que ho eren per dret de sang, ara be sí no eren armats cavallers, quedaven al regne d'Aragó com a infançons, i en els territoris de Catalunya i regne de València, com a donzells, i els

⁶³ Ídem., p. 94-99.

⁶⁴ Ídem., p. 162-168.

⁶⁵ *Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Cerimoniós*, (2011): edició a cura de Francisco M. Gimeno Blay, València, p. 192. “après lur títol de comtat, marquesat, ho vescomtat, ho baronia, l'ús serà escrit, si hauran rebut l'orde de cavalleria, aquesta paraula, *cavaller*, e si no l'hauran reebut serà ls escrita aquesta paraula, *donzell*, ho *escuder*”, la denominació escuder era per al regne d'Aragó mentre que la de donzell per a Catalunya i el regne de València.

⁶⁶ MADREMANY I CALATAIUD, Marià. (1788) *Tratado de la nobleza...* Op. cit., p. 191.

seus fills com a generosos, que venien a ser els *hidalgos* del regne de Castella⁶⁷. Madremany en el capítol XIII explicava quins eren els *homes de paratge* “*los que no siendo Caballeros gozaban de sus privilegios, ó tenían el quasi usufructoo de la nobleza, y eran admitidos á los cargos ó administración de la República, como los Médicos, Abogados y otros semejantes*”, també explicava que segons els Furs de València⁶⁸, “*eran Hombres de parage los que nacieron ántes de haber obtenido sus padres privilegio de Caballeria*”, fent-los així iguals en tot amb els seus pares, en qualitat de cavallers armats eren similars als donzells però no iguals⁶⁹. En el capítol XIV es parla dels *generosos*, que segons Madremany eren els descendents dels nobles i dels cavallers dels esperons daurats, que no van voler ser armats cavallers, i van quedar com a generosos, o aquells de generació militar, tant en Catalunya com en el regne de València, d'altra banda també aclaria que en el regne de València tant generosos com cavallers integraven un mateix grup, enfront del grup del nobles; de totes formes no hi havia gran diferència entre homes de paratge, donzells, infançons i generosos.

En el regne de València el braç militar quedava de constituït pels grups de nobles, cavallers i generosos, dins del braç les decisions s'adoptaven per unanimitat, i no en podien pertànyer els nobles d'altres territoris si no els concedien la pertinent habilitació⁷⁰. Així la noblesa quedava conformada per ordre de jerarquia de la manera següent: la noblesa titulada (duc, marquès, comte i vescomte), barons, cavallers, donzells i generosos; finalment Madremany passava a explicar quins eren els privilegis de que gaudia l'estament militar⁷¹.

⁶⁷ Ídem., pp. 191-200

⁶⁸ Segons el fur 24 del rei Alfons III de les corts de València de 1328 “volem que·ls fills legitims, e naturals que són engendrats, e nats ans que·ls pares sien fets Cavallers, sien de paratge”.

⁶⁹ MADREMANY I CALATAIUD, Marià. (1788) *Tratado...* Op. cit., pp. 202-217, “*Sin embargo hay diferencia entre el Doncel y el Hombre de parage segun fueros de Valencia; pues este es el que nació antes de haber sido su padre armado Caballero, y aquel despues*”, encara que s'assemblen bastant amb els donzells “*Sin embargo no dexa de haber alguna diferencia entre los Generosos de sangre y los Donceles del Reyno de Valencia (...) Porque Generoso de linage es el que descende de generacion militar; Doncel el que no fué armado caballero, y es hijo de tal*”.

⁷⁰ Ídem., pp. 230-231, “*Estas tres clases (de Nobles, Generosos y Caballeros ...) eran las que con los grandes Títulos y Barones (del Reyno de Valencia) concurrían y formaban todos el Estamento Militar*” “*Las deliberaciones de todos los de este Estado debían ser unánimes y conformes, sin voto alguno en contrario*”, “*No podía entrar en el mismo Estado ó Brazo Militar quien no fuese natural de aquel Reyno (...) y por tanto era precisa formalidad la habilitación aun en los mayores y mas altos personajes de otras Provincias*”.

⁷¹ Ídem., pp. 228-236. “*Las esenciones y prerogativas de los Nobles, Generosos y Caballeros, eran algunas las mismas que las de los hidalgos de Castilla, y otras mas particulares. No estaban sujetos á la jurisdicción civil ni criminal de los Barones á quienes no prestaban pleyto homenaje, sino solo juramento de fidelidad. No podían ser obligados á servir en los Reales Exércitos, y solo debían seguir las banderas del Rey dentro de los términos de su domicilio. No eran reconvenidos por sus deudas sino*

El següent estudi referit als nobles del regne de València, correspon al segle XIX, i va ser publicat pels autors Vicente Noguera Aquavera i José Martínez Aloy en la Revista de València, titulat *Los barones del reino de Valencia, estudio histórico*⁷², en ell es feia un repàs a l'etimologia del terme baró, seguint el tractat de Madremany, per a seguidament centrar-se en el moment de la conquesta del regne de València, i en la concessió per part del Conqueridor dels feus així com de la jurisdicció sobre els vassalls, a la noblesa que el va acompanyar en la conquesta, els autors anomenaven baronies als feus concedits pel monarca, i barons als nobles que en van ser gratificats, però aquests van ser escassos en nombre i els territoris adjudicats menuts, també explicaven que totes les baronies del regne de València no van ser creades en el moment de la conquesta, sinó que moltes ho van ser creades amb posterioritat, per acabar fent un repàs als primers barons i a les primeres baronies creades en el regne de València⁷³. Tot

en quanto alcanzasen sus facultades, y dexándoseles lo necesario para sus decentes alimentos. Faltando sus mugeres y manteniéndose viudos, retenian todo el dote, y si pasaban á segundas nupcias la mitad. Sus camas y sus vestidos no podian, com en Castilla, ser trabados en execucion, ni sus armas ni sus caballos, ni eran presos por deudas civiles, ni debian ponerse en las cárceles comunes, sino que eran tratados con distincion. Tampoco eran puestos á cuestión de tormento. Se exímian de los pechos y cargas personales y concegiles. Si eran acusados de muchos delitos, y querian comparecer y defenderse de alguno, se les habia de conceder salvoconducto, y no podian ser castigados por ellos (...) Los Justicias, y el Lugar-Teniente de Gobernador General no podian condenar los Ricos-hombres, Nobles y Caballeros armados á pena capital ó á mutilacion de miembro, sino que en causas de esta naturaleza substanciaban el proceso, y lo remitian al Rey. Podian los Nobles, Generosos y Caballeros hacerse antiguamente guerra privada baxo cierta forma, y precediendo desafio (...) Tenian tambien la insigne preeminencia de estar con la cabeza cubierta y sentados quando les tomaban confesiones”

⁷²NOGUERA AQUAVERA, Vicente i MARTÍNEZ ALOY, José. (1882): “Los barones del reino de Valencia: estudio histórico”, *Revista de València*, (1 juny 1881), pp. 298-299

⁷³ Ídem., pp. 295-296. “Don Guillermo de Moncada, biznieta de Pedro II, adquirió la baronía sobre el castillo y villa de Nules. Don Pedro Fernandez, señor de Albarracin, la adquirió sobre el castillo y villa de Chelva. Don Pedro Cornel, rico-hombre de naturaleza, sobre el castillo de Villamarchante. Don Artal de Luna, perteneciente á la rama Ferrench, de la poderosa casa aragonesa de Luna, condecorado también con la rica-hombria, fue erigido barón de los castillos de Paterna y Manises. Y D. Ximeno Pérez Tarazona, mesnadero, lugar-teniente del rey en Valencia, fue creado por el mismo barón de Árenos, á pesar de que los fueros aragoneses limitaban la concesión de baronías á los ricos-hombres de naturaleza. Mas tarde se le dio posesión del estado y castillo de Andilla. (...) De otros consta también la concesión de estados en nuestro reino á raíz de su conquista. D. Caeterio, caballero romano, obtuvo las baronías de Torres-Torres y Serra. D. Juan González de Heredia, descendiente de los ocho caballeros Heredias que sacrificaron sus vidas socorriendo á Pedro II contra Muret, obtuvo la del castillo y villa de Asuevar. D. Berenguer de Entenza, pariente del rey, rico-hombre aragonés, la de Chiva y Pedralva. D. Rodrigo de Lizana, señor de Lizana, que en un tiempo se defendiera contra D. Jaime, hasta que este tomó por asalto su castillo y villa, reconciliándose después, obtuvo las baronías de Montroy, Buñol y Macastre. El infante D. Fernando la del castillo y villa de Liria. D. Ximeno de Tovia, que tanto se había distinguido en la conquista de Játiva, de cuyo castillo fué posteriormente alcaide, obtuvo la baronía de Montserrat. En Carroz, noble sajón que puso al servicio de D. Jaime una poderosa nave para la expedición de Mallorca, obtuvo la del castillo y villa de Rebollet. D. Raimundo de Rocafull, pariente del rey y descendiente de los antiguos señores de Montpellier, obtuvo la del castillo y honor de Corvera. D. Pedro Sanz, notario y repostero mayor del rey, la del castillo y estado de Montornés. Diego de Crespi, procedente de Gerona, la del lugar de Sumacárcel. Sancho de Pina, infanzón de Jaca, la de Benidoleig”.

seguit van passar a examinar els drets concedits als barons pel Conqueridor, des de tres punts de vista: com a propietaris, com a senyors territorials i com a senyors jurisdiccional; com a propietaris tenien el dret de vendre, donar i canviar la senyoria i de disposar d'elles lliurement en els seus testaments; com a senyors territorials podien establir vassall en llurs terres a canvi del domini útil, reservant-se el domini eminent amb tots els drets, rendes i serveis que els corresponien, més el drets de carta de gràcia, lluíisme i fadiga; com a senyors jurisdiccional tenien potestat de jutjar els seus vassalls, sobretot per la jurisdicció civil, reservant-se el rei Jaume I la jurisdicció criminal o mer imperi, tanmateix en les seues senyories el noble podia nomenar els càrrecs judicials i administratius, com batlles, justícies, escrivans etc., i també formaven part de l'estament militar en les Corts del regne de València⁷⁴.

D'altra banda, hi ha poques obres historiogràfiques destinades específicament a contar els fets del nobles de la corona d'Aragó i del regne de València en particular. Començant per la primera de totes, aquesta seria l'anomenada *Crònica de Pere Maça*, de fet la única obra que podem pensar que anava destinada per a un noble en particular, aquesta era una obra inèdita que estava en els fons documentals de l'Arxiu de la catedral de València, escrita en català per un autor valencià, l'obra va ser editada per José Hinojosa Montalvo, i es tractaria de l'obra d'un clergue valencià al servei del llinatge Maça de Liçana, senyor de Novelda, Moixent i Vilamarxant, per als quals va escriure l'obra, ja que en ella juntament amb les gestes dels reis de la corona d'Aragó també es narraven les gestes dels Maça de Liçana, especialment les campanyes mediterrànies de Sardenya i Sicília, l'interregne (1410-1412), i la guerra de 1429 entre Castella i la corona d'Aragó, se suposa que anava destinada a Pero Maça de Liçana, qui es va destacar en aquestes campanyes i segurament va ser escrita en una data propera a 1430, encara que va quedar inacabada.

A diferència de la corona de Castella durant el segle XV no temin cap obra important referida als llinatges de la corona d'Aragó, res comparable a la *Crònica de don Alvaro de Luna, condestable de Castilla, maestre de Santiago*, que va ser escrita pel seu nebot Rodrigo de Luna arquebisbe de Santiago⁷⁵, i l'obra de Hernando del Pulgar anomenada *Claros varones de Castilla*. Pel que fa a aquesta darrera obra el seu autor

⁷⁴ Ídem., pp. 298 “*El establecimiento de los feudos basaba esencialmente en la defensa de las fronteras, encargadas á los barones, que no dejaron de cumplir su cometido, siquier tan solo fuere por el propio interés de conservar sus castillos y lugares. Podían de consiguiente exigir de sus vasallos los servicios personales, organizarlos militarmente y conducirlos al campo de batalla, no solamente dentro del territorio, sino á donde quiera que llevasen su pendón, movidos por los intereses particulares ó la defensa de la monarquía.*”

Hernando del Pulgar era un cronista oficial al servei dels Reis Catòlics, però que tenia una alta concepció de la història, per la qual pretenia contar la veritat de les coses, i sobre tot aquells fets que per ser virtuosos, van ser mereixedors de fama, en la seua obra donava testimoni d'aquells personatges que va conèixer, i dels seus fets que eren dignes de fama i dels quals es podia extraure un exemple de vida. Els motius de l'autor, com escriu en el pròleg dedicat a la reina Isabel de Castella, són un sentiment patriota del qual intenta donar testimoni com a cronista oficial, i de la mateixa manera intenta exaltar les gestes dels personatges i llinatges il·lustres que van viure en la seua època⁷⁶, de ben segur que en les seues motivacions també responien a interessos polítics i propagandístics encaminats a aconseguir l'alta noblesa castellana. L'obra tracta d'una biografia de vint-i-quatre personatges, encapçalats pel rei Enrique IV, setze dels quals són nobles i huit prelats, tots ells contemporanis de l'autor, i representaven als llinatges de l'alta noblesa del regne de Castella i Lleó, tots ells partidaris de reina Isabel, eren els caps dels antics llinatges més importants (els Enríquez, Velasco, Mendoza, Estúñiga i Manrique) que representaven la noblesa més antiga, més els primers representants de la nova noblesa, més activa i ambiciosa, que van ser ennoblits pels Reis Catòlics (el comtes de Ribadeo, Alba, Cifuentes i Haro, el marquès de Villena i el duc de l'Infantado). De tots ells es destaca el seu llinatge, uns provenen de la noblesa antiga (el comte d'Haro, el marquès de Santillana i el comte d'Alba), altres eren de descendència reial (l'almirall de Castella Fradrique Enríquez), altres provenien de la noblesa portuguesa (Juan Pacheco, Juan de Silva o l'arquebisbe de Toledo Alfonso Carrillo), i altres llinatges en canvi eren descendents de la baixa noblesa, de cavallers i *hidalgos* (Rodrigo de Villandrando, Suero de Quiñones, Juan de Saavedra o Rodrigo de Narvaez); d'altra banda pel que fa als prelats, hi havia que descendien de la baixa noblesa (els arquebisbes de Toledo i Sevilla), altres de llauradors (els bisbes d'Àvila i Còrdova) i fins i tot de jueus convertits (els bisbes de Coria i Burgos, i el cardenal Torquemada). Però Hernando del Pulgar no es centra únicament en el llinatge, també

⁷⁵ LUNA, Rodrigo de. (1784): *Crónica de don Alvaro de Luna, condestable de Castilla, maestre de Santiago* a cura de Josef Miguel de Flores, Madrid.

⁷⁶ PULGAR, Fernando del. (2007): *Claros varones de Castilla*, edició i estudi a cura de Miquel Àngel Pérez Priego, Madrid, p. 73. “*movido con aquel amor de mi tierra que los otros tovieron de la suya, me dispuse a escrevir de algunos claros varones, perlados e cavalleros, naturales de los vuestros reinos, que yo conocí e comuniqué, cuyas fazañas e notables fechos, si particularmente se oviesen de contar, requiriría fazerse de cada uno una grand istoria. E por ende brevemente, con el ayuda de Dios, escreviré los linajes e condiciones de cada uno e algunos notables fechos que hizieron, de los quales se puede bien creer que en autoridad de personas e en ordenamiento de virtudes e en habilidades que tovieron, así en ciencia como en armas, no fueron menos excelentes que aquellos griegos e romanos e franceses que tanto son loados en sus escripturas.*”

exalta les seues virtuts i les gestes en fets d'armes, així com en ciència i saber, tot creant una classe il·lustre castellana, els *claros varones de Castilla*, els quals encarnaven els valors del bon llinatge, les virtuts cristianes, els fets de fidelitat al rei i la guerra de conquesta.

En el cas del regne d'Aragó tenim l'obra de Pedro Garcés de Cariñena, *Nobiliario de Aragón*, que va ser utilitzada pel cronista Jerónimo Zurita⁷⁷, i després pels cronista Blancas i l'erudit Luis Salazar de Castro. En canvi no hem trobat cap nobiliari per als llinatges catalans, la qual cosa no vol dir que no existisca, l'únic que hem trobat es un manuscrit del segle XVII atribuït a un tal Bernat de Llupià senyor de Cardú, l'autor de la falsa atribució és el clergue rossellonès Antoni Nobis, emigrat després de 1659, famós per les seves falsificacions històriques i nobiliàries⁷⁸.

Al regne de València, haurem d'esperar fins el segle XVI per a que apareguera una obra en forma de tractat genealògic dels llinatges del regne de València, la *Segunda parte de la crónica de Valencia*, obra que va ser escrita per Rafael Martí de Viciano en l'any 1564 i dedicada a Carles de Borja duc de Gandia i marquès de Llombai, el propòsit de l'autor a l'hora d'escriure l'obra segons afirma en el pròleg era el següent: “*así todos los linages militares se veran y sabran de donde proceden que suscessos han tenido en honras y matrimonios y mesclas de linages, que titulos de señorios y varonias poseen, y de que calidad y cantidad son, que armas traen y el blason dellas*”, prèviament, respecte de la documentació emprada, afirmava que “*toda la scriptura va sacada de hystorioadores aprovados y de quadernos y libros peregrinos y de privilegios y escripturas autenticas y verdaderas guardadas en poder de cuyas son y otras conservadas en archivos de ciudades, castillos, villas, e yglesias*”, també que l'autor va enviar a totes les famílies nobiliàries una petició per a que li proporcionaren notícies dels seus llinatges respectius, “*No ha sido ni es posible de los cavalleros mas poder scrivir sin ser ayudado de los mesmos cavalleros con sus privilegios y escripturas*”⁷⁹. Segons Viciano els nobles es diferenciaven en quatre grups: uns eren *señores o varones* amb títols i senyories; altre grup de *cavalleros* que eren originaris d'antics llinatges, que malgrat no tindre títols en canvi disposaven de rendes, altre grup

⁷⁷ UBIETO ARTUR, María Isabel. (1986): “El nobiliario de Aragón de Pedro Garcés de Cariñena, fuente desconocida por la historiografía actual, utilizada por el cronista Jerónimo Zurita”, *Jerónimo Zurita: su época y su escuela*, Saragossa, pp. 137-142

⁷⁸ La base de dades *Manuscripts Catalans de l'Edat Moderna* (MCEM), N° 114

⁷⁹ VICIANA, Martí de. (1564): *Segunda parte de la crónica de Valencia*, reedició feta en València en 1881, pp.10, 31-32

eren *ydalgos e generosos* els quals malgrat que provenien d'antigues famílies tenien poca hisenda, i per últim el grup de *cavalleros* que bé per haver-se enriquit o per algun altre fet heroic el rei els va ordenar cavallers. De manera que en el llibre es recollien més de 300 llinatges, “*Y asi tenemos en este libro mas de trezientas familias de cavalleros con rentas de mas de quatrocientos mil ducados. Y con mas de treynta mil vassallos*”⁸⁰.

El camí obert per Viciàna el va continuar Onofre Esquerdo amb el seu *Nobiliario valenciano*, obra inacabada, datada en 1686, i així mateix Esquerdo pretenia fer una història de la noblesa del regne “*especificando en cada linaje los varones ilustres en virtud, armas y letras; las proezas que hicieron y progresos que en servicio de la Iglesia, de la Monarquia y de nuestra ciudad y Reyno obraron*”⁸¹, l’obra estava dividida en tres parts, en la primera part l’autor introduïa tres capítols a forma de preliminars en els que tractava de la noblesa, de les armes i de l’ofici de Reis d’armes, per passar en les tres parts següents a tractar de la història dels llinatges respectius. Per a escriure la seua obra Esquerdo va investigar en els principals arxius de la època, que eren el de la ciutat de València, el del Regne de València, i el de la Corona d’Aragó, i al mateix temps va utilitzar la millor bibliografia que tenia al seu abast, a saber, les obres de Zurita, Escolano, Diago, Viciàna i Bleda. D’altra banda es creu que Esquerdo va ser autor d’una obra apòcrifa coneguda com *Les troves de mossèn Febrer*, obra d’un suposat personatge del temps de la conquesta, es una falsificació similar a la d’Antoni Nobis i de la mateixa època. Així mateix del segle XVIII és el *Tratado de la nobleza de la corona de Aragon: especialmente del reyno de Valencia, comparada con la de Castilla* de Marià Madremany i Calataiud, del qual ja hem parlat abans.

Com explica Ferran Garcia-Oliver per a la historiografia valenciana, fins a l’organització dels estudis universitaris la història estava en mans de canonges, metges, advocats, notaris, juristes i algun que altre noble, eren autors que vivien principalment en la ciutat de València, i les seues obres tenien un rerefons eclesiàstic i jurídic que les fan molt difícil d’assimilar, a aquest tipus d’historiografia Ferran l’anomena pseudo-literatura històrica⁸². Dins d’aquest panorama hem d’arribar a finals del segle XIX per a

⁸⁰ Ídem., p. 33 “*Pues en reino tan chico en espacio que apenas tiene cinco jornadas de longitud y una jornada de latitud. Hallamos mas de quatro mil cavalleros ydalgos e generosos*”.

⁸¹ ESQUERDO, Onofre. (2002): *Nobiliario valenciano*, Vols. I i II, Pròleg, transcripció i notes per José Martínez Ortiz, València, pp. 10-30

⁸² GARCIA-OLIVER, Ferran. (1991): *Terra de feudals: el País Valencià en la tardor de l’Edat Mitjana*, València, p. 18

vore algun autor interessat en la temàtica dels llinatges valencians. Així en 1882 es va publicar en la Revista de Valencia, un article sobre *Los barones del reino de Valencia: estudio histórico*, a càrrec de Vicente Noguera Aquavera i José Martínez Aloy, que ja hem comentat abans.

En les primeres dècades del segle XX la historiografia valenciana començava a abandonar la narració romàntica per a esdevenir més positivista, amb un major rigor documental i un desplaçament des de temes més polítics de la historiografia romàntica a altres més jurídics, així mateix els autors tenen una major formació acadèmica. D'altra banda en 1920 en la ciutat de Castelló es va fundar la Societat Castellonense de Cultura, amb la publicació del *Boletín de la Societat Castellonense de Cultura* en l'any 1921⁸³, revista en la que els autors locals van anar publicant la coneguda col·lecció de cartes de poblament. Dos autors d'aquesta època hi voldria destacar: d'una banda Manuel Ferrandis Irlles, qui ha estat qualificat per Pau Viciano com autor de ideologia liberal, per la seua formació erudita i pel seu treball com a arxiver i bibliotecari es guanyà el respecte dels historiadors positivistes, va publicar els seus articles a la revista castellonense *Ayer y Hoy* entre els anys 1902-1903, en ells tractava de temes medievals, centrats concretament en el moment de la conquesta cristiana del nord del regne de València, i també va publicar nombroses cartes de poblament, cartes que van ser editades amb posterioritat a la seua mort en la revista *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*⁸⁴, aquest autor va ser l'iniciador dels estudis sobre els primers senyors de diverses senyories valencianes com Nules, Morella, Betxí, Borriol, Xisvert i Sogorb⁸⁵. D'altra banda, l'autor Honorí Garcia i Garcia, qui va ser llicenciat en dret per

⁸³ VICIANO NAVARRO, Pau. (1993) "Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: la figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana *Revista d'història medieval*", n° 4, pp. 266-267

⁸⁴ VICIANO I NAVARRO, Pau. (1987): "Ideologia i producció historiogràfica: els inicis del medievalisme a la Plana (1881-1936)", *Butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, n° 10, p. 72.

⁸⁵ FERRANDIS IRLES, Manuel. (1902-1903): "Noticias históricas de Bechí", *Ayer y Hoy*, any I, n° 3 i 11, pp. 51-53, 181-187; any II, n° 42, 43 i 44, pp. 405-411, 427-431, 437-444. Idem. (1902): "Fuentes para la historia de la provincia de Castellón (documentos inéditos del siglo XIII) I. Morella y sus aldeas", *Ayer y Hoy*, any I, n° 4 i 9, pp. 93-95 i 145-149; Idem. (1902): "Castellón viejo", *Ayer y Hoy*, any I, n° 7, pp. 113-115; Idem. (1902): "Castillo de Chivert", *Ayer y Hoy*, any I, n° 10, pp. 161-163; Idem. (1902): "Señores de Segorbe", *Ayer y Hoy*, any I, n° 15, pp. 261-263; Idem. (1902): "Señoríos feudales en la provincia de Castellón", *Ayer y Hoy*, any I, n° 18, pp. 309-315; Idem. (1902): "Reconquista del castillo de Nules (hoy Villavieja)", *Ayer y Hoy*, any I, n° 14, pp. 245-249; Idem. (1902): "La capitulación de Segorbe ante la crítica histórica", *Ayer y Hoy*, any I, n° 19, pp. 332-335; Idem. (1902): "Origen de la tenencia o baronía de Alcalatén", *Ayer y Hoy*, any I, n° 20, 21, 23; Idem. (1903): "Origen de la baronía de Borriol", *Ayer y Hoy*, any II, n° 38, pp. 333-336; Idem. (1904): "Rendición del castillo de Chivert a los Templarios", *Homenaje a D. Francisco Codera en su jubilación del profesorado*, Saragossa, pp. 23-33. Així mateix vint-i-nou d'un total de noranta-una de les cartes de poblament publicades en el *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura* van ser obra seua, les n° 1, 2, 8, 9, 10, 12, 21, 24, 26, 28, 31, 36, 37, 38, 40, 47, 51, 54, 63, 67, 76, 78, 79, 80, 84, 85, 88, 90 i 91. Vid. BADENES MARTÍN, Miquel Àngel

la universitat de Saragossa, va dedicar la major part dels seus estudis històrics a temes jurídics, estudis que estaven relacionats amb els Furs i el dret civil valencià⁸⁶, en matèries com l'aixovar, l'escreix, el regim econòmic del matrimoni, els béns de la dona, el dret supletori, la obligació, les arres, els drets de la vídua indotada, les segones noces de la vídua en relació amb els béns de l'espòs difunt, la hipoteca dotal, el consentiment de la dona per al matrimoni, la cambra i l'any del plor, així mateix va publicar altres articles sobre el notariat; la majoria dels seus articles van ser publicats també al *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tanmateix només una minoria de la seua obra estava dedicada a la matèria històrica, entre els seus treballs destaquem els referits a l'origen dels senyorius de Sogorb i la Vall d'Uixó: *Origenes del Ducado de Segorbe*, *Notas para la historia de la Vall de Uxó* i una altre referit al *Estado economico social de los vasallos en la gobernación foral de Castellón*⁸⁷.

Encara que la temàtica de la història medieval valenciana va ser hegemònica entre finals del segle XIX fins a la Guerra Civil, a ressò d'un sentiment regeneracionista i del moviment de la *Renaixença*, la investigació històrica es va dirigir preferentment cap als àmbits jurídic i polític, fructificant en una història institucional, que es va preocupar per l'organització foral del regne, les institucions de la Generalitat, les Corts i el sistema municipal de València, i per les cartes de poblament⁸⁸. Així en 1915 la diputació de València va fundar el Centre de Cultura Valenciana, però no va ser fins el 1928 que va publicar la seua revista, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, tanmateix a l'any següent va publicar l'obra *Autobiografía y Justas poéticas de Bernardo Catalá de Valeriola*⁸⁹, de temàtica medieval. Mentrestant una història local amb més o menys qualitat era cultivada per erudits locals i per capellans, entre les quals podem destacar, com a pionera, la *Historia de la Ciudad de Denia*, publicada pel canonge Roc Chabàs entre els anys 1874 i 1876, qui també va fundar la revista *El Archivo* editada en Dénia.

(2015): *Manuel Ferrandis i Irlés (1865-1920), un betxinenc de rostre desconegut*, Betxí.

⁸⁶ Diputació de Castelló. (ed.) (1997): *Honori Garcia: el personatge, l'època i el centre*, Castelló de la Plana.

⁸⁷ GARCIA GARCIA, Honori. (1933) *Origenes del Ducado de Segorbe*, Castelló; Idem. (1962) *Notas para la historia de Vall de Uxó*, Vall d'Uixó. Obra inèdita que va ser publicada pòstumament en 1962 amb un pròleg de Luís Revest Corzo; Idem. (1943) *Estado economico social de los vasallos en la gobernación foral de Castellón*, Vic.

⁸⁸ FURIÓ, Antoni. (1990): "La història medieval valenciana: un itinerari historiogràfic", *Millars*, 13, pp. 75-77

⁸⁹ CATALÁ DE VALERIOLA, Bernat. (1929): *Autobiografía y Justas poéticas de Bernardo Catalá de Valeriola: precedidas de un prólogo por d. Salvador Carreres Zacarés y de una introducción del barón de San Petrillo*, València.

Mes tardana en el temps va ser la *Historia de la villa y condado de Cocentaina* escrita pel pare Fullana Mira en l'any 1920, en la seua obra Fullana justificava la necessitat de publicar monografies de les principals poblacions valencianes pera a comprendre, tros a tros la totalitat del territori valencià, també justificava el seu interès per la història de Cocentaina, segon ell per la intervenció que la vila va tindre en el principals successos ocorreguts en el regne de València, i per la qualitat dels seus senyors feudals “*muchos de sus Barones, como Roger de Lauria, don Pedro de Jérica y don Juan de Pròxita intervinieron directamente en los acontecimientos principales, no solo de la Región Valenciana sino de los demas Reinos y Estados españoles, como Aragón, Castilla, Cataluña, Nápoles, Sicilia, Córcega y Cerdeña; y lo mismo podemos decir de sus Condes, tanto de la casa de Corella, como la de Benavides, ya sirviendo de virreyes en este Reino, ya también, desempeñando otros virreinos como el de Navarra, Nápoles y Sicilia, Corcega y Cerdeña, o ya tomando parte muy activa en las guerras mas notables*”, pel que fa a les fonts històriques utilitzades, l'autor les especifica ordenant-les per ordre d'importància; però no va ser la única història local que va escriure, també una *Historia de Onteniente*⁹⁰, així mateix Fullana va publicar altres articles sobre diversos llinatges i personatges de la noblesa valenciana, com els Llúria, March, Santàngel i Viciàna⁹¹, i dels virreis del regne de València⁹², i fins i tot va deixar també moltes obres inèdites, entre elles alguna referida al llinatge Roís de Liori i a la història

⁹⁰ FULLANA MIRA, Lluís. (1920): *Historia de la villa y condado de Cocentaina*, València, pp. VII-IX. Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu del Regne de València, Arxiu Municipal de València, Arxiu de la Catedral de València, Arxiu del Corpus Cristi de València, Arxiu Parroquial de Cocentaina, Arxiu Reig-Esteve de Concentaina, més les biblioteques de la Universitat de València, la ciutat, la catedral i l'arquebisbat de València i altres més de convents i particulars. Idem (1997): *Historia de la ciudad de Ontinyent*, Ontinyent.

⁹¹ FULLANA MIRA, Lluís. (1923): "La casa de Lauria en el Reino de Valencia", en el *III Congreso de historia de la Corona de Aragón*, v. I, València, pp. 65-164; Idem. (1935 i 1936) "Los caballeros de apellido March en Cataluna y en Valencia", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, v. XVI, pp. 432-466 i v. XVII, pp. 107-172, 205-255, 297-322, 364-444; Idem. (1945): *El poeta Ausias March, su ilustre ascendencia, su vida y sus escritos*, Valencia; Idem. (1941) *Luis de Santàngel, su familia y su intervención en el descubrimiento de América*, Madrid; Idem. (1944): "Luis de Santàngel y el Almirante Cristóbal Colón", *Revista General de Marina*, nº 8; Idem. (1945): "Defensa del almirante Cristóbal Colón ante la reina católica, por Luis de Santàngel, escribano de ración del rey católico". *Revista General de Marina*, nº 3, Madrid; Idem. (1945) "Préstamo hecho a los Reyes Católicos por Luis de Santàngel, con destino al primer viaje de Cristobal Colón a las Indias Occidentales", *Revista General de Marina*, nº 7, Madrid, pp. 3-9; Idem. (1946): "El Almirante Cristobal Colón y su célebre carta a Luis de Santàngel, con otras dirigidas a los Reyes Católicos y a Gabriel Sánchez, tesorero", *Revista General de Marina*, nº 8, Madrid, pp. 187-198; Idem. (1922): "Documentos inéditos de la familia Viciàna", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, nº 3, pp. 161-168.

⁹² FULLANA MIRA, Lluís. (1936): *Historia de los virreyes y capitanes generales de Valencia*, València.

de les valls de Seta i Travadell, ja que el pare Fullana era originari de Benimarfull en la vall de Travadell⁹³.

Després del període de la II República i la Guerra Civil, amb el nou estat nascut en la postguerra la història medieval valenciana continuava desconnectada de la universitat, segons Antoni Furió, cosa que representava una certa divisió del treball, entre una cultura acadèmica molt més “universal” i científica, i una historiografia local més limitada i domèstica, en la que els seus practicants continuaven sent patricis urbans, erudits i cronistes municipals⁹⁴. Així José Caruana i Reig baró de San Petrillo, va estudiar els llinatges dels Boil, Pròxita, Cruïlles, i d’altres famílies nobles⁹⁵; el baró de Terrateig Jesús Manglano i Cucaló de Montull va estudiar el llinatge Vich⁹⁶, i José Teixidor els llinatges que estaven soterrats al convent de predicadors de València⁹⁷.

⁹³ Estudio genealógico de los Ruiz de Liori, Apuntes sobre la familia Vilarrasa, Duque de Ciutat Real, Monografía de los valles de Seta y Travadell, Gobernadores de Orihuela, inèdits.

⁹⁴ FURIÓ, Antoni. (1990): “La historia... Op. cit. p. 77

⁹⁵ CARUANA Y REIG, José. (Barón de San Petrillo) (1920): *El doble Sepulcro de los Boil*, Valencia; Idem. (1932): “Los Proxita y el estado de Almenara”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, nº 12, València, pp. 57-75; (1932), nº 13, pp. 125-143 i (1932) nº 14, pp. 189-206; Idem. (1946): *Los cruïlles y sus alianzas: Nobiliario Valenciano*, València; Idem. (1944): “Las capillas parroquiales y sus patronos”, *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, nº 17, València, p. 214.

⁹⁶ MANGLANO Y CUCALÓ DE MONTULL Jesús. (Baró de Terrateig) (1944): *Don Jerónimo Vich, Barón de Llaurí, embajador en Roma (1507-1521): discurso leído en el acto de su recepción por el Barón de Terrateig: Y contestación del Barón de San Petrillo*, València.

⁹⁷ TEIXIDOR, José. (1949-1952): *Capillas y sepulturas del Real Convento de Predicadores de Valencia; con una introducción y notas del Barón de San Petrillo*, v. I, II i III, València

2.3 BIBLIOGRAFIA

FONTS PUBLICADES

- Anales de Cataluna. y epilogo breve de los progressos y famosos hechos de la Nación Catalana*, v. 2, (1709): Barcelona.
- APRILE, Francesco. (1725): *Della cronologia universale della Sicilia*, Palerm.
- Aureum opus regalium privilegiorum civitatis et Regni Valentiae*. (1515): València.
- BACCO, Enrico. (1609): *Il regno di Napoli diviso in dodici provincie: con vna breve descrizione delle cose pi ù notabili, i nomi delle citta, terre et i vicere*, Nàpols.
- BECADELLI, Antonio (EL PANORMITÀ) (1990): *Dels fets e dits del gran rey Alfonso. Versió catalana del segle XV de Jordi de Centelles*, Barcelona
- BECCADELLI, Antonio, (O'Connor, Eugene trad.) (2001): *Hermaphroditus*; Boston.
- BELLUGA, P. (1630): *Speculum principum*, París.
- BEUTER, Pere Antoni. (1538): *Historia de Valencia*, València.
- BIANCHINI, Lodovico. (1841): *Della storia economico-civile di Sicilia, libri due, da fra seguito alla storia delle finanze di Napoli del medesimo autore*, Nàpols.
- BOADES, Bernat. (1948): *Libre de feyts d'armes de Catalunya*, edició a cura d'Enric Bagué, Barcelona
- BOFARULL I MASCARÓ, Próspero (1847) *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, v. I, Barcelona
- Idem. (ed.) (1850): "Ordenaciones fetes per lo molt alt Senyor En Pere terç rey Darago sopra lo regiment de tots los officials de la sua Cort", *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, v. V, Barcelona.
- BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de. (1870): "Procesos contra los nobles de la Unión aragonesa en 1301", *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, v. 38, Barcelona.
- Idem. (1871): "Rentas de la Antigua Corona de Aragón", *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, v. 39, Barcelona, pp. 349-350
- BOIX, Vicente. (1845): *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, València.
- BRANCIFORTE, Ercole M. (1741): *Capitula regni Sicilae, quae ad hodiernum diem lata sunt*, Palerm.

- CARRERES ZACARÉS, Salvador. (ed.) (1930): *Libre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, v. I, València.
- Idem. (1935): *Llibre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, v. II, València.
- CARRILLO DE HUETE, Pedro. (1946): *Crónica del halconero de Juan II*, edició i estudi a cura de Juan de Mata Carriazo, Madrid, reedició en Granada, 2006.
- CARUSO, Giovanni B. (1744): *Memorie istoriche di quanto è accaduto in Sicilia dal tempo dei suoi primieri abitatori sino al coronazione del re Vittorio Amedeo*. 3ª parte, v. I, Palerm.
- COMES, Pere Joan. (1878): *Llibre d'algunes coses assenyalades succedides en Barcelona i altres parts*, Barcelona
- CORDARO CLARENZA, Vincenzo. (1855): *Osservazioni sopra la storia di Catania cavate dalla storia generale di Sicilia*, v. 3 i 4, Catània.
- Cortes de los antiguos Reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Catalunya*. (1901): Madrid
- DE VICO, Francisco. (1639): *Historia General de la Isla, y Reyno de Sardeña*, Barcelona.
- DESCOLT, Bernat. (1982): *Crònica*, a cura de Miquel Coll i Alentorn, Barcelona.
- DI BLASI E GAMBACORTA, Giovanni E. (1842): *Storia cronologica dei vicerè luogotenenti e presidenti del regno di Sicilia*, Palerm.
- Idem. (1846): *Storia del regno di Sicilia*, v. 2, Palerm.
- Idem. (1867): *Storia cronologica dei vicerè luogotenenti e presidenti del regno di Sicilia*, Palerm.
- DI MARRO, Gioacchino. (1864): *Delle origini e vicende di Palermo di Pietro Romane e dell'entrata di re Alfonso in Napoli: scritture siciliane del secolo XV*, Palerm.
- DIAGO, Francisco. (1613): *Anales del Reyno de Valencia*, València.
- DÍEZ DE GAMES, Gutierre. (1940) *El Victorial, crónica de don Pero Niño, conde de Buelna*, edició i estudi a cura de Juan de Mata Carriazo, Madrid.
- DURAN I SEMPERE, Agustí. (ed.) (1921): *Cronica del Racional de la Ciutat. Publicacions Històriques: Recull de documents i estudis de l'Ajuntament de Barcelona*, v. 1 i 2, Barcelona.
- ESCARTÍ SORIANO, Vicent Josep. (1993): "El ms. 212 de la BUV i les cròniques de Joan I, Martí l'Humà i Ferran I", *Caplletra*, n° 15, pp. 31-48

- ESCOLANO, Gaspar. (1610): *Década primera de la historia de la insigne y coronada ciudad y reyno de Valencia*, València.
- ESQUERDO, Onofre. (2002): *Nobiliario valenciano*, v. I i II, pròleg, transcripció i notes per José Martínez Ortiz, València.
- EXIMENIS, Francesc. (1484): *Dotzè llibre del Crestià o Tractat de Regiment de prínceps e comunitats* (part 1-4), València, (Manuscrit de la Biblioteca Nacional ISTC ix00008000; IBE 2263; CIBNES E-3. Inc/1103)
- Idem. (2006): *Dotzè llibre dels Crestià I*, v. 1, edició a cura de Xavier Renedo Puig, Sadurní Martí i Curt Wittlin, Girona.
- Idem. (2009): *Regiment de la cosa pública*, edició a cura de Josep Palomero, València.
- FERRER, Sant Vicent. (1927): *Quaresma de Sant Vicent Ferrer predicada a València l'any 1413*, a cura de Josep Sanchis Sivera, Barcelona.
- FILIPO FORESTI, Jacopo. (1492): *Supplementum chronicarum*, Bernardino Rizzo Ed. Venècia.
- GIUFFRIDA, Antonino. (1971): “Lu quartieri di lu Cassaru. Note sul quartiere del Cassaro a Palermo nella prima meta del secolo XV”, *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen-Age, Temps modernes*, t. 83, n°2, pp. 439-482.
- HERRERA Y TORDESILLAS, Antonio de. (1624): *Comentarios de los hechos de los españoles, franceses, y venecianos en Italia, y de otras Republicas, potentados, príncipes, y capitanes famosos italianos: desde el año de 1281 hasta el de 1559*, Madrid.
- HINOJOSA MONTALVO, José. (ed.) (1979): *Crónica de Pere Maça*, València.
- INVEGES, Agostino. (1650): *Parte seconda degli Annali della felice citta di Palermo prima sedia, corona del re, e capo del Regno di Sicilia*, Palerm.
- JAUME I (1982): *Crònica o llibre dels feits*, a cura de Ferran Soldevilla, Barcelona.
- LANFREDINI, Giovanni. (2002): *Corrispondenza degli ambasciatori fiorentini a Napoli, (maggio 1485-ottobre 1486)*, v. 2, Nàpols.
- LEVESQUE DE BURIGNY, Jean. (1792): *Storia generale di Sicilia, tr., illustr. con note, e continuata fino a'nostri giorni dal signor M. Scasso e Borrello*, Palerm.
- Llibre del Repartiment*, (1978): a cura de Antoni Ferrando Francés (ed.). València.
- LLORENÇ BLAT, Josep. (ed.) (2012): *Les Sentències catòliques del diví poeta Dant (1545) d'en Jaume Ferrer de Blanes: edició crítica del text*.
- LLULL, Ramon. (1986): “Llibre del Orde de Caballería”, *Obres*, v. I, Palma de Mallorca.

- LÓPEZ AGURLETA, Joseph. (1731): *Vida del venerabile fyndador de la Orden de Santiago, y de las primeras casas de redempcion de cautivos: continuacion de la apologia por el habito canónico del patriarcha Santo Domingo, en la misma orden: apendice de escrituras, y notas pertencientes à las tres familias de Fitas, Sarrias, y Navarros, madres de tres jacobeos fundadores*, Madrid.
- LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (ed.) (1994): *Crónicas de los jueces de Teruel*, Terol.
- LUNA, Rodrigo de. (1784): *Crónica de don Alvaro de Luna, condestable de Castilla, maestre de Santiago*, a cura de Josef Miguel de Flores, Madrid.
- MADREMANY I CALATAIUD, Marià. (1788): *Tratado de la nobleza de la corona de Aragon: especialmente del reyno de Valencia, comparada con la de Castilla*, València.
- Manual de novells ardots. Dietari de l'antic Consell barceloní*. (1892): Barcelona.
- MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis (1996): “El tratado de caballería de Francesc Eiximenis”, *Norba: Revista de historia*, v. 1, pp. 295-331
- MARTORELL I LUNA, Francisco. (1627): *Historia de la antiqua Hibera*, Tortosa.
- MASBEL, Bernardino. (1694): *Descrizione, e relatione del gouerno di stato, e guerra del Regno di Sicilia*, Palerm.
- MATA CARRIAZO, J. de. (ed.) (1940): *Crónica de don Álvaro de Luna, condestable de Castilla, maestre de Santiago*, Madrid.
- MENDOZA, Iñigo López de i GARCÍA MENESES, Emilio. (ed.) (1973): *Correspondencia del conde de Tendilla*, t. XXXI, Madrid.
- MIRALLES, Melxor. (1991): *Dietari del capellà d'Alfons V el Magnànim*, València
- Idem. (2001): *Dietari del capellà d'Anfos el Magnànim*, Introducció, notes i transcripció per Josep Sanchis Sivera, València.
- MONBLANCH Y GONZÁLBEZ, Francisco de P. (ed.) (1960): *Dietari de Jeroni Sòria*, València
- MONGITORE, Antonino. (1718): *Il parlamento di Sicilia. Memorie istoriche*, Palerm.
- MORET, José de i ALESÓN, Francisco de. (1704) *Annales del Reyno de Navarra*, v. 3
- MUNTANER, Ramon (1979): *Crònica*, v. I i II, a cura de Marina Gustà, Barcelona.
- NASI, Piero, et alii. (2004): *Corrispondenza degli ambasciatori fiorentini a Napoli: Piero Nasi (10 aprile 1491-22 novembre 1491), Antonio della Valle (23 novembre 1491-25 gennaio 1492) e Niccolò Michelozzi (26 gennaio 1492-giugno 1492)*. v. 4, Carlone.

- NOGUERA AQUAVERA, Vicente i MARTÍNEZ ALOY, José (1882): “Los barones del reino de Valencia: estudio histórico”, *Revista de València*, 1 juny de 1881, València, pp. 298-299
- Opere storiche inedite sulla citta di Palermo ed altre città Siciliane.* (1872): v. 1, Palerm.
- Ordinacions de la Casa i Cort de Pere el Ceremoniós.* (2011): edició a cura de Francisco M. Gimeno Blay, València.
- ORLANDO, Diego. (1847): *Il feudalismo in Sicilia: storia e dritto pubblico*, Palerm.
- PALENCIA, Alonso de (1999): *Guerra de Granada*, estudi a cura de Rafael Gerardo Peinado Santaella, Granada.
- PALIZZOLO GRAVINA, Vincenzo. (1871): *Il blasone in Sicilia ossia Raccolta araldica: Testo*, v. 1, Palerm.
- PALMART, Lambert. (ed) (1482): *Furs e ordinacions fetes per los gloriosos reys de Arago als regnicols del regne de Valencia*, València.
- PALMERI, Niccolò. (1850): *Somma della Storia di Sicilia*, Palerm.
- PERE IV. (1885): *Crònica del rey d’Aragó en Pere IV lo ceremoniós ó del punyalet, escrita per lo mateix monarca*, Barcelona.
- PINEDA, Fr. Juan de. (1783): *Libro del passo honroso : defendido por el excelente caballero Suero de Quiñones*, Madrid
- PORCAR, Pere Joan. (2012): *Coses evengudes en la ciutat y regne de València*, edició a cura de Josep Lluís Lozano Lerma, València.
- PULGAR, Fernando del. (1780): *Crónica de los Señores Reyes Católicos Don Fernando y Doña Isabel de Castilla y de Aragón*, València.
- Idem. (2007): *Claros varones de Castilla*, edició i estudi a cura de Miquel Àngel Pérez Priego, Madrid.
- RAIMONDETTA, Raimondo. (1673): *Regni Siciliae Capitula novissime accuratiori diligentia impressa quibus accesserunt alia Capitula editi post annum 1525*, Venècia.
- SALAZAR Y CASTRO, Luís. (1697): *Historia genealogica de la casa de Lara, justificada con instrumentos, y escritores*, v. 3, Madrid.
- Idem. (1795): *Árboles de costados de gran parte de las primeras casas de estos reynos, cuyos dueños vivían el año de 1683*, Madrid.
- SEMA, J. A. i SARASA E. (ed.) (1976): *Cortes del reino de Aragón. 1737-1551. Extractos y fragmentos de procesos desaparecidos*, València.

- SOLDEVILLA, Ferran. (1971): *Les quatre grans cròniques*, Barcelona
- STARRABBA, Raffaele. (1866): *Saggio di lettere e documenti relativi al periodo del vicariato della regina Bianca in Sicilia*, Palerm.
- SUAREZ DE ALARCON, Antonio. (1656): *Relaciones genealógicas de la casa de los Marqueses de Trocifal, condes de Torresuedras*, Madrid.
- TALAMANCA GRUA Y VALLE, Vincenzo. (1696): *Elenco universale delli re dominanti del regno di Sicilia, dal re Pietro di Aragona insino al Carlo Secondo con tutti li vicere, presidenti, capitani generali e luoghi tenenti del regno ... con le cose notande e memorande dal anno 1282 sino al anno 1696*, Palerm.
- TARAÇONA, Pere Jeroni. (1580): *Institucions dels Furs y Privilegis del Regne de València*, València.
- TOMICCH, Pere. (1970) *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*; València.
- Idem. (2009) *Històries e conquestes del reialme d'Aragó e principat de Catalunya*, Catarroja-Barcelona.
- UBIETO ARTUR, María Isabel. (1986): “El nobiliario de Aragón de Pedro Garcés de Cariñena, fuente desconocida por la historiografía actual, utilizada por el cronista Jerónimo Zurita”, *Jerónimo Zurita :su época y su escuela*, Saragossa.
- UDINA, Ferran. (ed.) (1974) *Dietari de la Deputació del General de Cathalunya*, Barcelona
- VALDA, Pedro de. (1663): *Don Pedro de Valda Cavallero de la Orden de Santiago ... trata ... de ajustar la Nobleza, y Hidalguia de sangre, que tiene los ciudadanos Honrados (de esta ciudad y reyno de Valencia)*, València.
- VALLE, Laurentius: (1973) *Gesta Ferdinandi Regis Aragonum*, Padova (Italia).
- VALLA, Lorenzo (1970): *Historiarum Ferdinandi regis Aragoniae*, París 1521, edició facsimil a cura de Pedro Lopez Elum, València.
- Idem. (2002): *Historia de Fernando de Aragón*, traducció castellana a cura de Santiago López Moreda, Madrid.
- VELA GORMENDIO, Luís. (ed.) (1985): *Crónica incompleta del reinado de Fernando I de Aragón*, Saragossa.
- VICIANA, Martí de. (1564): *Segunda parte de la crónica de Valencia*, reedició de 1881, València.
- Idem. (1882): *Tercera parte de la crónica de Valencia*, València.

- VILAR Y PASCUAL, Luis (1859): *Diccionario histórico, genealógico y heráldico de las familias ilustres*, v. 7-8, Madrid.
- VOLPICELLA, Luigi. (1916): *Regis Ferdinandi primi instructionum liber (10 maggio 1486-10 maggio 1488)*, Nàpols.
- ZURITA, Jerónimo (1974): *Anales de la Corona de Aragón*, Saragossa.
- Idem. *Anales de Aragón*, Edición de Ángel Canellas López; Edición electrónica de José Javier Iso (coord.), María Isabel Yagüe y Pilar Rivero; Publicación número 2.473 de la Institución «Fernando el Católico» (Excma. Diputación de Zaragoza).
- Idem. (1579): *Historia del Rey Don Hernando el Catholico. Los cinco libro postreros de la historia del Rey Don Hernando el Católico*, Saragossa.
- Idem. (1579): *Gestas de los reyes de Aragón*, edició i traducció castellana a cura de Ángel Canellas López, Saragossa, 1984.
- Idem. (1580): *Historia del Rey don Hernando el Catholico: de las empresas y ligas de Italia*, Saragossa.

MONOGRAFIES I ARTICLES DE REVISTA

- ABELLA SAMITIER, Juan. (2006): "Las bases económicas de la elite de los infanzones de Uncastillo en la segunda mitad del siglo XV." *Aragón en la Edad Media*, nº 19, pp. 39-52.
- AGUSTÍN FUNES, Juan. (1598) *Tratado del patronato, antigüedades, gobierno y varones ilustres de la ciudad, y comunidad de Calatayud y su arcediano*; Saragossa, 1598
- AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (1993). *Descripció del fons de "l'Arxiu del Palau" de la família Requesens: regesta i transcripció d'una part de la seva correspondència*, Barcelona.
- Idem. (2003): *Epistolaris d'Hipòlita Rois de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València.
- Idem. (2004): "Correspondència privada: la història entre línies.", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, nº 49, pp. 463-472.
- Idem. (2009): "Les senyores feudals com a hisendades i gestores del patrimoni", *Manuscrits: revista d'història moderna*, nº 27, pp. 101-111.

- ALABAU CALLE, José Antonio. (2009): "De tudors e curadors: Sucesiones, herencias y menores según la legislación foral valenciana. Una aproximación a su estudio.", *Saitabi*, nº 59, pp. 267-278
- ALMAGRO BASCH, Martín. (1955): "El Señorío de Albarracín, desde su fundación hasta la muerte de Don Fernando Ruiz de Azagra", *Teruel*, nº14, pp. 5-146.
- Idem. (1959): *Historia de Albarracín y su sierra*, v. 2 i 3, Terol.
- ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo de Mora de Rubielos solar de los Fernández de Heredia*, Madrid.
- ALMELA Y VIVES, Francisco. (1961): *Aspectos del vivir cotidiano en la Valencia de Fernando el Católico*, València.
- ALVAREZ BORGE, Ignacio (2001): "La nobleza castellana en la Edad Media: familia, patrimonio i poder", *La familia en la Edad Media. IX Semana de Estudios Medievales*, Nájera, pp. 221-252
- APARICI MARTÍ, Joaquín. (2011): "De domo dicti domini comitis. Aproximación a la corte señorial de don Federico de Aragón, conde de Luna (1420-1425)", *Aragón en la Edad Media*, nº 22, pp. 19-48
- APARISI ROMERO, Frederic i ROYO PEREZ, Vicent. (2010): "Pequeña nobleza y guerra en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media. Actitudes y comportamientos en el servicio militar" *Medievalismo*, nº 20, pp.149-171.
- ARCINIEGA, Luis (1999). "Santa María de la Murta (Alzira): Artífices, Comitentes y la Damnatio Memoriae de D. Diego de Vich", *Simposium Los Jerónimos: El Escorial y otros Monasterios de la Orden. San Lorenzo de El Escorial, Instituto Escorialense de Investigaciones Históricas y Artísticas*, nº 1, pp. 267-292.
- AURELL, Martin. (1996): *La noblesse en Occident (Ve-XVe siècle)*, París.
- BADENES MARTÍN, Miquel Àngel. (2015): *Manuel Ferrandis i Irlés (1865-1920), un betxinenc de rostre desconegut*, Betxí.
- BARBERO, Alessandro. (1987): *L' aristocrazia nella società francese del medioevo. Analisi delle fonti letterarie (secoli X-XIII)*, Bolònia.
- BARCELÓ I CRESPI, Maria. (1979): "Algunes anotacions sobre el sistema defensiu de Mallorca: els cavalls armats", *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, nº 19, pp. 97-112.
- BARÓN DE FINESTRAT. (1983): *Nobiliario Alicantino*, Alacant.

- BARRIO BARRIO, Juan Antonio. (1998): “Una oligarquía fronteriza en el mediodía valenciano. El patriciado de Orihuela. Siglos XIII-XVI.”, *Revista d'Història Medieval*, nº 9, pp. 105-126
- BATLLORI, Miguel. (1979): “L'enaltiment de la família Borja”, *A través de la història i la cultura*, Barcelona, pp. 155-210
- Idem. (1999): *La Familia de Los Borjas*, Madrid.
- BAYDAL SALA, Vicent. (2008): *La senyoria de Beniparrell: dels Romaní als Escrivà de Romaní (1258-1426)*, València.
- Idem. (2012): *La croada d'Almeria, 1309-1310. La host de Jaume II i el finançament de la campanya*. Saarbrücken.
- BECEIRO PITA, I i CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990): *Parentesco, poder y mentalidad. La nobleza castellana, siglos XII-XV*, Madrid.
- BELenguER CEBRIÀ, Ernest. (1972): *Cortes del reinado de Fernando el Católico*, València.
- Idem. (1976): *València en la crisi del segle XV*, Barcelona.
- Idem. (2011): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*, v. I, Barcelona.
- Idem. (2012): *Fernando el Católico y la ciudad de València*, València.
- BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael. (1992): “Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII): ponderación global y marco jurídico.”, *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*. Anthropos., pp. 35-70
- BÉRCHEZ, Joaquín. (1982): “El palau de l'ambaixador Vic de València”, *Debats*, nº 1, pp. 44-49.
- Idem. (2000): “Consideraciones sobre la casa del Embajador Vich en Valencia”, *Historia de la Ciudad*, València, pp.116-129.
- BÉRCHEZ GÓMEZ, Joaquín, JARQUE, Francesc. (1994). *Arquitectura renacentista valenciana: Arquitectura renaixentista valenciana:(1500-1570)*. València.
- BERGES SANCHEZ, Juan Manuel. (2003): “Sentencia de Gil Ruiz de Lihori”, *Estudios históricos sobre la Comunidad de Albarracín*, v. II, Saragossa.
- Idem. (ed.) (2007): *Actividad y estructuras pecuarias en la Comunidad de Albarracín (1284-1516)*, Saragossa.

- BERNABÉ GIL, David. (1992): “Los Santángel, señores alfonsinos. Aspectos de una colonización señorial en territorio realengo”, *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, pp. 55-67.
- Idem. (1993): “Sobre el origen territorial en los señoríos valencianos de colonización alfonsina”, *Señorio y feudalismo en la Península Ibérica (siglos XII-XIX)*, v. III, Saragossa, pp. 123-138
- Idem. (1993): “Una coexistencia conflictiva: municipios realengos y señoríos de su contribución general en la valencia foral”, *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*. nº 12, pp. 11-78.
- BISBAL DEL VALLE, Vicente. (2011): *Los Borja y la baronía de Llombai*, València.
- BOIS, Guy. (1976): “Noblesse et crise des revenus seigneuriaux en France aux XIVe et XVe siècles: essai d’interpretation” *La noblesse au moyen âge, XIe-XVe siècles. Essais à la mémoire de Robert Boutruche*, pp. 219-233.
- BORONAT Y BARRACHINA, Pascual. (1992) *Los moriscos españoles y su expulsión*, v. I; Granada.
- BORRUL I VILANOVA, F. Javier. (1831): *Tratado de la distribución de las aguas del río Turia y del Tribunal de las aguas de la huerta de València*. València.
- BOSCOLO, Alberto. (1962): *Martí el jove a Sardenya*, Barcelona.
- BRESC, Henri. (1986) “Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicilie 1300-1450” *Bibliothèque des écoles françaises d’Athènes et de Rome, Fascicule deux-cent-soixante-deuxième*, t. II, Roma.
- BRINES BLASCO, J. i PÉREZ APARICIO, C. (2001-2002) “A l’ombra de la monarquia. Splendor i ocàs de la família Vic”, *Saitabi*, nº 51-52, pp. 285-313.
- BURKE, Peter. (1996): *Venecia y Amsterdam. Estudio sobre las élites del siglo XVI*, Barcelona.
- BURNS, Robert Ignatius. (2007): *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia: Documents 1-500: Foundations of crusader Valencia, revolt and recovery, 1257-1263*, v. 2, Princeton.
- CABEZUELO PLIEGO, J. V. (1998): *Poder público y administración en el Reino de Valencia, 1239-1349, el oficio de la procuración*; València.
- CABRERA SÁNCHEZ, Margarita. (1998): *Nobleza, oligarquía y poder en Córdoba al final de la Edad Media*, Còrdova.
- CACHO BLEUCA, Juan Manuel. (1997): *El gran mestre Juan Fernández de Heredia*, Saragossa.

- CALATAYUD CASES, J. Vicente. (2008): "El Al-Mulk, muestras en Ribarroja del Túria", *Al-Mulk Anuario de Estudios Arabistas*, nº 8, pp. 11-20
- CAMPOS, Agustí i VALL DELS ALCALANS, Montserrat. (2013): "Violència urbana al regne de València medieval: control del poder i preeminència social", *Clapir*, Juny, pp. 1-10.
- CANELLAS LÓPEZ, Ángel. (1956): "La instauración de los Trastámara en Aragón", *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, nº 4-5, Saragossa
- CÁRCEL ORTÍ, Mª Milagros i PONS ALÓS, Vicente. (2003): "La diócesis de Segorbe-Albarracín a través de la décima de 1401-1404", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, nº 25, pp. 375-388
- CARUANA GÓMEZ DE BARREDA, Jaime. (1955): *Catálogo del archivo de la ciudad de Albarracín*, Terol.
- Idem. (1960): "Notas para la historia de Tramacastiel", *Teruel*, nº 23, Terol.
- CARUANA Y REIG, José. (Barón de San Petrillo) (1932): "Los Proxita y el estado de Almenara", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, nº 12, pp. 57-75; (1932), nº 13, pp. 125-143; i (1932) nº 14, pp. 189-206.
- Idem. (1920): *El doble Sepulcro de los Boil*, València.
- Idem. (1942): "Las capillas parroquiales sus blasones y sus patronos", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, nº 4, pp. 103-114
- Idem. (1943): "Las capillas parroquiales sus blasones y sus patronos", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, nº 5, pp. 18-29; nº 6, pp. 69-79; nº 7, pp. 145-155
- Idem. (1944): "Las capillas parroquiales sus blasones y sus patronos", *Anales del Centro de Cultura Valenciana*, nº 8, pp. 1-12; nº 9, pp. 121-134; i nº 10, pp. 211-221.
- Idem. (1946): *Los cruilles y sus alianzas, Nobiliario Valenciano*, València.
- CASTAÑO I GARCIA, J. (2008): *Llinatges d'Elx*, Elx.
- CATALÁ DE VALERIOLA, Bernat. (1929): *Autobiografía y Justas poéticas de Bernardo Catalá de Valeriola*, València.
- CATALÁ SANZ, Jorge. (1993): "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna.", *Estudis: Revista de historia moderna*, nº 19, pp. 165-190.
- Idem. (2012): "Integridad patrimonial, perpetuidad, memoria. Contradicciones de los mayorazgos valencianos en la época moderna." *Studia Historica: Historia Moderna*, nº 33, València, pp. 61-95

- CERVANTES PERIS, F. Javier. (1996): "El antiguo patrimonio de María de Luna: crédito censal y consolidación feudal (1372-1425)", *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI): XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993)*, v. 4, Saragossa, pp. 51-68
- Idem. (1998): *La herencia de María de Luna. Una empresa feudal en el tardomedieval valenciano*, Sogorb.
- CERVERA, Tomàs. (coord.) (2007): *Sot de Chera, estudio histórico-lingüístico*, Sot de Xera.
- CHINER GIMENO, Jaume J. (1997): *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València.
- Idem. (1992): "Batalla a ultrança per Joanot Martorell." *A Sol Post. Estudis de Llengua i Literatura*, nº 2, pp. 83-127
- Idem. (1993): *El viure novel. lesc: biografia de Joanot Martorell*, València.
- CIFUENTES I COMAMALA, Lluís. (2006): *La ciència en català a l'Edad Mitjana i el Renaixement*, Barcelona.
- CIOPPI, Alessandra i NOCCO, Sebastiana. (2005): "Il repartimento de Cerdeña. Alcune riflessioni su una fonte della Sardegna del XIV secolo", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, nº 26, pp. 621-638
- COLÁS LATORRE, Gregorio (1989): "El régimen señorial en Aragón", *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, nº 58, pp. 9-29
- CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. (1998): *La batalla de Sent Luri: textos y documentos*, Sanluri (Sardenya).
- CONEJERO MARTÍNEZ, Vicent. (1998) *Balones (Alicante) perfles de un pueblo en la Vall de Seta*, València.
- CORRAO, Pietro. (1991): *Governare un regno: potere, società e istituzioni in Sicilia fra Trecento e Quattrocento*, Nàpols
- CORTÉS ALONSO, Vicenta. (1972): "Procedencia de los esclavos negros en Valencia (1482-1516)", *Revista Española de Antropología Americana*, nº 7, pp. 123-152
- CORTÉS ESCRIVÀ, Josepa (1985): "Els Boil de la Scala, una història de família", *Batllia*, nº 9, pp. 6-23.
- COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica i la seua política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona.
- COSTA, Antonella. (1984): "Sul catalogo dei feudi siciliani al tempo di Martino I", *Medioevo. Saggi e Rassegne*, nº 9, pp. 135-147

- Idem. (1996): "Vicende di un cavaliere aragonese in Sicilia: Sancio Ruiz de Lihori, Visconte di Galgiano" *Medioevo. Saggi e Rassegne*, n° 21, pp 67-105.
- Idem. (1998) "Non esti raxunivili cosa ki per eu esseri hobedienti... Un caso giudiziario del 1416", *Medioevo Saggi e Rassegne*, v. 23, pp. 179-220
- Idem. (2002) "Un episodio di insubordinazione all'autorità viceregia nella contea di Modica del 1416" *Archivum historicum mothyense*, N° 8, pp. 15-30.
- CRABOT, Cécile. (2002): "Noblesse urbaine et féodalité: Les citoyens catalano-aragonais feudataires en Sardaigne aragonaise (1324-1420)", *Anuario de estudios medievales*, n° 32, 2, (2002), pp. 809-843
- CRUSELLES GÓMEZ, José M^a. (2000): "Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria." *Revista d'Història Medieval*, n° 11, pp. 279-305.
- CUADRADA, Coral (1997): "Senyors i ciutadans: les senyories catalanes a la baixa edat mitjana", *Revista d'Història Medieval*, n° 8, pp. 57-77
- CUVILIER, Jean-Pierre. (1973) "Noblesse sicilienne et noblesse aragonaise en 1392-1408. Collusions et rivalités de deux groupes de privilèges d'après les Registres Tractarum (n° 2104 et 2324) de l'Archivio de la Corona de Aragón", *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen.Age, Temps modernes*, t. 85, n° 2, pp. 381-420
- D'ALESSANDRO, Vincenzo i GIARRIZZO, Giuseppe (1989) "La Sicilia dal Vespro all'unità d'Italia", *Storia d'Italia*, Torí, pp. 99-784
- DE MOXÓ I MONTOLIU, Francisco. (1985): "Jaime II y la nueva concesión de títulos nobiliarios en la España del siglo XIV", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*. n° 9 (1992-1993), pp. 133-144
- DE MOXÓ, Francisco, et alii. (1997): *Estudios sobre las relaciones entre Aragón y Castilla (SS. XIII-XV)*, Saragossa
- Diputació de Castelló (ed.) (1997): *Honori Garcia: el personatge, l'època i el centre*, Castelló de la Plana.
- DUBY, Georges. (1972): "Linage, noblesse et chevalerie au XIIè siècle dans la région Mâconnaise", *Annales*, pp. 803-823
- Idem. (1989): "La nobleza en la Francia medieval: una investigación a proseguir", *Hombres y estructuras en la Edad Media*, Madrid, pp. 54-55.
- EGIDO, Aurora i ENGUITA, José M^a. (1996): *Juan Fernández de Heredia y su época: IV curso sobre lengua y literatura en Aragón*, Saragossa.

- ESLAVA BLASCO, Raúl. (2009): “Bandolerismo en el Rincón de Ademuz durante el siglo XVII: el caso de don Jaime Ruiz de Castellblanch señor de Torrebaja”, *Ababol*, nº 60. Invierno 2009, pp. 11-24
- FEDELE, P. (1905): “La pace del 1486 tra Ferdinando d’Aragona ed Innocenzo VIII”, *Achivio Storico per le Province Napoletane*, nº 30, pp. 481-503
- FELIP SEMPERE, Vicent i GARCÍA EDO, Vicente. (2003): *Privilegios y concesiones del término general del Castillo de Nules en época foral (1251-1709)*, Nules.
- FELIP SEMPERE, Vicent. (2004): "Els Centelles, senyors de Nules, Rebollet i Oliva." *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, nº 4, pp. 65-72.
- FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. (2008): “Notes per a una història de la noblesa a Catalunya”, *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, L I, 2007-2008, pp. 427-449
- FERRANDIS IRLES, Manuel. (1902-1903): “Noticias históricas de Bechí”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 3 i 11, pp. 51-53, 181-187; any II, nº 42, 43 i 44, pp. 405-411, 427-431, 437-444.
- Idem.(1902): “Fuentes para la historia de la provincia de Castellón (documentos inéditos del siglo XIII) I. Morella y sus aldeas”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 4 i 9, pp. 93-95, 145-149.
- Idem.(1902): “Castellón viejo”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 7, pp. 113-115.
- Idem.(1902): “Castillo de Chivert”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 10, pp. 161-163.
- Idem.(1902): “Señores de Segorbe”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 15, pp. 261-263.
- Idem.(1902): “Señoríos feudales en la provincia de Castellón”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 18, pp. 309-315.
- Idem.(1902): “Reconquista del castillo de Nules (hoy Villavieja)”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 14, pp. 245-249.
- Idem.(1902): “La capitulación de Segorbe ante la crítica histórica”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 19, pp. 332-335.
- Idem.(1902): “Origen de la tenencia o baronía de Alcalatén”, *Ayer y Hoy*, any I, nº 20, 21, 23.
- Idem.(1903): “Origen de la baronía de Borriol”, *Ayer y Hoy*, any II, nº 38, pp. 333-336.
- Idem.(1904): “Rendición del castillo de Chivert a los Templarios”, a *Homenaje a D. Francisco Codera en su jubilación del profesorado*, Saragossa, pp. 23-33.

- FERRER I MALLOL, Maria Teresa. (1996): *El consell reial durant el regnat de Martí l'Humà*, Barcelona.
- Idem. (2003): *Els catalans a la Mediterrània Oriental a l'Edat Mitjana*, Barcelona.
- Idem. (2004): *La Mediterrània dels segles XIII al XV: l'expansió catalana*, Barcelona, p. 143-159
- Idem. (2009): *L'expansió mediterrània de Catalunya i la crisi de la baixa edat mitjana*, Barcelona, pp. 341-449
- FERRER I MALLOL, Maria Teresa, et alii. (1992): “La política siciliana de Pere el Cerimoniós”, *Els catalans a Sicília*, Barcelona, pp. 35-40
- FERRER PASTOR, Francesc. (2008): “La família Carròs i Violant Carròs i de Centelles”, *revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, nº 5, pp. 171-196.
- FERRERO MICÓ, Remedios (1985): “Bandosidades nobiliarias en València durante la época foral”, *Saitabi*, t. 35, pp. 95-110
- FLORI, Jean. (1998): “Guerre et chevalerie au moyen âge (à propos d'un ouvrage récent)”, *Cahiers de civilisation médiévale*. 4 1e année, nº 164, pp. 353-363
- FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de, i SALRACH MARES, Josep Maria. (1989): *Els primitius contats i vescomtats de Catalunya: cronologia de contes i vescontes*, Barcelona.
- FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de, et alii. (2002): *El Palau Centelles seu del Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona.
- FODALE, Salvatore. (1999) “Blanca de Navarra y el gobierno de Sicília”, *Principe de Viana*, nº 217, pp. 311-322
- Idem. (2003) “Tra gioco e rito: aspetti dell'identità urbana, il caso palermitano e siciliano” *El món urbà a la corona d'Aragó del 1137 als decrets de nova planta, XVII Congrés d'Història de la corona d'Aragó*, v. I, pp. 9-18
- FORONDA, F. i CARRASCO, A. I. (2007): *Du contrat d'alliance au contrat politique. Cultures et sociétés politiques dans la péninsule ibérique à la fin du Moyen Âge*, Tolosa
- FOSSIER, Robert. (1970): *Historie sociale de l'Occident Médiéval*, París.
- FRANCO SILVA, A. (1992): “Las baronias valencianas del gran cardenal de España D. Pedro Gonzalez de Mendoza”, *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, pp. 217-227

- Idem. (1980): "Notas sobre las baronías de Martorell y Molins de Rei (1398-1581)", *En la España medieval*, nº 1, pp. 105-114.
- FULLANA MIRA, Lluís. (1920): *Historia de la villa y condado de Cocentaina*, València.
- Idem. (1922): "Documentos inéditos de la familia Viciano", en el *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, 3, pp. 161-168.
- Idem. (1936): *Historia de los virreyes y capitanes generales de Valencia*, València.
- Idem. (1941): *Luis de Santángel, su familia y su intervención en el descubrimiento de América*, Madrid.
- Idem. (1944): "Luis de Santángel y el Almirante Cristóbal Colón", *Revista General de Marina*, nº 8.
- Idem. (1945) "Préstamo hecho a los Reyes Católicos por Luis de Santángel, con destino al primer viaje de Cristobal Colón a las Indias Occidentales", *Revista General de Marina*, nº 7, Madrid, pp. 3-9
- Idem. (1945): "Defensa del almirante Cristóbal Colón ante la reina católica, por Luis de Santángel, escribano de ración del rey católico", *Revista General de Marina*, nº 3.
- Idem. (1946) "El Almirante Cristobal Colón y su célebre carta a Luis de Santángel, con otras dirigidas a los Reyes Católicos y a Gabriel Sánchez, Tesorero", *Revista General de Marina*, nº 2, pp. 187-198
- Idem. (1997): *Historia de la ciudad de Ontinyent*, Ontinyent.
- FURIÓ, Antoni. (1981): "Crédito y endeudamiento: el censal en la sociedad rural valenciana (siglos XIV-XV).", *Señorío y feudalismo en la península Ibérica (ss. XII-XIX)*. Institución Fernando el Católico, Saragossa, pp. 501-534
- Idem. (1990) "La historia medieval valenciana: un itinerari historiogràfic", *Millars*, nº 13, pp. 73-80
- Idem. (1990): "Tierra, familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano durante la Baja Edad Media." *Relaciones de poder, de producción y de parentesco en la Edad Media y Moderna: aproximación a su estudio*. Madrid.
- Idem. (1995): *Història del País Valencià*, València.
- Idem. (1997) "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'edat mitjana", *Revista d'Historia Medieval*, nº 8, pp. 109-151
- Idem. (2001): *Història del País Valencià*, València
- FURIÓ, Antoni i GARCIA-OLIVER, Ferran. (1983): "El feudalisme medieval valencià: un assaig d'interpretació", *Debats*, nº 5, pp. 33-41

- Idem. (1986): “Dificultats agraries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià”, *Estudi General*, nº 5, pp. 291-310.
- FUSTO, Grazia M^a i NERI, Mirella M^a: (2012): *Il castello di Motta Sant'Anastasia nel mito e nella storia*, Catània.
- GALASSO, Giuseppe. (2008): “L'Italia aragonesa”, in *Mediterranea. Ricerche storiche*, nº 11, dicembre 2008, pp. 11-28
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo (1976) *Orígenes de la inquisición española: el tribunal de Valencia, 1478-1530*, Barcelona.
- GARCIA GARCIA, Honori (1933): “Orígenes del Ducado de Segorbe”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. XIV, pp. 264-268
- Idem. (1962) *Notas para la historia de Vall de Uxó*, Vall d'Uixó. Obra inèdita que va ser publicada pòstumament en 1962 amb un pròleg de Luís Revest Corzo.
- Idem. (1943) *Estado economico social de los vasallos en la gobernación foral de Castellón*, Vic.
- GARCIA SANZ, Arcadi. (1961): "El censal." *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, nº 37, pp. 281-310.
- GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente. (2002): *Vivir a crédito en la Valencia medieval: de los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València.
- Idem. (2007): “Vestir el poder. Indumentaria e imagen en las cortes de Alfonso el Magnànimo y María de Castilla”, *Res publica*, nº 18, pp. 353-373;
- Idem. (2011): “Capella, sepulcre i lluminària: art funerari i societat urbana”, *Art i societat a la València medieval*, València.
- GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, Luis. (1978): *Datos para el estudio de la renta feudal maestral de la orden de montesa en el siglo XV*, València.
- GARCÍA-OLIVER, Ferran (1982). “Hòmens de vila” contra cavallers a la Safor del Quatre-cents: les manifestacions d'una crisi?". *Guaita*, nº 1, pp. 26-34.
- Idem. (1983): *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*. València.
- Idem. (1991): *Terra de feudals: el País Valencià en la tardor de l'Edat Mitjana*, València
- Idem. (1991). "Desafranades e incorregibles dones": Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval”, *Revista d'Història Medieval*, nº 2, pp.133-158.
- Idem. (1997): “El censal en el senyoriu. Valldigna (1393-1530)”, *Revista d'història medieval*, Nº 8, pp. 153-173.
- Idem. (1998): *En la vida d'Ausiàs March*, València.

- Idem. (2003): *La vall de les sis mesquites: el treball i la vida a la Valldigna medieval*. València.
- Idem. (2009): *Ausias Marc*, València.
- GARCIA-OLIVER, Ferran, APARISI, Frederic i ROYO, Vicent. (2009): *Hug de Cardona. Col·lecció diplomàtica (1407-1482)*, v. I, València.
- GARRIDO, David. (2011): *Ferran I “el d’Antequera” un rei de conveniència*, València.
- GASCÓ ALFONSO, Agustín. (1886): *Historia de la Virgen Santísima y de la villa de Gorga*, València.
- GATTUSO, Ignazio. (1938): *Il mastro di campo*, Palerm.
- GERBET, Marie Claude. (1989): *La nobleza en la Corona de Castilla, sus estructuras sociales en Extremadura (1454-1416)*, Càceres.
- Idem. (1997): *Las noblezas españolas en la Edad Media siglos XI-XV*, Madrid.
- GIFRE I RIBES, Pere i PÉREZ LATRE, Miquel. (2007): *Història dels Llupià (1088-1771) i dels seus llinatges incorporats: Icard, Roger i Vallseca*, Barcelona.
- GIL OLCINA, Antonio. (2012): *Singularidades del Régimen Señorial Valenciano. Expansión, declive y extinción de la Señoría Directa*, Alacant.
- GIRONA LLAGOSTERA, David. (1919): *Martí, rey de Sicilia, primogènit d’Aragó*, Barcelona.
- GIUNTA Francesco. (1973): *Aragonesi e catalani nel Mediterraneo*, v. I, Palermo.
- Idem. (1988): *La Sicilia catalana*, Barcelona.
- GÓMEZ BAYARRI, J. Vicente (2000): *Reyes forales medievales del reino de Valencia*, València.
- GÓMEZ-FERRER LOZANO, Mercedes. (2000): “Los artistas viajeros entre Valencia e Italia, 1450-1550”, *Saitabi*, nº 50, pp. 151 – 170
- Idem. (2009): “El cardenal Guillem Ramón de Vich y las relaciones entre Roma y Valencia. a comienzos del siglo XVI”. *Histoire et littérature de l’Europe du Nord-Ouest*, nº 40, pp. 197-216.
- GONZALEN ANTÓN, Luís. (1989): "Primeras resistencias contra el Lugarteniente General-Virrey en Aragón." *Aragón en la Edad Media*, nº 8, pp. 308-314
- GONZÁLEZ REYES, Carlos. (2012): “Ascens polític, econòmic i reproducció social a la Catalunya baixmedieval. Els Planella de Moià”, *Porticum. Revista d’estudis medievals*, nº IV, pp. 99-116

- GRANDE GRANDE, Francisco Antonio, et al. (2008): "Tras las huellas de un patio clásico. Estudios previos del palau-castell de Betxí." *Arché*, nº 3, pp. 317-326
- GUERREAU-JALABERT, Anita. (1984) "Sobre las estructuras de parentesco en la Europa medieval", *Amor familia sexualidad*, Barcelona, pp. 59-90
- GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1984). *Feudalismo en expansión en el norte valenciano: antecedentes y desarrollo del señorío de la Orden de Montesa, siglos XIII y XIV*, València.
- Idem. (1984). *Campesinos y órdenes militares. Antecedentes y desarrollo de un señorío valenciano, la Orden de Montesa siglos XIII y XIV*, València.
- Idem. (1985): "La fundación de la Orden Militar de Santa María de Montesa.", *Saitabi*, nº XXXV, pp. 73-86
- Idem. (1986): "El señorío de la Vall de Perputxent (siglos XIII-XIV)" *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 4-5, pp. 99-118.
- Idem. (1989). "Els senyoriis de la noblesa valenciana a l'època de Pere el Gran (1276-1285).", *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu Alfaro*, València, pp. 489-502.
- Idem. (1990): "Feudals i camperols: el marc de les relacions senyoriales en el món rural valencià." *Millars: geografia i història*, nº 13, pp. 81-86.
- Idem. (1990-1991): "Noblesa", *Gran Enciclopèdia valenciana*, València, pp. 283-286
- Idem. (1992): "Senyoriu i reialenc al País Valencià a les darreries de l'època medieval", *Lluís de Santangel i el seu temps*, València, pp. 185-203.
- Idem. (1992): "Los mudéjares de la Valencia medieval: renta y señorío." *Areas: Revista internacional de ciencias sociales*, nº 14, pp. 27-48.
- Idem.(1993). "El modelo de feudalismo repoblador: rentas y señoríos en la Valencia medieval", *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*, Saragossa, pp. 513-525.
- Idem. (1996): "L'alta noblesa catalana en la conquesta de València", *Anuario de estudios medievales*, nº 26, v. 2, pp. 647-686
- Idem. (1997): "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera: el Regne de València (segles XIII-XIV)", *Revista d'història medieval* nº 8, pp. 79-108.
- Idem. (ed.). (1998). *Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal*, v. 8, València.
- Idem. (1999): *Els fundadors del regne de València*, v. I; València.

- Idem. (2000): "Aproximació a la noblesa valenciana en la segona meitat del segle XV", *XVI Congreso Internazionale di Storia della Corona d'Aragoona. La Corona d'Aragoona ai tempi di Alfonso il Magnánimo*, v. I, Nàpols, pp. 899-917
- Idem. (2007): "El repartiment feudal de l'horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenació del paisatge rural", *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València.
- GUINOT, Enric i CERVANTES PERIS, F. Javier. (1996): "Conflictos agrarios en les senyories de musulmans valencians: les cartes de poblament de Benixes (Villamalur) i Sot de Ferrer (segles XIV i XV)", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, v. 72, pp. 209-237
- GUINOT, Enric i TORRÓ, Josep. (ed.) (2007): *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València.
- GUIRAL-HADZIIOSSIF, Jacqueline i ARACIL, Rafael. (1989): *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV:(1410-1525)*. València.
- HEERS, J. (1978): *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona.
- HERNÁNDEZ, Francisco J. (1985): *Los cartularios de Toledo: catálogo documental*, v. 1, Madrid.
- HINOJOSA CALVO, José. (2006): "Bandos y Bandositats en la gobernación de Orihuela en la Baja Edad Media", *Anuario de estudios medievales*, nº 36, 2, pp. 713-750.
- HINOJOSA MONTALVO, José. (1992): "La gestión de la renta feudal en Crevillente durante el siglo XV", *Actas del IV Simposio Internacional de Mudejarismo. Economía*, Terol, pp. 319-337
- Idem. (1997): "El to de vida d'una noble alacantina a finals de l'edat mitjana: na Violant de Rebolledo" *Quaderns del migjorn, Revista d'estudis comarcals del sud del País Valencià*, nº 2, pp. 39-54.
- Idem. (2002) *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, v. I, II, III i IV, València.
- Idem. (2005): "Espacios de sociabilidad urbana en el reino de Valencia durante la Edad Media." *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, nº 26, pp. 985-1011
- HURTADO ÁLVAREZ, Ernesto. (1976): *Los valles de Seta y Travadell*, Alacant.
- IBAÑEZ LACRUZ, Joaquin. (1980): *Quevedo y Cetina*, Cetina (Saragossa).

- IRADIEL, Paulino. (1988): "Cristianos feudales en Valencia. Aspectos sobre la formación del territorio y de la sociedad", *España. Al-Andalus. Sefarad: Síntesis*, pp. 64-65
- Idem. (1989): "Estructures senyorial i inestabilitat del grup aristocràtic", *Història del País Valencià*, v. 2; Barcelona.
- JANER, Florencio. (1855): *Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el compromiso de Caspe, y juicio critico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y en Castilla*, Madrid.
- JOVER, Gabriel i SOTO, Ricard (1997): "Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval", *Revista d'Història Medieval*, nº 8, València
- LA PARRA LÓPEZ, Santiago. (2006): "El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja.", *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, nº. 24, pp. 31-65
- LACARRA DE MIGUEL, José María. (1952): "El rey Lobo de Murcia y la formación del señorío de Albarracín", *Estudios dedicados a Menéndez Pidal*, Madrid, pp. 515-526.
- LAFUENTE GÓMEZ, Mario. (2011): "Por caminos sinuosos: La defensa y el control del territorio en Aragón durante la guerra de los Dos Pedros (1356-1366)." *Aragón en la Edad Media*, nº 22, pp. 127-186
- LALIENA CORBERA, Carlos i IRANZO MUÑÍO, María Teresa. (1999): "Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV i XV)", *Revista d'Història Medieval*, nº 9, València.
- LALIENA CORBERA, Carlos. (1997): "Señoríos en una era de crisis. Los dominios de las Casas de Luna e Híjar en la Tierra de Belchite (Zaragoza), 1360-1450." *Revista d'història medieval*, nº 8, pp. 175-216.
- Idem. (ed) (2008): "Actas del proceso de cortes de Zaragoza de 1367. Cortes del reinado de Pedro IV /2.", *Acta Curiarum Regni Aragonum*, t. III, Saragossa.
- LAREDO QUESADA, M. A. (1996): "La consolidación de la nobleza en la baja Edad Media", *Nobleza y sociedad en la España moderna*, Madrid.
- LLATAS BURGOS, Vicente. (1976): *Origenes del Villar del Arzobispo*, Villar del Arzobispo.
- Idem. (1997): *Historia del Villar del Arzobispo*, Villar del Arzobispo.
- LLORCA, Fernando. (1997): *Sublevación del infante don Jaime de Aragón seguida de la de su hijo del mismo nombre (1462-1477)*, València.

- LLORET GÓMEZ DE BARREDA, Paz. (2000): "Contribución al estudio del vínculo: don Antonio Vilaragut y la vinculación de los estados de Olocau", *Saitabi*, nº 50, pp. 62-92
- Idem. (2001): "El linaje de los Vilaragut y la violencia nobiliaria." *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 51, pp. 269-284.
- LO FORTE SCIRPO, Maria Rita. (1999) "La questione dotale nelle nozze siciliane di Bianca", *Principe de Viana*, nº 217, pp. 277-292
- LÓPEZ RAJADEL Fernando. (2008): *Datación de la "historia de los amantes de teruel" A través de los datos socioeconómicos del "papel escrito de letra antigua" copiado por Yagüe de Salas*, Terol.
- Idem. (2014): "Los "Lihorí", un emergente linaje medieval con raíces en Albarracín." *Rehalda: Revista del Centro de Estudios de la Comunidad de Albarracín*, nº 20, pp. 265-286
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (1991): "El brazo militar del reino de Valencia a comienzos del siglo XV", *Hidalguía*, nº 226-227, pp. 616-640
- Idem. (1995): *Los Urrea y la revuelta de l'Alcalatén de diciembre de 1440*, València.
- Idem. (2002): "Aristocràcia i orígens de l'estat modern: el poder polític de la noblesa del regne de València (1410-1446)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, nº. 13, pp. 159-176
- Idem. (2003): "La Corona y las jurisdicciones señoriales en el Reino de Valencia durante el reinado del Magnánimo.", *En la España medieval*, nº 26, pp. 127-166
- Idem. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia (1416-1446)*, València.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos i TORRA PÉREZ, Alberto. (1993): *Producción agraria y renta feudal en Valencia (1380-1480)*, Saragossa.
- MAESTRE MAESTRE, José Maria, PASCUAL BAREA, Joaquín i CHARLO BREA, Luis. (2010): *Humanismo y pervivència del mundo clàssico*, Alcañiz-Madrid.
- MANGLANO Y CUCALÓ DE MONTULL, Jesús. (Barón de Terrateig). (1944): *Don Jerónimo Vich, barón de Llaurí, embajador en Roma 1507 – 1521*, València.
- Idem. (1950): *Jerónimo de Vich, embajador de fernando el católico en Roma*. Madrid.
- Idem. (1958): *Política en Italia del Rey católico: 1507-1516, Correspondencia inédita con el embajador Vich*, v. I i II, Madrid.
- MARAGES I PRAT, Isidra. (1991): *La indumentaria civil catalana, segles XIII-XV*, Barcelona.

- MARTIN, Georges i ZIMMERMANN, Marie-Claire. (ed.) (2000): *Ausiàs March, 1400-1459: premier poète en langue catalane*, París.
- MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis. (1996): "El tratado de caballería de Francesc Eiximenis", *Norba, Revista de historia*, v. 1, pp. 295-331
- MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro. (2009): "Els senyors de la Marina de la Selva (segles XIII-XIV)", *Singladures*, nº 26, pp. 23-40
- MARTÍNEZ IBÁÑEZ, Enrique i FORT NAVARRO, Albert. (2000): "Ondara: canvis després de l'expulsió dels moriscos (I)." *Aguaits*, nº 17, pp. 21-52
- MARTINEZ IBAÑEZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan (1998) *Ribarroja en la Edad Media (1238-1519)*; Riba-roja.
- MARTÍNEZ ROMERO, T. (1993): "Lletres de batalla dels Vilaragut", *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, t. LXIX, pp. 71-106
- MARTÍNEZ, Luis Pablo i NAVARRO SORNÍ, M. (2002): "Els Borja, de la conquesta del regne a la del bisbat de València", *Diplomatari Borja*, t. 1, València, pp. 52-162
- MARTÍNEZ, Luis Pablo; CASTILLO, Jaime I SAÍZ, Jorge. (1998): "Els orígens de la família Borja", *L'Europa renaixentista simposi sobre els Borja*, CEIC Alfons el Vell, pp. 39-61
- MARTÍNEZ, M. S. (2003). *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV: estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas*, v. 50, Madrid.
- MARTÍNEZ, María (2003): "Indumentaria y sociedad medievales (ss. XII-XV)", *En la España Medieval*, nº 26, pp. 47-76.
- MESADO GIMENO, Xavier. (1996): "L'islam a les comarques de la Plana durant els segles XIII-XIV.", *Estudis castellanencs*, nº 7, pp. 697-712.
- Idem. (1998): "La reestructuració de l'espai de la Plana feta pels colonitzadors cristians aràn de la conquesta", *V congrés d'història i filologia de la Plana*, Nules, pp. 101-112
- Idem. (2003): "El somni de Pascual Meneu: el Palau de Betxí." *Estudis castellanencs*, nº 10, pp. 881-918.
- Idem. (2006): "L'origen des llinatges" Folc de Cardona" i" Roís de Liori" al regne de València." *Estudis castellanencs*, nº 11, pp. 57-124.
- Idem. (2006) "En Pelegrí Guillem Català, senyor de Betxí i Alcàsser. La vida d'un noble a la València medieval", *VI Vila de Betxí*, Betxí, pp. 52-53

- Idem. (2007): “Hipòtesi sobre l’origen de la vila de Betxí”, *Vila de Betxí*, nº VII, Betxí, pp. 69-99
- Idem. (2009): “Betxí als segles XIII i XIV”, *Vila de Betxí*, nº IX, Betxí, pp. 79-150
- Idem. (2011) “L’origen de les senyories del llinatge “Folc de Cardona” al regne de València (1239-1407): les valls de Guadalest i Confrides, el Real de Gandia i el lloc d’Ondara”, *Aguaits*, nº 30, pp. 7-45
- Idem. (2011): “Estudi de la Carta de Poblament de Betxí de 1611”, *XI Vila de Betxí: La Carta Pobla de 1611*, Castelló de la Plana, pp. 122-186
- MESADO GIMENO, Xavier i NEBOT GARCIA, Ferran. (2010): *El Palau-castell de Betxí, l’inventari d’en Sanç Roís de Liori vescomte de Gallano*, Betxí.
- MESTRE I GODES, Jesús. (1999): *El compromís de Casp: un moment decisiu en la història de Catalunya*, Barcelona.
- MESTRE PALACIO, José. (1970) *Alcalalí*, Alacant.
- MONJO GALLEGO, Marta. (2005): "Noves aportacions a l'arbre genealògic de la família Montcada, senyors de la Baronia d'Aitona." *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, nº 26, pp. 327-343
- MONZÓN ROYO, Julio. (1992): *Historia de Mora de Rubielos*, Terol.
- MORSEL, J. (2008): *La aristocràcia medieval. El dominio social en Occidente (siglos V-XV)*, València.
- MOTIS DOLADER, Miguel Ángel. (2008): "El señorío cristiano de Albarracín. De los Azagra hasta su incorporación a la Corona de Aragón", *Historia de la comarca de la Sierra de Albarracín*, nº 3, Saragossa.
- MOXÓ, Salvador de. (1970-1971) “La nobleza castellana en el siglo XIV”, *Anuario de estudios medievales*, nº 7, pp. 493-512
- MUÑOZ GARRIDO, Vidal. (2003): "El linaje de los Sánchez Muñoz en Teruel (1170-1500).", *Aragón en la Edad Media*, nº 17, pp. 263-278
- MUR I RAURELL, Anna. (1988): *La encomienda de san Marcos. La orden de Santiago en Teruel, 1200-1556*, Terol.
- NARBONA CÁRCELES, María. (2009). "Noblas donas: las mujeres nobles en la casa de María de Castilla, reina de Aragón (1416-1458)", *Studium: Revista de humanidades*, nº 15, pp. 89-113.
- NARBONA VIZCAÍNO, Rafael. (1988-1989): “Los Rabassa, una familia patricia de Valencia medieval”, *Anales de la universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 7, pp. 111-136.

- Idem. (1989): *Gobierno político y luchas sociales: patricios y malhechores. Siglos XIV y XV*, València.
- Idem. (1990): “Violencias feudales en la València medieval”, *Revista d’Història Medieval*, nº 1, pp. 59-86
- Idem. (1995): “Marrades: un partit patrici”, *L’univers dels prohoms*, València, pp. 17-55.
- Idem. (1995): *Valencia, municipio medieval: poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*. València.
- Idem. (1999): “El método prosopográfico y el estudio de las elites”, *El estado en la Edad Media: nuevas perspectivas metodológicas*, nº 5 Seminario de Historia Medieval, Saragossa, pp. 31-49
- Idem. (2012) “Las elites políticas valencianas en el Interregno y el Compromiso de Caspe”, *La Corona de Aragón en el centro de su història 1208-1458, El Interregno y el Compromiso de Caspe*, Saragossa, pp. 191-232
- NAVARRO ESPINACH, German. (2002): "Muñoces, Marcillas y otras familias dominantes en la ciudad de Teruel (1435-1500).", *Anuario de estudios medievales*, nº 32 (2), pp. 723-775
- Idem. (2004): “El arte de la seda en el Mediterráneo medieval”, *En la España medieval*, nº 27, pp. 5-51
- Idem. (2011) “Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII-XV)”, *La Corona de Aragón en el centro de su historia, 1208-1458: la monarquía aragonesa y los reinos de la corona*, Saragossa, pp. 131-181.
- NEGRE I PASTELL, Pelai. (1954): "El castillo de Requesens", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, v. 9, pp. 171-232
- Idem. (1955): "El linaje de Requesens", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, v. 10, pp. 25-148
- NICOTRA, Carmelo. (1977): *Il Carmelo catanese nella storia e nell'arte*, Messina (Sicília).
- NIETO SORIA, José Manuel. (2002): “La nobleza y el «poderío real absoluto» en la Castilla del siglo XV”, *Cahiers de linguistique hispanique médiévale*, nº 25 (1), pp. 237-254.
- OCHOA BRUN, Miguel Angel. (1995) *Historia de la diplomacia española*, v. 4; Madrid.

- OLMOS CANALDA, Elías. (1934) “Inventario de los documentos escritos en pergamino del Archivo Catedral de Valencia, v. IV” *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 104, pp. 517-564.
- ORSI LAZARO, Mario. (2011): “La història miliar de la corona d’Aragó a la baixa Edat Mitjana, passat, present i futur”, *Ex novo: revista d’història i humanitats*, nº 7, pp. 181-201
- PABLO MARTÍNEZ, Luis. (1998): “La historia militar del Reino Medieval de Valencia: filón inestimable y asignatura pendiente”, *Militaria. Revista de cultura militar*, nº 12, pp. 169-186
- PARISI, Ivan. “Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació”, *Revista Borja. Revista de l’Institut Internacional d’Estudis Borgians*, nº 2, pp. 55-79.
- PASTOR I FLUIXÀ, Jaume. (1993): “Nobles i cavallers al País Valencià”, *Saitabi*, nº XLIII, pp. 13-54
- PASTOR I MADALENA, Manuel. (ed.) (2004): *El cartulari de Xestalgar: memòria escrita d’un senyoriu valencià*. v. 29, València.
- PASTOR ZAPATA, José Luis. (1984): "Censales y propiedad feudal: El Real de Gandía, 1407-1550." *En la España medieval*, nº 4, pp. 735-766.
- Idem. (1992): *Gandia en la baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Oliva.
- Idem. (2011): "Duques y barones: el patrimonio señorial de los Borja más allá de Gandía a fines del siglo XV." *Revista Borja. Revista de l’Institut Internacional d’Estudis Borgians*, nº 3, pp. 19-46.
- PELLICER VALERO, J. A. (1975): *Sot de Chera, estudio de comunidades rurales*, València.
- PÉREZ, L. (1916): “Liori”, *Linajes de Aragon*, t. VII, Osca, pp. 228-229.
- PÉREZ APARICIO, Carmen i BRINES BLASCO, Joan. (2001): “A l’ombra de la monarquia. Esplendor i ocàs de la família Vic”, *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 51, pp. 285-314.
- PESET, Mariano. (1989): “Los señoríos en el Antiguo Régimen”. *Areas. Revista Internacional de Ciencias Sociales*, nº 10, pp. 75-79.
- PIQUERAS JUAN, Jaime. (2012): “Contratos matrimoniales en régimen dotal, 1381-1491: una aproximación a la sociedad del reino medieval de Valencia”, *En la España Medieval*, v. 35, pp. 100-101

- Idem. (2013): “Relaciones familiares en la Valencia tardomedieval. Consanguinidad y afinidad a través de las manifestaciones de últimas voluntades”. *Studia Historica: Historia Medieval*, nº 30, pp. 197-211.
- PLATERO, A. i MORENO, M. (2006): “Panorama de la indumentaria en los siglos XIII y XIV. Del pellote a la Jaqueta”, *Akobe*, nº 7, pp. 60-65
- POGGIO BRANCCIOLINI, Gianfrancesco. (2008): *Libro de chistes*, Madrid.
- PONS ALÓS, Vicent. (1982): *El fondo Crespi de Valldaura en el Archivo Condal de Orgaz : (1249-1548)*, València.
- Idem. (1995): *El señorío de Sumacàrcer en la baja edad media: de mudéjares a moriscos*, Sumacàrcer.
- Idem. (1996): “Los Trastámara y la nueva nobleza valenciana”, *El poder real de la Corona de Aragón: (siglos XIV-XVI)*, v. 5, Saragossa.
- PONS ALOS, Vicent i TRENCHS ODENA, Josep. (1991): “La nobleza valenciana a través de las convocatorias a Cortes (siglos XV-XVI)”, *Les corts a Catalunya. Actes del congrés d’Historia Institucional*, Barcelona, pp. 368-383.
- PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2010): "Movilidad y permanencia en la titularidad de los dominios señoriales de la Gobernación de Orihuela a finales de la Edad Media." *Miscelánea Medieval Murciana*, v. XXXIV, pp. 45-60.
- Idem. (2010): “Rentas y derechos señoriales de los Cardenas en sus dominios señoriales valencianos del Vinalopó (Elche, Crevillente y Aspe), *Medievalismo. Revista de la Sociedad de Estudios Medievales*, nº 21, pp. 225-249.
- Idem. (2011): “Migracions mudèjars i disputes senyorials al sud valencià a les darreries de l’edat mitjana” *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, pp. 469-482.
- PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago i SOLER MILLA, Juan Leonardo (2009-2010): “Violencia nobiliaria en el sur del reino de Valencia a finales de la Edad Media”, *Anales de la universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 16, pp. 319-347
- PONTERI, Ernesto. (1966): “L’atteggiamento di Venezia nel conflitto tra papa Innocezo VIII e Ferrante I d’Aragona (1485-1492)”, *Archivio Storico per le Province Napoletane, terza serie*, nº VI, (1966-67), Nàpols.
- QUEROL FAUS, Fina. (1963): *La vida valenciana en el siglo XV*, València.
- QUINTANILLA RASO, Maria Concepción. (1996): *Nobleza i caballeria en la Edad Media*, Madrid.

- Idem. (1982): “Estructuras sociales y familiares y papel político de la nobleza cordobesa (siglos XIV-XV), *En la España Medieval. Estudios en memoria del profesor D. Salvador de Moxó*, nº III, v. II, Madrid, pp. 334-335
- RANIOLO, Giuseppe. (1997): *La contea di Modica nel regno di Sicilia*, Modica (Sicilia).
- RIERA I SANS, Jaume. “Una cançó de despit contra el rei Martí”, *Mot so razo*, v. 7, pp. 32-41
- RIQUER, Martí de. (1967): *Caballeros andantes españoles*, Madrid.
- Idem. (1984): *Vida i aventures de don Pero Maça*, Barcelona.
- Idem. (1986): “El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausias March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell”, *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, nº 40, pp. 205-226.
- Idem. (1999). *Caballeros medievales y sus armas*. Madrid.
- RIQUER, Martín de i ALONSO, Dámaso. (1965): *Vida caballeresca en la España del siglo XV*, Madrid.
- RIVERA GARRETAS, Milagros. (1985): *La Encomienda, el Priorato y la villa de Uclés en la Edad Media, 1174-1310: formación de un señorío de la Orden de Santiago*. Madrid-Barcelona, pp. 264-265
- RODRIGO LIZONDO, Mateu. (2009). “Els senyors medievals d'Albalat dels Sorells i la construcció del castell. Nota cronològica”. *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 59, València, pp. 37-69.
- Idem. (ed.) (2013): *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó*; València.
- ROJAS GABRIEL, Manuel. (1997): “La nobleza como élite militar en la frontera con Granada: una reflexión”, *Actas del Congreso la Frontera Oriental Nazarí como Sujeto Histórico (S. XIII-XVI): Lorca-Vera, 22 a 24 de noviembre de 1994*, pp. 181-190
- ROMEU ALFARO, Silvia. (1973): "Aportación documental a las Cortes de Valencia de 1358", *Anuario de historia del derecho español*, nº 43, pp. 385-428.
- RUBIO VELA, Agustín. (2014): “Circunstancia familiar y entrada en la vida política del joven poeta valenciano Joan Escrivà (1461-1462)”, *Scripta: revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, nº 3, juny 2014, pp. 46-70
- RUBIO, J. M. (1935): “Historia política”: *Historia de España*, t. III, Barcelona.

- RUÍZ DOMÈNEC, Jose E. (1984): “Sistema de parentesco y teoría de la alianza en la sociedad catalana (c. 1000-c. 1240)”, *Amor familia sexualidad*, Barcelona, pp. 113-140
- RYDER, Alan. (1987): *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, València
- Idem. (1992): *Alfonso el Magnánimo, Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458*, Valencia,
- SAINZ DE LA MAZA LASOLI, Regina. (1990): *La Orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*, Barcelona.
- Idem. (1996): *Miscelanea de textos medievales*, v. 8, Barcelona.
- SÁIZ SERRANO, Jorge. (1995): “Els Pardo de la Casta, senyors d’Albaida en el primer terç del segle XV. Un llinatge nobiliari al servei de la Casa Reial”, *750 Anys com a valencians. Albaida i la Vall d’Albaida, 1245-1995*, Ontinyent, pp. 155-174
- Idem. (1996): “La caballeria de Alfonso el Magnánimo en la expedición mediterranea de 1432. Reclutamiento y estructuras de tropas en los ejércitos reales de la Corona de Aragón”, *Saitabi. volum extraordinari Homenatge a Milagros Gil Mascarell*, pp. 23-64
- Idem. (2000): “Los capitanes de Alfonso del Magnánimo en la conquista del reino de Nápoles: la caballeria del ejercito real de 1441”. *XVI Congrès d’Història de la Corona d’Aragó. La Corona d’Aragona ai tempi di Alfonso il Magnánimo*, v. I, Nàpols, pp. 981-1010
- Idem. (2003): “Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la nobleza valenciana en las guerras del rey (1420-1448)”, *Anuario de Estudios Medievales*, nº 33/2, pp. 729-780,
- Idem. (2006): “Una clientela militar entre la Corona de Aragón y Castilla a fines del siglo XIV: caballeros de casa y vasallos de Alfons d’Aragó, conde de Denia y marqués de Villena”, *En la España medieval*, nº 29, pp. 97-134.
- Idem. (2007): “Formación de un ejercito permanente en el siglo XV: la caballeria de Alfonso el Magnánimo”, *Medievalismo. Revista de la Sociedad Española de Estudios Medievales*, nº 17, pp. 187-214,
- Idem. (2008): *Cavalleros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València.
- Idem. (2009): “La nobleza valenciana en la política expansionista de Alfonso en Magnánimo”, *Debats*, nº 104, pp. 58-61

- Idem. (2010): "La carrera militar y el linaje de Ausiàs March", en Ricard Bellveser (ed.), *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, pp. 115-134.
- SALRACH I MARÉS, Josep M^a i ESPADALER, Anton. (1996): *La Corona de Aragón: plenitud y crisis: de Pedro el Grande a Juan II (1276-1479)*, Madrid.
- SALVADOR MIGUEL, Nicasio i MOYA GARCÍA, Cristina. (2008): *Literatura en la época de los Reyes Católicos*, Madrid.
- SÁNCHEZ ADELL, José. (1973): "Repoblación de Castellón de la Plana con moros de Borriol en el siglo XV", *IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, pp. 173-187
- SÁNCHEZ SAUS, Rafael. (1986): "Los orígenes sociales de la aristocracia sevillana del siglo XV", *En la España Medieval, V. Estudios en memoria del profesor Don Claudio Sánchez Albornoz*, v. II, pp. 1119-1140
- Idem. (1989). *Caballería y linaje en la Sevilla medieval: estudio genealógico y social*, Sevilla.
- SANTARRUFINA, Ricardo. (2014): "Los Próxima. Un linaje de origen napolitano en el reino de Valencia.", *Estudis: Revista de historia moderna*, nº 40, pp. 237-254
- SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (1998): "Aragón y su intervención militar en el Mediterráneo medieval" *Militaria. Revista de cultura militar*, nº 12, pp. 31-48
- Idem. (1999): "La Gobernación General en Aragón durante la Baja Edad Media", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, No. 12, pp. 9-20
- Idem. (2009): "La alta nobleza laica aragonesa en torno a los Trastámara (siglo XV)", *El Condado de Aranda y la nobleza española en el Antiguo Régimen*, Saragossa.
- SARDINA, Patricia. (2012): "L'effetto Caspe in Sicilia (1412-1415)", *El compromiso de Caspre (1412) cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón XIX Congreso de historia de la Corona de Aragón*, Saragossa, pp. 772-778
- SASTRE MOLL, Jaime. (1989): "Caballeros estipendiarios en Mallorca (1311-1343)", *Mayurqa*, v. 22, nº 2, pp. 569-579
- SENATORE, Francesco. (2010): "Parlamento e luogotenenza generale. Il regno di Napoli nella Corona d'Aragona.", *La Corona de Aragón en el centro de su Historia 1208-1458*, Saragossa, pp. 435-478
- SERIO, Alessandro. (2003): "Algunes consideracions sobre la presència catalanoaragonesa a Roma entre el final del quattrocento i el principi del

- cinquecento (1492-1522)”. *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, pp. 69-96.
- SESER PÉREZ, Rosa (2010): “La presa de possessió de la senyoria d’Ondara de l’any 1502: problemes senyorials i aportacions a la demografia i onomàstica d’Ondara.”, *Aguaites*, nº 29, pp. 57-76.
- SESMA MUÑOZ, Angel. (1989): “Aragón en el tránsito a la Modernidad”, *Historia de Aragón*, pp. 181-188
- Idem. (1999): “La nobleza bajomedieval y la formación del estado moderno en la corona de Aragón”, *La nobleza peninsular en la edad media. VI Congreso de estudios medievales*, León, pp. 343-430
- Idem. (2006): *Acta Curiarum regni aragonum: Cortes del Reinado de Pedro IV.*, Saragossa.
- Idem. (2009): “Actas del proceso de cortes de Zaragoza (1381)”, *Acta curiarum Regni Aragonum*, t. V, *Cortes de los reinados de Pedro IV/4 y Juan I*, Saragossa, pp. 1-152
- Idem. (2011): *El Interregno (1410-1412). Concordia y compromiso político en la Corona de Aragón*, Saragossa.
- Idem. (2012): “La élites políticas de Aragón durante el Interregno y el Compromiso de Caspe”, *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458, El Interregno y el Compromiso de Caspe*, Saragossa, pp. 165-190
- SESMA MUÑOZ, J. Á., LALIENA CORBERA, Caja i NAVARRO ESPINACH, G. (2006): “Prosopografía de las sociedades urbanas de Aragón durante los siglos XIV y XV. Un balance provisional”, *La prosopografía como método de investigación sobre la Edad Media, Aragón en la Edad Media, Sesiones de trabajo*, Saragossa.
- SINUÉS RUIZ, Atanasio i UBIETO ARTETA, Antonio. (1986): *El Patrimonio Real en Aragón durante la Edad Media*, Saragossa.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. (1955): “El Linaje de los Requesens”, *Revista de Girona*, nº 1, Girona.
- Idem. (1965): “La alta nobleza del norte en la Guerra civil catalana de 1462-1472”, *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, (1963-1965), nº 16-18, Saragossa, pp. 71-220
- Idem. (1978) “Joan de Cardona i Navarra”, *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona.
- Idem. (1991) *Els barons de Catalunya*, v. 3, Barcelona.

- SOLDEVILLA, Ferran. (1971): *Les quatre grans cròniques*, Barcelona.
- SUAREZ FERNÁNDEZ, Luis. (1970): *Historia de España: Edad Media*, Madrid.
- Idem. (1971): *Política internacional de Isabel la Católica: estudio y documentos, (1482-1488)*, v. II, Valladolid.
- Idem. (1971): *Política internacional de Isabel la Católica: estudio y documentos, (1489-1493)*, v. III; Valladolid.
- Idem. (1978): *La España de los Reyes Católicos: (1474-1516)*, Madrid.
- Idem. (1985): *Los Trastámara y los Reyes Católicos*, Madrid.
- Idem. (1989): *Los Reyes Católicos: el tiempo de la guerra de Granada*, Madrid.
- Idem. (2013): *Fernando el Católico*, Barcelona.
- TEIXEIRA DA MOTA, Avelino. (1979): "Entrée d'esclaves noirs à Valence (1445-1482) : le remplacement de la voie saharienne par la voie atlantique", *Revue française d'histoire d'outre-mer*, tome 66, n°242-243, 1er et 2e trimestres 1979, pp. 195-210.
- TEIXIDOR, José. (1949-1952): *Capillas y sepulturas del Real Convento de Predicadores de Valencia*, v. I, II i III, València.
- TERMOTTO, Rosario. (2009): *Sclafani Bagni: Profilo storico e attività artistica*, Comune di Sclafani Bagni, Palermo.
- TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dénia en tiempos de Alfonso el Viejo. Rentas y poder señorial*, València.
- TOMÀS LAGUÍA, Cesar. (1955): *Catálogo de la sección de pergaminos de la S. I. catedral de Albarracín*, Terol.
- Idem. (1964): *La insigne Colegiata de Santa María de Mora de Rubielos*, Terol.
- TOMAS, José Luis de. (1986): *Ribarroja del Turia. A través de su historia I*. Riba-roja.
- TORRE, Antonio de la. (1950): *Documentos sobre las relaciones internacionales de los Reyes Católicos: 1484-1487*, v. II, Barcelona.
- Idem. (1951): *Documentos sobre las relaciones internacionales de los Reyes Católicos: 1488-1491*, v. III, Barcelona.
- TORRENT I ORRI, Rafael. (1978): "Jaume Ferrer de Blanes, els comtes de Mòdica i la descoberta del Nou Món", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, n° 24, pp. 53-138
- TORRES FONTES, Juan. (1978): "Los Fajardo en los siglos XIV y XV", *Miscelánea Murciana Medieval*, v. IV, pp. 107-178

- TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim: Lluís de Requesens, Bernat Miquel, Martí Garcia, Rodrigo Dies, Lluís de Vila-Rasa, Francesc Sunyer*, Barcelona.
- TRENCHS ODENA, Josep i PONS ALÓS, Vicent (1991): "La nobleza valenciana a través de las convocatorias a Cortes (s. XV-XVI)", *Les Corts a Catalunya*, Barcelona.
- VALDEÓN Julio, SALRACH, Josep M. i ZABALA, Javier. (1982): *Historia de España dirigida por M. Tuñón de Lara*, v. IV, Madrid.
- VENTURA, Jordi. (1992): "Equivalencia de las monedas castellanas en la Corona de Aragón, en tiempos de Fernando el católico." *Medievalia*, nº 10, pp. 495-514
- VICIANO I NAVARRO, Pau. (1987): "Ideologia i producció historiogràfica: els inicis del medievalisme a la Plana (1881-1936)", *Butlletí del Centre d'Estudis de la Plana*, nº 10, pp. 71-82.
- Idem. (1989): *Catarroja: una senyoria de l'Horta de València en l'època tardomedieval*, Catarroja.
- Idem. (1999): "Capital mercantil i drets feudals en la difusió de la canya de sucre al País Valencia" *La senyoria d'Oliva a l'inici del segle XV*, pp. 151-166
- Idem. (1993) "Entre l'erudició històrica i el pamflet polític: la figura de Francesc de Vinatea en la societat valenciana", *Revista d'història medieval*, nº 4, pp. 266-267
- Idem. (2006): "Violencia y sociedad en una villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV", *Hispania*, nº 66 (224), pp. 851-882.
- Idem. (2007): *Senyors, camperols i mercaders. El món rural valencià al segle XV*, Catarroja-Barcelona.
- VILLALMANZO CAMENO, Jesús. (1995). *Joanot Martorell: biografia ilustrada y diplomatario*, València.
- Idem. (1999): *Ausias March, colección documental*, València.
- VILLALMANZO, Jesús i CHINER, Jaime J. (1992): *La pluma y la espada: estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, València.
- VILLANUEVA MORTE, Concepción. (2003): "Litigios en el proceso de deslinde y amojonamiento entre los términos de Villahermosa del Río y Cortes de Arenoso en el último cuarto del siglo XV." *Estudis castellonencs*, nº 10, pp. 5-42
- Idem. (2008): "La presencia de valencianos y aragoneses en la documentación notarial cagliaritana del siglo XV", *Anuario de Estudios Medievales*, nº 38 (1), pp. 27-63

VVAA. (1935) *Historia de España: gran historia general de los pueblos hispanos*; Barcelona.

TESIS DOCTORALS

AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (1999). *Estudi d'un epistolari privat del renaixement: la correspondència d'Hipòlita Roís de Liori de Requesens, comtessa de Palamós: extreta de l'Arxiu del Palau, S. XVI*, Barcelona, Universitat de Barcelona (tesi doctoral).

BOLUDA PERUCHO, Alfred. (1991): *El vínculo de los Bou, la documentación de Callosa d'En Sarria y Tarbena en el archivo de los condes de Orgaz*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

CERVANTES PERIS, F. Javier. (1993): *El antiguo patrimonio de María de Luna: los fundamentos de una empresa feudal*, València, Universitat de València (tesi de licenciatura).

Idem. (1998): *Renta, finanzas y crédito censal: los orígenes del Ducado de Segorbe (1372-1478)*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. (2005): *Alejandro VI y los Reyes Católicos: relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)*, Roma, Pontificia Universitas Sanctae Crucis (tesi doctoral).

GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente. (1999): *La formación de un mercado del crédito. Orígenes y difusión del censal en la sociedad valenciana (siglos XIII-XIV)*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

GOTTARDI, Mario Enrico (2007): *Governare un territorio nel Regno di Sardegna, Il marchesato di Quirra. Secoli XIV-XIX*, Cagliari (Sardenya), Università degli Studi di Cagliari (tesi doctoral).

GREGORI BERENGUER, Joan Josep. (1982): *Família i parentesc, un cas valencià del segle XIV, els Tous*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2001): *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, Madrid, Universidad Complutense (tesi doctoral).

LOZANO GRACIA, Susana. (2008): *Las elites en la ciudad de Zaragoza a mediados del siglo XV: La aplicación del método prosopográfico en el estudio de la sociedad*, Saragossa, Universidad de Zaragoza (tesi doctoral).

- MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)*, València, Universitat de València (tesi doctoral).
- PASTOR I MADALENA, Manel. (2015): *Les senyories valencianes dels comtes d'Urgell. Les baronies de Bunyol, Xiva i Xestalgar entre el 1238 i el 1327 : renda i jurisdicció*, València, Universitat de València (tesi doctoral).
- PI APARICI, Juan F. (1989): *Configuración y ascenso social de un linaje, la documentación de los Cucaló de Montull (S.XIV-XVI)*, València, Universitat de València (tesi doctoral).
- PONS ALÓS, Vicente. (1981): *El fondo Crespí de Valldaura en el Archivo Condal de Orgaz: (1249-1548)*, València. València, Universitat de València (tesi doctoral).
- Idem. (1987): *Testamentos valencianos en los siglos XIII-XVI, testamentos familia y mentalidades en Valencia a finales de la Edad Media*, València, Universitat de València (tesi doctoral).
- PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2014): *Noblesa i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, Alacant, Universidad de Alicante (tesi doctoral).
- SÁIZ SERRANO, Jorge. (2003): *Guerra i nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (Siglos XIV-XV)*, València, Universitat de València (tesi doctoral).
- SUENAGA PORTUGUÈS, Kay. (2012): *Guerra i Pau a l'Edat Mitjana: (la Corona d'Aragó en la Baixa Edat Mitjana)*, Palma de Mallorca, Universitat de les Illes Balears (tesi doctoral).

Normes de transcripció

Les normes que hem aplicat per a l'edició de la font tenen com a principi el màxim respecte a l'original. Les intervencions han estat les mínimes possibles i majoritàriament es limiten a la col·locació d'una nota al peu on hem detectat errades o confusions importants que podien confondre la interpretació, especialment en el cas del llatí.

1. Manteniment de les grafies de l'original.
2. Desenvolupament de les abreviatures i separació de les paraules segons la llengua actual.
3. Ús de l'accentuació, signes de puntuació, apostrofació i guionet de la llengua actual.
4. Eliminació de la doble consonant inicial.
5. Regularització de l'ús de «u» i «v», de «çe»-«ce» i «çi»-«ci» en tots els textos, i de «i» i «j» en els textos no llatins.
6. En les parts en llatí, atenent la diversitat d'autors, respecte a l'ús de la grafia «i» o «j» en les paraules que tenen eixe valor en valencià i castellà. Igualment les grafies c/t amb valor de “c” es transcriuen per «c».
7. Ús de les majúscules segons les normes actuals.
8. La manca d'alguna part del text o la no comprensió d'una paraula s'indica amb [...].
9. Les paraules restituïdes s'indiquen entre [].
10. Les paraules afegides per part dels editors s'indiquen entre <...>.
11. Les paraules o frases ratllades estan indicades en nota a peu de pàgina.
12. Amb el punt volat s'indiquen les elisions que avui no tenen representació gràfica.
13. Les paraules o frases en llatí i en castellà dins un text escrit en valencià, i a l'inrevés, s'escriuen en cursiva per diferenciar una llengua de l'altra.
14. Els signe tironià es transcriu per «e» quan apareix inserit en un text en valencià.
15. Les abreviatures llatines de monedes es desenvolupen en valencià.

3 PART PRIMERA: ELS LLINATGES NOBLES EN LA CORONA D'ARAGÓ.

3.1 LA NOBLESA DE LA CORONA D'ARAGÓ EN LA BAIXA EDAT MITJANA

Al abordar l'estudi de l'estament nobiliari, parlem en general d'un grup social, que acaparava el poder i la riquesa i que estenia els seus tentacles a pràcticament tots els àmbits d'una societat, a la que pretenia controlar. La major part del que entenem per noblesa medieval es troba lligada al poder en qualsevol del seus vessants: social, econòmic i polític, però en la seua l'època el terme noble estrictament feia referència a aquell grup que es situava al capdamunt de l'estament militar. Pel que fa a la societat la diferència entre els nobles i la resta de la població estava definida a finals de l'edat mitjana per una condició jurídica molt marcada, amb independència de si exercien molt o poc de poder. El concepte de noblesa en la edat mitjana corresponia a l'estament privilegiat que tenia com a missió l'organització militar. Dins de l'estament militar existia una forta solidaritat i cohesió interna, basades en la unió dels seus membres i del respecte cap a la jerarquia establerta per les relacions de vassallatge.

Pel que fa als grups nobles de la península Ibèrica durant l'Edat Mitjana, hi ha una gran diferència respecte dels diferents regnes peninsulars, de les tres corones de Castella, Navarra i la corona d'Aragó. Pel que fa al nombre de nobles, aquest era molt elevat a les corones de Navarra i Castella, oscil·lant entre un 10 i un 15 per cent, cosa molt diferent era l'1'5 per cent de mitjana de la corona d'Aragó⁹⁸ percentatge similar al de França però inferior al 0'1 per cent d'Anglaterra, així mateix a l'interior de la Corona

⁹⁸ GERBET, Marie Claude. (1997): *Las noblezas españolas en la Edad Media siglos XI-XV*, Madrid, p. 383

d'Aragó variava entre l'1 per cent en el regne de València i l'1,5 per cent en Catalunya⁹⁹, quantitats molt similars a les de tota Europa.

Però dins de l'estament militar les diferències entre els seus membres eren molt clares, hi havia una forta jerarquització interna. De manera que podem parlar dels nobles, en llatí *nobiles*, com el grup superior de la noblesa, format pels barons i els rics homes, era possible l'existència d'un noble cavaller, i fins i tot d'un noble donzell si encara no havia estat armat cavaller, però la resta de l'estament militar eren cavallers, en llatí *militēs*, o en un nivell més baix simplement *escuders* per al regne d'Aragó i donzells o generosos per als territoris de Catalunya i el regne de València¹⁰⁰. Si a banda dels privilegis de l'estament militar que afectaven a tot l'estament per igual, en fixarem en la situació socioeconòmica i política dels seus membres, podríem dividir la noblesa en dos nivells, alta i baixa noblesa. Aquesta seria la divisió tradicional existent i també la que serà invariable i reconeguda durant tota la Edat Mitjana. En la documentació dirigida a l'estament militar se solen diferenciar els dos nivells i a cadascú es dirigeixen amb un tractament diferent, les paraules *egregio viro* per als grans títols, *nobili et dilecto* per als barons o rics homes, als cavallers només *dilecto nostro*, i als escuder i donzells *fideli nostro*. A banda dels privilegis de l'estament militar que els unien, hi havia una gran diferència entre la mentalitat de l'alta noblesa i la baixa, mentre que l'alta noblesa pels càrrecs que desenvolupa dins de l'aparell de l'estat tenia una mentalitat molt cosmopolita i refinada, amb un nivell cultural alt, al seu torn la baixa noblesa estava molt més arrelada a la terra, era menys culta que la resta de la noblesa, encara que va comptar amb honroses excepcions.

Els integrants de l'alta noblesa eren igualment anomenats *magnats*, i constituïen una minoria molt rica i poderosa, que controlava bona part de les terres i els vassalls de la corona d'Aragó, vivien de les rendes proporcionades per les seues senyories¹⁰¹. Eren els *ricoshomes* del regne d'Aragó, i en el regnes de València, Mallorca i Catalunya s'anomenaven *nobles*, *richs homens*, *magnats* o *barons*. Dins de l'alta noblesa, en la cúspide de l'estament militar, estava la noblesa titulada, els grans títols de ducs, marquesos, comtes, vescomtes, etc. Els components d'aquesta alta noblesa eren

⁹⁹ FURIO, Antoni. (1995): *Història del País Valencià*, València, p. 211

¹⁰⁰ SESMA MUÑOZ, J. Ángel. (1999): "La nobleza bajomedieval y la formación del estado moderno en la corona de Aragón", *La nobleza peninsular en la edad media. VI Congreso de estudios medievales*, León, pp. 343-430

¹⁰¹ SALRACH I MARÉS, Josep M. (1996): *La Corona de Aragón: plenitud y crisis : de Pedro el Grande a Juan II (1276-1479)*, Madrid, p. 44

numèricament molt pocs, però en canvi tenien un gran poder, ja que ells en gran mesura van ser els encarregats de dur a terme la gran expansió territorial que la Corona d'Aragó va dur a terme pel Mediterrani, en les seues successives etapes¹⁰², van ser els que se van beneficiar de la conquesta del sud d'Itàlia i de les illes de Sardenya i Sicília, de la qual van obtindre nombrosos càrrecs i senyories que van augmentar encara més els seus ingressos i patrimonis, i molts nobles de la corona d'Aragó van emigrar als territoris italians de la corona, on es van instal·lar¹⁰³.

Aquesta veritable aristocràcia també controlava bona part del poder polític i econòmic, i no solament gràcies al control sobre les rendes i les jurisdiccions dels seus dominis¹⁰⁴, ja que també va ser la gran noblesa la que va nodrir els principals càrrecs eclesiàstics (bisbes, arquebisbes, cardenals), els grans barons, molts d'ells emparentats amb els reis, desenvolupaven altes activitats dins de l'aparell de l'estat, com a administradors, oficials o ambaixadors, cosa que va fer que tingueren una mentalitat molt cosmopolita i refinada, amb un nivell cultural alt, aquest era el cas de l'ambaixador Joan Roís de Liori.

En el nivell superior se formalitza la divisió entre la noblesa titulada (ducs, marquesos, comtes i vescomtes), i la resta dels nobles; així en Catalunya pel seu nombre i pel pes polític i senyorial, la noblesa titulada serà decisiva com a grup dins de l'estament militar en la configuració de nuclis de pressió política. En la baixa noblesa, existia també una jerarquia, en la part de dalt estaven els cavallers, i per sota els escuders anomenats així en el regne d'Aragó, i donzells en Catalunya i el regne de

¹⁰² Per a saber sobre l'expansió mediterrània de la corona d'Aragó està tractada en molt autors com Maria Teresa FERRER I MALLOL "La Mediterrània dels segles XIII al XV: l'expansió catalana", pp. 143-159; Idem. (2009): "l'expansió mediterrània de Catalunya i la crisi de la baixa edat mitjana", pp. 341-449, també els articles de SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (1998): "Aragón y su intervención militar en el Mediterráneo medieval" *Militaria. Revista de cultura militar*, n° 12, segons el qual la visió dels historiadors italians sobre l'expansió de la corona d'Aragó es ben diferent a la dels historiadors ibèrics, així per exemple en GIUNTA, Francesco. (1973): *Aragonesi e catalani nel Mediterraneo, I, Dal regno al Vicereame in Sicilia*, Palermo; Idem. (1988) *La Sicilia catalana*, Barcelona, segons el qual aquesta intervenció per al regne de Sicília va significar el final de la funció central que tenia Sicília en el mediterrani, ja que va perdre la seua personalitat política i va començar un procés d'hispanització que va continuar després en el regne de Nàpols, i més recentment l'article de Mario ORSI LAZARO (2011): "La història militar de la corona d'Aragó a la baixa Edat Mitjana, passat, present i futur", *Ex novo: revista d'història i humanitats*, n° 7, pp. 181 i 201, fa un repàs a les línies d'investigació sobre la nova història militar en allò que afecta a la noblesa i les seues relacions amb la guerra, tant dels aspectes ideològics com socials, en el que destaca sobretot els treballs de Jorge SÁIZ SERRANO, la tesis *Guerra y nobleza en la corona de Aragón. La caballeria en los ejércitos del Rey (siglos XIV i XV)*, i el llibre (2008): *Los caballeros del rey*, València.

¹⁰³ GERBET, Marie Claude. (1997): *Las noblezas españolas ...* Op. cit., p. 313

¹⁰⁴ VALDEÓN Julio, SALRACH, Josep M. i ZABALA, Javier (1982): *Historia de España dirigida por M. Tuñón de Lara*, v. IV, Madrid, p. 262

València, dins d'aquest grup estaven també els homes de paratge i els generosos, els darrers tenen un cert caràcter iniciàtic, tant per als llinatges nous que van accedir recentment a l'estament militar, com per als joves de les famílies nobles que encara no han estat armats cavallers. Tots aquests esgraons van marcant el decurs vitals dels llinatges dins de l'estament militar i també servien a manera de jerarquització.

Les transformacions en l'estament militar en la baixa Edat Mitjana:

Durant tota la Edat Mitjana es va consolidar una clara divisió dins de l'estament militar en dos blocs, l'alta i la baixa noblesa, i dins de cadascun dels grups existia una sèrie de categories i nivells definits per factors econòmics, socials i polítics, més el factor hereditari que era el més tradicional. Al llarg de la baixa Edat Mitjana l'estament militar va partir grans canvis, d'una banda la incorporació a les capes més baixes de la "baixa noblesa", formada per cavallers, escuders i donzells, d'una ampla base de noves generacions de ciutadans honrats, que van ser ennoblits pels monarques i que entraren a formar part de la baixa noblesa. D'altra banda el nou fenomen segons el qual la noblesa deixaria de dedicar-se en exclusiva a la carrera militar, per adoptar unes noves funcions, enquadrades totes elles en el servei a la monarquia dins de l'administració del nou estat, així mateix la noblesa també entrarà en el govern de les entitats locals.

El grup superior de l'alta noblesa es va constituir al llarg del segle XIV al voltant d'un grup molt limitat de llinatges, els quals tant en Catalunya com en Aragó representaven en gran part a la noblesa antiga, ampliada amb els llinatges que van aparèixer en el segle XIII, i que van estar presents en la gran expansió mediterrània de la Corona d'Aragó, en cada una de les seues etapes: Mallorca, Sicília, Orient, Sardenya i Nàpols. En el regne d'Aragó eren llinatges com els Alagó, Cornel, Foces, Luna i Ximénez de Urrea, units als llinatges Castro, Ayerbe, Híjar i Xèrica que descendien dels fills bastards del rei Jaume I, i en Catalunya estava formada pels llinatges Anglesola, Bellera, Cabrera, Cervelló, Cornell, Erill, Montcada, Cardona, Orcau, Pinós, Queralt, Ribelles i Rocabertí, tots ells eren famílies nobles de vella arrel, i pel que fa al regne de València, eren vells llinatges que provenien de la conquesta i dels anys següents del segle XIII, com els Bellpuig, Centelles, Llúria, Montcada, Sarrià, Pròxima.

Pel que fa a l'alta noblesa catalana, el seu nombre era molt superior a la del altres territoris de la corona, així segons recull Sesma en el seu treball¹⁰⁵, a principis del segle

¹⁰⁵ SESMA MUÑOZ, J. Ángel. (1999): "La nobleza bajomedieval ... Op. cit., pp. 360-361

XIV, hi havia 37 llinatges pertanyents a l'alta noblesa, dels quals 6 eren títols comtals i vescomtals (els comtes d'Empúries, Foix, Pallars, Urgell, més els vescomtes de Cardona i Castellbó), la resta representaven 23 llinatges baronials, en canvi al mateix temps en Aragó només hi havien 12 llinatges de *ricosombres*, i per al regne de València no tenim les dades per a poder-ho comparar.

Cal destacar que en els tres territoris ibèrics de la corona d'Aragó es va produir una ampliació del nombre de llinatges de la gran noblesa, ampliació que va començar en el regnat de Jaume II, en un procés de reafirmació del poder monàrquic i de la nova organització de l'estat, que va produir una profunda renovació de l'alta noblesa i que es va completar en la segona meitat del segle XIV amb els reis Pere IV i Joan I, amb l'objectiu de formalitzar la composició i l'ordenació interna d'aquest grup, i definir les noves activitats de l'alta noblesa a banda de la funció militar més tradicional. D'aquesta manera en Aragó van arribar a *ricosombres* alguns llinatges provinents dels antics *mesnaderos*, fins a arribar a ser l'alta noblesa una vintena de llinatges, dels quals van quedar com a permanents setze llinatges en la segona meitat del segle XIV, eren els Alagón, Híjar, Fernández de Híjar, Luna, Martínez de Luna, Urrea, Ximénez de Urrea, etc. Precisament van ser aquests llinatges els que es van convertir en els caps del bàndols nobiliaris de finals del segle i de tot el segle XV. En Catalunya es va produir un ascens d'alguns llinatges de cavallers cap a l'alta noblesa, en recompensa pels serveis prestats a la monarquia, ja fora en l'exèrcit o en l'administració, entre els quals van destacar els llinatges Perellós, vescomtes de Roda; els comtes de Santa Coloma de Queralt, els Fenollet, vescomtes d'Illa, i els Çaguardia, vescomtes de Canet, que van accedir a la noblesa titulada¹⁰⁶, mentre que altres llinatges com els Centelles, Mur, Santa Pau, Saga, Meleano i Servià, van accedir a la categoria baronial, en el que va suposar una línia ascendent que va quedar estabilitzada en el darrer terç del segle XIV als voltants de entre trenta-cinc i quaranta llinatges baronials, arribant a quaranta sis a principis del segle XV¹⁰⁷.

En el cas del regne de València, el nombre de barons era molt reduït, només comptant els barons que van acudir a les corts de 1329 hi apareixen unes poques famílies nobles: els Centelles, Bellpuig, Llúria, Montcada, Pròxita i Sarrià, que constituïen el nucli de la noblesa baronial valenciana, al que hem de sumar els barons

¹⁰⁶ VALDEÓN Julio, SALRACH, Josep M. i ZABALA, Javier. (1982): *Historia de España ...* Op. cit., p. 260

¹⁰⁷ SESMA MUÑOZ, J. Ángel. (1999): "La nobleza bajomedieval ... Op. cit., p. 363

nomenats per Jaume I, el llinatges Xèrica i Ximénez d'Arenós, en les següents dècades apareixen els llinatges Boil, Carroç, Diego, Maça de Liçana, Riusech i Vilaragut, arribant a constituir un grup de llinatges, al voltant de quinze, dels qual arribaren al començament del segle XV els llinatges: Arenós, Centelles, Maça de Liçana, Riusech, Diego, Bellpuig, Pròxita i Vilaragut¹⁰⁸. D'aquesta manera la gran noblesa dels tres territoris de Catalunya, Aragó i regne de València, van reforçar la seua presència a les corts, incrementant el nombre dels seus integrants, però mantenint el vell ordre jeràrquic, i continuant la preeminència dels antics llinatges baronials.

Dins de l'alta noblesa es va crear una minoria que ocupava el cim de l'estament nobiliari i que es consolida en la primera meitat del segle XIV, el nucli principal l'ocupen els titulars dels antics comtats (Pallars, Urgell, Foix, Empúries) i vescomtats (Cardona i Castellbó) catalans. Així mateix la monarquia va impulsar la creació de nous títols nobiliaris, marquesats, comtats i vescomtats, mentre mantenia el control dels antics, ja que aquests van ser adjudicats a parents molt propers al rei, amb la qual cosa el llinatge reial es convertia en el nivell superior de la noblesa. La monarquia també va dur a terme una sèrie de matrimonis encaminats a vincular els patrimonis dels principals barons a la mateixa família reial. Així durant els regnats de Jaume II, Alfons IV i Pere IV es va crear *apanages* per als infants reials que van acabant convertint-se en títols nobiliaris¹⁰⁹.

Els primers títols els va crear el rei Jaume II i van ser els comtats de Ribagorça (1322) i Dènia per a l'infant Pere, després el comtat de les Muntanyes de Prades (1324) per a l'infant Ramon Berenguer, així mateix el comtat d'Urgell va anar a parar a mans de l'infant Jaume, fill del rei Alfons IV, al temps que el dit monarca va crear el marquesat de Tortosa i Camarasa per a un altre fill, Ferran (1330), però que va retornar a la monarquia amb posterioritat en 1363, el rei Pere IV va instituir nous títols, com el ducat de Girona per al príncep Joan, que era el fill primogènit (1351) juntament amb el comtat de Cervera (1353), i el ducat de Montblanc (1387) per a l'infant Martí¹¹⁰. A més a més els monarques van crear també tota una sèrie de nous títols destinats a premiar els llinatges més propers a la corona, així en Catalunya van crear els comtats d'Osona (1355) per a Bernat III de Cabrera, el de Cardona (1375) per a Hug II de Cardona, i els

¹⁰⁸ Ibidem.

¹⁰⁹ Idem, p. 364

¹¹⁰ DE MOXÓ I MONTOLIU, Francisco. (1985): "Jaime II y la nueva concesión de títulos nobiliarios en la España del siglo XIV", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval. N. 9 (1992-1993)*, p. 134

vescomtats de Rocabertí, Evol, Roda, Villamur en Catalunya, més els d'Illa i Canet en el Rosselló. Pel que fa a Aragó els monarques van crear el comtat de Luna (1348) a favor de Lope de Luna, més el vescomtat de Rueda. En el regne de València el rei Pere IV va crear els comtats de Morella (1366) i de Xèrica (1372) per a l'infant Martí, i el de Dènia (1356) per a Alfons d'Aragó, al qual posteriorment el van fer marquès de Villena (1366) per part del rei Enric II de Castella, i duc de Gandia (1399) per part del rei Martí I, aquest rei amés es va casar amb Maria de Luna, recollint un gran patrimoni en tots els territoris de la corona d'Aragó¹¹¹.

Tot plegat va significar la creació un esgraó superior en les corts dels tres territoris de la corona, esgraó que representava a la noblesa titulada, aquest estava format per la reina i els infants, els comtes d'Urgell, Prades, Cardona, Pallars i Empúries, els vescomtes de Castellbó, Osona, Evol, Illa i Canet, Rocabertí, Roda i Villamur, més l'efímer marquès de Tortosa, pel que fa a Catalunya. En el regne d'Aragó la gran noblesa estava representada per l'infant Martí, els comtes de Luna, Ribagorça i Urgell i el vescomte de Rueda. Al regne de València, a principis del segle XIV encara apareixien convocats a les corts valencianes els comtes d'Empúries, Prades, Ribagorça, Urgell i Luna, més el marquès de Tortosa, a causa de les senyories que posseïen en dit regne, però a partir de la segona meitat del segle desapareixen de les corts valencianes, quedant únicament Alfons d'Aragó comte de Ribagorça i Dènia, l'infant Martí i la reina¹¹².

Pel que fa a la baixa noblesa, aquesta estava formada pels *cavallers*, *milites*, *donzells*, *escuders*, *generosos*, *gentilhomes* i *homes de paratge*, només en el regne d'Aragó formava el seu propi braç en les corts aragoneses, separada de l'alta noblesa, a diferència de la resta dels territoris de la corona, on estaven units en un mateix braç. Els cavallers eren relativament nombrosos en el nord de Catalunya i en el regne de Mallorca. La situació econòmica i social de la baixa noblesa era molt desigual, entre un grup de noblesa mitjana, que s'apropava a l'alta noblesa, i un grup baix molt més proper al patriciat urbà i als camperols rics. El grup més afortunat gaudia d'una senyoria amb la seua pròpia jurisdicció, tanmateix per a la gran majoria aquestes senyories eren molt menudes. La baixa noblesa formava estava unida a la monarquia, per una banda pel servei militar que li havien de prestar, i d'altra banda per que alguns dels seus llinatges gaudien de càrrecs de responsabilitat pública (*veguers*, *sotveguers*, *justícies*, així com

¹¹¹ Ídem., p. 135

¹¹² SESMA MUÑOZ, J. Ángel. (1999): "La nobleza bajomedieval ... Op. cit., p. 365

governadors generals i justícies majors), els cavallers van ingressar també en les ordes militars, com les de Sant Joan de l'Hospital, Montesa o Sant Jaume de l'Espasa, altres van formar part del clergat en les jerarquies mitjanes (*canonges, abats, priors*), molts d'ells van entrar al servei dels grans magnats tant laics com eclesiàstics, i altres van fer fortuna en les campanyes militars de la monarquia, tant en les guerres de la península com en les campanyes mediterrànies i d'Itàlia, mentre que alguns es van convertir en corsaris¹¹³.

Així mateix en els tres territoris peninsulars de la corona d'Aragó l'evolució del grup de la baixa noblesa va ser molt paral·lela, i es va caracteritzar per un augment pel que fa al nombre i la qualitat del llinatges que en van formar part, així com la representació dels cavallers en el òrgans de govern de la monarquia, tant en les institucions de l'estat, com en les dels diferents territoris de la corona. Va ser un grup en el que hi havia una tendència constant a incorporar nous llinatges provinents de la part baixa de l'estament militar, es a dir del nivell més baix dels cavallers, que en Aragó s'anomenaven *escuders* i en Catalunya i el regne de València *donzells*, nivell en el qual també s'integraven els *generosos* i els *homes de paratge*, la majoria d'aquest nous llinatges provenien de les oligarquies urbanes, i van anar escalant posicions dins de l'entramat institucional, fins aconseguir el privilegi militar. D'alta banda en el mateix nivell de la noblesa, altres llinatges anaven baixant cada vegada més de categoria conforme s'anaven empobrint, tot plegat va provocar molta mobilitat interna dins del l'estament dels cavallers.

Pel que fa a l'estructura interna la baixa noblesa, aquesta estava dividida en dos nivells, el nivell més alt, estava format pels cavallers dels llinatges més tradicionals, en aquest nivell es van integrar ells llinatges dels antics *mesnaderos*, als quals es van unir els llinatges novament ennoblits per la monarquia provinents de les capes més benestants de la oligarquia urbana de les principals ciutats de tota la Corona d'Aragó, i també els llinatges provinents de professionals liberals i funcionaris de l'estat que estaven al servei de la monarquia, alguns dels quals van ser elevats per part del rei a la dignitat de ricshomes. Pel que fa a Catalunya els membres de la baixa noblesa que estaven representats a les corts van arribar a principis del segle XV a 60 cavallers i 15 donzells. Alguns exemples per al regne d'Aragó serien els llinatges Bardají, Castán, Contamina, Heredia, La Casta, Marcilla, Mur, Palafox, Peralta, Pérez Calvillo, Roís de

¹¹³ VALDEÓN, Julio, SALRACH, Josep M. i ZABALA, Javier (1982): *Historia de España ...* Op. cit., p. 262

Liori, Torrellas o Vera, alguns dels quals van ser governadors d'Aragó com Gil Roís de Liori, batlles generals, juristes com Bardají, procuradors fiscals, merinos etc, arribant a ser 72 membres a finals de segle, entre cavallers i escuders del dit braç, llinatges de cavallers que van tindre el seu protagonisme en els esdeveniments polítics de l'època¹¹⁴, com va ser l'interregne i el compromís de Casp, que van donar pas a la nova dinastia dels Trastámara.

L'actuació de la noblesa dins de les corts dels diferents territoris de la corona d'Aragó, a pesar de la unió de l'estament militar a l'hora de defensar els seus privilegis, estava molt mediatitzada per l'existència de bàndols que tenien opinions oposades, normalment uns a favor i altres en contra de la política de la monarquia, de fet l'acció de l'alta noblesa en les corts dels diferents regnes va fracassar a finals del segle XIV, i va deixar el protagonisme de l'acció política a la baixa noblesa i a la burgesia de les ciutats, els grups que sempre van actuar en consonància amb la política de la monarquia.

La noblesa de la corona d'Aragó sota la nova dinastia Trastámara:

Amb la nova dinastia dels Trastámara, el rei Ferran I va recompensar als seus partidaris, mantenint-los en els seus oficis, així al governador general d'Aragó Gil Roís de Liori el va nomenar camarlenc, li va concedir noves senyories en el regne de Castella i li va pagar una dot per a una filla, amés de nomenar governador d'Aragó al seu fill Juan Fernández de Heredia, així mateix a Berenguer de Bardají li va concedir la quantitat de 40.000 florins, altres partidaris de Ferran I van ser Juan Fernández de Híjar, Domingo Ram que va ser nomenat virrei de Sicília i Juan de Moncayo que va ser nomenat majordom reial¹¹⁵. Els nobles que van estar més presents en la vida política del regne d'Aragó durant el segle XV van ser els llinatges Alagó, Cornel, Fernández de Heredia, Fernández de Híjar, Gurrea, Luna, Urrea i Urríes, ja a partir de les primeres corts de 1412 i en les successives convocatòries, però també ocupant llocs en la cancelleria i en el consell reial, del qual només en va formar part el conseller Francisco de Aranda¹¹⁶. En canvi els nobles que havien estat contraris als Trastámara van ser

¹¹⁴ SESMA MUÑOZ, J. Ángel. (1999): "La nobleza bajomedieval ... Op. cit., pp. 370-371

¹¹⁵ CANELLAS LÓPEZ, Ángel. (1956): "La instauración de los Trastámara en Aragón", *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, nº 4-5, Saragossa, pp. 32 i 37

¹¹⁶ SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (2009): "La alta nobleza laica aragonesa en torno a los Trastámara (siglo XV)", *El Condado de Aranda y la nobleza española en el Antiguo Régimen*, Saragossa pp. 14-15

perseguits, sobretot Antón de Luna que es va rebel·lar contra el nou rei, i que va ser jutjat per l'assassinat de l'arquebisbe de Saragossa i el comte Jaume d'Urgell "el dissortat", que va morir en presó. Pel que fa a la nova monarquia dels Trastámara el rei Alfons V va continuar la política de recuperació de les jurisdiccions iniciada ja en temps de Martí I, a causa de motius polítics com era reduir el poder de la gran noblesa en benefici de la monarquia, així com per motius econòmics, ja que les universitats li pagaven al rei pel rescat de les senyories, amb la qual cosa el rei obtenia uns recursos dels que estava molt necessitat a causa de la constant guerra en Itàlia.

Els reis de la dinastia Trastámara van orientar la seua política pel que fa a la noblesa en preservar els seus privilegis, requerint la seua col·laboració i fidelitat, així l'alta noblesa aragonesa es va anar implicant en la vida política del regne, i van aconseguir de part dels reis el reforçament dels seus drets senyorials. L'alta noblesa aragonesa dels *ricos hombres* només comptava amb una dotzena de llinatges. Van destacar en el servei a la monarquia Lope Ximénez de Urrea, que va destacar en la guerra contra Castella en 1429-1430, i que va arribar a ser virrei de Sicília entre 1440 i 1459, i també camarlenc, destacant en les campanyes de Nàpols, Pedro Maça de Liçana i d'altres, un dels conseller i camarlenc reial va ser Juan Fernández de Heredia qui en 1423 va rebre del rei la jurisdicció civil i criminal sobre la senyoria de Gea d'Albarrasí. Amb el rei Ferran el Catòlic l'alta noblesa aragonesa es va mantindre dins de la col·laboració amb la monarquia, participant en missions diplomàtiques i militars, com eren les guerres de Granada i Navarra, on va destacar Alfons d'Aragó nomenat duc de Villahermosa, i els comtes d'Aranda, recompensant el rei als llinatges més destacats, com va ser el cas de la casa d'Híjar, que va rebre el comtat de Belchite i els ducats d'Híjar, Aliaga i Lécera¹¹⁷. Al llarg del segle XV van continuar les disputes dins de l'estament militar en Aragó, convertides en autèntiques guerres privades que van devastar els camps aragonesos, com amb els bàndols entre els Luna i els Urrea en 1432, o el desafiament entre Juan Fernández de Heredia i Juan de Bardají en 1433. Cal destacar en el segle XV l'enfortiment de la posició senyorial sobre els seus vassalls¹¹⁸, aprofitant la necessitat que la monarquia tenia dels seus serveis militars i de consell.

¹¹⁷ SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (2009): "La alta nobleza laica ... Op. cit., pp. 23-24

¹¹⁸ Per ampliar el tema del increment de la pressió senyorial sobre els vassall en el regne d'Aragó es pot consultar l'article de COLÁS LATORRE, Gregorio. (1989): "El régimen señorial en Aragón", *Revista de Historia Jerónimo Zurita*, nº 58, Saragossa, pp. 9-29

Així mateix la noblesa aragonesa va començar a inserir-se en les ciutats del regne¹¹⁹, no tant els grans llinatges, com la noblesa mitjana dels cavallers i *mesnaderos* i la baixa dels *infanzones* i *escuderos*, sense per això abandonar l'interès que els nobles tenien per les seues senyories, encara que fora per mitja de procuradors i servidors del senyor. Sobre tot la baixa noblesa aragonesa tractava d'introduir-se en l'administració, la justícia, els negocis i fins i tot el mercat de la terra, davant de l'oposició dels municipis a que la noblesa entrara en els governs de les ciutats. Arribant al cas de introduir el sistema insaculatori per a l'elecció dels càrrecs municipals de la ciutat de Saragossa, ja que en les altres ciutats aragoneses els infançons i cavallers si que participaven del govern municipal¹²⁰, com passava en les ciutats de Huesca i Alagó.

Pel que fa a la noblesa catalana del segle XV, tant la noblesa amb privilegi militar com la noblesa ciutadana dels ciutadans honrats i homes de paratge, corresponien a una sola classe privilegiada, ja que bona part de la primera provenia de la segona, així un gran nombre dels llinatges nobles de mitjans del segle XV provenien de ciutadans honrats del segle anterior, tant era així que en molts llinatges mentre alguns dels seus membres eren nobles en canvi altres eren ciutadans, ja que molts ciutadans honrats eren molt més rics que no els nobles, i els fadristerns de moltes famílies ciutadanes havien de cercar la seua forma de vida en el servei de les armes i en els oficis de l'administració, vies naturals d'ennobliment. Però tant els llinatges que pertanyien a l'estament militar com els ciutadans honrats participaven de manera conjunta en els bàndols i lluites que hi havien en les principals ciutats catalanes. Les capes altes del patriciat urbà estaven formades per descendents de mercaders enriquits amb el comerç, i es dedicaven a les professions liberals, com eren la medicina, la notaria, l'escrivania i el dret, acaparaven els oficis i els càrrecs dels governs municipals, ja que les ordinacions prohibien als nobles l'exercici de càrrecs municipals, o bé entraven en la carrera eclesiàstica, arribant a ser abats i bisbes, igual com feien els fadristerns dels llinatges de l'estament militar, que eren també oficials reials, verguers, sotsveguer o batlles¹²¹.

¹¹⁹ Per ampliar el tema de la introducció de la noblesa aragonesa en les ciutats, els grups de parentiu i els sistemes clientelars, i els bàndols nobiliaris, consultar l'article de LALIENA CORBERA, Carlos i IRANZO MUÑO, María Teresa. (1999): "Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV i XV)", *Revista d'Història Medieval*, n° 9, pp. 41-90

¹²⁰ SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (2009): "La alta nobleza laica ... Op. cit., pp. 29-30, veure també l'article de SESMA MUÑOZ, Ángel. (1989): "Aragón en el transito a la Modernidad", *Historia de Aragón*, pp. 181-188

¹²¹ SOBREQÜÉS VIDAL, Santiago (1965): "La alta nobleza del norte en la Guerra civil catalana de 1462-1472", *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, Año 1963-1965, Número 16-18, Saragossa, pp. 84-88

Dins de l'estament militar hem de diferenciar als nobles *nobiles* o *barons*, dels cavallers *miles*, donzells *domiceli* i homes de paratge *homines de paratico*, que eren els tres grups o nivells en que es subdividia el braç militar en les corts catalanes, però que conformaven un sol braç, els barons eren normalment designats *magnats* o *nobiles*, i els cavaller i donzells *gentilshomes*, en conjunt, a tot el braç l'anomenaven *milites*, es a dir l'estament militar.

Per a l'estudi de l'alta noblesa catalana, tenim un article de Santiago Sobrequés que ens il·lustra sobre la noblesa del nord del principat de Catalunya a la segona meitat del segle XV¹²², llavors segons el mateix autor la noblesa gironina en els seus diversos nivells no passava de 250 cap de família, dels quals 20 corresponien a l'alta noblesa titulada i baronial, el que representava que la noblesa era entre l'1'5 i el 2 % de tota la població, però tanmateix posseïen la majoria de les terres i disposaven de bona part de la jurisdicció¹²³. Els barons que corresponien als llinatges de l'alta noblesa catalana era una autèntica aristocràcia de sang, uns 50 barons per a tot el principat, corresponien a la noblesa titulada, als antics comtes i vescomtes, eren els llinatges Cabrera, Cardona, Montcada, Rocabertí, Cruïlles, Pallars etc., i el seu origen estava en l'alta edat mitjana, mentre que la resta dels barons, provenia de la baixa noblesa i fins i tot dels ciutadans honrats. La seua importància econòmica, social i política era inqüestionable, posseïen grans senyories, però també s'ocupaven de importants missions polítiques i militars, més que els oficis administratius que eren ocupats per cavallers, donzells i juristes. L'alta noblesa no tenia una política pròpia ni unitària, així una part d'ella es va decantar per la col·laboració amb la nova monarquia, mentre que una altra part es va abstenir¹²⁴, però en el que si coincidia tot l'estament militar era en la defensa dels seus interessos econòmics i socials com a estament privilegiat que era.

Sobre la noblesa titulada comtal i vescomtal, tenim l'obra clàssica de Santiago Sobrequés sobre els barons de Catalunya, que conta la història dels principals llinatges catalans, i que està dividida en tres parts una primera que abasta la formació de les cases comtals i vescomtals fins al rei Pere el Catòlic, una segona part on s'expliquen els canvis que es van produir en aquestes cases entre els anys 1213 i 1336, moment en la qual es van extingir els primitius llinatges dels comtes d'Urgell i Empúries, i dels vescomtes de Bas i Bearn, i en el que es va produir l'engrandiment dels llinatges dels

¹²² Ídem., pp. 71-220.

¹²³ Ídem., p. 82

¹²⁴ Ídem., pp. 96-98

vescomtes de Castellbó, Cardona i Cabrera, ja en la part tercera aborda la nova situació de les cases comtals al segle XIV, i dels llinatges baronials al segle XV, arribant finalment a la decadència a la fi del segle XV¹²⁵. En conjunt és un obra molt interessant no només pel que diu de l'alta noblesa catalana, ja que també fa referència a les diverses branques dels llinatges catalans que es van establir en els altres territoris de la corona, com el regne de València o el regne de Sicília. En el segle XV d'un miler de cases nobles, es comptaven al voltant de 35 llinatges de l'alta noblesa, barons, magnats o rics homes. Pràcticament van desaparèixer les velles cases comtals i vescomtals, en la primera meitat del segle XIV van aparèixer nous llinatges descendents de la casa reial; però aquestes cases comtals i vescomtals la majoria es van extingir en el segle quinze, així els comtats d'Empúries, Ribagorça i Urgell van tornar a la monarquia. Pel que fa als comtes de Prades es van fusionar amb els comtes de Cardona. Els únics supervivents dels antics llinatges van ser els comtes de Pallars i els vescomtes de Rocabertí, ja que la nova dinastia Trastámara va continuar la política de vincular els principals llinatges baronials amb la família reial i amb el llinatge dels Enríquez castellans, integrant els llinatges Empúries i Cabrera, i també els comtes de Prades-Cardona, els únics que no es van integrar van ser els comtes de Pallars i els vescomtes de Castellbó, però que es van extingir a principis del segle XVI¹²⁶. Els Trastámara van elevar alguns llinatges a la categoria noble en pagament dels seus brillants serveis, va ser el cas de Galceran de Requesens, qui en 1430 va rebre en recompensa la vila de Molins de Rei amb el títol de baró, i en 1470 el rei Joan II va vendre la vila de Martorell a Lluís de Requesens i Joan de Soler¹²⁷, així mateix l'alta noblesa no va escapar a l'empobriment general produït per la Guerra Civil catalana, i el segle XV marca certa decadència política d'aquest grup social.

Pel que fa a la baixa noblesa catalana del segle XV, aquesta era molt nombrosa en el nord-est de Catalunya, en 1384 van demanar sense èxit al rei formar un quart braç en les corts catalanes. Una part dels llinatges de cavallers eren senyors jurisdiccionals de senyories més o menys grans, algunes d'elles molt menudes, mentre que l'altra meitat dels cavallers no posseïen cap senyoria, només eren propietaris d'algunes terres i residien en les viles més properes a les seues propietats. Altres en canvi no posseïen

¹²⁵ SOBREQÚÉS, Santiago. (1991): *El barons de Catalunya*, Barcelona.

¹²⁶ GERBET, Marie Claude. (1997): *Las noblezas españolas ...* Op. cit., p. 256

¹²⁷ FRANCO SILVA, Alfonso. (1980): "Notas sobre las baronías de Martorell y Molins de Rei (1398-1581).", *En la España medieval*, nº 1, pp. 105-114.

terres, una part dels quals vivien en les cases dels germans grans que eren els caps dels llinatges, altra part cercaven fortuna en el servei a la monarquia i a altres senyors, o be entraven en l'església, on van arribar a ser canonges i abats, i en l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem, molts cavallers van participar activament en les lluites de bàndols, juntament amb el patriciat urbà, formant distintes faccions que es disputaven el govern de les ciutats, un altre grup dels cavallers es va dedicar al servei de la monarquia ocupant càrrecs en l'administració com *verguers* i *algutzirs*, i també van ser recaptadors dels delmes de l'església. Els cavallers amb els rendiments dels seus patrimonis invertien en censals i violaris, o dipositaven els capitals en la *theca* dels capítols de les catedrals, ja que va ser molts pocs els que es van dedicar realment al comerç, encara que alguns pocs eren propietaris de naus¹²⁸.

Dins del grup de la baixa noblesa hem de diferenciar un nivell superior, el dels cavallers i altre inferior dels donzells, que representaven el nivell més baix de l'estament militar, però on també s'incloïen els fadristerms dels llinatges abans de ser armats cavallers. Aquesta baixa noblesa en el seu nivell inferior va ser la que va patir els efectes de la crisi de la baixa edat mitjana, que afectava principalment a la caiguda de les rendes senyoriales, després en el segle XV la guerra civil catalana amb les seues conseqüències i el conflicte dels remences van acabar d'arruïnar-los¹²⁹. La crisi del segle XIV va afectar a molts llinatges de la baixa noblesa catalana, un exemple el tenim en la Marina de la Selva, on la majoria dels llinatges de cavallers no van poder suportar la caiguda de les rendes senyoriales, van ser superats pels deutes contrets i van haver de vendre les seues senyories als grans barons¹³⁰, que en aquest cas va ser el vescomte Bernat IV de Cabrera, el que va comprar la senyoria de Blanes al cavaller Ramon de Blanes, aconseguint, amb aquesta política de compra de senyories, la unitat territorial de tota la comarca de la Marina de la Selva, així mateix va canviar la seua residència a la localitat de Blanes, obrint-se a la mar mediterrània, i des d'allà el llinatge Cabrera va fer el salt cap a l'illa de Sicília, regne en la que en 1392 van obtindre el comtat de Mòdica, i van arribar a formar part d'un dels llinatges principals del regne de Sicília. Un altre cas va ser el del cavaller Guillem de Palafolls qui va vendre els seus drets sobre el castell de Palafolls al rei Pere IV, per després comprar-li la senyoria aragonesa d'Ariza, canviant

¹²⁸ GERBET, Marie Claude. (1997): *Las noblezas españolas ...* Op. cit., p. 365-366. SOBREQÜÉS VIDAL, Santiago. (1965): "La alta nobleza del norte ... Op. cit., p. 99.

¹²⁹ SOBREQÜÉS VIDAL, Santiago (1965): "La alta nobleza del norte ... Op. cit., p. 102

¹³⁰ MARTÍNEZ GIRALT, Alejandro. (2009): "Els senyors de la Marina de la Selva (segles XIII-XIV)", *Singladures*, nº 26, pp. 36-37

el seu cognom pel de Palafox, i mudant per tant de la comarca catalana de la Marina de la Selva a la comarca aragonesa de la Comunidad de Calatayud. En canvi altres llinatges de la baixa noblesa van iniciar un procés d'ascens social, a partir d'una sèrie d'estratègies socials encaminades, no només a acumular propietats sinó també a posseir la jurisdicció sobre elles, la via utilitzada va ser la prestació de serveis a la monarquia, i gràcies als seus serveis van aconseguir concessions reials, que els van situar en un lloc preeminent dins de la política i la societat del seu temps. Un exemple d'aquest llinatge de cavallers va ser el llinatge Planella de Moià¹³¹, en les estratègies utilitzades per aquest llinatge podem trobar els tres nivells (econòmic, social i polític) d'endogàmia característics de la noblesa catalana; una endogàmia econòmica que els portava a emparentar amb altres llinatges nobles amb l'objectiu de mantindre i si era possible augmentar el seu patrimoni, ja que el patrimoni era la base material en la que es sostenia tot el llinatge. Altra endogàmia social, reflectida en les xarxes de poder que van anar teixint a partir dels diferents matrimonis concertats, no només amb els altres llinatges de la noblesa, sinó també amb altres famílies i persones que formaven part de l'administració reial, de l'exèrcit i l'església, entre els quals hi trobem capitans, grans propietaris i fins i tot bisbes, amb una certa vinculació amb la cort reial. I també una endogàmia política ja que aquesta noblesa es va beneficiar de l'ocupació de càrrecs als governs municipals, lloc des del qual van donar un bot a la política de primer ordre, en referència al servei a la monarquia. En canvi, per a alguns membres dels ciutadans honrats i de les oligarquies urbanes de les ciutats i viles catalanes, l'estratègia utilitzada per al ascens socials com a via d'ennobliment va estar en la compra de terres, d'aquesta manera es van introduir en les zones rurals una nova mentalitat urbana i comercial, i al mateix van participar en el repartiment de bona part de les terres de Catalunya¹³².

Pel que fa al regne de Mallorca, després de la conquesta cristiana de les illes, les terres van ser repartides entre els grans senyors en forma de feu o alou, i en contrapartida els senyors havien de prestar fidelitat al rei i contribuir amb cavalls armats a la defensa del regne, aquest grans barons al seu torn van repartir totes les terres entre els nous pobladors, de manera que des del segle XIV els barons es van quedar sense reserva de terres, ja que aquestes terres eren explotades per grans emfiteutes i per

¹³¹ GONZALEZ REYES, Carlos. (2012): "Ascens polític, econòmic i reproducció social a la Catalunya baixmedieval. Els Planella de Moià", *Porticum. Revista d'estudis medievals*, nº IV, pp. 113-115

¹³² CUADRADA, Coral (1997): "Senyors i ciutadans: les senyories catalanes a la baixa edat mitjana", *Revista d'Història Medieval*, nº 8, p. 77

menuts senyors que mantenien l'explotació directa d'una part important de les terres, en canvi els grans senyors no van mantindre terres en ple domini. Sobre el domini útil de les terres es va crear tot un sistema de propietat basat en l'establiment de les terres, de manera que els beneficiaris reals de l'explotació de les terres van ser aquells llinatges que van acaparar terra en diferents conceptes (alou o emfiteusi) i van crear una capa de propietaris benestants. Tot això explica la inexistència en Mallorca de l'alta noblesa i que en canvi abunden els menuts senyors¹³³. Així mateix l'existència d'uns cavalls armats que eren la base defensiva de Mallorca, va suposar al seu torn l'existència d'un grup de cavallers que no calia que tingueren terres en feu, ja que cobraven per aquest servei unes rendes provinents de la procuració reial, un salari que oscil·lava entre les 25 i les 50 lliures anuals¹³⁴.

La noblesa en els territoris italians de la Corona d'Aragó:

L'expansió de la Corona d'Aragó per la mar mediterrània va començar a finals del segle XIII, en 1282 després de les Vespres Sicilianes amb la implicació del rei Pere III en el regne de Sicília contra la monarquia dels Anjou, a la que va seguir una llarga guerra i després l'existència d'un regne de Sicília governat per una dinastia aragonesa, fins que a finals del segle XIV l'hereua del regne sicilià Maria es va casar amb Martí el Jove fill del duc de Montblanc Martí el Vell, convertint-se així en rei consort de Sicília. Comença així una breu "edat dels Martí".

Els barons del regne de Sicília havien estat molt reforçats per les concessions fetes per la monarquia aragonesa del regne de Sicília per a assegurar-se el seu recolzament durant la llarga contesa amb els Anjou i per les lluites per la successió del regne, els quals van adquirir un gran poder i una gran base patrimonial que escapava al control de la monarquia, van obtindre de Frederic III el mer i mixt imperi, gaudien de vastes senyories i dels alts càrrecs de l'estat. El baronatge sicilià era molt variat: d'una banda estaven els llinatges indígenes com els Ventimiglia, Rossi, Anzalone, Montalbano etc, d'altra els llinatges ibèrics vinguts amb Pere el Gran, com els Alagó, Luna etc.¹³⁵. Així a

¹³³ JOVER, Gabriel i SOTO, Ricard (1997): "Els dominis feudals a la Mallorca baixmedieval", *Revista d'Història Medieval*, nº 8, pp. 260-262

¹³⁴ BARCELÓ I CRESPI, Maria. (1980): "Algunes anotacions sobre el sistema defensiu de Mallorca: els cavalls armats", *Mayurqa: revista del Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts*, nº 19, (1979-1980), pp. 99-101. Vid. també l'article de Jaime SASTRE MOLL (1989): "Caballeros estipendiarios en Mallorca (1311-1343)", *Mayurqa*, v. 22, nº 2, pp. 569-579

¹³⁵ GIUNTA, Francesco. (1988): *La Sicilia catalana*, Barcelona, p. 39

l'ombra d'una monarquia feble els barons sicilians es van dividir, ja des de la meitat del segle XIV, en dues faccions o partits: la “parcialitat llatina” que comprenia els llinatges baronials mes antic i que prevalia en la Val Demone, Val di Mazzara i Agrigento, i la “parcialitat catalana” que prevalia en la Val di Noto i en Catània. La monarquia va haver de calmar els llinatges que estaven al cap de les dites parcialitats i les fomentaven, els Chiaramonte, Alagó, Palizzi i Ventimiglia; els mateixos llinatges que van ser els quatre vicaris que es van repartir del poder després de la mort del rei Frederic III¹³⁶. En l'època dels Martí van arribar al regne de Sicília tots una sèrie de llinatges provinents dels territoris ibèrics de la Corona d'Aragó, com els Cabrera, Roís de Liori, Prades, Montcada, Cardona, Centelles, Requesens etc., que en certa manera van desplaçar del poder a les antigues famílies del baronatge sicilià¹³⁷, com els Sclafani, Chiaramonte, etc.

Després de la mort en 1409 de Martí I el Jove el va succeir el seu pare Martí II el Vell, que també era rei de la Corona d'Aragó, de manera que el regne de Sicília es va unir a la Corona d'Aragó en la persona de Martí l'Humà. Quan aquest va morir en 1410 es va produir l'interregne que va acabar en 1212 amb la pujada al tro de Ferran d'Antequera de la nova dinastia castellana dels Trastámara com a rei de la Corona d'Aragó. Durant el regnat dels Martí i l'interregne els barons sicilians van continuar dividits en dues faccions, una encapçalada pel mestre justicier del regne Bernat de Cabrera, i l'altra al voltant de l'almirall del regne Sanç (II) Roís de Liori i la reina vicària Blanca de Navarra, que es van enfrontar per assolir el poder¹³⁸. Ferran I va enviar el seu fill Juan duc de Peñafiel com a virrei, cosa que es va institucionalitzar amb Alfons V el Magnànim, amb els quals comença en el regne de Sicília l'època del virregnat¹³⁹, i les primeres mesures que va prendre va ser acabar amb la vella aristocràcia baronial i implantar una nova noblesa que li fora molt més fidel, i també van introduir nous llinatges nobles provinents tant de la Corona d'Aragó com del regne de Castella.

Més accidentat encara va ser el procés de consolidació de la Corona d'Aragó en l'illa de Sardenya, illa que encara que havia estat dominada per les ciutats italianes de Pisa i Gènova, gaudia d'una llarga autonomia, amb una administració pròpia dirigida

¹³⁶ GALASSO, Giuseppe. (2008): “L'Italia aragonesa”, *Mediterranea. Ricerche storiche*, nº 11, (dicembre 2008), pp. 426-427

¹³⁷ GIUNTA, Francesco. (1988): *La Sicilia ...* Op. cit., p. 32

¹³⁸ Ídem., p. 34

¹³⁹ GALASSO, Giuseppe. (2008): “L'Italia aragonesa” ...Op. cit., pp. 131

pels jutges, dels quatre *guidicati* o districtes en que estava dividida l'illa (Torres, Gallura, Cagliari i Arborea). A finals del segle XIII el papa Bonifaci VIII va investir a Jaume II com a rei de les illes de Còrsega i Sardenya, però no va ser fins a 1324 que l'illa de Sardenya va ser dominada per la Corona d'Aragó. Tanmateix entre els anys 1368 i 1420 els sards van intentar aconseguir la independència, en especial per part dels *giudici* d'Arborea. De l'altra banda els reis de la Corona d'Aragó van aconseguir mantindre el regne sota el seu poder, reprimint les revoltes sardes, i tanmateix desenvolupant una activa acció política i administrativa reunint un primer parlament del regne en 1355, en el qual amés dels tres braços tradicionals hi havia un quart braç dels sards¹⁴⁰, abolint els antics estatuts i privilegis locals, concedint nombrosos feus a nobles catalans, valencians i aragonesos, que van ser premiats pels seus serveis en favor de la monarquia, com el llinatge Carroç que gaudia del més vast patrimoni territorial de l'illa de Sardenya¹⁴¹, en 1358 es va redactar el document conegut com a Comoniment en el que apareix amb detall la distribució dels feus i de les viles del territori sard¹⁴², i fins i tot, creant una nova ciutat com l'Alguer, amb població essencialment catalana, que esdevindria el principal baluard de la defensa aragonesa en l'illa, corona que finalment aconseguirà el control de tota l'illa a finals del segle XV¹⁴³, en 1452 només el 32 % dels feudataris eren sards¹⁴⁴. Durant el període 1324-1420 la major part de senyors feudals eren nobles, el 45,5 %, seguit dels ciutadans amb el 34,4 %, al llarg dels dits anys aquesta noblesa d'origen ciutadà anirà escalant posicions en la societat fins a assolir l'estatus de noble en base al servei a la corona¹⁴⁵, al igual que ocorre en els altres territoris de la monarquia.

Quan Alfons V el Magnànim va conquerir el regne de Nàpols, aquesta va ser considerada pels seus habitants com la conquesta personal d'un rei estranger, així el rei va governar Nàpols de manera distinta a la resta de la Corona d'Aragó, doncs el regne

¹⁴⁰ CIOPI, Alessandra i NOCCO, Sebastiana, (2005): "Il repartimento de Cerdeña. Alcune riflessioni su una fonte della Sardegna del XIV secolo", *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, n° 26, , p. 624

¹⁴¹ Ídem., p. 628. Vid. GOTTARDI, Mario Enrico (2007): *Governare un territorio nel Regno di Sardegna, Il marchesato di Quirra. Secoli XIV-XIX*, Cagliari (Sardenya), Università degli Studi di Cagliari (tesi doctoral).

¹⁴² Ídem., p. 631

¹⁴³ GALASSO, Giuseppe. (2008): "L'Italia aragonesa" ... Op. cit., pp. 427-428

¹⁴⁴ GOTTARDI, Mario Enrico (2007): *Governare un ...* Op. cit., p. 45

¹⁴⁵ CRABOT, Cécile. (2002): "Noblesse urbaine et féodalité: Les citoyens catalano-aragonais feudataires en Sardaigne aragoneise (1324-1420)", *Anuario de estudios medievales*, n° 32, (2), pp. 811, 832-835

de Nàpols era administrat de manera quasi exclusiva per italians, amés va inaugurar una nova dinastia aragonesa en el realme.

Així en l'any 1444 Alfons el Magnànim va convocar el parlament del regne de Nàpols, al qual van acudir 160 nobles, la major part dels quals eren napolitans, només quatre eren d'origen ibèric, ja que havien estat fidels col·laboradors del rei: el castellà Iñigo de Guevara nomenat comte d'Ariano, el valencià Garcia de Cabanyelles comte de Troia, el sicilià Alfons de Cardona conte de Reggio i Giovanni di Ventimiglia marquès de Gerace. La redistribució dels feus operada pel Magnànim després de la conquesta havia resguardat els llinatges aristocràtics del regne, afavorint es clar aquells llinatges baronials que li havien fet costat, com els Orsini, Sanseverino i Marzano i reconeixent a tots els que s'havien sotmès al Magnànim. Del dit parlament es pot comprovar com els nobles es dividien en dos grups, d'una banda els grans senyors feudals que englobaven l'alta noblesa titulada (prínceps, ducs, marquesos, comtes i altres barons) que eren els magnats i barons del regne, d'altra banda estaven la resta de "*baroni, zentilhomeni e signor de terre e de castelle*", que corresponien als senyors de nivell mitjà i baix, posseïdors d'una o més senyories de dimensions més o menys modestes¹⁴⁶. Pel que fa al barons el Magnànim va concedir l'alta jurisdicció a la totalitat dels barons, així com va concedir nous títols nobiliaris: duc d'Scalea, príncep de Rossano, marquès de Vasto, etc. Així mateix va delegar en els barons el que podríem anomenar com el nivell primari de l'administració, les funcions fiscals i judicials, d'una manera delegada en nom del rei¹⁴⁷.

El mateix Magnànim en el seu mateix testament va disposar del regne napolità com sí fora un patrimoni personal seu, i no com una herència de la pròpia Corona d'Aragó, per la qual cosa el va llegar al seu fill natural Ferrante. La conjura dels barons de Nàpols va fer palès els problemes de la nova dinastia per consolidar-se en el dit regne napolità, i amb aquesta repressió dels barons es troben algunes de les llavors que duran a la fi de la dinastia aragonesa de Nàpols¹⁴⁸.

3.1.1 LA NOBLESA EN EL REGNE DE VALÈNCIA

Durant molts anys el panorama historiogràfic valencià menystenia els estudis sobre la noblesa, com si aquest fora un grup social de menor importància pel que fa a

¹⁴⁶ SENATORE, Francesco. (2010): "Parlamento e luogotenenza generale. Il regno di Napoli nella Corona d'Aragona." *La Corona de Aragón en el centro de su Historia 1208-1458*, Saragossa, p. 449

¹⁴⁷ RYDER, Alan. (1987): *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*. València, pp. 64-69

¹⁴⁸ GALASSO, Giuseppe. (2008): "L'Italia aragonesa" ... Op. cit., pp. 428-431

l'estudi de societat medieval valenciana, mentre que sobrevalorava la importància de la burgesia i el patriciat urbà de la capital del regne. Per tant no va ser fins a la dècada de 1980 quan es van iniciar els primers acostaments a l'estudi de l'estament de la noblesa valenciana des de nous postulats metodològics, coincidint amb el debat que hi havia sobre el feudalisme en el regne de València, el qual va ser promogut pels professors de la universitat de València Antoni Furió, Ferran Garcia-Oliver i Enric Guinot, el resultat de tot plegat va ser que es van actualitzar els estudis sobre la Edat Mitjana valenciana, posar-los en contacte amb els estudis que es feien tant a la resta de l'estat com a la resta d'Europa.

Amb aquest nou revifament dels estudis sobre la societat valenciana medieval, van apareixen unes noves temàtiques de recerca, les quals van versar sobre el procés de senyorialització del territori valencià a partir del mateix moment de la conquesta cristiana, i també sobre l'estudi de les senyories valencianes, i dins del marc de les senyories, sobre l'estudi de la renda feudal i de les relacions establertes entre senyors i vassalls, es prou abundant la historiografia sobre el tema de les senyories valencianes que des d'una visió general, han dut a terme els professors Guinot¹⁴⁹, Furió¹⁵⁰, Garcia-Oliver¹⁵¹ i Iradiel¹⁵².

¹⁴⁹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1984). *Feudalismo en expansión en el norte valenciano: antecedentes y desarrollo del señorío de la Orden de Montesa, siglos XIII y XIV*, València. Idem. (1984). *Campesinos y órdenes militares. Antecedentes y desarrollo de un señorío valenciano, la Orden de Montesa siglos XIII y XIV*. València. Idem. (1985): *La fundación de la Orden Militar de Santa María de Montesa*. Idem. (1986): "El señorío de la Vall de Perputxent (siglos XIII-XIV)" *Anales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 4-5, pp. 99-118. Idem. (1989). "Els senyories de la noblesa valenciana a l'època de Pere el Gran (1276-1285).", *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu Alfaro*, València, pp. 489-502. Idem. (1990): "Feudals i camperols: el marc de les relacions senyoriales en el món rural valencià." *Millars: geografia i història*, nº 13, pp. 81-86. Idem. (1992): "Senyoriu i reialenc al País Valencià a les darreries de l'època medieval", *Lluís de Santangel i el seu temps*, València, pp. 185-203. Idem. (1993). "El modelo de feudalismo repoblador: rentas y señoríos en la Valencia medieval", *Señorío y feudalismo en la Península Ibérica (ss. XII-XIX)*, Saragossa, pp. 513-525. Idem. (1997): "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera: el Regne de València (segles XIII-XIV)", *Revista d'història medieval* nº 8, pp. 79-108. GUINOT RODRÍGUEZ, Enric (Ed.). (1998). *Les senyories medievals. Una visió sobre les formes del poder feudal*, v. 8. València.

¹⁵⁰ FURIÓ, Antoni i GARCIA-OLIVER, Ferran. (1986): "Dificultats agràries en la formació i consolidació del feudalisme al País Valencià", *Estudi General*, nº 5, València, pp. 291-310. FURIÓ, Antoni. (1995): *Història del País Valencià*, València. Idem. (1997) "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'edat mitjana", *Revista d'Història Medieval*, nº 8, pp. 109-151.

¹⁵¹ GARCÍA-OLIVER, Ferran. (1982). "Hòmens de vila" contra cavallers a la Safor del Quatre-cents: les manifestacions d'una crisi?. *Guaita*, nº 1, pp. 26-34. Idem. (1983): *El naixement del monestir cistercenc de la Valldigna*. València. Idem. (1991): *Terra de feudals*, València. Idem. (1997): "El censal en el senyoriu. Valldigna (1393-1530)", *Revista d'història medieval*, Nº 8, pp. 153-173. Idem. (2003): *La vall de les sis mesquites: el treball i la vida a la Valldigna medieval*. València.

¹⁵² IRADIEL, Paulino. (1988). "Cristianos feudales en Valencia. Aspectos sobre la formación del territorio y de la sociedad.", *España. Al-Andalus. Sefarad: Síntesis*, pp. 64-65.

El tema de la noblesa valenciana es tracta amb un caràcter molt més general, en els llibres i treballs següents: en l'obra de Ferran Garcia-Oliver *Terra de feudals*, en l'apartat que parla sobre "els senyors de la terra"¹⁵³, en el d'Antoni Furió *Història del País Valencià*, en l'apartat titulat "La classe dels cavallers"¹⁵⁴, també la veu "Noblesa" dins de la Gran Enciclopèdia Valenciana a càrrec d'Enric Guinot¹⁵⁵, en l'apartat "un segle cavalleresc" de l'obra *Senyors, camperols i mercaders* de Pau Viciano¹⁵⁶, i finalment l'article de Paulino Iradiel "Estructures senyoriales i inestabilitat del grup aristocràtic" en la *Història del País Valencià*¹⁵⁷.

Origen i evolució:

L'origen de la noblesa valenciana són els nobles que van vindre amb el rei Jaume I arran de la conquesta del regne de València, la majoria dels nobles procedien de les terres d'Aragó i Catalunya, i en menor nombre del sud de França, Navarra, Itàlia i Castella. La nòmina de la noblesa aragonesa era llustrosa, formada tant per llinatges encimbellats de la frontera de Terol, que ampliaven els seus dominis, com per una munió de cavallers més modestos, com els *mesnaderos*. Els representants de la noblesa catalana eren menys nombrosos i pertanyien en la seua majoria a personatges de segona fila i a fadrísters de les famílies més poderoses, els quals venien a les noves terres a cercar fortuna lluny de la llar familiar¹⁵⁸. No hem d'oblidar la importància que van tenir en la conquesta les ordes militars del Temple i l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.

L'alta noblesa aragonesa i catalana tenien els seus estats patrimonials a l'Aragó i a Catalunya, per tant la donació de terres al regne de València, esdevingué o bé un apèndix, una part més, de les seues propietats o bé es convertien en el patrimoni d'una nova branca secundària del llinatge¹⁵⁹. Els nobles que es van establir al regne de

¹⁵³ GARCIA-OLIVER, Ferran. (1991): *Terra de feudals*, València, pp. 67-94

¹⁵⁴ FURIÓ, Antoni. (1995): *Història del País Valencià*, València, pp. 211-214

¹⁵⁵ GUINOT, Enric. (1990-1991): "Noblesa", *Gran Enciclopèdia valenciana*, València, pp. 283-286.

¹⁵⁶ VICIANO, Pau. (2007): *Senyors, camperols i mercaders. El món rural valencià al segle XV*, Catarroja-Barcelona.

¹⁵⁷ IRADIEL, Paulino. (1989): "Estructures senyoriales i inestabilitat del grup aristocràtic", *Història del País Valencià*, v. 2, pp. 288-290

¹⁵⁸ GARCIA-OLIVER, Ferran. (1991): *Terra de ... Op. cit.*, pp. 67-68

¹⁵⁹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1997) "La creació de les senyories en una societat feudal de frontera", *Revista d'Història Medieval*, nº 8, p. 101

València eren en molt pocs casos els caps dels llinatges, que havien rebut terres per part del monarca, en canvi eren molt més nombrosos els fadristerns de les famílies que venien a cercar fortuna a les noves terres conquerides.

El rei En Jaume va assumir l'hegemonia en el repartiment, la repoblació de les terres conquerides i va organitzar l'articulació política del nou regne, cercant i aconseguint un equilibri entre tots els sectors socials: la noblesa, el camperolat i els elements urbans, de manera que per al bon funcionament del nou regne calia retallar les bases del poder territorial i jurisdiccional de la noblesa¹⁶⁰. La direcció de la conquesta de les terres valencianes va estar en mans del monarca, i ell va ser el que controlà el repartiment de l'espai conquerit en el *Sharq al-Ándalus*, procedint a la seua distribució entre els grups socials que havien participat en la conquesta, des de les grans senyories que va rebre l'alta noblesa, fins les parcel·lacions més menudes que reberen els colons camperols de les viles reials. El mecanisme d'apropiació de la terra conquerida va ser clar i jeràrquic; el rei repartia les terres entre els membres de la noblesa feudal segons la seua voluntat de recompensa, bé per la seua participació a la conquesta, bé per la pertinença al bàndol reial¹⁶¹. De fet la conquesta del territori valencià es va produir en tres campanyes successives: la primera etapa correspon a la conquesta de Borriana, ocorreguda a la primavera de 1233, i és en aquest moment en el que el rei comença a distribuir les terres de les comarques castellonenques del nord del regne. La segona campanya que acabà en el 1238 amb la conquesta fins el riu Xúquer, va provocar el consegüent repartiment senyorial a gran escala de gran part del territori conquerit, exceptuant les ciutats musulmanes més grans. En canvi les donacions senyorials en la tercera i definitiva campanya de 1244-45, la dels territoris situats entre el riu Xúquer, amb les ciutats de Xàtiva i Dénia, fins la a línia Biar-Bussot, és distinta, ja que quasi no va generar donacions de senyories. L'explicació d'aquest fets és la següent: a les dues primeres campanyes el rei té la necessitat de pagar la col·laboració dels nobles a la conquesta, a base de la concessió de senyories, mentre que en la darrera campanya el rei ja disposa d'una autosuficiència militar, i no li cal recompensar l'ajut nobiliari¹⁶².

El cas és que es va tractar del processos de senyorialitzacions equilibrats, car l'alta noblesa era recompensada amb la donació de tot un districte d'un castell musulmà, mentre que la petita noblesa, ho era amb menudes alqueries de les hortes periurbanes.

¹⁶⁰ GARCIA-OLIVER, Ferran. (1991): *Terra de ...* Op. cit., p. 68

¹⁶¹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1997): "La creació de les senyories..." Op. cit., pp. 81-82

¹⁶² Ídem., pp. 82-84

Ja que els termes castrals eren les unitats bàsiques de la senyorialització en les àrees rurals, mentre que les alqueries eren les unitats típiques de la creació de senyories als termes periurbans¹⁶³. El nord del regne va ser repartit en gran part entre l'església i la gran noblesa aragonesa, mentre que al sud del riu Millars, el territori es va ocupar per mitjà de repartiments, a base de donar menuts territoris. Els senyories que es van formar estaven en àrees perifèriques, eren de limitada extensió i estaven fragmentats espacialment. Tot plegat va ser fruit del control per part de la monarquia sobre el procés repoblador. La noblesa, per tant, va quedar sotmesa jurisdiccionalment a l'autoritat reial, a qui li devien prestar jurament de fidelitat. El Conqueridor no va voler que els senyors posseïren grans dominis territorials per tal que no limitaren el seu poder, i també per poder augmentar la seua llibertat a l'hora de governar el regne. Un cas ben conegut d'enfrontament entre rei i els nobles, va ser el conflicte establert entre Jaume I i el noble Blai d'Alagó per la possessió de la vila de Morella, ja que el rei considerava que aquesta vila havia de ser propietat reial, amb el resultat que les tropes reials van acabar amb el baró díscol. Per tant els senyories territorials que es van crear al Regne de València eren d'escassa entitat, compostats generalment per una alqueria i les terres que li corresponien, així mateix mancaven de la concentració geogràfica indispensable per racionalitzar la seua gestió. Com que els nobles no van rebre grans heretaments, les permutes i les vendes sovintejaven, en uns casos per arrodonir, consolidar o eixamplar les propietats dels dominis, i en altres casos per abandonar definitivament el regne valencià i tornar-se'n al lloc de procedència¹⁶⁴, així amb els continus canvis dels titularitat de les senyories, no es va produir la identificació dels llinatges nobles amb el territori, com si que ocorria en la Catalunya vella per exemple amb els grans llinatges.

La distribució de la terra duta a terme pel monarca entre la noblesa i els repobladors, va ser en propietat alodial, de manera que es crearen unes noves senyories territorials, en el cas en que en elles continuaren vivint els musulmans, aquest mudèjars van mantindre la possessió i l'usdefruit de les terres, però el domini eminent i la jurisdicció pertanyia al senyor feudal, de tal manera que primer va ser la creació de la senyoria territorial i després l'arribada dels nous repobladors¹⁶⁵. Més recentment s'han investigat els repartiments efectuats en la corona d'Aragó en els segles XII i XIII,

¹⁶³ Ídem., pp. 99-100

¹⁶⁴ GARCIA-OLIVER, Ferran. (1991): *Terra de ...* Op. cit., p. 68

¹⁶⁵ Ídem., p. 86

referits a la vall del riu Ebre al regne de Mallorca i específicament al regne de València¹⁶⁶, en el qual Enric Guinot estudia el repartiment de l'horta de València, i la relació existent entre el patrimoni rebut per par del rei i la jerarquia social dels protagonistes, diferenciant els patrimonis rebuts a cadascú dels grups que van participar en la conquesta, nobles i cavallers, prohoms i ciutadans, servidors de la casa reial i de la noblesa, l'església i finalment les capes populars¹⁶⁷.

El Conqueridor va concedir al regne de València unes noves lleis per a governar-se, reunides totes elles en "la Costum" o "els Furs" de València. Els furs de Jaume I obligaven els cavallers, clergues i ciutadans de les ciutats i les viles del regne a contribuir a les obres de murs i valls i a la neteja de les sèquies. Però els eximien a la noblesa de la peita, la quèstia i altres demandes reials, a canvi de mantenir les obligacions militars dels seu estament envers de la corona, així les exempcions fiscals estaven lligades a la prestació del servei militar¹⁶⁸. Pel que fa a l'interior de l'estament nobiliari, tant els barons com els cavallers estaven equiparats en drets i obligacions dins del mateix estament militar, defensaven una mateixa posició davant les rudimentàries institucions de govern del regne, les ciutats i les viles, lluitant a favor de l'exempció fiscal en contra dels burgesos i les viles reials.

Des del final del regnat de Jaume I un nombre creixent de castells van ser venuts o atorgats en feu pels monarques Pere el Gran (1276-1285), Alfons III (1285-1291) i Jaume II (1291-1327), amb una clara tendència a donar senyories poblades per musulmans i situades a la part sud del riu Xúquer. El resultat d'aquest procés va ser, per una part que des del primer terç del segle XIV pràcticament ja no restaven poblacions de mudèjars en mans de la corona, i per altra part que, ja des d'inicis del segle XIV, fins a dos terços del territori valencià estava organitzar en senyories feudals, tant laiques com eclesiàstiques¹⁶⁹.

Va ser en aquest període quan es va consolidar el nucli inicial de les famílies nobiliàries valencianes, sí revisem els noms dels llinatges entre mitjan segle XIII i mitjan segle XIV es veu que són els infants i els familiars de la casa reial el qui reuneixen les principals senyories al regne de València, ja que els monarques de la

¹⁶⁶ GUINOT, Enric i TORRÓ, Josep. (ed.) (2007): *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València.

¹⁶⁷ Ídem., pp. 143-163

¹⁶⁸ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político en el reino de València (1416-1446)*, València, p. 29

¹⁶⁹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1997) "La creació de les senyories... Op. cit., pp. 95-98

corona d'Aragó van lliurar als seus fills bastards, unes senyories formades per una vila de mitjana dimensió que inicialment era de domini reial i que estava poblada amb habitants cristians. Són els casos de Jaume de Xèrica, fill de Jaume I i Teresa Gil de Vidaure, senyor de la baronies de Xèrica i Altura en la comarca de l'Alt Palància, la de la Serra d'Eslida, la de la Tinença de Castellmontant, i la baronia de Xelva. Un segon cas és el de l'infant Pere Ferrando d'Híjar, fill de Jaume I i de Berenguela Alfonso, a qui li va concedir senyories en el regne d'Aragó. Una altre cas va ser el de l'infant Jaume Pérez, fill bastard del rei Pere III, que va ser senyor de la senyoria de Sogorb¹⁷⁰. Als darrers casos, ja en el segle XIV, es podrien afegir les donacions de Dénia i Gandia, fetes el 6 de juny de 1323 pel rei Jaume II al seu fill l'infant Pere, comte de Ribagorça¹⁷¹.

Un segon bloc ho conformen una sèrie de llinatges, majoritàriament de procedència aragonesa, i que crearen unes senyories de grans dimensions, són els llinatges Arenós, Alagó, Urrea, Anglesola, Carròs etc. A aquests podríem afegir un grup de llinatges catalans també pertanyents a l'alta noblesa, com eren els Entença i els Montcada; i fins i tot un altre grup de llinatges provinent de terres italianes, principalment sicilians, com els Llança, Pròxita i Llúria¹⁷². Un altre grup específic eren els llinatges de categoria intermèdia, es tractava de famílies que havien rebut una senyoria territorial formada per un castell més algunes alqueries en el seu terme, amés d'haver rebut cases en la ciutat de València. Aquest llinatges ocupaven càrrecs elevats dins la jerarquia del regne, eren batlles o similars, com per exemple els llinatges Bellpuig, Luna, Oblides, Peris d'Oris, Castellà, Paterna, Romaní, Riusech, Rocafull, Roís de Corella, Atrosillo, Sabata, Tous, Vilanova i Sarrià¹⁷³. Un altre grup, el més nombrós de tots, el formaven els cavallers "miles", el patrimoni dels quals es reduïa a unes terres i cases o una petita alqueria, eren llinatges d'un nivell mitjà-baix de reduïda importància, i eren els que tenien uns nivells de supervivència més baixos en el transcurs d'unes poques generacions. Aquest grup de cavallers van a conformar l'aparell militar i administratiu de la monarquia, seran alcaids d'un castell o batlles locals¹⁷⁴.

¹⁷⁰ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1989) "Els senyories de la noblesa valenciana a l'època de Pere el Gran (176-1285), dins *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu*, t. 1, València, p. 409

¹⁷¹ Ídem., p. 101

¹⁷² Ídem., p. 493-495

¹⁷³ Ídem., p. 495-496

¹⁷⁴ Ibidem., p. 496

Els llinatges del regne de València, procedien uns de les poderoses famílies de l'alta noblesa catalana i aragonesa, alguns altres procedien de cavallers que havien estat alcaids reials dels principals castells del regne, mentre que altres procedien de funcionaris reials que més tard es van ser ennoblits. Tots plegats van aconseguir dels reis la concessió de feus, o la compra, amb els corresponents drets jurisdiccionals (mer i mixt imperi), ja que la major part de les senyories valencianes només foren inicialment de tipus territorial, però poc a poc va anar estenent-se, de forma individualitzada, la concessió reial de la jurisdicció¹⁷⁵. Aquests nobles que tenien drets jurisdiccionals van assolir un rang superior a la resta dels senyors. Una bona part dels nobles d'origen aragonès es van oposar a la creació pel rei en Jaume d'un dret exclusiu valencià, que fos únic per a tot el regne, ja que ells en canvi defenien el Fur d'Aragó¹⁷⁶.

Les vinculacions del segle XIII són poques, les senyories territorials es podien vendre, empenyorar, subhastar i llegar lliurement als testament com a béns patrimonials, amb la qual cosa es va afavorir molt les compravendes de terres i la mobilitat de tota la propietat, el resultat va ser que fruit d'aquests canvis de propietaris, amb la parcel·lació i la unió dels mateixos, a banda de les senyories de les ordes militars i la de Pere de Xèrica, a finals del tres-cents es van crear dos extenses senyories per part de dos membres de l'alta noblesa: l'un situat al voltant de la vila d'Alcoi era propietat de l'almirall Roger de Llúria, i l'altre al situat en les terres de la Marina era propietat del també almirall Bernat de Sarrià, totes dues senyories pertanyien a nobles que estaven lligats personalment al servei del rei d'Aragó. El noble Roger de Llúria, va rebre l'11 de setembre de 1291, per part del rei Alfons III, les viles de Cocentaina i Alcoi, la primera en feu i la segona en alou, a les quals va unir les possessions de la Vall de Seta, Calp, Altea, Navarrés, Bèlsegua, Castellnou i el lloc del Puig. Pel que fa a Bernat de Sarrià, aquest va anar sumant la possessió d'una sèrie de senyories situades en la comarca de la Marina, conformant un patrimoni molt més homogeni¹⁷⁷, el cas és que Bernat de Sarrià es va casar amb Isabel de Cabrera, però d'aquest matrimoni no van tindre fills, per la qual cosa en Bernat va decidir nomenar hereu del seu patrimoni del regne de València a l'infant Pere d'Aragó, comte de Ribagorça i Prades, fill del rei Jaume II i Blanca d'Anjou, aquesta herència anomenada *mortis causa* va ser atorgada a Barcelona l'1 d'agost de 1321. Amb tot la principal senyoria del territori valencià era la

¹⁷⁵ Ídem., pp. 89-90

¹⁷⁶ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005) *Nobleza y poder político ...* Op. cit., pp. 27-39

¹⁷⁷ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1997) "La creació de les senyories..." Op. cit., p. 103

de l'orde de Montesa, creada en 1319 en substitució de l'orde del Temple, però que recollia també les senyories d'aquesta orde, més les que havien estat de l'orde de l'Hospital, juntament amb la vila de Montesa, de manera que l'orde de Montesa disposava d'un extens estat territorial considerablement homogeni en el nord del regne, al Maestrat castellonenc¹⁷⁸.

El procés de senyorialització va continuar en el segle XIV, ja que les alienacions del patrimoni reial no van deixar de succeir-se al llarg del segle, forçades tant per les urgències de diners per part de la monarquia, com per la necessitat d'heretar els membres de la mateixa família reial¹⁷⁹. Així el mateix rei Jaume II va contribuir a augmentar els territoris del seu fill, Pere de Ribagorça, concedint-li en 1323 el senyoriu de Gandia, i a la mort de Bernat de Sarrià, ocorreguda el 31 de desembre de 1355, els seus territoris passaren definitivament en poder de l'infant Pere, el qual posseïa un extens territori que abastava des del castell de Bairén a la Safor al nord, fins al terme de la Vila Joiosa al sud. L'infant Pere va ser una persona de gran cultura i amb una alta responsabilitat política, va servir amb lleialtat els reis d'Aragó, el seu pare Jaume II, el seu germà Alfons IV i el seu nebot Pere IV, i en 1356 va renunciar a totes les seues possessions del regne de València i al comtat de Ribagorça al regne d'Aragó a favor del fill primogènit Alfons d'Aragó i Foix, així mateix va lliurar el comtat de Prades a l'altre fill Pere d'Aragó.

Les circumstàncies en les que es va concedir l'anomenada "jurisdicció alfonsina" durant les Corts de 1329 són ben conegudes. És tractava d'afavorir la difusió del Fur de València a través de la renúncia al Fur d'Aragó, i consistia en que el rei atorgava el mixt imperi (assimilat a la jurisdicció civil) i la baixa jurisdicció criminal a tots aquells senyors que renunciaren als Furs d'Aragó, situació en que es trobaven bona part dels nobles valencians, d'aquesta manera el rei Alfons IV va atorgar el mer imperi amb la jurisdicció civil i criminal a tots els senyors que tingueren 15 pobladors cristians o 7 pobladors musulmans¹⁸⁰, jurisdicció que s'adquiria de forma automàtica al assolir el mínim de pobladors requerit, amb la qual cosa es permetia que amb la possessió de les terres s'adquiria també el domini jurisdiccional. El resultat fou que durant el primer terç del segle XIV, aquelles senyories que havien estat predominantment territorials

¹⁷⁸ Ídem., p. 105

¹⁷⁹ FURIÓ, Antoni. (1997) "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", *Revista d'història medieval*, n. 8; p. 115

¹⁸⁰ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2005): "Nobleza", *Gran enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, t. XI; València, pp. 130-131

esdevingueren també senyories jurisdiccionals, convertint-se en un model absolut per a tot el territori, i que temporalment abastarà tota l'època foral¹⁸¹. Aquesta jurisdicció alfonsina va afavorir sobretot a la baixa noblesa que era la més nombrosa, i així per a compensar a l'alta noblesa el rei va concedir el mer imperi als grans magnats, amb la qual cosa la noblesa va quedar dividida entre els magnats, anomenats *nobiles* o barons, que tenien la jurisdicció plena, i una baixa noblesa, anomenats cavallers, *miles*, que només tenien la jurisdicció inferior, la baixa. Aquesta baixa noblesa, posseïdora d'un petit territori, situat ja dins dels grans senyoriis o de les terres de reialenc, sobrevivia amb gran precarietat¹⁸², de fet un segle després de la conquesta es perd el rastre de gran part de la cavalleria antiga¹⁸³.

La major part de la noblesa, llevats d'alguns casos aïllats, va donar suport al monarca en la guerra de la Unió valenciana, el rei Pere el Cerimoniós va efectuar nombroses confiscacions al bàndol rebel, que van revertir en forma de donació o de venda en el grup fidel, amb la subsegüent desaparició de les famílies o llinatges unionistes, al mateix temps que afavoria als personatges que estaven en l'entorn més immediat del monarca¹⁸⁴. Després de la Guerra de la Unió a les Corts de 1349 els nobles van aconseguir que el rei reservara el càrrec de governador del regne de València en exclusiva per a cavallers que tingueren possessions en el regne¹⁸⁵. La convocatòria a aquestes Corts de 1349 apareixen els noms de 64 membres de l'estament militar, noms que corresponien a 56 llinatges posseïdors de senyories en el regne de València¹⁸⁶. A la

¹⁸¹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1997) "La creació de les senyories... Op. cit., p. 90

¹⁸² LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político...* Op. cit., p. 33

¹⁸³ GARCIA OLIVER, Ferran. (1991): *Terra de ...* Op. cit., p. 71

¹⁸⁴ *Ibidem.*, p. 71

¹⁸⁵ CABEZUELO PLIEGO, J. V. (1998) *Poder público y administración en el Reino de Valencia, 1239-1349, el oficio de la procuración*; València, pp. 366-367. Al document apareix una relació nominal dels nobles que van acudir a les Corts, alguns estan en persona i altres representats per procuradors: "En Llop, comte de Luna e senyor de la ciutat de Segorb; ... En Pedro, senyor de Exèrica; ... En Nicolau de Jamvilla, comte de Terranova; lo noble N'Olfo de Pròxida; ... En Galceran de Bellpuig, ... Na Sancha Ximénez d'Arenós, ... lo noble En Ramon de Riusech; ... En Gilabert de Centelles; En Rodrigo Díez, cavaller e doctor en leys ... En Pere, comte d'Urgell e viçcomte d'Àger; En Pere de Vilanova; En Ramon Boyll, ... En Berenguer Boyll ... En Berenguer de Vilaragut; Galceran de Tous, cavaller; En Bernat de Materó ... En Ramonet de Vilaragut; En Ruy Sánchez de Calataiu; N'Exemén d'Oric; En Ramon Calvere, cavaller; En Gilabert Çanoguera; En Bernat Ferrer, cavaller; En Ponç Guillem de Vilafrancha; En Pere Çapata de Tous; En Bernat Fabre; En Johan de Pertusa; En Johan Martínez d'Eslava; N'Exemeno de Lobera; En Guillem Gascó, cavaller; En Franch de Colvera; En Francesc Desplugues; En Berenguer Fabre; En Johan de Belvis; En Johan Scrivà, cavaller; En Ramon de Vilanova; En Pere Malet; En Lop d'Apiera; En Romeu d'Oblites; En Guillem d'Espigol; En Domingo Aragonés; En Guillem Magenresa; En Giner Rabaça, licenciat en leys;"

¹⁸⁶ PONS ALÓS, Vicent. (1996): "Los Trastámara y la nueva nobleza valenciana"; *El poder real de la Corona de Aragón : (siglos XIV-XVI)*, v. 5, Saragossa, p. 247

convocatòria de les Corts de 1362-63 apareixen nomenats com a nobles valencians 41 llinatges, la majoria d'ells eren branques filials de la noblesa catalana i en menor mesura de l'aragonesa, les quals tenien senyories en el regne de València des dels segles XIII i XIV¹⁸⁷, com els llinatges catalans Montcada, Centelles, Cardona, etc. i els aragonesos Arenós, Hajar, Boil, Zapata de Calatayud etc.

Les vinculacions dels patrimonis dels llinatges nobles es van anar generalitzant a partir dels anys següents a la Guerra de la Unió, malgrat que a la segona meitat del segle XIV el procés senyorialitzador es va aturar, i ja només es va mantenir. El punt màxim de la senyorialització es va produir durant la Guerra del dos Peres entre la corona d'Aragó i el regne de Castella (1356-65), quan pràcticament tot el país, a excepció només d'unes poques viles reials, va passar a mans senyoriales, però tanmateix una vegada passat el temporal de la guerra, molts castells, viles i jurisdiccions van tornar al domini de la corona¹⁸⁸. La inestabilitat del grup dels senyors i els freqüents canvis de titularitat venien condicionats pel mercat de la terra i per les herències que impedièn la creació de grans senyories, ja que la única manera per a impedir la fragmentació del patrimoni era vincular la majoria del mateix en la persona de l'hereu del llinatge. Aquesta mobilitat dificultava la continuïtat de l'aristocràcia local, i com a conseqüència molts llinatges van desaparèixer amb la Guerra de la Unió, i també per motius naturals, com va ser el cas de llinatges tant importants com els Sarrià, els Llària, els Xèrica i els Aragó.

Durant la segona meitat del segle XIV van abundar els enfrontaments interns entre els mateixos nobles, sobretot amb posterioritat a la Guerra de la Unió, i van desencadenar una veritable guerra de bàndols amb epicentre en la ciutat de València, com per exemple els bàndols que van enfrontar als llinatges Centelles i Vilaragut¹⁸⁹. Però que hi havia al darrere d'aquestes bandositat nobiliàries, doncs en bona par per la manca de recursos econòmics, ja que la noblesa viu molt per damunt de les seues possibilitats econòmiques, a causa de la caiguda de les rendes senyoriales. Com a solució temporal la noblesa recorre amb freqüència a l'endeutament censal, cosa que encara empitjora més la seua situació, però l'altra resposta a la falta de rendes, serà el recurs a la violència, en les seues manifestacions més variades: enfrontaments entre bàndols,

¹⁸⁷ TRENCHS ODENA, Josep i PONS ALÓS, Vicent. (1991): "La nobleza valenciana a través de las convocatorias a Cortes (s. XV-XVI)", *Les Corts a Catalunya*, Barcelona; pp. 374-375

¹⁸⁸ FURIÓ, Antoni. (1997): "Senyors i senyories... Op. cit., p. 115

¹⁸⁹ FURIÓ, Antoni i GARCIA, Ferran. (1983): "El feudalisme medieval valencià: un assaig d'interpretació", *Debats*, nº 5; p. 39

saquejos, assalts de vivendes, venjances etc. Aquest recurs a la violència per part de la noblesa va ser canalitzat en bona part pels reis cridant-los a les seues campanyes militars, en les quals la majoria dels llinatges van participar, si més no de manera esporàdica, mentre que alguns dels nobles van fer de la guerra la seua professió cercant els beneficis del servei militar a la monarquia¹⁹⁰. Ara bé els bàndols nobiliaris pretenien el control dels municipis, a través de la influència en l'elecció dels dos jurats de la mà major, dels sis electes, els quals estaven reservats per als nobles des de 1329, i també a través de l'elecció de les magistratures, es a dir dels dos justícies civil i criminal de la ciutat, i del mustaçaf, càrrecs que eren ocupats anualment per un ciutadà i després per un cavaller. Amb aquesta influència política en el govern de la ciutat, a través de les seues clienteleles i aliances, els llinatges nobles pretenien multiplicar els seus ingressos, i fer valer els seus interessos i la seua preeminència social¹⁹¹. El cas de bandositat amb més caràcter polític va ser l'enfrontament entre els Centelles i els Vilaragut, a la mort de Martí l'Humà durant l'interregne, ja que els dos caps de bàndol van prendre partit per un dels pretendents a la corona, els Vilaragut per Jaume d'Urgell i els Centelles per Ferran d'Antequera, amb la manifesta finalitat d'assegurar-se el seu domini i preeminència en la ciutat i regne de València¹⁹².

Els nobles tenien aquesta qualitat d'estament militar be des de temps immemorials, es a dir eren nobles de sang, o mitjançant un privilegi concedit pels reis, eren per tant nobles de privilegi. Pel que fa a la noblesa titulada valenciana, el primer títol nobiliari concedit a nobles del regne de València del que tenim certesa, va ser el de comte de Dènia, atorgat en l'any 1356, pel rei Pere IV al seu cosí germà Alfons d'Aragó i Foix, comte de Ribagorça i de Prades. També en l'any 1372 el mateix Pere IV va atorgar el comtat de Xèrica a l'infant Martí, duc de Montblanc, una volta s'havia extingit el llinatge Xèrica, llinatge descendent del rei Jaume I i de Teresa Gil de Vidaure, les senyories del qual van revertir a la corona en 1369¹⁹³. Posteriorment en 1393, el rei Joan I va concedir el títol de vescomte de Xelva a Pere Lladró de Vilanova, i el mateix dia de la seua coronació en Saragossa, el 13 d'abril de 1399, el rei Martí I li

¹⁹⁰ SÁIZ SERRANO, Jorge. (2008): *Cavalleros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València.

¹⁹¹ NARBONA, Rafael. (1990): "Violencias feudales... Op. cit., pp. 74-75

¹⁹² FERRERO MICÓ, Remedios. (1985): "Bandosidades nobiliarias en València durante la época foral", *Saitabi*, t. 35; p. 97

¹⁹³ Per saber més sobre el llinatge Xèrica vore l'obra de COSTA I PARETAS, Maria Mercé. (1998): *La casa de Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona.

va concedir el títol de duc de Gandia a Alfons d'Aragó, conegut com el Vell, comte de Ribagorça i Dénia¹⁹⁴.

La noblesa valenciana en el segle XV:

En aquest marc arribem al segle XV, quan a principi de segle es va produir la mort del rei Martí l'Humà en 1410 sense successor, i amb ell la fi de la dinastia del casal de Barcelona, seguit per l'interregne i després de l'anomenat compromís de Casp, l'adveniment d'una nova dinastia, la castellana dels Trastámara. Segons Vicent Pons en el segle XV apareixerà una noblesa ja específicament valenciana, i més que una segona etapa en la història de la noblesa valenciana, serà l'origen d'una autèntica noblesa del regne valencià, la qual serà potenciada pels successius monarques, desitjosos de configurar un grup social molt més favorable i col·laborador en les successives empreses de la Corona¹⁹⁵.

En els darrers anys han aparegut nous treballs referits a diversos àmbits d'estudi de l'estament nobiliari, hi destaquen els treballs de Jorge Sáiz Serrano i Carlos López Rodríguez, les recerques dels quals s'emmarquen en el regne de València a la primera meitat del segle XV. Pel que fa al treball de Carlos López Rodríguez, la seua tesi doctoral després publicada en forma de llibre, és tot un estudi global de la noblesa abordat des de múltiples facetes, malgrat que predomina l'estudi de la noblesa des del punt de vista polític, no és aquest l'únic punt de vista, dins del qual aborda les facetes de la funció política del braç militar en les Corts valencianes, la divisió dels nobles en bàndols i els conflictes que tenien entre ells. Des d'un punt de vista econòmic l'autor fa una aproximació a les bases econòmiques de la noblesa, diferenciant entre les rendes senyorials i la resta dels ingressos, també sobre les despeses dels senyors, i el funcionament de la senyoria en general¹⁹⁶. També tracta altres aspectes de tipus social, ja que fa una anàlisi del concepte de noblesa en el regne de València i les característiques definitòries de l'estament militar, el seu procés de formació i les

¹⁹⁴ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2005): "Nobleza"... Op. cit., p. 133

¹⁹⁵ PONS ALÓS, Vicent. (1996): "Los Trastámara... Op. cit., p. 243

¹⁹⁶ La tesis de Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, defensada en 2001 en la Universidad Complutense de Madrid, que després va ser editada en forma de llibre; Idem. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia*, València. També és molt interessant un altre treball, LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2002): "Aristocràcia i orígens de l'estat modern: el poder polític de la noblesa del regne de València (1410-1446)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, nº. 13, pp. 159-176.

diferències d'estratificació interna en la seua composició, així com dels canvis interns que es van produir al llarg del segle.

El treball de Jorge Sáiz Serrano es centra més que res en l'aspecte militar de la noblesa, el seu estudi versa sobre la integració dels llinatges valencians en l'exèrcit del rei i llur participació en les campanyes ibèriques i italianes d'Alfons el Magnànim, però a banda del punt de vista militar, l'autor ha tractat també el vessant socioeconòmic de la guerra, es a dir que li representava a la noblesa servir en els exercits reials, tant en termes de guanys i pèrdues com de la rendibilitat econòmica i social d'aquesta activitat militar. Altre apartat del seu treball tracta sobre el perfil social dels combatents i de les seues relacions clientelars, connectant-ho amb les formes organitzatives del conegut com a "feudalisme bastard". D'altra banda demostra com el grau d'implicació dels diversos llinatges en les campanyes del Magnànim va ser molt desigual, ja que la majoria només van participar de manera esporàdica, i només una minoria del llinatges van prolongar en el temps la seua participació en els exercits reials, fins a convertir-la en una veritable professió¹⁹⁷, amb l'aportació recent d'altres autors com Vicent Aparici Romero i Vicent Rojo, i Luis Pablo¹⁹⁸, Sáiz acaba conclouent que en la baixa Edat Mitjana les formes socials i militars de l'exèrcit van conèixer una notable transformació, durant el regnat del Magnànim, en el qual van sorgir unes estructures militars molt més estables que les anteriors, i també que les campanyes italianes i peninsulars van suposar per a l'estament noble tota una mobilitat interna i una renovació dels llinatges del regne de València.

Les obres de Carlos López i Jorge Sáiz ens han permès obtenir una visió global de la noblesa valenciana del segle XV, i han suposat un fort canvi d'atenció respecte als estudis de la noblesa, que han passat a un primer pla de la recerca històrica. Així mateix la darrera aportació als estudis sobre la noblesa valenciana, han estat els treballs de

¹⁹⁷ La tesi doctoral de SÁIZ SERRANO, Jorge *Guerra i noblesa en la Corona de Aragón. La caballeria en los ejercitos del rey (Siglos XIV-XV)*, llegida en la Universitat de València en 2003, un extracte de la qual ha estat publicada com a llibre per la mateixa universitat, Idem. (2008): *Caballeros del rey. Noblesa y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València. Idem. (2010): "La carrera militar y el linaje de Ausiàs March", en Ricard Bellveser (ed.), *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, pp. 115-134.

¹⁹⁸ Sobre el tema veu també APARISI ROMERO, Frederic i ROYO PEREZ, Vicent. (2010): "Pequeña nobleza y guerra en el reino de Valencia durante la Baja Edad Media. Actitudes y comportamientos en el servicio militar" *Medievalismo*, N° 20, pp.149-171. i PABLO MARTÍNEZ, Luis. (1998): "La historia militar del Reino Medieval de Valencia: filón inestimable y asignatura pendiente" *Militaria. Revista de cultura militar*, n° 12, pp. 169-186.

Santiago Ponsoda sobre la noblesa del sud del regne de València¹⁹⁹, completats amb la recent tesi sobre l'activitat política de la noblesa de la governació d'Oriola²⁰⁰.

Tanmateix no han segut els únics treballs sobre la composició de la noblesa valenciana del cinc-cents, ja que sobre aquest tema poder destacar el treball de Vicent Pons i Josep Trenchs sobre la noblesa valenciana i la convocatòria de les corts²⁰¹, amés del nou article de Vicent Pons sobre els Tastámara i la nova noblesa valenciana²⁰², juntament al de J. Pastor també sobre la composició de la noblesa valenciana²⁰³, l'article de Francisco De Moxó sobre la política reial de concessió de nous títols nobiliaris²⁰⁴, i l'estudi de Guinot sobre la noblesa valenciana en el que fa un recull prosopogràfic dels seus integrants²⁰⁵, juntament amb un altre estudi de Carlos López per al principi del mateix segle²⁰⁶, amb la informació aportada pels dit treballs podem conèixer els noms dels integrants de l'estament militar en base a certes fonts fiscals i de convocatòries a corts, les dades resultants són que entre 1430 i 1490 els nobles que van ser objecte de taxació fiscal van passar de 307 a 412, el que suposa un creixement proper a un terç.

L'ús del terme noblesa l'utilitzarem per a la baixa Edat Mitjana com a sinònim d'estament militar, que eren els membres que integraven el braç militar en les Corts del regne de València, ja que així eren anomenats *militēs* els que hi formaven part, els

¹⁹⁹ PONSODA. LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2010): "Rentas y derechos señoriales de los Cardenas en sus dominios señoriales valencianos del Vinalopó (Elche, Crevillente y Aspe), *Medievalismo. Revista de la Sociedad de Estudios Medievales*, nº 21, pp. 225-249. Idem. "Movilidad y permanencia en la titularidad de los dominios señoriales de la gobernación de Orihuela a finales de la Edad Media", *Miscelanea medieval Murciana*, vol. XXXIV, pp. 45-60. Idem. (2011): "Migracions mudèjars i disputes senyoriales al sud valencià a les darreries de l'edat mitjana" *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, pp. 469-482. PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, S. i SOLER MILLA, J. L. (2009-2010): "Violencia nobiliaria en el sur del reino de Valencia en la Baja Edad Media", *Anales de la universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 16, Alacant, pp. 487-492.

²⁰⁰ PONSODA. LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. *Noblesa i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, tesi presentada en la Universitat d'Alacant, any 2014.

²⁰¹ TRENCHS ODENA, José, PONS ALÓS, Vicente. (1991): "La nobleza valenciana a través de las convocatorias a Cortes (siglos XV-XVI)", *Les Corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, Barcelona, pp. 368-83.

²⁰² PONS ALÓS, Vicente. (1996): Los Trastámara y la nueva nobleza valenciana. *El poder real de la Corona de Aragón:(siglos XIV-XVI)*, Saragossa, pp. 241-256.

²⁰³ PASTOR FLUIXÀ, Jaume (1993): *Nobles i cavallers al País Valencià*, València.

²⁰⁴ DE MOXÓ, Francisco (1992): "Jaime II y la nueva concesión de títulos nobiliarios en la España del siglo XIV." *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 9, pp. 133-144.

²⁰⁵ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2000): "Aproximació a la noblesa valenciana en la segona meitat del segle XV", *XVI Congreso Internazionale di Storia della Corona d'Aragoona. La Corona d'Aragona ai tempi di Alfonso il Magnánimo*, vol. I, Nàpols, pp 899-917.

²⁰⁶ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (1991): "El brazo militar del reino de Valencia a comienzos del siglo XV", *Hidalguía*, nº 226-227, pp. 616-640

membres de la noblesa gaudien d'una sèrie de privilegis que derivaven precisament de la funció militar, sense entrar a considerar les grans diferències que existien a l'interior del dit estament. El problema es planteja en saber qui gaudia del privilegi de l'estament militar, durant els darrers segles medievals en el regne de València, a qui podem considerar realment noble. El gaudiment del privilegi militar unia a tot l'estament militar, independentment de la seua condició socioeconòmica i política, l'atorgament del privilegi militar va quedar al final de l'edat mitjana en mans únicament de la monarquia, la qual recompensava aquells llinatges que els havien prestat uns serveis especials, i amb aquest reconeixement es traspassava el reconeixement als seus descendents, amb la qual cosa accedien un grup privilegiat on tenien avantatges tant de tipus jurídic, com fiscal i econòmic²⁰⁷. L'estament de la noblesa va ser una forma de jerarquització i vertebració de la societat feudal, ja que a les Corts del regne es reunien plegats dins d'un sol braç, tant els nobles com els cavallers, generosos i donzells, llevat dels homes de paratge que pertanyien als braços dels ciutadans²⁰⁸.

Els privilegis de que gaudien els nobles eren molt variats: formaven part de les Corts del regne reunits en el braç militar; només estaven subjectes a la jurisdicció reial, sí vivien en alguna vila que no pertanguera a la corona, només havien de prestar fidelitat al senyor territorial, però no l'homenatge; no estaven obligats a servir en l'exèrcit reial, només ho devien fer en el territori on tenien el seu domicili; no podien perdre els seus béns a causa dels deutes, sense que gaudiren de rendes suficients per mantenir el seu estat, tampoc els podien prendre empenyorar alguns dels seus bens, com llits, vestits, armes o cavalls; no podien ingressar a les presons comuns ni sotmetre'ls a turments, així mateix les penes de mort o mutilació devien ser remeses al rei; podien fer, mitjançant carta de desafiament, la guerra a un altre noble; estaven exempts dels impostos del morabatí, coronatge i maridatge, i també d'altres impostos municipals²⁰⁹. Com veiem es tracta de l'exempció de determinats impostos, no estar subjectes a la jurisdicció personal d'altre noble, poder fer la guerra privada previ desafiament, certs avantatges processals i penals, i poder ocupar determinats càrrecs en les viles reials.

Tanmateix la realitat dels llinatges era molt heterogènia en l'interior de l'estament militar, pel que fa al nivell econòmic, polític i social de cadascun dels seus membres.

²⁰⁷ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político* ... Op. cit., pp. 24-25

²⁰⁸ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2005): "Nobleza" ... Op. cit., p. 126

²⁰⁹ PASTOR I FLUIXÀ Jaume. (1993) "Nobles i cavallers al País Valencià", *Saitabi*, t. 43, p. 15; Vid. també GUINOT RODRIGUEZ, E. (2005) "Nobleza"... Op. cit., p. 126

Pel que fa a la seua estructura interna, aquells que es situaven al capdamunt de l'estament militar, els *nobiles* pròpiament dits, no oferien cap dubte de la seua pertinença, de la mateixa manera que els cavallers, els *milites*, però altra cosa era el que passava amb els esgraons inferiors de l'estament militar, en quin lloc quedaven els anomenats *donzells, generosos i homes de paratge*, ja que presenten una certa complexitat²¹⁰. Als integrants de l'alta noblesa se'ls anomenava de manera conjunta els barons del regne, individualment rebien el qualificatiu de “magnífic” anteposat al seu nom, i després dels cognoms el qualificatiu de *nobile*. Els cavallers rebien el tractament de “mossèn” i després del cognom el terme *milite*, que era el de la seua condició. Era una noblesa molt heterogènia en els seus nivells d'ingressos i rellevància social, hi havia grans diferències entre els, *nobles, barons o rics homens* que eren l'alta noblesa, els quals eren només unes poques famílies, amb els *cavallers, donzells i generosos*, diferència que es reflectia per exemple en el nombre de servents de que disposaven. El braç militar valencià en funció del títol o dignitat de cadascun dels seus components presenta una estratificació interna encapçalada pels *nobiles* o barons, seguida dels cavallers i en darrer lloc els donzells, paraula que designava als fills dels cavallers que encara no havien estat armats cavallers i també a les persones situades en el apartat inferior de l'estament militar, on s'hi enquadraven els generosos i homes de paratge, categories socials que eren prou semblants. Aquesta divisió trobava el seu paral·lelisme en el regne de Castella, on es podien distingir els *ricoshombres, els caballeros i els hidalgos*²¹¹.

Al capdamunt de l'estament militar estava la noblesa titulada, així mateix en el regnat d'Alfons el Magnànim que es van crear el títols de marquès de Dènia i de duc de Gandia, amb títol d'il·lustres, i els comtats d'Albaida, Cocentaina i Oliva; altres nobles valencians en canvi van rebre títols de senyories italianes, com el comte de Golisano (Sicília) i d'Aversa (Nàpols) i el de vescomte de Gallano (Sicília), el que sumava a finals del segle XV nou títols entre valencians i italians; veiem com el grup dels barons, que rebien el qualificatiu de *Don* en contraposició al mossèn dels cavallers, van augmentar de manera accelerada, cosa que vol dir que es va produir un procés de diferenciació entre ambdues categories superiors de la noblesa, aquest grup de nobles corresponia a llinatges d'antiga arrel en el regne de València: els Arenós, Bellví, Boil,

²¹⁰ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político ...* Op. cit., pp. 59-82.

²¹¹ MOXÓ, Salvador de. (1970-1971) “La nobleza castellana en el siglo XIV”, *Anuario de estudios medievales*, nº 7, pp. 493-511

Calataiud, Carròs, Castellà, Castellví, Centelles, Cervató, Corella, Dalmau, Herèdia, Íxer, Lladró, Milà, Montpalau, Montcada, Pallars, Pardo, Pérez de Calatayud, Pròxita, Ribelles, Rocafull, Romeu, Sanoguera, Tous, Vilanova, Vilaragut i Vilarig, tots ells instal·lats en el regne des del segle XIII i XIV. Als quals s'han d'afegir una sèrie de llinatges provinents del regne de Castella vinguts amb els Trastámara, com eren els Cárdenas, Fajardo, Mendoza i els Sandoval que eren marquesos de Dénia²¹².

Els *cavallers* eren aquells que gaudien del privilegi militar, condició indefugible per al seu estatus era ser armats cavallers pel rei o per un representant reial. Llavors rebien el tractament de *mossèn*, i eren convocats a les corts del regne, i des de l'any 1321 podien optar als dos jurats reservats per a ells, dels sis que tenia, en el consell de la ciutat de València²¹³. Així mateix van augmentar el grup dels cavallers, però algun d'ells va augmentar de categoria i a finals de segle i passà a integrar el grup superior dels nobles, i al mateix temps una part del grup inferior dels donzells accedirà al grup dels cavallers, en aquest grup la varietat dels llinatges es molt elevada, i passen de ser 177 a 195, hi ha una gran presència tant de llinatges antics com nous, algunes són branques secundàries dels llinatges nobles, però molts d'ells provenen de les files del patriciat urbà de la ciutat de València²¹⁴. Podem deduir de les dates del dit estudi que la noblesa mitjana al segle XV va anar concentrant-se també en la ciutat de València juntament amb l'alta noblesa, i de manera secundària en la ciutat de Xàtiva.

El *donzells* eren els que pertanyien a famílies que gaudien del privilegi militar o de cavalleria, però que encara no havien estat armats cavallers, amb tot gaudien també de l'exempció d'impostos i dels altres privilegis dels cavallers, llevat del tractament de *mossèn*²¹⁵. Els *generosos* eren els descendents dels donzells, sempre i quan no foren armats cavallers, i tenien els mateixos privilegis que els donzells²¹⁶. I finalment els anomenats *homens de paratge*, que eren aquells que tenien suficient posició econòmica per mantindre "cavall o rossí e tenir armes", tant ells com les seues vídues estaven exempts del impost del morabatí, però no eren convocats a Corts²¹⁷. D'aquesta manera

²¹² GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2000): "Aproximació a la noblesa ... Op. cit., p. 903

²¹³ PASTOR I FLUIXÀ Jaume. (1993) "Nobles i cavallers ... Op. cit., p. 18; Vid. també GUINOT RODRÍGUEZ, Enric (2005) "Nobleza"... Op. cit., p. 127

²¹⁴ Ídem., p. 905

²¹⁵ PASTOR I FLUIXÀ Jaume (1993): "Nobles i cavallers... Op. cit., p. 17; Vid. també Ídem., p. 128

²¹⁶ Ibidem., p. 128

²¹⁷ Ibidem., p. 128

els *hidalgos* del regne de Castella quedaven equiparats als generosos en el regne de València i en Catalunya, i als escuders o *infanzones* en el regne d'Aragó. Pel que fa al grup més baix de la noblesa valenciana, els donzells, representen una quantitat inferior de llinatges respecte dels cavallers, però això no vol dir que són d'un nivell inferior en la jerarquia nobiliària, sinó que es tracta de joves o fills de cavallers, els quan no han arribat a armar-se cavallers, la única diferència entre els uns i els altres es la de tractament, mossèn per als cavallers i en per als donzells, però resulta que la majoria dels donzells venen a viure fora de la ciutat de València, en les ciutats de Xàtiva, Alacant, Alzira, Morvedre i Morella²¹⁸.

Al regne de València els cavallers i els nobles havien de contribuir en imposicions comuns i que si bé eren exempts del dret del morabatí aquesta contribució tampoc la satisfien els ciutadans, per la qual cosa era difícil perfilar els límits dels membres inferior de l'estament militar al regne de València, entre els quals es barrejaven amb els ciutadans més acomodats, per la mínima diferenciació existent entre els grup dels *generosos*, el dels *homes de paratge* i els ciutadans honrats, gràcies a les prerrogatives i privilegis que els reis havien concedit als pobladors que mantingueren cavall i armes, cosa que els acostava a l'estament militar, de manera que només els separava si tenien o no reconegut el privilegi militar. Per a aconseguir el títol de noble, primer s'havia de pertànyer al grup dels *prohoms de vila* al llarg de generacions, s'havia de destacar en el camp de la cultura, com per exemple ser doctors en dret, o be posseir un potencial econòmic que els permetera prestar servei als reis, llavors hi podien aconseguir el privilegi militar de la cavalleria, després de varies generacions de cavallers es podia optar al títol de noble, sempre i quan no s'haguera decaïgut en la condició aconseguida²¹⁹.

Les estratègies d'ennobliment eren molt variades, la més important de totes era l'ocupació de càrrecs públics en l'administració reial, les institucions del regne o els governs municipals, per part de juristes, i el suport a la corona, amb el servei en els exèrcits reials en les seues campanyes militars; bons exemples d'aquest ascens a la noblesa per la via del servei a la corona serien els llinatges Mercader, Roís de Corella i Rabassa, i sens dubte el llinatge dels Borja, però l'ennobliment dels Borja va ser en canvi seguint la via de l'ascens en el sí de l'estament eclesiàstic, encara que la seua

²¹⁸ Ídem., pp. 906-907

²¹⁹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2005) "Nobleza"... Op. cit., p. 126; Vid. també HINOJOSA MONTALVO, José. (2002) *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, Vol. III; València, pp. 260-264

destinació va ser la mateixa. Una altra via d'ascens social era el notariat com a via d'ennobliment, podem comentar els casos dels llinatges Llopis, Montull, Ram-Scrivà, Vallseguer etc. La baixa noblesa va utilitzar el servei a les grans famílies baronials com a plataforma d'ascens dins de l'estament nobiliari, ací cal destacar els llinatges que eren vassalls dels ducs de Gandia, l'existència d'aquesta família Aragó al regne de València, llinatge que provenia de la mateixa casa reial, va ser primordial per al floriment d'altres llinatges nobiliaris, que van estar al seu servei. Vassalls del duc de Gandia van ser els llinatges com els March, Martorell, Villena i Roís de Corella, que tantes aportacions van fer a la literatura catalana del segle d'or. Altres llinatges van sobresortir en camps com la política, els Vich, Blanes, o el cas del llinatge d'Oms, que es va establir sota jurisdicció alfonsina a Sella (la Marina Baixa), i del qual descendeix Francina d'Oms la qual es va casar amb Domènec de Borja, senyor de la Torre de Canals, i van ser els pares d'Alfons de Borja (el papa Calixt III), i parents de Roderic de Borja (el papa Alexandre VI)²²⁰. Altres llinatges com els Cucaló i els Medina eren vassalls dels senyors de Sogorb, o el mateix llinatge Roís de Liori que va servir al llinatge Xèrica. Així mateix hi havia altres vies d'ennobliment: l'ocupació de càrrecs de govern en la ciutat de València i en les altres ciutats i viles del Regne, la possessió d'importants patrimonis comprats pels ciutadans rics, o el prestigi que donava la fundació de grans obres benèfiques, com hospitals, benifets etc., totes aquestes estratègies van contribuir al ràpid ascens social de les famílies del patriciat urbà; són exemples d'ennobliment els llinatges Rabassa, Bou, Crespi, Valldaura, Montull, Sorell, Amalrich, Julià, Menaguerra etc.²²¹.

Una mobilitat constant la dels llinatges nobles que manifestava les dificultats de la noblesa valenciana per mantenir-se només amb l'import de les rendes dels seus dominis, i per mantenir-se al capdavant de les mateixes senyories²²². Tot plegat va permetre una renovació dels llinatges nobles, sobretot per la part de la baixa noblesa i l'ascensió d'una cavalleria ciutadana de nova estirp, que van accedir a l'estament militar amb la compra de les senyories, o amb les aliances matrimonials entre els burgesos de la ciutat de València i els llinatges nobles empobrits. La majoria dels nobles vivien a la ciutat de València, fins als dos terços del total, la resta estaven repartits per les altres viles reals, sobretot Xàtiva, Oriola i Alacant, fonamentalment, però també Gandia i les altres ciutats

²²⁰ MUÑOZ PEIRATS, M. J. (2006): *Nobleza valenciana...* Op. cit., p. XIII

²²¹ PONS ALÓS, Vicent. (1996): "Los Trastámara..." Op. cit., pp. 252-256

²²² FURIÓ, Antoni. (1997): "Senyors i senyories..." Op. cit., p. 117

del Regne²²³. Era una noblesa urbana i urbanitzada, que vivia en la ciutat, on desprenia les seues rendes mentre que es desentenien de la gestió directa de les seues senyories, confiades a batlles i administradors, i que amb freqüència les arrendaven les senyories a tercers a canvi d'una quantitat fixa.

L'estructuració senyorial del país es caracteritzava per la inexistència de grans feus, per la limitació del domini territorial de les senyories a unes quantes hectàrees i per la pèrdua de la seua capacitat autònoma per a mantenir els nivells de renda del seus senyors. La inestabilitat del grup senyorial i els freqüents canvis de titularitat resultaven condicionats pel mercat de la terra i per les freqüents transmissions hereditàries que impediien la identificació territorial entre els llinatges i les senyories i la creació de grans dominis, i per tant de la gran explotació²²⁴.

El noble devia adoptar un model de vida acord amb la seua dignitat, formar part de la noblesa comportava tot un "*modus vivendi*" en si mateix, que corresponia a la mentalitat i fortuna dels llinatges, el resultat de tot plegat era que havien de comportar-se d'una determinada manera per mostrar la seua preeminència social als altres llinatges de la noblesa i a la resta de la societat, les riqueses de la família, provinents de les rendes agràries, les gastaven per afavorir el seu prestigi i el reconeixement públic del llinatge. Els signes externs del rang de nobles es feien visibles en l'ostentació de joies i rics vestits, en la celebració banquets i grans festes, en un consum de productes sumptuosos i de luxe, i en totes aquelles mostres de refinament que pogueren ressaltar el seu prestigi i dignitat, com per exemple: la quantitat de servents que tenien, les cavalcadures, la construcció i decoració de rics albergs etc.²²⁵.

Tanmateix la noblesa de sang s'exterioritzava més que per la fortuna o els mitjans econòmics, per la dignitat i l'honor de la família, en l'estament militar era primordial aconseguir amb el codi d'honor propi de la cavalleria, vetllar sempre per l'honra de la família. Així mateix alguns treballs historiogràfics han tractat els temes de la mentalitat i la ideologia nobiliària, com els treballs de Martí de Riquer *Vida i aventures de don Pero Maça*, *El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausias March*, *lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell* i *Vida caballeresca en la España del siglo XV*,

²²³ TRENCHS ODENA, Josep, i PONS ALÓS, Vicent. (1991) "La nobleza valenciana ... Op. cit, p. 377

²²⁴ IRADIEL, Paulino. (1989): "Estructures senyoriales i inestabilitat del grup aristocràtic", *Història del País Valencià*, v. 2; Barcelona, pp. 288-289

²²⁵ NARBONA, Rafael. (1990): "Violencias feudales en la ciudad de Valencia", *Revista d'història medieval*, n. 1, pp. 62-63

sobre el comportament dels nobles i la ideologia cavalleresca, amés del *Viure novel·lesc* de J. Chiner sobre la biografia de Joanot Martorell²²⁶.

Però sobretot els nobles eren guerrers i descendents de guerrers, i tenien una clara consciència d'aquest fet, el prestigi que els corresponia provenia en primer lloc de la seua principal activitat: les armes. El manteniment de l'honor i l'honra de la família duia inexorablement a l'agressió, a la violència física, que era el darrer fonament del seu status social, de manera que en tot conflicte amb altres famílies nobles per més variats que foren els interessos i els temes en disputa esdevenien en una lluita privada entre llinatges²²⁷. Una de les temàtiques més tractades entre els historiadors, ha estat el tema de la participació dels nobles en els bàndols i altres conflictes socials en les ciutats del regne²²⁸, i en la resta del territori valencià²²⁹, entre els quals podem vore els treballs de Rafael Narbona *Gobierno político i luchas sociales: Patricios y malhechores Siglos XIV y XV*, i també *Valencia, municipio medieval: poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*, "Violencias feudales en la València medieval"²³⁰ i el de Remedios Ferrero "Bandosidades nobiliarias durante la época foral"²³¹.

²²⁶ RIQUER, Martí de. (1984): *Vida i aventures de don Pero Maça*, Barcelona. RIQUER, Martí de, et al. (1985): "El cavaller Bernat de Vilarig, amic d'Ausias March, lector de Bernat Metge i admirat per Joanot Martorell", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, nº 40, Barcelona, pp. 205-226. Idem. (1999). *Caballeros medievales y sus armas*. Madrid. RIQUER, Martí de, ALONSO, Dámaso. (1965): *Vida caballeresca en la España del siglo XV*. Madrid. CHINER, Jaume J. (1992): "Batalla a ultrança per Joanot Martorell." *A Sol Post. Estudis de Llengua i Literatura. Estudis de Llengua i Literatura*, nº 2, pp. 83-127. CHINER, Jaume J. (1993): *El viure novel·lesc: biografia de Joanot Martorell*. MARTÍNEZ ROMERO, T. (1993): «Lletres de batalla dels Vilaragut», *BSCC*, t. LXIX, Castelló de la Plana, pp. 71-106.

²²⁷ NARBONA, Rafael. (1990) "Violencias feudales... Op. cit., pp. 65-66

²²⁸CAMPOS, Agustí, i VALL DELS ALCALANS, Montserrat. (2013): "Violència urbana al regne de València medieval: control del poder i preeminència social", *Clapir*, Juny, pp. 1-10. HINOJOSA CALVO, José. (2006): "Bandos y Bandosidades en la gobernación de Orihuela en la Baja Edad Media". *Anuario de estudios medievales*, nº 36.2: pp. 713-750. VICIANO, Pau. (2006): "Violencia y sociedad en una villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV", *Hispania*, nº 66 (224), pp. 851-882. BARRIO BARRIO, Juan Antonio. (1998): *Una oligarquía fronteriza en el mediodía valenciano. El patriciado de Orihuela. Siglos XIII-XVI*. FERRERO MICÓ, Remedios. (1985): "Bandosidades nobiliarias durante la época foral", *Saitabi*, t. 35, pp. 95-110.

²²⁹ VICIANO, Pau. (2006): "Violencia y sociedad en una villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV", *Hispania*, 66.224, pp. 851-882. PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago, i SOLER MILLA, Juan Leonardo. (2011): "Violencia nobiliaria en el sur del reino de Valencia a finales de la Edad Media", *Anales de la universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 16, pp. 319-347.

²³⁰ NARBONA VIZCAINO, Rafael. (1989): *Gobierno político y luchas sociales: patricios y malhechores. Siglos XIV y XV*, València. Idem. (1995): *Valencia, municipio medieval: poder político y luchas ciudadanas (1239-1418)*. València. Idem. (1990): "Violencias feudales en la València medieval", *Revista d'Història Medieval*, nº 1, pp. 59-86.

²³¹ FERRERO MICÓ, Remedios. (1985): "Bandosidades ... Op. cit., pp. 95-110

Entre els principals llinatges nobiliaris valencians apareix una especial guerra privada que era coneguda amb els nom de bàndols. Cadascun dels bàndols s'agrupaven entorn de les principals famílies aristocràtiques: els Vilaragut, els Centelles, els Maça de Liçana, els Soler, els Boil etc., al voltant del cap del llinatge principal, aquell que donava nom al bàndol, s'agrupava la seua pròpia família o llinatge, tots units per llaços de sang, però també integraven, en una espècie de cercles concèntrics, altres membres de la família ampla, com en un clan, els parents menors que estaven units al llinatge principal per llaços de parentiu, i al seu voltant s'unien altres llinatges, que eren tant clients com valedors de la família, i finalment hem de sumar tots els vassalls del llinatge, més els seus criats i domèstics de la seua casa (mossos, macips i escuders)²³². Cal dir que aquesta violència nobiliària no era exclusiva de la ciutat de València ja que també es produïa tant al sud²³³ com al nord²³⁴ del regne de València, al igual que en els altres territoris de la monarquia.

Pel que fa al als estudis sobre la noblesa valenciana altres recerques han permès ampliar el coneixement sobre la noblesa des de altres vessants socials, econòmiques, polítiques i la història de les mentalitats del món de les famílies nobles²³⁵. Abordant els temes de la promoció social i econòmica d'alguns llinatges particulars²³⁶, el servei dels nobles en l'exèrcit i en l'administració reial²³⁷ i en el govern dels municipis, les

²³² Ídem., pp. 66-68

²³³ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago, i SOLER MILLA, Juan Leonardo. (2009-2010): "Violencia nobiliaria ... Op. cit., pp. 319-347

²³⁴ VICIANO, Pau. (2006): "Violencia y sociedad en un villa medieval: Castellón de la Plana en el siglo XV", *Hispania. Revista española de historia*, v. LXVI, pp. 851-882

²³⁵ HINOJOSA MONTALVO, José. (1997): "El to de vida d'una noble alacantina a finals de l'edat mitjana: na Violant de Rebolledo", *Quaderns del migjorn, Revista d'estudis comarcals del sud del País Valencià*, nº 2, pp. 39-54. PIQUERAS JUAN, Jaime. (2013): "Relaciones familiares en la Valencia tardomedieval. Consanguinidad y afinidad a través de las manifestaciones de últimas voluntades". *Studia Historica: Historia Medieval*, nº 30, pp. 197-211. GARCIA-OLIVER, Ferran. (1991). "Desafranades e incorregibles dones: Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval.", *Revista d'Història Medieval*, nº 2, pp.133-158. CATALÁ SANZ, Jose A.. (1993). "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna", *Estudis: Revista de historia moderna*, nº 19, València, pp.165-190. HINOJOSA MONTALVO, José. (2005): "Espacios de sociabilidad urbana en el reino de Valencia durante la Edad Media.", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, nº 26, pp. 985-1011.

²³⁶ MARTÍNEZ, L. P. i NAVARRO SORNÍ, M. (2002): "Els Borja, de la conquesta del regne a la del bisbat de València", *Diplomatari Borja*, t. 1, pp. 52-162; MARTÍNEZ, Luis Pablo; CASTILLO, Jaime i SÁIZ, Jorge (1998): "Els orígens de la família Borja", *L'Europa renaixentista. Simposi Internacional sobre els Borja*, Gandia, pp. 39-61.

²³⁷ SÁIZ SERRANO, Jorge. (1995): "Els Pardo de la Casta, senyors d'Albaida en el primer terç del segle XV. Un llinatge nobiliari al servei de la Casa Reial", *750 Anys com a valencians. Albaida i la Vall d'Albaida, 1245-1995*, Ontinyent, pp. 155-174.

relacions entre la noblesa i l'oligarquia d'extracció ciutadana²³⁸, i altres temàtiques vinculades a les finances més enllà del que era el més tradicional de la renda senyorial²³⁹, com és el tema del crèdit censal com a instrument financer, ja foren com a endeutament o inversió²⁴⁰, igualment altres temes relacionats amb els senyors de les senyories²⁴¹, i sobre les relacions existents entre senyor, servidors²⁴² i vassalls.

En del marc del sistema feudal i relacionades amb les recerques anteriors, alguns autors han aprofundir en el seus estudis en la relació existent entre les senyories i els llinatges que les posseïen, a partir de l'estudi microhistòric de casos concrets, en el que de fet ha estat una modernització de les tradicionals històries locals, com per exemple els estudis sobre el ducat de Gandia per part de José Luis Pastor Zapata i Santiago Laparra López²⁴³, el treball de Vicente Bisbal del Valle sobre els Borja i la baronia de

²³⁸ NARBONA VIZCAINO, Rafael. (1988-1989): "Los Rabassa, una familia patricia de Valencia medieval", *Anales de la universidad de Alicante. Historia Medieval*, nº 7, pp. 111-136. Idem. (1995): *Valencia municipio medieval. Poder político y luchas ciudadanas 1239-1418*, València. Idem. (1995): "Marrades: un partit patrici" L'univers dels prohoms, València, pp. 17-55. BARRIO BARRIO, Juan Antonio. (1998): "Una oligarquía fronteriza en el mediodía valenciano. el patriciadode Orihuela. Siglos XIII-XVI.", *Revista d'Història Medieval*, nº 9, pp. 105-126

²³⁹ GUINOT, Enric. (1992). "Los mudéjares de la Valencia medieval: renta y señorío". *Areas. Revista Internacional de Ciencias Sociales*, nº 14, pp. 29-47. GARCÍA-GUIJARRO RAMOS, Luis (1978): *Datos para el estudio de la renta feudal maestral de la orden de montesa en el siglo XV*, València. TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013). *El condado de Dénia en tiempos de Alfonso el Viejo: rentas y poder señorial*, València. HINOJOSA MONTALVO, José. (1992): "La gestión de la renta feudal en Crevillente durante el siglo XV", *Actas del IV Simposio Internacional de Mudejarismo. Economía*, Terol, pp. 319-337

²⁴⁰ PASTOR ZAPATA, José Luis. (1984): "Censales y propiedad feudal. El Real de Gandia: 1407-1550", *España Medieval*, nº IV, pp. 727-766. CERVANTES PERIS, F. Javier. (1996): "El Antiguo patrimonio de Maria de Luna: credito censal y consolidación feudal (1372-1425)", *XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón. El poder real en la Corona de Aragón*, Saragossa, v. 4, pp. 51-68. GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente. (2002): *Vivir a crédito en la Valencia medieval : de los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*, València, llibre que és la publicació de la tesi *La formación de un mercado del crédito. Orígenes y difusión del censal en la sociedad valenciana (siglos XIII-XIV)*, presentada en la universitat de València en 1999. GARCIA-OLIVER, Ferran. (1997): "El censal en el señorío. Valldigna (1393-1530)", *Revista d'història medieval*, Nº 8, pp. 153-173

²⁴¹ SESER PÉREZ, Rosa. (2010): "La presa de possessió de la senyoria d'Ondara de l'any 1502: problemes senyorials i aportacions a la demografia i onomàstica d'Ondara.", *Aguaits*, nº 29, pp. 57-76.

²⁴² SÁIZ, Jorge. (2006): "Una clientela militar entre la Corona de Aragón y Castilla a fines del siglo XIV: caballeros de casa y vasallos de Alfons d'Aragó, conde de Denia y marqués de Villena", *En la España medieval*, nº 29, pp. 97-134. APARICI MARTÍ, Joaquín. (2011): "De domo dicti domini comitis. Aproximación a la corte señorial de don Federico de Aragón, conde de Luna (1420-1425)", *Aragón en la Edad Media*, nº 22, pp. 19-48.

²⁴³ PASTOR ZAPATA, José Luis. (1992) *Gandia en la baixa Edat Mitjana: la vila i el senyoriu dels Borja*, Oliva. Idem. (2011): "Duques y barones: el patrimonio señorial de los Borja más allá de Gandia a fines del siglo XV", *Revista Borja, Revista de l'IIBE*, nº 3, pp. 19-46. Tanmateix el treball de LA PARRA LÓPEZ, Santiago. (2006): "El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja", *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*, pp. 31-66.

Llombai²⁴⁴, els estudis de Pau Viciano sobre la senyoria de Catarroja²⁴⁵, la recerca sobre el ducat de Segorbe en els treballs de F. Javier Cervantes Peris²⁴⁶, l'estudi de Vicent Pons Alòs sobre la senyoria de Sumacàrcer²⁴⁷, el de Vicent Baydal sobre Beniparell²⁴⁸ i les recerques de Ferran Garcia-Oliver sobre la Valldigna, no s'exhaureixen ací les recerques de diversos autors sobre altres senyories valencianes com la Xestalgar²⁴⁹ etc. Però el que diferencia aquestes noves recerques de la vella història local, es que ara ja no es reflecteixen únicament l'estudi de les senyories des d'un sol punt de vista, el dels senyors o el que és el mateix l'estament de la noblesa, sinó que els nous estudis aborden moltes altres qüestions d'índole social i econòmica, tant pel que fa als a l'estament dels senyors com al dels servidors del senyors i al dels vassalls de les senyories, i altres estudis sobre versen així mateix sobre la difícil convivència i els conflictes entre els senyors feudals i les ciutats²⁵⁰.

Són prou abundants els estudis sobre un grapat de llinatges nobles valencians, en concret els llinatges que més van destacar pel seu paper com a escriptors, com els

²⁴⁴ BISBAL DEL VALLE, Vicente. (2011): *Los Borja y la baronía de Llombai*, València.

²⁴⁵ VICIANO NAVARRO, Pau. (1989): Catarroja: una senyoria de l'Horta de València en l'època tardomedieval, Catarroja. Idem. (2007): Senyors, camperols i mercaders. El món rural valencià al segle XV, Catarroja-Barcelona. VICIANO, Pau (1999): "Capital mercantil i drets feudals en la difusió de la canya de sucre al País Valencià", *La senyoria d'Oliva a l'inici del segle XV*. pp. 151-166.

²⁴⁶ La tesi doctoral *El antiguo patrimonio de María de Luna : los fundamentos de una empresa feudal*, presentada en la universitat de València en 1993, i publicada en forma de llibre CERVANTES PERIS, F. Javier. (1998) *La herencia de María de Luna. Una empresa feudal en el tardomedievo valenciano*, Sogorb, també d'articles; Idem. (1996): "El antiguo patrimonio de María de Luna: crédito censal y consolidación feudal (1372-1425)", *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI): XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993)*, v. 4, Saragossa, pp. 51-68; i també la tesi *Renta, finanzas y crédito censal : los orígenes del Ducado de Segorbe (1372-1478)*, presentada en la mateixa universitat en 1998.

²⁴⁷ PONS ALÓS, Vicente. (1995): *El señorío de Sumacàrcer en la baja edad media: de mudéjares a moriscos*, Sumacàrcer.

²⁴⁸ BAYDAL SALA, Vicent. (2008): *La senyoria de Beniparrell: dels Romaní als Escrivà de Romaní (1258-1426)*, València.

FRANCO SILVA, A.. (1992): "Las baronías valencianas del gran cardenal de España D. Pedro Gonzalez de Mendoza", *Lluís de Santàngel i el seu temps*, València, pp. 217-227

²⁴⁹ PASTOR I MADALENA, Manuel. (ed.) (2004): *El cartulari de Xestalgar: memòria escrita d'un senyoriu valencià*. v. 29, València.

²⁵⁰ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2003): "La Corona y las jurisdicciones señoriales en el Reino de Valencia durante el reinado del Magnánimo." *En la España medieval*, nº 26, pp. 127-166. BERNABÉ GIL, David. (1993): "Una coexistencia conflictiva: municipios realengos y señoríos de su contribución general en la valencia foral", *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*. nº 12, p. 11-78. Idem. (1992): "Los Santàngel, señores alfonsinos. Aspectos de una colonización señorial en territorio realengo", *Lluís de Santàngel i el seu temps, València*, pp. 55-67. Idem. (1993): "Sobre el origen territorial en los señoríos valencianos de colonización alfonsina", *Señorio y feudalismo en la Península Ibérica (siglos XII-XIX)*, v. III, Saragossa, pp. 123-138.

lminatges March²⁵¹, gran família de poetes entre els que destacà Ausiàs March, i el llinatge Martorell²⁵², bressol del novel·lista Joanot Martorell. Així mateix per la gran importància que va tindre a nivell religiós i polític tant en l'àmbit peninsular com europeu, destaquen els estudis sobre el llinatge Borja²⁵³. Finalment alguns autors han estudiat altres llinatges menys coneguts que els precedents però no per això menys importants²⁵⁴, com els llinatges Vich²⁵⁵, Pròxita²⁵⁶, Centelles²⁵⁷, Vilaragut²⁵⁸, etc.

3.2 LES BASES ECONÒMIQUES DE LA NOBLESA

3.2.1 LA CRISI DE LES RENDES SENYORIALS EN LA BAIXA EDAT MITJANA

Durant l'Edat Mitjana els grups socials privilegiats de la noblesa i el clergat posseïen una propietat privilegiada, ja fora a través de relacions feudosenyorials, o sobre plenes propietats. Els mecanismes jurídics per a aconseguir aquesta posició privilegiada

²⁵¹ CHINER GIMENO, Jaume J. (1997): *Ausiàs March i la València del segle XV (1400-1459)*, València. GARCIA-OLIVER, Ferran. (1998): *En la vida d'Ausiàs March*, València. Idem. (2004) *Ausiàs Marc*, València. MARTIN, Georges i ZIMMERMANN, Marie-Claire. (ed.). (2000) *Ausiàs March, 1400-1459: premier poète en langue catalane*. VILLALMANZO CAMENO, Jesús. (1999): *Ausiàs March, colección documental*. València. SAÍZ, Jorge (2010): «La carrera militar y el linaje de Ausiàs March», Ricard Bellveser (ed.), *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, pp. 115-134

²⁵² VILLALMANZO, Jesús. (1995): *Joanot Martorell: biografia ilustrada y diplomatario*. València. VILLALMANZO, Jesús i CHINER, Jaime J. (1992). *La pluma y la espada: estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, València.

²⁵³ CRUSELLES GÓMEZ, José M^a. (2000): "Los Borja en Valencia. Nota sobre historiografía, historicismo y pseudohistoria." *Revista d'Història Medieval*, nº 11, València, pp. 279-305. MARTÍNEZ, Luis Pablo, CASTILLO, Jaime i SAÍZ, Jorge. (1998): "Els orígens de la família Borja", *L'Europa renaixentista simposi sobre els Borja*, València.

²⁵⁴ FERRER PASTOR, Francesc. (2008): "La família Carròs i Violant Carròs i de Centelles", *revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, nº 5, pp. 171-196. PARISI, Ivan (2009): "Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació", *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, nº 2, pp. 55-79. RODRIGO LIZONDO, Mateu. (2009): "Els senyors medievals d'Albalat dels Sorells i la construcció del castell. Nota cronològica". *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 59, pp. 37-69. CORTÉS ESCRIVÀ, Josepa. (1985): "Els Boil de la Scala, una història de família", *Batllia*, nº 9, pp. 6-23.

²⁵⁵ BRINES BLASCO, J. i PÉREZ APARICIO, C. (2001-2002) "A l'ombra de la monarquia. Splendor i ocàs de la família Vic", *Saitabi*, nº 51-52, pp. 285-313.

²⁵⁶ SANTARRUFINA, Ricardo. (2014): "Los Pròxita. Un linaje de origen napolitano en el reino de Valencia", *Estudis: Revista de historia moderna*, nº 40, pp. 237-254

²⁵⁷ FELIP SEMPERE, Vicent. (2004): "Els Centelles, senyors de Nules, Rebollet i Oliva." *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, nº 4, pp. 65-72.

²⁵⁸ LLORET GÓMEZ de Barreda, Paz. (2001): "El linaje de los Vilaragut y la violencia nobiliaria." *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 51, València, pp. 269-284.

eren variats: la vinculació del patrimoni, exempcions d'impostos, l'exercici de l'administració de justícia, el poder sobre les senyories, les relacions de vassallatge, l'apropament al poder de la monarquia; tot plegat proporcionava uns ingressos que eren el total de les rendes de l'economia dels senyors. De tal manera que en conjunt, els mitjans jurídics que configuraven les propietats privilegiades eren importants per a entendre la posició social predominant dels estaments de la noblesa i el clergat²⁵⁹.

En el context de la Corona d'Aragó, a partir de mitjan segle XIV la formació de cap patrimoni senyorial era factible sense tindre en compte el suport de la monarquia, la qual podia desposseir a uns senyors del seu patrimoni i atorgar-lo a altres nobles que li havien estat fidels, en tenim exemples en les guerres de la Unió tant Aragonesa com Valenciana, així mateix els desafiaments a l'autoritat reial eren una política abocada al fracàs, vejam sinó els exemples del comte Frederic de Luna o de Jaume d'Aragó, de manera que tant la formació com la desintegració dels patrimonis senyorials depenien de la intervenció reial, o en el seu cas de l'aparell del poder de l'estat: virreis, governadors generals etc., i la capacitat de l'alta noblesa per a rivalitzar amb la monarquia era cada vegada menor a llarg de tot el període²⁶⁰, tal com va passar amb el mestre justicier Bernat de Cabrera i l'almirall de Sicília Sanç (I) Roís de Liori que va ser apartats del govern del regne de Sicília per la nova dinastia Trastámara.

Pel que fa a l'economia senyorial, les rendes ordinàries de les senyories es van mantindre més o menys estables durant tot el període, tant en la seua composició bàsica com en el seu volum global. Tanmateix internament hi havia una forta diferència entre les rendes que pagaven els vassalls mudèjars, de les que pagaven els vassalls cristians. Els vassalls cristians solien pagar rendes en diners, consistents en peites (*pechas*), morabatí, terç-delme, censos emfitèutics, taxes per l'ús dels monopolis senyorials i la jurisdicció senyorial, en alguns casos també partició de fruits, però en uns percentatges molt inferiors a les particions dels vassalls musulmans. En el cas de les rendes que pagaven els mudèjars, aquestes estaven formades principalment per la part proporcional de les collites conreades, que podien arribar a 1/4 per al cereal provinent de les terres de regadiu i a 1/6 en les terres del secà, altres conreus partien a percentatges diferents: el safrà a 1/15, el raïm a 1/8, els conreus de plantes tèxtils entre 1/5 i 1/8 part, així mateix

²⁵⁹ PESET, Mariano. (1989): "Los señoríos en el Antiguo Régimen". *Areas. Revista Internacional de Ciencias Sociales*, nº 10, p. 78

²⁶⁰ LALIENA CORBERA, Carlos. (1997): "Señoríos en una era de crisis. Los dominios de las Casas de Luna e Híjar en la Tierra de Belchite (Zaragoza), 1360-1450." *Revista d'història medieval*, nº 8, pp. 211-212

els ramats partien a 1/10 part, tal com veiem per exemple en la senyoria aragonesa de la terra de Belchite²⁶¹, a aquestes contribucions en espècie s'havien d'afegir les sofres, o prestacions personals dels vassalls, les contribucions en diners sobre les persones i comunitats com el besant o l'algram, i les taxes per l'ús dels monopolis senyorials, més les taxes sobre els drets jurisdiccionals. En el regne de València la renda feudal de les senyories poblades per mudèjars, es centrava quantitativament en el pagament per les collites, tant en diners com en espècie, a les quals hem d'afegir els pagaments per persona o comunitat, i les rendes sobre la comercialització dels productes i la resta de taxes; sense que de manera global hi haja una tendència al seu augment²⁶². Sí en fixem en els ingressos que Alfons d'Aragó el Vell obtenia del comtat de Dènia a finals del segle XIV i principis del XV, aquestos es poden agrupar en tres grans blocs: d'una banda les rendes ordinàries, que eren una variada gamma de drets, exaccions i càrregues que gravaven els vassalls per l'ús de les terres i les altres propietats de les seues senyories²⁶³, d'altra banda els subsidis extraordinaris i contribucions especials que pagaven els vassalls puntualment com a expressió de les seues atribucions feudals i jurisdiccionals, i finalment les pensions dels censals que els vassalls pagaven al duc de Gandia en concepte de rèdits dels préstecs censalistes que el senyor els havia fet als seus vassalls²⁶⁴.

Però a finals del segle XIV es va produir un canvi fonamental en tota la Corona d'Aragó pel que fa a l'economia senyorial, ja que les rendes ordinàries van perdre la condició original de ser el principal suport de l'economia senyorial²⁶⁵, per a transformar-se en una garantia per a obtindre rendes extraordinàries, que cada vegada amb més

²⁶¹ Ídem., pp. 193-194

²⁶² GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1992): "Los mudéjares de la Valencia medieval: renta y señorío." *Areas: Revista internacional de ciencias sociales*, n° 14, p. 43

²⁶³ L'estudi de la renda feudal en el regne de València ha tingut un llarg recorregut des del treball d'Enric Guinot en la seua obra *Feudalismo en expansión en el norte valenciano. Antecedentes y desarrollo del señorío de la Orden de Montesa (siglos XIII y XIV)*, Castelló, 1986, en la que proposava una classificació de les rendes senyorials en funció de la via de la qual s'obtenien: rendes procedents dels processos productius, rendes procedents dels intercanvis i distribució dels productes, i rendes derivades d'imposicions sobre els individus i les comunitats, aquesta organització ha estat adoptada pràcticament per la resta dels historiadors pel que fa a l'anàlisi de la renda feudal de les respectives senyories estudiades, com per exemple Francisco Javier Cervantes Peris per a l'Antic Patrimoni de Maria de Luna, José Luís Pastor Zapata per al ducat de Gandia o Bernardo Tomàs Botella per al comtat de Dènia o la tesi de Manel Pastor i Madalena, sobre Les senyories valencianes dels comtes d'Urgell. Les baronies de Bunyol, Xiva i Xestalgar entre el 1238 i el 1327: renda i jurisdicció.

²⁶⁴ TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dènia en tiempos de Alfonso el Viejo. Rentas y poder señorial*, València, p. 26

²⁶⁵ FURIÓ, Antoni. (1997) "Senyors i senyories al País Valencià al final de l'Edat Mitjana", *Revista d'història medieval*, n. 8, pp. 137-151

assiduïtat els senyors exigien als seus vassalls, aquest canvi va afectar tant a les senyories laiques com a les religioses, com ho ha explicat Ferran Garcia-Oliver per a la senyoria de la Valldigna²⁶⁶, i Furió per a la resta de les institucions públiques²⁶⁷.

Hi havia tres mitjans pels quals els senyors podien aconseguir recursos suplementaris del seu patrimoni senyorial. El primer d'ells era demanar exaccions extraordinàries o subsidis als vassalls, generalment aquestes es recollien en forma de compartiments entre totes les poblacions del patrimoni senyorial, i després internament dins de cada senyoria eren repartides entre els seus pobladors. Aquestes exaccions extraordinàries eren el recursos que tenien els senyors per fer front a la davallada de les rendes senyorials en un context de crisi demogràfica i econòmica generalitzada, i així mateix eren l'únic mecanisme per a finançar despeses extraordinàries com: donatius a la monarquia, casaments, composicions de dots, devolucions de dot i creix, llegats testamentaris, captiveris, robatoris, etc., un cop arribats a aquest punt, d'ací a l'endeutament només hi havia un pas.

El segon mètode consistia en acumular deute a curt i llarg termini, el qual es pagava amb els ingressos ordinaris de les rendes de les senyories, amb els nous instruments financers de l'època, el *mutuum*, el dipòsit i comanda, però sobretot el censal i el violari, les rendes ordinàries i els béns de les senyories es van convertir en garantia, sobretot els béns dels vassalls, tant cristians com mudèjars, però més que res els d'aquests darrers, ja que les universitats cristianes ialjames musulmanes van ser convertides en solidàries i avalistes dels préstecs que contractaven els senyors respectius, de manera que tot aquest espiral de deute va acabar absorbint els recursos dels vassalls²⁶⁸. Es el cas per exemple de l'Antic Patrimoni de Maria de Luna, que al quedar aquest com un patrimoni d'un comte de Luna, que va ser menystingut per la dinastia Trastámara, que el va privar de tot poder executiu i de tota renda a càrrec de la corona, ja a finals del segle XIV l'Antic patrimoni de Maria de Luna s'havia convertit simplement en la garantia necessària per a la venda dels préstecs en forma de censals, en els quals el conjunt de les senyories del patrimoni responien conjuntament amb tots els seus béns, i fins i tot a principis del segle XV es va crear una administració al efecte dedicada només a efectuar els pagaments de les pensions dels censals i eventualment a

²⁶⁶ GARCÍA-OLIVER, Ferran. (1997): "El censal en el senyoriu. Valldigna (1393-1530)". *Revista d'història medieval*, nº 8, pp. 153-174

²⁶⁷ FURIÓ, Antoni. (1981): "Crédito y endeudamiento: el censal en la sociedad rural valenciana (siglos XIV-XV).", *Señorío y feudalismo en la península Ibérica (ss. XII-XIX)*, Saragossa, pp. 515-521

²⁶⁸ LALIENA CORBERA, Carlos. (1997): "Señoríos en una era de crisis ... Op. cit., p. 212

cancel·lar-los. En aquell moment els principals propietaris del censals eren els membres de l'oligarquia de la ciutat de València, que percebien la totalitat de les rendes de l'Antic Patrimoni de Maria de Luna en forma de pensions de censals però sense les molèsties de la gestió directa del patrimoni, ja que aquest no era rendible econòmicament²⁶⁹.

El tercer i definitiu mètode, quan ja no es podia contractar més endeutament, consistia en la venda de la senyoria "a carta de gràcia", amb la possibilitat de recuperar-la en el futur, cosa que en els casos més extremats de insolvència nobiliària va acabar amb la pèrdua definitiva de la senyoria; la venda de la senyoria era el final d'aquells senyors que s'havien entrampat en el deute censal, la qual cosa va afavorir una renovació dels llinatges de la noblesa, ja que els nous llinatges del patriciat urbà van anar adquirint les senyories dels llinatges nobles més endeutats, o van arribar a aliances matrimonials entre els membres dels dos grups.

Els senyors que ja no podien viure exclusivament dels rendiments del seu patrimoni senyorial havien de cercar noves fonts complementàries o alternatives d'ingressos. Les respostes dels llinatges nobles van ser molt variades, alguns van combinar l'explotació agrícola amb la producció artesana especialitzada, uns altres van participar en operacions especulatives agrícoles i comercials, altres van participar en les expedicions militars de la monarquia, i també en el servei a la corona dins de l'administració, però tanmateix la via més utilitzada per la noblesa va ser la inversió creditícia en censals²⁷⁰. Pel que fa a la menuda i petita noblesa aquesta va notar també la crisi de la baixa Edat Mitjana, ja que a causa de la insuficiència de les rendes proporcionades per senyories petites fins i tot minúscules, els donzells o infançons van cercar unes vies alternatives per a complementar els seus ingressos. Aquestes vies consistien en el servei a la corona, servei amb el que podien assolir prestigi i diners considerables, beneficiant-se de l'anomenada renda feudal centralitzada pertanyent a l'estat; altres vies alternatives eren la participació en el comerç dels recursos naturals, principalment de la ramaderia ovina, l'agricultura bladera i l'especulativa de l'arròs i el sucre, també com a arrendataris de la recaptació dels impostos de les entitats locals,

²⁶⁹ CERVANTES PERIS, Francisco Javier. (1998): *La herencia de María de Luna. Una empresa feudal en el tardomedievo valenciano*, Sogorb, pp. 254 i 259

²⁷⁰ TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dénia ...* Op. cit., pp. 120-121

avançant-los els diners que després es cobrarien a bastament, i finalment en la mesura de les seues possibilitats invertint en censals, principalment en el deute públic²⁷¹.

Pel que fa a la importància que va adquirir per part de la noblesa aquesta faceta creditícia, tant en la seua vessant inversora com en la vessant deutora, anem a dedicar-li una especial atenció al crèdit i al mercat de capitals en les properes pàgines del nostre estudi.

3.2.2 EL CRÈDIT I EL MERCAT DE CAPITALS

En la baixa Edat Mitjana, tant en la Corona d'Aragó com en la resta d'Europa, el servei que ofería la banca als clients, es a dir els canvistes i les taules de canvi, era com mediadors en els moviments de capitals. La major part de les persones que necessitaven realitzar intercanvis de certa quantia obrien un compte en una d'aquestes taules de canvi, i així poder rebre o satisfer grans sumes de diners d'una manera més fàcil i còmoda; així mateix les taules de canvi oferien la possibilitat de dipositar els diners en un compte des del qual poder pagar als creditors amb més comoditat, i fins i tot, oferien la possibilitat d'imposar diners a termini a canvi d'un cert interès²⁷².

Quan es reintegrava l'import d'un canvi en un compte bancari entre una ciutat i una altra, llavors apareixia la lletra de canvi, en aquest moviment de capital l'únic que es desplaçava era la lletra de canvi; el mecanisme de pagament consistia en que una persona, (prenedor) prenia diners a un altra (donador) en una ciutat, i després en una altra ciutat diferent un representant de prenedor (pagador) devia pagar l'import del deute a un agent del donador (tenedor), en la mateixa operació s'efectuava alhora un canvi de monedes i un préstec, ja que el deute es pagava dins d'un termini concret i amb un interès prefixat²⁷³.

En el nostre estudi coneixem l'existència de quatre lletres de canvi, de les quals dues són del vescomte de Gallano, una feta a la ciutat de Palerm en 1448 per un valor de 29.666 sous 8 diners²⁷⁴, i altra en la mateixa ciutat en 1456 per valor de 5.916 sous 8

²⁷¹ ABELLA SAMITIER, Juan. (2006): "Las bases económicas de la elite de los infanzones de Uncastillo en la segunda mitad del siglo XV." *Aragón en la Edad Media*, nº 19, p. 47-49

²⁷² GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002): *Vivir a crédito en la Valencia medieval: de los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*; València, pp. 101-128

²⁷³ Ibidem. Sobre el mercat de capitals Vid. IGUAL LUIS, David. (2011): "La circulación de capitales. El mundo financiero europeo en la Baja Edad Media", *El mercat: un món de contactes i intercanvis*, Balaguer, pp. 201-226

²⁷⁴ APCCV, Protocol N° 13888, notari Joan Capdevila, any 1448, s/n (València, 11/01/1488)

diners²⁷⁵. Les altres dues són del seu fill Joan Roís de Liori: una feta en 1489 de valor de 4.200 sous, per seguretat de la qual Joan Roís de Liori va empenyorar unes joies al canonge de Barcelona Jordi Sanç²⁷⁶, i altra de 1488 per valor de 12.600 sous que va haver de pagar la vídua Beatriu de Montcada i els seus vassalls de Riba-roja al hereus del canvista Ambrosio Spanocchi²⁷⁷.

A principis del segle XV al regne de València les formes de crèdit majoritàries eren el *mutuum* i la comanda i dipòsit, i els mateixos nobles es dedicaven activament al mercat del crèdit, prestant diner sobretot a altres nobles necessitats de capitals. Així per mitjà tant en la comanda i dipòsit com del *mutuum* es podien aconseguir capitals a crèdit, però amb la condició de tornar-los dins d'un curt termini de temps i pagant uns interessos relativament alts, entre el 10 i el 20 % del capital, l'alternativa era acudir al préstec usurari per parts dels jueus. El *mutuum* consistia en un suposat crèdit graciós, però que en realitat ocultava el lucre incloent-lo com a part del capital prestat, i en la majoria de casos el préstec s'havia de reintegrar abans d'un any, en alguns casos el prestatari exigia una penyora del deutor, que podia consistir en un animal, part de la collita, i fins i tot una casa o joies en el cas de les sumes més grans. El *mutuum* permetia una injecció de capital per tal de realitzar menudes inversions amb les quals s'intentava millorar el nivell de vida del deutor com comprar vivendes o terres, comprar animals per a llaurar, reparar les instal·lacions, comprar provisions etc.²⁷⁸.

Una altra forma tradicional de préstec era l'anomenada *comanda i dipòsit*, que consistia en que un prestamista dipositava una quantitat de diners en mans d'un deutor, el qual li prometia reintegrar el capital en un termini determinat de temps per un benefici que rarament s'especifica (però que arribava al 10 % del capital prestat), en principi qualsevol bé semovent o moble podia ser objecte de ser deixat en dipòsit com a garantia del préstec, fins i tot un esclau podia ser deixat en comanda per a que treballara per una altra persona en benefici del seu amo. En general eren capitals que s'invertien en un negoci, així mateix es lliuraven en comanda i dipòsit monedes en sacs lacrats i tancats dels quals el prestatari no hi podia disposar, doncs eren una penyora o aval del

²⁷⁵ APCCV, Protocol N° 13885, notari Joan Capdevila, anys 1456-1461, s/n (València, 26/11/1457)

²⁷⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, s/n. (València, 08/04/1490)

²⁷⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1488, s/n. (València, 08/12/1488)

²⁷⁸ GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002) *Vivir a crédito ...* Op. cit., p. 39-54

pagament d'un deute²⁷⁹; la comanda i depòsit era molt adequada per a transvasar grans quantitats de capitals per part de la noblesa i el patriciat urbà, els membres del qual eren capaços d'invertir milers de sous en préstecs a mercaders, canvistes, i sobretot a altres aristòcrates necessitats de diners.

Tanmateix unes noves formes de crèdit van aparèixer en la segona meitat del segle XIV que van revolucionar el mercat de capitals i amb ell a tota la societat, fins a arribar a convertir-se en la societat del censal, eren concretament el censal i el violari²⁸⁰.

El contracte de constitució del censal solia constar de tres parts: l'acta de la venda del censal o *carregament*, el *pacte de retro* o *carta de gràcia*, i l'*àpoca* o albarà pel qual el venedor reconeixia haver rebut els diners de la venda. En la constitució del censal o acta de la venda, anomenat *carregament*, el venedor (prestatarí o deutor) venia al comprador (creditor) el dret a percebre una *pensió* anual (reduit o censal), a canvi d'una certa quantitat o *preu*, aquest era el capital aportat pel comprador, mentre que l'interès, o *for*, de vegades no apareixia reflectit al contracte, en altres hi apareixia en tants per miler, setze mil per miler, per exemple, es a dir un miler de sous de pensió a partir d'un capital de setze mil sous. El censal apareixia gravat, o *carregat*, sobre un bé o immoble (casa o terra), que consistia en la principal garantia del contracte, però amés el censal també de forma subsidiària descansava sobre la resta dels béns del patrimoni del deutor. Una vegada carregat el censal i cobrat el seu *preu*, aquest quedava constituït a perpetuïtat, fins que el deutor, o els seus successors, pagaren la totalitat del *preu* del capital al comprador, o només una part rebaixant així el deute, sense que les pensions anuals pagaren ni amortitzaren el capital prestat. La dissolució del censal quedava en mans del deutor, o dels seus successors, sempre i quant tornaren a comprar el censal, amb el *quitament* o *lluïció*, acomplint així la clàusula de la *carta de gràcia*, restituint al comprador, o als seus descendents, el mateix *preu* de la venda. Ja que amb el temps, tant el pagament com el cobrament de les *pensions* dels censals, corresponien als hereus del deutor i del creditor, i també per que el comprador havia venut o *transportat* el censal a un tercer.²⁸¹ Existia l'anomenada *evicció*, segons la qual el venedor del censal o violari es comprometia a respondre per la cosa venuda davant de la reclamació feta

²⁷⁹ Ídem., pp. 55-58

²⁸⁰ GARCIA SANZ, Arcadi. (1961): "El censal." *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, nº 37, pp. 281-310.

²⁸¹ GARCIA SANZ, Arcadi. (1961): "El censal." ... Op. cit., pp. 287-298; FURIÓ, Antoni. (1981): "Crédito y endeudamiento ... Op. cit., pp. 509-512

per un tercer o per una causa anterior al traspàs de la propietat²⁸²; però la principal garantia del censal eren els béns alodials sobre els que se carregava, com a garantia d'una renda de nova constitució, si el censal estava carregat sobre un bé en emfiteusi, llavors no era un censal, sinó un *retrocens*, i llavors eren carregats sobre tots els béns i drets pertanyents a la persona o la comunitat que els carregava²⁸³. Tanmateix no només els propietaris alodials podien beneficiar-se de la venda de censals, sinó també els emfiteutes, és el conegut com a *retrocens*, sempre i quan el senyor directe dels béns els donara el seu vist i plau, es a dir la pertinent llicència.

El violari era un préstec similar al censal, però d'una durada més limitada, ja que transcorria durant la vida de dues persones, que solien ser el creditor i el seu hereu més immediat, una volta difunts aquests titulars s'extingia l'obligació del pagament de les pensions. Aquest fet de no ser perpetu així com de no haver-se de restituir el capital, justificaven que l'interès dels violaris fora major que el dels censals, normalment el doble, ja que en les pensions dels violaris d'alguna manera també s'amortitzava el capital prestat²⁸⁴, per la qual cosa els interessos eren entre sis i vuit punts superiors als interessos dels censals. Al llarg del segle XV els interessos dels violaris anaven entre el 16'61 % i el 10 %, però l'interès més comú era el 14'29 %. Una altra característica dels violaris era que es tractava d'un crèdit estrictament personal, no vinculat a cap bé immoble en concret, eren doncs rendes personals, ja que el deutor havia de respondre amb la totalitat del seu patrimoni²⁸⁵.

Carregar un censal o un violari suposava que el deutor havia de fer front cada any només al pagament de les pensions, però no a la totalitat del preu del préstec, de manera que el venedor podia decidir quan i com fer front al pagament del capital, cosa que permetia consolidar l'empresa familiar, i facilitar llur reproducció social, quedant el pagament de censals com una renda fixa plenament constituïda, a la qual el deutor cascun any destinava una certa quantitat només per a fer front al pagament de les pensions. Encara que en última instància un excés de carregaments de censals podia comportar la ruïna de l'empresa familiar, al no poder fer front al pagament anual de les pensions. Així i tot el deutor disposava del poder de decisió pel que feia als seus deutes, molt més que en qualsevol altre tipus de préstec tradicional, ja fora el *mutuum* o la

²⁸² GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002) *Vivir a crédito ...* Op. cit., p. 341

²⁸³ Ídem., p. 344

²⁸⁴ FURIÓ, Antoni. (1981): "Crédito y endeudamiento ... Op. cit., p. 512

²⁸⁵ GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002): *Vivir a crédito ...* Op. cit., pp. 346-347

comanda i dipòsit. Així mateix el censal també tenia una certa flexibilitat per al comprador, en cas de necessitat, els censals es podien subdividir i vendre, o *transportar*, per parts a un tercer, ja fora tota la inversió inicial, o només una part d'aquella, la estrictament necessària²⁸⁶.

D'altra banda al comprador del censal no li convenia la ruïna del deutor, ja que el que perseguia era només el cobrament anual de les pensions, i no el reintegrament del capital ni la possessió dels béns carregats com a garantia de pagament. En el cas valencià i català el censal no estava concebut com una via d'accés a la terra, o com una manera de constituir un patrimoni immoble, tot el contrari, el censal cercava la percepció d'una renda, ja que els seus compradors no veien cap benefici en la desposseïció dels seus deutors, ja foren nobles, camperols o artesans. I aquesta darrera característica va fer que el censal es convertira en un renda personal carregada sobre la totalitat dels béns del deutor. En un principi eren només els violaris els que s'havien transformat en rendes personal, després ho seran també els censals, però aquestos ho van fer ja ben entrat el segle XV²⁸⁷. La generalització del censal va suposar abaratir el preu del diner, i no solament això, sinó que va canviar radicalment la lògica del mercat, ja que es va passar a una nova situació en la que el prestatari era qui decidia quan es cancel·lava el deute, sempre i quan poguera pagar cada any les pensions corresponents, així els censals es concebien com una hipoteca fixa i podia durar indefinidament, tanmateix el més normal era que es cancel·lara, *quitara* o *laira*, el deute amb el pagament del preu del carregament.

Els censals van evolucionar cap a una mena de préstec desvinculat de la terra o els altres béns immobles, cap a una simple i pura renda amb caràcter personal no consignatiu. Així doncs els censals circulaven com a títols de deute, i eren molt apreciats, ja que permetien que qualsevol que disposara d'un excedent de diners poguera dedicar-se al préstec de capitals, i d'aquesta manera aconseguia la rendibilitat dels diners estalviats. Les alternatives al censal podien ser tres: guardar la moneda, metalls preciosos i joies en casa, dins de cofres amb set claus, amb els perills que això suposava, ja que podien ser objecte de robatoris, com va ser el cas dels capitals atresorats pel vescomte de Gallano. Així mateix els objectes d'or o argent eren més difícils de salvaguardar, però la seua possessió evidenciava un refinament en les costums i una clara demostració d'estatus social, el paper de l'argenteria domèstica

²⁸⁶ FURIÓ, Antoni. (1981): "Crédito y endeudamiento ... Op. cit., p. 512

²⁸⁷ GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002): *Vivir a crédito* ... Op. cit., pp. 379-380

anava més enllà de l'ostentació, ja que en cas de dificultats es podien empenyorar com a garantia de nous préstecs, com així succeïa amb prou assiduitat, tal com van fer Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori, com a garantia per al carregament de nous censals.

3.2.3 EL CENSAL: DE L'ENDEUTAMENT A L'ESTALVI

Al llarg dels segles XIV i XV, conforme s'anava estenent el mercat dels censals, els interessos dels mateixos no van parar de baixar, i l'endeutament es va instal·lar, en major o menor mesura, com una nova forma de vida, en tots els nivells de la societat medieval de la Corona d'Aragó, es l'anomenada societat del censal segons les paraules de García Marsilla. El censal suposava un endeutament que, sempre que assolira nivells assumibles pels seus protagonistes, representava un paper dinamitzador en la societat i en l'economia, i que només en alguns casos extrems va desembocar en traumàtics processos de bancarrota i fallida familiar. Sembla lògic pensar en un cert caràcter cíclic de l'endeutament censal, el que acompanyava a les distintes etapes de la vida de les persones, en l'edat adulta les obligacions laborals obligaven a recórrer al censal, mentre que ja en la maduresa aquells que havien aconseguit consolidar la seua empresa podien aspirar a liquidar els seus deutes, finalment arribats a la vellesa, els estalvis acaparats durant tota una vida podien invertir-se en censals, per tal de gaudir d'aquestes rendes a mena de pensió²⁸⁸.

En el cas del regne de València per exemple, la major part dels deutors dels censals formaven part de la societat urbana de València, nobles i patriciat urbà, els quals hipotecaven la seua casa per aconseguir el capital necessari, de manera que el nivell d'endeutament anava relacionat amb la capacitat econòmica de cadascú, ja que només els que disposaven d'un gran patrimoni podien endeutar-se en importants sumes de diners. Per tant eren els nobles, ja que estaven avalats per les rendes de llurs senyories, els que podien endeutar-se i demanar a crèdit les quantitats més altes, d'aquesta manera els nobles van obtindre diners ràpids, venent censals i carregar-los sobre els béns dels vassalls de les seues senyories. Aquesta liquiditat immediata que aportava el censal era molt necessària per a fer front a necessitats més imperioses, tanmateix a canvi de instituir una despesa fixa en les seues rendes, consolidant irremediament i per sempre l'endeutament dels llinatges, d'aquesta manera amb els censals es transvasaven els

²⁸⁸ Ídem., p. 325

diners dels nobles feudals als creditors burgesos que vivien en la ciutat de València²⁸⁹, rendes que passaven del camp a la ciutat.

Juntament amb els representants dels municipis i de les altres institucions públiques, els sectors socials que major quantitats de capitals demandaven eren els nobles. L'endeutament senyorial era endèmic, ja que bona part de l'aristocràcia vivia entrampada víctima de la diferència entre llur luxós tren de vida i la participació en les cares campanyes militars de la monarquia, i la realitat de l'escassetat de les rendes que els hi proporcionaven les seues senyories, tant a causa de la pobresa dels seus patrimonis com pel ritme pausat de la recaptació de les rendes. Tot plegat els feia caure en un endeutament crònic, que era molt superior al de la resta de la societat, ja que en certa forma llur endeutament estava avalat precisament per la propietat senyorial, i que en els casos més greus acabava amb la fallida econòmica del llinatge. Però tanmateix aquells senyors que tenien més deutes censals, van arrossegar en el seu endeutament als seus vassalls, ja que les comunitats rurals es van convertir en garants del deute del senyor feudal.

L'endeutament de la noblesa tradicional era un mecanisme que ajudava a la renovació constant dels llinatges nobiliaris, alimentant l'esperança d'ennobliment i promoció social del patriciat urbà, ja que els burgesos més rics i poderosos es convertien al pas d'unes generacions en nous cavallers²⁹⁰. Així les famílies de burgesos rics, ja foren comerciants o juristes, compraven els patrimonis dels llinatges arruïnats, com un pas previ al seu propi ennobliment, ja que comprar terra i adquirir jurisdicció sobre vassalls proporcionava clarament la reputació, l'estatus, i la estabilitat que tot nou llinatge noble necessitava. Per exemple en el cas de la Governació d'Oriola estudiat per Santiago Ponsoda, alguns llinatges tradicionals com el Corella van vendre les seues senyories, i altrament van aparèixer nous llinatges com els Coloma, Santàngel i Cárdenas, llinatges que estaven ben relacionats amb la monarquia dels Reis Catòlics, tots ells eren llinatges vinguts de fora de la governació, i en el cas del noble Gutierre de Cárdenas aquest formava part de la noblesa castellana²⁹¹.

Tanmateix el cas més paradigmàtic de la renovació dels llinatges i de creació d'un gran patrimoni senyorial, va ser el cas del llinatge Borja en el regne de València, així

²⁸⁹ Ídem., p. 326

²⁹⁰ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 126

²⁹¹ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2010): "Movilidad y permanencia en la titularidad de los dominios señoriales de la Gobernación de Orihuela a finales de la Edad Media." *Miscelánea Medieval Murciana*, v. XXXIV, p. 58

quan el 3 de desembre de 1485 Ferran el Catòlic va vendre la vila de Gandia a Pere Lluís Borja, el fill primogènit del llavors cardenal Roderic de Borja, amb aquesta venda, feta per un preu de 631.214 sous, va néixer un nou ducat de Gandia sous, amb el propòsit per part del cardenal de crear un nou títol nobiliari amb el qual ingressar en la noblesa valenciana, amb el prestigi i els privilegis que caracteritzaven l'estament militar, així mateix els Borja no només van comprar la vila de Gandia també van fer el mateix amb les senyories situades en la seua horta²⁹², doncs només la senyoria del Real de Gandia va costar altres 950.000 sous, senyoria que comprenia les alqueries del Real, Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, l'Alqueria Nova, l'Alqueria d'en Foixet i Benicasareig, que pertanyien al llinatge Cardona, llinatge que no havia pogut fer front a l'endeutament censal²⁹³. Però el llinatge Borja no es va accontentar amb la sola compra de la vila de Gandia i de la seua horta, sinó que les compres es van estendre pel nord i pel sud, ja fora d'aquest marc geogràfic, per a formar un gran patrimoni senyorial un dels més grans del regne, així el mecanisme d'adquisició va ser el mateix, aprofitar-se de l'endeutament censal que patien els llinatges propietaris, ja que en moments de grans dificultats els titulars de les senyories recorrien a la seua venda "a carta de gràcia" amb la teòrica possibilitat de recobrar-la tornant el preu de la venda, i aquest era el punt de partida d'una venda definitiva. D'aquesta manera els Borja van accedir a la propietat de Llombai i Torís en la Ribera, que van comprar a Guillem Ramon de Centelles i als hereus de Pere Boil Lladró, altres senyories més llunyanes que van adquirir van ser el castell de Xella, la vall de Gallinera que pertanyia al llinatge Vich, la senyoria de Corbera que pertanyia al llinatge Vilaragut, i la baronia d'Albalat de la Ribera. L'engrandiment del llinatge dels ducs de Gandia venia relacionat amb l'apropament a la monarquia, ja que la duquessa Maria Enríquez era filla de Enrique Enríquez i cosina del Rei Catòlic, i en bona part era dependent dels diners que li proporcionava la hisenda reial. Si bé aquesta va ser inicialment una política del cardenal Borja, el que després es va convertir en Papa, a la mort en 1503 d'Alexandre VI va ser continuada per la seua nora Maria Enríquez, la qual va vendre les senyories que tenia en el regne de Nàpols i els diners els va invertir en la compra de senyories en el regne de València per tal

²⁹² LA PARRA LÓPEZ, Santiago. (2006): "El nacimiento de un señorío singular: el ducado gandiense de los Borja." *Revista de historia moderna: Anales de la Universidad de Alicante*. n.º. 24, p. 32-33 i 59

²⁹³ PASTOR ZAPATA, José Luis. (1984): "Censales y propiedad feudal: El Real de Gandía, 1407-1550." *En la España medieval*, n.º 4, p. 748

d'arrodonir les seues possessions en el regne²⁹⁴. En definitiva, la compra de totes aquestes senyories per part del llinatge Borja va superar els 2.500.000 sous, dels quals la quantitat de 944.000 sous (65 %) estava destinada a pagar les pensions dels creditors, i només 730.000 sous a pagar als propietaris de les senyories.

Pel que fa a la vessant del crèdit censal com a mitjà d'inversió dels capitals, el comprador d'una renda devia disposar d'una posició econòmica prou bona com per a permetre's destinar una part important dels seus estalvis en un censal del que no anava a recuperar el preu de compra en un curt termini, però que en canvi li reportava una rendibilitat anual, una pensió, i així mateix sempre que hi fora necessari el podia vendre o *transportar* a un tercer. Per a la majoria de les persones el censal era més una forma d'estalvi que d'inversió, ja que la lògica del censal era la d'un rendista, doncs el comprador de censals era el més rendista de tots els inversos, el més absentista, ja que es des preocupava totalment de la propietat física de la terra, immoble o bé carregat com a garantia, per a limitar-se només a cobrar anualment la seua renda, ja que el que feia era adquirir directament una pensió, i per tant es transformaven en rendistes o pensionistes. No hi havia res semblant al censal per assegurar la tranquil·litat econòmica d'una família, en previsió de qualsevol desgràcia que poguera afectar a llur capacitat productiva, com la mort del pare o del marit, el censal era una assegurança de vida i un pla de jubilació²⁹⁵. En realitat per a la mentalitat del censalista, des del cobrament de la primera pensió, ja tot eren beneficis, perquè el seu capital estava sa i estalvi, i sempre el podia recuperar transportant-lo a un tercer, per la qual cosa era molt necessari el desenvolupament d'un mercat secundari de compravenda de censals. Així mateix la majoria dels compradors de censals no tenia cap interès en que els deutors retornaren el preu del capital i extingiren el préstec, el reintegrament del preu del censal no era vist com un moment d'alegria, ja que, llavors haurien de cercar un nou destinatari per al seu capital, això en una conjuntura en la que els interessos dels censals anaven a la baixa, del 10 % d'interès de mitjans del segle XIV, fins al 6,66 % de mitjans del segle XV i el 5 % a finals del segle XV, per tant substituir un censal vell per altre de nou no significava cap benefici per al censalista, i sí molt freqüentment un perjudici.²⁹⁶

²⁹⁴ PASTOR ZAPATA, José Luis. (2011): "Duques y barones: el patrimonio señorial de los Borja más allá de Gandía a fines del siglo XV." *Revista Borja. Revista de l'Institut Internacional d'Estudis Borgians*, nº 3, pp. 25-27, 30, 34, 37, 44

²⁹⁵ GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002) *Vivir a crédito ...* Op. cit., p. 327 i 331

²⁹⁶ Ídem., p. 382-383

Els nobles es van convertir en els majors prestadors, situats només després dels mercaders, tant en les operacions privades com sobre tot en el deute públic, ja fora dels municipis o de la Generalitat, normalment un noble venia els censals a un altre noble, o a importants ciutadans del patriciat urbà, era en tot cas prohibitiu per a persones que no disposaren d'importants capitals, ja que els préstecs dels nobles eren per quantitats elevades, hi havia doncs tant nobles prestant diners com endeutant-se. De tot el mercat de capitals els censals que més es valoraven eren els carregats per les institucions públiques, els municipis sobretot, però també per la Generalitat i la Batllia reial, els censals públics es venien per milers de sous, i només la noblesa, molts d'ells fadrísters dels llinatges que ni tant sol eren senyors de cap senyoria, i l'alta burgesia podien en principi proporcionar la quantitat de capital demanada, i d'aquesta manera la renda censal dels municipis es va convertir en la renda dels grups privilegiats, les elits, de la societat. La noblesa es beneficiava de més de la quarta part dels censals venuts per la ciutat de València²⁹⁷: participaven els llinatges tradicionals com els Centelles, Riusech, Vilaragut, i altres de nouvinguts, famílies promogudes a la cavalleria des de la mitjana de la ciutat, com els Rabassa o els Valleriola, també estava present tota la noblesa de servei, tant antiga com nova, com els Aznar Pardo de la Casta, etc.

Cal destacar el paper rellevant de les dones com a prestadors, especialment les vídues, ja que per a elles invertir en censals era una seguretat, un autèntic pla de pensions, i així mateix els censals eren ideals per al manteniment de les famílies que havien quedat òrfenes de pare. Molts censals passaven a constituir la part més important que les dones aportaven al seu dot en el moment del matrimoni, així les dones nobles tenien una actuació molt activa a l'hora de col·locar els seus capitals en censals, bé actuant en solitari o conjuntament amb el seus esposos²⁹⁸. Difícilment, les dones

²⁹⁷ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 129

²⁹⁸ Per exemple un cas d'inversió censalista per part d'una dona noble va ser el d'Agnés Sans, esposa de Pelegrí Guillem Català, que va ser senyor de Betxí i Alcàsser, de fet el matrimoni ja es dedicava a la inversió en censals, el mateix Pelegrí Guillem Català i la seua primera esposa Violant Mir, el 21 de juny de 1380 es van presentar davant del justícia civil de València reclamant el cobrament d'un censal de 100 sous anuals que els devia Vidal de Blanes senyor de Nàquera, així Agnés Sans la segona esposa de Peregrí Guillem Català, el 10 de desembre de 1394 va comprar un censal de 100 lliures a Pere Villalva, escrivà de València, i la seua dona, i va comprar un censal a Leonard Gómez que havia estat carregat pel síndic del lloc de Betxí el 26 de juny de 1386, així mateix el 10 de gener de 1401, Ramon Benet va quitar el censal de 2.000 sous que li havia venut, i ja com a vídua va comprar altres censals, així el 14 de gener de 1406 reclamava al justícia civil de València un deute de 7.333 sous que el noble Bernat de Cabrera li devia al seu difunt espòs, així mateix el 19 de maig de 1407 va comprar un censal de 500 sous anuals a la ciutat de Xàtiva, pel preu de 3.266 sous 8 diners, el qual en 1409 el va vendre a Rodrigo de Heredia, i en 1409 l'aljama de la vall d'Almonacid li devia un violari. Vid. MESADO GIMENO, Xavier. (2006) "En Pelegrí Guillem Català, senyor de Betxí i Alcàsser. La vida d'un noble a la València medieval", *VI Vila de Betxí*, Betxí, pp. 52-53.

trobarien una altra font d'ingressos més segura, convenient i rendible que el censal, ja que bona part dels préstecs censals els realitzaven sectors econòmicament passius: nobles, vídues, clergues, juristes, notaris, metges i funcionaris²⁹⁹.

La noblesa valenciana pobrament heretada amb minúscules senyories, que al ser torn van anar subdividint-se amb el pas de les generacions, va poder fer front d'aquesta manera la crisi de les rendes senyorials, per mitja de la compra de censals, ja que el censal era una sortida honorable per a molts nobles sense terres, com ho eren els fills fadristerms dels llinatges que no heretaven el patrimoni familiar, i que d'aquesta manera, aconseguien unes rendes que els permetien viure sense arriscar-se massa, i també era el cas de nobles que eren titulars de minúscules senyories, els quals implementaven els seus magres ingressos senyorials amb la compra de censals i violaris³⁰⁰. Finalment, una altra funció dels censals en mans de l'aristocràcia, va ser la de reforçar els vincles de dependència que existia entre el senyor i els seus vassalls, així molts nobles es van fer creditors de les universitats i aljames de llurs senyories, comprant els censals als seus propis vassalls, aquesta era una altra forma alternativa d'extraure l'excedent agrícola dels camperols, sobretot de les aljames musulmanes, i també una resposta, la darrera, a la crisi de les rendes senyorials, aquesta possibilitat de major endeutament per part de la noblesa va modificar les relacions entre els nobles i els seus vassalls, redundant en una major pressió fiscal sobre els vassalls de les senyories³⁰¹.

3.3 ELS LLINATGES NOBLES I LES RELACIONS DE PARENTIU

Nosaltres en el present treball hem analitzat el llinatge Roís de Liori en el període de la baixa Edat Mitjana, comprés en el segle XV, concretament entre els anys 1395 i 1498, període que abasta quatre generacions d'una mateixa família, les que van des de l'arribada en 1395 al regne de Sicília del besavi, l'almirall de Sicília, Sanç (I) Roís de Liori, passant per la vida del seu fill Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano, la del fill d'aquest Joan Roís de Liori senyor de Riba-roja, mort en 1489, i la mort del vescomte de Gallano, ocorreguda en l'any 1498, per després contar la història dels descendents del llinatge, Isabel Roís de Liori, filla de Joan Roís de Liori, neta del

²⁹⁹ GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002) *Vivir a crédito ...* Op. cit., p. 331-332.

³⁰⁰ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 127-128

³⁰¹ GARCÍA MARSILLA, Juan V. (2002) *Vivir a crédito ...* Op. cit., p. 385

vescomte de Gallano i besnéta de l'almirall de Sicília, la qual estava casada des de 1493 amb Alfons de Cardona, amb la seua mort ocorreguda en 1509 es va consumir el traspàs del patrimoni del llinatge Liori, al llinatge Cardona, en la persona de Sanç de Cardona i Roís de Liori, fill primogènit de la parella.

Pel que fa al marc espacial, una part del treball es situa al regne de Sicília, es aquella que analitza la vida de Sanç (I) Roís de Liori, almirall d'aquell regne, des de la seua arribada a l'illa de Sicília en 1395 fins a la seua mort en 1420 en la seua cambra del castell de Motta Sant'Anastasia. La resta del nostre treball transcorre en el regne de València, llevat d'un preu parèntesi en el que els vescomtes de Gallano van estar vivint en els regnes de Nàpols i Sicília fins a la seua tornada definitiva al regne de València en 1458, per a no deixar ja el regne de València fins al final del nostre estudi.

Hem dividit el nostre treball en quatre parts, en les que estudiarem en cadascuna d'elles una faceta de la vida del llinatge, comencem per una primera part on estudiarem la història familiar del llinatge, en la qual hi dediquem una especial preocupació al coneixement dels comportaments i de les relacions familiars, centrant-nos especialment en les estratègies familiars pel que fa a les qüestions claus de les aliances familiars, es a dir els matrimonis, i també en les herències, ja que eren la forma de transmissió del patrimoni del llinatge, i aquesta era una de les principals preocupacions familiars juntament amb la importància de la descendència, per tal d'assegurar el futur del llinatge.

1 Llinatge i parentiu:

En el moment de investigar les relacions de parentiu dins d'una societat és molt més fàcil de fer, sí en centrem en l'estudi en aquells grups que posseïen el poder i la riquesa, com són les elits socials en el marc de la Història Social, ja que van ser les elits les que més rastres documentals han deixat³⁰², en el cas de l'Edat Mitjana, podem parlar de la noblesa com un dels principals grups socials dominants, així per al nostre estudi el concepte de llinatge noble està molt relacionat amb el de la formació de les classes dominants.

En els estudis sobre llinatges el primer objectiu ha de ser la reconstrucció rigorosa de la genealogia familiar fins on siga possible, ja que al realitzar una genealogia se pressuposen certes pautes de transmissió hereditària, tant del nom i cognom com del

³⁰² BURKE, Peter (1996): *Venecia y Amsterdam...* Op. cit., p. 31.

patrimoni. La tria del nom al baptisme no es deixava a l'atzar, sinó que comportava la pertinença conscient a determinats llinatges, així el vescomte de Gallano s'anomenava igual que el seu pare l'almirall de Sicília, Sanç, *Sancho* a la documentació. També era important la identificació del llinatge amb el feu més important pel que fa a la transmissió del patrimoni, per exemple en el cas ja esmentat del llinatge rossellonès dels Llupià, en la successió del llinatge i en la fixació del cognom, va jugar un paper primordial la possessió i transmissió del feu originari de "Llupià i Vilarmilà" situat al comtat del Rosselló, és a dir, aquell que van obtenir en els segle XI quan esdevingueren vassalls dels vescomtes de Castellnou³⁰³. En el nostre estudi també observem la transmissió del títol de vescomte de Gallano, senyoria situada al regne de Sicília, títol que va ser transmès de l'almirall de Sicília al seu fill, i del vescomte de Gallano al seu fill Joan Roís de Liori, anomenat popularment Joan de Gallano, encara que el llinatge ja no posseïa la senyoria de Gallano des de l'any 1455, en que va ser bescanviada per les valls de Seta i Travadell. Un altre valor indicatiu que se tenia de la pertinença a un llinatge era l'elecció de la sepultura, ja tots els seus membres solien soterrar-se en el panteó familiar, a tal fi el vescomte de Gallano va manar construir una capella sepulcral en el convent de Sant Francesc de València.

Pel que fa als llinatges de la noblesa, el segle XI va contemplar el sorgiment dels llinatges nobles, caracteritzats per l'agnatisme i la primogenitura, és a dir, el sorgiment de les "cases" nobles, amb un cognom transmès de generació en generació, per via preferentment masculina i dotades de consciència genealògica de descendir d'un avantpassat comú. Tanmateix, el cognatisme d'origen germànic va moderar l'agnatisme absolut heretat de Roma, la noció bilateral de parentiu va fer estendre les xarxes familiars entre els parents per part de l'home i de la dona, indistintament³⁰⁴. L'ascendència materna de vegades era tant important com la paterna, posem com a l'exemple el cas del llinatge Llupià en Catalunya, i el llinatge Fernández de Heredia en Aragó, en els que els fills primogènits van heretar el cognom i el patrimoni dels llinatges dels avis materns, i en conseqüència, els parents polítics o cognats es van integrar dins de la parentela tant com ho havien fet els parents agnats, de la mateixa manera que també es consideraven parents els afillats mitjançant el vassallatge feudal.

³⁰³ FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2008): "Notes per ... Op. cit., p. 433.

³⁰⁴ GUERREAU-JALABERT, Anita (1984) "Sobre las estructuras de parentesco en la Europa medieval", *Amor familia sexualidad*, Barcelona, p. 64

Durant la Edat Mitjana les estructures familiars van evolucionar des de la família ampla de l'alta Edat Mitjana, fins la família nuclear ja en la baixa Edat Mitjana, però la solidaritat característica de la família ampla es va mantindre durant un període de temps molt més llarg entre els nobles que entre la resta dels grups socials, ja que aquesta solidaritat es fonamentava en poderosos interessos polítics i de prestigi social, al temps que es reforçava gràcies a una mateixa actitud mental i un mode de vida comú de la noblesa³⁰⁵. Aquesta estructura familiar es corresponia amb la família ampla és a dir, el clan familiar, en el que convivia persones de varies generacions relacionades entre si per vincles de parentiu i consanguinitat, i també per altres relacions no estrictament consanguínies com el veïnatge³⁰⁶. És en aquest context on trobem el llinatge, que conforma la cèdula bàsica d'aquest clan o família ampla, a la que s'uneixen nombroses persones a partir de diverses relacions, mentre que uns són parents, altres són subordinats, servents, criats i fins i tot esclaus de "la casa", i també els vassalls de les senyories. En el nostre estudi, el llinatge dels vescomtes de Gallano està format per la família ampla, que abasta el matrimoni, els seus fills i els nets, a la que s'uneixen els servidors del senyor, els fills bastards, els servents i fins i tot els esclaus negres.

Segons M. C. Gerbet el concepte de llinatge presenta dues accepcions, una estricta, que fa referència a les tres generacions d'una família, avis, pares i fills, i una segona que fa referència a la família àmplia, al clan, on s'inclouen tots els descendents d'un avantpassat comú³⁰⁷. Aquesta organització en família ampla va ser adoptada també pel patriciat urbà, ja que d'aquesta manera s'aproximaven a l'estament militar, com un element característic del poder feudal, i va esdevenir un element fonamental en l'acció política dels grups socials de les elits. La paraula llinatge, equivalent a família, la utilitzarem en el nostre estudi en la seua accepció d'un conjunt d'individus relacionats entre si per lligam de tipus consanguini i també per motius d'aliança. El tema o la qüestió està en poder distingir quan estem parlant de la família nuclear, formada per la parella i els fills, i quan estem parlant de la resta del parentiu, es a dir dels integrants de la família ampla, a un altre nivell, sí la concepció de la família era nuclear o era ampla,

³⁰⁵ QUINTANILLA RASO, Maria Concepción (1982): "Estructuras sociales y familiares y papel político de la nobleza cordobesa (siglos XIV y XV), *España Medieval. Estudios en memoria del profesor Salvador de Moxó*, III, vol. II, Madrid, pp. 334-335, (338, 346), Vid. també FOSSIER, Robert (1970): *Historie sociale de l'Occident Médiéval*, París, pp. 120 i següents.

³⁰⁶ HEERS, J. (1978): *El clan familiar en la Edad Media*, Barcelona, p. 166

³⁰⁷ GERBET, Marie Claude (1997): *Las noblezas españolas en la Edad Media siglos XI-XV*, Madrid, p. 71 i 338. Idem. (1989): *La nobleza en la Corona de Castilla, sus estructuras sociales en Extremadura (1454-1416)*, Cáceres, pp. 97-98, i 202

caldrà doncs situar el llinatge, o família, en un temps determinat i en un espai concret. Quan analitzem un llinatge hem de veure si predomina, o no, la filiació agnàtica, es a dir de la descendència per línia masculina, i si veiem l'existència de qualsevol element de matrilinealitat en la descendència³⁰⁸.

Entre la noblesa, el llinatge va servir com un factor de prestigi que els diferenciava de la resta de la societat, i com un element de poder que calia mantindre i consolidar. La funció del manteniment i enfortiment del llinatge corresponia al seu cap, sobre el que es sustentava tota la solidaritat interna, el cap del llinatge era un referent per a tots els seus membres, s'encarregava també de la protecció dels seus membres més febles i dirigia i orientava la funció política del llinatge, de fet en la unió de tots els seus membres raïa la veritable força del llinatge³⁰⁹, ja que els nobles no eren uns individus sols, sinó caps de famílies amples constituïdes pels parents (parents de sang i parents polítics), i les seues corresponents xarxes clientelars. L'element superior en la vida del noble era que tots els seus actes anaven destinats a mantindre i millorar l'honor del seu llinatge, objectiu al qual es devien plenament tots els seus membres, aquest concepte d'honor en la societat occidental es trobava vinculat a la categoria social, a l'estament, i també a una conducta virtuosa, com era la defensa dels dèbils per exemple, l'observança del llegat dels fets virtuosos dels seus avantpassats constituïa l'honor del llinatge, així com l'abnegació, la lleialtat i el servei a la monarquia³¹⁰.

Per a Ruíz Domènec societat i família són indissociables, les relacions entre els membres d'una família i l'abast de la seua solidaritat no es poden entendre sense tindre en compte el funcionament de les estructures del mateix sistema feudal³¹¹, per tant les relacions entre els grups socials no es poden entendre només d'una manera personal o individual, sinó com a resultat d'una complicada política familiar, com era la dels enllaços matrimonials, política que tenia el fi d'ascendir en el sí de la piràmide social, que era practicada per part de grups humans que en essència sempre són familiars. Per tant en la base de tota família hi ha la unió conjugal, que és l'element que sempre es repeteix generació rere generació i és la que defineix amb exactitud el funcionament del llinatge i dels sistemes de parentiu³¹². En el tema de la família es tracta de saber si

³⁰⁸ RUÍZ DOMÈNEC, Jose E. (1984): "Sistema de parentesco ... Op. cit., p. 128-129

³⁰⁹ Ibidem.

³¹⁰ FERNÁNDEZ TRABAL, Josep. (2008): "Notes per ... Op. cit., pp. 433-434. També GERBET, Marie Claude. (1989): *La nobleza* ... Op. cit., p. 53

³¹¹ RUÍZ DOMÈNEC, José E. (1984): "Sistema de parentesco ... Op. cit., pp. 113-140

³¹² GUERREAU-JALABERT, Anita (1984) "Sobre las estructuras ... Op. cit., Barcelona, pp. 59-89

estem parlant d'una família estreta o una família ampla, ja que en qualsevol dels entorns, ja siga rural o urbà, la família sempre funciona com una unitat coherent, tant en els seus comportaments econòmics com polítics. La cèl·lula conjugal és en la base de l'explicació del problema de la família, juntament amb les relacions de parentiu, i amb elles l'intercanvi del patrimoni i el joc de les aliances que en deriven i que afecten a la constitució del propi llinatge, de manera que al mig de tot l'esquema de les estructures familiars o dels llinatges tenim el tema de la herència, o el que és el mateix de la transmissió del patrimoni. Era per això que per als llinatges eren tan primordials les estratègies matrimonials, ja que eren un element definatori de la importància que tenia la pròpia família.

L'articulació de les relacions entre els individus són la base de l'organització del sistema de parentiu dins de cada societat, així mateix en l'estudi de les relacions de parentiu, hem de centrar-nos en els processos de construcció i constitució dels llinatges al si de la noblesa, i també en l'anàlisi de les polítiques de defensa social practicades per aquest estament, entre les que podem destacar les estratègies matrimonials, i els intents d'ascensió social per part dels llinatges provinents dels sectors més baixos de la pròpia noblesa³¹³, i fins i tot de les files del patriciat urbà.

Quin són els mecanismes que expliquen la cohesió del llinatge o la seua distorsió; per un costat el dret de primogenitura és allò que garanteix la continuïtat del llinatge, al excloure als secundogènits de qualsevol participació important dins del grup familiar, especialment pel que fa a la transmissió del patrimoni, amb la qual cosa el gros del patrimoni familiar es mantenia intacte. Per a tot fill de llinatge noble la base de tota la seua existència era aconseguir un partit el suficientment atractiu com per a poder fundar una família, i aconseguir un patrimoni que poder transmetre als seus descendents. És fàcil conèixer els mecanismes de cohesió a l'interior dels llinatges de la noblesa, com a mínim a partir del segle XI, en canvi per a les famílies de comerciants i els membres de les oligarquies urbanes serà a partir de finals del segle XIII o principis del XIV, tot plegat gràcies a que aquests són el grups socials que han deixat constància de les seues voluntats a partir de la pràctica testamentaria³¹⁴. La solidaritat interna de la noblesa constituïa la regla fonamental de seu comportament, els nobles es donaven suport i

³¹³ DUBY, Georges. (1989): "La nobleza en la Francia medieval: una investigació a proseguir", *Hombres y estructuras en la Edad Media*, Madrid, pp. 54-55. DUBY, Georges. (1972): "Linage, noblesse et chevalerie au XIIè siècle dans la région Mâconnaise", *Annales*, pp. 803-823

³¹⁴ Joan Josep GREGORI BERENGUER *Família i parentesc, un cas valencià del segle XIV, els Tous*, tesi llegida en 1982 en la universitat de València, p. 32

cobertura mútua, arran de bregues, plets, minories d'edat, avals i altres situacions semblants, de la mateixa manera que s'enfrontaven per les herències i minories d'edat, cosa que ens mostra de manera prou indicativa que pertanyien a una mateixa parentela³¹⁵.

La formació del parentiu és un organisme totalment inestable que va modificant-se a causa de diversos factors, com ara els matrimonis, les morts, migracions etc, això suposa que el patrimoni no te perquè ser tota una globalitat indivisible, i pot coexistir perfectament el *mayorazgo* amb la transmissió d'una part del patrimoni basada en la partició simple, tal com devia ocórrer als països mediterranis. En el cas del regne de Castella, encara que es reconeixia el dret de primogenitura a un dels descendents, no es dubtava en millorar-lo fent-li l'anomenada "*mejora*" que constituïa en l'essencial del patrimoni del llinatge, cosa que no exclouïa l'existència de certs drets legítims de la resta de la descendència sobre una part important del dit patrimoni, d'ací al "*mayorazgo*" només hi havia un pas, tanmateix fins i tot aquest coexistia amb pràctiques hereditàries comunes a tots els fills³¹⁶.

Una sèrie d'elements van tindre un paper fonamental en el manteniment de la cohesió interna del llinatge. El primer factor a tindre en compte era el cognom, ja que aquest suposava la prova principal de la pertinença al llinatge, l'element que els unia com a descendents d'un avantpassat comú, simbolitzava els vincles de parentiu que els unien entre si, pels seus lligams de sang; realment es tractava d'una veritable senya d'identitat del llinatge, la que unia a les diferents branques emparentades entre elles³¹⁷. El cognom era el símbol de la transmissió hereditària al si de la noblesa, un element honorífic que afectava a tot el llinatge i als seus avantpassats, i que amés estava estretament lligat a la possessió d'un determinat patrimoni familiar, (recordem el feu de Llupià), el qual s'havia de conservar i mantenir.

Una bona part dels nobles, davant de la possibilitat de no tindre descendència masculina directa a la que transmetre els béns i el cognom del llinatge, optaren per llegar la seua herència a qualsevol dels membres de la família, o més comunament a obligar a la persona que fora designada heretera a que adoptara el cognom i les armes del llinatge com a condició *sine qua non* per a fer-se càrrec de l'herència, així per

³¹⁵ FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2008): "Notes per... Op. cit., p. 434

³¹⁶ GERBET, Marie Claude (1989): *La nobleza ...* Op. cit., pp. 102-107

³¹⁷ BECEIRO PITA, I. i CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990): *Parentesco, poder y mentalidad. La nobleza castellana, siglos XII-XV*, Madrid, p. 58

exemple Pero Maça de Liçana va adoptar el nom de Cornell per a poder beneficiar-se de l'herència del seu avi matern³¹⁸, també va ser el cas de Gil (III) Roís de Liori, que va haver de mudar el seu nom i cognom, pels de Juan (IV) Fernández de Heredia, per tal de rebre l'herència del llinatge de la seua mare Teresa Fernández de Heredia, filla del gran mestre de l'Hospital, Juan Fernández de Heredia.

Això mateix va fer el vescomte de Gallano Sanç (II) Roís de Liori en el seu darrer testament, en el que especificava que el seu hereu hauria d'anomenar-se Sanç i portar el cognom i les armes dels Liori³¹⁹. Era aquesta una manera per a que el llinatge poguera perpetuar-se i fer front a les lleis de la naturalesa, ja que en el moment de no tindre descendència, o de tindre només descendència femenina, el llinatge desapareixia com a tal, amb el seu cognom i armes. Això mateix va passar amb el llinatge Liori, que va desaparèixer com a tal al no tindre Joan Roís de Liori més que dues filles legítimes, Isabel i Hipòlita, de manera que tots els béns i l'herència del llinatge van anar a parar a mans d'Isabel Roís de Liori, convertida en una veritable pubilla, la quals ho va transmetre al fill primogènit Sanç de Cardona i Roís de Liori, a qui, seguint la voluntat del vescomte de Gallano, li van posar el seu nom i va dur les seues armes, reunint en la seua persona la herència patrimonial i els cognoms dels dos llinatges, l'herència paterna del llinatge Cardona i l'herència materna del llinatge Liori, però anteposant el cognom Cardona per ser el de més important ascendència, ja que els Cardona eren descendents per via materna de l'infant Pere de Ribagorça i del duc de Gandia Alfons d'Aragó el Vell.

Un altre element característic del llinatge eren les seues armes o el blasó comú, el qual es tractava de la veritable marca del llinatge, aquest solia ser o bé un element parlant del cognom o una altra representació. Per als llinatges nobles el cognom i les armes anaven units, ja que aquestes darreres eren la marca visible del llinatge, i per tant era obligatòria la seua adopció al mateix temps que el cognom. Així per exemple en la tomba que l'almirall de Sicília va manar que construïren en l'església de Santa Maria Annunziata de la ciutat Catània, al regne de Sicília³²⁰, manava: "*debeat exculpiri imago mea in una latera et alio imago prefate domine uxoris mei, atque fiant in ipsa tumba*

³¹⁸ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago *Noblesa i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, tesi defensada en la universitat d'Alacant en 2014, p. 172, inèdita.

³¹⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496. Vid. Col·lecció documental, Document 91

³²⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 3092 (2), ff. 81 v.-97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30

arma mea et dicte domine uxoris mei omisso et quarterata". Igualment apareixien les armes del llinatge en els sis segells amb les armes de Liori i de Montcada que cobrien el testament de Joan Roís de Liori³²¹ "*sex sigillis armorum de Liori et Moncada*", i en molt altres objectes que apareixen en l'inventari de Joan Roís de Liori³²², com un "cofre de fusta tenat ab armes de Liori e de Moncada laudat de lauda de stany ab sa tancadura, ja vell", també "un mig cofre de fusta tenat enlaudat de lauda de stany ab sa tancadura e ab armes de Liori e de Muncada, molt usat". També apareixen en l'inventari del vescomte de Gallano³²³, "les armes del dit deffunt, de l'or e de sendat carmesí, les quals armes del dit deffunt són castells e una creu", armes que corresponien a l'escut dels seus avis paterns, la creu dels Liori i els castells dels Fenández de Heredia.

El tercer aspecte a tindre en compte era el patrimoni del llinatge, es tractava de les senyories i els altres béns immobles, però sobretot castells, albergs, torres, cases, capelles etc., béns patrimonials que servien d'elements aglutinadors dels membres del llinatge. Molts llinatges es sentien identificats amb unes senyories particulars més enllà de la seua importància econòmica, tant era així que en molts casos van prendre part del seu cognom, ja hem parlat de la importància del feu de Llupià al comtat del Rosselló per al llinatge Llupià, o la baronia de Xèrica per al llinatge Xèrica. Va ser aquest també el cas del castell i la terra de Gallano, situat al regne de Sicília, per al llinatge Liori, ja que Sanç (II) Roís de Liori era conegut amb el nom de vescomte de Gallano, fins i tot després que aquesta senyoria deixara de pertànyer al llinatge, ja que en 1455 la dita senyoria va ser bescanviada amb el llinatge Perellós per les valls de Seta i Travadell situades en el regne de València, i el seu fill Joan Roís de Liori, que ja no tenia el títol honorífic de vescomte, era també conegut com a Joan de Gallano, "*don Joan Roiz de Liori, alias de Gayano*"³²⁴, i amb aquest nom apareix als documents oficials de la cancelleria reial, i fins i tot quan va ser nomenat ambaixador pel rei Ferran el Catòlic.

Altre espai especial per a la cohesió del llinatge eren les capelles familiars, amb els seus sepulcres i vasos destinats a soterrar als seus membres, ja que dites capelles reforçaven les relacions de parentiu tant abans com després de la mort, convertint-se en

³²¹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489. Vid. Col·lecció documental, Document 83

³²² SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490. Vid. Col·lecció documental, Document 84

³²³ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96

³²⁴ ARV, Manaments i empraes, any 1701, Llibre 1, ma 6ª, f. 15 rº-32 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 85

lloc de veneració del llinatge. En el cas de la ciutat de València, la majoria dels llinatges nobles tenien la seua pròpia capella funerària, capelles que estaven situades en les esglésies i els convents de la ciutat, i que van ser edificades pels nobles al llarg dels anys, en elles figuraven les armes del llinatge, i allà es van soterrar els seus membres durant generacions³²⁵. Eren per tant un element de cohesió del llinatge, el qual superava la barrera terrenal per unir-los també en l'altra vida, així mateix en les capelles es mostrava també a la resta de la societat el nivell econòmic assolit pel llinatge, afirmant el seu prestigi social, tant de les persones que les van construir com dels seus descendents³²⁶, i d'altra banda servien també per mantindre la devoció d'un llinatge cap a un sant particular i per guardar la memòria dels avantpassats comuns, esdevenint el punt de referència espiritual per als membres d'un llinatge. La creació d'una capella funerària va constituir una de les fites característiques de la instal·lació d'un nou llinatge dins de la noblesa, però també dins del patriciat urbà, encara que no de manera exclusiva³²⁷.

En el nostre estudi l'almirall de Sicília Sanç (I) Roís de Liori al seu testament escrit el 20 de desembre de 1420 va manar construir una tomba d'alabastre en l'església Santa Maria Annunziata de Catània, i traslladar allí els ossos del seus fills i de la seua esposa, llegant a tal fi 20 unces sicilianes, i altres 1.500 florins d'Aragó per construir una tomba d'alabastre³²⁸, però aquesta voluntat no va ser respectada pels marmessors del testament, Joan Castellà i Joan d'Agorreta. Així quan el vescomte de Gallano va decidir tornar al regne de València, primer va edificar una capella funerària en el convent de la Saidia, la qual després la donaria a una neta seua Iolant Centelles, mentre que el 19 de juny de 1476 li va ser concedida la construcció d'una capella en el monestir de Sant Francesc de la ciutat de València, amb la idea de convertir-la en el panteó familiar del llinatge, drets que van ser renovats en 1486 i 1493, a canvi de la promesa de llegar al convent 30 lliures anuals més 9.000 sous amortitzats, i en el seu testament va

³²⁵ GERBET, Marie Claude. (1997): *Las noblezas españolas ...* Op. cit., p. 340

³²⁶ PIQUERAS JUAN, J. (2012): "Relaciones familiares en la Valencia tardomedieval. Consanguinidad y afinidad a través de las manifestaciones de ultimas voluntades", *Studia historica, Historia Medieval*, nº 30, Salamanca, p. 202. Idem. (2012): "Contratos matrimoniales en régimen dotal, 1381-1491: una aproximación a la sociedad del reino medieval de Valencia", *En la España Medieval*, v. 35, pp. 100-101

³²⁷ GARCIA MARSILLA, Juan Vicente. (2011): "Capella, sepulcre i lluminària: art funerari i societat urbana", *Art i societat a la València medieval*, València, pp. 191-214

³²⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 3092 (2), ff. 81 v.-97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30

manar ser soterrat en la dita capella de la Verge Maria de la Neu³²⁹, amb una missa solemne, en la que havia de participar la confraria de la Verge Maria de la Seu de València, més tots els preveres de les parròquies i de les altres esglésies de la ciutat, també va manar que tots els servidors de la seua casa foren vestits de dol. Així mateix la vescomtessa de Gallano al seu testament manava ser soterrada en la mateixa capella i amb la participació de la mateixa confraria³³⁰. En canvi Francina de Centelles, la primera esposa de Joan Roís de Liori, manava al seu testament ser enterrada en la capella de la Verge Maria del monestir del Carme de València, on estava soterrat el seu pare Pere Centelles³³¹.

Cal assenyalar també la participació del llinatge en tot tipus de cerimònies, els soterraments, els batejos, la investidura com a cavaller i els matrimonis. Una de les principals cerimònies eren els soterraments, als quals assistien tots els membres del llinatge acompanyats dels servents, tots vestits de dol per a l'ocasió, així mateix era prou comú als testaments i darreres voluntats que el testador oferira als seus parents i criats vestits de dot per tal que hi acudiren al mateix amb aquesta roba. Els matrimonis eren les altres de les cerimònies més representatives. Així sabem que el matrimoni concertat el 23 de setembre de 1401 entre Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles, es va fer per poders, i la persona que representava al nuvi era Joan de Pròxita³³², de fet l'únic matrimoni del llinatge Liori que sabem on es va realitzar i quan, va ser el de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada que es van casar el 30 de setembre de 1473 en l'església de Sant Esteve de la ciutat de València.

L'àmbit religiós era també un espai propici per a la participació externa de la condició de noble, a través de la pertinença a una o diverses confraries, les quals prenen part en el soterrament dels seus membres. Com ja hem vist els vescomtes de Gallano pertanyien a la confraria de la Verge Maria de la Seu de València. Així mateix els nobles van destacar també com a donants de joies i diners als temples i monestirs, eren

³²⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496. Vid. Col·lecció documental, Document 91

³³⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1495. Vid. Col·lecció documental, Document 90

³³¹ APCCV Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468. Vid. Col·lecció documental, Document 55. "elegim sepultura, nostre cors fahedora en la església del monestir de la Verge Maria del Carme de la ciutat de València, en la capella de la Verge Maria, en lo vas on lo cors del molt noble mossèn Pere Centelles, \pare nostre/ fou sepellit, e volem que sia feta la nostra sepultura aniversari e cap d'any, a coneguda dels dits nobles mare e marit nostres, en la qual sepultura, volem que entrevinga la loable confraria de la Verge Maria de la Seu de València".

³³² SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 426 v.–435 v. Vid. Col·lecció documental, Document 2

comitents en l'elaboració d'obres d'art, com sepulcres, retaules i peces d'orfebreria, obres que com hem pogut observar es recollien en els seus testaments.

En canvi una altra sèrie de factors eren disgregadors de la solidaritat entre els membres del llinatge, les principals raons eren sempre de tipus econòmic, generalment relacionades amb les herències i a causa de l'administració de les herències per part dels tutors i els curadors dels hereus menors de quinze i vint anys d'edat, així entre les diverses branques dels llinatges s'establien plets successoris per les herències de determinades senyories, i el resultat de totes aquestes disputes era el distanciament de les diverses branques de la mateixa família³³³, o del membres d'una mateix llinatge.

Dins del llinatge Liori es van efectuar diversos plets entre els seus membres, el primer va ser entre Sanç (II) Roís de Liori contra els hereus del seu oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, quan en 1459 el vescomte de Gallano va demanar als hereus del seu oncle per a que li presentaren els documents sobre l'administració de les senyories sicilianes de Mistretta i Capizzi referides als anys de la seua minoria d'edat³³⁴. Un altre plet es va produir entre Joana Mateua de Requesens i Montcada en contra de la seua mare Beatriu de Montcada, per l'administració que aquesta darrera havia fet dels béns de la herència del seu pare Bernat de Requesens i Santacoloma, i que va finalitzar després de molts anys de plet amb la venda el 25 d'octubre de 1501 de la senyoria de Riba-roja a la seua filla³³⁵. Tanmateix la possessió de la senyoria de Riba-roja va ocasionar un plet entre Isabel Roís de Liori contra la seua mare Beatriu de Montcada, el qual es va iniciar en l'any 1500³³⁶, i que després de molts anys i moltes vicissituds es va resoldre ja en el segle XVI a favor de Sanç de Cardona i Roís de Liori.

De resultes de totes aquestes disputes entre els llinatges es veu com es van separant les diverses branques del llinatge entre elles, primer van ser els llinatges Liori i Fernández de Heredia, i després dins del mateix llinatge es van anar separant els diversos membres entre si, així veiem l'enfrontament entre Beatriu de Montcada i la seua filla Joana Mateua de Requesens a causa del béns de l'herència del seu pare, i dins del llinatge Liori es van separar Isabel Roís de Liori i sa mare Beatriu de Montcada, i

³³³ Per saber més sobre el tema Vid. ALABAU CALLE, José Antonio. (2009): "De tudors e curadors: Sucesiones, herencias y menores según la legislación foral valenciana. Una aproximación a su estudio.", *Saitabi*, nº 59, pp. 267-278

³³⁴ ARV Reial Cancelleria Llibre 280, f. 98 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 45

³³⁵ BV, Manuscritos, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 193 vº-198 rº.

³³⁶ ARV, Procesos Criminales, Caixa N° 4398, Expedient 7.

finalment també les darreres descendents, les dues germanes Isabel i Hipòlita, tot per la possessió de la senyoria de Riba-roja.

2 El matrimoni:

El concepte occidental de la família es fonamenta en la comunitat conjugal dels esposos, i atorga gran rellevància al matrimoni, entès com el mitjà fonamental per a millorar la casa, incorporar noves propietats i per a establir, mantindre i ampliar les xarxes àmplies de parentiu; el matrimoni era el que donava continuïtat biològica al llinatge, i també constituïa la manifestació jurídica d'un acte social, ja que el matrimoni es va convertir en una veritable institució³³⁷. El seu funcionament tenia com a principal objectiu la perpetuació del grup familiar, ja fora el d'una família ampla o estreta, així el matrimoni es repeteix en cadascuna de les generacions, i per tant constitueix la cèl·lula bàsica de tota l'estructura del parentiu, i també de tota la societat. El matrimoni ens explica la mobilitat o estabilitat social en base a les estratègies matrimonials i les seues aliances, ja que aquest funcionava a nivell de les aliances entre les famílies, amb la qual cosa hi havia tota una sèrie d'estratègies que podien ser plantejades, en el fons es tracta d'un intercanvi de dones entre els diferents grups familiars, o llinatges, aquestes estratègies d'aliança s'emmarquen en el context de les relacions socials entre els membres d'un mateix estament, en el nostre cas al sí del grup de la noblesa, però també es pot realitzar aquestes aliances entre diversos grups o estaments socials, com pot ser el cas entre la baixa noblesa i el patriciat urbà. La dinàmica era sempre la mateixa la d'intentar conservar l'estatus i millorar-lo dins de les seues possibilitats, així el matrimoni amb dones nobles sumava la noblesa de la família de la dona a la noblesa del marit, al mateix temps que el casament amb dones d'inferior condició no comporta cap deshonor ni els hi restava categoria³³⁸.

En el contracte matrimonial tenim la base del sistema de parentiu, i amb ell es ritualitzava l'intercanvi de dones entre les famílies, que era realment el *quid* de la qüestió, hem de fer menció als rituals que s'havien de seguir per a constituir un matrimoni, podríem parlar d'un conjunt de celebracions, moltes vegades separades per anys, i al final del procés era l'església la que donava el seu consentiment per mitjà del sagrament del matrimoni. Amb la qual cosa l'intercanvi de dones quedava regulat des

³³⁷ FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2008): "Notes per ... Op. cit., p. 435.

³³⁸ GERBET, Marie Claude (1989): *La nobleza en ...* Op. cit., p. 81-83

d'una perspectiva exogàmica, ja que l'església penalitzava l'endogàmia, i obligava a les famílies a cercar dones en altres famílies de fora del cercle del llinatge³³⁹. L'església controlava les relacions entre els diferents grups de parents, posant límits a les tendències endogàmiques, amb la qual cosa eixamplava els límits de les relacions de parentiu, imposant-les a tota la societat, començant per la noblesa i les elits socials dominants, unes regles de comportament social sobretot a nivell de la sexualitat i de la continència. Per aquells membres del llinatge que no prenen part en el repartiment del patrimoni familiar, es van crear mecanismes correctors que tindrien la màxima expressió en l'existència de les ordes militars i la carrera eclesiàstica per als homes, i les ordes religioses femenines per a les dones³⁴⁰.

El matrimoni el podem comparar amb una espècie d'associació conjugal, en la qual existeixen tota una sèrie d'aportacions, intercanvis i relacions d'interessos, que marquen les pautes de comportament de la parella; en elles es pot observar la participació o no de la dona en el patrimoni i en la seua transmissió, la importància de l'aixovar i de la dot, i les cerimònies que en regulen tot el conjunt. Però la importància principal en el matrimoni és la qüestió de la dot de la muller, doncs les modalitats de la dot eren molt diverses i estaven sotmeses als pactes entre els llinatges. El principal objectiu d'un llinatge noble era la seua pròpia supervivència, per la qual cosa una de les principals accions era la política matrimonial, a la que els esposos li dedicaven tots els seus esforços³⁴¹. El matrimoni era l'instrument fonamental per assegurar la continuïtat del llinatge, per mitjà de la successió i la descendència, i permetia crear grups familiars amplis a partir de la segona generació, igualment el matrimoni era un dels principals elements per consolidar les aliances amb els altres llinatges.

La funció de la dona noble no es reduïa només a ser l'objecte passiu de l'intercanvi matrimonial entre llinatges, sinó que se li reconeixien determinades funcions públiques, ja fora com a hereva i transmissora del patrimoni familiar, ja com agent facilitador d'aliances i xarxes de solidaritat amb els altres llinatges, i així mateix com a administradora i governadora del patrimoni familiar, ja fora durant l'absència o la

³³⁹ GUERRAU-JALABERT, Anita (1984) "Sobre las ... Op. cit., p. 68-69

³⁴⁰ Ídem., pp. 74-75. Vid. també sobre el tema dels convents femenins GARCÍA-OLIVER, Ferran. (1991). "Desafnanades e incorregibles dones": Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval", *Revista d'Història Medieval*, nº 2, pp.133-158.

³⁴¹ GERBET, Marie Claude (1997): *Las noblezas españolas ...* Op. cit., p. 330-335. Vid. també FORONDA, F. i CARRASCO, A. I. (2007): *Du contrat d'alliance au contrat politique. Cultures et sociétés politiques dans la péninsule iberique à la fin du Moyen Âge*, Tolosa, p. 11.

mort del marit, o la dels seus propis germans. En alguns casos el paper de la dona va ser clau, com a pubilles les dones van ser les transmissores a la seua descendència del patrimoni del llinatge matern, amb la imposició del cognom i les armes del llinatge matern, aquests van ser el casos ja esmentats de Sança de Llupià, casada amb un Monsoriu en el llinatge Llupià, o de Brianda Cornell casada amb Pero Maça de Liçana en el llinatge Maça de Liçana, i en el nostre treball sobre el llinatge Liori els casos de Teresa Fernández de Heredia i d'Isabel Roís de Liori. I així mateix per la importància del matrimoni com a la via més normal per a reconduir les branques secundàries d'un llinatge al tronc principal, com el casament de Joan de Llupià i Fabré amb la seua cosina Anna, hereva de la branca de Clairà, en el segle XV en el llinatge Llupià³⁴², i també per formar aliances amb altres famílies i així ampliar la base patrimonial del llinatge, en el nostre estudi les aliances entre els llinatges Liori i Centelles, principalment.

Tampoc s'ha de menystenir la importància econòmica del matrimoni, ja que l'enllaç matrimonial podia representar la vinculació futura d'interessos i fins i tot d'hisendes, com va ocórrer amb el matrimoni d'Alfons de Cardona amb la pubilla Isabel Roís de Liori, la qual va integrar el patrimoni del llinatge Liori al llinatge Cardona. Per la qual cosa l'elecció de la parella era fonamental per a la transcendència del llinatge i per a la seua permanència i engrandiment, també ho era per a millorar el seu nivell econòmic i fins i tot el poder polític. Una de les estratègies més habituals va ser la unió amb un membre d'una família més rica i amb major prestigi social a l'interior de l'estament militar, que li aportara el recolzament d'un llinatge molt més poderós i influent, a canvi d'una bona dot³⁴³.

Gràcies a l'estudi de les capitulacions matrimonials, doncs són documents que ens donen molta informació, sabem que l'elecció del cònjuge en l'Edat Mitjana es trobava menys influenciada per factors relacionats amb l'estament social que per les ambicions econòmiques i els motius polítics, ja que les unions amb altres famílies presentaven molts avantatges pel que feia a la relació amb llinatges poderosos, o l'ampliació de les xarxes clientelars amb famílies d'inferior categoria social³⁴⁴. En el cas més específic de la noblesa valenciana i de tota la Corona d'Aragó, els problemes econòmics pels que va

³⁴² FERNÁNDEZ TRABAL, Josep (2008): "Notes per ... Op. cit., p. 435

³⁴³ BECEIRO PITA, I i CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (1990): *Parentesco ...* Op. cit., pp. 125 i 147. També GERBET, Marie Claude (1989): *La nobleza ...* Op. cit., p. 82.

³⁴⁴ LALIENA CORBERA, Carlos i IRANZO MUÑÍO, María Teresa (1998): "Poder, honor y linaje en las estrategias de la nobleza urbana aragonesa (siglos XIV-XV)", *Revista d'Història Medieval*, nº 9, pp. 60-61

travessar aquest estament durant la baixa Edat Mitjana va fer que es cercaren matrimonis fora de l'estament militar, principalment en els grup l'oligarquia urbana, entre els prohoms, mercaders i juristes d'origen ciutadà, de manera que els fills de la baixa noblesa van cercar matrimonis amb donzelles de la burgesia ciutadana de València³⁴⁵ i de les altres principals ciutats de tota la corona.

Un exemple de tot açò el tenim en el llinatge valencià dels Tous, dos membres del llinatge es van casar amb dones provinents de la burgesia ciutadana de València, Galceran de Tous amb una Ripoll, i Pere Tous amb una Marrades, mentre que altres membres del mateix llinatge es van casar amb nobles, Beatriu Tous amb Joan Fernández de los Arcos, Pere Tous amb Violant, filla del senyor de Serra, Francesc Tous es casà amb una Calvo que no era noble; en canvi si ho van fer Ramon de Tous que es casà amb una Maçana, i la seua filla Maria amb un Dalnet; però qui va fer el millor casament de tot el llinatge va ser Jofré de Tous que es va casar amb una Centelles i va ser senyor de les baronies d'Artana, Borriol i Oropesa. Per tant l'estructura de parentiu del llinatge Tous era asimètrica, ja que els Tous intercanvien dones tant amb la noblesa i el grups socials superiors en l'escala social, com amb els inferior del patriciat urbà³⁴⁶.

En tots els enllaços matrimonials del llinatge Liori no trobem cap enllaç endogàmic entre membres del mateix llinatge, ja que amb l'arribada de nous llinatges en el segle XV hi havia moltes famílies on escollir parella, cosa bastant comuna en altres indrets de la península, com si era el cas d'Aragó³⁴⁷ i de la governació d'Oriola³⁴⁸. Però en canvi els enllaços consanguinis entre l'alta noblesa van ser molt majors que els enllaços consanguinis entre membres de la noblesa mitjana i baixa. En altres llocs de la península Ibèrica hi havia una endogàmia més gran entre els llinatges de l'alta noblesa, com apareix en els casos estudiats per M. C. Gerbet en Extremadura³⁴⁹, Quintanilla Raso en Còrdova³⁵⁰, i els llinatges Llupià i Requesens en Catalunya. Tanmateix entre els

³⁴⁵ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 82

³⁴⁶ GREGORI BERENGUER, Joan Josep. (1982): *Família i parentesc, un cas valencià del segle XIV, els Tous*, València, Universitat de València, tesi doctoral, pp. 110-111

³⁴⁷ LALIENA CORBERA, Carlos i IRANZO MUÑO, María Teresa (1998): "Poder, honor ... Op. cit., p. 62

³⁴⁸ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2014): *Nobleza i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, Alacant, Universitat d'Alacant, tesi doctoral, p. 184

³⁴⁹ GERBET, Marie Claude (1989): *La nobleza en ...* Op. cit., pp. 81-83

³⁵⁰ QUINTANILLA RASO, Maria Concepción (1982): "Estructuras sociales y familiares y papel político de la nobleza cordobesa (siglos XIV-XV), *En la España Medieval. Estudios en memoria del profesor D. Salvador de Moxó*, III, v. II, Madrid, pp. 342-343

integrants de l'alta noblesa va existir una certa tendència a cercar matrimonis amb membres d'altres grans nobleses foranes si era necessari, aquesta tendència s'observa sobre tot entre els gran llinatges que cercaven bons enllaços amb nobleses foranies però que foren de igual o major condició social que la seua³⁵¹. Així en el regne de València, podem destacar el cas de Joan de Cardona que es va casar amb Maria Fajardo, germana de l'*adelantado* de Múrcia Pedro Fajardo, o el en nostre estudi el cas de Beatriu de Montcada que es va casar en primeres núpcies amb el noble català Bernat de Requesens i Santacoloma, i després el de la seua filla Hipòlita casada amb Lluís de Requesens i Joan de Soler membre també del llinatge Requesens.

Les aliances familiars entre el llinatges que hem pogut observar en el nostre estudi, totes corresponien a llinatges d'una mateixa categoria social. El primer enllaç matrimonial que es produeix va ser entre els llinatges Liori i Centelles, doncs en 1401 es va produir el matrimoni entre Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles-Riusech, va ser un matrimoni concertat entre els pares del nuvi Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia, juntament amb el seu fill primogènit Juan (IV) Fernández de Heredia, i la mare de la núvia Ramoneta de Riusech i els seus fills³⁵², aquesta aliança entre els dos llinatges es va reforçar posteriorment amb la compra de la senyoria de Riba-roja que l'almirall de Sicília va fer a la seua sogra en 1409, però desgraciadament Ramoneta de Centelles va morir abans que el seu marit, i només van quedar tres fills del seu matrimoni, dues filles i un fill, tots ells menors d'edat quan va morir Sanç (I) Roís de Liori.

El següent matrimoni va ser el de Sanç (II) Roís de Liori amb Beatriu de Mur, aquest va ser un enllaç concertat per l'oncle del nuvi, el tutor Juan (IV) Fernández de Heredia, i també per l'oncle i tutor de la núvia, Dalmau de Mur arquebisbe de Saragossa, ja que els dos esposos eren menors d'edat³⁵³, contant amb l'aprovació del mateix monarca Alfons el Magnànim, ja que Sanç (II) Roís de Liori era orfe tant de mare com de pare, mentre que Beatriu de Mur era òrfena però només de pare, del matrimoni entre Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur van tindre almenys tres fills, dues filles i un fill.

³⁵¹ GERBET, Marie Claude (1989): *La nobleza ...* Op. cit., p. 81

³⁵² SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 426 v.-435 v. Vid. Col·lecció documental, Document 2

³⁵³ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 24, C. 1. Vid. Col·lecció documental, Document 32

Dos fills del vescomte de Gallano van maridar també amb el llinatge Centelles, específicament amb la branca de Pere Centelles, anomenat també Pere de Riusech, seguint el passos del seu mateix avi, van casar una filla, encara que no ho sabem del cert pensem que seria la filla major i que s'anomenava Joana, la qual es va casar amb Bartomeu Sentllir de Centelles, fill de Pere Centelles (o Riusech) i Joana Sentllir, però aquesta filla va morir abans de 1459, i del dit matrimoni van tindre una filla anomenada Iolant, que va ser monja del monestir de la Saldia de València. Així mateix el seu únic fill i hereu, Joan Roís de Liori també es va casar en 1465 en primeres núpcies, amb Francina Centelles³⁵⁴, una altra filla del mateix Pere Centelles (o Riusech) i de la segona muller, Beatriu Boil (també anomenada Andreua de Castellet), però Francina va morir tres anys més tard en 1468, després de parir una filla setmesona. Tot plegat ens indica la relació existent entre la branca del llinatge de Pere Centelles (dit també Pere de Riusech) i el llinatge Liori, en el que suposava una veritable aliança entre els dos llinatges, aliança que es va truncar per la mort de les dues dones Joana Roís de Liori i Francina Centelles.

D'altra banda Joan Roís de Liori es va casar en segones núpcies amb Beatriu de Montcada i Vilaragut, la qual anteriorment ja havia estat casada amb Bernat de Requesens i Santacoloma, d'aquest matrimoni havia tingut una filla pòstuma, Joana Mateua de Requesens i Montcada, (la qual es va casar amb Galceran de Requesens i Cardona, que era el fill de Lluís de Requesens i Joan de Soler, qui després d'enviudar es casaria amb Hipòlita Roís de Liori i Montcada, germanastra de l'anterior), amb la qual cosa veiem com entre l'alta noblesa de Catalunya l'endogàmia dins del mateix llinatge estava molt més estesa que no al regne de València.

Així mateix, Isabel Roís de Liori, la filla major de Joan Roís de Liori, havia estat nomenada hereua universal pel testament del seu pare publicat el 30 de juliol de 1489, qui havia compromès el seu casament amb Alfons de Cardona, fill primogènit i hereu de Joan de Cardona i Maria Fajardo, va fer el matrimoni més avantatjós de tot el llinatge, més be el que va fer un bon matrimoni va ser el llinatge Cardona, el matrimoni va ser confirmat pel vescomte de Gallano, i les capitulacions matrimonials es van celebrar en Betxí l'1 de setembre de 1493 entre els vescomtes de Gallano i la núvia d'una part, i els

³⁵⁴ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

pares del nuvi, Joan de Cardona i Maria Fajardo de l'altra³⁵⁵, tanmateix en aquest cas no apareix per a res la mare Beatriu de Montcada.

Un cas ben diferent es el l'altra filla de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, Hipòlita Roís de Liori, qui es va casar en 1501 amb Lluís de Requesens i Joan de Soler, ara si amb l'acord de sa mare Beatriu de Montcada i l'avia Beatriu de Mur, malgrat el parentiu i de la diferència d'edat existent entre els dos contraents, encara que no existia relació directa consanguínia entre tots dos, si que existia una certa endogàmia familiar entre els llinatges Requesens i Montcada³⁵⁶.

Amb aquests dos darrers matrimonis d'una banda desapareix el llinatge Liori com a llinatge independent, i d'altra banda, la filla major Isabel entrava a formar part d'un dels principals llinatges del regne de València, els Cardona, que eren descendents de l'infant Pere de Ribagorça i el duc de Gandia Alfons el Vell per via materna i dels comtes de Cardona en Catalunya per via paterna; mentre que l'altra filla Hipòlita s'incorporava al llinatge Requesens, un dels llinatges més importants de Catalunya, i es convertia llavors en la comtessa de Palamós, amb la qual cosa pràcticament les dues germanes es van casar amb nobles de superior categoria.

Les capitulacions matrimonials són la millor documentació per a estudiar el tipus de relacions que existien entre els llinatges sí es coneix el nivell econòmic dels contraents, el contracte matrimonial entre els nobles del regne de València es basava en el règim de partició de béns, on s'especificaven al detall les clàusules del contracte, sobretot pel que fa al patrimoni i als béns que cadascuna de les parts aportava al matrimoni³⁵⁷.

Les aportacions dels contraents a cada matrimoni estaven en consonància amb la posició que ocupaven en el si de cada llinatge, de manera que els hereus del llinatge percebien molts més béns que la resta dels germans, així va ser el cas de Juan (IV)

³⁵⁵ A.H.N. Nobleza, Osuna, Caja 532, D. 2 (12), i SNAHN, OSUNA, C.1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1493. Vid. Col·lecció documental, Document 86

³⁵⁶ Ja que el nuvi era el pare de Galceran de Requesens i Cardona, fill de la seua primera esposa Elfa de Cardona i Anglesola, i espòs de Joana Mateua de Requesens i Montcada, germanastra d'Hipòlita Roís de Liori i Montcada. SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1501 (València, 3 d'abril 1501). Vid. Col·lecció documental, Document 100: "atés que los dits nobles don Luís de Requesens e dona Ypolita són en grau de affinitat, que obtesa e haguda de nostre Sant Pare dispensació per a poder fer e fermar lo dit matrimoni".

³⁵⁷ BENÍTEZ SÁNCHEZ-BLANCO, Rafael. (1992): "Familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano (siglos XVI-XVII): ponderación global y marco jurídico.", *Poder, familia y consanguinidad en la España del Antiguo Régimen*. Anthropos, pp. p. 50-58, i FURIÓ, Antoni. (1990): "Tierra, familia y transmisión de la propiedad en el País Valenciano durante la Baja Edad Media." *Relaciones de poder, de producción y de parentesco en la Edad Media y Moderna: aproximación a su estudio*. Madrid.

Fernández de Heredia que va rebre els béns del llinatge de sa mare i la major part del patrimoni del seu pare: Sot de Xera, Cascant, Olba, Montalbán etc., mentre que el segon fill, Sanç (I) Roís de Liori, en el moment del seu matrimoni amb Ramoneta de Centelles fet el 23 de setembre de 1401, només va rebre béns per valor de 25.000 florins d'or d'Aragó³⁵⁸, que corresponien a la senyoria de Betxí. En els casos dels fills primogènits i per tant hereus del llinatge, els pares del nuvi solien aportar al nou matrimoni una part del patrimoni familiar donada pel pare; aquest va ser el cas de Sanç (II) Roís de Liori quan va donar al seu fill Joan Roís de Liori, en 1465 per raó del primer matrimoni amb Francina de Centelles, les senyories sicilianes de Mistretta i Capizzi³⁵⁹, i en 1473 en el segon matrimoni amb Beatriu de Montcada la senyoria de Riba-roja³⁶⁰. Així mateix quan es van casar Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori, el pare del nuvi Joan de Cardona li va donar al seu fill les valls de Guadalest i Confrides, això es feia per tal d'assegurar la perpetuïtat de la família i defensar la propietat del patrimoni del llinatge, i se solia acompanyar de determinades clàusules referides a l'usdefruit o a la reintegració al llinatge d'allò que se li havia lliurat en el matrimoni en el cas de que la parella no tinguera descendència.

D'altra banda s'ha de tindre en compte l'existència de fills il·legítims, així en el nostre estudi el vescomte de Gallano, el 7 d'octubre de 1482, va concertar el matrimoni de la seu filla bastarda Caterina de Liori amb Joan Torrelles cavaller de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, i li va donar a la seua filla la senyoria de Carabona³⁶¹, alqueria situada en el terme municipal de la vila de Borriana, senyoria que el vescomte havia comprat prèviament i que no formava part del patrimoni del llinatge, inclòs en el vincle establert per l'almirall de Sicília.

També es pot valorar per les clàusules dels contractes matrimonials quin nivell de rendes aporten les núvies al matrimoni, les dots de les núvies depenien de la posició socioeconòmica que el llinatge ocupava dins de l'estament nobiliari. La dot de la dona es veia incrementada amb el creix o preu per la virginitat de la núvia, que solia valorar-se en la meitat de la dot, d'altra banda els béns aportats a la dot, podien ser diners en

³⁵⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 426 v.–435 v. Vid. Col·lecció documental, Document 2

³⁵⁹ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

³⁶⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473. Vid. Col·lecció documental, Document 63

³⁶¹ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482. Vid. Col·lecció documental, Document 70

metàl·lic, o altres béns, com per exemple propietats immobles, terres, cases, una alqueria (com era el cas de l'alqueria de Carabona que va aportar Caterina de Liori al seu matrimoni amb Joan Torrelles), pensions de censals, roba per a la cambra, i altres aixovars domèstics. La dot aportada per la núvia passava a formar part del patrimoni dels esposos, però com que el matrimoni valencià es solia fer en règim de partició de béns, per això i per tal de preveure la dissolució del matrimoni o la mort del marit, la dot de la muller s'havia d'assegurar sobre una sèrie de propietats, que permeteren la restitució de la dot en cas que fora necessari, i normalment solien assegurar-se sobre les rendes d'una o més d'una senyoria, de fet la restitució de la dot a la mare solia ser difícil per par de l'hereu del llinatge.

D'altra banda els contractes matrimonials no deixaven de ser unes aliances entre els llinatges, així aquests també es feien per motius polítics i socials, per tal d'augmentar el poder polític i la influència social en una determinada localitat. Per això se solien contractar matrimonis entre els llinatges de igual o superior nivell, de dins o defora del regne, així els membres de l'alta noblesa cercaven els seus pretendents en el mateix nivell per tal de consolidar la seua posició i mostrar la seua situació de preeminència³⁶², així mateix si els nobles estaven dividits en bàndols o faccions, sempre es cercaven els enllaços matrimonial entre els nobles del mateix bàndol o facció, per així reforçar aquestes aliances. En cas d'enviudar de l'home o la dona, poc de temps després del període de dol es solia contractar un segon matrimoni.

Al final del present estudi presentarem els arbres genealògics dels principals llinatges del nostre estudi, els quals es recullen en un annex, ja que creiem que són fonamentals per tal de seguir les diferents branques familiars i els enllaços que es produeixen entre els diferents llinatges. Els arbres genealògics que hi apareixen són els dels llinatges següents: els llinatges Liori dels segles XII i XIV, el dels vescomtes de Gallano, i els llinatges Fernández de Heredia, Centelles, Montcada i Requesens.

3 la situació de la dona:

Dins del matrimoni la part masculina era la que sempre prevalia en tot moment, per la qual cosa ens interessa estudiar especialment l'estatus de la dona, tant en relació amb la pertinença a la família d'acollida com pel que fa a la família d'origen. Cal prestar un interès especial al paper desenvolupat per la dona en aquesta societat

³⁶² GERBET, Marie Claude (1997): *Las noblezas ...* Op. cit., pp. 332-333

medieval, hem de valorar la situació concreta en que es trobaven les dones dins dels grups familiars, ja que la dona es veia en cadascun dels nivells de la noblesa sotmesa a tota classe de dependències i ocupava una situació totalment secundària dins de l'estament de la noblesa, cosa que és fàcil de documentar si en fixem en les pràctiques dotals i hereditàries, tanmateix en alguns casos les dones van aconseguir un paper important i influent en la política³⁶³. En el costum hereditari es solia afavorir de manera destacada les línies masculines, i solament en el cas que no sobrevisquera cap descendent masculí que poguera fer-se càrrec de l'herència familiar, entraven en joc els drets de les dones, ja fora com a pubilles i hereues del patrimoni familiar, ja fora com a usufructuàries si eren vídues i els hereus menors d'edat³⁶⁴. El mecanisme de la herència el que venia a garantir era que independentment de qui fora l'hereu, tant si era home o dona, el patrimoni del llinatge s'havia de transmetre a l'interior del mateix llinatge, i passar a la generació següent.

Quin paper s'assignava a les dones al si dels llinatges nobiliaris, per als llinatges la dona era un mitjà, un instrument ideal per a la consecució dels fins que volia el llinatge, i la manera de concretar-los era a partir de les estratègies matrimonials. De fet la dot de la dona era la part del patrimoni que rebia per part del llinatge d'origen, i en canvi l'augment de la dot, el creix era la part que rebia del patrimoni del llinatge d'acollida, el del seu marit. Així doncs la dona havia de conformar-se per al seu propi sosteniment amb la seua dot i amb el creix del marit, de manera que amb aquesta aportació de la dot, la dona quedava exclosa de la resta de l'herència familiar i també del patrimoni del llinatge d'origen³⁶⁵, al contrari que els seus germans mascles, que sí que rebien una part del patrimoni del llinatge; aquest mecanisme s'utilitzava per part dels llinatges per a poder incrementar la cohesió dels grups familiars i evitar la dispersió del seu patrimoni³⁶⁶. La dona estava a mercè de la vàlua de la seua dot, en cas d'aconseguir un matrimoni avantatjós aquesta seria molt alta, però en cas contrari aquesta quantitat es reduïa considerablement, i en el pitjor dels casos, sí el llinatge no tenia prou patrimoni per pagar una altra dot, el seu destí era entrar en un convent, ja que

³⁶³ NARBONA CÁRCELES, María (2009). "Noblas donas: las mujeres nobles en la casa de María de Castilla, reina de Aragón (1416-1458)", *Studium: Revista de humanidades*, nº 15, pp. 89-113.

³⁶⁴ DE AHUMADA BATLLE, Laia. (2009): "Les senyores feudals com a hisendades i gestores del patrimoni", *Manuscrits*, nº 27, pp. 103-105.

³⁶⁵ CATALÁ SANZ, Jorge Antonio. (1993): "El coste económico de la política matrimonial de la nobleza valenciana en la época moderna." *Estudis: Revista de historia moderna*, nº 19, València, pp. 167-181.

³⁶⁶ GERBET, Marie Claude (1997): *Las noblezas...* Op. cit., pp. 332-333

els convents també van ser creats per a acollir les dones de la noblesa³⁶⁷ i d'altres grups socials que no es podien maridar.

En el nostre estudi podem veure com la dot de Ramoneta de Centelles estava valorada en 50.000 sous moneda reals de València, així mateix la dot de la vescomtessa Beatriu de Mur valia 110.000 sous barcelonesos, la dot de Francina Centelles també valia 110.000 sous, la segona esposa Beatriu de Montcada va aportar al matrimoni la senyoria de Riba-roja valorada en 140.000 sous, Isabel Roís de Liori la pubilla del llinatge va aporta 150.000 sous de dot i finalment Hipòlita Roís de Liori aportava 161.000 sous moneda real de València al seu matrimoni. Com veiem es tracta de quantitats elevades que corresponen al nivell social de les núvies dins de l'estament militar, res a veure amb la dot de Caterina de Liori, la filla il·legítima del vescomte, el qual va aportar 35.000 sous al seu casament amb el cavaller Joan Torrelles.

S'ha de tenir en compte el fenomen de les segones núpcies, aquestes eren cada volta més freqüents al llarg dels segles medievals, les diferències d'edat entre els contraents feien que les dones enviudaren, i romangueren vídues mentre encara eren joves, amb la qual cosa s'obria la possibilitat d'un segon matrimoni.

En el nostre estudi hem pogut conèixer diversos casos de segones núpcies, un per part de Joan Roís de Liori, que després d'enviudar de Francina Centelles en 1468, es va tornar a casar en 1473 en segones núpcies amb Beatriu de Montcada, en el que també suposava un segon matrimoni per a la núvia, ja que aquesta havia enviudat en 1469 de Bernat de Requesens i Santacoloma. Així mateix la segona de les filles del matrimoni, Hipòlita, es va casar en 1501 amb Lluís de Requesens i Joan de Soler, qui també havia enviudat de la seua primera esposa Elfa de Cardona i Anglesola; un altre cas va ser el de la filla il·legítima del vescomte de Gallano, Caterina de Liori, que es va casar amb Joan Torrelles, que era vidu de la noble Isabel Tolsa.

4 La descendència:

L'altre factor clau en l'estructura del llinatge era la seua descendència, factor que tenia una importància de primer ordre, doncs d'una banda representava la supervivència del llinatge, i de l'altra era un instrument bàsic per a la seua consolidació i ampliació, ja

³⁶⁷ Per a saber més del tema vore GARCIA-OLIVER, Ferran (1991): "Desafranades e incorregibles dones: Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval", *Revista d'Història Medieval*, nº 2, València, pp.133-158.

que amb els fills tenien l'oportunitat de concertar aliances familiars amb altres llinatges. El primer que hem de saber és quina era la fecunditat dins de l'estament de la noblesa, i les seues diferències respecte del nivell econòmic de cada grup de nobles. La millor manera de conèixer el nombre de fills del matrimoni, és documentalment amb els testaments, però tenim l'inconvenient de no saber quina era la mortalitat infantil, ja que només coneixem els noms dels fills supervivents.

Tanmateix en el nostre estudi hem pogut comprovar com la mortalitat infantil era molt alta entre la noblesa, així per exemple al testament de l'almirall de Sicília s'especificava que fora soterrat juntament amb els cadàvers de la seua difunta esposa Ramoneta de Centelles i els dels seus fills difunts³⁶⁸ *“lego mei cadaveris sepulturam in ecclesia Sancte Marie Nunciatae civitatis Catanie ubi sunt sepultura cadavera filiorum meorum ... et volo in eodem loco apportari et humari debere osso seu reliquia prefate magnifice domine Raymundete uxoris mee”*, si sabem que el matrimoni entre Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles, va durar almenys setze anys fins que ella va morir, i que un nombre indeterminat dels fills del matrimoni no van arribar a l'edat adulta, doncs només tres fills van sobreviure als seus pares: Elionor, Caterina i Sanç, per la qual cosa considerem que la mortalitat seria molt alta, tant pel que fa als infants com per a les dones, ja que moltes d'elles morien a conseqüència dels parts. Igualment va ocórrer amb el matrimoni entre Hug Pere de Mur, senyor d'Albí i Blanca Maça de Liçana, ja que per la mort primerenca del pare, només van arribar a tindre tres filles: Brianda, Beatriu i Isabel. Així mateix els vescomtes de Gallano, malgrat que van tindre un matrimoni molt llarg de més de 50 anys, només en coneixem l'existència de tres fills legítims: Joana (i fins i tot aquesta amb dificultats per a la seua identificació), Joan i Ramoneta, cosa que ens dóna a pensar que altres fills, sí els van tindre, deurien morir abans de l'edat adulta. Dels dos matrimonis de Joan Roís de Liori, sabem que del primer matrimoni amb Francina Centelles, als tres anys va néixer Joana, una filla setmesona, que moriria poc després, així com va morir la mateixa Francina molt probablement com a conseqüència del part³⁶⁹. I del segon matrimoni amb Beatriu de Montcada, sabem que només van tindre dues filles: Isabel i Hipòlita. En canvi tenim més dades del matrimoni entre Isabel Roís de Liori i Alfons de Cardona, en setze anys que va durar el matrimoni fins a la mort en 1509 d'Isabel, van tindre huit fills, quatre

³⁶⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), fol. 81 v.-97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30

³⁶⁹ APCCV Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468. Vid. Col·lecció documental, Document 55

fills i quatre filles, per ordre de major a menor: Sanç, Maria, Jaume, Lluís, Pere, Joana, Caterina i Joan, dels quals només en van sobreviure cinc, ja que tres van morir joves. Pel que fa a l'altra germana, Hipòlita només va tindre dos fills, un fill i una filla, dels quals només va sobreviure Estefania, ja que el seu marit es va morir molt aviat als huit anys de casats.

De totes aquestes dades es pot deduir que la mortalitat infantil dins del nostre llinatge de l'alta noblesa de la corona d'Aragó del quatre-cents era molt elevada entre el 30 i el 40 %, la mitjana de fills supervivents per parella es de 3'25 fills, ja que són tretze fills entre quatre parelles, un cas apart és el d'Hipòlita perquè es va casar amb un home molt major i el matrimoni només va durar huit anys. Com veiem estem un poc per davall de la mitjana de 3'5 fills que ens dona Ponsoda per a la noblesa mitjana del sud del regne de València de les terres de la governació d'Oriola³⁷⁰. Si comparem algunes xifres pel que fa a la noblesa del regne de València, la mitjana de fills en el cas de la ciutat de València segons l'estudi de Jacqueline Giral era d'una mitjana de entre 4 i 7 fills per a les famílies de l'aristocràcia de la ciutat³⁷¹. Pel que fa a la noblesa d'altres indrets de la península ibèrica era diferent, en el cas d'Extremadura la mitjana de fills per a l'alta noblesa era entre 5 i 6, i per a la noblesa mitjana era de 4 a 5 fills³⁷², així mateix per a l'alta noblesa cordovesa Quintanilla Raso dona una mitjana de 6 fills per a l'alta noblesa i entre 5 i 6 fills per a la mitjana³⁷³, en canvi Cabrera Sánchez per a la mateixa ciutat dona una mitjana de 4 fills per a l'alta noblesa i 4'37 per a la mitjana³⁷⁴, per a la ciutat de Sevilla, Sánchez Saus dona una mitjana de 4 fills per parella noble³⁷⁵.

Aquestes diferències amb respecte a l'alta noblesa i la mitjana també es podem observar en el nostre estudi, encara que de manera més matisada, així els 5 fills supervivents del matrimoni entre Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori correspondrien amb l'índex de l'alta noblesa, i els 2 fills del matrimoni entre Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada s'aproparien a l'índex de la noblesa mitjana, be això sí

³⁷⁰ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2014): *Noblesa i poder ...* Op. cit., p. 199

³⁷¹ GUIRAL-HADZIOSSIF, Jacqueline i ARACIL, Rafael. (1989): *Valencia, puerto mediterráneo en el siglo XV:(1410-1525)*, València, p. 580

³⁷² GERBET, Marie Claude. (1989): *La nobleza en ...* Op. cit., p. 94

³⁷³ QUINTANILLA RASO, Maria Concepción (1982): "Estructuras sociales ... Op. cit., p. 346

³⁷⁴ CABRERA SÁNCHEZ, Margarita (1998): *Nobleza, Oligarquía y Poder en Córdoba al final de la Edad Media*, Còrdova, pp. 243-345

³⁷⁵ SÁNCHEZ SAUS, Rafael (1989): *Caballería y linaje en la sevilla medieval: un estudio genealógico y social*, Sevilla, Sevilla, p. 103

només tinguérem en compte les diferències entre els dos patrimonis, però si ens fixem en que les dues filles dels senyors de Riba-roja corresponen a un segon matrimoni de Beatriu de Montcada, la qual anteriorment ja havia tingut altres dos fills en els sis anys de matrimoni amb el primer marit Bernat de Requesens, sí els comptem tots quatre, ens apropa a la mitjana de 4 fills per dona fètil.

Per la qual cosa podem concloure en el nostre estudi que el nombre de fills no venia condicionat tant per la riquesa del matrimoni noble, ja que tant l'almirall de Sicília com el vescomte de Gallano que pertanyien a l'alta noblesa i disposaven d'un patrimoni important, només els van sobreviure fins a l'edat adulta, dues filles i un fill a cadascú. Pel que fa al seu fill Joan, només va tindre dues filles, però eren d'un segon matrimoni, ja que Joan havia tingut una filla del primer matrimoni que va morir. Finalment van ser Isabel Roís de Liori i Alfons de Cardona els que més fills van tindre, huit en total, però d'ells tres van morir joves, malgrat això aquest matrimoni està per damunt de la mitjana de fills per parella noble, i en aquest cas sí que correspon a la mitjana de l'alta noblesa. Només s'aparta de la norma el cas d'Hipòlita Roís de Liori, a causa de les particularitats del seu matrimoni, ja que es va casar amb un parent polític de sa mare que li duia molta diferència d'edat i el matrimoni només va durar huit anys, malgrat que van tindre dos fills, només va sobreviure una filla, amb un 50 % de mortalitat infantil en aquest cas.

El fills per a les famílies nobles, i també per a les dels altres estaments, representaven la continuïtat de la família i del llinatge, i com a tals fills legítims heretaven el cognom del llinatge, amb tot el seu prestigi i la glòria dels avantpassats, però els fills, sobretot els primogènits, heretaven els béns materials del llinatge³⁷⁶. Pel que fa a les herències en un primer moment en el regne de València, la successió es feia repartint el patrimoni familiar entre tots els fills, cosa que originava una successiva partició i reducció del patrimoni del llinatge, però a partir del regnat de Pere IV el Cerimoniós a mitjan segle XIV es va adoptar la facultat de poder testar lliurement per part dels nobles, amb la qual cosa a partir de llavors la tendència dins de l'estament militar va ser la de concentrar la majoria del patrimoni en mans del fill major, el primogènit, si bé cada vegada el patrimoni familiar havia de minvar a causa del lliurament de les dots a les filles maridadores, i els repartiments d'altres propietats entre

³⁷⁶ ALVAREZ BORGE, Ignacio (2001): "La nobleza castellana en la Edad Media: familia, patrimonio i poder", *La familia en la Edad Media. IX Semana de Estudios Medievales*, Nájera, p. 230

els altres fills del matrimoni³⁷⁷. Aquests criteris són els que van ser seguits pels nobles valencians o l'hora de traspasar els béns als seus successors, així el primogènit o hereu designat rebia la major part del patrimoni amb l'obligació de gestionar-lo i transmetre'l a les generacions futures.

Sí es donava el cas que a més del fill primogènit els pares també designaven un altre hereu al que li donaven una part del patrimoni familiar, el fill primogènit i hereu quedava com a supervisor d'aquest. Aquest va ser el cas de l'herència que Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia li van fer al seu fill Sanç (I) Roís de Liori, a qui van donar *inter vivos* la senyoria de Betxí, juntament amb el seu fill primogènit Juan (IV) Fernández de Heredia³⁷⁸.

Però era el primogènit el que rebia la major part del patrimoni del llinatge, ja en el moment de l'herència, com va ocórrer amb els testaments de Sanç (I) Roís de Liori i del seu fill Sanç (II) Roís de Liori, com en el moment del seu matrimoni, ja que els fills primogènits havien de casar-se amb parelles de igual o superior condició social. Així ho va fer el vescomte de Gallano en els dos matrimonis del seu fill Joan Roís de Liori, en el primer matrimoni concertar amb Francina de Centelles, els vescomte li va donar *inter vivos* les senyories sicilianes de Mistretta i Capizzi, i en el segons matrimoni amb Beatriu de Montcada, li va donar la senyoria de Riba-roja.

Però per tal d'evitar la disgregació dels patrimonis, es va articular una eina legal, el vincle, amb la qual cosa s'evitava la disgregació dels béns del llinatge, ja que els béns vinculats no es podien vendre i no es podien deixar en herència a cap membre del llinatge llevat de l'hereu, qui rebia la totalitat dels béns que formaven el vincle³⁷⁹. El mecanisme del vincle es basava en tres punts: la preferència del fill primogènit a l'hora de ser declarat hereu universal, la referència a tot un sistema de clàusules encaminades a reconduir la herència als altres fills barons en cas que el fill primogènit morira sense tindre fills barons, i per últim la possibilitat, sí fallaven les previsions anteriors, que poguera heretar la filla major³⁸⁰.

³⁷⁷ FURIÓ, Antoni (1997): "Senyors i senyories ... Op. cit., pp. 128-129

³⁷⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) ff. 435 v.-439 v. Vid. Col·lecció documental, Document 3

³⁷⁹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder...* Op. cit., pp. 171-172

³⁸⁰ Idem, p. 172, pel que fa a la institució del vincle vore també LLORET GÓMEZ DE BARREDA, Paz. (2000): "Contribución al estudio del vínculo: don Antonio Vilaragut y la vinculación de los estados de Olocáu", *Saitabi*, nº 50, València, pp. 62-92. I també GERBET, Marie Claude (1989): *La nobleza en ...* Op. cit., pp. 103-105

Aquesta va ser la forma amb la qual es va transmetre el patrimoni del llinatge Liori, el vincle havia estat creat per Sanç (I) Roís de Liori en 1420 en el seu darrer testament, declarant hereu universal de tot el seu patrimoni el seu únic fill baró, Sanç (II) Roís de Liori³⁸¹, tanmateix l'hereu primogènit del vescomte de Gallano, Joan Roís de Liori va morir en 1489 abans que el seu pare, i el vescomte en el seu testament, redactat en 1496, va nomenar hereua universal de tots els seus béns la seua neta major Isabel Roís de Liori, la qual com a pubilla del llinatge va heretar tot el patrimoni dels Liori, al seu torn al seu darrer testament, elaborat en 1507, Isabel li va transmetre el patrimoni del llinatge Liori al seu fill major, Sanç de Cardona i Roís de Liori, amb la qual cosa el patrimoni dels Liori es va unir definitivament amb el patrimoni dels Cardona.

Així mateix l'existència del vincle sobre tot el patrimoni del llinatge, va ser la raó del plet establert en 1500 entre Isabel Roís de Liori i sa mare Beatriu de Montcada, ja que la venda de Riba-roja a Beatriu de Montcada, en 1473 en el moment del matrimoni, per part del seu marit, era contrària a l'existència del vincle, instaurat l'almirall de Sicília i ratificat pel vescomte de Gallano, cosa que va reclamar Isabel com a hereua universal dels béns del vescomte de Gallano, i per tant de totes les propietats que formaven part del vincle, i els jutges finalment li van donar la raó al seu fill Sanç de Cardona i Roís de Liori, que va continuar amb el plet quan sa mare va morir en 1509.

La resta de fills que no heretaven el patrimoni familiar, encara que podien rebre algunes quantitats en diners, havien de cercar altres activitats per a assegurar-se ingressos suficients que els permetessin viure, aquestes activitats alternatives més tradicionals eren l'entrada en l'església, en les ordes militars de Sant Joan de l'Hospital o Sant Jaume de l'Espasa, i l'accés a la carrera militar, encara que en altres casos els fills dels nobles també es dedicaven als estudis sobre tot de dret i notaria, ja que molts nobles es van dedicar al servei de l'administració real o municipal³⁸². Respecte de les filles, en el cas que es compliren les circumstàncies abans esmentades de la mort del fill primogènit sense hereus barons, i que tampoc tingueren hereus barons la resta de germans abans de morir, en absència d'hereus barons les dones també podien rebre l'herència del llinatge, llavors es transformaven en pubilles i eren molt apreciades per la resta dels llinatges a l'hora de maridar, ja que elles transmetien l'herència dels seus avantpassats, amb el patrimoni, cognom i armes del seu llinatge d'origen.

³⁸¹ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v.-97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30

³⁸² PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2014): *Noblesa i poder ...* Op. cit., p. 201

En el començament de la nostra investigació sobre el llinatge Liori, veiem com l'herència del llinatge Fernández de Heredia va recaure en Teresa, la esposa de Gil (II) Roís de Liori governador del regne d'Aragó, a causa del vincle instaurat pel seu pare Juan (I) Fernández de Heredia gran mestre de l'Hospital, per tant el seu fill primogènit va heretar el patrimoni, les armes i el nom i cognom d'aquest llinatge, canviant el seu propi Gil (III) Roís de Liori pel de Juan (VI) Fernández de Heredia. Igualment va ser a causa d'aquesta herència del llinatge Heredia, que el governador d'Aragó i la seua esposa van decidir donar al seu fill segon, Sanç, la senyoria de Betxí en el regne de València. Així mateix amb el testament del vescomte de Gallano, la seua neta major Isabel Roís de Liori es va convertir en hereua universal del llinatge, i va transmetre el patrimoni, el cognom i les armes de Liori al seu fill primogènit, Sanç de Cardona i Roís de Liori. En els dos casos era una dona la que rebia l'herència del llinatge patern i el transmetia al seu fill primogènit.

El destí de les filles dels llinatges nobles era el matrimoni, però en cas de no aconseguir concertar cap matrimoni, era normal per a les dones que no tenien garantida la dot necessària per al seu casament, passar a professar com a monges en algun convent per a dur una vida religiosa³⁸³, encara que la entrada en un convent també requeria un pagament econòmic, però que aquest no es podia comparar amb una dot matrimonial. En el cas del nostre estudi sabem que Ramoneta una de les filles del vescomte de Gallano era monja en el convent de Santa Clara de València, i que també una neta seua Iolant de Centelles era monja en el convent de la Saidia de València. Un altre exemple és el d'una germana de Beatriu de Montcada, Iolant de Montcada que era monja en el monestir de la Verge Maria de Pedralba en Catalunya. Totes elles havien renunciat a la part que els hi pertocava en la herència del seus pares a canvi d'una suma anual per al seu manteniment.

D'altra banda, en el cas que els fills quedaren orfes, sí eren menor de 15 anys necessitaven la tutela d'un tutor, i si eren menors de 20 anys la d'un curador. L'elecció dels tutors i curadors normalment era feta pel pare del menor al seu testament, o en cas de no haver-ne designat cap en el testament o de morir sense haver testat, era elegit pel justícia civil de la localitat on residia³⁸⁴. La funció principal del tutor i curador era salvaguardar els béns de la herència, fins a que els menors acompliren els vint anys de

³⁸³ GARCIA-OLIVER, Ferran (1991). "Desafranades e ... Op. cit., pp.133-134.

³⁸⁴ ALABAU, J. A. (2009): "De tudors e curadors: Sucesiones, herencias y menores según la legislación foral valenciana. Una aproximación a su estudio", *Saitabi*, nº 59, pp. 269-270

la majoria d'edat, solien ser elegits tutors, be la mare si continuava viva o un parent molt proper en cas que no, com podien ser els germans o els nebots del difunt. En el cas de l'orfanat del vescomte de Gallano va ser nomenat tutor el seu oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, ja que llavors la seua mare havia mort també, en canvi en el cas de Joana Mateua de Requesens i Montcada, va ser designada tutora la seua mare Beatriu de Montcada, que era la vídua de Bernat de Requesens i Santacoloma.

Les tutories i curadories van donar lloc a plets per diverses causes, per un costat la possibilitat d'administrar els béns dels menor es donava a l'aprofitament en benefici propi per part del tutor, ja fora amb una administració negligent i descuidada de l'herència, o bé amb una sobrevaloració del salari que li pertocava com a administrador, de manera que en molts casos els menors quan arribaven a la majoria d'edat es querellaven contra els seus tutors, bé perquè no havien administrat correctament l'herència, amb els perjudicis econòmics que això representava, o bé reclamaven per les excessives quantitats que havien cobrar com a administradors de la dita herència. El primer va ser el cas de Joana Mateua de Requesens i Montcada que va pledejar contra la seua mare Beatriu de Montcada per la negligent administració de l'herència del seu pare Bernat de Requesens i Santacoloma, plet que es va allargar en el temps i que finalment va acabar en 1501 quan Beatriu de Montcada va haver de vendre la senyoria de Ribarroja a la seua filla Joana Mateua³⁸⁵ per tal de compensar-la per les pèrdues patides en llur patrimoni. El segon va ser el cas del vescomte de Gallano, quan en 1459 va reclamar als hereus de Juan (IV) Fernández de Heredia els documents sobre l'administració de les seues senyories sicilianes de Mistretta i Capizzi³⁸⁶, ja que el seu oncle li havia carregat unes despeses quatre vegades superiors a allò que era habitual per l'administració dels béns del menor, plet que finalment va acabar en arbitratge i en un acord entre els dos llinatges.

5 Concubinat i descendència il·legítima

Dins de la societat medieval el comportament sexual dels individus venia marcat per les regles establertes per la societat de l'època, regles que van ser establides per l'església, i que anaven encaminades a dos objectius principals: per un costat la continència sexual obligatòria per als membres de l'església, i el matrimoni i la vida

³⁸⁵ BV, Manuscrits, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 193 vº-198 rº

³⁸⁶ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 280, f. 98 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 45

conjugal per a la resta de la població laica. Però eren aquestes unes normes ideals que no corresponien amb la realitat social, ni tampoc amb el comportament dels grups socials. De manera que existia el concubinat per a bona part dels eclesiàstics, que en teoria devien de mantindre el celibat, la societat laica tanmateix si que sembla que complia amb el matrimoni i la vida conjugal, encara que en la pràctica també existia el concubinat per als laics, i fins i tot per als casats³⁸⁷.

El resultat d'aquests comportaments sexuals fora del matrimoni era l'existència de descendència bastarda o il·legítima, que solia ser prou abundant entre el sector de l'estament militar. Tanmateix s'ha de diferenciar entre descendència "natural" fruit del concubinat, i per tant recuperable per mitjà del matrimoni amb la concubina, i la descendència il·legítima³⁸⁸. L'existència d'una descendència il·legítima plantejava un problema sobretot a l'hora de la transmissió de l'herència, doncs els fills bastards en la majoria dels casos patien una condició molt inferior amb respecte als fills de la descendència legítima, però així i tot les possibilitats d'ascens socials dels fills il·legítims van augmentar amb el temps, ja que la pràctica testamentaria a partir del segle XIII permetia individualitzar, a criteri del testador, la destinació i la transmissió del patrimoni, i amés la tendència general era enumerar tots els fills del testador, inclosos els bastards, ja que per molt il·legítims que foren, els fills bastards no deixaven de dur la sang del pare³⁸⁹, la qual cosa era suficientment important per a tindre-la en compte en el testament, i quedava a criteri del testador fins a quin punt havia d'igualar o no la diferent descendència legítima il·legítima³⁹⁰. Altrament al parlar de la descendència il·legítima dels llinatges, segons els Furs del regne de València els fills il·legítims dels nobles perdien tota possibilitat a l'herència dels béns pertanyents al llinatge, i també la categoria noble que corresponia als fills legítims, però en canvi restaven considerats com a membres de l'estament militar, com a homes de paratge o generosos, i tenien la possibilitat d'entrar en les ordes militars i de casar-se amb algun

³⁸⁷ GUERREAU-JALABERT, Anita (1984) "Sobre las estructuras ... Op. cit., p. 70

³⁸⁸ GREGORI BERENGUER, Joan Josep *Família i parentesc, un cas valencià del segle XIV, els Tous*, tesi llegeida en 1982, p. 54

³⁸⁹ GERBET, Marie Claude, (1989): *La nobleza en ... Op. cit.*, pp. 198-199

³⁹⁰ Per a saber més del tema Vid. PONS ALÓS, Vicent. (1987): *Testamentos valencianos en los siglos XIII-XVI, testamentos familia y mentalidades en Valencia a finales de la Edad Media*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

membre de la baixa noblesa o del grup dels ciutadans honrats, ja que per la sang del seu pare no perdien el privilegi militar³⁹¹.

Era normal que els pares es preocuparen pel futur dels seus fills, també dels il·legítims, bé obligant al seu hereu que els procurés la seua alimentació, vestimenta i manutenció fins a l'edat adulta, be llegant una quantitat de diners en el cas de les dones destinada a la dot o per a ingressar en un convent, be oferint-los la possibilitat d'ingressar en una orde militar en el cas dels homes. Altra via que era possible utilitzar era la legitimació dels fills bastards, amb la qual cosa s'igualava la seua condició jurídica amb la resta dels fills legítims, però açò era poc freqüent, només en cas de no tindre cap descendència legítima, encara que fora femenina, a qui poder transmetre el patrimoni, llavors el noble podia demanar al monarca la legitimació del fill bastard com a darrer recurs abans que el llinatge s'extingira, llavors aquests fills podien convertir-se en hereus i transmetre el patrimoni, el cognom i les armes del llinatge.

En el nostre estudi tenim diversos casos de descendència il·legítima, no coneixem en cap cas el nom de les mares d'aquests fills bastards, el cas més destacable de tots, és el de Caterina de Liori, filla il·legítima del vescomte de Gallano, que vivia amb els vescomtes, i a la qual el vescomte va casar amb Joan Torrelles cavaller de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa, comanador de Fadrell i senyor de Benissuera, cavaller que formava part de la baixa noblesa i habitava en la ciutat de València. En els capítols matrimonials el vescomte li va donar a Caterina una dot de 35.000 sous, des quals 15.000 sous corresponien a la senyoria de Carabona, alqueria situada dins del terme de la vila de Borriana, i la resta dels 20.000 sous en diners comptants, del quals altres 15.000 sous eren per comprar un censal de 1.000 sous de renda anual; d'altra banda Joan Torrelles li va fer un creix de 17.500 sous, que corresponia a la meitat de la dot, amb la qual cosa la quantitat total de la dot més el creix eren 52.500 sous, quantitat que va ser assegurada per Joan Torrelles sobre les rendes de la seua senyoria de Benissuera³⁹². D'altra banda, temin els fills il·legítims de Joan Roís de Liori, es tractava de dues filles i un fill, al seu darrer testament en Joan va manar que a les seues filles naturals, Isabel i Estefania els hi donaren 20 lliures anuals de renda per si volien professar en un monestir, pel que fa al seu fill bastard Gil, el va encomanar als vescomtes de Gallano i la seua vídua Beatriu de Montcada, per a que li donaren un

³⁹¹ MADREMAN Y CALATAIUD, Marià. (1788): *Tratado de la nobleza ...* Op. cit., en el Capítol XXIV “*Sobre los bastardos de los Nobles, Generosos y Caballeros*”, pp. 352-355.

³⁹² SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482. Vid. Col·lecció documental, Document 70

rossí, unes armes i cent ducats en diners, per sí volia ingressar en l'orde militar de Sant Joan de l'Hospital, en cas contrari manava als vescomtes que el mantingueren; de fet aquest fill il·legítim va viure també amb els vescomtes de Gallano, i sembla que era considerat com una persona honorable, tanmateix a la mort de Sanç (II) Roís de Liori, va ser acusat de tindre alguna cosa que veure en el robatori dels diners que el difunt guardava en unes caixes, i Gil va ser condemnat i degollat en València en 1499, amb la qual cosa, de ser certa l'acusació, donaria la raó a Eiximenis en que “cap fill bord era bo en general”, als quals va dedicar el capítol XXV del seu Regiment de la cosa pública³⁹³, o simplement es va tractar d'un cap de turc, i una vegada mort el vescomte es van lliurar d'ell, no ho podem saber.

6 Estructures de parentiu i relacions socials

Durant l'Edat Mitjana en la societat feudal es relacionava d'una manera prou estreta el parentiu amb l'organització del poder, especialment per la relació existent entre el parentiu i la transmissió del patrimoni del llinatge, es a dir del domini territorial, ja que la possessió d'un patrimoni familiar anava associat al poder dins de l'estament militar³⁹⁴. Així mateix dins de la societat estamental, la família era un estructura fonamental durant els segles medievals, però amb una diferència temporal, així en l'alta Edat Mitjana europea, predominaria una família ampla, al tractar-se d'una societat ruralitzada i immobiliària, en canvi a partir de l'aparició de les ciutats i la vida urbana, que era molt més dinàmica, les relacions de parentiu van anar canviant cap a una família molt més estreta de tipus conjugal.

Dins de la societat estamental es va establir tot un sistema de relacions entre diversos grups socials, que estaven relacionades amb el vassallatge, així almenys ha estat estudiat per Ruíz Domènec per a les classes dominants de Catalunya en la plena Edat Mitjana, es va establir tot un sistema de relacions de vassallatge en el que l'element de relació personal era fonamental, i estava molt estretament relacionat amb les estratègies matrimonials dels grups socials, en la base de tota la relació apareixia l'intercanvi de dones entre els grups, on cada grup familiar cedia dones al grup immediatament inferior, amb el qual els unien vincles de vassallatge i parentiu³⁹⁵.

³⁹³ EIXIMENIS, Francesc. (2009): *Regiment ...* Op. cit.; p. 196-199

³⁹⁴ GUERREAU-JALABERT, Anita (1984) “Sobre las estructuras ... Op. cit., p. 84

³⁹⁵ RUIZ DOMÈNEC, Jose E. (1984): “Sistema de parentesco ..., Op. cit., pp. 123-132

Així mateix entre la baixa noblesa i els grups de l'oligarquia ciutadana s'establiren relacions verticals, en les quals s'obria la possibilitat d'ascens social dels grups ciutadans cap a la baixa noblesa, tot això per mitjà de la política matrimonial com a ferramenta que possibilitava l'aliança entre els dos grups, com hem pogut observar anteriorment amb el llinatge Tous³⁹⁶, amb aquesta política era possible evitar la desintegració dels llinatges més empobrits, gràcies a l'aportació patrimonial que oferien el grup dels ciutadans honorats.

El poder de la noblesa es recolzava en dos classes d'estructures, una era la família i el llinatge, i l'altra eren les clienteleles. Dins de la piràmide nobiliària s'establien relacions verticals, assegurades per la relació amb els clients, els llinatges incrementaven el seu predomini social rodejant-se de clients nobles, i també de domèstics que no eren nobles. Així s'establia un pont d'unió entre la noblesa i la resta de la societat, de manera que al voltant de la noblesa es va crear tot un grup de persones connectades amb el llinatge a través de lligams artificials, com eren els servidors i els criats, que constituïen un recolzament en els bàndols i conflictes que es generaven entre els nobles³⁹⁷. Per un costat estaven els servidors i els altres agents del senyor, un grup que per a la baixa Edat Mitjana, s'anomenen "familiars de casa" del senyor, i que la seua funció principal era cobrir les necessitats més quotidianes dels seus amos, eren: criats i criades, cuiners, dides, mossos etc. Així mateix el nombre de servidors demostrava la categoria social del noble, per la qual cosa abundaven els escuders que només servien d'una manera temporal i sense cap feina específica encomanada³⁹⁸.

De entre tot el grup del clients del llinatge hem de diferenciar aquells que exercien una sèrie de càrrecs relacionats amb l'exercici del poder, com eren els procuradors generals, batlles locals i alcaïds dels castells, agents del senyor que cal separar dels escuders i del servei domèstic pròpiament dit. En el cas dels servents, els contractes de servitud es feien mitjançant contractes d'afermament, quan els servents eren encara joves, fins i tot xiquets i xiquetes, en els quals es comprometien a servir en la casa del senyor per un temps determinat i a canvi de la manutenció, allotjament, menjar, vestits i

³⁹⁶ Vid. GREGORI BERENGUER, Joan Josep. (1982): *Família i parentesc, un cas valencià del segle XIV, els Tous*, València, Universitat de València (tesi doctoral).

³⁹⁷ GERBET, Marie Claude, (1989): *La nobleza en...* Op. cit., p. 135-146

³⁹⁸ SÁIZ, Jorge (2006): "Una clientela militar entre la Corona de Aragón y Castilla a fines del siglo XIV: caballeros de casa y vasallos de Alfons d'Aragó, conde de Denia y marqués de Villena", *En la España medieval*, nº 29, pp. 97-134. Vore també APARICI MARTÍ, Joaquín (2011): "De domo dicti domini comitis. Aproximación a la corte señorial de don Federico de Aragón, conde de Luna (1420-1425)", *Aragón en la Edad Media*, nº 22, pp. 19-48.

un salari que es cobrava quan acabava el termini de vigència del contracte, que en el cas de les xiquetes venia a ser l'edat de maridar i el salari corresponia a la seua dot, aquests contractes eren una manera més barata de tindre un servei domèstic, que no la compra d'esclaus. Així mateix durant tot el segle XV es va anar estenent el costum de comprar esclaus per al servei domèstic, però aquesta possibilitat només estava al abast dels llinatges rics, ja que els esclaus eren molt més cars que no els servents contractats, tanmateix la compravenda d'esclaus es va generalitzar tant en el regne de València com en tota la Corona d'Aragó³⁹⁹.

³⁹⁹ Vid. MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)*, València, Universitat de València (tesi doctoral)

4 PART SEGONA: EL LLINATGE LIORI.

4.1 ORIGEN I ASCENS DEL LLINATGE LIORI ALS SEGLES XII-XIV.

En aquesta part estudiarem l'origen del llinatge Roís de Liori, com es va instal·lar en el regnes d'Aragó i de València, i com va anar ascendint en l'escala social a partir del servei a les cases nobiliàries més importants del seu moment, doncs primer van ser servidors del llinatge Azagra, senyors d'Albarrasí des de finals del segle XII, per passar després a servir al llinatge Xèrica, una de les principal famílies nobiliàries de la Corona d'Aragó descendents del rei Jaume I, fins que a finals del segle XIV van assolir un estatus benestant entre la noblesa del seu temps quan van emparentar amb el llinatge Fernández de Heredia, descendents del Gran mestre de l'Hospital.

El cognom "Liori" ha sofert al llarg del temps distintes variacions, totes elles provinents d'un llinatge d'origen navarrés, que antigament s'escrivia amb la forma llatina *Leforin*, *Lefori* o *Lehori*, i després s'escrivia en romanç *Liorri* i *Lihorí* i *Liori*. Tanmateix en els diferents documents el cognom del llinatge apareix escrit de moltes diverses maneres: *Lihorri*, *Liorri*, *Lihorí*, *Lihory*, *Lihori*, *Lliori*, *Lahorri*, *Laori*, *Elihorri*, *Aliory* i *Alori*. Nosaltres en aquest treball adoptarem la grafia *Liori*, per diverses raons, la primera perquè és la mes simple de totes, la segona perquè ja s'utilitzava des de temps medievals per exemple pel cronista Pere Tomich⁴⁰⁰ a la seua obra, i després perquè més actualment és la fórmula per autors com Eulàlia d'Aumada i Batlle en els seus treballs⁴⁰¹.

A aquest cognom originari se li va afegir en moltes ocasions altres cognoms patronímics com: *Aznárez*, *Ramírez*, *Martínez*, *Rodríguez*, que deriven dels noms Aznar,

⁴⁰⁰ TOMICH, Pere. (1970): *Històries e conquestes dels reys d'Aragó e comtes de Catalunya*, València. Idem. (2009): *Històries e conquestes del reialme d'Aragó e principat de Catalunya*, Catarroja-Barcelona.

⁴⁰¹ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (1993): *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València.

Ramiro, Martín o Rodrigo. Però de tots ells el més comú va ser el de *Rodríguez* o *Ruiz*, escrit a voltes *Rodríguez*, *Ruiz*, *Roiç* o *Roís*, de manera que com a resultat va quedar el cognom compost *Roís de Liori*, escrit en valencià, i *Ruiz de Liori*, en castellà.

Pel que fa als noms de pila també hem hagut de triar entre diverses variants: Hurtado, Furtado o Furtat; Gozalbo, Gonzalo o Gonçal; Sancho, Sanxo o Sanç; al final hem decidit utilitzar la formula Gonzalo i Furtado que són més semblants a l'original, i en canvi, malgrat que en els documents apareix sempre el nom *Sancho* o *Sancius*, hem triat la forma Sanç per ser més còmoda en valencià, i per ser la que utilitza Eulàlia d'Aumada i Batlle en el seu quadre genealògic de la família Liori⁴⁰².

D'altra banda l'escut del llinatge, el blasó primitiu dels Liori estava format per una creu de gules en camp d'or, "les armes del dit defunt, d'or e de sendat carmessí. Les quals armes del dit deffunt són castells e una creu" tal com apareix en un document⁴⁰³.

L'origen del llinatge "Liori" correspon a un llinatge de cavallers aragonesos, que era originari del regne de Navarra, el qual va acompanyar al noble navarrés Pedro Ruiz de Azagra en 1170 a la conquesta de la ciutat d'Albarrasí, Pedro Ruiz de Azagra havia segut "tenente" de la *merindad* d'Estella i tenia les seues senyories a Navarra (Estella, Gallipienzo i Tudela), així mateix Pedro Ruiz de Azagra va fortificar la ciutat d'Albarrasí i va dur nous pobladors des de Navarra, com els llinatges Ocón, Oñate, Segura, Navarro de Azuriaga etc.⁴⁰⁴, juntament amb llinatges nobles navarresos: "*los navarros de Albarracín, que eran guerreros de credito, y familias de grande nombre, aunque no frequentavan cortes de reyes: como los Albrit, o Labrit, los Ezquerras, los*

⁴⁰² Ídem., p. 16

⁴⁰³ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n (València. 1498, 6 de juliol). Inventari dels béns de Sanç (II) Roís de Liori: "les armes del dit defunt, d'or e de sendat carmessí. Les quals armes del dit deffunt són castells e una creu". Els castells corresponien a les armes del llinatge de la seua avia Teresa Fernández de Heredia, i la creu al llinatge Liori.

⁴⁰⁴ MOTIS DOLADER, Miguel Ángel (2008) "El señorío cristiano de Albarracín. De los Azagra hasta su incorporación a la Corona de Aragón", *Historia de la comarca de la Sierra de Albarracín*, nº 3., Saragossa, p. 98

*Vareas, los de Thena, los de Leforin, o Lihori, los de Alvero, Suazu, y otros*⁴⁰⁵, tots ells es van assentar en la comarca d'Albarrasí, alguns dels dits llinatges eren els Varea, Heredia i Tovía⁴⁰⁶, amb ells quals es va relacionar el llinatge Liori al llarg dels anys. Així en la ciutat de Terol a finals del segle XII, entre els anys 1189 i 1194, apareixen acompanyant el segon senyor d'Albarrasí Fernando Ruiz de Azagra, “*tenente*” de Terol, un Ochoa de Liori⁴⁰⁷, Miguel de Liori⁴⁰⁸ i també un Juan de Liori, al qual el 22 de juliol de 1193, Fernando Ruiz de Azagra senyor d'Albarrasí, li proporcionava en el seu testament la mantenció anual juntament amb un cavall i armes⁴⁰⁹.

Cap a l'any 1200, un Martín de Liori estava casat amb Toda, neboda del difunt cavaller García Ezquerria, “*Sabida cosa fue que don García Ezquerria destinó toda su fazienda en mano de don Martín de Leforin e de su sobrina dona Toda*”⁴¹⁰, cavaller que havia estat casat amb Sancha Pérez de Azagra, i amb aquest document es va dividir el patrimoni de García Ezquerria entre la vídua i el seu fill. Aquest Martín de Liori va ser l'iniciador del llinatge Liori que anem a estudiar en la nostra recerca. Està documentada també la possessió per part del llinatge Liori d'una heretat anomenada el Algarbe, situada en la localitat de Terriente de la comarca d'Albarrasí, propietat que va passar a mans de Furtado de Liori, d'aquest a la seua filla Mayor Roís de Liori⁴¹¹, i després a la filla d'aquesta Elvira Roís de Liori, la qual finalment la va vendre al consell de Terriente després de 1326⁴¹².

⁴⁰⁵ Que en 1176 havien participat en les incursions sobre les terres musulmanes de Conca. Vid. LÓPEZ AGURLETA, Joseph, (1731): *Vida del venerabile fvdador fe la Orden de Santiago, y de las primeras casas de redempcion de cautivos: continuacion ce la Apologia por el habito canonico del Patriarcha Santo Domingo, en la misma orden: Apendice de escrituras, y notas pertencientes à las tres familias de Fitas, Sarrias, y Navarros, madres de tres jacobeos fundadores*, Madrid, p. 163 (112)

⁴⁰⁶ LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los "Lihori", un emergente linaje medieval con raíces en Albarracín." *Rehaldia: Revista del Centro de Estudios de la Comunidad de Albarracín*, nº 20, pp. 265-286.

⁴⁰⁷ El 3 d'abril de 1189 apareix com a testimoni, juntament amb Joan de Liori, en una donació que Fernando Rodríguez de Azagra li va fer al noble Lope de Varea. Vid. MUR I RAURELL, Anna (1988): *La encomienda de san Marcos. La orden de Santiago en Teruel, 1200-1556*, Terol, pp. 305-306, doc. 4

⁴⁰⁸ Citat com a testimoni del primer testament del II senyor d'Albarrasí fet el 21 de juliol de 1190. Vid. MUR I RAURELL, Anna (1988): *La encomienda ...* Op. cit., p. 39

⁴⁰⁹ AHN, OO.MM., Uclés, Caja 152, nº 6. Vid. Ídem., pp. 307-308, doc. nº 6.

⁴¹⁰ AHN, OO.MM., Uclés, Caja 152, nº 7. Citat per RIVERA GARRETAS, Milagros. (1985): *La Encomienda, el Priorato y la villa de Uclés en la Edad Media, 1174-1310: formación de un señorío de la Orden de Santiago*. Madrid-Barcelona, pp. 264-265. Vid. Ídem., pp. 312-313, doc. 12.

⁴¹¹ ACA, Cancelleria, Registre 43, ff. 25v i 40r. Vid. LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los "Lihori" ... Op. cit., p 273

⁴¹² Archivo Municipal de Albarracín, Libro de pasos, ff. 12v i 30v. . Vid. Ídem., pp. 276-277. Aquesta Elvira Roís de Liori era la que en 1319 estava casada amb Sancho López de Heredia senyor de Gaibiel i vivia a Sogorb.

Quan en la dècada de 1210 el rei Pere II va emprendre la conquesta de la comarca del Racó d'Ademús, alguns membres del llinatge Liori van rebre propietats en la dita comarca, en les localitats de Castellfabib, Ademús i altres llocs veïns⁴¹³. Aquest seria l'origen del llinatge Liori instal·lat al regne de València, per tant es remunta a principis del segle XIII en els mateixos inicis de la conquesta del regne. La comarca valenciana del Racó d'Ademús va ser el primitiu solar del llinatge Liori al regne de València. Ja que molts integrants del llinatge van ser alcaids del castell d'Ademús i batlles de la vila d'Ademús, i van habitar tant en aquesta vila com en les aldees del seu terme, així una de les branques del llinatge van ser senyors del llogaret de Torre Somera, anomenada també Torre Alta, situat en el terme de la vila d'Ademús, on posseïen una torre fortificada juntament amb diverses propietats i deveses; i així mateix altres membres del llinatge van habitar en la vila de Castellfabib. Així mateix el llinatge Liori va emparentar amb altres llinatges de la zona, com el cas del llinatge valencià Ruiz de Castellblanch, i altres llinatges del Baix Aragó: com els Azagra, Pérez, Varea, Tovía, García Marcilla i Sánchez Muñoz, però sobretot van emparentar amb el llinatge Fernández de Heredia, que provenia també de la ciutat d'Albarrasí.

Altra dada important sobre el llinatge Liori és el testament de Gil de Liori, el qual va ser redactat l'1 de gener de 1220⁴¹⁴, en ell deixava a la seua esposa Urraca una renda anual de 60 fanegues de blat anuals, 200 *azumbres* de vi i 100 sous per a vestits, i també que visquera en casa d'Andrés, però tanmateix en el cas que es tornara a casar li deixava solament 300 maravedisos *jucefins* d'or. Així mateix li deixava al seu fill major Furtado de Liori totes les propietats que tenia en la vila d'Ademús consistents en cases, molins, forns, vinyes i altres béns, mentre que donava als altres fills que tenia de la seua esposa Urraca les propietats que posseïa la vila de Castellfabib i la en ciutat de Terol; amb la clàusula de substitució que en cas de no tenir descendència, les propietats d'Ademús les heretarien els frares del Temple i les de Castellfabib els frares de l'Hospital. També va manar que totes les seues propietats les administraren el frares del Temple durant cinc anys, fins que el seu fill Furtado complira els quinze anys, per la qual cosa pensem que el fill major deuria tindre llavors deu anys; deixava també al mercedaris de Terol dos musulmans per a la remissió de captius, així mateix al testament es citaven els parents més propers al testador: Sancha Pérez de Azagra (a qui

⁴¹³ LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los "Lihori" ... Op. cit., p. 266

⁴¹⁴ AHN, Cartulario de San Juan de Jerusalem, T. I, nº 51, pp. 52-53. Vid. MUR I RAURELL, Anna (1988): *La encomienda* ... Op. cit., doc. 17, pp. 316-318

deixava 50 *jucefins*) i el seu fill Fernando López de Varea, Fernando López de Hartori, Martín Gil de Liori⁴¹⁵, Fernando Pérez de Terol, i en el document també anomenava parent a G. Arnaldo de Benasc, frare del Temple.

A partir del testament de Gil de Liori (1220) el llinatge es va dividir en tres branques principals per part dels fills de Gil de Liori i Urraca, en un document de 1242 apareixen els noms dels tres germans: Furtado de Liori, Miguel Aznárez de Liori i Martín Aznárez de Liori⁴¹⁶. Una de les branques del llinatge es va establir al Racó d'Ademús, la que correspon als senyors de Sot de Xera i Torre Somera i a la resta de la família que habitava en aquella vila. Una segona la branca del llinatge era la de que vivia en Castellfabib, i la tercera, finalment era la branca aragonesa del llinatge Liori establerta a la ciutat de Terol, la que després van ser la dels senyors d'Escriche, i la de fra Martín de Liori, castellà d'Amposta, com veurem a continuació.

En un primer moment estudiarem la branca valenciana del llinatge Liori establerta a la vila d'Ademús, aquesta branca correspon als senyors de Sot de Xera i Torre Somera, i va ser iniciada per Furtado de Liori i continuada pels seus descendents: Gil (I) Rodrigo de Liori, Gil (II) Roís de Liori i Gonzalo Roís de Liori. D'altra banda aquesta branca també van ser també senyors de Torre Somera, petit llogaret situat dins del terme de la vila reial d'Ademús. No podem saber amb seguretat si és la continuació de la mateixa branca anterior o en canvi és tracta d'una branca secundària a causa de la homonímia dels seus personatges, ja que coneixem un Gonzalbo Roís de Liori senyor de Torre Somera a mitjans del segle XIV, continuant la possessió el seus fills, Sanç Roís de Liori i Garci Martínez de Liori. També sabem que pertanyien a aquesta mateixa branca els alcaids del castell d'Ademús, ja que al llarg dels segles XIV i XV es van anar succeint en l'exercici del dit alcaidat Sanç Roís de Liori i els seus descendents, Lope Roís de Liori, Gil Roís de Liori i Andreu Roís de Liori.

En segon terme, veurem la branca aragonesa del llinatge Liori corresponent als senyors de Cascant, senyoria situada en el Baix Aragó en la Sierra de Camarena. L'origen més probable d'aquesta branca serien els descendents de Martín Gil de Liori, qui segons el testament de Gil de Liori n'era parent seu, molt probablement germà. El

⁴¹⁵ AHN, OO.MM. Cartulario magno de san Juan. T. I, pp. 52-53, nº 51; Vid. MUR I RAURELL, Anna (1988): *La encomienda...* Op. cit., p. 316-318, nº 17; LÓPEZ RAJADEL Fernando (2008): *Datación de la "historia de los amantes de teruel" A través de los datos socioeconómicos del "papel escrito de letra antigua" copiado por Yagüe de Salas*, Teruel, p. 137; LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los "Lihori" ... Op. cit. p 271

⁴¹⁶ AHN, OO.MM., Uclés, Caja 324, nº 7. Vid. MUR I RAURELL, Anna (1988): *La encomienda ...* Op. cit, p.335, doc. 32

seu rastre es més difícil de precisar; així sabem que el 9 de desembre de 1221 Sancha Pérez de Azagra (parent també de Gil de Liori) va donar a l'orde de Sant Jaume de San Marcos de Terol, una heretat situada a la localitat de Torremocha que havia comprat als esposos Martín Gil (de Liori) de Tramacastiel i Teresa de Cascant, per 550 maravedisos alfonsins d'or, el mateix Gil de Liori era avalador en la dita compra⁴¹⁷. Posteriorment el 4 de desembre de 1221 Sancha Pérez de Azagra va donar la dita heretat a l'orde de Sant Jaume de la casa de San Marcos de Terol i un dels testimonis de la donació és Martí Gil de Liori⁴¹⁸. Així mateix en març de 1239 Martín Gil (de Liori), fill de Martín Gil (de Liori) de Tramacastiel, i sa mare Teresa de Cascant, van vendre la localitat de Tramacastiel al bisbe d'Albarrasí per 200 maravedisos alfonsins d'or⁴¹⁹. La següent notícia que tenim es que en 1269 apareix un Ramiro de Cascant⁴²⁰, en 1301 un Pero Ramírez de Cascant⁴²¹ i finalment en 1309 coneixem el nom de Ramiro de Liori⁴²². En 1326 era senyor de Cascant Gil (I) Roís de Liori, fill de Ramiro, també sabem que el seu germà Sanç Ramírez en 1360 era cavaller i batlle de les viles d'Ademús i Castellfabib⁴²³. Finalment aquesta branca del llinatge Liori va ser la més important de totes, i la que més ens interessa a nosaltres per a la nostra recerca. Aquesta branca la van continuar els descendents de Gil (I) Roís de Liori senyor de Cascant i el fills de la segona esposa Sendina Sánchez Muñoz, així el seu fill major Gil (II) Roís de Liori va ser governador d'Aragó, i els fills d'aquest i de Teresa Fernández de Heredia, van ser: el fill major Juan (IV) Fernández de Heredia senyor de Mora al regne d'Aragó, i el fill segon Sanç (I) Roís de Liori almirall de Sicília i primer vescomte de Gallano, qui va ser el fundador del llinatge dels vescomtes de Gallano, l'estudi del qual és l'objecte principal de la nostra recerca.

⁴¹⁷ Vid. MUR I RAURELL, Anna. (1988): *La encomienda...* Op. cit., pp.319-321, docs.19 y 20.

⁴¹⁸ En l' any 1220 un Martín Gil de Lefori era alcaid de Moya, nomenat per Juan Gonzalez senyor de Moya. Vid. LÓPEZ AGURLETA, Joseph. (1731): *Vida del Venerabile ...* Op. cit., p. 636, doc. nº 182.

⁴¹⁹ Vid. ALMAGRO BASCH, Martín. (1959): *Historia de Albarracín y su tierra*, v. III, Terol, p. 236.

⁴²⁰ Vid. HERNÁNDEZ, Francisco J. (1985) *Los cartularios de Toledo: catálogo documental*, p. 446, doc. 503

⁴²¹ Vid. BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de (1870): *Procesos contra los nobles de la unión aragonesa en 1301*, v. 38, Barcelona, pp. 22, 67, 77, 83, 115, 181, 197, 230 i 295

⁴²² ACA, Cancelleria, Registre 305, f. 1r-99v. Vid. BAYDAL, Vicent (2012): *La croada d'Almeria, 1309-1310. La host de Jaume II i el finançament de la campanya*, Saarbrücken.

⁴²³ ARV, Batlia, Llibre 1143, f. 107 vº

Una tercera branca aragonesa del llinatge Liori, la qual tanmateix ja s'escapa al nostre estudi era la que estava establerta a la ciutat de Terol, la que després va ser la branca dels senyors d'Escriche, localitat propera a Terol. Així sabem que el 17 d'agost de 1319, l'infant Jaume, primogènit de Jaume II, va manar al jutge de la cort reial Domingo Martínez de Aladrén que resolguera un plet que mantenien el consell i les aldees de Terol contra Gonzalo Roís de Liori, fill de Gil Roís de Liori, sobre els drets de pasturatge dels termes d'Escriche, i la jurisdicció del jutge de Terol sobre la dita senyoria⁴²⁴, poc després en 1327 el dit Gil Roís de Liori i la seua esposa Toda Ruiz de Varea, van vendre la senyoria d'Escriche a Lope de Conclud, escrivà reial, per 42.000 sous jaquesos⁴²⁵. D'aquesta branca del llinatge encara sabem que en 1377 vivia a la ciutat de Terol un Gonzalo Roís de Liori escuder i veí de la ciutat⁴²⁶, i que el 29 d'abril de 1398 l'escuder Gil Roís de Liori va estar present a les corts del regne d'Aragó reunides en Saragossa amb el braç dels infançons⁴²⁷. Així mateix creiem que pertanyia a aquesta branca de la família Liori, fra Martí de Liori⁴²⁸, anomenat també Martín Roís de Liori, qui en 1367 va ser comanador hospitaler de Mallén en Terol⁴²⁹, en 1376 ocupava el càrrec de lloctinent del castellà d'Amposta⁴³⁰ i en 1381 era ja castellà d'Amposta. Aquest personatge va ser l'origen de la branca del llinatge Liori assentada en la localitat catalana de Gandesa, a partir del seu nebot Blasco Pedro de Liori⁴³¹.

⁴²⁴ Vid. LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los "Lihorí" ... Op. cit., pp 274-275

⁴²⁵ BNC, Manuscrit 234, Libro memorial de Gaspar Johan Sanchez Munyoz, f. 81r. Vid. Ídem., p. 277.

⁴²⁶ Archivo de la Comunidad de Mosqueruela, Pergami Rollo 416. Fot. 240-242. Vid. AGUIRRE, F. Javier (2005): *Catálogo del Archivo de la Comunidad de Teruel. Mosqueruela*. Terol-Saragossa, p. 1146, doc. 3694 IV.2.3. Vid. Ídem., p. 280

⁴²⁷ NAVARRO, Germán (ed.) (2008) "Cortes del reinado de Martín I. Cortes de Zaragoza 1398-1400". *Acta Curiarum Regni Aragonum*, t. VI, v. 1, Saragossa, p. 13. Vid. Ídem., pp. 281-282.

⁴²⁸ Vid. CÁRCEL ORTÍ, Mª Milagros i PONS ALÓS, Vicente. (2003): "La diócesis de Segorbe-Albarracín a través de la décima de 1401-1404", *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 25, p. 382. També Vid. PÉREZ, L. (1916): *Linajes de Aragon*, t. VII, Osca, pp. 228-9: "Martín Ruiz de Liori sirvió al rey D. Pedro IV el año 1372, y tuvo a su cargo la defensa de Albarracín contra el rey de Castilla, y este caballero fué del hábito de San Juan de Jerusalén y comendador de Mallén, y después Castellán de Amposta, y en 1357 había estado en Borja contra el rey de Castilla."

⁴²⁹ LALIENA, Carlos. (2008): "Actas del proceso de cortes de Zaragoza de 1367. Cortes del reinado de Pedro IV/2". *Acta Curiarum...* t. III. Saragossa, pp. 233 i 414. Vid. Ídem., pp. 279.

⁴³⁰ SESMA Ángel. (2009): "Cortes del reinado de Pedro IV/4. Actas del proceso de cortes de Zaragoza (1381)", *Acta curiarum...*t. V, Saragossa, p. 8. Vid. Ídem., pp. 279.

⁴³¹ MARTORELL I LUNA, Francisco. (1627) *Historia de la antiqua Hibera*, Tortosa, p. 221

4.1.1 ELS SENYORS DE SOT DE XERA I TORRE SOMERA AL REGNE DE VALÈNCIA

Furtado de Liori i Gil Rodrigo de Liori, que tenien el seu origen en el regne d'Aragó, i d'allà van passar al regne de València, concretament a la vila d'Ademús, vila on s'havia establert el llinatge Liori i havia adquirit la propietat de les heretats de Torre Somera (Torre Alta) i Altamira, amés de retindre el càrrec d'alcaid del castell d'Ademús, durant generacions.

4.1.1.1 Furtado de Liori (c. 1210 - † d. 1273)

Va ser el primer senyor de Sot de Xera i cap del llinatge Liori al regne de València, Furtado (*Hurtado*) de Liori era fill de Gil de Liori, noble d'origen aragonés que s'havia estat heretat en les viles d'Ademús i Castellfabib, arran de la conquesta del Racó d'Ademús pel rei Pere II el Catòlic.

Furtado va ser el fill primogènit de Gil de Liori i Urraca, i el principal hereu del seu pare, qui l'1 de gener de 1220 va fer testament, quan el seu fill tindria deu anys, deixant-li totes les propietats que tenia en la vila d'Ademús i el seu terme, consistents en un forn, molins, cases, vinyes i altres propietats, les quals havien d'administrar el frares de l'orde del Temple durant cinc anys fins a la majoria d'edat de Furtado, quan complira els quinze anys⁴³². Sabem que en la vila reial d'Ademús en data 1 de març 1263 Furtado de Liori gaudia d'un privilegi segons el qual només ell i els seus successors, podien construir forns en la dita vila, privilegi que el rei Pere II d'Aragó li havia concedit a Garcia Romeu, i que aquest li havia venut a Gil de Liori "*Egidio de Liori, patri dicti Furtadi*"⁴³³, en canvi el rei Jaume I va permetre que els habitants d'Ademús pogueren construir-hi molins. Amb la qual cosa queda demostrada la relació del llinatge Liori amb la vila d'Ademús.

⁴³² AHN, OO.MM. Cartulario magno de san Juan. T. I, pp. 52-53, nº 51; citat per MUR I RAURELL, Anna (1988): *La encomienda ...* Op. cit., p. 316-318, nº 17.

⁴³³ ACA, Cancelleria, Registre 12, ff. 17r-17v. Vid. BURNS, Robert Ignatius (2007): *Diplomatarium of the Crusader Kingdom of Valencia: Documents 1-500: Foundations of crusader Valencia, revolt and recovery, 1257-1263* (Vol. 2). Princeton; doc. 452a, pp. 390-392

Va estar al servei dels senyors d'Albarrasí, i apareix freqüentment acompanyant al IV senyor Álvaro Pérez de Azagra (1246-1260)⁴³⁴. L'1 de març de 1253 apareix com a testimoni en el document en que Álvaro Pérez de Azagra disposava ser soterrat en el monestir de Piedra⁴³⁵, i en un altre document de març de 1254 en el qual el seu senyor va ordenar que els frares del monestir de Piedra tingueren franquesa en tota la senyoria d'Albarrasí i els seus ramats pasturaren lliures sense pagar muntatge, peatge ni herbatge⁴³⁶. Així mateix el 23 de juliol de 1260 va ser testimoni en el jurament fet per Teresa Álvarez de Azagra al prendre possessió de la senyoria d'Albarrasí⁴³⁷, moment en que es va posar al servei de la V senyora d'Albarrasí i del seu marit Juan Núñez de Lara (1260-1280).

Furtado va participar juntament amb el seu senyor i el rei Jaume I en la conquesta del regne de València, arran de la qual el monarca li va concedir l'alqueria de Sot de Xera⁴³⁸ i també una casa situada a València més un rafal situat a l'horta de la ciutat. Al Llibre del repartiment de València, Registre II corresponent a l'any 1238 hi ha les següents anotacions⁴³⁹: "*Furtadus de Alori, alqueriam de Soto. XVI° kalendas februarii*". Aquesta donació que correspon al 17 de gener de 1238, i al mateix registre apareix posteriorment el 8 d'agost de 1238: "*Furtat de Alhori, domos et raallum de Rayz Amaçloca. VII idus augusti*"⁴⁴⁰, totes dues donacions van ser fetes mesos abans de la presa de la ciutat de València a finals del mes setembre d'aquell mateix any.

De les dades del repartiment de València podem extraure la conclusió que Furtado de Liori era un personatge noble d'una certa importància, ja que en pagament a la seua contribució a la conquesta de la ciutat, el rei li va donar un patrimoni adequat a llur

⁴³⁴ Vid. ALMAGRO BASCH, Martín (1959): *Historia de ...* Op. cit., nº 59, p. 331; nº 60, p. 333; nº 69, p. 348. Vid. MOTIS DOLADER, Miguel Ángel (2008) "El señorío cristiano de Albarracín. De los Azagra hasta su incorporación a la Corona de Aragón", *Historia de la comarca de la Sierra de Albarracín*, nº 3., Saragossa, pp. 5-6

⁴³⁵ AHN, Clero Secular-Regular, Car. 3671, N. 1, (Pergaminos del Monasterio de Piedra.) Vid. ALMAGRO BASCH, Martín. (1959): *Historia de ...* Op. cit., nº 59, pp. 331-332

⁴³⁶ AHN, Clero Secular-Regular, Car. 3671, N. 4, (Pergaminos del Monasterio de Piedra). Vid. Ídem., nº 60, pp. 333-334

⁴³⁷ Archivo Municipal de Albarracín, Cartulario de asuntos varios, ff. 14-18. Vid. Ídem., nº 69, pp. 348-350

⁴³⁸ Molts autors equivoquen la localitat de Sot de Xera, situada a la comarca dels Serrans, amb la localitat de Sot de Ferrer, situada a la comarca de l'Alt Palància, entre ells G. Escolano, J. Mestre Palacio, i tots aquells que han begut de les seues fonts, i fins i tot alguns autors actuals com F. López Rajadel.

⁴³⁹ FERRANDO I FRANCÉS, Antoni. (1979): *Llibre del Repartiment de València*, Paterna; Registres núm. 111 i 2209

⁴⁴⁰ FERRANDO I FRANCÉS, Antoni. (1979): *Llibre ...* Op. cit., Registre núm. 569

posició social, en un primer moment, el 17 de gener, Sot de Xera, alqueria musulmana situada a la comarca dels Serrans, i en un segon moment, el 8 d'agost, unes cases a la ciutat i un rafal situat a l'horta de València, que pertanyien al musulmà Rais Amaçloca, qui seria un important personatge de la València islàmica, ja que llavors un rafal equivaldria a una superfície entre 8 i 10 jovades de terra (de 24 a 30 ha) segons els càlculs del professor Enric Guinot⁴⁴¹.

En abril de 1254 Furtado de Liori va ser escollit pel rei Jaume I, juntament amb altres nobles aragonesos: Bernat Guillem d'Entença, Pedro Cornel, Álvaro Pérez de Azagra entre altres, per a rendir homenatge en nom del rei d'Aragó al rei Teobaldo de Navarra, a la concòrdia de Monteagudo, signada entre els dos reis⁴⁴².

L'alqueria de Sot de Xera està situada a la comarca valenciana dels Serrans, però a banda de la senyoria sobre Sot de Xera, Furtado de Liori també posseïa les veïnes alqueries de Xera i l'anomenada el Villar⁴⁴³. Aquesta última creiem que est tracta del Villar de Benaduf, que estava situada dins del terme veí de Xulilla (actualment anomenada Villar del Arzobispo)⁴⁴⁴. Aquesta alqueria del Villar de Benaduf va estar poc temps en poder del llinatge Liori, ja que poc després de 1273 l'alqueria del Villar de Benaduf formava part de la baronia d'Andilla, propietat de Ximén Pérez d'Arenós⁴⁴⁵. D'altra banda està documentat que el 16 d'abril de 1300 Ximén Pérez d'Arenós va lliurar l'alqueria del Villar de Benaduf al bisbe de València Ramon Despons⁴⁴⁶.

L'1 d'octubre de 1271 el bisbe Andreu de València li va vendre a Furtado de Liori i al seu fill Gil Rodrigo, el terç delme que els corresponia de les seues terres de Sot de

⁴⁴¹ GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (2007): "El repartiment feudal de l'horta de València al segle XIII: jerarquització social i reordenació del paisatge rural", *Repartiments a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València, p.169

⁴⁴²ZURITA, Jerónimo: *Anales de Aragón*, Edición de Ángel Canellas López, Edición electrónica de José Javier Iso (coord.); Institución «Fernando el Católico», Libro III, Capítol XLIX. Vid. també PÉREZ, L. (1916): *Linajes de Aragón*, Vol. 7, p. 228; MORET, José de i ALESÓN, Francisco de (1704) *Annales del Reyno de Navarra*, v. 3, p. 75

⁴⁴³ ACV, Pergamí 2377

⁴⁴⁴DIAGO, Fr. (1613) *Anales del Reyno de Valencia, Libro VII*, València, f. 383. Quant parla de la donació de les viles de Gorga i Xulilla al bisbat de València feta pel rei Jaume I el 26 de febrer de 1273. "Iuliella tenia muy espacioso termino, y en el se comprehendia el Villar, que entonces se dezia de Benaduf, posseýendole por aquel tiempo don Hurtado de Liori"

⁴⁴⁵No sabem com es va produir el canvi de propietat, si va ser per venda, permuta o més be a causa d'una dot matrimonial, ja que en un estudi sobre el llinatge Pérez d'Arenós apareix un Ximén Pérez d'Arenós de Liori. Vid. LLATAS BURGOS, Vicente. (1976) *Origenes del Villar del Arzobispo*, Villar del Arzobispo; p. 14, i també LLATAS BURGOS, Vicente. (1997) *Historia del Villar del Arzobispo*, Villar del Arzobispo, pp. 33-35

⁴⁴⁶ACV, Pergamí 4709 (16 d'abril de 1300). Vid. LLATAS BURGOS, Vicente. (1976) *Origenes ...* Op. cit., p. 7

Xera, Xera i el Villar, “*turribus et alcheriis de Çot, de Villar, de Xera et terminorum suorun*” sobre els productes del pa, del vi, dels arbres i dels altres fruits a que tenien dret, excepte el que corresponia als ramats, durant tots el anys les seues vides, a canvi de 60 sous anuals a pagar el dia de Nadal, així mateix al dit document també l’absolien de pagar al bisbe les quantitat que li devia fins llavors⁴⁴⁷.

Furtado es va casar amb Elvira Roy (o Ruiz), del dit matrimoni sabem que almenys va tindre un fill i una filla; el fill, Gil Rodrigo, va ser l’hereu i successor en el senyoriu de Sot de Xera i en les altres possessions de la vila reial d’Ademús.

En canvi, la filla, Mayor Roís de Liori, la qual l’1 de febrer de 1271 es va casar amb Martín Ruiz, com a dot els pares li van donar les propietats que tenien en la vila aragonesa d’Albarrasí, així com en la heretat anomenada el Algarbe situada en la localitat de Terriente a la comarca d’Albarrasí, consistents en cases, molins, vinyes, terres etc. amb la condició que sí moria sense fills, el seu espòs només rebria la quantitat de 200 maravedisos d’or, i les propietats retornarien a la família⁴⁴⁸. Queda documentada la possessió de la masia anomenada el Algarbe en 1311, quan el rei Jaume II va autoritzar a Major Roís de Liori per a que poguera importar cent cafissos de blat des de el Algarbe a la vila de Sogorb, localitat on residia⁴⁴⁹. Propietat que després va passar a la seua filla Elvira Roís de Liori, que estava casada amb Sancho López de Heredia, qui en 1319 era senyora del lloc de Gaibiel, població situada a la comarca valenciana de l’Alt Millars⁴⁵⁰, també Tenia un germà anomenat Gil Roís de Liori⁴⁵¹, i després de 1340 va vendre aquesta masia al consell de Terriente⁴⁵².

⁴⁴⁷ACV, Pergamí 2.367 (1 d’octubre de 1271), Vid. BURNS, Robert Ignatius (1988) *Societat i documentació en el regne croat de València: Diplomatarum I*, València; pp. 360 i 371

⁴⁴⁸ Archivo de la Catedral de Albarracín, Pergamí 14. Vid. TOMÀS, Cesar (1955): *Catálogo de pergaminos de la catedral de Albarracín*, Teruel, p. 33, doc. 23. També Vid. Ídem., p 273

⁴⁴⁹ ACA. Cancelleria, Cartes reials de Jaume II, Caixa 32, d. 4039. Vid. BERGES, Juan Manuel (2009): *Actividad y estructuras pecuarias en la Comunidad de Albarracín 1284-1416*, Terol, p. 245.

⁴⁵⁰ ARV, Justícia civil, nº 2, ma 23, f. 21

⁴⁵¹ Archivo Municipal de Terriente, Sección 1-5, nº 27, ff. 1-77vº. Vid. MANUEL BERGES Juan (ed.) (2007): *Actividad y ...* Op. cit., Doc. 120, pp. 1076-1077

⁴⁵² Archivo Municipal de Albarracín. 1340 Sentencias de pasos, caminos y abrevaderos de Albarracín, ff. 12 vº y 30vº. Vid. Jaime Caruana: *Catálogo del archivo de la ciudad de Albarracín*. Terol, 1953. Págs. 13 i 15.

4.1.1.2 Gil Rodrigo de Liori († d. 1300)

Fill de Furtado de Liori, va ser el segon senyor de Sot de Xera, anomenat a la documentació Gil i també Gil Rodrigo. Del seu segon nom Rodrigo van prendre els seus successors el patronímic “Rodríguez”, “Ruiz”, “Roiç” o “Roís”, fill de Rodrigo, que a partir de llavors tots els membres de la família anteposaran al cognom Liori, formant un cognom compost, anomenat “Ruiz de Lihori”, “Roiç de Liori” o “Roís de Liori”.

No sabem gaire de la seua vida, ni quan va néixer, ni quan va morir. Només sabem que va vindre a la conquesta del regne de València amb el seu pare, i que amb posterioritat a 1273 el va succeir en la senyoria de Sot de Xera⁴⁵³. Entre els anys 1295 i 1296 apareix com a senyor de Sot de Xera en uns document relatius a la venda del castell i vila de Gestalgar, feta entre Martín Ruiz de Foces i el rei Jaume II, “*castrum et villa de Xestalgat et turris et alcharea vocata de Landenya et campus vocatus La Pera, confrontatur et terminatur cum termino de Sot, quod est Egidii Rodicii de La Ori*”⁴⁵⁴, i entre aquest rei i Bernat Guillem d’Entença: “*et cum termino de Sot, quod est Egidii Ruici de La Hori*”⁴⁵⁵

Amb Gil Rodrigo de Liori comença el servei del llinatge Liori a la casa de Xèrica, ja que Gil Rodrigo era parent de Teresa Gil de Vidaure, la que va ser la tercera esposa del rei Jaume I, de la qual era *consobrinum*, mot que significa cosí germà, ja que els dos llinatges estaven directament emparentats, altra dada que avalaria aquest fet és que tant el llinatge Liori com el Vidaure⁴⁵⁶ provenien tots dos de Navarra. El parentiu venia per la part de sa mare, Elvira Roy (o Ruiz), amb la mare de Teresa, malauradament al no conèixer el nom de la mare de Teresa Gil de Vidaure no podem precisar quin era l’enllaç familiar, però segons l’opinió de Mercè Costa tots dos llinatges tenien relació amb el llinatge Pérez de Azagra, que eren senyors d’Albarrasí⁴⁵⁷, tanmateix ja sabem que el seu avi, Gil de Liori, estava emparentat amb Sancha Pérez de Azagra⁴⁵⁸.

⁴⁵³ MESTRE PALACIO, José. (1970): *Alcalalí*, Alacant, p. 272.

⁴⁵⁴ Cartulari de Xestalgat, ff. 18v-21r, Doc. 7, Vid. PASTOR I MADALENA, Manuel. (2004): *El cartulari de Xestalgat: memòria d’un senyoriu valencià*; Barcelona, pp. 110-115

⁴⁵⁵ Cartulari de Xestalgat, ff. 21r-23v, Doc. 8, Vid. Ídem., pp. 116-121

⁴⁵⁶ Segons Mercè Costa i Paretas el nom seria Teresa Gil de Vidaurre, i l’origen del llinatge Vidaurre el creu navarrés. COSTA I PARETAS, Maria Mercè (1998) *La casa de Xèrica i la seua política en relació amb la monarquia de la Corona d’Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona; pp.31-32

⁴⁵⁷ COSTA I PARETAS, Maria Mercè (1998) *La casa ... Op. cit.*; pp. 34-35 i 39

Sabem que Gil Rodrigo de Liori va ser un dels marmessors del testament de Teresa Gil de Vidaure, testament del qual no es coneix la data, però sabem que el rei Pere el Gran va atorgar el 22 de gener de 1280, des de la ciutat de València, un guiatge als marmessors de na Teresa, per tal de complir l'execució de llur testament. Posteriorment el 3 de desembre de 1297 el rei Jaume II ordenava a Jaume (II) de Xèrica la restitució als marmessors de Teresa Gil de Vidaure dels llocs i rendes de Castellmontant, Altura, Mora i Tormón, que ell s'havia avançat a ocupar sense esperar a que es complimentara la darrera voluntat del difunt Jaume (I) de Xèrica⁴⁵⁹.

Així mateix sabem que en Gil Rodrigo va ser també marmessor del testament de Jaume (I) de Xèrica, segons un document, datat en València a 3 de desembre de 1297, en que el rei Jaume II ordenà als marmessors de Jaume (I) de Xèrica, que li lliuraren a Jaume (II) de Xèrica, després de haver complit els vint anys, els castells d'Eslida i Suera, però que havien de seguir cobrant les rendes dels dos llocs, i també les dels llocs de Fanzara, Viver i El Toro, fins a acabar l'execució del testament de Jaume (I) de Xèrica⁴⁶⁰.

Així mateix sabem que Gil Rodrigo de Liori va ser tutor de Jaume (II) de Xèrica, personatge molt important de l'època, de qui també en va ser vassall. El 9 d'abril de 1298 En Jaume (II) de Xèrica va ser nomenat pel rei Jaume II Procurador general dels regnes de València i Múrcia, càrrec que ocupà fins a la primavera de 1300, en que va ser destituït pel rei⁴⁶¹. Durant aquest temps mentre que Jaume (II) de Xèrica, duia a terme la seua procuració al regne de Múrcia, va nomenar al seu vassall, Gil Rodrigo de Liori, lloctinent seu al regne de València. El 26 de març de 1299 va arbitrar en un conflicte entre les baronies de Xestalgar i Pedralba, emetent un document en el que s'intitulava: "*en Gil de la Horri, tinent loch de procurador el regne de València per lo noble don Jayme de Exèrica procurador dels regnes de València e de Múrcia per lo senyor rey*"⁴⁶². Però en setembre de 1300 el rei va manar a Gil Rodrigo de Liori que

⁴⁵⁸ El seu besavi Martín de Liori estava casat amb Toda, neboda de Garcia Ezquerra i Sancha Pérez de Azagra.

⁴⁵⁹ ACA, Cancelleria, Registre 42, f. 216v. Vid. COSTA I PARETAS, Maria Mercè (1998) *La casa de Xèrica ...* Op. cit., Doc. 21, pp. 313-314; i ACA, Cancelleria, Registre 106, f. 119r-119v, Vid. Ídem. Doc. 40, pp. 323-324

⁴⁶⁰ ACA, Cancelleria, Registre 106, f. 118v. Vis. Ídem, Doc. 39, pp. 322-323.

⁴⁶¹HINOJOSA MONTALVO, José. (2002): *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, v. II, València, p 527

⁴⁶²CERVERA, Tomàs. (coord.) (2007) *Sot de Chera...* Op. cit., p. 27; Vid. també Cartulari de Xestalgar, ff. 24r-24v, corresponent al Doc. 9, PASTOR I MADALENA, Manuel. (2004): *El cartulari de Xestalgar...* Op. cit.; pp. 62-23

lliurara tots els llibres de la seua procuració a Ferrer Ballester i Bonanat Suau, havent aprovat aquesta cessió Guillem de Jàfer, que era l'assessor de la procuració del regne de València⁴⁶³.

Gil Rodrigo de Liori es va casar amb Toda Pérez⁴⁶⁴ i del dit matrimoni tenim notícia almenys de l'existència de dos fills:

1. Gil Roís de Liori, tercer senyor de Sot de Xera i de Torre Somera al Racó d'Ademús, qui es va casar amb Mallada d'Entença.
2. Elvira Roís de Liori, qui es va casar amb Marco de Tovía⁴⁶⁵.

4.1.1.3 Gil Roís de Liori († 1326).

Tercer senyor de Sot de Xera i senyor de Torre Somera, va ser també alcaid dels castells de Castellfabib i d'Ademús. D'aquest personatge, només tenim un grapat de notícies soltes. Sabem que en l'any 1296 va participar en la campanya contra Múrcia, iniciada pel rei Jaume II, en la qual va destacar⁴⁶⁶, i segons Mestre Palacio seria conseller i gran privat d'aquest rei⁴⁶⁷, sabem també que en 1298 va ser conseller, juntament amb Jaume (II) de Xèrica, Gil Martínez d'Entença i Joan de Vidaure, de la noble Inés Zapata, en el conflicte que enfrontava aquesta senyora amb Lope de Gurrea, per la possessió del castell d'Albarrasí⁴⁶⁸. Inés Zapata era la mare de Ferran, fill bastard del rei Pere III, i segons el testament de Pere el Gran el castell d'Albarrasí havia de ser lliurat al seu fill Ferran deu anys després de la seua mort.

⁴⁶³ ACA, Cancelleria, Reg. 266, f. 328 v. (1300, septiembre, 14). Vid. CABEZUELO PLIEGO, José Vicente. (1998) *Poder público y administración en el Reino de Valencia, 1239-1349, el oficio de la procuración*, València, p. 104: "Egidio de Lahori, militem et cetera. Certificari quod vos tenendo locum nobilis Jacobi de Xericha, procuratoris tunc regni Valencie, tradidistis tempore quo dictum officium dimisistis quosdam libros Procuracionis dicti regni quos a Ferrario Ballistari et Bonanato Suau et quibusdam aliis recuperaveritis dilecto judici Curie nostre Guillermo de Jaffero, assessori dicte Procuracionis, tradicionem ipsam ratificantes et approbantes vos, dictum Egidium, inde quituum appellamus cum testimonio huiusmodi albarani nostri sigili munimine roborati. Data Cesarauguste, XVIII° kalendas octobris, anno Domini M^o CCC^o. Bernardus de Aversone, mandato domini episcopi"

⁴⁶⁴ Archivo Municipal de Albarracín, 1340 Sentencias de pasos, caminos y abrevaderos de Albarracín, ff. 12 v° y 30v^o. Vid. CARUANA, Jaime. (1953): *Catálogo del archivo de la ciudad de Albarracín*. Terol, pp. 13 y 15. en BERGES Juan Manuel. (ed.) (2007): *Actividad ... Op. cit.*, pp. 1547 i 1573. Vid. Ídem., p 273

⁴⁶⁵ Ibidem. en l'any 1340.

⁴⁶⁶ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre V capítol 21

⁴⁶⁷MESTRE PALACIO, José. (1970): *Alcalalí*; Alacant, p. 272.

⁴⁶⁸ ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit.; Llibre V capítol 32. Ja que Inés Zapata volia que Albarrasí fora per al seu fill Fernando, que era un fill bastard del rei Pere III el Gran; el conflicte que va acabar el 7 d'abril de 1298 quan Inés Zapata li lliura la ciutat al rei Alfons III d'Aragó.

Així mateix coneixem que en 1304 el rei Jaume II va empenyorar la vila de Castellfabib a Gil Roís de Liori, com a garantia d'un préstec⁴⁶⁹, i que poc després el 3 de febrer de 1304, mentre gaudia de l'alcaidia del castell de Castellfabib⁴⁷⁰ amb les seues rendes i drets, el rei Jaume II li va lliurar també l'alcaidia del castell d'Ademús, amb un salari anual de 1.500 sous, en penyora també per un préstec de 10.000 sous⁴⁷¹.

Gil Roís de Liori senyor de Sot de Xera es va casar amb Mallada d'Entença del matrimoni amb Mallada d'Entença no van tindre fills barons, en canvi coneixem el nom d'una filla Eliodora, la qual el 21 de setembre de 1326 es va casar amb Pere de Montagut, fill del senyor de Carlet⁴⁷². Al no tindre cap fill baró, Gil Roís de Liori va demanar al rei Jaume II que legitimara un fill bastard seu anomenat Gonzalo Roís de Liori, qui en va ser l'hereu i successor en les senyories de Sot de Xera i Torre Somera.

4.1.1.4 Gonzalo Roís de Liori († d. 1355)

Quart senyor de Sot de Xera, i senyor de Torre Somera. De Gonzalo Roís de Liori, anomenat també *Gonzalbo Roís*, *Gonzalo Rodríguez* o *Gonzalo Gil*, ja en tenim alguna notícia més, sabem que va ser legitimat a la ciutat de València el dia 3 de setembre de 1308 pel rei Jaume II a petició del seu pare Gil Roís de Liori, qui al no tindre cap fill baró del seu matrimoni amb Mallada d'Entença, el va legitimar per tal que fora el seu successor, segons els furs d'Aragó⁴⁷³.

Sabem també que en l'any 1323 va participar en l'expedició a Sardenya, organitzada per l'infant Alfons, amb l'armada que era dirigida per l'almirall Francesc Carròç, i en la que va participar juntament amb el cronista Ramon Muntaner i altres

⁴⁶⁹ AA.VV. (2005): Gran enciclopedia de la Comunidad Valenciana, t. IV, València, p. 188

⁴⁷⁰ BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de (1871): "Rentas de la Antigua Corona de Aragón", *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*, T. XXXIX. Barcelona, pp. 349-350: "Castrum Habib. Tenebat ipsum Egidius Roderici de Lihori quondam ex concesione domini regis Jacobi bone memorie adhuc ipsum manumissores dicti Egidii".

⁴⁷¹ ACA, Cancelleria, Registre Jaume II (Officialium et castrorum 4), ff. 54 vº-55 rº; Vid. HINOJOSA MONTALVO, José. (2002) *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, v. III, València, p. 616. ACA, Real Patrimoni, Mestre Racional nº 632, f. 21r-v. Vid. MARTÍNEZ, M. S. (2003). *Pagar al rey en la Corona de Aragón durante el siglo XIV: estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas* (v. 50). Madrid, p. 225

⁴⁷² ACV, Pergamí 8218. Vid. OLMOS CANALDA, Elías. (1934) "Inventario de los documentos escritos en pergamino del Archivo Catedral de Valencia, vol. IV", *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 104, pp. 517-564,

⁴⁷³ACA, Cancelleria, Registre 204, (Jaume II, Gratiarum 8 part IIª), ff. 199 vº - 200 rº.

cavallers valencians⁴⁷⁴. Com el seu pare, va ser cavaller i vassall al servei de la casa de Pere de Xèrica, i va participar en el conflicte hagut entre el seu senyor i el rei Pere IV⁴⁷⁵, en l'any 1336, per causa de la fugida de la reina vídua Elionor al regne de Castella. El rei va cridar als vassalls de Pere de Xèrica per a que no l'ajudaren, sota pena de confiscació dels seus béns, entre els dits vassalls estava Gonzalo Roís de Liori, i per això el rei va donar als prohoms de la vila d'Ademús, tot el pa i el vi que en dita ciutat tenia en Gonzalo, per a que amb aquests diners la ciutat pagara les despeses realitzades en escoltes i en talaies a la frontera entre els regnes d'Aragó i Castella⁴⁷⁶. Després el 25 de novembre de 1337 des de la ciutat de Sevilla el rei Alfonso XI de Castella demanava al rei Pere IV la restitució a Gonzalo Roís de Liori, que llavors habitava en Requena, a la seua esposa i els seus vassalls, de tot el que els havien pres els habitants de València, Bunyol i la vila d'Ademús⁴⁷⁷.

De nou, juntament amb el seu senyor Pere de Xèrica, va participar a les campanyes militars impulsades pel rei Pere IV el Cerimoniós: primer en l'any 1344 en la guerra contra el rei Jaume III de Mallorca a les terres del Rosselló⁴⁷⁸, i després a la guerra de la Unió, durant la qual en un principi es va alinear junt el seu senyor amb els unionistes, per després passar-se'n al bàndol reial en maig de 1348⁴⁷⁹. Va ser el successor de Gil Roís de Liori en la senyoria de Sot de Xera, ja que hi consta documentalment com a senyor durant els anys 1333⁴⁸⁰ i el 3 de maig de 1335, quan el bisbe de València li va vendre el delme del lloc de Sot de Xera a Gonzalo Roís de Liori⁴⁸¹ per 50 anys més. Ell va ser qui va sol·licitar al bisbe de València Ramon de

⁴⁷⁴ESCOLANO, Gaspar. (1610): *Década primera...* Op. cit., Llibre IX, capítol 47.

⁴⁷⁵ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre VII capítol 34. En 1336 va anar amb Pero Ximénez, en representació del seu senyor Pere de Xèrica, a donar excuses de per què no havia acudit aquest a les corts valencianes convocades pel rei Pere IV per a la seua coronació en el qual Pere de Xèrica defenia a la madrastra del rei, na Elionor, i en el que Pere el Cerimoniós va ordenar apoderar-se de les terres de Pere de Xèrica, conflicte que va acabar en 1337 amb la pau de Daroca.

⁴⁷⁶ COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica ...* Op. cit.; p. 158.

⁴⁷⁷ DE MOXÓ, Francisco, et al. (1997): *Estudios sobre las relaciones entre Aragón y Castilla (SS. XIII-XV)*, Saragossa, p. 120

⁴⁷⁸ Sabem que tant Gil (I) Roís de Liori com Gonzalo Roís de Liori van ser vassalls del noble Pere de Xèrica. Segons Zurita “*eran dos caballeros de su casa y sus vasallos*” i, juntament amb Pere de Xèrica, van participar en les campanyes militars del rei Pere IV el Cerimoniós. Vid. COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica ...* Op. cit.; pp. 173-177.

⁴⁷⁹ Ídem., pp. 179-191.

⁴⁸⁰ARV, Justícia Civil, n° 37.

⁴⁸¹ ACV, Pergamí 705. Vid. OLMOS CANALDA, Elías. (1934) “Inventario de los documentos escritos en pergamino del Archivo Catedral de Valencia, vol. IV” *Boletín de la Real Academia de la Historia*, t. 104, pp. 517-564. També Vid. PELLICER VALERO, J. A. (1975) *Sot de Chera estudio de*

Gastó la creació d'una parròquia en dita alqueria, la qual va ser autoritzada el 22 d'abril de 1355⁴⁸². Curiosament el nom de Gonzalo Roís de Liori no apareix en les Corts valencianes celebrades en 1358, en les que sí que apareixen en canvi el seus familiars Sanç Ramírez de Liori i Gil (I) Roís de Liori, la qual cosa en fa pensar en que hauria mort un poc abans.

Les vicissituds i els esdeveniments polítics de mitjan segle XIV van afectar greument a la senyoria de Sot de Xera, la qual va patir les accions armades ocorregudes durant la Guerra dels dos Peres (1356-1366), doncs en 1357 Sot de Xera havia caigut en mans castellanques, concretament a les mans de Juan Fernández de Hínestrosa, amb el qual es va negociar la restitució del castell, negociacions però que no van donar cap resultat positiu, i Sot de Xera va romandre en mans dels castellans fins que en 1361 amb la pau de Deza-Terrer van ser tornades totes les localitat ocupades pels castellans, entre les quals es trobava els castells de Sot i el de Xera, que va ser restituit a Garcia de Lloris, governador del regne de València.

En la segona fase de la dita guerra, iniciada en 1362, les tropes castellanques ocuparen als primers mesos de 1363 tota la vall del Túria fins a localitat de Lliria, comarca que no tornaria a mans de la Corona d'Aragó fins a finals de juliol de 1365, quan Pere el Cerimoniós va fer un pacte amb Joan Alfons de Xèrica, fill natural de Pere de Xèrica, que havia estat nomenat pel rei Pedro I de Castella capità de Lliria, juntament amb Alfonso Pérez de Guzmán. Segons aquest pacte, a canvi de recuperar pacíficament els castells de la baronia de Xèrica presos pels castellans, el rei li donava a Joan Alfons de Xèrica totes les terres que havien pertangut al seu pare Pere de Xèrica, i amés també el va absoldre de tots els deutes i li va donar el mer i mixt imperi i tota la jurisdicció civil i criminal⁴⁸³. Així l'agost de 1364 l'exèrcit senyorial recuperava amés de Lliria i Benaguacil, tota la vall del Túria compreses Xiva i Castellfabib, i també la vila d'Aiora. I ja en 1366, amb la victòria d'Enrique de Trastámara sobre Pere el Cruel, els castellans es van retirar definitivament de tots els territoris ocupats dins de la corona d'Aragó⁴⁸⁴.

Aquestes convulsions van fer que una volta es va recuperar la senyoria de Sot de Xera, aquesta passara directament a mans de la corona, i més tard el 23 d'octubre de 1371 Pere IV el va donar a títol personal a l'infant Martí amb tot el mer imperi i la

comunidades rurales, València, p. 28

⁴⁸² CERVERA, Tomàs. (coord.) (2007) *Sot de Chera...* Op. cit., p. 29

⁴⁸³ COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica ...* Op. cit., pp. 260-261

⁴⁸⁴ FURIÓ, Antoni. (2001): *Història del País Valencià*, València, pp. 115-116

jurisdicció civil i criminal del lloc de Sot de Xera i el seu terme⁴⁸⁵. I el 6 de juliol li donava amés en feu honorat la vila i la tinença de Xèrica, que havia pertangut al llinatge Xèrica. Tanmateix al testament de Gil (II) Roís de Liori senyor de Cascant i governador d'Aragó, fet al castell de Riba-roja el 4 de desembre de 1414, li va lliurar la senyoria de Sot de Xera al seu fill primogènit, Juan (IV) Fernández de Heredia⁴⁸⁶.

4.1.1.5 Els senyors de la Torre Somera

La coincidència d'aquesta família establerta en el Racó d'Ademús amb els senyors de Sot de Xera és manifesta, tant pel que fa als noms i cognoms, com a les dates en que van viure, cosa que ens fa pensar que es tracta de la mateixa família. Així Gonzalo Roís de Liori, quart senyor de Sot de Xera, seria el mateix senyor de Torre Somera anomenat Gonzalbo Roís de Liori⁴⁸⁷. Un cavaller anomenat així va ser recriminat en 1329 pel rei Alfons el Benigne per no haver complit l'ordre de Jaume II de no intervindre en el conflicte entre el bisbe de Sogorb-Albarrasí i el mestre de Montesa Pere de Tous a causa de les esglésies de Castellfabib i Ademús que posseïa la dita orde, així com per la construcció d'una església en una torre de la seua propietat⁴⁸⁸. L'alqueria anomenada Torre Somera (en l'actualitat Torre Alta), estava situada dins del terme de la vila d'Ademús, pertanyia a aquesta una heretat anomenada Altamira situada també a la mateixa comarca del Racó d'Ademús, fronterera amb Riodeva en el regne d'Aragó. Un cavaller anomenat Gonzalo Roís de Liori va participar en l'any 1434 en l'encontre cavalleresc del pont d'Órbrigo, on el cavaller lleonés Suero de Quiñones el va defensar contra els cavallers que el volien travessar⁴⁸⁹.

Així mateix apareixen uns Sanç Roís de Liori i Furtado Roís de Liori en un

⁴⁸⁵Però la possessió de la senyoria de Sot de Xera es va interrompre a causa de la Guerra dels dos Peres (1356-65), quan els castellans van ocupar la senyoria, i un cop acabada la guerra la senyoria va passar al patrimoni reial, per a ser donada posteriorment pel rei Pere IV a l'infant Martí. Vid. PELLICER VALERO, J. A. (1975) *Sot de Chera estudio de comunidades rurales*, València, p. 28; CERVERA, Tomàs (coord.) (2007): *Sot de Chera, estudio histórico-lingüístico*, Sot de Xera, p. 31. Encara que aquesta notícia es ha segut impossible de confirmar, per la qual cosa la posem en entredit.

⁴⁸⁶ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 128r-138r. (Riba-roja. 1414, 4 de desembre) Testament de Gil (II) Roís de Liori.

⁴⁸⁷ ESLAVA BLASCO Raúl. (2009): "Bandolerismo en el Rincón de Ademuz durante el siglo XVII: el caso de don Jaime Ruiz de Castellblanch señor de Torreblaja", *Ababol*, nº 60. Invierno 2009, p. 11

⁴⁸⁸ ACA, Registre 434, ff. 185v-186r. Vid. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, Regina. (1996): *Miscelanea de textos medievales*, v. 8, Barcelona, p. 34, Regesta 53.

document datat a Montblanc el 2 de maig de 1333, relacionat amb encomanda de Gastellfabib⁴⁹⁰, ja que deponent del document apareixen amb el cognom Roís o Ramírez, així un cavaller anomenat Sanç Ramírez de Liori, va ser porter major de la reina Elionor de Castella⁴⁹¹.

Un altre personatge anomenat Pere Gonzalo Liori, apareix casat amb la noble valenciana Bernarda Fabra, i vivint en la ciutat de València en 1371⁴⁹².

El càrrec d'alcaid del castell d'Ademús sembla que es transmetia per herència. Així el segon membre del llinatge Liori en ostentar dit càrrec, després de Gil Roís de Liori (1304) va ser Sanç Roís de Liori, qui va ser nomenat alcaid (1357) pel rei Pere el Cerimoniós, durant la guerra que el va enfrontar amb el rei Pedro el Cruel de Castella⁴⁹³, aquest Sanç Roís de Liori era fill de Gonzalbo Roís de Liori qui va ser senyor de Torre Somera, i estava casat amb Elfa Martínez de Marcilla, la qual en l'any 1377 era ja vídua, ella juntament amb el seu fill García Martínez, que llavors era menor d'edat, era la senyora de Torre Somera i de l'heretat anomenada Altamira⁴⁹⁴, situades totes dues

489

Alguns autors fan Gonzalo Roís de Liori nebot o fill de l'almirall de Sicília Sanç (I) Roís de Liori. Vid. ZURITA, Jeronimo *Anales...* Op. cit., Llibre XIV capítol 12. Sobre l'encontre del Paso Honroso Vid. PINEDA, Fr. Juan de: (1783) *Libro del passo honroso: defendido por el excelente caballero Suero de Quiñones*, Madrid: "En esta misma tarde pareció delante de los Jueces mosén Gonzalo de Liori, aragonés, é noble caballero", pp. 56-57; RIQUER, Martí de. (1967): *Caballeros andantes españoles*, Madrid; RIQUER, Martín de i ALONSO, Dámaso. (1965): *Vida caballeresca en la España del siglo XV*, Madrid.

⁴⁹⁰ ACA. Registre 462, f. 43r. Vid. SÁINZ DE LA MAZA LASOLI, Regina (1996): *Miscelanea de textos medievales*, v. 8, Barcelona, pp. 80-81, Regesta 216.

⁴⁹¹ Aquest Sanç Ramírez de Liori no apareix al codicil del testament de Gil Roís de Liori fet al castell d'Eslida en 1362. En 1337 Sanç Ramírez estava en Castellfabib seguint les ordres de la reina Elionor de Castella. Apareix aquest nom juntament amb Gil (I) Roís de Liori en les Corts valencianes celebrades l'any 1358. ACA, Registre 557 i ACA, Procesos de Corts, nº 2. El 28 d'abril de 1338 el rei Pere IV li va concedir a ell i als seus germans un privilegi per construir un nou forn en la vila de Castellfabib, ja que el que tenien havia estat destruït a causa del conflicte entre el rei i Pere de Xèrica. ACA, Reial Cancelleria, Cartes reials, Pere III (IV) nº 601. "Sancius Remirez de Lihori et eius fratibus", també va ser nomenat el 4 d'agost de 1360 batlle de les viles d'Ademús i de Castellfabib. ARV, Batlia, Llibre 1143, f. 107 vº. Vid. LAFUENTE GÓMEZ, Mario. (2011): "Por caminos sinuosos: La defensa y el control del territorio en Aragón durante la guerra de los Dos Pedros (1356-1366)." *Aragón en la Edad Media*, nº 22, p. 157.

⁴⁹² APCCV, Protocol Nº 1200, notari Joan Ribera

⁴⁹³ ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre IX capítol 12

⁴⁹⁴ ARV, Reial Cancelleria, Registre 284, ff. 105 rº – 107 vº: "En el nombre de Dios e la su divinal gracia invocada e clamada, notoria e manifesta cosa sea a todos quantos aquesta pública carta verán a veynte dias del mes de junyo del anyo Mil Trezientos e setanta e siete, en presencia de los honrados e discretos don Ramón Gomir justitia de la villa de Ademuz e de Domingo Lazaro et de Aparicio Martínez, jurados de la dita villa, de don Berenguer de Castelblanch scudero, de López Roys de Liori scudero, alcaide del castillo de la dita villa, Martín Perez de Castiel clérigo, don Ramón de Rius notario, don Bartholomey de Tortajada, de Joan Ruvio, de Martín Navarro, de Domingo Falcón, de don Basco de Luna, de Pero Antón, de don Pero Navarro, vezinos e consejeros de la dita villa de Ademuz, e otros muchos en general, concejo ajustados e plegados en la plaça de la dita villa en do siempre fué

dins del terme de la dita vila d'Ademús. El tercer del llinatge en ser alcaid d'Ademús, va ser en 1377, Lope Roís de Liori, fill de l'anterior⁴⁹⁵, concessió que va ser renovada en 1401 pel rei Martí l'Humà⁴⁹⁶. Per un document datat a la vila de Calataiud el 6 de setembre de 1461, sabem que Gil Roís de Liori era batlle de la vila i alcaid del castell d'Ademús (el quart), altrament sabem que, per la intervenció davant del rei de Juan (VI) Fernández de Heredia senyor de la vila de Mora al regne d'Aragó, el rei Joan II d'Aragó va concedir l'alcaidat de la vila d'Ademús al fill de Gil, Andrés Roís de Liori, per a que heretara el càrrec després de l'òbit del seu pare⁴⁹⁷.

Amb la qual cosa queda ben clara la relació existent entre el llinatge Liori dels senyors de Cascant al regne d'Aragó i el llinatge dels senyors de Sot de Xera i Torre Somera del regne de València, ja que aquest Juan (VI) Fernández de Heredia, qui per ordre reial en 1468 mitjançara entre els veïns de la vila d'Ademús⁴⁹⁸, aquest no era un altre que el nét de Juan (IV) Fernández de Heredia.

4.1.2 ELS SENYORS DE CASCANT EN EL REGNE D'ARAGÓ

acostumbrado general conçejo plegadors a tener, personalmente constituido el honorable e religioso fray Garcia Roys de Lihori comendador del lugar de Valvastro de la orden de Sant Joan de Iherusalem, devant los quales dixo e replicó: senyores cierto e manifesto a vosotros e a cada uno de vosotros que el tiempo que el honrado don Sancho Roiz de Lihori era senyor de la Torre Somera, e los ante ditos siempre hovieron e tuvieron la dita torre, una ensenble con la heredat clamada Altamira, la qual dita heretat siempre havia e tuvo una deffesa catant en valle de Ryodeva, segunt que don Gonçalbo Roiz, padre que fué del dito don Sancho Roiz, la tuvo, e por siempre la possedió, menos de ynibicion e por turbacion de ninguna persona, et dixo mas encara: que audiencia suya e de donya Elfa Martínez de Marciella, muger que fue del dito don Sancho Roí, e madre que es de Garcia Martínez, fijo que es de los dito marido e muger, el qual es de poca e menor edat..."

⁴⁹⁵ ARV, Cancelleria, Registre 284, ff. 105 rº-107 vº. Sabem per un document datat el 20 de juny de l'any 1377 que era alcaid d'Ademús Lope Roís de Liori, escuder, la seua mare Elfa Martínez de Marcilla, vídua de Sanç Roís de Liori, i Garcia Martínez, menor d'edat posseïen una heretat anomenada Altamira, que tenia una devesa situada junt al Riodeva dins dels termes de la ciutat d'Ademús. En la mateixa època en que Berenguer de Castellblanch era jurat de la vila d'Ademús.

⁴⁹⁶ ACA, Cancelleria, Registre 2.302, ff. 86rº-87rº. Vid. HINOJOSA MONTALVO, José. (2002): *Diccionario de Historia Medieval del Reino de Valencia*, v. IV, València, p. 617; ZURITA, Jeronimo *Anales...* Op. cit., Llibre IX capítol 12,

⁴⁹⁷ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 421, ff. 49 vº - 50 rº. "ad intercessus per humiles magnifici et dilecti consiliarii et camarlengi nostri Joannis Ferdinandi de Heredia domicelli cuius esse domini villa de Mora apud Maiestatem nostram super hiis pro vobis intercedentis tenore presentis ac de nostri cetera scientia et expresse officia baiulie et alcaydie supradictam que ad vita vestre curriculum ex regia concessione vos dictus Egidius Roiz tenentis et possidetis dilecto Andree Roiz de Liori filio vestro quamdiun vixerit ad post dies vestros concedimus et ampliamus"

⁴⁹⁸ ARV, Bailia, Llibre 1154, ff. 270 rº-vº.

Cal destacar la proximitat entre les viles de Castellfabib i Ademús, situades a la comarca valenciana del Racó d'Ademús, a cavall entre els regnes d'Aragó i de València, i la senyoria de Sot de Xera, situada a la comarca valenciana dels Serrans, amb la localitat de Cascant, situada al Baix Aragó en l'anomenada Sierra de Camarena. Tot plegat ens fa pensar que les dues branques del llinatge Liori, la branca valenciana dels senyors de Sot de Xera i Torre Somera i la branca aragonesa dels senyors de Cascant estaven emparentades, ja que les dues branques provenien d'un mateix tronc comú, el de Martín de Liori i els seus descendents Gil de Liori i Martín Gil de Liori, a principis del segle XIII en les dècades de 1210-20.

La branca aragonesa dels senyors de Cascant descendeix de Martín Gil (de Liori), qui en 1239 era el fill de Martín Gil (de Liori), dit de Tramacastiel i de Teresa de Cascant⁴⁹⁹, doncs sembla que la senyoria de Cascant, ja no va eixir de més de mans del llinatge. No tenim notícies documentals fiables, només coneixem l'existència d'un cavaller anomenat Pero Ramiro o Ramírez, que signava uns documents juntament amb Martín Aznárez de Liori en l'any 1242, després en 1469 apareix un cavaller anomenat Ramiro de Cascant⁵⁰⁰, i més tard un altre Pero Ramírez que va ser senyor de Cascant, ja que un document datat en 1301, apareix un noble anomenat "*Pero Ramírez de Cascant*", el qual va ser represaliat pel rei Jaume II, juntament amb Beltrán de Castellblanch, per haver-se unit a la Unió aragonesa⁵⁰¹, i després coneixem ja a Ramiro de Liori.

4.1.2.1 Ramiro de Liori († a. 1326)

Tenim escasses notícies sobre aquest personatge, només sabem que va participar en la croada d'Almeria de l'any 1309, amb el rei Jaume II, a la que va aportar quatre cavalcadures: un cavall blanc que tenia "en la pierna dreyta senyal de Calatrava" valorat

⁴⁹⁹ Vid. ALMAGRO BASCH, Martín. (1959): *Historia de Albarracín y su tierra*, v. III, Terol, p. 236. Vid. LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los "Lihori" ... Op. cit., pp 274

⁵⁰⁰ Vid. HERNÁNDEZ, Francisco J. (1985) *Los cartularios de Toledo: catálogo documental*, Madrid p. 446, doc. 503

⁵⁰¹ Vid. BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de. (1870): *Procesos contra los nobles de la a unión aragonesa en 1301*, v. 38, Barcelona, pp. 22, 67, 77, 83, 115, 181, 197, 230 i 295

en 1.100 sous barcelonesos , un altre cendrós valorat en 1.300 sous barcelonesos, i altre castany valorat en 500 sous barcelonesos, més un rossí castany clar valorat en 400 sous barcelonesos. En la mateixa empresa van participar els seus parents Gil de Liori que va aportar un cavall *soro* de 400 sous jaquesos i Joan Garcés de Liori amb dos cavalls, un negre valorat en 1.500 sous barcelonesos i altre castany que valia 300 sous barcelonesos⁵⁰².

Sabem que Ramiro va ser el pare de Gil (I) Roís de Liori senyor de Cascant, ja que, el 22 de novembre de 1326 apareix la següent afirmació “*Gil Ruyç de Lihori, fill qui fo d-en Remiro de Lihori*”⁵⁰³. L’existència de Ramiro de Liori ens plantejava un problema, doncs Gil (I) Roís de Liori senyor de Cascant, no podia ser fill de Gil Roís de Liori tercer senyor de Sot de Xera, ja que llavors seria el germà de Gonzalo Roís de Liori, al ser tots dos contemporanis, com que segons el dit document en Gil era fill de Ramiro de Liori, aquest Ramiro devia ser de la branca aragonesa del llinatge Liori, i per tant descendent de Martín de Liori i Martín Gil de Liori. Tanmateix també seria possible que Ramiro de Liori fora descendent de la branca valenciana del llinatge de Gil de Liori, Furtado de Liori i Gil Rodrigo de Liori. De fet Gonzalo Roís de Liori i Gil (I) Roís de Liori, eren parents (no sabem del cert en quin grau) però no germans.

Poc sabem de la vida de Ramiro de Liori, ni quan va néixer, ni amb qui es va casar, ni quan va morir, segons sembla pel document anterior, en l’any 1326 era ja mort, només sabem que va tindre un seguit de fills, alguns dels quals ens apareixen al darrer codicil del testament del seu fill primogènit⁵⁰⁴, aquests van ser:

1. Gil (I) Roís de Liori, senyor de Cascant, va heretar la senyoria de Cascant, es va casar en primeres núpcies amb la noble valenciana Maria de Romaní, i en segones amb l’aragonesa Sendina Sánchez Muñoz.
2. Furtado Ramírez de Liori, habitant de la vila d’Ademús, qui en 1331 va ser nomenat pel rei Alfons IV justícia d’aquesta vila⁵⁰⁵.
3. Sendina Vives de Liori, es va casar amb Gil Roiz de Castellblanch, cavaller

⁵⁰² ACA, Cancelleria, Registre 305, f. 1r-99v. “Remiro de Lihori mostró un cavallo blanco, e en la pierna dreyta senyal de Calatrava, e una ferida en l’espalda ezquierda, e fue estimado a – mil C s.b. Ítem, el mismo mostró un cavallo rucio, pezenno /pomado,/ e las camas negras, e fue estimado a – mil CCC s.b. Ítem, el mismo mostró otro cavallo, castanno claro, con una estrella en la fruent, e III vergaduras de fuego en la pierna dreyta, e balçano de los dos pïedes de çaga e del dreyto delant – D s.b. Ítem, el mismo mostró un rocín castanno, e el talón del pie ezquierdo delant blanco, e el ezquierdo pie de çaga balçano, e fue estimado a – CCCC s.b.”. Vid. BAYDAL, Vicent. (2012): *La croada d’Almeria, 1309-1310. La host de Jaume II i el finançament de la campanya*, Saarbrücken.

⁵⁰³ ACA, Cancelleria, Carta reial Jaume II, nº 9.171. Vid. COSTA I PARETAS, Maria Mercè (1998): *La casa de Xèrica ... Op. cit.*, Document 80, pp. 348-350

⁵⁰⁴ SNAHN, Fernán Núñez, Caja 148, Doc. 19

valencià de la vila de Castellfabib⁵⁰⁶ i senyor de Torre Jussana, llogaret situat al terme de la vila reial d'Ademús.

4.1.2.2 Gil (I) Roís de Liori, senyor de Cascant († 1362)

Gil (I) Roís de Liori anomenat també Gil Rodríguez va ser fill de Ramiro de Liori i senyor de Cascant, senyoria del regne d'Aragó, cavaller, vassall i servidor dels nobles Jaume (III) de Xèrica i Pere de Xèrica. Com a vassall de Jaume (III) de Xèrica en 1326 va participar en les baralles entre aquest i sa mare Beatriu de Llúria, ocasionades per l'herència de son pare, Jaume (II) de Xèrica, de manera que l'almirall Bernat de Sarrià, qui llavors era lloctinent de procurador del regne de València, de Xixona ençà, per part de l'infant Alfons, i a instància de Beatriu de Llúria, el 22 de novembre en la ciutat de València va detindre Gil (I) Roís de Liori⁵⁰⁷, ja que era un dels consellers de Jaume (III) de Xèrica, i amés havia ocupat el castell d'Eslida com a alcaid seu: “*en Gil Ruys era e és I dels dits ajudadors, conselladors e fautors ab lo dit noble don Jayme, ensemps del assetjament, prenimet e ocupament dels dits castells, e perque de present té lo castell de Eslida axí com alcayt, e lo dit en Gil Royç aia confessat en juhii en presencia mia que ell té lo dit castell de Eslida en feultat per lo dit noble don Jayme*”. El 13 de desembre des del lloc de Sant Agustí aldea de Terol, l'infant Alfons informava a Bernat de Sarrià de la solució del conflicte amb Jaume (III) de Xèrica i li manava alliberar a tots els retinguts, especialment a Gil (I) Roís de Liori⁵⁰⁸.

Quan en 1335 Jaume (III) de Xèrica va morir sense fills, el patrimoni va passar a mans del seu germà Pere de Xèrica, ja com a vassalls de Pere de Xèrica, tant Gil (I) Roís de Liori com el seu parent Gonzalo Roís de Liori, van seguir el seu senyor en el conflicte que va tenir amb el rei Pere IV el Cerimoniós. Aquest es va ocasionar en gener

⁵⁰⁵ACA, Registre 523, f. 145v, Vid. CABEZUELO PLIEGO, Jose Vicente (1998): *Poder público...* Op. cit.; p. 202.

⁵⁰⁶ SUAREZ ALARCÓN, Antonio. (1616): *Relaciones genealógicas de la casa de los Marqueses de Trocifal, condes de Torresvedras, su varonia Zevallos de Alarcón, y por la casa y primer apellido Suarez*; Madrid, pp. 232-233

⁵⁰⁷ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre V capítol 32. Idem, Llibre VII capítol 74. Ja que Jaume (III) de Xèrica volia apoderar-se de totes les terres de Xelva i la Serra d'Eslida, que havien pertangut a son pare, Jaume (II) de Xèrica, i que ara les tenia sa mare en usdefruit, motiu pel qual va posar setge al castell d'Eslida. Beatriu de Llúria va cercar ajuda en el tinent de procurador del regne de València, l'almirall Bernat de Sarrià, qui va anar a alliberar el castell d'Eslida, i allà Bernat de Sarrià va capturar el cavaller Gil (I) Roís de Liori, el qual poc després va ser alliberat per ordre del rei Jaume II.

⁵⁰⁸COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica ...* Op. cit., pp. 103-104 i Document 80, pp. 348-350.

de 1336 a la mort del rei Alfons III, entre el nou rei Pere IV i la seua madrastra, a causa de les darreres voluntats del difunt rei pel que feia a l'heretament de la vídua Elionor de Castella i els germanastres del rei, Ferran i Joan; Pere de Xèrica va fer costat a Elionor de Castella oposant-se al mateix Pere el Cerimoniós. Una volta arreglat el conflicte, amb la sentència arbitral promulgada a Daroca el 29 d'octubre de 1337, pels àrbitres l'infant Pere de Ribagorça i don Juan Manuel, no va ser gens fàcil tornar a l'estat anterior, així el Cerimoniós va fer restituir la localitat de Cascant a Gil (I) Roís de Liori, i El Cuervo a Berenguer de Castellblanch. Tanmateix va ordenar a la vila d'Ademús la restitució dels béns pertanyents a Sanxo Pérez, que havien estat ocupats per Sanç Ramírez de Liori, porter de la reina Elionor de Castella⁵⁰⁹, i també un privilegi a Sanç Ramírez de Liori i als seus germans per a que pogueren construir un altre forn en la vila de Castellfabib.

A l'estiu de 1344, Gil (I) Roís de Liori va participar en la campanya militar del Rosselló promoguda pel rei Pere IV el Cerimoniós en contra del rei Jaume III de Mallorca, el 14 de juliol Pere de Xèrica i el rei Jaume III de Mallorca es van entrevistar prop de Perpinyà⁵¹⁰. Acompanyaven a Pere de Xèrica, Gil (I) Roís de Liori i Gonzalo Roís de Liori, "*que eran dos caballeros de su casa y sus vasallos*"⁵¹¹, Jaume III de Mallorca va acusar Pere de Xèrica de mentider i d'haver-lo enganyat, alguns cavallers mallorquins del seguici de Jaume III van acusar Pere de Xèrica de traïdor, així l'11 de novembre Pere de Xèrica va protestar davant del consell reial amb el suport dels seus vassalls, entre el quals es trobaven Gil i Gonzalo Roís de Liori, que van desafiar els nobles mallorquins, però al final els darrers es van retirar de Catalunya⁵¹². També va participar en l'any 1348 en la repressió contra els unionistes valencians, quan Gil (I) Roís de Liori i altres cavallers van ser nomenats pel Cerimoniós per a que recorregueren el regne de València recollint informació sobre els danys que havien rebut els llocs i els cavallers del bàndol reial per part dels unionistes valencians, per així poder castigar els culpables de la rebel·lió⁵¹³.

Gil (I) Roís de Liori va ser senyor de la localitat de Cascant, situada al regne d'Aragó a la Sierra de Camarena, prop de les localitats de Terol, Albarrasí, Ademús i Castellfabib. No creiem que es tracte de la vila de Cascante, situada al regne de

⁵⁰⁹ Ídem., p. 162

⁵¹⁰SOLDEVILLA, Ferran. (1971): *Les quatre grans cròniques*, Barcelona, p. 1085

⁵¹¹ ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre VII capítol 77

⁵¹² COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica ...* Op. cit.; p. 177

⁵¹³ ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre VIII capítols 27 i 33

Navarra, molt prop de Tudela, com creia el cronista Escolano⁵¹⁴ i tots els altres autors que han begut de les seues fonts. Aquesta localitat de Cascant juntament amb El Cuervo havia pertangut al cavaller Gil Ruiz de Castellblanch, habitant de la vila de Castellfabib a la comarca del Racó d'Ademús⁵¹⁵.

En l'any 1353 Gil (I) Roís de Liori vivia en la ciutat de València, moment en que va establir a cens a favor de l'almoïna de la Seu de València dos cafissades de terra situades en el marjal de Russafa⁵¹⁶, sabem que amb anterioritat s'havia casat amb la noble valenciana Maria Roís de Romaní. Així mateix va ser alcaid del castell d'Eslida a les ordres de Pere de Xèrica, i a partir de febrer de 1362 a les de la seua vídua Bonaventura d'Arbòrea; finalment en Gil mentre era alcaid del castell d'Eslida es va posar greument malalt, i el 8 de setembre de 1362 va fer un codicil de millorament del seu testament⁵¹⁷, poc després va morir en el mateix mes. Dit document no es ben bé un testament, sinó que són uns codicils que modificaven el testament que ell mateix ja havia realitzat davant del notari de la localitat de Villel Bartolomé Bellido, tanmateix al no haver cap notari a la població d'Eslida el va escriure de la seua pròpia mà davant de tres testimonis, manant que hi valguera com el seu darrer testament, el qual va ser publicat el dia 25 d'octubre per Francesc de Carcasés notari públic per l'autoritat del noble Pere de Xèrica. A les darreres voluntats Gil (I) Roís de Liori declarava a la seua esposa Sendina Sánchez Muñoz usufructuària i administradora de tots els seus béns, ja que el seu germà Furtado Ramírez de Liori feia ja feia temps que havia mort, per tant nomenava tutor dels seus fills, el seu nebot Berenguer de Castellblanch que era escuder i habitant de Castellfabib⁵¹⁸, i era senyor de El Cuervo al regne d'Aragó, fill de Gil Ruiz de Castellblanch i Sendina Vives de Liori⁵¹⁹.

Gil (I) Roís de Liori es va casar en primeres núpcies amb Maria Roís de Romaní, la qual després de morir va ser soterrada en València en l'església de Sant Joan de l'Hospital en la capella de Santa Maria Magdalena⁵²⁰. La seua segona esposa, Sendina, pertanyia al noble llinatge aragonés dels Sánchez Muñoz, era filla de Juan Sánchez

⁵¹⁴ESCOLANO, Gaspar. (1610): *Década primera de la historia de Valencia*, Llibre IX, capítol 47.

⁵¹⁵SUAREZ ALARCÓN, Antonio. (1616): *Relaciones genealogicas ...* Op. cit., p. 232; també COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica ...* Op. cit.; p. 162.

⁵¹⁶ ACV, Notal Bartomeu Mulnar, nº 3503.

⁵¹⁷ SNAHN, Ferrán Núñez, Caja 148, Doc. 19

⁵¹⁸Ibidem.

⁵¹⁹ SUAREZ ALARCÓN, Antonio (1616): *Relaciones genealogicas ...*Op. cit., p. 233

⁵²⁰ APCCV, Notal 247, notari Juan de Vera. (1382, 20 de febrer)

Muñoz i de la seua esposa Elvira López, que eren senyors d'Escriche i veïns de la ciutat de Terol⁵²¹. El dit Juan Sánchez Muñoz va fer testament a Terol el 8 de desembre de 1346 i en ell apareixen els noms dels seus set fills: Gil (el primogènit i hereu de la baronia), Juan, Luis, Pedro, Francisca, Sendina i Elvira. El llinatge Sánchez Muñoz es va establir durant el segle XIV al regne de València⁵²², així a meitat del segle XIV es documenta a Lluís Sánchez Muñoz, senyor del castell de Villamalur (situat a la comarca de l'Alt Millars al regne de València), i també van ser senyors de la Torre Jussana⁵²³ (Torre Baja), llogaret situat al terme de la vila d'Ademús i veí del de Torre Somera, que era propietat del llinatge Liori assentat al Racó d'Ademús.

Fruit del matrimoni entre Gil (I) Roís de Liori i Maria de Romaní van tindre una filla anomenada Maria Sánchez de Liori, la qual va ser esposa de Sanç Eiximenis de Lomberri, senyor de Navaixes⁵²⁴. Altrament del matrimoni amb Sendina Sánchez Muñoz van procedir tres fills i una filla:

1. Elionor, qui es va casar amb Rodrigo Sánchez Zapata⁵²⁵.
2. Gil (II) Roís de Liori, fill primogènit i hereu, senyor de Cascant, es casà amb Teresa Fernández de Heredia, va arribar a ser governador del regne d'Aragó i camarlenc del rei Ferran I.
3. Ramiro.
4. Furtado, a qui el pare li havia donat, entre vius, el lloc de Villota, per tal que pogués dedicar-se a la carrera eclesiàstica, i que al seu darrer testament disposava que en cas d'haver fet tal carrera, havia de revertir el dit lloc a l'herència al germà primogènit.
5. Gràcia, va ser monja en el monestir de Santa Engràcia de la Saidia de València, a qui la seua germanastra Maria Sánchez de Liori al seu testament li va llegar

⁵²¹ NAVARRO ESPINACH, German. (2002): "Muñoces, Marcillas y otras familias dominantes en la ciudad de Teruel (1435-1500).", *Anuario de estudios medievales*, nº 32 (2), p.737

⁵²² Alguns dels seus membres van ser alcaids de diversos castells: Ferran Sánchez Muñoz va ser alcaid del castell de Biar i Pere Sánchez Muñoz va ser alcaid primer del castell de Coentaina i després del de Penàguila, un altre membre de la saga, Gil Sánchez Muñoz, va fer la carrera eclesiàstica i en 1423 va ser elegit successor del papa Benet XIII. Vid. HINOJOSA MONTALVO, José. (2002) *Diccionario de historia medieval del Reino de Valencia*, v. IV, València, pp. 57-58

⁵²³ MUÑOZ GARRIDO, Vidal. (2003): "El linaje de los Sánchez Muñoz en Teruel (1170-1500).", *Aragón en la Edad Media*, nº 17, p. 268

⁵²⁴ APCCV, Notal 247, notari Juan de Vera. (1382, 27 de febrer)

⁵²⁵VILAR Y PASCUAL, Luis. (1859): *Diccionario histórico, genealógico y heráldico de las familias ilustres*, v. 7-8, Madrid, p. 446

una renda anual de 50 sous moneda reals de València⁵²⁶.

4.1.3 LA RELACIÓ DEL LLINATGE “LIORI” AMB ALTRES DE LA NOBLESA VALENCIANA I ARAGONESA.

Les estratègies d'ascens social de la noblesa de la Corona d'Aragó eren variades, l'ocupació de càrrecs oficials per part de juristes i notaris, el suport a les campanyes militars organitzades per la corona, l'ocupació de càrrecs de govern i administratius a les ciutats i viles del regne, la possessió d'importants patrimonis senyoriais, etc. tanmateix la que més ens interessa en la nostra recerca es la via del servei a les grans cases nobiliàries.

Cal destacar com el servei a la casa dels ducs de Gandia va elevar a un bon nombre de llinatges de la noblesa valenciana, com els Vich, Martorell, March, Blanes, Oms etc., igualment el servei a la casa dels ducs de Sogorb va enaltir els llinatges Medina i Cucaló. Així mateix el llinatge Liori va medrar a l'ombra dels llinatges més poderosos de cada moment, començant amb el servei al llinatge Pérez de Azagra, senyors d'Albarrasí en els segles XII i XIII, per després passar a servir al llinatge Xèrica, un del principals llinatges de la Corona d'Aragó i especialment del regne de València durant part dels segles XIII i XIV, per acabar emparentant amb el llinatge Fernández de Heredia, descendent del gran Mestre de l'Hospital, culminant així la seua escalada a la cúpula de la noblesa de la Corona d'Aragó.

4.1.3.1 L'ascens social a l'ombra del llinatge “Xèrica”

Com hem vist el llinatge Liori des del seu origen havia servit als senyors d'Albarrasí, doncs Furtado de Liori havia servit a Álvaro Pérez de Azagra i a la seua filla Teresa Álvarez de Azagra, al temps que el llinatge s'havia implantat en la comarca valenciana del Racó d'Ademús, a la vila d'Ademús.

⁵²⁶ APCCV, Notal 247, notari Juan de Vera. (1382, 20 de febrer). També APCCV, Protocol 1977, notari Joan Ferrer. (València. 1398, 29 de març).

Ja en època del rei Jaume I el llinatge Liori va passar a servir al llinatge Xèrica, de fet l'ascens social dels Liori va de la mà del servei al llinatge Xèrica, llinatge que era un dels més importants i poderosos de tota la Corona d'Aragó, ja que els Xèrica eren de descendència reial, fills de Jaume I i Teresa Gil de Vidaure⁵²⁷, a l'ombra del llinatge Xèrica van anar pujant esgraons en la piràmide social. Gil Rodrigo començà la col·laboració del llinatge Liori amb el llinatge Xèrica, ja que era parent de Teresa Gil de Vidaure i va ser marmessor dels testaments de Teresa Gil de Vidaure i el seu fill Jaume (I) de Xèrica, tutor de Jaume (II) de Xèrica i lloctinent de procurador al regne de València a les ordres del II senyor de Xèrica, el seu fill Gil Roís de Liori va ser conseller de Jaume (II) de Xèrica, després els dos cosins Gonzalo Roís de Liori i Gil (I) Roís de Liori van estar al servei de Pere de Xèrica. El servei dels Liori al llinatge Xèrica es perllongarà durant tot el temps de la seua existència fins a la desaparició d'aquest, amb la mort en 1362 de Pere de Xèrica. Així ho podem veure al codicil signat al castell d'Eslida el 8 de setembre de 1462⁵²⁸ per Gil (I) Roís de Liori senyor de Cascant, en el qual es declarava alcaid del castell d'Eslida al servei de la casa de Xèrica, signaven com a testimonis el notari Francesc de Carcasés, nomenat per Pere de Xèrica, i Climent de Banyo, escrivà de la casa de Bonaventura d'Arbòrea, la vídua de Pere de Xèrica. Tanmateix el llinatge Xèrica va desaparèixer definitivament en 1369 amb la mort del darrer hereu Joan Alfons de Xèrica.

⁵²⁷ Jaume (I) de Xèrica, va ser el senyor feudal més important del regne de València a finals del segle XIII, ja que va reunir el ventall més extens de senyories valencians de l'època, el nucli de la senyoria era la baronia de Xèrica, formada per la donació de Jaume I, i va anar creixent per les donacions del rei i de sa mare Teresa Gil de Vidaure, esposa del rei Jaume I. Les senyories de Jaume (I) de Xèrica eren: la baronia de Xèrica: abastava les localitats de Xèrica, Pina, el Toro, Viver, Caudiel, Novalitxes, Barraques i Benafer; la baronia d'Altura: amb Altura i Les Alcubles; la Serra d'Eslida: amb Eslida, Suera, Fanzara, Veo, Alcúdia de Veo i Aïn; la Tinença de Castellmontant: amb Montant, Fuente la Reina i Vilanova de Viver; la baronia de Planes: amb Planes i l'Almudaina; així mateix pel seu matrimoni amb Teresa Álvarez de Azagra, hereua de Pere Fernández de Azagra, reuní la baronia de Xelva: amb Xelva, Domenyo, Loriguilla, Calles, Benarxa, Benaxuey, Besuera, Façoquer, Toixa, Benaixèver, Sagra, Sinarques i la Torre de Castro. Vid. GUINOT, Enric (1989) "Els senyories de la noblesa valenciana a l'època de Pere el Gran (1276-1285)" *Estudios en recuerdo de la profesora Sylvia Romeu Alfaro*, València, p. 493. El seu fill Jaume (II) de Xèrica, recollí l'herència del seus pares, així com l'herència del seu sogre Roger de Llúria, cosa que va fer que el matrimoni Jaume (II) de Xèrica i Beatriu de Llúria foren senyors d'un extens patrimoni. Finalment després de la mort de Pere de Xèrica, Pere el Cerimoniós va revocar la donació total del patrimoni al successor Joan Alfons de Xèrica, i així comença el desmembrament definitiu de la casa de Xèrica, amb la qual cosa el rei reivindicava la successió a l'herència donada per Jaume I segons el vincle testamentari del Conqueridor. Després de la mort de Joan Alfons de Xèrica els béns dels Xèrica serien restituïts a la corona, el rei Pere el Cerimoniós va donar el nou comtat de Xèrica, edificat sobre la base de l'antiga baronia, a l'infant Martí i finalment va ser incorporat a la corona quan aquest ocupà el tron. Per conèixer la història del llinatge Xèrica mireu l'obra de Maria Mercé COSTA I PARETAS (1998): *La casa Xèrica i la seva política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona.

⁵²⁸ AHNSN, Fernán Núñez, Caja 148, Doc. 19

Precisament va ser amb la desaparició definitiva del senyors de Xèrica que el llinatge Liori va haver cercar recer en un altre llinatge important, com a manera de continuar el seu ascens en la societat feudal de l'època, després de moltes vicissituds i aliances matrimonials amb altres llinatges de la zona, ja foren del regne de València: com els Roís de Castellblanch i els Romaní, o del regne d'Aragó: com els Sánchez Muñoz i els Marcilla, finalment a finals del segle XIV el llinatge Liori va emparentar amb el llinatge Fernández de Heredia, i amb aquest entroncament va començar una nova etapa per al llinatge, la etapa més brillant o de la generació eminent.

4.1.3.2 L'entroncament amb el llinatge “Fernández de Heredia”

L'entroncament entre els llinatges Liori i Heredia es va fer mitjançant el llinatge Ruiz de Castellblanch, tots tres eren llinatges que provenien d'una mateixa zona geogràfica, a cavall entre els regnes d'Aragó (Albarrasí i la Serra de Camarena, en Terol) i el regne de València, les comarques del Racó d'Ademús (Castellfabib, Ademús, Torre Somera i Torre Jussana), i els Serrans (Sot de Xera i el Villar). Els Heredia eren una família de la menuda noblesa que procedia de la vila d'Albarrasí al regne d'Aragó, en canvi els Ruiz de Castellblanch estaven instal·lats en la vila de Castellfabib al regne de València i eren senyors del llogaret de Torre Jussana o Torre Baja⁵²⁹, mentre que els Liori tenien les seues possessions, d'una banda al regne de València, en l'alqueria de Sot de Xera i en el llogaret de Torre Somera en el terme d'Ademús, i de l'altra al regne d'Aragó, al lloc de Cascant, situat a la serra de Camarena en el Baix Aragó.

Sobre el llinatge Ruiz de Castellblanch en tenim algunes poques notícies, Gil Ruiz de Castellblanch, va ser senyor de Veguillas de las Truchas i de Noguera, localitats situades a la comarca d'Albarrasí al Baix Aragó, el qual es va casar amb Sendina Vives de Liori, germana de Gil (I) Roís de Liori, senyor de Cascant⁵³⁰. Un dels fills seus fills,

⁵²⁹ ESLAVA BLASCO Raúl. (2009): “Bandolerismo en el Rincón de Ademuz durante el siglo XVII: el caso de don Jaime Ruiz de Castellblanch señor de Torre Baja” *Ababol*, nº 60. (Invierno 2009), p. 11

⁵³⁰ Sabem que Lope Ruiz de Castellblanch es va casar amb Maria Garcia de Albornoz, i que del matrimoni van tindre tres fills: Ramiro Ruiz de Castellblanch, va succeir el seu pare en les seues possessions, i es va casar amb una dona del llinatge Heredia que no coneixem, però al no tindre descendència, les seues possessions van passar a la germana Toda Ruiz de Castellblanch, qui es va casar amb Blasco (I) Fernández de Heredia, senyor d'Aguilón i Hoyos. Vid. ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo de Mora de Rubielos solar de los Fernández de Heredia*, Madrid, pp. 20-21. Vid. SUAREZ ALARCÓN, Antonio (1616) *Relaciones genealógicas...* Op. cit., pp. 232-233. I també

Berenguer de Castellblanch, va ser marmessor del testament de Gil (I) Roís de Liori⁵³¹, posteriorment veurem els seus descendents relacionar-se amb el vescomte de Gallano Sanç (II) Roís de Liori.

Així mateix els llinatges, Liori i Heredia compartien també un mateix substrat social, la menuda noblesa dels *infançons* o cavallers, que en el regne d'Aragó era un dels braços que es reservaven per a la noblesa més baixa a les corts d'Aragó, aquella noblesa que tenia poques possessions, però a la que en canvi estaven destinats els principals càrrecs de la governació del regne i les més altes magistratures eclesiàstiques⁵³². Amb les guerres del segle XIV i el triomf resultant de la monarquia sobre l'alta noblesa, es pot veure l'ascens d'una nova noblesa, més menuda, la qual gràcies al servei i la fidelitat a la monarquia, anirà escalant esgraons dins de l'estament militar. El matrimoni de Gil (II) Roís de Liori amb Teresa Fernández de Heredia, que era la filla del Gran mestre de l'Hospital, Juan (I) Fernández de Heredia⁵³³ marcarà l'ascens definitiu del llinatge Liori a la gran noblesa, iniciant d'altra banda una via nova d'ennobliment, deixant el servei a les grans famílies nobles per adoptar la via del servei a la corona, i ocupar càrrecs en la governació i administració dels territoris de la monarquia, així Gil (II) Roís de Liori va ser nomenat pel rei Joan I el Just, governador del regne d'Aragó, de ben segur per influència del seu sogre el Gran mestre de l'Hospital. Cal destacar com el llinatge Heredia, que tenia el seu origen en la menuda noblesa, va ser gràcies a la seua relació amb la casa reial, sobretot en l'època del Gran mestre de l'Hospital Juan (I) Fernández de Heredia, que va consolidar llur posició política, i va anar formant unes senyories i un gran patrimoni, tant pel que fa a la branca dels senyor de Hoyos, com a la dels senyors de Zurita, els que després seran els senyors de Mora de Rubielos.

El llinatge Fernández de Heredia va ser uns dels principals del regne d'Aragó, les primeres notícies sobre aquest llinatge provenen de l'autor Juan Agustín Funes⁵³⁴, segons el qual l'origen del llinatge era una família de la petita noblesa de la ciutat

SALAZAR Y CASTRO, Luís, (1697): *Historia genealogica de la casa de Lara, justificada con instrumentos, y escritores*, v. 3, Madrid, p. 136.

⁵³¹ SNAHN, Fernán Núñez, Caja 148, Doc. 19

⁵³² SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (1999): "La Gobernación General en Aragón durante la Baja Edad Media", *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 12, pp. 9-10

⁵³³ Mentre que alguns autors la fan filla de Toda Ruiz de Castellblanch i Blasco (I) Fernández de Heredia, senyor de Hoyos i justícia major d'Aragó, Vid. SALAZAR Y CASTRO, Luís. (1697): *Historia genealogica de la casa de Lara, justificada con instrumentos, y escritores*, vol. 3, Madrid, p. 136, citat per ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo de mora de rubielos solar de los Fernández de Heredia*, Madrid, pp. 20-21

d'Albarrasí, concretament el cavaller Garcia Fernández de Heredia, el qual en 1323 va ser alcaid del castell de Ródenas (Terol) a instància del rei Jaume II, i en 1336 era lloctinent del majordom de la reina Elionor de Castella. Aquest cavaller almenys va tindre almenys tres fills i una filla, a saber: Gonzalo, primogènit, Donosa, casada amb Sancho González de Heredia, veí de la localitat de Munébrega, Juan (I) Fernández de Heredia Gran mestre de l'Hospital⁵³⁵ i Blasco.

Seguint el treball de J. M. Cacho Bleuca⁵³⁶, de les dues branques de la família Heredia que ens interessen, ens centrarem en primer lloc en la branca del llinatge descendent del Gran mestre de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, Juan (I) Fernández de Heredia⁵³⁷, el qual va donar lloc al llinatge dels senyors de Mora de Rubielos, per a després fixar-nos en la branca del fill menut, Blasco (I) Fernández de Heredia, que va

⁵³⁴ AGUSTÍN FUNES, Juan. (1598) *Tratado del patronato, antigüedades, gobierno y varones ilustres de la ciudad, y comunidad de Calatayud y su arcediano*, Saragossa, p. 16; Vid. MARTÍN Àngel. Fr: *Franciscanos en Aragón*.

⁵³⁵ Vid. CACHO BLEUCA, Juan Manuel. (1997) *El gran maestro Juan Fernández de Heredia*; Saragossa, p. 14

⁵³⁶ Per saber més del llinatge Fernández de Heredia veure les obres de CACHO BLEUCA, Juan Manuel (1997) *El gran maestro Juan Fernández de Heredia*; Saragossa, pp. 62-67, i també ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo de mora de rubielos solar de los Fernández de Heredia*, Madrid, pp. 15-21

⁵³⁷ El Gran mestre de l'Hospital Juan I Fernández de Heredia (c. 1310-1396): Va néixer en Munébrega, al palau-castell de la dita localitat aragonesa, cap al 1310, ja que figura com a frare de l'Hospital el 5 d'octubre de 1328, va ser nomenat mestre de l'orde de Sant Joan de l'Hospital pel papa Benet XIII (el papa Luna) a la ciutat d'Avinyó, on va residir llargues temporades al servei del papa i del rei Pere IV. (EGIDO, Aurora i ENGUITA, José M^a (1996) *Juan Fernández de Heredia y su época: IV curso sobre lengua y literatura en Aragón*, Saragossa, pp. 17-29). Dins de l'orde de l'Hospital va seguir la seua carrera aconseguint ser lloctinent del comanador d'Alfambra en 1333, i finalment titular de la mateixa cap al 1337, després comanador de Villed, Aliaga i Saragossa en 1334, i finalment castellà d'Amposta en 1345 a la mort de Sanç d'Aragó. Juan (I) Fernández de Heredia va ser la persona més destacada del llinatge Fernández de Heredia, i entre els anys 1338 i 1339 va entrar a formar part del consell reial de Pere IV, on va ser una figura destacada, va acompanyar al Cerimoniós en les seues campanyes militars: a la batalla del Salado (1340) contra els Benimerins, va participar a la batalla de Mislata (1348) contra els unionistes valencians, i a la de Lluçmajor (1349) contra Jaume III de Mallorca i també en la Guerra dels dos Peres (1356-1365). Va ser ambaixador del rei a les corts de Carles II de Navarra i de Joan II de França. Va ser un suport per al rei Pere IV, a l'ombra del qual va anar escalant honors i posicions dins de l'escala social, el rei va premiar el seus serveis i fidelitat concedint-li tot un seguit de senyories: Torres de Montes, Vicién, Bleuca, Fraella, Maria de Huerva, Fuedetodos, Alcalá de la Selva i Valacloche, a les que s'han de sumar altres atorgades a altres parents seus, com: Jaulín, Mediana, Ayles, Tormón, El Cuervo, Valbona, Alfambra, Sarrion i Mora de Rubielos. Culminava la seua carrera política amb el nomenament, el 2 de juny de 1376 (llavors comptaria amb uns 75 anys), com a Gran mestre de l'orde de l'Hospital, que era el càrrec superior de dita orde, llavors va exercir el seu mestrat entre els anys 1377 i 1396, any en que va morir. Durant el Cisma d'occident, Juan (I) Fernández de Heredia va obeir als papes d'Avinyó (Climent VII i Benet XIII), per la qual cosa va ser desposseït pel papa de Roma Urbà VI del càrrec de Gran mestre de l'Hospital, però l'orde li va continuar guardant fidelitat. Va morir en 1396, després de mes de 20 anys com a Gran mestre de l'Hospital, el rei Joan I li va escriure-li un condol, el seu cos va ser soterrat en l'església de Casp en un sepulcre d'estil gòtic, elevat sobre pilars i amb una rica estàtua jaçent.

ser senyor de Hoyos i justícia major d'Aragó, i que va donar lloc als senyors de Hoyos i Aguilón.

La branca principal del llinatge Fernández de Heredia, té el seu començament en qui va ser el Gran mestre de l'Hospital, Juan (I) Fernández de Heredia, i donarà lloc als senyors de Zurita que després seran els senyors de Mora de Rubielos al regne d'Aragó, el gran mestre hospitaler va tindre diversos fills il·legítims, fruits de la unió amb dues dones, amb les quals no es va casar i de les quals tampoc sabem el nom. De la primera dona va tindre dues filles: Toda i Donosa; de la segona dona va tindre altres dos descendents, un fill i una filla: Juan, al qui va dotar amb moltes prebendes, i Teresa, que es va casar amb Gil (II) Roís de Liori, senyor de Cascant i governador d'Aragó⁵³⁸. El llinatge el va continuar Juan (II) Fernández de Heredia († 1367)⁵³⁹, a través de compres i concessions el patrimoni dels Heredia no va parar d'incrementar-se, ja que al darrere del llinatge estava la gran capacitat econòmica del Gran mestre de l'Hospital. Finalment, Teresa Fernández de Heredia, la filla del Gran mestre de l'Hospital, i veritable pubilla del llinatge, es va casar amb Gil (II) Roís de Liori senyor de Cascant, qui va ser governador d'Aragó, de qui parlarem a continuació. Posteriorment, el 7 de desembre de 1386, després de la mort de Juan (III) Fernández de Heredia, anomenat "el Pòstum", el Gran mestre de l'Hospital va fer testament, i va donar les senyories de Mora, Valbona i les altres que tinguera a la seua filla Teresa, i en el seu darrer testament va designar hereu universal al seu net Juan (IV) Fernández de Heredia, anomenat llavors Gil (III) Roís de Liori, que va canviar el seu nom i cognoms pels del llinatge Heredia.

A continuació fem esment de l'altra branca del llinatge Heredia, la dels senyors d'Hoyos i Aguilón. El primer senyor d'Hoyos i Aguilón va ser Blasco (I) Fernández de Heredia⁵⁴⁰, qui va casar dues voltes, la primera amb Teresa Centelles, de la que no va

⁵³⁸ Vid. CACHO BLEUCA, Juan Manuel (1997) *El gran maestre...* Op. cit., p. 14.

⁵³⁹ El fill del Gran mestre de l'Hospital va ser senyor de Zurita al regne d'Aragó, el seu pare li va cedir en usdefruit nombroses possessions, com Fuendetodos i Valacloche, encara que personalment li pertanyien a ell. Es va casar amb Constanza Tramacet, i fruit del matrimoni va néixer un fill, anomenat també Juan (III) Fernández de Heredia, que va néixer poc després de la mort del pare, per la qual cosa se'l coneix com el Pòstum. Però després de morir el fill en 1367, l'avi, el Gran mestre de l'Hospital, va confiar el seu net, el Pòstum, al seu nebot Blasco (II) senyor d'Aguilón i Hoyos. Tanmateix aquest li va fer donació de la senyoria de Mora de Rubielos i Valbona, el 7 d'octubre de 1369. Vid. CACHO BLEUCA, Juan Manuel. (1997): *El gran maestre...* Op. cit., p. 14

⁵⁴⁰ Sabem que va ser també Justícia major d'Aragó entre els anys 1360 i 1362. "Fué Justicia de Aragón Blasco Fernández de Heredia, hermano que era del maestro del espital de Hierusalem é agiello de mosén Blasco Fernández de Heredia, señor de Aguilón." *Fueros de Aragón* (1576), Vid. ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975) *El castillo ...* Op. cit., p. 16.

tindre fills, i la segona amb Toda Ruiz de Castellblanch, filla de Lope Ruiz de Castellblanch⁵⁴¹ (pare de Gil Ruiz de Castellblanch, que era el cunyat de Gil (I) Roís de Liori senyor de Cascant), del dit matrimoni va tindre dos fills i una filla: Blasco (II) Fernández de Heredia, senyor d'Aguilón i Hoyos⁵⁴², García, arquebisbe de Saragossa, que va ser l'altre personatge important d'aquest llinatge, ja que va participar en els esdeveniments polítics de l'interregne i el compromís de Casp, com veurem més endavant, va morir en 1411,⁵⁴³ i una filla anomenada Juana.

⁵⁴¹ SUAREZ ALARCÓN, Antonio. (1616) *Relaciones genealógicas...* Op. cit., pp. 232-233, i també SALAZAR Y CASTRO, Luís. (1697): *Historia genealogica de la casa de Lara, justificada con instrumentos, y escritores*, vol. 3, Madrid, p. 136.

⁵⁴² El fill major i hereu va ser Blasco (II) Fernández de Heredia,, senyor de Hoyos i Aguilón, va ser Justícia major d'Aragó en 1395, pel seu càrrec va defensar la ciutat de Barbastro contra la invasió del comte Mateu de Foix, juntament amb el Governador d'Aragó, que estava a Canfranc. Va donar 60.000 florins al rei Martí I per a la armada formada en 1398 contra els rebels sicilians, va ser armat cavaller pel mateix rei el dia de llur coronació en Saragossa. Es va casar amb Violant Boil, i fruit del matrimoni van tindre a Blasco (III) Fernández de Heredia, senyor de Botorrita. Qui es va casar amb Isabel de Lara. El 17 d'octubre de 1367 va comprar la vila de Mora de Rubielos per 260.000 lliures barceloneses al vescomte Hug de Cardona, juntament amb l'aldea de Valbona, de les quals va prendre possessió en 1368. (MONZON ROYO, Julio (1992) *Historia de Mora de Rubielos*; Terol, p. 28). També li va fer diverses donacions al seu nebot Juan (III) Fernández de Heredia, anomenat el Pòstum, així el 22 de gener de 1368 li va donar el lloc i castell de Mediana amb el mas anomenat del *Señor*, i el 7 d'octubre de 1369, li va fer donació del castell i vila de Mora de Rubielos, juntament amb el lloc de Valbona. (ALMAGRO GORBEA, Antonio (1975) *El castillo...* Op. cit., p. 17). El seu fill, Blasco (III) Fernández de Heredia va reclamar per la successió del patrimoni familiar, que havia estat llegat per el Gran mestre de l'Hospital al seu net Juan (VI) Fernández de Heredia, i entre tots dos es va arribar a un acord per repartir-se el patrimoni del llinatge Heredia.

⁵⁴³ García Fernández de Heredia, arquebisbe de Saragossa. († 1411). Aquest va ser l'altre personatge destacat d'aquest llinatge, es pensa que va néixer en Munébrega en 1335; com a fill segon que era, va iniciar la carrera eclesiàstica, comptant sempre amb el suport de l'oncle Juan (I) Fernández de Heredia gran mestre de l'Hospital, qui tenia gran influència tant en la cort del rei Pere IV com en la cort papal d'Avinyó. En 1372 era canonge de Mallorca, més endavant passà a ser diaca de l'església de Sant Feliu de Girona en 1374, era molt amic de l'infant Joan, duc de Girona, del qual va en va ser procurador a la cúria papal, després en 1377 va ser nomenat bisbe de Vic, on s'enfrontà durament al capítol episcopal. El rei Pere IV recelós de la seua amistat amb l'infant Joan el va destituir en 1383 i foragitar de les corts generals de Monsó. Va comprar al rei Pere IV els castells i les jurisdiccions de Sentfores, Voltregà i Nalec. Amb l'adveniment del nou rei Joan I, en 1387 va ser nomenat arquebisbe de Saragossa i canceller reial, d'aquesta manera es convertia en l'únic canceller del rei Joan I i en un dels consellers reials més influents, juntament amb la reina Violant de Bar i la noble Carroça de Vilaragut. (NAVARRO ESPINACH, German. (2011): *Consejeros influyentes y personas de confianza en el entorno cortesano de los reyes de Aragón (siglos XIII-XV)*; Saragossa, pp. 148 i 157). En l'any 1388 les corts reunides a la localitat de Montsó protestaren per les males accions d'alguns conseller del rei, entre els quals destacaven na Carroça i l'arquebisbe de Saragossa: "*tenían por muy sospechoso a don García Fernández de Heredia arzobispo de Zaragoza que era gran privado de la reina*". A la mort del rei Joan I en 1395, l'arquebisbe es va oposar a les pretensions a la corona del comte Mateu de Foix, juntament amb les institucions aragoneses, el governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori, parent polític seu, i el seu germà Blasco justícia major d'Aragó, junts van defensar el Pirineu aragonés de la invasió francesa. El 27 de maig de 1398 l'arquebisbe de Saragossa va fer jurar els furs aragonesos al nou rei Martí I a les corts celebrades a la ciutat de Saragossa, on li van prestar fidelitat al rei d'Aragó i també al rei de Sicília, Martí el Jove. (ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre X capítols 43, 52, 56 i 65). Després de la mort de Martí el Jove hereu a la corona d'Aragó, l'arquebisbe de Saragossa es va oposar al nomenament del comte Jaume d'Urgell com a Governador general dels regnes de la corona d'Aragó, cosa que afectava al poder assolit per la família Fernández de Heredia, la qual juntament amb el governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori,

4.2 EL LLINATGE “LIORI” A PRINCIPIS DEL SEGLE XV: LA GENERACIÓ EMINENT.

Va ser amb Gil (II) Roís de Liori governador d'Aragó quan el llinatge Liori va arribar al capdamunt de la societat feudal, situant-se en l'entorn de la monarquia de la Corona d'Aragó. Al començament del segle XV el cap del llinatge Liori era Gil (II) Roís de Liori, senyor de Cascant i governador del regne d'Aragó, qui s'encarregava de la procuració dels assumptes dels seus fills als territoris ibèrics de la corona, mentre que Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori estaven a Itàlia seguint les campanyes militars de la monarquia. Eren aquests els afers referits a les senyories dels regnes d'Aragó⁵⁴⁴ i València, així en el regne de València el governador d'Aragó tenia com a subordinats seus, el cavaller Joan Aguilar i el notari Jaume Vallseguer, els quals s'encarregaven d'administrar les senyories de Betxí i Riba-roja que pertanyien a l'almirall de Sicília.

D'alta banda tant el Governador d'Aragó, qui va estar al servei dels reis Joan I i Martí I, com els seus fills Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori van tindre un gran protagonisme en els esdeveniments més rellevants de la seua època, com van ser la pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya (1392-1409), l'interregne de la corona d'Aragó ocorregut després de la mort sense descendència de Martí l'Humà (1410-1412), i l'anomenat compromís de Casp (1412). El llinatge Liori va ser protagonista en els esdeveniments relacionats amb la pujada al tron de la Corona d'Aragó de Ferran d'Antequera i la nova dinastia dels Trastámara castellans.

i el Justícia Juan Jiménez Cerdán, controlaven el regne d'Aragó, assumint el mateix Garcia Fernández de Heredia la capitania general del regne d'Aragó. Així mateix va ser partidari de Benet XIII en el Cisma d'occident que afectava a l'església catòlica. A la mort del rei Martí l'Humà es va desenvolupar durant dos anys l'interregne, en el qual tant Garcia Fernández de Heredia, i el seus parents Gil (II) Roís de Liori i Juan (IV) Fernández de Heredia van tindre un paper de primera plana en els esdeveniments de l'interregne i el compromís de Casp. Garcia Fernández de Heredia era partidari del candidat Lluís d'Anjou. Enfrontat amb el bàndol dels Luna, quan tornava del parlament de Calataiud, on es va mostrar a favor del candidat Enric d'Antequera, va ser assassinat pels homes d'Antón de Luna entre les localitats d'Almonacid i l'Almunia de doña Godina, l'1 de juny de 1411, (SESMA MUÑOZ, José Ángel. (2011): *El Interregno (1410-1412). Concordia y compromiso político en la Corona de Aragón*, Saragossa.) En un primer moment va ser soterrat a aquest darrera localitat, però posteriorment, en 1427, el seu cos va ser traslladat a l'església de Sant Francesc de Terol, església que havia manat construir entre els anys 1392 i 1402, com a lloc destinat al seu darrer repòs (ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975) *El castillo...* Op. cit., pp. 16-17).

⁵⁴⁴SNAHN, Fuentes, Carpeta 346, Doc. 10. (Tormón. 1397, 18 de juliol). Gil (II) Roís de Liori com a procurador del seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia, concedeix al consell de Tormón l'usdefruit de l'herba i la fusta de les muntanyes del terme de Tormón pel preu de 300 sous anuals.

4.2.1 Gil (II) Roís de Liori Sánchez Muñoz († 1419)

D'aquest personatge ja tenim molta més informació que dels anteriors, així sabem que era el fill primogènit de Sanç (I) Roís de Liori senyor de Cascant i de la seua segona muller Sendina Sánchez Muñoz, i que va ser cavaller i senyor de la vila de Cascant al regne Aragó per l'herència del seu pare. Pels serveis prestats a la monarquia, el dia 13 de setembre de 1380 des de la ciutat de Lleida, Pere IV el Cerimoniós va concedir l'enfranquiment als seus vassalls de la senyoria de Cascant, de totes les regalies i costums, tant antigues com noves, en especial de la lleuda, pesos, mesures, usos, peatges, portatges, pontatges, herbatges, carnatges, barcatges, talles etc., i també a les seues mercaderies, en totes les terres de la monarquia⁵⁴⁵. També va ser ell el qui va aconseguir la possessió de nou per al llinatge Liori sobre la senyoria de Sot de Xera, sí fem cas del seu testament⁵⁴⁶.

L'ascens social de Gil (II) Roís de Liori ve marcat pel seu matrimoni amb Teresa Fernández de Heredia, la pubilla de la família Fernández de Heredia, que com hem vist era un important llinatge de la noblesa aragonesa⁵⁴⁷, filla del Gran mestre de l'Hospital Juan (I) Fernández de Heredia, i parenta de Garcia Fernández de Heredia, el qual va ser nomenat arquebisbe de Saragossa pel rei Joan I, el següent pas en l'enaltiment social va ser llur elecció per part del rei Joan I com a governador del regne d'Aragó, en la qual, de ben segur, va ser decisiva la influència del llinatge Heredia.

Segons els ordenaments forals del regne d'Aragó, el càrrec de governador del regne l'havia d'ocupar un membre del grup dels cavaller o infançons, grup que era el segons braç de la noblesa aragonesa a les corts d'Aragó, era un càrrec de nomenament reial, vitalici però revocable pel rei, i en situacions d'emergència amb atribucions

⁵⁴⁵ ACA, Registre 947 Pere III, Graciarum nº 73, f. 172r-173r.

⁵⁴⁶ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 128r-138r. (Riba-roja. 1414, 4 de desembre). Testament de Gil (II) Roís de Liori: "lleix de gràcia special a mossèn Joan Ferrandiz de Herèdia, senyor de Mora, primer fill meu, los castells, viles y llochs meus infrasegüents, çò és a saber: lo lloch de Xortino, en la isla de Sicília, ab tots drets e rendes e petinències de aquell, e los llochs de Sot et Chera, en regne de València, ab tots los drets, rendes e pertinències de aquells, e lo lloch de Olva en regne de Aragó, ab tots sos drets, rendes e pertinències de aquell, e lo castell de Montalban e la vila de la Pobla ab ses aldees, territoris, térmens, rendes e pertinències de aquella, segons per la forma que a mi foren donades e otorgades per lo molt alt senyor rey don Ferrando en regne de Castella".

⁵⁴⁷ ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo ...* Op. cit., pp. 17-21.

afegides a les pròpies⁵⁴⁸. Com a Governador del regne era l'encarregat d'executar la justícia reial, així per exemple de manera molt expeditiva a principis de 1400 en la ciutat de Terol Gil (II) Roís de Liori va apressar a unes trenta persones, penjant algunes en l'olm de la plaça de Santa Maria, escapçant-ne altres i a la resta els va desterrar fora de la ciutat⁵⁴⁹. Pel seu elevat prestigi personal va ser triat com a àrbitre i jutge en les més variades disputes, així el 23 de novembre de 1406 va ser elegit àrbitre pel consell i el comú de la ciutat i les aldees d'Albarrasí, per tal de solucionar els conflictes que hi havia entre les dues parts, després de reunir-se amb un representant de cada una de les parts en disputa, va dictar sentència dos dies després, el 25 de novembre, en el que es coneix com la “Sentència de Gil Roís de Liori”⁵⁵⁰.

Com a membre del braç dels cavallers, va participar a les corts d'Aragó, reunides el 27 maig de 1398 en l'església de Sant Salvador de Saragossa, quan van jurar fidelitat al nou rei de la corona d'Aragó Martí I, i van reconèixer com a successor llur fill Martí de Sicília⁵⁵¹, i així mateix a les corts celebrades a la localitat de Maella en l'any 1404.

Gil (II) Roís de Liori es va casar en amb Teresa Fernández de Heredia, i fruit del matrimoni van tindre el següents descendents:

1. Gil (III), el fill primogènit, es va canviar el nom i el cognom pels de Juan (IV) Fernández de Heredia, quan va rebre de sa mare l'herència del llinatge del Gran mestre de l'Hospital.
2. Sanç (I), fill segon va ser almirall de Sicília i vescomte de Gallano, de qui en parlarem més endavant.
3. Iolant, es va casar amb el noble Galceran de Santa Pau en primeres núpcies, i després en segones núpcies amb Pericó de Queralt, fill de Pere de Queralt⁵⁵².
4. Blanca⁵⁵³, no tenim notícies d'aquesta filla, ja que no apareix nomenada al

⁵⁴⁸ SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (1999): “La Gobernación General en Aragón durante la Baja Edad Media”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 12, pp. 9-10

⁵⁴⁹ *Crónicas de los jueces de Teruel*. (1994): Fernando López Rajadel, ed., Terol, p. 222: “Vino a Teruel mosén Gil Ruiz de Lihori, Governador de Aragón et lugarteniente del Rey, con mucha compañía de cavallos, et después el día de Santa Cruz, que era domingo, aquel día tomó presos a Pedro López de Maluenda, notario, et a micer Juan de Lidón, jurista, et bien a treinta personas, et el martes adelant, en el alba, fixo escabezar a los ditos Pero López et micer Joan, et enforcaron en el holmo de Santa Ana a Julián Guerra et a Gimen et a Juan Gabar, et encartó larga gent”.

⁵⁵⁰ BERGES SÁNCHEZ, J. M. (2003): “Sentencia de Gil Ruiz de Lihori”, *Estudios históricos sobre la Comunidad de Albarracín*, v. II, Saragossa, pp. 118-122.

⁵⁵¹ ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre X capítol 65

⁵⁵² ACA, Diversos, Queralt, Pergamins, nº 095

⁵⁵³ SNAHN, Osuna, GN. 7, D. 27. Apareix Blanca com a filla de Gil (II) Roís de Liori.

testament de Gil (II) Roís de Liori, només sabem que el rei Ferran d'Antequera va pagar una dot per a una filla del governador d'Aragó.

Gil (II) Roís de Liori va fer testament a la localitat valenciana de Riba-roja el dia 14 de desembre de 1414, en ell va elegir com a marmessor el seu fill major Juan (IV) Fernández de Heredia, i va manar que el seu cos fora soterrat en la cripta familiar de la col·legiata de la vila de Mora de Rubielos al regne d'Aragó, en una sepultura que el seu marmessor li havia de realitzar⁵⁵⁴. Dels seus béns propis en va fer un seguit de llegats als seus fidels servidors i servents, en unes quantitats que oscil·len entre els 300 florins del servents més valorats als només 40 florins del criat menys valorat⁵⁵⁵.

Finalment declarava hereu universal de tots els seus béns i drets, al fill major Juan (IV) Fernández de Heredia, cavaller i camarlenc de l'infant Alfons; tanmateix al seu fill segon Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, i a la seua filla Iolant, muller del noble Guillem de Santa Pau, els donava a cadascun 100 florins d'or moneda d'Aragó.

Pel que fa al patrimoni del llinatge, el governador d'Aragó va repartir les seues possessions entres els dos fills majors, va deixar a Juan (IV) Fernández de Heredia, fill primogènit i senyor de Mora, els castells, viles i llocs següents: el lloc de Sortino, situat a l'illa de Sicília; el castell i lloc de Sot de Xera, situat al regne de València; el lloc d'Olba, situat al regne d'Aragó; i el castell de Montalbán i la vila de la Pobla amb les seues aldees, situats al regne de Castella (que li havien estat donades pel rei Ferran d'Antequera); va instituir Juan (IV) Fernández Heredia hereu universal de tots els seus altres béns, especificant els censals que tenia en propietat, els quals estaven invertits sobre el govern aragonés "*lo General de Aragó*", la jueria de Saragossa i la vila de Mora; tanmateix els 3.500 florins d'or d'Aragó que li devien les aldees de Daroca, i els 500 florins que li devien les universitats i aldees de Calataiud. Altrament deixava al seu hereu tots els altres diners que posseïa, així com totes les joies, l'or i l'argent, i tota la vaixel·la. Però totes aquestes donacions havien de respectar una condició, que sí aquest fill primogènit o els seus successors, fins a la quarta generació, morien sense

⁵⁵⁴SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 128r-138r. Riba-roja. (1414, 4 de desembre) Testament de Gil (II) Roís de Liori.

⁵⁵⁵ Ibidem. A Garcia de Montagut, procurador i alcaid de Riba-roja, els seus escuders Miguel Garcés de Marcilla, Fernando de Heredia, Lluís de Camvatils els llegava 300 florins a cadascun; a Joan Bernat, Joan d'Anyón, Sanchico de Heredia, Pedrucho Gilbert i Pedro de Lerda escuders, més al servent Sanchico de Monterde, els donava a cadascun 200 florins; i als altres servents altres quantitats, a Pedrico Payessa 100 florins i a Pedro Navarro 40, els dits Pedruco Gelabert, Sanchico de Monterde i Pedruco Payessa, estaven afermats com a criat al dit Gil Roís de Liori, i aquests llegats els havia de pagar el seu hereu, quan els dits servent compliren 20 anys o es casaren, en compliment del contracte d'afermament; va llegar també 200 florins per al rector de l'església de Betxí Mateu de Ordoneda.

descendència masculina, la herència passaria al fill segon, Sanç (I) Roís de Liori, qui substituiria en tot al primer.

Tanmateix al seu segon fill, Sanç (I) Roís de Liori, li va deixar els llocs de Riba-roja i de Betxí al regne de València; i els llocs de Gallano i Mistretta al regne de Sicília⁵⁵⁶, però amb la condició que Sanç (I) Roís de Liori ja no pogués demanar els 24.000 florins que el dit Gil (II) Roís de Liori i el seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia li havien donat per a comprar unes terres dins del regne de València, i sí demanava aquesta quantitat, manava que el lloc de Betxí passara al ser del seu fill primogènit; i amb la mateixa condició que sí morien ell o els seus descendents sense successió masculina, que llavor tots els béns foren de Juan (IV) Fernández de Heredia, també amb la condició que sí en Sanç, venia o carregava censals sobre les senyories de Betxí i Riba-roja del regne de València, o sobre les de Gallano i Mistretta del regne de Sicília, que en tal cas perdria el dit llegat, i totes les dites senyories passarien al seu germà major.

D'altra banda en Gil informava al seu hereu sobre la venda del lloc de Cetina al regne d'Aragó, que havia estat feta pels seus procuradors Garcia de Montagut i Jaume de Vallseguer, la qual era per a descarregar el lloc de Betxí dels 100.000 sous que van ser carregats per Sanç (I) Roís de Liori quan va comprar el lloc de Riba-roja, i per tal de descarregar la senyoria de Riba-roja dels censals que pesaven sobre ella, també manava que les dites quantitats per ell pagades en els dits quitaments, sí superaven la quantitat de 6.000 florins, que a partir d'aquella quantitat li foren donades a Caterina Roís de Liori, neta seua, la filla de Sanç (I) Roís de Liori, per a la seua dot. També li donava a Juan (IV) Fernández de Heredia una corona d'or, adornada amb perles i pedres precioses amés de sis fermalls exempts amb filatures de perles i pedres precioses, per a que li les donara totes al fill primogènit de Sanç (I) Roís de Liori, quan aquest complira els catorze anys d'edat, i en cas de no tindre cap fill baró, que li les donara a Elionor Roís de Liori, la filla major del seu germà Sanç, per a quant complira l'edat de 14 anys.

El 26 juliol de 1419 Gil (II) Roís de Liori va donar al seu net, Juan (V) Fernández de Heredia i López de Gurrea, les masies del Villarejo, La Cueva i Cardencla, situades al terme de Gea d'Albarrasí, essent aquesta la darrera notícia que en tenim d'ell,

⁵⁵⁶ Dubtem de la veracitat d'aquestes donacions, ja que Riba-roja va ser comprada a Ramoneta de Riusech per Sanç (I) Roís de Liori, mentre que les senyories de Gallano i Mistretta també van ser comprades pel mateix Sanç al rei Martí de Sicília.

suposem doncs que va morir poc després d'aquesta data⁵⁵⁷, i poc de temps després, el 25 de desembre de 1420, va morir el seu fill segon Sanç (I) Roís de Liori en la seua cambra del castell de Motta Sant'Anastasia en el regne de Sicília.

4.2.2 Juan (IV) Fernández de Heredia († 1444)

Fill primogènit i hereu de Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia, va ser senyor de Mora de Rubielos al regne d'Aragó, com a fill primogènit s'anomenava com el seu pare, Gil (III) Roís de Liori⁵⁵⁸, però va canviar el seu nom i el cognom paterns pels del llinatge de la seua mare quan va acceptar l'herència del seu avi matern el Gran mestre de l'Hospital⁵⁵⁹, passant a dir-se Juan (IV) Fernández de Heredia.

Va ser senyor de les viles de Mora de Rubielos, Mediana, Santa Maria, Botorrita, Fuedetodos, Acilla, Alcanizello i Aguillón al regne d'Aragó, tanmateix per a solucionar un plet amb el seu parent Blasco (III) Fernández de Heredia i Boïl, senyor de Botorrita, el 22 de octubre de 1388, tots dos van signar una concòrdia segons la qual s'adjudicava

⁵⁵⁷ Archivo Municipal de Gea, Sección III, 1, nº 2, ff. 7r-9v. Citat per BERGES Juan Manuel (ed.) (2007): *Actividad ...* Op. cit., p. 402

⁵⁵⁸ ACA, Cancelleria, Registre 1900, f. 58: "Egidium Roderici de Lihori scutiferum filium dilecti nostri Egidii Roderici de Lihori militis gubernatoris Aragonum"

⁵⁵⁹ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo de Mora...* Op. cit., pp. 21-22

a Juan (IV) Fernández de Heredia tots les senyories de la serra de Camarena, que eren: Mora de Rubielos, Valbona, Alcalá de la Selva, El Cuervo, Tormón, Valacroche, Mierla i Alfambra⁵⁶⁰, així com la casa i heretat d'Alfambra anomenada la Cañada, amb totes les altres cases i heretats que estaven en el riu Alfambra, els molins de Sarrión i les cases i heretats de Terol, anomenades Sebastián, Escorigüela i Perales, i tot allò que hi havia de la serra de Camarena cap enllà, mentre que al seu parent Blasco (III) Fernández de Heredia i Boil, li corresponien les senyories de Fuendetodos, Alcañiciello, Ayles, Xaulín, Maria i Mediana, amb la condició tanmateix que sí un dels dos moria sense successió masculina, aquestes propietats passarien a l'altre o als seus descendents, i així ho van signar en un document públic el 14 d'abril de 1393⁵⁶¹. Dos anys abans el rei Joan I li havia concedit la possibilitat que cinquanta cases de jueus pogueren aveïnar-se a la seua senyoria de Mora de Rubielos, sempre que no provingueren de viles reials⁵⁶².

Pel que fa a la participació en la política, Juan (IV) Fernández de Heredia va participar en l'expedició organitzada pel rei Martí l'Humà al regne de Sicília de l'any 1394, de la qual era un dels capitans, amb aquests reforços el rei Martí el Jove va aconseguir dominar els nobles sicilians rebels⁵⁶³, en 1397 a les seues expenses va enviar a l'illa de Sicília queviures per a l'exèrcit per un valor de 60.000 florins. En 1402 li van ser concedides, en recompensa dels serveis prestats al rei de Sicília, la quantitat de 30 unces sobre la *secrezia* del port de Tràpani, i altres 600 unces sobre les rendes de la *tratte* de les exportacions de grans per tot el regne de Sicília⁵⁶⁴, més altres 600 unces sobre els ports de Termini i Agrigento⁵⁶⁵. Va romandre a Sicília, regne en el qual en 1403 es van produir uns bàndols nobiliaris, encapçalats l'un d'ells per Bernat de Cabrera comte de Mòdica, Ramon Bages i Ramon Xatmar, i l'altre pel mateix Juan (IV) Fernández Heredia i el seu germà Sanç (I) Roís de Liori⁵⁶⁶, personatges que es van

⁵⁶⁰Mora, Valdona, Alcalá, El Cuervo, Tormón, Valacroche, Mierla, Alfambra, aquestes terres formaran l'anomenat condado de Fuentes.

⁵⁶¹ ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1975): *El castillo de Mora...* Op. cit., pp. 21-22

⁵⁶² ACA, Cancelleria, Registre 1900, f. 58. Vid. LÓPEZ RAJADEL, Fernando. (2014): "Los" Lihorí" ... Op. cit., p. 281

⁵⁶³RUBIO, J. M. (1935): "Historia política": *Historia de España, t. III*, Barcelona, pp. 145-146.

⁵⁶⁴ ASP, Cancelleria, reg. 42, f. 62v°, ASP, Cancelleria, reg. 46, f. 143 r°. Citat per COSTA, Antonella. (1996): "Vicende di un cavaliere aragonese in Sicilia: Sancio Ruiz de Lihori, Visconte di Galgiano" *Medioevo. Saggi e Rassegne*, n° 21, p. 74

⁵⁶⁵ ASP, Cancelleria, reg. 41, f. 133 v°-134 r°. Citat per CORRAO, Pietro (1997): *Governare un regno. Potere, società e istituzioni in Sicilia fra Trecento e Quattrocento*, Nàpols, p. 552

enfrontar durament en el consell del rei Martí de Sicília, i a resultes d'aquest conflicte va ser enviat pel rei Martí l'Humà a la península Ibèrica.

Així mateix el 26 de juny de 1409 va participar en l'expedició del rei Martí de Sicília a l'illa de Sardenya, juntament amb son pare el Governador d'Aragó i el seu germà l'almirall de Sicília, en la qual en va ser capità i va conquerir als rebels sards la vila d'Esglésies (*Chiesa*); a la mort del rei de Sicília Martí el Jove, ocorreguda el 25 de juny de 1409 poc després de la victòria de Santluri, qui al seu darrer testament va manar que el regne de Sicília passara al seu pare Martí l'Humà, mentre que atorgava la regència a la seua vídua Blanca de Navarra, i manava que la reina fora aconsellada entre altres consellers per Juan (IV) Fernández de Heredia⁵⁶⁷. Tanmateix des del regne de Sicília Juan (IV) Fernández de Heredia va retornar a la península Ibèrica, quan es va veure implicat en els esdeveniments de l'interregne i el consegüent compromís de Casp, segons veurem a continuació.

Juan Fernández de Heredia va formar part del Consell del rei Ferran I de la nova dinastia Trastámara, així mateix va ser cambrer seu i va substituir el seu pare en la governació del regne d'Aragó, el rei Ferran I el va enviar al regne de Navarra a tractar el matrimoni entre Blanca de Navarra i l'infant Joan. Juan (IV) Fernández de Heredia, en època del nou rei Alfons V el Magnànim, va desafiar en nom del rei al Duc d'Anjou, quan aquest en 1421 va anar a la guerra de Nàpols⁵⁶⁸. En 1429 va participar en la concòrdia amb el príncep Enrique de Castella; també va formar part del consell del rei Joan de Navarra⁵⁶⁹, lloctinent del regne d'Aragó i germà d'Alfons el Magnànim.

El senyor de Mora va quedar com a cap del llinatge Liori, ja que tant el seu pare com el seu germà havien mort amb molt poca diferència de temps. El seu germà Sanç (I) Roís de Liori va morir el 25 de desembre de 1420 al castell de Motta Sant'Anastasia. Però les darreres voluntats de Sanç (I) Roís de Liori van suposar la creació d'una nova

⁵⁶⁶Per què el comte de Mòdica volia ser l'únic conseller del rei de Sicília i governar-ho absolutament tot, cosa a la qual es negaven els altres barons. De manera que el rei de Sicília va manar que marxaren de la seua cort Juan Fernández de Heredia, Sanç Roís de Liori i l'arquebisbe de Palerm. El rei Martí de Sicília també va enviar a Juan Fernández de Heredia i a Ramon Xatmar a la península per què donaren compte d'aquestes bandositats. Però la pau no va arribar a Sicília fins que el 10 de març de 1406 el rei Martí el Jove va expulsar el comte de Mòdica de Sicília i li va manar presentar-se davant del rei Martí l'Humà. Vid. ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre VIII, capítols 75, 76

⁵⁶⁷Els altres nobles eren fra Alamany de Foixà prior de Messina i comendador de Montsó, els cavallers Lluís de Rajadell, Bartolomé de Invenio, Gabriel de Fanlò, i Jacobo de Aricio el seu Protonotari. Ídem. Vol. IV, p. 461

⁵⁶⁸ ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI, capítol 11.

⁵⁶⁹ ACA, Cancelleria, reg. 2430, f. 1. Citat per CORRAO, Pietro (1997): *Governare ...* Op. cit., p. 552

branca del llinatge Liori, independent de la branca principal representada per Juan (IV) Fernández de Heredia, ja que l'almirall de Sicília va crear un vincle sobre totes les seues possessions, tant les del regne de Sicília com les del regne de València, i va declarar hereu universal de tots els seus béns el seu únic fill baró, Sanç (II) Roís de Liori, qui va heretar del seu pare el títol de vescomte de Gallano.

Tanmateix Juan (IV) Fernández de Heredia va ser designat marmessor del testament de l'almirall de Sicília, així com tutor i curador dels fills del seu germà, es a dir de les dues filles Caterina i Elionor i del fill baró, l'hereu Sanç (II) Roís de Liori, qui llavors devia ser un xiquet d'uns quatre anys d'edat. Entre els anys 1421 i 1436 va durar la tutoria i curadoria de l'oncle sobre el II vescomte de Gallano, qui amb tota seguretat vivia amb el seus oncles i el seu cosí Juan (V) Fernández de Heredia i López de Gurrea, anomenat "el de Gelbes", no sabem del cert sí va viure en el castell de Mora de Rubielos en el regne d'Aragó, o en el castell de Riba-roja en el regne de València. De totes formes l'oncle va ser qui es va fer càrrec dels afers del nebot, administrant el patrimoni del vescomte durant setze anys, entre els anys 1421 i 1436, així mateix en 1439 va aconseguir el privilegi d'administrar la justícia criminal sense cap restricció sobre la senyoria de Gallano en el regne de Sicília.

De totes formes el seu nebot el vescomte de Gallano no va estar d'acord amb l'administració que el seu oncle havia fet del seu patrimoni, i en 1450 va posar una demanda en la qual reclamava als hereus del seu oncle tots els comptes sobre l'administració de les senyories de Mistretta i Capizzi del regne de Sicília, ja que el seu oncle li havia reclamat la suma de 1.600 unces sicilianes per els 16 anys de la seua administració, que corresponien a un salari de 100 unces anuals com a administrador, més altres 547 unces i mitja pel servei militar prestat al Magnànim durant les campanyes de Nàpols, ja que com a tutor del seu nebot Juan (IV) Fernández de Heredia, havia augmentar el salari i les despeses de contractar un cavall armat a més del triple del seu valor real, i segons la cort d'Alfons el Magnànim el compte correcte eren 25 unces anuals per 14 anys d'administració, més altres 20 unces per cada quatre mesos de servei militar, el que feia un total 510 unces, per tant el vescomte de Gallano li reclamava als hereus del seu oncle la quantitat de 1.637 unces 15 *tari*⁵⁷⁰.

⁵⁷⁰ ACA, Cancelleria, reg. 2866, f. 101, Vid. Col·lecció documental, Document 37. Vid. també BRESC, Henri. (1986) "Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicile 1300-1450" en *Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome, Fascicule deux-cent-soixante-deuxième*; T. II; Rome; p. 889

En 1431 el rei Alfons el Magnànim li va vendre la propietat siciliana de Licata, a títol de penyora, també li va concedir la quantitat de 300 unces anuals pels interessos dels 7000 florins i de 9000 florins que la família Heredia-Liori gaudia sobre els ports d'Agrigento i Termini, quantitats que van ser transferides al port de Licata, i amés el rei li va assignar unes *tratte* per a completar els 18.000 florins del préstec⁵⁷¹. Entre els anys 1440-1442, el Magnànim en pagament dels seus serveis, li va concedir poder exportar de franc la quantitat de 8.000 *salme* de blat des del port de Licata, les quals després van ser augmentades fins a la quantitat de 10.000 *salme*, també en pagament d'un altre préstec de 9.820 florins fet a la corona⁵⁷², i en 1442 va aconseguir la concessió del mer i mixt imperi per a la seua senyoria de Sortino situada al regne de Sicília⁵⁷³.

Juan va formar part del braç dels cavallers i escuders, anomenats infançons a les corts aragoneses de Vallderoures, celebrades per causa de la guerra amb Castella, i va ser elegit ambaixador de les dites corts davant les corts valencianes i catalanes, també va formar part del Consell del rei Joan de Navarra⁵⁷⁴, lloctinent del regne d'Aragó i germà d'Alfons el Magnànim.

Juan (IV) Fernández de Heredia es va casar tres vegades, del primer matrimoni amb Maria Ximénez d'Arellano no va tindre descendència, del segon matrimoni amb Toda López de Gurrea, va nàixer Juan (V) Fernández de Heredia i López de Gurrea, anomenat "*el de Gelbes*", qui es va casar amb Isabel de Bardají, i no van tindre fills, aquest va morir el 2 setembre de 1432 en la campanya de l'illa de Gelbes a Tunísia, combatent amb el soldà de Tunísia⁵⁷⁵; tanmateix del tercer matrimoni amb Marquesa de Heredia va tindre dos fills Gonzalo Fernández de Heredia i Heredia, que va succeir al front del llinatge al seu germà Juan, i Francisco Fernández de Heredia i Heredia⁵⁷⁶.

⁵⁷¹ ASP, Protonotaro, reg. 32, ff. 69 vº - 84 vº; ASP, Cacelleria, reg. 66 ff. 109 rº-113 vº. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 93

⁵⁷² ASP, Protonotaro, Reg. 35 f. 102 vº, ASP, Protonotaro, Reg. 36 f. 20 rº i f. 95 vº; ASP, Protonotaro, Reg. 375 ff. 125 vº- 126 vº; ASP, Cacelleria, Reg. 84, f. 330 rº-vº. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 94

⁵⁷³ ASP, Cacelleria, reg. 75, ff. 162 rº 164 vº; ASP, Cacelleria, reg. 78 ff. 125 vº-128 rº. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 92

⁵⁷⁴ ACA, Cacelleria, Registre 2430, f. 1. Vid. CORRAO, Pietro. (1997): *Governare ... Op. cit., p. 552*

⁵⁷⁵RUBIO, J. M. (1935): "Historia política" ... Op. cit., p. 159

⁵⁷⁶ ALMAGRO GORBEA, Antonio. (1974): *El castillo de Mora...* Op. cit., p. 22

4.3 LA PARTICIPACIÓ DEL LLINATGE “LIORI” EN LA POLÍTICA

A finals del segle XIV Gil (II) Roís de Liori era el cap del llinatge Liori, era senyor de Cascant i va ser nomenat pel rei Joan I governador del regne d'Aragó. Aquest va prestar grans serveis als reis de la corona d'Aragó Joan I i Martí l'Humà, i va ser protagonista en l'interregne, el compromís de Casp i en l'elecció de Ferran d'Antequera com a rei de la corona d'Aragó, a partir de llavors va continuar prestant serveis al reis de la dinastia Trastámara, Ferran I i Alfons el Magnànim.

Segons els ordenaments forals del regne d'Aragó, el càrrec de governador del regne l'havia d'ocupar un membre del grup dels cavallers o infançons, grup que formava el segons braç de la noblesa aragonesa en les corts d'Aragó, amés era un càrrec de nomenament reial, vitalici però revocable pel rei, i que amés tenia atribucions afegides a les pròpies per a situacions d'emergència⁵⁷⁷, així Gil (II) Roís de Liori era l'encarregat de la defensa del regne aragonès, per a la qual cosa podia reclutar companyies de gent armada quant l'ocasió així ho requeria. A la mort del rei Joan I sense hereus masculins, el comte Mateu I de Foix ajudat pel comte d'Armanyac i el duc de Berry, va envair Catalunya en octubre de 1395 amb l'excusa de estar cassat amb Joana la filla major del difunt rei, la reina Maria de Luna va organitzar la defensa dels seus reialmes, ja que el rei Martí l'Humà estava al regne de Sicília, comptant amb la col·laboració de les institucions dels diversos territoris de la corona⁵⁷⁸, al regne d'Aragó les autoritats: el Justícia, el Governador, l'arquebisbe de Saragossa i els diputats del regne es van organitzar per a preparar la defensa, el Governador es va traslladar a la localitat de Canfranc per reclutar gents d'armes en aquell territori pirinenc, on va reclutar gran nombre de cavallers, ballesters i pillards, i els va organitzar en dues companyies, una de 200 homes d'armes anomenats *bacinets* i altra de 400 ballesters⁵⁷⁹, la invasió del comte de Foix va ser detinguda en el Pirineu aragonès i finalment els francesos es retiraren cap a Navarra⁵⁸⁰. L'opinió que el cronista Zurita tenia del

⁵⁷⁷ SARASA SÁNCHEZ, Esteban. (1999): “La Gobernación General en Aragón durante la Baja Edad Media”, *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, nº 12 pp. 9-10

⁵⁷⁸ GARRIDO, David. (2011) *Ferran “el d'Antequera”, un rei de conveniència*; València, p. 78

⁵⁷⁹ ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre X capítols 59 i 66

⁵⁸⁰ VVAA. (1935) *Historia de España: gran historia general de los pueblos hispanos*, Barcelona, pp. 144-145

governador d'Aragó era molt favorable⁵⁸¹: *“era muy prudente caballero y de anciana edad y de mucha experiencia en las cosas de la guerra y de gran uso y consejo en los negocios de estado, y por su cargo procedía rigurosamente contra los delincuentes y turbadores de la paz y justicia, y andaba por el reino con mucha gente de guerra”*.

Com a membre del braç dels cavallers, va participar a les corts d'Aragó, reunides el 27 maig de 1398 en l'església de Sant Salvador de Saragossa per jurar fidelitat al nou rei de la corona d'Aragó Martí I, i reconèixer com a successor llur fill Martí de Sicília⁵⁸², tanmateix va participar a les corts celebrades a la localitat de Maella en l'any 1404. Amb Gil (II) Roís de Liori governador d'Aragó, el llinatge Liori es va situar a l'entorn de la monarquia de la corona d'Aragó i va formar part del consell de Martí l'Humà⁵⁸³.

Tant el governador d'Aragó com els seus fills Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori van tindre un gran protagonisme en un dels esdeveniments més rellevants de l'època, com van ser la pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya (1392-1409), l'interregne de la corona d'Aragó, ocorregut després de la mort de Martí l'Humà sense descendència (1410-1412), i l'anomenat compromís de Casp (1412).

4.3.1 La pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya (1392-1409)

El llinatge Liori en el seu servei als monarques Joan I i Martí l'Humà va participar en les expedicions de pacificació de les illes de Sicília i Sardenya, així Gil (II) Roís de Liori governador d'Aragó amb els seus dos fills, Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori, participaren en les expedicions dels reis Joan I i Martí l'Humà per a la pacificació del regne de Sicília, entre els anys 1392 i 1400, i també en l'expedició de 1409 dels reis Martí l'Humà i Martí de Sicília per a pacificar l'illa de Sardenya, que s'havia rebel·lat contra la corona d'Aragó.

⁵⁸¹ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit, Llibre XI capítol 37

⁵⁸² Ídem., Llibre X capítol 65

⁵⁸³Juntament amb els arquebisbes de Tarragona, Saragossa, els bisbes de Barcelona, València i Mallorca, fra Joan de Tauste confessor del rei, En Guerau Alamany de Cervelló governador de Catalunya, els cambrers don Pedro Sánchez de Calatayud, Pere de Torrelles, Ramon de Torrelles i Galceran de Sentmenat, el Mestre Racional Joan Desplà i el Tresorer Francesc d'Aranda. Vid. Ídem., Llibre X, capítol 90.

Aquesta primera expedició a l'illa de Sicília va ser l'origen i el context en el qual el llinatge Liori es va establir temporalment al regne de Sicília, amb la creació del llinatge dels vescomtes de Gallano per part de Sanç (I) Roís de Liori, però la mort prematura de l'almirall de Sicília va impedir l'arrelament definitiu del llinatge en aquest regne de la Trinàcria. Anem a veure amb més detall els esdeveniments ocorreguts en el regne de Sicília⁵⁸⁴ per tal de contextualitzar l'arribada del llinatge Liori al regne de Sicília.

L'expedició a l'illa de Sicília després de molts ajornaments es va dur a terme finalment en l'any 1392 durant el regnat del rei Joan I, quan l'infant Martí, juntament amb el seu fill Martí el Jove i la reina Maria amb qui acabava de casar-se, van tornar a l'illa de Sicília⁵⁸⁵. L'expedició salpà de Càller i arribà a Sicília el 22 de març de 1392, en ella anaven la reina Maria i els dos Martí, davant d'ells acudiren els vicaris Ventimiglia i Peralta, juntament amb altres barons sicilians, però aviat es va trobar amb l'oposició dels altres vicaris, Artal d'Alagó i Andrea Chiaramonte, així com de la ciutat

⁵⁸⁴ A la mort en 1378 de Mata d'Armanyac, la primera esposa del príncep Joan, el rei Pere el Cerimoniós, volgué concertar un nou matrimoni entre el seu hereu i la reina Maria de Sicília, però el príncep Joan no ho va acceptar i es va casar amb la princesa francesa Violant de Bar. En 1380 el baró sicilià Guillem Ramon de Montcada, aconseguia prendre la reina Maria de Sicília, la qual estava reclosa al castell Ursino de Catània vigilada pel baró Artal d'Alagó i la va dur al castell d'Agosta amb l'ajut de Manfredo Chiaramonte. Mentrestant els barons sicilians Guillem Ramon de Montcada i Arrigo Rosso van anar a Barcelona per tractar amb el rei Pere IV el Cerimoniós el futur del regne de Sicília, ja que tenien la reina Maria en les seues mans. Com que l'hereu, el príncep de Girona, no va accedir a casar-se amb Maria de Sicília, es va cercar una altra solució, que passava per casar-la amb el fill de l'infant Martí, anomenat Martí el Jove, el qual era encara més jove que la reina. En 1380 el Cerimoniós va cedir tots els seus drets sobre l'herència del regne de Sicília a l'infant Martí, duc de Montblanc, de manera que l'infant governaria com a vicari general, mentre el regne sicilià passava a mans del seu fill, Martí el Jove, casat amb la reina Maria de Sicília (FERRER I MALLOL, Maria Teresa, et al. (1992): "La política siciliana de Pere el Cerimoniós", *Els catalans a Sicília*, Barcelona, pp. 38-40) El rei Pere IV i l'infant Martí duc de Montblanc, va cercar finançament per passar al regne de Sicília, es van empenyorar i van armar unes galeres comandades per Roger de Montcada i Ximén Peres d'Arenós, també van comprar armes, blat i queviures per proveir els castells de Licata i Agosta, on era guardada la reina Maria. Mentrestant el baró sicilià Artal d'Alagó assetjà el castell d'Agosta per tal d'alliberar la reina Maria, però en juny de 1382 arribava al castell d'Agosta l'estol del duc de Rocaberti que tornava de l'Orient, i considerant que l'illa de Sicília no era un lloc segur, el vescomte portà la reina Maria a la ciutat sarda de Càller, on el Cerimoniós la anà a cercar i la va dur a Barcelona. El duc de Montblanc, home molt intel·ligent i bon polític, va obtenir del papa d'Avinyó Climent VII, l'autorització pel matrimoni del seu fill Martí amb Maria de Sicília, i al mateix temps va aconseguir que el papa li atorgués l'inf feudament de l'illa de Sicília, l'infant Martí anomenat el Vell, va organitzar l'expedició fins als darrers detalls, aconseguint un bon nombre de naus per passar al regne de la Trinàcria, amb l'allistament de bona part dels llinatges de la corona d'Aragó, tant de catalans com d'aragonesos i valencians (GIUNTA, Francesco. (1989): *Aragoneses y catalanes en Mediterráneo*; Barcelona, p. 224)

⁵⁸⁵ L'estratègia de l'infant Martí era no aparèixer als ulls dels sicilians com un estranger opressor, sinó com l'amic que els retornava la seua reina i a un nou rei. De manera que va acceptar totes les peticions que li feien els barons sicilians, i els hi va prometre a tots recompenses i privilegis. D'aquesta manera aconseguí l'avinentsa dels vicaris Peralta i Ventimiglia, i també estava en tractes amb Alagó i Chiaramonte, així mateix l'infant Martí va convèncer els sicilians que prestaria homenatge al papa de Roma Bonifaci IX. (GIUNTA, Francesco. (1988): *La Sicilia catalana*, Barcelona, pp. 29-30)

de Palerm, i sobretot de l'església local que era favorable a l'obediència del Papa romà, la qual predicava en contra dels aragonesos que segons ells eren cismàtics⁵⁸⁶. En 1394 veient aquesta situació tant desesperada, ja que els socors demanats pel duc de Montblanc al rei Joan I, no arribaven, el noble català Bernat de Cabrera va prendre una decisió arriscada, va empenyorar tots els béns que tenia a Catalunya per tal d'obtenir 150.000 florins, i amb els diners aconseguits va contractar 300 homes armats, 250 ballesters a cavall i varies companyies de mercenaris catalans, gascons i bretons, amb un total de 1.000 combatents, i amb una armada en 50 dies passà a l'illa de Sicília, amb aquesta tropa va desembarcar a Palerm i d'allà es va dirigir a Catània⁵⁸⁷.

D'altra banda Bernat de Cabrera no va ser l'únic en acudir en ajuda del rei Martí el Jove i Maria de Sicília i del duc de Montblanc, els quals estaven assetjats pels rebels sicilians en la ciutat de Catània. També el llinatge Liori va participar en la pacificació del regne de Sicília, primerament en l'expedició que va ser organitzada en 1394 pel rei Joan I, de la qual Juan (IV) Fernández de Heredia era un dels capitans, la qual estava formada per vint galeres sota comandament de l'almirall Gelabert de Cruïlles, les quals van anar des de Portfangós directament a Sicília; segonament va participar Sanç (I) Roís de Liori en l'expedició que en la primera meitat de l'any 1395 va ser enviada des de la Corona d'Aragó en ajuda de l'infant Martí i els reis de Sicília, la qual desembarcà a la ciutat costanera de Tràpani, en que "*lo general de Aragó tramés per socórrer lo Infant e lo Rey son fill cent homens d'armes dels quals feren capità lo noble Baró don Pedro Galzeran de Castre*" i entre els quals anava "*lo uxer d'armes Sanç Roïç de Liori, fill del governador d'Aragó*"⁵⁸⁸, aquesta expedició va ser organitzada en Catalunya per la duquesa de Montblanc, Maria de Luna i el rei Joan I, mentre que Gil (II) Roís de Liori era uns dels seus promotors i finançadors.

Tanmateix en les expedicions dels anys 1394 i 1395, ja no en formaven part solament els llinatges més propers al duc de Montblanc, com a la primera l'expedició de

⁵⁸⁶ Cal destacar que aquesta resistència dels sicilians s'emmarca en el fenomen més ample del Cisma d'Occident, ja que els sicilians consideraven als aragonesos cismàtics per obeir al papa d'Avinyó, mentre que la seua obediència estava amb el papa de Roma Bonifaci IX, qui atia a la rebel·lió contra els catalans, cosa que explicaria tant la extensió com la duració de les revoltes contra els Martí. Tant Andrea Chiamonte com el bisbe de Palerm es van presentar davant de Martí el Vell, aquest darrer el manà arrestar, li va incoar un procés per traïció, després de ser condemnat va ser escapat a Palerm l'1 de juny de 1392 i els seus béns confiscats. Al llarg de l'any que va de juny de 1392 a juliol de 1393 pràcticament tota l'illa es rebel·là contra els Martí, prenent la forma d'una veritable revolta anticatalana, i a finals d'any la posició aragonesa era molt crítica. (Ídem., p. 31)

⁵⁸⁷TOMICHER, Pere. (1970) *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Catalunya*; València, pp. 116-117, i TOMICHER, Pere. (2009) *Històries e conquestes del reialme d'Aragó e principat de Catalunya*; Catarroja-Barcelona, pp. 265-266

⁵⁸⁸TOMICHER, Pere. (2009) *Històries ...* Op. cit., p. 267

1492, sinó que ara el finançament i la intervenció estava oberta als membres de la noblesa menys lligats a la cort de l'infant Martí, i per això mateix menys controlables en els seus desitjos i expectatives, llinatges que estaven més preocupats pels resultats econòmics i la recompensa immediata de llur participació⁵⁸⁹. Així en el regne de Sicília Sanç (I) Roís de Liori s'uneix amb el seu germà major Juan (IV) Fernández de Heredia, que havia arribat a l'illa en l'expedició de 1394, novament els dos germans van actuar a les ordres del rei Martí el Jove, i amb els nous reforços va aconseguir dominar completament els nobles sicilians rebels⁵⁹⁰. Així mateix la participació del llinatge Liori havia estat destacada, ja que en 1397 Juan (IV) Fernández de Heredia, a les seues expenses, havia enviat queviures als exercits del rei de Sicília per un valor de 60.000 florins.

Finalment la situació siciliana va canviar amb la mort del papa d'Avinyó Climent VII en setembre de 1394 i l'elecció com a papa de l'aragonès Pedro de Luna, que va prendre el nom de Benet XIII, juntament amb la mort del rei Joan I en maig de 1395. Doncs el duc de Montblanc va ser cridat a la successió de la Corona d'Aragó, per la qual cosa va tindre que retornar als seus reialmes ibèrics⁵⁹¹.

Els grans barons de la corona d'Aragó que havien vingut a sufocar la revolta dels nobles sicilians van ser beneficiats per l'infant Martí que va recompensar els seus companys de campanya, així per exemple a Bernat de Cabrera li va llegar el comtat de Mòdica i l'almirallat del regne⁵⁹², i a Guillem Ramon de Montcada comte d'Agosta, el va nomenar marquès de Malta; altres barons com Pere Serra, Francesc Sagarriga, el cardenal de Catània i Hug de Santapau van formar part del consell reial del rei Martí de Sicília. Tanmateix el personatge més potent de la cort de Martí de Sicília era Bernat de Cabrera, comte de Mòdica i mestre justicier del regne, mentrestant altres personatges anaven conquerint posicions de relleu, com eren els nobles que havien vingut més

⁵⁸⁹ CORRAO, Pietro. (1991): *Governare un regno: potere, società e istituzioni in Sicilia fra Trecento e Quattrocento*. Nàpols, pp. 98-99

⁵⁹⁰RUBIO, Julian M^a (1935): "Historia política"... Op. cit, pp. 145-146.

⁵⁹¹ .Durant el bienni 1395-1396 la resistència armada dels barons sicilians comença a extingir-se, a finals 1396 les tres valls del regne de la Trinàcria havien tornat a l'obediència de Martí el Jove, i finalment en febrer de 1397 Palerm es va retre, acabant així la revolta dels barons sicilians. Tanmateix en 1398, quan Martí el Jove va donar suport al papa d'Avinyó Benet XIII, la rebel·lió dels barons sicilians va tornar a esclatar, i davant d'aquesta situació el rei Martí de Sicília va tornar a l'obediència del papa de Roma Bonifaci IX. Vid. GIUNTA, Francesco (1988): *La Sicilia ...* Op. cit., pp. 31-32

⁵⁹² RANIOLO, Giuseppe. (1997) *La contea di Modica nel regno di Sicilia*, Modica (Sicília), p. 77

recentment, entre els que hem de destacar els germans Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori, juntament amb altres nobles aragonesos i valencians⁵⁹³.

Així cal destacar a Sanç (I) Roís de Liori com un dels barons més vius i qualificats, qui combatent amb el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia al costat de Martí el Jove es va guanyar la confiança del rei Martí l'Humà⁵⁹⁴. El jove rei Martí de Sicília el tenia com a un dels servidors més fidels i de més confiança, i com a signe d'afecte li va regalar un vestit escarlata i li va donar algunes quantitats de diners⁵⁹⁵, Sanç (I) Roís de Liori era d'un cavaller pensionat per la monarquia que es va convertir en uixer d'armes del rei Martí de Sicília, i que juntament amb el seu germà era conseller i camarlenc del rei⁵⁹⁶.

Finalment la independència del regne de Sicília es va acabar, i els barons sicilians van ser dominats i molts d'ells exiliats, en la cort del rei Martí de Sicília els llinatges sicilians van ser substituïts per una nova classe dirigent, una elit vinguda dels territoris ibèrics de la Corona d'Aragó amb els Martí, elit que va prendre entre les seues mans les regnes del govern, aquests nobles com Bernat de Cabrera, Sanç (I) Roís de Liori, Jaume de Prades etc. no venien a perllongar l'existència del regne de Sicília, sinó a refermar la seua conquesta per part de la Corona d'Aragó, ja que ells van heretar els béns i el poder dels antics llinatges sicilians. Bernat de Cabrera vindrà a ser l'adversari i el coprotagonista de Sanç (I) Roís de Liori en els bàndols nobiliaris que es van disputar el govern del regne de Sicília, primerament entre els anys 1403-1404, i altra vegada durant l'interregne i fins al virregnat de Sicília (1410 i 1413).

La mort de l'infant Pere, i poc després de la reina Maria de Sicília, obria la possibilitat de casar el rei de Sicília amb algú del gust dels nobles sicilians, els quals van proposar a Joana, germana del rei Ladislau de Nàpols, però en 1402 Martí l'Humà va obligar al seu fill a casar-se amb Blanca, filla del rei de Navarra, i va ser Gil (II) Roís de Liori qui va jurar juntament amb Jaume de Prades els capítols matrimonials entre el rei Martí el Jove i la reina Blanca de Navarra⁵⁹⁷.

⁵⁹³ CORRAO, Pietro. (1997) *Governare. ...* Op. cit., p. 117

⁵⁹⁴ TOMICH, Pere. (2009) *Històries ...* Op. cit., pp. 265-266, 267, 270, 273-274, 276-277

⁵⁹⁵ GIRONA LLAGOSTERA, David. (1919): *Martí, rey de Sicília, primogènit d'Aragó*, Barcelona, p. 22

⁵⁹⁶ ACA, Cancelleria, Registre N° 2241, f. 110 r°. Vid. Col·lecció documental, Document 1.

⁵⁹⁷ LO FORTE SCIRPO, Maria Rita. (1999): "La questione dotale nelle nozze siciliane di Bianca" *Principe de Viana*, N° 217; p. 5

El rei Martí el Jove de Sicília mai va estar a l'alçada de la situació política, el veritable artífex de la conquesta de Sicília havia estat el seu pare Martí l'Humà en nom del fill i de la nora la reina Maria de Sicília, i més encara quan Martí el Vell va esdevenir rei de la Corona d'Aragó⁵⁹⁸. Per la rivalitat existent entre el rei Martí el Jove i Bernat de Cabrera comte de Mòdica, Sanç (I) Roís de Liori es va alinear amb els interessos del rei Martí de Sicília en contra del mestre justicier⁵⁹⁹, dins de la cort va anar creixent la rivalitat entre el mestre justicier Bernat de Cabrera i els germans Sanç (I) Roís de Liori i Juan Fernández de Heredia, que tenien el suport dels altres nobles sicilians, durant els anys 1403 i 1404 es van formar uns bàndols nobiliaris que es van enfrontar per la supremacia política de la cort siciliana, ja que totes dues faccions volien el favor del rei Martí El Jove⁶⁰⁰. Un bàndol estava encapçalat per Bernat de Cabrera comte de Mòdica, mestre justicier del regne i cap del consell reial, i comptava amb el suport de Ramon Bages, Ramon Xatmar i bona part dels barons sicilians, l'altre bàndol estava encapçalat pels germans Sanç (I) Roís de Liori i Juan (IV) Fernández de Heredia, i també comptava amb el suport d'una part dels nobles sicilians⁶⁰¹. Ja que Bernat de Cabrera representava els llinatges catalans vinguts de primera ma, en 1392 amb els dos Martí, a la conquesta del regne de Sicília, mentre que llur oposició, recollida al voltant dels germans Liori-Heredia, eren els nobles vinguts després en una segona onada, en les expedicions dels anys 1394 i 1395, que ara es trobaven ja amb suficients forces per fer a front a la política personalista del comte de Mòdica⁶⁰².

⁵⁹⁸ Ja que en cap moment va deixar de tutelar el govern del seu fill, així ho afirmava el sistema de la corregència dels dos Martí i de la reina Maria, que no feia altra cosa que emmascarar la clara dependència del regne de Sicília respecte de la Corona d'Aragó, per més que els parlaments sicilians de Catània (1397) i Siracusa (1398) intentaren fer operatiu el principi de independència del regne, la realitat era que el rei Martí l'Humà era l'àrbitre de la situació, tant de la política interior com exterior del regne sicilià, ja que el rei d'Aragó li va imposar al seu fill que Bernat de Cabrera fora el president del consell reial, i alhora intentava establir un cert equilibri entre els barons sicilians i de la Corona d'Aragó. Vid. GIUNTA, Francesco. (1988): *La Sicilia ...* Op. cit., p. 32

⁵⁹⁹ SOBREQÜÉS, Santiago. (1991) *Els barons de Catalunya*, v. 3, Barcelona, pp. 159-163

⁶⁰⁰COSTA, Antonella. (1996): "Vicende di un cavaliere aragonese in Sicilia: Sancio Ruiz de Lihori, Visconte di Galgiano" *Medioevo. Saggi e Rassegne*, nº 21, pp. 72-73

⁶⁰¹ La causa de la rivalitat entre tots dos bàndols era que Bernat de Cabrera volia aconsellar en solitari al rei Martí de Sicília, sense comptar amb cap altre membre del consell reial. Era també una lluita per la hegemonia social, ja que el comte de Mòdica havia volgut casar el seu fill major, Joan Bernat, amb la comtessa Margarida de Peralta, filla del difunt comte de Caltabellota, a la qual cosa es van oposar el rei Martí el Jove i la facció dels germans Liori-Heredia, els quals van lliurar Margarida de Peralta al cosí del rei, Artal de Luna; així mateix el comte de Mòdica volia casar la seua filla Timbor amb el comte Giovanni Ventimiglia, contrariant els desitjos del mateix rei d'Aragó Martí l'Humà. Aquest fet va indignar Sanç (I) Roís de Liori i els altres cavallers del seu bàndol i els va decidir a actuar tots junts en llur contra. Vid. ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre X capítols 76, 78 i 82

⁶⁰² CORRAO, Pietro. (1997) *Governare. ...* Op. cit., p. 121

Quan el rei Martí de Sicília va anar temporalment a la península Ibèrica, la reina Blanca de Navarra va ostentar, per primera vegada, el càrrec de vicària del regne de Sicília, des del 22 d'octubre de 1404 fins a l'agost de 1405 en que va retornar el rei Martí el Jove. Acompanyaven al rei Martí el Jove, en el seu viatge pel mar⁶⁰³, el comte de Mòdica, Jaume de Prades almirall de Sicília, Sanç (I) Roís de Liori i fra Alamany de Foixà comanador de Montsó⁶⁰⁴.

En febrer de 1405 formaven el consell reial de Martí el Jove, Bernat de Cabrera que era mestre justicier, Jaume de Prades almirall del regne, fra Alemany de Foixà comanador de Montsó, Gil de Poyo, Sanç (I) Roís de Liori, que era conseller i camarlenc, i Jaume d'Aragó conseller i protonotari del regne. Nogensmenys el conflicte obert entre el comte de Mòdica i Sanç (I) Roís de Liori va anar a més, hi van haver paraules entre tots dos davant del rei de Sicília, de les paraules es va passar a reunir barons, gent d'armes, viles i ciutats en tot el regne de Sicília⁶⁰⁵, moment en que el rei Martí l'Humà va reclamar la pacificació del conflicte, llavors el rei Martí de Sicília va decidir expulsar de la seua cort als caps de les dues faccions, els germans Sanç (I) Roís de Liori i Juan (IV) Fernández de Heredia d'una banda, i per l'altra l'arquebisbe de Palerm i Bernat de Cabrera⁶⁰⁶, el rei d'Aragó no era gens partidari de tindre d'un consell reial massa restringit, on es pogueren propiciar topades importants entre un grup de consellers, tal com havia ocorregut al consell del rei de Sicília⁶⁰⁷.

Sanç (I) Roís de Liori era el gran privat del rei Martí el Jove, i algunes notícies ens poder donar una idea més apropiada sobre la proximitat i la confiança que li tenia el rei de Sicília, sabem que el 20 de novembre de 1405 el rei d'Aragó Martí l'Humà va enviar una carta a Sanç (I) Roís de Liori per a que, tal com sapiguera alguna cosa sobre

⁶⁰³ L'armada va salpar el 24 de gener de 1405 des de Tràpani cap a la Provença on va arribar el 27 de gener, amb la intenció d'entrevistar-se amb el rei Lluís II de França i el papa d'Avinyó Benet XIII. el rei Martí de Sicília va confederar-se amb Lluís II d'Anjou, per acompanyar al papa d'Avinyó amb les seues tropes fins a Roma, tanmateix al assabentar-se el rei Martí l'Humà va enviar un conseller seu, Galceran de Sentmenat per a que s'anul·lés aquest tractat, perquè havia estat acordat sense el seu consentiment. Vid. ZURITA, Jerónimo: *Annales ...* Llibre X capítol 80

⁶⁰⁴ ACA, Cancelleria, Registre 2299, f. 120 rº. Vid. Col·lecció documental, Document 7.

⁶⁰⁵ De resultes de tot això, van enviar a la península primer a Juan (IV) Fernández de Heredia i Ramon Xatmar, per a que donaren compte d'aquestes bandositats al rei; va ser el mateix Sanç (I) Roís de Liori qui es va dedicar a eliminar les diferències amb el mestre justicier. Vid. CORRAO, Pietro. (1997): *Governare...* Op. cit., p. 125

⁶⁰⁶ Ja que el rei d'Aragó pensava que Bernat de Cabrera encara podia prestar grans serveis a la causa de la monarquia aragonesa, després, el 10 de març de 1406, el Comte de Mòdica va marxar de Catània cap a Barcelona per presentar-se davant del rei Martí l'Humà. Vid. ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre X capítol 82

⁶⁰⁷ FERRER I MALLOL, Maria Teresa. (1996): "El consell ... Op. cit., p. 182

l'estat de l'embaràs de la reina Blanca de Navarra, de seguida li escriviera⁶⁰⁸, però l'embaràs de la reina va acabar en avort el 26 de gener de 1406, i no va ser fins quasi un any després que la reina donaria a llum, el 19 de desembre de 1406, un fill a qui van anomenar Martí. Així mateix el 20 de febrer de 1407 el rei Martí l'Humà va enviar a Sicília el seu cambrer Andrea Aguiló per donar-li al fill la notícia de la mort de sa mare, la reina Maria de Luna, Aguiló es va entrevistar secretament amb Sanç (I) Roís de Liori per saber com li havia de fer saber la mala nova a Martí el Jove, i després de rebre la notícia el mateix rei va ser reconfortat per Sanç (I) Roís de Liori i per la reina Blanca de Navarra⁶⁰⁹. Sanç (I) Roís de Liori i Juan (IV) Fernández de Heredia van estar molts anys al servei del rei Martí de Sicília, el quals els va concedir nombroses senyories i altres prebendes⁶¹⁰.

Tanmateix Martí el Jove, que des de la pujada del seu pare al tro de la corona d'Aragó, s'havia convertit en el seu hereu natural, va actuar més com a hereu de la Corona d'Aragó que no com a rei de Sicília, un exemple va ser la seua participació en l'expedició a Sardenya, promoguda en defensa només pels interessos de la Corona d'Aragó, va participar en ella i en va perdre la vida⁶¹¹. Una volta l'expedició de Martí el Jove va arribar a Sardenya, illa que s'havia rebel·lat contra el domini de la corona d'Aragó, envià des de la ciutat de sarda de Càller una ambaixada al seu pare Martí l'Humà, "E foren ambaixadors los nobles mossèn Bernat de Cabrera e lo honorable mossèn Gil Roís de Liori governador de Aragó", el 8 de novembre des de la ciutat de l'Alguer, el rei de Sicília va escriure als consellers de Barcelona sol·licitant a les corts catalanes la concessió d'un subsidi destinat per a tal empresa⁶¹². En resposta Martí

⁶⁰⁸ GIRONA LLAGOSTERA, David. (1919): *Martí...* Op. cit., p. 4

⁶⁰⁹ FODALE, Salvatore. (2003) "Tra gioco e rito: aspetti dell'identità urbana (il caso palermitano e siciliano)" *El món urbà a la corona d'Aragó del 1137 als decrets de nova planta, XVII Congrés d'Història de la corona d'Aragó*, v. I, Barcelona, p. 16

⁶¹⁰ Així a Juan (IV) Fernández de Heredia, li va ser concedides en 1402 la quantitat de 30 unces sobre la *Secrezia* del port de Tràpani, i altres 600 unces sobre les rendes de la *tratte* en tot el regne sícul. Vid. ASP, Cancelleria, reg. 42, f. 62v^o, ASP, Cancelleria, reg. 46, f. 143 r°. Vid. COSTA, Antonella (1996): "Vicende..." Op. cit., p. 74. Més altres 600 unces sobre els ports de Termini i Agrigento. ASP, Cancelleria, reg. 41, f. 133 v°-134 r°. Vid. CORRAO, Pietro. (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 552

⁶¹¹ Així mateix Martí el Jove intentà restablir el prestigi de Sicília en el pla internacional, reivindicant el títol de *Rex Siciliae*, enfront del rei de Nàpols, però mai va adoptar una veritable activitat en la política exterior, que va estar sempre en mans del rei d'Aragó, que era el qui veritablement dirigia la política siciliana en respecte als altres estats i en respecte a Àfrica, en canvi Martí el Jove es va dedicar a reorganitzar l'administració del seu regne de Sicília. Vid. GIUNTA, Francesco (1988): *La Sicilia ...* Op. cit., pp. 32-33

⁶¹² RODRIGO LIZONDO, Mateu. (ed.): (2013) *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó*; València, doc. N° 898; "segons en aquestes coses vos diran pus largament de paraula los nobles e amats mossèn Bernat de Cabrera, car cosí, e mossèn Gil Roíz de Lihori, consellers e camarlenchs nostres"

L'Humà va enviar una expedició de 1.000 cavallers catalans i gascons, així mateix el papa Benet XIII va enviar el seu nebot Joan de Luna amb 100 cavallers aragonesos i valencians⁶¹³, segons el cronista Tomich, que va participar en l'expedició, després vingueren “tots los barons e nobles sicilians e catalans qui eren poblats en Sicília” com Bernat de Cabrera, els Ventimiglia, els Peralta etc., entre els quals estaven els dos germans “mossèn Johan d'Eredia e son frare lo Admirall de Sicília” així com el pare “lo Governador de Aragó”⁶¹⁴, tots plegats van participar en la victòria de Sanluri, contra els rebels sards i els seus aliats genovesos.

En la campanya sarda, tant a Sanç (I) Roís de Liori com a Juan (IV) Fernández de Heredia els havien assignat uns càrrecs militars de primer ordre. La batalla contra els rebels sards va tindre lloc a Sanluri al matí del diumenge 30 de juny de 1409, i Sanç amb 1.500 cavallers va conduir amb èxit l'assalt al castell de la població⁶¹⁵. Tanmateix Sanç (I) Roís de Liori no solament s'encarregava de les operacions militars, sinó que també era administrador de la cort del rei de Sicília⁶¹⁶.

Després de la victòria de Sanluri el rei Martí de Sicília va emmalaltir de malària, i va morir el 25 de juliol de 1409 en la ciutat de Càller, el seu testament va ser dictat al castell de Càller davant del seu confessor Joan d'Eiximeno i de diversos testimonis⁶¹⁷, el rei de Sicília en el seu testament va fer molts llegats de florins a molts cavallers del seu seguici⁶¹⁸, però el que més va rebre de tots, va ser l'almirall de Sicília, a qui li va

⁶¹³TOMICHI, Pere. (2009): *Històries...* Op. cit., pp. 269 i 270

⁶¹⁴ Ídem., p. 270

⁶¹⁵ El 2 març de 1409 l'almirall de Sicília es va entrevistar prop del poblet de Mogoro amb el cap dels enemics sards, el vescomte Guglielmo de Narbona, i va escoltar les condicions de pau que el vescomte exposava al rei Martí el Jove, després el vescomte de Narbona se'n va tornar a la vila de Sanluri, el 12 de juny el mateix Sanç (I) Roís de Liori encapçalava un primer grup de tropes format per 1.500 cavallers que van sortir de Càller i es van situar prop de la vila de Sanluri, una avantguarda de 50 homes va capturar alguns sards i una bona quantitat de bestiar. Mentre que Juan Fernández de Heredia amb una companyia d'armats a cavall i a peu assetjava la vila d'Esglésies. Vid. BOSCOLO, Alberto. (1962) *Martí el jove a Sardenya*, Barcelona, p. 11; Idem. (1962) *La política italiana di Martino il Vecchio re d'Aragona*, Padova, pp. 116, 127-129; CONDE Y DELGADO DE MOLINA, Rafael. (1998): *La batalla de Sent Luri: textos y documentos*, Sanluri (Sardenya), p. 6

⁶¹⁶ En la que va presentar un llibre comptable escrit de la seua pròpia ma, en el qual havia anotat totes les entrades i eixides de l'administració de 9.707 unces, derivades de la venda de diverses mercaderies en la cort del rei de Sicília. ASP Protonotario, reg. 5, ff. 184 rº - 185 rº; i ASP Protonotario, reg. 17, ff. 304 rº - 306 rº. Citat per COSTA, Antonella: (1996): “Vicende... Op. cit., p. 84

⁶¹⁷ BOFARULL I MASCARÓ, Próspero. (1847): *Colección de documentos inéditos del Archivo general de la Corona de Aragón*, v. I, Barcelona, Doc. XXV Testament del rei Martí de Sicília. Vid. BOSCOLO, Alberto, (1962) *Martí ... Op. cit.*, p. 26

⁶¹⁸ entre els quals estaven els secretaris Antoni de Valls i Piero Compagnone, els patges Alberic d'Herèdia i Huguet de Foixà i els capitans Nicolau Abella, Juan (IV) Fernández de Heredia i Bernat de Centelles; en ell Martí de Sicília va nomenar marmessors de les seues darreres voluntats son pare el rei Martí l'Humà, el governador d'Aragó, el seu camarlenc i almirall de Sicília i el seu confessor fra Joan Eiximeno, igualment va nomenar hereu universal dels seus béns son pare el rei Martí d'Aragó, a qui va

concedir tot el que s'aconseguira del rescat dels enemics presos a la batalla de naval de l'Asinara⁶¹⁹. El rei Martí el Jove va ser soterrat a la catedral de Càller i al seu costat van ser soterrats els nobles caiguts en aquella empresa. Acabada l'empresa, des de Sardenya tant Juan (IV) Fernández de Heredia com Gil (II) Roís de Liori van retornar a la península, mentre que Sanç (I) Roís de Liori va retornar al regne de Sicília, on va continuar vivint fins a la seua mort el 25 de desembre de 1420.

4.3.2 L'interregne i el compromís de Casp (1410-1412)

A finals del segle XIV el regne d'Aragó era governat per una sèrie d'alts oficials que tenien en les seues mans les responsabilitats tant polítiques com eclesiàstiques del regne, aquests oficis institucionals estaven reservats per al grup social dels cavallers per una normativa foral, que pretenia equilibrar la balança de poder entre el monarca i els grans barons aragonesos, aquests alts funcionaris eren: el justícia d'Aragó Juan Jiménez Cerdán, el governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori, el batlle general Ramon de Mur, el regent de la Cancelleria Berenguer de Bardají escuder i savi en dret, i el capità de la milícia de Saragossa Blasco Fernández de Heredia. Tots ells eren cavallers i pertanyien a llinatges de la baixa noblesa, els quals no es podien comparar en patrimoni amb els grans llinatges dels *ricos hombres* d'Aragó, com els Jiménez de Urrea, Martínez de Luna, Fernández de Híjar, Alagón, Cornel, Ladrón de Vidaure, Luna i Galceran de Pinós. Així mateix els càrrecs eclesiàstics també formaven part del mateix grup reduït de polítics del braç nobiliari dels infançons, com l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia, el castellà d'Amposta Pedro Ruiz de Moros que dirigia l'orde de Sant Joan de l'Hospital, el bisbe d'Osca Domènec Ram, el comanador d'Alcanyís de l'orde de Calatrava Guillem Ramon Alamany de Cervelló, i l'abat de Montearagón Juan

nomenar rei de Sicília, també va llegar el comtat de Luna al seu fill natural, Frederic de Luna, fill seu i de la siciliana Tarsia Rizzari, a qui volia reconèixer com a fill legítim, nomenava a la seua esposa Blanca de Navarra reina vicària de Sicília, i per tal de regir la Trinàcria nomenava un nou consell de regència. Així mateix encomanava a Martí l'Humà l'altra filla il·legítima, Violant, filla de la siciliana Agatuccia Pesci, i disposava que Sanç (I) Roís de Liori havia de fer un inventari de les seues joies, i l'havia de donar a Pere Torrelles per a que el portara al rei d'Aragó. Vid. BOSCOLO, Alberto. (1962) *Martí ...* Op. cit., p. 49; Idem. (1962) *La política ...* Op. cit., p. 139; ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre X capítol 88

⁶¹⁹Vid. BOFARULL I MASCARÓ, Próspero. (1847): *Colección de documentos ...* Op. cit., p. 125: Doc. XXV Testament del rei Martí de Sicília: “*Item legamus Sancio Roiz de Liori militis camarlengo nostro totum id et quicquid proventurum est vel erit ex redemptione Guillermi de Moglo militis capiti armate januensium Janecti scutiferi vicecomitis Narbone Caroli Omellini Symonis de Amari Brance Doria Ambrosini de Grimaldis et eius fratris captivorum quomodocumque et qualitercumque proveniat cuius rei causa dictos captivos sibi tradimus et assignamus*”.

Martínez de Murillo⁶²⁰, tots aquests eren càrrecs nomenats amb la intervenció i aprovació del monarca de la Corona d'Aragó.

Amb això la direcció dels assumptes polítics i eclesiàstics del regne d'Aragó estava en mans d'un menut grup de cavallers, que compartien la cultura aristocràtica de la noblesa, però la fortuna i el poder de la qual no derivaven de la possessió de grans senyories, sinó més be dels càrrecs administratius i dels serveis que prestaven a la monarquia. Cal destacar també que els abans anomenats tenien el que s'anomena "mitjans de persuasió", ja que controlaven els recursos ideològics derivats de la confiança en la religió cristiana, així com els derivats del dret i el bon govern, ja que molts d'ells amés eren savis en dret i doctors en lleis, que eren els títols acadèmics més alts pel que fa als estudis i al capital cultural dels dits càrrecs, ja que en aquesta època el dret era un instrument decisiu del poder. Però, a més a més tots ells estaven relacionats entre ells per relacions de parentiu i de patrocini, formaven una elit i una oligarquia, que es distanciava de la gran massa d'escuders i cavallers del regne⁶²¹, dels infançons, que només posseïen una torre, algunes terres i poques rendes, els quals trobaven refugi en el seguici dels grans llinatges nobiliaris i en els exercits reials. Sabem doncs que l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia era familiar polític del governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori i oncle del capità de la milícia de Saragossa Blasco Fernández de Heredia.

D'altra banda el regne d'Aragó durant el segle XIV estava dividit en bàndols nobiliaris des d'ençà de la Guerra de la Unió aragonesa, la lluita per la influència política entre els membres de la noblesa era constant⁶²². Els bàndols eren associacions de caràcter bel·licós, que defensaven els interessos d'un determinat grup o confederació nobiliària, aquest no és un fenomen exclusivament aragonès, ja que el trobem també als

⁶²⁰ SESMA MUÑOZ, Ángel. (2012): "La élites políticas de Aragón durante el Interregno y el Compromiso de Caspe", *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458, El Interregno y el Compromiso de Caspe*, Saragossa, pp. 170-171

⁶²¹ Ibidem.

⁶²² El conflictes entre les faccions nobiliàries aragoneses s'havien agreujat, enfrontant l'aristocràcia unionista vençuda a Épila el 21 de juliol de 1348, encapçalada pel llinatge Urrea, on morí un dels seus caps del llinatge, Juan Jiménez d'Urrea, contra el bàndol dels Luna, ja que el cap de l'exèrcit reial en aquella batalla era Lopo Fernández de Luna. Uns i altres es van convertir en enemics acèrrims. Aquesta enemistat entre els bàndols es fa ben patent en l'afer Brianda de Luna, quan en 1377 abandonà el seu marit Lope Jiménez d'Urrea per fugir amb el seu amant Lluís Cornell. Arran d'això esclatà la guerra entre els Urrea i els Cornell (aliats dels Luna), i els partidaris d'uns i altres, aquesta va ser l'esperna que encengué les hostilitats entre les bandositats al regne d'Aragó, afer que no va acabar fins a la sentència definitiva de divorci donada en 1391. De resultes d'aquest afer el bàndol dels Urrea, ben representat a les institucions del regne d'Aragó, es va posicionar en contra de la dinastia que regnava a la corona d'Aragó (GARRIDO, David (2011) *Ferran I "el d'Antequera" un rei de conveniència*, València, p. 63)

regnes de València i Sicília, i en menor mesura també a Catalunya. La monarquia per imposar-se en el mapa feudal aragonès, se va servir de la maquinaria dels bàndols, creant el seu propi bàndol reialista, encapçalat per Lopo Fernández de Luna i els valedors d'aquest bàndol. El bàndol estava molt present en la societat aragonesa baixmedieval, i fins i tot servia per garantir el l'ordre públic, per la qual cosa des de l'estat, malgrat la violència que generaven els bàndols, mai no els van castigar, es van limitar a controlar-los, per exemple Martí I a les Corts de Saragossa de 1398-1399 intentà delimitar el nombre de valedors, fixant-lo en el quart grau de parentesc.

A les corts de Montsó de 1383 el rei Pere IV va foragitar de les corts el bisbe de Vic Garcia Fernández de Heredia, per la amistat que l'unia amb l'infant Joan i el va privar de la dignitat episcopal. Però quan Joan va ser coronat rei, va premiar Garcia Fernández de Heredia amb l'arquebisbat de Saragossa, càrrec que el convertia en un dels homes més poderosos del regne d'Aragó. Garcia Fernández de Heredia, era home de bàndol, violent i controvertit, al seu voltant s'arrecerava el llinatge dels Fernández de Heredia juntament amb el governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori, amés l'arquebisbe també estava emparentat amb el llinatge dels Urrea, aquesta facció dels Urrea s'oposava a l'autoritat reial quan aquesta no es corresponia amb llurs interessos particulars, i utilitzaven les institucions aragoneses en benefici propi⁶²³. El rei Martí I es va queixar en setembre de 1397 al Governador d'Aragó de no haver fet res contra Lopo Jiménez de Urrea, fill, el qual havia ocupat el monestir de Montearagón, malgrat les ordres reials per que l'abandonara i el retornara al seu abat, amb la qual cosa es veu com Gil (II) Roís de Liori, malgrat ser una institució tant important en el govern del regne d'Aragó, prenia part descaradament a favor del bàndol dels Urrea en els conflictes entre aquest bàndol contra el dels Luna, així com també ho feia l'arquebisbe de Saragossa, Martí l'Humà ordenà al Governador d'Aragó la detenció de Pero Cerdán, un dels capitosts dels bàndols aragonesos, i aquesta vegada Gil Roís de Liori va obeir immediatament⁶²⁴.

A principis del segle XV la situació política del regne d'Aragó, segons el cronista Zurita, era molt conflictiva⁶²⁵. El 7 de setembre de 1402 el rei Martí nomenà lloctinent

⁶²³ Ídem., p. 66

⁶²⁴ Ídem., pp. 178-180

⁶²⁵ ZURITA, Jeronimo: Anales... Op. cit., Llibre X capítol 75. "Las disensiones y bandos que había entre los ricos hombres y caballeros deste reino, estando el rey en Valencia, se fueron más encendiendo; de que se siguió mucha alteración y guerra. Y la tierra estaba por todas sus comarcas llena de malhechores y de hombres facinerosos y delincuentes, no pudiéndose tomar asiento entre las partes en sus diferencias. (...) andando los del bando de Luna y Urrea en armas prosiguiendo sus pendencias, y toda la caballería del reino anduviese apercebida y asonada para valer a la una o a la otra parte, y el rey en este

reial per al regne d'Aragó el seu cosí Alfons d'Aragó comte de Dènia⁶²⁶, el 3 de gener de 1403 el rei envia cartes al Governador d'Aragó i al mateix comte de Dènia en les que es mostra satisfet per la col·laboració entre tots dos personatges, però en aquelles dates ja es va posar en marxa la maquinaria legalista en contra de dit nomenament⁶²⁷. L'existència d'un Lloctinent reial no agradava gens a les oligarquies dels diversos regnes, ja que era una autoritat que només havia de respondre al rei, i que estava per damunt de les magistratures autòctones de cada regne, ja que a les elits que governaven els diversos regnes de la monarquia, l'absentisme reial els resultava molt favorable, a l'hora de mantindre i consolidar llurs propis interessos⁶²⁸. Però la persistència de la lluita dels bàndols en el regne d'Aragó van dur al rei Martí a nomenar el 28 de juliol de 1408, un nou lloctinent general per al regne, en la persona del seu nebot i cunyat Jaume comte d'Urgell, tanmateix les institucions del regne d'Aragó es posaren en contra de dit nomenament, ni el justícia Juan Jiménez Cerdán, ni el governador Gil (II) Roís de Liori, ni l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia, juntament amb Berenguer de Bardají, posant les institucions aragoneses al servei dels llur propis interessos, no permeteren que el comte d'Urgell poguera prendre la governació general, i es convertira en una autoritat superior a la seua⁶²⁹. En aquesta situació el rei Martí va organitzar una

tiempo estuviese dando orden en la partida de la reina de Sicilia su nuera, convino hacer provisión durante su ausencia de lugarteniente general, porque los otros ministros ordinarios no bastaban a poner el remedio que se requería en tan grande movimiento, no embargante que el regente la gobernación general y el justicia de Aragón y los diputados del reino se juntaron para proceder por el camino acostumbrado, poniendo entre los principales de los bandos sus treguas.”

⁶²⁶ En el mateix mes de gener la Diputació d'Aragó va enviar-li al rei dos ambaixadors per a protestar pel nomenament del comte de Dènia, al·legaven els diputats aragonesos que el nomenament d'un Lloctinent era contrari als fur de les Corts de Tamarite de 1367, però el rei comptava amb l'actuació benivolent del Governador d'Aragó. Aquest nomenament no agradà gens en Aragó, ja que les autoritats aragoneses al·legaven que no era aragonès, i que no podia exercir llur ofici sense primer jurar els furs, en presència del Justícia a l'església de Sant Salvador de Saragossa. Però mesos més tard l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia, i la comunitat de Daroca decidiren constituir-se en part davant del Tribunal de justícia i presentar una “ferma de dret”, en recurs contra dit nomenament, mentre que el Justícia Juan Jiménez Cerdán va acceptar el recurs. Però el rei no va revocar el nomenament, amb la qual cosa el “plet” al voltant de l'existència d'un Lloctinent o Governador general continuà sense resoldre. A les corts de Maella de 1404 es van reunir el rei amb els representants del regne d'Aragó per posar pau en el dit regne, cosa a que es van comprometre el Justícia i els braços de les corts d'Aragó, a canvi, el comte de Dènia havia d'abandonar la lloctinència i en absència del rei es reconeixia la superior autoritat del Justícia en el regne d'Aragó. Des d'aleshores cap altre representant reial ja no seria reconegut per les autoritats del regne d'Aragó. Vid. GONZALEN ANTÓN, Luís. (1989): "Primeras resistencias contra el Lugarteniente General-Virrey en Aragón." *Aragón en la Edad Media*, nº 8, pp. 308-314

⁶²⁷ Ibidem.

⁶²⁸ GARRIDO, David (2011) *Ferran I...* Op. cit., p. 176

⁶²⁹ L'enemistat de les autoritats aragoneses, gilosos defensors del seu poder, juntament amb el suport del bàndol dels Urrea, feia impossible la pretensió de Jaume d'Urgell, per més que comptara amb el suport del bàndol dels Alagó i d'Antón de Luna, el mateix rei va escriure al justícia d'Aragó, en qui va recaure la màxima responsabilitat per solucionar l'afer, d'una banda li va demanar l'expulsió de

reunió prevista per a l'1 de juny, en la qual segons alguns autors tenia prevista la legitimació del seu net Fadrique, fill bastard del difunt rei Martí de Sicília, i que per a participar en dita reunió es trobaven a Barcelona representants de les autoritats aragoneses, en concret el governador d'Aragó, llavors el 31 de maig de 1410 va morir Martí l'Humà.

Tanmateix l'esdeveniment més important en el que es va veure immers el llinatge Liori va ser en el conflicte per la successió del rei Martí l'Humà, ja que amb la mort del rei Martí l'Humà començava un interregne que duraria poc més de dos anys, fins que va ser elegit un nou rei en la vila aragonesa de Casp.

A la mort del rei Martí l'Humà el control polític del regne d'Aragó estava en mans de tres persones que tenien la màxima representació del regne: l'arquebisbe Garcia Fernández de Heredia, el cavaller Juan Jiménez Cerdán justícia d'Aragó i el governador Gil (II) Roís de Liori. Gil (II) Roís de Liori estava a Barcelona quan va morir el rei i es va haver d'amagar dels partidaris del comte Jaume d'Urgell, ja que el perseguien per matar-lo, va haver de disfressar-se de frare i embarcar-se en una nau cap a Peníscola⁶³⁰.

Eren partidaris de Jaume d'Urgell, com a candidat a la successió a la Corona d'Aragó, els bàndol dels Luna i el castellà d'Amposta Pedro Ruiz de Moros, en canvi estaven en contra del governador d'Aragó i dels seus familiars, sobretot de l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia⁶³¹. Mestre això passava la guerra entre els Urrea i els Luna no parava, participant en dit conflicte Juan (IV) Fernández de Heredia, fill del Governador d'Aragó i familiar de l'arquebisbe de Saragossa, qui havia deixat la capitania de la ciutat en mans del seu nebot Blasco Fernández de Heredia..

Les autoritats aragoneses convocaren el parlament aragonès a la ciutat de Calataiud⁶³², corts que van ser presidides pel Justícia i el Governador del regne. Les

Saragossa dels homes armats, i de l'altra què havia de respondre sobre la vulneració del fur de 1367, però finalment el rei Martí l'Humà va destituir el comte d'Urgell de la lloctinència general el 17 de maig de 1410. Vid. SESMA MUÑOZ, Ángel. (2012): "La élites políticas ... Op. cit., pp. 182-185

⁶³⁰ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre X capítol 90

⁶³¹ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI Capítol 12: "Gil Ruiz de Lihori gobernador de Aragón y sus hijos y aquella casa de Heredia -que eran muy poderosos por la autoridad y fuerzas de don García Fernández de Heredia arzobispo de Zaragoza- no solamente habían resistido al conde de Urgel para que no usase de la gobernación general, pero eran declarados enemigos del conde".

⁶³² A la ciutat de Saragossa es van celebrar reunions entre els braços de les corts, presidides pel Justícia i el Governador d'Aragó per a preparar la convocatòria del parlament aragonès. A principis de desembre van arribar a la ciutat del Ebre els ambaixador del parlament de Catalunya, que van ser rebuts pel Governador, l'arquebisbe, els jurats de la ciutat i els comanadors de Cantavella i Castellote, acompanyats per una comitiva de 300 homes a cavall. Així mateix pocs dies després va arribar el papa

corts del regne d'Aragó reunides en el parlament de Calataiud⁶³³ van designar quatre representants per solucionar el problema de la successió al tron: l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia, el governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori, el Justícia d'Aragó Juan Jiménez Cerdán i el jurista Berenguer de Bardají⁶³⁴.

Cal destacar també el paper de Berenguer de Bardají, qui va proposar substituir la convocatòria d'un parlament general de tota la Corona d'Aragó, per tres assemblees dels tres territoris ibèrics que conformaven la corona, amb aquesta idea es tractava de treure la candidatura de Lluís d'Anjou i llançar la candidatura de Ferran d'Antequera. Ja que la lluita per la successió s'havia polaritzat entre els candidats Jaume d'Urgell i Ferran de Castella.

La crispació dels partidaris del comte d'Urgell va acabar en un enfrontament entre els homes d'Antón de Luna i l'arquebisbe de Saragossa, produït als afores de l'Almunia de Doña Godina, on l'arquebisbe i alguns membres de la seua comitiva van resultar morts. La mort de Garcia Fernández de Heredia feia que desapareguera el principal valedor de la candidatura de Lluís d'Anjou, i al mateix temps un nou escenari s'obria en la pugna per la corona, en la que el gran beneficiat va ser Ferran de Castella. Amb la mort de l'arquebisbe va començar una guerra entre el llinatge Fernández de Heredia contra el bàndol d'Antón de Luna, qui es va apoderar dels estratègics castell i vila

Benet XIII. En aquest moment es va decidir que la reunió del parlament aragonès seria en la ciutat de Calataiud a principis del mes de febrer. Vid. SESMA MUÑOZ, Ángel. (2011): *El Interregno (1410-1412). Concordia y compromiso político en la Corona de Aragón*, Saragossa, pp. 76-80

⁶³³ A la ciutat de Calataiud es van reunir els actors que anaven a començar les sessions del parlament, el Governador d'Aragó, Ramon Palafox i Iñigo de Alfaro comanador de Ricla, el Justícia d'Aragó, però va ser necessari que el Governador i el Justícia d'Aragó prorrogaren l'obertura del parlament. Antón de Luna i el castellà d'Amposta van intentar entrar en la ciutat de Calataiud amb els seus seguidors, però el Governador i el Justícia d'Aragó ho van impedir al tancar les portes de la ciutat. Amb l'arribada de l'arquebisbe de Saragossa, es van començar les sessions del parlament que estava presidit pel Governador i el Justícia, i dirigides per l'arquebisbe de Saragossa. Van participar al dit parlament amés dels anterior, el batlle general, el bisbe de Tarassona, i el comanador de Ricla, i per part dels rics homes, Pedro Jiménez de Urrea i Juan Martínez de Luna, sense que s'incorporaren al parlament Antón de Luna ni els seus partidaris; pel braç dels infançons van acudir pels cavallers Lope de Gurrea, Juan Fernández de Heredia, Ramon Palafox, Berenguer de Bardají, i entre els escuders Juan Cerdán, fill del Justícia, Tomás i Alfonso de Liñán i Pedro Fernández de Felices, tots ells formaven part del bàndol de l'arquebisbe i els Urrea. Cap dels partidaris del bàndol dels Luna va participar en el parlament de Calataiud. Al final el parlament de Calataiud va elegir nou membres, entre els quals estava el mateix Garcia Fernández de Heredia, la resta eren juristes i especialistes en lleis, membres però que segurament corresponien també a la voluntat del Justícia i el Governador d'Aragó. El parlament de Calataiud havia donat el poder de decisió a l'arquebisbe de Saragossa i als juristes allà elegits, i havien tret del procediment d'elecció del nou monarca als magnats aragonesos del bàndol dels Luna, que mantenien el seu suport a Jaume d'Urgell. Vid. GARRIDO, David (2011) *Ferran I ...* Op. cit. 199-200; i SESMA MUÑOZ, Ángel. (2011): *El Interregno ...* Op. cit., 81-89

⁶³⁴ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI, capítol 15.

d'Albarrasí⁶³⁵. Moment que va aprofitar el governador d'Aragó per cridar Ferran d'Antequera, l'altre candidat a la corona, per a què entrara dins del regne d'Aragó amb les seues tropes castellanés, que prèviament havia acumulat a la frontera aragonesa, per tal de combatre a Antón de Luna⁶³⁶ i el seu bàndol .

D'una banda el procés d'elecció continuava però ara segons el procediment dissenyat per Berenguer de Bardají, qui actuava a sou del candidat Ferran d'Antequera. El governador i el justícia d'Aragó van convocar el Parlament d'Alcanyís per al 2 de setembre de 1411⁶³⁷, el 26 de febrer de 1412 el parlament d'Alcanyís donava el poder d'elegir als nou compromissaris al governador i al justícia d'Aragó.

En aquestes circumstàncies es va produir la decisiva batalla del Codolar al grau de Sagunt, en la que els partidaris de Ferran de Castella, que eren el bàndol dels Centelles valencians juntament amb els aragonesos vinguts amb Juan (IV) Fernández de Heredia més les tropes castellanés dirigides per l'*adelantado* Diego Gómez de Sandoval, van derrotar els partidaris de Jaume d'Urgell del bàndol valencià dels Vilaragut i el governador del regne de València Guillem de Bellera⁶³⁸. Amb la derrota dels partidaris del comte d'Urgell, la via militar afavoria al candidat Ferran d'Antequera⁶³⁹. El resultat de la batalla al regne de València va ser la unitat dels parlament de Traiguera i Vinaròs en un de sol, això sí cessant els síndics enviats al parlament de Vinaròs que corresponien al bàndol dels Vilaragut, després es van acceptar els tres compromissaris que actuarien en nom del regne de València, de resultes de tot això Ferran de Castella

⁶³⁵ Ja que el castell d'Albarrasín l'havia ocupat Juan Ruiz de Moros del bàndol d'Antón de Luna, va posar-l'hi setge i el va conquerir, prenent Juan Ruiz de Moros, encomanat el castell d'Albarrasín a Vives de Morvedre. Vid. ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI, capítol 37

⁶³⁶ ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI, Capítol 37. A qui el mateix governador d'Aragó va obrir un procés judicial per la mort de l'arquebisbe de Saragossa. Ferran des de Castella mobilitzava les seues tropes establertes en la frontera amb Aragó, amb la connivència de les autoritats aragoneses, ja que el mateix Governador d'Aragó havia cridat les tropes castellanés per a que vingueren en el seu auxili, amb l'ajuda castellana el governador d'Aragó va prendre la iniciativa, capturà i empresonà al bisbe de Tarassona, eliminà la parcialitat dels Liñán de Calataiud. Poc després a Épila el Governador i el Justícia pactaren una aliança amb el bàndol dels Urrea. Vid. JANER, Florencio. (1855) *Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el compromiso de Caspe, y juicio critico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y en Castilla*; Madrid, pp. 148-149

⁶³⁷ JANER, Florencio. (1855): *Examen ...* Op. cit., pp. 163-165

⁶³⁸ En la qual van derrotar el governador del regne de València, Arnau Guillem de Bellera i el bàndol nobiliari dels Vilaragut, partidaris de Jaume d'Urgell. Vid. ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI, Capítol 70

⁶³⁹ GARRIDO, David (2011): *Ferran I ...* Op. cit., pp. 212-215

va obtenir al regne de València una triple victòria, primer militar, després política i finalment també legal⁶⁴⁰.

La concòrdia d'Alcanyís en la que es van consensuar les regles segons les quals els nou compromissaris triarien al candidat a rei de la corona d'Aragó, suposava per a Zurita un triomf de les tesis del papa Benet XIII a favor de Ferran de Castella. Segons el professor José Ángel Sesma Muñoz l'elecció de Casp va correspondre a la "via de justícia"⁶⁴¹, en canvi altres autors són més crítics amb l'anomenada "via de justícia", i segons aquesta visió la via realment decisiva va ser la "via militar"⁶⁴², ja que des de l'època del mateix cronista Zurita es va posar èmfasi en els conflictes armats⁶⁴³. Segons David Garrido l'elecció de Ferran d'Antequera a Casp va estar orquestrada per el triumvirat governant al regne d'Aragó: Gil (II) Roís de Liori, Juan Jiménez Cerdán i Berenguer de Bardají, ja que Ferran era el candidat, estranger però ric, que més els interessava per salvaguardar els seus interessos particular i els del seu bàndol⁶⁴⁴.

Tanmateix ací no va acabar tot, ja que poc després el candidat derrotat, Jaume d'Urgell, es va rebel·lar contra el nou monarca, qui va començar una campanya per reprimir-lo, en la qual va participar Gil (II) Roís de Liori, estant present en el setge de Balaguer i assistint a la rendició del comte d'Urgell⁶⁴⁵, i també en el procés i en la lectura de la seua sentència contra el comte⁶⁴⁶, mentre que el seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia acompanyava al rei Ferran d'Antequera, i va combatre les terres

⁶⁴⁰ NARBONA VIZCAINO, Rafael (2012) "Las élites políticas valencianas en el Interregno y el Compromiso de Caspe" *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458, El Interregno y el Compromiso de Caspe*; Saragossa, pp. 191-232

⁶⁴¹ SESMA MUÑOZ, José Ángel (2012) "La élites políticas de Aragón durante el Interregno y el Compromiso de Caspe" *La Corona de Aragón en el centro de su historia 1208-1458, El Interregno y el Compromiso de Caspe*; Saragossa, pp. 165-190. També Idem. (2011) *El Interregno (1410-1412) concordia y compromiso político en la Corona de Aragón*, Saragossa.

⁶⁴² JANER, Florencio (1855) *Examen de los sucesos y circunstancias que motivaron el compromiso de Caspe, y juicio critico de este acontecimiento y de sus consecuencias en Aragón y en Castilla*; Madrid. I més recent MESTRE I GODES, Jesús (1999): *El compromiso de Caspe: un moment decisiu en la història de Catalunya*, Barcelona; i GARRIDO, David (2011) *Ferran I "el d'Antequera" un rei de conveniència*, València.

⁶⁴³ ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XI Capítol 4: "Desde que comenzó guerra formada sobre esto y se vino el conde de Urgel de Cataluña, por Gil Ruiz de Lihori lugarteniente de gobernador de este reino y por los del bando de Heredia que era muy gran parcialidad, no cesaba la guerra entre las partes con odio y enemistad terrible"

⁶⁴⁴ GARRIDO, David (2011): *Ferran I ...* Op. cit., p. 177

⁶⁴⁵ZURITA, Jeronimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XII, capítols 19, 20 i 26

⁶⁴⁶Ídem., Llibre XII, capítol 31

de la Segarra, pertanyents al comte i va estar present també en la lectura de la sentència contra Jaume el Dissortat⁶⁴⁷.

En agraïment als grans serveis que li havia prestat el llinatge Liori Ferran d'Antequera va nomenar Gil (II) Roís de Liori camarlenc major i li va donar els senyorijs de Mondejar i Torija al regne de Castella i li va pagar una dot per a una filla⁶⁴⁸, també el va elegir membre del consell reial juntament amb Juan (IV) Fernández de Heredia, altres grans personatges de la Corona d'Aragó i d'altres vinguts del regne de Castella. Així mateix Juan (IV) Fernández de Heredia va substituir el seu pare en la governació del regne d'Aragó i va ser cambrer de Ferran I, qui el va enviar al regne de Navarra a tractar el matrimoni entre la reina Blanca de Navarra i l'infant Joan, duc de Peñafiel.

4.3.3 BALANÇ DEL LLINATGE “LIORI” A PRINCIPIS DEL SEGLE XV

Amb l'adveniment del segle XV el llinatge Liori va passar de ser membre del grup dels infançons pertanyents a la baixa noblesa aragonesa a ascendir al grup dels nobles, aquest ascens social prèviament havia estat gràcies al servei dels principals llinatges nobles de la corona d'Aragó, com eren els Pérez de Azagra senyors d'Albarrasí i el llinatge Xèrica, i gràcies a les aliances amb altres llinatges més ben relacionats amb el poder de la monarquia. Tanmateix a finals del segle XIV Gil (II) Roís de Liori, que era senyor de Cascant, va ser de tot el llinatge el que millor casament va fer, quan es va casar amb Teresa Fernández de Heredia, ja que d'aquesta forma va accedir a la influència que el seu sogre, el Gran mestre de l'Hospital Juan (I) Fernández de Heredia, tenia sobre la monarquia, així mateix també va gaudir de la influència que el seu parent polític, l'arquebisbe de Saragossa Garcia Fernández de Heredia, exercia sobre el rei Joan I, ja que va ser Joan I “l'amador de la gentilesa” qui va nomenar Gil (II) Roís de Liori governador del regne d'Aragó. Amb aquest nomenament com a governador Gil (II) Roís de Liori va donar un salt espectacular en llur posició social, accedint a l'elit

⁶⁴⁷ Ídem., Llibre XII, capítols 3 i 31.

⁶⁴⁸ CANELLAS LÓPEZ, Ángel. (1956): “La instauración de los Trastámara en Aragón”, *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, nº 4-5, Saragossa, pp. 32 i 37. Es tractaria de la filla Blanca Roís de Liori, ja que l'altra ja estava casada.

política que controlava el regne d'Aragó, i també a l'elit social ja que es unir a uns dels principals llinatges del regne d'Aragó, el Fernández de Heredia.

A partir de llavors l'ascens social del llinatge Liori be marcat pel servei a la monarquia, ja siga en les campanyes militars empreses pels monarques, com en la governació i administració dels territoris de la de la Corona. Arribats a aquest punt el llinatge participa en les empreses exteriors de la monarquia, tant el governador d'Aragó com els seus dos fills, Juan (IV) Fernández de Heredia i Sanç (I) Roís de Liori van contribuir a la pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya; va ser precisament la seua actuació en la pacificació del regne de Sicília, la que va proporcionar al llinatge tota una sèrie de senyories en el regne de Sicília, i una situació de preeminència en la cort del rei Martí el Jove de Sicília.

Així mateix pel seu càrrec de governador del regne d'Aragó, Gil (II) Roís de Liori, juntament amb els seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia i els seu parent l'arquebisbe de Saragossa, Garcia Fernández de Heredia, van ser igualment protagonistes en un dels fets centrals del principi de la centúria, com va ser l'interregne i el compromís de Casp, amb l'ajuda al candidat Ferran d'Antequera el llinatge Liori va obtenir la recompensa del nou rei Ferran de Trastámara, que va nomenar Gil (II) Roís de Liori camarlenc i conseller reial, i també li va donar les senyories de Torija i Mondejar en el regne de Castella, així mateix a Juan (IV) Fernández de Heredia el va nomenar governador d'Aragó en substitució del seu pare, i Sanç (I) Roís de Liori li va confirmar el seu càrrec com a almirall del regne de Sicília.

El fills del governador d'Aragó també va concertar matrimonis amb membres de la noblesa aragonesa i valència, però a un nivell molt superior, ja que aquestes relacions entre els llinatge tenien motius d'amistat i aliança política. Així Juan (IV) Fernández de Heredia es va casar tres vegades, la primera amb Maria Ximénez de Arellano, de la que no va tindre fills, la segona amb Toda López de Gurrea, de la que va néixer Juan (V) Fernández de Heredia i López de Gurrea, anomenat el de Gelbes, qui es va casar amb Isabel de Bardají, una filla de Berenguer de Bardají, però aquest va morir en campanya en 1432, i el va succeir el seu germà Gonzalo Fernández de Heredia i Heredia, que era fill de la tercera esposa Marquesa de Heredia. L'altre fill, Sanç (I) Roís de Liori es va casar en 1401 amb la noble valenciana Ramoneta de Centelles i Riusech, filla de Pere de Centelles i Ramoneta de Riusech.

Va ser en aquest moment quant es va formar la branca del llinatge dels vescomtes de Gallano, que es va instal·lar momentàniament en el regne de Sicília, es va separar del

tronc principal del llinatge Liori, que estava encara sota la direcció del governador d'Aragó, per passar després al seu primogènit Juan (IV) Fernández de Heredia. Amb la mort del governador d'Aragó la divisió del llinatge en dos branques es fa definitiva, ja que Gil (II) Roís de Liori al seu testament va dividir el patrimoni entre els dos fills barons, deixant al seu primogènit la major part del patrimoni tant en els regnes d'Aragó, València i Castella, però tanmateix consolidava el patrimoni del seu fill segon Sanç (I) Roís de Liori en els regnes de València i Sicília.

La mort de l'almirall de Sicília quan tindria vora quaranta-cinc anys, juntament amb la mort prèvia de la seua esposa Ramoneta de Centelles i Riusech va impedir que el llinatge Liori arribara a arrelar en el regne de Sicília, malgrat la seua posició social, tal com en canvi ho van fer els llinatges Cabrera, Luna, Montcada, Alagó, Centelles, Cardona etc. No sabem del cert quan degué morir Ramoneta de Centelles, entre un i quatre anys abans que el seu marit. El fet és que després d'enviudar l'almirall de Sicília ja no es va tornar a casar, be per que no va voler o be perquè no li va donar temps. Al morir els dos progenitors, els fills del matrimoni van quedar a càrrec de Juan (IV) Fernández de Heredia, qui havia estat nomenat tutor al testament del seu germà, i que es va fer càrrec del patrimoni del seu nebot.

5 PART TERCERA. EL LLINATGE DELS VESCOMTES DE GALLANO (1395-1498)

En el present treball anem a analitzar la branca del llinatge Liori coneguda com dels vescomtes de Gallano, durant la baixa Edat Mitjana, en un període de temps que comprèn des de finals del segle XIV i la totalitat del segle XV, concretament entre els anys 1395 i 1498, període que abasta les quatre generacions d'una mateixa família, i que va des de l'arribada en 1395 al regne de Sicília del besavi Sanç (I) Roís de Liori, que va ser almirall de Sicília, passant per la vida del seu fill Sanç (II) Roís de Liori, conegut com el vescomte de Gallano, i la del fill d'aquest Joan Roís de Liori també conegut com a Joan de Gallano, que va ser senyor de Riba-roja i va morir en 1489 abans que els seus pares, acabarem la nostra recerca amb la mort del vescomte de Gallano ocorreguda en l'any 1498 i la de la vescomtessa Beatriu de Mur en 1499.

Pel que fa al marc espacial del nostre estudi, al tractar-se d'un llinatge baronial de la Corona d'Aragó, el marc espacial són totes les terres pertanyents a la dita confederació, ja que una part del treball al es situa en els regne de Sicília, es aquella part en la que analitzem la vida de Sanç (I) Roís de Liori, que va ser almirall d'aquell regne, des de la seua arribada a Sicília en 1395 fins a la seua mort ocorreguda el 25 de desembre de 1420 en la seua cambra del castell de Motta Sant'Anastasia. Pel que fa a la resta del nostre treball transcorre en el regne de València, llevat d'un preu parèntesi en el que els vescomtes de Gallano van estar vivint en els regnes de Nàpols i Sicília fins a la seua tornada definitiva al regne de València en 1456, per a no deixar ja més el regne de València, tanmateix amb Joan Roís de Liori el marc espacial ultrapassarà les terres de la Corona d'Aragó, ja que Joan de Gallano va participar en la guerra contra el Regne de Granada i va ser també ambaixador del rei Ferran el Catòlic, per la qual cosa va estar

viatjant entre la cort dels Reis Catòlics, situada en el regne de Castella i les corts dels diversos estats italians de Nàpols, la Santa Seu, Florència, Ferrara, Venècia i Gènova.

Per a facilitar l'estudi del llinatge dels vescomtes de Gallano, hem dividit el nostre treball en tres grans apartats, de manera que en cadascun d'ells estudiarem una faceta de la vida del llinatge.

En un primer apartat estudiarem les relacions familiars del llinatge, en el qual hi dedicarem una especial atenció a conèixer el comportament del llinatge com una família ampla i les relacions familiars entre els seus membres, centrant-nos especialment en les estratègies familiars pel que fa a dues qüestions claus. La primera qüestió fa referència a les aliances familiars amb altres llinatges, es a dir els matrimonis que es concertaven amb altres llinatges, especialment amb els llinatges que els proporcionaven aliances estables dins del marc de l'estament militar, juntament amb la importància principal de la descendència, necessària per tal d'assegurar el futur del llinatge, per la qual cosa també parlarem de la descendència tant legítima com il·legítima. L'altra qüestió a la que prestarem una especial atenció es la transmissió del patrimoni del llinatge a la següent generació, ja que eren dues les vies de transmetre del patrimoni, o bé per mitjà del matrimoni amb la donació *propter nuptias* al nuvi d'una part del patrimoni, o bé per mitjà de la herència, era aquesta una de les principals preocupacions del llinatge i a la més atenció se li dedicava en els testaments. Igualment prestarem atenció a les relacions d'aliança que el llinatge tenia amb els altres llinatges nobles, i també amb els altres grups socials que eren clients del llinatge, com eren els seus subordinats i escuders que pertanyien a la baixa noblesa, i també els servidors, criats domèstics dels senyors, i fins i tots els esclaus, ja que totes aquestes persones van formar les diverses corts senyorials, la de l'almirall de Sicília, la dels vescomtes de Gallano i finalment la dels senyors de Riba-roja.

En un segon apartat anem a estudiar la participació dels membres del llinatge en la política i en la vida pública, ja que al formar part de l'estament militar estaven obligats a participar en les campanyes militars de la monarquia, com va ser els bàndols nobiliaris ocorreguts en el regne de Sicília durant el moment de l'interregne i les campanyes militars dels monarques de la Corona d'Aragó, d'Alfons el Magnànim fins a Ferran el Catòlic, i també havien de participar en les corts dels diversos regnes dins de l'estament militar, i finalment parlarem de la tasca que va desenvolupar Joan Roís de Liori com ambaixador reial entre els Reis Catòlics i els estats italians, especialment el regne de Nàpols, la Santa Seu, Gènova i Venècia.

En un tercer apartat anem a veure les bases econòmiques del llinatge, en elles es fonamentava la riquesa i el poder del llinatge, farem esment a la creació d'un patrimoni familiar per a un nou llinatge, primer en els regnes de Sicília i València, passant després per l'abandó del regne de Sicília per part del vescomte de Gallano, amb el bescanvi del vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell, i el retorn al regne de València. Analitzarem així mateix les senyories que el llinatge tenia en regne de València, així com les rendes ordinàries que s'obtenien de les mateixes, per centrar-nos també en la gestió del patrimoni familiar, la del tutor Juan (IV) Fernández de Heredia, la dels vescomtes de Gallano i la dels senyors de Riba-roja, amb les diverses formes que els senyors tenien per extreure les rendes del treball dels seus vassalls, ja fora per mitjà tant de les rendes ordinàries com de les rendes extraordinàries i amb la pressió que exercien sobre els seus vassalls per mitjà del préstec censal. Així mateix analitzarem l'administració que els senyors feien de la casa del llinatge, centrant-nos en els deutes que tenien els senyors així com en les seues inversions.

5.1 EL LLINATGE I LES RELACIONS FAMILIARS I AMB ELS SUBORDINATS

En el present apartat anem a estudiar el llinatge dels vescomtes de Gallano pròpiament dit, la seua creació com a llinatge independent, les relacions de parentiu i les aliances amb altres llinatges nobles del regne de València i el principat de Catalunya, com els Centelles, Mur i Montcada, centrant-nos en els enllaços matrimonials, així mateix veurem les relacions que el llinatge va mantindre amb els altres grups socials que formaven les seues clientele, explicarem doncs com estaven composades les respectives corts senyorials, ja que els llinatges eren famílies amples en les que vivien diverses generacions, juntament amb altres parents i clients del llinatge, el servei domèstic i els esclaus.

Sanç (I) Roís de Liori va ser el fundador del llinatge dels vescomtes de Gallano, títol que correspon al vescomtat de Gallano "*Gagliano*" del regne de Sicília, quan en Sogorb a 23 de setembre de 1401, es van signar els capítols matrimonials per a casar Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles i Riusech⁶⁴⁹, ja que Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia, juntament amb Juan (IV) Fernández de Heredia, li van concedir a Sanç (I) Roís de Liori 25.000 florins d'Aragó, amb el compromís de

⁶⁴⁹ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) ff. 426 v.-435 v.

comprar-li una senyoria en el regne de València, i posteriorment, l'1 de juliol de 1403, el governador d'Aragó li va comprar la senyoria de Betxí⁶⁵⁰.

Sanç (I) Roís de Liori va aconseguir formar un gran patrimoni en el regne de Sicília amb el seu servei als reis Martí el Jove de Sicília i Martí l'Humà d'Aragó, així es va convertir en el primer vescomte de Gallano i senyor de Mistretta i Capizzi i capità vitalici dels castells de Motta Sant'Anastasia i Mineo. Amb la qual cosa dins de l'estament militar de Sicília només estava per darrere dels grans comtes sicilians però per davant dels altres barons del regne, També va ser camarlenc i conseller del rei Martí el Jove, qui el 29 de setembre de 1408 el va anomenar almirall del regne de Sicília⁶⁵¹. Tanmateix l'almirall de Sicília va morir el dia 25 de desembre de 1420, en el testament⁶⁵² va instaurar un vincle sobre tot el seu patrimoni, separant-se definitivament les dues branques del llinatge Liori, la branca dels senyors de Mora, amb Joan (IV) Fernández de Heredia al cap, i la dels vescomtes de Gallano, amb Sanç (II) Roís de Liori, qui llavors era un xiquet menor d'edat.

Sanç (II) Roís de Liori va heretar tant el patrimoni com del títol de vescomte de Gallano, com que havia quedat orfe tant de pare com de mare va anar a viure amb el seu tutor, l'oncle Juan (IV) Fernández de Heredia. El 18 de desembre de 1431 el seu oncle va concertar el matrimoni de Sanç (II) Roís de Liori amb Beatriu de Mur, la filla del difunt Hug Pere de Mur senyor d'Albí a Catalunya i de Blanca Maça de Liçana⁶⁵³. El matrimoni es va fer efectiu en la dècada de 1430, i els vescomtes de Gallano van viure en les dècades de 1440 i 1450 en els regnes de Nàpols i Sicília, seguint la cort del Magnànim. Tanmateix cap a 1455 Sanç (II) Roís de Liori va prendre la decisió d'abandonar el regne de Sicília i tornar al regne de València, on van arribar a principis de 1459, per a no marxar mai més.

El vescomte de Gallano va concertar el matrimoni dels seus fills amb els fills de Pere Centelles, així la seua filla major es va casar amb Bartomeu Sentllir de Centelles, però va morir abans de 1459, deixant una només una filla, Iolant. Així mateix, el 26 de juliol de 1465 Sanç (II) Roís de Liori, li va donar al seu fill Joan Roís de Liori, totes les seues possessions que tenia en el regne de Sicília, quan aquest es va casar amb Francina

⁶⁵⁰ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) ff. 449 v. – 459 v.

⁶⁵¹ ASP, Real Cancelleria, Vo. 50; ff. 58 rº-62 rº

⁶⁵² SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v. - 97 v.

⁶⁵³ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 24, C. 1.

Centelles⁶⁵⁴. Però malauradament el matrimoni va durar poc, ja que Francina Centelles moria el 12 de març de 1468, poc després de donar a llum a una filleta setmesona anomenada Joana, que també va morir poc després, i Joan Roís de Liori va quedar vidu.

El 30 de maig de 1472 el vescomte de Gallano li va donar al seu fill la senyoria de Riba-roja⁶⁵⁵ a canvi dels 11.000 sous de renda anuals que li havia promès, baronia que al seu torn, Joan Roís de Liori va vendre a Beatriu de Montcada pel preu de 140.000 sous, i el 30 de setembre de 1473 es va casar per segona vegada amb Beatriu de Moncada i Vilaragut, la qual aportava la senyoria de Riba-roja com a dot⁶⁵⁶. D'aquest segon matrimoni Joan va tindre només dues filles legítimes, Isabel i Hipòlita. Però tanmateix Joan Roís de Liori va tindre altres fills il·legítims fora del matrimoni, Gil, Isabel i Estefania. En el castell de Riba-roja a 30 de juliol de 1489, després de la mort de Joan Roís de Liori es va llegir el seu testament⁶⁵⁷, en el que declarava hereua universal de tots els seus béns la seua filla major Isabel Roís de Liori, els seus béns en usdefruit a la seua vídua, i també que la seua hereua es casara amb Alfons de Cardona.

Així mateix coneixem l'existència de Caterina, filla il·legítima del vescomte de Gallano, a qui el seu pare la va casar amb Joan Torrelles, cavaller senyor de Benissuera, que era vidu, el vescomte li va fer una dot de 35.000 sous, 15.000 dels quals amb la donació de la senyoria de Carabona, alqueria que va ser comprada pel vescomte, ja que no formava part del patrimoni del llinatge.

La branca dels vescomtes de Gallano va perdurar fins a la mort de Sanç (II) Roís de Liori. El vescomte de Gallano havia fet testament en Betxí el 5 de gener de 1496⁶⁵⁸, en que declarava hereua universal a la seua neta Isabel Roís de Liori, que era l'esposa d'Alfons de Cardona, el fill primogènit del matrimoni heretaria tots els béns del llinatge, a condició que s'anomenara Sanç i que portara el cognom i l'escut del llinatge Liori al costat del cognom i escut del llinatge Cardona. Finalment el 3 de juliol de 1498, Sanç (II) Roís de Liori va morir en Betxí a l'edat de 82 anys, poc després va morir Beatriu de Mur també i el seu testament va ser publicat el 29 d'octubre de 1499, amb la mort dels vescomtes va desaparèixer definitivament el seu llinatge.

⁶⁵⁴ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n.

⁶⁵⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n.

⁶⁵⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n.

⁶⁵⁷ SNAHN, Osuna, C.1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

⁶⁵⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n.

Pel que fa a les relacions del llinatge amb els altres grups socials, anem a conèixer quins eren els llinatges subordinats que formaven la seua clientela. La noblesa valenciana era preeminentment absentista, i només estava interessada en el consum sumptuari, per la qual cosa es desentenia tanmateix de la gestió del seu patrimoni senyorial, que quedava confiat a l'administració d'uns batlles i alcaids senyorials, reclutats molts d'ells entre els membres de la menuda noblesa⁶⁵⁹. Les persones de confiança eren molt valorades pels senyors, que solien tindre al seu servei uns determinats llinatges, alguns d'ells per varies generacions.

La importància de cada llinatge en l'estament nobiliari venia marcada pel nombre dels servidors del seu seguici, així la majoria de corts senyorials eren modestes, en comparació a les dels grans senyors⁶⁶⁰. La cort senyorial estava formada per un nodrit nombre de servidors, que s'encarregaven de gestionar totes les tasques de la casa, les pròpiament domèstiques: la cuina, el rebost, el menjador, les cambres, la quadra; i les tasques administratives: escrivania i assessorament jurídic, i altres serveis com metges i confessors. Al llarg del segle XV va augmentar l'ús dels esclaus domèstics per part de la noblesa, ja que resultaven molt més barats que els servents i donaven més prestigi social. Ja que de totes les despeses senyorials els salaris dels servidors eren les més estables i oneroses⁶⁶¹. Així en el nostre estudi anem a veure quins eren els servidors del llinatge, els servents, els criats i els esclaus, que van formar els diferents seguicis senyorials, la cort de l'almirall de Sicília, la dels vescomtes de Gallano i la dels senyors de Riba-roja.

⁶⁵⁹ FURIÓ, Antoni (2001): *Història del País Valencià*; València, Tres i quatre; p. 211

⁶⁶⁰ Els grans llinatges, com el duc de Gandia Alfons el Vell, disposaven d'una cort de entre quaranta i cinquanta domèstics, en canvi el seu fill, el comte de Dènia, només es feia acompanyar per deu domèstics, malgrat que el duc de Gandia li havia assignat una quantitat de 50.000 sous anuals per a les seues despeses. Només en la manutenció de la família i l'alimentació dels servidors els nobles es gastaven entre un 60 i un 80 % del total de les despeses senyorials. (FURIÓ, Antoni. (2001): *Història...* Op. cit., p. 213). El jove comte Frederic de Lluna en 1410 (llavors era un xiquet de deu anys) disposava d'una cort de 35 persones, l'alimentació de la qual suposava un dels principals capítols de les despeses senyorials, ja que estava valorada en 2 florins diaris (22 sous), ja que el capítol més important les despeses senyorials eren els salaris dels servidors. La cort de Frederic de Luna estava formada per uns seguit de servidors encarregats de servir la taula, la cambra, la quadra, l'altar i l'escrivania, a saber els criats següents: camarlenc o majordom, metge, mestre, cuiners, botiller, aio, sotscambrer, ajudants de cambra, dispensers, comprador, reboster, sotsreboster, tastador, escrivà de ració, escrivans de manament, porters, escolà de la capella, capellà, escuders i altres criats. En general els criats cobraven sous baixos però llur manteniment global costava uns 12.500 sous anuals, als quals s'han de sumar altres 8.000 sous de llur alimentació, el que ens donava una despesa de 20.500 sous anuals. (CERVANTES PERIS, F. Javier. (1998): *La herència de Maria de Luna, una empresa feudal en el tardomedioevo valenciano*; Sogorb, pp. 223-229

⁶⁶¹ La reina Maria de Luna, quan va ser governadora del regne de València, tenia una cort de entre 36 i 60 servidors, i només en un més es va gastar la quantitat exorbitant de 6.248 sous. Vid. FURIÓ, Antoni. (2001): *Història...* Op. cit., p. 213

5.1.1 ELS PRIMERS VESCOMTES DE GALLANO (1401-1420)

5.1.1.1 Sanç (I) Roís de Liori i Fernández de Heredia, almirall de Sicília (c. 1377-1420)

Sanç (I) Roís de Liori i Fernández de Heredia (cap al 1477, Aragó - 25 de desembre de 1420, Motta Sant'Anastasia (Sicília)), va ser el segon fill de Gil (II) Roís de Liori cavaller i governador d'Aragó, va servir els reis Joan I, Martí I l'Humà, Martí el Jove rei de Sicília, i també els reis de la nova dinastia Trastámara, Ferran I i Alfons el Magnànim, juntament amb el Governador d'Aragó va participar en les corts generals del regne, va pertànyer al consell reial i després a la casa reial, aquesta pertinença al cercle privat dels reis d'Aragó va fer que el llinatge Liori-Heredia aconseguira nombrosos avantatges en el regne de Sicília⁶⁶².

Sanç (I) Roís de Liori va ser el creador del llinatge dels vescomtes de Gallano quan es va casar amb Ramoneta de Centelles, el cronista Pere Tomich a la seua obra *Històries e conquestes del realme d'Aragó e principat de Catalunya* narrava el matrimoni entre Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles i Riusech, amb les paraules següents: “encara en lo temps de aquest Rey pres muller lo Almirall de Sicília la noble germana del noble mossèn Gilabert de Sentellas”⁶⁶³. Els capítols matrimonials pel casament de Sanç (I) Roís de Liori amb Ramoneta de Centelles i Riusech, van començar el 23 de setembre de 1401 al palau que el noble Bernat Medina tenia en la vila de Sogorb, allà van signar els dits capítols, d'una part Gil (II) Roís de Liori governador d'Aragó i pel seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia senyor de Mora, i de l'altra part Ramoneta de Riusech senyora de Riba-roja, que era la vídua de Pere Centelles, el seu fill Ramon de Centelles, els capítols matrimonials constaven de tretze clàusules i contenien obligacions per a les dues parts contractants⁶⁶⁴.

⁶⁶² COSTA, Antonella. (1996): “Vicende di un cavaliere aragonese in Sicilia, Sancio Ruiz de Lihori, visconte di Gagliano”, *Medioevo Saggi e Rassegne*, nº 21, Cagliari (Itàlia), p. 68

⁶⁶³ TOMICH, Pere. (1970) *Històries...* Op. cit, p. 126; i TOMICH, Pere. (2009) *Històries...* Op. cit, p. 273

⁶⁶⁴ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 426 v.–435 v. Vid. Col·lecció documental, Document 2

El pare del nuvi es comprometia a emancipar el seu fill, per tal que les donacions que a ell li feren foren fermes, mentre que la núvia havia d'acceptar dita emancipació, així mateix Gil (II) Roís de Liori i el seu primogènit Juan (IV) Fernández de Heredia, es comprometien a donar a Sanç (I) Roís de Liori la quantitat de 25.000 florins d'Aragó dins del termini d'un any a partir de la data del matrimoni⁶⁶⁵, així mateix Juan (IV) Fernández de Heredia també havia de fer fermança de la dita donació abans de les esposalles. D'altra banda la mare de la núvia Ramoneta de Ruisech, que era senyora de Riba-roja, li havia de donar a la seua filla Ramoneta de Centelles i Riusech la quantitat de 50.000 sous per a la seua dot. Dot que quedava conformada de la següent manera: 40.000 sous en un censal carregat sobre la senyoria de Riba-roja⁶⁶⁶, el qual rendia 2.000 sous anuals, més altres 10.000 sous en roba i joies, en el que era l'aixovar de la núvia, en la dot de Ramoneta es comprenien els 11.000 sous que la núvia havia heretat de la seua àvia Toda de Centelles. Segons els furs de València el nuvi es comprometia a donar a la núvia la quantitat de 37.500 sous en concepte de creix o augment, i així mateix havia d'assegurar la quantitat de 87.500 sous corresponents a la dot i el creix de la núvia⁶⁶⁷. Així mateix es va inserir en els dits capítols matrimonials un document, pel qual Gil (II) Roís de Liori i el seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia li farien donació a Sanç (I) Roís de Liori de 25.000 florins d'Aragó en contemplació del matrimoni amb Ramoneta de Centelles, amb les condicions de que dins d'un any a partir del dia de les noces li comprarien al nuvi unes senyories dins del regne de València, per aquell mateix valor⁶⁶⁸.

Després de contribuir la pacificació i la derrota dels nobles sicilians rebels, nous barons es van instal·lar entre els nobles sicilians com a senyors feudals, van ser els

⁶⁶⁵ Segons el contracte de la donació de 25.000 florins d'Aragó el nuvi només podria disposar lliurement de 25.000 sous, i la resta de la donació quedava vinculada a l'hereu, de manera que hauria de donar-la en herència als fills haguts en el matrimoni amb Ramoneta de Centelles, segons un ordre successori en el que prevalien els fills sobre les filles. Quedava estipulat que Sanç (I) Roís de Liori podria repartir la dita herència entre els seus fills, però en canvi a les filles només els hi havia de donar 100.000 sous per a la seua dot en cas de ser només una filla, o 150.000 sous a repartir-se entre elles en cas de ser més d'una. També es va acordar que en el termini d'un any a partir de la celebració del matrimoni el Governador d'Aragó i el Senyor de Mora de Rubielos li comprarien al nuvi una senyoria situada dins dels termes del regne de València amb els dits 25.000 florins d'Aragó

⁶⁶⁶ Ramoneta de Riusech es comprometia a carregar dit censal sobre la senyoria de Riba-roja en el termini de tres mesos a partir de les esposalles, i a que els esposos pogueren cobrar les pensions del dit censal a partir de l'any següent a la celebració del matrimoni.

⁶⁶⁷ La núvia es comprometia a renunciar a tots el drets que li correspongueren sobre el béns del seu espòs, llevats de la seua dot i creix, que era la part del patrimoni dels dos llinatges que li corresponia a ella personalment.

⁶⁶⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 435 v. – 439 v. Vid. Col·lecció documental, Document 3

coneguts Bernat de Cabrera, Auregot Larcà, Sanç (I) Roís de Liori, i altres llinatges com els Abella, Centelles, Cruïlles, Montcada, Prades o Santapau, aquests nobles formaven la força combatent del rei de Sicília, i un reduït nombre de cavallers formaven el consell reial⁶⁶⁹. Podem veure com Sanç (I) Roís de Liori, qui en un primer moment durant la pacificació del regne de Sicília havia romàs a l'ombra, a partir del seu enfrontament amb Bernat de Cabrera i amb els camarlencs catalans de la cort siciliana, recollia els fruits del seu propi ascens en el camp patrimonial⁶⁷⁰, aconseguint la possessió de la senyoria de Gallano, cedida a la cort per Pere Sánchez de Calataiud, i concedida a Sanç (I) Roís de Liori amb el títol de vescomte de Gallano que el rei de Sicília li va vendre per la quantitat de 4.750 florins, juntament amb el títol de vescomte de Gallano⁶⁷¹. Amb

⁶⁶⁹ Sí a partir de les Vespres Sicilianes el regne de Sicília havia estat capaç d'assimilar els nobles provinents dels territoris ibèrics de la corona d'Aragó, ara ja no va ser possible amb arribada d'aquest nous barons que formaven els seguicis de Martí el Jove i Matí el Vell. Així, la majoria dels nobles i cavallers de la corona d'Aragó que es van instal·lar novament en el regne de Sicília, ho van fer en 1392 amb la primera expedició de l'infant Martí quan encara era duc de Montblanc, i en les posteriors expedicions que van ser enviades en la seua ajuda, la de 1394 liderada per Bernat de Cabrera, i l'organitzada pel mateix rei Joan I, encapçalada pel noble Pero Maça de Liçana. Formaven part del seguici de Martí el Jove el major nombre de nobles i homes d'armes que constituïen el nucli de la casa i del consell del rei de Sicília. Al quals es va afegir en l'any 1395 el noble Sanç (I) Roís de Liori. Aquests nobles formaven la força combatent del rei de Sicília, i un reduït nombre de cavallers formaven el consell reial. Eren un reduït grup de barons que van prendre en les seues mans totes les regnes del poder del regne sicilià, relegant als barons sicilians a un segon plànol, de manera que es va produir una hispanització de l'administració siciliana i l'allunyament dels nobles sicilians del govern de l'illa. El rei Martí de Sicília, com a remuneració pels serveis prestats a la monarquia, va concedir als nobles del seu seguici alguns feus que havien pertangut als nobles sicilians rebels, però no solament els va concedir senyories, també els concedia altres beneficis com era la *tratta*, es a dir el dret a exportar cereals fora del regne de Sicília; i les rendes fiscals derivades dels impostos dels ports i de les gabelles de les ciutats del regne. Els nobles que havien estat recentment instal·lats al regne de Sicília compraven, venien i permutaven les seues possessions feudals, tot cercant una redistribució més avantatjosa de les seues possessions. Vid. CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., pp. 215-221; també COSTA, Antonella: (1996) "Vicende..."; p. 79

⁶⁷⁰ Sanç (I) Roís de Liori va aconseguir crear un extens patrimoni en el regne de Sicília, així el 12 d'abril de 1400, el rei de Sicília Martí el Jove el va nomenar de manera vitalícia capità del castell de Motta Sant'Anastasia, tal com ja ho era del castell de Mineo. També li va concedir el palau Sclafani situat en la ciutat de Palerm juntament amb la baronia de Sclafani, la qual el rei després la va permutar per la de Sortino, així com el lloc de Nezima, prop de la ciutat de Catània. Sanç (I) Roís de Liori va ser nomenat cambrer i conseller reial. Així Sanç (I) Roís de Liori va prendre possessió de la senyoria de Sortino a canvi de cedir la senyoria de Sclafani a Jaume de Prades (CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 233). Però com que el monarca volia restituir dit comtat al reial patrimoni, li va proposar a Mateu de Montcada de permutar la senyoria d'Augusta per la senyoria de Caltanisseta. Però com que Caltanisseta havia estat concedida el 16 d'abril de 1406 a Sanç (I) Roís de Liori, el qual ja era un representant del nou grup de nobles hegemònics dins la cort siciliana, a aquest darrer se li va concedir una compensació valorada en 20.000 florins, i com que la realitat era que els cofres del regne de Sicília estaven buits, en compensació li van concedir el rescat de les senyories de Mistretta i Capizzi, per la suma de 10.000 florins, que devia donar al seu posseïdor Gulotta Della Balba; així i tot el reial patrimoni encara li devia la quantitat d'altres 10.000 florins. Però Sanç (I) Roís de Liori havia de pagar per les senyories de Mistretta i Capizzi la quantitat de 12.500 florins, ja que als tres anys devia donar 1.500 florins a la universitat de Mistretta i altres 1.000 a la de Capizzi. SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) ff. 188 v. - 197 v. Vid. Col·lecció documental, Document 11.

⁶⁷¹ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) ff. 198 r.-204 r. Vid. Col·lecció documental, Document 12. Ídem., p. 238,

la qual cosa la posició social de Sanç (I) Roís de Liori dins del regne de Sicília estava només per darrere dels grans comtes sicilians (Mòdica, Adernò, Sclafani i Geraci). L'ascens social de Sanç (I) Roís de Liori, va parell al seu ascens polític dins de la cort del rei Martí el Jove. Ja que Sanç (I) Roís de Liori, arribà a Sicília com a uixer d'armes en 1395, aquesta dignitat de uixer d'armes va ser de fet, com en molt altres casos, el punt de partida per l'adquisició de noves i sòlides posicions de poder dins de la cort siciliana, dins de la qual va anar pujant en l'escala social fins a esdevindre camarlenc en 1402, càrrec al que després va sumar el d'almirall del regne de Sicília⁶⁷², així a la ciutat portuària de Tràpani el 3 d'octubre de 1408 el rei de Sicília va nomenar Sanç (I) Roís de Liori almirall del regne de Sicília, després de la mort del conestable Jaume de Prades, qui ostentava el dit càrrec⁶⁷³, segons les paraules del cronista Pere Tomich: “*lo Rey de Sicília après la mort de don Jaume de Prades féu Almirall de Sicília mossèn Sanxo Roïc de Liori, a lo qual feu noble e donà títol de Vescomte de Gallano*”⁶⁷⁴. Així mateix el títol de vescomte de Gallano va ser venut pel rei Martí de Sicília a causa de les necessitats de les finances reials, amb aquest títol de vescomte, Sanç (I) Roís de Liori es col·locava dins de l'organigrama feudal del regne de Sicília, immediatament després del comtes sicilians i abans dels altres barons del regne. Amb aquestes dignitats d'almirall de Sicília i vescomte de Gagliano, Sanç (I) Roís de Liori havia escalat al capdamunt de la jerarquia nobiliària siciliana, per situar-se quasi al mateix nivell de Bernat de Cabrera, comte de Mòdica i mestre justicier del regne, el seu veritable antagonista. Segons el cronista napolità Lorenzo Valla, Sanç (I) Roís de Liori, era el prefecte de la flota “*Sancium Doris Egidii, de quo supra diximus, filium, prefectumque classiarium*”, era conegut vulgarment com l'almirall “*quem vulgo admirantum vocant*”⁶⁷⁵, així mateix els capítols de l'almirall del regne de Sicília van ser promulgats l'1 de novembre de 1409 per la reina vicària Blanca de Navarra⁶⁷⁶

Durant l'interregne en el regne de Sicília es van produir les lluites entres els dos bàndols nobiliaris que es disputaven el domini del regne, l'un estava encapçalat pel

⁶⁷² CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 318

⁶⁷³ ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre X capítol 87

⁶⁷⁴TOMICH, Pere. (1970) *Històries ...* Op. cit., p. 126, i TOMICH, Pere. (2009) *Històries ...* Op. cit., pp. 273 i 274

⁶⁷⁵VALLE, Laurentius: (1973) *Gesta Ferdinandi Regis Aragonum*, Padova (Italia), p. 132. Valla també l'anomena “*halmiratium*”. Vid. també BALLA, Lorenzo. (2002) *Historia ...* Op. cit., p. 170

⁶⁷⁶ASP, Real Cancelleria, Vol. 50; ff. 58 rº-62 rº. “Capítols de l'Almirall del regne de Sicília”. Vid. Col·lecció documental, Document 21. També COSTA, Antonella: (1996) “Vicende...Op. cit. p. 79

mestre justicier del regne, i l'altre li donava suport a la reina Blanca de Navarra, aquest darrer estava encapçalat per l'almirall de Sicília⁶⁷⁷. La reina vicària Blanca de Navarra va nomenar Sanç (I) Roís de Liori lloctinent general del regne, assignant-li una pensió de 20 unces anuals sobre Nicòsia, ciutat que Liori havia conquerit al maig de 1411 al bàndol partidari de Cabrera⁶⁷⁸.

Amb l'adveniment de Ferran d'Antequera com a nou rei de la corona d'Aragó, el rei va enviar uns ambaixadors al regne de Sicília amb l'encàrrec d'acabar amb la guerra entre els bàndols⁶⁷⁹. Pocs dies abans el rei Ferran va escriure una carta a l'almirall de Sicília comunicant-li que se li faria justícia amb el seu conflicte amb Cabrera, a més de que li confirmarien totes les provisions reials que se li havien atorgat amb anterioritat⁶⁸⁰, així mateix el 12 de juliol de 1415 el rei Ferran I, com a signe d'honor i també de favor cap a l'almirall de Sicília, el va recompensar amb la concessió de l'ensenyà cavalleresca de l'orde de l'Estola i la gerra, orde cavalleresca creada pel mateix rei, ja que era aquesta una manera de conservar la lleialtat i aliança d'aquest destacat membre de la noblesa del regne de Sicília⁶⁸¹.

Quan el 7 d'abril de 1415 des de València, el rei Ferran d'Aragó va convocar els principals barons sicilians per a que l'acompanyaren a la ciutat francesa de Niça per a trobar-se amb el Sant Pare, els convocats del regne de Sicília van ser: el conseller reial Joan Ventimiglia, Mateu de Montcada comte de Caltanisseta, Artal de Luna comte de Caltabellota, el comte Enrico Rosso, Sanç (I) Roís de Liori vescomte de Gallano i

⁶⁷⁷ Per tant entre Sanç (I) Roís de Liori i Bernat de Cabrera hi va haver una gran enemistat, eren enemics acarnissats, segons el cronista Valla a causa del fet que el comte de Mòdica sempre va tindre males intencions respecte a l'almirall; i especialment després de la reconciliació haguda entre tots dos, al haver pres les armes i promoure la guerra en contra de l'almirall (VALLA, Lorenzo. (2002) *Historia ...* Op. cit., pp. 170-171; i VALLE, Laurentius. (1973) *Gesta Ferdinandi...*; p. 132), en canvi per a Zurita era aquesta enemistat la causa de la guerra de bàndols que es vivia al regne de Sicília (ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre XII capítol 3: "*Toda esta contienda y guerra era por la enemistad que Sancho Ruiz de Lihori almirante de Sicilia y los barones de su opinión tenían con el maestre justicier, y no porque él ni la reina tuviesen fin a la usurpación de aquel reino estando todo él tan dividido y puesto en armas*").

⁶⁷⁸ ASP Cancelleria, Reg. 7, f. 72 rº i f. 142 rº. Vid. COSTA, Antonella: (1996) "Vicende..."; p. 85. Entre els anys 1411 i 1413 els nobles de la facció de la reina Blanca (Corrao Lancia, Luigi Rosso, Riccardo Filangeri, Joan de Montcada, Giovanni Ventimiglia, Joan Castellar i el mateix Sanç (I) Roís de Liori) van protagonitzar noves apropiacions dels béns pertanyents a les ciutats sicilianes.

⁶⁷⁹ Els ambaixadors tenien l'ordre de que els hi lliuraren el comte de Mòdica, en especial Fernando Gutiérrez de Vega enviat específicament per aquest afer, cosa a la qual es negava l'almirall de Sicília, que era el que el tenia en captivitat al seu castell de Motta Sant'Anastasia. Finalment en 1413 Sanç (I) Roís de Liori va lliurar Bernat de Cabrera als ambaixadors del rei, els quals el van posar en presó i després el van enviar a Catalunya, on va arribar a Barcelona el 12 de juliol de 1413.

⁶⁸⁰ ACA, Cancelleria, Registres Nº 2427, f. 26 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 17

⁶⁸¹ ACA, Cancelleria, Registres Nº 2427, f. 27 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 18. També COSTA, Antonina: (1996) "Vicende..."; p. 87

almirall de Sicília, Galceran de Santa Pau baró de Lichosia, Ricard Fhuger baró de Sant Marc, Joan de Montcada senescal del regne de Sicília i August de Larcà baró de Sant Fludell⁶⁸². Així mateix el rei des de la ciutat de Perpinyà va escriure al seu fill Joan duc de Peñafiel, qui llavors era virrei de Sicília, per a que li exigira a Sanç (I) Roís de Liori la restitució de 800 florins de Florència que aquest li devia al bisbe Mauro, segons la reclamació que aquest bisbe li havia fet al rei⁶⁸³, deute que no va ser satisfet completament i que apareix reflectit en el darrer testament de l'almirall.

Sanç (I) Roís de Liori es va integrar en la nova cort virregnal i va ser confirmat en tots els seus càrrecs, ja que va ser el mateix virrei Joan de Peñafiel qui li va confirmar els capítols de l'ofici d'almirall del regne de Sicília, als dits capítols es detallaven els drets que pertanyien a l'ofici d'almirall del regne de Sicília⁶⁸⁴, aquests drets feien referència al transport de les mercaderies i als botins provinents de l'activitat corsària que s'efectuava en les mars que envoltaven el regne de Sicília i també a la jurisdicció dels afers comercials i civils dels mercaders estrangers, amés l'ofici d'almirall de Sicília estava remunerat amb un salari de 600 unces anuals⁶⁸⁵. Però els virreis li van discutir la jurisdicció sobre el seu ofici d'almirall del regne, ja que Sanç (I) Roís de Liori pretenia mantindre intacta llur jurisdicció sobre tot el personal competent a llur ofici i sobre totes aquelles causes jurídiques que tenien que veure amb l'activitat marítima, cosa que limitava la plena jurisdicció dels virreis, ja que segons l'almirall el poder del virrei en aquests afers es limitava a un nivell simbòlic i cerimonial, i encara més, l'almirall afirmava que el seu rang li conferia el dret a seure als llocs solemnes del parlament sícul, amb el mateix rang que tenien els oficials reials⁶⁸⁶. De fet l'almirall de Sicília va decidir pledejar contra la monarquia pel reconeixement dels seus drets, i va marxar a Barcelona presentant-se davant de la cort reial, allà es va queixar davant del rei de la ingerència dels virreis en l'exercici de l'ofici d'almirall del regne de Sicília, tanmateix la justícia regia només es va pronunciar a favor de reconèixer-li el dret a la jurisdicció

⁶⁸² ACA, Cancelleria, Registre N° 2429, f. 44 r°. Vid. Col·lecció documental, Document 19

⁶⁸³ RODRIGO LIZONDO, Matéu. (ed.): (2013) *Col·lecció ...* Op. cit., doc. 683

⁶⁸⁴ ASP, Cancelleria, Vol. 47, ff. 44 v°-47 r°; ASP, Protonotaro, Reg. 5 ff. 69 v°-74 r°. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende... Op. cit., p. 84. I també COSTA, Antonella. (1998): "Non esti raxunivili... Op. cit., p. 214

⁶⁸⁵ CORRAO, Pietro. (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 555

⁶⁸⁶ ACA, Reial Cancelleria, Cartes Reials, Ferran I, Caixa 5, n° 544. Vid. també CORRAO, Pietro. (1997) *Governare...* Op. cit.; p. 193

sobre totes les causes marítimes⁶⁸⁷. Després d'això Sanç (I) Roís de Liori va comparèixer a les corts del regne de València, regne en el qual posseïa les senyories de Betxí i Riba-roja, i poc després va retornar a Sicília. Així mateix l'almirall de Sicília va intercedir davant del Magnànim en defensa del seu germà (IV) Juan Fernández de Heredia, ja que aquest havia desobeït al monarca⁶⁸⁸.

Però amb el nou virregnat de Sicília ja res seria el mateix per a Sanç (I) Roís de Liori, llunys estaven els dies dels reis Martí el Jove i Blanca de Navarra, quan juntament amb llur antagonista Bernat de Cabrera, eren una peça fonamental de la cort siciliana, ara en canvi l'almirall havia deixat de ser un dels principals representants de la cort virregnal, ja que altres barons hispans vinguts amb el duc de Peñafiel ocupaven els llocs preeminents de la seua cort, com Diego Gómez de Sandoval *adelantado* de Castella, el bisbe de Lleida Domènec Ram o Alfonso Enríquez⁶⁸⁹. L'arraconament de Bernat de Cabrera i Sanç (I) Roís de Liori va suposar el final de la furiosa lluita dels anys de l'interregne, doncs era el símbol de l'eliminació definitiva dels màxims exponents de la vella aristocràcia de l'aparell administratiu del regne sicilià, aristocràcia que seria substituïda per una nova noblesa de servei, formada socialment pel grup dels cavallers, al igual que ocorria en els altres territoris de la monarquia de la Corona d'Aragó⁶⁹⁰. Conscients d'aquesta nova situació Bernat de Cabrera i Sanç (I) Roís de Liori van arribar a un acord i van signar la pau entre ells, tal com queda reflectit en el testament de l'almirall.

Pel que fa a la família, del matrimoni entre Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles i Riusech van néixer diversos fills, alguns dels quals van morir joves segons el mateix l'almirall dia en el seu testament, ja que només van sobreviure als pares, les dues filles majors Caterina i Elionor, i el fill menut Sanç, qui va ser l'hereu universal del patrimoni del seu pare que va quedar recollit en un vincle, i que serà el segon vescomte

⁶⁸⁷Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende... Op. cit., p. 90. I també CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 193

⁶⁸⁸ ACA, Cancillería, Cartas Reales, Alfonso IV [V], Serie general, nº 546. Vid. Col·lecció documental, Document 24

⁶⁸⁹COSTA, Antonella. (2002) : "Un episodio di insubordinazione all'autorità viceregia nella contea di Modica del 1416" *Archivum historicum mothyense*, nº 8; p. 16-17

⁶⁹⁰ Entre les víctimes de la transició al nou ordre virregnal estaven els dos màxims exponents d'aquella aristocràcia ibèrica immigrada al regne de Sicília, que havien estat els protagonistes dels enfrontaments polítics durant l'interregne, així Bernat de Cabrera i Sanç (I) Roís de Liori, encara que formalment ocupaven els càrrecs de mestre justicier i d'almirall del regne respectivament, ara, llurs oficis estaven sent buidats de tot poder real, per tal de transferir aquest poder als nous virreis. Vid. CORRAO, Pietro. (1997) *Governare....* Op. cit.; p. 395

de Gallano. De la filla major, Caterina, tenim molt poques notícies, al testament del seu avi Gil (II) Roís de Liori, aquest li manava al seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia que li donara per dot 6.000 florins al temps del seu matrimoni. De la segona filla, Elionor, tampoc tenim massa notícies, sols sabem que es va casar amb Lope Jiménez de Urrea, vescomte de Rueda i Biota i senyor de l'Alcalatén, i que del dit matrimoni van tindre una filla anomenada Beatriu, la qual posteriorment es va casar amb Francesc Gelabert de Centelles, comte d'Oliva i senyor de Nules.

Finalment, la vida de l'almirall de Sicília i primer vescomte de Gallano va arribar al seu fi, el qual després d'una greu malaltia moria a la seua cambra del castell de Motta Sant'Anastasia el dia de Nadal de 1420, pocs dies després, el 3 de gener de 1421 (1420 de l'any de l'encarnació del Senyor del calendari del regne de Sicília), va ser publicat el seu testament al convent de Santa Maria Annunziata de la ciutat de Catània⁶⁹¹ i pocs dies després, el 18 gener de 1421, al castell de Gallano es va elaborar l'inventari dels béns del difunt Sanç (I) Roís de Liori.

Al seu darrer testament Sanç (I) Roís de Liori va nomenar hereu universal de tots els seus béns feudals i també de tots els altres béns mobles, immobles, semovents, deutes, drets i accions, existents en els regnes de Sicília i de València, el seu únic fill Sanç (II) Roís de Liori, que per aquelles dates era un xiquet d'uns 4 anys d'edat⁶⁹². Tanmateix amb les condicions següents, que en cas que el seu únic fill morira amb descendència llegítima, els fills d'aquest havien d'heretar el patrimoni del llinatge, amb preferència del sexe masculí sobre el femení, i de la major edat sobre la menor, però sí moria sense descendència llegítima, en tal cas havia d'heretar la seua filla major, Caterina, i en cas que aquesta moria sense descendents legítims, l'herència passaria a l'alta filla, Elionor, i en cas de mort d'aquesta darrera també sense descendència, el patrimoni l'hauria d'heretar el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia o els seus successors. Amb la instauració d'aquest vincle sobre tot els seus béns, l'almirall de Sicília definia el que serà el patrimoni del llinatge dels vescomtes de Gallano.

⁶⁹¹SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v.-97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30. El notari del regne de Sicília Giacomo di Combulo va llegir el testament el qual estava escrit per la mateixa mà de l'almirall de Sicília, van ser testimonis i signants en la publicació del testament: Joan de Poyo nunci apostòlic i bisbe de Catània, Gualterio de Patinone doctor en lleis i jutge de la cúria reial, Nicola di Pimone jutge del comtat de Catània, Antonio Salimpipi, fra Giovanni di Pesci, Pere de Sayés, Galceran Saserra, Giovanni Stancamplano, Diego de los Arcos, Juan de Heredia, fra Joan Caldero, Arnau Posos, Nicola Infantini, Enrico di Campixano, fra Pietro Chechabelli vicari de l'orde del predicadors de Catània, Cipreso Balegari llicenciat en dret canònic, Beneditto di Paternò major, Vincencio Stefano secretari del bisbe de Catània, Nicola de Emichilo, el notari Lorenzo di Noto, Nicola di Pimone menor, Nicola di Balsano i Giovanni di Catània.

⁶⁹²Ibidem.

Així mateix el testador va nomenar hereues particulars a les seues dues filles, a la filla menor Elionor la dotava amb 10.000 florins d'Aragó per a la seua dot en el moment del seu matrimoni, i a la filla major, Caterina, la dotava amb 11.000 florins d'or, entre els quals s'inclouïen 6.000 florins d'Aragó que el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia li havia de donar segons el testament del governador d'Aragó, juntament amb altres 2.000 florins que corresponien al vestit nupcial i als ornaments, tot això en concepte dot per al moment del seu casament.

A la seua darrera voluntat l'almirall de Sicília nomenava tutors dels seus tres fills al seu subordinat Joan Castellar i al seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia, els quals havien de vetllar per la vida dels seus fills. I nomenava marmessors del testament als seus subordinats Joan d'Agorreta, Joan Castellar i Joan de Granota, al quals donava 10 unces a cadascú per a que compliren amb les seues obligacions.

Per que fa la destinació del cos de l'almirall, aquest manava ser soterrat en l'església del monestir de Santa Maria Annunziata de la ciutat de Catània, lloc on reposaven els ossos dels seus difunts fills, i on volia construir un tomba on s'hi havien de dipositar els ossos de la seua difunta muller: "*Item, lego mei cadaveris sepulturam in ecclesia Sancte Marie Nuntiate civitatis Catanie, ubi sunt sepultura cadavera filiorum meorum, et si ibi non est altare qui ibi construi et aedificari debeat bene pulchra et honorifice, et volo in eodem loco apportari et humari debere osso seu reliquia praefate magnifice domine Raymundete uxoris mee, cum altare dicte mee et praefate uxoris mea sepultura*". A tal efecte manava edificar un altar dedicat a ell i la seua difunta esposa, dotant-lo d'una renda de 20 unces anuals, que corresponien al valor dels seus béns tant urbans com rústics situats en la ciutat i terme de Catània. Manava que en el dit altar cada dia es celebraren quinze misses per la seua ànima i la de la seua esposa. Així mateix manava construir una tomba d'alabastre elevada sobre pilars, en la que s'esculpirien la seua efígie i la de la seua esposa, adornada amb els seus escuts d'armes, per a la qual cosa manava donar al dit convent la quantitat de 1.500 florins d'Aragó, també ordenava edificar una capella amb un altre altar en el convent de Sant Francesc de la ciutat de Catània, amb una dotació de 100 unces per a vestir i adornar l'altar, juntament amb un calze fet d'argent i or i la seua patena, i en aquest altar s'havien de celebrar misses per la remissió dels seus pecats i dels pecats del rei Martí de Sicília⁶⁹³.

⁶⁹³ Ibidem. L'almirall de Sicília reconeixia en el seu testament deure algunes quantitats a diverses persones, alguns dels dits deutes corresponien a diversos mercaders com Pelegrino Tarigo, Antonio Buferi i altres, altres deutes corresponien a personatges nobles com Isabel d'Assó esposa de Joan Feliu, Postali Furiano, i la resta del deute que li devia al bisbe Mauro. Tanmateix apareixen al testament les

El personatge de l'almirall de Sicília va ser el més destacat de tot el llinatge, tanmateix del pas de Sanç (I) Roís de Liori per l'illa de Sicília han quedat molt poques restes, tant físiques com escrites. Així l'altar que s'havia d'edificar en l'església del monestir de Santa Maria Annunziata de la ciutat de Catània, per a la cosa l'almirall va deixar una renda de 20 unces anuals, mai es va construir, tampoc no es va construir mai el sepulcre d'alabastre elevat sobre pilars, malgrat que el seu fill el segon vescomte de Gallano va intentar anys més tard que es compliren les seues darreres voluntats⁶⁹⁴. Tanmateix pocs anys després el prior de la catedral de Catània, fra Giovanni Paternò, va autoritzar als frares carmelitans del dit monestir a utilitzar la meitat dels 15.000 florins d'Aragó llegats per l'almirall de Sicília per a la construcció del seu monument funerari per a que reconstruïren l'església de Santa Maria Annunziata, comptant amb l'autorització de la cúria pontifícia, donada en 1467.⁶⁹⁵ Es possible que una llosa sepulcral provisional estiguera al mateix lloc en el dit monestir, seria aquella la que va conèixer el Panormità i sobre la que va fa escriure el seu epitafi. Així la memòria de Sanç (I) Roís de Liori només ha estat recordada per l'escriptor sicilià Antonio

quantitats que li devien a ell diverses persones, entre les quals reconeixia que el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia li devia uns fermalls i joies que el seu pare el Governador d'Aragó li havia donat en llur testament, també els deutes de Draco di Rosa i Lucio Marcilla, però sobretot reconeixia que el reial patrimoni de Sicília li devia la major part d'un deute de 10.000 florins de Florència, que el rei Martí el Jove li havia promès carregar sobre les rendes del port d'Agrigento, les quals sumaven 913 unces

⁶⁹⁴ Així el 30 de maig de 1464 en la ciutat de València, Sanç (II) Roís de Liori va nomenar procurador a fra Nicolau de Llúcia carmelità de la ciutat de Catània, per tal que recuperara els diners que el vescomte havia destinat a fer complir la voluntat del seu pare, diners que estaven en mans de Joan de Romano, cavaller de la ciutat de Catània. Vid. APCCV, Protocol N° 13.892, notari Joan Capdevila, any 1464, f. s/n

⁶⁹⁵ Vid. NICOTRA, Carmelo (1977) *Il Carmelo catanese nella storia e nell'arte*, Messina (Sicília), pp. 39, 107, 192 i 332

Beccadelli conegut com el Panormità⁶⁹⁶, el qual en la seua obra *L'hermaphroditus*⁶⁹⁷ li va dedicar un epitafi en el qual lloava la seua figura, amb les següents paraules llatines:

“XXXVII. EPITAPHIUM SANZII LIGORIS, BELLI AC DOMI PRAECIPUI

Temporibus luteis in me Romana refulsit

Virtus prisca domi militiaeque simul.

Nomen erat Sanzus, clara de stirpe Ligori;

Sarcophago hoc tegitur corpus, et umbra polo.”

Aquest epitafi dedicat a *Sanzio Ligori* correspon efectivament amb el noble Sanç (I) Roís de Liori⁶⁹⁸, a qui el Panormità devia de conèixer de la seua etapa de joventut,

⁶⁹⁶ Antonio Beccadelli havia nascut a Palerm en el 1394, i era fill d'Enrico da Bologna, que apareix com a pretor de Palerm durant el anys 1395-1396. Enrico va tindre almenys quatre fills. Un d'ells, Nicola, va ser cavaller i familiar del rei Martí de Sicília, i el 1403 el rei el va pensionar per a que estudiara lleis a Itàlia, l'altre germà Giuliano era jurat de Palerm el 1423, i l'altre germà es deia Giovanni. Beccadelli, va viure i estudiar a Palerm fins els 25 anys, i al curs 1419-1420 va marxar a estudiar a Florència. Va estudiar a Pàdua i el 1421 a Siena, ciutat on va escriure en 1424 la seua obra *L'hermaphroditus*. Aquesta era un obscè llibre d'epigrames escrit en llengua llatina, que li va comportar fama i també moltes enemistats. Beccadelli es trobava pensionat en llurs estudis per la ciutat de Palerm, almenys durant els anys 1423 fins a l'agost de 1426. La segona part de *L'hermaphroditus* va ser escrita entre setembre de 1425 i finals del mateix any. Després de passar per varies ciutats italianes, cercant un mecenes a qui servir, l'1 de desembre de 1429 va ser nomenat poeta oficial de la família Visconti de Milà. A finals de 1433 o principis de 1434 Beccadelli va Tornar a l'illa de Sicília, on es trobava llavors el rei Alfons el Magnànim amb la seua cort, moment en que es va posar al servei del Magnànim, servei que ja no abandonaria, després de la mort del Magnànim continuà al servei del seu fill Ferrante I rei de Nàpols, fins a la seua mort a Nàpols en 1471. Vid. BECCADELLI, Antonio. (El Panormità) (1990) *Dels fets e dits del gran rey Alfonso: versió catalana del segle XV de Jordi Centelles*, Barcelona, pp. 310-317.

⁶⁹⁷ L'obra *L'hermaphroditus* va ser publicada a Siena entre finals de 1425 i principis de 1426. L'obra va ser redactada en dues fases. Una primera en la que apareixien els destinataris dels seus epigrames i que després van ser canviats en una segona fase. En el text definitiu que estava destinat a un públic més ampli, l'autor retoca l'obra i emmascara els noms dels personatge al·ludits. Alguns dels seus destinataris són coneguts com el seu company d'estudis Sancio Ballo, que també era sicilià, del qual diu que estava enamorat Antonio Roselli, professor de Dret de la universitat de Pàdua, un altre company a qui van dedicat els epigrames era Soccio Benzi. El noms dels altres personatges són blanc dels atacs de Beccadelli, ja siga per alabar-los o per criticar-los, alguns apareixen amb els seus noms reals com: Catalina, les germanes Orietta, Battista, les filles de Francesco Benzi o l'anomenat Soccio Benzi, a molts d'ells els dedica epitafis, i serien morts ocasionats per la pesta al voltant del 1424. Molts altres personatges no estan identificats.

⁶⁹⁸ BECCADELLI, Antonio. (O'Connor, Eugene trad.) (2001): *Hermaphroditus*, Boston, p. 142. L'epitafi és bastant tòpic el personatge parla en forma de prosopopeia, ja que és el mort qui parla, la traducció del text llatí al castellà seria la següent:

EPITAFIO DE SANCHO LIHORI, ESCLARECIDO EN LA GUERRA Y EN LA PAZ

En estos tiempos de oscuridad, resplandecen en mí

las antiguas virtudes romanas tanto en la guerra como en la paz.

Mi nombre era Sancho, de la ilustre stirpe de los Lihori,

cubre este sarcòfago mi cuerpo, pero mi alma está en el cielo.

quan vivia en la ciutat de Palerm, ja que Beccadelli va marxar de Palerm en 1419 un any abans de morir l'almirall, també es possible que una volta va retornar a l'illa en 1434 per posar-se al servei d'Alfons el Magnànim, Beccadelli visitara la tomba d'aquet.

Així mateix una placa situada al *comune di Gagliano-Castellferrato* recorda els sis cents anys de l'aniversari de la creació del vescomtat de Gallano per part dels reis Martí de Sicília i Martí d'Aragó, en la persona de Sanç (I) Roís de Liori almirall de Sicília i primer vescomte de Gallano⁶⁹⁹; igualment a la localitat de Motta Sant'Anastasia, al castell on l'almirall tenia seua la residència i on va morir, es recorda la llegenda del captiveri de Bernat de Cabrera segons la historia contada per Lorenzo Valla en la seua obra *Historia de Fernando de Aragón*⁷⁰⁰. Tanmateix en la cultura popular siciliana va romandre en una farsa anomenada "*Atto di Castello*" representació popular que es solia representar a la ciutat de Palerm almenys des del segle XVIII, la qual va ser descrita pel marquès de Villabianca⁷⁰¹, historia grotesca després s'anomenaria "*il Mastro di Campo*" i que avui en dia encara es representa al poble de Mezzojuso situat en la província de Palerm, segons l'investigador Ignazio Gattuso la representació no es una simple mascarada carnavalesca sinó tot un drama del teatre popular que conta un fet històric, l'intent de Bernat de Cabrera per apoderar-se de la reina Blanca de Navarra⁷⁰².

⁶⁹⁹ Vid. Tom II, Annex, Imatge ??

⁷⁰⁰ Segons Lorenzo Valla Bernat de Cabrera va ser tancat a l'interior de la cisterna de la torre normanda del castell de Motta Sant'Anastasia, i en la seua obra narrava el seu fracassat intent de fugida . Aquesta història que ens la va contar in situ la guia Grazia Maria Fusto. Vid. FUSTO, Grazia M. i NERI, Mirella M. (2012): *Il castello di Motta Sant'Anastasia nel mito e nella storia*, Catània (Sicília); VALLA, Lorenzo (1970): *Historiarum Ferdinandis regis Aragoniae*, París 1521, edició facsímil a cura de Pedro López Elum, València; Idem. (2002): *Historia de Fernando de Aragón*, traducció castellana a cura de Santiago López Moreda, Madrid.

⁷⁰¹ MARCHESE DI VILLABIANCA, Francesco Emanuele, "Dei giuochi popolareshi solito festeggiarsi in alcuni tempi dell'anno dalla bassa gente della città di Palermo", publicat per PITRÈ, Giuseppe (1875) *Nuove effemeridi Siciliane*, serie terza, vol. I, Palerm, citat per GATTUSO, Ignazio (1938) *Il mastro di campo*, Palerm, p. 18. En la qual un personatge principal, *il Mastro di Campo*, pretenia asaltar el castell on es trobaven els personatges del rei i de la reina, llavors es produïa un combat entre els assaltants i els defensors del castell, i quan *il Mastro di campo* pujava per una escala fins a la muralla del castell, els defensors el feien caure a terra, i havia de fugir i curar-se la ferida. Aquesta representació esdevindrà amb el temps "*il Mastro di Campo*" i veurà reduïda la seua representació per abaratir les despeses. G. Pitre va veure dita representació al carnestoltes de 1859, als barris del Borgo i de l'Albergheria de Palerm, i ho va descriure de la següent manera: "*Un uomo vestito alla cosidetta spagnuola, con maschera giallo arancio, col labbro inferiore molto sporgente, ed enormi baffi, con abito giallo e rosso, si arrampica per una scala portatile, sostenuta da latre maschere, a capo della quale uno schiavottino, ragazzo in costume moresco brandendo una spada, gl'impedisce di salire*", per alguna raó la representació palermitana es va perdre, però en canvi aquesta obra va continuar representant-se al poble de Mezzojuso, i encara continua representant-se avui dia.

5.1.1.2 Ramoneta de Centelles i Riusech († 1417/1420) i el llinatge Centelles

De Ramoneta de Centelles i Riusech només sabem que es van casar per poders amb Sanç (I) Roís de Liori, en la persona de Joan de Pròxita, una volta es van signar els capítols matrimonials el 23 de setembre de 1401. Complint amb els capítols matrimonials mentre Sanç (I) Roís de Liori estava ocupat en les lluites contra els barons rebels i les intrigues de la cort Siciliana, el seu pare s'encarregà de comprar-li una senyoria situada dins del regne de València. El lloc escollit per Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia, va ser la senyoria de Betxí, ja que era una senyoria situada prop de la baronia de Nules que pertanyia des d'antic al llinatge Centelles, i així estarien prop del llinatge de la seua dona. Així l'elecció del regne de València com a solar del llinatge de Sanç (I) Roís de Liori va respondre al matrimoni concertat Ramoneta Centelles i Riusech i a les relacions existents entre els llinatges Liori i Centelles. Més endavant, en 1409, l'almirall de Sicília va comprar, per mitjà del governador d'Aragó, la senyoria de Riba-roja a la seua sogra Ramoneta de Riusech, vídua de Pere Centelles, augmentant així les seues senyories en el regne de València, amb aquesta compra es va crear un futur solar per al seu llinatge.

Ramoneta de Centelles encara vivia a finals de 1414 en el moment en que Gil (II) Roís de Liori va redactar el seu testament, també sabem que la primera vescomtessa de Gallano va morir uns anys abans que el seu marit, almenys després de l'any 1417 quan

⁷⁰² GATTUSO, Ignazio (1938) *Il mastro di campo*, Palerm, p. 18. En la representació amés dels personatges que representen a Bernat de Cabrera i a la reina Blanca de Navarra, apareix el personatge del rei, que és l'antagonista de *il Mastro di Campo*, personatge que havia de ser o be el pare o be el marit de la reina, però com que en la història real la reina Blanca de Navarra era vídua, aquest personatge no podia ser altre que el seu principal valedor, l'almirall de Sicília Sanç (I) Roís de Liori. En la representació de Mezzojuso, *il Mastro di Campo*, a cavall, dirigeix l'exercit que assetja el castell, on romanen els personatges de la reina i el rei; mentre demanda l'amor de la reina, inicia una guerra amb el rei i tracta d'apoderar-se del castell, però en aquest lluita resulta ferit per l'espasa del rei. Poc després *il Mastro di Campo* aconsegueix pujar al castell i apoderar-se de la reina, que se li llança als braços, mentre que el rei es fet presoner pels seus mateixos soldats, llavors la comitiva desfila pels carrers del poble, primer el rei presoner dels seus soldats, després la reina del braç del *Mastro di Campo*, després les altres màscares i finalment els coracers a cavall. Aquesta obra no era del tot, una obra de la inventiva popular, ja que narra un fet històric, que ja va ser assenyalat pel mateix Villabianca, segons el qual s'hi representava un fet que va succeir a Sicília durant l'interregne de la corona d'Aragó, concretament a la ciutat de Palerm, quan Bernat de Cabrera va assaltar el castell de Solanto, situat prop de Palerm, on s'havia resguardat Blanca de Navarra, per a apoderar-se de la reina vicària. Fet que corresponia a la lluita pel poder entre la facció nobiliaria encapçalada per Bernat de Cabrera, i l'altra facció encapçalada per la reina Blanca de Navarra i els seus valedors, principalment l'almirall Sanç (I) Roís de Liori. Dintre d'aquest marc polític apareix la llegenda de l'amor no correspost entre el mestre justicier i la reina vicària, que narra l'intent de Cabrera d'apoderar-se de la reina, per a casar-se amb ella i així convertir-se en rei de Sicília.

va néixer el seu fill Sanç ja que al testament de l'almirall de Sicília, fet el 25 de desembre de 1420, va manar que l'enterraren en la tomba on estaven soterrats els ossos dels seus fills, i que hi també hi foren dipositats en ella els ossos de la seua difunta esposa Ramoneta de Centelles i Riusech.

Tanmateix la relació del llinatge Liori amb el llinatge Centelles venia de lluny, abans de la boda amb Ramoneta de Centelles i Riusech, doncs aquesta era filla dels nobles Pere de Centelles i Ramoneta de Riusech. Pere de Centelles i de Vilanova, era senyor de Nules, va ser conseller i camarlenc del rei Pere IV el Cerimoniós, i en 1339 es va casar amb Ramoneta de Riusech senyora de Riba-roja, cap al 1376 Pere de Centelles es va convertir en el cap del bàndol nobiliari del seu cognom, enfrontat amb el bàndol dels Soler primer i després els Vilaragut; Pere de Centelles va fer testament el 2 de febrer de 1386 davant del notari Bartomeu Verdú, segons el dit testament els seus hereus devien anteposar el cognom Riusech davant del de Centelles i va morir en l'any 1391, mentre que Ramoneta de Riusech va viure fins el 1411. Del matrimoni de Pere de Centelles amb Ramoneta de Riusech, van haver els següents fills⁷⁰³:

1. Blanca, casada amb Pero Maça de Liçana.
2. Elvira, casada amb Nicolau de Pròxita.
3. Gelabert, va ser l'hereu del llinatge, va heretar la baronia de Nules del seu pare, va ser senyor d'Oliva i Rebollet al acceptar l'herència del seu oncle Ramon de Riusech, segons la qual havia d'adoptar el nom de Ramon de Riusech i les armes del seu llinatge⁷⁰⁴, es va casar amb Elionor de Cabrera, i va morir en 1409.
4. Toda, casada amb Antón Fernández de Híjar.
5. Joan, mort entre 1398 i 1399.
6. Galceran.
7. Ramoneta, casada en 1401 amb Sanç (I) Roís de Liori.
8. Jaume, mort en 1406
9. Ramon, mort 1407, va ser canonge i paborde de València.
10. Pere, es va casar amb Joana Rabassa de Perellós, va morir en 1398 en una brega a València amb els nobles rivals,.

⁷⁰³ FELIP SEMPERE, Vicent. (2004): "Els Centelles, senyors de Nules", *Cabdells: revista d'investigació de l'Associació Cultural Centelles i Riusech*, v. 4, p. 46. Vid. HINOJOSA MONTALVO, José (2002): *Diccionario ...* Op. cit. v. I, p. 525. També l'arbre genealògic del llinatge Centelles en *Gran Enciclopèdia Catalana*, <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0016872.xml>, [consulta 11/05/2015]

⁷⁰⁴ SNAHN, Osuna, Caja 84, Doc. 4. Vid. FELIP SEMPERE, Vicent i GARCÍA EDO, Vicente. (2003): *Privilegios y concesiones del término general del Castillo de Nules en época foral (1251-1709)*, Nules, pp. 50-51

Així de l'època del bàndols nobiliaris venia l'amistat entre els llinatges Liori i Centelles, bàndols que eren veritables guerres privades, en les quals Gil (II) Roís de Liori estava alineat amb el bàndol dels Centelles, cosa que podem constatar amb la relació existent entre els llinatges Liori, Centelles i Pròxita, llinatges que pertanyien tots a un mateix bàndol. La guerra entre els bàndols dels Centelles amb els Solers i els Vilaragut era endèmica en la ciutat de València a finals del segle XIV i principis del XV, de la mateixa manera que era endèmica en el regne d'Aragó la guerra entre els bàndols dels Urrea i els Luna, la facció dels Centelles comptava amb el recolzament de la reina Maria de Luna, la qual intentava neutralitzar les mesures repressives destinades als "seus", així a les corts del regne de València reunides a Sogorb el 20 d'agost de 1401, es van acordar mesures específiques destinades a acabar amb les guerres particulars, les quals tanmateix foren inútils, ja que els nobles continuaven aplicant la seua particular justícia al marge de la legalitat, malgrat que el rei Martí l'Humà va residir a la ciutat de València entre febrer de 1402 i juliol de 1404, la guerra entre els bàndols no va minvar, va ser en 1404 quan el rei decidí actuar contra els contendents, exiliant fora del regne els principals caps de les faccions. Així el 9 de març de 1404 dictà una empara sobre el feu de Nules, propietat de Gelabert de Centelles, davant les protestes de la reina Maria de Luna⁷⁰⁵, així mateix el dia 29 de març de 1404 el rei es determinà a pactar una treva d'onze mesos que va imposar als dos bàndols. En una escriptura de l'any 1404 adreçada al bàndol dels Centelles figuraven els següents noms: Gelabert de Centelles que era el cap del llinatge, Aimeric de Centelles, Gelabertó de Centelles, Jaume de Centelles, Ramon de Centelles, Pere de Centelles, Olfo de Pròxita, fra Nicolau de Pròxita, Gelabert de Pròxita, Tomàs de Pròxita, Vidal de Vilanova, Joan de Vilanova, Lluís de Vilanova, Eiximén Pérez d'Arenós, Pere de Montagut, Gil (II) Roís de Liori i Pero Maça de Liçana⁷⁰⁶.

Tanmateix tot va ser inútil, ja que el 21 d'abril de 1404 entre els dos bàndols es va produir la famosa batalla de Llombai, en la qual van morir Aimeric de Centelles (baró de Centelles i senyor de Llombai i de Torres Albes), Damià de Monserve, Ferrer Suau, Pere Soler i altres cavallers, i en la qual va ser ferit també Gelabert de Centelles senyor de Nules⁷⁰⁷, a causa d'aquesta violació de la treva, el 5 de juliol de 1404 el rei Martí

⁷⁰⁵ Ídem., p. 51

⁷⁰⁶ RIERA I SANS, Jaume. (2008): "Una cançó de despit contra el rei Martí", *Mot so razo*, v. 7, pp. 38-39

⁷⁰⁷ BISBAL DEL VALLE, Vicente. (2011): *Los Borja y la baronía de Llombai*; València, pp. 31-32

decretava la condemna dels caps dels bàndols, consistent en un multa de 10.000 florins d'or a cadascú dels caps, més l'amenaça d'altres procediments criminals per les morts i les nafres ocasionades, cosa que va obligar als caps dels bàndols a l'exili voluntari, en el bàndols dels Centelles l'exili va afectar a Gelabert de Centelles, Jaume de Centelles, Gelabertó de Centelles, Olfo de Pròxita, fra Nicolau de Pròxita, Nicolau Jofre i Lluís Jofre fill del difunt Jaume Jofre⁷⁰⁸. Les estretes relacions existents entre els llinatges Liori i Centelles van continuar durant l'interregne i el compromís de Casp, ja que tots dos llinatges van ser partidaris del candidat Ferran d'Antequera, com ja hem pogut veure més amunt com hem parlat d'aquest fets, i fins i tot Juan (IV) Fernández de Heredia va participar en la batalla del Codolar al costat dels Centelles, contra el bàndol dels Vilaragut.

5.1.1.3 L'almirall de Sicília i els seus subordinats.

No es pot comparar la cort de va tindre Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília i primer vescomte de Gallano, amb la que va tindre el seu fill el segon vescomte de Gallano, ja que el càrrec d'almirall era un dels més preeminents del regne de Sicília, amb molts subordinats al seu càrrec, com eren els sots-almiralls i altres membres de l'administració del dit almirallat.

En un document corresponent a la IX indicció apareixen els subordinats de l'almirall, amb els sous que cobraven de les arque de l'almirallat de Sicília⁷⁰⁹. Malgrat que tenim el problema de la identificació del personatges per la dificultat de la lectura del document ja que els noms estan escrits en llengua siciliana, amb tot, i llevat de les

⁷⁰⁸ RIERA I SANS, Jaume. (2008): "Una cançó ... Op. cit., p. 40

⁷⁰⁹ ASP, Protonotaro, Reg. 3, ff. 612 v -613 r; "Salaris a cobrar en la IX indicció per ordre de l'almirall de Sicília". així el mateix almirall Sanç (I) Roís de Liori cobrava 200 unces de salari, els oficials de la reina 194 unces, *Misser Peregrinu*, 200 unces 26 *tari* (es tractaria del mercader Pelegrino Tarrigo amb el qui l'almirall tenia negocis d'exportació de blat), *Nicolau Bret* 200 unces, *Albira d'Alagona* 100 unces, *Johanna di Munsuni* 130 unces, *Aldonza di la Càmera* 20 unces, *lu thesoreri Rugeri di Ruffinu* 100 unces, *Catalinetta* 25 unces, *Antoni Speciali* 35 unces, *La universitati di Lintini* 50 unces, *Masi Gimuyssi* 25 unces, *Mn. Phu.* 15 unces, *Fre Johan di Heredia* 15 unces (es tractava d'un parent seu, que era prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem en la ciutat de Messina, el mateix que va fer de procurador davant del rei Alfons el Magnànim en l'afer referent als capítols de l'almirallat del regne de Sicília), *Petru di Coves* 5 unces, *Beatrichi di Aragona* 10 unces, *Johani di Gisvaldu i Chittu de Jachi* 20 unces entre els dos, *la universitati de Bizemi* 10 unces, *la universitati di Mineo* 15 unces, *Pericuni di Belloch* 75 unces, *Johan di Larcà* 200 unces, *Guglilmoni di la Camera* 11 unces, *Lupu di Poyu* 7 unces de la *secrezia* de Francavilla, *Petru di Calatayú* 10 unces (aquest era el noble valencià Pere Sánchez de Calataiud), *Madona Beatrichi di li Castelli* 50 unces, més altres 50 del castell de San Phu., *lu alguiceri Catalanu* 5 unces, *Gomis di Vilaespa* 50 unces, *Misser Johani di Gorreta* 100 unces pel seu casament, més altres 100 unces com a procurador, *Antoni lu Rigu* 10 unces.

universitats de Lentini, Bizemi i Mineo, gran part dels personatges de la llista són oficials subordinats de l'almirall de Sicília.

Els més importants eren el tresorer Rugeri di Ruffinu, el mercader Pelegrino Tarrigo, els nobles Joan de Larcà i Joan d'Agorreta, aquest era alcaid del castell de Mussete, el mateix que va ser lloctinent del mestre portolà i conseller de la reina Blanca de Navarra⁷¹⁰, les senyores Albira d'Alagó, Joana *di Munsuni* (o de Montsó) i Beatriu *di li Castelli*, i els oficials de la reina Blanca de Navarra, ja que tots ells cobraven quantitats que anaven entre les 100 i les 200 unces, quantitat que cobrava el mateix almirall. Els altres personatges eren servents de l'almirall, ja que cobraven quantitats sensiblement menors, de les 75 unces de Pericó de Belloch i les 50 de Gomis de Vilaespa, a les 35 unces que cobraven Antoni Speciali i les 5 unces de l'alguetir Català o de Pere de Coves, però la major part dels oficials cobrava entre 10 i 25 unces anuals. Molts d'ells tenen cognoms catalans i aragonesos: Agorreta, Poyo, Heredia, Belloch, Coves, Villaespa, Calataiud; mentre que d'altres tenen cognoms típicament sicilians: Ruffinu, Speciali, Gimuys, Gisvaldu, Jachi.

Així mateix coneixem el nom d'altres subordinats de l'almirall, per les cartes enviades al rei per Sanç (I) Roís de Liori en les que demanava una recompensa per als seus subordinats, pels serveis que aquests van prestar a la monarquia, en l'Arxiu de la Corona d'Aragó es conserven set cartes enviades al rei Alfons el Magnànim per part de l'almirall de Sicília des de la seua residència del castell de Motta Sant'Anastasia, cartes que estan datades entre abril de 1416 i novembre de 1418, i de les quals sis estan escrites en català i una en llengua siciliana, en elles Sanç (I) Roís de Liori demana al monarca una sèrie de gràcies i mercès destinades a recompensar tant a familiars seus com als servidors del llinatge en el regne de Sicília. Així a per a Martín Zurbán, li demana al rei una recomanació⁷¹¹, per a Antonio de Fredericis, doctor en lleis de la ciutat de Palerm, li demana que se li augmenten les seues rendes de 325 florins anuals sobre la llet de "lu Parcu"⁷¹², a fra Antonio de Platamono el recomanava com abat per a l'abadia de Santa Maria de Meniachi en la diòcesi de Messina⁷¹³, per a Hug de Foixà li

⁷¹⁰ CORRAO, Pietro. (1991): *Governare ...* Op. cit., pp. 549 i 526

⁷¹¹ ACA, Cancillería, Cartas Reales, Alfonso IV [V], Serie general, N° 43. Vid. Col·lecció documental, Document 22

⁷¹² ACA, Cancillería, Cartas Reales, Alfonso IV [V], Serie general, N° 190. Vid. Col·lecció documental, Document 23

⁷¹³ ACA, Cancillería, Cartas Reales, Alfonso IV [V], Serie general, N° 569. Vid. Col·lecció documental, Document 25

recordava al Magnànim que el rei Ferran I li havia concedit la castellanía del castell de la Rochella en Sicília⁷¹⁴, Huguet de Foixà, va ser *uixer d'armes* del reis, el 1418 afirmava estar vint-i-dos anys al servei del casal d'Aragó, qui en 1419 era el proveïdor dels castells del regne sícul⁷¹⁵, per a Joan d'Agorreta li demanava al rei una recompensa de 200 unces anuals sobre els ports del regne de Sicília⁷¹⁶, finalment altra de les peticions era per a Giovanni Ansalone, recomanant-lo per a l'ofici de protonotari del regne⁷¹⁷. L'almirall justificava aquestes peticions al rei en que tots ells s'havien destacat en els serveis fets als monarques d'Aragó durant les revoltes i les guerres ocorregudes al regne de Sicília en els darrers vint-i-dos anys, es a dir en el període comprés entre les rebel·lions dels barons sicilians i el virregnat. Altres servidors eren mossèn Gabriel, mossèn Àlvar, i sobre tot mossèn Joan Castellà, que va ser elegit tutor dels seus fills per part de l'almirall.

Així mateix al testament de l'almirall de Sicília apareixien una sèrie de servidors, entre subordinats, criats i esclaus⁷¹⁸. Entre els subordinats de l'almirall destaca per damunt de tots Joan d'Agorreta, alcaid del castell de Mussete, a qui l'almirall manava donar 3.000 florins de Florència pel salari dels darrers 4 anys. Altres llegats van ser fets per al noble Antonio Solimpipi, 30 unces d'or pels seus serveis; a Martí Llop servidor seu 20 unces; al seu parent Sanç de Heredia 400 unces el qual en 1420 era el proveïdor dels castells del regne de Sicília⁷¹⁹.

D'altres servidors en coneixem llur ofici, són els escrivans als quals els hi va pagar el salari: 1.000 florins de Florència a Berenguer Bardají, 100 unces d'or a Joan de Florència, i altres 20 unces a Pere de Sayés. Altres eren servents domèstics i criats als quals en el darrer voluntats l'almirall manava que se li pagara el seu salari: 20 unces a la dida del seu fill Sanç, i altres 20 unces a llur serventa Maria, les 10 unces a llur confessor fra Giovanni di Pesci, així mateix l'almirall va manar que es pagués tot el salari degut als seus servidors i assalariats, també a tots aquells que en foren

⁷¹⁴ ACA, Cancillería, Cartas Reales, Alfonso IV [V], Serie general, N° 1038. Vid. Col·lecció documental, Document 27

⁷¹⁵ CORRAO, Pietro. (1991): *Governare ...* Op. cit.; p. 549

⁷¹⁶ ACA, Cancillería, Cartas Reales, Alfonso IV [V], N° 7. Vid. Col·lecció documental, Document 29

⁷¹⁷ CORRAO, Pietro. (1997) *Governare...* Op. cit.; p. 407. L'almirall de Sicília definia al jurista de Catània d'aquesta manera: "*Scientificu dutturi, homu fidedignissimu, prudenti, eloquenti in retorica, multu instructu et peritu*"

⁷¹⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v. - 97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30.

⁷¹⁹ CORRAO, Pietro (1991): *Governare ...* Op. cit.; p. 528

estipendiaris seus. En el moment de la mort de l'almirall, eren servidors seus el noble Antonio Solimpipi i Martí Llop de qui desconeixem els càrrecs que tenien.

En conjunt l'almirall de Sicília disposava d'una veritable cort senyorial. Dins de la dita cort hi havia cinc persones de la seua plena confiança, els quals eren els principals oficials i subordinats de l'almirall, ells eren els encarregats de l'administració del patrimoni del llinatge: un Joan d'Agorreta era alcaid del castell de Mussete, altre Joan Castellà alcaid del castell de Mussomeli, tots dos van ser nomenats marmessors del testament de l'almirall de Sicília, aquest darrer també era nomenat tutor del fill, uns altres subordinats eren Huguet de Foixà alcaid del castell de la Rochella i Joan de Larcà que era parent del noble català Auregot Larcà senyor de San Fratello en Sicília, així la major part de les persones de confiança eren nobles originaris dels territoris ibèrics de la Corona d'Aragó, i fins i tot alguns d'ells eren familiars directes de l'almirall com fra Joan de Heredia, prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem en la ciutat de Messina, alguns havien vingut al regne de Sicília amb el mateix Sanç (I) Roís de Liori i havien participat en les guerres dels reis Martí contra els rebels sicilians, com explicava l'almirall d'Huguet de Foixà. Pel que fa al patrimoni de Sanç (I) Roís de Liori situat al regne de València, era el seu pare Gil (II) Roís de Liori qui s'encarregava de la seua gestió, i a tal fi confiava en dos subordinats per a administrar les seues senyories, que eren el notari Jaume Vallseguer i el noble Garcia de Montagut, els quals eren els procuradors que almirall de Sicília tenia en el regne de València.

Així mateix altres servidors s'encarregaven dels més diversos oficis, dos eren escrivans i un confessor. Altres dues serventes pertanyien al servei domèstic, eren criades del senyor i de la seua família: una dida del fill menut i una criada. Si als cinc subordinats del regne de Sicília més els dos del regne de València, els sumem els cinc servidors i les dues criades un total de catorze persones entre subordinats, servidors i criats.

Altrament l'almirall disposava d'un nombre indeterminat d'esclaus, la possessió d'esclaus tenia l'avantatge de que no se'ls havia de pagar cap salari, tanmateix era normal alliberar-los després d'uns anys de servei o a la mort del senyor. L'almirall manà al seu testament alliberar una serva de nom Caterina, juntament amb un esclau negre i les dos filles del matrimoni, així com a un altre esclau negre anomenat Martí, manà també que alliberaren a tots els esclaus sards i les esclaves sardes que estaven en llur poder i en poder dels seus hereus, i també a uns esclaus albanesos, els quals volia que serviren als seus hereus durant quatre anys i que després foren alliberats.

Pel que fa a l'origen dels esclaus, per l'ofici d'almirall, Sanç (I) Roís de Liori de ben segur dirigia l'armada del regne de Sicília, així mateix feia expedicions armades i corsàries per les mars i costes veïnes de les quals provenien alguns dels presoners⁷²⁰, cal tindre en compte que com segons els capítols de l'almirall de Sicília, a l'almirall li corresponia un esclau per cada nau apressada⁷²¹, i que Sanç (I) Roís de Liori va participar en les campanya de pacificació del regne de Sardenya de 1408-1409 contra els rebels sards, en la qual va destacar. Segons els estudis de Javier Marzal, pel que fa al regne de Sicília a principis del segle XV i als seus llocs d'origen, els esclaus eren preferentment orientals i balcànics, però principalment negres, procedents de les Muntanyes de Barca i la Cirenaica on arribaven les caravanes saharianes, i també els més tradicionals sarraïns provinents del nord d'Àfrica.⁷²²

5.1.2 ELS SEGONS VESCOMTES DE GALLANO (1420-1498).

5.1.2.1 Sanç (II) Roís de Liori i Centelles, II vescomte de Gallano (1416-1498)

Sanç (II) Roís de Liori i Centelles, segon vescomte de Gallano (c. 1416, Motta Sant'Anastasia (Sicília) - 3 de juliol de 1498, Betxí), va nèixer a Sicília en la segona dècada de 1400, cap a finals de 1416 o principis de 1417, segurament al castell de Motta Sant'Anastasia, al regne de Sicília, al poc de nèixer va morir la seua mare, Ramoneta de Centelles i Riusech, encara era un xiquet molt menut, tindria uns quatre anys, quan el 25 de desembre de 1420 va morir el seu pare, Sanç (I) Roís de Liori almirall de Sicília. Al darrer testament del seu pare en va ser nomenat hereu universal de tots els béns de l'almirall, ja estigueren situats al regne de Sicília com al de València⁷²³.

⁷²⁰ Tenim la notícia que, en gener de 1409, el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia, havia tornat d'una expedició armada a la Mediterrània Oriental, en el transcurs de la qual havia apressat uns quants presoners grecs i turcs; poc abans, en 1408, el rei Martí l'Humà es queixava a Gil Roís de Liori, qui llavors es trobava en Sicília, que molta gent d'armes de l'illa de la Trinàcria havia passat a l'illa de Xipre a requesta del sobirà d'aquell regne. Vid. FERRER I MALLOL, Maria Teresa (2003) *Els catalans a la Mediterrània Oriental a l'Edat Mitjana; Barcelona*, Barcelona, pp. 281-282

⁷²¹ ASP, Real Cancelleria, Vo. 50; ff. 58 rº-62 rº. Vid. Col·lecció documental, Document 21

⁷²² MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)*, València, Universitat de València (tesi doctoral), pp. 157-158

⁷²³ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v. - 97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30

Així des de molt menut va ser orfe tant de mare com de pare, quedant a càrrec d'uns tutors i curadors nomenats per l'almirall de Sicília en el seu testament: d'una banda l'oncle Juan (IV) Fernández de Heredia senyor de Mora i camarlenc del rei Alfons el Magnànim, i de l'altra Joan Castellar alcaid de Mussomeli al regne de Sicília⁷²⁴, va ser aquest mateix Joan Castellar qui, el 18 de gener de 1421 al castell de Gallano va redactar l'inventari dels béns de l'almirall de Sicília⁷²⁵.

Sabem que els dos tutors estaven en contacte per un document notarial fet el 31 de desembre de 1438 en la ciutat de València, en el que Lluís de Camanyes, alcaid de Riba-roja i procurador de Juan (IV) Fernández de Heredia, li va pagar a Joan Castellar, senyor de Mussomeli en el regne de Sicília, un deute de 2.461 florins d'or de València, que valien 2.451 florins d'or i mig del regne de Sicília⁷²⁶, quantitat que es va fer efectiva per mans de Jaume Bertran mercader de València, malgrat que desconeixem a que es devia dit deute, es molt possible que es tractara del salari com a administrador de les senyories que el vescomte de Gallano tenia en el regne de Sicília.

La falta de notícies referents al vescomte de Gallano fa pensar que va passar la seua infantesa i adolescència en els territoris ibèrics de la corona d'Aragó, sota la tutela del seu oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, tal vegada la infantesa la va passar al castell de Mora de Rubielos al regne d'Aragó, també es possible que visquera en les seues possessions del regne de València, concretament en la senyoria de Riba-roja o en la ciutat de València, on s'educaria juntament amb el seu cosí germà anomenat també Juan (V) Fernández de Heredia (el de les Gelbes) a càrrec d'un preceptor, es possible que aquest fora Lluís de Camanyes.

Al ser Sanç (II) Roís de Liori, orfe, tant de mare com de pare, va ser el seu tutor, en especial l'oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, l'encarregat de concertar-li matrimoni amb una esposa adequada, ja que els matrimonis nobles eren acuradament concertats entre els llinatges, com una manera de cercar aliances entre ells i d'agrupar llurs patrimonis. En aquest cas el matrimoni va ser acordat pels tutors dels dos nuvis, ja que ambdós eren orfes, pel que fa als nuvis en el moment de concertar el dit enllaç encara eren menors d'edat, ja que Sanç tindria cap als quinze anys, mentre que Beatriu no passaria dels quatre. El 18 de desembre de 1431 es van reunir en la casa de Galceran de Palau, situada prop de l'església de Sant Just de la ciutat de Barcelona, d'una part

⁷²⁴ Ididem.

⁷²⁵ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 210 r. - 215 r. Vid. Col·lecció documental, Document 31

⁷²⁶ APCCV, Protocol N° 13.882, notari Joan Capdevila, any 1438, f. s/n

Juan (IV) Fernández de Heredia i Ramon de Cardona, com a tutors de Sanç (II) Roís de Liori, i de l'altra part, representant a la donzella Beatriu de Mur, l'oncle i tutor Dalmau de Mur arquebisbe de Saragossa, l'avi matern Pero Maça de Liçana, l'àvia paterna Beatriu Alamany de Cervelló i de Mur, i l'oncle Bernat Galceran de Pinós vescomte d'Illa i Canet, només hi faltava la mare Blanca Maça de Liçana qui va signar els capítols matrimonials amb posterioritat el 6 d'abril de 1432 en la localitat catalana de Montblanc. Les negociacions van ser dutes per especial manament del rei Alfons V el Magnànim, pels dos tutors, els oncles Juan (IV) Fernández de Heredia i l'arquebisbe de Saragossa Dalmau de Mur que formaven part de la cort reial, amb aquest matrimoni creiem que el Magnànim va tractar d'apartar al vescomte de Gallano del regne de Sicília al no voler casar-lo amb cap llinatge important de la noblesa siciliana.

Segons el dits capítols⁷²⁷ la núvia Beatriu de Mur tenia concedida una dot valorada en 10.000 florins, es a dir 110.000 sous barcelonesos, quantitat que s'havia de pagar de la següent manera: 4.000 florins dos mesos abans de la celebració del matrimoni, 3.000 florins més a l'any següent a la celebració del matrimoni, i altres 3.000 florins a partir del segon any. Per a mes seguretat aquesta la dot de la núvia va quedar assegurada per l'oncle l'arquebisbe de Saragossa sobre les rendes i emoluments que li corresponien de l'arxiprestat de Terol, amb la condició tanmateix que els 10.000 florins havien de ser pagats a l'arquebisbe pels hereus d'Hug Pere de Mur, el difunt pare de la núvia, dels béns de llur herència, ja que 50.000 sous corresponien al testament de l'àvia paterna Beatriu Alamany de Cervelló i de Mur, i els altres 60.000 sous al testament d'Hug Pere de Mur⁷²⁸. Al seu torn el nuvi Sanç (II) Roís de Liori li feia augment o creix de la meitat del valor de la dot, es a dir de 5.000 florins, que eren 55.000 sous moneda reals de València, els quals van quedar assegurats sobre les rendes de la senyoria de Riberoja situada al regne de València.

⁷²⁷ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 24, Caja 1. Vid. Col·lecció documental, Document 31.

⁷²⁸ Ibidem. La dot de la núvia es va assegurar amb el carregament d'uns censals, un censal mort que valia 5.500 sous barcelonesos i estava carregat sobre les rendes i emoluments del castell d'Albí, situat al principat de Catalunya, censal que rendia 1.650 sous anuals de pensió. La resta de la dot de la núvia es va assegurar amb un altre censal carregat sobre les rendes i emoluments del castell de Moixent, situat al regne de València, censal que el noble Pero Maça de Liçana, avi de la núvia, li va vendre al nuvi, Sanç (II) Roís de Liori, pel preu de 7.000 florins amb totes les seues càrregues i amb carta de gràcia. Així mateix els hereus d'Hug Pere de Mur al seu torn li havien de vendre a Pero Maça de Liçana les senyories valencianes d'Albalat i Segairen, situades a la comarca de la Ribera, que pertanyien a l'herència d'Hug Pere de Mur, amb totes les seues càrregues, més un censal de 1.100 sous anuals moneda reals de València, tot pel preu de 22.000 sous de la dita moneda, les dues vendes les farien el tutors de Beatriu de Mur pel preu de 10.000 lliures moneda reals de València.

Finalment els capítols estipulaven que durant el mes de desembre de 1431 es farien les esposalles entre Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur, i que el matrimoni s'hauria de celebrar dins dels dos anys propers vinents, malgrat que en una altra clàusula dels capítols matrimonials els tutors Juan (IV) Fernández de Heredia i Dalmau de Mur tenien la potestat d'allargar o acurtar el moment del dit matrimoni, tanmateix sabem que el 18 de novembre de 1433, la universitat i aljama de Betxí van carregar dos censals de 200 florins cadascú (4.400 sous moneda reals de València) en subvenció a la celebració del matrimoni que s'havia de celebrar pròximament entre Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur⁷²⁹, per la qual cosa en aquella data el matrimoni encara no s'havia celebrat, la següent notícia que tenim es del 12 d'abril de 1438, quan Beatriu de Mur era reconeguda com a vescomtessa de Gallano⁷³⁰, sobre les rendes de la qual tenia assegurat el seu creix per part del Vescomte de Gallano, per tant el matrimoni es va celebrar entre finals de 1433 i principis de 1438, el que ens fa pensar que es podrien haver casat en desembre de 1433 segons s'estipulava en els capítols matrimonials⁷³¹.

Així mateix el 12 de març de 1441 es van signar a Riba-roja davant del notari de València Joan de Capdevila, l'escriptura de transportació de la dot de Beatriu de Mur, en la qual els vescomtes reconeixen haver rebut de Dalmau de Mur la quantitat íntegra de la dot de Beatriu de Mur, es a dir els 10.000 florins, document amb el qual els vescomtes de Gallano li van vendre a l'arquebisbe de Saragossa tots els drets i accions que tenien contra la herència d'Hug Pere de Mur, per tal que Dalmau de Mur poguera recuperar els 10.000 florins que havia pagat per la dot de la vescomtessa⁷³².

Pel que fa a la tutela del vescomte de Gallano, mentre que el 12 de juny de l'any 1432 l'oncle Juan (IV) Fernández de Heredia era tutor i curador de Sanç (II) Roís de Liori⁷³³, llavors el vescomte tindria quinze o menys anys d'edat, tanmateix el 10 de juliol de 1434 era només curador per la qual cosa el vescomte tindria més de quinze anys⁷³⁴. En València a 21 de gener de 1436 Sanç (II) Roís de Liori apareix en un

⁷²⁹ AHMV, Protocols Notarials N° 1736, Notari Guillem Ocelló, any 1433, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 33

⁷³⁰ APCCV, Protocol N° 13.882, notari Joan Capdevila, any 1438, f. s/n

⁷³¹ Ibidem. També ens fa pensar en aquestes dades la venda de les senyories d'Albalat i Segairen que va ser feta en els dies 8 i 18 de gener de 1438 per Dalmau de Mur i Blanca Maça de Liçana, segons s'estipulava també en els dits capítols matrimonials.

⁷³² ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, Caja 9. Vid. Col·lecció documental, Document 35

⁷³³ AHMV, Protocol Notarial N° 1736, notari Guillem Ocelló, any 1433, f. s/n.

⁷³⁴ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 264, fol. 190 v° "Johannem Ferdinandi de Heredia milite ut curatorem nobilis et dilecti nostri Santcii Roiz de Liori vicecomitis de Gallano".

document com a vescomte de Gallano al regne de Sicília i senyor dels llocs de Betxí i Riba-roja al regne de València, amb el qual volia arrendar al jueu Astruc Çaporta els drets i les rendes de la senyoria de Betxí, per un període de tres anys i pel preu de 12.000 sous anuals, tanmateix aquest document no es va acabar de realitzar⁷³⁵, so sabem sí el document no es va formalitzar perquè el vescomte no comptava encara amb la majoria d'edat que llavors eren 20 anys, o per una altra raó. També sabem que l'administració de l'oncle va durar 16 anys⁷³⁶, cosa per la qual pensem que el vescomte va néixer a finals de 1416, en tot cas abans del 30 de maig de 1417.

Una vegada va ser major d'edat el vescomte de Gallano es va encarregar de gestionar el seu patrimoni, per la qual cosa el 30 de maig de 1437 va nomenar procurador a Lluís de Camanyes, donzell, habitant de València i alcaid del castell de Riba-roja, que era el mateix procurador del seu l'oncle, continuava doncs confiant en la mateixa persona per a que el representara en tots els actes jurídics⁷³⁷. Poc després el 12 d'abril de 1438 Beatriu de Mur i Maça de Liçana apareix intitulada vescomtessa de Gallano i senyora de Riba-roja, en l'època de pagament de la pensió d'un censal carregat per l'aljama de Riba-roja⁷³⁸. L'1 d'agost de 1438 va nomenar procuradora a la seua esposa Beatriu de Mur, vescomtessa de Gallano, davant del notari Eiximén de Muros.

Sembla que el Vescomte de Gallano no va participar en les expedicions italianes i mediterrànies del rei Alfons el Magnànim, almenys no directament, com va el cas dels seus parents Fernández de Heredia que van participar a les campanyes italianes dels anys 1425-30 i 1432-35⁷³⁹, en aquesta darrera campanya moria llur cosí germà, Juan (V) Fernández de Heredia anomenat el de "*los Gelbes*" fill primogènit del Senyor de Mora

⁷³⁵ APCCV Protocol N° 13.884, notari Joan Capdevila, any 1436, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 34

⁷³⁶ ARV Reial Cancelleria Llibre 280, f. 98 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 45

⁷³⁷ APCCV, Protocol N° 13.896, notari Joan Capdevila, any 1445, f. s/n. Però Lluís de Camanyes, alcaid de Riba-roja, encara continuava ocupant-se també dels assumptes de Juan (IV) Fernández de Heredia senyor de Mora i Alasquer, així el 21 de març de 1438 Lluís de Camanyes, juntament amb Mahomat Benalí, alfaquí de Riba-roja, van cancel·lar un contracte a Martí Roís habitant de València, per un collar d'or que el dit Martí Roís tenia en penyora per raó d'un censal que havia estat carregat per Juan (V) Fernández de Heredia, el fill del senyor de Mora, collar que va ser tornat pel dit Martí Roís al ser cancel·lar el deute. Vid. APCCV, Protocol N° 13.882, notari Joan Capdevila, any 1438, f. s/n. Tanmateix a partir de la majoria d'edat del vescomte de Gallano, les despeses de Juan (IV) Fernández de Heredia senyor de Mora, ja no les pagava l'alamí de Riba-roja, sinó Alí Galayre alamí del lloc d'Alasquer, senyoria valenciana situada prop d'Alberic a la comarca de la Ribera.

⁷³⁸ APCCV, Protocol N° 13.882, notari Joan Capdevila, any 1438, f. s/n.

⁷³⁹ SÁINZ SERRANO, Jorge (2008) *Caballeros del rey: Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*; València, pp. 403 i 404

qui morí el 2 de setembre de 1432 en la batalla ocorreguda en l'illa de Gelbes contra l'exèrcit del rei de Tunísia⁷⁴⁰. Ja que com veiem era molt arriscat que el primogènit i hereu d'un llinatge participés activament en les campanyes militars, amb el consegüent risc de morir en combat o de malaltia, amb la qual cosa el llinatge arribava a l'extinció en cas de no tindre altres descendents masculins, cosa que ja va ocórrer amb la dinastia del casal de Barcelona amb la mort en 1409 de l'hereu Martí el Jove en la campanya sarda. El vescomte, que amés era orfe tant de pare com de mare, no podia arriscar-se a lluitar ell mateix, posant en perill la continuïtat del seu llinatge, però en canvi estava obligat pels pactes de vassallatge a prestar cinc cavalls armats durant un mes a les seues pròpies despeses, més un servei militar de 20 unces durant quatre mesos, un cavall pel feu de Gallano i altres dos pels feus de Mistretta i Capizzi del regne de Sicília, més altres dos per les senyories de Riba-roja i Betxí del regne de València.

Durant l'estiu de 1442 es va produir el conflicte entre el Vescomte de Gallano i el senyor de Villamarxant Mateu de Montcada i Vilaragut (que era el germà de Beatriu de Montcada i Vilaragut futura esposa de Joan Roís de Liori), a causa de l'ús de l'aigua de la sèquia d'Orca per part dels vassalls de Villamarxant, sèquia que pertanyia al senyor de Riba-roja però que transcorria pel terme de Villamarxant⁷⁴¹, sembla doncs que els vescomtes de Gallano va romandre al regne de València fins el 30 d'octubre de 1442, així mateix sabem que el Vescomte de Gallano va participar a les corts valencianes dels anys 1443-1446, malgrat que no sabem sí va ser en persona o per mitjà d'un procurador.

El següent protocol que es conserva del notari Joan Capdevila on apareix Sanç (II) Roís de Liori es ja del any 1445, i llavors els vescomtes es trobaven a Itàlia, sabem que entre els anys 1444 i 1456 el vescomte de Gallano va viure amb la seua família als regnes de Nàpols i Sicília. Així per una procura feta el 2 de juliol de 1444, sabem que Sanç (II) Roís de Liori estava en la ciutat de Nàpols⁷⁴², tanmateix no sabem que feia en Itàlia, sí va marxar a Itàlia seguint les campanyes militars del Magnànim, o més be intentava resoldre altres afers particulars en la cort reial, per intentar solucionar el contenciós que tenia amb el Magnànim, quan aquest va integrar al reial patrimoni de Sicília les terres i els castells de Capizzi i Mistretta amb tots els seus béns, desposseint al vescomte d'aquestes senyories sicilianes. La següent notícia que tenim és de l'11 de

⁷⁴⁰ RUBIO, Julián M^a (1935) *Historia de España: Gran historia general de los pueblos hispanos*, T. III, Barcelona, p. 159

⁷⁴¹ APCCV Protocol N° 13.896, notari Joan Capdevila, any 1445, f. s/n.

⁷⁴² Ibidem.

gener de 1448, llavors el Vescomte es trobava a la ciutat de Palerm, ciutat del regne de Sicília on va signar una lletra de canvi⁷⁴³, tampoc sabem sí va a anar a Sicília a administrar llurs senyories, o era una etapa més en el contenciós amb el Magnànim.

Una vegada e el regne sícul i veient els problemes que tenia amb la corona i amb els comptes de l'administració del seu oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, el vescomte va prendre la decisió d'abandonar aquest regne i instal·lar-se de manera definitiva en e l regne de València, a tal fi el vescomte va decidir bescanviar amb el Magnànim el seu vescomtat de Gallano, única senyoria important que li quedava en el regne sicilià, per les valls de Seta i Travadell, situades en el regne de València, bescanvi que es va fer a l'estiu de 1455 en la ciutat de Nàpols, d'aquesta manera es va materialitzar el retorn del llinatge Liori a les terres ibèriques de la corona d'Aragó. Ja que la mort prematura dels seus pares, primer de sa mare i després de l'almirall de Sicília, juntament amb el matrimoni amb una noble catalana, van impedir que els vescomtes de Gallano pogueren arrelar en el regne de Sicília, tal com si ho van fer altres llinatges ibèrics com els Alagó, Luna, Cabrera, Montcada, Perellós, Centelles etc. Això no vol dir que en Sicília no quedara cap descendent del llinatge, ja que entre els llinatges sicilians continuaria existint un llinatge *Lichori* o *Licori* però amb un altre escut d'armes, es tractaria doncs d'una altra branca menor, que no eren els descendents directes dels vescomtes de Gallano⁷⁴⁴.

Els vescomtes de Gallano, encara van romandre un temps a Sicília, ja que el 12 de febrer de 1455 els trobàvem al castell de Gallano, on va participar en el casament de la seua parenta Caterina Fernández de Heredia amb Antonio Dansuso, donzell sicilià originari de Catània, i que segons els capítols matrimonials Sanç (II) Roís de Liori, li havia de pagar al nuvi un total de 50 unces sicilianes, segons el document signat pel notari Filippo de Fascario, quantitat que havia de dipositar-se en una taula de canvi segura de la ciutat de València, concretament la del mercader valencià Llorenç Soler⁷⁴⁵. Així mateix el 6 d'abril de 1456, Sanç (II) Roís de Liori va obtindre la llicència reial per exportar al regne de València tots els seus cavalls i els altres béns mobles que posseïa en el regne de Sicília, així l'1 de setembre del mateix any en la ciutat de València, Lluís de

⁷⁴³ APCCV Protocol N° 13.888, notari Joan Capdevila, any 1448, f. s/n.

⁷⁴⁴ Vid. "*Licori*" en PALIZZOLO GRAVINA, Vincenzo. (1871): *Il blasone in Sicilia ossia Raccolta araldica: Testo*, v. 1, Palerm, p. 325.

⁷⁴⁵ APCCV, Protocol N° 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458, f. s/n. El 29 de març de 1458 Antonio Dansuso protestava que de les 50 unces sicilianes que li devien, només li havien pagat 20 en el regne de Sicília, i que de les 30 unces restants, només li havien pagat 105 lliures moneda reals de València.

Camanyes, com a procurador del vescomte, li va pagar a Pere de Burgos mercader de Barcelona i fill de Manuel de Burgos, que era el patró de la nau contractada pel vescomte de Gallano per a realitzar el dit transport, la quantitat 141 lliures i 4 sous moneda reals de València, quantitat que corresponia al preu del nòlit, així com dels aliments i les altres despeses fetes en el transport dels servents, cavalls i els altres béns mobles del vescomte⁷⁴⁶, així mateix l'1 de juliol de 1456, Sanç (II) Roís de Liori encara es trobava al regne de Sicília, concretament a Palerm, ciutat de des de la qual va enviar un lletra de canvi per tal de pagar a Joan Sart notari de València, la quantitat de 500 florins (a raó de 15 sous 10 diners per florí), quantitat que havia rebut de mans de Francesc de la Cavalleria, aquesta quantitat de 305 lliures 16 sous 8 diners moneda reals de València va ser pagada en nom del vescomte per Lluís de Camanyes a Joan Sart el 26 de novembre de 1457 en la ciutat de València⁷⁴⁷.

Poc després a finals de l'any 1456 Sanç (II) Roís de Liori i la seua família van emprendre el camí de tornada al regne de València, en Sicília va embarcar en una fusta, el vescomte la seua dona Beatriu de Mur i el seu fill Joan Roís de Liori, nau en la portaven tota la resta de la seua fortuna italiana, formada per tapissos, mobles, roba, joies, argent, diners i catorze marcs d'or. Seguint la ruta de tornada, des de Sicília la nau es va dirigir cap a l'illa de Sardenya, allà només creuar el cap de Pula van desembarcar en una platja on hi havia d'una font, i amb ells tota la tripulació del vaixell, així mentre estaven sopant, van arribar dues naus corsàries, un volaver i una caravel·la, probablement genoveses, les quals es van endur la fusta amb totes les pertinències que contenia. Amb els pocs diners que diuen al damunt els vescomtes van poder comprar uns asses, i muntant en ells i caminant a peu van arribar a la ciutat sarda de Càller, capital de Sardenya. Allà uns veïns anomenats Anclemi Amigó i la seua dona Leonor Mascó els van facilitar allotjament, menjar i un poc de diners, uns setanta florins o ducats, amb els quals van continuar el seu viatge cap al regne de València⁷⁴⁸.

⁷⁴⁶ APCCV, Protocol N° 13.881, notari Joan Capdevila, anys 1456 i 1457, f. s/n.

⁷⁴⁷ Ibidem. "Al honorable e car amich Luís de Camanyes, en València sia dada. Ihesus En Palerm als 1 de juliol any M° CCCC LVI, pagau per aquesta primera de cambi a la usança a'n Joan Sart Cinchcents florins, dich D florins, a rahó de XV sous e deu diners, dich a rahó de quinze solids e deu diners, per florí. Són per la valor, ya he rebut ací de Francisco de la Cavalleria, al temps haia bon compliment, dich a rahó de quinze solids e deu diners de moneda de València per florí. Lo Vizcomte de Gallano a vostra honor."

⁷⁴⁸ ARV, Procesos Criminales, Caixa 4398, Expedient 7, pp. 271-283. "lo dit spectable Vezcomte venint del Regne de Sicília al present Regne de València ab certes fustes, fou presa la fusta ab la qual aquell venia ab sos béns per hun corsari, lo qual s'emportà tots los béns, e sols restaren les persones" segon el testimoni de la seua neta na Isabel Roís de Liori. Vid. també MARTINEZ IBAÑEZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan (1998) *Ribarroja en la Edad Media*

Així mateix sabem que el vescomte de Gallano tenia la intenció d'embarcar-se juntament amb la seua família en la trirrem Santa Cristina, propietat del patró Francesco Petri, per tal de continuar el seu viatge cap al regne de València “*in partibus civitatis Valencie aut alis terris*”, per un document datat a la ciutat sarda de Càller el 24 de desembre de 1456 davant del notari Pere Steve, i també que el vescomte es comprometia a embarcar-se amb totes les seues pertinences el dia que fora establert⁷⁴⁹, tanmateix no sabem sí realment es va embarcar en aquella nau o va ser en una altra, però el que és cert és que Sanç (II) Roís de Liori i la seua família van continuar el seu viatge cap al regne de València, i el 29 de gener de 1458 els vescomtes de Gallano vivien altra vegada en la ciutat de València⁷⁵⁰.

Al arribar a la ciutat de València els vescomtes no tenien diners, ja que havien perdut tota la seua fortuna siciliana, segons diu el testimoni de la seua nora Beatriu de Montcada⁷⁵¹ “en lo dit temps, per causa de la dita presa lo dit Vescomte no tenia diners amonedats ab los quals pogués provehir a les seues necessitats, com sols tingués les heredats dessús dites de Ribaroga, Bechí e les Valls”, i continua explicant “per lo gran stat e família que lo dit Vescomte tenia, segons la condició de aquell, no li bastaven les rendes dels dits llocs e heretats, ans li convengué amprar a moltes e diverses persones de diners, per les necessitats que tenia per causa de haver-lo robat lo dit corsari”, de manera que per poder vestir-se i moblar la seua casa de València amb la riquesa que requeria el seu estatus, el vescomte de Gallano va haver de demanar diners a crèdit als seus familiars i amics, per fer front a les primeres despeses va demanar diners a Castellana Centelles qui li va prestar 1.000 timbres, i també li va demanar 200 timbres a Miquel Pujades⁷⁵².

Quan va tornar al regne de València Sanç (II) Roís de Liori es va instal·lar a la ciutat de València, en una casa senyorial situada a la parròquia de Sant Llorenç, era una casa gran, un *alberch*, casa que pertanyia a tres propietaris distints, una part pertanyia a

(1238-1519); Riba-roja, p. 148

⁷⁴⁹ VILLANUEVA MORTE, Concepción. (2008): “La presencia de valencianos y aragoneses en la documentación notarial cagliaritana del siglo XV”, *Anuario de Estudios Medievales*, nº 38/1, pp. 41-42.

⁷⁵⁰ APCCV, Protocol Nº 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458

⁷⁵¹ ARV, Procesos Criminales, Caixa Nº 4398, Expedient 7, ff. 271 r.-279 v.

⁷⁵² Ídem., pp. 271-283. “per migà de algunes persones lo dit Vescomte amprà al sogre del magnífich en Berenguer Martí de Torres, fins en quantitat de Dos cents o tres cents timbres ... així mateix lo dit Vescomte amprà a la noble dona Castelleta Centelles, la qual li prestà Mil timbres”. Vid. MARTINEZ IBAÑEZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan (1998) *Ribarroja* ...Op. cit., p. 149

l'almoïna de la Seu de València, a cens de 80 sous anuals; altra part on hi havia una torre pertanyia a un benefici també de la Seu de València, a cens de 10 sous anuals, i l'altra pertanyia als capellans de l'església de Sant Martí, a cens 25 sous anuals, l'edifici era prou gran ja que només afrontava amb unes cases "de la herència del magnífich en Martí Scolà" i donava a un atzucac i a tres carrers⁷⁵³.

La noblesa valenciana del cinc-cents era essencialment urbana, els principals llinatges residien principalment en la ciutat de València, de manera que tot noble que volguera tindre alguna presència en la societat valenciana de l'època havia de viure en la ciutat de València. La importància de la casa senyorial era primordial per a les famílies nobles, ja que era l'espai físic al voltant del qual s'articulava tot el llinatge, normalment estaven construïdes en pedra i disposades al voltant d'un gran pati central descobert, en la planta noble vivien els senyors amb la seua família, mentre que a les golfes vivia el servei domèstic, la planta baixa estava dedicada a celler, magatzem i estable, el seu interior estava dividit en habitacions comunicades entre elles per portes i passadissos, també solien disposar d'algun element defensiu com eren torres, espitlleres i merlets⁷⁵⁴.

D'altra banda, els vescomtes de Gallano amés de l'*alberch* de la ciutat de València, disposaven d'altres cases senyorials repartides per les seues respectives senyories, la residència més habitual després de la casa de València era el castell de Riba-roja, en el qual el vescomte degué passar la seua infantesa i adolescència, i que era la seua residència habitual des del seu matrimoni amb Beatriu de Mur tal com apareix a

⁷⁵³ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96. "Item més, un alberch situat e posat en la parròquia de Sent Lorenç de la dita ciutat de València. Tengut sot directa senyoria, part del dit alberch, de la loable almoïna de la Seu a cens de huytanta sous reals de València pagadors cascuns anys en certs terminis. Los quals se aferma per lo venerable mossèn Jacme Perelló, collector de la dit almoïna, que son ab fadiga ab loisme. E l'altra part del dit alberch hon està la torre es tengut sot directa senyoria del venerable mossèn Pere Blasco, prevere beneficiat en la Seu de València, del benefici en aquella instituït sot invocació de (*en blanc*) a cens de deu sous censals rendals, e annuals, e perpetuats, pagadors cascun any en la festa de Sent Miquel. Los quals axí mateix aferma lo dit mossèn Pere Blasco són ab loisme e fadiga. E més, e altra part del dit alberch es tengut sot directa senyoria dels capellans e clero de la sglésia parroquial del benaventurat Sent Martí de la dita ciutat de València a cens de XV sols de la dita moneda rendals annuals e perpetuats pagadors cascun any en la festa de Tots Sants. Los quals lo venerable mossèn Miquel Apparici, prevere collector del dit clero, aferma que són ab fadiga e luïsmo. Afrontat lo dit alberch, per entegre, ab cases de la herència del magnífich en Martí Scolà, e ab adzucarch, ço és carrer que no passa, ab tres carreres públiques a les spatlles ab cases de Anthoni Bertran, *quondam* corredor de la cort civil."

⁷⁵⁴ Vid. FURIÓ, Antoni. (2001): *Història del País Valencià*, València, p. 211-212; també QUEROL FAUS, Fina. (1963): *La vida valenciana en el siglo XV*, València, pp. 58.59 i en la figura 29 es fa una reconstrucció de la casa que Jaume Roig tenia a València, seguint l'inventari fet després de la seua mort; i RODRIGO LIZONDO, Mateu. (2009). "Els senyors medievals d'Albalat dels Sorells i la construcció del castell. Nota cronològica". *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, n° 59, València, pp. 37-69

la documentació, els vescomtes van continuar vivint en el castell de Riba-roja fins que en l'any 1472 Sanç (II) Roís de Liori va fer donació de la senyoria de Riba-roja al seu fill Joan Roís de Liori, qui llavors va passar a viure en aquell castell juntament amb la seua segona esposa Beatriu de Montcada. A més del castell de Riba-roja el vescomte també disposava d'altres cases senyorial en la població de Gorga i en la de Betxí, la població de Gorga era la localitat des de la que s'administraven les valls de Seta i Travadell, en ella existia un Palau on habitava el governador de les dites valls, edifici que va existir fins a l'any 1857, en que va ser enderrocat el portal amb el seu bell arc de pedra i tot el palau contigu, damunt del portal hi havia una habitació que donava a la plaça Major de Gorga, i per la part de fora el palau tenia forma de fortalesa amb les seues corresponent espitlleres, en aquesta casa senyorial amés de residir el governador de les valls, estava també la presó, la casa de l'alcaid i de l'alguatzir, la finestra de la presó donava a l'arc del portal, i la casa de l'alcaid a la part de fora del portal; així mateix abans de construir-se la Casa de la vila, els consells, les juntes i els judicis es celebraven en el Palau⁷⁵⁵.

Quan el 30 de març de 1472 el vescomte de Gallano li va donar al seu fill Joan Roís de Liori la senyoria de Riba-roja amb el seu castell⁷⁵⁶, lloc que havia estat la residència habitual dels vescomtes, el vescomte va decidir que tenia que construir-se una nova residència senyorial fora de la ciutat de València, el Palau de Gorga tanmateix quedava massa lluny de la capital del regne, llavors li quedava al vescomte el castell de Betxí, però aquest devia ser un edifici molt deteriorat o fins i tot en ruïna, ja que es tractava d'un castell construït en la segona meitat del segle XIV, feia ja més d'un segle. La qüestió és que Sanç (II) Roís de Liori va decidir construir-se un nou alberg en la senyoria de Betxí, la qual només distava un dia de camí de la capital de regne. La fase constructiva abastaria des de el 30 de maig de 1472 fins al 28 de febrer de 1477 que el palau-castell estaria ja habitable, així mateix el 6 de desembre el vescomte signa uns documents en Betxí, i el 8 de desembre consta documentalment la residència del vescomte de Gallano en l'edifici "*in januarii domus quam spectabilis Sancius Roiç de Lihori habet et tenet in suo loco de Bechi, personaliter constituti dictis spectabili Sancius Roiç de Liori vicecomes de Gallano et dominus eiusdem loci de Bechi*"⁷⁵⁷, així

⁷⁵⁵ GASCÓ ALFONSO, Agustín. (1886) *Historia de la Virgen Santísima y de la villa de Gorga*, València, pp. 13-14

⁷⁵⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 2, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n.

⁷⁵⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n. (Betxí a 8 de desembre de 1477). Vid. Col·lecció documental, Document 65

mateix sabem que mentre duraven les obres els vescomtes vivien en València i ocasionalment, el 4 d'octubre de 1477 la vescomtessa estava en la localitat de Mislata⁷⁵⁸.

Podem seguir la descripció de l'edifici del palau-castell de Betxí per la descripció que es fa en l'inventari dels béns del vescomte de Gallano⁷⁵⁹, és pel dit document que va ser confeccionat per la seua hereua Isabel Roís de Liori i la seua vídua Beatriu de Mur, en el que es detallen tots els béns que posseïa el difunt vescomte, i que comença amb l'existència del palau-castell de Betxí, en el qual cambra per cambra es descriuen tots els béns que eren propietat del difunt.

El Palau era una construcció d'estructura gòtica, amb un primer nivell, o planta baixa organitzada al voltant de l'ample pati central, que seria l'antic patí d'armes del castell, pati que recorda a palaus similars del regne de Sicília, com el mateix Palau Sclaffani que ser va propietat del vescomte. Era un edifici quadrangular totalment tancat amb una sola porta d'entrada que mirava a la plaça de Betxí, estava rodejat per un fossat d'uns quatre metres d'ample i tenia un pot llevadís a la porta d'entrada, creiem que com molts dels castells de la mateixa època comptava amb quatre torres als quatre angles del quadrat el que reforçaria el seu caràcter de fortalesa, en cadascuna de les quatre façanes del primer pis es disposaven cinc finestres, decorades amb arcs geminats d'estil gòtic, de les quals en 1919 encara es podia veure una. Així mateix sabem per diversos document que el pati central del palau, a causa de la seua amplitud, funcionava com una veritable plaça pública, i d'aquesta manera apareix reflectida en la documentació, “en la plaça de la casa del dit senyor”⁷⁶⁰, ja que en aquest patí es trobava el pou, adornat amb un bell brocal de pedra d'estil gòtic que encara es pot veure a les fotografies, i també l'escala que permetia l'accés a la planta noble de l'edifici, que era on els vescomtes i la seua família tenien la residència. Així mateix sabem, per les obres recents que han estat realitzades entre els anys 2013 i 2014 en el pati del palau de Betxí, que en aquella època es va construir en el pati del palau una escala a la part nord-est del patí, la qual donava accés al pis superior, que era on estava la planta noble de l'edifici, que corresponia amb la vivenda dels vescomtes de Gallano. També va ser llavors quan es va obrir un arc apuntat que donava accés de la porta exterior del palau, situada a la plaça Major de

⁷⁵⁸ Ididem.

⁷⁵⁹ MESADO GIMENO, Xavier i NEBOT GARCIA, Ferran. (2010): *El Palau-castell de Betxí, l'inventari d'en Sanç Roís de Liori vescomte de Gallano*, Betxí.

⁷⁶⁰ SNAHN, Osuna, C. 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 81

Betxí al pati central de l'edifici, per la part interior del pati sobre l'arc apuntat hi ha unes mènsules de pedra, tal com es pot veure a la fotografia de 1919, que sostenien unes bigues de fusta que formarien un corredor exterior que passaria per damunt de l'entrada, el qual pujant directament per l'escala comunicaria les estances de la part nord-oest de la primera planta amb les de la part sud-est de l'edifici.

La planta baixa estava ocupada per l'estable, diversos magatzems entre ells la casa de la llenya, i altres dependències, una s'anomenava "Palau", amb el significat de cambra gran, habitació o conjunt d'habitacions d'un edifici, i una dependència era anomenada la "Casa de l'aljama", espai que el vescomte havia destinat com a lloc on l'aljama mudèjar tinguera les seues reunions, posteriorment l'1 de setembre de 1486 aquest espai va ser reintegrat al vescomte per part de l'aljama, amb un acord segons el qual l'aljama cedia al vescomte aquest espai i el moblava amb els seus propis recursos, de manera que a partir de llavors servirà de lloc de residència per als servents i el servei domèstic del vescomte, que fins aquell moment vivien allotjats en les cases particulars dels mudèjars, cosa que va ocasionar problemes de convivència⁷⁶¹.

La primera planta era la planta noble, en total al primer pis hi havia tres cambres grans, les quals corresponien una a per a cadascú dels vescomtes, més una cambra primera que feia de rebedor, la cambra del vescomte estava en la part nord, que era la més càlida vista des del pati interior, i la de la vescomtessa en la part est, mentre que en la part oest estaven la resta de cambres i recambres dels altres membres de la família, i en la part oest estaven les cuines, el rebost i sobre tot l'ample menjador que donava a la plaça Major de Betxí per damunt de l'entrada al palau. A partir de la construcció del palau-castell de Betxí com a la seua residència temporal, els vescomtes de Gallano hi van viure en ell juntament amb tota la família i els servents, fins als darrers dies de la seua existència, ja que tots dos van morir a les seues cambres del palau.

⁷⁶¹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 81. "per quant a la dita aliama e singulars de aquella és cosa molt enugosa e dampnosa donar posada per les cases de aquells als scuders, servicials e sclaus de la casa del dit spectable senyor Vezcomte, que la dita aliama done e sia tenguda donar al dit spectable Senyor cinquanta liures moneda reals de València per a la dita servitut per obs de comprar roba per als lits de aquells, e que lo dit spectable Vezcomte prometa axí com ab lo present capítol promet a la dita aliama fer-los perpetualment franchs de la dita servitut de donar posada a scuders, servicials e sclaus de la dita casa sua, e vol e li plau que per sa senyoria ni per altri en loch seu puiquen ésser compellits e forçats donar posada en deguna casa de aquells als sobredits scuders, servicials e sclaus de aquell, ni-l puixa demanar ni forçar a fer-los donar roba alguna per als lits de aquells, ans los absol de la dita servitut e roba. Ítem es stat concordat entre les dites parts que la dita aliama done com ab lo present capítol dona al dit spectable Vezcomte *la casa que la dita aliama té en la plaça de la casa del dit senyor*, hon los dits scuders, servicials e sclaus jauran franquament, e que la dita aliama haga de tenir conreu de adobar la dita casa tota hora qu'es plourà e de altres obres necessàries"

Així mateix cap a la seixantena d'anys Sanç (II) Roís de Liori començà a preocupar-se del seu descans etern, després de la mala experiència amb els altars i la tomba manats construir pel seu pare en el seu testament, però que tanmateix mai van arribar a edificar-se, el vescomte va decidir ocupar-se ell personalment de la construcció d'una capella que fora el seu lloc de descans etern i el de tot el seu llinatge, per a la qual cosa, en data 19 de juny de 1476 en la ciutat de València, estant reunits Joan Mir mestre en teologia, provincial de la orde de Sant Francesc i vicari general, Bartomeu Ferrer custodi del monestir de Sant Francesc de València i els altres frares del monestir, van decidir concedir-li al vescomte de Gallano una capella, a canvi ell va prometre donar al monestir 16.000 sous per a misses i per a les obres del convent. Es tractava d'una capella que antigament havia pertangut al doctor en lleis Pere Belluga, la qual estava situada sobre uns esgraons en l'església major del monestir en la part esquerra de l'altar major, i que confrontava amb la capella dita dels Vilaragut, capella que comptava a més amb una sepultura, o vas, on podrien soterrar-se els vescomtes i els seus successors, en l'altar de dita capella es devien celebrar 3.000 misses, de les quals una era per l'ànima del rei Martí de Sicília, altra per l'ànima de l'almirall de Sicília i la tercera per la conservació de la salut del vescomte, tanmateix la resta de les misses les reservava per a després de la seua mort, per pregar per la seua ànima i per les ànimes de llur esposa i fills i tots els difunts, misses que serien dites cada dissabte en l'altar de la Verge Maria i cada dilluns en una missa de rèquiem⁷⁶².

Com que ja no la necessitava, el 15 de setembre de 1485, Sanç (II) Roís de Liori va donar a la seua neta Iolant de Centelles, filla d'una filla seua i de Bartomeu Sentllir de Centelles, la qual professava de monja en el convent de la Saidia de València, una capella que posseïa a l'església major del dit convent, sota la invocació de Sant Llorenç, capella que afrontava amb la capella del retaule de Sant Pere i amb la sagristia nova, per a que na Iolant poguera fer-se una sepultura, així mateix li donava els drets a la sepultura i que poguera canviar les armes dels Liori per les pròpies dels Centelles⁷⁶³.

Deu anys més tard de la concessió de la sepultura, en València a 16 de novembre de 1486, Mario Berga vicari general de l'orde de frares menors juntament amb els frares

⁷⁶² SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, años 1476-2477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476, f. s/n.

⁷⁶³ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1485, f. s/n. Aquest convent de la Saidia va ser fundat per Teresa Gil de Vidaure i va ser afavorit pel llinatge Xèrica, Gracia una filla de Gil (I) Roís de Liori i de la seua primera esposa Maria de Romaní va ser monja del dit monestir, tal vegada era la seua capella.

de Sant Francesc convocats en capítol⁷⁶⁴, li concediren a Sanç (II) Roís de Liori una nova capella distinta de l'anterior, però així mateix situada en l'església del monestir, capella que s'havia de construir de bell nou sota la invocació de la verge Maria de la Neu, i que afrontava amb la capella de Jaume Gisquerol notari de València i amb la de Francesc Pérez apotecari de València, al document s'especificava que hi pogueren construir un vas com a lloc de sepultura del llinatge, amb els drets de sepeli dels cossos del vescomte, la vescomtessa, els fills i tots els altres successors, també que fora de la capella el vescomte posseirà dotze pams a comptar des de les grades de la capella on podia posar les armes del llinatge, i finalment que perpètuament foren dites misses per les ànimes dels vescomtes i els seus successors en el dia de Tots Sants i en els seus aniversaris. Sanç (II) Roís de Liori, va acceptar aquestes noves condicions, i va manar que per a decorar la capella, a les seues costes s'elaborara un retaule de la verge Maria de la Neu, juntament amb altres imatges, i també que es fera un reixat de ferro per a tancar-la, a canvi va donar al monestir de Sant Francesc un censal de 1.000 sous anuals per al seu manteniment i conservació, més altres 1.000 sous anuals per caritat i per mil misses que els frares franciscans havien de celebrar en la seua capella i per les amortitzacions de dit censal. Posteriorment el 9 de gener de 1493, fra Pere Castroval ministre i vicari general de l'orde de Sant Francesc de la província d'Aragó i els frares del dit monestir van aprovar la concessió de la capella⁷⁶⁵, així mateix li van concedir que li farien una missa alta amb diaca i sotsdiaca els dies dilluns, dimarts, dimecres i divendres de Tots Sants, el dijous del Corpus Cristi i el dissabte de la Verge Maria, i el diumenge Consagrat una missa alta, amés de les misses dedicades a les ànimes del vescomte i els seus familiars, i Sanç (II) Roís de Liori va prometre donar al convent de Sant Francesc 30 lliures cada any i que cada dia de Nadal els hi donaria 9.000 sous amortitzats.

⁷⁶⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.: Onofre Maronga guardià del monestir de Sant Francesc de València, Bartomeu Ferrer, misser Antoni Maronga mestre en teologia, fra Martí Escoriola presentat en teologia, fra Miquel Pujades, fra Nicolau Gumbau, fra Francesc Maça, fra Miquel Borraç, fra Joan Maymó, Fra Antoni Vinader, fra Martí Pérez, fra Miquel Catalunya, fra Joan Siurana, fra Jaume Camps, fra Joan Caranyena, fra Ausiàs Gaçò, fra Francesc Hugo prevere, fra Alfons Martí, fra Miquel de Longares, fra Pere Berlanga i fra Joan Sart diaca

⁷⁶⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n.. Els frares eren: Melxor Santfeliu, custodi del monestir de Sant Francesc de la ciutat de València, Joan de Moros, guardià, Antoni Moronge, Domènec Logar, mestre en Teologia, fra Martí Riudaura, Pere Ferrer, Nicolau Gumbau, Antoni Vinader, Nicolau Moro, Pere Matron, vicari, fra Mateu Ostensis, mestre de novicis, Miquel Borràs, Alfons Martí, Joan Sanchis, Antoni Caranyana, Miquel Martí, Jeroni Joan, Francesc Joan, Miquel Franch, Pere Joan, Roderic de Roha, Martí de Moya, Joan de Vergara, Jeroni Forment i Pere Calvo.

En el palau-castell de Betxí el 5 de gener de 1496 el vescomte de Gallano va fer el seu darrer testament davant del notari de la família Lluís Collar⁷⁶⁶, van ser testimonis del dit testament Baltasar Gallach doctor en lleis, Pere Martorell donzell senyor de Benihomer, tots dos habitants de València, i el rector l'església de Betxí mossèn Martí Sempol. Al seu darrer testament el vescomte va elegir marmessors a Lluís Mercader prior del monestir de Valldecris, Berenguer Martí de Torres ciutadà de València i a la vescomtessa Beatriu de Mur, va manar que el seu cos fora dipositat a la capella de la Verge Maria de la Neu del convent de Sant Francesc de València, soterrament que havia de ser oficiat amb una missa solemne i altres d'aniversari i cap d'any, i en la cerimònia havia d'intervindre la confraria de la gloriosa Verge Maria de la Seu de València, i així mateix havien de participar els preveres de totes les parròquies i de les altres esglésies de la ciutat de València.

El vescomte manava que dels seus diners (que segons el testament es trobaven en una caixa o caixes que tenia al seu Palau-castell de Betxí) es feren diverses donacions per a dir misses i per a obres pies a diversos convents i monestirs valencians⁷⁶⁷. També va fer diversos llegats al seus familiars i als servents, així va manar que tots els servidors de la seua casa, tant homes com dones, foren vestits de negre, els homes de gramalles i capirons i les dones de mantells.

Pel que fa a la família, a la seua filla sor Ramoneta de Liori, monja del monestir de Santa Clara de la ciutat de València, li donà un violari de 600 sous anuals, a la seua nora Beatriu de Montcada i Vilaragut, 7.000 sous, com a hereua del seu fill, per a instituir un aniversari en l'església parroquial de Betxí, segons havia deixat escrit Joan

⁷⁶⁶SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 91. Vid. FERRANDIS IRLES, Manuel. (1903): "Notícias ... Op. cit., p. 438

⁷⁶⁷ Al convent de Sant Francesc de la ciutat de València deixava 1.000 sous per a fer mil misses de rèquiem i per a caritat, i va manar fer un drap de brocat d'or per adornar la seua tomba els dies de Tots Sants i Dijous Sant, i donà al frares del convent de Sant Francesc un censal de 600 sous anuals per a obres de caritat. A la Seu de València altres 500 sous per a misses de rèquiem, i que se li donara un sou a cada prevere o frare que participara en el soterrament. Al monestir de Sant Jerònim de Cotalba altres 1.000 sous per dir mil misses de rèquiem. Al monestir de la Verge Maria de la Murta altres 500 sous per a dir cinc-centes misses de rèquiem. Al monestir de Santa Maria de Portaceli altres 500 sous per a dir cinc-centes misses de rèquiem. Al monestir de Valldecris altres 500 sous per a dir les cinc-centes misses. Al monestir de Santa Caterina d'Onda altres 200 sous per a dir dues-centes misses de rèquiem. Al monestir de Sant Agostí de València altres 200 sous per a la mateixa cosa. Al monestir de la Puritat de València, també deixava 200 sous per a dues-centes misses. Igualment al monestir de la Verge Maria del Carme de València amb altres 200 sous. També va donar 200 sous al monestir del Sant Esperit de Morvedre. Va llegar 100 sous al monestir de Sant Vicent de València per a cent misses de rèquiem. Altres 100 sous al monestir de Sant Bernat per a dir cent misses i per caritat. I finalment altres 500 sous al monestir de Santa Caterina de Siena de la ciutat de València per a dir misses per la seua ànima. Així mateix també va donar 1.000 sous per a l'església de Betxí.

Roís de Liori al seu testament; a la seua muller Beatriu de Mur, manà que li fora pagada la dot de 10.000 florins, es a dir 110.000 sous barcelonesos, més el creix de 55.000 sous, en total 165.000 sous moneda reals de València, a més que tots els béns mobles que es trobaven a la seua casa de Betxí, exceptuant els diners, or, argent, pedres precioses i altres joies, manava que els gaudira en usdefruit durant tota la seua vida, i que de manera vitalícia recollira totes les rendes, fruits, drets i emoluments de la senyoria de Betxí, rendes sobre les que s'havia assegurat la dot i el creix de la vescomtessa després de donar la senyoria de Riba-roja al seu fill en 1472.

Finalment Sanç (II) Roís de Liori declarava hereua universal de la resta dels seus béns la seua neta Isabel Roís de Liori, la filla major de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada i Vilaragut, “Tots los altres bens nostres axí sehents, com semovents, deutes, drets e accions, a nos pertanyents e pertanyer podents e devents, lluny o prop, ara o sdevenidor, per qualsevol títol, causa, manera o rahó, donam e llexam, per títol de herència universal, a la egrègia, e molt cara e amada neta nostra, dona Ysabel Roiz de Liori, muller del egregi don Alfonso de Cardona, filla del noble don Joan Roiz de Liori, *quondam*, cavaller, fill nostre, habitador de València, e de la molt noble dona Beatriu de Montcada, muller de aquell”. En el testament s'establia la condició sobre el vincles hereditaris, en els quals es preferia l'home a la dona, i el primogènit als següents, també s'establia que el fill i hereu d'Isabel Roís de Liori s'hauria d'anomenar Sanç Roís de Liori i portar el cognom i les armes del llinatge del seu avi.

Poc de temps més tard, mentre vivia al palau-castell de Betxí, el vescomte de Gallano va emmalaltir a una edat molt avançada, que ultrapassava els 80 anys, no coneixem quina va ser la malaltia que patia, però sabem que va rebre la visita d'un metge negre de València anomenat mestre Salvador Abril a qui li van pagar sis castellanes d'or per la visita, era el mateix metge que ja havia tractat amb anterioritat a la vescomtessa quan es va posar malalta en 1495, llavors però amb major èxit, poc després de la visita, el 3 de juliol de 1498, Sanç (II) Roís de Liori moria en la seua cambra als huitanta dos anys d'edat. Després de morir, el cos del vescomte de Gallano va romandre en vetlla tot un dia en l'església de Betxí on li van fer tot el cerimonial corresponent, per la nit les seues despulles van ser traslladades per una comitiva de dotze preveres fins a la ciutat de València, on li van fer un soterrament solemne amb processó general, comptant amb el concurs de capellans, portadors de creus i campaners, als quals acompanyava el seguici de la seua família i servents, juntament amb la família del gendre Alfons de Cardona, tots ells vestits de negre per a l'ocasió

segons es manava al testament. El cos del vescomte de Gallano va ser soterrat en el vas del seu llinatge de la capella de la verge Maria de la Neu del monestir de Sant Francesc de València. Capella que desgraciadament no podem conèixer en l'actualitat ja que el convent de Sant Francesc de la ciutat va ser enderrocat a principis del segle XX. Finalment el testament va ser publicat a Betxí el 5 de juliol de 1498, dos dies després de la mort del vescomte, i l'endemà la hereua universal Isabel Roís de Liori i la vídua Beatriu de Mur van confeccionar l'inventari *post mortem* dels béns del difunt vescomte de Gallano.

La acceptació de la herència del vescomte de Gallano per part de la seua neta Isabel Roís de Liori es va fer a “benefici d'inventari”, doncs per tal de saber quins eren els béns pertanyents a dita herència es va manar la confecció d'un inventari de tots els béns que tenia el vescomte, i en aquesta ocasió va ser el notari de la família Cardona Guillem Exernit l'encarregat de confeccionar el document, que va ser fet a Betxí el divendres 6 juliol de 1498⁷⁶⁸, tres dies després de la mort del vescomte, en ell es contenia la descripció de tots els béns que eren propietat del difunt.

Començava el document indicant la situació del palau-castell en la plaça de Betxí: “Primo un alberch, situat e posat en lo dit loch de Bechí, franch e quití, conffrontant ab la carniceria e plaça del dit loch, ab alberch de Xaxo moro del dit loch, e ab carrera pública”. Després passava a descriure tots els béns mobles continguts al seu l'interior, resseguint l'inventari hem pogut reconstruir a *grosso modo* com estaria distribuït el palau-castell internament, el primer pis, el terrat, i la planta baixa com ja hem dita abans, la imatge del palau que hem pogut fer-nos a partir de l'anàlisi dels béns inventariats ens pot acostar a una visió bastant aproximada del que era l'edifici. En el primer pis de l'edifici, habitaven els senyors en dues cambres principals sobre les quals s'estructuraven tota una sèrie de recambres annexes. Aquestes dues cambres eren grans i ricament decorades amb fons teixits d'importació, propis de la moda de la segona meitat del segle XV, la presència de grans llits era important i disposaven d'abundant roba per a endosserar-los, com era costum en les cases riques de l'època, també l'argenteria presentava elements de qualitat que denotaven les possibilitats econòmiques dels vescomtes de Gallano, en uns moments en els que la noblesa valenciana sofreix un empobriment constant. Pel que respecta a la indumentària, pròpiament dita, del

⁷⁶⁸ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 91. Vid. MESADO GIMENO, Xavier i NEBOT GARCIA, Ferran. (2010): *El Palau-castell de Betxí, l'inventari d'en Sanç Roís de Liori vescomte de Gallano*, Betxí.

vescomte és on els béns inventariats no reflecteixen clarament l'estatus del senyor. Sí be és cert que algunes peces de vestir són d'indubtable qualitat, tanmateix en falten d'altres, com les camises, o en són molt escasses, com els gipons. Açò ho podríem atribuir a l'avançada edat del senyor, huitanta-un anys, i no a cap altre motiu, però, el que resulta més estrany és la pràctica absència de joies i moneda. No coneixem tampoc el motiu, però també és estrany, que no aparega en l'inventari ni cap arma ni cap arreu per aparellar les cavalleries. Pot ser, el senyor ja s'havia després de totes aquestes propietats o li les havia donades al fill. Pot ser, la mort de l'hereu i la certesa que s'extingia el llinatge, van fer que el senyor encetara tot un procés de donacions pies que van minvar el seu patrimoni. Així mateix coneixem l'inventari realitzat sobre els béns mobles del fill del vescomte Joan Roís de Liori, que morí abans que el seu pare, que eren a llur castell de Riba-roja. En ell es detallen una sèrie de vestits i joies que resulta aclaparador per la seua quantitat i qualitat i que no tenen res a veure amb els escassos béns presents al palau-castell de Betxí⁷⁶⁹.

Després d'inventariar tots els objectes que s'hi trobaven a l'interior del palau, inclosos els esclaus i els animals de càrrega, el document passava a descriure la resta dels béns que el difunt vescomte tenia en les altres senyories situades en el regne de València, senyories que eren el lloc de Betxí, les valls de Seta i Travadell (de les quals una tercera part pertanyia a les monges menors de Xàtiva), i el lloc de Riba-roja (que pertanyia a Isabel Roís de Liori, però que de fet estava posseïda per sa mare Beatriu de Moncada i Vilaragut, vídua de Joan Roís de Liori). El vescomte tenia també una casa senyorial situada a la ciutat de València en la parròquia de Sant Llorenç, per la qual pagaven cens als propietaris que eren diverses institucions eclesiàstiques, com ja hem vist abans al parlar de les cases senyorials.

De fet, l'inventari és el darrer testimoni de la vida del vescomte de Gallano i suposa al mateix temps el punt final del llinatge Liori que es va perdre amb ell. Així a partir de la mort del fill, Joan Roís de Liori en juliol de 1489 nou anys abans, Sanç (II) Roís de Liori va anar preparant el seu pas a l'altra vida, cosa per la qual havia manat construir la capella de la Verge Maria de la Neu al convent de Sant Francesc de València, i va deixar al seu testament la quantitat de 1.000 florins per a pregar per la seua ànima i la dels seus familiars, i per a obres pies. Així mateix es va disposar a

⁷⁶⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 84

transferir tot el seu patrimoni, juntament amb el cognom i les armes del seu llinatge a la seua neta Isabel Roís de Liori, que estava casada amb Alfons de Cardona, però amb la condició que el seu fill primogènit prenguera el nom i el cognom del llinatge i portara les armes de Liori, el qual va passar al seu besnét Sanç de Cardona i Roís de Liori.

Així mateix en l'inventari apareixen tots els béns mobles que li corresponien en usdefruit a la vescomtessa Beatriu de Mur, la qual es comprometia a restituir-los a la seua neta després de la seua mort⁷⁷⁰.

Del matrimoni entre Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur, només hi van tindre un fill i dues filles:

1. Ramoneta, va ser monja en el convent de Santa Clara de València.
2. Una altra filla, de la no coneixem el nom però que es podria dir Joana, que es va casar amb Bartomeu Sentllir de Centelles senyor de Cortes d'Arenós i Almedíxer i que va morir abans de 1459, matrimoni que va tindre una filla anomenada Iolant de Centelles, la qual va ser monja en el convent de la Saidia de València.
3. Joan Roís de Liori, va ser l'hereu del llinatge, es va casar dues voltes, la primera amb Francina Centelles i Boïl, i la segona amb Beatriu de Montcada i Vilaragut.

Així mateix el vescomte de Gallano, va tindre una filla il·legítima fora del matrimoni anomenada Caterina, a qui el vescomte li va donar el seu cognom i la va casar amb el noble Joan Torrelles.

5.1.2.2 El llinatge Mur i la vescomtessa Beatriu de Mur i Maça de Liçana (1427-1499)

El llinatge Mur era un llinatge establert al principat de Catalunya, concretament a la baronia de Mur situada al Pallars Jussà, lloc on estava el castell de Mur, el llinatge

⁷⁷⁰ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96 “Tots los quals dits béns mobles desús dits, e la capseta ab la creueta d’argent hon stà engastat del Sant Fruit de la Vera Creu, ab tota la tapiceria dessús continuada, e totes altres coses dessús scrites, exceptats tot lo argent, sclaus y esclaves e mules, dessús contengudes e scrites, restaven en mà e poder de la dita spectable dona Beatriu de Mur e de Liori, vezcomptesa de Gayano, *relict*a del dit spectable senyor don Sanxo Roïç de Liori, quondam vezcompte de Gayano. E aquells, se retingé e confessà haver retengut vers si, per tenir en usuffruit aquells de tota sa vida, *juxta forma* de llegat fet per lo dit spectable senyor vezcompte, *quondam* marit seu, en lo dit seu testament dessús kalendariat. E los quals, promès e se obliga, après obte seu, restituhir e tornar a la dita egrègia dona Ysabell Roïç de Liori y de Cardona, neta sua, present e acceptant, e als seus, *juxta forma* del dit legat e de les paraules en aquell apposades”.

també eren senyors, des de mitjans del segle XIV, de les baronies d'Albí i Cervià, situades a la comarca de les Garrigues⁷⁷¹.

A València, el 19 d' abril de 1424, davant del notari Joan Eximeno, es van pactar els capítols matrimonials, entre Pero Maça de Liçana i la seva germana Isabel Maça, esposa d'Eximén Pérez d'Arenós, d'una part, i Hug Pere de Mur de l'altra, per contraure matrimoni amb Blanca Maça⁷⁷², en el mateix acte Hug Pere de Mur, va reconèixer haver estat pagat de la dot, i augmentà la donació esponsàlicia amb certs llocs i castells. El 9 de novembre de 1424 en la localitat de Moixent, el justícia, els jurats i altres habitants de Moixent nomenaren síndic Aparici Galindo, veí de la mateixa població, per a vendre (amb llicència dels senyors Pero Maça de Liçana, la seva muller Brianda Cornell i un fill, Lluís Cornell de Maça) a Hug Pere de Mur, cavaller, un censal de 2.000 sous carregat sobre els béns de la senyoria de Moixent, segons el que establien els capítols matrimonials signats entre Hug Pere de Mur i Blanca Maça, filla de Pero Maça de Liçana⁷⁷³. En la mateixa ciutat de València i davant del mateix notari, el 29 de novembre de 1424, es van ratificar els capítols matrimonials fets entre Hug Pere de Mur, fill del difunt Pere de Mur, i Blanca Maça de Liçana, filla de Pero Maça de Liçana, millorant els capítols matrimonials i augmentant la dot de la núvia⁷⁷⁴.

El 21 de juny 1429 des del campament reial d'Alfons el Magnànim, situat en la frontera de Castella, i amb ocasió de la guerra que llavors enfrontava Castella amb la Corona d'Aragó, el noble Hug Pere de Mur, senyor de Mur i Albí, va fer testament en el qual instituïa hereu universal el fill que la seva muller portava al ventre, a condició que fora un fill, en cas contrari, sí era filla, com així va ser al final, l'hereu del llinatge seria el fill primogènit de la seva filla major, Brianda. I poc després el 17 de juliol de 1430, a l'Espluga Calba, hi signava un codicil pel qual manava pagar alguns deutes⁷⁷⁵. Sabem que Hug Pere de Mur va morir en combat en Monreal del Campo en agost de 1430, ja que a partir d'aquesta data, Blanca Maça de Liçana ja era reconeguda com a vídua. Del dit matrimoni entre Hug Pere de Mur i Blanca Maça de Liçana van tindre tres filles:

1. Brianda Pere de Mur, casada amb el seu cosí germà Nicolau Carròc d'Arborea,

⁷⁷¹ “Llinatge Mur” *Gran enciclopèdia catalana*, www.enciclopedia.cat/enciclopèdies/gran-enciclopèdia-catalana [consulta 23/01/2014]

⁷⁷² Arxiu Històric de la BC, N° Registres: 11880, 11919, 11918, 11983, 15002, 15017, 15048 i 20158.

⁷⁷³ Arxiu Històric de la BC, N° Registre 20157

⁷⁷⁴ Arxiu Històric de la BC, N°. Registres: 11913, 20161, 20165 i 11881

⁷⁷⁵ Arxiu Històric de la BC, N°. Registres: 17853, 12851 i 21653

senyor de Terranova en el regne de Sardenya.

2. Beatriu de Mur, casada amb Sanç (II) Roís de Liori, II vescomte de Gallano.
3. Isabel de Mur.

Per un document datat en 1446 sabem la data de naixement de les filles: Brianda la filla major va néixer en 1426, i Isabel la filla menuda, ho va fer en 1429, per la qual cosa Beatriu degué néixer entre finals de 1427 i principis de 1428⁷⁷⁶.

El avis materns de Beatriu de Mur i de Maça de Liçana, eren Pero Maça de Liçana i d'Alagó, senyor de Moixent, Monover, Xinosa, la Font de la Figuera, Pinet, Novelda i el castell de la Mola, senyories del regne de València, (mort en 1448), i Brianda Cornell i de Luna. D'aquest matrimoni van procedir els fills següents:

1. Martí Maça de Liçana i Cornell, senyor de Moixent, Novelda, Monover, la Font de la Figuera, el castell de la Mola, Xinosa i Pinet, es va casar amb Rafaela de Rocafull.
2. Lluís Cornell i Maça de Liçana, es casà amb Constança d'Avalos, va ser un cavaller aventurer.
3. Blanca Maça de Liçana i Cornell, casada amb Hug Pere de Mur, senyor de Mur.
4. Joan Francesc Maça de Liçana i Cornell, es casà amb Beatriu Carbonell.
5. Caterina Maça de Liçana i Cornell.

D'alta banda, els seus avis paterns eren Lluís de Mur i Pere d'Albí (mort en 1408), i Beatriu Alamany de Cervelló. D'aquest matrimoni van haver el fills següents:

1. Beatriu de Mur, casada amb Francesc Carròç d'Arbòrea, baró de Terranova.
2. Hug Pere de Mur, senyor de Mur, casat amb Blanca Maça de Liçana.
3. Lluís de Mur i de Cervelló, comanador de Tortosa de l'orde de l'Hospital.
4. Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa i secretari del rei.
5. Aldonça de Mur, casada amb Bernat Galceran de Pinós i de Fenollet, vescomte d'Illa al comtat del Rosselló.
6. Acart de Mur, senyor d'Albí, casat amb Elfa de Cardona.

A Montblanc el 10 de gener de 1434, davant el notari Joan Rouric, Blanca Maça de Liçana, vídua d'Hug Pere de Mur que era senyora dels llocs d'Albalat i Segairen al regne de València, va nomenar procurador seu al mercader Pere Andreu, habitant de

⁷⁷⁶ Arxiu Històric de la BC, N° Registre 15919. Ja que en el 10 de febrer de 1446, Brianda confesava tenir 20 anys i Isabel 17,

Montblanc, per a rebre de Pere d'Eixea, batlle i procurador general de Blanca, els 100 florins de renda que percebia sobre els dits llocs⁷⁷⁷.

La vescomtessa de Gallano Beatriu de Mur i Maça de Liçana (c. 1427, Albí (Catalunya) – 5 d'octubre de 1499, Betxí), va ser l'esposa de Sanç (II) Roís de Liori, era la filla segon del noble català Hug Pere de Mur i de Cervelló, senyor de Mur i Albí al principat de Catalunya, i de la noble valenciana Blanca Maça de Liçana.

Els capítols matrimonials per casar-la amb el vescomte de Gallano es van signar a la ciutat de Barcelona el 18 de desembre de 1431, entre els tutors dels dos nuvis Juan (IV) Fernández de Heredia i Dalmau de Mur, quan els nuvis eren encara menors d'edat.

A partir del seu matrimoni amb Sanç (II) Roís de Liori Beatriu de Mur es va convertir en la vescomtessa de Gallano, i va viure amb la seua família primer al castell de Riba-roja, després a Itàlia als regnes de Nàpols i Sicília, i finalment al regne de València, entre les localitats de València, Riba-roja i Betxí. Quan el vescomte va construir el seu palau-castell a Betxí, va traslladar allí la seua residència, allí vivien els vescomtes com una família ampla: el matrimoni, Caterina la filla il·legítima del vescomte, també els fills il·legítims de Joan Roís de Liori, que eren Gil, Isabel i Estefania, i també la seua neta major Isabel Roís de Liori, la qual l'1 de setembre de 1493 es va casar al palau-castell de Betxí amb Alfons de Cardona.

El 5 d'octubre de 1477 estant al lloc de Mislata on vivien els vescomtes de Gallano mentre es construïa el palau-castell de Betxí, la vescomtessa de Gallano, Beatriu de Mur va fer testament, en el qual va declarar usufructuari del tots seus béns, al seu marit, el vescomte de Gallano, i després de la mort d'aquell al seu únic fill, Joan Roís de Liori⁷⁷⁸, al testament apart del seus marit i fill, s'esmentaven els noms dels seus pares Hug Pere de Mur i Blanca Maça de Liçana i el seu oncle Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa, també el del seu confessor fra Mateu Giner de l'orde de Sant Vicent, el de la seua donzella Brianda i del seu criat Franci Amalrich.

Així mateix al palau-castell de Betxí, casa on vivien els vescomtes de Gallano quan eren en aquesta senyoria, en gener de 1495 la vescomtessa Beatriu de Mur es va posar greument malalta i va rebre la visita del metge negre de València, mestre Salvador Abril, per la qual cosa va fer un altre testament, el segons que coneixem, però que tampoc va ser el definitiu, ja que més tard es va recuperar de la malaltia. En la redacció

⁷⁷⁷ Arxiu Històric de la BC, N° Registre 21180

⁷⁷⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477 f. s/n.. Vid. Col·lecció documental, Document 64

d'aquest altre testament fet el 25 de gener de 1495⁷⁷⁹ estaven presents el metge de València Salvador Abril i el rector de Betxí mossèn Bernat Ricart. En ell es concedien diversos llegats als familiars més propers de la vescomtessa; a les seues netes legítimes Isabel i Hipòlita Roís de Liori, i també als altres fills il·legítimes de Joan Roís de Liori: Gil i Estefania, que vivien amb els vescomtes al seu palau de Betxí, així mateix deixava altres quantitats de diners als seus servents: Caterina Cervelló, donzella; Brianda Cervelló, criada; Vicenta Pau, criada; als hereus de Iolant Tormos, pels serveis prestats per dita criada; i a Isabel Miralles, donzella.

Com veiem en el segon testament ja no es nomena al seu fill Joan Roís de Liori, que havia mort en 1489, ni tampoc a Isabel, la filla il·legítima d'aquest, ara les hereues són les seues netes Isabel i Hipòlita, així mateix el nombre de criades ha augmentat passant d'una donzella, un criat i el confessor a dues donzelles i tres criades.

Al morir el vescomte el 4 de juliol de 1498, Beatriu de Mur va quedar com a usufructuària dels béns del seu marit, cosa per la qual el 21 juliol de 1498 es va fer en Betxí, un pacte i concòrdia entre Beatriu de Mur, vídua del vescomte de Gallano, d'una part, i de l'altra els esposos Alfons de Cardona, senyor dels castells i les valls de Guadalest i Confrides, i Isabel Roís de Liori senyora de les baronies de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell, que era la hereua universal del patrimoni del vescomte, segon el qual Isabel Roís de Liori li havia de donar a Beatriu de Mur la quantitat de 4.500 sous per a alimentar-se el primer any⁷⁸⁰.

Finalment, el 12 de juny de 1499, Beatriu de Mur va fer el testament definitiu a la ciutat de València, davant del notari Francesc Benet de Veta, testament que va ser publicat el 29 d'octubre d'aquell any, després de la mort de la vescomtessa ocorreguda el 5 d'octubre de 1499. Com que no s'han conservat el protocol del notari Francesc Benet de Veta no coneixem el contingut exacte del testament, tanmateix sabem que Beatriu de Mur va declarar hereua universal a Hipòlita Roís de Liori, que era la filla menuda de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, a la que li va llegar el pagament del seu creix de 55.000 sous, que estava assegurat sobre les rendes de Betxí. També sabem que la vescomtessa de Gallano va llegar 21 lliures anuals al monestir de Santa

⁷⁷⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 90

⁷⁸⁰ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exemit, any 1498, f. s/n. Dels 4.500 sous, 1.500 sous els havien de pagar el dia 4 d'agost; posteriorment, en València a 16 d'abril de 1499, la vescomtessa va reconèixer que li havien pagat altres 700 sous el dia 4 d'abril de la segona part, i així mateix, l'11 maig de 1499, reconeixia que li havien pagat altres 900 sous de la que era la tercera i ultima part del deute, de manera que el dimecres 15 de maig de 1499, van ser cancel·lat aquest deute de 4.500 sous.

Maria de la Murta de la ciutat d'Alzira, lloc on estava soterrat el seu fill Joan Roís de Liori, (i la fillastra Caterina de Liori), i que va donar per a fer una missa diària per la seua ànima, llegat que posteriorment el 5 d'octubre de 1500 va ser augmentat fins a 30 lliures anuals, 600 sous, cosa per la qual la neta Hipòlita Roís de Liori i sa mare Beatriu de Montcada i Vilaragut van vendre al dit monestir un censal de 600 sous anuals pel preu de 9.000 sous, Hipòlita va fer època dels 9.000 sous pagats pel prior i frares del dit monestir de la Murta a la seua casa dels afores de València⁷⁸¹.

5.1.2.3 La relació dels vescomtes de Gallano amb el llinatge Centelles

La relació entre el llinatge Liori i Centelles, venien de lluny, de l'època del governador d'Aragó, que va casar el seu fill Sanç (I) Roís de Liori amb Ramoneta de Centelles i Riusech, com ja hem vist abans, tanmateix la relació no es va acabar, sinó que va perdurar amb els seus descendents. Així, Sanç (II) Roís de Liori, segon vescomte de Gallano també va concertar el matrimoni dels seus fills amb els membres d'una branca secundària del llinatge Centelles, en concret amb els fills de Pere de Centelles, conegut com a Pere de Riusech, senyor de Cortes d'Arenós.

Pere de Centelles va ser un dels fills de Gelabert de Centelles, baró de Nules, Oliva i Rebollet, (aquell que va ser ferit en la batalla de Llombai), qui va morir en 1409, i de la seua esposa Elionor Cabrera. Mentre que el cap del llinatge Centelles va ser Bernat de Centelles, el seu germà major, qui va heretar la part principal del patrimoni dels Centelles, que eren les senyories de Nules, Oliva, Rebollet i Naso, el qual es va casar amb Elionor de Queralt, baronessa de Rocafort de Queralt a Catalunya; en canvi Pere de Centelles, al ser el fill segon, va heretar la baronia de Cortes d'Arenós, situada en el regne de València.

Pere de Centelles o Riusech, senyor de Cortes d'Arenós en el regne de València, es va casar en primeres núpcies amb Joana de Sentllir, anomenada també Rabassa de Perellós, senyora d'Almedíxer, d'aquest primer matrimoni va tindre un fill anomenat Bartomeu Sentllir de Centelles, el qual va ser declarant hereu universal al testament de la seua mare, fet el 4 de març de 1422 davant del notari de València Bernat de Muntalbà, i publicat el 17 de octubre de 1424⁷⁸², en el que va establir un vincle sobre la baronia d'Almedíxer amb l'obligació de l'hereu de dur sempre el cognom i les armes de

⁷⁸¹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1500, f. s/n.

Sentllir⁷⁸³. Mentre que al testament del seu pare, Pere de Centelles, fet el 25 de setembre de 1459 davant del notari de València Francesc Pelegrí, i publicat el 24 d'octubre de 1466 poc després la seua mort, es declarava hereu en primer lloc al seu germà Gelabert de Centelles⁷⁸⁴. D'altra banda el noble Pere de Centelles senyor de Cortes, es va casar en segones núpcies amb Beatriu Boil, anomenada també Andreu de Castellet, i va tindre una filla anomenada Francina Centelles i Boil.

Els vescomtes de Gallano van casar una filla, anomenada Joana, amb Bartomeu Sentllir de Centelles, però que degué morir abans de 1459, ja que no apareix als testament ni del vescomte ni de la vescomtessa. Però, en canvi sabem que en el palau reial de València, el 24 d'abril de 1459, Sanç (II) Roís de Liori va mantindre un plet per la propietat del béns de la seua filla Joana⁷⁸⁵; posteriorment Bartomeu Sentllir de Centelles es va casar novament amb Joana de Bellvís. Aquest Bartomeu Sentllir de Centelles, senyor d'Almedíxer⁷⁸⁶ i de Cortes d'Arenós⁷⁸⁷, va ser l'iniciador de la branca del llinatge dels Centelles d'Almedíxer, el qual sabem que va morir en 1478⁷⁸⁸. Així mateix sabem que, el 15 de setembre de 1485 en València, el vescomte de Gallano, per amor a la seua neta Iolant de Centelles, donzella, la qual era filla del difunt Bartomeu Sentllir de Centelles i Joana, i era monja del monestir de la Saidia, li va donar una capella que posseïa en la església del dit monestir, la qual estava sota la invocació de Sant Llorenç, i afrontava, amb la capella i retaule de Sant Pere i amb la sagristia nova, per tal que poguera fer-hi una sepultura per a ella i els seus successors, donant-li també els drets de sepultura, i que poguera traure les armes de Liori i canviar-les per altres⁷⁸⁹.

Així mateix els vescomtes de Gallano van casar el seu únic fill i hereu, Joan Roís de Liori, amb una altra filla del mateix Pere Centelles, però en aquest cas de la seua

⁷⁸² ARV, Escribanies de Càmera N° 1738, Exp. 81. Vid. CATALÁ SANZ, Jorge Antonio. (2012): "Integridad patrimonial, perpetuidad, memoria. Contradicciones de los mayorazgos valencianos en la época moderna." *Studia Historica: Historia Moderna*, N° 33, València, pp. 61-95.

⁷⁸³ ARV, Escribanies de Càmera N° 1707, Exp. 48. Ibidem.

⁷⁸⁴ ARV, Índex Cerveró. "Sentllir". (1459, 25 setembre). Testament de Pere de Centelles.

⁷⁸⁵ ARV, Real Cancelleria, Registre N° 87, f. 127 v°. Vid. Col·lecció documental, Document 46

⁷⁸⁶ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (2005). *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia*, València, pp. 155-158

⁷⁸⁷ VILLANUEVA MORTE, Concepción. (2003): "Litigios en el proceso de deslinde y amojonamiento entre los términos de Villahermosa del Río y Cortes de Arenoso en el último cuarto del siglo XV." *Estudis castellanencs*, n° 10, p. 13, Doc. 1

⁷⁸⁸ FLUVIÀ I ESCORSA, Armand de *et alii* (2002): *El Palau Centelles seu del Consell Consultiu de la Generalitat de Catalunya*, Barcelona, p. 61 i també el Quadre genealògic del llinatge Centelles.

⁷⁸⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1, Protocolo, notari Luís Collar, any 1485 f. s/n..

segona esposa, Beatriu Boïl de Castellet, de manera que el 26 de juliol de 1465 en casa del noble Pere de Centelles, es van signar el capítols matrimonials entre Sanç (II) Roís de Liori d'una part i Pere de Centelles i Beatriu Boïl, esposos, de l'altra, per casar els seus fills respectius Joan Roís de Liori i Mur i Francina Centelles i Boïl⁷⁹⁰, com veurem a continuació quan parlem de Joan Roís de Liori.

5.1.2.4 Els vescomtes de Gallano i els servidors del llinatge

Pel que fa a la cort senyorial de Sanç (II) Roís de Liori, veurem en primer lloc els llinatges que eren clients i subordinats del segon vescomte de Gallano.

El principal agent senyorial era Lluís de Camanyes, donzell i habitant de la ciutat de València, formava part d'un llinatge de la menuda noblesa de la Corona d'Aragó, ja que un germà seu, Joan (ja era mort en 1448) vivia, amb la seua esposa Àgata, en la ciutat de Saragossa, juntament amb un fill anomenat Martí de Camanyes⁷⁹¹. Lluís de Camanyes va tindre almenys tres o quatre fills, l'un, anomenat Miquel de Camanyes era donzell⁷⁹²; altre, anomenat Martí de Camanyes habitava en la ciutat de València (o pot ser era el seu nebot⁷⁹³); un altre, anomenat igual que el pare, Lluís de Camanyes també era donzell i habitava a València⁷⁹⁴; i finalment un altre fill, anomenat Joan de Camanyes, era també donzell⁷⁹⁵, i cap a l'any 1464 va substituir el seu pare com a alcaid del castell de Riba-roja i principal agent del vescomte de Gallano.

Lluís de Camanyes era l'administrador general del patrimoni que el vescomte de Gallano tenia en el regne de València, i al mateix temps era alcaid i batlle de Riba-roja, i com a alcaid de Riba-roja cobrava un salari de 1.000 sous anuals. D'altra banda ja era alcaid de Riba-roja, i administrador general dels béns del vescomte, des de l'època de la minoria d'edat de Sanç (II) Roís de Liori i la tutela i administració del seu oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, almenys des de l'any 1431⁷⁹⁶, així mateix el 12 de juny de

⁷⁹⁰ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465 f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

⁷⁹¹ APCCV, Protocol N° 13.888, notari Joan Capdevila, any 1448, f. s/n..

⁷⁹² APCCV, Protocol N° 13.889, notari Joan Capdevila, any 1455, f. s/n. (4 de març de 1455).

⁷⁹³ APCCV, Protocol N° 13.888, notari Joan Capdevila, any 1448, f. s/n.

⁷⁹⁴ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, anys 1459-1462, f. s/n. (12 de gener de 1462)

⁷⁹⁵ Ibidem. (30 de setembre de 1462).

⁷⁹⁶ APCCV, Protocol N° 11.921, notari Joan Capdevila, any 1438, f. s/n. (12 d'abril de 1438).

l'any 1432 va ser nomenar procurador per part del tutor, “*ego Ludovicus de Camanyes, domicellus, alcaydus loci de Ribaroga, procuratori multum honorabili Joannis Ferdinandi de Heredia, militis, camarlangi serenissimi domini regis Aragonum, atque domini ville de Mora, tutoris et curatoris testamentarii multum nobilis Sancii Roderici de Lihori, vicecomitis Gagliani*”⁷⁹⁷. De fet, pensem que Lluís de Camanyes va ser el preceptor que va educar a Sanç (II) Roís de Liori, ja en l'anterior document a més de procurador se l'anomenava també *magister*, és a dir mestre⁷⁹⁸.

De la mateixa manera Lluís de Camanyes va continuar mantenint la confiança per part del vescomte quan aquest va assolir la majoria d'edat, conservant el seu càrrec d'alcaid de Riba-roja i administrador general del seu patrimoni, a més va ser nomenat per Sanç (II) Roís de Liori, procurador seu en el regne de València, segons un document confeccionat en València pel notari Joan Capdevila a 30 de maig de 1437⁷⁹⁹, i com a procurador del senyor representava als vescomtes en els més diversos afers. Quan els vescomtes van marxar a Itàlia va ser nomenat administrador general del patrimoni del vescomte en el regne de València, mentre els vescomtes van viure als regnes de Nàpols i Sicília i fins a la seua tornada al regne de València, segons un altre document fet a Nàpols el 2 de juliol de 1444 pel notari Lluís Alexandre alies de la Guerola⁸⁰⁰. Cal dir que l'ascendent de Lluís de Camanyes sobre el vescomte de Gallano i l'amistat que els unia era una cosa notòria, així Sanç (II) Roís de Liori en una lletra de canvi enviada l'11 de gener de 1448 des de la ciutat Palerm⁸⁰¹, li manifestava el seu afecte amb les paraules següents: “*A mon car amich Luys de Camanyes*”, i així mateix en altra lletra de canvi enviada pel vescomte l'1 de juliol de 1456 des de la mateixa ciutat⁸⁰² “*Al honorable e car amich Luís de Camanyes*”.

Com a administrador general de Sanç (II) Roís de Liori era l'encarregat de recollir les rendes pertanyents al vescomte en les seues senyories de Riba-roja i Betxí, amés de donar llicències al vassalls del vescomte per a vendre i carregar censals en totes les

⁷⁹⁷ AHMV, Protocol N° 1736, notari Guillem Ocelló, any 1433, f. s/n. (18 de novembre de 1433). Vid. Col·lecció documental, Document 33

⁷⁹⁸ Ibidem.

⁷⁹⁹ APCCV, Protocol N° 13.896, notari Joan Capdevila, any 1445, f. s/n. (14 de gener de 1445).

⁸⁰⁰ APCCV, Protocol N° 13.888, notari Joan Capdevila, any 1448, f. s/n. (20 de juny de 1448).

⁸⁰¹ Ibidem. (5 de setembre de 1448).

⁸⁰² APCCV, Protocol N° 13.885, notari Joan Capdevila, anys 1456-1461, f. s/n. (26 de novembre de 1457).

senyories⁸⁰³, i també s'encarregava de l'arrendament dels monopolis senyorials⁸⁰⁴. El 29 de gener de 1458 en València, Sanç (II) Roís de Liori, va nomenar novament Lluís de Camanyes procurador general⁸⁰⁵ per tal que el representara en l'afer sobre el bescanvi de les valls de Seta i Travadell amb el noble Lluís de Perellós. Aquest va continuar acomplint llurs funcions fins el 7 de maig de 1464, quan reconeixia que el vescomte de Gallano li devia la quantitat de 2.084 sous 1 diner, quantitat en la que estaven compresos els 1.000 sous del sou per l'alcaidia de Riba-roja, i que era la resta dels 2.530 sous que el vescomte li devia de les pensions d'un censal, sumats als interessos d'aquell any⁸⁰⁶.

Per aquelles dates, comencen a aparèixer en la documentació els fills de Lluís de Camanyes, Lluís de Camanyes i Joan de Camanyes. Lluís de Camanyes apareix citat com a testimoni en dos documents, l'un del 12 de gener on apareix com a donzell i habitant de València, mentre que en un altre document del 28 d'abril de 1462 apareix com habitant de Riba-roja⁸⁰⁷. En canvi Joan de Camanyes, que també era donzell i habitant de València, apareix com a testimoni en un document del 30 de setembre de 1462 i en un altre document del 4 d'octubre de 1462 en el qual paga 200 sous per manament l'aljama de la Vall de Seta a Corelia, esposa de Jaume de Pallàs cavaller habitant de València, que era cessionària de Pere Pardo de la Casta cavaller, per raó de 1.000 sous anuals d'un censal carregat per la dita vall⁸⁰⁸. Així mateix el 16 gener de

⁸⁰³ Ibidem. Així per exemple en València a 20 de juny de 1448 donava llicència a Abdul Fachs i Axa, esposos, Abdallà Juzemi i Marien, esposos, Mahomat Periconet, i Axa, mare i fill, tots ells musulmans de la senyoria de Betxí, per a que pogueren carregar un censal de 50 lliures. i també a València el 12 de setembre del mateix any donava llicència a Abraham Xovi, musulmà de Betxí, per a vendre 3.000 sous censals, carregats sobre els seus béns. Igualment en València a 25 maig de 1452 concedia llicència a Yucef Çallell i Nuza, esposos, Abdallà Bigatell i Hucey, esposos, Abraham Bigatell i Axa, esposos, Çaat Bigatell i Fátima, esposos, Maymó Bexir i Axa, esposos, Maymó Çalell i Façam, esposos, Abraham Çalell i Axa, esposos, Jucef Çalell major de dies i Muga, esposos, tots ells musulmans del lloc de Betxí, per tal que pogueren vendre un censal de 30 lliures carregat sobre els seus béns i drets. I el 30 de juliol següent concedia llicència al dits vassalls per tal que pogueren vendre un altre censal de 50 lliures, carregat sobre els seus béns i drets. Vid. APCCV, Protocol N° 13.875, notari Joan Capdevila, any 1452, f. s/n.

⁸⁰⁴ Com per exemple en un document fet en València el 17 de març de 1451 quan va arrendar a Joan Martí i Caterina, esposos i al fill Joan Martí i Antònia, esposos, tots ells vassalls del lloc de Riba-roja i també del lloc de Quart, un molí fariner situat al terme de Riba-roja, que tenia dues moles, pel preu de 80 lliures de lloguer, i que devien pagar les 80 lliures en quatre pagues iguals a partir del proper dia 1 gener. Vid. APCCV, Protocol N° 13.887, notari Joan Capdevila, any 1451, f. s/n.

⁸⁰⁵ APCCV, Protocol N° 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458, f. s/n.

⁸⁰⁶ APCCV, Protocol N° 13.892, notari Joan Capdevila, any 1464, f. s/n.

⁸⁰⁷ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, anys 1459-1462, f. s/n. (12 de gener de 1462) i (15 de març de 1462).

⁸⁰⁸ Ibidem.

1464 el donzell Joan de Camanyes apareix com a *familiar* del vescomte de Gallano en una procuració d'una vassalla musulmana de la vall de Seta substituint a l'escrivà Lluís Collar; posteriorment en un document del 31 del mateix mes apareix ja com a alcaid del castell de Riba-roja⁸⁰⁹, càrrec que va continuar exercint al servei dels vescomtes de Gallano fins a juny de 1473⁸¹⁰, any en que la nova senyora de Riba-roja, Beatriu de Montcada va prendre possessió de dita senyoria, i el va substituir per Joan Aguilar. A partir de llavors, tenim molt poques notícies de Joan de Camanyes, ja que només apareix com a testimoni en dos documents de 1474 i 1475⁸¹¹, i posteriorment, en 1477, apareix ja com a habitant de Terol⁸¹².

Altres membres de la petita noblesa o de les elits locals, també eren servidors dels vescomtes i es dedicaven a la recaptació de la renda senyorial, com era els cas dels alcaids o dels batlles locals de cascuna de les seues senyories. Bé es cert que les rendes i drets de la senyoria de Betxí van estar arrendats a diversos arrendataris, fins que el vescomte es va decidir a gestionar personalment les seues rendes per mitjà d'un alcaid, i de l'alamí de l'aljama musulmana de Betxí. Pel que fa a la senyoria de Betxí, coneixem el nom de l'alcaid, precisament en la mateixa data el 6 de desembre de 1477⁸¹³. L'alcaid de Betxí era Martí Gafur, coneixem al dit personatge ja d'abans, doncs figurava com a testimoni en un document del 9 de febrer de 1467, moment en el que apareix com a habitant del lloc de la pobla de Benaguasil⁸¹⁴, sabem també que en l'any 1477 Martí Gafur estava casat amb Elionor Garcés de Marcilla, hereua juntament amb Lluís Garcés de Marcilla, donzell i germà seu, dels béns i drets dels difunts Francesc Garcés de Marcilla, donzell habitant de Terol, i de Dionísia Sánchiz de Campos, esposa seua⁸¹⁵,

⁸⁰⁹ APCCV, Protocol N° 13.892, notari Joan Capdevila, any 1464, f. s/n.

⁸¹⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2 años 1472-1475; Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n.

⁸¹¹ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2 años 1472-1475; Protocolo, notari Lluís Collar, any 1474, f. s/n. Document del 26 de desembre de 1474. I també SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2 años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1475, f. s/n. (20 de març de 1475),

⁸¹² SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 3 años 1476-1477; Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n. (25 d'octubre de 1477).

⁸¹³ Ibidem. Data en que està documentada la presència del vescomte en la nova casa que es va fer construir a Betxí, ens referim al palau-castell, amb aquest nou edifici es reconstruïa l'antic castell que hi havia a Betxí però ara convertit en un palau gòtic, que estava destinat a ser la residència habitual dels vescomtes de Gallano.

⁸¹⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1 años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1467-1468, f. s/n.

⁸¹⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 3 años 1476-1477; Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n. (6 de desembre de 1477)

la seua esposa pertanyia doncs a al llinatge dels Marcilla, llinatge que es diputava el govern de la ciutat de Terol amb el llinatge dels Muñoz, de manera que els Marcilla eren clients dels vescomtes.

Tanmateix, sembla que el càrrec d'alcaid es va deslligar de llurs obligacions de custòdia dels castells i la recaptació de la renda i els drets senyorials, per convertir-se només en una remuneració honorífica en pagament dels serveis prestats. Així en la ciutat de València a 19 de juny de 1493, Sanç (II) Roís de Liori en remuneració del salari de Joan Martí "domèstic i familiar" del vescomte, li va fer donació entre vius i de manera vitalícia de l'alcaidia dels castells de les valls de Seta i Travadell, amb tots els seus drets i pertinences i amb un salari de 40 lliures anuals, de les quals 20 lliures li corresponia pagar al convent de menorettes de Xàtiva i les altres 20 lliures al vescomte "en e sobre les rendes e emuliments nostres de les valls de Seta e Travadell", a canvi el vescomte li exigia l'administració dels fruits i les rendes que li pertanyien en les dites valls⁸¹⁶, aquesta donació primer va ser nominal i després es va fer efectiva en juliol de 1496⁸¹⁷. Anteriorment en gener de 1496 i també en remuneració dels seus serveis el vescomte li havia fet donació per raó del seu matrimoni, d'un vinya, situada en terme de la població de Gorga en la partida de Penàguila, juntament amb un patí situat en la dita població⁸¹⁸. L'1 d'octubre del mateix any Joan Martí va nomenar procuradora la seua dona Beatriu Martí, la qual habitava en la població de Gorga, per tal de recaptar de les rendes i drets pertanyents al vescomte en les dites valls de Seta i Travadell, a canvi de les 20 lliures anuals del salari d'alcaid, mentre que ell seguia prestant llur servei de majordom al vescomte en la seua casa.

Altres personatges de la casa dels vescomtes els servien com a procuradors i persones de confiança, eren persones que intervenien en els afers més diversos. El principal procurador dels vescomtes va ser Lluís de Camanyes del que ja hem parlat més amunt, també en van ser persones de confiança els dos principals notaris amb els que van treballar els vescomtes, els notari de València Joan Capdevila⁸¹⁹ i després el seu escrivà i successor, Lluís Collar⁸²⁰.

⁸¹⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n.

⁸¹⁷ APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n. (juliol de 1496)

⁸¹⁸ Ibidem. (gener de 1496)

⁸¹⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1 años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1467-1468, f. s/n. (10 de febrer de 1468).

⁸²⁰ APCCV, Protocol N° 13.893, notari Joan Capdevila, any 1467, f. s/n.

De les persones de confiança, uns pertanyien a la noblesa, eren doncs cavallers i donzells, altres eren membres de l'església, tots ells van ser nomenats procuradors per a intervindre en afers molt més concrets. Uns llinatges que apareixen com a subordinats dels vescomtes de Gallano, eren d'una banda el llinatge Roís Castellblanch, habitants de la vila valenciana de Castellfabib al Racó d'Ademús, i d'altra banda el llinatge aragonés Garcés de Marcilla, habitants de la ciutat de Terol. Així el 30 d'octubre de 1442 en la ciutat de València, Lluís de Camanyes va arrendar els drets i les rendes de la senyoria de Betxí a Joan Roís de Castellblanch, donzell habitant de la vila de Castellfabib, per un període de tres anys i pel preu de 1.000 florins anuals. El llinatge Roís de Castellblanch era parent del llinatge Roís de Liori des de l'època de Sanç (I) Roís de Liori, senyor de Cascant, qui va nomenar tutor el seu nebot Berenguer de Castellblanch⁸²¹.

També estava emparentat amb el llinatge Liori el llinatge Garcés de Marcilla, era aquest un dels principals llinatges de la ciutat de Terol. Sabem que dit llinatge era subordinat dels vescomtes de Gallano des de l'època de Martí Garcés de Marcilla, qui era donzell i habitant de Terol, relació que després va continuar amb els seus fills: Martí, Lluís i Francina. Així, el 26 d'octubre de 1477 en València, el vescomte de Gallano nomenava procurador a Martí Garcés de Marcilla "*donzell i familiar de casa seua*" i habitant de Terol, per a cobrar el forment i el blat que li devien els seus arrendataris⁸²². D'aquest Martí Garcés de Marcilla en tenim prou informació, sabem que tenia dos germans Lluís i Francina, i que eren fills de Martí Garcés de Marcilla, habitant de Terol, que llavors ja havia mort⁸²³. Del germà, Lluís Garcés de Marcilla tenim notícies com a testimoni en alguns documents fets pel vescomte de Gallano en els que apareix com un donzell i habitant de València, i de Francina, de la que en parlarem després, era criada dels vescomtes.

Altres personatges van ser també procuradors dels vescomtes, representant-los en altres afers. Així, en la ciutat de València a 30 de maig de 1464, Sanç (II) Roís de Liori nomenava procurador a fra Nicolau de Llúcia, de l'orde carmelita de la ciutat siciliana de Catània, per tal de cobrar un deute que li devien els cavallers sicilians Ramon de Santapau i Joan de Romano⁸²⁴. D'altra banda, en la mateixa ciutat el 30 de setembre de

⁸²¹ SNAHN, Fernán Núñez, Caja 148, Doc. 19. Testament de Gil (I) Roís de Liori. (1362, 25 novembre, Eslida)

⁸²² SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 3 años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1977, f. s/n.

⁸²³ Ibidem.

⁸²⁴ APCCV, Protocol N° 13.892, notari Joan Capdevila, any 1464, f. s/n.

1462, el vescomte va nomenar procurador a Pere Sepuolo, originari també del regne de Sicília, que era servent seu, per a que li demanara al noble Antonio Spata, cavaller de la ciutat de Palerm, el pagament de les 8 unces moneda de Sicília que li devia, amb l'encàrrec de que li tornara un albarà signat pel dit noble. Així mateix, el 27 d'abril de 1467, el vescomte nomenava a Joan Ponç, apotecari de València, per tal de cobrar el preu d'una esclava negra que el vescomte havia venut a un matalafer de València anomenat Bernat⁸²⁵.

D'altra banda, en canvi altres afers tractaven de la vida pública del llinatge, així el 8 de novembre de 1469 el vescomte va nomenar a Jaume de Pallàs, cavaller de la ciutat de València, per a que el representara en les corts que s'havien de celebrar en la vila aragonesa de Montsó⁸²⁶, i novament ho va tornar a fer el 26 de desembre de 1474 per la mateixa raó⁸²⁷. Igualment, el 10 d'abril de 1484 en València, Sanç (II) Roís de Liori nomenava procurador a Joan de Cardona, cavaller habitant de València, per a que compareguera en el seu lloc en les corts convocades en la vila de Montsó⁸²⁸. Així mateix, en València el 14 gener de 1480, el vescomte de Gallano, nomenava procurador a Galvany Ortiz, donzell i habitant de València, per a que el representara en el procés sobre la propietat de les valls de Seta i Travadell, que es discutia en la cort del Lloctinent de governador d'allà el riu Xúquer, en contra del monestir de sors menoretetes de Xàtiva⁸²⁹. I pel mateix motiu novament en València el 28 de gener de 1488, Cilim Coaya sarraí de la vall de Travadell i Sanç (II) Roís de Liori nomenaren procurador a Guillem March, notari ciutadà de Xàtiva, per a que els representés davant dels oficials de la cort del Lloctinent de governador del Regne de València en la ciutat de Xàtiva.

Com tots els nobles de la seua època també els vescomtes de Gallano eren clients habituals de notaris i juristes, amés solien tindre uns alguns d'aquestos professionals com a habituals del llinatge o de capçalera. Pel que fa als notaris, el primer notari de capçalera va ser Joan Capdevila, que ja havia estat el notari del llinatge des de l'època

⁸²⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1 años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1467-1467, f. s/n. (27 d'abril de 1467).

⁸²⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1 años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469, f. s/n. (8 de novembre de 1469).

⁸²⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2 años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1474, f. s/n. Document de (26 desembre de 1474).

⁸²⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 3, año 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n

⁸²⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 1, años 1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n.

de l'administració del seu oncle, Juan (IV) Fernández de Heredia, i així mateix va continuar sent el principal notari del llinatge fins l'any 1467. A partir de llavors a Joan Capdevila el va substituir el notari Lluís Collar, el qual ja havia treballat com a escrivà en la notaria de Joan Capdevila, recollint nombrosos clients del seu mestre quan aquest va faltar, aquest va ser el nou notari de capçalera dels vescomtes des de l'any 1467 fins a la mort del vescomte ocorreguda en 1489.

Amés dels notaris, els nobles acostumaven a ser clients habituals també dels advocats i els juristes, ja que per gust o la força quasi sempre estaven embolicats en plets i judicis amb altres nobles i amb els mateixos familiars. Coneixem abundants pagaments fets pels vescomtes de Gallano de salaris dels advocats i juristes, els quals de mitjana solien cobrar 150 sous anuals, així per exemple, en la ciutat de València a 9 de gener de 1460, Antoni Torres cavaller i doctor en lleis de la dita ciutat, va cobrar 7 lliures 10 sous que li va pagar el vescomte de Gallano per raó de les 15 lliures que li devia del seu salari d'advocat segons un contracte que havien signat el 9 de març de 1459⁸³⁰. Novament el 15 de gener de 1461 el dit Antoni de Torres reconeixia que el vescomte li havia pagat 10 lliures per raó dels 300 sous anuals que li devia pel seu salari, tanmateix aquell mateix dia van canviar el contracte, i els 300 sous anuals van ser reduïts a només 150 sous, cosa que Antoni Torres va acceptar⁸³¹, i a partir de llavors va cobrar aquesta quantitat⁸³². D'altra banda Antoni Torres no va ser l'únic advocat dels vescomtes de Gallano, ja que els vescomtes solien tindre en nomina a uns quans, entre ells: Jaume Deztorrent, Pere Valtanell i Baltasar Gallach⁸³³.

⁸³⁰ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, anys 1459-1462, f. s/n.

⁸³¹ Ibidem.

⁸³² Així mateix el 31 de desembre de 1463 Antoni de Torres, reconeixia que Sanç (II) Roís de Liori li havia pagat la quantitat de 150 sous moneda reals de València per raó del seu salari d'advocat (APCCV, Protocol N° 13.892, notari Joan Capdevila, any 1464). I en la mateixa ciutat el 16 d'abril de 1467, el mateix Antoni de Torres reconeixia haver cobrat del vescomte els 300 sous moneda reals de València, de mans de Lluís de Camanyes, quantitat que restava dels 350 sous deguts de llur salari d'advocat. Vid. APCCV, Protocol N° 13.893, notari Joan Capdevila, any 1467, f. s/n.

⁸³³ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476, f. s/n. Així el 6 de maig de 1469 Sanç (II) Roís de Liori va acordar amb Jaume Deztorrent doctor en lleis de la ciutat de València, el pagament del salari d'advocat en 10 lliures moneda reals de València. I en València el 25 d'octubre de 1476, Pere Valtanell doctor en lleis habitant de València, reconeixia que el vescomte de Gallano li havia pagat la quantitat de 150 sous moneda reals de València pel seu salari d'advocat corresponent a l'any 1475. I al dia següent, Joan Valero doctor en lleis habitant de València reconeixia que en Sanç (II) Roís de Liori li havia pagat la mateixa quantitat de 150 sous moneda reals de València pel salari d'advocat del mateix any. Vid. també SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495); Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n. Finalment el 14 d'octubre de 1493 el vescomte de Gallano va acceptar el salari de Baltasar Gallach doctor en lleis de la ciutat de València, per una quantia de 150 sous anuals.

Dels metges habituals dels vescomtes de Gallano, coneixem el nom d'un metge negre, anomenat Salvador Abril, doctor que va tractar a la senyora vescomtessa Beatriu de Mur quan va estar malalta en gener de 1495, moment en que el dia 25 del dit mes va fer un testament i en el qual el metge apareixia com a testimoni⁸³⁴; així mateix el metge Salvador Abril va atendre novament a Sanç (II) Roís de Liori de la malaltia de la qual va morir el 4 de juliol de 1498, ja que sabem que va cobrar sis castellanues d'or (es a dir 550 sous) per la visita, quantitat que li va pagar la seua hereua⁸³⁵.

Sabem també pel testament de Beatriu de Mur de l'any 1477⁸³⁶ que el confessor del llinatge era Mateu Giner, frare de l'orde de Sant Vicent, el qual en 1468 també havia estat el confessor de Francina de Centelles, la primera esposa del seu fill Joan Roís de Liori.

Tanmateix altres dels servidors de Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur eren servents que s'encarregaven de servir la casa del vescomte, es a dir la taula, la cambra, la quadra i les demás feines domestiques. En el cas de les donzelles, solien servir a la casa d'un noble a canvi del pagament d'un salari en forma de dot, que seria pagadora en el moment del seu matrimoni, dot que variava entre els 8.000 i els 3.000 sous.

D'altra banda també coneixem el nom d'alguns dels servents, "domèstics i familiars" dels vescomtes de Gallano. Sabem que d'un servent dels vescomtes anomenat Domingo Garcia, va declarar, el 23 d'agost de 1493, davant del justícia civil de la ciutat de València Joan Vives de Canemàs, que "ha servit al dit spectable don Sancho Roiz de Liori e dona Beatriu de Muncada (sic.) (...) en la present ciutat de València, com en los regnes de Nàpols e de Sicília"⁸³⁷. I també que l'any 1456 Sanç (II) Roís de Liori havia noliejat una nau del patró Manuel Burgos per tal de transportar des del regne de Sicília al regne de València, a certs servidors, domèstics i familiar seus, juntament amb 24 rossins⁸³⁸.

I que el 24 de maig de 1458 el vescomte de Gallano va pagar 200 florins de moneda reals de València a Iolant de Lleida, filla de Pere de Llorda (difunt donzell del

⁸³⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495); Protocolo, notari Lluís Collar, any 1495, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 90

⁸³⁵ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 270 r. - 278 v. Vid. Col·lecció documental, Document 101

⁸³⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 3, años 1476-1477, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 64

⁸³⁷ ARV, Manaments i empraes, 1701, Llibre 1, Ma 6ª, ff. 15 rº-32 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 85.

⁸³⁸ APCCV Protocol N° 13.881, notari Joan Capdevila, any 1456, f. s/n.

regne d'Aragó, que havia estat escuder del governador d'Aragó) i de Iolant d'Heredia, quantitat que era una part dels 700 florins que el vescomte li devia per raó de llur matrimoni amb Guerau Anarca, escuder i senyor de Novas, quantitat que va dipositar en la taula del canvista de València Miquel d'Eivissa⁸³⁹, es tractava amb tota seguretat d'una parenta dels Fernández de Heredia que estaria al servei dels vescomtes de Gallano. També seria una parenta Caterina Fernández de Heredia, qui es va casar amb Antonio Dansuso, donzell sicilià originari de Catània, i que segons els capítols matrimonials Sanç (II) Roís de Liori, li havia de pagar al nuvi un total de 50 unces sicilianes, quantitat que havia de dipositar-se en una taula de canvi segura de la ciutat de València, concretament la del mercader valencià Llorenç Soler⁸⁴⁰.

Així mateix en la ciutat de València el 14 d'abril de 1472, Sanç (II) Roís de Liori va acceptar a Antònia, esposa de Simó, agricultor del lloc de Quart, per a que entrara al servei de sa casa, i li va donar com a salari un violari per valor de 34 sous 5 diners anuals. En el testament fet a Mislata el 4 d'octubre de 1477 per la vescomtessa Beatriu de Mur⁸⁴¹ apareixen diversos llegats fetes al seus criats, entre els quals cal destacar el llegat que manà fer a la seua criada Brianda Cervelló a la qual deixava 7.000 sous per al moment de llur matrimoni, amés de “hun cortinatge de fil en pua ab listes de seda blava, un vanona blanca, hun mongil e gonella de les nostres”, i també a Franci Amalrich, “criat nostre e de la casa nostra, una gramalla, capiró de dol negre.”

Sabem que els vescomtes de Gallano tenien la seua residència, al Palau-castell de Betxí, residència que van acabar de construir-se en 1477, així el 8 de desembre 1477 en l'entrada de la casa que el vescomte de Gallano tenia a la seua població de Betxí, es van reunir Sanç (II) Roís de Liori d'una part, i Miguel Sánchez de Campos ciutadà de Terol de l'altra part per acordar el matrimoni entre Francina Garcés de Marcilla, criada dels vescomtes i Miguel Sánchez de Campos, ciutadà de Terol, a la qual el vescomte li va fer una dot de 8.000 sous⁸⁴².

⁸³⁹ APCCV Protocol N° 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458, f. s/n.

⁸⁴⁰ APCCV, Protocol N° 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458, f. s/n. El 29 de març de 1458 Antonio Dansuso protestava que de les 50 unces sicilianes que li devien, només li havien pagat 20 en el regne de Sicília, i que de les 30 unces restants, només li havien pagat 105 lliures moneda reals de València.

⁸⁴¹ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 3, años 1476-1477, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 64

⁸⁴² SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n. Juntament amb el notari de València Lluís Collar, i en aquell indret concordaren un pacte segons el qual el vescomte de Gallano per raó del matrimoni que s'havia de fer entre Francina Garcés de Marcilla donzella i criada de casa del vescomte, que era filla del difunt Martí Garcés de Marcilla habitant de Terol, el qual ja havia estat “*donzell i familiar de casa*” del vescomte, amb Miquel Sánchez de Campos ciutadà

Així mateix era costum dels nobles cedir i afermar els seus criats i els seus esclaus a altres nobles, i fins i tots a altres grups socials. Així per exemple, el 7 de desembre de 1481 en la ciutat de València, Jaume Mas paraire i ciutadà de València reconeixia que li havia pagat a Pere de Contreres escuder de la casa i servei de Sanç (II) Roís de Liori, 150 sous moneda reals de València, pel preu del salari del temps en que va estar al seu servei⁸⁴³. Així mateix en València el 4 de novembre de 1484, Jaume Beneyto cavaller habitant de València, va prometre a Sanç (II) Roís de Liori que Lluís Bocanegra escuder i habitant de València, que era de la casa i al servei del dit vescomte, es retiraria al seu servei i li lliuraria 10 ducats moneda reals de València en pagament del seu treball⁸⁴⁴. Estant al lloc de Betxí el 14 de febrer de 1486, Beatriu, vídua de Pere Vicent sastre de la vila de Castelló, i esposa de Pere Borràs agricultor de la vila de Castelló, esposos, reconeixien que Sanç (II) Roís de Liori, els havia pagat la quantitat de 144 sous 4 diners moneda reals de València pels serveis que Elionor, filla de la dita Beatriu i del seu primer marit, li havia fet a la noble Ramoneta de Liori monja del monestir de Santa Clara de la ciutat de València, filla dels vescomtes, durant el temps de tres anys i nou mesos en que la va servir⁸⁴⁵, la qual l'havia afermada pel temps de vuit anys i per un salari total de 24 lliures.

Els vescomtes de Gallano, es feien servir per una cort senyorial formada per un grapat de servidors domèstics, entre servents i criats, que en els darrers anys de la vida dels vescomtes consistia en: huit criades encarregades de servir a la vescomtessa Beatriu de Mur: Beatriu Palomar l'esposa de Joan Martí⁸⁴⁶, Brianda Cervelló, Caterina Cervelló,

de Terol. El vescomte, amb el consentiment de la mare de Francina, dotava a la seua criada amb 8.000 sous moneda reals de València en diners comptants, i al seu torn Miquel Sánchiz acceptava la dita dot i a la núvia i li feia augment o creix de 4.000 sous de la mateixa moneda, segons els furs de València. I per a major seguretat de la dot i el creix, els pares del nuvi Miquel Sánchiz de Campos i Iolant, havien fet una carta de donació en contemplació del dit matrimoni, davant del notari de Terol Diego Brinesta en data de l'11 de juliol de 1477.

⁸⁴³ SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n.

⁸⁴⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 3, año 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n.

⁸⁴⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486); Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

⁸⁴⁶ APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n. (febrer de 1496). En febrer de 1496, estant al seu Palau-castell de Betxí, el vescomte de Gallano va donar com a pagament del serveis de Beatriu Palomar, qui era la dona del seu majordom Joan Martí, dues fanecades de terra situades en l'horta de Betxí i també una casa franca situada en la plaça del dit lloc de Betxí.

Isabel Cervelló⁸⁴⁷, Iolant Torrons, Vicenta Pau i Isabel Miralles⁸⁴⁸; un majordom, Joan Martí⁸⁴⁹, i dos criats, Pere de Contreres⁸⁵⁰ i Lluís Bocanegra, que eren els encarregats de servir al vescomte; als quals hem d'afegir el cuiner Joan de Linyan (o Liminyana) més Álvaro el seu esclau negre⁸⁵¹, que estaven al càrrec de la cuina. El que feia un total de cinc criats i huit criades, tretze persones de servei domèstic, ja que la resta del servei domèstic la formaven una dotzena d'esclaus negres. En conjunt aquest servei domèstic suposava una petita cort de vint-i-cinc persones entre els tretze servents i els dotze esclaus, tots els quals habitaven juntament amb els senyors vescomtes i la seua família en la casa del València, i en el palau-castell que el vescomte s'havia fet construir a Betxí. Així mateix sabem que en el moment de la seua mort només hi restaven amb el

⁸⁴⁷ D'altra banda el 25 d'abril del mateix any, Beatriu de Mur vescomtessa de Gallano, amb consentiment del seu marit, i en remuneració dels serveis prestats va donar a Isabel de Cervelló, alumna seua, en contemplació de llur matrimoni amb Joan Balaguer, fill de Domènec Sanchis de Soriano ciutadà de Xàtiva, la quantitat de 4.000 sous per la seua dot, tant en béns com en diners, mentre que el futur sogre Domènec Sanchis de Soriano ciutadà de Xàtiva, li donava al seu fill Joan Balaguer, futur marit de Isabel de Cervelló, un censal anual de 25 lliures carregat sobre la ciutat de Xàtiva, i li feia augment o creix de 2.000 sous

⁸⁴⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1495, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 90. En el lloc de Betxí en l'any 1495 la vescomtessa Beatriu de Mur va fer un altre testament, però que tanmateix tampoc serà el darrer, i en ell apareixen tota una sèrie de criades i a les quals els feia diversos llegats: a Caterina Cervelló en pagament de llurs serveis li deixava 5.000 sous per al temps del seu matrimoni i amés de roba de vestir, altrament a Vicenta Pau li deixava 3.000 sous, també deixava altres 4.000 sous a Iolant Torrons, i altres 6.000 sous a Brianda Cervelló, i per últim a Isabel Miralles li deixava "hun mongil nostre, nou, una gonella nostra, nova, unes faldetes de brial e hun mongil de chamelot", però cap quantitat en diners.

⁸⁴⁹ ARV, Governació, *Litium*, N° 2411. Ma 21, f. 39 r-48 v, i Ma 22 f. 63 r-67 r. Vid. Col·lecció documental, Document 97. El 18 de gener de 1500, després de la mort del vescomte a Joan Martí "majordom del dit vescompte" se li van abonar 1.200 sous deguts pel seu salari que corresponien a tres pagues de 400 sous degudes del salari de l'alcaidia de les valls de Seta i Travadell dels anys 1497, 1498 i 1499. Vid.

⁸⁵⁰ APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n. Així mateix en pagament del servei fets per Pere de Contreres, el vescomte de Gallano li va cedir i transportar 1.000 sous, que corresponien a la paga de la pensió del mes de novembre d'un censal de 3.000 sous que li devia la Generalitat Valenciana i que li havien estat cedits pel monestir de Sant Jeroni, pel mitjà del frare Joan Roger el 29 de gener de 1495

⁸⁵¹ APCCV Protocol N° 23.029, notari Guillem Exernit, any 1501, f. s/n. El 7 maig de 1501 en València, Alfons de Cardona espòs d'Isabel Roís de Liori, que era l'hereua universal del patrimoni del vescomte de Gallano, per tal de pagar a Joan de Linyan anomenat també Liminyana alies *lo trinxant*, escuder del vescomte, i també a "Álvaro, negre scuder de aquell", la quantitat de 59 lliures 8 sous 4 diners moneda reals de València que el difunt Sanç (II) Roís de Liori li devia pel salari de dos anys i nou mesos durant el que el va servir, a raó de 15 lliures 10 sous anuals, li va cedir a Joan de Linyan tots els drets que tenia contra Çaat Cacim alies Abonieni, musulmà de la vila de Castelló, i també els drets que tenia contra Mahomat Cliquet, Fabrim, Çalé Maella alies Dagui, sastre i jurat, Yuceff Byseyt alfaquí de Betxí, Nuga filla d'Alí Bolaix i Abo mare seua, tots ells musulmans del lloc de Betxí, per tal de pagar-li la quantitat de 105 lliures, que els dits musulmans estaven obligats a donar a Alfons de Cardona. Dita paga devia ser partida en dos parts, una de 35 lliures a pagar a l'octubre vinent, i les restants 24 lliures 8 sous 4 diners a pagar després en la segona part del dit debitori.

vescomte “Luís Bocanegra e Johan Liminyana, scudés del dit senyor vezcomte de Guayano”,⁸⁵².

Sí com ja hem vist abans en l’inventari de Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, apareixien una sèrie indeterminada d’esclaus de procedència mediterrània, uns eren albanesos i altres eren sards i sardes, tots ells provinents de les campanyes militars en les que va participar l’almirall del regne de Sicília, i de l’ofici d’almirall del regne de Sicília, encara que no sabem el nombre exacte dels esclaus en semblen bastants. D’altra banda coneixem millor la presència d’esclaus negres, així apareixen dos esclaus negres, un d’ells anomenat Martí, també coneixem el nom d’altra esclava anomenada Caterina “seriem de gènere vulgaris” i les dues filles de la dita esclava.

En canvi en la cort senyorial de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, la presència d’esclaus negres era ja majoritària. De la compravenda d’aquests esclaus negres va ser constant per part dels vescomtes de Gallano, i en tenim notícies des del mateix moment en que els vescomtes retornaren al regne de València fins al final de la vida del vescomte de Gallano, doncs uns dels béns mobles inventariats després de la mort de Sanç (II) Roís de Liori, van ser els esclaus, que en aquell moment eren considerats únicament com una propietat més dels béns de l’herència⁸⁵³.

En concret, es van trobar nou esclaus i quatre esclaves, les edats dels quals variaven i que eren els següents: el esclaus eren: Carlo “negre de Gelof” de entre trenta-cinc a quaranta anys, Marmello “negre de Cunc” de vint-i-tres anys, Rodrigo Coch “negre castellà” de vint-i-tres anys, Margalego “negre portugués” de vint-i-dos anys, qui tenia la carta de llibertat donada pel mateix vescomte, Micalet “negre de Jamjam” de setze anys d’edat i que era criat de l’advocat misser Valtanell, Juanico “negre de Gelof” de nou anys, Baltazar, “llor, nat i criat a casa” de entre vint-i-quatre i vint-i-cinc anys, i Joanet “negre, nat i criat a casa” de tres anys. D’altra banda, les esclaves eren les següents: Joana “negra” de quaranta anys, Beatriu “negra de Gelof” de entre vint-i-set i trenta anys, Llúcia “negra de Fona” de dotze anys d’edat, i Brianda “llora, nascuda a casa” de entre vuit i nou anys d’edat. De tots els esclaus citats, la majoria eren negres, exemptant-ne dos, una esclava *llora* de nou anys, i un esclau *llor* de vint-i-cinc anys,

⁸⁵² El vescomte al seu darrer testament fet a Betxí el 5 de gener de 1496, no va fer cap llegat als seus criats, tal vegada per ja els havia pagat abans. Sabem per l’inventari dels béns del difunt vescomte que al seu Palau-castell de Betxí hi vivien dos criats, Lluís Bocanegra escuder i Joan de Linyan escuder però que treballava de cuiner, i també alguns esclaus.

⁸⁵³ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96

aquest terme, llor i lloira, fa referència a la seua pell fosca, o caràcter de mulat. Tant Baltazar que era llor com Joanet que era negre, tots dos havien nascut en la casa del vescomte, de les relacions entre els esclaus i els altres membres del servei o fins i tot dels mateixos amos⁸⁵⁴.

La presència única d'esclaus negres confirma la tendència, destacada pels especialistes en l'esclavitud valenciana⁸⁵⁵, segons la qual pot dir-se que es tanca l'evolució que marca el segle XV des de els seus inicis, la qual va estar la progressiva pèrdua d'importància dels esclaus orientals i mediterranis i la progressiva importància de la presència d'esclaus negres, que partien de quotes molt baixes a principis del segle XV, en canvi en les dècades finals del segle, la presència d'esclaus subsaharians és majoritària front a la resta de procedències⁸⁵⁶.

Així podem comprovar com des de la dècada de 1460 fins a la de 1490, la compravenda d'esclaus negres feta pel vescomte de Gallano era majoritària pel que fa a la resta de procedències, així coneixem la venda d'una esclava negra per part del vescomte, i la compra d'una altra esclava negra anomenada Domenga, de trenta anys⁸⁵⁷, i la d'un esclau negre anomenat Jordi, de dinou anys, tots dos pel mateix preu de 35 lliures, i així mateix la compra d'un altre esclau negre anomenat Galliqui de vint-i-dos anys, per 28 lliures, i la d'un altre negre anomenat Gil de "gènere de Gelof", de trenta anys, per 15 lliures i 15 sous⁸⁵⁸.

⁸⁵⁴ MESADO GIMENO, Xavier i NEBOT GARCIA, Ferran. (2010): *El Palau-castell de Betxí, l'inventari d'en Sanç Roís de Liori vescomte de Gallano*, Betxí, p. 35-36

⁸⁵⁵ CORTÉS ALONSO, Vicenta (1972): "Procedencia de los esclavos negros en Valencia (1482-1516)", *Revista Española de Antropología Americana*, N° 7; pp. 123-151

⁸⁵⁶ MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)*, València, Universitat de València (tesi doctoral), pp. 238-241

⁸⁵⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1467, f. s/n. Així el 27 d'abril de 1467 fora de la porta de Serrans de la ciutat de València, Sanç (II) Roís de Liori va nomenar procurador a Joan Ponç, apotecari de València, per a que li demanara una certa quantitat a Bernat, matalafer de València, deguda pel preu d'una esclava negra que el vescomte li havia venut. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n. En la mateixa ciutat el 15 de maig de 1472, Margarita Ponç, donzella, va vendre al vescomte de Gallano, una captiva negra "de gènere de Mondebarques" anomenada Domenga, de 30 anys mes o menys d'edat, pel preu 35 lliures moneda reals de València. També SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n. També en València a 17 de juny de 1473, Gil Antoni Roís va vendre al vescomte de Gallano un negre cristià anomenat Jordi de dinou anys d'edat, pel preu de 35 lliures moneda reals de València, al qual després de finalitzar els propers deu anys de servei el devia alliberar.

⁸⁵⁸ Així mateix, en la mateixa ciutat el 16 de gener de 1486, Agostí de la Nava prevere i habitant de València li va vendre a Sanç (II) Roís de Liori una esclava negra de catorze anys anomenada Margarida, i que era cristiana, pel preu de 25 lliures moneda reals de València. I el 20 de març del mateix any, Joan Portugués mercader de València, va vendre al vescomte de Gallano un captiu sarraí, negre, anomenat Galliqui de vint-i-dos anys d'edat "de gènere de Gelof" pel preu de 28 lliures 10 sous de la dita moneda. En la següent dècada, en València el 2 d'abril de 1495, Petra Marrades, donzella i habitant de València,

Així mateix, la presència d'esclaus sarraïns a València era també molt freqüent, contràriament al que hem pogut observar al nostre inventari. Més que no comprar el que feien els senyors de mudèjars era vendre'n, ja que com a jutges supremes dels seus vassalls, en casos especialment greus, una de les màximes condemnes era l'esclavatge⁸⁵⁹, de les quals condemnes en tenim alguns exemples en el nostre estudi. També podem observar com els senyors llogaven els seus esclaus mudèjars a altres persones a canvi del salari que devien cobrar pel seu treball, com va ser el cas de Mahomat Almicentí de 45 anys que estava llogat a un fuster a canvi de 30 lliures anuals⁸⁶⁰.

La procedència dels esclaus negres era molt variada, així el "gènere de Mondebarques" provenia per la via anomenada així, de Mondebarques, que travessava Líbia per la Cirenaica, i els esclaus negres eren transportats en caravanes pel desert del Sàhara⁸⁶¹, i després els venien en molts ports del mediterrani. Aquest van ser els primers esclaus negres que van apareixerien en aquestes terres, segurament aquesta era la procedència dels dos esclaus negres de l'almirall de Sicília, i també serien d'aquest gènere els primers negres que van aparèixer en el regne de València, com era el cas de Domenga, negra "de gènere de Mondebarques" de trenta anys que va ser comprada pel vescomte en 1472. Pel que fa a la procedència de la resta dels esclaus negres, devien de procedir de la costa atlàntica d'Àfrica, la zona en concret és la costa situada al sud del riu Senegal. El grup majoritari era el dels Jalofes, "Gelof" (ètnia dels Wolof)⁸⁶². La resta d'esclaus negres de gènere de "Cunc", "Jamjam" i "Fona", tot pareix indicar que tenien una procedència semblant a la de "Gelof". L'entrada de negres de Gelof en aquestes terres es va produir a partir de l'any 1470 en endavant, i va ser a causa del tràfec de negres que van iniciar els mercaders portuguesos que explotaven les costes atlàntiques africanes. En alguns casos s'indica que els esclaus són portuguesos o de Castella, fent

va vendre a Sanç (II) Rois de Liori un captiu seu anomenat Gil, negre de gènere de Gelof, d'edat de trenta anys, pel preu de 15 lliures 15 sous moneda reals de València.

⁸⁵⁹ MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia ...* Op. cit., pp. 237-239

⁸⁶⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472. Així mateix en la ciutat de València el 15 juny de 1472, Jaume Llombart, fuster i habitant de València, reconeixia que el vescomte de Gallano li havia enviat i que tenia en comanda i ple dipòsit un captiu anomenat Mahomat Almilcenti de 45 anys d'edat, a qui tenia treballant en la serra de la seua fusteria, i al qual ara el restituïa al vescomte juntament amb les 30 lliures moneda reals de València de llur salari.

⁸⁶¹ MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia ...* Op. cit., p. 499-500

⁸⁶² CORTÉS ALONSO, Vicenta. (1972): "Procedencia de los esclavos negros en Valencia (1482-1516)", *Revista Española de Antropología Americana*, nº 7, pp 127-128

referència al lloc on van ser fets esclaus, la seua presència era fruit del comerç, principalment portuguès, que abastia de negres el mercat de la ciutat de València⁸⁶³. Alguns dels esclaus s'especifica que estan batejats i són cristians, com Jordi o Margarida, tanmateix en altres casos s'especifica que són musulmans com en cas de Galiqui, però aquest era sarraí.

Per una altra part, hi ha alguns esclaus negres nascuts a casa, entre ells és de destacar un de vint-i-quatre o vint-i-cinc anys, altra esclava de vuit o nou anys, i també un xiquet de tres anys. L'esclau mulat nascut a casa feia 25 anys enrere, seria fill dels primers esclaus negres que començaven a arribar als mercats valencians de forma majoritària, en aquest cas podria ser un fill de Domenga, l'esclava negra que va ser comprada en 1472.

5.1.3 CATERINA DE LIORI, SENYORA DE CARABONA († 1499)

A més dels fills legítims haguts del matrimoni amb Beatriu de Mur, Sanç (II) Roís de Liori va tindre d'una altra dona, el nom de la qual no coneixem, una filla il·legítima anomenada Caterina de Liori, però tanmateix va ser una de les filles més volgudes pel vescomte de Gallano, qui la va criar amb la seua família i la casar amb un membre de la petita noblesa valenciana, fins i tot li va comprar la senyoria de Carabona, al terme de la vila de Borriana, per a donar-li-la en dot i convertir-la en senyora de Carabona.

El 7 d'octubre de 1482 es van signar en la casa del vescomte de Gallano de la ciutat de València, els capítols matrimonials concordats d'una part entre Sanç (II) Roís de Liori, en nom de Caterina, filla il·legítima seua, que en aquell moment es trobava vivint al palau-castell de Betxí, i de l'altra part Joan Torrelles, cavaller de l'orde de San Jaume⁸⁶⁴, el qual havia enviudat d'Isabel Tolsa. Segons els capítols matrimonials, el vescomte de Gallano dotava a la seua filla Caterina amb 35.000 sous moneda reals de València, 15.000 sous dels quals ho feia amb la donació de la senyoria de Carabona, alqueria situada dins del terme de la vila de Borriana, amb tots els seus drets, rendes i pertinències. La restant quantitat de 20.000 sous, ho feia amb diners comptants, compresos 15.000 sous per a comprar un censal que rendira 1.000 sous anuals. Tots

⁸⁶³ MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia ...* Op. cit., pp. 238-239

⁸⁶⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 70

aquests béns el vescomte els donava en propietat a la seua filla, amb la condició que el censal de 1.000 sous anuals, es poguera quitar i tornar a comprar, però sempre que la propietat fora de Caterina de Liori i l'usdefruit del seu marit Joan Torrelles. A canvi Joan Torrelles havia de fer el creix de 17.500 sous moneda reals de València, de manera que la suma total entre la dot i el creix pujava a 52.500 sous de la dita moneda, quantitat que Joan Torrelles prometia pagar a Caterina en el cas de la restitució de la dot i el creix. I per a major seguretat de la dot i el creix, Joan Torrelles lliurava la possessió del lloc de Benissuera a Caterina de Liori, amb tots els drets, rendes i pertinències, fins a pagar-li la quantitat de 52.500 sous. Segons els furs de València, si Caterina moria sense fills només podria disposar de la tercera part de la dot al seu testament, però el vescomte graciosament li va donar tota la dot al complet per a que poguera testar. Dels dits capítols es van fer cartes públiques pel notari de València Lluís Collar i tot seguit es van signar els nupcials, segons els quals Joan Torrelles acceptava com a esposa a Caterina de Liori juntament amb la dot de 35.000 sous, i li feia augment o creix de 17.500 sous.

Al següent dia, 8 d'octubre del mateix any, Caterina de Liori va nomenar procurador a Pere Pinosa escuder habitant de València, per a prendre la possessió del lloc de Benissuera, alqueria que Joan Torrelles li havia donat per assegurar-hi la dot i el creix. Així el 9 d'octubre Joan Torrelles en va fer àpoca reconeixent el lliurament dels 15.000 sous corresponents a l'alqueria de Carabona i els 20.000 sous en diners, que el Vescomte li havia pagat pel de la dot de na Caterina. Així mateix en la ciutat de València, cinc dies més tard, el 14 d'octubre de 1482, Joan Torrelles per tal de assegurar els 52.500 sous de la dot i del creix, li va vendre a Caterina de Liori el lloc de Benissuera⁸⁶⁵, alqueria situada llavors dins dels termes generals de la ciutat de Xàtiva, i hui dia forma part de la comarca de la Vall d'Albaida, amb totes les seues possessions: cases, horts, vinyes, oliverars, garroferars, terres plantades i no plantades, terres de regadiu i secà, cultes i incultes, camps, valls; amb tots els vassalls; amb la jurisdicció civil i criminal; i amb tots els drets que li pertanyien, fins a que es poguera cobrar la quantitat de la dot i el creix, en cas de els hi haguera de restituir.

Molt devia de voler Sanç (II) Roís de Liori a sa filla Caterina, per a què, sent com era una filla il·legítima, la dotara amb 35.000 sous, incloent-hi l'alqueria de Carabona alqueria situada al terme de Borriana i molt a prop de la seua senyoria de Betxí, lloc on

⁸⁶⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D.1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 71

el vescomte vivia a temporades al palau-castell, lloc on Caterina va signar els capítols matrimonials i on vivia a temporades amb els vescomtes de Gallano.

En la mateixa ciutat de València el 21 de juny de 1483, Joan Torrelles cavaller de sant Jaume de l'Espasa, comanador de Fadrell i habitant de València, juntament amb Joan Tolsa, cavaller, senyor del lloc de Beniarjó i habitant de València, fra Pere Martí, frare del monestir de la Verge Maria de Jesús, habitant de Sogorb i Miquel Joan Tolsa, donzell, senyor de Navarrés i habitant de València, tots ells marmessors del testament d'Isabel Tolsa, la difunta esposa de Joan Torrelles, els quals per tal de pagar les 100 lliures que la difunta havia llegat per la seua ànima, li van vendre dos censals a Joan Torrelles, un de 133 sous 4 diners anuals i altre de 466 sous anuals. Censals que havien estat venuts pel síndic de la ciutat de València a Isabel Tolsa pel preu de 100 lliures, i que van ser venuts a Joan Torrelles en usdefruit, durant tota la seua vida, per passar després també en usdefruit i de manera vitalícia a llur esposa Caterina de Liori, així mateix Joan Torrelles va fer àpoca de les 100 lliures pagades de mans del vescomte de Gallano⁸⁶⁶. Amb aquesta compra dels dos censals el vescomte ampliava les rendes dels senyors de Carabona.

Així mateix sabem que Joan Torrelles va morir per un document del 30 de març de 1486 que es va fer a Betxí, lloc on vivia Caterina de Liori, en presència de Pere Miquel doctor en lleis, habitant de València, qui era el curador dels fills del difunt Joan Torrelles, que tenien menys de quinze anys, que havia estat assignat pel Justícia civil de la ciutat de València, i en presència també de Joan Ramon i Simón de Tença, pelleters i taxadors de béns, els quals havien estat nomenats per ordre del dit curador. El qual per raó de la restitució de la dot i el creix pertanyent a Caterina de Liori, vídua de Joan Torrelles, li va vendre a la vídua tot un seguit de béns mobles que s'especificaven en l'inventari dels béns del difunt Joan Torrelles, béns que sumaven en total la quantitat de 4.381 sous 10 diners moneda reals de València. Quantitat a la que s'havia de llevar els 50 sous del salari dels taxadors, més els 60 sous per tres dietes del notari i la confecció del document, a més de huit alnes i mitja de pany que valia 9 lliures 16 sous 8 diners, restaven per tant a la dita Caterina de Liori, la quantitat de 4.075 sous 2 diners moneda reals de València⁸⁶⁷, en van ser testimonis del dit document els escuders Martí i Pere de Contreres, habitants de València, que eren de la casa del vescomte de Gallano.

⁸⁶⁶ SNAHN, OSUNA, Caja1355, D.1-6, Legajo 2, anys 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1483, f. s/n.

⁸⁶⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 80

Tanmateix el dia 11 de maig de 1490 Caterina de Liori va fer testament davant del notari de València Bartomeu Domínguez, en el qual va disposar que la soterraren al costat del seu germanastre Joan Roís de Liori en el monestir de la Murta, no coneixem el testament de Caterina, no sabem a qui va deixar els seus, ja que no sembla que va deixar cap descendència, ja que el vescomte en 1493 declarava que els únics descendents que tenia eren les seues netes Isabel i Hipòlita.

Malgrat que no s'ha conservat el protocol del dit notari coneixem per la documentació del monestir de Santa Maria de la Murta el llegat que va fer Caterina de Liori al dit monestir: “que lo seu cors fos liurat a eclesiàstica sepultura en la sglesia o monestir hon fos soterrat lo noble don Joan de Gallano germà de aquella, lo qual morí en lo any M CCCC LXXXX VIII y foh soterrat en la sglesia del present monestyr dins lo rextat davant lo altar major agon enaprés en lo any M D III fonch treslladat lo cors de dita dona Cathalina”. També va deixar al dit monestir de la Murta un llegat de 4.000 sous per a que els frares del monestir compraren un drap d'or per a cobrir la seua sepultura, i la resta dels diners per a celebrar misses i aniversaris per la seua ànima. Després en l'any 1502 el governador del regne de València, en pagament dels 4.000 sous del dit llegat, va lliurar el lloc de Carabona al convent de la Murta, que el va ser posseir durant una temporada⁸⁶⁸.

Altres llegats de Caterina de Liori van ser: 2.000 sous al Monestir de Portaceli. Així en un document datat a València el 29 novembre de 1490 en el que Tomàs Gallent prior del monestir de la Verge Maria de Portaceli reconeixia que Sanç (II) Roís de Liori, marmessor de l'últim testament de Caterina de Liori, li havia pagat la quantitat de 2.000 sous moneda reals de València que la dita Caterina al seu testament va deixar al dit monestir. El vescomte de Gallano va vendre al dit monestir dos censals, un de 166 sous anuals, i altre de 416 sous 8 diners, que el nobles Pero Maça de Liçana i Beatriu Maça Carròç d'Arbòrea, esposos, i les aljames de Moixent i Alberic li pagaven a la dita Caterina de Liori⁸⁶⁹. També va donar 50 lliures al seu confessor Mateu Giner que era el mateix confessor que tenia Beatriu de Mur. Així el 7 de juliol de 1495 en València Mateu Giner mestre en Teologia, reconeixia que el vescomte de Gallano, marmessor del testament de Caterina de Liori, li va pagar la quantitat de 50 lliures moneda reals de València, que li havia deixat Caterina de Liori al seu testament, més altres 35 sous de la

⁸⁶⁸ ARV, Clero, Llibres N° 3.026, f. 15 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 97

⁸⁶⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n.

dita moneda⁸⁷⁰. I altres 100 lliures a Ferran Espinosa, ja que el 2 d'octubre de 1496 en València, Ferran Espinosa donzell habitant de València, reconeixia que Sanç (II) Roís de Liori, per mans de Galceran Adret mercader i habitant de València, li havia pagat la quantitat de 100 lliures, corresponents a la resta d'un llegat testamentari fet per Caterina de Liori⁸⁷¹, amb els drets que tenia contra certs sarraïns del lloc de Betxí, als quals els absolia de la resta del deute.

5.1.4 ELS SENYORS DE RIBA-ROJA (1473-1514)

5.1.4.1 Joan Roís de Liori i Mur (c. 1440 - 1489)

Joan Roís de Liori i Mur, senyor de Riba-roja, Capizzi i Mistretta (c. 144?, Riba-roja/Nàpols – juliol de 1489, Bujalance (Castella)). Es va casar dues vegades:

(1) Francina de Centelles i Boïl, († Quart de Poblet, 13 de març de 1468)

(2) Beatriu de Montcada i Vilaragut, († Riba-roja, 8 d'abril de 1514)

Joan Roís de Liori de ben segur que va nàixer a la dècada de 1440 per la qual cosa degué de néixer be a Riba-roja o be al regne de Nàpols, ja que quan en 1465 es va casar per primera volta deuria tindre cap als vint anys. De menut va viure amb els vescomtes de Gallano al castell de Riba-roja i també en els regnes de Nàpols i Sicília, ja que a finals de 1458 acompanyava als vescomtes en l'accidentat viatge de tornada cap al regne de València. La seua educació seria l'acostumada per a un membre del braç nobiliari, amb dedicació a la cultura i sobre tot a l'art de la guerra, principal ocupació de la noblesa.

En 1465 l'únic fill baró dels vescomtes, Joan Roís de Liori, es va casar amb Francina Centelles i Boïl, així el 26 de juliol de 1465 en la ciutat de València en la casa del noble Pere Centelles es van signar els capítols matrimonials entre en Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano d'una part, i Pere Centelles i Beatriu Boïl, coneguda també com Andreu de Castellet, esposos de la part altra, per a casar els seus respectius fills, Joan Roís de Liori i Mur i Francina Centelles i Boïl⁸⁷², estaven presents al dit acte els notaris de València Joan de Capdevila i Joan Argent.

⁸⁷⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1495, f. s/n.

⁸⁷¹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n.

⁸⁷² APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

Segons el capítols matrimonials Francina Centelles havia de ser dotada amb 10.000 florins moneda reals de València que li havien de pagar a Joan Roís de Liori, dels quals 1.000 florins serien pagats pel noble Pere Centelles i els restants 9.000 florins per llur esposa Beatriu Boil, dels seus béns propis i parafernals, els dits 9.000 florins els pagaria en censals o en diners comptants, que li serien donats a Joan Roís de Liori, a més Francina Centelles aportaria altres 1.000 florins en béns per a la cambra. Al seu torn Joan Roís de Liori li augmentaria la dot amb un creix pel preu de la virginitat de la núvia de 5.000 florins de moneda reals de València. Així mateix Sanç (II) Roís de Liori i Joan Roís de Liori s'obligaven a assegurar els 10.000 florins de la dot més els 5.000 florins del creix sobre els seus béns propis.

El pare del nuvi li faria donació entre vius al seu fill de totes les terres i casals que posseïa en el regne de Sicília, juntament amb tos els drets, rendes accions i pertinències, senyories que eren la vila de Mistretta amb els seus casals Santo Stefano i Reitano i la vila de Capizzi; cessió que havia d'ésser aprovada pel senyor rei Joan II d'Aragó, qui ho va fer amb una provisió datada a Tàrrega el 22 d'abril del mateix any. Tanmateix el vescomte de Gallano es reservava per a si, els drets i les accions que li pertanyien a l'hora de recobrar del patrimoni reial, els fruits i emoluments que tenia sobre les dites terres durant el temps en que havien estat segrestades pel Magnànim, i igualment recuperar la gabella del pa de la ciutat de Palerm de la que també havia estat privat. Així mateix el vescomte li faria donació al seu fill d'una renda anual d'11.000 sous moneda reals de València, a partir del dia de la consumació del matrimoni, així com també havien de constar els fruits, emoluments i rendes dels béns vinculats pel testament de Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, els quals serien pagats sobre les rendes i emoluments de la senyoria de Betxí, i també carregats a censal, donació que seria per tota la vida de Joan Roís de Liori, igualment es va acordar que els 11.000 sous de renda anual, foren només durant les vides del vescomte i la del seu fill, i també que Joan Roís de Liori hi poguera vendre aquesta renda anual⁸⁷³.

⁸⁷³ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 51. Sanç (II) Roís de Liori i Joan Roís de Liori per tal d'assegurar la restitució de la dot i del creix, li van donar la possessió del lloc de Betxí a Francina Centelles amb totes les seues rendes, emoluments i pertinències, i amb la jurisdicció civil i criminal i el mer i mixt imperi, a la qual, tots els vassalls de la dita senyoria li havien de prestar jurament de fidelitat, de manera que Francina Centelles seria la senyora del lloc de Betxí i en recolliria tots els drets i rendes del lloc fins que fora pagada i restituïda dels seus dot i creix, i després d'això cessaria en la possessió del dit lloc de Betxí. També va ser acordat que Sanç (II) Roís de Liori i Joan Roís de Liori pagarien la dita dot amb els 10.000 florins que en forma de censals la dita Francina Centelles aportava a la dot sí no eren venuts, i sí eren venuts que els pagaren en diners comptants, i que els 5.000 florins del creix li foren pagats en forma d'una pensió anual vitalícia de 1.666 sous 8 diners anuals que havia de rebre la núvia, censal que seria carregat sobre les

Aquell mateix dia i al mateix lloc es van aprovar els nupcials entre la parella⁸⁷⁴, així mateix en un altre document el vescomte de Gallano en compliment de la clàusula sexta dels dits capítols, li va donar *inter vivos* al seu fill Joan tots els llocs i casals que posseïa al regne de Sicília⁸⁷⁵. D'altra banda Beatriu Boil en compliment dels dits capítols matrimonials, prometia al vescomte de Gallano que dins del termini de dos anys a partir de la consumació del matrimoni, quitaria els censals que estaven carregats sobre el vescomte de Gallano i el seu fill Joan, juntament amb la universitat i aljama de Riba-roja, i que aquetes quantitats les pagaria en censals i en diners per tal quitar els dits censals⁸⁷⁶.

rendes del lloc de Betxí. Per al cas que Francina Centelles morguera sense descendència, s'acordava que poguera testar només de 25.000 sous, i que la resta de la dot tornara als seus dotadors, són pare i principalment sa mare. Si el que moria abans era Joan Roís de Liori, mentre Francina Centelles continuara vivint, s'acordà que en vida del vescomte de Gallano totes les rendes fruits i emolument de les senyories del regne de Sicília (Capizzi, Mistretta, Reitano i Santo Stefano) tornaren al seu pare, i que en la mateixa quantitat Francina Centelles cobrara les rendes fruits i emoluments del lloc de Betxí, fins a completar la restitució de la seua dot i creix. Per acabar, en cas que Joan Roís de Liori morguera abans que el vescomte de Gallano, en cas que aquell tinguera descendència, llavors aquells fills o filles serien hereus del patrimoni del llinatge, segons el seu avi, l'almirall de Sicília havia deixat vinculat, i que el vescomte de Gallano els hauria d'alimentar i allotjar en la seua pròpia casa, fins que foren majors d'edat.

⁸⁷⁴ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 52. En els quals la mare de la núvia Beatriu Boil alies Andreua de Castellet, esposa de Pere Centelles, va donar a Joan Roís de Liori la quantitat de 10.000 florins moneda reals de València en concepte de la dot de la núvia, més altres 1.000 florins com a béns per a la cambra. Beatriu Boil ho va fer de la manera següent: 1.000 florins el dia del matrimoni i altres 1.000 florins a l'any següent del dit dia, més altres 22.000 sous moneda reals de València en diners comptants que li pagaria al nuvi de la següent manera: 11.000 sous de seguida només es consumara el matrimoni i altres 11.000 sous a l'any següent de la dita data. El nuvi amb aquestos 22.000 sous, que eren part dels 11.000 florins de la dot, acceptava a Francina Centelles com a esposa, i ell, juntament amb son pare el vescomte de Gallano, li donava en augment o creix amb una donació *propter nuptias* altres 11.000 sous moneda reals de València. Per la qual cosa la dot més el creix sumava la quantitat de 33.000 sous de la dita moneda, quantitat que li prometia pagar a la núvia.

⁸⁷⁵ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 53. Així mateix en un altre document el vescomte de Gallano en compliment de la clàusula sexta dels dits capítols, li va donar *inter vivos* al seu fill Joan tots els llocs i casals que posseïa al regne de Sicília, és a dir els llocs de Mistretta amb els casals Reitano i Santo Stefano i el lloc de Capizzi, amb tots els seus drets, rendes i emoluments a ell pertanyents Igualment en compliment del 13è capítol es va signar un document segons el qual el vescomte de Gallano, en cas de mort del seu fill Joan, faria transportació a la vídua Francina Centelles de les rendes, drets i emoluments de les senyories sicilianes abans anomenades, per tal de compensar a la seua nora per la quantitat que havia de rebre de les rendes de la senyoria de Betxí. Poc abans, el 20 d'abril de 1465 en la vila de Tàrrega, el rei Joan II d'Aragó va concedir un privilegi a Joan Roís de Liori pel qual li restituïa les terres i castells de Mistretta i Capizzi situades al regne de Sicília, tal com les havien posseït els seus pare i avi complint així una sentència del tribunal de Nàpols. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1907, D. 2. Vid. Col·lecció documental, Document 49

⁸⁷⁶ Primer els 325 sous censals que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja van vendre a Joan Ros clergue beneficiat de l'església major de Morella, pel preu de 4.875 sous moneda reals de València. Els 800 sous censals, que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar a Joan de Vallterra, cavaller habitador de València, pel preu de 12.000 sous de dita moneda. Els 500 sous censals, que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar a Gostança, esposa de Francesc de Montbui, de la vila d'Oliva, pel preu de 8.000 sous. Els 812 sous 6 diners censals, que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar a Guerau Bou, cavaller, administrador dels béns del difunt Joan de Flors, cavaller, pel

Pocs dies després, el 31 de juliol en la ciutat de València, i davant dels mateixos notaris es van signar el document dels nupcials⁸⁷⁷. En la mateixa ciutat el 17 d'agost de 1467, Beatriu Boïl reconeixia que Sanç (II) Roís de Liori li havia pagat la quantitat de 784 sous 4 diners moneda reals de València, per rata i principal per quitar un censal a Joan Roís de Liori, acomplint així una de les clàusules dels capítols matrimonials de Joan Roís de Liori i Francina Centelles⁸⁷⁸. Sabem per aquest document que Joan Roís de Liori, vivia amb la seua esposa molt prop de la ciutat de València, al lloc de Quart de Poblet, senyoria que pertanyia al monestir cistercenc de Poblet, metre que els vescomtes de Gallano vivien a Riba-roja.

Però el nou matrimoni amb Francina Centelles va durar poc, ja que dos anys i set mesos i mig més tard, el 13 de març de 1468, moria la jove esposa de Joan Roís de Liori, al mes d'haver donat a llum una filleta setmesona, qui sap sí va ser per les seqüeles que li va produir el part. El fet és poc abans, el 8 de març, Francina Centelles i Boïl va fer testament en la seua casa de Quart de Poblet, allà en aquell moment l'acompanyaven el seu marit Joan Roís de Liori i la seua mare, Beatriu Boïl⁸⁷⁹, que ja era la vídua de Pere Centelles, mort dos anys abans.

Francina de Centelles va nomenar marmessors dels seu testament el seu marit Joan Roís de Liori i la seu mare Beatriu Boïl, va elegir sepultura en l'església del monestir de la verge Maria del Carme de la ciutat de València, a la capella de la Verge

preu de 13.000 sous de la dita moneda. Els 1.000 sous censals, que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar a Pere Ramon de Monsoriu, cavaller habitador de València, pel preu de 16.000 sous de dita moneda. Els 187 sous 6 diners censals, que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar a Pere Dezcarner, procurador de Miquel Çaburgada, cavaller habitador de València, pel preu de 3.000 sous. Els 1.000 sous censals, que Joan i Sanç Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar a Berenguer Vives de Boïl, cavaller habitador de València, pel preu de 16.000 mil sous

⁸⁷⁷ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n, Vid. Col·lecció documental, Document 52. Nupcials pels qual Pere de Centelles cavaller i Beatriu Boïl alies Andreua de Castellet, col·locaven en matrimoni la seua filla Francina Centelles i Boïl amb Joan Roís de Liori i Mur, fill dels vescomtes de Gallano, i acomplint els dits capítols matrimonials Pere de Centelles la dotava a la núvia amb 1.000 florins moneda reals de València, que eren pagadors al nuvi, més altres 9.000 florins de la mateixa moneda que aportava Beatriu Boïl, la qual els havia de pagar amb censals i en diners comptants, per la qual cosa havien de lliurar al nuvi en total els 10.000 florins de la dot. Amés la núvia aportava altres 1.000 florins de la mateixa moneda en béns per a la cambra. D'alta banda Joan Roís de Liori acceptava a Francina Centelles com a esposa i li feia augment de la dot o creix per raó de la virginitat de la núvia en suma de 5.000 florins moneda reals de València, i també s'obligava a que en cas de restitució de dot i creix, li asseguraven els 15.000 florins de la dot i el creix sobre els seus béns i els del vescomte de Gallano, i tots dos li asseguraven a la núvia la quantitat de 165.000 sous moneda reals de València. Així mateix el vescomte de Gallano va concedir al seu fill en Joan la quantitat d'11.000 sous anuals en contemplació del seu matrimoni amb Francina Centelles.

⁸⁷⁸ APCCV, Protocol N° 23.893, notari Joan Capdevila, any 1467, f. s/n.

⁸⁷⁹ APCCV, protocol N° 25.216, notari Joan Argent, any 1468, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 55

Maria, en el vas del llinatge Centelles on havia estat soterrat el seu pare Pere Centelles, també va manar que es fera una missa de sepeli, aniversari i cap d'any, i que intervinguera en aquesta cerimònia la confraria de la Verge Maria de la Seu de València, també que donaren un censal de 360 sous anuals al frares del convent del Carme per a que celebraren una missa cada dia durant un any per la seua ànima.

La dita testadora només podia testar segons els capítols matrimonials de 15.000 sous moneda reals de València, però la seua mare li va concedir la gràcia de disposar d'altres 7.000 sous més, de manera que en total va poder testar de 22.000 sous. Francina Centelles va manar diversos llegats pietosos: que donaren un sou a tots els pobres que visitaren la casa on foren vetllades les seues despulles, a més de donar 12 sous a cada una de les dotze parròquies de la ciutat per als bacins dels pobres; també que es feren 7 gramalles de drap blanc, 7 gramalles de drap burell i 5 gramalles de drap blau, i que totes elles les donaren als pobres; que donaren 10 lliures moneda reals de València a les monges del monestir de la Trinitat de València per a que resaren pel perdó dels seus pecats.

De la resta dels seus béns va fer els següents llegats. Primer a la seua família: 500 florins per al seu marit, Joan Roís de Liori; 100 florins per al seu nebot, Joan de Pròxita, fill de Nicolau de Pròxita i Elionor Centelles, germana de la testadora, per a que es comprara un rosí; 50 timbres per a Gilot de Liori (fill bastard de Joan Roís de Liori) per a que es comprara una haca. A continuació a les seues serventes: 100 florins per a Elionor, vídua de Galceran Civera; 100 florins per a Damiata, donzella, filla de Ramon de Semis, criada de la seua mare, la qual estava al seu servei; 100 florins a Francineta, filla de Pere Joan i Margarida, dida seua, per a que es vestira de dol; una gramalla i capiró de dol per a Pere Joan; i un mantó i amb mongí de dol per a Margarida, dida seua; un òbit per al frare Mateu Giner de l'orde de Poblet, confessor seu, per a que pregue per la seua ànima.

Després afegia que, feia poc més d'un mes havia parit una filleta setmesona anomenada Joana, que era filla del seu marit Joan Roís de Liori, la qual estava molt dèbil i flaca, i era criada pels vescomtes en la senyoria de Riba-roja, a la qual, en cas que sobrevisquera a la seua mort, la declarava hereua universal de tots els seus béns, però sí moria després de la seua mort, sense tindre fills, la seua herència se l'havien de repartir a parts iguals, sa mare Beatriu Boïl i el seu marit Joan Roís de Liori, en canvi sí la seua filleta moria abans que ella, només podria testar de 22.000 florins.

Mentre Francina Centelles agonitzava, el 10 de març del mateix mes, el vescomte de Gallano confessava tenir en comanda i depòsit per part de Beatriu Boïl, una sèrie de joies: “una enfiladura de perles orientals que són en nombre cinquanta tres, tres roffís e cinch balaixos”, joies que formaven part dels 1.000 florins de béns de cambra de la dot de Francina i que segons el vescomte valien 300 florins moneda reals de València⁸⁸⁰. Igualment Joan Roís de Liori, confessava haver rebut de Beatriu Boïl, en diverses partides, una sèrie de béns de cambra que formaven part dels dits 1.000 florins, i que consistien en joies i roba de llit principalment, el quals s’especificaven al document⁸⁸¹.

Una setmana després d’haver fet testament, Francina Centelles va morir el 13 de març⁸⁸², al dia següent es va fer el seu soterrament, la difunta va ser vetllada i a la nit un seguici fúnebre la va dur de Quart de Poblet a la ciutat de València, amb un seguici on van participar sis frares més altres huit preveres de l’orde de Poblet juntament amb la confraria de la Verge Maria de la Seu de València, i el seu cos va ser soterrat a la capella de la Verge Maria de l’església del monestir del Carme, en la sepultura dels Centelles⁸⁸³.

⁸⁸⁰ APCCV, protocol N° 25.216, notari Joan Argent, any 1468, f. s/n..

⁸⁸¹ Ibidem. “Primo \una/ cadena gesanta d’or fi de pes de (en blanc). Ítem, hun diamà. Ítem huns patrenostres d’or de canonets de pes de (en blanc). Ítem dos parells de manilles d’or lises, de pes de (en blanc). Ítem unes catives de raç ab son coberta. Ítem hun parell de banquals de raç, costaren (en blanc). Ítem hun devantal de raç. Ítem dos draps de peus per (en blanc). Ítem sis coxins de raç. Ítem unes cortines listades ab son davantal per (en blanc). Ítem una [vano]va gran, molt bella per (en blanc). Ítem hun parell de lançolls de orlanda, costaren (en blanc). Ítem altre parell de lençolls grossets. Ítem una altra vanova de lit de repós, porprada e enbutida. Ítem dos coxins de velutat blau. Ítem sis coxins de drap, dos de fluxell e quatre altres de lit de parament. Ítem quatre tovalles primes, belles de huyt pams de amplaria de Gandia. Ítem altres quatre tovalles primes de cinch pams, molt belles. Ítem hun parell de lençolls de cànem. Ítem hun parell de matalaffs \blanchs de lit grans, nous. Ítem quatre cofres/ daurats molt bells. Ítem hun coffre e mig coffre landats. Ítem la roba de vestir. Altres coses les quals a present no recorda per a la senyora per ésser molt enugada, les quals après en farà confessió.”

⁸⁸² Als tres dies e la seua mort i el 16 de març de 1468 es va publicar el seu testament pel notari de València Joan Argent, qui el va enregistrar en el seu protocol i notal corresponent.

⁸⁸³ APCCV, protocol N° 25.216, notari Joan Argent, any 1468, f. s/n. Cinc dies després de la mort de Francina Centelles, el 18 de març de 1468, fra Llop Llopis prior del monestir de la Verge Maria del Carme de la ciutat de València, reconeixia que Joan Roís de Liori, com a marmessor del testament del seua difunta esposa, li havia pagat, per mans del metge Jaume Roig, l’autor de l’Espill, la quantitat de 260 sous moneda reals de València per a obres de caritat, més altres 12 sous per cada un dels sis frares que van anar de nit al lloc de Quart de Poblet i es van endur el cos de la difunta Francina fins el convent del Carme en la ciutat de València, més altres 300 sous per l’aniversari i càpita, altres 20 sous per les campanes i 73 sous per seixanta misses amb oferta i caritat. Així mateix, el 24 març del mateix any, el prevere de lloc de Quart de Poblet Bartomeu Fuster, reconeixia haver rebut de Joan Roís de Liori, per mans del metge Jaume Roig, la quantitat de 112 sous per les despeses del soterrament de Francina Centelles, a saber, pels huit preveres que de nit i amb creu i campanes hi van participar en el seguici fúnebre. De la mateixa manera, el 31 de març de 1468, Pere de Luna macip de la confraria de la Verge Maria de la Seu de València, reconeixia també que Joan Roís de Liori li havia pagat, per mans del mateix metge Jaume Roig, la quantitat de 50 sous de la mateixa moneda per les despeses ocasionades pel soterrament de la dita Francina Centelles

Per un document, fet al lloc de Quart de Poblet el 15 de març de 1468, Beatriu Boïl, vídua de Pere Centelles, reconeixia deure al vescomte de Gallano 4.000 sous, que li havien estat lliurats per ma de Lluís de Camanyes, donzell i alcaid de Riba-roja, i que prometia que els pagaria al vescomte dins de l'any proper vinent, essent testimoni del préstec el notari Joan Argent⁸⁸⁴. Pel que fa a la restitució de la resta de la dot de Francina Centelles, el 5 d'abril de 1472 en la ciutat de València, van arribar a una acord Sanç (II) Roís de Liori i Joan Roís de Liori d'una part amb Beatriu Boïl vídua de Pere Centelles, de la part altra, amb aquesta concòrdia Beatriu Boïl reconeixia que li havia donat a Joan Roís de Liori, dels béns propis seus, la quantitat de 72.500 sous, amb una àpoca rebuda el 12 de juliol 1467 pel notari Joan Argent. Per la seua part Beatriu Boïl i de Castellet, reconeixia que Sanç (II) Roís de Liori, li havia pagat la quantitat de 45.000 sous, per mans del noble Joan de Milà, el notari Pere Sesé, i Isabel, esposa de Miquel Joan de Cervató, donzell, tots ells habitants de València, i de Peronella, esposa de Francesc Borrell, metge del vescomte⁸⁸⁵. D'altra banda, el vescomte de Gallano i Joan Roís de Liori acordaren donar a Beatriu Boïl la quantitat de 37.000 sous en diners comptants, més “hun collar de perles, quatre quoffrens daurats, dos tovalles grans, hun cortinatge de listes, hun jecí, una cresòlica, hun agnus, una pateneta de coral guarnida d'or”. La manera de pagar els 37.000 sous restants, va ser: en diners comptants 15.000 sous, i els restants 22.000 sous amb les despeses fetes en compliment del testament de Francina Centelles (la qual només podia testar de 22.000 sous)⁸⁸⁶. D'aquesta manera quedava saldada definitivament la restitució de la dot de la difunta Francina Centelles.

Joan Roís de Liori i Francina Centelles havien viscut al lloc de Quart de Poblet, i amb ells havia viscut el fill bastard de Joan Roís de Liori, Gil o Gilot, que seria un fill de joventut d'en Joan, el qual a la mort de Francina ja seria prou gran com per a muntar una haca. Joan Roís de Liori un cop va quedar vidu va deixar Quart de Poble, encara

⁸⁸⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1467-1468, f. s/n.

⁸⁸⁵ Ibidem. 45.000 sous que va ser pagats de la manera següent: amb un censal de 1.133 sous que va ser carregat pel noble Joan del Milà pel preu de 17.000 sous, i amb un altre censal de 1.000 sous carregat pel preu de 15.000 sous pel notari Pere Sesé, i amb els 333 sous 4 diners censals que van ser carregats per Isabel esposa de Joan de Cervató pel preu de 5.000 sous, i també amb els 533 sous 4 diners censals que van vendre a Peronella esposa de Francesc Borrell metge pel preu de 8.000 sous.

⁸⁸⁶ Així van pagar al convent del Carme 7.680 sous, a Joan Roís de Liori 4.546 sous 8 diners, a Joan Francesc de Pròxita 826 sous 8 diners, a la vídua Civera 826 sous 8 diners, a Damiata Senys 826 sous 8 diners, a Francina, filla de Pere Joan 826 sous 8 diners, al honorable Martí Sanxis de Lagaria 826 sous 8 diners, a Pere Leal 413 sous 4 diners, al venerable frare Mateu Giner 200 sous, al venerable monestir de la Santa Trinitat de València 200 sous, i al notari Joan Argent 826 sous 8 diners, més altres despeses fetes en el funeral i el soterrament de Francina.

que no sabem sí va tornar amb els vescomtes de Gallano al castell de Riba-roja o a la casa que tenien en la ciutat de València en la parròquia de Sant Llorenç, i en 1469 es va traslladar al lloc de Betxí on havia arrendat al seu pare les rendes de la dita senyoria.

Després de la mort de llur primera esposa, Joan Roís de Liori va guardar el dol i va viure sol durant un curt període de temps, tanmateix poc després va decidir tornar-se a casar, aquesta vegada l'enllaç seria amb una vídua, Beatriu de Montcada i Vilaragut, la qual era filla del noble Pere de Montcada senyor de Vilamarxant i de Joana de Vilaragut. Els Montcada eren vells coneguts dels Liori, així Mateu de Montcada era senyor de la veïna senyoria de Vilamarxant, la qual afrontava amb la senyoria de Riba-roja,

El 30 de maig de 1472 el vescomte de Gallano va donar al seu fill la senyoria de Riba-roja com a compensació dels 11.000 sous de renda anuals que li havia promès quan es va casar amb Francina Centelles i que Joan Roís de Liori encara no havia cobrat. Així mateix el 16 de setembre de 1473 Joan Roís de Liori li va vendre la senyoria de Riba-roja a la seua futura esposa, Beatriu de Montcada i Vilaragut⁸⁸⁷, amb qui es va casar el 30 del mateix mes, segons aquest document de compravenda, Joan li venia la baronia de Riba-roja amb totes els seus drets, rendes i pertinències, però amb la condició de que es fera càrrec del pagament anual de les pensions dels censals que estaven carregats sobre dita baronia⁸⁸⁸, els quals sumaven la quantitat de 11.976 sous 6 diners anuals. Beatriu de Montcada li va pagar la quantitat de 140.000 sous moneda reals de València⁸⁸⁹ i Joan Roís de Liori li va cedir la possessió de la baronia i així mateix li va prestar homenatge i li va jurar fidelitat com a senyora seua⁸⁹⁰. El mateix dia

⁸⁸⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n.

⁸⁸⁸ Dits censals corresponien als següents deutors: 1.000 sous censals deguts a na Beatriu Boil. 1.547 sous 10 diners censals deguts a en Joan del Milà. 625 sous censals deguts a na Isabel Ros. 625 sous censals deguts a na Elionor d'Íxer. 400 sous censals deguts a Pere Çaposa. 500 sous censals deguts a Gil Roís, mercader. 543 sous 4 diners censals deguts a en Carròç de Vilaragut. 375 sous censals deguts a en Gisbert de Valleriola. 533 sous 4 diners censals deguts a Jordi Joan. 1.000 sous censals deguts a en Ramon Vives Boil. 400 sous censals deguts a Andreu Aguiló. 812 sous 6 diners censals deguts a Cetrilla. 1.000 sous censals deguts a en Pere Ramon de Monsoriu. 800 sous censals deguts a en Lluís de Vich. 325 sous censals deguts a Joan Ros, clergue. 500 sous censals deguts a Damiata, esposa de Francesc Momboí. 500 sous censals deguts a En Francesc Aguiló. I 400 sous censals deguts a Na Elionor Vallterra.

⁸⁸⁹ Beatriu de Moncada, al seu torn, per pagar la baronia de Riba-roja, va vendre al seu futur marit un censal de 7.666 sous 8 diners jaquesos carregat sobre la universitat de Saragossa que valia 92.008 sous i un altre censal de 966 sous 8 diners jaquesos que havia estat venut per Felip de la Cavalleria i que valia 14.000 sous, amb la qual cosa sumava la quantitat de 106.000 sous, que era part del preu de la baronia de Riba-roja, valorada en 140.000 sous, i la resta del preu, 34.000 sous moneda reals de València restants, els va pagar en diners comptants

Beatriu de Montcada va nomenar procurador al cavaller de València Galceran de Borja per a que preguera possessió de la baronia de Riba-roja⁸⁹¹.

Finalment, el 30 de setembre de 1473, es van signar els capítols matrimonials entre “lo molt noble don Johan Roïç de Lihori cavaller habitador de la present ciutat, fill del molt spectable senyor don Sancho Roïç de Lihori vezcomte de Gallano, de una part, e la molt noble magnífica dona Beatriu de Montcada vídua, muller *in primis nubtiis* del molt noble mossèn Bernard de Requesens cavaller, visrey de Sicília, de la part altra”⁸⁹².

Beatriu de Montcada i Vilaragut contractava matrimoni amb Joan Roís de Liori i Mur, i en contemplació del seu matrimoni aportava com a dot la baronia de Riba-roja, amb tots els seus drets, totes les rendes i tota la jurisdicció, a més d’aquesta baronia de Riba-roja Beatriu de Montcada hi aportava qualssevol altres drets que li pertanyien de l’herència dels seus pares. Joan Roís de Liori pel seu torn acceptava la dot de Beatriu de Montcada i amés s’obligarà a restituir la dita dot amb tots els béns que a ell li pertanyien. Així en el cas de la restitució de la dot, tots els fruits, rendes i emoluments del dit lloc de Riba-roja serien per a Beatriu de Montcada, o dels seus descendents⁸⁹³.

Pel que fa a la transmissió del patrimoni del llinatge Liori, el primer fill, el segon o els següents fills barons procreats del dit matrimoni, heretarien el patrimoni familiar, i Joan els faria donació entre vius dels lloc de Betxí i de les valls de Seta i Travadell, i sí fora el cas, també la baronia de Riba-roja recauria en la seua propietat.

Tot seguit es va signar el document dels nupcials, segon els qual Joan Roís de Liori acceptava a Beatriu de Montcada com a esposa, amb una dot de 10.000 florins d’or, valent 14 sous per florí (140.000 sous), en la forma ja expressada de la baronia de

⁸⁹⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10. Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n.

⁸⁹¹ Ibidem.

⁸⁹² SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 60

⁸⁹³ Així mateix el justícia, els jurats i els demás vassalls de Riba-roja havien de prestar homenatge de fidelitat a Joan Roís de Liori i respondre-li de les seues rendes, drets, emoluments i dominicatures, fins a que fora el cas de la restitució de la dot a la dita Beatriu de Montcada, moment en que li respondrien a la dita senyora. Així mateix Joan Roís de Liori, tenia dret a recobrar la baronia de Riba-roja en virtut de la carta de gràcia pel mateix preu en que li va vendre la dita baronia a la seua esposa, així si ell volia pagar podria el dit preu ho podria fer en censals col·locats en llocs bons i segurs, ja que mentre que el dit preu no fora pagat la carta de gràcia no tindria efecte. En cas de restitució de la dot, la dita na Beatriu tindria la possessió del lloc de Riba-roja amb tota la jurisdicció, les rendes i el fruits, fins a que la dot fora pagada. En el cas que en vida d’en Joan no es fera efectiva la carta de gràcia sobre la baronia de Riba-roja, i sí ell moria abans que Beatriu, els hereus d’en Joan no podrien fer efectiva la carta de gràcia en contra de la voluntat de Beatriu de Montcada. Així mateix en cas de mort de la dita na Beatriu, Joan Roís de Liori durant la seua vida, podria usar de l’usdefruit de les rendes, emoluments i dominicatures del lloc de Riba-roja

Riba-roja, amb els seus drets, rendes i dominicatures, i amb tota la jurisdicció pertanyent.

El nou matrimoni format per Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada i Vilaragut, es van casar en la ciutat de València en l'església de Sant Llorenç, i poc després van anar a viure al castell de Riba-roja, castell en el que van fer importants obres per a poder-lo habitar.

Així mateix, en València a 8 de maig de 1480, Joan Roís de Liori va comprar a Beatriu Segarra, veïna de València, una casa situada a la parròquia de Sant Llorenç, al barri del Fossar, casa que confrontava amb l'abadia i la casa del rector de l'església de Sant Llorenç i que pagava 6 sous de cens anual, amb la qual cosa Joan Roís de Liori ja disposava d'una casa pròpia en la ciutat de València⁸⁹⁴, en el mateix barri que vivien els vescomtes de Gallano, i bona part de la noblesa del regne. Així mateix, tres anys més tard van canviar de casa, així el 28 de juny de 1483, en aquest cas va ser Beatriu de Montcada la que va comprar a Úrsula Tamarit, vídua de Vicent Pedro notari de València, una casa amb un hort que estaven situats fora del portal de la Trinitat de la ciutat de València al lloc anomenat Sant Guillem, que estava en el camí que anava a Alboraià, casa i hort, així com un censal carregat sobre la universitat de Saragossa, tot pel preu de 8.500 sous, quantitat que Beatriu de Montcada li va prometre pagar en el mes de setembre d'aquell mateix any⁸⁹⁵.

Joan Roís de Liori com a membre de l'estament militar va participar en les corts del regne de València, de les quals va ser ambaixador davant del rei Ferran el Catòlic i també en les campanyes militars de la monarquia, així va participar en la guerra de Granada. De manera que el 7 de setembre de 1484 quan estava a la ciutat andalusa de Còrdova, Joan Roís de Liori va fer testament amb motiu de la guerra de Granada "per que prepose entrar en terra de moros ab mon rey e senyor", per la qual cosa sabem que va participar en la campanya de l'any 1484, que va ser encapçalada pel rei Ferran el Catòlic sobre els castells fronterers del regne musulmà de Granada (Alora, Setenil i Benamejí)⁸⁹⁶. Tanmateix sabem que el 23 de maig de 1485 Joan Roís de Liori, ja havia

⁸⁹⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 1, años 1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n.

⁸⁹⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-10, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1483, f. s/n.

⁸⁹⁶ VVAA (1935) *Historia de España: Gran historia general de los pueblos hispanos*; T. III; Barcelona, p. 396

tornat de la guerra de Granada, i estava a la seua casa dels afores de la ciutat de València.

En febrer de 1486 Ferran el Catòlic el va nomenar ambaixador, iniciant un seguit de missions diplomàtiques en els estats italians de Nàpols, la Santa Seu, Venècia i Gènova. No tenim notícies de que estiguera en el regne de València durant el període 1486 i 1489 en que va ser ambaixador ambulant. Sabem que en octubre de 1488 era a la ciutat de Nàpols, i que pel maig de 1489 era de nou a la cort dels Reis Catòlics situada llavors a la ciutat de Còrdova, sabem també que poc després va marxar cap al regne de Nàpols, i que va morir pel camí en el mes de juliol de 1489 en la localitat de Bujalance al costat de Còrdova, no al passar per València segons les notícies de Zurita, ja que en un document Beatriu de Montcada contava com van anar a cercar el cos de Joan Roís de Liori a la localitat de Bujalance⁸⁹⁷.

Una vegada va ser coneguda la notícia de la mort de Joan Roís de Liori, el 30 de juliol de 1489 estant al castell de Riba-roja, la vídua, Beatriu de Moncada, va mostrar el testament de Joan Roís de Liori als notaris i els altres testimonis que hi eren presents, Pere Valtanell doctor en cascun dret, Joan Aguilar mercader i Franci Amalrich, tots ells ciutadans de València, testament⁸⁹⁸ que en Joan havia escrit de la seua pròpia mà anys abans el dia 7 de setembre de 1484 en la ciutat andalusa de Còrdova.

Segons aquest testament Joan Roís de Liori volia que el soterraren de manera modesta en una església que no s'especificava, amb només la senyal del seu escut (la creu de Calatrava) per donar memòria de la seua tomba. Així també manava que tota la família fora vestida de dol, nomenava marmessors als seus pares els vescomtes de Gallano i a la seua esposa Beatriu de Montcada. Al seu pare li aconsellava arrendar la baronia de Borriol pel mateix preu en que ell la tenia arrendada, i que segons ell pagaria tots els seus deutes amb 69.700 sous, sempre que els deutors en mostraren els albarans. D'altra banda va deixar tot un seguit de quantitats a diverses persones i institucions eclesiàstiques⁸⁹⁹.

⁸⁹⁷ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25. Vid. Col·lecció documental 103.

⁸⁹⁸ SNAHN, Osuna, C.1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1489, (document inserit). Vid. Col·lecció documental Document 83

⁸⁹⁹ Que eren les següents: al notari de València Lluís Collar, 100 timbres; a Joan Aguilar alcaid del castell de Riba-roja, 50 timbres; al seu criat Juanico, 70 timbres; a Carles Pons, 25 timbres; a Joanot Tovia, 30 timbres; a Francesc, 10 timbres; als hereus d'un moro de la Vall d'Uixó anomenat Renda, 30 timbres. També manava que els seus patges i els mudèjars que el servien foren vestits, i manava reclamar un deute als hereus d'Antoni Cardona, que valia 300 timbres. Així mateix donava a l'església de Riba-roja 1.200 sous, als procuradors del bisbe de València 120 sous, i a les monges del convent de la Trinitat de València 25 timbres. També que donara 500 florins d'or per casar òrfenes, vestir pobres i ajudar als

Pel que fa a la transmissió de l'herència del llinatge, instituïa hereua a Beatriu de Montcada, la seua volguda esposa, a la qual confessava deure-li la quantitat de 30.000 timbres, quantitat que volia que en disposara a la seua voluntat, llevat de les quantitats degudes a les seues filles: Una dobla d'or per a Isabel i altra per a Hipòlita. Igualment deixava un diamant per a Isabel i un altre per a Hipòlita, més 90 timbres per a que es compraren un robí. Així mateix, de tots els altres drets seus sobre els béns del regne de Sicília, i del deute que tenia sobre la senyoria de Gallano que era en forma de carta de censal, manava que foren heretats per la seua esposa Beatriu, però només en usdefruit i durant el temps de la seua vida, per a que després de la mort d'aquella, la hereua universal de tots els seus béns fora la seua filla major, Isabel. I en cas tanmateix de morir aquesta sense fills, l'herència havia de passar a l'altra filla, Hipòlita, i en tot cas que l'herència fora sempre per al primer fill baró. I així mateix que en cas que la seua filla major Isabel Roís de Liori fora hereua universal dels seus béns, aquesta devia donar 12.000 timbres a la seua germana Hipòlita, per a la dot del seu matrimoni.

També manava que les seues filles es casaren amb el consentiments dels vescomtes de Gallano i de Beatriu de Montcada, i que el matrimoni que ja havia estat pactat entre Isabel Roís de Liori i Alfons de Cardona, que es fera quan Isabel complira els 16 anys, (de manera que degué de néixer cap a l'any 1477), i que la seua vídua fora tudriu i curadriu de les seues filles. Així mateix manava als seus hereus que li donaren a la seua mare, la vescomtessa Beatriu de Mur, la senyoria de Betxí amb totes les seues rendes de manera vitalícia, per raó de la dot i el creix que se li devien pel seu matrimoni amb el vescomte de Gallano.

El testament de Joan Roís de Liori va ser publicat al castell de Riba-roja el 30 de juliol de 1489, la vídua i hereua usufructuària, Beatriu de Montcada, acceptà el dit testament a "benefici d'inventari", igualment com acceptà la tutela i curatura de les seues filles legítimes, Isabel i Hipòlita, i també de fer-se càrrec de les filles il·legítimes Isabel i Estefania. I aquell mateix dia en Riba-roja es va confeccionar l'inventari dels béns del difunt Joan Roís de Liori⁹⁰⁰, document que va signar la senyora de Riba-roja i van ser testimonis el mercader Joan Aguilar i l'escrivà Llorenç Bollisent, juntament amb el notari Lluís Collar, tots ells ciutadans de València.

hospitals. Manava que sí restaven diners, que amb ells es fera un benefici de 20 misses diàries per al sosteniment d'un prevere en l'església de Betxí. Així mateix en Joan al seu testament també se'n recordava dels seus servents, a qui feia una sèrie de llegats: a Gracia donzella i criada seua, 100 timbres; a Castellana criada seua, 150 timbres; a més a la seua esposa li donava un esclau negre, anomenat Joanet.

⁹⁰⁰ SNAHN, Osuna, C.1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

Beatriu de Montcada també es va dedicar a complir amb el contingut del testament del seu difunt espòs⁹⁰¹, i estant en el castell de Riba-roja, el 27 de febrer de 1490 Beatriu de Montcada, amb llicència del governador del regne de València, va fer inventari dels béns mobles, semovents i immobles del difunt Joan Roís de Liori, per mitjà de Ramon de Sòria corredor de la cort dels preus estimats, tots aquests béns immobles, mobles i semovents que s'especificaven al document de l'inventari, valien la quantitat de 7.136 sous 6 diners moneda reals de València, quantitat que la dita Beatriu de Montcada confessava haver rebut en aquell mateix dia⁹⁰².

Pel que fa al cos del difunt Joan Roís de Liori, després d'anar a cercar-lo a Bujalance va ser soterrat al monestir de la verge Maria de Murta, "les despeses fetes en les funeràries del dit noble don Joan, ço és en portar lo cors de aquell de Bugalança, que és del regne de Castella ahon lo dit don Joan morí, fins al monestir de la Murta"⁹⁰³. Allà va ser soterrat dins del reixat que hi havia en l'església del dit monestir davant de l'altar major, segons apareix en un legat de la seua germanastra Caterina de Liori "en la sglésia o monestir hon fos soterrat lo noble don Joan de Gallano, germà de aquella, lo qual morí en lo any M CCCC LXXXX VIII y foh soterrat en la sglésia del present monestyr dins lo reixat davant lo altar major"⁹⁰⁴. En canvi Viciana en la tercera part de seua crònica de València, diu que estava soterrat en una de les capelles de l'església, malgrat que equivoca la tomba de Joan Roís de Liori amb la del seu pare, el vescomte de Gallano⁹⁰⁵.

⁹⁰¹ Així el 12 de febrer 1490, en el lloc de Quart de Poblet, Beatriu de Montcada, vídua i hereua universal de Joan Roís de Liori, reconeixia deure al vescomte de Gallano, la quantitat de 7.000 sous moneda reals de València, per un benifet que el seu difunt marit havia instituït en la vila de Betxí, amb celebració d'una missa diària en l'església de Betxí i pel manteniment d'un prevere, quantitat que li prometia pagar el proper mes d'agost, deute que va ser satisfet el dia 6 d'octubre de 1490. També els 1.000 sous pagats per Beatriu de Montcada a Pere Valtanell, en paga del seu salari d'advocat. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n.

⁹⁰² SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490. Vid. Col·lecció documental Document 84. Al dit inventari apareixien els 14.000 sous, d'un censal de 966 sous jaquesos, que la dita na Beatriu de Montcada va vendre al seu difunt espòs. També els 15.000 sous que Antoni de Tous i Iolant d'Arenós, esposos, i Pere de Tous i Margarida, fills seus, devien a en Joan Roís de Liori, per la cessió d'un censal de na Maria Pujades, vídua d'en Lluís de Montagut, i que era el preu l'arrendament del lloc de Borriol. Altres 4.820 sous que li deuen els dits Antoni de Tous i Iolant, esposos, pel deute que tenien amb en Joan Roís de Liori. Altres 3.200 sous que el dit Antoni de Tous confessa deure al mateix difunt. També 6.000 sous que li deu Abraham Yuçufi, peiter del lloc de Riba-roja, que li devia al dit en Joan per raó del mercadeig i els negocis de la indústria ceràmica.

⁹⁰³ ARV, Clergat, Llibre N° 3.026, f. 15 v°. Vid. Col·lecció documental Document N° 102

⁹⁰⁴ Ibidem.

⁹⁰⁵ VICIANA, Martín de (1882) *Tercera parte de la crònica de Valencia*; València, Sociedad Valenciana de Bibliófilos; "El pie del altar está vacante de sepultura, empero ay por las capillas de la iglesia, y claustro muchas sepulturas de personas insignes, en las quales están sepultados el revenidísimo Cardenal Vich, y el embaxador su hermano. Don Sancho de Liori, Vesconde de Gallano, y

Com que Joan Roís de Liori va morir en juliol de 1489 abans que el seu pare, la herència sobre la senyoria de Riba-roja va provocar un plet entre la vídua, Beatriu de Montcada, qui reclamava la propietat de la baronia de Riba-roja, per que l'havia comprada al seu marit, i el pare, Sanç Roís de Liori, qui reclamava els seus drets a la herència del fill com a progenitor⁹⁰⁶.

De manera que el 30 de juliol de 1493 el vescomte de Gallano va donar per extinta la donació de la baronia de Riba-roja feta al seu fill. Així mateix al testament del vescomte de Gallano, fet el 5 de gener de 1495, es declarava Isabel Roís de Liori, hereua universal de tot el patrimoni del llinatge, que era la filla de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada. Aquest plet sobre la senyoria de Riba-roja va continuar doncs entre Beatriu de Montcada i la seua filla Isabel Roís de Liori.

La descendència legítima de Joan Roís de Liori va ser exclusivament femenina, així de la seua primera esposa Francina de Centelles, en 1468 va tindre una filla setmesona anomenada Joana, però que va sobreviure poc de temps a la seua mare. Del segon matrimoni amb Beatriu de Montcada i Vilaragut, van néixer dues filles legítimes, la major anomenada Isabel va nàixer cap a 1477, i la menor que es va dir Hipòlita ho va fer cap a 1480. D'aquesta descendència legítima en parlarem més endavant, en la part quarta del nostre estudi, en la que abordem als darrers descendents del llinatge.

Tanmateix Joan Roís de Liori va tindre altres fills il·legítimes fora del matrimoni, abans de casar-se amb Francina de Centelles, ja havia tingut un fill anomenat Gil, al testament de Francina s'anomena Giló, ja que encara devia ser un xiquet. Així mateix al seu testament de 1484⁹⁰⁷ apareixen dues filles il·legítimes més, anomenades Isabel i Estefania. Al dit testament en Joan manava que la esposa Beatriu tinguera cura dels seus fills il·legítimes, que pagara 20 sous de renda anuals per a dur a la seua filla natural Isabel a un monestir, i què fera igualment amb una altra filla natural anomenada Estefania. També encomanava als seus hereus i al seu pare, el vescomte de Gallano, que tingueren cura d'un fill natural anomenat Gil, (Giló al testament de Francina de Centelles), als quals manava que li donaren un rossí i unes armes, més 100 ducats, per si de cas volia fer-se frare de l'orde militar de Sant Joan de Jerusalem, tal com podien fer els fills il·legítimes de l'estament militar.

de muchos otros principales cavalleros."

⁹⁰⁶MARTINEZ IBAÑEZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan (1998): *Ribarroja...* Op. cit., pp. 160-161

⁹⁰⁷ SNAHN, Osuna, C.1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1489, (document inserit). Vid. Col·lecció documental Document 83

Dels descendents de Joan Roís de Liori, sembla que la hereua del llinatge Isabel Roís de Liori i el seu fill il·legítim Gil vivien amb els vescomtes de Gallano al palau-castell de Betxí, juntament amb Caterina de Liori, la filla il·legítima de Sanç (II) Roís de Liori. Així mateix la filla menuda Hipòlita Roís de Liori i les dues filles il·legítimes Isabel i Estefania sembla que vivien amb la seua vídua Beatriu de Montcada al castell de Riba-roja.

De les filles il·legítimes no tenim notícies probablement ingressarien en un convent, seguint la voluntat del seu pare. Gil, el fill il·legítim de Joan Roís de Liori, duia una vida honorable amb els vescomtes de Gallano, o almenys això semblava, ja que com a com a persona notable apareix en un document fet en Betxí en febrer de 1496 “lo noble don Gill Roíç de Aliori” en el que era àrbitre, juntament amb el veí de Betxí Joan Llop, en la separació d’un matrimoni mal avingut format per Joana Beltran i Domingo Aznar⁹⁰⁸. Tanmateix aquest fill bastard va acabar malament, ja que va ser declarat còmplice del robatori dels diners del vescomte de Gallano, ocorregut quan aquest va morir al palau-castell de Betxí el 3 de juliol de 1498, moment en el que els cofres on el vescomte guardava els diners van aparèixer despanyats i les monedes robades, per la qual cosa el justícia civil del regne de València va declarar Gil còmplice del robatori, i consegüentment va ser degollat el 3 de juny de 1499 en la ciutat de València⁹⁰⁹. No sabem si realment ell va tindre alguna cosa a veure amb el robatori de la fortuna del vescomte, acomplint la sentència de Francesc Eiximenis de que cap fill bord era bo, o simplement va ser un cap de turc⁹¹⁰.

⁹⁰⁸ APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n.

⁹⁰⁹ CARRERES ZACARÉS, Salvador (1935) *Llibre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, v. II; València, p. 714: “Dilluns qui contaven tres dies del mes de Juny, dit any, degollaren per justícia hu qui es deya Gil, fill bastard de Don Juan de Gayano, perquè es diya haver sabut en un furt que era fet en la casa de son avi lo Visconte de Gayano. Manual de Consells, n° 50 A. Degollen a D. Gil”

⁹¹⁰ D'altra banda aquest Gil Roís de Liori, fill il·legítim de Joan Roís de Liori, en cap cas va ser l'origen de la branca del llinatge Liori que a finals del segle XVI va donar lloc als barons d'Alcalalí i Sant Joan de Mosquera, tal com assegurava José Mestre Palacio. Ja que no només Joan Roís de Liori no es va tornar a casar amb Elionor de Cervelló, de la mateixa manera tampoc va tindre d'aquesta dona un fill anomenat Gil Roís de Liori, qui seria el pretès avantpassat d'Antoni Roís de Liori, casat amb Isabel Juan Pertusa, que segons ell serien els pares del primer baró d'Alcalalí, Ximén Roís de Liori i Pertusa. Vid. MESTRE PALACIO, José (1970) *Alcalalí morisco*, Alacant, pp. 272-273. Aquest seria un llinatge independent, anomenat també Liori que es va crear a finals del segle XVI, però no eren descendents dels vescomtes de Gallano.

5.1.4.2 El llinatge Montcada i Beatriu de Montcada i Vilaragut († 1514)

El llinatge Montcada establert al regne de València⁹¹¹ era el dels senyors de Villamarxant, per la herència de Elvira Maça de Liçana, qui es va casar amb Guillem Ramon (II) de Montcada, mort en 1371. El seu fill Ot (III) de Montcada va ser baró d'Aitona, Mequinensa, Fraga, Vallobar, Algorfa, Seròs, senyor de Soses, Faió, Vallseca i Almatret, en els territoris de Catalunya i Aragó, (mort després de 1413), qui es va casar amb Elfa de Luna primer, i després amb Constança Díez, de les quals va tindre catorze entre fills i filles.

Entre els quals podem destacar a Guillem Ramon de Montcada i Luna, baró d'Aitona, el qual es va casar primer amb Constança d'Anglesola i després amb Margarida de Ribelles⁹¹², del seus matrimonis amb Constança d'Anglesola i Margarida de Ribelles va tindre cinc filles, però també un fill bastard, anomenat Llorenç, amb l'italiana Catalina Alioto. Per la qual cosa a falta d'hereu masculí Guillem Ramon (III) va fer hereu del llinatge el seu nebot Mateu de Montcada i Vilaragut, amb la condició que es casara amb la seua filla Orfresina. Però els problemes de la herència continuaren al no tindre Mateu de Montcada fills de les dues esposes, Orfresina, i Elionor de Vilarrasa. Amb la mort de Mateu de Montcada i Vilaragut el 23 de juny de 1485 a mans d'Ot de Montcada (un net de Llorenç de Montcada i Alioto, fill il·legítim de Guillem Ramon), el 14 de juliol de 1486, Beatriu de Montcada va ser nomenada hereua universal dels béns del seu germà⁹¹³, ja que l'altre germà Pere Ramon de Montcada i Vilaragut, havia mort en 1461, i l'altra germana era monja.

⁹¹¹ Per saber més sobre el llinatge Montcada. Vid. HINOJOSA MONTALVO, José (2002): *Diccionario ... Op. cit.*, v. III, pp. 153, i "Llinatge Montcada" *Gran Enciclopèdia Catalana*, <http://www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0016872.xml>, [consulta 11/05/2015]

⁹¹² MONJO GALLEGU, Marta. (2005): "Noves aportacions a l'arbre genealògic de la família Montcada, senyors de la Baronia d'Aitona." *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, nº 26, pp. 327-343.

⁹¹³ Ídem., p. 332

També podem destacar a Pere de Montcada i Luna, baró de Villamarxant i Castellnou⁹¹⁴, casat primer amb Jofredina i després amb Joana de Vilaragut. De la primera esposa Jofredina, baronessa de Llagostera, Pere de Montcada va tindre una filla anomenada Elionor de Montcada, baronessa de Llagostera, (morta després de 1423), que es va casar amb Bernat de Cruïlles; i del segon matrimoni amb Joana de Vilaragut, van tindre els fills següents:

1. Mateu Florimon de Montcada i Vilaragut, baró consort d'Aitona, va morir assassinat en 1485, estava casat amb la seua cosina germana Orfresina de Montcada i Ribelles (morta en 1483), la qual era baronessa d'Aitona, Mequinensa, Fraga, Vallobar, Algorfa, Vilaseca, Faió, Almatret etc. va morir en 1485.
2. Pere Ramon de Montcada i Vilaragut, mort en 1461, va ser senyor de Villamarxant, estava casat amb Maria de Centelles.
3. Beatriu de Montcada i Vilaragut, la qual en 1463 es va casar en primeres núpcies amb Bernat de Requesens i Santacoloma, del que va tindre dos fills Lluís Galceran i Joana Mateua, i en 1473 es va casar amb Joan Roís de Liori, fill dels Vescomtes de Gallano.
4. Iolant de Montcada i Vilaragut, monja del monestir de la Verge Maria de Pedralba de Catalunya.

Pel que fa a Beatriu de Montcada i Vilaragut, aquesta com ja hem vist va ser filla de Pere de Montcada i Luna (mort entre 1436 i 1441), que era baró de Villamarxant, senyoria veïna a la de Riba-roja, i sa mare Joana de Vilaragut, va ser la segona esposa del seu pare. Beatriu de Montcada i Vilaragut s'havia casat en primeres núpcies amb Bernat de Requesens i Santacoloma, segons els capítols matrimonials signats davant el notari de València Manel Esparsa, el 27 d'abril de 1463⁹¹⁵. Bernat de Requesens va fer testament el 16 de juliol 1469 al castell d'Aitona, davant del notari de Lleida, Miquel Antist. D'aquest matrimoni van néixer un fill anomenat Lluís Galceran de Requesens i de Montcada (mort després de 1499), i una filla pòstuma anomenada Joana Mateua de Requesens i de Montcada⁹¹⁶, de la qual en parlarem més endavant.

⁹¹⁴ Ídem., pp. 327-343.

⁹¹⁵ SNAHN, OSUNA, Caja1355, D.1-6, legajo 3, año 1484, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 72

⁹¹⁶ Ibidem.

Beatriu de Montcada va ser declarada hereua universal dels béns del seu germà, Mateu Florimon de Montcada i Vilaragut, baró consort d'Aitona en Catalunya, qui va morir assassinat el 23 de juny 1485, pels descendents d'un fill il·legítim de Guillem Ramon de Montcada i Luna. El 14 de juliol de 1486, Beatriu de Montcada va nomenar procurador a Miguel de Litrago, escrivà de Saragossa, per tal que la representara a l'hora de percebre les rendes de les senyories de Mequinensa, Vallobar i Faió, situades en el regne d'Aragó, i el va confirmar en els actes de pressa de possessió dels dits llocs⁹¹⁷.

Beatriu de Montcada i Vilaragut es va casar en 1473 en segones núpcies, amb Joan Roís de Liori i Mur que també era vidu, i del matrimoni van tindre dues filles.

1. Isabel Roís de Liori, la filla major, degué de néixer cap a l'any 1477, (ja que l'1 de setembre de 1493, quan es va casar, ja tenia complits els 16 anys).
2. Hipòlita Roís de Liori, degué néixer tres anys més tard, cap a finals de 1479 o principis de 1480.

Beatriu de Montcada i Vilaragut, a partir que va enviudar en 1489, va viure amb la seua filla Hipòlita al castell de Riba-roja i a la casa que tenia als afores de València, va fer testament el 5 de gener de 1514, i va morir aquell mateix mes el dia 21, aquest és el document que tanca la nostra col·lecció documental⁹¹⁸.

Al seu testament elegia sepultura en l'església del monestir de Santa Catalina de Siena de la ciutat de València. Deixava 30 lliures a l'església de Riba-roja, i al qui havia esta esclau seu, un negre anomenat Joan, i a la seua família li donava unes terres situades en el terme de Riba-roja.

Manava que a la seua filla Joana Mateua de Requesens i Montcada li pagaren tots els deutes que tinguera amb ella, i li demanava perdó per les seues desavinences. Finalment declarava hereua universal de tots el seu béns, l'altra filla menuda Hipòlita Roís de Liori, que era comtessa de Palamós.

Els plets entre Beatriu de Montcada i Joana Mateua de Requesens i Montcada:

Beatriu de Montcada s'havia casat en primeres núpcies amb Bernat de Requesens i Santacoloma, senyor de la baronia de Castellet, al principat de Catalunya, qui al seu

⁹¹⁷ SNAHN, Osuna, C.1274, Caja 1 (1485-1486), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

⁹¹⁸ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 26, c. 9. Vid. Col·lecció documental, Document 107

testament, fet el 16 de juliol 1469 al castell d'Aitona davant del notari de Lleida, Miquel Antist, declarava hereu universal el fill o filla que la seua dona Beatriu de Montcada duia al ventre. Després de morir, el 24 de juliol de 1469, es va fer l'inventari del seus béns al castell d'Aitona, situat en Catalunya, per part de la vídua Beatriu de Montcada, el seu germà Mateu Florimon de Montcada i Orfesina de Montcada, llur esposa⁹¹⁹. La filla pòstuma de Bernat de Requesens, Joana Mateua de Requesens i Montcada, va néixer el 3 de setembre de 1469, i en 1481 a l'edat de 12 anys es va casar amb Galceran de Requesens i Cardona, fill del nebot del seu pare, Lluís de Requesens i Joan de Soler i de la seua esposa d'Elfa de Cardona-Anglesola i Centelles. Matrimoni que denotava una certa endogàmia familiar per part del llinatge Requesens.

Aquesta filla Joana Mateua de Requesens i Montcada, i el seu marit Galceran de Requesens i Cardona, li reclamaven a Beatriu de Montcada la restitució dels béns de l'herència de Bernat de Requesens i Santacoloma. La resposta de Beatriu de Montcada a dit requeriment, es va fer el 27 de desembre de 1483, en ella Beatriu va declarar que no havia estat present en la confecció de l'inventari dels béns del seu difunt marit, sinó que havia estat retinguda pel seu germà Mateu Florimon de Montcada, el qual així mateix va retindre els dits béns⁹²⁰. Tampoc no li havien tornat ni restituït la seua dot, que sumava la quantitat de 50.000 florins⁹²¹. Així mateix na Beatriu va dir que desconeixia l'existència d'un censal de 1.662 sous 2 diners anuals, que havia estat venut pel seu difunt espòs a Lluís de Castellet, i que estava carregat sobre els seus béns, que valia 2.300 florins d'Aragó, a raó de 13 sous el florí, les pensions del qual no es pagaven des de feia 22 anys, i les quantitats degudes de les pensions del dit censal pujaven a 29.900 sous⁹²². Aquell mateix dia en València, els senyors de Riba-roja van fer un pacte especial amb Joan de Coloma, cavaller i senyor de la baronia d'Alfagera del regne d'Aragó, i Joan Algas, doctor en lleis de Saragossa⁹²³, per a que en el seu nom

⁹¹⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 3, año 1484, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 72

⁹²⁰ Ibidem. “après mort del dit mosèn Bernat fonch fet inventari per lo dit don Matheu de Montcada, e per nos dita dona Beatriu com a tudors e curadors testamentaris per satisfacer a nostre offici, en lo qual inventari són estats continuats los béns atrobats en la dita herència, los quals béns restaren ensemps ab nostra persona en poder del dit don Matheu, opressa e sens libertat”.

⁹²¹ Ibidem. “lo qual dit mosèn Bernat reconexent-nos tots nostres drets dotals, volgué e manà que nos dita dona Beatriu fosem paguada e satisfeta de sos béns propis, dels quals dits drets dotals encara huy en dia no som paguada ni satisfeta, los quals prenen més summa de Cinquanta milia florins”.

⁹²² Ibidem.

⁹²³ Els quals per la seua part havien fer missió i obligació en dita ciutat de Saragossa, en el braç del nobles de les corts del regne d'Aragó, emparant la instància de Galceran de Requesens i Joana Mateua, esposos, i Lluís de Castellet, habitants de Catalunya.

restituïren a Galceran de Requesens i Joana Mateua, esposos, un censal de 7.666 sous 8 diners jaquesos, que la universitat de Saragossa havia de pagar cadascun any als senyors de Riba-roja, censal que valia 92.008 sous jaquesos⁹²⁴.

El plet va continuar⁹²⁵, i. Finalment Beatriu de Montcada va haver de vendre la senyoria de Riba-roja a Joana Mateua de Requesens, per tal de compensar-la per les pèrdues hagudes en llur patrimoni⁹²⁶. Així Beatriu de Montcada i llur filla, Hipòlita Roís de Liori, esposa de Lluís de Requesens i Joan de Soler, reconeixen que havien estat promulgades diverses sentències contra Beatriu de Montcada i a favor de Galceran de Requesens i Joana Mateua de Requesens esposos. Segons la sentència la cort del governador de València, promulgada el dia 6 juliol de 1500, que condemnava a Beatriu de Montcada a pagar a Galceran de Requesens i Joana Mateua, esposos, la quantitat de 15.367 lliures 10 sous 3 diners, i manava posar la senyoria de Riba-roja, amb el seu terme, jurisdicció, i altres drets pertanyents al senyor, en poder la cort del governador del regne de València, per a ser subhastada. Per la qual cosa, en València el 25 d'octubre 1501, Beatriu de Montcada, juntament amb Hipòlita Roís de Liori, (filla menuda de Beatriu de Montcada, a qui pertanyia Riba-roja per la donació feta del dit lloc per part de sa mare, amb un document rebut pel notari Jaume Estefan, en el dit lloc de Riba-roja, el 2 d'agost de 1501), van vendre la senyoria de Riba-roja a Galceran de Requesens i Joana Mateua, esposos, pel preu de 22.874 lliures 11 sous 3 diners⁹²⁷, que era la quantitat que pujaven els interessos que els hi devien. Així mateix el 26 d'octubre de 1503, en la ciutat de València, es va publicar la sentència regia promulgada per en Joan de Lanuça, cavaller i lloctinent general del regne de València, amb la qual es van

⁹²⁴ SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6, legajo 3, año 1484, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n.

⁹²⁵ El 8 de març de 1490 en Riba-roja, Beatriu de Montcada, vídua Joan Roís de Liori, nomenava procurador a Miquel Llopis, notari de València, per a que compareguera en la cort del governador del regne de València o en la del seu lloctinent, i posara per ella una escriptura, contestant una escriptura interposada per Jaume Ferrando, notari de la cort de la dita ciutat, com a procurador de Galceran de Requesens i Joana Mateua, esposos. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n.

⁹²⁶ MARTINEZ IBANÉZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan (1998): *Ribarroja...* Op. cit., pp. 161-162, Vid. també AUMADA BATLLE, Eulàlia (2003) *Epistolaris d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*; València, p. 29

⁹²⁷ BV, Manuscritos, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 183 vº-198 rº. La suma dels interessos assolia la quantitat de 22.874 lliures 11 sous 3 diners. Pel deute de 15.367 lliures 10 sous 3 diners anuals, corresponia a la resta de la quantitat deguda de les pensions d'un censal, a comptar des de l'any 1463 fins al 1501, que eren 28 anys, més els interessos que sumaven 21.514 lliures 10 sous 3 diners. I d'altra banda la suma dels interessos de la quantitat de 1.182 lliures 15 sous de l'execució dels béns de la dita Beatriu de Montcada per part de la cort del governador del regne feta l'any 1497, als quals li devien els interessos de 23 anys a partir de l'any 1473 fins l'any 1497 inclusive, que sumaven 1.360 lliures 1 sou.

restituir a Beatriu de Montcada tots els drets sobre la seua dot, acomplint els capítols matrimonials signats a València, davant el notari Manel Esparça el 27 d'abril de 1463 entre Beatriu de Montcada i en Bernat de Requesens, sobre la restitució del dot i el creix segons els furs de València, i fallant contra les pretensions de Joana Mateua de Requesens i Galceran de Requesens, esposos, els quals segons aquesta sentència van cedir a Beatriu de Montcada tots els drets que havia aportat al seu matrimoni⁹²⁸.

5.1.4.3 Els senyors de Riba-roja i els seus servidors

Pel que fa a la cort dels senyors de Riba-roja, estava formada per un oficial principal, que era l'alcaid de Riba-roja, Joan Aguilar, juntament amb un professional de confiança, el notari de València Lluís Collar, que era el mateix notari de capçalera que tenien els vescomtes de Gallano.

El primer “domèstic i familiar” que coneixem del senyors de Riba-roja va ser Lluís Marcilla, qui el 5 de setembre de 1468, com a persona de confiança va pagar a Joan Figuerola un esclau negre per manament de Joan Roís de Liori⁹²⁹. De ben segur que es tractava del mateix Lluís Garcés de Marcilla, donzell que va ser “domèstic i familiar del vescomte de Gallano”, i que era fill de Martí Garcés de Marcilla, habitant de Terol, i germà de Francina Garcés de Marcilla, criada del vescomte, com ja hem comentat abans al parlar dels subordinats dels vescomtes. El següent va ser Joan Aguilar, qui a partir de l'any 1473, va substituir en el càrrec de l'alcaidia de Riba-roja a Joan de Camanyes. Com a alcaid era l'encarregat de vigilar el castell i de recaptar les rendes i els drets que els senyors tenia sobre la seua senyoria de Riba-roja. Però no només s'encarregava de recollir les rendes, amés era una persona de la màxima confiança dels senyors, als quals els representava com a procurador en totes les qüestions tant oficials com privades, com a persona de la màxima confiança⁹³⁰.

⁹²⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1501, f. s/n.

⁹²⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1468, f. s/n.

⁹³⁰ Així el 10 d'octubre de 1476 en Riba-roja, la senyora Beatriu de Montcada, amb el consentiment i la llicència del seu espòs Joan Roís de Liori, va ordenar procuradors a Pere Oliver i a Joan Aguilar, “domèstics i familiars de la nostra casa” per anar a la ciutat de Saragossa i cobrar les pensions dels censals que pertanyien a na Beatriu, i el següent dia 12 del mateix mes en la ciutat de València, Joan Aguilar alcaid de Riba-roja, en va fer època de la quantitat cobrada que pujava a 28 lliures 8 sous. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476, f. s/n. El 22 de juny de 1483 estant en Riba-roja, Beatriu de Montcada, esposa de Joan Roís de Liori i senyora de Riba-roja, revocà com a procurador seu a Joan Català, notari i ciutadà de València, i nomenà a Joan Aguilar, alcaid de Riba-roja “domèstic i familiar de casa seua”, comptant també amb la voluntat de Joan

A banda de Joan Aguilar, els senyors de Riba-roja també van confiar els seus afers en altres persones de la seua confiança, alguns dels quals eren nobles i altres juristes i fins i tot algun mercader, com Juan de Guaç doctor en lleis de la ciutat de Saragossa⁹³¹, o Francesca de Montcada, vídua del comte de Cocentaina⁹³² i el seu fill el comte de Cocentaina⁹³³, Felip de la Cavalleria, cavaller i els mercaders Pere i Miquel Torrero, habitants Saragossa⁹³⁴, Pere Palomar, ciutadà de València⁹³⁵, Els quals eren encarregats sobre alguns afers financers, sobre tot el cobrament de pensions de censals o el

Roís de Liori. Així mateix l'11 de novembre de 1483, Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, nomenaren procurador seu a Joan Aguilar, alcaid de la vila de Riba-roja "domèstic i familiar de casa seua", per a que els representara en totes les causes judicials que tenien en contra de la ciutat de Saragossa, Pedro de Luna, Joan de Lanuça justícia d'Aragó, i també contra de Galceran de Requesens i Joana Mateua de Requesens, esposos, i Lluís de Castellet, tots tres habitants del principat de Catalunya, i de molts altres, per tal que compareguera en el seu nom en les dites causes, i responguera a dos escriptures de Galceran de Requesens i de Joana Mateua de Requesens, la una del dia 1 d'octubre, i l'altra del dia 16 del mateix mes, i que així mateix responguera a una altra carta de Lluís de Castellet del dia 22 del present mes. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1483, f. s/n. Així mateix, el 27 de desembre següent els senyors de Riba-roja "no revocant los altres procuradors nostres, e per nosaltres e cascú de nosaltres, ans de ara fets, constituïts, creats e hordenats, fem, constituïm, cream et hordenam cert e special, e a les coses davall scrites, general procurador nostre, e de cascú de nosaltres al honrat en Johan d'Aguilar, alcayt de la dita villa de Ribaroga, domestic e familiar nostre, per a intervindre en un procés qu'és mena en la cort del dit senyor justícia de Aragó, entre los sobre dits de una part, e nosaltres dits conjuges de la part altra, intitulat *Procesus nobilium dompni Galcerandi de Requesens et dompne Mahtea de Requesens, coniugium habitatoris civitatis Barchinone contra super emparamento...* Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, D.1-6, legajo 3, año 1484, Protocolo, Notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n. Finalment en Riba-roja a 17 d'octubre de 1485 Beatriu de Montcada, esposa de Joan Roís de Liori i senyora de Riba-roja, nomenava procurador a Joan Aguilar, donzell, domèstic i familiar de casa seua, ciutadà de València, per tal que la representés en tots els afers legals, en la percepció de les rendes, com a alcaid i custodi del seu castell de Riba-roja, en tots els seus oficials, per a rebre l'homenatge de fidelitat del seus vassalls, fer inventari dels seus béns etc. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1485, f. s/n.

⁹³¹ Així en la localitat de Mislata el 10 d'agost de 1477, la senyora de Riba-roja va nomenar procurador, amb llicència del seu marit, a Juan del Guaç, doctor en lleis de la ciutat de Saragossa, essent testimoni del document Joan Aguilar. Vid. SNAHN, Osuna, C.1354,D.1-10, legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, Notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n.

⁹³² Igualment, en la ciutat de València el 7 de febrer de 1480, Joan Roís de Liori va nomenar procuradora a Francesca de Montcada, vídua del comte de Cocentaina Joan Roís de Corella (mort un any abans), per tal de vendre i carregar de manera conjunta amb el comte de Cocentaina Joan (II) Roís de Corella, el donzell Francesc Aguiló i el jurista Francesc d'Ertes, un censal de 7.500 sous. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 1, años 1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n.

⁹³³ Així mateix estant en Riba-roja el 28 de març 1486, Joan Roís de Liori va nomenar procurador seu al comte de Cocentaina Joan (II) Roís de Corella, habitant de València, per a vendre i carregar un violari juntament amb ell. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

⁹³⁴ Així mateix Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada en la casa i hort que tenien fora dels murs de València al raval de Sant Guillem, el 10 de setembre de 1483, van nomenar procuradors als germans Pere i Miquel Torrero, mercaders de Saragossa, i també a Felip de la Cavalleria, cavaller habitant de la dita ciutat, per a que cobraren en el seu nom les pensions que la ciutat de Saragossa li devia a Beatriu de Montcada, més les missions i els quitaments dels dits censals, i transferir les dites quantitats als senyors de Riba-roja, quantitats que eren: 1.000 sous, 666 sous 8 diners, altres 1.000 sous, altres 1.000 sous, altres 1.000 sous, altres 1.000 sous, altres 1.000 sous i 1.000 sous més, que corresponien a les pensions anuals dels dits censals. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís

carregament d'alguns censals, o com el cas de Miquel de Litrago, escrivà, habitant de Saragossa, al que va nomenar Beatriu de Montcada per a percebre les rendes i prendre possessió de la vila, castell i els llocs de Mequinensa, Vallobar, Faió i altres llocs situats al regne d'Aragó⁹³⁶.

Després de la mort de Joan Roís de Liori, ocorreguda al mes de juliol de 1489 en la localitat andalusa de Bujalance mentre prenia part d'una ambaixada entre el rei Ferrante de Nàpols i els Reis Catòlics, Beatriu de Montcada es va quedar com a única senyora de Riba-roja amb tota la responsabilitat que això suposava, Beatriu de Montcada va continuar nomenant procurador a persones de confiança, com Francesc Bardi, mercader florentí resident a la ciutat de València⁹³⁷ per tal de reclamar una penyora, o al notari de València Miquel Llopis, per a que la representara en un plet⁹³⁸.

Pel que fa als notaris i juristes, els senyors de Riba-roja van continuar confiant en el mateix notari que tenien els vescomtes de Gallano, es a dir en Lluís Collar, igualment ho van fer en un dels mateixos juristes, Pere Valtanell, qui va ser el seu principal

Collar, any 1483, f. s/n.

⁹³⁵ Així mateix el 24 de novembre de 1483 no sabem per a quin afer en concret Joan Roís de Liori va nomenar procurador seu a en Pere Palomar, ciutadà de València. Ibidem.

⁹³⁶ En la població de Riba-roja el 22 de juny de 1486, Beatriu de Montcada, com hereua universal dels béns i drets del difunt Mateu de Montcada, cavaller germà seu, va confirmar a Miquel de Litrago, escrivà habitant de Saragossa, com a procurador seu, per a que la poguera representar en tots els actes tant públics com privats, percebre les rendes i prendre possessió de la vila, castell i els llocs de Mequinensa, Vallobar, Faió i altres llocs de la dita herència que estaven situats al regne d'Aragó, i que pertanyien al difunt Mateu de Montcada, amb tots els seus llocs, alqueries, masos, drets i pertinències, així com també per a exercir tota la jurisdicció i imperi sobre els alcaids i custodis dels dits castells i els altres oficials de les viles, llocs i terres de la dita herència, revocant-los i reposant-los de nou, i per a que els oficials i vassalls dels dits castells, viles, llocs i terres li juraren homenatge de fidelitat, així com que la obeïsquen i li responguen de tots els drets, rendes, fruits i emoluments que a ella li pertanyen. També per a que jurara en el seu nom que compliria tots els furs, privilegis i constitucions del dit regne d'Aragó. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

⁹³⁷ Així en l'hort que Beatriu de Montcada tenia als suburbis de la ciutat de València el 4 d'octubre de 1489, la llavors vídua de Joan Roís de Liori i hereua universal dels seus béns, va nomenar procurador a Francesc Bardi, mercader florentí resident a la ciutat de València, per a que en el seu nom demanara a Jordi Sanç, prebost de la Seu de Barcelona, una creu d'or que tenia encastades quatre perles, cinc diamants de punta i quatre robins de punta, creu que hi era en la dita Seu, i també una rosa d'or amb dos perles grans, tres diamants, una maragda i un robí encastats, les quals el seu difunt marit les havia dipositar en poder del Jordi Sanç, per tuïció i seguretat d'una lletra de canvi de valor de 200 ducats que el dit Joan Roís de Liori havia acceptat. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

⁹³⁸ Així mateix en el lloc de Riba-roja, el 8 març de 1490, Beatriu de Montcada com a senyora de Riba-roja, nomenà procurador al notari de València Miquel Llopis, per a que compareguera en la cort del Governador del regne de València, o del seu lloctinent, per tal de posar una escriptura en el seu nom, en resposta una escriptura posada en la dita cort el dia 2 de març del dit any per Jaume Ferrando notari de la cort de la dita ciutat, qui era procurador de Galceran de Requesens i Joana Mateua de Requesens. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n.

advocat⁹³⁹. Altres professionals als que s'acudia eren els metges, coneixem que el metge Jaume Roig, l'autor de l'Espill, Ferrer Torrella i Pere Pintor, que van assistir a Francina Centelles, la primera esposa de Joan Roís de Liori, durant la malaltia que la va dur a la mort, i van ser un dels testimonis del seu darrer testament fet el 8 de març de 1468⁹⁴⁰.

Així mateix el servei domèstic de Joan Roís de Liori i Francina Centelles estava compost per tres criades, un criat i un confessor, dels qual una criada i un criat eren servents de la mare de Francina. Amb la qual cosa podem veure com fins i tot en el cas d'un noble que no disposava de grans rendes, no li faltava una mínima cort de servents per conservar el seu estatus, tal com es pot veure pel testament de Francina Centelles⁹⁴¹.

Pel que fa al servei domèstic dels senyors de Riba-roja aquest estava format per una sèrie de criats i servidors, molts dels quals els coneixem pels testaments, tant de Joan Roís de Liori⁹⁴² com de Beatriu de Montcada⁹⁴³. Hi havien tres criats: Juanico, Pere

⁹³⁹ Així en València el 8 de novembre de 1474, Joan Roís de Liori reconeixia deure a Pere Valtanell, doctor en lleis i habitant de València, la quantitat de 150 sous pel seu salari com advocat, quantitat que prometia pagar en dos parts iguals el dia de Nadal i la festa de Sant Joan de l'any proper vinent. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1474, f. s/n.

⁹⁴⁰ APCCV Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468. Així com també dels codicils "Presentes foren per testimonis a la confecció del present testament, appellats e convocats e demanats, ço és los venerables mestre Jacme Roig, mestre Ferrer Torrella e mestre Pere Pintor, mestres en arts e medecina, habitants de València". Així mateix el notari Lluís Collar va confeccionar uns codicils que implementaven el testimoni de Francina Centelles, en els que llegava 100 florins al notari Joan Argent així com una gramalla i capell de dol, mentre que a la seua esposa Caterina li llegava un mongí i un mantell de drap negre. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10, Legajo 1, años 1467-1471; Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1467-1468, f. s/n.

⁹⁴¹ APCCV Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468. Vid. Col·lecció documental, Document 55. El servei domèstic de Joan Roís de Liori i Francina Centelles estava compost per dues serventes adultes una anomenada Elionor i l'altra que era la vídua de Galceran Civera, a qui Francina va llegar 100 florins pel seu treball, i dues criades joves: Damiata, donzella era la filla de Ramon de Semys i era una criada de sa mare Beatriu Boil a qui també li va llegar altres 100 florins pel seu servei, i Francineta, filla de Margarida la que havia estat la seua dida quan era petita, a qui li va llegar altres 100 florins i un vestit de dol, i als pares de Francineta els va llegar roba de dol, un mongí i un mantó de dol per a Margalida i una gramalla i un capell de dol per a Pere Joan. Així mateix tenien un servent, Pere Joan, que també era criat de la seua mare, al que va llegar 50 florins pel seu salari, i un confessor, el frare Mateu Giner que era de l'orde del cister, que després va ser el confessor de la vescomtessa de Gallano.

⁹⁴² SNAHN, Osuna, C.1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 83. Així encara que Joan Roís de Liori va fer testament en la ciutat andalusa de Còrdova el 7 de setembre de 1484, aquest no va ser publicat fins a cinc anys després el 30 de juliol de 1489 en el castell de Riba-roja. Al dit testament es feien una sèrie de llegats als seus servidors, per exemple: al notari Lluís Collar li llegava 100 timbres i a Joan Aguilar alcaid de Riba-roja altres 50 timbres. Pel que fa al servei domèstic: al seu criat Juanico 70 timbres, a Carles Ponç 25 timbres, a Joanot Tovia 30 timbres, a Francesc 10 timbres. També afegia que tots els seus patges i els musulmans foren vestits de dol, llegava també als hereus de Renda, mudèjar de la Vall d'Uixó, 30 timbres, més altres 100 timbres a Gràcia, donzella seua, i altres 150 timbres a Castellana de Vilaragut.

⁹⁴³

Ramon Vilanova i Peneret, que era musulmà, més altes quatre criats que eren: Carles Pons, Joanot Tovia, Francesc i Renda, musulmà de la Vall d'Uixó. Així mateix les criades eren quatre: Castellana de Vilaragut, sens dubte una familiar de Beatriu de Montcada i Vilaragut, i la donzella Gràcia⁹⁴⁴. El que suposava una despesa només en salaris de 515 timbres, es a dir 5.150 sous per als seus servidors i els altres domèstics de seua casa. Mes les 150 lliures de criades Maria i Miquela. El que fa un total d'onze criats i criades de servei domèstic. Pel que fa als servidors de Joan Roís de Liori, per un procés entre la vídua Beatriu de Montcada i Joana de Heredia, sabem que la vídua Beatriu de Montcada va pagar les altres despeses ocasionades pels servents que acompanyaven el seu marit durant els tres anys de les ambaixades a Itàlia⁹⁴⁵. La suma de totes les quantitats abans esmentades reduïdes en sous dona com a resultat un total de 15.590 sous, que era una veritable fortuna només en pagar els salaris i els llegats testamentaris dels servidors de Joan Roís de Liori.

De la documentació anterior podem deduir com el era el seguici de l'ambaixador Joan de Gallano, aquest estava format per dos atzembles amb les seues atzembles, necessàries per transportar el voluminós equipatge de Joan Roís de Liori, consistent segons podem veure en el seu minuciós inventari, en una quantitat exagerada de roba de mudar, joies i adorns de tot tipus, llibres i obres d'art, com corresponia a un personatge ja típicament renaixentista, als quals s'ha d'afegir un jove criat musulmà que valia per a tot, així com altres criats que trobaria en el regne de Nàpols, com el famós cosmògraf català Jaume Ferrer de Blanes.

Així mateix entre els molts servidors que va tindre Joan Roís de Liori, destaca per damunt de tots el gran cosmògraf català Jaume Ferrer de Blanes, qui va servir en Joan quan era ambaixador dels Reis Catòlics en els estats italians, principalment en el regne de Nàpols. En una dedicatòria del llibre *Sentències catòliques del diví poeta Dant*, escrit

⁹⁴⁴ SNAHN, OSUNA, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

⁹⁴⁵ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25. Així la vídua va pagar 20 lliures de salari a un atzembler anomenat Joan de Teulada, qui va servir en Joan durant el període en que va ser ambaixador del rei Ferran en els estats italians, també la vídua li va pagar altres 14 lliures a un altre atzembler anomenat Pedro Eiximeno, i altres 15 lliures a un criat musulmà anomenat Peneret "lo qual se'n portà lo dit don Joan en Nàpols, e lo qual servia de ajudant als atzembles e a la cuyna, fonch li donat de soldada que li era deguda de sa servitut per temps de tres anys que stigué ab lo dit don Joan en lo dit viatge" que va ser el temps que va durar l'ambaixada fins que va morir. Altres despeses de Beatriu de Montcada eren 48 lliures pel salari de Pere Ramon Vilanova. Al notari Lluís Collar en total li devia 4.000 sous (a restar els 1.000 sous del llegat testamentari). A dos criades, l'una anomenada Miquela i l'altra Maria, en pagament del seu salari, en contemplació del seu matrimoni 150 lliures en total. Finalment a Castellana de Vilaragut "per la servitud que gran temps havia fet en la casa del dit don Joan vivint aquell" 200 lliures (a les que s'havia de descomptar 1.500 sous del llegat testamentari).

per Jaume Ferrer de Blanes, i publicat en l'any 1545 pel seu secretari i criat Rafael Antoni Coll, aquest li va dedicar l'obra a la “molt il·lustre y devotíssima dona Hippòlita de Liori y de Requesens comtessa de Palamós”, en la qual li explicava com Jaume Ferrer de Blanes era “en servey dels Reys Cathòlics de Hespanya, don Fernando y dona Ysabel, y del rey don Alfonso de Nàpols y de son fill don Alfonso, rey de Cypre”, i seguia “Continuant, vostra senyoria, las molt grans favors y mercès que, per son real ànimo, sempre acostume de fer a sos servidors, entre los quals ho ere, y no en grau inferior, lo mateix auctor, del molt il·lustre don Joan de Gallano, pare de vostra il·lustre senyoria, ambaxador que fou del Catòlic Rey, com en la mateixa obra fa de sa senyoria menzió”⁹⁴⁶.

La possessió d'esclaus era un signe d'estatus, tanmateix els esclaus eren considerats com a béns semovents, igualment que els cavalls i les besties de càrrega. La diferència entre la cort senyorial de l'almirall de Sicília, o del vescomte de Gallano, amb la dels senyors de Riba-roja, no radicava tant en el nombre de servidors, que venia a ser mes o menys paregut, sinó en el nombre d'esclaus, mentre que l'almirall tenia un nombre indeterminat d'esclaus, en canvi els vescomtes de Gallano en tenien una dotzena, nombre que es redueix a la parella en el cas dels senyors de Riba-roja.

D'esclaus negres els senyors de Riba-roja en tenien alguns. Sabem que en la ciutat de València, el 21 de maig de 1468, Joan Roís de Liori va vendre al notari de València Antoni Cendra una esclava negra “de gènere de Mondebarques” que s'anomenava Isabel, era cristiana, de vint-i-cinc anys d'edat i que havia estat agafada en bona guerra, pel preu de 35 lliures moneda reals de València, les quals van ser pagades pel dit notari el 2 de juny següent⁹⁴⁷. Així mateix Joan de Gallano va comprar dos esclaus negres, tots dos cristians i agafats en bona guerra, l'un el va comprar el 5 de setembre de 1468 a Joan Fuiguerola, doctor en lleis i habitant de València, s'anomenava Ferrando i era d'uns vint-i-un anys d'edat, i li va costar 48 lliures moneda reals de València; mentre que l'altre el va comprar el 16 del mateix mes a Juan Sotomayor, donzell del regne de Castella però resident a València, esclau que s'anomenava Joan i tenia 20 anys, que li va costar 20 lliures de la mateixa moneda.⁹⁴⁸

⁹⁴⁶ FERRER DE BLANES, Jaume. (1545): *Sentències catòliques del diví poeta Dant*; Edició crítica del text a Cura d'en Josep Llorenç i Blat; pp. 18, 19 i 48

⁹⁴⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1468, f. s/n.

⁹⁴⁸ Ídem.

En l'inventari dels béns del difunt Joan Roís de Liori, al final del document apareixen nomenats dos esclaus: "Ítem, un catiu negre appellat Joanet, de XXV anys, per preu de Mil sous. Ítem, un catiu llor appellat Jordiet de edat de huyt anys, per DCC sous". El primer era un esclau negre anomenat Joan, que era cristià i que llavors tenia dinou any d'edat, quan Joan Roís de Liori el va comprar en la ciutat de València el 7 de gener de 1484, al cavaller de València Llorenç Joan, pel preu de 60 lliures⁹⁴⁹. De tots els esclaus dels senyors de Riba-roja va ser Joan el que va continuar vivint amb el llinatge, va ser comprat per Joan Roís de Liori i va viure després al servei de Beatriu de Montcada, i també va tindre fills, i la vescomtessa en el seu testament li va llegar unes terres en el terme de Riba-roja⁹⁵⁰

5.1.5 RECAPITULACIÓ

El llinatge dels vescomtes de Gallano formava part de l'estament militar, va ser creat en 1401 per Sanç (I) Roís de Liori, separant-lo del tronc comú del llinatge Liori, va continuar amb el seu fill Sanç (II) Roís de Liori i el seu net Joan Roís de Liori, i finalment va desaparèixer, com a tal llinatge, a finals del segle XV.

Dins de l'estament militar les relacions de parentiu es fonamentaven en les aliances amb altres llinatges per mitjà d'uns matrimonis convenients amb altres llinatges, els quals eren concertats pels caps del llinatge, en el nostre estudi en un cas per part del tutor del menor d'edat, llinatges que formaven part en molts casos d'una mateixa facció o bàndol. Com és el cas de la relació del llinatge Liori amb el Centelles.

En aquestes relacions entre llinatges la dona quedava reduïda al paper de mera transmissora de la propietat del llinatge, així es feia constar en els capítols matrimonials i en els diferents testaments que hem vist, on la dona apareix com a usufructuària a la mort del marit amb l'única missió de transmetre el patrimoni al seu hereu. L'única propietat que tenia la dona era el valor e la seua dot, que era la part que li pertanyia del patrimoni del seu llinatge d'origen, i el creix, que era la part del patrimoni que li pertanyia del llinatge d'acollida. A causa de l'elevat cost de les dots, molt necessàries

⁹⁴⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1355, Legajo 3, año 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n.

⁹⁵⁰ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 26, Caja 9. Aquest esclau era el mateix que apareixia també al testament de Beatriu de Montcada, fet a Riba-roja el 8 de gener de 1514 i publicat després de la seua mort el 21 del dit mes i any, en el que nomenava l'existència d'un antic esclau negre, al qual: "do e lleix a Joan, negre qui és stat sclau meu y a sos fills aquelles terres que y a al mich en lo terme del dit lloch de Riba-roja".

per a mantindre l'estatus dins del grup de l'estament militar, només es podien concertar un o dos matrimonis, la resta de les filles tenien el seu destí en professar com a monges en un convent. És el cas de Ramoneta, la filla del vescomte.

El vincle era el mecanisme de transmissió del patrimoni, aquest s'agrupava la totalitat de les propietats del llinatge, de manera que el patrimoni s'havia de transmetre indivís d'una generació a la següent. Així Sanç (I) Roís de Liori va vincular tot el seu patrimoni i el va transmetre al seu únic fill baró, Sanç (II) Roís de Liori, aquest també va transmetre el patrimoni al seu hereu, Joan Roís de Liori, primer amb la donació, propter nuptias, de les senyories de Capizzi i Mistretta situades en el regne de Sicília, en el moment del seu matrimoni amb Francina Centelles, i després amb la donació de la senyoria de Riba-roja, quan el seu fill es va tornar a casar en segones núpcies amb Beatriu de Montcada. Però la mort prematura de l'hereu, en 1489, va dificultar la transmissió del patrimoni, ja que Joan Roís de Liori havia venut amb carta de gràcia la senyoria de Riba-roja a la seua esposa Beatriu de Montcada, malgrat que en el seu testament, deixava a la seua vídua usufructuària dels seus béns, i declarava hereua a la seua filla major, Isabel. Llavors en 1493 el vescomte de Gallano va refer altra vegada el vincle, revocant la donació Riba-roja feta al seu fill i declarant hereua universal del llinatge a la seua neta Isabel, que quedava convertida en la veritable pubilla del llinatge, en el testament del vescomte de Gallano tot el patrimoni del llinatge va recaure en Isabel Roís de Liori i en el seu fill primogènit, quedant la seu vídua Beatriu de Mur com a usufructuària. Tanmateix la venda de la senyoria de Riba-roja feta per Joan Roís de Liori a la seua esposa anava en contra de la vinculació del patrimoni, cosa per la qual es va originar un plet entre Beatriu de Montcada i la seua filla Isabel, hereua del llinatge.

Com qualsevol altra família, el llinatge Liori no va escapar als avatars de la vida ni tampoc de la política, així la mort de Ramoneta de Centelles i després de Sanç (I) Roís de Liori, en 1420, va impedir la plena implantació del llinatge en el regne de Sicília, al quedar els seus fills orfes, i a càrrec de l'oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, qui per decisió del rei Alfons el Magnànim va casar l'hereu del llinatge amb Beatriu de Mur, apartant-lo així del regne de Sicília. Ja major d'edat Sanç (II) Roís de Liori va marxar als regnes de Nàpols i Sicília per intentar recuperar la seua posició dins de la cort, llavors en 1450 va decidir retornar al regne de València i concentrar en ell tot el seu patrimoni. Una volta de nou en el regne de València va reprendre l'aliança amb el llinatge Centelles, casant els dos fills, Joana i Joan, amb els fills de Pere de Centelles, Joana amb Bartomeu Sentllir de Centelles, baró d'Almedíxer i Cortes, i Joan amb

Francina de Centelles. Malauradament la mort tant de Joana com de Francina van frustrar l'aliança, dels dits enllaços només van quedar dues filles, la filla de Bartomeu i Joana, anomenada Iolant va ser monja del monestir de la Saidia de València, i la filla setmesona de Joan i Francina va morir aviat. Tanmateix l'hereu del llinatge, Joan Roís de Liori, va decidir tornar-se a casar, ara amb una vídua, Beatriu de Montcada, i del seu matrimoni només van tindre dues filles, Isabel i Hipòlita, les quals seran les darreres descendents del llinatge, ja que amb els seus respectius casaments entraran a formar part d'altres llinatges. El llinatge finalment desapareix amb la mort primer de Joan Roís de Liori en 1489, seguida uns anys més tard per la mort dels vescomtes de Gallano, Sanç (II) Roís de Liori en 1498 i Beatriu de Mur en 1499.

Pel que fa a la descendència del llinatge, no tots els fills eren legítims, així sabem que Sanç (II) Roís de Liori va tindre una filla il·legítima anomenada Caterina, a qui el seu pare va casar amb un cavaller, Joan Torrelles, que era comanador de Fadrell de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa i senyor de Benissuera, de la qual tampoc va tindre descendència, i a la que va dotar amb la senyoria de Carabona, alqueria que el vescomte havia comprat a propòsit, ja que no formava part del patrimoni del llinatge. Així mateix, Joan Roís de Liori també va tindre tres fills il·legítims fora del matrimoni, el major, Gil, a qui el seu pare li va donar l'oportunitat d'integrar-se en l'orde de Sant Joan de l'Hospital, va tindre un final tràgic, ja que va ser acusat de complicitat en el robatori dels diners del vescomte i ajusticiat en València, i les filles Isabel i Estefania van acabar ingressant en un convent.

El llinatge dels vescomtes de Gallano funcionava com una família ampla on convivien varies generacions, els avis, els pares i els fills, tant legítims com il·legítims, a més dels servidors, criats i esclaus del llinatge, convivien tots junts en la casa del senyor, els vescomtes vivien en el seu alberg de València, i també en el castell de Riba-roja, així mateix es van construir un nou palau-castell en la localitat de Betxí, lloc on els vescomtes van residir els darrers vint anys de la seua vida, mentre que el seu fill i la seua nora vivien en el castell de Riba-roja i en una casa als afores de València.

Pel que fa a les relacions del llinatge amb els seus subordinats, cada cap del llinatge tenia els seus homes de confiança i els seus clients, així l'almirall de Sicília confiava principalment amb Joan Castellar, Joan d'Agorreta i Huguet de Foixà, al seu torn el vescomte de Gallano confiava en Lluís de Camanyes i els seus fills, i també en el llinatge de Terol, Garcés de Marcilla, el qual van servir als vescomtes durant generacions. Així mateix el llinatge disposava d'una cort senyorial formada per

servidors, criats i esclaus, ja que la possessió d'un seguici domèstic era una senyal de diferenciació dins de l'estament militar, quan més alt era el nivell del llinatge més membres tenia la seua cort, el manteniment de la qual era una de les principals despeses del llinatge, així mateix un clar signe d'estatus era la possessió d'esclaus, que conforme va avançant el segle XV cada volta eren negres provinents d'Àfrica.

5.2 LA PARTICIPACIÓ DEL LLINARGE EN LA POLÍTICA

El llinatge Liori va ser un llinatge trastamarista, que va tindre la seua importància a l'hora de l'entronització del nou rei castellà Ferran d'Antequera, sobretot gràcies a la participació de Gil (II) Roís de Liori com a governador del regne d'Aragó. Així mateix, ja des d'abans, però sobretot durant l'interregne, el llinatge Liori era partidari del bàndol dels Centelles al regne de València, així Juan (IV) Fernández de Heredia va participar activament en la batalla del Codolar que va decidir l'interregne.

Tanmateix els reis de la nova dinastia Trastámara van crear una noblesa nova, sobre la qual tenien el suficient lideratge, que fora més fidel i agraïda amb la dinastia que els havia proporcionat un ascens tant social com polític. Als nous monarques els molestava l'existència de llinatges massa poderosos, per la qual cosa no es van voler rodejar dels vells llinatges anteriors a la seua arribada, sinó que van dur del regne de Castella tota una nova mainada de nobles, als que van donar els càrrecs de major responsabilitat, com eren els de governador o virreis⁹⁵¹.

Aquesta noblesa nova va iniciar la seua carrera al servei dels Trastámara, augmentant el seu poder fins a arribar a sobrepasar als nobles que s'havien mantingut menys alineats amb els interessos dels monarques. Durant el regnat d'Alfons V el Magnànim el nomenament dels oficials reials va recaure preferentment sobre la noblesa mitjana i baixa, ja que era molt més dòcil a les directrius del monarca. El grup dels barons del braç militar va quedar apartat dels càrrecs de govern en tots els territoris de la monarquia, malgrat que el barons van poder mantindre els oficis més tradicionals, dins de la casa reial o dins de l'administració, en general o eren càrrecs honorífics o van ser buidats de contingut, com va ser el cas de la cort virregnal de Sicília, en canvi els càrrecs de caràcter burocràtic van ser destinats a la noblesa mitjana. Així el grup dels cavallers, provinents molt d'ells de l'oligarquia urbana, va dominar en els càrrecs de la governació en els diferents regnes, dels quals van estar exclosos els barons⁹⁵². En el cas

⁹⁵¹ Va ser aquest el cas de Diego Gómez de Sandoval marquès de Castro, qui va ser nomenat comte de Dénia. Veure els articles de PONS ALÓS, Vicent. (1996): "Los Trastámara y la nueva nobleza valenciana", *El poder real de la Corona de Aragón: (siglos XIV-XVI)*, v. 5, Saragossa. PONS ALÓS, Vicent i TRENCHS ODENA, Josep. (1991): "La nobleza valenciana a través de las convocatorias a Cortes (siglos XV-XVI)", *Les corts a Catalunya. Actes del congrés d'Història Institucional*, Barcelona, pp. 368-383.

⁹⁵² Veure les obres de LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (1991): "El brazo militar del reino de Valencia a comienzos del siglo XV", *Hidalguía*, nº 226-227, pp. 616-640; Idem. (2002): "Aristocracia i orígens de l'estat modern: el poder polític de la noblesa del regne de València (1410-1446)", *Butlletí de*

del regne de Sicília els nous virreis van apartar del poder tant al mestre justicier del regne com al seu almirall. Durant el regnat del Magnànim la piràmide social de la noblesa va quedar reconstruïda, ja que havia estat molt afectada durant els anys del interregne⁹⁵³. Va ser el mateix monarca qui va concedir nous títols nobiliaris a diversos llinatges que els van promocionar dins de l'estament militar. Així mateix en l'interior de l'estament nobiliari van augmentar les diferències entre els barons més rics i el donzells més humils, de manera que el pas d'un nivell a l'altre de la jerarquia nobiliària devia anar acompanyat d'un canvi en la consideració econòmica i social del llinatge⁹⁵⁴.

La noblesa es va incorporar als aparells de l'estat, participant en la política dels estats a través de les carreres militar i burocràtica. Una possibilitat era participar en els organismes de govern de la administració estatal. Tanmateix la principal funció de la noblesa era la funció militar, els nobles podien participar en les campanyes bèl·liques dirigides pels reis, i obtenir així major legitimitat social, comptant també amb la

la Societat Catalana d'Estudis Històrics, n.º. 13, pp. 159-176; Idem. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia (1416-1446)*, València. També CORRAO, Pietro. (1991): *Governare un regno: potere, società e istituzioni in Sicilia fra Trecento e Quattrocento*, Nàpols.

⁹⁵³ Idem., pp. 375-378. Els barons van perdre el paper de liderar la noblesa en les seues àrees d'influència a favor de la corona, les relacions entre els nobles i el rei es van canalitzar a través de les institucions públiques en detriment dels vincles personals. D'aquesta manera la monarquia va poder jerarquitzar la noblesa a través dels seus òrgans de govern, i d'aquesta manera el rei va poder garantir l'ordre social, i al mateix temps harmonitzar els interessos contraposats dels diferents llinatges nobiliaris. Tot plegat va fer possible acabar amb les endèmiques guerres dels bàndols, que havien estat tan característiques del regnes d'Aragó, València i també de Sicília, a finals del segle XIV i principis del segle XV. També va contribuir a acabar amb la violència dels bàndols la diversificació de les fonts d'ingressos de la noblesa, sobretot mitjançant la inversió en censals, cosa que va permetre superar l'estancament de les rendes senyoriales.

⁹⁵⁴ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político ... Op. cit.*, pp. 245-355. En el sistema de poder de les elits dominants nobiliàries confluen tres forces. D'una banda els grans nobles, barons titulars de senyories amb plena jurisdicció civil i criminal, els quals van estar relegats per part del Magnànim de les responsabilitats polítiques del govern del regne durant tres dècades; llur influència va quedar limitada a l'àmbit local de les seues senyories. En aquest grup hi havia bona part dels llinatges baronials, era aquest un grup que tenia gran influència social, i que en cas de necessitat cercava el suport dels cavallers que eren senyors de menudes senyories, grup que formava la part més gran de l'estament militar, i que posseïen una jurisdicció molt més limitada, només la civil. Hi havia un segon grup que estava format pels cavallers, en el que s'inclouïen els nobles que controlaven les institucions de govern del regne (la Governació o la Diputació) i també els governs municipals, aquest grup era el principal col·laboradors de la monarquia. Així mateix existia una tercera força política, la que estava formada per un reduït grup de nobles valencians que s'havien inserit en els òrgans centrals de la corona i de la casa reial, formant part de l'alt cercle dels cortesans reials, grup que servia d'enllaç entre les oligarquies regionals i el cercle reial més proper, i que utilitzava la seua influència a favor dels seus interessos particulars. A finals del regnat del Magnànim es van consolidar una certa especialització de les elits dominants de la noblesa en nivells jeràrquicament definits, aglutinats al voltant de la corona.

possibilitat d'enriquir-se personalment⁹⁵⁵, o com el cas que veurem més endavant participant en el servei diplomàtic com a ambaixadors reials.

5.2.1 EL REGNE DE SICÍLIA: DE L'INTERREGNE AL VIRREGNAT (1410-1420)

Després de morir el rei Martí l'Humà, el 31 de maig de 1410, sense designar successor per a la Corona d'Aragó, en el regne de Sicília la reina Blanca de Navarra va continuar ocupant el vicariat del regne, a l'espera de que es resolguera la qüestió de la successió a la corona. Durant els anys de l'interregne en el regne de Sicília es van produir una sèrie de bàndols nobiliaris entre el partidaris de la reina vicària i els partidaris del mestre justicier. El conflicte institucional i la lluita de poder van dividir l'illa de Sicília, tant territorial com militarment, ja que es tractava d'un problema no solament polític, sinó fins i tot religiós, ja que Blanca de Navarra s'oposava al nou papa de Roma Juan XXIII, i per tant era considerada cismàtica pels seguidors de Bernat de Cabrera.

Per als nobles del bàndol de Bernat de Cabrera la reina Blanca de Navarra mancava de l'autoritat legal per mantenir-se al capdavant del regne de Sicília, els quals pretenien que, una vegada mort el rei legítim, el govern del regne li corresponia al mestre justicier⁹⁵⁶, postura que tenia de la seua part el dret i la tradició del regne sícul⁹⁵⁷. Al voltant de Bernat de Cabrera s'hi va reunir la major part dels nobles catalans, tenint com a cap d'ells, Artal de Luna comte de Caltabellotta, així com bona part de les ciutats sicilianes, el mateix Bernat de Cabrera va pretendre casar-se amb Blanca de Navarra per així fer-se amb la corona de Sicília. Tanmateix a la reina vicària li donava suport la facció nobiliària encapçalada per l'almirall de Sicília, Sanç (I) Roís de Liori, bàndol que aplegava alguns barons, tant catalans com sicilians, comptava amb la participació de nombrosos nobles d'origen ibèric però que feia ja temps que havien arrelat en Sicília i eren protagonistes de la política del regne, com Galceran de Santapau, Auregot Larcà,

⁹⁵⁵ Veure SÁIZ SERRANO, Jorge. (2003): "Nobleza y expansión militar de la Corona de Aragón: la nobleza valenciana en las guerras del rey (1420-1448)", *Anuario de Estudios Medievales*, nº 33/2, pp. 729-780; Idem. (2008): *Cavalleros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València.

⁹⁵⁶ DI-BLASI, Giovanni E. (1842) *Storia cronologica dei vicerè luogotenenti e presidenti del Regno di Sicilia*; Palermo, p. 11

⁹⁵⁷ FODALE, Salvatore (1999) "Blanca ... Op. cit., p. 318

Alamany i Hug de Foixà, Berenguer de Perapertusa i Vidal Vallgornera, i també comptaven amb alguna ciutat del regne. Aquests pretenien que Blanca de Navarra continuara com a vicària en el govern del regne, malgrat que hagueren mort tant el rei Martí el Jove com el rei Martí l'Humà, llur successor⁹⁵⁸.

La lluita entre els dos bàndols nobiliaris es va produir durant els anys de l'interregne⁹⁵⁹, fins que es va saber el resultat del compromís de Casp. El rei Ferran I de la dinastia Trastámara, amb l'elecció del 28 de juny de 1412, va ser elegit rei de la Corona d'Aragó, i també va ser investit rei de Sicília pel papa Benet XIII, amb la qual cosa el regne sícul va quedar unit a la Corona d'Aragó en la persona d'un mateix rei⁹⁶⁰, Ferran d'Antequera va enviar a Sicília una ambaixada per a que s'acabaren els bàndols, i va ordenar als ambaixadors que confirmaren a Blanca de Navarra com a vicària en la governació de Sicília, però ara en nom del nou rei de la confederació, i en el seu nom havia de rebre l'homenatge i el jurament de fidelitat de tots els súbdits sicilians. Tanmateix, tant Sanç (I) Roís de Liori com Bernat de Cabrera va estar exclosos del nou consell de la reina vicària, ja que, com enemics acèrrims que eren, hagueren desbaratat les decisions del consell i hagueren reproduït els conflictes⁹⁶¹.

Els ambaixadors de Ferran I van aconseguir de Blanca de Navarra que renunciara voluntàriament al vicariat i al govern del regne, cosa que es va fer efectiva en abril de 1413, moment en que l'autoritat de la reina vicària va ser substituïda per l'autoritat dels ambaixadors, però ara amb el nou càrrec de virreis. Els nous virreis van ser Romeu

⁹⁵⁸ CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 144

⁹⁵⁹ GIUNTA, Francesco (1988) *La Sicilia catalana*; Barcelona, pp. 34-36. També PALMERI, Niccolò (1850) *Somma Della storia di Sicilia*, Palerm, Capítol XL. i VALLA, Lorenzo. (2002) *Historia de Fernando de Aragón*, Madrid, pp. 172-173. TOMICH, Pere (2009) *Històries...* Op. cit., pp. 177 i 178. Els esdeveniments es van produir amb rapidesa, així tant la reina vicària com l'almirall de Sicília van quedar assetjats al castell Marqueto de la ciutat de Siracusa per part del comte de Mòdica. El nobles del bàndol de Blanca de Navarra van elegir com a cap Joan de Montcada i van aconseguir alliberar del setge de Cabrera tant la reina com tota la ciutat però la guerra entre tots dos bàndols va continuar. El parlament català va enviar uns ambaixadors a Sicília, el quals es van reunir amb els representants de la reina vicària: Antoni de Montcada, Galceran de Santa Pau, Enrico Rosso i Sanç (I) Roís de Liori, i també amb els representants del mestre justicier: Arcimbau de Foix i Artal de Luna, arribant tots ells a l'acord que la reina vicària abdiqués el govern del regne a favor de Bernat de Cabrera, però els partidaris de Blanca no ho van acceptar. (). El final d'aquests bàndols nobiliaris es va produir durant el setge de la fortalesa de la ciutat de Palerm, quan els partidaris de l'almirall de Sicília van aconseguir prendre el comte de Mòdica, per a posteriorment enviar-lo a Sanç (I) Roís de Liori, el qual en agost de 1412 el va empresonar dins la cisterna del seu castell de Motta Sant'Anastasia, lloc on hi ell residia habitualment i on va morir anys mes tard. Allà situava Valla l'episodi de la frustrada fugida del comte de Mòdica, després d'haver aconseguit que escaparen els altres presoners genovesos que estaven en poder de l'almirall de Sicília a l'espera del seu rescat.

⁹⁶⁰ Fodale, Salvatore (1999) "Blanca..." Op. cit., p. 319

⁹⁶¹ DI-BLASI, Giovanni E. (1842) *Storia ...* Op. cit., pp. 10-16

Corbera mestre de Montesa, Ferrando Vásquez Porrado doctor en lleis i mestre secretari, Martí de Torres *decretorum doctor*, Llorenç Redon mercader de Perpinyà i Fernando Gutiérrez de Vega mestre portolà⁹⁶². El següent mes de juliol de 1413 Blanca de Navarra abandonava l'illa i tornava al regne de Navarra, i d'aquesta manera Sicília perdia definitivament la seua independència⁹⁶³ quedant com un territori més de la confederació catalano-aragonesa. Tanmateix el parlament general de Sicília es va reunir l'1 de setembre de 1413 en la ciutat de Catània, i va decidir enviar una ambaixada al rei Ferran, ambaixada que va partir en abril de 1414 cap a la península ibèrica.

Els nous virreis de Sicília tenien la missió de posar fi a les guerres entre els barons sicilians⁹⁶⁴. Tanmateix Ferran d'Antequera va decidir enviar al regne sícul un nou virrei, en aquest cas es tractava de l'infant Joan, duc de Peñafiel, qui en 1415 arribava a Sicília amb la missió de restaurar l'autoritat reial. Així mateix molts nobles no van acudir a rebre el nou virrei, en particular faltaven l'almirall de Sicília i els fills del noble Antonio Ventimiglia⁹⁶⁵. Una vegada va prendre possessió del virregnat, l'infant Joan es va posar a reordenar l'administració i les finances del regne, tot per a intentar superar el desgavell econòmic en que estava sumit tot el regne. Després de la mort de Ferran I, ocorreguda el 2 d'abril de 1416, va ser coronat el seu fill gran Alfons, conegut com el Magnànim, i el 23 de maig de 1416 els barons sicilians van ser cridats a un parlament en la ciutat de Catània per a prestar homenatge de fidelitat al nou rei en la persona de l'infant Joan, duc de Peñafiel, i al capdavant dels barons del regne es trobava l'almirall de Sicília⁹⁶⁶. Els nous virreis de Sicília elegits pel Magnànim van ser el noble català Antoni Cardona, i el valencià Domènec Ram, bisbe de Lleida⁹⁶⁷.

⁹⁶² SARDINA, Patricia (2012) "L'effetto Caspe in Sicilia (1412-1415)" *El compromiso de Caspe (1412) cambios dinásticos y constitucionalismo en la Corona de Aragón XIX Congreso de historia de la Corona de Aragón*, p. 163-164

⁹⁶³ FODALE, Salvatore (1999) "Blanca ... Op. cit., p. 319

⁹⁶⁴ Per la qual cosa tenien que afrontar el problema de com indemnitzar els damnificats per les actuacions del mestre justicier. Una de les seues actuacions va ser foragitar de Sicília quatre malfactors que havien fet una emboscada a l'almirall de Sicília per ordre de Cabrera. Vid. SARDINA, Patricia (2012) "L'effetto ... Op. cit., p. 164

⁹⁶⁵ CORRAO, Pietro (1997) *Governare Op. cit., p. 184*

⁹⁶⁶ DI-BLASI, Giovanni E. (1842) *Storia ... Op. cit., pp. 24-25*. També PALMERI, Niccolò (1850) *Somma ... Op. cit., Capítol XL*

⁹⁶⁷ De seguida Alfons el Magnànim va voler conjurar el perill que suposava que els barons sicilians elegiren el seu germà Joan com a rei de Sicília, per la qual cosa va manar al duc de Peñafiel que deixara el regne de Sicília, així Joan va abandonar l'illa el 21 d'agost de 1416, amb la qual cosa el regne de la Trinàcria quedava convertit en un territori més de la Corona d'Aragó. Vid. GIUNTA, Francesco. (1988) *La Sicilia ... Op. cit., p. 38*

La política de la nova dinastia Trastámara era la d'arraconar els personatges més poderosos de cada regne, tractant de minvar-los llur poder, política que primer va ser duta a terme per Ferran I d'Antequera en contra de Sanç (I) Roís de Liori, a qui li van retirar bona part de les competències que li corresponien per llur ofici d'almirall de Sicília, i que va ser continuada, i fins i tot augmentada, per Alfons el Magnànim⁹⁶⁸. Així mateix Bernat de Cabrera, també va ser privat del càrrec de mestre justicier del regne, amb la qual cosa els dos màxims exponents de la noblesa siciliana es van posar d'acord i van assolir una concòrdia entre ells. .

Amb una carta Sanç (I) Roís de Liori es va queixar davant sa majestat pel tracte rebut per part de les autoritats virregnals, pel que feia a les prerrogatives relatives al càrrec d'almirall de Sicília, les quals, segons estaven sent violades pels virreis, de manera que li va demanar al Magnànim que, o be els virreis deixaren d'immiscir-se en els afers relatius a l'almirallat, o be que se li permetera anar a queixar-se a la cort davant del mateix rei⁹⁶⁹. Doncs els virreis de Sicília, Antoni de Cardona i Domènec Ram, seguint les ordres reials van fer tot el possible per limitar el poder i la jurisdicció de l'almirall de Sicília⁹⁷⁰, per por a que poguera recollir darrere seu tota la noblesa que fora contrària a la solució virregnal, i promoguera l'autonomia del regne de Sicília. Els virreis en una carta que enviaren al Magnànim li donaven coneixement del conflicte amb l'almirall de Sicília, referit a la jurisdicció sobre les causes marítimes, i el perill que segons ells representava l'almirall tant per a l'autoritat reial com virreial⁹⁷¹ “car axí havent ampla jurisdicció, majorment contra justícia, se porien, si volien mal usar, fer-se caps de gran partida del regne entre los marinés e los officials de la mar e los qui pendrien per familiars, puy lo rey no y ha gens que veure en ells, ni sos visreys qui

⁹⁶⁸ El Magnànim va donar al nous virreis de Sicília, Antoni de Cardona, Ferran Vázquez Porrado i Martí de Torres la potestat de lliurar gràcies i concedir privilegis, i que no es podien concedir els principals càrrecs oficials del regne de Sicília: mestre justicier, almirall, gran senescal, canceller, mestre portolà, mestre racional i conservador, sense la prèvia consulta al rei. Vid. DI-BLASI, Giovanni E. (1842) *Storia ... Op. cit.*, pp. 27-29

⁹⁶⁹ ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 1070. Vid. Col·lecció documental, Document 28

⁹⁷⁰ Ja que els virreis es van oposar a les pretensions de Sanç (I) Roís de Liori, reduint progressivament les competències de l'ofici d'almirall del regne de Sicília, majorment quant havien arribat a una concòrdia Sanç (I) Roís de Liori i Bernat de Cabrera, anteriorment eterns enemics, però que tots dos ara estaven sent arraconats per la nova dinastia dels Trastámara. Vid. DI-BLASI, Giovanni E. (1842) *Storia ... Op. cit.*, pp. 25-27

⁹⁷¹ ACA, Reial Cancelleria, Cartes Reials, Ferran I, Caixa 5, N° 544. Vid. Col·lecció documental, Document 25

residiran més en lo regne que no la persona del rey”. Amb el nou virregnat l’ experiència siciliana de Sanç (I) Roís de Liori arribarà al seu final⁹⁷².

5.2.2 EL LLINATGE I L’ACTIVITAT PARLAMENTÀRIA

El nostre personatge Sanç (I) Roís de Liori, que tenia la categoria de vescomte de Gallano i almirall del regne de Sicília, tanmateix no va obtenir per part dels Trastámara un clar reconeixement dels serveis prestats pel seu llinatge, que no van ser pocs. Així mateix l’almirall, que era senyor de Riba-roja i Betxí, senyories del regne de València, i per tant pertanyia al braç militar del regne, va participar en les corts del regne de València celebrades entre el 17 de juny de 1417 i la primavera de 1418, en les quals es va alinear sota el lideratge dels dirigents nobiliaris que abans havien pertangut al bàndol urgellista, com els Vilaragut. Aquesta facció demanava la defensa dels furs i els privilegis del regne, enfront de la política massa autoritària del rei Alfons el Magnànim, i també demanava la participació del conjunt de tota la noblesa valenciana en la presa de les decisions que el braç militar havia de prendre en les corts del regne⁹⁷³. Una vegada es van tancar les corts de 1419, aquesta facció nobiliària va arribar a assolir posicions de govern en les institucions del regne de València, però aquest no va ser el cas del llinatge Liori. Acabades les corts de 1417-1418, l’almirall de Sicília va retornar al regne de la Trinària, on va morir el 25 de desembre de l’any 1420 en la seua cambra del castell de Motta Sant’Anastasia.

El va succeir com a cap del llinatge el seu únic fill, Sanç (II) Roís de Liori, anomenat el vescomte de Gallano, qui llavors era un xiquet de quatre anys d’edat. Sanç (II) Roís de Liori va assolir la majoria d’edat entre a finals de 1436 o principis de 1437, i va participar en les corts del regne de València dels anys 1437-38, on va es va alinear en la facció “opinió” encapçalada pel noble Jaume Romeu, la qual estava composta per 38 barons i 136 cavallers i donzells. Les principals famílies nobles que integraven dita opinió eren, els Abella, Boil, Calataiud, Cardona, Corella, Escrivà, Maça de Liçana, Montcada, Rocafull, Tous, Vilanova i Vilaragut, als quals s’hi van sumar el vescomte de Gallano, Pere d’Íxer, la comtessa de Prades i Rodrigo Díez de Mendoza. Facció que en bona part recollia els mateixos llinatges que havien estat partidaris de la facció

⁹⁷² COSTA, Antonella (1998) “Non esti raxunivili... Op. cit., p. 215

⁹⁷³ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos (2005): *Nobleza y poder político en el reino de Valencia*; València, pp. 231-234

Vilaragut en les corts de 1417-18⁹⁷⁴. En aquestes corts, la monarquia va aconseguir la pacificació de la noblesa, a canvi de concedir-los nous privilegis d'immunitat, i altres franqueses, exempcions d'impostos i llicències per a imposar cises als seus vassalls. Amb aquesta facultat d'imposar cises s'ampliaven els poder dels senyors sobre les hisendes locals, així tant els senyors com les universitat i aljames van recórrer a la possibilitat d'emetre deute públic, es a dir a carregar censals i a imposar cises sobre el consum⁹⁷⁵.

Sanç (II) Roís de Liori també va participar en les corts del regne de València dels anys 1443-46, així en 1444 el vescomte de Gallano va militar la “opinió” liderada per Pere Centelles, qui era el seu principal aliat, facció que arreplegava 20 barons i 35 cavallers, i que tenia un fort caràcter baronial enfront dels cavaller i donzells, entre els barons estaven els llinatges Boïl, Cardona, Centelles, Montagut, Corella, Sánchez de Calataiud, Tous, Vilanova i Vilaragut. Però durant les negociacions del braç militar les dues opinions que hi havia es va unir en una sola, la qual en la primavera de 1445 li donava suport a la reina Maria de Castella, aquesta nova “opinió” l'encapçalaven Pero Maça de Liçana i el vescomte de Vilanova, i la composaven 30 barons i 31 cavallers, entre els barons estava el vescomte de Gallano, juntament als llinatges Boïl, Tous, Calataiud, Centelles, Maça de Liçana, Pallàs, Pardo de la Casta, Corella, Pròxita, Urrea, Vilanova, a més de l'infant Enric, el príncep de Navarra i Galvany de Villena i Sentllir. Es tractava per tant d'una opinió que recollia un grup de nobles poderosos, que estaven vinculats a la monarquia des del començament del regnat del Magnànim i que defensaven llurs interessos amb una llarga experiència política⁹⁷⁶.

Tanmateix, l'1 de juliol de 1446 es va aprovar una nova pragmàtica, la qual era una compensació per a la noblesa mitjana, ja que aquesta havia perdut la possibilitat d'imposar cises en els seus feus d'una manera general. Aquesta nova facció va ser presentada per Joan de Mompalau i recolzada per 26 barons (els llinatges Arenós, Calataiud, Díez, Escrivà, Montagut, Pardo de la Casta, Rabassa, Vilanova, a més de Jaume d'Aragó, Pere de Centelles, Pallàs, el vescomte de Gallano i Galvany de Villena) més 101 cavallers, facció que tenia el favor majoritari de grup dels cavallers, i es manifestava a favor agilitzar l'execució dels censals⁹⁷⁷. La qual cosa era un símptoma

⁹⁷⁴ Ídem., pp.308-309

⁹⁷⁵ Ibidem.

⁹⁷⁶ Ídem., p. 326-330

⁹⁷⁷ Ídem., pp. 337

de que el cobrament dels censals era un dels assumptes de major interès per als cavallers i els nobles més modestos, ja que en gran part sostenien llurs fortunes i llur posició social sobre els censals.

L'infant Joan, rei de Navarra, va tancar les corts el 6 de juliol de 1446, i ja no es van tornar a reunir durant la resta del regnat d'Alfons el Magnànim. Les corts de 1443-1446 es van tancar amb la consolidació de la jurisdicció senyorial, cosa que beneficiava sobretot al grup superior de la noblesa, els barons i el grup de cavallers més rics, i amb els avantatges obtinguts mitjançant les garanties jurídiques aprovades per al cobrament de les pensions dels censals, a més d'altres mesures favorables al conjunt del braç militar, com les millores sobre els drets jurisdiccionals sobre les senyories i altres privilegis fiscals⁹⁷⁸. A les corts de 1443-46, els barons van donar suport a la monarquia a canvi de recuperar el lloc que els corresponia en el govern del regne, càrrecs que en les dues dècades anteriors havien estat copats pel grup dels cavallers, ja que per un fur de les corts de 1349 el càrrec de governador del regne, que era la més alta magistratura, estava reservada per al grup dels cavallers, mentre que els barons hi estaven exclosos. Així mateix el Consell reial de València que en els primers anys de la seua existència va estar dominat pel grup dels cavallers, a final del regnat del Magnànim va passar a ser controlat pels grup dels barons, tal com també va ocórrer en altres institucions del regne⁹⁷⁹. Així mateix, al quedar la inquietud dels barons apaivagada, la virulència de les bandositats nobiliàries va remetre a finals del regnat del Magnànim.

Llevat del la participació en les corts del regne de València, tanmateix tenim molt poques notícies de la participació tant de Sanç (II) Roís de Liori, com del seu fill Joan Roís de Liori i Mur, en les corts generals de la confederació, i així mateix en la vida pública de la ciutat i regne de València. Només sabem que el 8 novembre 1469, Sanç (II) Roís de Liori, va nomenar procurador seu a en Jaume Pallàs, cavaller de la ciutat de València, per a que en el seu nom el representés a les corts generals que s'havien de celebrar a la vila de Montsó⁹⁸⁰, les quals havien estat convocades per el rei Joan II d'Aragó i van durar entre els anys 1469 i 1471. En les quals no es va arribar a cap acord a causa de la tendència absolutista del rei Joan II, que van xocar amb la defensa del furs que feien els braços de les corts. Igualment el 26 de desembre de 1474, el vescomte de

⁹⁷⁸ Ídem., pp. 339

⁹⁷⁹ Ídem., pp. 351

⁹⁸⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 1 años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469, f. s/n. (8 de novembre de 1469)

Gallano, qui havia estat convocat al nou parlament per mitjà d'una lletra de Lloctinent general del regne de València, va nomenar procurador seu al mateix Jaume Pallàs per a que el representara en les dites corts⁹⁸¹. Malgrat que es va convocar el parlament valencià en els anys 1473 i 1475 per part del rei per tal de demanar ajuda als braços per a pagar a la gent d'armes, aquestes corts mai van arribar a celebrar-se⁹⁸².

El 12 de gener de 1483 des de la vila de Madrid el rei Ferran II el Catòlic va enviar al regne de València una carta dirigida al governador del regne, en la que li manava convocar als estaments del regne, i sí no es convocaven les corts tanmateix que es convocara un parlament, amb la única finalitat de concedir una ajuda econòmica al rei per a la conquesta del regne de Granada, en la propera campanya preparada per a la primavera de l'any 1483⁹⁸³. Aquesta carta anava dirigida al governador Lluís de Cabanyelles, però així mateix anava dirigida a tota una sèrie de càrrecs i persones importants del regne⁹⁸⁴. Petició d'ajuda que va acabar en la convocatòria d'un parlament al regne de València, que va ser convocat en gener de 1483 i que es va iniciar en febrer d'aquell mateix any, però pocs mesos després va acabar tancant-se sense haver arribat a cap acord. Tanmateix Ferran II el Catòlic no va cessar en la seua empresa, i el 12 de novembre de 1483 va decidir convocar corts en la ciutat de València, i finalment el 24 de desembre va decidir convocar les corts generals de tota la Corona d'Aragó, en la localitat aragonesa de Tarassona, les quals van ser inaugurades el 12 de març de 1484 pel mateix rei. El 10 d'abril de 1484 el senyor de Betxí i les valls de Seta i Travadell va nomenar procurador seu a Joan de Cardona cavaller i habitant de València, per a que compareguera en el seu nom a les dites corts generals del regnes d'Aragó, València i del principat de Catalunya, en les que s'havien de tractar els assumptes dels impostos i contrafurs⁹⁸⁵.

⁹⁸¹ SNAHN, Osuna, Caja 1354, Legajo 2 años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1474, f. s/n. Document de (26 desembre de 1474)

⁹⁸² GÓMEZ BAYARRI, J. Vicente. (2000): *Reyes forales medievales del reino de Valencia*; València; p. 295

⁹⁸³ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest. (2011): *Col·lecció documental del regnat de Ferran II i la ciutat de València (1479-1516)*, Vol. I; Barcelona, Doc. 58, pp. 181-183

⁹⁸⁴ Ibidem. Primer el governador del regne, seguit del cardenal de Lleida, el cardenal de València, el bisbe de Tortosa, el comte d'Aversa, el comte d'Oliva, el vescomte de Gallano i el seu fill Joan de Gallano, el batlle general del regne de València, el lloctinent del dit batlle, l'assessor del dit batlle, Jaume Rossell assessor del governador de València, Artiach Mercader, Lluís Ferrer lloctinent general del governador del regne, Miquel Dalmau advocat fiscal, el lloctinent del mestre racional de València, els jurats, el racional i el síndic de la ciutat de València, Gaspar Fabra, Andreu Català, Lluís de Santangel escrivà de ració i el mestre racional de València.

⁹⁸⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D.1-6, Legajo 3, año 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n.

Aquestes corts que es van convocar en 1484 en Tarassona, es van traslladar a la ciutat de València l'1 de maig de 1484, però ara ja només amb caràcter netament valencià, les quals es van obrir el 15 de juny, perllongant-se durant tres anys, fins a 1488, quan el rei les va traslladar de nou a la vila d'Oriola. Mentre estaven reunides les corts en la ciutat de València, el 8 de juliol de 1484, van elevar al rei Ferran II el Catòlic un greuge amb motiu de l'arribada a València de l'inquisidor general, mestre Épila, mostrant-li al rei tota la legislació foral contrària a la introducció de la nova inquisició al regne de València⁹⁸⁶, en la qual es valorava aquesta mesura d'una manera molt catastròfica per al regne⁹⁸⁷. Tanmateix la resposta reial va ser contrària al greuge de les corts valencianes, demanant-los que eliminaren dit greuge. Però no va ser així, ja que en agost de 1484 les corts valencianes van elaborar unes instruccions per al seu ambaixador davant la cort reial, qui no era altre que Joan Roís de Liori, qui va presentar aquestes instruccions al rei Ferran II, qui llavors es trobava en plena campanya contra el regne de Granada, concretament en el setge de Setenil. Quan Joan Roís de Liori va arribar a la cort dels Reis Catòlics se'n va adonar de la inaccessibilitat del monarca i de la seua negativa a escoltar les raons del parlament valencià⁹⁸⁸. Així el 2 d'octubre l'ambaixador va escriure a les corts valencianes una carta on hi descrivia l'estat d'ànim del rei: "trobí un altre món que ho havia deixat, per què finalment ninguna rahó admetia, sinó qu'en havia fet tot mirar y era cert que de res no demanavem justícia, sinó que erem sobornats, com altra vegada ens havia dit, e que creya erem tots escomunicats"⁹⁸⁹, encara que l'ambaixador va refusar dites acusacions, la gosadia de les instruccions, que fins i tot li suggerien al rei que, sí calia, pressionés el papa, va enfadar el Rei Catòlic, que segons l'ambaixador "estava tan encarat en açò que apenes se reduhí a creure que de bons ni havia, mas que tota via la passió era gran, e que per cosa del món ell no atorgaria altre del que havia donat resposta, sinó al alguazir, e que rompria la cort, llavors no y havia greuge". Tanmateix Joan Roís de Liori va respondre-li al rei

⁹⁸⁶ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2011) *Col·lecció ... Op. cit.*, Doc. 82, pp. 249-255

⁹⁸⁷ GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo (1976) *Orígenes de la inquisición española: el tribunal de Valencia, 1478-1530*, Barcelona, pp. 49-56. "los habitadors en aquell no poran ne poden viure de llurs rendes, com la ciutat e general no pora pagar llurs càrrechs e los menestrals no poran viure de llurs obres e treballs, e los mercaders e altres gents despoblaran aquesta ciutat e regne e se'n hiran a poblar en Aragó, Catalunya e altres parts, hon puixen viure e sien affavorits e ben tractats, e axí cessarà lo comerçi mercantivol, sens lo qual segons diu lo gran philósof Plató, no's pot star ni habitar be ni benaventuradament en les ciutats ni lo regne, ni cosa pública se pot sostenir".

⁹⁸⁸ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2012): *Fernando el Católico y la ciudad de Valencia*, València, pp. 174-181

⁹⁸⁹ ARV, Reial Cancelleria, Procesos de Corts, Reg. 513, ff. 199 rº-200. Vid. Col·lecció documental, Document 73

que “sens corts era l'estament militar”, cosa que no mereixien els seus bons vassalls valencians, i també li va assenyalar la lamentable situació en que estaven la ciutat i el regne, i el greu perjudici que hi produiria la actuació de la inquisició, ja que els nou convertits marxarien de València cap a altres regnes, amb la qual cosa el comerç es ressentiria, i sense comerç no es podria sostindre el regne i ni la administració⁹⁹⁰. Però llurs arguments no van servir de res, la resposta reial a les objeccions del parlament valencià va ser molt contundent, va contestar que si això fora així “deixaria la guerra de Granada e tot lo restant e yria aquí, e qu'ell veuria qui seria de son parer e qui no”, en el que era una clara amenaça a les corts valencianes, i veient el panorama existent en la cort reial, les corts valencianes van eliminar el greuge de la inquisició de llurs reclamacions parlamentàries⁹⁹¹. En el fons de la situació el que es tractava era el de la introducció de la nova inquisició “castellana” al regne de València i a tota la Corona d'Aragó⁹⁹².

L'altre problema que es va fer present en els corts valencianes va ser la polèmica que afectava a l'elecció dels càrrecs oficials de la Diputació del general⁹⁹³. La solució que el Rei Catòlic va donar a aquest problema va ser negar-se a canviar el sistema d'elecció per la insaculació, reservant-se ell directament el control sobre l'elecció dels diputats⁹⁹⁴, i així continuar mantenint el control de les institucions del regne.

Finalment les corts del regne de València es van tancar en la vila d'Oriola en l'any 1489, ciutat on el 31 de juny de 1488 es van promulgar els furs corresponents a les dites corts, aquest furs van ser publicats en 1493 en dues edicions separades només per un mes, i al final dels quals apareixen les signatures de tots els que van participar en elles,

⁹⁹⁰ Ibidem. Vid. BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2012): *Fernando ...* Op. cit., València, pp. 181-183; BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (1976), *València en la crisi del segle XV*, Barcelona, pp. 155-166

⁹⁹¹ Ibidem. Vid. BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (1972) *Cortes del reinado...* Op. cit., p. XXVI.

⁹⁹² SUAREZ FERNÁNDEZ, Luis (2013): *Fernando el Católico*, Barcelona, pp. 241-243. Amb l'excusa d'eradicar els presumptes heretges, el Rei Catòlic pretenia domesticar tant el patriciat urbà com les elits polítiques de tots els territoris de la corona, per mitjà d'una nova institució que reforçava enormement l'autoritarisme reial, ja que sense adonar-se'n el mateix papa Sixt IV, havia posat la nova inquisició en mans dels Reis Catòlics, saltant-se totes les jurisdiccions episcopals.

⁹⁹³ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2012): *Fernando ...* Op. cit., pp. 187-194. Una part del braç militar encapçalada pel poderós llinatge Centelles amb el comte d'Oliva al capdavant es va queixar que l'elecció dels oficis de l'estament militar sempre beneficiava a una reduïda oligarquia, i a tal fi van elevar el 9 de desembre de 1484 un greuge en les corts, en el que demanaven el nou sistema insaculatori per a l'elecció dels dits càrrecs de la Diputació del General, mentre que l'altre sector del braç militar encapçalat per Pere Maça de Liçana i Carroç de Vilaragut sostenien la legalitat del sistema electoral. El 26 de desembre de 1484 es van celebrar les eleccions a Diputats de la generalitat valenciana i van ser elegits Carroç de Vilaragut i Joan Bou, diputats pel braç militar; Joan de Cardona i Perot Sentboll, comptadors; Jaume de Siscar, clavari i mossèn Miquel Francesc del Miracle, administrador.

⁹⁹⁴ Ídem., p. 201

entre les quals estan l'una darrere del l'altra les signatures de Sanç (II) Roís de Liori i de Joan de Cardona⁹⁹⁵. Amb aquestes corts Ferran el Catòlic pensava haver modernitzar la legislació, també havia intentat aconseguir a tots els representants del regne, controlar la ciutat i el regne de València i sanejar les finances reials, ja que les corts devien de fer un generós donatiu al monarca, consistent en 125.000 lliures⁹⁹⁶.

Tanmateix entre els furs aprovats en les dites corts hi havia una rúbrica anomenada “Comissió compromissària que fa la sacra magestat sobre lo greuge pretès per lo noble don Janer Rabaça de Perellós per la vall de Seta”⁹⁹⁷, que era un greuge interposat per Gener Rabassa de Perellós sobre bescanvi que s’havia fet en 1455 entre rei Alfons el Magnànim i Lluís de Perellós, de les valls de Seta i Travadell pel vescomtat de Gallano, situat al regne de Sicília. Segons el qual havien de decidir uns àrbitres nomenats pel rei i pel dit noble, la sentència dels quals seria presa com un acte

⁹⁹⁵ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (1972) *Cortes del reinado de Fernando el Católico*, València, pp. 59 i 120

⁹⁹⁶ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2012): *Fernando del reinado ...* Op. cit., p. 241

⁹⁹⁷ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (1972) *Cortes del reinado...* Op. cit., pp. 40-41: “Furs nous fets per lo cristianíssim e molt alt senyor rey don Ferrando, rey de Castella e de Aragó e de València *et caetera*, en les corts generals celebrades e finides en la ciutat de Oriola, als regnicoles de la ciutat e regne de Valencia, a .XXXI. de juliol any de la nativitat de nostre senyor Deu Jesuchrist M. CCCC. LXXXVIII.” “Comissió compromissària que fa la sacra magestat sobre lo greuge pretès per lo noble don Janer Rabaça de Perellós per la vall de Seta. VII. La magestat del senyor rey per acte de la present cort sobre lo greuge contra la dita magestat posat per lo noble don Janer Rabaça de Perellós sobre la vall de Seta etc. De voluntat e exprés consentiment de tota la dita cort e de totes les persones representants aquella proveheix que sia feta comissió als arbitres elets per sa magestat e per lo dit noble: ço és mossèn Luys de Cabanyelles governador, mossèn Luys Ferrer lochtinent de general governador per sa altesa, E don Luys de Vilanova e mossèn Johan Pardo elets per lo dit noble, los quals a consell e ab assessoria de micer Alfonso de la Cavalleria vicecanceller: e de micer Jacme Rosell regent la cancelleria de sa magestat e no sens ells facen e ministren justícia en lo dit greuge donant e publicant definitiva sentència en aquell entre lo fisch de una part e lo dit noble de la altra e sobre la justícia per lo dit noble demanada en la supplicació a sa altesa donada. Los quals hagen a donar e publicar la dita sentència ab consell dels dessús dits ordenada per tot lo mes de agost primer venidor hon se vulla que los dits àrbitres sien o seran en lo dit temps. E que los dits assessors juren dar los vots e iuxta aquells ordenar la dita sentència. E los dits àrbitres publicar la dins lo dit temps, la qual dita sentència axí ordenada e publicada com dit és haja forces a effecte de acte de cort e sia acte de cort axí com si en plena cort fos deliberada ordenada e publicada. E sia executada e haja tots los effectes que acte de cort deu haver entre lo dit fisch e lo dit don Perellós tant solament. E promet sa real magestat en sa bona fe real per lo present acte de cort que a la dita comissió e al que deuen fer los dits arbitres e assessors segons dit és no farà ne permetrà ésser fet o donat empaig algú directament o indirecta ne permetrà que empaig sia tengut e inviolablement observat e ab tot effecte executat usant vers los dits àrbitres e assessors de la real potestat ab que la dita sentència sia ordenada e realment publicada e executada entre les dites parts tant solament e sens perjudici de tercers. E que pugen los dits consellers o assessors o cascú d’ells subdelegar en loch seu la persona de sciència que ben vist los serà ab que lo subdelegat o subdelegats sien tenguts seguir e segueixquen in omnibus et per omnia la forma de la present comissió. E que se haja de haver no obstant la dita substitució o subdelegació perque tots temps que los dits arbitres hagen a pronunciar pronuncien ab los vots dels dits dessús nomenats assessors e consellers e no menys de aquells los quals si vist los serà ensemps et scorsum puixen fer prorrogació del dit temps dessús designat per lo temps que ben vist los serà. A fi de millor regoneixer e veure los merits de la dita causa sí serà necessari. Vidit vicecancellarius.”

de cort que afectava solament a l'estament militar. Aquest greu però no va tindre cap efecte pràctic sobre la possessió de les dites valls.

5.2.3 LA FUNCIO MILITAR DEL LLINATGE

El llinatge Liori va participar, al igual que els altres llinatges de l'estament militar, en les guerres promogudes per la monarquia. Del vescomte de Gallano no sabem si va participar en les campanyes italianes del rei Alfons el Magnànim, aquesta falta de notícies no vol dir que no hi participara en elles, sabem en canvi que el seu cosí germà, Juan Fernández de Heredia, va morir en l'illa de Gelbes, en la campanya de 1432 contra el soldà de Tunísia, també és possible que el vescomte només participara com a escuder ja que en aquella època encara era menor d'edat, tindria en catorze i quinze anys. Tanmateix encara que personalment no hi participara, sí que ho feia de manera indirecta, ja que com a vassall del rei havia de prestar un cavall armat durant quatre mesos per cascuna de les senyories de Gallano, Capizzi i Mistretta. La primera notícia que tenim de la participació de Sanç (II) Roís de Liori en els conflictes de la monarquia es la relativa a la pau signada, en el mes de novembre de l'any 1436, entre els regnes de Castella i la Corona d'Aragó, en la qual entre altres personatges de la noblesa, l'església, les ciutats i viles reials, també va haver de signar com a vescomte de Gallano⁹⁹⁸. Així mateix sabem que posteriorment Sanç (II) Roís de Liori vivia en la dècades de 1440 i 1450 en els regnes de Nàpols i Sicília.

D'altra banda el fill del vescomte, Joan Roís de Liori, ja fora juntament amb el seu pare o ell en solitari, va participar en totes les accions militars que es van desenvolupar en les terres de la Corona d'Aragó, i també fora d'elles, com va ser el cas

⁹⁹⁸ CARRERES ZACARÉS, Salvador (1935) *Llibre de memòries de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de València (1308-1644)*, Vol. I; València, p. 560: "Pau entre Aragó e Castella. Los capítols de la pau del Rey de Castella, ab lo Senyor Rey de Aragó Don Alfonso, son en lo any 1436 en lo mes de noembre. En cartes 138 v. En el Cosell de 12 de novembre fon llegida un lletra del Rey de Navarra, datada en Çaragoça a 8 d'octubre, donant conte a la Ciutat de la pau acordada, de que ja tenien noticia els Jurats, puix segons un dels capítols, havien de jurar-la alguns barons, prelats, cavallers, ciutats i viles, quals eren: per part d'Aragó, els Arquebisbes de Çaragoça i Tarragona; Bisbes de València, Barcelona, Tortosa i Lleida; Mestre de Montesa, Castellà d'Amposta, Prior de Catalunya; Comtes de Cardona, Prades, Pallars i Mòdica; Vescomtes d'Illa, Roda, Xelva, d'Évol, Rocabertí i *Gallano*; moss. Guillem Ramon de Moncada, En Joan de Luna, En Joan d'Íxer, En Felip de Castro, En Pero Maça, En Lluís Cornell, moss. Galvany de Villena, moss. Joan de Pròxida, mossèn Eximén Pereç de Corella, moss. Francés Maça, moss. Martín Díaz d'Aug, justícia d'Aragó; mícer Joan Mercader, balle general del Reine de València, moss. Guillem de Vich; Çaragoça, Valencia, Barcelona, Lleida, Tortosa, Terol, Xàtiva, Daroca, Calataiut, Taraçona, Albarraçí, Perpinyà, Alcira i Oriola."

de la conquesta del regne de Granada. Veurem les actuacions de Joan de Gallano, nom amb el qual se'l solia conèixer.

Així mateix tant el vescomte de Gallano, com el seu fill, es van veure involucrats en un dels episodis bèl·lics que van sacsejar al regne de València, i que en certa forma era una derivació del conflicte existent entre el rei Joan II i la Generalitat de Catalunya. Aquest episodi va ser la rebel·lió del noble Jaume d'Aragó, senyor de la baronia d'Arenós (1462-1464) i la posterior rebel·lió del seu fill, anomenat també Jaume d'Aragó (1476-1477). Des de la seua base de l'Arenós Jaume d'Aragó atacava tot el nord del regne de València, així en gener de 1463 es va apoderar del castell d'Eslida situat a la serra de l'Espadà. D'aquesta manera, el 21 de gener d'aquell any el governador del regne de València Lluís de Cabanyelles va partir de la ciutat de València amb 80 cavallers per recobrar el castell d'Eslida, i l'endemà van partir els homes de peu i les llances, però quan van arribar al castell d'Eslida, aquest ja havia estat recuperat per en Joan Roís de Liori, fill del vescomte de Gallano⁹⁹⁹. Tanmateix el 27 de febrer els homes de Jaume d'Aragó van prendre el castell d'Almassora, mentre que un gendre de Jaume d'Aragó, Antón Navarro va prendre els castells d'Albentosa i les localitat de Rubielos i Sarrión al regne d'Aragó, per tal de defendre aquelles terres es va nomenar capità general a Juan (VI) Fernández de Heredia senyor de Mora¹⁰⁰⁰.

L'1 de juliol de 1464 arribaren notícies que per la zona de Xelva arribaven cavallers de Castella en ajuda de Jaume d'Aragó, raó per la qual el 5 de juliol va eixir de la ciutat de València, el comte d'Oliva, qui en va ser nomenat capità de les terres de la Plana, per tal d'actuar contra els homes de Jaume d'Aragó, i al dia següent va eixir de la mateixa ciutat Joan Roís de Liori. El dijous 12 de juliol el comte d'Oliva i Joan Roís de Liori van enfrontar-se amb els homes de Jaume d'Aragó a qual van derrotar i van prendre deu presoners, entre els quals hi havia quatre cavallers¹⁰⁰¹. Segons narren els jurats de la ciutat de València, aquests reforços havien estat acollits per Jaume d'Aragó

⁹⁹⁹ *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* (2001) València, p. 318 El 21 de desembre de 1462, Jaume d'Aragó senyor de la baronia d'Arenós, declarava que abandonava el servei al rei Joan II d'Aragó, per passar-se al rei Enric de Castella, llavors rei dels catalans revoltats contra Joan II. Així Jaume d'Aragó va prendre la causa del príncep de Viana i es va instal·lar a la seua senyoria d'Arenós, juntament amb altres nobles valencians com Joan de Cardona, qui va ser majordom major del príncep Carles i el seu gran privat, així com Joan d'Íxer.

¹⁰⁰⁰ Zurita, Jerónimo *Anales...* Op. cit., Llibre XVII capítol 47. Amb la pau signada el 8 de març de 1463 entre els reis Joan II d'Aragó i Enric de Castella amb mediació del rei de França, es va signar un conveni en la vila de Corella el 2 de març de 1463, segons el qual Jaume d'Aragó i els altres cavallers rebels al rei d'Aragó serien perdonat sí dins del termini de huitanta dies entregaven els castells que tenien i prestaven vassallatge i fidelitat al rei Joan II.

¹⁰⁰¹ *Dietari del capellà ...* Op. cit., p. 327

a la seua senyoria de l'Arenós, i des d'allà havien anat al lloc de Betxí, que pertanyia al vescomte de Gallano, “han principiat fer guerra en lo loch de Bechí, cremant blats, matant e apresonant alguns moros”, on havien mort tres homes, i havien pres alguns mudèjars i cremat algunes collites; d'allà van anar a la vila de Vila-real i després al lloc de l'Alcora on van prendre quatre mil caps de bestiar i passant pel lloc de Lluçena van tornar a la baronia d'Arenós. Allà a les terres del nord del regne es va dirigir el comte d'Oliva amb un bon nombre de cavallers, reunint-se amb Joan Roís de Liori, “Per què ell, ensemps ab don Johan de Gayano, lo qual ha convocat sos parents e amichs e s troba ab covinent gent d'armes, de cavall e de peu, en lo dit loch de Bechí, deffensen aquella part del regne e, encara, persegueixquen la dit gent strana”, i als quals també s'havia unit també Juan (VI) Fernández de Heredia, segons escrivien els consellers de València al senyor rei el 14 de juliol de 1464¹⁰⁰². Així mateix un veí de Betxí va dur la notícia a la ciutat de València que el comte d'Oliva s'havia apoderat del castell de Toga¹⁰⁰³.

Deu dies després, el 31 de juliol, l'host va eixir de la ciutat, la qual va ser posada sota el comandament del mestre racional Guillem Saera, amb l'ordre de reunir-se amb el comte d'Oliva, per marxar junts fins als dominis de Jaume d'Aragó, la sortida va ser comunicada al governador Pere d'Urrea, al senyor de Mora Juan (VI) Fernández de Heredia i al comte de Vilanova, per a que tots acudiren amb la seua host a la baronia d'Arenós. La comitiva va passar per Massamagrell i va prendre el camí de la vila d'Onda on va arribar el dia 5 d'agost, d'allà va marxar cap a Sucaina on el dia 7 es va

¹⁰⁰² AMV Manual de consell n° 37 A, i AMV Lletres missives, n° 26 g3. Vid. RUBIO VELA Agustín (1998) *Epistolari de la València Medieval*, vol. II, València/Barcelona, p. 283. Vid. també LLORCA, Fernando (1997) *Sublevación del infante don Jaime de Aragón seguida de la de su hijo del mismo nombre (1462-1477)*, València, pp. 25 i 27

¹⁰⁰³ LLORCA, Fernando (1997) *Sublevación ...* Op. cit., p. 28. El 27 de juliol de 1464 la ciutat de València va convocar un consell general, reunint-se els jurats amb el comte de Cocentaina, el lloctinent de governador Lluís de Cabanyelles, els advocats consultors, gentilhomes, ciutadans i altra gent notable “consell de comtes, vescomtes, barons, nobles, cavallers, generosos, ciutadans e altres persones singulars” on es va donar sentència “a foch e a sanch en la persona e béns de don Jaume de Aragó e valedors de aquell”. Però ja abans, el dia 15 de juliol s'havia comunicat al virrei Pere d'Urrea i al comte d'Oliva, i el dia 17 de juliol ho havien fet a Joan Roís de Liori i Juan (VI) Fernández de Heredia, i el dia 18 del mateix mes la ciutat havia publicat una crida dirigida a tots els rics-homes, cavallers i generosos domiciliats a València, els quals segons els furs havien de seguir la senyera de la ciutat dins del terme de la mateixa. Així mateix el dia 21 es va traslladar la senyera reial de la ciutat des de la casa de la ciutat fins a la torre dels Serrans, rodejats per la multitud dels habitants de València, anava davant del seguici el mestre racional, qui va entregar la senyera al justícia criminal, després era custodiada pels ballesters del centenar de la ploma, i darrere anaven els jurats, el comte de Cocentaina, el lloctinent del governador, el batlle, el vescomte de Gallano i gran nombre de rics-homes, cavallers, generosos i ciutadans als qui seguia tota una multitud de gent del poble.

reunir amb el comte d'Oliva i el mestre racional, i des de Sucaina van avançar cap a Villahermosa¹⁰⁰⁴.

Així mateix, el 7 de març de 1469 la ciutat de València va enviar uns missatgers a l'infant Enric, qui estava prop de Sogorb, dits missatgers eren el vescomte de Gallano, Alpicat jurat i Andreu Sart advocat de la ciutat, tanmateix no sabem el que volia transmetre-li la ciutat a l'infant.¹⁰⁰⁵

Semblava que el problema de la sublevació de Jaume d'Aragó s'havia solucionat, tanmateix, el 2 de juliol de 1476, Jaume, el fill de Jaume d'Aragó, es va presentar en Villahermosa i es va apoderar del seu castell, i després de tota la baronia d'Arenós, baronia en la que va assetjar el castell de Toga, lloc on s'havia refugiat el capità Gómez Suarez de Figueroa¹⁰⁰⁶.

El 7 de maig de 1477 des de la ciutat de Tortosa, el rei Joan II va manar al governador del regne de València unes ordres per a que continuara amb la convocatòria del dret d'host i cavalcada, pel cas que algun noble o ciutat no hi volguera participar, fixava una taxació de les assignacions corresponents a cadascuna de les ciutats i viles

¹⁰⁰⁴ AMV Lletres missives, nº 26 g3. “que vos de vostra part ab tot lo exercit que serà posible vullau strenyer los affers en tal manera que per totes parts la execució de la baronia d'Arenós e de les persones de don Jacme e fill seu e encara de tots los contraris enemichs que alli-s trobaran sia feta virilment e vigorosa e tal com se mereix” Vid. LLORCA, Fernando (1997) *Sublevación ...* Op. cit., p. 46. Tots els castells de la baronia d'Arenós es van rendir ràpidament i el dia 13 d'agost ja podia donar-se per acabada la rebel·lió de Jaume d'Aragó, només resistia el castell de la Muela situat sobre la població de Villahermosa, finalment el castell va capitular. Mentre que els cavallers castellans i portuguesos van poder tornar als seus regnes, el rebel Jaume d'Aragó es va lliurar als capitans de la host de la ciutat de València, juntament amb la seua dona, els seus fills i tots el seus béns, era el dia 19 d'agost de 1464. El 24 la senyera tornava a la ciutat de València on era rebuda per una multitud, seguien a la senyera els presoners Jaume d'Aragó amb la seua esposa, i després tota la gent d'armes en una desfílada per la ciutat, fins a arribar a la casa de la ciutat. Després de la primera rebel·lió de Jaume d'Aragó (1464), la baronia d'Arenós va estar en poder de la ciutat de València, pel temps necessari fins que la ciutat es cobrara totes les despeses ocasionades per l'expedició armada en contra de Jaume d'Aragó. Després d'aquest període la baronia es va vincular amb la casa reial, ja que el rei Joan II li va concedir dita baronia al seu fill Alfons, qui llavors va ser nomenat duc de Villahermosa

¹⁰⁰⁵ *Dietari del capellà ...* Op. cit., p. 355 “CCXIV. – Misatges a l'infant don Anrich. E lo dimarts après, a VII. del dit mes, València feu misatger a l'infant don Anrich, que hera contra Sogorb: foren los misatges lo bescompte de Ganyano, en Alpicat jurat, micer Sart advocat de la ciutat.”. Aquest infant era conegut com l'infant “Fortuna” i era el fill pòstum de l'infant Enric de Trastámara, mort en maig de 1445 de les ferides rebudes a la batalla d'Olmedo en el regne de Castella, i de la seua segona esposa Beatriz Pimentel, el qual en gener de 1436 havia estat nomenat senyor de Sogorb pel rei Alfons el Magnànim, igualment en 1459 Joan II va confirmar dita donació a l'infant “Fortuna”. Vid. CERVANTES PERIS, F. Javier (1998) *La herencia de María de Luna: una empresa feudal en el tardomedievo valenciano*, Sogorb, pp. 61-62.

¹⁰⁰⁶ LLORCA, Fernando (1997) *Sublevación ...* Op. cit., p. 82. El 12 d'octubre, la ciutat de València va manar al lloctinent del governador Lluís de Cabanyelles per a que anara a la baronia d'Arenós a auxiliar el dit capità. Cabanyelles al seu torn va convocar al comte d'Oliva i al governador de la Plana Ramon de Perellós, per a que acudiren plegats a la baronia d'Arenós amb tota la tropa que hi pogueren disposar. Després d'uns mesos de treva es va reprendre la lluita contra Alfons d'Aragó fill, ara qui manava l'expedició era el governador Pere Roís de Corella comte de Cocentaina, el qual va partir de València el 27 de gener de 1477.

reials, així com a cadascú dels senyors tant eclesiàstics com laics¹⁰⁰⁷, en el dit document el vescomte de Gallano estava taxat en 700 sous, mentre que el seu fill Joan de Gallano ho estava en 300.

Un altre conflicte en el que Joan Roís de Liori va participar al servei del rei Joan II d'Aragó, va ser la guerra entre el rei i la Generalitat de Catalunya, la qual havia oferir la corona de Catalunya primer al rei Enrique de Castella i després al conestable Pedro de Portugal. Així Joan Roís de Liori va participar, el 28 de febrer de 1465 en la batalla

¹⁰⁰⁷ ARV, Curiae Valentiae, Núm. 240, ff. 87-90. Vid. LLORCA, Fernando (1997) *Sublevación ...* Op. cit., pp. 82-85: "TAXACIO per la Maiestat del Senyor feta en cas de redempció de host e cavalcada.

LES CIUTATS E VILES REYALS. - Primo la ciutat de Valencia, 22.500 solidos; Item la vila de Castelló, 2.000; Item la vila de Vila-reyal, 1.000; la villa de Borryana, 500; la villa de Morella, 3.000; la villa de Castellhabip, 500; la villa de Alpont, 500; la vila de Ademús, 300; la vila de Liria, 500; la vila de Algezira, 3.000; la vila de Culera, 600; la ciutat de Xàtiva, 5.000; la vila de Ontinyent, 1.500; la vila de Alcoy, 800; la vila de Biar, 800; la vila de Bocayrent, 800; la vila de Xexona, 1.000; la vila de Penàguila, 500; la vila de Vilajoyosa, 400; la vila de Capdet, 300; la vila de Alacant, 1.500. — Les dites ciutats e viles reyalas han de pagar 45.000 solidos los quals se deuen contribuir et distribuir entre aquelles.

ESTAMENT ECLESIASTICH. - Primo lo Reverend Bisbe de Valencia, 2.500 solidos; Capítol de València, 1.500; Bisbe de Tortosa e Capítol, 2.000; Bisbe de Sogorb, 1.000; lo Capítol de Sogorb, 500; la ecclesia Collegial de Xàtiva, 500.

Exemps.—Mestre de Muntesa, 2.500 solidos; Abat de Valldigna, 3.000; Abat de Poblet, 1.500; Prior de Vall de Crist, 1.500; Comanador de Torrent, 500; Abat de Sentbenet, 500; Comanador D'enguera Museros e Orxeta, 500; Comanador de Castell de Castells, 500; Comanador de Bexix, 300; Comanador de Sagra e Ferrer, 300; Comanador de Benifasà, 300; lo General de la Mercè, 200; Comanador de Hadel, 100; Comanador de Borriana et Calatrava, 100.

CARTA feta per lo Senyor Rey en esa de redempció de host e cavalcada.

EXCELLENT MILITARE EGREGIS SPECTABLES E NOBLES. — La Senyora Reyna de Castella, 1.200 solidos; lo Infant Enrich, 1.000; lo Comte de Oliva, 1.500; Vezcomte de Chelva, 500; *Vezcomte de Gayano*, 700; Don Pero Masa, 600; Mossèn Nicolau de Pròxita, 400; Don Joan Francesch de Pròxita, 300; *Don Joan de Gayano*, 300; lo Cardenal de Leyda per Albayda, 1.300; Mossèn Berenguer Vives Boil, 600; Don Pero Ramon de Moncada, 200; Don Perot de Moncada, 150; Mossèn Milà, 600; Mossèn Pero Ladró senyor de Torres, 300; Mossèn Carroz de Villaragut, 300; En Jener Rabaça de Perellós, 500; Joan Fernández de Eredia, 200; Don Lop Ximénez d'Urrea, 500; Don Baltasar Ladro, 200; Cortes, 200; Luís de Vilanova, 200; Guillem Ramon de Bellví, 200; Mossèn Francesch de Bellví, 100; Don Ramon de Rocafull, 300; Don Joan Çanoguera, 200; Pere Boyl señor de Manises, 300; Mossèn Diego Fayardo, 100; la noble Na Pròxita, 300; Don Jofré de Thous, 100; Don Jofré de Borja, 300; Mossèn Anthoni de Thous, 50; Don Pedro d'Íxer pare, 100; Don Pedro d'Íxer fill, 150; Don Guillem Ramon de Centelles, 50; Don Pero Sanchiz Centelles, 50; Dona Iolant de Vilaragut, 100; Mossèn Johan de Montagut senyor de la Alcudia, 300; la noble Na Boylla senyora de Masamagrell, 50; Lorenç de Belví, 100; Mossèn Luís de Belví, 50; Mossèn Joan de Tous, 50; lo Senyor de Chilet, 50; Galceran Lansol, 50; Ramon Castellar, 100; Mossèn Joan de Vilanova, 200; la Egregia Dona Arenosa de la Torre, 300; Mossèn Manuel Díez, 50; Mossèn Anthoni de Vilaragut, 50; Don Nofre de Cardona, 200.

MILITARS O GENEROSOS QUI TEMEN LOCHS. — Mossèn Loys de Castellví, 400 solidos; Mossèn Canbanyelles, 100; lo Batle general, 500; Mossèn Perot Mercader, 200; los hereus de Mossèn Luís de Vich, 200; lo Vicanciller, 50; En Pero Bou, 300; Micer Aguilar, 400; Mossèn Coloma, 50; Mossèn Jaume March, 50; la ciutat de Valencia por Paterna Gandia e Beniguacir, 1.000; Villarig de qui es Cirat, 100; Jofré de Villarig de qui es Chestalgar, 50; Mossèn Berenguer Mercader, 50; Mossèn Joan de Vich, 50; En Joan de Vallterra, 400; Mossèn Blanes Visrey, 400; Vidal de Blanes, 100; Jofré de Blanes, 50; Mossèn Luís Ferrer, 100; Mossèn Jofré de Monpalau, 300; Galceran Bou qui te Millars e Alginet, 100; En Francesch del Bosch, 100; lo hereu de Mossèn Pero Ferrer, 50; Mossèn Guillem Ramon Puixades, 200; Ramon Sans, 200; Mossèn Almunia, 300; Loris Monacheino, 50; Loris per la Torre, 100; Francesch Aguiló, 400; Francesch de Malferit, 200; Mossèn Jaume de Malferit, 50; Luys Aguiló, 150; Joan Aguiló qui te Navages, 50; Mossèn

de Calaf, on es van enfrontar el conestable Pedro de Portugal i Joan II d'Aragó¹⁰⁰⁸, formant part l'exèrcit de Joan II va participar juntament amb Bernat Hug de Rocafort castellà d'Amposta, Mateu de Montcada (qui seria el futur cunyat seu), l'infant Enric "Fortuna" i el mateix príncep Ferran (el futur rei Ferran el Catòlic), en aquella batalla, hi custodiaven la persona del príncep Ferran: l'arquebisbe de Saragossa, el comte de Mòdica, Joan de Cardona i Prades i Joan Roís de Liori¹⁰⁰⁹.

De la mateixa manera Joan Roís de Liori va participar, ara sota el comandament del nou rei Ferran el Catòlic, en la segona fase de la conquesta del regne de Granada. El 12 de gener de 1483 des de la vila de Madrid, Ferran II rei d'Aragó i rei consort de Castella va enviar una carta al governador del regne de València per a convocar un parlament destinat a demanar ajuda econòmica per a la guerra de Granada, aquesta carta anava destinada entre altres personalitats importants del regne de València al vescomte de Gallano i al seu fill Joan de Gallano¹⁰¹⁰. El rei Ferran el Catòlic va iniciar la nova campanya en juny de 1484, i des de la ciutat de Còrdova va atacar el castell d'Alora, conquerit l'11 de juny. Sabem que el 8 de juliol de 1484 les corts del regne de València van enviar Joan Roís de Liori com abaixador davant del rei Ferran el Catòlic, per tal d'elevat un greuge parlamentari amb motiu de l'arribada a València de l'inquisidor

Johan Vives, 100; Mossèn Gracia de Monsoriu, 100; Mossèn Pero Ramon de Monsoriu, 100; Mossèn Galceran e n'Ot de Borja, 100; Mossèn Ros d'Orsins, 100; Mossèn Cervato per Godella, 50; En Cervato per Antella, 50; Mossèn Crespí Valldaura per Càrcer, 200; Ferragut per Benexida, 50; Mossèn Galceran de Soler per Sallent, 100; Joanot Català de Blanes, 150; Nicholau Jofré qui te Benifayó, 50; En Joan Rocha, 150; Mossèn Joan Martorell, 50; Bernat Roiz de Torrellas, 100; Mossèn Andreu Cathalà, 100; Mossèn Johan Slava, 100; Mossèn Anthoni Joan, 100.

MILITARS SENS HERETATS.- Mossèn Pere Exarch, 50 solidos; Manuel de Exarch, 200; Mossèn Perot Exarch, 100; Mossèn Pere de Castellví, 100; Mossèn Luís de Castellví, 100; Mossèn Luís de Castellví, 50; Bernad de Castellví, 50; Mossèn Joanot de Castellví, 50; Mossèn Gilabert de Castellví, 50; Joanot de Castellví, 50; Mossèn Bernat Català, 50; Mossèn Pere Çanoguera, 50; Mossèn Slava, 50; Mossèn Nicolau Ferrando, 100; Mossèn Perot Cruyllles, 100; Mossèn Valles de Monpalau, 150; Francí de Monpalau, 150; Francí de Monpalau, 50; Ximén Pérez Escrivà, 50; Joanot Ram, 50; Mossèn Luís de Montagut, 50; Montagut de Montagut, 50; Ramon de Montagut, 200; Mossèn Pertusa maior, 150; Mossèn Gilabert Valleriola, 100; Mossèn Jaume Pertusa, 100; Mossèn Bernat Sorell, 100; Mossèn Vicent Penaroia, 100; Mossèn Galceran Alegre, 100; Mossèn Bernat Vives de Canemàs, 50; Mossèn Joan de Vilarasa, 150; Mossèn Guillem Ramon de Vilarasa, 50; Mossèn Joan de Rocamora, 50; Mossèn Galceran Valleriola, 50.

NOBLES SENS HERETATS. — Mossèn Pere Pardo, 200 solidos; Mossèn Galvan Pardo, 150; Mossèn Joan Pardo, 20; Mossèn F. Carroz, 200; Don Perot Ladro, 50; Don Perot de Pallars, 50; Don Eximén Pérez d'Arenós, 200; Don Olfo de Pròxita, 200; Manuel de Vilanova, 50.

Expedite Dertuse V Mayii anuo MCCCC=VIL”

¹⁰⁰⁸ AAVV. (1935) *Historia de España: gran historia general de los pueblos hispanos*, Vol. 3; Barcelona, p. 182

¹⁰⁰⁹ ZURITA, Jerónimo *Anales ...*, Llibre XVII Capítol LXII

¹⁰¹⁰ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest (2011) *Col·lecció ... Op. cit.*, Doc. 58, pp. 181-183

general mestre Épila¹⁰¹¹, en agost del mateix any Joan Roís de Liori va marxar a la cort reial que estava situada en el setge de Setenil.

El dia 7 de setembre de 1484, Joan Roís de Liori es trobava a la ciutat andalusa de Còrdova, ciutat on va escriure el seu testament autògraf,¹⁰¹² i el diumenge 12 de setembre va arribar al setge de la localitat de Setenil¹⁰¹³. Setenil va ser conquerida el 20 de setembre de 1484, i des d'allà el 26 de setembre en Joan va acompanyar al rei, que venia del setge de la ciutat de Ronda, fins a Morón, i d'allà a Fuentes on van trobar a la reina Isabel de Castella, localitat des de la qual els Reis Catòlics van marxar cap a Sevilla, mentre que Joan Roís de Liori va anar a Còrdova a deixar les armes per després anar a Sevilla, tanmateix el dijous 30 de setembre en la localitat de Guadalcazar a dos llegües de Còrdova, en Joan es va trobar amb els ambaixadors de Barcelona, i d'allà va tornar a la ciutat de Còrdova, on el dissabte 4 d'octubre va escriure una llarga carta donant raó de la seua ambaixada a les corts valencianes¹⁰¹⁴. Carta en la que donava notícies de la guerra de Granada, i d'altres successos ocorreguts a la ciutat de Còrdova¹⁰¹⁵. Després de Setenil Ferran el Catòlic va conquerir les poblacions de Benamejí i Coín, la guerra va continuar amb la conquesta de la ciutat de Ronda el 23 de maig de 1485, seguida de la derrota de Moclín el 3 de setembre de 1485, i la conquesta dels castells de Cambil i Alhabar en la frontera de Jaén, finalment la campanya va

¹⁰¹¹ Ídem., Document 82, pp. 249-255

¹⁰¹² ARV, Reial Cancelleria, Procesos de Corts, Reg. 513, ff. 199 rº-200. Vid. Col·lecció documental, Document 73. "E com jo Juan Roys de Liori estant en bona convalescència, sa de mon cos e ab enteniment, reposat e sancer, qual deu l'om ha administrar, per que prepose entrar en terra de moros ab mon rey e senyor, en esta estan en perill de gran da, on és perill de poder dexar la vida, a major e glòria de nostre senyor Déu, a be per la mia ànima, instituesch e ordene lo meu darer testament e última voluntat".

¹⁰¹³ Ibidem. "Molts espectables nobles e magnífichs senyors, per los altres magnífichs embaixadors hauran sabut les senyories vostres la delliberació per aquells feta de llur partida, dexant a mi en lloch de tots per a negociar ab lo senyor Rey, lo que per les darreres vostres lletres nos era comés, com hun dia ans que lo correu arribàs, sa magestat fos ja partida e ab aquest apuntament, yo fuy a Setenil diumenge a dotze del passat, trobí Sa Magestat que prenia molestament nostre aturar".

¹⁰¹⁴ Ibidem. "Diumenge a XXVI, Sa Magestat de Satanill e fou a Moron, de allí trobà la Reyna a Fuentes, lo dilluns, e triaren per a Civilla, yo prenguí licència de Sa Magestat per a Còrdova a deixar les armes e partir tantost per a Civilla, e fuí només per a haver lloch per a conferir ab los embaxadors de Barcellona, los quals trobí ayí, digous de setembre en Guadalcaçer, quatre legues de Còrdova".

¹⁰¹⁵ Ibidem. "De noves lo Senyor Rey prés Setenil, anà a Ronda hun dia, y en aquella s'i comença a fer la tala, e l'endemà tot lo dia, i feu tallar molta olivera, arbres e vinyes, foren ordenades instàncies a dos portals, de manera que no ix que moro o molt poch, sinó a una orta que defensaren poch pugada ab lo mur, e sí mirar s'i volguera no-s fora defensa, més en hun dia no-s pogué fer tant avor, sobrevinguent de la serra obra de III m. peons escaravisarem sens leiar la muntanya a colltellegaren-ne huns XV, ab molt poch dan o no res dels xpistians, l'endemà lo Senyor Rey levà lo reyal, e a la vileta hon volrà assentar-lo no pogué anar, per que la artilleria no pogué passar unes muntanyes, e axí tornà ab victòria de tota empresa, e no és estat poch, que per tot se diu no sia fet millor fet en nenguna entrada, Ronda es la pus fort plaça en lo més bell siti de terra del món."

acabar quan el Rei Catòlic, des de la vila de Jaén va conquerir el castell de Zalea¹⁰¹⁶, ja que després de proveir les guarnicions dels castells d'Alhama i Zalea el rei se'n va anar a Castella a passar l'hivern en la vila d'Alcalá de Henares.

5.2.4 LES AMBAIXADES DE JOAN ROÍS DE LIORI A ITÀLIA (1486-1489)

Quan Ferran el Catòlic marxava cap a la vila d'Alcalá de Henares va rebre la notícia de la rebel·lió dels nobles napolitans en contra del rei Ferrante de Nàpols. Tant els cronistes de l'època Hernando del Pulgar¹⁰¹⁷ i Alonso de Palencia¹⁰¹⁸ com els posteriors Jerónimo Zurita¹⁰¹⁹ i Antonio Herrera y Tordesillas¹⁰²⁰ narren en les seues cròniques l'ambaixada que el comte de Tendilla i Joan Roís de Liori van protagonitzar davant del Papa, el rei de Nàpols i els altres estats italians.

La rebel·lió dels barons napolitans, que comptava amb el suport del Papa Innonenci VIII, en contra del rei Ferrante de Nàpols i del seu hereu, Alfons duc de Calàbria, apareix extensament narrada a l'obra d'Antonio Herrera y Tordesillas¹⁰²¹. En

¹⁰¹⁶ AAVV. (1935) *Historia ...* Op. cit., pp. 396-397

¹⁰¹⁷ DEL PULGAR, Hernando. (1780): *Crónica de los señores reyes católicos don Fernando y doña Isabel de Castilla y de Aragón*, Madrid, pp. 267-269

¹⁰¹⁸ PALENCIA, Alonso de (1998) *Guerra de Granada: estudio preliminar por Rafael Gerardo Peinado Santaella*; Granada, pp. 212-216

¹⁰¹⁹ ZURITA, Jerónimo *Anales ...* Op. cit., Llibre XX Capítol LXVI

¹⁰²⁰ HERRERA Y TORDESILLAS, Antonio de. (1624): *Comentarios de los hechos de los españoles, franceses, y venecianos en Italia, y de otras Repúblicas, potentados, principes, y capitanes famosos italianos: desde el año de 1281 hasta el de 1559*, Madrid, pp. 159-163. "Estavan los barones del Reyno de Napoles muy descontentos, y con esperanças de novedades, no tanto porque no querian bien al Rey, quanto por temer de la sucesión del Duque Alfonso de Cabaria, por ser naturalmente riguroso y malacondicionado, y que en vida de su padre entre otras cosas andava revocando las gracias y mercedes que su padre avia hecho a los que le avian servido, y con este odio conspiravan contra el Rey y sus hijos; y con el favor del Papa, y de los enemigos del Rey intentaron de alterar los pueblos, y tomar las armas. Tratose la conjuración, y los primeros que se declararon fueron los Principes de Altamura gran Condestable, Geronimo de Sanseverino Principe de Visiñano, gran Camarlengo, Antoneloo de Sanseverino Principe de Salerno, el Conde de Melito, el Conde de Lauria, y otros Sanseverionos, don Pedro de Guevara gran Senescal, Marques de Basto, Juan de la Rovere Prefecto de Roma y Duque de Sora, Andres Mateo de Aquaviva Principe de Taranto, Juan Carachiolo Duque de Melfi, Gilberto de Baucio Duque de Nardo; y el caudillo y movedor era don Antonio Centellas Veintemilla Marques de Cotron, acostumbrado a tales movimientos. Y diò gran reputacion a esta alteracion el dezirle que don Fadrique de Aragon se entendia con los alterados, persuadiendose que le tomarian por Rey contra su padre y hermano. Y aunque ponian los ojos en Reyner Duque de Anjus, como uno de los competidores del Reyno, mas pensavan valerse de los Reyes Catolicos de España, por la mala voluntad que desian que les tenia el Rey de Napoles, porque entendia que en su animo tenian siempre viva la pretension de aquel Reyno, y no dexavan piedra que no moviesen."

¹⁰²¹ SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando el Católico*, Barcelona, pp. 189-190. Aquesta conjura dels barons napolitans afectava directament a la política que Ferran el Catòlic tenia respecte d'Itàlia i de tota la mar Mediterrània. Segons havia explicat el cronista Herrera y Tordesillas, la causa del

aquestes circumstàncies es van rebel·lar els barons napolitans, els esdeveniments es van succeir de la següent manera, en juny de 1485 es va produir una reunió dels nobles encapçalats pel llinatge Sanseverino i el príncep d'Altamura, les preocupacions dels quals van arribar a Innocenci VIII a través de Giovanni della Rovere, prefecte de Roma. La revolta dels barons va començar el 24 de setembre en la localitat d'Aquila, quan els barons proclamaren la il·legitimitat de Ferrante al tro de Nàpols, convidant al Papa a prendre decisions al respecte, quan Innocenci VIII va acceptar es va produir la guerra entre Nàpols i la Santa Seu¹⁰²². En aquest moment es quan els Reis Catòlics decideixen enviar una ambaixada a descompartir entre el Papa i el rei de Nàpols.

Aquesta ambaixada ja va ser contada pel cronista dels Reis Catòlics, Hernando del Pulgar¹⁰²³. Al seu torn el cronista Zurita, ja amb posterioritat als fets, ho contava així¹⁰²⁴: “Desde Alcalá enviaron el rey y la reina al papa Inocencio sus embajadores para darle la obediencia y para procurar el remedio de la guerra que se comenzó entre él y el rey de Nápoles; y fueron a esta embajada don Iñigo de Mendoza conde de Tendilla, el protonotario Antonio Geraldino y el doctor Juan de Medina; y fue con ellos don Juan de Gallano que havia venido al rey por embajador del rey de Nápoles por los movimientos que sucedieron en aquel reino”. Tanmateix Alonso de Palencia, qui també va ser un contemporani dels fets, en la seua obra *Guerra de Granada*, explicava qui va

conflicte era que el rei Ferrante de Nàpols estava completament desbordat per la política del duc de Calàbria, que aspirava a imposar l'hegemonia del regne de Nàpols a tota la península italiana, cosa que posava en perill l'*estatus quo* de la pau de Bagnolo. Així, el 20 d'octubre de 1484 en una entrevista amb Innocenci VIII, el duc de Calàbria li va exigir que li lliurara Benevento, Terracina i Pontecorvo, territoris que considerava que formaven part del regne de Nàpols, així mateix el duc de Calàbria volia destruir el poder de la noblesa napolitana, gran part de la qual provenia dels llinatges assentats en Nàpols pels monarques de la casa d'Anjou. Altra causa era el tracte que el duc de Calàbria li dispensava a la seua madrastra, Joana, germanastra del Rei Catòlic, a la qual Ferran II no volia que li minvaren les rendes ni les senyories, sinó que es respectaren els capitols matrimonials.

¹⁰²² Ídem., p. 191

¹⁰²³ DEL PULGAR, Hernando. (1780): *Crónica ...* Op. cit., pp. 267-268. “De la embaxada que el Rey é la Reyna embiaron á Roma. Estando el Rey é la Reyna en la villa de Alcalá, el Papa Inocencio Octavo embió un mensagero á le recontar las inobediencias é otros daños, que el Rey Don Fernando de Nápoles habia cometido en los tiempos pasados contra la Silla Apostólica: ... é que favorescia la una parcialidad de Italia, é solicitaba á algunos Cardenales é á otros Señores que le fuesen obedientes: é que no pagaba el tributo que era obligado á pagar cada año por razon de aquel reyno que tenia y era tributario á la Iglesia Romana: é que la rebelion que tenia habia cerrado la puerta de la clemencia que con él debia usar. D'altra banda Ferrante també els va enviar la seua pròpia ambaixada explicant-los el conflicte entre els Sant Pare i el regne de Nàpols. Per la qual cosa els Reis Catòlics van decidir enviar una ambaixada per posar pau en el dit conflicte: “acordaron de embiar por embaxador á aquellas partes con el cargo destas cosas á Don Iñigo Lopez de Mendoza Conde de Tendilla: porque allende de ser caballero esforzado, era bien mostrado en las letras latinas, é home discreto é de buena prudencia para semejantes negocios. Y embiaron con el á un dotor de su consejo que se llama Juan de Medina”.

¹⁰²⁴ ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre XX capítol 64.

formar part de la dita ambaixada¹⁰²⁵: “*Eran los embajadores el conde de Tendilla D. Iñigo de Mendoza, el protonotario Antonio Geraldino, natural de la Emilia, de vasta ilustración, y Juan de Mesina, ilustre doctor en cánones, los cuales emprendieron el camino en aquel invierno, acompañados además del noble sujeto Juan Gayán, valenciano, á quien nuestros Reyes comisionaron especialmente para que el acto de prestar obediencia al Papa se concediese el acostumbrado lugar á los aragoneses, catalanes y valencianos*”.

Així, per a Zurita *Juan de Gallano* era un ambaixador del rei de Nàpols al qui creia d’origen sicilià, mentre que per a Alonso de Palencia el dit *Juan de Gayán* era un noble valencià, doncs be, aquest Juan de Gallano no era altre que Joan Roís de Liori, senyor de Riba-roja, el qual era conegut com a Joan de Gallano, Palencia explicava també que Joan de Gallano anava com a ambaixador davant del Papa en representació de la Corona d’Aragó, mentre que Iñigo López de Mendoza era el representant del regne de Castella. Aquest caràcter bipersonal de les ambaixades era una característica de la diplomàcia dels Reis Catòlics, cosa totalment lògica ja que corresponia al caràcter dual de la monarquia, ja que mentre Ferran era el rei de la Corona d’Aragó, Isabel era la reina de Castella, de manera que un ambaixador s’encarregava dels assumptes relatius a la Corona d’Aragó, mentre que l’altre ho feia amb els afers relatius al regne de Castella.

Segons l’opinió del diplomàtic M. Ángel Ochoa Brun els assumptes estrictament polítics es van expedir per mitjà de la cancelleria aragonesa, mentre que els de caràcter eclesiàstic ho van fer per la cancelleria castellana¹⁰²⁶. En canvi en opinió de Zurita Joan de Gallano era un ambaixador del rei Ferrante de Nàpols, devia ser per tant un ambaixador *ad invicem*, és a dir aquells ambaixadors que representen recíprocament a dos sobirans¹⁰²⁷, en aquest cas al rei de la Corona d’Aragó i al rei de Nàpols. Altra de les característiques que podem observar de la diplomàcia de l’època era el seu caràcter itinerant, ja que l’ambaixada de Joan Roís de Liori anava destinada al Papa, al rei de Nàpols, als barons napolitans, i també als altres governants italians¹⁰²⁸. Gràcies als

¹⁰²⁵ PALENCIA, Alonso de (1998) *Guerra ...* Op. cit., p. 217

¹⁰²⁶ OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia de la diplomacia española*, Vol. 4; Madrid, p. 112

¹⁰²⁷ Ídem., p. 113

¹⁰²⁸ Ibidem., p. 113

estudis dels historiadors Antonio de la Torre¹⁰²⁹ i Luis Suarez Fernández¹⁰³⁰ coneixem bastant be els detalls de l'ambaixada del comte de Tendilla i Joan de Gallano davant del Papa, el rei de Nàpols i els altres estats italians. La primera reacció de Ferran II d'Aragó, davant del conflicte amb els barons, va ser proporcionar, el 18 de novembre de 1485, ajuda militar al seu cosí Ferrante. Mentrestant el Rei Catòlic preparava minuciosament les instruccions al comte de Tendilla, afegint uns darrers capítols relatius a la mediació en el conflicte entre el Papa i el rei de Nàpols, d'aquesta manera la solució de la rebel·lió dels barons napolitans va anar de la mà de la reconciliació entre els Reis Catòlics i el Papa Innocenci VIII¹⁰³¹.

En un primer moment Ferran d'Aragó va enviar a Galceran de Requesens, comte de Trivento, per a un primer contacte amb Innocenci VIII, però després per consell de l'ambaixador napolità Lancelotto Macedonio va decidir substituir aquest per Joan Roís de Liori, anomenat a la documentació Joan de Gallano tal com se'l coneixia a la cort, ja que la amistat de Galceran de Requesens amb el rei de Nàpols el podia fer sospitós¹⁰³². El 30 de desembre de 1485 els Reis Catòlics notifiquen al rei de Nàpols l'enviament de "*don Joan de Gayano ... bien despachado para-l Sancto Padre, duque de Milan, florentines y los dichos barones*"¹⁰³³. La gestió definitiva la van encarregar els Reis

¹⁰²⁹ TORRE, Antonio de la. (1950): *Documentos sobre las relaciones internacionales de los Reyes Católicos: 1484-1487*, v. II, Barcelona. Ídem. (1951): *Documentos sobre las relaciones internacionales de los Reyes Católicos: 1488-1491*, v. III, Barcelona.

¹⁰³⁰ SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís (1970): *Historia de España: Edad Media*; Madrid; Idem. (1971): *Política internacional de Isabel la Católica: estudio y documentos, (1482-1488)* v. II; Valladolid; Idem. (1971): *Política internacional de Isabel la Católica: estudio y documentos, (1489-1493)*, v. III; Valladolid; Idem. (1985): *Los Trastámara y los Reyes Católicos*, Madrid; Idem. (1978): *La España de los Reyes Católicos: (1474-1516)*, Madrid; Idem. (1989): *Los Reyes Católicos: el tiempo de la guerra de Granada*; Madrid. Idem. (2013): *Fernando el Católico*, Barcelona.

¹⁰³¹ SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando ...* Op. cit., pp. 190-195. També SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís (1971) *Política ...* Op. cit., p. 116. En la mesura en que creixia la tensió entre el Papa Innocenci VIII i el rei Ferrante de Nàpols més es veien implicats els Reis Catòlics en la política italiana. En un primer moment els Reis Catòlics decidiren enviar a l'ambaixador Francisco de Rojas i al protonotari Antonio Geraldino, Rojas va ser enviat el 3 de novembre de 1484 amb la missió de col·laborar amb el cardenal de Girona, Joan Margarit, qui ostentava el rang d'ambaixador davant de la Santa Seu, però malauradament Margarit va morir en desembre d'aquell any. Així mateix els Reis Catòlics van decidir substituir a Rojas per un ambaixador més il·lustre, Iñigo López de Mendoza, comte de Tendilla i nebot del cardenal Mendoza, el guiatge del qual ja estava dispost el 14 d'abril de 1485. El barons napolitans comptaven amb el suport de França i del papat i amb la neutralitat de Ferran i Isabel. El conflicte entre Innocenci VIII i Ferrante de Nàpols es va intensificar en l'estiu de 1485, ja que el Papa exigia al rei de Nàpols el pagament del tribut degut a la Santa Seu, el 24 de setembre de 1485 es va rebel·lar contra Ferrante la vila d'Aquila, situada a l'Abruzzo, i el 14 d'octubre següent el Papa va declarar la guerra al regne napolità, llavors Alfons de Calàbria va atacar els Estats Pontificis, acampant prop de Roma, i va avortar la revolta dels barons napolitans, de manera que a finals de 1485 la situació política s'havia estancat.

¹⁰³² Ídem., p. 120.

¹⁰³³ TORRE, Antonio de la (1950) *Documentos ...* Op. cit., pp. 270-271

Catòlics a Iñigo López de Mendoza, ja que es tractava d'un noble il·lustre que li ofería major dignitat a la comitiva, acompanyaven al comte de Tendilla, Juan Arias, degà de Sevilla, i Juan Ruíz de Medina, en Roma s'incorporaria a l'ambaixada el protonotari Antonio Geraldino, però només per atendre els afers referits a la Corona d'Aragó. Així mateix les instruccions al comte de Tendilla eren dobles, d'una banda les relatives al regne de Castella i d'altra banda les relatives a la Corona d'Aragó¹⁰³⁴, segons Suarez es tractava de dues ambaixades juxtaposades, una més gran, encapçalada per Tendilla, afectava a tots els afers de la monarquia, i altra més menuda, encomanda a Joan Roís de Liori, cercava la solució del conflicte¹⁰³⁵.

Les raons per les quals Ferran II va triar Joan Roís de Liori com a ambaixador davant de la Santa Seu i el regne de Nàpols segurament va tindre a veure amb els serveis que havia prestat anteriorment al monarca, ja fora en les campanyes militars, en la guerra de Catalunya, com a custodi del príncep Ferran en la batalla de Calaf, en l'afer de la sublevació del comte Jaume d'Aragó en el regne de València, i la participació en la guerra de Granada a les ordres del mateix rei d'Aragó. Així mateix la seua missió com a ambaixador de les corts valencianes davant el mateix rei, va donar ocasió a Ferran per comprovar de primera ma el talent que tenia per a la diplomàcia. També coneixem la relació familiar existent amb Gonzalo Fernández de Heredia, bisbe de Barcelona, que va ser ambaixador dels reis Joan II i Ferran II d'Aragó davant de la Santa Seu, de la qual ambaixada es tenia una grata memòria¹⁰³⁶, ja que és considerat com el primer ambaixador permanent dels Reis Catòlics. Fins i tot coneixem per un document notarial fet en la ciutat de València com Joan Roís de Liori havia exercir anteriorment com a àrbitre, fent de mitjancer en un acord entre el prevere de la ciutat, Jaume Eiximénez, i la seua neboda, Elionor Eiximénez, sobre un afer delicat, ja que Elionor havia tingut un fill amb el seu oncle¹⁰³⁷. Altres raons que també podrien pesar serien, per un costat el seu coneixement del regne de Nàpols, ja que s'havia criat en els

¹⁰³⁴ SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís. (1971): *Política...* Op. cit., p. 121

¹⁰³⁵ SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando ...* Op. cit., p. 194

¹⁰³⁶ SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís. (1971): *Política...* Op. cit., p. 109; OCHOA BRUN, Miguel Ángel. (1995): *Historia ...* Op. cit., p. 113

¹⁰³⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3 años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476, f. s/n. "Anno a nativitate Domini M^o CCCC^o septuagesimo sexto, die veneris intitulata sexta septembre. Lo noble don Johan Roíç de Llihorí, cavaller, senyor del loch de Ribarroga, habitador de la ciutat de València, àrbitre arbitrador e ambigable compositor entre la honorable na Elionor, filla del honorable en Ferran Eximenez, ciutadà de la dita ciutat de València, de una part, e lo molt honorable mossèn Jacme Eximenez, prevere de la part altra, constituït dins la casa e habitació de aquell la qual té en la present ciutat de València ..."

regnes de Nàpols i Sicília amb els vescomtes de Gallano, i per l'altre, que el rei podia compensar a Joan Roís de Liori, per haver incorporat, en 1482 i de manera definitiva, al reial patrimoni del regne de Sicília, les senyories de Capizzi i Mistretta, que li havien pertangut.

L'opinió que Zurita tenia de Joan Roís de Liori com a ambaixador era molt favorable: “*era muy gran cortesano y muy diestro en tales negociaciones como éstas*”, “*a quien el rey tenía mucha afición por ser caballero de mucho seso y cortesanía*”¹⁰³⁸. Podem pensar que Joan de Gallano era un veritable i consumat diplomàtic, ja que va ser apreciat tant per Ferran el Catòlic com pel rei Ferrante de Nàpols¹⁰³⁹, encara que Zurita el creia natural del regne de Sicília, perquè el seu nom Juan de Gallano feia referència al dit vescomtat sicilià, sense saber que era el fill del vescomte de Gallano, Sanç (II) Roís de Liori.

Els Reis Catòlics, com a primer contacte diplomàtic encaminat a fer de mitjancer entre el Papa i Ferrante, van enviar a Francisco de Rojas, el qual va proposar la suspensió de les hostilitats i sotmetre la qüestió a un arbitratge, cosa que el Papa va acceptar el 10 de febrer de 1486, tanmateix Rojas va ser substituït poc després per Joan Roís de Liori. Així el 13 de gener de 1486 en la vila d'Alcalá de Henares Joan Roís de Liori va rebre els poders com a ambaixador reial¹⁰⁴⁰ i el 22 de gener següent, els Reis Catòlics li van lliurar les instruccions de la seua ambaixada a Itàlia, en la que havia d'entrevistar-se amb el rei de Nàpols, el Papa de Roma, els altres caps dels estats italians, i també amb els barons napolitans¹⁰⁴¹.

Des de la vila d'Alcalá de Henares, el 3 de febrer de 1486, la cancelleria reial va enviar una carta en noms dels Reis Catòlics, que anava dirigida al Papa Innocenci VIII, “*nos enbiamos allá a don Juan de Gayano del nuestro consejo para que de nuestra parte hable a nuestro muy Santo Padre algunas cosas tocantes a los negocios de los serenísimos rey e reyna de Nápoles*”¹⁰⁴²; i també altres cartes que anaven dirigides als cardenals de la cúria romana (els cardenals de Santangel, de Milà, de Sant Pere ad Víncula, Colonna, Conte, de Parma, de Sant Giorgio, de Agri, de Sabellis, de Ricanat, i

¹⁰³⁸ ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre XX capítol 82

¹⁰³⁹ SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís (1971) *Política...* Op. cit., p. 98

¹⁰⁴⁰ Ídem. p. 125

¹⁰⁴¹ TORRE, Antonio de la (1950) *Documentos...* Op. cit., pp. 278-279

¹⁰⁴² SNAHN, Osuna, Carpeta 528, D. 24. Vid. Col·lecció documental. Document 75

als pares del Sagrat Col·legi dels cardenals de Roma)¹⁰⁴³, tot explicant-los que enviaven a Joan de Gallano com a ambaixador seu per tal de tractar uns afers referents al rei Ferrante de Nàpols i el seus fills. Altres cartes van ser enviades pels Reis Catòlics el mateix 13 de febrer, en les quals anunciaven que enviaven a *Juan de Gagliano* com a ambaixador per tal de tractar diversos assumptes sobre els moviments polítics existents en el regne de Nàpols, sobre les queixes i els greuges existents entre el rei de Nàpols i el rei Ferran el Catòlic, i també sobre el conflicte entre el rei de Nàpols i els barons napolitans. Cartes que van ser enviades a la duquessa de Calàbria (Juana Enríquez)¹⁰⁴⁴, al duc de Gravina (Raimondo di Ursino)¹⁰⁴⁵, al duc de Salerno (Antonello Sanseverino)¹⁰⁴⁶, al duc de Malfa¹⁰⁴⁷, al marquès de Logastro¹⁰⁴⁸, al marquès de Monferrara¹⁰⁴⁹, a un comte el nom del qual no apareix¹⁰⁵⁰, i també als regidors de la ciutat de Lucca¹⁰⁵¹. En aquell mateix dia, Joan Roís de Liori va rebre les instruccions dels Reis Catòlics per al duc de Ferrara, Ercole de Este, i per a les autoritats florentines i sieneses, en les quals exhortaven als governants italians a continuar donant suport al rei de Nàpols en contra dels barons rebels¹⁰⁵².

Tanmateix, el Rei Catòlic li va donar a Joan de Gallano altres instruccions molt més específiques, en les quals se li ordenava viatjar fins a Nàpols per entrevistar-se en primer lloc amb els reis de Nàpols Ferrante i Joana, per a advertir-los que no estava disposat a consentir que s'alterara la pau del regne, a causa de l'espoli dels barons napolitans. I a continuació, advertir al duc de Calàbria que era considerat el responsable de la frustrada rebel·lió, i que era imprescindible assolir un acord de reconciliació amb els nobles rebels. Així mateix, a Fadrique l'havia d'advertir seriosament sobre la fidelitat que havia de guardar als seus pares i al seu germà. Finalment, s'havia d'entrevistar tant amb els barons fidels al rei de Nàpols, com amb els barons revoltats, “*los principes de Bisiyano, duque de Sancto Marco, principe d'Altamira, duque de Atri,*

¹⁰⁴³ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Docs. 14-25

¹⁰⁴⁴ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 27 (31)

¹⁰⁴⁵ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 26 (30)

¹⁰⁴⁶ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 28 (32)

¹⁰⁴⁷ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 36 (35). Vid. Col·lecció documental. Document 77

¹⁰⁴⁸ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 34 (33). Vid. Col·lecció documental. Document 76

¹⁰⁴⁹ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 35 (34)

¹⁰⁵⁰ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 31

¹⁰⁵¹ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 37 (29)

¹⁰⁵² TORRE, Antonio de la (1950) *Documentos...*; p. 288

marques de Litonta, duque de Melfi, marques de Girasco, conde de Ariano, duque de Gravina, duque de Malfa, conde de Chillano e al conde de Fundi”, que eren els caps dels llinatges Sanseverino, Balzo, Acquaviva, Carracciolo, Ventimiglia, Guevara, Orsini, Piccolomini i Gaetani, per a garantir-los a tots ells que, sí resistien la temptació de cridar a la successió del regne a altres reis forans, comptarien amb la protecció del Rei Catòlic, ja que els Reis Catòlics s’oferien com a àrbitres i garants de la pau entre els barons i el rei de Nàpols¹⁰⁵³.

Finalment, el 20 de febrer els Reis Catòlics van enviar una reial provisió a la Cúria romana, en la que anunciaven que enviaven a Joan de Gallano com a ambaixador per a tractar amb el Sant Pare sobre l’afer de concertar una pau entre la Santa Seu i el regne de Nàpols, i entre Ferrante de Nàpols i els seus súbdits rebels¹⁰⁵⁴. Els Reis Catòlics li donaven a l’ambaixador plens poders per a que poguera signar acords amb totes les parts en conflicte, i que tals acords quedarien assegurats amb el seu nom, “*de que vos en nuestro nombre fueredes fiador e segurador*”. Així mateix, el 21 del mateix mes, el Reis Catòlics enviaven una altra carta al cardenal de Sant Climent sobre el mateix afer entre el Papa i el rei de Nàpols¹⁰⁵⁵, i el mateix dia, Ferran II va enviar una carta als tots els nobles, autoritats i oficials públics de tota Itàlia, per a que donaren pas, auxili i ajuda al seu ambaixador Joan de Gallano¹⁰⁵⁶: “*nobilis et magnificus vir Joannes de Gallano, orator a nobis ora Italie deputatus, cum eius comitiva tam equestri quam pedestri*”.

Joan Roís de Liori precedia en les negociacions a l’ambaixador Iñigo López de Mendoza, qui tenia l’ordre d’aturar-se en Florència, i de deixar-li fer, de manera que mentre no arribaren a un acord entre totes les parts implicades l’ambaixada del Reis Catòlics no devia entrar en Roma¹⁰⁵⁷. Tanmateix, el 7 de maig de 1486 es va produir a

¹⁰⁵³ SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando ...* Op. cit., p. 194. També TORRE, Antonio de la. (1950): *Documentos...* Op. cit., pp. 279-283

¹⁰⁵⁴ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 38. Vid. Col·lecció documental. Document 78. “*avemos enbiado suplicar a nuestro muy Santo Padre le plega mandar çesar todas las cosas de rompimiento e guerra que esta començado en el dicho reyno e yntervenir como padre de todos en la corcordia entre el dicho rey nuestro hermano e sus subditos, ofreçiendo nuestra ayuda y favor para la dicha paz e concordia, aun de ser fiadores de lo que su caso fuese asentado*”.

¹⁰⁵⁵ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 30

¹⁰⁵⁶ SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 33 (27). Vid. Col·lecció documental. Document 79

¹⁰⁵⁷ PALENCIA, Alonso de (1998) *Guerra ...* Op. cit., Llibre VI. L’ambaixada del comte de Tendilla estava formada per més de cent cavalls i duia una escorta de vint-i-sis cavallers, les ordres reials eren que travessaren Itàlia sense cap pressa i s’instal·laren en un ciutat propera a Roma, “*Por esto, a la instrucció dada a los embajadores añadió ciertas restricciones, y les mandó caminar despacio, sin entrar en Roma hasta que desde alguna población próxima y libre se conocieran los planes de guerra del Papa.*”.

la Toscana la batalla de Montorio, que va enfrontar als barons napolitans rebels, encapçalats per Roberto de Sanseverino, que comptaven amb l'ajuda d'Innocenci VIII, amb Alfons de Calàbria, el qual va aconseguir una clara victòria sobre els barons¹⁰⁵⁸. Des de la ciutat de Nàpols, Joan de Gallano havia d'anar també a la ciutat de Gènova, a fi de convèncer-la d'abstenir-se de qualsevol acció bèl·lica, i a Ferrara, per assegurar l'aliança d'Ercole de Este amb el regne de Nàpols. Així mateix, el 23 de maig de 1486, Joan de Gallano li va esposar al dux de Venècia que el rei Ferran el Catòlic intentava ajudar al rei de Nàpols¹⁰⁵⁹.

El comte de Tendilla va trobar a Innocenci VIII predisposat a arribar a una pau negociada, van transcórrer així dos mesos d'intenses negociacions entre les parts, finalment els preliminars de la pau es van negociar a Roma la nit del 9 d'agost, de manera que l'11 d'agost de 1486 es va signar la pau entre el Papa i el rei de Nàpols i els estats italians de Milà i Florència¹⁰⁶⁰. El contingut del tractat el podem resumir en tres promeses: la restitució de l'obediència del regne de Nàpols al Papa amb el consegüent pagament del cens; la llibertat dels habitants d'Aquila per declarar-se súbdits del Papa o del rei de Nàpols; i el perdó per part de Ferrante als barons napolitans, amb la corresponent restitució de llurs béns¹⁰⁶¹. L'acord que va ser signat pel el comte de Tendilla i Joan de Gallano, com a ambaixadors dels Reis Catòlics, que actuaven com a fiadors del pacte¹⁰⁶².

¹⁰⁵⁸ HERRERA Y TORDESILLAS, Antonio de. (1624): *Comentarios ...* Op. cit., p. 160. “*Y como se siguio tras esto que el Duque de Calàbria desbaratò el exercito del Papa, en quien mas confiavan los Barones, y el Aguila se rindio al Rey, los Barones no tubieron otro remedio, sino retirarse a sus Estados, y ponerse a la mejor defensa que pudieron*”

¹⁰⁵⁹ ASVe, Deliberazionii Senato Secreta, reg. XXXIII, c. 13. “*favorir et adjutare el dicto signor re, sì de armata maritima com de zente terrestre, et che in tal caxo le prefate maestà fariano o pace o triege com lo re de Granata, per venire lui proprio re di Castiglia in persona*”. Vid. PONTERI, Ernesto. (1966): “L'atteggiamento di Venezia nel conflitto tra papa Innocezo VIII e Ferrante I d'Aragona (1485-1492)”, *Archivio Storico per le Province Napoletane*, terza serie, VI (1966-67), pp. 81-84; LANFREDINI, Giovanni (2002): *Corrispondenza degli ambasciatori fiorentini a Napoli, (maggio 1485-ottobre 1486)*, vol. 2, Nàpols, pp xx i xxxi; FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro (2005) *Alejandro VI y los Reyes Católicos: relaciones político-eclesiásticas (1492-1503)*, Roma, p. 51

¹⁰⁶⁰ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro (2005) *Alejandro VI ...* Op. cit., pp. 52 i 135. Des d'una perspectiva més ampla l'objectiu de la política dels Reis Catòlics era obligar als napolitans a cedir en les seues exagerades pretensions, enfortir el Papa en llur autoritat sobre Itàlia i impedir que els francesos pogueren intervindre en el conflicte.

¹⁰⁶¹ SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando ...* Op. cit., pp. 194-195; i també SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís (1971) *Política ...* Op. cit., p. 126-127

¹⁰⁶² El capítols corresponents a la pau signada entre Nàpols, Milà i Florència i el Papa Inocenci VIII, van ser signats “*in presentia partium predictarum et magnificorum dominorum Eneci Lopez de Mendoza, comitis Tendilla ac Johannis de Galliano, serenissimorum regis et regine Hispanie oratorum*”, i estan publicats per SUAREZ FERNÁNDEZ, Luís (1971) *Política ...* Op. cit., p. 393-398. També per FEDELE, P. (1905): “La pace del 1486 tra Ferdinando d'Aragona ed Innocenzo VIII”, *Achivio Storico per le*

Signada la pau, el camí a Roma estava obert¹⁰⁶³, l'entrada apoteòsica de l'ambaixada en Roma es va produir el 19 de setembre de 1486, i els ambaixadors van romandre més d'un any en la ciutat del Tiber. Joan de Gallano tenia ordres de donar sempre compte de totes les seues gestions al comte de Tendilla, qui era el cap de la diplomàcia dels Reis Catòlics en Itàlia¹⁰⁶⁴. Aquesta ambaixada va aconseguir reconciliar al Papa Innocenci VIII amb el rei Ferrante de Nàpols, i per extensió va significar la pau per a tota Itàlia, i com a tal va ser elogiada per ambdues parts¹⁰⁶⁵.

Finalitzada l'ambaixada a Roma, Joan Roís de Liori va romandre en Itàlia en altres missions diplomàtiques, concretament en el regne de Nàpols i en els estats de Gènova i Venècia¹⁰⁶⁶. Tanmateix, sabem que l'1 d'abril de 1487, Joan de Gallano estava al servei de la reina Joana de Nàpols, per una carta enviada pel rei Ferrante a Antonio Miraballo en la que li donava instruccions sobre un afer que la regina tenia en la

Province Napoletane, nº 30, pp. 481-503

¹⁰⁶³ ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre XX capítol 66: “*Fueron por esta causa a Roma por embajadores del rey de Nápoles don Juan de Gallano y Jerónimo López, caballero del reino de València; y hallándose el conde de Tendilla y los otros embajadores del rey y reyna de España en Florencia (a donde se detuvieron esperando el suceso de la guerra) el papa envió a llamar al conde y trató en secreto con él la concordia; y después se volvió el conde a Florencia y entraron los embajadores juntos en Roma*”.

¹⁰⁶⁴ DE MENDOZA, Iñigo López de. i GARCÍA MENESES, Emilio (1973): *Correspondencia del conde de Tendilla*, Madrid, T. XXXI, Madrid, pp. 35-43. El comte de Tendilla era l'ambaixador principal, però la seua missió era fonamentalment eclesiàstica i la seua finalitat era que els Reis Catòlics li prestaren tribut al Papa Innocenci VIII, a l'ambaixador Iñigo López de Mendoza l'acompanyaven Juan Arias, Juan Ruíz de Medina en representació del regne de Castella, i el protonotari Antonio Geraldino i Joan Roís de Liori en representació de la Corona d'Aragó.

¹⁰⁶⁵ SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando ...* Op. cit., pp. 195-198. També OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 102. També va significar un apropament de la Santa Seu als monarques hispans que van aconseguir tots els fruits eclesiàstics desitjats, el quals es centraven en el Regio Patronato, així com en la declaració d'una butlla de Creuada per a la conquesta del regne de Granada. Tanmateix el duc de Calàbria no estava disposat a complir l'acord de l'11 d'agost de 1486, i poc de temps després va iniciar una venjança contra els barons napolitans que s'havien rebel·lat contra la seua autoritat, a molts dels quals els va tancar a la presó, els hi va confiscar els béns i fins i tot, alguns d'ells van ser ajusticiats.

¹⁰⁶⁶ TORRE, Antonio de la. (1950): *Documentos ...* Op. cit., pp. 322-323. Així, el 3 d'octubre de 1486 des de la ciutat de Santiago, el Rei Catòlic va contestar una carta, que Joan Roís de Liori li havia enviat des de la ciutat de Roma el dia 19 d'agost, poc temps després de la signatura la pau entre Ferrante de Nàpols i Innocenci VIII, en la qual es donava per assabentat de l'empresonament dels barons rebels, per part del rei de Nàpols i del seu fill. Així mateix des de Salamanca el 23 de desembre de 1486 Ferran II va enviar instruccions al comanador Jerónimo González per a que informara al rei de Nàpols sobre la pau amb els nobles del regne, i també sobre els tractes que els seus ambaixadors Joan de Gallano i el comte de Tendilla havien de fer sobre els casaments entre els fills del rei de Nàpols i els fills dels Reis Catòlics, concretament el de la filla dels reis de Nàpols amb el príncep Juan, i el de la princesa Isabel amb el príncep de Capua (fill del duc de Calàbria). A mitjans de juliol de 1487 el Papa va denunciar l'incompliment per part del rei de Nàpols del tractat de l'11 d'agost de 1486 davant del duc de Milà, Florència i els Reis Catòlics, que eren garants de l'acord, va fer que l'actitud dels Reis Catòlics amb els seus parents napolitans canviara, ja que se sentien traïts per Ferrante en la paraula donada als barons napolitans, i així li ho va comunicar el Rei Catòlic al seu ambaixador en la cort napolitana.

població de Sulmona¹⁰⁶⁷: “*la predicta Regina ha mandato lo magnifico Don Giovanni Gagliano per suo locumtenente in Apruzzo*”. No tenim més notícies de Joan de Gallano fins a finals de 1487, quan el 20 de desembre Ferran el Catòlic, li va encomanar que parlara amb Ferrante de Nàpols sobre un afer que afectava a la dona i als hereus de Joan Gallart, als quals els devien unes quantitats per part del monarca napolità¹⁰⁶⁸. Així mateix en 1488 Joan Roís de Liori va anar com a ambaixador a la ciutat de Gènova per intentar arreglar un afer entre aquesta *signoria* i els Reis Catòlics, referent al segrest del béns de Lluís Esparsa, ciutadà de València i doctor en ambdós drets, qui va ser espoliat del seus béns i dels llibres en el port de Gènova, cosa per la qual demanava la restitució de mil ducats pel béns confiscats i més cent cinquanta llibres¹⁰⁶⁹.

En la ciutat de Nàpols es reunien els principals agents del monarca aragonés: Gonzalo Fernández de Heredia, Lluís de Requesens i Joan de Soler, Joan Ram Escrivà de Romaní i Joan Claver, que eren els ambaixadors en el Realme. El càrrec d’ambaixador reial destinat a Nàpols o Gènova suposava un salari entre 100.000 i 150.000 maravedís, que cobraven els ambaixadors directament de la tresoreria reial, o a través de canvis dels principals banquers italians, com els Spannochi. Les ambaixades i els correus anaven principalment per mar des dels port de València-Barcelona fins als ports de Civitavecchia i Nàpols¹⁰⁷⁰, i des de Nàpols a Gènova i Venècia, i fins i tot anaven en vaixells d’altres estats, com eren les galeres de França.

Sembla que a partir de juliol de 1488, Joan Roís de Liori desapareix de la nòmina d’ambaixadors dels Reis Catòlics, i en la cort napolitana va ser substituït per Martín Díaz, qui era un criat de Ferran el Catòlic, a qui el reis li van donar cent florins per a les despeses del viatge¹⁰⁷¹. Tanmateix, sabem que Joan Roís de Liori es va quedar en la ciutat de Nàpols, ja que el dia 7 d’octubre de 1488 va enviar des d’aquella ciutat una lletra de canvi, i creiem que per aquestes dates Joan Roís de Liori es va posar al servei del rei Ferrante de Nàpols, de qui s’havia guanyat la confiança, per anar en qualitat d’ambaixador napolità a la cort dels Reis Catòlics, es possible també que fora un

¹⁰⁶⁷ VOLPICELLA, Luigi, FERDINANDO I (Re di Napoli). (1916): *Regis Ferdinandi primi instructionum liber (10 maggio 1486-10 maggio 1488): corredato di note storiche e biografiche*. Nàpols, p. 192-197

¹⁰⁶⁸ TORRE, Antonio de la. (1950): *Documentos...* Op. cit., pp. 477-478 “*Don Johan. Ya sabeis como llevaste encargo de fablar y procurar con el serenissimo rey, nuestro hermano...*”

¹⁰⁶⁹ TORRE, Antonio de la. (1951): *Documentos ...* Op. cit., pp. 105, 106 i 511

¹⁰⁷⁰ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro. (2005): *Alejandro VI ...* Op. cit., p 74

¹⁰⁷¹ TORRE, Antonio de la. (1951): *Documentos...* Op. cit., pp. 501-504

ambaixador *ad invicem* i que representara els dos monarques alhora. Tanmateix, les relacions dels Reis Catòlics amb Ferrante de Nàpols havien acabat després que el rei de Nàpols ignorés la paraula donada pels Reis Catòlics als barons napolitans¹⁰⁷².

Segons conta el cronista sicilià Caruso¹⁰⁷³, el rei de Nàpols va enviar Joan de Gallano a la cort dels Reis Catòlics, així Ferrante “*cercò di unirsi in lega col Re Cattolico suo Cognato, ed inviò a tal fine in Spagna Giovanni di Gagliano nato in Sicilia, il quale per la destrezza ne maneggi di Stato, era in grande stima d’ambidue questi Principi, nulla però dal Gagliano si ottenne*”. Així en el mes de maig de 1489 Joan Roís de Liori va arribar a la ciutat de Còrdova, lloc on estava situada llavors la cort, la seua missió era queixar-se de part del rei de Nàpols per la incomprensió que Ferran el Catòlic tenia cap al seu cosí napolità, i també intentar concertar un matrimoni entre les dues cases reials¹⁰⁷⁴: “*Restaba por último remedio de aquella casa que se concluyese el matrimonio del príncipe de Cápua con una de las infantas de Castilla y de Aragón*”. Malgrat que Joan Roís de Liori es va ocupar a fons, tractant d’arribar a un acord amb el Rei Catòlic, altra vegada estava Joan Roís de Liori en una missió impossible davant del Rei Catòlic, perquè tot va ser en va ja que els Reis Catòlics es van negar a qualsevol matrimoni entre les dues famílies. Tanmateix Joan de Gallano no es va rendir i va decidir retornar a Nàpols, morint en el camí¹⁰⁷⁵. Efectivament, el dia 30 de juliol de 1489 en el castell de Riba-roja, Beatriu de Montcada, va publicar el testament del seu difunt marit i va manar fer l’inventari de tots els seus béns. Tanmateix sabem que Joan Roís de Liori va morir en acte de servei en la localitat cordovesa de Bujalance, tenim a més un detallat inventari de les seues pertinències en el moment de la seua mort.

Un altre tema a tractar de les ambaixades italianes de Joan Roís de Liori és el tema de la influència de que la Itàlia renaixentista va tindre en els ambaixadors, ja que en el darrer quart del segle XV la península italiana estava en plena floració artística i cultural, i per tant els ambaixadors hispans que hi van ser destinats a Itàlia van ser una de les portes d’entrada de la cultura renaixentista als regnes hispànics. Així l’arribada en

¹⁰⁷² SUÁREZ FERNÁNDEZ, Luis. (2013): *Fernando ...* Op. cit., p. 260

¹⁰⁷³ CARUSO, Giovanni Battista. (1745): *Memorie istoriche di quanto e’ accaduto in Sicilia*. 3ª Part, v. I, Palerm, pp. 92-93

¹⁰⁷⁴ ZURITA, Jerónimo: *Anales...* Op. cit., Llibre XX capítol 82. “*Fue ésta una gran porfia del un muy diestro y plático embajador con un principe muy cursado en semejante negociación*”.

¹⁰⁷⁵ *Ibidem*. “*Pero don Juan de Gallano se partió tan contento como si se hubiera asentado todo lo que pretendía; y pasando a Valencia murió en el camino.*”

1472 als regnes de Castella i de la Corona d'Aragó de la delegació pontifícia del cardenal Roderic de Borja va suposar l'entrada a la península Ibèrica de tot un seguici d'artistes que acompanyaven al cardenal, com el pintor Paolo de San Leocadio, qui es va quedar en terres hispanes¹⁰⁷⁶, i va ser l'autor dels àngels de l'absis la catedral de València, ciutat on va deixar la seua influència i una escola de deixebles, uns altres pintors reconeguts van ser el napolità Francesco Pagano i mestre Riquart¹⁰⁷⁷. Així mateix Roderic de Borja va fer amistat amb el llinatge Mendoza, que va ser un dels que primer es van veure influïts pel gust arquitectònic italianitzant que després donaria els seus fruits¹⁰⁷⁸.

Així mateix va ser igualment important la influència cultural hispana en Itàlia, uns exemples de la qual serien la construcció del sepulcre del cardenal valència Ausiàs Despuig, natural de Xàtiva, que va ser soterrat en la basílica de Santa Sabina de Roma, o la construcció del famós temple de San Pietro in Montorio obra de l'arquitecte Bramante, que va ser sufragada pels Reis Catòlics¹⁰⁷⁹, en el que va treballar un misteriós Jorge de Castellón¹⁰⁸⁰.

En aquells dies la ciutat de Roma era uns dels principals focus culturals de tota Europa, tants els papes com els cardenals i els altres prelats de la cúria papal encarregaven obres als millors artistes del moment. En aquest ambient cultural es movien els ambaixadors hispanos i dels altres estats europeus, que estaven destinats en la Santa Seu. En Roma la influència dels ambaixadors dels Reis Catòlics va deixar la seua empremta, així ho va fer l'ambaixada d'Iñigo López de Mendoza dels anys 1486-1487, de la qual en formava part el nostre Joan Roís de Liori com a segon càrrec en importància, la qual va enlluernar als habitants de Roma per la seua magnificència¹⁰⁸¹. El comte era l'ambaixador principal, a qui acompanyava el protonotari Antonio Geraldino, aquest era un humanista, poeta i cronista, que havia estat secretari del rei Joan II d'Aragó, així com ambaixador de la Corona d'Aragó, també va ser nomenat pels Reis Catòlics ambaixador en Monferrato i Florència entre els anys 1481 i 1482, i

¹⁰⁷⁶ OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 539

¹⁰⁷⁷ GÓMEZ-FERRER LOZANO, Mercedes. (2000): "Los artistas viajeros entre Valencia e Italia, 1450-1550", *Saitabi*, nº 50, València, pp. 166-168

¹⁰⁷⁸ Ibidem.

¹⁰⁷⁹ Ídem., p. 540

¹⁰⁸⁰ GÓMEZ-FERRER LOZANO, Mercedes. (2000): "Los artistas viajeros ... Op. cit., pp. 156-157

¹⁰⁸¹ DE MENDOZA, Iñigo López de. i GARCÍA MENESES Emilio (1973): *Correspondencia ...* Op. cit., p. 35

després protonotari apostòlic en 1483, va ser secretari i cronista dels Reis Catòlics els quals en 1484 el van enviar a Roma, juntament amb Francisco de Rojas, com a ambaixador per a negociar amb el Sant Pare els assumptes referents a la Corona d'Aragó, i per la seua qualitat intel·lectual va formar part de l'ambaixada del comte de Tendilla, a la qual li donava un necessari llustre humanístic¹⁰⁸².

L'entrada de l'ambaixada a Roma va tindre lloc el 19 de setembre de 1486 i va ser molt vistosa ja que estava formada per un magnífic seguici, aquesta va ser narrada per l'humanista italià Pietro Martir d'Angheria, el qual després formaria part del seguici del mateix Iñigo López de Mendoza¹⁰⁸³: A l'humanista Geraldino li va tocar pronunciar un discurs en llatí de presentació davant la cúria romana, discurs que va ser contestat pel mateix pontífex Innocenci VIII, també es van encunyar medalles commemoratives amb l'efígie del comte de Tendilla i inscripcions que alabaven la seua tasca pacificadora, així mateix es van compondre poemes en el seu honor, i el Papa li va regalar una espasa beneïda el dia de Nadal de 1486¹⁰⁸⁴. Acabada la missió davant la Santa Seu, Iñigo López de Mendoza va retornar als regnes hispans i va ser rebut amb honors pels Reis Catòlics en la ciutat de Saragossa en novembre de 1487.

Però encara va ser més gran, la influència que l'ambaixada del comte de Tendilla va tindre en els regnes hispans, ja que va introduir Pietro Martir d'Angheria en la cort dels Reis Catòlics, Mendoza va dur també a la península Ibèrica un arquitecte italià anomenat Lorenzo Vázquez el qual va influir en varies construccions renaixentistes, com la del Colegio de la Santa Cruz de Valladolid, i altres artistes com l'escultor Domenico Fancelli, que va participar en la obra del sepulcre de l'arquebisbe de Sevilla Diego Hurtado de Mendoza, construït en la catedral de Sevilla, i que després esculpiria els sepulcres el príncep Juan, en el monestir de Santo Tomás d'Àvila, i el mateix sepulcre dels Reis Catòlics, en la catedral de Granada. Així a través del comte de Tendilla el llinatge Mendoza es va aficionar als gustos del renaixement italià¹⁰⁸⁵.

¹⁰⁸² OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 101, el qual al igual que Joan Rois de Liori també va morir en 1489

¹⁰⁸³ Tot el cerimonial de l'ambaixada del comte de Tendilla està descrit en FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro (2005) *Alejandro VI ...* Op. cit., pp. 136-143. "El Conde, tocado de un sombrero colorado con cintillo de perlas y con una cadena de oro al pecho, se vio aclamado por una multitud que lo vitoreaba gritando, Ave decus Hispaniae"

¹⁰⁸⁴ DE MENDOZA, Iñigo López de. i GARCÍA MENESES Emilio (1973): *Correspondencia ...* Op. cit., pp. 37-41

¹⁰⁸⁵ OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 542

Un dels ambaixadors de Ferran el Catòlic més distingits va ser el valencià Jeroni de Vic, qui va viure en la Roma renaixentista en l'època del Papa Juli II, la Roma de Miquel Àngel, Rafael i Bramante, i tant es va imbuir de l'esperit renaixentista que quan va retornar a la ciutat de València va voler emular l'arquitectura renaixentista romana, transformant el palau gòtic del llinatge Vic en un palau renaixentista, a l'estil dels palaus romans. Jeroni de Vic i Vallterra és un personatge que ha estat estudiat per la historiografia ja des l'època dels cronistes Zurita, Viciano, Escolano i Esquerdo, passant per les obres del baró de Terrateig¹⁰⁸⁶, fins els articles més actuals que fan referència a la figura de l'ambaixador Vic, a partir de l'estudi del seu llinatge¹⁰⁸⁷ i de la seua tasca com ambaixador¹⁰⁸⁸, i així mateix des del punt de vista de la seua tasca com a difusor cultural del renaixement¹⁰⁸⁹, i com a mecenes del monestir de Santa Maria de la Murta, situat en el terme d'Alzira, del que va ser protector i on va ser soterrat¹⁰⁹⁰, però sobretot per la rehabilitació del seu famós palau de la ciutat de València¹⁰⁹¹, i que avui en dia podem veure la reconstrucció del pati del palau de l'ambaixador Vic en el Museu Sant Pius V de València.

Malgrat totes les diferències, hi ha alguns paral·lelisme entre els dos ambaixadors, Joan Roís de Liori i Jeroni de Vic, ja que tots dos eren els hereus de dos llinatges nobles

¹⁰⁸⁶ MANGLANO Y CUCALÓ DE MONTULL, Jesús (Barón de Terrateig). (1944): Don Jerónimo Vich, barón de Llaurí, embajador en Roma 1507 - 1521. y contestación del ilustrísimo señor barón de San Petrillo, València. Idem. (1950): *Jerónimo de Vich, embajador de Fernando el Católico en Roma*. Madrid. Idem. (1958) Política en Italia del Rey católico: 1507-1516, Correspondencia inédita con el embajador Vich, vol. I i II, Madrid.

¹⁰⁸⁷ PÉREZ APARICIO, Carmen i BRINES BLASCO, Joan. (2001): "A l'ombra de la monarquia. Splendor i ocàs de la família Vic", *Saitabi: revista de la Facultat de Geografia i Història*, nº 51, pp. 285-314. És molt interessant l'estudi del llinatge Vich i com el seu ascens social va de la mà del servei a la monarquia dels Trastámara aconseguint càrrecs i patrimoni per al llinatge, en una de les vies més típiques de la noblesa de la baixa Edat Mitjana.

¹⁰⁸⁸ FERNÁNDEZ DE CÓRDOVA MIRALLES, Álvaro (2005) *Alejandro VI ...* Op. cit., pp. 72-74, 123, 196, 472-473; SERIO, Alessandro. (2003): "Algunes consideracions sobre la presència catalanoaragonesa a Roma entre el final del quattrocento i el principi del cinquecento (1492-1522)". *Bulletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, pp. 81-83, 88-91. OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 317-318, 373

¹⁰⁸⁹ GÓMEZ-FERRER, Mercedes. (2009): "El cardenal Guillem Ramón de Vich y las relaciones entre Roma y Valencia. a comienzos del siglo XVI". *Histoire et littérature de l'Europe du Nord-Ouest*, nº 40, pp. 197-216; Idem. (2000): "Los artistas viajeros ... Op. cit., p. 162; OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 544

¹⁰⁹⁰ ARCINIEGA, Luis (1999). "Santa María de la Murta (Alzira): Artífices, Comitentes y la Damnatio Memoriae de D. Diego de Vich", Simposium Los Jerónimos: El Escorial y otros Monasterios de la Orden. San Lorenzo de El Escorial, Instituto Escorialense de Investigaciones Históricas y Artísticas, nº 1, pp. 267-292.

¹⁰⁹¹ BÉRCHEZ, J. (1982): "El palau del ambaixador Vic de València", *Debats*, nº 1, València, pp. 44-49. Idem. (2000): "Consideraciones sobre la casa del Embajador Vich en Valencia", *Historia de la Ciudad*, Valencia, pp.116-129.

del regne de València, i tots dos van fer carrera al servei del rei Ferran el Catòlic, tant pel que fa a l'assistència a les corts valencianes i la participació en les campanyes militars del monarca, com la seua entrada en la carrera diplomàtica, tots dos van ser enviats a Itàlia, i curiosament tots dos van ser soterrats en el monestir de l'ordre jeroni de Santa Maria de la Murta. Tanmateix hi havia grans diferències entre ells, els diferenciava l'edat, mentre que Joan Roís de Liori degué néixer cap a l'inici de la dècada de 1440, en canvi Jeroni de Vic ho va fer cap al final de la dècada de 1450, es durien entre quinze i vint anys de diferencia d'edat, així mateix mentre que Joan Roís de Liori no va poder acabar la seua carrera com a diplomàtic, ja que va morir en 1489 durant una de les seues ambaixades, Jeroni de Vic va acabar la seua carrera d'ambaixador davant la Santa Seu en 1519 i es va retirar a la seua terra valenciana.

Cal destacar que Joan Roís de Liori hauria estat un dels precursors del renaixement italià al regne de València, tanmateix la seua prematura en juliol de 1489 va truncar aquesta possibilitat, malgrat això tenim notícies sobre les reformes que va fer en el seu castell de Riba-roja¹⁰⁹². En canvi va ser el seu net, Sanç de Cardona i Roís de Liori, qui va construir al palau-castell que el seu avi, el vescomte de Gallano, tenia en Betxí, un magnífic *cortile* renaixentista format per columnes jòniques i arcs carpanells, i una impressionant portalada renaixentista a la rústica, seguint l'estil de Sebastiano Serlio, tanmateix això ja forma part de la història del primer Marquès de Guadalest, ja ben avançat el segle XVI¹⁰⁹³.

En els equipatges dels ambaixadors itinerants viatjaven roba luxosa, obres d'art i llibres valuosos, així mateix en els seus seguicis treballaven artistes i escriptors, ja que les ambaixades reunien als ambaixadors amb el reis i els governants de tota Europa, i amb les corts que els acompanyaven, i era aquesta la part més granada de la societat de l'època, allà a la cort es reunia l'elegància, el luxe i la presumpció, però tanmateix la cultura i l'art. Per a una persona cultivada i sensible, ser ambaixador a les corts italianes de Roma, Nàpols, Milà, Venècia, Florència, Ferrara o Gènova devia de suposar tot un món artístic i cultural per descobrir, que els permetia poder admirar les belleses

¹⁰⁹² CALATAYUD CASES, J. Vicente (2008): "El Al-Mulk, muestras en Ribarroja del Túria", *Al-Mulk Anuario de Estudios Arabistas*, II Época nº 8, Còrdova, p. 5

¹⁰⁹³ GRANDE GRANDE, Francisco Antonio, et al. (2008): "Tras las huellas de un patio clásico. Estudios previos del palau-castell de Betxí." *Arché*, nº 3, pp. 317-326; també BÉRCHEZ GÓMEZ, Joaquín, JARQUE, Francesc. (1994). *Arquitectura renacentista valenciana: Arquitectura renaixentista valenciana:(1500-1570)*. València.

artístiques, consultar llibres en les millors biblioteques¹⁰⁹⁴, i participar de les festes i recepcions.

La diplomàcia va donar a Joan Roís de Liori tota una oportunitat de participar de l'efervescència cultural de l'Itàlia del renaixement. Així a l'inventari fet per la seua vídua Beatriu de Montcada, el 27 de febrer de 1490, set mesos després de la mort d'aquest, apareixen tots el béns mobles que pertanyien al difunt ambaixador, en ell s'evidencia clarament, tant la seua condició d'ambaixador, com la influència que sobre la seua persona va tindre el renaixement italià. Per exemple a l'inventari apareixen més de 25 llibres que formaven la biblioteca personal de Joan Roís de Liori¹⁰⁹⁵.

Alguns dels llibres eren obres d'autors clàssics com ara: l'*Ars amandi* d'Ovidi, les *Epistolis* de Tuli, i dues obres de Salusti Crispo, *De conjuratione Catilinae* i una altra obra de la que no s'especifica el títol, també apareixen altres obres d'autors llatins com Terenci o Plini, hi havia així mateix llibres d'autors medievals: com un exemplar de les *Etimologies* de Sant Isidoro de Sevilla, autor medieval del segle VI del regne visigot de Toledo, i altres més contemporanis, com el *Supplementum chronicarum obris ab initio mundi* de Jacopo Filippo Foresti¹⁰⁹⁶, publicat a Bèrgamo en 1483, obra que és una recopilació de totes les cròniques del món. El *Llibre de facècies* de l'autor

¹⁰⁹⁴ OCHOA BRUN, Miguel Ángel (1995) *Historia ...* Op. cit., p. 538

¹⁰⁹⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1490. Vid. Col·lecció documental, Document 84: "Ítem, un libre de forma de mig full, de paper ab cubertes de fusta ab aluda burella, appellat Joannes persone. VI sous. Ítem, un libre de forma de full de paper stampat de cubertes de fusta encubertat de cuyro tenat, que és la primera part de la Bíblia, ab lo coment. X sous. Ítem, altre libre de forma de mig full de paper stampat ab ses cubertes, apellat Ovidi de Arte amandi. III sous. Ítem, altre libre de forma de full de paper stampat, appellat Les Epistoles de Tulli, ab lo coment. XII sous. Ítem, altre libre de forma de full de paper stampat ab cubertes de fusta, appellat Supplementum cronicarum. VIII sous. Ítem, altre de forma de full de paper stampat, appellat Mala testum. VI sous. Ítem, altre libre de forma de mig full de paper stampat ab cubertes de fust, apellat Fassessies de Pogi. II sous. Ítem, altre libre de forma de mij full de paper stampat ab cubertes de fusta, apellat Sant Ysodoro. V sous. Ítem, un libre de pergami ab cubertes de fust, de ploma, appellat Lo Dant. XX sous. Ítem, un altre libre de paper de forma de full ab cubertes de fust, apellat Lo Tarenci. VIII sous. Ítem, altre libre de forma de full de pergami ab cubertes de fust, appellat Glosa de Dant. X sous. Ítem, un libre de forma de mig full de paper empremtat, appellat Tractaturi de la spera. II sous. Ítem, un altre libre de forma de full major empremtat, appellat Lo Plini, de paper. VI sous. Ítem, altre libre de forma de mig full de paper empremtat appellat, La selva, *en toschà*. III sous. Ítem, altre libre de forma de full de paper empremtat, appellat Salusti, ab cubertes de fust. III sous. Ítem, altre libre de forma de full de paper empremtat, appellat De re militari, ab cubertes de fust. VI sous. Ítem, La tercera part de la Bíblia. XV sous. Ítem, altre libre de mig full de forma qui són sis coerns de paper empremtat, appellat De virtut de les erbes. III sous. Ítem, altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat, appellat Salusti Cathelmari. III sous. Ítem, altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat Istoriat *de letra toscana*. III sous. Ítem, altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat. III sous. Ítem, diversos altres llibres empremtats de paper *de letra toscana* desguarnits semblants als dessus dits. V sous. ... Ítem, un libre de pergami ab cubertes de fust cubertes de cetí negre los gafets d'argents sobredaurats, *Istoriats scrits en letra ytaliana*, apellat Libre de la art de be morir. XXX sous. ... dos llibres de forma de full, appellats de Dant ab posts de fust cubertes de cuyro vermell, e altre descoernat e altres scriptures. XV sous."

¹⁰⁹⁶ FILIPO FORESTI, Jacopo (1492) *Supplementum chronicarum*, Bernardino Rizzo Ed.

Gianfrancesco Poggio Bracciolini¹⁰⁹⁷, obra que es refereix a un llibre d'acudits o graciets d'aquest autor toscà del segle XV. L'obra anomenada "la Selva, en toschà" que podria tractar-se de l'obra *la Silva* de l'autor Niccolò Postumo da Corregio¹⁰⁹⁸, autor originari de la ciutat de Ferrara i escrita en llengua toscana. Així mateix el *Tractatum de Spera quatuor capitulis distinguimus...Theorica planetarum* obra escrita en llatí que versa sobre astronomia, dels autors Joannes de Sacro Bosco, Gherardo da Cremona, que va ser publicada en Venècia per Florentius de Argentina en l'any 1472. Altre llibre s'anomenava *De re militari*, el qual es tractava d'un tractat d'estratègia militar publicat en 1472 per Roberto Valturio, enginyer i escriptor nascut a Rímimi. Un altre llibre era anomenat *Malatestum*, creiem que era una obra de l'autor Pandulfo Malatesta, contemporani de l'anterior i de la mateixa localitat de Rímimi. Tanmateix per damunt de tot destaquen els cinc llibres de l'escriptor Dante Alighieri, per suposat que es tracta de l'obra *la Divina comèdia*, de la qual, un exemplar, era un llibre escrit a ma sobre fulles de pergamí que estava enquadernat amb cobertes de fusta, i que estava valorat en 20 sous moneda del regne de València, un altre exemplar estava també escrit en pergamí i s'anomenava *la Glosa de Dant*, el qual estava valorat en la meitat que l'anterior, en 10 sous, seria doncs la traducció i glosa de l'anterior, més altres dos exemplars escrits en paper i enquadernats amb cobertes de fusta folrades de cuir, i un altre sense cobertes i desquadernat, els tres valorats en 15 sous cadascun. De totes les obres, l'únic llibre que no hem pogut identificar, ni saber res d'ell ni del seu autor, és el primer llibre que apareix en l'inventari, i que s'anomenava *Joannes persone*, no sabem sí tindria alguna relació amb el mateix Joan Roís de Liori.

D'altra banda també apareixen a l'inventari altres llibres escrits en català, així apareix un llibre de botànica, anomenat el *Llibre de les virtuts de les herbes*, que era atribuït a Màser, l'obra seria una traducció catalana del segle XV¹⁰⁹⁹ de l'obra llatina *De virtutibus herbarum*, més coneguda com a *Macer floridus*, llibre de l'autor Odó de Meung, més conegut com Màser. Així mateix el *Llibre de l'art de be morir*, obra anònima encara que alguns autors l'atribueixen a Francesc Eiximenis, pel breu

¹⁰⁹⁷ POGGIO BRANCCIOLINI, Gianfrancesco (2008) *Libro de chistes*; Madrid, Akal.

¹⁰⁹⁸ MAESTRE MAESTRE, José Maria, PASCUAL BAREA, Joaquín i CHARLO BREA, Luís (2010) *Humanismo y pervivència del mundo clàssico*; Alcañiz-Madrid, p. 1.777. Tanmateix podria tractar-se però és poc probable de l'obra *la Silva de triumpha Bassa, Almeria et Granata*, escrita per l'humanista Alessandro Cortesi a petició del cardenal Pierre de Foix; Vid. SALVADOR MIGUEL, Nicasio i MOYA GARCÍA, Cristina (2008) *Literatura en la época de los Reyes Católicos*; Madrid, p. 192

¹⁰⁹⁹ CIFUENTES I COMAMALA, Lluís (2006) *La ciència en català a l'Edad Mitjana i el Renaixement*; Barcelona, pp.283-284

confessionari que acompanyava al llibre, obra editada en format de gran luxe, escrita sobre pergami i enquadernada amb cobertes de setí negre i amb gafets d'argent sobredaurats, il·lustrada amb miniatures i escrita en lletra italiana, obra que estava valorada en 30 sous, i que era amb diferència la més valuosa de tota la seua col·lecció. També apareixien a l'inventari obres religioses com la Santa Bíblia, en concret la *Primera part de la Bíblia ab lo coment*, la qual estava valorada en 10 sous, així com la *Tercera part de la Bíblia*, que estava valorada en 15 sous. Altres llibres que formaven la biblioteca de l'ambaixador ens són completament desconeguts, ja que no apareixen ni el títol ni l'autor, només estan anotats de manera genèrica, com per exemple: “altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat istoriat de letra toscana”, “altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat”, llibrets que estaven valorats cadascú en 3 sous, així com “diversos altres llibres impremtats en paper amb lletra toscana, desguarnits semblants als dessús dits” i que valien 5 sous entre tots.

De l'estudi de la biblioteca de Joan Roís de Liori podem concloure que el cavaller senyor de Riba-roja i ambaixador reial coneixia bé la llengua llatina, ja que moltes de les obres, tant les clàssiques com les renaixentistes estaven escrites en llatí, obres que d'altra banda eren les més valuoses, així l'*Ars amandi* d'Ovidi, valia 10 sous, les *Epistoles* de Tuli, 12 sous, l'obres de Terenci, 8 sous, i la de Plini, 6 sous, les dues obres de Salusti, 4 sous cadascuna, les *Etimologies* de Sant Isidoro, valia 5 sous, el *Supplementum chronicarum*, valia 8 sous, les obres, *Malatestum*, *De re militari* i *Joanne Persone*, 6 sous cadascuna, en canvi el *Tractatum de la spera*, només valia 2 sous ja que es tractaria solament d'un opuscle. Com veiem els llibres eren de temàtica variada, tal com corresponia al saber enciclopèdic dels homes del renaixement, així juntament amb les obres d'autors clàssics, hi havien obres d'astronomia, de tàctica militar, de geografia, d'història... Així mateix, pel que fa a les obres en escrites llengua toscana tenim les *Facècies* de Poggio i la *Silva* de Niccolò da Corregio, es tracta d'una literatura més d'entreteniment i de menys valor, de 2 i 3 sous respectivament, però en canvi destaca per damunt de tots el llibres, la preferència de Joan Roís de Liori per les obres de Dante Alighieri, del qual hi tenia 5 exemplars, un escrit a mà i en pergami, valorat en 20 sous, altre anomenat *Glosa de Dant*, escrit també en pergami i valorat en 10 sous, més altres dos llibres de Dant, juntament amb un altre desquaternat, que valien 15 sous cadascun, aquestes darreres obres les guardava Joan Roís de Liori dins d'un “cisto de fust cubert de cuyro de bou”. Pel que fa a literatura escrita en català hi tenia dues obres: *De virtut de les herbes*, atribuïda a Màser, obra valorada en 3 sous, i el *Libre de la art de be morir*,

obra d'autor anònim però que era la joia de la col·lecció, ja que estava guardada a part de les altres “en un caxonet chich”, juntament amb unes medalles de plom i coure i altres objectes, era un llibre escrit en pergami, ricament guarnit i il·lustrat amb miniatures, obra valorada en 30 sous, preu que estava molt per damunt de la resta dels llibres. De la *Primera* i la *Tercera part de la Bíblia* no sabem en quina llengua estaven escrites, però tenien el seu valor, ja que la primera valia 10 sous i la segona 15¹¹⁰⁰.

Per poder valorar degudament la importància d'aquesta biblioteca hem de comparar-la amb els llibres que posseïen els seus familiars més directes. Així, per exemple a l'inventari de Joan Torrelles comanador de Fadrell i senyor de Benissuera, espòs de Caterina de Liori i cunyat d'en Joan, inventari que va ser fet al palau-castell de Betxí el 30 de març de 1486, només hi trobem dos llibres: “un libre de paper que és los Furs” i “un libre appellat lo Gènesi”¹¹⁰¹, com veiem es tracta d'un llibre legislatiu els furs del regne de València, i un altre religiós el Gènesi. Pel que fa a l'inventari de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano i pare del dit en Joan, que va ser fet a Betxí el 6 de juliol de 1498¹¹⁰², en el qual només hi pareixen dos llibres: “un libre appellat los Evangelis, scrit de mà, ab cubertes de posts” i “un libre de ploma, scrit en pergami, ab cubertes de fusta cubert de brocat picholat ab gaffets d'argent sobredaurats”, els dos llibres estan escrits a mà i són de pergami, cosa que ens indica el seu valor. De manera que el dos llibres propietat de Joan Torrelles i els altres dos del vescomte de Gallano no es podem comparar ni de lluny amb la quantitat i la qualitat de la biblioteca del senyor de Riba-roja.

¹¹⁰⁰ La valoració de la biblioteca de Joan Roís de Liori podem considerar que en conjunt es tractava d'una biblioteca abundant i ben nodrida, amb llibres que tractaven de les més diverses matèries: obres llatines com l'*Ars amandi* d'Ovidi, les *Epistolae* de Tuli, la *Conjuratio Catilinae* de Salusti i altres obres d'autors clàssics, també hi havia obres medievals escrites en llatí com les *Etimologies* de Sant Isidoro de Sevilla que també es pot considerar una obra clàssica, i el *Supplementum chronicarum obris ab initio mundi* de Jacopo Filippo Foresti, obra d'història que recollia diverses cròniques, el *Tractatum de Spera* dels autors Joannes de Sacro Bosco, Gherardo da Cremona que versa sobre astronomia, *De re militari* de Roberto Valturio que és un tractat d'estratègia militar, els altres dos llibres *Malatestum* i *Joannes persone* títols que farien referència al nom dels autors, però que no hem pogut identificar plenament, tots ells escrits en llatí la llengua culta de la seua època. Les altres obres estaven escrites en llengües molt més usuals com eren el català i el toscà. En català estava escrites: l'obra atribuïda a Macer *De virtut de les erbes*, que era un tractat de botànica i el *Libre de la art de be morir* tractat ricament decorat i enquadrat que era la joia de la biblioteca. En llengua toscana hi havia altres obres més literàries i d'entreteniment com les *Facècies* de Poggio, obra humorística, i la *Silva* de Niccolò Postumo da Corregio, però destaca per la seua importància les cinc obres de Dante Alighieri entre les quals hi havia diverses versions de la *Divina comèdia* i la *Glosa de Dant*. Tanmateix les obres més tradicionals de la *Primera* i la *Tercera part de la Bíblia* no sabem en quina llengua estaven escrites.

¹¹⁰¹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 80

¹¹⁰² APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96

Pel que fa al luxe i a la roba encara és més evident la diferencia entre el vestuari de Joan Roís de Liori i els altres membres de la seua família. Veiem al seu inventari com Joan Roís de Liori era un gran amant del luxe¹¹⁰³. Només 34 anells d'or amb diverses pedres precioses, ells sols ja valien 4.410 sous, més les següents pedres precioses: 38 pedres fines, 52 robis, 29 diamants, 10 jacints, una gran quantitat de granats al voltant d'un miler, 3 pedres cresíliques, 2 jaspis, una maragda, una pedra serpentina, una pedra prenyada, una pedra corniola, als que hem d'afegir una patena de pedra de diaspre; i altres objectes de luxe com: un anell de corall, 4 creus d'or, una flor de lis d'or, 18 caps de tiretes d'or, un gesserant¹¹⁰⁴ d'or, 43 peces d'argent entre medalles i monedes i 4 esmalts encastats en argent amb l'escut dels Liori. Altres articles de luxe serien: una medalla d'argent de la Mare de Déu, 29 peces d'argent amb empremtes de Santa Magdalena, una banya d'unicorn amb encast d'argent, un rellotge d'ivori i altres objectes de pedres semiprecioses i de corall.

El valor de totes les joies, entre pedres precioses, anells d'or i altres objectes de valor pujava a 6.588 sous moneda reals de València, que era una quantitat molt elevada. Aquesta afició de Joan Roís de Liori per les joies li venia pels seus viatges com a ambaixador del Rei Catòlic, així el seu criat Jaume Ferrer de Blanes descriu la visita que tots dos van fer a Gènova i com van admirar el Sant Grial que hi havia a la catedral¹¹⁰⁵:

¹¹⁰³ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1490. Vid. Col·lecció documental, Document 84. Així dins d'un dit de paper tenia 13 anells d'or amb diverses pedres precioses encastades valorats en conjunt en 2.400 sous. En un altre dit de paper tenia 6 anells d'or també encastats de pedres precioses per valor de 210 sous, en un altre dit de paper hi havia altres 6 anells d'or guarnits també amb pedres precioses per valor de 500 sous, més altres 9 anells d'or també adornats de pedres precioses per un valor de 300 sous, el que ens dona un valor de 4.410 sous només en anells. Així mateix dins d'una caixeta tenia: un paper amb 21 pedres fines de diversos colors, altre paper amb 17 pedres més, un paper amb 18 caps de tiretes d'or i un altre amb 3 creus xiques d'or, un altre paper amb una flor de lliur d'or amb pedres precioses, un paper amb 9 robis, altre amb 16 diamants, altre amb 34 robis, un altre també amb 34 robis, altre paper amb 17 diamants, altre amb 5 diamants, altre amb 4 diamants, altre amb 10 jacints i granadets, altre amb 42 robis, altre amb 1 pedra serpentina, altres que contien pedres granats, un paper amb una pedra corniola, una jostina de llautó sobredaurat, una creueta d'or amb 4 granats encastats, una altra creueta similar, un paper amb 60 pedres de granats, una patena de pedra de diaspre decorada amb or, un paper amb 45 pedres de granats, una maragda encastada en or, una pedra cresílica, una pedra prenyada, dos pedres cresíliques, un robí encastat en or, un anell de corall, un altra pedra corniola encastada en or, un gesserant d'or amb una perla encastada, 4 medalles i un trepollí d'or, 3 medalles d'or; en conjunt totes aquestes joies estaven valorades en 2.000 sous. Més altres 43 peces d'argent entre medalles i monedes, totes elles valorades en 100 sous, dos jaspis que valien 10 sous, 700 pedres granats valorades en 42 sous, 4 esmalts encastats en argent amb l'escut dels Liori que valien 11 sous, altres 127 pedres granats valorades en 40 sous, més 4 diamants que valien 15 sous. Altres articles de luxe serien: una medalla d'argent de la Mare de Déu per valor de 150 sous, 29 peces d'argent amb empremtes de Santa Magdalena valorades en 30 sous, una banya d'unicorn amb encast d'argent que valia 12 sous, un rellotge d'ivori de 2 sous i altres objectes de pedres semiprecioses i de corall.

¹¹⁰⁴ Era una peça d'orfebreria feta de malles que penjava damunt del pit.

¹¹⁰⁵ LLORENÇ BLAT, Josep. (2012) *Les Sentències catòliques del diví poeta Dant (1545) d'en Jaume Ferrer de Blanes: edició crítica del text*, p. 48; també TORRENT I ORRI, Rafael. (1978): "Jaume

Com veiem es tracta d'una autèntica barbaritat entre anells, pedres precioses, peces d'or i d'argent i altres objectes de luxe, els quals en conjunt assolien un valor total de més de 9.182 sous.

Pel que fa a la roba, el vestuari de l'ambaixador Joan de Gallano també destacava pel luxe i l'excentricitat de la seua roba¹¹⁰⁶. Amb aquest vestuari es pot veure el gust que Joan Roís de Liori tenia per la roba de luxe, doncs comptava amb peces de roba molt valuoses i variades: per vestir-se tenia 16 “*saios*” o gonelles, 15 gipons i 16 parells de calces, més 3 cinturons (un d'ells morisc i altre cordovès); per posar-se al damunt com a roba d'abric tenia també 4 gonelles, 5 tabards, un gavany, 4 robes (una d'elles turca) i 2 jaquetes, i per dur sobre els vestits 4 clotxes, un “*ropó*” o mantell més un altre mantell de Contrai, als quals hem d'afegir 12 bonets, 3 capells, 2 barrets (un d'ells francès), 3 *sombreros* i 2 *chapeaux* per cobrir-se el cap; per calçar-se tenia 3 parells de tapins, un parell de plantofes i altre parell d'estivals de couro. Tot aquest vestuari estava fet en els

Ferrer de Blanes, els comtes de Mòdica i la descoberta del Nou Món." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, nº 24, pp112-113. “Lo Sanct Grasal del comú de Gènova és vertader y finíssim maracde. Y açò puc dir ab veritat, perquè venint yo de Nàpols ab lo il·lustre don Joan de Gallano, ambaxador del rey nostre senyor, essent en Gènova ab la galeassa de França per fer-li molta honra, lo governador y regidors de la ciutat li mostraren lo dit Sanct Grassal, que ells anoménan-lo Santo Catino. E lo dit ambaxador se consertà ab mi que, après l'haurien mostrat a sa senyoria y a tots los qui érem ab ell baix en la sachristia, pujariam los dos alt hon estave lo Sanct Grasal ... e lo ambaxador se agenollà devant un caxa uberta hon estava lo Sanct Grasal sobra un coxí de vellut blau”.

¹¹⁰⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1490. Vid. Col·lecció documental, Document 84. Així trobem: “un capell de vellut carmesí tot obrat de perles menudes e mijanceres ab una pedra de balaix” valorat en 140 sous, “un gavà de drap negre forrat de drap vert vell” valorat en 40 sous, una clotxa o capa de setí negra i folrada de pell de marts valorada en 100 sous, una gonella o “*saio*” de camelot negra folrada de marts de 80 sous de valor, un tabard morat guarnit de vellut negre valorat en 100 sous, altre tabard de drap francès valorat en 70 sous, 6 parells de calces per valor de 90 sous, altra gonella de setí negra per valor de 30 sous, altra gonella de vellut negra valorada en 50 sous, altra gonella de Damasc morada per valor de 50 sous, un gipó de brocat morat valorat en 100 sous, altre gipó de brocat carmesí per valor de 60 sous; altre gipó de brocat per 150 sous de valor, una gonella de vellut morada de 60 sous de valor, dos gipons de setí carmesí per valor de 100 sous, altre gipó de setí negre valorat en 20 sous, una altra gonella de vellut negra per valor de 40 sous, un tabard de camelot carmesí que valia 200 sous, altre tabard de Damasc negre per valor de 100 sous, 11 bonets dobles morats de grana per 40 sous, una gonella de camelot negra que valia 30 sous, altra gonella de setí negra valorada en 40 sous, 5 parells de calces de grana per valor de 70 sous, un gipó de setí negre per valor de 20 sous, altre gipó de setí carmesí que valia 40 sous, altre gipó de setí negre per valor de 30 sous, un altre gipó de setí carmesí que valia 40 sous, altre gipó de setí morat per valor de 40 sous, un “*ropó*” o mantell de Damasc negre per 120 sous de valor, una roba de drap negra francesa que valia 50 sous, un gipó de brocat de ras negre per valor de 120 sous, un altre gipó de brocat de ras carmesí per 140 sous de valor, un capell de drap morat de grana per valor de 60 sous, una gonella de brocat verda valorada en 300 sous, una altra gonella de brocat ras morada per 200 sous de valor, altra gonella de setí morada valorada en 100 sous; una roba de vellut carmesí per 300 sous de valor, un tabard de camelot negre que valia 60 sous, una gonella de Damasc negra per 50 sous de valor, altra gonella de drap grisa de 40 sous de valor, un mantó o “*loba*” de Damasc burell per valor de 100 sous, altre mantó o clotxa de Damasc negre valorat en 100 sous, una altra clotxa de camelot negra que valia 170 sous, altra clotxa de Damasc de 100 sous de valor, una gonella de camelot valorada en 50 sous, una roba turca grisa de 30 sous de valor, una roba de drap de Perpinyà que valia 50 sous, un mantell de Contrai negre de 30 sous de valor, una clotxa xica de Damasc negra valorada en 30 sous, una gonella de setí negra de 20 sous de valor i una altra gonella de vellut negra que valia 20 sous.

més diversos materials, i amb els colors més variats i pertanyien a modes diferents (francesa, turca, morisca ...). Centrem-nos ara en la descripció de la indumentària¹¹⁰⁷ de l'ambaixador.

La roba de vestir més comuna eren els *saios* i els gipons. Els *saios* es poden identificar amb les gonelles, eren una espècie de camisa interior llarga fins els genolls i que anava cordada, es podia utilitzar tant damunt d'una camisa com baix d'alguna altra peça de roba, com la cota, de manera que només sobreeixien les mànigues, era una peça molt utilitzada durant l'edat Mitjana, també es podia vestir sobre un gipó, que faria de roba interior, i els materials en que estaven fets eren molt variats. El gipó era una peça exclusivament masculina, podia ser tant una peça interior com exterior, cobria el cos de l'home fins a la cuixa, les espatlles i tot el cos fins a la cintura i eren molt amples, ja que anaven farcits de cotó, en canvi la cintura era molt estreta, i les mànigues eren llargues i amples, i podien anar cordades. Les cames anaven tapades per les calces que es duïen com a pantalons però més pegades al cos. La roba d'abric es vestia per damunt de les peces anteriors i eren els tabards, gavanys, gonelles, robes i jaquetes. Per sobre de la roba d'abric estaven les clotxes, que era una capa de forma acampanada com el seu nom indica, la loba, els mantells i els ropons. Per cobrir-se el cap hi havia tot un món de bonets, capells i barrets. Com a calçat s'utilitzaven els tapins, que eren una espècie de xancles o sandàlies, les plantofes, i les botes o estivals, aquestes fetes de cuir, podien servir per muntar a cavall. Així mateix algunes peces de roba anaven folrades de pells de diversos animals, destacant la marta, era una forma de fer que els vestits foren més càlids, sobretot els teixits de seda i de lli que eren molt fins. El valor de la roba era major quan més noves eren, i anaven perdent el valor amb el pas del temps i amb l'ús habitual; el valor de la roba de vestir podia abastar des de els 300 sous d'una gonella de brocat verd, i una roba de vellut carmesí, en els casos més cars, fins als 20 sous d'una gonella de vellut negra i altra de setí negra, en els casos més barats, que tanmateix són preus prou elevats.

Vestuari que no te comparació amb el del seu cunyat, Joan Torrelles, que només hi tenia 3 *ropons* o mantons, un d'ells de Damasc blanc decorat amb trena d'or, que

¹¹⁰⁷ Per a més informació sobre indumentaria medieval. Vid. GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente (2007): "Vestir el poder. Indumentaria e imagen en las cortes de Alfonso el Magnánimo y María de Castilla", *Res publica*, nº 18, pp. 353-373; MARAGES I PRAT, Isidra (1991): *La indumentaria civil catalana, segles XIII-XV*, Barcelona; MARTÍNEZ, María (2003): "Indumentaria y sociedad medievales (ss. XII-XV)", *En la España Medieval*, nº 26, pp. 35-59. NAVARRO ESPINACH, Germán (2004): "El arte de la seda en el Mediterráneo medieval", *En la España medieval*, pp. 275-¿?. PLATERO, A. i MORENO, M. (2006): "Panorama de la indumentaria en los siglos XIII y XIV. Del pellote a la Jaqueta", *AKOBE*, nº 7, pp. 60-65.

estava valorat en 120 sous, altre de vellut negre sense folre, de valor de 200 sous, i l'altre de camelot negre, folrat de pell de garres, que estava valorat en 80 sous; més dues gonelles, folrades de tela burella, l'una de vellut morat, valorada en 100 sous, i l'altra de vellut negre, que valia 160 sous, més una nerina (tafetà) de Damasc negra, valorada en 100 sous; amés de 3 clotxetes, una de fil i dos de seda, desguarnides i valorades en un sou i 6 diners; i tres 3 capells, dos d'ells holandesos, decorats d'or, que valien 6 sous, i altre de seda negra, que valia un sou¹¹⁰⁸.

Pel que fa al vestuari que apareix a l'inventari del vescomte de Gallano hi trobem: 4 gonelles o (*saios*), l'una feta de camelot folrat, l'altra de setí negre folrada de tela, i les altres dues folrades de pell negra, l'una feta de *pardillo*¹¹⁰⁹ i l'altra de llana negra; més 3 gipons, dos d'ells de setí negre i l'altre de fustany blanc; una clotxa de drap de mescla; més 2 parells de calces, unes d'estamena negra i les altres grises. Encara que no temin les estimacions del valor de la roba del vescomte, tanmateix no es poden comparar ni amb la quantitat ni amb la qualitat de la roba del vestuari del seu fill.

Pel que fa a les armadures i a les armes tampoc hi ha punt de comparació, així a l'inventari de Joan Roís de Liori hi apareixen: un ferro de llança vell, una destrat, dues dagues franceses, una d'elles amb la seua beina i l'altra amb el mànec de jaspis; un parell d'esperons daurats, 3 espases morisques valorades en 30 sous, dos cobertes de cuirasses, 2 parells de guardes, 2 parells de cuirasses, 2 parells de manyoples, 2 parells de sabates, i una cervellera, tot vell i valorat en 20 sous, més 24 ballestes valorades en 80 sous.

En canvi a l'inventari de Joan Torrelles hi apareixen només armes defensives consistents en dues cervelleres i una celada valorades en 6 sous. Tanmateix a l'inventari del vescomte de Gallano no hi apareix cap arma, cosa gens estranya ja que era un home molt major de més de 80 anys.

D'altra banda, també apareixen a l'inventari de Joan Roís de Liori diverses obres d'art, unes són medalles de plom i de coure amb la imatge de la Mare de Déu empremtada i amb la d'altres figures; però el més important era un retaule pintat amb el motiu de la Invocació de la Verge Maria, la Pietat i altres sants valorat en 100 sous, més un davant d'altar fet de lli amb obra de Sicília valorat en 7 sous. En canvi cap obra d'art apareix ni a l'inventari del vescomte de Gallano ni al de Joan Torrelles.

¹¹⁰⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 80

¹¹⁰⁹ Pardillo: color de drap castany obscur.

En conclusió podem afirmar que els inventaris en general reflecteixen la posició social de cada personatge, però amb algunes diferències. Així mentre que Joan Torrelles comanador de Fadrell de l'orde de l'Hospital i senyor de Benissuera era un cavaller que pertanyia a la menuda noblesa, ja que entre les seues pertinences tenia tres vestits de bona qualitat per mudar-se, que eren tres mantons, dues gonelles i una nerina, a més de tres clotxes i tres capells; així mateix comptava amb alguna arma defensiva com eren dues cervelleres i una celada, i tanmateix no tenia cap joia ni cap obra d'art, en aquest cas l'inventari reflecteix plenament el seu estatus social.

El cas del vescomte de Gallano es diferent ja que representa a un membre de l'alta noblesa, a un baró senyor de Betxí i les valls de Seta i Travadell, en canvi entre les pertinences inventariades apareixen quatre saios o gonelles totes elles folrades, tres gipons, dues parelles de calces i una clotxa, el que representaven al voltant de sis mudes. Tampoc trobem al seu inventari cap joia ni cap arma ni defensiva ni ofensiva. En aquest cas l'inventari no reflecteix de cap manera l'estatus social del vescomte de Gallano, encara que les peces de roba són d'indubtable qualitat són prou escasses tractant-se d'un noble pertanyent al grup dels barons del regne de València, així per exemple no apareix cap sabata ni cap barret i només una clotxa, tot això juntament amb l'absència d'armes podria deures a l'edat avançada del vescomte que ultrapassaria els huitanta anys que no donaria importància als aspectes mundans, cal destacar també l'absència de joies i altres objectes de valor, aquesta en canvi podria ser deguda al robatori que van denunciar els seus hereus al moment de confeccionar el dit inventari.

Finalment l'inventari de Joan Roís de Liori no reflecteix per a res a un membre de la noblesa mitjana senyor de Riba-roja, el seu vestuari, les seues joies així com la seua biblioteca per a res se semblen a la d'un senyor propietari d'una menuda baronia, i fins i tot en el seu cas en qualitat de consort, ja que Riba-roja pertanyia a la seua dona Beatriu de Montcada, aquesta quantitat aclaparadora de joies, vestits, armes i llibres només es pot comprendre si tenim en compte l'estatus de Joan Roís de Liori com a ambaixador del rei Ferran el Catòlic a les corts italianes de Roma, Nàpols, Gènova i Venècia.

5.2.5 BALANÇ DE LA VIDA PÚBLICA DEL LLINATGE

El llinatge Liori pertanyia a l'estament militar, amb la qual cosa li estava encomanada una funció pública corresponent al seu estatus social.

D'una banda la seua pertinença a l'elit política venia de la ma del serveis als monarques, ja que un grapat de llinatge havien arribat a convertir-se en consellers influents prop de la cort reial, i ocupar càrrecs de responsabilitat en el govern, així Sanç (I) Roís de Liori va ser nomenat pel rei Martí el Jove, almirall del regne de Sicília, i va arribar a ser un dels principals consellers dels reis Martí de Sicília i de la seua vídua la reina vicària Blanca de Navarra, sobretot durant l'època de l'interregne en el regne de Sicília, quan va encapçalar un dels bàndols nobiliaris que es disputaven el poder en el regne de Sicília. Quan els nous monarques de la dinastia Trastámara van regnar en la Corona d'Aragó van voler crear la seua pròpia noblesa de servei, que els forma més fidel i agraïda, per la qual cosa van arraconar els principals llinatges de l'alta noblesa, que van ser rellevats dels càrrecs de responsabilitat política destinats per a la noblesa mitjan i van ser relegats al càrrecs honorífics. Aquest va ser el cas de l'almirall de Sicília, encara que li van confirmar els capítols del seu ofici d'almirall, les noves autoritats virregnals buidaven de contingut les seues competències, mentre l'anaven arraconant dins de nova cort virregnal.

Pel fe a la funció política de la noblesa, l'estament militar participava de les corts, formant el seu propi braç, amb la qual cosa podia influir en la política del regne. Aquesta participació en les corts del regne cercava la defensa dels seus privilegis com a estament, reforçant el poder que tenien sobre els seus vassalls, i en el cas del barons volien augmentar la influència en el govern del regne.

Així mateix la principal funció de l'estament militar era la guerra, tota l'educació sobre els ideals cavallerescos anaven encaminats a reforçar aquesta funció, tots els llinatge nobles d'una manera o altra participaven de les campanyes militars de la monarquia, be directament acudint a les convocatòries dels monarques, o be de manera indirecta amb el pagament de la redempció del dret d'host i cavalcada, segons la qual els corresponia sufragar durant uns mesos una sèrie de cavalls armats que depenia de les senyories que hi posseïren, de tota manera el més normal era que participaren en les campanyes encara que fora de manera esporàdica. En el nostre estudi hem vist la participació del vescomte de Gallano i en la guerra amb Castella, i juntament amb el seu fill en la sublevació de Jaume d'Aragó, així mateix Joan Roís de Liori va participar també de les campanyes de la Guerra Civil Catalana i de la Guerra de Granada seguint el seu rei.

Finalment alguns nobles tenien l'oportunitat de servir als reis de la nova monarquia autoritària, participant en la carrera diplomàtica, va ser aquest el cas de Joan

Roís de Liori, que va ser enviat per Ferran el Catòlic a les corts dels estats italians. On Joan de Gallano es va imbuir de la cultura renaixentista, arribant a adquirir una sòlida cultura humanista, i una exquisida i sofisticada imatge personal, que res tenien que veure amb la resta dels seus familiars.

5.3 LES BASES ECONÒMIQUES DEL LLINATGE

La noblesa com a integrant de l'estament militar, gaudien d'unes seues bases econòmiques que es fonamentaven en la possessió d'una propietat privilegiada, amb tots els drets i jurisdicció corresponent, el que els permetia l'explotació del treball dels seus vassalls i un ferm domini sobre ells, en el seu propi benefici. El nivell que assolía cada llinatge dins de l'estament militar depenia de la grandària del seu patrimoni.

Així mateix al llarg dels segles la baixa Edat Mitjana la manera d'explotar el patrimoni va anar canviant a causa de la crisi de les rendes ordinàries, així a partir de mitjan segle XIV cada vegada tenien més importància les rendes extraordinàries que els senyors demandaven dels seus vassalls, com a manera de compensar la baixada de les rendes ordinàries, així també es va anar estenent el préstec censal per part dels senyors als seus vassalls, amb el consegüent endeutament dels vassalls, cosa que reforçava encara més el domini dels senyors.

Finalment la noblesa no va escapar a la creació d'una autèntica societat del censal, de la qual van participar els nobles, tant com a demandants de crèdit, per a sufragar la seua luxosa forma de viure, com en la vessant d'inversors, ja fora tant en censals d'organismes públics com de persones particulars.

5.3.1 LA FORMACIÓ D'UN PATRIMONI SENYORIAL

5.3.1.1 En el regne de Sicília

El primer pas en la formació d'un patrimoni en el regne de Sicília el va donar Sanç (I) Roís de Liori a l'estiu de 1398, quan el noble va ser premiat, en pagament dels seus mèrits militars, pel rei Martí de Sicília amb la concessió de la castellania de Mineo, segons un document signat al castell de Lencini el 12 de juny¹¹¹⁰; poc després el 2 de juliol des de la ciutat de Catània, el mateix Martí del Jove, a petició del Sanç (I) Roís de Liori, li va concedir una assignació de 36 unces¹¹¹¹ anuals carregades sobre la gabella de

¹¹¹⁰ ASP, Protonotaro, reg. 12, fol. 18 vº.

¹¹¹¹ Pel que fa a les monedes sicilianes, una unça equivalia a 30 *tari*, un *tari* comprenia 20 *grani*, i un *grano* 6 *piccioli* o 10 *denari*. L'unça equivalia a 5 florins d'or de Florència, 2 escuts i 1/3 de Sicília, i 2 escuts de Castella. Vid. RANIOLO, Giuseppe (1997) *La contea ...* Op. cit., p. 184

la terra de Mineo, i el mateix dia, el rei va provisionar que li donaren per a la custòdia del castell de Mineo un sou de 24 unces anuals, a raó de 8 unces i 12 *tari* anuals per als catorze servidors catalans, i 5 unces anuals per als sis servidors sicilians, el que en total sumava 171 unces i 18 *tari* anuals¹¹¹². Així mateix, el 12 d'abril de l'any de l'encarnació de Nostre Senyor de 1400¹¹¹³ en Catània, el rei Martí d'Aragó i els reis Martí i Maria de Sicília, van augmentar-li el seu poder amb la concessió vitalícia de la capitania de guerra del castell de Motta Sant'Anastasia, senyoria situada al territori de Paternò, molt prop de la ciutat de Catània, amb tota la jurisdicció civil i criminal i amb tots els drets, rendes, emoluments i pertinències. Concessió que amés li permetia habitar al mateix castell normand de Motta Sant'Anastasia¹¹¹⁴, i li assegurava el domini sobre les vies de comunicació que duïen a Catània, la concessió també comprenia les rendes fiscals sobre les terres, ja que en aquesta època Motta Sant'Anastasia va ser elevada a baronia, concessió que va ser confirmada en 1408¹¹¹⁵. A partir de llavors el castell de Motta va ser el lloc de residència habitual de Sanç (I) Roís de Liori, ja que estava molt prop de la cort siciliana, situada en la ciutat de Catània, i va ser aquest en aquest mateix castell on l'almirall va morir el 25 de desembre de 1420. Aquesta concessió de capitania estava reservada per premiar els mèrits dels nobles originaris dels territoris ibèrics que acompanyaven als Martí en la pacificació de la revolta dels nobles sicilians, però així mateix aquestes concessions mentre gravaven les finances reials no respectaven la voluntat dels vassalls del patrimoni reial, ja que quedaven sotmesos a l'autoritat dels nobles, encara que aquests nominalment foren vassalls del reial patrimoni¹¹¹⁶.

Estant en la ciutat de Catània a 12 d'abril de 1400, el rei Martí de Sicília li va assignar a Sanç (I) Roís de Liori l'imponent *Palazzo Sciafani* situat al barri de Cassaro

¹¹¹² ASP, Protonotaro, reg. 12, fol. 33 r°-v^o. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., pp. 69-70

¹¹¹³ En el regne medieval de Sicília per a datar s'utilitzava l'any de l'encarnació de nostre Senyor, que començava el dia 25 de març, seguint el sistema florentí utilitzat també als altres territoris de la Corona d'Aragó, aquest any començava tres mesos després de la Nativitat, el dia 25 de març, per la qual cosa per a computar-lo amb el calendari actual hem d'afegir un any a les dates situades entre els dies 1 de gener i 24 de març. També s'utilitzaven al regne de Sicília: tant l'any de la Indicció, que correspon a un període de 15 anys, començant pel primer any etc., com l'any del regnat del rei corresponent.

¹¹¹⁴ ASP, Cancelleria, vol. 34, fol. 121 r°-v^o; ASP, Cancelleria, vol.41 fol. 96 r°-v^o; ASP, Protonotaro, reg. 15 ff. 129 v°- 130 v°. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 70

¹¹¹⁵ Castello di Motta Sant'Anastasia. <http://www.castelli-sicilia.com/links.asp?CatId=272>; [consulta 15/11/2012]. Després la baronia de Motta Sant'Anastasia va passar a mans de Gonçal Mont-roig, segons testifica un privilegi reial de l'any 1421.

¹¹¹⁶ D'ALESSANDRO, Vincenzo i GIARRIZZO, Giuseppe. (1989): "La Sicilia dal Vespro all'unità d'Italia", *Storia d'Italia*, Torí, p. 28

de la ciutat de Palerm¹¹¹⁷, palau que havia pertangut al noble Matteo Sclafani, qui l'havia manat construir en la primera meitat del segle XIV, amb aquesta donació el rei de Sicília li reforçava molt el prestigi dins de la cort siciliana.

Així mateix, els reis Martí d'Aragó i Martí de Sicília li van concedir també la senyoria de Sclafani, situada en la Val di Mazzara¹¹¹⁸, senyoria que havia pertangut a Elisabeta Chiaramonte, vídua de Niccolò Peralta, la qual havia estat cedida al reial patrimoni a canvi de la de Giuliana; senyoria que li vas ser donada amb tots els seus drets, rendes i pertinències, llevat del dret a l'explotació dels boscos, ja que d'aquests s'extreia la fusta per a construir els vaixells de l'armada, així com de les salines; donació que va ser feta a canvi de 20 unces anuals, corresponents al servei militar d'un cavall armat durant quatre mesos; i el 16 de juny de 1400 Sanç (I) Roís de Liori en va prendre la possessió¹¹¹⁹. Més endavant en 1406, Sanç (I) Roís de Liori va haver de cedir aquesta senyoria de Sclafani a Jaume de Prades, a canvi de la baronia de Sortino; senyoria de la qual encara era titular després de la mort de Martí el Jove en 1409¹¹²⁰, i que després va ser infeudada al seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia¹¹²¹. Igualment, en consideració als seus serveis "*ardua grandia notabilia*" prestats durant l'adolescència de Martí el Jove, el 16 d'agost de 1400 en Catània, els reis Martí l'Humà i Martí de Sicília li van donar a perpetuïtat al seu "*fidelisimo et dilecto uxerius armorum*" el lloc de Nezima, situat en el territori de la ciutat de Catània, donació feta amb tots els edificis drets, rendes, prebendes i pertinències¹¹²². Aquestes donacions fetes a Sanç (I) Roís de Liori no eren més que una recompensa pel sosteniment financer per part del llinatge Liori, tant per part de Gil (II) Roís de Liori governador d'Aragó com del seu fill Juan (IV) Fernández de Heredia, veiem com a exemple els 60.000

¹¹¹⁷ASP, Cancelleria, vol. 17, f. 114 rº. "*hospicium magnus directum et discopertum positum in urbe Panormi in quarterio de Cassaro, suis certis finibus limitatum, quod fuit illorum de Sclafano*". Vid. CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 554; també COSTA, Antonella (1996): "*Vicende ...* Op. cit., p. 70: "*hospicium magnus directum et discopertum positum in urbe Panormi in quarterio de Cassaro, suis certis finibus limitatum, quod fuit illorum de Sclafano*".

¹¹¹⁸ ASP, Cancelleria, vol. 41, ff. 92-95; i també ASP, Protonotaro, reg. 15 ff. 131 rº-133 vº.

¹¹¹⁹ COSTA, Antonella. (1996): "*Vicende ...* Op. cit., pp. 70-71;

¹¹²⁰ TERMOTTO, Rosario. (2009): *Sclafani Bagni: Profilo storico e attività artistica*, Comune di Sclafani Bagni, Palermo, p. 26

¹¹²¹ ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre VIII capítol 86. Qui ja la posseïa quan es va fer la redacció del testament de Gil (II) Roís de Liori, datat a Riba-roja el 4 de desembre de 1414, i que tampoc apareix entre les possessions de l'almirall de Sicília, quan el 18 de gener de 1421 es va confeccionar l'inventari *post mortem* de llurs possessions.

¹¹²² ASP, Cancelleria, vol. 41 ff. 95 rº-96 rº; ASP, Protonotaro, reg. 15 ff. 130 rº-131 rº. En l'actualitat Nezima és un districte de la ciutat de Catània.

florins pagats per Juan (IV) Fernández de Heredia per fer front a la revolta del comte Antonio Ventimiglia¹¹²³. Així doncs, el llinatge Liori havia finançat l'empresa siciliana dels Martí i ara començava a recuperar els préstecs que els havia concedit.

Així mateix, en la ciutat de Palerm a 9 de desembre de 1402, el rei Martí l'Humà, en pagament de 200 unces que li devia, li va concedir a Sanç (I) Roís de Liori el dret de *tratta*¹¹²⁴, es a dir el dret d'exportar productes de franc, des de qualsevol port de la siciliana Val di Mazzara, per a la quantitat de 1.714 *salme* 4 *tumoli* de forment, a raó de 3 *tari* 10 *grani* per *salma*¹¹²⁵. Posteriorment, l'1 de novembre de 1403 en Catània, el mateix rei va concedir al mercader genovés Pelegrino Tarigo el dret de *tratta* per exportar 1.652 *salme* i mitja, a raó de 2 *tari* 10 *grani* per *salma*¹¹²⁶, per a exportar el gra des dels mateixos ports de la Val di Mazzara, però amb la condició de pagar-li els drets de les *tratte* a Sanç (I) Roís de Liori¹¹²⁷.

Durant els bàndols nobiliaris, que van haver en el regne de Sicília en la dècada de 1400, el rei Martí el Jove va recompensar al seu principal sostenidor, Sanç (I) Roís de Liori, convertint-lo en conseller reial, i consolidant-lo en llur posició econòmica amb diverses concessions; així, el 22 de desembre de 1404, el rei de Sicília li va concedir el cobrament de les *tratte* sobre els ports d'Alcamo i Castellamare¹¹²⁸; amés li va subministrar 600 unces sobre les *tratte* del comerç de tot el regne¹¹²⁹; també li va concedir la llibertat d'exportar 800 *salme* de cereals durant l'any corresponent a la XIII indicció (1405) amb la nau del mercader barcelonès Gerard de Doni¹¹³⁰, de les quals, 200 salmes ho serien pel carregador de Bruca i les altres 600 pel port de Catània; més una immensa renda de 3.000 ducats (prop de 1.300 unces) sobre la gabella

¹¹²³ COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 71

¹¹²⁴ *Tratta*, era el dret de duana imposat per la monarquia a l'exportació del gra pels port del regne de Sicília. Vid. RANIOLO, Giuseppe. (1997) *La contea* ... Op. cit., p. 197

¹¹²⁵ ACA, Cancelleria, Registre N° 2324, f. 26 v°. Vid. Col·lecció documental, Document 4

¹¹²⁶ *Salma*, antiga mesura siciliana de grans, equivalent a 215'300 Kg, la qual era divisible per 16 *tumoli* i 64 *mondelli*. Vid. RANIOLO, Giuseppe. (1997) *La contea* ... Op. cit., p. 191

¹¹²⁷ ACA, Cancelleria, Registre N° 2324, ff. 68 r°-v°. Vid. Col·lecció documental, Document 6

¹¹²⁸ ASP, Cancelleria, vol. 41, fol. 70 r°, i f. 157 v°. El 22 de desembre de 1404 des del castell de Lentini, Martí de Sicília concedeix a "Chanclu Roys de Lihori camarlengu et consiliariu nostru" per aquell any totes les rendes sobre les *tratte* de les mercaderies que es contractaren en els ports d'Alcamo i Castellamare.

¹¹²⁹ CORRAO, Pietro. (1997): *Governare* ... Op. cit., p. 555; també COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 73

¹¹³⁰ ASP, Cancelleria, vol. 46, f. 108 r°.

d'Agrigento¹¹³¹. Així mateix, el rei li va concedir la mesura de 5 *grani* moneda de Sicília per cada *salma* de queviures exportada des de qualsevol port o carregador del regne, i 1 *grano* de cada *tratta* venuda, en concepte de dret de segell¹¹³². Totes aquestes concessions li asseguraven a Sanç (I) Roís de Liori uns guanys directes sobre els impostos (*tratte*) que gravaven les transaccions comercials dels mercaders, que exportaven els cereals del regne sicilià, així com la llibertat d'exportar de franc grans fora del regne de Sicília, ja que aquesta era una de les principals fonts de riquesa del regne.

Així mateix, el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia, va rebre pels serveis prestats a la casa reial d'Aragó, la quantitat de 30 unces anuals sobre la *Secrezia* de Tràpani, i altres 600 unces sobre els redits del comerç del regne, l'exempció del pagament de tot tipus de gabella, i la possibilitat de desenvolupar qualsevol activitat comercial en qualsevol lloc del regne de Sicília¹¹³³. De manera que, en la primera dècada de 1400 el llinatge Liori exportava una gran quantitat de blat des de la Val di Mazzara i traficaven amb el mercader genovès Pelegrino Tarigo¹¹³⁴. Als anys següents el germans Liori-Heredia van ser gratificats pel rei d'Aragó Martí l'Humà i per la reina vicària Blanca de Navarra, amb la concessió de 1.200 unces anuals sobre les exportacions, *tratte*; de les quals, 600 unces que pertanyien a Juan (IV) Fernández de Heredia van ser carregades sobre el port de Termini, i altres 600, el rei d'Aragó li les va concedir, el 28 de novembre de 1409 en Bellesguard, a Sanç (I) Roís de Liori, les quals van ser carregades sobre el port d'Agrigento¹¹³⁵.

Finalment, i com a reconeixement suprem, el rei de Sicília va instituir Sanç (I) Roís de Liori, camarlenc i conseller vitalici; amb el nomenament com a camarlenc se li encomanava la seguretat de la persona del monarca i la custòdia del segell secret¹¹³⁶.

¹¹³¹ ACA, Cancelleria, reg. 2429, f. 58 vº. Vid. CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 229

¹¹³² ASP, Cancelleria, vol. 44-45, ff. 126 vº - 127 rº. Vid. COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 74

¹¹³³ Ibidem.

¹¹³⁴ ACA, Cancelleria, vol. 2324, ff. 26 vº, 63 rº i 72 vº. Vid. CUVILIER, Jean-Pierre (1973) "Noblesse sicilienne et noblesse aragonaise en 1392-1408. Collusions et rivalités de deux groupes de privilèges d'après les Registres Tractarum (nº 2104 et 2324) de l'Archivio de la Corona de Aragón", *Mélanges de l'Ecole française de Rome. Moyen. Age, Temps modernes*, T. 85, nº 2, p. 413

¹¹³⁵ ASP, Cancelleria, vol. 47, f. 76 rº; ASP, Cancelleria, vol. 46, f. 141 rº. Vid. COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 74

¹¹³⁶ FERRER I MALLOL, Maria Teresa. (1996): *El consell reial durant el regnat de Martí l'Humà*, Barcelona, p. 177

Sanç (I) Roís de Liori va iniciar la seua escalada a la gran propietat feudal quan va obtenir la donació del feu de Caltanisseta i els seus feus annexos, entre el quals estava el feu de Timparussa, terres que havien pertangut a la infanta Elionor d'Aragó, al seu marit el comte Guillem de Peralta, i al difunt comte Nicolau de Peralta, i que el 10 d'abril de 1406, els mateixos monarques van vendre a Sanç (I) Roís de Liori¹¹³⁷, i el 12 d'abril de 1406, els reis Martí d'Aragó i Martí de Sicília van concedir a Sanç (I) Roís de Liori la terra i castell de Caltanisseta¹¹³⁸, amb la llicència per exportar tota la sal, tant de les salines situades en la dita baronia com de les altres salines del regne de Sicília¹¹³⁹. Tanmateix, poc després la baronia de Caltanisseta “*pro conservacione status pacifici et quieti ac bona pace*” era reintegrada al patrimoni reial, per tal de ser assignada al baró Mateu de Montcada, en bescanvi del feu d'Augusta; en canvi, es va establir el preu de la restitució de Caltanisseta en 20.000 florins, que el reial patrimoni li devia a Sanç (I) Roís de Liori¹¹⁴⁰.

Així mateix, el 20 de setembre de 1407 des de la localitat de Perginos, els reis Martí d'Aragó i Martí de Sicília van vendre a Sanç (I) Roís de Liori les terres i els castells de Mistretta i Capizzi, valorades totes dues senyories en 10.000 florins, les quals prèviament havien estat comprades pels reis al noble Guglota della Balba, per tal de compensar-lo, be que de manera parcial, pels 20.000 florins que li devien. El preu total convingut de la venda va ser 12.500 florins, preu que corresponia a les terres, els drets que els hi pertanyien i la jurisdicció civil; tanmateix es va acordar, que del dit preu de compra, després de transcorreguts tres anys, Sanç (I) Roís de Liori havia de pagar 3.500 florins a les universitats de les dues senyories: 2.000 florins a la universitat de Mistretta i 1.500 florins a la de Capizzi¹¹⁴¹; així mateix els reis es retenien el servei militar, valorat en 20 unces anuals més un cavall armat durant quatre mesos.

¹¹³⁷ ASP, Cancelleria, vol. 46 ff. 275 vº-376 vº.

¹¹³⁸ SNAHN, Montcada, Carpeta 304, Doc. 13. Vid. Col·lecció documental, Document 9

¹¹³⁹ASP, Cancelleria, reg. 46, f. 249 rº, Vid. COSTA, Antonella (1996): “Vicende ... Op. cit., p. 73

¹¹⁴⁰CORRAO, Pietro. (1997): *Governare ...* Op. cit., p. 555; també COSTA, Antonella (1996): “Vicende ... Op. cit., p. 75

¹¹⁴¹ AHNSN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 188 vº-197 vº. Vid. Col·lecció documental, Document Nº 11. i ASP Cancelleria, vol. 44-45, ff. 24 rº-27 rº. Van ser testimonis de la dita venda Pere de Queralt i el seu fill Pericó de Queralt (qui estava casat amb Iolant, germana de Sanç (I) Roís de Liori), fra Alamany de Foixà comanador de Montsó de l'orde de Sant Joan, Hug de Foixà (servent del mateix Sanç) i Andreu Aguiló. Vid. COSTA, Antonella. (1996): “Vicende ... Op. cit., p. 75

Així mateix, uns mesos després, Sanç (I) Roís de Liori va comprar al rei Martí de Sicília la senyoria de Gallano¹¹⁴² (*Gagliano*), per a ell i els seus successors a perpetuïtat, pel preu de 4.750 florins d'or, que corresponien a 950 unces sicilianes, juntament amb el feu anomenat *lu Albanu*, amb tots els seus drets, rendes i pertinències, i amb la jurisdicció civil, a canvi de prestar el servei militar de 20 unces anuals més un cavall armat¹¹⁴³; a més el rei de Sicília li va concedir el títol de vescomte de Gallano; tot això a compte de la resta del deute que encara li devia la corona, amb la qual cosa el deute quedava liquidat¹¹⁴⁴. Amb presència de Gil Roís de Liori, Pere de Queralt, Joan Castellà, Hug de Foixà, i del protonotari Giacomo Arrezzo, Sanç (I) Roís de Liori, jurava i prestava homenatge de fidelitat per la venda del dit vescomtat, en un acte solemne esdevingut al castell Ursino de la ciutat de Catània el 27 de juliol de 1408, i després va ser registrat al registre de la cancelleria¹¹⁴⁵.

Sanç (I) Roís de Liori es convertia així en el I vescomte de Gallano i senyor de les senyories de Mistretta i Capizzi. Amb aquestes adquisicions, i excloent les capitànies de Mineo i Motta Sant'Anastasia, formalment sotmeses a la corona i cedides només de manera vitalícia, en el curt espai de temps d'una dècada, en Sanç va reunir una discreta posició patrimonial, aconseguint crear un complex de possessió feudal continu a la vora del comtat de Geraci, que comprenia els centres habitats de Mistretta, Capizzi, Cerami, Reitano, Santo Stefano i Sortino, i un altre nucli corresponent al vescomtat de Gallano, senyoria que controlava les vies d'accés a les terres del massís dels Nebrodi, muntanyes riques en boscos i pastures, així com els passos que des de la Val Dèmone es dirigien a la Val di Noto i a la Val di Mazzara¹¹⁴⁶. D'aquesta manera Sanç (I) Roís de Liori aconseguia adquirir entre els anys 1400 i 1408 els dominis de cinc grans feus, però es tractava d'un patrimoni efímer i només lligat nominalment al centre vescomtal de Gallano. En la *Recensio feudorum* de l'any 1408, document en el que es va registrar la situació del patrimoni de l'aristocràcia siciliana, segons el qual els principals nobles sicilians eren: Bernat de Cabrera (comte de Mòdica), Antonio Montcada (comte d'Adernò), Enrico Rosso (comte de Sclafani), Giovanni Ventimiglia (comte de Geraci) i

¹¹⁴² En l'actualitat es tracta de la localitat de Gagliano-Castelferrato.

¹¹⁴³ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) fol. 189 rº-204 rº. Vid. Col·lecció documental, Document Nº 12

¹¹⁴⁴ COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 75

¹¹⁴⁵ ASP, Cancelleria, vol. 44-45, ff. 355 vº - 358 rº. Vid. COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 77

¹¹⁴⁶ Ídem., p. 75-76

el següent de la llista era Sanç (I) Roís de Liori (vescomte de Gallano), qui es situava en una posició intermèdia entre els grans comtes i la resta dels barons del regne sícul¹¹⁴⁷.

A partir de la compravenda de la senyoria de Gallano, Sanç (I) Roís de Liori apareix intítulat als documents com a vescomte de Gallano; l'atribució d'aquest títol de vescomte va ser un reconeixement públic de la qualitat dels serveis que havia prestat a la corona, com a sostenidor i principal finançador de les empreses militars de la monarquia. Ja que, el nou vescomte de Gallano, li havia prestat al rei Martí de Sicília un crèdit de 6.628 unces, de les quals 4.000 unces eren pel preu de reintegrar Caltanisseta al domini reial, més 1.500 unces pel subsidi al matrimoni del rei amb la reina Blanca de Navarra, i altres 1.128 unces més, pel seu salari dels anys 1405, 1406, 1407 i 1408, que no havia cobrat, com això ho reconeixia el 3 d'agost de 1408 el mateix rei al mestre portolà del regne David Larcario i als oficials del port d'Agrigento¹¹⁴⁸. Pocs mesos abans de partir l'expedició del rei Martí de Sicília cap al regne de Sardenya, el 15 de juliol de 1407, a Sanç (I) Roís de Liori li va ser restituïda la quantitat de 4.245 unces 25 *tari* del dit préstec¹¹⁴⁹. Així mateix, abans de marxar a la península Ibèrica el 3 d'octubre, estant en la vila marinera de Tràpani a 29 de setembre de 1408, i a causa de la mort del conestable Jaume de Prades qui va ostentar el càrrec fins aquell dia, el rei de Sicília va nomenar Sanç (I) Roís de Liori almirall del regne de Sicília, de manera vitalícia i amb tots els seus drets i rendes corresponents al dit càrrec¹¹⁵⁰.

Després de la mort de Martí el Jove, i complint les darreres voluntats escrites al seu testament, el 7 d'agost de 1409, el rei Martí l'Humà, com a rei de Sicília va

¹¹⁴⁷ El mapa dels béns feudals dels grans llinatges sicilians de principis del segle XV es va desenvolupar a partir de la nova concessió, feta pels reis Martí el Vell i Martí el Jove, dels grans patrimonis confiscats als nobles revoltats en llur contra, però els nous patrimonis feudals ja no tenien la característica de ser unes grans extensions, i sobre tot, ja no tenien una coherència territorial, que si havien tingut els patrimonis de l'aristocràcia siciliana del segle XIV. CORRAO, Pietro (1997) *Governare ...* Op. cit., p. 243; també COSTA, Antonella. (1984): "Sul catalogo dei feudi siciliani al tempo di Martino I", *Medioevo. Saggi e Rassegne*, n° 9.

¹¹⁴⁸COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 81

¹¹⁴⁹ *Ibidem.*, p. 81. Quantitat que va ser distribuïda de la següent manera: en rèdits fiscals dels ports del regne, 987 unces 1 *tari* 16 *grani* del port d'Agrigento, 348 unces 23 *tari* 5 *grani* del carregador de Bruca i 100 unces del port d'Alcamo; la quantitat 1.800 unces pels castells i terres de Capizzi i Mistretta; 950 unces pel castell i la terra de Gallano; més 60 unces pagades per Andrea Guardiola lloctinent de la tresoreria règia. De manera que encara li quedava per pagar a la tresoreria reial la quantitat de 2.382 unces 5 *tari*, que unides a les 600 unces pel salari d'almirall de Sicília corresponent a l'any 1408, feien un total de 2.982 unces 5 *tari*, quantitat que el rei de Sicília va manar carregar sobre les rendes del port d'Agrigento.

¹¹⁵⁰ ASP, Protonotaro, reg. 4; f. 153 r°. Vid. ZURITA, Jerónimo: *Anales ...* Op. cit., Llibre VIII capítol 88.

confirmar a la reina vídua en el vicariat del regne¹¹⁵¹. La reina Blanca de Navarra va confirmar als germans Liori-Heredia la provisió feta per la ànima del rei de Sicília (les 1.200 unces sobre els ports d'Agrigento i Termini), i li tornava una part del deute de 2.260 unces, que el difunt rei havia contret abans de l'expedició a Sardenya¹¹⁵², de manera que ja només en restaven 722 unces i 17 *tari*; així mateix l'1 de novembre de 1409 Blanca de Navarra va promulgar els capítols de l'ofici d'almirall de Sicília, els quals van ser confirmats el 18 d'agost de 1415 per l'infant Joan, virrei de Sicília¹¹⁵³, capítols que regulaven l'exercici de l'ofici d'almirall al regne de Sicília¹¹⁵⁴. En ells

¹¹⁵¹FODALE, Salvatore (1999) "Blanca de Navarra y el gobierno de Sicília", *Principe de Viana*, Nº 217, p. 317

¹¹⁵²ASP Cancelleria, reg. 47, ff. 97 vº - 98 rº. Vid. COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., pp. 84-85

¹¹⁵³ ASP, Cancelleria, reg. 47, ff. 44 vº - 47 rº. Vid. COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 84

¹¹⁵⁴ ASP, Real Cancelleria, V. 50; ff. 58 rº-62 rº. Vid. Col·lecció documental, Document 20. Vid. *Capitula regni Siciliae quae ad hodiernum diem lata sunt*, (1741) Vol. I; Palerm, pp. 479-486. **Capítols de l'almirall de Sicília.** Per cada galera i lleny que es dedique a la pirateria, ha de pagar a l'almirall, un *tari* per cascun rem. Els armadors de les naus, galeres i llenys que amb llicència de la cort es dediquen a la pirateria han de pagar pels drets de garantia que reben els armadors, (sense ofendre als aliats del rei en les seues persones, bens, vassalls i mercaderies) per la lletra de patent: per qualsevol nau 2 unces; per les galeres i llenys de entre 12 i 32 rems, 15 *tari*; de entre 32 i 80 rems, 2 unces d'or, per cada viatge. De cada galera, nau o lleny dels vassalls del rei que se arme per a exercir la pirateria, que pague per la llicència al dit almirall, deduïda la tercera part per a sebo, mescla i pa, la quinta part de tots els espolis fets, dels serfs, diners i altres coses. De cada galera, nau o lleny dels vassalls del rei, armades a sou, que es dediquen a la pirateria, per la llicència han de pagar al dit almirall, deduïda la tercera part del sebo, mescla i pa, i la soldada, entenent per soldada només el sou d'un mes, de la resta han de pagar la quinta part a l'almirall. De cada galera, nau o lleny del capítol anterior, de cada serf capturar, un serf o una serva per cada deu captius, a elecció de l'almirall o el lloctinent. De cada galera i lleny foraster, que es dedique a la pirateria i estiga armada, de cada serf, cosa i espoli venut pels pirates en el regne de Sicília, han de pagar per llicència a l'almirall la quinta part. Però sí venen sense llicència de l'almirall, perguen tota la quantitat resultant de dita venda, com a pena. Sí alguna galera, nau o lleny forastera venia a algun port del regne de Sicília, i venia roba, serfs i altres mercaderies, guanyades sense llicència de l'almirall i el seu lloctinent, han de pagar el mateix que els que si tenen llicència de l'almirall, la quinta part. Que perguen o be les mercaderies o be els diners de la venda, a no ser que compren la llicència de la venda a l'almirall. Sí alguna galera, nau, lleny o nau mercantil, forastera, comerciant amb altres regions capturaren una altra dels enemics del rei de Sicília, i vingueren al regne de Sicília, que de tots les coses capturades als enemics del rei que siguen venudes, paguen el quint a l'almirall. De cada cosa capturada per qualsevol persona en el mar, que pague al dit almirall la quinta part. Sí per casualitat alguna galera, nau o lleny dels enemics del rei, arribara a algun port o costa del regne de Sicília, que l'almirall cobre la quinta part. Sí alguna galera, nau o lleny dels amics del rei, que venint del seu regne, capturara un lleny o vaixell dels enemics del rei, que la cort manava capturar, han de pagar la quinta part al dit almirall, del dit vaixell i coses capturades per la cort. De les naus i vaixells forasters que naufragaren en el mar i ports del regne de Sicília, l'almirall ha de rebre totes les coses que arriben del mar. De cada classe de lleny, que comercie amb vi en qualsevol port de l regne de Sicília, sí duiguera més de 100 àmfors, ha de pagar mitja salma de vi, i sí portara més de 100 àmfors, ha de pagar una salma de vi. De cada classe de lleny, que comercie amb oli en qualsevol port de l regne de Sicília, en quantitat de 100 cafissos, ha de pagar un cafís d'oli al dit almirall, i sí duiguera major quantitat 2 cafissos d'oli. De cada classe de lleny, que comercie amb fruites en qualsevol port de l regne de Sicília, sí duiguera menys de 10 *salme* de fruita, ha de pagar mitja 1 *tumolo*, i sí portara més de 10 salmes, ha de pagar 2 *tumoli*. De cada classe de lleny, que comercie amb en conjunt oli, vi i fruites, han de pagar a l'almirall de Sicília, cada producte com ja està dit més amunt. De cada ceba i similars, l'almirall ha de rebre de cada cent, dues. Per cada vas que continga figues o panses, sí són menys de deu cistelles, han de pagar una a l'almirall, i sí són més han de pagar dues cistelles. De cada vas que continga sal per a exportar fora del regne, sí és menor de deu *salme*, ha de

s'establia el que l'almirall havia de cobrar sobre totes les naus que es dedicaven a l'exercici de la pirateria als mars circumdants al dit regne, el que s'havia de pagar a les tripulacions per soldada (5 *grani* cada mes), el que s'havia de pagar per les lletres de patent (2 unces), el que s'havia de cobrar per la llicència, (la quinta part de tots els béns i persones apressades i un de cada deu captius). També es regulava l'exportació i importació de mercaderies en el regne sicilià, ja que la part el que li corresponia a l'almirall era diferent de cada tipus de mercaderia, (oli, vi, fruites, cebes, figues, sal, objectes de terrissa), es prohibia exportar armes als enemics del regne i als infidels, es regulava també la pesca, tant en barques com en almadraves. Així mateix es

pagar un *tumolo* a l'almirall, i sí en són més han de pagar dos *tumoli*. Per cada classe de fruita, per a transportar per mar d'un lloc a l'altre del regne, han de pagar segons li pertoque a cada producte. Per cada vas que continga fruita de fora del regne de Sicília, i siga transportat a un lloc del regne, i que ha pague els drets corresponents, posteriorment podrà ser dut a altres llocs del regne, i ja no tindrà que pagar dits drets, sí documenten dit pagament amb els albarans del primer lloc. Per cada lleny o nau que transporte vasos de terra senzills, ha de pagar a l'almirall dos per cada centenar. Si algun lleny ix fora del regne i continuant per terra de sarrains, vol extraure propietats i serfs fora del regne, deu pagar al dit almirall, dos florins d'or per cada serf o serva. Sí amb llicència del dit almirall, algun lleny, vol extraure propietats i serfs a un regne veí, i en el dit lleny foren trobats els dits serfs o alliberats, que els mateixos serfs i propietats i així com les coses de la cort, puguen ser presos pel dit almirall. Sí dit almirall, per raó d'avalador, sobre el qual s'ha de retirar abans d'un, any prefixat per la cort, amb mariners i els mateixos navegants, per raó de la cèdula, i amés amb el segell de l'almirall. Per cada viatge ha de pagar, sí naveguen dins del regne amb qualsevol barca sense coberta, 10 grani, i per qualsevol vaixell o lleny, fins a la capacitat del mateix; i sí naveguen fora del regne, segons la capacitat de cada vaixell, per qualsevol vaixell hauran de pagar segons l'arbitri del dit almirall. Estan prohibides les armes de tots el gèneres destinades als bàrbars i infidels. Sí es vol comerciar amb els dits bàrbars i infidels, s'han de registrar les naus i vaixells, i si en ells s'hi troba cap arma o cosa prohibida, se confiscaren les armes i altres coses prohibides, amés d'imposar-los la pena corresponent per par de l'almirall. Que per cada mort de tonyines en les almadraves ha d'haver una de les major tonyines capturades que han de ser dutes pels marines i caporals de les almadraves per al dit almirall, sota pena d'una unça, tanmateix el peix espasa està reservat per a l'almirall i el lloctinent. Estan reservats també per al sots almirall, dos peixos, un al mes de maig i l'altre al juny els hi han de dur els rais de les almadraves al sots almirall. Que cada almadrava per cada any pague a l'almirall un quintar de tonyina per la seua utilització. Que cada barca de pesca ha de pagar al dit almirall, un peix per cada patró de barca. Que tots els mariners, nautes i altres navegants, arribats a terra i llocs on no hi ha cònsol, que per a qüestions civils i criminals tinguen que respondre a la cort del dit almirall. Si hi ha cònsol, hauran d'anar a la cort de cada cònsol per a qüestions civils, i per a les criminals a la cort de l'almirall; i sí no hi ha cònsol hauran de respondre a la cort de l'almirall. Dit almirall ha de tindre amarradures per tota l'illa per a poder ser utilitzades, de les quals l'almirall ha de rebre la quinta part pel seu ús. Dit almirall ha de tenir totes les amarres, tant amb senyals com sense senyals, per tal de ser utilitzades. Dit almirall ha de tenir totes les amarres, situades en les illes sense senyals, per tal de ser utilitzades. Tots els drets dels rems, lletres de patent, creació d'armades per a la pràctica de la pirateria, contingudes en els dits capítols, deuen de ser fetes per el sots almirall. El sots almirall deu haver la quinta part dels quintars i els drets provinents de tots els fruits i vaixells, que estan continguts en dits capítols. Tots els drets de l'oli, vi, fruits, sal, vaixelles de ceràmica i fusta, que pertanyen al dit almirall, deuran ser aplicades per el sots almirall. El sots almirall deu regir la cort i administrar justícia, juntament amb un jutge i un notari, confirmats pel dit almirall, tots els pirates i altres mariners hauran de comparèixer en la dita cort. I tots els drets de la cort, tant penes com trentenes seran d'aplicació. Que els familiars del dit almirall i del sots almirall, així com els comtes i altres privilegiats no deuen comparèixer a la cort de l'almirall. Que qualsevol tipus de lleny, galera, barca, nau, així com qualsevol vas, vaixel·la i pendó deuen dur les armes del dit almirall, sota pena de quatre unces d'or. Que tots els mariners del dit regne, i els navegants de fora i de dins del dit regne, en els descansos del seus viatges han de dir tots els secrets i les notícies al dit almirall, i sí no ho fan que estiguen 15 dies tancats en la presó.

regulaven els afers referits a la jurisdicció marítima, de manera que tots el marines i nautes que no tingueren cònsol al regne de Sicília, havien de respondre dels seus afers tant civils com criminals a la cort de l'almirall, i aquells que si tenien cònsol, només ho havien de fer de la justícia criminal, el vicealmirall era l'encarregat de regir la dita cort i administrar justícia, juntament amb un jutge i un advocat.

El 2 de maig de 1415, el rei Ferran I va escriure des de València al seu fill Joan, duc de Peñafiel, llavors virrei de Sicília, manant-li que li pagara a Sanç (I) Roís de Liori la quantitat de 3.000 ducats, els quals estaven carregats sobre les exportacions del port d'Agrigento, a més de restituir-li totes les quantitats degudes fins a aquell dia¹¹⁵⁵. Igualment el 10 d'abril de 1416, l'infant Joan va ordenar que l'almirall de Sicília fora compensat pels danys soferts en la seua lluita contra Bernat de Cabrera i el seus partidaris. Amb l'ajuda de dos juristes del *Tribunale della Sacra Regia Coscienza* l'infant determinà que el comte de Mòdica li devia pagar a Sanç (I) Roís de Liori, d'una banda la quantitat estimada en 10.000 florins, per la posada en llibertat, per part dels homes d'armes de Cabrera, dels presoners genovesos que l'almirall tenia reclosos en la torre del castell de Motta Sant'Anastasia, i d'altra banda la quantitat de 5.000 florins, per haver-se apropiat els partidaris de Bernat de Cabrera dels béns pertanyents als vassalls de l'almirall de Sicília, quan van atacat i saquejar la baronia de Motta, el que sumava una quantitat valorada en 15.000 florins. Així mateix, Bernat de Cabrera devia pagar altres 6.550 florins a Juan (IV) Fernández de Heredia¹¹⁵⁶. La sentència va ser publicada a la cort virregnal situada en Catània a la sala de les audiències del castell Ursino, en presència de Joan Tudela, secretari del virrei, Sanç (I) Roís de Liori i el notari Riccardo Leofante, procurador de Bernat de Cabrera (que en aquell moment estava en Catalunya, amb el seu fill Joan Bernat), els testimonis de les parts, Domènec Ram bisbe de Lleida i Antoni de Torres que havien estat els encarregats d'indagar la causa, els comtes Artal de Luna i Enrico Rosso, i el majordom de la cort Diego Gómez de Sandoval¹¹⁵⁷. El 27 d'abril següent tot aquell deute va ser tramés a Timbor Cabrera, la filla del comte de Mòdica, la qual es va declarar insolvent; ja que el patrimoni del comte estava hipotecat per 60.000 florins, de manera que com a garantia de la hipoteca, la corona va segrestar les senyories de Giarratana, Monterosso i Chiaramonte.

¹¹⁵⁵ ACA, Cancelleria, Registre N° 2429, f. 58 v°-59 r°. Vid. Col·lecció documental, Document 20

¹¹⁵⁶ ASP, Cancelleria, vol. 51, ff. 210 v°-212 r°; ASP, Protonotaro, reg. 18, f. 344 v°. Vid. DI-BLASI, Giovanni E. (1842) *Storia ...* Op. cit., pp. 24-25; també COSTA, Antonella (1996): "Vicende ... Op. cit., p. 88

¹¹⁵⁷ COSTA, Antonella. (2002): "Un episodio ... Op. cit., p. 17-18

Prèviament, el 23 de febrer de 1415, per sentència dels virreis de Sicília, Bernat de Cabrera va ser condemnat per apropiar-se durant els anys de l'interregne de 6.000 florins de les rendes del port d'Agrigento, quantitat que li corresponia recaptar a l'almirall de Sicília, i va ser acordat pels virreis de Sicília que com a garantia de dita suma li fora confiscada la senyoria de Chiaramonte¹¹⁵⁸.

El 31 de maig de 1415 des de València, el rei Ferran I ordenava a l'infant Joan, que alçara el segrest dels béns del comte Bernat de Cabrera, concretament el segrest dels castells i terres de Giarratana, Monterosso i Chiaramonte. Posteriorment, el 16 d'octubre l'infant Alfons escrivia al seu germà per a que es fera efectiu l'alçament del segrest de les dites baronies. L'1 d'octubre de 1415, el virrei Joan de Peñafiel adjudicava, per 10.750 florins, la terra i castell de Chiaramonte a Sanç (I) Roís de Liori, com a major postor. Del dit preu s'havien de descomptar els 6.000 florins que l'almirall li reclamava al mestre justicier i les costes del procés, la quantitat restant, 4.365 florins, l'almirall la prometia pagar en un any¹¹⁵⁹.

Així mateix, el 10 de juny de 1416 el virrei va ordenar al porter reial Guglielmo Tirone, anar en persona a Mòdica i procedir al segrest dels béns del comte per un import de 21.550 florins¹¹⁶⁰, tanmateix els vassalls del comtat de Mòdica es van oposar al segrest en dues ocasions, i també es van oposar a l'entrada dels vassalls de l'almirall en el seu comtat, ja que aquestos havien enderrocat les armes de la casa de Cabrera en la baronia de Chiaramonte i havien saquejat el territori, agafant forment, vi, ordi i roba¹¹⁶¹. Així mateix, en agost de 1416, el duc de Peñafiel va revocar la condemna al comte de Mòdica, imposant-li només el deute de 700 unces 7 *tari*, que era la quantitat que la cort siciliana li devia a Sanç (I) Roís de Liori, i altrament li va imposar la restitució de 1.400 unces provinents de les rendes del port d'Agrigento, que havien estat segrestades per Cabrera entre els anys 1409 i 1412, durant el vicariat de la reina Blanca de Navarra. El 27 d'octubre de 1416, la cort virregnal, en l'audiència promoguda per Timbor Cabrera, va declararà oficialment nul·la l'ordre de segrest dels béns del comte de Mòdica¹¹⁶².

D'altra banda, el 31 d'octubre de 1416, Sanç (I) Roís de Liori li va donar poder al notari Niccolò Infantino per a que el representara en la concòrdia establerta ell i el

¹¹⁵⁸ COSTA, Antonella. (1998): "Non esti raxunivili cosa ki per eu esseri hobedienti... Un caso giudiziario del 1416", *Medioevo Saggi e Rassegne*, vol. 23, Cagliari, p. 193

¹¹⁵⁹ COSTA, Antonina. (1998): "Non esti raxunivili ... Op. cit., pp. 194 i 195

¹¹⁶⁰ Ídem., pp. 180, 191

¹¹⁶¹ COSTA, Antonella. (2002): "Un episodio ... Op. cit., pp. 19 i 29

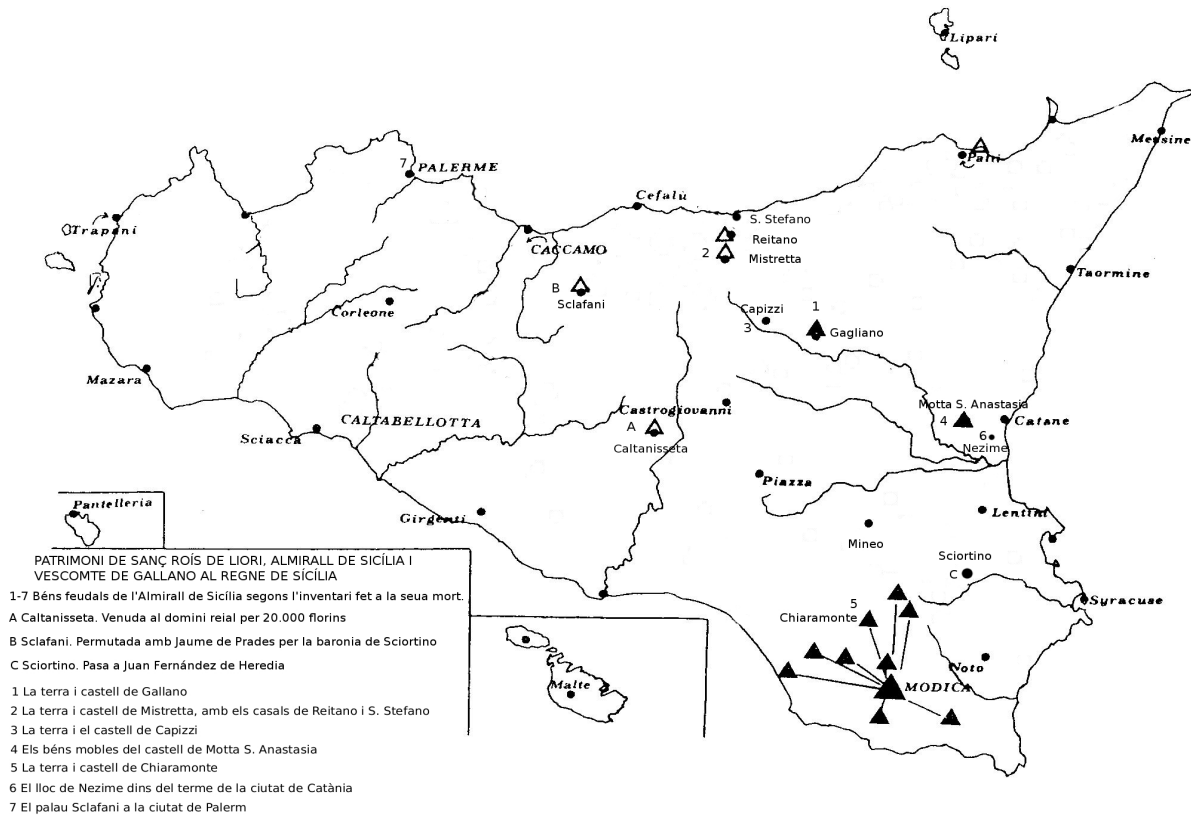
¹¹⁶² Ídem., p. 29

comte de Mòdica, concòrdia que havien de solucionar els delegats del nou rei Alfons V el Magnànim¹¹⁶³. Finalment el Magnànim, amb una carta enviada des de Sant Boi del Llobregat el 12 de novembre de 1416, ordenava als virreis Domènec Ram i Antoni Cardona que manaren al vescomte de Gallano que els hi lliurara la baronia de Chiaramonte¹¹⁶⁴, i el 20 de novembre, el mateix almirall va anar fins a la cort situada al castell Ursino de Catània, i davant dels virreis va fer una apassionada defensa dels seus drets, que tanmateix no va tindre gaires conseqüències. Com a darrer recurs va enviar el seu subordinat, Joan de Herèdia, prior de l'orde de Sant Joan de Jerusalem de la ciutat de Messina, a la cort reial de Barcelona per defensar els drets de Sanç (I) Roís de Liori, però tot va ser en va, ja que el Magnànim va confirmar la sentència absolutòria del comte de Mòdica. Aquesta vegada les ordres del rei van ser ràpidament obeïdes, així des de Catània el 12 de gener de 1417, els virreis van escriure a Sanç (I) Roís de Liori, comminant-lo a restituir la baronia de Chiaramonte a Bernat de Cabrera¹¹⁶⁵. Del pagament del deute dels 15.000 florins, més els altres 6.000 florins, que el comte de Mòdica li devia a l'almirall de Sicília no en sabem res. Però sembla que, finalment, tots dos van arribar a un acord, ja que al seu testament l'almirall de Sicília disposava que el seu hereu havia de respectar la pau establerta amb Bernat de Cabrera, pau que havia estat resolta amb una sentència dictada per uns àrbitres.

¹¹⁶³COSTA, Antonella. (1996): "Vicende ... Op. cit., pp. 88-89

¹¹⁶⁴ COSTA, Antonina. (1998): "Non esti raxunivili ... Op. cit., p. 209

¹¹⁶⁵ Ídem., p. 213

Senyories del regne de Sicília

5.3.1.2 En el regne de València

El creador del patrimoni del llinatge Liori situat en el regne de València va ser el governador d'Aragó, Gil (II) Roís de Liori, qui va concertar el matrimoni entre el seu fill segon, Sanç (I) Roís de Liori amb Ramoneta de Centelles i Riusech, i per tal d'acomplir una de les clàusules dels capítols matrimonials, fets a Sogorb el 23 setembre de 1401, li va comprar al seu fill la senyoria de Betxí, situada dins del regne de València. Dita compra que es va realitzar en la ciutat de València a 1 de juny de 1403, entre el noble valencià Pelegrí Guillem Català i la seua esposa Agnès Sans i el governador d'Aragó, pel preu de 23.000 florins d'or d'Aragó, quantitat que equivalia a 12.650 lliures valencianes (253.000 sous)¹¹⁶⁶, que era un preu un poc inferior a la suma

¹¹⁶⁶ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 449 v–459 v. Vid. Col·lecció documental, Document 5. El document de compravenda va ser fet a València l'1 juny de 1403 i el van signar Peregrí Guillem Català, en van ser testimonis el noble Joan de Vilanova, Guillem Salera llicenciat en lleis, els notaris Jaume Ros i

de 25.000 florins establia l'acord matrimonial que es devien invertir en el regne de València, per comprar-li un patrimoni al nuvi¹¹⁶⁷. Amb la qual cosa el patrimoni del llinatge Liori es dividia entre els dos fills del governador, creant-li un patrimoni nou a Sanç (II) Roís de Liori, punt que marca la fundació del llinatge dels vescomtes de Gallano.

Posteriorment, el 27 de juny de 1407 en la vila de Mora de Rubielos, el governador d'Aragó i el seu fill el senyor de Mora van fer donació entre vius a Sanç (I) Roís de Liori del castell i lloc de Betxí¹¹⁶⁸. Gil (II) Roís de Liori i (IV) Juan Fernández de Heredia li donaven a Sanç (I) Roís de Liori la senyoria de Betxí franca de tota càrrega, ja que primer li van quitar tots els censals que estaven carregats sobre Betxí¹¹⁶⁹.

el seu fill Jaume Ros i el mercader Jaume de Pedro, tots ells habitants de València, tanmateix Agnès Sans van signar el dia 4 del mateix mes en el lloc de Betxí en absència del comprador Gil (II) Roís de Liori però en presència dels notaris Arnau Almirall i Jaume de Pedro, ciutadans de València, i de Bernat Claver batlle de la vila de Nules. El preu de la senyoria de Betxí era de 23.000 florins d'Aragó, que equivalien a 12.650 lliures moneda reals de València. El mateix document es manava als jurats, alcaid, alamí, vells i altres oficials de la universitat i l'aljama i a tots els habitants del terme i lloc de Betxí que juraren homenatge de fidelitat com a lleials i bons vassalls al nou senyor Gil (II) Roís de Liori. Les condicions de la compra eren les següents: la propietat era en franc i lliure alou, lliure de tota obligació i incloïa tots els seus termes i pertinences: els homes i dones de qualsevol condició; els masos, alqueries i altres poblacions, les muntanyes, boscos, garrigues, planes, prats, terres de llavor, herbes i conreus; les aigües i les fonts; les pastures, la cacera i els emprius. La venda es feia amb tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi; i amb les rendes següents: host, exercit i cavalcada, cena, monedatge, morabatí, almoixerifat, almagram, censos, lluïsmes, fadiga, calònies, multes, penes, bans, rèdits dels fruits, emoluments, esdeveniments, partició de fruits i amb el delme que estava destinat a l'arquebisbe de Saragossa (diòcesi a la que pertanyia Betxí). També amb els monopolis senyorials: forns, molins, carnisseria de sarraïns, almàssera, tintoreria, i amb tots els altres drets i pertinences que rebien els anteriors senyors (segons estava contingut en el document de compra entre Pelegrí Guillem Català i els nobles Ramon de Vilanova, Pere Lladró de Vilanova i Iolant Boïl, fet en València a 8 de març de 1386, davant el notari Jaume Ros). Afegia el document una època dels venedors Peregrí Guillem Català i Agnès Sans per la qual reconeixen que Gil (II) Roís de Liori els havia pagat, en dos pagaments, les quantitats de 10.000 i 2.000 florins d'or, i els 11.000 florins d'or restants del preu, els havien cobrat amb un censal de 10.083 sous 4 diners carregat sobre el castell i lloc de Betxí, finalment els notaris Pere Català i Guillem Saera aprovaven el contracte

¹¹⁶⁷ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 435 v-439 v. Vid. Col·lecció documental, Document 3

¹¹⁶⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 113 v. – 118 v. Vid. Col·lecció documental, Document 9. *“tendient encara yo dito Gil Roiz de Liori governador de Aragón seyer tenido et obligado dar e pagar a vos dicho mossén Sancho Roiz por causa de vuestro axuar siquier matrimonio contrahido entre vos e na Ramoneta Centelles, Veynte y cinco mil florines de oro de Aragón e fazerhos compra de aquellos a la qual cosa tener cumplir ensemble con mi e sines de mi obligado e tenido mossén Joan Ferrandes de Heredia, fillo mio e hermano vuestro, en los tractos del matrimonio e capitales de aquel”*.

¹¹⁶⁹ Ibidem. Donació que es va fer amb tots els habitants, amb la jurisdicció alta i baixa, amb totes les rendes i tributs: partició de fruits, esdeveniments, emoluments, penes, calònies, demandes o *treudos**, amb tots els termes i pertinences: cases, forns, molins, casals, heretats, vinyes, camps, olivars, prats, praderes, herbes, pastures, heretats, muntanyes, boscos, arbres fruiters, fonts, aigües, sèquies; amb els milloraments, franqueses, privilegis i llibertats de que gaudien el seus habitant, i tots els altres drets de la senyoria de Betxí. Li donaven també la possessió del dit lloc, el poder i manament sobre els seus subordinats: portaveus d'epístola, alcaid, justícia, batlle i jurats, tots els quals juntament amb el homes i les dones del dit lloc li havien de jurar fidelitat, pagar-li les rendes corresponents i obeir-lo com a senyor. I mana a l'alcaid, batlle i jurats i homes el dit jurament de fidelitat. Van signar el document Gil (II) Roís de Liori governador d'Aragó i Teresa Fernández de Heredia, esposos, els notari van ser Florent Melero

El 10 de novembre de 1408 en la ciutat sarda de l'Alguer, durant la campanya militar organitzada pels reis Martí l'Humà i Martí el Jove contra els rebels sards, l'almirall de Sicília va nomenar procurador el seu pare el governador d'Aragó, segons un document confeccionat pel secretari del rei Martí de Sicília Pere Companyor de Stagnedo, per a què Gil (II) Roís de Liori li comprara, en el seu nom, la senyoria de Riba-roja, situada al regne de València, que pertanyia a la seua sogra Ramoneta de Riusech. Després, per mitjà d'un document fet a Barcelona el 20 de febrer de 1409 pel notari Garcia Liquet, Gil (II) Roís de Liori va ser substituït per Garcia de Montagut en aquesta compra. El dia 19 de març de 1409, Ramoneta de Riusech, el seu fill Ramon de Centelles, i el seus nets Bernat i Pere de Centelles, tots ells hereus del difunt Pere de Centelles, van vendre la senyoria de Riba-roja a Sanç (I) Roís de Liori, conseller, camarlenc i almirall del regne de Sicília i vescomte de Gallano, que era el gendre de Ramoneta de Riusech, el preu de la senyoria de Riba-roja va ser de 298.315 sous 8 diners i un òbol moneda reals de València¹¹⁷⁰, i van fer àpoca del dit preu¹¹⁷¹. Tanmateix aquesta senyoria estava gravada amb una sèrie de censals¹¹⁷² la suma total dels quals

habitant del lloc de Riba-roja i Martí Daraués habitant de Saragossa i notari públic del regne d'Aragó, i els testimonis Joan Cortés batlle d'Alcalá de la Selva i Jaime Sanmartín batlle de la vila de Mora de Rubielos. * *“Treudo: censo enfiteutico cuyo canon paga el dominio util al directo, unas veces en dinero y otras en frutos”*. Vid. *Nueva Enciclopedia Sopena*, T. V, (1961), Barcelona, p. 783.

¹¹⁷⁰ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 152 v–173 v. Vid. Col·lecció documental, Document 12. El castell i lloc de Riba-roja es venia, a banda del censals, en franc alou amb totes les seues possessions i propietats: les fortificacions, edificis, cases, colomers, vinyes, reserva senyorial, masos, terres tant de regadiu com de secà, muntanyes, valls, planes, penyes i garrigues, amb els fruits, fustes, herbes, pastures, prats, arbres fruiters i no fruiters, rius, torrents, estanys, fonts, aigües, aqüeductes i altres conductes; també amb la pesca i la cacera; amb els molins, forns, carnisseria, hostel, gavella, pontatge, tendes, mercat i fires. Amb totes les rendes i drets: redits dels fruits, eixides, resultats, emoluments, adveniments i esdeveniments, sofres, besants, monedatge, morabatí, terç delme, dret de demanda, cena, subsidis, quèstia, talla, col·lecta, partició de fruits, censos, lluíisme i fadiga, emprius, cises i alcaidia. I amb el poder militar, host i cavalcada, i amb el poder senyorial sobre els homes i les dones de qualsevol condició i creença que vivien al dit lloc, amb el mer i mixt imperi, el ple domini i tota la jurisdicció tant civil com criminal, alta i baixa, i també, i tots els altres drets que pertanyien a Ramoneta de Riusech. En el mateix document es manava que el justícia, els jurats, l'alamí, els vells, i els altres oficials tingueren Sanç (I) Roís de Liori per senyor, per a que l'obeïren i li paguen tots els drets i les rendes que li corresponen, i li presten homenatge i jurament de fidelitat. Els testimonis van ser Francesc Blanch, Guillem Saera, Bernat Abril llicenciat en lleis i Jaume de Plano notari, tots ells ciutadans de València, més Juan Talayero notari de Saragossa; i el notari va ser Jaume Vallseguer ciutadà de València.

¹¹⁷¹ Ibidem. Posteriorment, en la ciutat de València a 27 de març de 1409, Ramoneta de Riusech reconeixia que Sanç (I) Roís de Liori li havia pagat en diverses pagues fetes en dies distints, per mans de Benafós de Cavalleria, jueu de Saragossa, la quantitat residual del preu de la venda del castell i lloc de Riba-roja, cosa que va signar davant el notari Jaume Vallseguer i els testimonis Mateu Pérez prevere de l'església del lloc de Riba-roja, Jaume de Plano i Bonanat Ferrer, notaris i ciutadans de València, Juan Talayero notari de Saragossa i Garcia Cavall batlle de la vila d'Oliva.

¹¹⁷² 1º. Un de 1.000 sous anuals que Joan de Riusech havia venut a Salvador Ferran, notari, pel preu de 14.000 sous. 2º. Un de 1.500 sous anual, que li van vendre a Maimó Gil, pel preu de 22.500 sous. 3º. Un de 500 sous anuals, que li van vendre a Jaumeta vídua de Gabriel Busquet, notari. 4º. Un de 500 sous anual, que li van vendre a Pere Pardo de la Casta, cavaller, pel preu de 6.500 sous. 5º. Un de 1.153 sous

pujava a la quantitat de 161.684 sous 3 diners 1 òbol moneda reals de València, per la qual cosa cada any s'havien de pagar 9.945 sous en pensions de censals el que equivalia a un interès del 6'15 %¹¹⁷³, els dits censals van ser traspassats a Sanç (I) Roís de Liori amb la compra de la senyoria, més un altre censal de 2.000 sous anuals que li van vendre pel preu de 40.000 sous.

Tanmateix Jaume de Centelles cavaller de València i Bernardona esposa seua, que era fill del difunt Pere de Centelles senyor de Nules i de Ramoneta de Riusech, van acceptar la venda de Riba-roja, però van afegir el següent capítol: “*què en Jaume de Centelles te assegurats sobre el lloc de Riba-roja 100.000 sous, i que per aquest preu se li carregue un censal a canvi de renunciar a qualsevol dret sobre el dit lloc de Riba-roja*”. Així, amb un document públic, fet en València a 19 març de 1409 pel notari de València Jaume de Plano, li van pagar a Jaume Centelles, els 100.000 sous que tenia assegurats sobre la senyoria de Riba-roja¹¹⁷⁴. Aquest censal de 7.152 sous 10 diners i òbol anuals, a raó de 14.000 sous per cada 1.000 sous, va ser venut per Domènec Riera i Faraig Almale, síndics de la universitat i aljama de Betxí, a Jaume Centelles pel preu de 100.000 sous, carregat sobre les rendes del lloc de Betxí. El dia següent, dimecres 20 de març de 1409, Garcia de Montagut, escuder del regne d'Aragó i procurador de Gil (II) Roís de Liori, va prendre possessió de la senyoria de Riba-roja, en nom de Sanç (I) Roís de Liori¹¹⁷⁵.

10 diners anuals, que li van vendre al difunt Berenguer Mercader, cavaller, dels quals Maimó Gil deu pagar 631 sou 2 diners 1 òbol, i el comprador 522 sous 7 diners 1 òbol, censal, pel preu de 6.084 sous 3 diners 1 òbol. 6°. Un de 200 sous, a pagar als hereus de Berenguer Mercader, cavaller, venut pel preu de 2.600 sous. 7°. Un de 161 sous 6 diners, anuals venut a Pere Passadors pel preu de 2.100 sous. 8°. Un de 183 sous 4 diners anuals, venut a Pere Fabra, pel preu de 2.200 sous. 9°. Un de 500 sous anuals, venut a Miquel Garí, brutaner, pel preu de 6.500 sous. 10°. Un de 150 sous anuals, venut a Pere Donat, pel preu de 1.200 sous. 11°. Un de 150 sous anuals, venut a Magdalena Llombard, esposa de Carlat, pel preu de 1.200 sous.

¹¹⁷³ MARTINEZ IBÁÑEZ, E., JARABU CLEMENTE, E. i CALABUIG MORENO, J. (1998) *Ribarroja en la Edad Media (1238-1519)*, Riba-roja, pp. 147 i 148

¹¹⁷⁴ AMV, Notal 18 n, notari Jaume de Plano, any 1409, f. s/n. Aquesta assignació s'havia de fer efectiva en tres pagues, la primera el 19 de juliol de 1409, la segona el 19 de novembre del mateix anys, i la tercera el 19 de març de 1410, van ser testimonis Bernat Garcia i Francesc Blanch llicenciats en dret, Jaume Vallseguer notari públic de València i Domènec Mateu veí d'Oliva.

¹¹⁷⁵ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 173 v. – 189 r. Vid. Col·lecció documental, Document 15. La possessió de la senyoria de Riba-roja es va realitzar de la manera següent: prop de la hora tèrcia es van presentar en el lloc de Riba-roja Jaume Vallseguer notari públic de València, Garcia de Montagut procurador de Sanç (I) Roís de Liori i Jaume de Plano procurador de Ramoneta de Riusech, el seu fill Ramon de Riusech i el seu net Pere de Centelles. Llavors accediren a l'aljama de fora del portal del castell de Riba-roja, de manera que Jaume de Plano va romandre fora del dit portal i li va donar les claus del castell a Garcia de Montagut, i aquest va obrir i tancar la porta com a senyal de possessió. Seguidament es convocà un consell general per ordre del justícia i jurats de la universitat dels cristians de Riba-roja per veu i pregó del saig Mateu Rodrigo, que es va reunir en l'església, on estaven el justícia Jaume de Mora, els jurats Pere de Riusech, Pere de Vilanova i tots els pobladors cristians, als quals se'ls

A banda de les senyories situades al regne de València, Sanç (I) Roís de Liori també va ser senyor de Cetina, senyoria situada al regne d'Aragó. Cetina era una senyoria que des de l'any 1372 havia estat incorporada al patrimoni reial, però que el 4 de setembre de 1391, el rei Joan I d'Aragó la va vendre a Juan (I) Fernández de Heredia Gran mestre de l'Hospital, amb carta de gràcia¹¹⁷⁶. Així mateix aquesta senyoria va ser venuda a Sanç (I) Roís de Liori pel rei Martí l'Humà, qui, en Barcelona a 28 d'abril de 1405, va permetre que l'almirall de Sicília la comprara pel preu de 5.500 florins¹¹⁷⁷, posteriorment, el rei li va concedir el privilegi del mercat de Cetina al governador d'Aragó Gil (II) Roís de Liori¹¹⁷⁸, qui s'encarregava de gestionar els afers de l'almirall de Sicília als regnes ibèrics de la Corona d'Aragó. Tanmateix, el 15 d'octubre de 1412, Sanç (I) Roís de Liori, mitjançant la procuració d el governador d'Aragó, va vendre la senyoria de Cetina a Gonzalo de Liñán, pel preu de 20.000 florins d'or d'Aragó¹¹⁷⁹. Els diners que Sanç (I) Roís de Liori va cobrar per la venda de Cetina, van ser emprats per Gil (II) Roís de Liori per a descarregar de censals les senyories de Betxí i Riba-roja, tant el censal de 100.000 sous carregat sobre la senyoria de Betxí a favor de Jaume Centelles, com els altres censals carregats sobre la baronia de Riba-roja. Al testament del governador d'Aragó apareix un aclariment sobre la venda del lloc de Cetina i el

va notificar que havien d'obeir i prestar homenatge de fidelitat al nou senyor Sanç (I) Roís de Liori en la persona del seu procurador Garcia de Montagut, i com a bons vassalls li havien d'abonar tots els drets i rendes que li correspongueren. Garcia de Montagut va anular tots els càrrecs de justícia, jurats i els altres oficials i després els va restituir els seus oficis, els quals a continuació van jurar els seus càrrecs. Poc després prop de l'hora nona es va reunir en consell general l'aljama de Riba-roja en la mesquita del dit lloc, on hi eren Mahomat Alcadí alamí, Abdal-là Abduramén, Abrahim Allup, Ahmet Abçalim i Jucaf Alcalaf jurats i vells de l'aljama, i tots els vassalls mudèjars de dita senyoria, als quals se'ls va notificar el mateix que als pobladors cristians, els quals van jurar per la çuna i xària i van prestar homenatge de mans i de muscle en la persona de Garcia de Montagut, qui els va prometre respectar la çuna i la xària, els furs i privilegis del regne de València i els bons usos del castell i lloc de Riba-roja. Garcia de Montagut va restituir en tots els càrrecs a l'alamí jurats i vells de l'aljama els quals van jurar els càrrecs per l'alquibla i la çuna. Després es va fer un pregó públic pel qual estaven prohibides portar armes dins del dit lloc de Riba-roja, i finalment els va reunir a tots en la plaça del dit lloc on estava el molí, i en presència del notari i els testimonis el procurador va traure una daga i amb ella va ferir tots els arbres que hi havia en la plaça en senyal de possessió. Així mateix Garcia de Montagut es va convertir en el procurador general del patrimoni de l'almirall de Sicília en el regne de València. Van signar el document els procuradors en noms dels respectius senyors, així com els pobladors cristians i musulmans, els testimonis foren: Nicolau d'Alcoriza prevere, Joan Pérez notari de València, Juan Talayero notari de Saragossa, Pere Vives i Martí de Lillo escuders de València, així com Faraig Almale sarraí del lloc de Betxí, Çaat Abecar sarraí del lloc de Bètera i Ali Peibutí sarraí de la vila de Gandia.

¹¹⁷⁶ SINUÉS RUIZ, Atanasio i UBIETO ARTETA, Antonio. (1986): *El Patrimonio Real en Aragón duran te la Edad Media*, Saragossa, doc. nº 752.

¹¹⁷⁷ ACA, Cancelleria, reg. 2201, ff. 159 i 182. Vid. GARCIA MARCO, F. J. (1993) *Las comunidades mudéjares de la comarca de Calatayud en el siglo XV*, Saragossa, p. 108

¹¹⁷⁸ ACA, Cancelleria, reg. 2203, f. 135.

¹¹⁷⁹ IBAÑEZ LACRUZ, Joaquin. (1980) *Quevedo y Cetina*, Cetina (Saragossa), p. 23

destí que tenia del preu de la seua venda¹¹⁸⁰, segons la qual va desprendre per a tal fi més de 6.000 florins. Per exemple, en la ciutat de València a 8 d'abril de 1410, Jaumeta vídua de Gabriel de Busquet notari de València, va vendre a Gil (II) Roís de Liori, un censal de 500 sous anuals, pel preu de 6.500 sous, que estava carregat sobre la senyoria de Riba-roja¹¹⁸¹.

Pel que fa a l'almirall de Sicília mai va viure en el regne de València, només sabem que va participar a les corts del regne de 1417, i en canvi era el seu pare el governador d'Aragó el que s'encarregava d'administrar les seues senyories. Els subordinats de Gil (II) Roís de Liori encarregats de l'administració de les propietats que l'almirall de Sicília posseïa en el regne de València eren Garcia de Montagut, escuder del regne d'Aragó, que va ser nomenat alcaid de Riba-roja, i el notari de València Jaume Vallseguer.

Sanç Roís de Liori, va morir al castell de Motta Sant'Anastaria el dia de Nadal de 1420, el seu testament es va publicar el 3 de gener de 1421 en l'església de Santa Maria Annunziata de Catània. Pocs dies després de publicar-se el testament de Sanç (I) Roís de Liori, el dia 18 de gener de l'any 1421 (any de la encarnació 1420), al castell de Gallano es va confeccionar l'inventari del béns del difunt almirall de Sicília, en presència de Joan Castellar, castellà del castell de Mussomeli¹¹⁸². En aquest document es recollien tots els béns, tant feudals com alodials, ja foren seents, semovents i mobles,

¹¹⁸⁰ AHN SN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 128 rº- 138 rº. Testament de Gil (II) Roís de Liori. Riba-roja. 4 de desembre de 1414. "Ítem, enaprés ordén a informació del mon hereu, que sí per ventura és demanat la moneda o lo preu per lo qual fonch venut lo lloch de Çetina en lo regne de Aragó, qu'és feu o en qu'és estada despesa, en aytal cas, per en Garcia de Montegut e per en Jaume Vallseguer, sabran e seran ben informats qualsevol petita,s quanta quantitat se'n és pagada per descarregar los cent milia sous qui foren manllavats sobre lo loch de Bechí, a obs de compra del loch de Ribarroja, e encara per obs e per descarregar los censals que restaven carregats sobre lo dit lloch de Ribarroja, la qual al present és de tot quití e franquia, e sí és dit que la quantitat del preu de la venda del dit lloch de Çetina puja més que les quantitats que per mi són estades despeses e pagades en los dits quitaments dels dits llochs de Bechí e de Ribarroja, és la veritat que de drets són meus, de mi testador, car com los pobladors e vassalls de dit lloch de Çetina se obligaren a fer la renda al senyor, la qual no solien fer, y lo dit testador los quití, els infranquí los dits vassalls, ab diners meus propis, dels càrrechs que havien e dels censals que aquells feyen anualment als fills de Martí Gonçalbes de Heredia, e als judeus de Calatayut, e qui's diga lo contrari, la veritat del fet és que los dits quitaments del dit lloch de Çetina foren fets de e ab diners e béns meus propis. Ítem, emperò vull e man que deduhides e lliurades totes les quantitats que per mi són estades bestretes e pagades en los dits quitaments dels dits llochs de Bechí e de Ribarroja, tot e als sí puja a suma de sis milia, o de sis milia florins enjús".

¹¹⁸¹ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 459 v-463 r. Vid. Col·lecció documental, Document 14. censal que havia estat venut i carregat per Alfons d'Aragó comte de Dénia, Ximén Pérez d'Arenós, Ramon de Riusech cavaller, Ramoneta de Riusech, mare seua, Dídac Pérez agricultor de Riba-roja i Abdal·là Abduramen musulmà de Riba-roja, síndics i procurador de l'aljama i la universitat de Riba-roja, davant del notari Bernat Monsó, el dia 27 de setembre de 1402. La qual va fer àpoca del preu de 6.500 sous rebuts de mans de Garcia de Montagut alcaid de Riba-roja.

¹¹⁸²SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 210 r-215 r. Vid. Col·lecció documental, Document 31

que l'almirall posseïa als regnes de Sicília i València. Primer en el regne de Sicília, Sanç (I) Roís de Liori posseïa els béns següents feudals:

1. La senyoria de Gallano, situada en la part de la Val Dèmone: en el castell de Gallano hi havia els aprovisionaments, les armes i els paraments. A la senyoria de Gallano tenia els següents béns seents: una vinya amb un casa murada i un camp de pomeres, una altra vinya situada al mateix lloc, una casa, una vinya i una hisenda rústica, i un corral.

2. La senyoria de Mistretta, situada en la part de la Val Dèmone: en el castell de Mistretta hi havia els aprovisionaments, armes i paraments. Així mateix en el territori de Mistretta hi havia dos casals; l'un anomenat Reitano, on hi havia els béns següents: un molí, un menut bosc o jardí, una vinya amb una casa de fusta de palma i també terres, un olivar i una vinya sense conrear; l'altre casal anomenat Santo Stefano; més uns censals.

3. La senyoria de Capizzi, situada a la Val Dèmone: En castell de Capizzi hi havia els aprovisionaments, armes i paraments. En el territori de Capizzi hi havia una vinya, amb un planter de regadiu, un palmerar d'arbres, situats en el lloc de Cavalleria. També una casa i una vinya, més uns censals.

4. En la senyoria de Motta Sant'Anastasia: en el castell hi havia els aprovisionaments, armes i paraments. També hi havia una casa.

5. La senyoria de Chiaramonte, situat a Sicília en la part de la val de Noto: Hi havia una torre del dit castell on hi havien els aprovisionaments, armes i paraments.

6. Al lloc anomenat Nezime, situat al territori de la ciutat de Catània: hi havia una torre, una casa i una vinya, plantes, un hort i altres béns; també hi havien certs aprovisionaments; unes cases establides a Joan, el qual per a cultivar el dit lloc se servia dels serfs Joan Albanese, la seua esposa i el seu fill, els quals l'havien de servir durant quatre anys, més un serf blanc de nom Cumbulo, i un sarraí de nom Salvia.

7. El Palau Sclafani de Palerm, situat al barri de Cassarco, que antigament havia pertangut a Mateo Sclafani.

D'altra banda, l'almirall també tenia béns fora del regne de Sicília, ja que posseïa béns feudals en el regne de València:

1. La baronia de Riba-roja, on també hi havia un hort.

2. La senyoria de Betxí, on hi havia un hort i també algunes vinyes.

5.3.2 LA DISSOLUCIÓ DEL PATRIMONI DEL REGNE DE SICÍLIA I LA CONCENTRACIÓ EN EL REGNE DE VALÈNCIA.

Les possessions que Sanç (II) Roís de Liori va heretar en el regne de Sicília van anar minvant paulatinament fins al definitiu abandó del regne per part del segon vescomte de Gallano. Primerament en 1440 el vescomte va vendre el Palau Sclafani a la mateixa ciutat de Palerm, pel preu de 150 unces sicilianes, palau que després va ser transformat en el nou hospital de Palerm¹¹⁸³; tanmateix el preu del palau Sclafani encara no s'havia pagat del tot més de vint anys després, ja que, el 30 de setembre de 1462 en la ciutat de València, Sanç (II) Roís de Liori nomenava procurador a Pere Sepuolo, servent i familiar seu originari del regne de Sicília, per que demanara de la seua part al noble Antonio Spata, habitant de Palerm i administrador de l'hospital de Palerm, les 8 unces moneda Sicília que encara li devia la ciutat, i que eren part de les 14 unces que el dit Antonio Spata li manifestava deure-li amb un carta escrita a la ciutat de Palerm l'1 d'agost de la dècima Indicció,¹¹⁸⁴.

Així mateix, el 20 de febrer de 1448 des de la Toscana, el rei Alfons el Magnànim seguint la pragmàtica reial "*post bella*", amb la qual estava decidit a recuperar per al patrimoni reial totes aquelles senyories que van ser donades i venudes pels reis anteriors, va declarar el reintegrament al patrimoni reial de les senyories sicilianes de Mistretta i Capizzi, ja que les respectives universitats de les dues comunitats així li ho havien demanat, senyories que havien segut venudes en 1407 pel rei Martí de Sicília a Sanç (I) Roís de Liori; el Magnànim li va demanar al seu successor Sanç (II) Roís de Liori, segon vescomte de Gallano, els 3.500 florins (38.500 sous) que l'almirall de Sicília devia a les universitats de Mistretta i Capizzi, 2.000 florins a la universitat de Mistretta i altres 1.500 a la de Capizzi, segons s'especificava en el document de venda¹¹⁸⁵. El rei va ordenant al vescomte que compareguera davant de la seua cort amb tots els documents que tenia per a que foren examinats¹¹⁸⁶, mentre que Sanç (II) Roís de Liori va protestat per aquest fet davant el consell reial. Finalment, el 2 d'octubre de 1448 des de Castello Felice en la Toscana, el Magnànim va promulgar una sentència ordenant al vescomte de Gallano restituir al reial patrimoni les terres i els castells de Mistretta i Capizzi, privant-lo dels fruits, drets, rendes, pertinències i jurisdiccions

¹¹⁸³COSTA Antonina. (1996): "Vicende... Op. cit., p. 97

¹¹⁸⁴ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, anys 1460, 1461 i 1462, f. s/n.

¹¹⁸⁵ AHNSN, Osuna, Caja 3092 (2) fol. 188 vº-197 vº. Vid. Col·lecció documental, Document N° 11.

¹¹⁸⁶ ASP, Protonotaro, reg. 40, ff. 64 rº-67 vº

corresponents¹¹⁸⁷. Així mateix li ordenava a Llop Ximénez d'Urrea, virrei de Sicília, que anara a aquelles senyories i nomenara unes noves autoritats (castellans, oficials i subordinats) en les dites universitats i que els vassalls foren alliberats de l'homenatge de fidelitat que tenien amb el vescomte¹¹⁸⁸.

El conflicte entre el senyor i les universitats es va allargar en el temps, amb una certa ambigüitat per part del rei, que unes vegades recolzava al senyor i altres a les universitats¹¹⁸⁹. Alfons V, amb un document datat a Catalgirone (Sicília) el 24 novembre de 1450, va enviar una comissió per a liquidar tots els drets dels fruits de les senyories de Capizzi i Mistretta pertanyents al reial patrimoni¹¹⁹⁰. Sembla que el plet entre el vescomte i el Magnànim pel reintegrament de les dites senyories al patrimoni reial va continuar en l'audiència de Nàpols, fins i tot després de la mort del Magnànim.

Així mateix, la cúria regia volia així mateix rescatar els drets a la gabella del pa de Palerm que pertanyien al vescomte, la qual també va ser liquidada i tornada al patrimoni reial en una sentència, pronunciada en el Castellonovo de Nàpols el 15 de febrer de 1451, per la qual el Magnànim ordenava a Joan de Bendretis, col·lector de la gabella del pa de Palerm, que es cobrara la quantitat de 53 unces 10 *tari* anuals de les rendes de gabella del pa de Palerm, per tal de recuperar uns béns alodials valorats en aquesta quantitat que el vescomte de Gallano encara posseïa en les senyories de Capizzi i Mistretta, i que corresponien a una vinya i una taverna¹¹⁹¹.

En 1454, van xocar el vescomte i la universitat de Gallano, a causa de l'infeudament del feu anomenat *Lu Albanu* com a bé alodial, el qual, havia estat fet el 10 de novembre de 1454, amb un privilegi reial donat a Nàpols entre el rei Alfons V i Sanç (II) Roís de Liori a canvi de 20 unces anuals i un cavall armat de servei militar¹¹⁹², aquest feu estava situat al proper territori de Troina, que era limítrof al vescomtat de Gallano. La venda va ser asprament contestada per la universitat de Gallano, ja que es retenia per part del vescomte l'exacció dels drets de duana, herbatge i *baiulacionis arrantarie*, dos anys més tard el Magnànim reintegrava el feu *Lu Albanu* al patrimoni reial, abolint el privilegi de concessió.

¹¹⁸⁷ ASP, Protonotaro, reg. 18, ff. 155 rº-157 rº

¹¹⁸⁸ ASP, Protonotaro, reg. 18, ff. 157 rº-158 vº

¹¹⁸⁹ COSTA Antonina. (1996): "Vicende... Op. cit., p. 94

¹¹⁹⁰ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (1), fulla solta. Vid. Col·lecció documental, Document 37

¹¹⁹¹ ASP, Cancelleria, vol. 85, ff. 268 rº- 269 vº. Vid. COSTA Antonella (1996) "Vicende... Op. cit., p. 95

¹¹⁹² ASP, Protonotaro, reg. 48, ff. 163 vº-164 vº

A causa de tots aquests problemes que el vescomte va tindre, tant amb el rei Alfons V el Magnànim qui el va privar de les senyories de Mistretta i Capizzi i de les altres rendes que gaudia en el regne de Sicília, com amb les mateixes universitats de Mistretta, Capizzi i Gallano, Sanç (II) Roís de Liori cap a l'any 1455 va prendre la decisió de deixar el regne de Sicília i tornar al regne de València. Una altra causa seria que era molt més fàcil administrar un patrimoni que estiguera reunit en un sol territori que un altre que estava partit en més d'un regne.

Per això, davant de tants problemes amb el rei i amb les universitats de les senyories sicilianes, Sanç (II) Roís de Liori va decidir bescanviar amb el rei Alfons V el vescomtat de Gallano, situat al regne de Sicília, per la vila de Gorga i les valls de Seta i Travadell, que estaven situades al regne de València. A tal fi se'n va anar a la ciutat de Nàpols, on en el mes de juny de 1455 va negociar el dit bescanvi amb el Magnànim i amb Lluís de Perellós, que era l'hereu de Ramon de Perellós.

5.3.2.1 El bescanvi del vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell

En el Castellonovo de Nàpols en juny de 1455 es van signar els capítols entre el vescomte de Gallano i el Magnànim, segons els quals Sanç (II) Roís de Liori transferia al rei el vescomtat de Gallano, i li prometia pagar la quantitat de 4.000 florins moneda reals de València, quantitat que havia de lliurar al batlle general del regne de València tres dies després d'haver pres la possessió de la vila de Gorga i de les valls de Seta i Travadell. Altrament el Magnànim es comprometia a lliurar el vescomtat de Gallano a Lluís de Perellós, fill i hereu de Ramon de Perellós, a qui el rei havia promès bescanviar les valls de Seta i Travadell pel vescomtat d'Ager, situat en Catalunya¹¹⁹³.

El 14 d'agost de 1455 des del castell de Torre Octavio de Nàpols, el Magnànim va enviar una carta a les autoritats del regne de València, en la que, acomplint el bescanvi fet amb el vescomte de Gallano, donava la possessió de les valls de Seta i Travadell a Sanç (II) Roís de Liori, i ordenava al governador del regne, Ximén Pérez de Corella comte de Cocentaina i al seu Lloctinent de governador, Berenguer Mercader, que li lliuraren al vescomte i als seus successors, o en el seu defecte als seus procuradors, la possessió de les valls de Seta i Travadell i de la vila de Gorga, amb tots els castells,

¹¹⁹³ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 259 f. 3 rº - 4 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 41

vassalls, jurisdiccions, rendes, drets i pertinences¹¹⁹⁴. Finalment l'1 de setembre de 1455 el vescomtat de Gallano va ser restituit a la corona, i bescanviat per les valls de Seta i Travadell i la vila de Gorga. Tanmateix el rei va assignar el vescomtat de Gallano a Lluís de Perellós, a canvi de la permuta amb el vescomtat d'Ager, situat en el principat de Catalunya¹¹⁹⁵.

Així mateix, l'11 de març de 1456 en la ciutat de València, Lluís de Camanyes, procurador del vescomte de Gallano, va pagar 30 lliures a Antoni Llopis, escrivà de la cort del governador del regne de València i a Pere Anglesola, escrivà de la cort del batlle general del regne; aquestes 30 lliures havien estat taxades per Mateu Estefan i Gabriel Tomàs, jutges taxadors, nomenats expressament per als actes de la pressa de possessió dels castells i valls de Seta i Travadell, amb la qual cosa s'havia fet efectiva la pressa de possessió de les dites valls.

El bescanvi de Gallano per les valls de Seta i Travadell va ocasionar alguns problemes entre els nobles Sanç (II) Roís i Lluís de Perellós, ja que quedaven algunes qüestions pendents. Així, el 29 de gener de 1458, el vescomte ordenava al seu procurador, Lluís de Camanyes, que responguera a un escrit de la mateixa data, que li havia enviat Joan de Grimaud, habitant de Perpinyà i procurador de Lluís de Perellós, en el qual el vescomte li protestava la quantitat que aquell li pretenia restar al preu de les valls de Seta i Travadell; poc després, el 27 de maig de 1458 al Palau reial de València, i davant del notari Joan Capdevila, el mateix procurador prometia que dins de tres mesos, li lliurarien al vescomte la quantitat de 27.407 sous 8 diners de moneda reals de València en la taula del canvista Miquel d'Eivissa¹¹⁹⁶. A partir d'aquest pagament fet per Lluís de Perellós, el vescomte, al seu torn, va pagar les despeses ocasionades en la presa de possessió de les valls de Seta i Travadell, de manera que, el 29 de maig del dit any, va pagar 50 sous per raó del salari i les dietes de Francesc Manyer, verger del batlle general del regne de València, i pel mateix concepte va pagar altres 110 sous a Jaume d'Anglesola, notari de València, per haver rebut la possessió dels castells i les valls de Seta i Travadell de part dels comissaris, el lloctinent del governador i el batlle general del regne de València; i el 3 de juny encara va pagar altres 50 sous a Antoni Llorenç,

¹¹⁹⁴ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 259 f. 1 rº - 2 vº. Vid. Col·lecció documental, Documents 42

¹¹⁹⁵COSTA Antonina. (1996): "Vicende... Op. cit., p. 97

¹¹⁹⁶ APCCV, Protocol Nº 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458, f. s/n.

porter del governador del regne de València, en concepte de pagament de la seua comissió¹¹⁹⁷.

El problema que hi havia amb les valls de Seta i Travadell, era que estaven pledejant per elles dues branques del llinatge Perellós, concretament en Lluís de Perellós, fill i hereu universal de Ramon de Perellós, i Gener Rabassa de Perellós, germà del difunt Ramon de Perellós, qui era tutor i curador dels béns del seu nebot Lluís de Perellós¹¹⁹⁸. El vescomte de Gallano, tanmateix va decidir participar en dit plet, i el 6 de novembre de 1469, va acordar amb el mercader de València Gonçal de Gonçalvo la cessió de tots els deutes i drets que el mercader tenia contra Ramon de Perellós, qui era senyor del castell de Motta Sant'Anastasia en el Regne de Sicília, i també fill i hereu de Lluís de Perellós, més les 264 lliures 11 sous 8 diners d'un censal que el dit Ramon de Perellós li devia a Joan de Verbegal, també mercader de València, tot això per la quantitat de 309 lliures 19 sous 8 diners de moneda reals de València¹¹⁹⁹.

Poc després, el 23 del mateix mes, Sanç (II) Roís de Liori acordava amb Joan Francesc Bosca, ciutadà de Barcelona però que vivia a València, el qual havia estat nomenat pel justícia civil de València curador de Ramon de Perellós, qui llavors tenia entre 15 i 20 anys d'edat, uns capítols entre el vescomte i Ramon de Perellós. Segons els quals el noble Ramon de Perellós, que era el fill i hereu de Lluís de Perellós, li cedia al vescomte de Gallano tots els drets i accions que tenia en contra Gener Rabassa de Perellós, que també era el fill i hereu de Gener Rabassa de Perellós, per raó del regiment de la procura que Gener Rabassa de Perellós havia fet dels béns del seu nebot Lluís de Perellós, durant la qual per molts anys va recollir i administrar els fruits, les rendes i els emolument de la vila de Gorga i de les valls de Seta i Travadell. De manera que el vescomte es feia càrrec dels deutes de Ramon de Perellós, i prosseguia amb el plet que Ramon de Perellós tenia contra Gener Rabassa de Perellós, amés de pagar-li la quantitat de 4.000 florins de València¹²⁰⁰. Posteriorment, el 29 d'abril de 1471, Ramon de Perellós, ara ja major d'edat, va cancel·lar el dit acord i va restituir al vescomte de Gallano els 4.000 florins de València que li havia donat; els 44.000 sous que li van ser pagats a Joan Roís de Liori, el fill del vescomte de Gallano, de la manera següent: 9.999

¹¹⁹⁷ Ibidem.

¹¹⁹⁸ HURTADO ÁLVAREZ, Ernesto. (1976): *Los Valles de Seta y Travadell*, Alacant, p. 129

¹¹⁹⁹ SNAHN, Osuna, Caja, 1354, D. 1-10; Legajo 1, años 1467-1471; Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469, f. s/n.

¹²⁰⁰ Ibidem.

sous 4 diners en moneda reals de València, i els 34.000 sous 4 diners restants, amb la venda a Joan Roís de Liori d'un censal carregat sobre el vescomtat de Gallano, situat al regne de Sicília.¹²⁰¹

Aquest censal de 34 unces anuals, que havia estat venut pel preu de 3.000 florins moneda reals de València, i que estava carregat sobre les rendes del castell i terra de Gallano, el 12 de març de 1485 en la localitat andalusa d'Écija, va ser reclamat per Joan Roís de Liori al rei Ferran II el Catòlic, qui va manar una provisió per a que li foren pagades les dotze pensions endarrerides del dit censal, i que mentrestant Joan Roís de Liori gaudiria de les rendes del vescomtat de Gallano fins al cobrament de les quantitats que li devia Ramon de Perellós, senyor de la Motta de Sant'Anastasia i del vescomtat de Gallano¹²⁰².

Sabem que, malgrat del bescanvi fet amb el Magnànim del vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell, tanmateix el vescomte mai va renunciar a les possessions que li quedaven en el regne de Sicília, concretament a les senyories de Mistretta i Capizzi, cosa per la qual va protestar davant del monarca i va recórrer la decisió reial d'incorporar les dites senyories al reial patrimoni, davant de la justícia. Així, per un document, redactat el 22 d'abril de 1459 al palau reial de València, sabem que el vescomte li va demanar al nou rei Joan II d'Aragó que li remeteren, per par del protonotari, el canceller i els altres oficials del regne de Sicília, les còpies autèntiques que necessitava en la causa, que havia iniciat anteriorment davant la cort del Magnànim, contra els síndics de les universitats de Mistretta i Capizzi¹²⁰³.

Finalment, el 26 de juliol de 1465, amb motiu del matrimoni del seu fill, Joan Roís de Liori, amb Francina Centelles, el vescomte li va fer donació entre vius de totes les possessions que tenia en el regne de Sicília, juntament amb tots els seus drets, rendes i accions¹²⁰⁴. Possessions que corresponien amb la senyoria de Mistretta amb els seus casals de Reitano i Santo Stefano i la senyoria de Capizzi. Aquesta cessió havia d'ésser aprovada pel rei Joan II, qui ho va fer amb una provisió datada a Tàrrega el 22 d'abril

¹²⁰¹ SNAHN, Osuna, Caja, 1354, D. 1-10; Legajo 1, años 1467-1471; Protocolo, notari Lluís Collar, any 1471, f. s/n.

¹²⁰² ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, Caja 3. Vid. Col·lecció documental, Document 74

¹²⁰³ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 280 f. 98 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 45

¹²⁰⁴ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

del mateix any¹²⁰⁵, per aquest document sabem que les senyories de Mistretta i Capizzi van ser restituïdes a Joan Roís de Liori. Tanmateix el vescomte es reservava per a ell mateix, tots els drets i accions que li pertanyien a l'hora de recobrar de la corona els fruits i emoluments de les dites senyories durant el temps en que van estar segrestades per la corona, així com les rendes de la gabella del pa de la ciutat de Palerm¹²⁰⁶.

Per una reclamació judicial de l'any 1500, sabem que tots els papers i documents corresponents a la possessió i administració de les senyories que vescomte de Gallano tenia en el regne de Sicília es conservaven al castell de Riba-roja reunits en un memorial¹²⁰⁷. Finalment, va ser el rei Ferran el Catòlic el que va reintegrar de manera definitiva les senyories de Mistretta i Capizzi al reial patrimoni del regne de Sicília, en el Capítol XVI de les lleis atorgades al regne de Sicília, que van ser aprovades en Calataiud el 18 de maig de 1481¹²⁰⁸.

¹²⁰⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1907, Doc. 2. Vid. Col·lecció documental, Document 49

¹²⁰⁶ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

¹²⁰⁷ ARV, Procesos Criminales, Caixa N° 4398, Expedient 7, ff. 116 r. - 117 v., veure Col·lecció documental, Document 93. “Memorial dels procés actes e provisions que se'n portà lo senyor don Alonso, de Ribarroga, huy qu'es compta tres de dehembre del any Mil Quatrecentos Noranta Cinch: (...) “Ítem hun altre procés de forma de full e diversos querns de actes tot en una lligat. Ítem hun quern de forma de full sobre les rendes de Caprici e Mistreta. Ítem hun altre quern de forma de full sobre los fets de Gallano. Ítem hun privilegi en pergamí del Rey en Martí ab lo qual cançellà la carta de gràcia de Caprici e Mistreta. Ítem altra carta en pergamí o privilegi del rey en Martí ab lo qual lo rey en Martí creà lo Vezcomte en Vezcomte de Gallano. Ítem la venda en forma de Mistreta e Caprici feta primer per Ugo Lotta al Senyor Rey. Ítem hun privilegi del Rey en Martí ab lo qual li feu gràcia de sis grans de renda. Ítem huna carta en sa pública forma de metiment de possessió de Capici e Mistreta. Ítem una carta de venda feta de Mistreta e Capici per micer Ugo Lotta. Ítem hun trellat de un privilegi ab lo qual se mostra lo Senyor Rey creà al Almirall de Sicilia Vezcomte de Gallano. Ítem hun privilegi de la investitura de Gallano, feta per lo Rey don Alfonso al Vezcomte de Gallano. Ítem hun trellat auttèntich de certa venda e/o restitució de certs drets, feta per lo Vezcomte a Luis de Perellós. Ítem hun privilegi del rey en Martí ab lo qual lo dit Senyor Rey vené al noble don Sancho Roíz de Liori les terres de Mistreta e Caprici (...) Ítem hun privilegi ab lo qual lo Rey don Alfonso restitueix Caprici e Mistreta al Vezcomte. Ítem hun quern de certs articles sobre Mistretta e Caprici. Ítem quatre provisions reals e letres closes sobre lo fet de Gallano, Caprici e Mistreta. Ítem hun quern de paper de forma de full de les rendes de Mistreta. Ítem cinch provisions reals. Ítem una letra patent dirigida al Vezcomte de Gallano (...) Ítem hun quern de al·legacions sobre lo fet de Gallano (...) Ítem dos provisions reals (...) Ítem la declaratòria de les coses de Gallano. Ítem hun memorial en dos fulls de paper dels fets de Mistreta e Caprici. Ítem una instrucció sobre lo fet de Mistreta e Caprici”

¹²⁰⁸ RAIMONDETTA, Raimondo. (1673): Regni Siciliae Capitula novissime accuratiori diligentia impressa quibus accesserunt alia Capitula editi post annum 1525 nunquam antea impressa, Venècia, pp. 338 i 339:

“Quod terra Mistretae, et Capici sint de Regio demanio.

Item, peroche li terri de Mistretta, et Capici con gran fatiga, et dispisi in tempo de la maiestà del Signori Re don Alfonso divi recordii foro reducte al Sacro Regio demanio con privilegii fortissimi de cetero non potiri essere in tucto, ne in parte alienate: quinimmoo dovere perpetuo persistere in lo dicto Sacro Regio demanio: et etiam per li Capitoli del Regno decte terre demaniali no si ponno alienare: contra la forma deli quali privilegii, et Capitoli son state alienate et ocupate certe cose pertinenti al dicto Regio demanio. Suplica lo dicto Regno per parte de le terre: Placza ad sua Maiestà provedere, siano le dicte cose

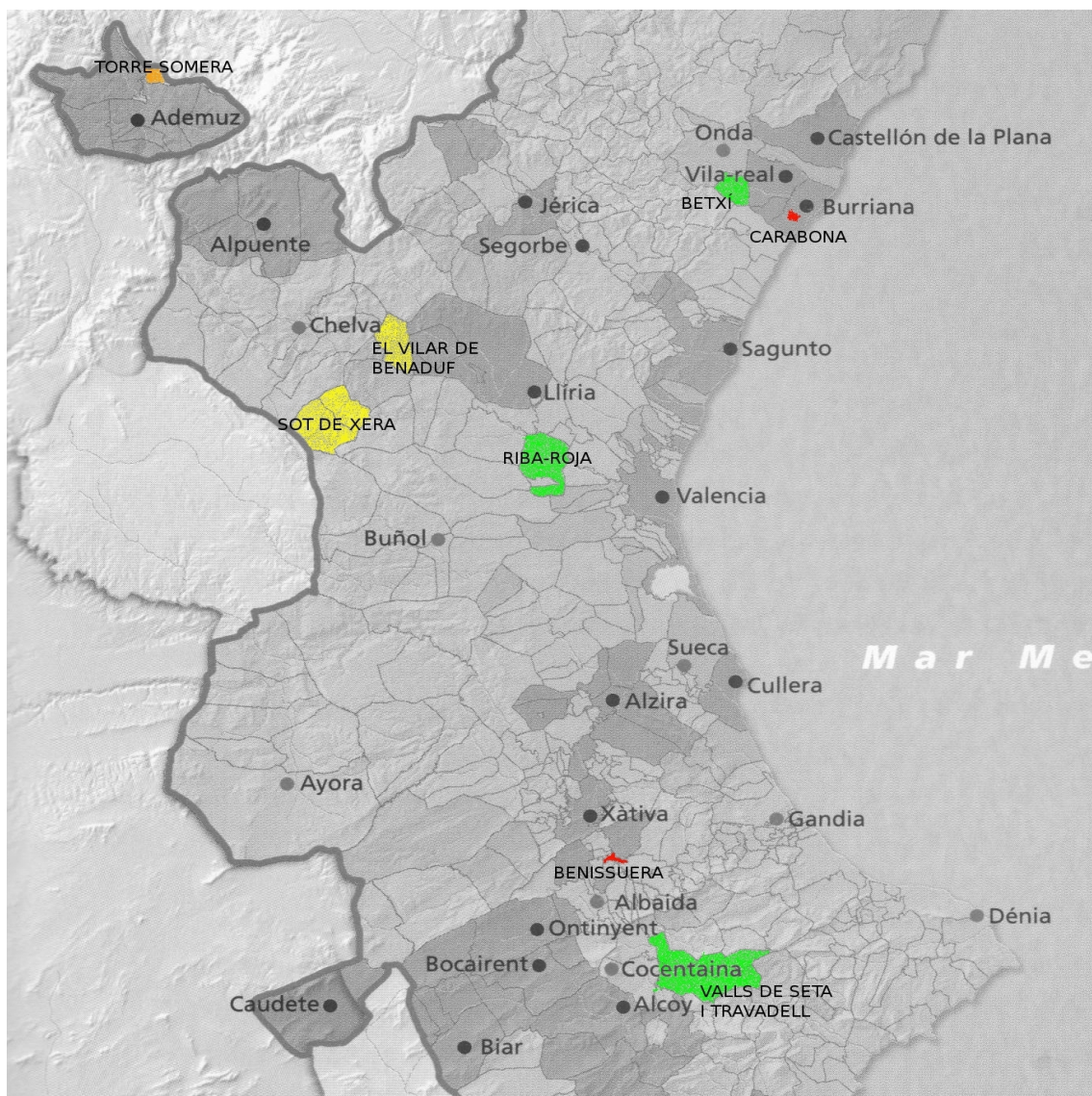
Tanmateix Joan Roís de Liori no va donar per perdudes les pertinències que havia posseït e el regne de Sicília i va intentar que el Rei Catòlic li restituïra les dites senyories. Sí be, va aconseguir que, en Écija el 12 de març de 1485, el rei Ferran II dictara dues provisions contra les universitats i els síndics de Mistretta i Capizzi. Així en la cort del virrei de Sicília, el 30 de novembre de 1485, van comparèixer els síndics de les universitat de Mistretta: Giorgio Lulario, Filippo de Maiore i Giovanni de lu Stimulo, i els de la universitat de Capizzi: Petrus Chachigla i Nicolaus de Mancusio, i seguidament, el 20 de desembre de 1485, va comparèixer també Jaume Liminyana de València, procurador de Joan Roís de Liori, aportant les dites provisions reials; tanmateix, poc després, el 24 de desembre de 1485, el virrei de Sicília va decidir no estimar les dues provisions reials i les executòries als síndics de Mistretta i Capizzi, ja que, segons ell, aquestes accions anaven en contra dels capítols del regne de Sicília, i per tant no li va donar audiència al procurador de Joan Roís de Liori¹²⁰⁹, amb la qual cosa la seua demanda quedava definitivament desestimada.

5.3.3 EL PATRIMONI SENYORIAL DEL LLINATGE I LES RENDES ORDINÀRIES.

reintegrate al sacro Regio demanio, secundo la forma de decti privilegii, et Capitoli. PLACET.

PLACET Regia Maiestati, quod dictae terrae, et eorum Casalia, et membra secretiarum pertinent in Regio demanio, nec possint in totum, vel in partem, alienari, aut in alium transferri.”

¹²⁰⁹ ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, Caja 3.

El patrimoni del regne de València.

En el regne de València, les bases territorials de la majoria dels llinatges nobles eren escasses, ja que predominava la menuda senyoria, en alguns casos diminuta, limitada a l'àmbit d'una menuda alqueria o llogaret. Aquest era el cas, en el nostre estudi, de Joan Torrelles, que era senyor de l'alqueria de Benissuera, situada en el terme de ciutat de Xàtiva, o de l'alqueria de Carabona, situada en el terme de la vila de Borriana, pertanyent a la seua esposa Caterina de Liori. Al costat d'aquestes menudes senyories, hi havia altres patrimonis de grandària mitjana, que abastaven una població més gran, una vall o un conjunt d'alqueries. Aquest seria el cas del patrimoni dels vescomtes de Gallano, format per les senyories de Betxi, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell. Finalment estaven els grans patrimonis senyorials, com els de l'orde de

Montesa, el patrimoni de Maria de Luna convertit després en ducat de Sogorb, i el patrimoni del duc de Gandia Alfons el Vell, a partir del qual es formarien posteriorment tant el comtat de Dénia i la baronia d'Arenós, com a finals del segle XV el nou ducat de Gandia, en mans de la família Borja¹²¹⁰.

Tanmateix, dins dels dominis senyorials d'un mateix llinatge tampoc existia una uniformitat pel que fa a les seues senyories, ja que en general es tractava d'una agregació de diferents senyories inconnexes, que s'havien concentrat al llarg dels anys en mans d'un mateix llinatge. En el cas del patrimoni dels vescomtes de Gallano, la primera senyoria, Betxí, va ser donada en 1407 per Gil (II) Roís de Liori al seu fill Sanç (I) Roís de Liori, qui després, en 1409, va comprar la senyoria de Riba-roja a la seua sogra, Ramoneta de Riusech, i finalment, el seu fill, Sanç (II) Roís de Liori, en 1455, va bescanviar amb el rei Alfons V el vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell.

En general, una senyoria poblada per mudèjars constituïa un patrimoni més rendible que una altra poblada per cristians, ja que les possibilitats d'explotació econòmica i de pressió fiscal per part del senyor, eren superiors, en canvi una senyoria de poblament mixt, suposava l'existència de diferents tipus de rendes, de drets jurisdiccionals diferents i una diversa pressió fiscal sobre cada categoria de vassalls¹²¹¹. En el cas de les senyories mixtes, poblades per musulmans i cristians, en general, la pressió exercida sobre els vassalls era major sobre les aljames mudèjars que sobre les universitats cristianes. Aquest era el cas del patrimoni que el llinatge Liori tenia en el regne de València, ja que les seues senyories estaven poblades majoritàriament per mudèjars, mentre que els cristians suposaven una minoria.

Així mateix, l'estructura de les rendes senyorials pertanyents als patrimonis dels diversos llinatges estaven fossilitzades, ja que tant la tipologia de les rendes com els percentatges i la quantia dels tributs eren invariables en el temps. Per la qual cosa, els senyors no podien obtenir majors ingressos per aquesta via de les rendes ordinàries, ja que no podien afegir noves rendes o apujar les existents, per que ho impedien, tant les cartes de poblament com els acords aprovats amb les comunitats camperoles en temps passats¹²¹², tal com havien de jurar els senyors en el moment de prendre de possessió de

¹²¹⁰ TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dénia en tiempos de Alfonso el Viejo. Rentas y poder señorial*, València, p. 115

¹²¹¹ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político en el reino de Valencia (1416-1446)*, Valencia, p. 112

¹²¹² TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dénia ... Op. cit.*, pp. 117-118

les seues senyories, així mateix, la prudència aconsellava no estrènyer en excés els camperols, ja que els vassalls podrien marxar del senyoriu en busca de millors perspectives, sí tenim en compte el context de l'època, que és caracteritza per un fort retrocés demogràfic, així com l'atracció dels nuclis urbans o l'emigració a l'exterior¹²¹³.

Les rendes ordinàries de les senyories destaquen per la diversitat dels conceptes pels quals es percebien, però, en general, solien correspondre amb: el terç-delme de la producció agrícola, el cobrament de censos emfitèutics sobre les terres conreades, la partició de les collites de terminats productes agrícoles, els impostos personals i col·lectius, com els besants i altres tributs, els beneficis del monopoli senyorial, els impostos sobre la producció artesanal i sobre el consum, i els ingressos derivats de l'exercici de la justícia senyorial¹²¹⁴. Anem a analitzar ara els diversos conceptes de les rendes ordinàries que constituïen la base del poder econòmic del patrimoni senyorial:

Primerament, veurem les rendes que gravaven la producció agrícola: aquestes eren el *terç-delme* en teoria era una tercera part del delme eclesiàstic que li corresponia a la monarquia, i que aquesta havia cedit a la noblesa laica. Associat al sistema emfitèutic estaven els *censos emfitèutics* sobre les terres conreades, o la *carta de censos* com també se l'anomenava, era una renda fixa i perpetua pagada al senyor pels seus vassalls a canvi de l'explotació d'una tenència agrícola, podia ser en metàl·lic, en espècie o mixta¹²¹⁵. També els *rèdits dels fruits*, rendes que consistien les *particions de fruits* que podien ser en metàl·lic, tanmateix el més corrent era que foren en espècie, i consistiren en un pagament en espècie corresponent a una part de la collita conreada pel camperol.

En el nostre estudi el terç-delme i els censos emfitèutics eren les rendes més comunes en les tres senyories, i les més importants de totes a efectes recaptatoris, ja que en Riba-roja representaven el 52 % de les rendes ordinàries i en les valls de Seta i Travadell representaven el 70 %. Tanmateix hi havia una gran diferència entre el que pagaven els vassalls cristians del que pagaven els musulmans. Així els cristians de Betxí pagaven 2/11 parts de la collita en l'horta, i entre 1/8 i 1/11 part en el secà, depenent de la partida, en canvi els musulmans pagaven 1/4 part de la collita en l'horta, i entre 1/6 i 1/10 part en el secà. En Riba-roja, els cristians pagaven 1/10 part de la collita en l'horta, i en el secà el terç-delme, mentre que els musulmans de Riba-roja en les terres de regadiu pagaven entre 1/5 i 1/8 part de la collita més el terç-delme, i en terres de secà

¹²¹³ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 123

¹²¹⁴ Ídem., pp. 113-116

¹²¹⁵ HINOJOSA MONTALVO, José. (2002) *Diccionario de historia ...* Op. cit., V. I, pp. 519-520

pagaven 1/10 part dels fruits més el terç-delme. Així mateix en les valls de Seta i Travadell els cristians de Gorga pagaven el terç-delme per les terres situades en el secà, mentre que els vassalls musulmans pagaven entre 1/3 i 1/5 part.

Hi havia algunes produccions agrícoles que estaven gravades de manera específica, com era el cas de l'olivera, la vinya, les hortalisses, el lli, la pansa, i fins i tot matèries primeres per a l'artesania com el lli, l'espert i la fulla de morera. En la senyoria de Betxí, l'olivera partia a 1/4 part, en la vall de Travadell a 1/9 part i en la vall de Seta a 1/2 part. En la senyoria de Betxí, la vinya partia a 1/6 part, el lli a 1/6 part i les hortalisses a 1/6 part. En la senyoria de Riba-roja, es pagaven 6 diners per figuera i 1/10 part pel *dret d'espert*, també sabem que la producció de vi, oli i fulla de morera era important, ja que entre les tres representaven un 9 % de les rendes ordinàries de Riba-roja.

Seguidament, veurem els impostos sobre les persones i els col·lectius: que eren els impostos que gravaven tant els individus com les comunitats, com el *besant* o la *peita*, l'*almagram*, el *morabatí* i la *cena*; així mateix, les prestacions personals com la *sofra* i els *jornals*. Aquests solien estar recollits en les cartes de poblament i suposaven una petita part de les rendes ordinàries, en Riba-roja representaven el 6 %, en canvi en les valls de Seta i Travadell representava el 14 %, ja que pràcticament només gravaven a la comunitat mudèjar.

El *besant* era un impost que havia de satisfer a la hisenda reial cada família musulmana del regne de València¹²¹⁶. L'*almagram* era un impost que s'aplicava als caps de família mudèjars, sobre les rendes agràries del regadiu, impost que es pagava al senyor, per les terres, heretats i dret d'aigua que tenia cada poblador musulmà¹²¹⁷. El *monedatge del morabatí*, era un impost que es satisfieia al rei per a que mantinguera la llei de la moneda del regne, se cobrava el dia de sant Martí cada 7 anys, es pagava per cada casa o heretat avaluada en un mínim de 15 morabatins, i el pagaven tant mudèjars com cristians¹²¹⁸. La *cena* era l'obligació de subministrar queviures i demés necessitats al manteniment de les persones reials, es transformarà en una quantitat en metàl·lic que percebien els senyors¹²¹⁹. Les obligacions personals dels vassalls mudèjars respecte del

¹²¹⁶ Ídem., v. I, pp. 347-348

¹²¹⁷ Ídem., v. I, pp. 180-181

¹²¹⁸ Ídem., v. III, pp. 143 i 172-173

¹²¹⁹ Ídem., v. I; pp. 511-512

senyor eren conegudes com *sofra*¹²²⁰ o *jornals*: consistien en la prestació de treballs gratuïts per al seu senyor, com el de treballar les vinyes i els horts, els subministrament de llenya, i la utilització de bèsties de càrrega en feines de transport.

En el nostre cas, els mudèjars de les tres senyories de Riba-roja, Betxí i les valls de Seta i Travadell, pagaven besants per cada casa, i en la de Riba-roja també pagaven almagram; tanmateix els cristians pagaven dues gallines per casa. En el pagament d'altres drets també es diferenciaven les receptives comunitats, així mentre que en Riba-roja els cristians havien de lliurar per Nadal un moltó per casa, els musulmans havien de lliurar 40 gallines i 22 sàrries de llenya; en canvi en la vall de Travadell 1 arrova de mel, 2 arroves de pansa i una gallina, i en la vall de Seta el mateix però en lloc d'una arrova de mel eren dues. Pel que fa als serveis personals, en el cas de les senyories de Betxí i les valls de Seta i Travadell, consistien en treballar en els horts i les vinyes del senyor, així com el transport gratuït fins a una certa distància, 4 llegendes, i l'obligació d'aportar llenya al senyor; tanmateix en la senyoria de Riba-roja, consistia en el dret de sofrà, que es pagava en diners a raó de 5 sous per casa, més el dret de llenya, a raó de 2 lliures 15 sous.

A continuació, veurem els drets privatis del senyor: eren aquests els beneficis l'explotació de les instal·lacions dedicades a la transformació i distribució de les activitats productives, tant de la producció agropecuària com de la industrial. La molta dels cereals, la cocció del pa, la preparació i comercialització de la carn, el premsat de les olives, l'elaboració del vi, la producció dels productes com el paper, el ferro o la ceràmica. També pagaven impostos la possessió per part del senyor del domini útil sobre determinats immobles urbans i parcel·les de terra. Altres ingressos eren el monopoli de la redacció de document a través de les escrivanies i les corts del justícies locals. Finalment, els beneficis obtinguts per l'ús de les terres ermes per al pasturatge dels animals, i de l'explotació dels altres recursos naturals de les seues senyories¹²²¹.

En el cas de la senyoria de Riba-roja s'arrendaven els monopolis senyorials a canvi d'una renda anual. Així els dos molins s'arrendaven per 100 lliures, el molí paperer per 50 lliures, la carnisseria per 60 lliures, el forn per 25 lliures, els banys per 30 lliures i la ferreria per 7 lliures i 10 sous, la quantitat resultant, 6.450 sous, representava el 21 % de les rendes de la senyoria; així mateix, l'arrendament de 3 cases per 50 lliures cascuna i tres cases amb corral pel mateix preu, representaven altres 6.000 sous de

¹²²⁰ Ídem., v. IV, pp. 193-195

¹²²¹ TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dénia ...* Op. cit., p. 45

renda, als quals hem de sumar l'arrendament de parcel·les plantades de moreres per altres 1.200 sous, Oliveres per 500 sous i vinyes per 1.000 sous, tot plegat suposaven altres 8.700 sous anuals, que representaven el 29 % de la renda ordinària de Riba-roja, a causa que els senyors havien invertit en la reparació i construcció de nous monopolis i en la posada en conreu de noves terres. En els casos de les senyories de Betxí i les valls de Seta i Travadell la importància dels drets privatis era menor, ja que *l'arrendament dels herbatges i carnatges* suposava el 14 % de les rendes de la vall de Seta, però només el 4 % de la vall de Travadell, i en la senyoria de Betxí es pagava 1/10 part del bestiar oví i cabrú, i també s'arrendaven els monopolis del molí fariner i l'escrivania. Així mateix també es pagava per l'ús del monopolis senyorials, ús que amés era obligatori per als vassalls. En Betxí es pagaven 3 almuds per cada cafís per la molta de les olives; en les valls de Seta i Travadell, 1 barcella per cada cafís; i en la senyoria de Riba-roja es pagava: 20 diners per casa pel *Dret del forn*, 1 almud per cafís pel *Dret d'alcaïdat*, 6 diners pel *Dret de bany* i 2 lliures 15 sous pel *Dret de llenya*, així mateix els musulmans de Riba-roja pagaven pel *Dret de farratge* 1/20 part més el terç-delme, i pel *Dret d'alfals*, en l'Horta 1/5 part a raó de 5 sous per tafulla i sí era novell només 2 sous; pel que fa al ramats pagaven 1 diner per cap de ramat i per rusc d'abelles.

Seguidament, anem a veure els impostos sobre la producció artesanal i sobre el consum; es tracta dels impostos derivats del tràfec comercial dels productes de consum, com eren: *L'Almoixerifat* "Muxerifani", impost sobre les mercaderies que entraven i sortien d'una comarca o localitat. També el *Pontatge*, sobre les mercaderies que travessaven un pont. Sabem que en la senyoria de Riba-roja, existia el *Dret del pont* pel qual s'havia de pagar una res per cada ramat, i si n'eren francs, 5 sous. Així mateix, en Riba-roja, també s'havia de pagar 5 sous de cada fornada que es feia en els forns de ceràmica.

A continuació tractarem dels impostos derivats de l'exercici de la justícia. L'exercici de la justícia dels senyors sobre els seus vassall, aportava copiosos ingressos als senyors, encara que fora de manera més irregular, ja que el senyor es reservava una tercera part de totes les multes i sancions pecuniàries que es pogueren imposar en les seues senyories. El senyor era competent per a jutjar qualsevol causa que ocorreguera dins de la seua senyoria, ja que disposava en el seu territori de la *jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi*¹²²².

¹²²²

HINOJOSA MONTALVO, J. (2002) *Diccionario de historia ...* Op. cit., v. II, pp. 583-586

El mer i mixt imperi, la jurisdicció alta i baixa, equivaldrien amb la jurisdicció civil i criminal, de fet el mer i mixt imperi, constituïen dos graus de jurisdicció, el que suposava un lucratiu privilegi, ja que el senyor podia substituir els càstigs corporals per sancions econòmiques. El *mer imperi*: era el grau superior de jurisdicció i s'aplicava sobre crims públics: lesa majestat, falsificació de moneda, adulteri, assassinat, parricidi, apropiació de diners públics, falsificació i ocultació testamentària, suborn, prevaricació, robatoris majors i menors comesos per estrangers, hostalers, armadors o mariners, injúries, pintures i cançons difamants, destrucció de sepulcres, destrucció de mercaderies o queviures, falsificació i alteració dels pesos i les mesures, agressions amb resultat de mort, ferides o contusions que suposaren vessament de sang. En canvi el *mixt imperi*: resolia reclamacions per restitució a menors, ciutats, pobles, esglésies, incapacitats i absències en el servei de la cosa pública, per guerra, captiveri o delegació¹²²³.

El senyor que disposava de mer imperi estava capacitat per a imposar penes de mort, mutilació, desterrament i flagel·lació; perseguir els malfactors i empresonar-los, podia substituir els càstigs corporals per multes econòmiques, disposava de dos instruments de càstig molt característics: la forca i el costell (igual a la picota castellana), els titulars de mer imperi podien actuar d'ofici per via d'inquisició i tenien una important font d'ingressos en les penes pecuniàries imposades. Aquestes eren: les *multes i penes*, que els vassalls patien o satisfien en diners, les *calònies*, la part de les multes que cobrava el senyor¹²²⁴, el *ban*, pena o multa pecuniària que s'imposava per l'incompliment d'una llei o acord¹²²⁵, els *emoluments*, benefici pecuniari que s'obtenia com a retribució d'un càrrec o la prestació d'un servei, i finalment estaven els *esdeveniments*, productes i beneficis que s'obtenien d'una propietat o càrrec. Totes elles eren rendes esporàdiques que de tant en tant percebien els senyors pels més diversos conceptes, però que tenien la seua importància.

Finalment anem a veure els drets de lluïsmes i fadiga, ja que en el regne de València, l'emfiteusi es concretava en un *cens* amb domini que facultava al senyor directe i el seus successors el cobrament d'un cànon o cens anual (en metàl·lic o espècie), i també a percebre el *lluïsmes* i exercir la *fadiga*, i en el cas més extrem al

¹²²³ Ibidem.

¹²²⁴ Ídem., v. I, pp. 419-420

¹²²⁵ Ídem., v. I, pp. 262

comís de l'heretat¹²²⁶. El *lluïisme*, era el dret senyorial a percebre una dècima part del valor de la venda d'un bé emfitèutic entre dos particulars, impost que pagava el venedor; la *fadiga*, era el dret de prelació del senyor a apropiar-se del domini directe d'una propietat quant el camperol emfiteuta volia cedir-la a un tercer, pel mateix preu que aquest la volia vendre. En la senyoria de Betxí, el lluïisme corresponia a raó de 2 diners per lliura de valor (un 10 %); de la mateixa manera es valorava en la senyoria de Riba-roja respecte als mudèjars, tanmateix el cristians pagaven només 1 sou de cada 30 sous (es a dir un 3,33 %); pel que fa a la vall de Seta, també es valorava a raó de 2 sous per lliura, mentre que en la vall de Travadell era la senyoria que tenia el lluïisme més alt, amb $\frac{1}{4}$ part del valor dels béns (el 25 %).

Pel que fa a les rendes ordinàries que hem vist, el senyor no tenia marge de maniobra, ja que no podia alterar ni la seua tipologia, ni els nivells d'exacció, ni tampoc els procediments de gestió, ja fora per mitjà de la gestió directa de les rendes o del seu lloguer. Per la qual cosa, els senyors per a fer front a períodes de crisi econòmica, havien de cercar altres recursos complementaris, ja que les rendes ordinàries, malgrat que suposaven uns ingressos regulars i previsibles, eren tanmateix del tot insuficients per afrontar el progressiu creixement de les despeses nobiliàries, durant tota la baixa edat mitjana, però sobretot eren més necessàries per a fer front a les despeses extraordinàries, com era el pagament de la dot de la núvia, en cas de casament, o el pagament de les llegats testamentàries, en cas de defunció del senyor, el pagament del servei a la corona per les corts en cas de derrama del braç militar, o qualsevol altre imprevist¹²²⁷, com va ser per exemple l'apressament del duc de Gandia en la batalla de Nájera, o el robatori, fet per uns corsaris, dels béns mobles dels vescomtes de Gallano. Així la resposta per part dels senyors a la caiguda de les seues rendes ordinàries, va ser l'exercici del seu poder feudal i coercitiu sobre els seus vassalls, exigint cada vegada més subsidis i donatius extraordinaris a les universitats i aljames de les seues senyories. Ja que la insuficiència dels patrimonis senyorials, amb la contínua caiguda de les rendes, no va ser compensada amb una reducció similar de les despeses senyorials, el desfament entre ingressos i despeses es compensava amb un fort endeutament dels llinatges, que afectaven greument tant a la família noble com als seus vassalls¹²²⁸. En

¹²²⁶ GIL OLCINA, Antonio. (2012): *Singularidades del Régimen Señorial Valenciano. Expansión, declive y extinción de la Señoría Directa*, Alacant, p. 19

¹²²⁷ TOMÁS BOTELLA, Bernardo. (2013): *El condado de Dénia ...* Op. cit., p. 120

¹²²⁸ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 125

aquestos casos el senyors es veien obligats a demanar auxilis als seus vassalls, i carregar censals sobre les aljames i universitats de les seues senyories, com veurem en el nostre estudi. Així mateix els senyors s'aprofitaven de les dificultats dels seus vassalls per a prestar-los diners a crèdit i d'aquesta manera augmentar les seues rendes amb les pensions dels censals que els venien els seus vassalls i que carregaven sobre els seus béns.

Tot plegat va originar un canvi en els ingressos de les seues senyories, reduint la importància del ingressos provinents de rendes ordinàries, i augmentant en canvi la importància dels ingressos extraordinaris en forma de subsidis i donatius, així com dels beneficis derivats dels préstecs atorgats a les corresponents aljames i universitats¹²²⁹.

Així mateix, la resposta de la noblesa per a fer front al seu elevat tren de vida mentre comptaven cada vegada amb uns ingressos menors, va ser cercar noves vies per aconseguir més recursos. Així alguns llinatges van millorant la producció de nous conreus, molt més especulatius, com l'arròs o el sucre, altres van combinar els ingressos agrícoles amb altres produccions artesanals especialitzades com eren les indústries ceràmica i tèxtil, altres van participar en operacions especulatives de compravenda de productes agrícoles i comercials. Així mateix alguns llinatges van cercar noves fonts d'ingressos fora dels seus dominis, de manera que van participar en les campanyes militars de la monarquia, i fins i tot alguns nobles es van dedicar al cors. Altres llinatges van entrar a formar part de l'administració, tant local com de la mateixa monarquia. Tanmateix, la principal via utilitzada per la noblesa per a completar les seues rendes, va ser la inversió en els sistema creditici del deute, deute tant públic (municipal, reial i de la Generalitat) com privat¹²³⁰. Ja que, la compra de censals, sobretot del deute públic, es va convertir en una forma d'aconseguir rendes d'una manera regular, amb un baix cost d'administració, en comparació amb les rendes ordinàries, el que va fer que la compra de censals fora cada vegada més important per part de les hisendes nobiliàries, així van haver cavallers que només disposaven de rendes en forma d'inversions creditícies, i que no tenien cap senyoria, eren aquells “militars sens heretats” i “nobles sens heretats” de que parlava el document de “la Taxació feta en cas de redempció de host i cavalcada”¹²³¹.

¹²²⁹ Ibidem.

¹²³⁰ TOMÁS BOTELLA, Bernardo (2013): *El condado de Dénia ...* Op. cit., pp. 120-121

¹²³¹ ARV, Curie Valentie, Núm. 240, ff. 87-90. Vid. LLORCA, Fernando (1997) *Sublevación ...* Op. cit., pp. 82-85: “TAXACIO per la Maiestat del Senyor feta en cas de redempció de host e cavalcada.

En aquest apartat estudiarem, una per una les rendes de les senyories que els vescomtes de Gallano posseïren en el regne de València. Després de tornar al regne de València, Sanç (II) Roís de Liori es va fer càrrec de l'administració de les seues senyories de Betxí i Riba-roja i les valls de Seta i Travadell. Tal com podem veure en el cens de 1510, hi havia gran diversitat en les distintes senyories pel que fa al poblament de cases de cristians i mudèjars, i també de l'existència de cap de bestiar, així mateix, hem afegit a aquestes dades el valor en sous de les rendes anuals de cascuna senyoria, amb la qual cosa hem elaborat el següent quadre.

	Riba-roja	Betxí	Valls de Seta i Travadell
Numero de cases: Cristians i Musulmans	121	176	202
Caps de bestiar	1.273	1.809	11.606
Rendes ordinàries anuals, valor en sous	30.300	15.000	12.300

Del quadre anterior podem deduir que la principal senyoria, pel que fa a l'extensió, els caps de ramat i el nombre de vassalls, era la senyoria de les valls de Seta i Travadell, però, en canvi, econòmicament aquesta senyoria estava formada per terres d'interior que comptaven amb poca aigua de rec, per la qual cosa la seua producció era principalment conreus de secà com l'olivera, però, en canvi era abundant en ramaderia, tanmateix la senyoria de les valls de Seta i Travadell era la que menys rendes ordinàries proporcionava pel seu caràcter muntanyenc, així hem calculat que produïa unes rendes anuals al voltant dels 12.300 sous. Li seguia en importància, tant en nombre de veïns com en caps de ramat, la senyoria de Betxí, aquesta tenia una economia més diversificada, ja que comptava amb una petita horta de 900 fanecades, mentre que la resta del territori estava dedicat als productes de secà i també a la ramaderia. Tanmateix aquesta senyoria no era la que més rendes aportava, ja que la seua horta era molt reduïda, cosa per la qual les rendes ordinàries que produïa estaven al voltant dels 15.000 sous anuals. Finalment, la darrera de les senyories en nombre de vassalls i també de caps de bestiar era Riba-roja, la qual tanmateix tenia una agricultura de regadiu molt més desenvolupada, ja que regava una gran horta situada en les dues riberes del riu Túria, horta on es produïa fins i tot arròs i canyamel, mentre que la resta del territori estava dedicat als conreus de secà i a la ramaderia. Aquesta era la senyoria que més

rendes ordinàries produïa, a mitjans del segle XV produïa al voltant dels 20.000 sous anuals, però a finals de segle les rendes van augmentar fins els 30.300 sous amb les millores introduïdes pels nous senyors Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada.

Anem a fer ara un repàs molt més exhaustiu de cadascuna de les anteriors senyories centrant-nos en les rendes ordinàries que s'extreien en cadascuna, començant per la de Betxí, ja que va ser la primera que va adquirir el llinatge Liori en 1403, seguida de Riba-roja, comprada en 1409 i finalment les valls de Seta i Travadell, bescanviades en 1455.

5.3.3.1 La senyoria de Betxí

La senyoria de Betxí es troba situada al peu de la Serra de l'Espadà (en la comarca de la Plana Baixa), a uns 105 metres d'alçària sobre el nivell del mar, la major part de la superfície del seu terme, uns 21'10 kilòmetres quadrats, és plana, a excepció d'un menut sector al sud-oest, on de fet ja comencen les estivacions de la serra d'Espadà, i les muntanyes principals són la muntanyeta de Sant Antoni (183 m.) i el Solaig (232,5 m.), el riu Sec, anomenat també Sonella, creua el terme en direcció de nord-oest a est¹²³². La major part de la superfície del terme estava ocupada principalment per terres de secà, on es cultivaven garrofes, vinyes, oliveres i altres arbres fruiters com les moreres i les figueres, les partides dedicades als conreus de secà eren el Bovalar, que estava situat al sud-est del terme, la Foia situada al nord-oest "*entén-se del riu a Solaig y fins al Bovalar*", i el Benilcamp situada al nord-est "*que és dellà lo riu*". Dues fonts, la de Fontanars i la Canaleta, subministraven l'aigua per mitjà d'una sèquia, que en el seu començament era subterrània, on es recollia, en el llit del riu Sec, l'aigua subterrània provinent de les muntanyes de la serra, i que discorria uns 3 kilòmetres pel marge dret del riu fins arribar a la bassa del poble, i després de passar pels molins es distribuïa per tota l'horta. Els conreus de regadiu eren el blat "forment", l'ordi, les llegums, les hortalisses i altres arbres fruiters. L'horta era l'espai que hi havia entre la població i la marge dreta del riu Sec, la seua superfície abastava unes 900 fanecades, i anava des del Pontarró, al nord de la població, fins al Vallet, al sud de la mateixa, on confrontava amb la partida del Bovalar, els límits de les dues partides no estaven clars, ja que l'horta s'anava ampliant en aquella direcció. En l'economia local, era important també la

¹²³²REMOLAR FRANCH, Alfred. (1999): *Toponímia rural del terme de Betxí*, Betxí, p. 21.

ramaderia de bestiar oví i cabrum, ramats que estaven situats a les partides de secà, al mateix temps que els seus fems servien per fertilitzar les terres.

L'origen de la població de Betxí el podem datar als segles XI-XII, quan els nous pobladors van construir la sèquia i la torre de defensa de l'alqueria¹²³³, en la part de la població que correspon a l'antiga alqueria islàmica, encara es contenen les traces típiques de d'urbanisme islàmic, com els carrers estrets i tortuosos, i fins i tot, hi havia algun atzucac sense sortida. En el moment de la conquesta cristiana de les comarques del nord del territori valencià, Betxí es va retre als cristians sense oposar resistència, ben segur en una data que va de la conquesta de la vila de Burriana, en la pasqua de 1233, fins a la rendició dels castells d'Almenara, la Vall d'Uixó, Nules, Eslida i Castro en l'any 1236, gràcies a aquesta rendició pacífica els seus habitants musulmans van poder continuar conreant les seues terres i vivint en les seues cases¹²³⁴.

El terme de Betxí apareix citat a les cartes de poblament de les viles veïnes: a la de Burriana de 1233, a la d'Onda de 1248, i a la de Vila-real de 1274, més tard al segle XIV es van amollonar els termes de Betxí i Nules a instància de Gelabert de Centelles, senyor de Nules, i de l'arquebisbe de Saragossa, senyor de Betxí, mentre que no hi ha cap referència documental dels límits que separaven la senyoria d'Artana de la de Betxí¹²³⁵. En el document de donació de Betxí, fet el 27 de juny de 1407 per Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia, al seu fill Sanç (I) Roís de Liori, apareixen citats els límits de la senyoria¹²³⁶ "*ell castillo e lugar de Bechín, en el Reyno de Valencia sitiado, el qual confronta e parte términos con términos de Vila-real, con términos de la baronia de Nubles, con términos de Artana e con términos de Onda*". En un altre document de 1610, apareix la següent descripció: "*La vila y baronia de Bechí està situada e set o huyt legues de la present ciutat, y afronta ab lo terme de Vila-real y de Onda, y altres*"¹²³⁷.

Des del mateix moment de la conquesta cristiana, Betxí va ser una senyoria de població mixta, però amb predomini de la població musulmana pràcticament fins a l'expulsió dels moriscos, a principis del segle XVII. Una senyoria no especialment dòcil

¹²³³ MESADO GIMENO, Xavier. (2007): "Hipòtesi sobre l'origen de la vila de Betxí", *Vila de Betxí*, nº VII, Betxí, p. 81

¹²³⁴ MESADO GIMENO, Xavier. (2009): "Betxí als segles XIII i XIV", *Vila de Betxí*, nº IX, Betxí, p. 81

¹²³⁵ Ibidem.

¹²³⁶ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 113 v–118 v. Vid. Col·lecció documental, Document 10

¹²³⁷ ARV, Reial Audiència, Processos 1333, Part II, Lletra M., ff. 57 rº – 59 rº.

per als seus senyors, doncs sabem, que en 1277 va quedar destruïda durant la segona revolta dels mudèjars valencians, i també que al segle XIV, durant la Guerra dels dos Peres, els seus habitants es van aliar amb els enemics castellans, per la qual cosa en 1365 van ser perdonats pel rei Pere IV el Cerimoniós. Pel que veiem, els senyors havien de preocupar-se per la seua seguretat i la dels seus vassalls cristians, per la qual cosa ja des de mitjan segle XIV es va edificar un primer castell¹²³⁸, i sobre del seues ruïnes el vescomte de Gallano va construït el seu Palau-castell entre els anys 1472 i 1477, edifici que, en bona part, encara es troba en peu, i que actualment s'ha començat a restaurar després de molts anys d'abandonament.

Durant els segle XIV i XV, Betxí va ser una senyoria amb població mixta, predominant puntualment la població cristiana (23 famílies cristianes i 18 musulmanes) a finals del segle XIV¹²³⁹, tanmateix durant tot el segle XV la població va ser majoritàriament mudèjar, sabem que en el darrer quart del segle XV, Betxí comptava amb vora 220 veïns musulmans, i només 35 cristians, amb la qual cosa sumava entre les dues comunitats, la quantitat de 255 veïns, població que es va anar reduint paulatinament al llarg del segle XV, ja que en el cens de 1510 només es comptabilitzen 176 cases entre les dues comunitats. Sembla també que les dues comunitats vivien separades en barris diferenciats, mentre que els musulmans habitaven en l'antiga alqueria, al voltant de la plaça de la Mesquita, que era el lloc on es trobava l'antiga torre defensiva de l'alqueria islàmica, tanmateix els cristians vivien al voltant de la plaça Major, lloc on es va edificar el nou castell¹²⁴⁰.

Amb la nova població cristiana que va vindre a viure a Betxí, el nucli urbà va anar creixent cap al nord, tot seguint el camí que anava a la vila d'Onda, situada fora de l'alqueria islàmica, es va crear una nova plaça, anomenada "En mig de la vila" o "Plaça de la vila", o simplement "la Plaça" (avui coneguda com la plaça Major), allà als voltants del castell senyorial, es van situar les cases dels pobladors cristians, cercant la seguretat del mateix, i en ella es situaven els monopolis senyorials de la carnisseria, el forn i l'hostal¹²⁴¹. Així mateix, al segle XIV es va edificar una església, situada un poc més amunt en una replaceta, anomenada "la placeta de l'Església", aquesta església, anomenada Santa Maria, era estreta i llarga i estava orientada cap a l'est, i al seu costat

¹²³⁸ MESADO GIMENO, Xavier. (2009): "Betxí als segles ... Op. cit., p. 92

¹²³⁹ Ídem., p. 91

¹²⁴⁰ Ídem., p. 94

¹²⁴¹ Ídem., p. 93

estava situat el cementiri cristià¹²⁴². Així, la població de Betxí cap al segle XV, abastaria des del carrer Barranc al sud, fins al que després seran la placeta de la Pietat i el carrer Sant Pere, al nord; i des de la sèquia a l'est, fins al camí Reial a l'oest.

Així mateix, també pertanyien al senyor dos horts que estaven situats a l'est del castell, un era l'anomenat “hort del Senyor” i l'altre “hort Nou”, també li pertanyien tres vinyes situades en el terme en la partida del Bovalar, i que eren conegudes com: “la Major”, “la de Vilanova” i “la de l'Aljub”; tant els horts com les vinyes eren treballats de franc pels vassalls mudèjars; també li pertanyia al senyor una almàssera d'oli i un molí fariner, aquest darrer a finals del segle XV estava destruït, i tot i així estava arrendat per 18 lliures anuals a Joan Llop¹²⁴³.

Gràcies al document de compravenda de la senyoria de Betxí, fet a 1 de juny de 1403, entre Peregrí Guillem Català i Gil (II) Roís de Liori, sabem que la propietat de la senyoria era en alou¹²⁴⁴, doncs estava franca de tota càrrega i dret senyorial, així mateix en el dit document s'esmentaven els drets i les rendes de la senyoria, els quals ja els hem comentat de manera genèrica més amunt, tanmateix entre els drets que

¹²⁴² Ibidem., p. 93

¹²⁴³ APCCV, Protocol N° 23.023, notari Guillem Exernit, any 1500, f. s/n

¹²⁴⁴ HINOJOSA MONTALVO, J. (2002) *Diccionario de historia ...* Op. cit., v. I, p. 197

corresponien als senyors de Betxí podem comentar-ne un d'específic, el dret al servei militar, ja que no l'hem comentat abans, el senyor disposava del servei d'*host*, *exercit* i *cavalcada*¹²⁴⁵.

Encara que no s'ha conservat la primitiva carta de poblament de Betxí, tanmateix amb ajuda d'uns documents de principis del segle XVI i altres de principis del segle XVII, hem pogut apropar-nos a la manera com es produïa l'exacció de la renda ordinària dels vassalls per part del senyor de Betxí¹²⁴⁶. No seria gens descabellat pensar que darrere la redacció de la carta de poblament de Betxí, feta en l'any 1611, hi havia l'antiga carta de poblament de Betxí, ja que el testimoni Jaume Constantí confessava haver vist que “*en la present vila y havia actes antichs*” que segons ell regulaven el pagament de les rendes al senyor, tant per feia als vassalls moriscos com als cristians¹²⁴⁷. Fins i tot, s'especificava en la carta de poblament de 1611 “*que del bestiar llanar y cabriu paguen lo delme que se acostumaba a pagar ans de la expulsió dels moros, que és de deu hu*”, i també, pel que feia a la reserva dels monopolis per part del senyor, s'especificava que “*en lo que ha respecte als preus y fors de dites regalies se guarde y serve lo ús antiguament acostumat*”, així mateix, pel que fa a l'establiment dels pesos i les mesures, es deia que el senyor “*los fa mercé dels pesos y mesures, grans i chichs, que solien ésser ans de la expulsió dels moros de la vila de Bechi*”¹²⁴⁸.

Per un altre document, de l'11 d'agost de 1610, sabem el que pagaven els vassalls de Betxí al seu senyor en concepte de renda¹²⁴⁹. Segons aquest document, cada casa

¹²⁴⁵ Ídem., v. II, p. 450. La *host*: era l'expedició ofensiva a llarga distància, exigible una sola volta a l'any, mentre durava el servei, el vassall corria amb les despeses de l'equipament, però si es perllongava el termini el senyor havia de córrer amb les despeses. La *cavalcada*: era l'expedició ofensiva de curta distància, exigible quan al senyor li semblara necessària, utilitzada generalment en accions frontereres, colps de mà, el termini era d'una setmana i el límit espacial era l'equivalent a una jornada de marxa menor.

¹²⁴⁶ MESADO I GIMENO, Xavier. (2011): “Estudi de la Carta de Poblament de Betxí de 1611”, *XI Vila de Betxí: La Carta Pobra de 1611*, Castelló de la Plana, pp. 122-186

¹²⁴⁷ ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletre M., f. 313 vº

¹²⁴⁸ ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletre M., ff. 221 r-232 v.

¹²⁴⁹ ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletre M., ff. 57 rº – 59 rº. “La vila y baronia de Bechí (...) solia tenir en temps de moros dos centes huytanta cases compreses quinze de cristians, y totes les dites cases solien respondre al Señor cascun any denou sous y deu per la sofra, morabatí y jornals, y més dos gallines per casa, refent lo Señor a huyt dinés per gallina, y la viuda pagava per tot quatre sous y cinch, sí no tenia fill no pagava jornals y com a viuda pagava una gallina, y la casa estant pagava per tot sis sous y deu. Totes les dites cases tenia lo señor la fadiga y en cas de venda lo loïsme a dos sous per lliura, y no feyen sens ningú, y lo mateix de les terres, tenia lo señor en la Orta de quatre una de tota manera de fruyts y gra, y del Bovalar de sis una, y de la Foya de huyt una, (...) y de Benilcamp (...) de deu una. Los crestians de onze dos en la Orta, en lo Bovalar de huyt una, en la Foya de deu una, y Benilcamp de onze una, (...) oliveres (...) pagaven de quatre una, y pagaven moltura de tres almuts per cafis, de les vinyes a honsevulla responien al señor al sisé en diners, alfarrasant-les y dexant la sisena tira per a el Señor, y aquella contant quaranta raïms per una rova y pagant dita rova a rahó de un sou y quatre, dels

pagava al senyor 19 sous 10 diners anuals en concepte de sofra, morabatí i jornals, més 6 sous 10 diners i 2 gallines per casa, d'aquestes propietats al senyor li pertanyia la fadiga en cas de venda, i el lluïisme a raó de 2 sous per lliura sobre el preu de la propietat venuda. El Senyor no cobrava censos per la propietat de la terra, només la participació dels fruits i els grans amb els vassalls. Els vassalls mudèjars partien les collites a raó de ¼ part en l'Horta, 1/6 part en el Bovalar, 1/8 part en la Foia, i 1/10 part en el Benilcamp. En canvi els cristians, partien les collites a 2/11 parts en l'Horta, 1/8 part en el Bovalar, 1/10 part en la Foia, 1/11 part en el Benilcamp. Tots els vassalls, partien les olives a ¼ part, i pel dret a moldre-les partien a raó de 3 almuds per cafís; les vinyes es partien a 1/6 part, alfarrassant-les i deixant la sisena tira per al Senyor i l'arrova de raïm es pagava a raó de 1 sou i 4 diners; el lli el partien al mateix for que els grans; i les hortalisses a una 1/6 part. El Senyor tenia la propietat dels monopolis senyorials, que consistien en dos forns, la tenda, l'hostal, la taverna, la fleca, la carnisseria, l'almàssera, els herbatges i l'hort del senyor. Tots els grans i els fruits havien de portar-los de franc els vassalls a la casa del senyor, i si calia dur-los a València el Senyor havia de pagar 2 sous i mig de port per cada cafís. Així mateix els moriscos prestaven al senyor serveis que consistien en portar la roba i demés pertinences del senyor a València i fins i tot a un altre lloc, dins o fora del regne de València, en tal cas els vassalls proporcionaven de franc totes les assembles, mentre que el senyor pagava la manutenció dels animals de càrrega. De la relació anterior en podem extraure el següent quadre impositiu del drets i les rendes ordinàries de Betxí:

DRETS I RENDES DE LA SENYORIA DE BETXÍ		
<i>Impostos personals</i>		
Per sofra morabatí i jornals	19 sous 10 diners	
Per cada casa	6 sous 10 diners, més dues gallines (o 16 diners)	
Les vídues	4 sous 5 diners, més una gallina (o 8 diners)	
<i>Partició de grans i fruits</i>	<i>Cristians</i>	<i>Musulmans</i>
En l'Horta	2 / 11 parts	1 / 4 part
En el Bovalar	1 / 8 part	1 / 6 part

llins responien al mateix for que dels grans, y de ortalices per concert de sis hu. Ítem tenia lo Señor en dita vila de Bechí forns, tenda, hort, hostal, fleca, carniceria, herbatge y altres drets que diuhem regalies (...) compresos los loïsmes (...), la partició dels grans al quart y los demés com desús està dit. (...) tots los desús dits grans y fruyts portaven los moros a casa lo señor sens ninguna paga, y sí era menester fer a València pagant lo señor dos sous y mig de port per cafís, (...) ab més los dits servicis y jurisdicció civil y criminal”.

En la Foia	1 / 10 part	1 / 8 part
En el Benilcamp	1 / 11 part	1 / 10 part
Oliveres		1 / 4 part
Vinyes	1 / 6 part (a 8 s. 4 d. l'arrova de raïm)	
Lli		1 / 6 part
Hortalisses		1 / 6 part
<i>Béns privatius</i>		
Per la moltura de les olives		3 almuds per cafís
Bestiar oví i cabrú		1 / 10 part
<i>Exercici de la justícia</i>		
Jurisdicció civil i criminal		
<i>Fadiga</i>		
<i>Lluïsmes</i>		a raó de 2 sous per 1 lliura

Així mateix, pensem que aquestes exaccions i particions es poden extrapolar fins a principis del segle XVI, i fins i tot al mateix segle XV, sí més no, són una bona orientació. Així mateix, sabem per un document de l'any 1508 que la partició de fruits per part dels cristians i musulmans de Betxí era la mateixa des de feia més d'un segle¹²⁵⁰, és a dir per als cristians 2/11 parts en l'horta i 1/8 part en la part del secà, ja que en aquest cas que es tracta de la partida del Bovalar, doncs l'horta s'expandia cap a aquesta partida.

No sabem el muntant total de les rendes de la senyoria de Betxí, però ens podem fer una idea aproximada, evidentment molt més baixa que la quantitat real, amb els preus anuals que es pagava per l'arrendament del drets i rendes de la baronia de Betxí. Quantitats que les hem resumit en el següent quadre:

Preu anual de l'arrendament de la senyoria de Betxí

<i>Any</i>	1436	1442	1462	1468	1500	1503
<i>Valor en sous</i>	12.000 s.	11.000 s.	12.050 s.	12.000 s.	17.500 s.	15.000 s.

¹²⁵⁰ ARV, Protocol N° 31.123, f. s/n°: "Primero de henero anyo del D VIII°. Nosotros don Alfonso de Cardona y dona Ysabel de Liori y de Cardona, senyores de la baronia de Bechí, por la presente damos la fadiga a vosotros, mossèn Gomiz de Zambrán, e Diego de Baessa, para que compreys un banqual de na Pampa, que stà entre dos assequias, que affruenta con tierra de Alí Cortopeig e con tierra de Sereig, y azemos vos merced que, como hoy es de sequano el dicho banqual, que trabareys en azerlo huerta, que nosotros os daremos agua para regarlo per el lugar que mejor se pueda regar, y como quiera que los cristianos partan de onze dos, azemos merced a vosotros que mientras el dicho banqual fuere vuestro, o de vuestros hijos, o hermanos, o toda la heredad fuese de uno de vosotros, es nuestra voluntad que no pagueys sino de ocho uno, aci como paga oy dia de la fecha, que es sequano. E sí caso fuere que lo vendiedes a otras personas, queremos que pague como paguan los otros cristianos, o moros, sí moro mercare, y sto firmamos de nuestros nombres, por meitrar la verdat d'ello. Don Alonso de Cardona e Dona Ysabel de Liori y de Cardona. (...) sí alguns fruyts dels dits banqual que haveu comprat de na Pampa, e la terra que haveu comprat de Cortoneig, se hauran de alfarrasar, axí com són figues y alfals, dels quals fruyts se paga lo dret de senyor en diners, volem, ens plau que lo dret de senyor dels dits fruyts no's pague sinó a la huytena part, ço és de huyt hu, restant les garrofes franques, vos dit en Diego de Baessa, e del oli paguen com acostumen pagar los cristians"

5.3.3.2 La senyoria de Riba-roja

La població de Riba-roja s'assenta en la ribera del riu Túria (en la comarca del Camp del Túria), el terme abasta 63,5 kilòmetres quadrats, la seua alçària s'estima en 125 metres sobre el nivell del mar, el seu terme afronta pel nord amb l'Eliana, la pobla de Benaguasil (la Pobla de Vallbona) i Benaguasil, pel sud amb Xest i Xiva, per l'est amb Quart de Poblet, Manises i Paterna, i per l'oest amb Vilamarxant¹²⁵¹. La zona nord del terme està formada per les terres al·luvials del riu Túria, terres que en l'edat mitjana constituïen la zona de l'horta, la qual era alimentada per les aigües del riu; a l'oest es troben les muntanyes menors del sistema Ibèric, amb una alçària màxima de 300 metres sobre el nivell del mar, la distribució del relleu pateix en dos el terme, al sud queda aïllat l'anomenat Pla de Quart, extensa planura sedimentària¹²⁵² que era una zona de conreu de productes de secà, aquestes dues darreres zones es dedicaven preferentment a la ramaderia alternant amb l'explotació de menuts boscos.

L'origen de Riba-roja és d'època musulmana, el seu poblament era concentrat, consistent en una població emmurallada, o *hisn*, combinat amb un poblament més dispers. Tanmateix a partir del moment de la conquesta cristiana l'hàbitat es concentrà en la població fortificada, mentre que la resta del terme estava deshabitat, ja que només es citen un nombre de cases habitades en el terme, entre cinc i nou, a *l'Horta de Juncar*. Va ser a partir de la conquesta cristiana, quan es va construir la fortalesa, com un castell i a la vegada casa senyorial, des del qual el senyor feudal controlava i governava la senyoria¹²⁵³. La població es va edificar sobre un menut pujol situat en la ribera del riu Túria, riu que tenia una profunditat de 14,5 metres, i rodejava la població per tota la part nord, la qual al mateix temps estava franquejada per dos barrancs, a l'est el *Barranc dels Moros* i a l'oest, un poc més allunyat de les muralles, el *Barranc de les Monges*, de manera que l'única zona desprotegida per la natura es trobava al sud. La disposició de la població, abocada sobre el riu Túria, ens fa pensar en una funció de vigilància, tan pel que fa al pas d'una ribera a l'altra del riu, ja que un pont de fusta hi comunicava les dues

¹²⁵¹ TOMÁS, José Luis de. (1986): *Ribarroja del Turia. A través de su historia I*, Riba-roja, p. 23

¹²⁵² MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja en la Edad Media (1238-1219)*, Riba-roja, p. 210

¹²⁵³ MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja ... Op. cit.*, p. 211

riberes¹²⁵⁴, com pel que fa al trànsit de mercaderies que baixaven pel mateix riu, com era el cas dels rais de troncs que baixaven des de les muntanyes cap a la ciutat de València. En la zona central-nord del regne de València, corresponent a les valls dels rius Millars, Palància i Alt Túria, la monarquia va concedir la majoria de les terres a la noblesa laica, mentre que la població musulmana va optar majoritàriament per romandre en el mateix lloc¹²⁵⁵.

Al llarg de l'època medieval la població de Riba-roja era mixta, predominant la població musulmana sobre la cristiana, les dues comunitats vivien en barris que estaven separats per una muralla, a l'oest de la població vivien els mudèjars en la part més alta i extensa, els cristians en canvi vivien a l'est en la part més baixa, formada per un sol carrer¹²⁵⁶. El terme de Riba-roja té una superfície de 6.542 hectàrees, es a dir 7.848 fanecades; una part, la més extensa, estava dedicada als conreus de secà; els principals productes eren: la vinya, doncs es produïa vi blanc i vermell, la garrofera, l'alfals, els arbres fruiters i sobretot l'olivera; en canvi, el regadiu ocupava les dues riberes del riu Túria, terres que constituïen l'horta de Riba-roja. El sistema del regadiu s'assentava en dues sèquies, una regava la marge dreta del riu i era coneguda com la sèquia de Riba-roja, o del *Quint*; mentre que l'altra discorria per la marge esquerra del riu, i era l'anomenada la sèquia *d'Orca*. La sèquia de Riba-roja rebia l'aigua de les sèquies de Vilamarxant, anomenades *Major* i del *Foc i sang*, aquesta darrera de propietat de Riba-roja, la sèquia de Riba-roja subministrava aigua per a la població, tant per als seus usos domèstics com per a les activitats econòmiques, i evidentment per a regar les hortes. La sèquia *d'Orca*, anomenada també *Jussana*, era la que regava tota la terra situada a la ribera esquerra del Túria entre les localitats de Vilamarxant i Paterna, lloc on la sèquia anava a morir altra vegada al riu; aquesta sèquia *d'Orca* estava situada en la marge esquerra del Túria, entre el riu i el terme de Benaguasil, rebia l'aigua de l'assut de Vilamarxant, que era de propietat de Riba-roja¹²⁵⁷, i el seu cabal era de 24 files ¼ d'aigua, ja que la sèquia tenia de fons tres pams i tres dits i d'ample set pams i mig, i la

¹²⁵⁴Ídem., p. 210

¹²⁵⁵GUINOT RODRÍGUEZ, Enric. (1999): *Els fundadors del regne de València*, V. I; València, p. 34. Els musulmans del nou regne de València van passar a convertir-se en mudèjars, conservant la religió islàmica, la llengua àrabiga i la seua pròpia personalitat, tanmateix, van quedar convertits en una minoria religiosa sota el domini dels nous senyors cristians. Les senyories eren nombroses, generalment menudes, i la seua població era diversa, en uns casos predominaven els cristians i en altres els musulmans, com era el cas de Riba-roja.

¹²⁵⁶ MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja ...* Op. cit., p. 212

¹²⁵⁷ Ídem., p. 242

cara de pedra de l'almenara mesurava set dits i mig¹²⁵⁸. Tanmateix el sistema de regadiu era molt més complex, ja que a partir de les dues sèquies mare, es derivaven altres sèquies menors, els braçals, i d'aquests naixien encara altres canals menors: la fila, la fillola, la cequiola i l'escorredor, que servien per regar tot l'espai agrícola. Tanmateix, altres regadius més menuts naixien d'unes fonts, l'aigua de les quals era recollida en una sèquia, aquest era el cas de la sèquia de Mandor, que va ser construïda en 1484 i que era aprofitada per a moure el molí paperer de Mandor. L'ús de l'aigua estava totalment regulat per unes ordenances locals i vigilat per un oficial, el *sequier*. També en un nivell supralocal, l'aprofitament de l'aigua del riu Túria estava regulat entre tots els pobles riberencs i la mateixa ciutat de València, per la qual cosa no es podien expandir les terres regades, sinó que la superfície regada s'havia d'adaptar al cabal de l'aigua al que tenien dret. L'escassetat de l'aigua feia que en temps de sequera es generaren problemes amb els pobles veïns, o amb la ciutat de València¹²⁵⁹.

Els productes que es conreaven en el regadiu eren principalment els cereals: blat gros i menut, forment i les hortalisses, també havia aparegut l'arròs com a complement dels cereals; així mateix es produïen altres productes que servien de matèria prima per a les activitats artesanals, com la morera, dedicada a la indústria de la seda, el lli i el jonc¹²⁶⁰.

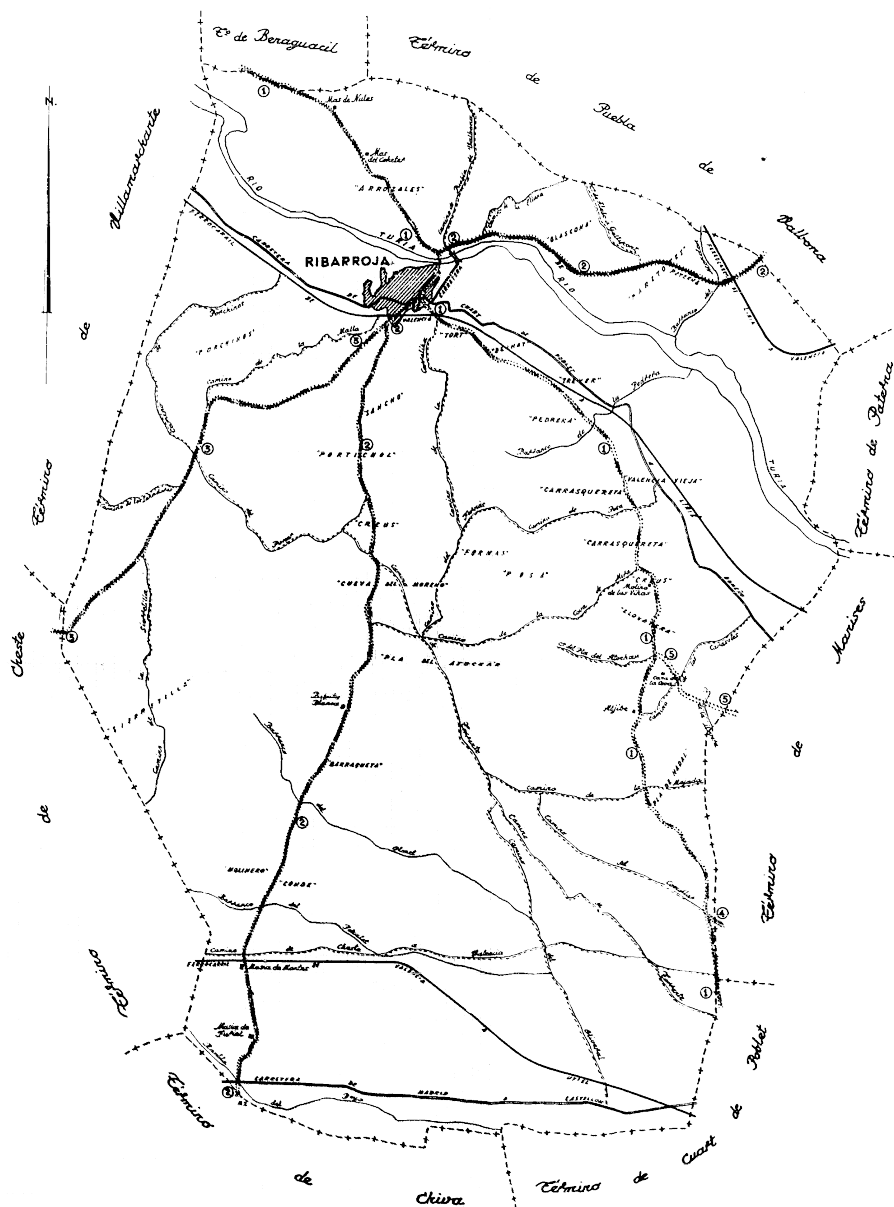
La ramaderia estava absent de l'espai de l'horta, però com que la major part del terme eren terres de secà, era apte per a pasturar els ramats; així mateix molts dels productes conreats com les garrofes, l'ordi, la civada, el mill i l'alfals anaven destinats a la seua alimentació. En les terres de secà abundaven els corrals i les mallades per al bestiar, també es va habilitar una zona del terme com a bovalar, per a que pasturaren els ramats de manera franca. Els principals ramats eren el boví, l'oví i el cabrum, també hi havia altres ramats com eren les bèsties de càrrega, les gallines i els ruscós d'abelles. La importància dels ramats era gran ja que dels animals s'aprofitava tot, la carn, la llet i el fem, però també la llana i el cuiró¹²⁶¹.

¹²⁵⁸ BORRUL I VILANOVA, F. Javier. (1834): *Tratado de la distribución de las aguas del río Turia y del Tribunal de las aguas de la huerta de València*, València. Vid. TOMAS, José Luis de. (1986): *Ribarroja del Turia ...* Op. cit., p. 116

¹²⁵⁹ MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja ...* Op. cit., p. 243

¹²⁶⁰ Ídem., p. 247

¹²⁶¹ Ídem., p. 252

Camins ramaders del terme de Riba-roja

En un document de 1610 apareix la següent descripció¹²⁶²: “Riba-roja està a tres llegues chiques de la present ciutat de València junt al riu de Guadaviar, afronta en Vilamarchant, Poble de Benaguazir y altres, y rega de dit riu, solia tenir en temps de moros cent trenta cases, compreses sis cases de cristians, té orta y montanya per terme”.

Amb la donació en 1472 de la senyoria de Riba-roja per part del vescomte de Gallano a Joan Roís de Liori, i la posterior venda d’aquesta, a l’any següent, a Beatriu de Montcada, es produirà un canvi en la gestió de la baronia. Els nous propietaris van

¹²⁶²

ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletra M., f. 43 r

invertir en la reconstrucció d'allò que estava en mal estat i van construir noves indústries, noves plantacions i sis cases per als vassalls, segons s'especificava en el procés sobre la propietat de la baronia de Riba-roja ¹²⁶³. Els senyors de Riba-roja van contractar nombrosos mestres d'obra, i amb l'ajuda dels vassalls de Riba-roja, i d'altres habitants de fora atrets pel treball existent, es van posar a reparar tot allò que estava en mal estat, i així mateix van construir nous establiments: l'hostal, el forn de coure el pa, la carnisseria, dos molins un d'arròs i l'altre fariner, amb la seua sèquia corresponent, la ferreria, es van fer nous obradors "de terra prima que es diu de maliquia", amb dos forns un per a envernissar i l'altre per a daurar, i un rajolar que es trobava als afores de la població; també van fer un bany nou, i es van construir sis cases, de les quals, tres tenien un corral; així mateix van obrar la masia del pla de Quart, que va costar molt de fer, ja que tots els materials van ser dut a llocs de cavalleries, i es va construir per a albergar als pastors i al ramat que pasturava en aquella zona, i també per a que els camperols pogueren habitar-la temporalment quan anaven a fer les seues feines agrícoles¹²⁶⁴. Així mateix coneixem més detalls de les obres, el molí paperer de Mandor va tardar sis mesos en ser construït, i van participar en llur edificació fins a sis mestres d'obra, mentre que la ma d'obra la aportaven els vassalls de Riba-roja.

Així mateix, per tal de fer habitable el castell de Riba-roja, Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, es van gastar la quantitat de 1.180 lliures, construït de bell nou un magatzem amb unes habitacions a dalt, una pallissa, un pou, una escala, un porxo, una barbacana i un hort. També van reformar la sala major, el menjador amb la capella i un fumeral, varies habitacions, una torre, un mirador, finestres, una cuina, un altre fumeral i dues escales més¹²⁶⁵. Així, com a exemple de contracte tenim, el següent compte del 28 de juny de 1476, en el que Joan Roís de Liori reconeixia haver pagat a Pere Antoni, obrer de vila de València, la quantitat 3.000 sous per les obres fetes al lloc de Riba-roja, no obstant, el 27 de setembre del mateix any, encara se li reconeixia al mateix obrer un deute de 16 lliures 18 sous, per una obra feta a preu fet (a *stall*) que havia estat pagada però no acabada, el dit obrer amb un pacte especial va prometre

¹²⁶³ ARV, Procesos Criminales, Caixa N° 4398, Expedient 7, f. 86 rº-90 vº. "lo dit lloch de Ribarroja en lo temps que fonch feta la dita donació on les coses principals en les quals principalment consiteix la renda del dit lloch staven molt dicipades, destruhides e derrocades, les quals convengué al dit noble don Joan reparar e obrar perquè de aquelles se poguessen haver les utilitats e rendes a señor pertanyents".

¹²⁶⁴ MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja ...* Op. cit., pp. 167-171

¹²⁶⁵ Ídem., p. 180

acabar les seixanta “capces” (seixanta pams de paret de llarg per tres pams de gruix) que li faltaven per fer¹²⁶⁶.

Pel que fa a les terres de conreu, les transformacions van ser importants, i fins i tot es van plantar moreres, els plançons de les quals van ser duts des de la vall d'Alfandec i Alzira, així amb les noves plantacions de moreres es fomentava la indústria sedera, també es van plantar noves parcel·les d'oliveres i de vinyes; aquestes faenes van ser importants ja que per plantar les oliveres van treballar 30 homes durant més d'una setmana, instal·lant 330 plançons d'olivera; així mateix van fer amb les vinyes, de les quals es produïa tant vi blanc com roig, també es van plantar noves terres que produïen blat, dacsa i avena. Tots aquest camps de nova creació, després de plantats es van arrendar a vassalls de Ribarroja¹²⁶⁷.

Pel que fa als nous obradors, els dos forns de terra *maliquia* donaven treball a dos o tres famílies, que es dedicaven a pintar i decorar la ceràmica, altres dos famílies treballaven en els forns, l'un dels quals era per envernissar i altre per a daurar la ceràmica, un altra família s'encarregava de dur la botiga on es venien les peces de ceràmica, i finalment altres es dedicaven a transportar la llenya, la terra i els productes acabats¹²⁶⁸. En conjunt tot aquest esforç de posada en producció de noves terres i nous obradors anava encaminat a augmentar les rendes senyoriales.

Pel que fa al habitants de Ribarroja, amb les dades de població que hem trobat sobre el veïns de Ribarroja, hem fet el següent quadre:

Veïns de Ribarroja

	1409	1461	1472-77	1484-188	1493-96	1510
<i>Cristians</i>	14	7	15	19	10	
<i>Musulmans</i>	100	45	213	183	163	
Total	114	52	228	202	173	121

Primerament, hem de dir que les dades dels anys 1409 i 1461 no són prou representatives, ja que no les hem pogut contrastar, ni creuar amb altres dels mateixos anys, de ben segur que no reflexa sinó una part de la població real, més o menys la meitat, tanmateix les dades dels altres anys si que estan contrastades amb diversitat de

¹²⁶⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476

¹²⁶⁷ MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja ...* Op. cit., p. 171

¹²⁶⁸ CALATAYUD CASES, J. Vicente (2008): “El Al-Mulk, muestras en Ribarroja del Túria”, *Al-Mulk Anuario de Estudios Arabistas*, II Época N° 8, Còrdova, pp. 13-14

documentació. El que venen a dir les dades anteriors, és que la població de Riba-roja va arribar al seu punt més elevat durant els anys 1472-1477, que corresponen amb la posada en funcionament del senyoriu pels nous senyors Joan Roís de Liori i Beatriu de Moncada, per anar disminuint a partir de llavors de manera considerable, passant de 228 veïns a 121, ja que en poc més de trenta anys Riba-roja va perdre quasi la meitat de la seua població. Tanmateix els testimonis que van declarar en el procés sobre la propietat de Riba-roja, van testificar que entre els anys 1470 i 1500, Riba-roja comptava entre 130 i 150 cases, totes elles habitades, aquesta afirmació no es correspon amb les nostres dades, que ens donen una població molt superior. La diferencia pot ser que el testimoni parla de cases, mentre que nosaltres hem recollit tots els veïns, en aquest cas la caiguda de la població no seria tan greu. Així mateix, les dades mostren que partir de la gestió de Joan Roís de Liori van millorar els serveis de la població i es van posar en conreu noves terres, cosa que explicaria un increment de la població a partir de la data de pressa de la possessió pels nous propietaris, sí sembla en canvi que així va succeir en la dècada de 1470, tanmateix que aquest augment no va perdurar en les dècades següents, més be es va produir una disminució significativa.

Ben al contrari abunden notícies negatives, com per exemple que el 5 d'agost de 1477 els vassalls de Riba-roja, reunits en consell general nomenen síndics a Alí Muça alamí i Abdal-là Carrasco, amb llicència dels senyors per a vendre i carregar un censal de 115 lliures, carregat sobre els béns de l'aljama per a poder comprar forment, carn i altres coses quotidianes per a alimentar-se¹²⁶⁹; o altra del 23 de maig de 1485, en que la universitat i aljama de Riba-roja, nomenen síndics a Pasqual Bernat i Alí Muça per carregar un censal de Trenta mil sous, per tal de refer les cases i els altres edificis de Riba-roja que havien caigut a causa de les pluges caigudes durant cinquanta dies i cinquanta nits, i per comprar blat, carn (ovelles, cabres) i altres béns quotidians necessaris per als seus veïns¹²⁷⁰.

Tanmateix, Riba-roja era la senyoria més rendible totes les del patrimoni dels vescomtes de Gallano, però aquesta senyoria s'havia anat deteriorant amb el temps, i segons la declaració de Beatriu de Montcada, les rendes de la baronia de Riba-roja eren inferiors a 8.000 sous anuals, un cop descomptat el pagament de les pensions dels censals que pujava a 12.000 sous anuals, el que ens donava una renda bruta anual de

¹²⁶⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n

¹²⁷⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1485, f. s/n

20.000 sous. Pel que fa al muntant de les rendes no coneixem cap valoració real, de manera que només podem parlar de quantitats indicatives. Així en el moment de la venda de la baronia de Riba-roja a Beatriu de Montcada, les rendes de la senyoria sumaven una quantitat que anava entre els 19.000 i 23.000 sous, amb les millores fetes pels senyor de Riba-roja a partir de 1473, s'arribaria a finals del segle XV, a una renda entre els 29.000 i els 30.300 sous anuals, de manera que les rendes haurien augmentat al voltant del 33 %, gràcies a les millores introduïdes pels senyors. Després de les feines de millorament de la senyoria de Riba-roja, les rendes de la senyoria van quedar segons el quadre següent:

DRETS I RENDES DE LA SENYORIA DE RIBA-ROJA				
CONCEPTE	CRISTIANS	MUSULMANS	VALOR	%
<i>Impostos individuals</i>				
Sofra		5 s. per casa	500 s.	
Almagram		800 s. en total	800 s.	
Maxica		1 s. 6 d.		
Almagram major		40 s.		
Per Nadal	1 moltó (13 d.)	40 gallines i 22 sàrries llenya (80 s.)	112 s.	
Per casa		2 gallines (4 s.)	400 s.	
Total impostos			1.812 s.	6 %
<i>Censos</i>				
3 cases		50 ll. per casa	3.000 s.	
3 cases amb corral		50 ll. per casa	3.000 s.	
Masia Pla de Quart				
Pallars i hort	16 gallines, més 12 s. per hort		44 s.	
5 cases del Juncar	7 gallines per casa		14 s.	
Total censos			6.058 s.	20 %
<i>Partició de fruits</i>				
En l'Horta	1/10 part	1/5, més el terç delme (3,33%)		
En l'Horta del Sisè		1/6 part		
Albairat i Mandor		1 / 8 part		
En el Secà	El terç delme (3,33%)	1 / 10 part, més el terç delme (3,33%)		
Total fruits			13.008 s.	43 %
Dret de espart	1/10 part	1/10 part		
Figueres		6 d. per figuera		
Moreres			1.200 s.	
Oliveres			500 s.	
Vinyes			1.000 s.	
Total particions			2.700 s.	9 %

<i>Béns privatius</i>			
Dret d'alcaïdat	1 almud/cafis		
Dret de bany	6 d.		
Dret de llenya	2 ll. 15 s.		
Dret de forn	20 d. per casa		166 s. 8 d.
Dret de farratge	1/20 part, i terç delme (6'66%)		
Dret d'alfals en l'Horta	1/5 part, 5 s. tafulla, sí es novell 2 s.		
Dret dels ramats	1 d. per cap de ramat i per rusc		106 s.
Hostal	100 reals		1.000 s.
Forn de pa	25 ll.		500 s.
Carnisseria	60 ll.		1.200 s.
Dos molins	100 ll.		2.000 s.
Ferreria	7 ll. 10 s.		150 s.
Banys	30 ll.		600 s.
Molí paperer	50 ll.		1.000 s.
Total béns privatius			6722 s. 8 d. 22 %
<i>Artesania i comerç</i>			
Forn de ceràmica	5 s. per fornada		
Dret del pont	1 res per bestiar, i sí eren francs 5 s.		
<i>Justícia</i>			
Jurisdicció civil i criminal			
Fadiga			
Lluïisme	2 s. / 20 s. (10%)	1 s. / 30 s. (3,33%)	
Total			30.300 sous 8 diners 100 %

Així mateix, coneixem l'estructura de les rendes que pagaven els vassalls de Ribarroja abans de l'expulsió dels moriscos¹²⁷¹.

¹²⁷¹ ARV, Reial Audiència. Processos. 1333, Part II, Lletre M, ff. 43 r-45 v. "Paga cada casa deu sous huyt dinés de almagram, y més de maxica un sou sis dinés que és tot dotze sous y dos per casa. E y nom de tendre en declarar que es almagram ni maxica que són vocables morischs que los moros tenien en estos drets, y per a est negoci no importa la declaració d'ells. més tenia lo señor per dret de bany de cada persona sis dinés. Més pagament per dret de alfals en la orta del quint, cinch sous per tafulla, y si és Novell dos sous. Ítem tenia de dret lo señor en temps de dits moros per cada cabra, ovella o colmena que venien un diner, y per dret de Figueres sis diners per figuera, y més tenia lo señor y cobrava cada un any dels jurats per un dret que ells deyen almagram major que també es nom morisch quaranta lliures en Nadal y agost, y més per dret de llenya dos lliures quinze sous, y los que reyen obra de terra pagaven per cada forn que cohien cinch sous. Los cristians, d'ells són franchs que no paguen sinó lo terç denme dels fruits essent les terres sues propries, que essent terres de moro també paguen com ells. De manera que collien en la orta del quint axí los cristians com moros pagaven al señor de cinch una, y lo mateix pagaven dels arbres, ab més un almut per cafis de alcaïdat, y lo mateix en la orta del sisé en la partida de Mandor pagaven de huyt una de sos fruits, y en lo secà solien pagar lo mateix y alguns de deu ab denme y tot, que tots venia als matexos huyte (...) Ítem, per lo dret del pont solia cobrar lo senyor de cada ramat de bestiar, una res y qui tenia franquea tres sous. Y més solien pagar los moros per dret o denme d'esparg pagant de cada deu llatas una, y lo mateix del faixcar, Més per dret de farratge paguen los serrans mig

5.3.3.3 Les valls de Seta i Travadell

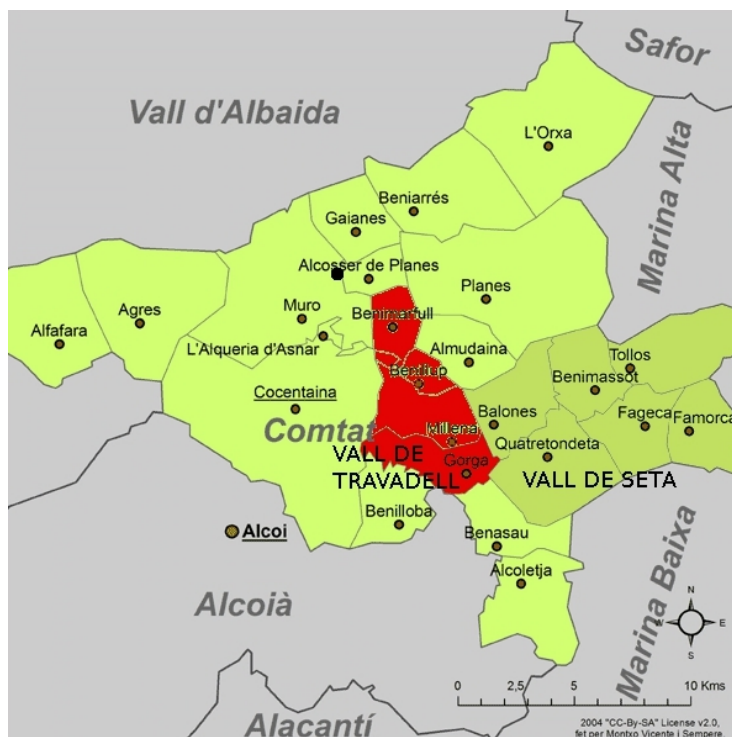
Les valls de Seta i Travadell constitueixen en època cristiana una unitat, cosa que corresponia a una àrea natural de certa coherència. En conjunt les dues valls abasten una superfície de 101'29 km², situades a la comarca del Comtat, molt prop de la vila de Cocentaina. La vall de Seta està formada per una conca orogràfica situada entre els vessants meridionals de la serra d'Almudaina (1.038 m.), i els septentrionals de la Serrella (1.338 m.), constituïda per la conca alta del barranc, o riu de Seta, que és un afluent del riu d'Alcoi; la vall es tanca per la part de l'est per la Serra d'Alfaro, s'hi destaquen les muntanyes dels Frares, agulles verticals de roca molt altes i molt estretes; la superfície total de la vall de Seta és de 73 km² i és la més extensa de les dues valls. El clima es prou fred en hivern, amb nevades freqüents, mentre que en estiu és fresc. Hi ha molt poca terra de regadiu, i aquesta és rega per mitjà de fonts naturals¹²⁷²; els principals conreus eren de secà doncs, com cereals: blat, forment, ordi, civada, alfals, també ametlers, vinya, però sobretot l'olivera, ja que era una zona productora de bon oli. Tal com apareixen en una escriptura de principis del segle XVII¹²⁷³ “En la vall de Çeta y ha onze llochs y són los següents: Balones, Beniasó, Costurera, Rafalet de Beniamet, Benimasot, Capaymona, Rafalet de Bensarco, Quatretonda, Fagesa, Famorca y Tollo”¹²⁷⁴.

denme y en aquests té lo ters denme lo senyor. Herbatge paguen los vassalls un diner per colmena y los forasters dos, lo forn, tenda, molí arrosar y fariner, ostal y altres regalies (...) Serviçis, cada casa dos gallinas y lo senyor pagava dos sous, més a de fer cada casa cinch sous de serviçi cada un any al qual serviçi solien dir los moros la daura y és esta manera que cada home que feya faena ab cavalcadura se li donaven deu diners y a la cavalcadura sola huyt diners, y sí era cavalcadura chica, aze o somera, sis diners, y a un peó sis diners, y açò s'entén per cada casa un any fins que se acabaven los cinch sous, y de la casa que no se empleaven dits cinch sous en lo modo desús dit doblava los cinch sous y pagava deu sous. Y més portaven a casa-l senyor tots sos dret y fruyts y après de dita casa allà hon lo senyor volia ab que no excedís de quatre llegues al rededor. Y per present tenia lo senyor cada un any lo dia de Nadal vint parells de gallines, vint-y-dos carregues de llenya y vint y cinch lliures en dinés”.

¹²⁷² HURTADO ÁLVAREZ, Ernesto. (1976): *Los valles de Seta y Travadell*, Alacant, pp. 17-18. que en l'actualitat corresponen als llocs següents: el poble de Balones i el despoblat de *Costurera*, el poble de Quatretondeta, el poble de Benimassot i els des poblats de *Beniàsmet*, *Beniaissó* i el *Rafalet*, el poble de Tollos i el despoblat de *Capaimona*, i els pobles de Fageca i de Famorca.

¹²⁷³ ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletre M, f. 19 r

¹²⁷⁴ HURTADO ÁLVAREZ, Ernesto. (1976): *Los valles de Seta ...* Op. cit., p. 18

Pel que fa a la vall de Travadell, l'antic castell de Travadell, que estava situat prop de la població de Gorga, dona nom a la vall, aquesta vall la formen els vessants occidentals de la serra d'Almudaina i els orientals de la serra de Gorga i de l'Alt de la Capona; la superfície de la vall de Travadell és més menuda, ja que només són 28'15 Km², el clima de la vall de Travadell és molt dur al hivern i fresc a l'estiu¹²⁷⁵. Els principals productes de la vall de Travadell eren els mateixos que els de la vall de Seta, però en aquesta vall tenien més importància els arbres fruiters i no tanta les oliveres; tampoc la ramaderia tenia tanta importància, encara que els ramats eren els mateixos, d'ovelles i cabres. "La vall de Travadell són quatre llochs y la vila de Gorga que són cinch, la qual vila de Gorga es estada tots temps de christians vells y és cap de dita vall de Travadell y los quatre llochs són Millena, Benimarfull, Benillup y Albacar"¹²⁷⁶. Després d'aquest recorregut geogràfic seguirem ara amb un recorregut per la història de les dues valls. Històricament la vall de Seta la formaven els pobles de Balones, Benimassot, Tollos, Fageca, Fomorca, Quatretondeta, Beniasó, Costurera, Rafalet de Beniamet, Capaimona i Rafalet de Bensarco; i la vall de Travadell se composava dels pobles de Millena, Benillup, Albacar i Benimarfull. La població de Gorga figurava com

¹²⁷⁵ Ibidem., p. 18. Així en l'actualitat aquesta vall la comprenen els pobles de Gorga i el seu annex de l'Alqueria dels capellans, el poble de Billeneta oficialment anomenat Millena, el poble de Benillup (dit el Fenollar antigament) i el despoblat d'Albacar, i el poble de Benimarfull, més una font termal.

¹²⁷⁶ ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletre M, f. 20

la capital de les dues valls, segons es constata en una escriptura del segle XVI que es va cremar al poble de Millena en l'any 1866¹²⁷⁷. Hem de dir que es tracta d'una distribució espacial prou típica, mentre que la capital de les dues valls, Gorga, era una població concentrada, emmurallada i poblada per cristians vells, tanmateix les alqueries, que eren poblades per mudèjars i després per moriscos, estaven escampades de manera dispersa per les dues valls; es un cas similar al de la baronia de Nules, i les viles d'Onda i Borriana, en la Plana Baixa¹²⁷⁸, i altres llocs com la Safor.

La jurisdicció de Gorga era molt extensa, aquesta l'exercia un justícia major, anomenat també governador, que habitava en el palau d'aquesta població. Els llocs subjectes a la jurisdicció de Gorga en matèria civil eren: Millena, Benillup, Benimarfull, Albacar, Balones, Quatretondeta, Benimassot, Tollos, Fageca i Famorca; en cada un dels quals hi havia un justícia, però que estava subjecte en certs temes al justícia major de Gorga; així mateix, abans d'edificar-se la Casa de la vila, els consells, les juntes i els judicis es celebraven al palau del governador¹²⁷⁹.

Antigament en aquestes valls hi havia dues parròquies, o dos curats, que eren: la parròquia de Gorga, que comprenia els pobles de Millena, Benillup, Benimarfull i Albacar; i la parròquia de Benimassot, anomenat també curat del castell de la vall de Seta, que comprenia Beniasó (del qual queden avui alguns corrals, i ocupava el lloc on avui s'aixeca Balones¹²⁸⁰), Capaimona (avui Tollos), Fageca i Famorca¹²⁸¹, en Benimassot, poble que abans estava en l'alqueria de Costurera, hi havia un convent de monges de Santa Clara, que posteriorment es va traslladar a la ciutat de Xàtiva, i que va ser l'origen pel qual un terç de les rendes de la vall de Seta li pertanyien al dit convent. En l'any 1500 només a la vall de Seta hi havia 113 cases poblades i 50 despoblades, mentre que en el cens de 1510 apareixen per a les dues valls de Seta i Travadell la

¹²⁷⁷GASCÓ ALONSO, A. (1886): *Historia de la Virgen Santísima y de la villa de Gorga*; València, p. 198

¹²⁷⁸ MESADO GIMENO, Xavier. (1998): "La reestructuració de l'espai de la Plana feta pels colonitzadors cristians arran de la conquesta", *V congrés d'història i filologia de la Plana*, Nules, pp. 101-112

¹²⁷⁹ Íbidem., p. 198. Ja que en Gorga va haver un governador fins els anys 1834: "Como noticia curiosa debo apuntar tambien que los Sres. Alcalde y Regidor mayor empuñan vara de autoridad, lo cual me sorprendió la primera vez; pero esto tiene su explicacion, y es que la vara ó baston del Alcalde es el mismo que usaba el Sr. Gobernador en otra época."

¹²⁸⁰ CONEJERO MARTÍNEZ, V. (1998): *Balones (Alicante) perfiles de un pueblo en la Vall de Seta*, p. 10. "la parroquia de Balones fue hasta 1796 cabeza eclesiástica de la Vall de Seta, teniendo anexas a Quatretondeta y Beniasó"

¹²⁸¹ GASCÓ ALONSO, A. (1886): *Historia de la Virgen ... Op. cit.*, p. 199

quantitat de 202 cases, cosa que vol dir que entre la vall de Travadell i la vila de Gorga hi havia unes noranta cases.

En un inventari fet el 27 de setembre de l'any 1502 per Isabel Roís de Liori es recollen les rendes que devien els vassalls de les senyories de les valls de Seta i Travadell corresponents als anys 1493 fins el 4 de juliol de 1498, dia de la mort del vescomte de Gallano¹²⁸²: “aquella dita propositant ha fet exhigir comptes dels alamins de les dites valls, los quals ab summa diligència són atrobats lo qu'és segueix:”

Pel que fa a les rendes ordinàries de la senyoria de les valls de Seta i Travadell. En la **vall de Seta**, el seu alamí va fer els comptes de les rendes corresponents als anys 1493, 1494, 1495, 1496, 1497 i fins el 4 de juliol de 1498, i aquests eren:

Del *compte del forment*: es devien 456 cafissos 6 barcelles i 3 almuds de forment. Del *compte de l'ordi*: es devien 514 cafissos 4 barcelles i 3 almuds d'ordi. Del *compte de l'oli*: es devien 266 arroves i 10 lliures d'oli. Del *compte del diners*: les quantitat eren: pels *besants*, per 113 cases poblades a raó d'11 sous per casa i per 50 cases despoblades a raó d'11 sous per casa cada any; i per 13 lliures de jовades comunes a l'any, deduïda la part del monestir de Santa Clara de Xàtiva, li corresponien cada any 55 lliures 2 sous. Per la *Filassa*¹²⁸³, a raó de 2 sous 6 diners per casa, la qual era tota del vescomte, li corresponia 14 lliures 2 sous 6 diners. El que sumava en total 19 lliures 4 sous 6 diners cada any, que sumades pels 5 anys i mig, donava la quantitat total de 415 lliures 7 sous. Per l'*arrendament dels herbatges i carnatges*: que va ser arrendat en l'any 1493 per 115 lliures, de les quals li corresponien al vescomte 76 lliures 13 sous 4 diners. Més dels anys 1494, 1495, 1496 i 1497, li corresponien altres 238 lliures 4 sous 6 diners. Per la *pansa*, dels dits anys li corresponia 23 lliures 14 sous.

En la **vall de Travadell**, l'alamí de la dita vall va presentar els comptes següents:

Del *compte del forment*: deduïts 16 cafissos per manament del vescomte, restaven a rebre 209 cafissos 3 barcelles 3 almuds. Del *compte de l'oli*: li corresponien 180 arroves d'oli. Pels *tapins*: del dits anys li corresponien al senyor 125 lliures. Del *compte de l'ordi*: li corresponien 180 cafissos 4 barcelles d'ordi. Del *compte dels diners*: “per los parells¹²⁸⁴ de les dites anyades” li corresponia a la part del senyor 41 lliures 5 sous 6

¹²⁸² SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 270 r-278 v. Vid. Col·lecció documental, Document 97?

¹²⁸³ GUINOT, Enric i CERVANTES PERIS, F. Javier. (1996): “Conflictos agraris en les senyories de musulmans valencians: les cartes de poblament de Benixes (Villamalur) i Sot de Ferrer (segles XIV i XV)”, *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, v. 72, Castelló, p. 222. “la filaça” pagament d'una lliura de lli i altra d'estopa per casa on hi viu una dona o l'equivalent en diners.

diners. Per *l'arrendament dels herbatges i carnatges*: li corresponien a la part del senyor 37 lliures 18 sous. Pels *lluïsmes*: li corresponia al senyor 5 lliures 4 sous.

Tanmateix a les quantitats de les rendes presents de les valls de Seta i Travadell s'havien de deduir les despeses fetes per manament del vescomte de Gallano, que eren les següents: de la vall de Seta s'havien de deduir 240 lliures 1 sou 10 diners, i de la vall de Travadell 89 lliures 15 sous 10 diners.

Per a poder calcular les rendes, encara que fora de manera aproximada, s'ha valorat l'arrova d'oli a 10 sous, el cafís d'ordi a 20 sous i el cafís de forment a 50 sous. El resultat suposava una renda total de 46.251 sous 10 diners per a la vall de Seta, i de 21.300 sous per a la de Travadell, que en total suposaven 67.548 sous 10 diners, per a les dues valls durant el període comptabilitzat, quantitat que dividida per cinc anys i mig dona una resultat al voltant de 11.764 sous anuals, que arrodonint-la seria uns 12.282 sous anuals, o 12.300 sous anuals, si comptem també les despeses. Així mateix per un memorial fet després de l'expulsió dels moriscos coneixem la distribució de la renda

¹²⁸⁴ Ídem., p. 222. "*Parells*" El pagament de dues gallines per casa o la quantitat equivalent en diners.

senyorial en aquestes valls de Seta i Travadell¹²⁸⁵, drets que queden resumits en el següent quadre:

¹²⁸⁵ ARV, Reial Audiència, Processos. 1333, Part II, Lletre M, ff. 16 r-23 r. “La villa de Gorga y vall de Travadell. La vall de Travadell són Quatre llochs y la vila de Gorga que són cinch, la qual vila de Gorga es estada tots temps de christians vells y és cap de dita vall de Travadell y los quatre llochs són Millena, Benimafull, Benillup y Albacar, y en los dos últims que són Benillup y Albacar no té lo senyor de Gorga sinó la jurisdicció civil y criminal, perquè lo ters delme és del senyor de Benillup y en Albacar que és dels Moltons, té lo senyor de Gorga *terç delme* y tots paguen *morabatí y herències*, que és un dret que se paga en diners y se nomena herència, y més responen los llochs de Millena y Benimafull de dita vall a denou sous per casa y de tal manera que no fa al senyor més de vint-y-una lliura nou sous y cinch dinés de renda cada un any, y és de vint-y-quatre cases, y los dos llochs que resten que són Millena y Benimafull, paguen tots los drets de *besants, morabatí y herència, pobils, parells, alfals, tastifs, barberia y Sent Miquelada, forn, tenda, carniseria* y altres drets que per pareixer que no fan aleas per al negoci que se trata, no-ls espesifique ni declare, que és herència, pobils, tastifs, parells y los demás drets desús dits, dexant-ho per a altra ocasió si convindrà, y sols diré que tots los desús dits drets que més vulgarment a tots ells diem sabut *Rregalies*, valien uns anys ab altres en esta vall Cent noranta cinch lliures quinze sous y onze dinés. Y més tenia lo senyor en dita vall un dret que diuhen los quartos se deia per que quant-se venia o baratava una heretat en esta vall, paga lo quart al senyor per dret de *fadiga y loïsme*, axí com en altres parts paguen a dos sous per lliura, y per ço se deia quartos. Solia valer poch perquè per temor de pagar dit quart los moros venien poques terres. Y més tenia lo senyor en terme de la vila de Gorga una vinya de vi (...) la qual havien de procurar cavar y llaurar los vassalls de dita vall de Travadell y los de la vall de Seta. Los d’esta vall de Travadell *partien los grans* a saber es: Los ferraginals y altres terres en que posen fem que diuhen les jovades o femades al ters. y totes les demás al quint. y algunes foranes al sisé. (...) Y axí mateix en dita vall de Travadell se partia la *oliva* a saber es que après de haver pagat lo delme y la premisca, que es de nou una. Y també après de haver pagat la moltura y dret de almàcera que era de cada cafís una barcella, de les demás que restaven a cada hu paguen a la señoria una rova y cadaff, que deien los moriscos que és una arova y la quarta part de altra, que aquest dret se solia arrendar lo any que i havia olives, uns anys ab altres comprés lo dit de les almàceres y les dos valls de Travadell y Ceta, (...) la part de la abadesa que era la tercera part, excepto dels olivars y heretats que dita abadesa no tenia part (...) y per a fer est oli y ha *tres almàceres* del señor, que són: en Gorga, Millena y Benimafull, en cada lloch una, y més *quatre* en la vall de Ceta. Axí mateix los de dita vall de Travadell feien cascun any un *present per Nadal* al señor de una gallina per casa, una arrova de mel y dos arroves de pansa, en lo qual present tenia lo terç dita abadesa y monges de senta Clara. Y més donaven per *servisi* tots los jornals de peons com de cavalcadures que eren menester per a la obra de casa, lo señor per a les almàceres, sellers y graners, cavar y llaurar la viña y anar ab peons y càrregues hon era menester quatre llegues alderredor de dita vila de Gorga, y tot o havien de fer de bades y sens pagar-los cosa ninguna. Y axí mateix havien de venir a València ab peons o càrregues tantes voltes com lo señor volia y menester era ab tal emperò que pagava lo señor per cada càrrega huyt reals y lo mateix per cada peó entén-se dels que enviava a València o a altra part passant les quatre llegues. (...) Tostemps les dos valls y vila de Gorga se col·lectaven y arrendaven juntes. La vall de Ceta. En la vall de Çeta y ha onze llochs y són los següents: Balones, Beniasó, Costurera, Rafalet de Beniamet, Benimasot, Capaymona, Rafalet de Bencarco, Quatretonda, Fagesa, Famorca y Tollo, tots los dits onze llochs paguen tots los drets de *tastiffs, parell, herència* y lo dret de *besant* y tots los demás y aquells matexos que pagaven los de Travadell als quals me referir. Ab més lo dret de *filaça* que pagava cada casa dos sous sis dinés per lo dit dret, tots los quals dits drets solien valer uns anys ab altres ab los *harbages, Sent Miquelada*, que a tots los dits drets més vulgarment diem sabries o *regalies* (...) Los d’esta vall de Ceta també pagaven *cens, fadiga, loïsme*, excepto que no i a quartos com en Travadell, ni paguen més de dos sous per lliura, com és acostumat. E axí mateix *partien* los d’esta vall *los grans* al ters, y al quint conforme los de Travadell y al sisé per les terres foranes y estes eren poques. Les *olives* en estos llochs y vall de Seta partien d’esta manera que

RENDES DE LES VALLS DE SETA I TRAVADELL

CONCEPTE	LLOC		
	Vall de Seta: (<i>musulmans</i>)	Vall de Travadell: (<i>musulmans</i>)	Vila de Gorga (<i>cristians</i>)
Morabatí, herències			19 s. per casa
Vinya			
Filaça	2 s. 6 d.		
Partició de fruits: Forment, Ordi			
Ferraginals, femades i jovades	1/3 part		terç delme 3,33 %
Resta terres	1/5 part		terç delme 3,33 %
Terres foranies	1/6 part		terç delme 3,33 %
Olives	½ part	1/9 part, una arrova i 1/4	
Moltura i dret d'almàssera	Una barcella / cafis,		
Per Nadal, per casa	2 arroves de mel, 2 arroves de pansa i 1 gallina	1 arrova de mel, 2 arroves de pansa i 1 gallina	
Serveis personals	Gratuïts fins a 4 llegendes		
Lluïisme i fadiga	2 s. / 20 s. (10 %)	1 / 4 part (25 %)	2 s. / 20 s. (10 %)
Drets i regalies:	Tastifs, parells, herència, besant, morabatí, pobils, alfals, i sant Miquelada	Besant, morabatí, herència, pobils, parells, alfals, tastifs, barberia i sant Miquelada, més forns, tenda, carnisseria, barberia	
Total rendes de les valls de Seta i Travadell	2 / 3 de totes les rendes corresponen al senyor i 1 / 3 correspon al monestir de santa Clara de Xàtiva		

après de pagat lo delme y pimisia y més una barcella per la moltura y dret de les almàceres, partien les restants ab lo señor mig a mig. Los de dita vall de Ceta estaven obligats a fer lo mateix *present* que Travadell, que és a Nadal una gallina per casa y dos arroves de pansa y dos arroves de mel, doble que els de Travadell, en lo que és mel y pansa, per ser esta vall de Çeta també doble y més en llochs y rendes. *Servisis* los mateixos y de la mateixa manera que los de la vall de Travadell.”

5.3.4 LA GESTIÓ DEL PATRIMONI I LA CASA DELS VESCOMTES DE GALLANO

5.3.4.1 L'administració del tutor Juan (VI) Fernández de Heredia

L'oncle de Sanç (II) Roís de Liori, Juan (IV) Fernández de Heredia, qui va ser el tutor i curador durant la minoria d'edat del vescomte de Gallano, era el que s'encarregava de gestionar el patrimoni del vescomte, tant de les seues senyories del regne de València, com de les que tenia al regne de Sicília. De manera que Juan Fernández de Heredia va nomenar uns procuradors generals per a que administraren les senyories de Sanç (II) Roís de Liori. Sabem per diverses èpoques fetes davant del notari de València Joan Capdevila, que Juan (IV) Fernández de Heredia pagava els seus deutes per mans de Çaat Abraham, alamí de l'aljama de Riba-roja¹²⁸⁶. Així mateix, sabem també, per una altra època del mateix any, que l'alamí de Riba-roja va pagar a Francesc d'Anyón, dispenser del senyor de Mora, 450 sous per proveir a la manutenció i preparació de Juan Fernández de Heredia, fill del senyor de Mora¹²⁸⁷. Per la qual cosa pensem que els dos cosins, Sanç (II) Roís de Liori i Juan (V) Fernández de Heredia, es van criar junts, be en la ciutat de València o be al castell de Riba-roja. També es veu com el senyor de Mora pagava les seues pròpies despeses, les del seu fill i les del seu nebot el vescomte de Gallano, amb les rendes del darrer, o si més no, amb les rendes de la senyoria de Riba-roja.

De la documentació conservada es desprèn que els béns del vescomte de Gallano estaven administrats per Lluís de Camanyes, que era l'alcaid de Riba-roja i procurador general de Juan Fernández de Heredia. De manera que el 12 de gener de 1433, Lluís de Campmanyes com a alcaid de Riba-roja va arrendar la llenya del terme de Riba-roja a

¹²⁸⁶ APCCV, protocol N° 11.917, notari Joan Capdevila any 1431, f. s/n . Així per exemple, amb una època del 14 de juliol de 1431 pagava 50 lliures a Bernat Belluga ciutadà de València per una peça de seda, amb una altra època del 14 de juliol de 1431 pagava 66 sous a Mateu Serra per adreçar una horta que dit senyor tenia al raval de la Trinitat de la ciutat de València, així com altres 2.500 sous 6 diners pels salaris dels obres enviats a fer la dita obra. Sabem també que, durant el mateix any, va fer diverses èpoques de pagaments de pensions de censals carregats per Juan Fernández de Heredia, pensions que les pagava l'alamí de Riba-roja

¹²⁸⁷ Ibidem.

Pere Romeu agricultor del lloc de Quart a canvi de 19 florins d'or d'Aragó¹²⁸⁸. Així mateix el 18 de novembre de 1433 la universitat i l'aljama de la senyoria de Betxí van carregar dos censals de 200 florins cadascun (uns 4.400 sous en total) com a subvenció extraordinària per a la celebració del matrimoni de Sanç (II) Roís de Liori amb Beatriu de Mur¹²⁸⁹, també amb la participació de Lluís de Camanyes com a procurador.

Pel que fa als béns del vescomte de Gallano situats al regne de Sicília, sabem per diversos manaments de pagament dirigits al mestre portolà del regne de Sicília, Guillelmo Campirodon (anys 1422-1429), que Sanç (II) Roís de Liori era titular d'una assignació vitalícia de 600 unces anuals carregades sobre les rendes del port d'Agrigento¹²⁹⁰, concessió que havia estat feta pel rei Martí el Jove a l'almirall de Sicília, i que després va ser confirmada pel rei Alfons el Magnànim, el qual també va renovar a l'oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, la primitiva concessió d'altres 600 unces anuals carregades sobre les rendes del port de Termini¹²⁹¹, i que en total sumaven 9.000 florins¹²⁹². Onze anys després de la mort de l'almirall de Sicília, en 1431 encara hi figurava Juan (IV) Fernández de Heredia com a tutor i curador del vescomte, així apareix en l'acte de compra de la ciutat siciliana de Licata¹²⁹³.

En aquella època, hi van haver abundants casos de mala gestió i aprofitament dels béns dels menors per part dels tutors i curadors, aquest podria ser el cas de Juan (IV) Fernández de Heredia amb els béns del seu nebot. Així mateix es van produir abusos per part del tutor en l'administració del patrimoni sicilià del vescomte de Gallano. Per diverses notícies sabem que el vescomte li va demanar comptes als successors de l'oncle, per l'administració de les seues senyories sicilianes, així entre els paper que posseïa Joan Roís de Liori al castell de Riba-roja hi havia, “hun procés en forma de full gros dels comptes que lo vezcomte de Gallano demanà a-n Joan Ferràndiz, curador de aquell”. Disputa que finalment va ser finalitzada de comú acord, amb una sentència

¹²⁸⁸ APCCV, protocol N° 11.919, notari Joan Capdevilla any 1433, f. s/n

¹²⁸⁹ AHMV. Protocols Notarials, N° 1736, Notari Guillem Ocelló, any 1433, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 33

¹²⁹⁰ ASP, Cancelleria, vol. 54, f. 132 r°; ASP, Cancelleria, vol. 55, f. 46 v°; ASP, Cancelleria, vol. 55 bis, f. 4 r°; ASP, Cancelleria, vol. 57, f. 11 r°; ASP, Cancelleria, vol. 58, f. 56 v°; ASP, Cancelleria, vol. 60, f. 31 v°; ASP, Cancelleria, vol. 62, f. 53 v°; i ASP, Cancelleria, vol. 64, f. 62 v°

¹²⁹¹ ASP, Cancelleria, vol. 54, f. 128 r°-v°; ASP, Cancelleria, vol. 55, f. 23 r°; ASP, Cancelleria, vol. 57, f. 12 r°; ASP, Cancelleria, vol. 58, f. 57 r°; ASP, Cancelleria, vol. 60, f. 32 r°; ASP, Cancelleria, vol. 62, f. 53 v°; ASP, Cancelleria, vol. 64, f. 63 r°.

¹²⁹² COSTA Antonella (1996) “Vicende... Op. cit, p. 91

¹²⁹³ Ídem., p. 90

arbitral pronunciada pels àrbitres Pere de Cabanyelles i Garcia de Heredia, ja que entre els dits papers també hi havia una “Sentència arbitral dada per los honorables mossèn Pere de Cabanyelles, mossèn Garcia de Herèdia, àrbitres entre lo Vezcompte e Johan Ferràndiz de Herèdia”¹²⁹⁴.

Va ser el mateix rei Alfons el Magnànim, qui va demanar als hereus de Juan (IV) Fernández de Heredia i al virrei de Sicília, tots els llibres sobre l’administració de les senyories de Capizzi i Mistretta, llibres que eren reclamats pel vescomte¹²⁹⁵. Ja que Sanç (II) Roís de Liori va posar una demanda al hereus del seu oncle, al hereus del seu oncle, que ja aquest havia mort en 1444, qui, en un document datat en Nàpols a 5 de novembre de 1450, li reclamava la quantitat de 1.637 unces 15 *tari* moneda de Sicília, que aquestos li devien per les despeses que el seu oncle s’havia cobrat de més per l’administració de les terres de Mistretta i Capizzi, i per la prestació del servei militar a la monarquia¹²⁹⁶.

L’economia senyorial només era un dels elements de l’economia del llinatge, en alguns casos ni tant sols el principal, però era aquell que proporcionava poder polític i jurisdiccional a la família¹²⁹⁷. L’administració d’una casa noble era molt més complexa que la simple gestió de les rendes del patrimoni senyorial, ja que s’havia de tindre en compte molts altres aspectes relacionats amb els ingressos i amb les despeses de la casa. El pes dels ingressos corresponents a les rendes ordinàries van anar disminuint al llarg del segle XV, i sobretot en la segona meitat del segle. Així mateix la noblesa va trobar en la inversió en crèdits censals el mitjà per a compensar de sobra l’estancament de les rendes ordinàries pertanyents a llurs patrimonis. La inversió en préstecs i la compra de censals era un mitjà relativament segur en el que invertir les dots matrimonials, o els

¹²⁹⁴ ARV, Procesos Criminales, Caixa N° 4398, Expedient 7, ff. 116 r. - 117 v. Vid. Col·lecció documental, Document 93?

¹²⁹⁵ ACA, Cancelleria, Registres N° 2866, f. 102 r°. Vid. Col·lecció documental, Document 38. També ACA, Cancelleria, Registres N° 2866, f. 102 v°. Vid. Col·lecció documental, Document 39

¹²⁹⁶ ACA, Cancelleria, Registres N° 2866, ff. 101 r°-102 r°. Vid. Col·lecció documental, Document 37. Despeses que, segons la cort virregnal de Sicília, havien estat valorades en el triple del seu valor real; de fet, Juan (IV) Fernández de Heredia va valorar el seu salari com a administrador de les dites senyories en 100 unces anuals durant setze anys, el que sumava 1.600 unces, més altres 547 unces 15 *tari* dels serveis militars, el que feien un total de 2.147 unces 14 *tari*. Però la cort virreial va dictaminar que li corresponien només 25 unces anuals de salari per un màxim de 14 anys i 25 unces per quatre mesos de servei militar, el que sumava en total 510 unces. La diferència entre les dues quantitats, 1.637 unces 15 *tari*, era el que reclamava el vescomte al hereus del seu oncle Vid. també BRESA, Henri (1986) “Un monde méditerranéen. Économie et société en Sicilie 1300-1450” en *Bibliothèque des écoles françaises d’Athènes et de Rome, Fascicule deux-cent-soixante-deuxième*, T. II; Roma; p. 889.

¹²⁹⁷ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder ...* Op. cit., p. 131

excedents monetaris, i així mateix per tal d'assegurar el pagament de les dots i els llegats testamentaris¹²⁹⁸.

Així, va ser a partir del moment de la tornada de Sanç (II) Roís de Liori al regne de València, que comencen a abundar les rendes extraordinàries carregades sobre les aljames i universitats de les seues senyories, en forma de subsidis, a les que hem d'afegir els préstecs que el vescomte va fer als seus vassalls, tant cristians com musulmans, els interessos dels quals els devien de pagar al senyor.

5.3.4.2 L'administració de Sanç (II) Roís de Liori

Quan va adquirir la majoria d'edat, cap l'any 1436, Sanç (II) Roís de Liori va assumir la gestió del seu propi patrimoni, consistent en les senyories de Betxí i València al regne de València, i les de Mistretta, Capizzi i Gallano al regne de Sicília. El vescomte de Gallano va combinar la gestió directa de part del seu patrimoni, com era la senyoria de Riba-roja, i posteriorment de les valls de Seta i Travadell, amb l'arrendament de les rendes de la senyoria de Betxí. Les dues modalitats de gestió tenien els seus avantatges i inconvenients, de manera que, sí les rendes es gestionaven de manera directa per part del senyor, era necessari comptar amb un aparell burocràtic, format per alcaids que feien la feina de procuradors generals, batlles i alamins locals, que s'encarregaren de la recaptació dels tributs i les rendes i després les lliuraren al senyor; en cas contrari el senyor només cobrava una quantitat anual per l'arrendament dels drets i rendes de les seues senyories.

En l'any 1442 el vescomte de Gallano va marxar a Itàlia, sabem per un document del 2 de juliol de 1444, que el vescomte de Gallano estava al regne de Nàpols, seguint la cort del Magnànim¹²⁹⁹, poc després el jove vescomte de Gallano va marxar al regne de Sicília¹³⁰⁰. En 1486, Sanç (II) Roís de Liori va marxar del regne de Sicília i després de

¹²⁹⁸ Ídem., pp. 127-128

¹²⁹⁹ APCCV, Protocol N° 13.888, notari Joan Capdevila, any 1448, f. s/n. Ja que des de la ciutat de Nàpols va donar llicència a uns mudèjars de Betxí per a que pogueren carregar un censal de 50 lliures davant del notari napolità Lluís Alexandre, alies de la Guerola.

¹³⁰⁰ APCCV, Protocol N° 13.888, notari Joan Capdevila, any 1448, f. s/n., però tanmateix només tenim unes poques notícies esporàdiques de la seua estada en aquest regne, l'11 gener de 1448 el vescomte estava en la ciutat de Palerm, on va enviar una lletra de canvi al mercader de València Joan Beltran, en la qual manava pagar un deute de 400 unces sicilianes que havia contret amb Francesc Alegre mercader de Barcelona, dita lletra anava signada per "*lo vizcompte Gallano*" "A mon car amich Luys de Camanyes en volem, en nom de Déu als XI de jener M° CCCC XXXX VIII. Sí per la primera de cambi pagat no habeu, per aquesta segona pagareu a la usança a Johan Bertran, lliures Mil CCCC LXXX III sous sis diners huyt, de moneda de València, són per unzes CCCC de Francesco Alegre, a rahó de sous

moltes tribulacions, ja que en l'illa de Sardenya que fins i tot va patir el robatori de tots els béns mobles a mans d'uns corsaris, i des de la qual finalment va arribar al regne de València, on el 29 de gener de 1458 els vescomtes es trobaven en la ciutat de València.

Una vegada els vescomtes es van instal·lar en la ciutat de València, per tal de reprendre el nivell de vida al que estaven acostumats, com un dels principals llinatges baronials del regne, van haver de recórrer a les rendes extraordinàries, exigint als seus vassalls nous subsidis, i carregant censals sobre les universitats i aljames de les seues senyories de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell¹³⁰¹. Així per exemple el 10 de maig del mateix any 1458, la universitat i aljama de Betxí van carregar un censal de 40.000 sous “per a les obres, negocis i necessitats dels vescomtes de Gallano”¹³⁰².

Una vegada es va instal·lar Sanç (II) Roís de Liori de manera definitiva en el regne valencià, es va encarregar de l'administració del seu patrimoni, ara ja tot concentrat només en el regne de València. Així, mentre que les senyories de Riba-roja i les valls de Seta i Travadell eren gestionades per administradors del vescomte, la senyoria de Riba-roja era administrada per Lluís de Camanyes i després pel seu fill Joan de Camanyes, i les valls de Seta i Travadell tenien un administrador general que habitava en la localitat de Gorga, tanmateix les rendes de la senyoria de Betxí eren arrendades per una quantitat fixa anual, al voltant de 11.000 i 12.000 sous anuals, a altres persones, desentenant-se el vescomte de la gestió directa d'aquesta senyoria.

Al front de l'administració del patrimoni senyorial del vescomte, en el regne de València, estava Lluís de Camanyes, que era l'administrador general i al mateix temps era alcaid i batlle de Riba-roja. Com a alcaid de Riba-roja, cobrava 1.000 sous anuals, així mateix era administrador ja des de l'època del seu oncle Juan (IV) Fernández de Heredia, almenys des de l'any 1431¹³⁰³. D'altra banda, les rendes i drets de la senyoria de Betxí van estar arrendats a diversos arrendataris, fins que el vescomte es va decidir a gestionar personalment les seues rendes per mitjà d'un alcaid i de l'alamí de l'aljama

XIII diners X, per sis tarins de aquesta moneda, al temps fareu li bon compliment a lo vizcompte de Gallano.”

¹³⁰¹ ARV, Procesos Criminales, Caixa N° 4398, Expedient 7, ff. 271 r. - 279 v. Dit en paraules de la seua nora Beatriu de Montcada: “per no tenir lo dit vescomte peccunies promptes per a sustentar son stat feu diversos carregaments de censals en los anys que vingué e molts anys après de la sua venguda”.

¹³⁰² APCCV, Protocol N° 13.880, notari Joan Capdevila, any 1458, f. s/n

¹³⁰³ APCCV, Protocol N° 11.921, notari Joan Capdevila, any 1438,s/n, Segons un document del 12 d'abril de 1438

musulmana. Coneixem el nom de l'alcaid, Martí Gafur, en una data tardana, corresponent al 6 de desembre de 1477¹³⁰⁴.

Així mateix els alamins de les aljames musulmanes es dedicaven a la recaptació de la renda senyorial dins de les seues respectives comunitats. Del recull de la dispersa documentació notarial, hem pogut extraure *grosso modo* un llistat dels alamins de les senyories de Riba-roja i Betxí, mentre que ens ha estat impossible conèixer els noms dels alamins de les valls de Seta i Travadell. Així per a la senyoria de Riba-roja, coneixem els noms dels següents alamins: per a la dècada de 1430, era Çaat Abraham, ja des de l'etapa de la gestió de Juan Fernández de Heredia, en la dècada de 1440, van ser Atea Martorell i Atea Alamí, en la dècada de 1450, Ahmet Muça, en la de 1460, Cilim Miçar i Jucef Alfaquí, i en la de 1470, de nou Atea Alamí, fins el més de maig de 1472, en que el vescomte va donar la senyoria al seu fill Joan Roís de Liori. Pel que fa a la senyoria de Betxí coneixem els noms dels alamins a partir del mateix any 1472, quan els vescomte passà a controlar directament els responsables de la recaptació de les seues rendes en dita senyoria, així sabem que en 1472 l'alamí era Abdal·là Martí, durant el trienni 1474-1477 va ser Abduramén Català¹³⁰⁵, els comptes del qual van ser examinats pel vescomte, en la dècada de 1480 eren Mahomat Bigatell i Cilim Alboniani, també Çaat Bicei el qual va morir en 1490 sense completar llur administració i només va ser alamí durant dos anys, els comptes del qual van ser examinats pels vescomte als seus descendents¹³⁰⁶, i en la dècada de 1490 era Acén Aladip, els comptes del qual van ser examinats pel vescomte en l'any 1492¹³⁰⁷. Tanmateix encara que coneixem l'existència dels alamins de les valls de Seta i Travadell no ens han arribat llurs noms, encara que sabem que eren els alamins els encarregats de recollir les rendes i els drets del senyor en les dites valls, i que el mateix vescomte examinava i aprovava els comptes i

¹³⁰⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n.

¹³⁰⁵ *Ibidem*. Per exemple, sabem que el vescomte de Gallano era al lloc de Betxí el dia 6 de desembre de 1477, data en la que reconeixia que Abduramén Català, sarraí, vassall i habitant del lloc de Betxí, li havia pagat tots els drets, rendes i diners deguts per l'administració de alaminat de Betxí, comptes que corresponien a l'any 1474, els quals havien estat examinats i aprovats, de la qual cosa deduïm que el càrrec d'alamí tenia una durada de tres anys

¹³⁰⁶ També ens referma aquesta deducció, el cas de l'alamí de Betxí, Çaat Bicei, que només va realitzar la seua administració durant dos anys, ja que va morir abans en agost de 1490. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495); Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n

¹³⁰⁷ Així mateix, en València a 31 de desembre de 1492, el vescomte reconeixia que Acén Aladip, sarraí de Betxí, li havia pagat la quantitat de 550 sous 8 diners, corresponents a la seua administració de l'aminat de Betxí de l'any 1491, més altres 41 sous 8 diners, pel preu de 25 barcelles de dacsà. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495); Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n

l'administració del dits alamins, així per exemple ho podem veure en un document de 1502 en el que es demanaven els comptes de l'administració de les dites valls dels darrers cinc anys i mig de la vida del vescomte¹³⁰⁸.

Altres oficials menors de l'administració senyorial eren els peiters, batlles o col·lectors de rendes, saigs, sequiers i altres oficials menors, cal nomenar també els alfaquins, ja que la majoria dels vassalls del senyor eren mudèjars.

Tanmateix altres senyories, com era el cas de la senyoria de Betxí, s'arrendaven per períodes de 3 o 4 anys, en aquest cas les quantitats recaptades pel senyor variaven d'un contracte a l'altre, de manera que estaven més relacionades amb els canvis conjunturals de l'economia. D'altra banda el senyor tenia la possibilitat de fer el mateix amb la resta dels béns del seu patrimoni, així podia arrendar els monopolis senyorials, com els molins, forns, carnisseries etc., o be establir-los a canvi d'un cens emfitèutic fix. En el primer cas el senyor assumia les despeses del manteniment de les instal·lacions, en el segon cas les despeses corrien a càrrec dels emfiteutes. En el cas del vescomte de Gallano els monopolis senyorials van ser cedits en arrendament, cosa que permetia ajustar més la recaptació als seus beneficis, però que a la llarga va desembocar en el deteriorament de les infraestructures, fins al punt que moltes d'elles va acabar malmeses, com va ser el cas del molí fariner de Betxí, que a finals del segle XV estava enderrocat.

Pel que fa a les activitats de Sanç (II) Roís de Liori al front del patrimoni familiar del regne de València, fem un repàs de les gestions fetes pel vescomte de Gallano en l'administració de les seues senyories, la qual sense ser sistemàtica, tanmateix sí que ens permet conèixer les diferents casuístiques de la seua tasca com a gestor d'un patrimoni senyorial.

5.3.4.2.1 L'arrendament de les rendes ordinàries

Mentre que el vescomte de Gallano vivia a Itàlia, al regne de València Lluís de Camanyes, alcaid del castell de Riba-roja, era qui s'encarregava de gestionar les senyories del vescomte, així el 17 de març de 1451, Lluís de Camanyes va arrendar a

¹³⁰⁸ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 270 r. - 278 v. Vid. Col·lecció documental, Document 101. "lo alamí e col·lector de les rendes e fonch atrobat que aquell havia de donar rahó dels anys noranta-tres, noranta-quatre, noranta-cinch, noranta-sis e noranta-set e fins al temps de la mort del dit spectable vizconte, lo qual morí a quatre de juliol any mil quatre-cents noranta-huyt e no pus, com del temps abans mostraren tenir absolució y difinició feta per lo dit spectable vezconte"

Joan Martí pare i Caterina, esposos, i a Joan Martí fill i Antònia, també esposos, habitants de Riba-roja i també del lloc de Quart, un molí fariner que tenia dues moles i que estava situat al terme de Riba-roja, pel preu de 80 lliures (1.600 sous) moneda reals de València de lloguer anual, així mateix que les 80 lliures anuals s'havien de pagar en quatre pagues iguals al llarg de l'any¹³⁰⁹.

El 21 de gener de 1436, Sanç (II) Roís de Liori, apareix amb la majoria d'edat intitulat com a vescomte de Gallano, en un document pel qual volia arrendar al jueu Astruc Saporta, els drets sobre senyoria de Betxí, durant tres anys pel preu de 12.000 sous anuals, tanmateix al final no es va acabar de realitzar aquest tracte¹³¹⁰. En canvi el vescomte de Gallano va arrendar les rendes i els drets de la seua senyoria de Betxí a Joan Roís de Castellblanch, donzell habitant de la vila de Castellfabib, al regne de València, pel preu de 1.000 florins (11.000 sous) anuals, segons un document signat el 30 d'octubre de 1442¹³¹¹, d'aquest arrendament es conserven sis èpoques del pagaments del preu de l'arrendament al procurador Lluís de Camanyes, corresponents a l'any 1445¹³¹². Així mateix, el 28 d'abril de 1462, el vescomte de Gallano va arrendar, per un període de tres anys, les rendes de la senyoria de Betxí als mercaders de València Pere Solanes, Pere Gasch i Joan Solanes, pel preu de 12.050 sous anuals¹³¹³. Finalment, el 24 de gener de 1468, amb un document signat a la ciutat de València davant del notari Lluís Collar, el vescomte de Gallano va arrendar al seu mateix fill, Joan Roís de Liori, tots els drets, fruits, rendes i emoluments de la seua senyoria de Betxí, això sí excloent de l'arrendament el dret de l'alcaidia, el salari dels advocats, l'hort que estava arrendat a Beltran, les sofres, els drets sobre les gallines i els pollets, els jornals, les vinyes, els olivars i els garroferars, ja que tots aquestos drets pertanyien al vescomte, la duració de l'arrendament era de tres anys i el seu preu 12.000 sous anuals¹³¹⁴.

¹³⁰⁹ APCCV, Protocol N° 13.887, notari Joan Capdevila, any 1451, f. s/n

¹³¹⁰ APCCV, Protocol N° 13.884, notari Joan Capdevila, any 1436, f. s/n

¹³¹¹ APCCV, Protocol N° 13.896, notari Joan Capdevila, any 1445, f. s/n

¹³¹² Ibidem.

¹³¹³ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, anys 1460, 1461 i 1462, f. s/n

¹³¹⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10. Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469, f. s/n

5.3.4.2.2 *El comerç dels productes agrícoles.*

El vescomte de Gallano participava també de la compravenda de productes agrícoles, ja fora com a venedor o com a comprador, tot depenent de la necessitat o de l'excedent de productes agrícoles que tenien en les seues senyories. Així, per exemple, en València a 10 de novembre de 1473, Gil Antoni Roís, donzell de València, reconeixia deure al vescomte de Gallano la quantitat de 494 lliures, de les quals 305 lliures eren el preu de cent cafissos de forment, que havien estat rebuts des de la senyoria de la vall de Seta, a raó de 61 sous per cafís, i les restants 189 lliures eren el preu de seixanta cafissos de forment provinents així mateix de la senyoria de Betxí, a raó de 73 sous per cafís, els quals els hi havien de lliurar en la vila de Morvedre, i aquesta quantitat de 494 lliures, la prometia pagar Gil Antoni Roís al vescomte el mes de gener proper vinent¹³¹⁵. Així mateix en València a 8 maig de 1495, el vescomte de Gallano va nomenar procurador a Ramon Pellicer, notari de Xàtiva, per tal de cancel·lar un contracte de debitori de 60 lliures (1.200 sous) fet per Domènec Brotons, veí de Xixona i altres de mateixa vila, amb el vescomte de Gallano, pel preu del forment que el vescomte els havia venut, amb un document rebut pel notari Guillem Martí el 22 d'abril de 1493¹³¹⁶.

Tanmateix, el 8 d'octubre de 1485 en València, fra Garcia de Marcilla, clavari de Silla de l'orde de Montesa, va vendre a Sanç (II) Roís de Liori trenta cafissos de forment, a raó de 40 sous per cafís, també seixanta cafissos de dacsa, a raó de 20 sous per cafís, i altres vint cafissos de panís a raó de 25 sous per cafís, cosa que sumava en total la quantitat de 155 lliures moneda reals de València¹³¹⁷.

5.3.4.2.3 *La pressió sobre els vassalls*

En la baronia de Riba-roja a 5 d'abril 1472, Alí Panxi, Alí Coraibí, Ahmet Alip alies Fucei, Fucei Panxi, tots ells jurats, Çaat Gamar, Mahomat Allup, Abdal·là Agip, Ahmet Alfaquí alies Sicília, Ahmet Camba, representants de l'aljama de Riba-roja, reconeixien deure a Sanç (II) Roís de Liori, senyor del dit lloc, 60 lliures (1.200) que

¹³¹⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10. Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n

¹³¹⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n.

¹³¹⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1, (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1485, f. s/n

eren el preu de trenta cafissos de forment, que van rebre de llur senyor i que li prometien pagar el dia de Nadal proper vinent. Així mateix els mudèjars Alí Panxi alamí, Alí Coraibí, Fucei Panxi, Ahmet Alip alies Fucei, jurats, Cilim Miçar, Abdal-là Carrasco, Ahmet Camba i Iaié Gebelí, tots ells vassalls de Riba-roja, també van reconèixer deure a Sanç (II) Roís de Liori, la quantitat de 133 lliures 1 sou (2.661 sous) quantitat que corresponia a 41 lliures deu sous (830 sous), del preu de vint cafissos i nou barcelles de forment a raó de 40 sous per cada cafís; 56 lliures 11 sous (1.131 sous) del preu de seixanta dos cafissos deu barcelles de dacsca, a raó de 18 sous per cada cafís; més altres 35 lliures (700 sous) del preu de vint-i-nou cafissos dos barcelles de panís, a raó de vint-i-quatre sous per cafís, quantitats que li prometien pagar al seu senyor¹³¹⁸. El 30 de maig de 1472, Joan Roís de Liori, qui per donació del vescomte de Gallano es va convertir en el nou senyor de Riba-roja, va reconèixer en un document, que li devia al vescomte de Gallano la quantitat de 10.758 sous 4 diners, quantitat corresponent als cereals que el vescomte havia venut als seus vassalls de Riba-roja¹³¹⁹.

Així mateix, al lloc de Betxí a 12 de febrer de 1486, Joan Llop i Acén Aladip, síndics i procuradors de la universitat i aljama de Betxí, reconeixien que Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur, senyors de Betxí, van vendre i carregar un censal de 926 sous 8 diners, a Joana Garro, esposa de Berenguer Mercader, donzell de València, pel preu de 13.902 sous, censal que es va fer “per obra i necessitat de la dita universitat i aljama, i també per quitar un censal que la universitat i aljama de Betxí havien carregat i venut a Galceran Adret, mercader de València”, i van prometre als seus senyors que quitarien el dit censal quan ells volgueren¹³²⁰.

5.3.4.2.4 L'exercici de la jurisdicció senyorial

El vescomte de Gallano en les seues senyories gaudia de l'alta jurisdicció, el mer i mixt imperi, i per tant en última instància li pertocava jutjar, per mitjà d'un jutge nomenat per ell, totes les causes judicials que s'havien produït en les seues senyories.

¹³¹⁸ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 2, años1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n

¹³¹⁹ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 61

¹³²⁰ SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 1, (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n

Així, en la senyoria de Riba-roja a 26 juny de 1472, Alí fill d'Abdal·là Alami, Çaat Gamar, Çaat Fino i Axa esposos, tots ells mudèjars de Riba-roja, reconeixien deure al vescomte de Gallano, 660 sous pel rescat d'una sarraïna, anomenada Ucei, que era filla d'Abdal·là Alami, i que estava captiva del vescomte, quantitat que li havien de pagar en el termini d'un any¹³²¹.

Així mateix, en la senyoria de Betxí a 1 de setembre de 1486, el vescomte de Gallano, com a senyor del dit lloc, va arribar a un acord amb l'aljama de Betxí, la qual havia estat condemnada a pagar-li al vescomte una bona suma a valorar per llur senyor, i a canvi de no publicar la dita sentència, Sanç (II) Roís de Liori va arribar a un acord amb l'aljama, acord que va ser llegit i publicat a la mesquita de Betxí, on estava reunida tota l'aljama, “Capítols fets e fermats entre lo spectable don Sancho Roíç de Lihori vezcomte de Gallano, e senyor de la vila de Bechí de una part, e los jurats, consellers, vell e aliama de la dita vila de la part altra”¹³²². L'acord a que van arribar va ser el següent, l'aljama es comprometia a partir de Nadal de 1487 i fins a la mort del senyor: Primerament a donar tres càrregues de llenya i portar-les a la casa del vescomte per cada casa de mudèjars; també es comprometia a portar tot el forment a moldre al molí i després la farina a casa del vescomte, tanta com el senyor tinguera menester; així mateix a portar de franc a la ciutat de València tota la civada que el senyor necessitara fins a seixanta cafissos; d'altra banda acordaven amb el senyor que a canvi de que els fera francs de donar posada als escuders, servents i esclaus del senyor “que la dita aljama done, com ab lo present capítol dona, al dit spectable Vezcomte la casa que la dita aliama té en la plaça de la casa del dit senyor”, més 50 lliures (1.000 sous) per a comprar roba per vestir els llits dels servei domèstic del senyor, en canvi sí estaven conformes en donar posada a “persones strangers o altres” que no foren de la casa del senyor; pel que fa a la sentència a mort i confiscació dels béns que havia estat donada contra Cempolet, Cataní i Pallar, mudèjars de Betxí, el senyor acordava que, a canvi del perdó li foren donats 10.000 sous, dels quals, 6.000 foren dels dits Cempolet, Cataní i Pallar, a canvi que visqueren en Betxí com a vassalls amb les seues famílies, i els 4.000 sous restants, els havia de pagar l'aljama de Betxí. Posteriorment, en València a 8 de

¹³²¹ Ibidem.

¹³²² SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 81

gener de 1489, el vescomte va rebaixar els 4.000 sous que li devia l'aljama de Betxí a només 1.000 sous, els quals li van ser pagats el 21 de gener de 1492¹³²³.

5.3.4.2.5 Conflictes i compromisos amb altres senyors

Durant els anys que el vescomte de Gallano va viure en el regne de València, va haver d'arribar a acords per qüestions molt diverses amb els senyors de les senyories veïnes a les seues. Així entre el 3 d'agost i el 7 de setembre de 1442¹³²⁴ en València es va produir un conflicte entre Sanç (II) Roís de Liori, senyor de Riba-roja i Betxí al regne de València, contra Guillem Ramon de Montcada, qui era el curador de Mateu Florimon de Montcada, senyor de Vilamarxant, a causa d'alguns veïns de Vilamarxant, que havien usat i deixat perdre aigua de la sèquia anomenada d'*Orca*, sèquia que pertanyia a la senyoria de Riba-roja però que travessava el terme veí, per la qual cosa, el 26 de juliol de 1442, el sequier de Riba-roja va requerir a l'alcaid i l'alamí de Vilamarxant per a que pagaren 27 lliures per aquests fets, i com que els oficials de Vilamarxant no li van respondre, el senyor de Riba-roja va fer una marca, o penyora, dels béns dels veïns de Vilamarxant, i el dia 2 d'agost va apressar, en un camí públic, dos mules a uns mudèjars de Vilamarxant, duent-les després a Riba-roja. El 14 d'agost següent, el senyor de Vilamarxant i el seu curador, van apel·lar al lloctinent del governador per a que els tornaren als seus vassalls les mules apressades, i el 27 d'agost, Martí Roís, algutzir de la cort del governador, va anar a Riba-roja i va fer una crida pública per a que foren restituïts els béns dels vassalls de Vilamarxant. Finalment, el 7 de setembre, es va arribar a un acord entre els senyors de les dues baronies i es va retirar la reclamació davant del governador del regne de València.

Així mateix, el 12 de juny de 1461 en la cort del Governador del Regne de València, Sanç (II) Roís de Liori, juntament amb en Pere de Tous, senyor de la vall d'Artana, van nomenar àrbitres als lletrats Gabriel de Riusech i Miquel Dalmau, doctors en lleis de València, per a que arbitraren entre els dos senyors, en la disputa ocasionada per l'avassallament de Çaat Abençat i Jucef Abençat, mudèjars que abans vivien en la senyoria d'Artana i que després s'havien establert en la veïna senyoria de Betxí¹³²⁵.

¹³²³ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2, (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n

¹³²⁴ ARV, Governació, Registre 2.268, ma 7^a f. 19, ma 9^a f. 8 i ma 12 ff. 16 r°-18 v°. Vid. Col·lecció documental, Document 35

¹³²⁵ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, anys 1460, 1461 i 1462, f. s/n

De la mateixa manera, el 5 de maig de 1467, el vescomte de Gallano va prorrogar el compromís que havia establert amb Beatriu Maça de Liçana, abadessa del monestir de les monges de Santa Clara de Xàtiva, compromís que s'havia fet amb la mediació dels àrbitres Antoni Torres, doctor en lleis de València, i Pere de Mora, doctor en lleis de Xàtiva¹³²⁶, encara que el document no ho especifica, no podia ser sobre altra cosa que les rendes de les valls de Seta i Travadell, ja que una tercera part li pertanyien al dit convent.

5.3.4.2.6 Conflictes amb els oficials reials

Des de la localitat navarresa de Corella a 8 de maig de 1457, el rei Joan II va enviar una provisió reial al lloctinent del governador del regne de València, en la que disposava que Sanç (II) Roís de Liori, com a senyor que era de la senyoria de Betxí, que sí els seus vassalls o oficials de la dita senyoria interposaven alguna demanda davant la cort del justícia de la vila de Castelló de la Plana, que el lloctinent del governador de “dellà lo riu Uixó” en la dita vila, Joan Tolsa, no poguera entendre en les causes que es relacionen amb ell, sinó devia ser assessorat per el Batlle de Castelló, Pere Galceran de la Serra¹³²⁷. Poc després, el 10 d'agost el mateix mes, el rei, des de la ciutat de Saragossa, revocà l'anterior provisió i va permetre que Joan Tolsa poguera personar-se en la causa que hi havia entre ell i el vescomte de Gallano, i tanmateix també en la causa que es ventilava per la denúncia del procurador fiscal contra de Çaat Bigatell, alamí de Betxí¹³²⁸.

Així mateix, Sanç (II) Roís de Liori, va intervindre en el conflicte existent entre el senyor de Borriol, Antoni de Tous, i la vila de Castelló de la Plana, a causa de l'aveïnament en la vila de Castelló d'uns musulmans provinents de la senyoria de Borriol; conflicte que en 1459 va derivar en un plet. En el qual, el 7 d'octubre d'aquell any des del lloc de Betxí, el vescomte de Gallano va enviar al consistori castellanenc una carta, escrita de la seua pròpia ma, reprovant llur actuació i solidaritzant-se amb el senyor de Borriol¹³²⁹.

¹³²⁶ APCCV, Protocol N° 13.890, notari Joan Capdevila, any 1467, f. s/n

¹³²⁷ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 278, fol. 105 r° - v°. Vid. Col·lecció documental, Document 43

¹³²⁸ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 278, fol. 71 r° -72 r°. Vid. Col·lecció documental, Document 44

¹³²⁹ “a mon semblant més honor e menys damnós vos fora haver per amich e bon vehí lo senyor de Borriol que no lo beneffici que porieu rebre de tenir en vostra jusmessió XX o XXX perros de moros que

Des de la localitat de Tudela a 31 de març 1462, el rei Joan II va notificar al príncep Ferran, llavors governador general del regne de València, al batlle general del regne, al procurador fiscal i als altres oficials reials, que li havia estat concedit el perdó a Sanç (II) Roís de Liori i als altres servidors, oficials i vassalls seus, pel delict de negligència en la custòdia d'Antoni Buigues, veí de Teulada, que va ser capturat en la vila de Gorga, i que es va evadir en la localitat de Muro, quan era traslladat a València¹³³⁰.

Així mateix, en València a 23 de gener 1468, Honorat Mercader, batlle general del regne de València, va enviar una carta al vescomte de Gallano en la que li comunicava que un mudèjar de Riba-roja volia fer-se vassall del reial patrimoni¹³³¹. A la qual cosa, el vescomte no va posar cap entrebanc, només que el dit mudèjar anara a Riba-roja a liquidar els seus deutes amb el vescomte.

5.3.4.2.7 Defensa de l'alta jurisdicció de la senyoria de Betxí

Una de les polítiques del rei Ferran el Catòlic respecte del regne de València i dels altres territoris de la Corona d'Aragó, va ser intentar recuperar l'alta jurisdicció, es a dir el mer imperi, de les senyories laiques i religioses, que estaven situades dins dels termes generals tant de la ciutat de València com de les altres viles reials del regne.

Així, en València a 7 de setembre de 1493, el procurador patrimonial del senyor rei, que en aquest cas era el seu substitut Jordi del Rollo, juntament amb Diego Torres, batlle general del regne de València i Juan de Lanuza, governador general del regne,

no són res, volent-ne fer mala usança e no profitosa costuma començat cossa de mal exemple ab fonament de pocha justícia, e volent destroyr un cavaller es deservir Déu e metre-us guerra en cassa a diners primes, car creu que sos eguals senyos de vassalls e cavalles e braç militar vos ho deffendran quan poran ab justa causa”. Afègia el vescomte que els seus vassalls de Betxí no estarien millor en cap altre lloc: “m'és stat dit que vosaltres farieu algunes afalaguadures ab alguns de mos vassalls de Betxí per que vagen a la nova població abitar, de la qual cossa no he gens de enug, car mos vassalls an la porta uberta de anar-se'n a sa voluntat, y açò faç per que crech on se vulle que vagen trobaran pigor del que llexen”. Vid. SÁNCHEZ ADELL, José (1973): “Re población de Castellón de la Plana con moros de Borriol en el siglo XV”, *IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón*, pp. 182-186.

¹³³⁰ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 286 fol. 137 – 138 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 48

¹³³¹ ARV, Bailia, llibre 1154, f. 170 rº-vº. Vid. Col·lecció documental, Document 54. “Al spectable don Sancho Roiz de Liori vezcomte de Guayano e senyor qui's diu del loch de Ribarroja, saluts e honor, devant nos es comparegut Mahomat Muadden, alies Petit, moro del dit loch de Ribarroja dient e affermant: que ell vol comptar ab vos, e pagar, ço que deja e sia tengut pagar, axí a vos com a qualssevol del dit loch, com aprés que haia comptat ab vos, e pagat ço que deja e sia tengut, se vol fer vassall del dit Senyor Rey”. El vescomte li va contestar: “dix, li havia respost que ell és content de comptar amb lo dit Mahomat Muadden, ço que en bona ora vaja a Ribarroja que dilluns o dimars ell serà en lo dit loch e porà comptar ab aquell”.

van notificar al vescomte de Gallano, “senyor qui's diu del lloch de Bechí, situat dins terme de la vila de Vila-real, que dins deu dies primer vinents haia més en poder del dit batle, personalment, los títols com té e posseheix la dita jurisdicció”¹³³². A la qual cosa el notari de València Lluís Collar, procurador de Sanç (II) Roís de Liori, va respondre que la senyoria de Betxí no formava part del terme de la vila de Vila-real. Posteriorment, el 16 d'octubre de 1494, el mateix procurador va interposar una ferma de dret davant del governador i del batlle general del regne de València¹³³³, al·legant que el procurador fiscal no podia demanar els títols sobre la jurisdicció del mer imperi al seu senyor.

5.3.4.3 Els deutes dels vescomtes de Gallano

Pel que fa a les finances dels vescomtes de Gallano, sabem que el vescomte utilitzava els nous instruments financers, així sabem que, mentre ell era fora del regne de València, utilitzava la taula de canvi de Miquel d'Eivissa de València¹³³⁴, per a fer els pagaments als seus creditors, i que també utilitzava les lletres de canvi, ja que coneixem dues d'aquestes lletres de canvi.

Així, en la ciutat de València a 5 de setembre de 1448, Joan Beltan mercader de la ciutat, reconeixia que Lluís de Camanyes, procurador general de Sanç (II) Roís de Liori, li havia pagat la quantitat de 1.483 lliures 6 sous 8 diners moneda reals de València per

¹³³² ARV, Reial Cancelleria, Llibre 496, ff. 320 r - f. 321 vº. Vid. Col·lecció documental, Document 88. “Diu lo dit en Collar que lo dit lloch de Bechí no és situat, ni possat, dins termens de la vila de Vila-real, ni de alguna altra vila, ans lo dit lloch té son terme atermenat ab sos mollons amollonat, ab ses forques posades dins lo dit terme, fetes de argamaça, que ha tant temps que s’an fetes que memòria de homens no és en contrari”, també afegia “diu lo dit en Collar que ell no té títols alguns de les jurisdiccions de aquella del dit lloch de Bechí, com tots los títols fahents per lo dit lloch, e per la jurisdicció de aquell, tinga lo dit spectacle vezcomte en lo dit lloch de Bechí, hon ell de present sia e habita. E per ésser cosa de tanta importància no·ls se parteix dellà hen és”. També al·legava el dit procurador que “lo dit spectacle vezcomte no sia tengut ni obligat fer fé del títol de la jurisdicció com per furs del present regne et altres, per justícia negú no sia tengut ni obligat mostrar lo títol de la sua possessió”.

¹³³³ ARV, Reial Cancelleria, Llibre 495, ff. 200 rº - 201 rº. Vid. Col·lecció documental, Document 89. “a instància del magnífich procurador patrimonial no poer ésser manat, o algun baró ni cavaller, que mostre los títols com posseheix la jurisdicció e mer imperi en ses terres, tenint aquelles tant antiquissima possessió que tenen, ... sobre la dita sua pascífica e quieta possessió en que és de exercir tota jurisdicció civil e criminal, mer e mixt imperi, en les dites sues terres, viles e llochs”. A la qual cosa, afegia que “requirint que ademes a la dita ferma de dret e ffermança vos plàcia manar als dits magnífichs procuradors patrimonials que no perturbe a ell dit proponent”, tanmateix “requir lo dit spectacle, proponent que com aquell tinga los títols de la sua suprema jurisdicció en la ciutat de Barcelona e Çaragoça, e no tinga per ço possibilitat a present de poder exhibuhir aquells, vos plàcia donar-li temps competent per a poder haver e provehir aquells com axí de justícia proceheixqua”.

¹³³⁴ APCCV, Protocol Nº 13.885, notari Joan Capdevila, anys 1456-1461, f. s/n.

una lletra de canvi, que havia estat signada pel vescomte de Gallano en la ciutat de Palerm a 11 gener 1448, per un valor de 400 unces moneda de Sicília, que el vescomte li havia enviat a Francesc Alegre mercader de la ciutat de Barcelona¹³³⁵. Aquesta quantitat tan elevada de diners, 400 unces sicilianes, equivalents a 1.483 lliures 6 sous 8 diners (29.666 sous 6 diners) moneda del regne de València, es una suma molt alta que en fa pensar en el valor de les despeses ordinàries de la casa dels vescomtes de Gallano. Així mateix, En la ciutat de València, a 26 novembre de 1457, Joan Sart, notari de València, reconeixia que Lluís de Camanyes, procurador del vescomte de Gallano li havia pagat la quantitat de 395 lliures 16 sous 8 diners (7.916 sous 8 diners) moneda reals de València, en virtut d'una lletra de canvi de Sanç (II) Roís de Liori, que va ser escrita en la ciutat de Palerm, al regne de Sicília, l'1 juliol de 1456¹³³⁶.

Pel que fa a l'utilització del crèdit, sabem que els vescomtes van vendre i carregar nombrosos censals per a fer front tant a les seues despeses ordinàries com aquelles més extraordinàries, dels qual en podem veure alguns exemples.

Així, en la ciutat de València a 19 de març de 1455, Bartomeu Sentllir de Centelles, noble i habitant de València, (i gendre dels vescomtes), va reconèixer que el vescomte de Gallano li havia pagat, per mans de Lluís de Camanyes, la quantitat de 8.000 sous moneda reals de València, preu del quitament d'un censal de 500 sous, que eren part dels 3.000 sous censals que Sanç (II) Roís de Liori, conjuntament amb l'aljama i la universitat de Riba-roja, li havien venut i carregat, més altres 186 sous 10 diners de prorrata, quantitat que el vescomte li havia de pagar el 4 de novembre proper vinent, més altres 250 sous corresponents a la pensió del proper mes de maig, corresponent als 500 sous censals restants¹³³⁷. Altrament, en la partida de Sant Vicent de l'horta de València a 27 de maig de 1476, Gener Rabassa de Perellós, cavaller de València, reconeixia que Sanç (II) Roís de Liori li havia pagat i restituit la quantitat de

¹³³⁵ APCCV, Protocol N° 13.889, notari Joan Capdevila, any 1455, f. s/n. El contingut de la lletra de canvi era el següent: "A mon car amich Luys de Camanyes en volem, en nom de Déu als XI de jener M° CCCC XXXX VIII. Sí per la primera de cambi pagat no habeu, per aquesta segona pagareu a la usança a Johan Bertran, lliures Mil CCCC LXXX III sous sis diners huyt, de moneda de València, són per unzes CCCC de Francesco Alegre, a rahó de sous XIII diners X, per sis *tarins* de aquesta moneda, al temps fareu-li bon compliment a lo vizcompte de Gallano."

¹³³⁶ APCCV, Protocol N° 13.885, notari Joan Capdevila, anys 1456-1461, f. s/n. "Al honorable ve car amich Luís de Camanyes, en València sia dada. Ihesus En Palerm als 1 de juliol any M° CCCC LVI, pagau per aquesta primera de cambi a la usança a-n Joan Sart Cinchcents florins, dich D florins, a rahó de XV sous e deu diners, dich a rahó de quinze solids e deu diners, per florí. Són per la valor, ya he rebut aci de Francisco de la Cavalleria, al temps haia bon compliment, dich a rahó de quinze solids e deu diners de moneda de València per florí. Lo Vizcomte de Gallano a vostra honor."

¹³³⁷ APCCV, Protocol N° 13.889, notari Joan Capdevila, any 1455, f. s/n.

16.000 sous, que era el preu d'un censal de 1.000 sous anuals, que havia estat carregat pel vescomte, la seua esposa Beatriu de Mur, el seu fill Joan Roís de Liori, conjuntament amb la universitat i aljama de Betxí, reconeixia així mateix que li havien pagat altres 1.500 sous de les pensions de l'any 1475 i la de maig del 1476, més altres 22 sous 6 diners que li devien fins aquell mateix dia¹³³⁸. Així mateix, en València a 12 de gener de 1482, Galceran Abret, mercader de València, va reconèixer que el vescomte de Gallano li havia venut un censal de 50 sous pel preu de 30 lliures (600 sous), reconeixia també que el vescomte li havia pagat les 30 lliures (600 sous), i per tant li donava al vescomte tots els drets que li pertanyien¹³³⁹.

5.3.4.4 L'estalvi i les inversions del vescomte de Gallano

L'economia dels vescomtes de Gallano, després del daltabaix sofert amb el robatori de la seua fortuna siciliana, es va recuperar en les dècades 1470-1490, que van ser les finals de la vida dels vescomtes, segons podem veure a continuació. De manera que Sanç (II) Roís de Liori, va invertir els seus excedents monetaris en diverses operacions de crèdit, tant en les modalitats de *mutuum*, com comanda i dipòsit amb el préstec de diners en metàl·lic i altres objectes de luxe, cessions de drets i accions, però sobretot amb la compra de censals, que a la fi va ser la forma de crèdit més comuna de totes.

5.3.4.4.1 Préstecs: el mutuum i la comanda.

Només coneixem dos préstecs fets pel vescomte de Gallano a altres membres de l'estament militar en la modalitat de *mutuum*. Així sabem que, en el lloc de Quart de Poblet a 15 de març de 1468, després de la mort de Francina Centelles, ocorreguda dos dies abans en aquell mateix lloc, sa mare Beatriu Boïl, vídua de Pere Centelles, cavaller de València, reconeixia que li devia al vescomte de Gallano un préstec *mutuum* per la quantitat de 4.000 sous, els quals li havien estat lliurats per mans de Lluís de Camanyes, quantitat que prometia tornar-li dins del termini d'un any¹³⁴⁰; en aquest cas es tractava

¹³³⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10. Legajo 3, años1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476, f. s/n

¹³³⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D.1-6. Legajo 2, años1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n

¹³⁴⁰ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 1, años1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1468, f. s/n

d'un préstec fet entre parents, ja que tots dos havien estat consogres. Així mateix, en València a 30 de juny de 1488, Francesc Aguiló, donzell de València, reconeixia deure un *mutuum* a Sanç (II) Roís de Liori, ja que aquest li havia prestat 100 ducats (2.100 sous) moneda reals de València, quantitat que li prometia tornar dins del termini de tres mesos¹³⁴¹.

Així, Sanç (II) Roís de Liori també va prestar diners amb la modalitat de la comanda i dipòsit. Així el 15 de setembre de 1481, Bernat d'Almúnia, cavaller de València, reconeixia tenir en *comanda i dipòsit* de Sanç (II) Roís de Liori, la quantitat de 18.000 sous "en peces de moneda", les quals les havia de lliurar a Joan Roís de Liori, cavaller de València, quantitat que li prometia tornar quan el vescomte volguera¹³⁴²; en aquest cas es tracta d'un préstec indirecte del vescomte al seu fill. Així mateix, en València a 22 de novembre de 1481, el mateix Francesc Aguiló, cavaller de València, també reconeixia tenir en *comanda i dipòsit*, de part del vescomte de Gallano, 5.000 sous "en peces de moneda, una part en reals d'argent i l'altra part en diners menuts", quantitat que li prometia tornar quan el vescomte volgués¹³⁴³. El mateix Francesc Aguiló, en València a 30 de juny de 1488, reconeixia deure a Sanç (II) Roís de Liori altres 100 ducats (2.100 sous), els quals li havia prestat el vescomte i li prometia tornar-los dins de tres mesos¹³⁴⁴. Així mateix, en la vila de Morvedre a 24 d'abril 1490, el dit Francesc Aguiló, reconeixia tindre en *comanda i dipòsit* de Sanç (II) Roís de Liori, la quantitat de 2.000 sous moneda reals de València, que el vescomte li va lliurar "en moneda menuda i lligats dins d'un sac de cànem", els quals li prometia tornar-los durant el proper més d'agost d'aquell mateix any¹³⁴⁵.

D'altra banda en dipòsit i comanda es podia deixar qualsevol cosa, no només diners en metàl·lic. Així, el 3 de juny de 1493 en València, Toda Centelles, esposa de Gastó Comte, que era natural del regne de Portugal però que vivia en la ciutat de València, reconeixia tindre en *comanda i dipòsit* de Sanç Roís de Liori, un *fermall d'or amb tretze diamants, en el que estava encastada la imatge de la verge Maria, les dels dotze apòstols i l'ascensió del senyor Jesucrist*, el qual li havia estat enviat per mans de Francesc Mascarós, cavaller de València, fermall que prometia restituir al vescomte

¹³⁴¹ SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 2, (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1488, f. s/n

¹³⁴² SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 2, años1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n

¹³⁴³ Ibidem.

¹³⁴⁴ SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 2, (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1488, f. s/n

¹³⁴⁵ AHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n

quan ell volguera, a canvi de que li pagara els 3.000 sous del seu preu¹³⁴⁶; en aquest cas el fermall es convertia en garantia del préstec.

Tanmateix, Sanç (II) Roís de Liori, no només prestava diners als nobles, també ho feia als altres ciutadans de València, i fins i tot a estrangers. Així, en València a 19 de gener de 1489, Domènec Perandreu, mercader de la ciutat, reconeixia que tenia en *comanda i dipòsit* de Sanç (II) Roís de Liori, la quantitat de 153 castellanes d'or, “en bon or, i de pes ponderades i pesades de una en una”, i 18 sous, que el vescomte li havia prestat, les quals li prometia tornar dins de quatre mesos¹³⁴⁷. El mateix dia, Giovanni de Paccis, noble florentí resident en València, que era mercader i agent d'una mercantil, reconeixia que tenia en *comanda i depòsit* del vescomte de Gallano, la quantitat de 191 castellanes d'or, “en bon or, i de pes ponderades i pesades de una en una”, més 18 sous 8 diners, que el vescomte li havia prestat, quantitats que li prometia tornar dins de quatre mesos¹³⁴⁸. Així mateix, en la mateixa ciutat a 27 maig de 1489, Martí Abat i Agnès, esposos, que eren ciutadans de València, per tal de pagar als jurats de la ciutat de València la quantitat de 6.000 sous, que eren la resta dels 45.000 sous del preu pel qual havien arrendat al govern de València el capítol VIII de la ciutat, corresponent a l'any 1487, van fer un pacte amb Sanç (II) Roís de Liori, segons el qual li venien en penyora una casa, franca i quieta, situada en la ciutat de València en la parròquia de Sant Joan; els 6.000 sous del valor de la casa el vescomte havia de lliurar-los al clavari Antoni Rull i als jurats de la ciutat, amb la condició tanmateix que podrien recuperar la casa sí li restituïen els 6.000 sous durant els propers anys 1490 i 1491¹³⁴⁹. Finalment, el 9 de juliol de 1493 en València, Galceran Adret, habitant de València, reconeixia que tenia en *comanda i dipòsit* del vescomte de Gallano, 100 castellanes d'or “de bon or que li havien enviat en un sac”, quantitat que li prometia restituir al dia de Nadal proper vinent¹³⁵⁰.

Tanmateix, d'altres préstecs en tenim menys informació, ja que ignorem quina va ser la modalitat de préstec emprada, doncs només tenim l'època de cancel·lació del deute. Així, el 19 de juny de 1473, Joan de la Mata donzell, reconeixia que el vescomte

¹³⁴⁶ Ídem., any 1493, f. s/n

¹³⁴⁷ SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 2, (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n

¹³⁴⁸ Ibidem.

¹³⁴⁹ Ibidem. Casa que estava en la plaça de Sant Joan del Mercat, la qual afrontava amb la casa de Francesc Enyego, apotecari, i amb la de Bernat Climent, botiguer, casa que havia estat de Pere Sacruella, difunt ciutadà de València.

¹³⁵⁰ SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n

de Gallano li havia retornat la quantitat de 4.000 sous que li devia, cancel·lant així el deute¹³⁵¹. Així mateix, en València a 5 de novembre de 1482, Sanç (II) Roís de Liori va donar entre vius, al seu fill Joan Roís de Liori, els 1.000 sous que li havia pagat Joan Gallach, doctor en lleis de València, qui havia cancel·lant el seu deute¹³⁵², una altra vegada el vescomte utilitza els préstecs per donar diners al seu fill.

5.3.4.4.2 Cessions de drets i accions

Una altra possibilitat d'inversió era la compra de drets i accions d'un tercer, en el que seria un mercat secundari de deute, també era manera de pressionar quant tenien alguna causa pendent amb el deutor.

Així, en València a 6 de juny 1477, Berenguer de Flors ciutadà de València, va cedir a Sanç (II) Roís de Liori, tots els drets que tenia contra els nobles Pere d'Íxer, Joan d'Íxer, Joan Torrelles i Bernat Vives de Canemàs, cavallers, i Joanot Ram alies Escrivà donzell, tots ells habitants de València, quantitat que eren d'una banda: 152 sous, altres 104 sous i finalment altres 124 sous; totes elles eren la resta dels pagaments d'unes pensions de censals corresponents al més d'abril de l'any 1476¹³⁵³. També en la mateixa ciutat a 25 d'octubre de 1477, Bernat de Penya-roja ciutadà de València, va cedir a Sanç (II) Roís de Liori i a Beatriu de Mur, esposos, tots els drets que tenia contra els nobles Pere d'Íxer, Ximén Pere Escrivà, Lluís de Soler i els seus hereus, Galceran de Corella i els seus hereus, cavallers, i de Joanot Ram alies Escrivà, donzell, tots ells habitants de València, quantitats que eren les següents: primer 106 sous, segon 112 sous, tercer 40 sous i finalment 250 sous; que corresponien a que la resta dels pagaments de les pensions d'uns censals corresponents al més d'abril de l'any 1475¹³⁵⁴.

Així mateix, el 31 de gener de 1495 en València, fra Joan Roig, general i síndic del monestir de Sant Jeroni de Cotalba de la vila de Gandia, (amb plens poders segons un document fet pel notari Pere Modronyo el 24 de maig de 1494), en resposta a un pagament a ell fet per Sanç (II) Roís de Liori, li cedia tots el drets i accions que tenia en contra dels diputats generals del regne de València, que eren: 1.000 sous de pensions de

¹³⁵¹ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 2, años1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n

¹³⁵² SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 2, años1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n

¹³⁵³ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 3, años1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n

¹³⁵⁴ Ibidem.

censals que li devien al monestir de l'any 1495, més 1.000 sous de l'any 1496 i altres 1.000 sous de l'any 1497; finalment Joan Roig reconeixia que el vescomte li havia pagat tots els 3.000 sous¹³⁵⁵.

5.3.4.4.3 Compra de censals i violaris

Sanç (II) Roís de Liori va invertir els seus diners en la compra de censals i violaris, modalitat d'inversió que es va anar escampant entre la noblesa valenciana com a forma de completar les rendes dels seus senyorius. Entre els deutors del vescomte bona part eren també de l'estament militar.

Així, el 22 de maig de 1456 en la ciutat de València, Bartomeu Sentllir de Centelles, cavaller de València, (qui era gendre del vescomte) li va vendre al senyor de Riba-roja, Betxí i les Valls de Seta i Travadell, un censal de 250 sous pel preu de 4.000 sous, diners que li va pagar Lluís de Camanyes de mans del vescomte¹³⁵⁶. En la mateixa ciutat a 9 de novembre de 1472, Joan de Santfeliu donzell de València, i Elionor de Santfeliu, monja del monestir de la Saidia de València, vengueren al vescomte 240 sous censals que Elionor de Santfeliu tenia en forma d'usdefruit vitalici, els quals després de la seua mort havien de pertànyer a Joan de Santfeliu, tot pel preu de 3.360 sous¹³⁵⁷. També, en València a 17 de març de 1475, Bernat d'Almúnia, cavaller de València, va vendre a Sanç (II) Roís de Liori, un censal de 166 sous 8 diners, el qual li va pagar la quantitat de 100 lliures (2.000 sous) i altres 355 sous de les pensions degudes fins a aquell dia¹³⁵⁸.

Igualment, el vescomte de Gallano va comprar violaris als membres de l'estament militar del regne de València.

Així, el 20 març de 1475, Francesc Joan de Pròxita, noble, Lluís Jofré, donzell, i Gaspar Amat, ciutadà, tots ells habitants de València, li van vendre al mateix vescomte

¹³⁵⁵ AHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1495, f. s/n

¹³⁵⁶ APCCV, Protocol N° 13.881, notari Joan Capdevila, any 1456, f. s/n

¹³⁵⁷ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 2, años1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n

¹³⁵⁸ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 2, años1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1475, f. s/n

de Gallano 300 sous de violari pel preu de 105 lliures, el qual tindria validesa pel temps de la vida dels dits Francesc Joan de Pròxita i Lluís Jofré, que havien carregat el dit violari sobre la totalitat dels seus béns i drets¹³⁵⁹. Així mateix, el 25 de juny de 1477 en la dit ciutat, el mateix Joan Francesc de Pròxita, baró d'Alcocer, Joan Pérez, notari, i Cecília, esposos, tots ells habitants de València, vengueren i carregaren a Sanç (II) Roís de Liori, un violari de 250 sous anuals pel preu de 75 lliures 5 sous (1.505 sous). Així mateix poc temps després, el 12 de juliol, els mateixos també van vendre i carregar al vescomte un altre violari de 650 sous anuals pel preu de 4.200 sous¹³⁶⁰. D'altra banda, el 17 de juliol del mateix any, Ramon Castellà, senyor del lloc de Picassent, i Elionor de Cardona, esposos, i Lluís Jofré, donzell, tots ells habitants de València, va vendre al vescomte de Gallano un violari de 375 sous anuals pel preu de 131 lliures 5 sous (2.625 sous)¹³⁶¹. En València a 1 de febrer de 1480, Pere d'Íxer, noble menor de dies senyor del lloc de Terrateig, i Joana Centelles, esposos, habitants de València, van vendre al vescomte de Gallano 300 sous anuals de violari pel preu de 2.100 sous moneda reals de València¹³⁶². L'any següent, a 10 de desembre de 1481 en València, Joan Dolsa de Ripoll, cavaller de València, per tal de pagar al vescomte de Gallano els 1.000 florins que li devia, li va vendre un censal de 300 sous que li devien els nobles Bernat d'Íxer, Manel Llançol, cavaller ja difunt, i Lluís Deztorrent, doctor en lleis, tots ells habitants de València, pel preu de 7.500 sous; i també li va vendre, pel preu de 1.000 sous, un altre censal de 132 sous 4 diners, que li devien els hereus de Beatriu de Ripoll, la vídua de Pere de Ripoll, donzell de València, el qual havia estat venut i carregat per Leonard Ferrer, ciutadà de València i hereu de Damiata de Ripoll¹³⁶³. El 15 de juny de 1483 en València, Joan Ram alies Escrivà, donzell i mestre racional del regne de València, Jaume Rossell, cavaller i doctor en lleis, Lluís Pellicer, ciutadà, i Pere Exarch, donzell, tots ells habitants de València, van vendre a Sanç (II) Roís de Liori un violari de 1.000 sous pel preu de 7.000 sous, així mateix el 30 de gener de 1484 el vescomte de Gallano reconeixia que li havien pagat les 7.000 sous del principal i les pensions del dit violari,

¹³⁵⁹ Ibidem.

¹³⁶⁰ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 3, años1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n

¹³⁶¹ Ibidem.

¹³⁶² SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 1, años1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n

¹³⁶³ SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 2, años1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n

que en conseqüència va ser cancel·lat¹³⁶⁴. Així mateix, en el lloc de Betxí a 24 d'agost de 1490, Sanç (II) Roís de Liori reconeixia que Joan de Cardona, senyor de les valls de Guadalest i Confrides, li havia pagat per mans de Ahmet Bensuleimén, sarraí de Beniardà, la quantitat de 1.500 sous moneda reals de València corresponents a les pensions dels anys 1489 i 1490 d'un violari; amb la qual cosa queden demostrats els contactes entre el vescomte de Gallano i el senyor de Guadalest¹³⁶⁵.

Tanmateix, en la mateixa ciutat a 11 de febrer del dit any, Jaume Perelló, prevere de València, va vendre a Sanç (II) Roís de Liori, un censal de 225 sous que posseïa sobre l'alqueria de Carabona, situada dins del terme de Borriana, pel preu de 120 lliures (2.400 sous)¹³⁶⁶, amb la compra d'aquest censal el vescomte, que també era el senyor de la dita alqueria, es convertia també en creditor dels seus vassalls, alqueria que després donaria a la seua filla il·legítima Caterina, com després veurem.

5.3.5 EL PATRIMONI DE CATERINA DE LIORI

Pel que fa a Caterina de Liori, filla il·legítima de Sanç (II) Roís de Liori, el qual la devia voler molt, ja que malgrat ser il·legítima la va casar amb un cavaller Joan Torrelles, qui era comanador de Fadrell de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa i senyor de Benissuera, menuda senyoria situada dins del terme de la ciutat de Xàtiva, com a dot el vescomte de Gallano li va donar a la seua filla la senyoria de Carabona¹³⁶⁷, alqueria situada en el terme de la vila de Borriana, que estava valorada en 15.000 sous¹³⁶⁸. Les rendes ordinàries de l'alqueria de Carabona ascendien a 2.000 sous anuals, i en ella el senyor posseïa la jurisdicció civil i criminal, el mixt imperi, excepte la pena de mort i mutilació de membres¹³⁶⁹.

¹³⁶⁴ Ídem., any 1483, f. s/n

¹³⁶⁵ SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n

¹³⁶⁶ Ibidem.

¹³⁶⁷ ACA, reg. 907, fol. 47r. En 1362 Humbert Sescorts gran mestre de l'orde de Sant Jordi d'Alfama va permutar amb Rodrigo Diez, senyor de la vall d'Artana i Betxí, l'alqueria de Carabona situada en el terme de la vila de Borriana, a canvi de dues alqueries, Setdana i Morvedre. Vid. *Actes de les Primeres Jornades sobre els Ordes Religioso-militars als Països Catalans, segles XII-XIX: Montblanc, 8-10 de novembre de 1985*, p. 569

¹³⁶⁸ SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482. Vid. Col·lecció documental, Document 70

¹³⁶⁹ SAINZ DE LA MAZA LASOLI, R. (1990). *La Orden de San Jorge de Alfama. Aproximación a su historia*, Barcelona, p. 39

Com veiem el patrimoni de Caterina de Liori no tenia res a veure amb el del vescomte de Gallano, ni tampoc amb del seu hereu Joan Roís de Liori, així Caterina de Liori formaria part del grups dels cavallers, que era la mitjana i menuda noblesa del regne. Ja que Caterina de Liori vivia de les seues rendes de l'alqueria de Carabona, que sumaven 2.000 sous anuals i també de les rendes de l'alqueria de Benissuera, que sumaven entre 2.000 i 3.000 sous anuals, i a més després de la mort de Joan Torrelles, vivia amb els vescomtes de Gallano en el palau-castell de Betxí.

5.3.5.1 La presa de possessió de l'alqueria de Benissuera

El 17 d'octubre de 1482, el notari Lluís Collar i l'escuder Pere Pinosa, com a procurador de Caterina de Liori, i Joan Torrelles, marit de Caterina de Liori, van anar al lloc de Benissuera, alqueria situada en la vall d'Albaida, que llavors estava dins del terme de la ciutat de Xàtiva. Lloc on els disset vassalls mudèjars¹³⁷⁰ es van reunir davant de la porta de la casa del senyor, i Joan Torrelles els va explicar que estaven allí per a que Pere Pinosa en nom de Caterina de Liori prenguera la possessió del dit lloc, en les condicions de dot i creix restituïdors, i que ells havien de pagar a Caterina de Liori tots els drets, rendes i pertinències que li corresponien. Seguidament els vassalls van jurar segons la çuna i la xara i van prestar homenatge de fidelitat a Pere Pinosa, besant-li les mans i el muscle, i Pere Pinosa, usant de la seua possessió va destituir als oficials de l'aljama i seguidament els va restituir en llurs oficis, així mateix va fer tallar algunes branques dels arbres de l'horta en senyal de possessió, poc després va anar a la casa del senyor, i va tancar i obrir les portes en senyal de possessió, i finalment va manar al notari que fera carta pública de la presa de possessió¹³⁷¹.

5.3.5.2 L'arrendament de Benissuera

¹³⁷⁰ Mahomat Alaminet alami, Çaat Rodona i Abdal·là Ballester, jurats, Ahmet Abés alies Batalla, Mahomat Abés, Rodona Abés, Jucef Abés, Abraham Abés, Ahmet Beldegí, Abraham Alaminet, Rodona Alaminet, Acén Ballester, Iaié Ballester, Rodona Morabit, Rodona Alaminet, Ahmet Rodona i Ali Gener.

¹³⁷¹ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D.1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 71

Al morir el seu marit, Joan Torrelles, en l'any 1486, Caterina de Liori, es va anar a viure amb els vescomtes de Gallano, i amb ells vivia al palau-castell de Betxí, lloc on es va confeccionar l'inventari dels béns de Joan Torrelles. Pel que fa a la gestió del seu patrimoni, sabem que Caterina de Liori tenia arrendades tots els drets i les rendes que li corresponien de l'alqueria de Benissuera. Doncs sabem, que en València a 10 de febrer de 1489, Joan de Conca, veí de Castelló de n'Arufat (Castelló de Rugat), reconeixia deure-li a Caterina de Liori, que llavors era la vídua de Joan Torrelles, 50 lliures (1.000 sous) moneda reals de València, que eren una part del preu del arrendament del lloc de Benissuera corresponent a l'any 1488¹³⁷², per desgràcia no sabem la quantitat total de l'arrendament, però deuriem ser entre 2.000 i 3.000 sous anuals.

5.3.6 EL PATRIMONI SENYORIAL DE JOAN ROÍS DE LIORI I BEATRIU DE MONTCADA

5.3.6.1 La donació de les senyories de Mistretta i Capizzi

El 26 de juliol de 1465, Sanç (II) Roís de Liori va fer donació “entre vius” al seu fill, Joan Roís de Liori de totes les senyories que posseïa en el regne de Sicília, juntament amb tots els seus drets, rendes i accions¹³⁷³, senyories que consistien el castell i terra de Mistretta amb els seus casals Santo Stefano i Reitano i el castell i terra de Capizzi. Aquesta cessió havia d'ésser aprovada pel rei Joan II, el qual així ho va fer, amb una provisió datada a Tàrrega el 22 d'abril del mateix any¹³⁷⁴, ja que les senyories de Mistretta i Capizzi van ser restituïdes pel rei a Joan Roís de Liori. Tanmateix el vescomte es reservava per a ell mateix, tots els drets i accions que li pertanyien en les dites senyories, així com les rendes de la gabella del pa de la ciutat de Palerm¹³⁷⁵. Així mateix les senyories de Capizzi i Mistretta van estar en mans de Joan Roís de Liori, fins que en 1481 el rei Ferran el Catòlic les va reintegrar al patrimoni reial del regne de Sicília. Joan Roís de Liori també disposava en el regne de Sicília d'un censal de 34.000 sous 4 diners de valor carregat sobre la senyoria de Gallano, que rendia anualment 34 unces moneda de Sicília.

¹³⁷² SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 2, (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

¹³⁷³ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 51

¹³⁷⁴ SNAHN, Osuna, Caja1907, D.2, Vid. Col·lecció documental, Document 49

¹³⁷⁵ APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 50

Tanmateix, les senyories del regne de Sicília quedaven molt lluny per a Joan Roís de Liori, i amés eren insuficients per assegurar-li un nivell de vida en consonància amb la seua posició social, per la qual cosa el vescomte li va prometre donar-li una renda anual d'11.000 sous, renda que van ser assegurada sobre les rendes i emoluments de la senyoria de Betxí¹³⁷⁶. Després de la mort de Francina Centelles, ocorreguda en 1468, després d'uns anys, Joan Roís de Liori, va decidir casar-se de nou, la núvia aquesta vegada era Beatriu de Montcada i Vilaragut, del llinatge Montcada, que eren els senyors de la veïna senyoria de Vilamarxant.

5.3.6.2 La donació de la senyoria de Riba-roja

Així mateix, en València a 30 de maig de 1472, i en previsió de la nova boda, el vescomte de Gallano i Joan Roís de Liori es van comprometre a complir uns capítols per a la donació entre vius de la senyoria de Riba-roja¹³⁷⁷. Completant la donació de les senyories de Mistretta i Capizzi, i donant-li, en vida, al seu fill una part del patrimoni del llinatge, malgrat el vincle que l'unia. Però la donació de la baronia de Riba-roja es feia amb una sèrie de càrregues en forma de pensions de censals¹³⁷⁸, les quals sumaven la quantitat de 11.976 sous 6 diners anuals, cosa per la dita senyoria era poc rendible econòmicament¹³⁷⁹. Tanmateix es va acordar que Joan Roís de Liori havia de cobrar als vassalls de Riba-roja tots els deutes que tenien amb els vescomte, pel forment i altres conceptes que el vescomte havia venut a l'aljama, deutes que sumaven la quantitat de

¹³⁷⁶ Ibidem.

¹³⁷⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472. Vid. Col·lecció documental, Document 61. Segons els quals, el vescomte es comprometia a donar la senyoria de Riba-roja al seu fill amb tota la jurisdicció tant civil com criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, amb tots els vassalls tant homes com dones, també amb tots els monopolis senyorials: almàsseres, forns, magatzems, molins, tendes i tabernes; amb tots els drets, rendes, censos, lluïsmes i fadiga, drets emfitèutics i alodials, peïtes, dots, sofres, besants, almagram, quèstia, demanda, exaccions, calònies i multes, eixides, pontatges i emoluments, esdeveniments i regalies a ell pertanyents; amb totes les propietats, pertinences i possessions pròpies de la dita senyoria i amb tots els altres béns mobles i emprius.

¹³⁷⁸ 1.000 sous censals deguts a na Beatriu Boïl Castellet, vídua d'en Pere Centelles. 1.547 sous 10 diners censals deguts a en Joan del Milà. 625 sous censals deguts a na Isabel Ros. 625 sous censals deguts a na Elionor d'Ixer. 400 sous censals deguts a Pere Saposà. 500 censals deguts a Gil Roís, mercader. 543 sous 4 diners censals deguts a en Carròs de Vilaragut. 375 sous censals deguts a Gisbert de Valeriola. 533 sous 4 diners censals deguts a Jordi Joan. 1.000 censals deguts a en Ramon Vives Boïl. 400 sous censals deguts a Andreu Aguiló. 812 sous 6 diners censals deguts a Setrilla. 1.000 sous censals deguts a en Pere Ramon de Monsoriu. 800 sous censals deguts a en Lluís de Vich. 325 sous censals deguts a Joan Ros, clergue. 500 sous censals deguts a Damiata, esposa de Francesc Momboí. 500 sous censals deguts a en Francesc Aguiló. 400 cents sous censals deguts a na Elionor Vallterra.

¹³⁷⁹ MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, et. al. (1998): *Ribarroja ...* Op. cit., p. 149

10.743 sous 4 diners, i lliurar-los a Sanç (II) Roís de Liori¹³⁸⁰. Així mateix amb aquesta donació de Riba-roja es cancel·laven els 11.000 sous anuals de renda que el vescomte li devia de donar cada any al seu fill. En aquell mateix dia, Joan Roís de Liori va signar altres documents en compliment dels dits capítols¹³⁸¹.

En la mateixa data, el vescomte de Gallano, ara ja només senyor de Betxí i les valls de Seta i Travadell, concedia un pacte especial a la vescomtessa, Beatriu de Mur, pel qual en cas de mort del vescomte i de restitució de la seua dot i creix, aquelles rendes de Riba-roja que estaven reservades a tal fi, segons els capítols matrimonials signats en el casament dels vescomtes, serien ara bescanviades per les rendes, fruits i emoluments la senyoria de Betxí¹³⁸².

Posteriorment, el 26 de juny de 1472, es va formalitzar la possessió del castell i lloc de Riba-roja, amb tots el seus territoris, drets, rendes i emoluments¹³⁸³. Aquesta va ser feta en presència de Sanç (II) Roís de Liori i de Joan Roís de Liori en la localitat de Riba-roja, on els habitants del dit lloc tant cristians com musulmans van comparèixer a la presa de possessió del nou senyor¹³⁸⁴, en van ser testimonis Joan Riudaura, prevere i

¹³⁸⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 61

¹³⁸¹ Així en un document Joan Roís de Liori va reconèixer deure al vescomte de Gallano la quantitat de 10.758 sous 4 diners, quantitat que li devien els vassalls de Riba-roja, també que el vescomte li havia prestat la quantitat de 6.000 sous, que li havia de tornar al proper Nadal, i per tant li feia una carta de debitori. Així mateix en Joan concedia indemnitat als vescomtes de Gallano i a la universitat i aljama de Riba-roja; reconeixia haver carregat un censal de 3.000 sous per pagar els 45.000 sous de la devolució de la dot de Francina Centelles; signava una època pels 11.000 sous que el vescomte li havia pagat corresponents a l'assignació de l'any 1471; i finalment concedia indemnitat a la universitat i aljama de Riba-roja pels censals carregats pels vassalls de Riba-roja. Vid. SNAHN. Osuna, Caja 1354, D.1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n.

¹³⁸² SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472. Vid. Col·lecció documental, Document 62

¹³⁸³ *Ibidem*. En signe de possessió Joan Roís de Liori va manar als oficials: el justícia i els prohoms cristians, i l'almí, els jurats i els vells sarraïns més tota la universitat i aljama del dit lloc, que li respongueren com a senyor seu de totes les rendes, fruits, censos, drets, emoluments i interessos, així com de l'exercici de la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, tal com abans havien fet amb el vescomte de Gallano. Els vassalls li van prestar sagrament i homenatge de fidelitat de mans i de boca, els cristians van jurar pels quatre evangelis, i els sarraïns ho van fer per l'alcorà "l'alquibla de Mahomet" girant les cares cap al sud. Acte seguit Joan Roís de Liori va revocar tots els oficials dels seus càrrecs per després restituir-los en llurs oficis, i es va asseure per administrar justícia. Després el vescomte de Gallano el va introduir dins del castell de Riba-roja donant-li les claus i aquell va tancar-hi les portes en senyal de possessió i després va tallar diverses rames dels arbres tant a la plaça de Riba-roja com al terme de la senyoria.

¹³⁸⁴ Els cristians: Joan Gascó justícia, Pere Garcia, Bernat Alcodori alies Saiés, Garcia Saiés fill seu, Llacer Martínez, Pasqual Serrano; i els musulmans: Alí Panxi alamí, Ahmet Coraibí, Jucef Panxi, Ahmet Alferici, jurats del dit lloc, Alí Atea alfaquí, Cilim Miçar, Alí Urcuig, Mahomat Allup, Mahomat Martorell, Ahmet Miçar, Iaié Abuig, Abraham Çaiet, Ahmet Acilia, Alí Alamí, Ubaidal Agip, Alí Castellnou, Acén Mosudach, Ahmet Dabo, Jucef Mançor, Mahomat Abdulmelich, Mahomat Alami, Alfaquí Panxi, Çaat Meliqui, Çaat Gamar, Ubaidal Carrasco, Çaat Lupon, Ahmet Galip, Mahomat Barçela, Ahmet ?, Abduramén Coraibí, Çaat Xixona, Mahomat Miçar, Ahmet Alami, Ahmet Alfaquí,

rector de Riba-roja, Jaume Serra, donzell i Francesc Amalrich, tots ells habitants de València, i també Neine, sarraí veí del lloc de Benaguasil.

5.3.6.3 La venda de Riba-roja a Beatriu de Montcada

Joan Roís de Liori va ser senyor de Riba-roja per poc temps, un poc més d'un any, ja que, el 16 de setembre de 1473, li va vendre la senyoria de Riba-roja a la seua futura esposa, Beatriu de Montcada i Vilaragut¹³⁸⁵, amb la es va casar el dia 30 del mateix mes en la ciutat de València. Segons aquest document de compravenda, en Joan li venia la baronia de Riba-roja amb totes els seus drets, rendes i pertinències, però amb la mateixa condició de que es fera càrrec del pagament anual de les pensions dels censals que estaven carregats sobre la baronia¹³⁸⁶, les quals sumaven la quantitat de 11.976 sous 6 diners anuals, a canvi Beatriu de Montcada li va pagar la quantitat de 140.000 sous, així mateix Joan Roís de Liori li va cedir la possessió de la baronia, li va prestar homenatge i li va jurar fidelitat com a nova senyora de Riba-roja¹³⁸⁷.

Seguidament, el 17 de setembre de 1473, es van reunir al castell de Riba-roja el notari Lluís Collar, els testimonis Pere Alimbert, Onofre Pallola i Pere Torrella especier, ciutadans de València, i també Faraig Cubali sarraí de Paterna i Abdal·là Xunali sarraí del lloc de Xestalgar; en presència dels nobles Joan Roís de Liori, cavaller, i Galceran de Borja, cavaller i habitant de València, com a procurador de Beatriu de Montcada i

Abduramén Miriam, Ucei Coaiet, Mahomat Arar, Acén Miriam, Mahomat Gibil, Iaié Moaden, Xupió Ulacia, Iaié Embram, Alí Alfaquí, Ahmet Baca, Mahomat Gelit, Acén Miquelet, Çaat Fino, Abduramén Embram, Mutani, Alí Miçar, Abraham Cullerí, Ahmet Urbdelia, Ucei Rugat, Ahmet Iegar, Atea Martorell, Alip Ibaia, Acén Castellnou, Amenit Cimba, Corçor, Ubaidal Bonbou, Alí Mosaim, Ubei Miliqui, Alí Cinyada, Çaat Acén, Alí Alamí, Mahomat Asbal·la, Abraham Panxi, Alí Valletí, Çaat Atea, Ahmet Tagarí, Ahmet Miriam, Acén Carrasco, Alí Omar, Mahomat Ager, Alí Embram, Ahmet Tremri, Turum Arnes, Gul Rame, Alí Arnira, Mahomat Ambram, Corair, Çaat Iaié, Ahmet Maimó, Mahomat Agip, Mahomat Omar, Ubaidal Gomdal, Mahomat Ubequer, Mahomat Lupon, Jucef Mucimi, Jucef Botlloti, Alí Sabata, Çaat Cípal, Ahmet Mulip, Alí Miçar, Acén Sabata, Mahomat Acilia.

¹³⁸⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n

¹³⁸⁶ 1.000 sous censals deguts a na Beatriu Boil. 1.547 sous 10 diners censals deguts a en Joan del Milà. 625 sous censals deguts a na Isabel Ros. 625 sous censals deguts a na Elionor d'Ixer. 400 sous censals deguts a Pere Saposà. 500 sous censals deguts a Gil Roís, mercader. 543 sous 4 diners censals deguts a en Carròs de Vilaragut. 375 sous censals deguts a en Gisbert de Valeriola. 533 sous 4 diners censals deguts a Jordi Joan. 1.000 sous censals deguts a en Ramon Vives Boil. 400 sous censals deguts a Andreu Aguiló. 812 sous 6 diners censals deguts a Serrilla. 1.000 sous censals deguts a en Pere Ramon de Monsoriu. 800 sous censals deguts a en Lluís de Vich. 325 sous censals deguts a Joan Ros, clergue. 500 sous censals deguts a Damiata, esposa de Francesc Momboí. 500 sous censals deguts a En Francesc Aguiló. I 400 sous censals deguts a Na Elionor Vallterra.

¹³⁸⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n

Vilaragut, i convocats a tots els habitants del dit lloc¹³⁸⁸, es va fer la presa de possessió del castell i lloc de Riba-roja, amb tots els drets, rendes, emoluments i pertinences que li pertanyien a la dita baronia¹³⁸⁹. Aquell mateix dia, Joan Roís de Liori, va prometre a sa mare Beatriu de Mur, la qual fins aquell moment havia estat senyora de Riba-roja, que li assegurarien la seua dot i creix, que sumava la quantitat de 15.000 florins d'or (150.000 sous), sobre el lloc de Betxí, i que a partir d'aquell moment li donarien tots els drets, rendes, emoluments, i tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi i li prestarien homenatge de fidelitat els vassalls de Betxí.

5.3.7 L'ADMINISTRACIÓ DEL PATRIMONI I LA CASA DELS SENYORS DE RIBA-ROJA

D'altra banda, a Joan Roís de Liori durant tota la seua vida el va perseguir la fama d'acumular deutes i de ser un mal pagador. Com a exemple, al poc d'haver-se establert de nou en la ciutat de València, el 31 d'agost de 1459, Lluís d'Alpicat, ciutadà de València, requeria a Joan Roís de Liori, per a que en un termini de deu dies li pagara els 150 sous que li devia, de la pensió del mes de juny d'un violari, més altres 50 lliures de

¹³⁸⁸ Bernat Alcodorí justícia, Pere Garcia, Joan Gascó, Garcia Saiés, Llacer Martínez, Pasqual Carau, cristians, i Alí Atea alfaquí, Alí Muça alamí, Iaié Embram, Ahmet Alfaquí, Acén Saguntí, jurats, i Mahomat Sicília, Acén Rabassa, Alí Miçar, Ahmet Molut, Çaat Ripal, Alí Rabassa, Jucef Botllotí, Jucef Mucimi, Mahomat Lupon, Mahomat Ubequer, Ubaidal Gombal, Mahomat Omar, Mahomat Agip, Ahmet Maimó, Çaat Iaié, Coraibí, Mahomat Ambram, Alí Atura, Guillamó Barbut, Ahmet, Ahmet Cilimi, Alí Embram, Mahomat Cogor, Alí Omar, Acén Carrasco, Ahmet Ambram, Ahmet Tagarí, Çaat Atea, Alí Botllotí, Abraham Panxi, Mahomat Asbal·là, Alí Alami, Çaat Acén, Alí Canyada, Alí Mosacat, Corcor Ubaidal Bonbou, Ahmet Camba, Acén Castellnou, Alip Esbatlla, Atea Martorell, Ahmet Tagarí, Ucei Cohaiet, Ahmet Corbella, Abraham Cilimi, Alí Miçar, Mutarif, Abduramén Embram, Çaat Fino, Acén Miquelet, Mahomat Gelit, Ahmet Barca, Alí Uhaquis, Iaié Embram, Xupió Sicília, Iaié Moaden, Mahomat Gibili, Acén Mirant, Mahomat Arai, Ucei Coaiet, Ahmet Cilimi, Mahomat Miçar, Çaat Xixona, Abduramén Coraibí, Ahmet Omar, Mahomat Barcela, Ahmet Galip, Çaat Lupon, Ubaidal Carrasco, Çaat Gomar, Çaat Meliqui, Alfaquí Panxi, Mahomat Cilimi, Mahomat Abdulmelic, Jucef Mançor, Ahmet Dabo, Acén Mosaidac, Alí Castellnou, Ubaidal Agip, Alí Alami, Ahmet Sicília, Abraham Caiet, Iaié Abuig, Ahmet Miçar, Mahomat Martorell, Mahomat Allup, Alí Corcuig, Cilim Miçar, Alí Atea alfaquí, sarraïns veïns de Riba-roja.

¹³⁸⁹ *Ibidem*. Joan Roís de Liori va anunciar al justícia, els cristians, l'alamí, els jurats, els vells i els sarraïns de Riba-roja com Galceran de Borja en nom de Beatriu de Montcada prenia possessió del dit lloc; els vassalls digueren que acceptaven com a senyora a Beatriu de Montcada i que li pagarien les tots els fruits, rendes i els altres drets, amb tota la dita jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi; seguidament van prestar a Galceran de Borja l'homenatge de fidelitat, i així mateix Galceran de Borja va jurar respectar els furs i privilegis del regne de València i els bons usos, costums, constitucions, immunitats i llibertats del lloc de Riba-roja. Després va destituir als oficials de la universitat i l'aljama i els va restituir poc després en llurs oficis, va dir també que sí hi havia alguna querella civil o criminal que ell estava preparat per resoldre-la; Joan Roís de Liori l'introduí dins del castell amb les claus on va romandre tancant i obrint les portes, i després va tallar algunes rames dels arbres en senyal de possessió de la població i terme de Riba-roja.

multa, a causa d'un violari de 300 sous anuals que havia estat venut i carregat per Joan Roís de Liori, Lluís de Camanyes i Ausiàs Faura¹³⁹⁰. Quan en 1465 es va casar amb Francina Centelles, Joan Roís de Liori es va dedicar a administrar la seua "casa", i va continuar fent-ho després de la mort de Francina en 1468. Per raó del matrimoni del seu fill amb Francina el vescomte de Gallano li havia de donar un censal d'11.000 sous anuals, per a fer front a les despeses corrents de la seua casa. En el moment en que Joan Roís de Liori es va casar en segones núpcies amb Beatriu de Montcada, el 30 de maig de 1472, el vescomte de Gallano li va donar la senyoria de Riba-roja, i a canvi es va cancel·lar el censal d'11.000 sous anuals.

Tanmateix, Joan Roís de Liori li va vendre Riba-roja a la seua futura esposa per 140.000 sous. A partir de la compra de la senyoria de Riba-roja, la nova senyora va ser Beatriu de Montcada, mentre que Joan Roís de Liori quedava com a consort. De seguida Joan Aguilar apareix com a nou alcaid del castell de Riba-roja, nomenament que va ser fet per la senyora de Riba-roja en substitució de Joan de Camanyes, (qui havia estat alcaid per nomenament del vescomte de Gallano). A partir de llavors, Joan Aguilar va ser el procurador dels senyors de Riba-roja. Com a alcaid era l'encarregat de vigilar el castell i de recaptar les rendes i els drets que el senyor tenia sobre la seua senyoria, tanmateix no només s'encarregava de recollir les rendes, amés era una persona de la màxima confiança dels senyors, i els representava com a procurador en totes les qüestions tant oficials com privades.

Així mateix, coneixem el nom dels altres oficials i subordinats dels senyors de Riba-roja, a partir de l'any 1473 en que Beatriu de Montcada en va ser la propietària de la senyoria de Riba-roja. La primera cosa que va fer na Beatriu, va ser elegir uns nous oficials per a la seua senyoria, així per exemple, en el càrrec d'alamí va substituir Atea Alamí per Alí Panxi. A partir de llavors, coneixem els alamins que el van seguir, que van ser els següents: en la dècada de 1470, Alí Panxi, Alí Alaraixa i Alí Muça, en la dècada de 1480, Alí Muça, Abraham Juçufi i Ahmet Alfaquí, mentre que Abraham Juçufi era peiter, i en la dècada de 1490 els alamins van ser Mahomat Abduramén i Çaat Armaita. La resta dels oficials del senyor (peiter, alcadí, sequier, saig) no solen aparèixer en la documentació notarial, només apareix el saig en el moment de la pressa de possessió de la senyoria per part del nou senyor, o de resultes d'algun procediment judicial.

¹³⁹⁰

ARV, Governació, Llibre 30, ma 63, f. 146 r. Vid. Col·lecció documental, Document 47

5.3.7.1 L'aveïnement de nous pobladors en Riba-roja

La posada en valor de la baronia de Riba-roja que van dur a terme per Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, va fer que augmentaren el nombre de veïns de la baronia, per l'augment de les indústries i dels serveis, i per l'ampliació de les terres conreades, amb el consegüent augment dels llocs de treball i de la renda senyorial, arribant a les 130-150 cases habitades en el període 1470-1500.

Molts dels nous pobladors provenien de les senyories veïnes, així es van contractar nombrosos mestres artesans i obrers de vila, els quals juntament a la mà d'obra local es van ocupar en les obres de rehabilitació i de nova construcció¹³⁹¹. Coneixem els noms d'alguns dels mestres vinguts a Riba-roja: Mateu Martí i Mateu Martorell veïns de Lliria; Pere Antoni i el seu fill de València; Pere Vilar, Ausiàs Morell, Bartomeu de Calataiud, Martí Conejero i Miquel Salzadello de la pobla de Benaguasil, (avui la Pobla de Vallbona); Joan Peiró i Pere Peligro d'Alaquàs i altres mestres de Burjassot. Altres artesans més especialitzats van treballar en les obres com els mudèjars Joadon, Çalé Conaini, Runyo i Çaat de Xàtiva. També van participar en la construcció dels forns de ceràmica Nenti de Paterna i Garcia de Manises¹³⁹².

Gràcies a les obres, es van produir alguns nous aveïnament en Riba-roja, així en l'any 1470 ho van fer Mahomat Omar, Jucef Moluig i Çaat Somarta; en 1475 van vindre Abraham Jucef que va ser alcadí i alguns germans seus que provenien de la serra d'Eslida. També es van aveïnar nous pobladors cristians com Alfons Ferrer en 1470, i Jaume Gomis en 1486, que va vindre d'Aragó. En canvi altres pobladors només van viure en Riba-roja per un període de temps determinat i després es van tornar a la seua terra, com Jaume Martínez, Garcia i Pasqual Bernat, veïns de Manises; i així mateix Francesc Hueso, Joan Alpícat, Joan Tolfene, Mateu Garcés, Joan Alberch i Miquel Nebot que venien de Burjassot¹³⁹³.

Així per exemple, en el nostre estudi hem sabut que es van aveïnar dos mestres terrissers. En Riba-roja a 26 d'abril de 1489, el mestre terrisser Sanç de Torrent, vassall del lloc de Manises, es va fer vassall de Beatriu de Montcada i Joan Roís de Liori, als quals va jurar homenatge de fidelitat, i es va comprometre que habitaria al lloc de Riba-

¹³⁹¹ CALATAYUD CASES, J. Vicente. (2008): "El Al-Mulk, muestras en Ribarroja del Túria", *Al-Mulk Anuario de Estudios Arabistas*, II Época N° 8, Còrdova, pp. 13-14

¹³⁹² MARTINEZ IBÁÑEZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan. (1998): *Ribarroja ...* Op. cit., p. 172

¹³⁹³ Ibidem.

roja amb tota la seua família per un termini de deu anys¹³⁹⁴. En el mateix el lloc, el 28 maig següent, Nadal Ferrer, també mestre terrisser i vassall de Manises, es feia així mateix vassall dels senyors de Riba-roja, als quals jurava i feia homenatge de fidelitat, comproment-se a habitar al dit lloc amb la seua família durant deu anys¹³⁹⁵.

5.3.7.2 L'exercici de la jurisdicció senyorial

Així mateix, tenim algunes notícies documentals sobre l'exercici de la jurisdicció senyorial per part dels senyors de Riba-roja, els quals gaudien en la seua senyoria de l'exercici del mer i mixt imperi, és a dir la jurisdicció civil i criminal sobre els seus vassalls. Coneixem diversos casos en que els senyors de Riba-roja, commuten la pena d'assots o de mort, per una quantitat de diners¹³⁹⁶, o per la pena de captiveri¹³⁹⁷, i altres casos en que és l'aljama o part dels vassalls els que rescaten als que havien caigut en esclavatge¹³⁹⁸. De la jurisdicció sobre els vassalls els senyors grans beneficis, malgrat que no foren regulars.

Així per exemple, en la baronia de Riba-roja a 22 de juny de 1486, en aquest cas en absència de Joan Roís de Liori, qui llavors acomplia la seua tasca d'ambaixador del rei Ferran el Catòlic en els estats italians, es va presentar davant la senyora Beatriu de Montcada, el mudèjar Çaat Parmanet, antic vassall de Benissanó i llavors vassall de

¹³⁹⁴ SNAHN, OSUNA, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n

¹³⁹⁵ Ibidem.

¹³⁹⁶ Així per exemple, en la localitat de Riba-roja a 3 de gener de 1480, es va executar la sentència contra Xuxa, vassalla mudèjar de Riba-roja, la qual havia estat condemnada, per l'alcalde del dit lloc, a patir vint-i-cinc assots de fuet, més una multa de 100 florins. La qual estant en el pati baix del castell de Riba-roja, la mateixa condemnada i tota l'aljama, van demanar-li a Joan Roís de Liori que li commutara la dita pena de 25 assots per la pena de captiveri, cosa a la que en Joan acceptà, prenent Xuxa per captiva. Així mateix, Ahmet Tagari, fill de la dita Xuxa, també va ser condemnat a 25 assots i 100 florins de multa, i també es va donar per captiu del senyor de Riba-roja. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 1, años1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n.

¹³⁹⁷ Altrament, en el mateix lloc de Riba-roja a 7 de novembre de 1482, es van constituir el senyor de la dita baronia per tal d'executar la sentència contra la vassalla musulmana Xuxa, filla d'Ahmet Miux, segons la sentència donada per Alí Bellví, alcalde del senyor rei, la qual havia estat condemnada a pena de 100 assots de fuet, i com ella "per esser dona e flauca de complexió", suplicà a Joan Roís de Liori que li commutés la dita pena per la de captiveri, la qual "fos e sia presta de donar-se per cativa", cosa que els senyor va acceptar. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n.

¹³⁹⁸ Així mateix, en el mateix dia, els vassalls Acén Admiran i Nuça, esposos, Abduramén Admiran, Acén fill de Çaat Fuçana, Acén Miquelet, Acén Alzamar, Mahomat Barqueta, Çaat Gomeri i Zora, esposa de Fucén, tots ells mudèjars de Riba-roja, van reconèixer que li devien a Joan Roís de Liori, senyor del dit lloc, la quantitat de 1.500 sous, que eren els que restaven dels 2.500 sous, preu pel qual es va rescatar a Abduramén Admiran, qui estava captiu; i li prometien pagar al dit senyor 25 lliures en el present mes de novembre, més altres 25 lliures el dia de Sant Joan de l'any vinent, i les restants 25 lliures el dia de Nadal de l'any següent. Vid. Ibidem.

Riba-roja, per tal d'acomplir la sentència que havia donat Abraham Abendarafim, alcadí de la localitat de Betxí, el proppassat 8 de maig, com “sia stat condempnat a pena de cent açots de mort”, i després de rebre vint assots, el condemnat li va suplicar a na Beatriu “moderar la dita pena de açots, e commutar aquella en cativeri de la sua persona”, cosa que la senyora de Riba-roja va acceptar a rogatives de l'aljama de Riba-roja.¹³⁹⁹ En la mateixa baronia de Riba-roja, pocs dies mes tard el 27 de juliol d'aquell any 1488, es va presentar davant Beatriu de Montcada, el vassall Çaat Carrasco, mudèjar de Riba-roja, per pagar-li les trenta lliures que ella com a senyora li havia imposat de pena al seu fill Alí Carrasco, segons una sentència dictada en contra seua, per haver comés uns crims en el lloc de Riba-roja, cosa per la qual Çaat Carrasco li lliurava a na Beatriu “un rossí de pel castany i dos vaques de pel vermell”. Malgrat aquesta multa la conducta d'Alí Carrasco no va millorar, i dos anys més tard, el mateix Alí Carrasco alies Gomeri, va ser jutjat, en el lloc de Riba-roja per l'alcadí de Betxí en data 18 d'abril de 1488, i va ser condemnat “a pena de seixanta cinc açots, o star un any pres en la presó, a àrbitre de la dita senyora, (...) stant aquell Alí Carrasco, alies Gomeri, agenollat e havent rebuts dos açots e no podent en manera alguna comportar los sexanta tres açots restants” li va pregar a la dita senyora conjuntament amb l'aljama de Riba-roja, que li commutara la dita pena per la de captiveri “en axí que en virtut de la present e de la dita sentència la dita senyora e los seus lo puixen apresonar, donar venda e alienar, axí pròpiament com si'l tingués de bona guerra e comprat legítimament de sos diners”¹⁴⁰⁰.

5.3.7.3 La pressió sobre els vassalls de Riba-roja

En el nostre estudi, tenim nombrosos testimonis de carregaments de censals fets pels senyors de Riba-roja de manera conjunta amb la universitat i l'aljama de la seua senyoria, ja des del mateix moment en que els nous senyors es van fer càrrec de la seua

¹³⁹⁹ En aquell mateix dia, també s'hi va presentar davant la senyora de Riba-roja, el vassall mudèjar Abraham Benalí Baçala, antic vassall de Manises, després hi van llegir la sentència que va ser donada per Alí Bellví, alcadí del senyor rei, en el mateix lloc de Riba-roja el proppassat 23 de maig, en la qual se'l condemnava a la pena de cent assots de mort, “e havent rebut ja trenta açots e no podent en manera alguna comportar los setanta açots restants sens perill de la mort” el condemnat li va suplicar a la seua senyora que li commutés la dita condemna per la de captiveri “e axí de bon grat de tots sos drets certificat, se fa sclau de la noble senyora dona Beatriu”, i na Beatriu amés li va fer mercè “que lo dit Abraham Benalí Baçala se puixa quitar de la dita senyora, o de altra qualsevol persona al qual aquella lo vendrà, pagant lo dit moro trenta lliures moneda reals de València, franch de totes despeses”. Vid. SNAHN, OSUNA, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

¹⁴⁰⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, notari Lluís Collar, any 1488, f. s/n

administració, censals que es carregaven sobre els béns dels vassalls com a garantia de la devolució del dit préstec.

Així mateix, per tal de proveir a les necessitats pròpies de la universitat i aljama de Riba-roja, es recorria, amb la pertinent llicència dels senyors, a la venda de censals a terceres persones, amb la mateixa garantia dels béns dels vassalls. Tanmateix, en moltes ocasions, es donava el cas que els prestamistes eren els mateixos senyors dels vassalls, i d'aquesta manera exerceixen més fortament el seu domini sobre els seus subordinats. Així, ja havíem vist com Sanç (I) Roís de Liori va comprar la senyoria de Riba-roja i també molts dels censals que la empenyoraven, per tal d'augmentar el domini sobre els seus vassalls. Així mateix, Beatriu de Montcada va començar a comprar una gran quantitat de censals, que estaven carregats sobre la universitat i l'aljama de Riba-roja, a partir de l'any 1476 i fins a l'any 1480. Dits censals apareixen tots recollits en un document, anomenat "Memorial de les compres fetes per dona Beatriu de Montcada"¹⁴⁰¹, en el qual es recullen un total de vuit transportacions de censals, els quals havien estat carregats sobre les rendes de Riba-roja, i que en conjunt suposaven una despesa anual de 3.787 sous 6 diners, i una inversió total de 57.000 sous per part de na Beatriu. D'altra banda, aquesta senyora encara en va fer també tres carregaments més, dos el 28 de febrer de 1484 i un el 9 de juliol de 1491, però aquests tanmateix no estan recollits en el dit document, per què la universitat i aljama de Riba-roja els van "lluir i quitar" els dits censals, tornant l'import de la venda.

A manera d'exemple, podem veure el cas següent, el 28 de febrer de 1484 estant en la seua baronia de Riba-roja, el senyor Joan Roís de Liori, de manera conjunta amb els síndics i procuradors de la universitat cristiana, Alfons Martí, i de l'aljama musulmana, Çaat Pelai i Atea Martorell, van vendre i carregar un censal 172 sous 6 diners anuals a la senyora de Riba-roja, Beatriu de Montcada, per tal de millorar-li els seus béns parafernals, i les pensions que cobrava d'un censal de la ciutat de Saragossa, pel preu de 2.300 sous, censal que va ser carregat sobre els drets, les rendes, els fruits i els emoluments de la baronia de Riba-roja i del seu terme, així com sobre tots els béns de Joan Roís de Liori i sobre els béns dels vassalls de la universitat i aljama de Riba-roja, censal que al seu torn va ser quitat per la dita universitat i aljama de Riba-roja el 8 de juny de 1496¹⁴⁰². Amb aquestos 2.300 sous, Joan Roís de Liori i els síndics de la

¹⁴⁰¹ BV, Manuscrits, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 154 rº-158 rº. Vid. Col·lecció documental, Document 66

¹⁴⁰² SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 3, años 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n

universitat i aljama de Riba-roja, van quitar un censal de 172 sous 6 diners, que Joan Roís de Liori i l'aljama de Riba-roja li havien venut a Joan Valero el 12 d'agost de 1477. També en aquell mateix dia, la universitat i aljama de Riba-roja va vendre i carregar a la dita senyora de Riba-roja un censal de 6.250 sous anuals pel preu de 100.000 sous, i amb aquesta quantitat la universitat i aljama de Riba-roja es va descarregar d'altres 8 censals, passant d'aquesta manera a ser deutors de la seua senyora¹⁴⁰³, censal que va ser quitat per les dites universitat i aljama el 9 de maig de 1496¹⁴⁰⁴. Amb aquesta compra, Beatriu de Montcada va invertir 102.300 sous de capital, que li reportaven anualment una renda de 6.422 sous 6 diners, quantitat que superava en molt a la quantitat que ja li devien els vassalls de Riba-roja. Quantitat que no es pot comparar als 797 sous 3 diners i òbol anuals que la universitat i aljama de Riba-roja van carregar i vendre a Beatriu de Montcada el 9 de juliol de 1491, pel preu de 12.750 sous, i que va ser quitat en dos terminis, els primers 400 sous censal el 7 de desembre de 1495, pel preu de 6.000 sous¹⁴⁰⁵, i la resta els 397 sous 3 diners i òbol, el 9 de maig de 1496, pel mateix preu de 6.000 sous¹⁴⁰⁶, quedant pendent un deute de 2 sous 8 diners i òbol censals que les dites universitat i aljama li prometien pagar a na Beatriu.

Sí se sumen totes les quantitats abans esmentades, tenim que la universitat i aljama de Riba-roja, entre els anys 1480 i 1495 va estar pagant cada any 11.007 sous 3 diners de pensions als senyors de Riba-roja, senyors que havien invertit un capital de 192.750 sous, que els rendia un 6'37 % del capital invertit. Amb aquests tipus de carregaments de censals en benefici dels seus senyors, els vassalls de Riba-roja s'anaven endeutant, i era molt més difícil que pogueren abandonar mai la senyoria, ja que primer haurien de pagar tots els deutes que tenien amb els seus senyors, cosa prou difícil, i d'aquesta manera es refermava el control que els senyors tenien sobre els seus vassalls.

5.3.7.4 Els arrendaments

¹⁴⁰³ Ibidem.

¹⁴⁰⁴ AHN, Osuna, Caja1275, Caja 1, (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n

¹⁴⁰⁵ AHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1495, f. s/n

¹⁴⁰⁶ AHN, Osuna, Caja1275, Caja 1, (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n

Joan Roís de Liori va començar la seua administració com a cap de la seua “casa” amb l’arrendament de la senyoria de Betxí. Així, el 24 de gener de 1468, el vescomte de Gallano li va arrendar al seu fill els drets i les rendes de la senyoria de Betxí durant tres anys i pel preu 12.000 sous anuals, tanmateix excloïa de l’arrendament “el dret de l’alcaidia, el salari dels advocats, l’hort que estava arrendat a Beltran, les sofres, els drets sobre les gallines i els pollets, els jornals, les vinyes, els olivars i els garroferars”, drets pertanyien al vescomte¹⁴⁰⁷.

Els senyors de Riba-roja arrendaven també els monopolis senyorials de la senyoria de Riba-roja, i altres propietats que tenien, com la casa que tenien als afores de la ciutat de València, casa que tenia un hort amb una basa.

Així mateix, el 28 de gener de 1495, Beatriu de Montcada, va llogar a Miquel de Porta, llaurador de València, una casa amb un hort, situada als afores de la ciutat de València al lloc anomenat Sant Guillem en el camí que anava a Alboraià, per el termini de quatre anys, a comptar a partir de l’1 de febrer proper vinent, pel preu de 7 lliures i 10 sous anuals, el que feia un total de 30 lliures (600 sous), amb les condicions que Miquel de Porta havia de conrear i millorar la dita propietat, i que Beatriu de Montcada li havia de donar fusta i canyes per a fer-ho¹⁴⁰⁸. Posteriorment, aquesta casa amb l’hort i la basa va ser llogada a Joan Domingo¹⁴⁰⁹.

Tanmateix, els senyors de Riba-roja no van ser només llogaters, sinó que també van arrendar les propietats d’altres nobles, com va ser el cas del lloguer de les rendes de la senyoria de Borriol.

Així, el 17 de juliol de 1481, Joan Roís de Liori va signar un contracte amb Antoni de Tous, cavaller i senyor de Borriol i Iolant d’Arenós, esposos, i amb Antoni de Tous i Margalida, fills dels anteriors, per a arrendar totes les rendes, fruits, censos, drets, emoluments i esdeveniments de la senyoria de Borriol, així com els molins, la

¹⁴⁰⁷ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469.

¹⁴⁰⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n.

¹⁴⁰⁹ En València a 7 de desembre 1499, la senyora de Riba-roja va cedir a Jaume Martí sastre de la ciutat de València (substitut de Domènec Gimeno, procurador de Joan Giner) tots els drets i accions que tenia en contra de Joan Domingo, agricultor i hostaler de la ciutat de València, per raó dels diners que aquest li devia del lloguer d’una casa amb una basa i un hort, situada fora dels murs de la ciutat de València al raval de Sant Guillem al camí que anava a Alboraià, i li va cedir tots els drets fins a la quantitat de 10 lliures 3 sous, per tal de pagar així les 10 lliures i 3 sous que la seua filla Hipòlita Roís de Liori donzella, li devia a Joan Giner, paraire de València, segons un albarà fet de mans de la pròpia Hipòlita, el dia 6 d’octubre de 1498, i que eren la resta del preu de certa cera grega de cabra que havia comprat. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1499, f. s/n

jurisdicció civil i criminal, amb totes les servituds, peïtes i costums, i també amb la casa i habitació del castell i casa del senyor, tot pel preu de 5.000 sous anuals¹⁴¹⁰. El lloguer es feia per un període de 6 anys a partir de l'any 1482, i era l'arrendatari el que havia de pagar cada any una sèrie de censals que sumaven la quantitat de 3.244 sous 2 diners¹⁴¹¹, i el que restava dels 5.000 sous anuals després d'haver pagat els censals ho havia de donar als arrendadors. Així mateix el arrendatari podia fer obres al castell i a l'aljub de la casa del senyor, i d'altres obres fins la quantitat de 1.000 sous; al seu torn tots els vassalls de Borriol li havien de prestar homenatge de fidelitat. Tanmateix en l'arrendament no estaven compreses la casa anomenada "l'hostal d'en Verdu", ni els fruits de les heretats que eren pròpies dels senyors de Borriol, però en canvi si s'arrendava "l'hort del senyor" i totes les garrofes, amb el seller i els graners de la baronia de Borriol. Així mateix, el 31 d'agost del mateix any s'acordava entre les dites parts modificar l'arrendament, i augmentar-hi el preu fins a 6.000 sous anuals, amb una clàusula que deia que sí al final de cascun any les rendes de Borriol no arribaren als 6.000 sous, el que faltava per arribar a aquella quantitat ho pagaria el propietari de la senyoria de Borriol, Antoni de Tous¹⁴¹². Tot seguit Joan Roís de Liori va pagar el preu del lloguer de les rendes de Borriol del primer tres anys¹⁴¹³, i també el dels anys 1484¹⁴¹⁴ i 1485¹⁴¹⁵.

¹⁴¹⁰ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 67

¹⁴¹¹ 1.000 sous al monestir de Sant Agostí de València, 535 sous 8 diners a Elionor Montserrat, 500 sous als marmessors de Vicent Climent canonge de la Seu, 200 sous a Joan Gras cavaller, 266 sous 8 diners a Joan Pardo cavaller, 500 sous a Elionor vídua de Nicolau Figuerola, doctor en lleis de València, i 262 sous 6 diners a Jaume de Santvicent notari de Vila-real.

¹⁴¹² SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 68.

¹⁴¹³ *Ibidem*. El dia següent, Maria Pujades de Montagut esposa de Lluís de Montagut cavaller de València, i cessionària dels deutes d'Antoni de Tous i Iolant, esposos, i també de Pere de Tous, fill seu, la qual al seu torn va cedir aquest deute a Joan Roís de Liori, deute que comprenia les següents quantitats: 6.000 sous que els devien al síndic del monestir de Sant Agostí de València, 666 sous 8 diners deguts a Joan Pardo de la Casta, 7.100 sous a Jofre de Tous cavaller, 1.000 sous als marmessors de Vicent Climent, 100 sous a Joan Gras; tot plegat sumava la quantitat de 15.000 sous que Joan Roís de Liori li va pagar a Maria Pujades a través del canvista de València Galceran Adret; de manera que amb el pagament d'aquest deute Joan Roís de Liori havia pagat els tres primers anys de l'arrendament de les rendes de la senyoria de Borriol.

¹⁴¹⁴ El 14 d'abril de 1483 Antoni de Tous i Iolant, esposos, van reconèixer que Joan Roís de Liori els havia pagat la quantitat corresponent a l'arrendament de les rendes de la senyoria de Borriol corresponent a l'any 1484, així mateix en aquell mateix dia els senyors de Borriol van reconèixer deure-li a en Joan la quantitat de 80 lliures (1.600 sous) per les necessàries obres que s'havien fet en el lloc de Borriol, quantitat que li prometien pagar. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1483, f. s/n.

¹⁴¹⁵ El 22 de març de 1486 Antoni de Tous senyor de Borriol va reconèixer que Joan Roís de Liori li havia pagat les quantitat de 150 lliures 3 sous (3.003 sous) en concepte de l'arrendament de les rendes de

Però, seguint el costum de la noblesa valenciana, estament que era urbà i absentista, Joan Roís de Liori no se'n va encarregar ell en persona de la col·lecta de les rendes de la senyoria de Borriol, sinó que al seu torn ell també va sotsarrendar la dita col·lecta, en aquest cas al mercader de València Francesc Fenollosa, amb qui va signar un acord el 19 de gener de 1482¹⁴¹⁶. El lloguer, fet per un termini de 4 anys, a comptar de l'any 1482 fins al 1486, i per la quantitat de 5.000 sous anuals, i així mateix el mercader de València havia de pagar els 3.264 sous 10 diners anuals de les pensions dels diversos censals que estaven carregats sobre la baronia. Posteriorment el 22 de març de 1486, Francesc Fenollosa li va pagar a Joan Roís de Liori el preu de l'arrendament.

Així mateix, en València a 14 de març de 1496, Beatriu de Montcada senyora de Riba-roja, en virtut del dit arrendament, i per a seguretat pròpia, va prendre la possessió de la senyoria de Borriol, després d'haver pagat el preu del dit arrendament a Jofre de Tous, cavaller i senyor de la vall d'Artana, així mateix va nomenar procurador a Guillem Igual, notari i veí de Castelló de la Plana, per a que en el seu nom compareguera al lloc de Borriol per a que Jofre de Tous li donara la real possessió de la dita senyoria i li prestaren homenatge els seus vassalls, amb la promesa de pagar-li totes les rendes i tots els fruits; juntament amb tots els drets de la dita senyoria i amb la jurisdicció alta i baixa¹⁴¹⁷. Poc després el 9 de maig de 1496 Jofre i Pere de Tous, propietaris de la senyoria de Borriol, van liquidar el dit arrendament amb el pagament a Beatriu de Montcada dels 24.529 sous 4 diners del preu de l'arrendament de les rendes de la dita senyoria, quantitat que Jofre i Pere de Tous van dipositar en la cort del governador del regne de València¹⁴¹⁸.

la baronia de Borriol dels anys 1484 i 1485, i així mateix reconeixia que li devia la quantitat de 11 lliures (220 sous), les quals en Joan les havia pagat en el seu nom als creditors, més altres 50 lliures (1.000 sous) que també havia pagat al governador del regne de València per una comissió que havia estat feta l'11 de març de 1483. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), legajo 2, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

¹⁴¹⁶ Segons aquest acord, Francesc Fenollosa havia de recollir totes les rendes de la senyoria de Borriol: "ço és: peyta antiga, lo cens de la carnereria, los censos axí de crestians com de moros, tot terç de delme de carnatge, dret d'espardenyes, dret de fornaje, dret de colmenes e de bestiar, loïsmes, dret de novies, tot forment, tota dachça, tot panís, ordi, speltos e avena, e tot altre splet, dret d'alfalços, de ferratges e de totes altres erbes, alfarraçament de vinyes, e dret de la pansa, e de la figua, e de tot alfarraçament d'arbres, e lo vi dels xpistians, lli, los erbatjes, lo terç de delme de carnatge, la ferreria, los molins, lo forn, la taverna, l'oli, totes aquestes coses segons com antigament són acostumades de collir", així com les penes i les calònies de la dita baronia. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 69

¹⁴¹⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496 f. s/n.

5.3.7.5 Els deutes dels senyors de Riba-roja

Els senyors de Riba-roja va despendre molts diners, tant en la posada a punt de la senyoria de Riba-roja: reconstruint les infraestructures, conreant noves terres i reformant el seu castell o casa senyorial, com en les despeses ordinàries de la seua casa que corresponien a uns senyors de la seua categoria: (servei domèstic, menjar, vestit, armes, etc.). Per la qual cosa, les despeses de la “casa” eren molt superiors als ingressos obtinguts de les rendes ordinàries i extraordinàries de la seua senyoria de Riba-roja, com d'altra banda era prou comú a la noblesa valenciana de l'època. Tot plegat va fer que Joan Roís de Liori visquera contínuament endeutat. Tal com podem apreciar amb alguns exemples. Quan no tenien diners prompts per pagar els seus deutes, molts nobles i persones d'altres estaments, pagaven amb la cessió del propis crèdits “drets i accions” que tenien contra terceres persones. Aquestes cessions de drets i accions van ser utilitzades freqüentment pels senyors de Riba-roja.

Així per exemple, en la ciutat de València a 4 de juliol de 1469, Joan Roís de Liori li va cedir al ciutadà de València, Miquel Cetina, tots els drets que tenia en contra de Francesc Erau, Llorenç Castellano, Jaume Mateu i Pere Cavaller, agricultors de Benicalaf, alqueria del terme de Morvedre, els quals li devien 11 lliures 6 sous 8 diners, (226 sous 8 diners) del preu de 15 cafissos i 8 barcelles de blat que Joan Roís de Liori els hi havia venut, feia un mes en la localitat d'Almenara¹⁴¹⁹. Així mateix, el 20 de juliol de 1472, el senyor de Riba-roja reconeixia deure a Pere Gil, ciutadà de València, la quantitat de 110 lliures (2.200 sous), per raó d'uns canvis i recanvis, reconeguts en un albarà que estava signat per la seua pròpia mà, deute que es comprometia a pagar en la festa de Nadal propera vinent¹⁴²⁰.

L'altra manera que tenien els senyors de Riba-roja per fer front a una obligació, o el pagament d'un deute, era vendre un censal i carregant-lo sobre els béns de la

¹⁴¹⁸ Ibidem. Amb aquesta quantitat i en compliment de l'acord signat entre Beatriu de Montcada i els nobles Galceran de Requesens i Joana Mateua de Requesens, esposos, Beatriu de Montcada va lliurar directament al procurador dels dits nobles catalans la quantitat de 10.000 sous, i amb la resta, que sumaven 14.579 sous, Beatriu de Montcada va comprar un censal a Pere Boïl senyor de Manises conjuntament amb la universitat i aljama del dit lloc, pel preu de 13.750 sous, donant-li la propietat del mateix als dits Galceran i Joana Mateua de Requesens, i la resta de 779 sous 4 diners li va ser donada a la senyora de Riba-roja.

¹⁴¹⁹ Ibidem.

¹⁴²⁰ Aquests 2.200 sous eren la resta dels 500 florins (5.500 sous) que li devia Ramon de Perellós, senyor de la Motta de Sant'Anastasia del regne de Sicília) al senyor de Riba-roja. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n.

universitat i aljama de la seua senyoria de Riba-roja. Així, amb el nou pacte que es va formalitzar, al lloc de Riba-roja el 12 d'abril i el 17 de setembre de 1474, entre les dues germanes, Beatriu de Montcada s'obligava a donar-li a Iolant de Montcada, monja del monestir de la Verge Maria de Pedralba, situat en Catalunya, la quantitat de 3.000 sous per a que els invertira en un censal, i tanmateix que les 30 lliures (600 sous) anuals que li donaven per a la seua manutenció, es reduirien a 400 sous anuals, tot açò durant tot el temps de vida de Iolant, i d'aquesta manera li van assegurar les 20 lliures anuals sobre els béns i drets de la universitat i aljama de Riba-roja¹⁴²¹.

Un altra manera de finançar-se que tenien els senyors de Riba-roja era emprar diners de terceres persones, diners que després prometien tornar amb interessos. Per exemple, el 15 de setembre de 1481, els senyors de Riba-roja reconeixien tindre en *dipòsit i comanda* 36.000 sous, que els hi havia prestat Bernat d'Almúnia, cavaller de València, “en dos lots de 18.000 sous cadascun”, quantitat que li prometien tornar en qualsevol moment que ell volguera¹⁴²². Tanmateix, no calia que foren només diners el que es podia deixar en *dipòsit i comanda*, com a garantia de que s'anava a tornar el préstec. Així mateix, Beatriu de Montcada, després de morir Joan Roís de Liori, la qual com conseqüència de la lectura del testament, feta el 30 de juliol de 1489, va restar com a usufructuària dels tots els béns del seu difunt marit. Així, dos mesos després, el 4 d'octubre de 1489, Beatriu va nomenar procurador a Francesc Bardi, mercader florentí resident a la ciutat de València, per a que en el seu nom, li demanara a Jordi Sanç, prebost de la Seu de Barcelona, “*dos fermalls i creu d'or amb quatre perles, cinc diamants de punta i quatre robins de punta*”, així com una “*rosa d'or amb dos perles grans, tres diamants, una maragda i un robí*”, joies que estaven en *dipòsit i comanda* en la Seu de Barcelona, en poder del canonge Jordi Sanç, per tuïció i seguretat d'un canvi de 200 ducats, document que es va signar a l'hort que Beatriu de Montcada tenia als suburbis de la ciutat de València, al barri de sant Guillem. Uns mesos més tard, en

¹⁴²¹ Així, el 2 d'abril de 1474, es va signar un pacte entre la senyora de Riba-roja, Beatriu de Montcada, i la seua germana, Iolant de Montcada, monja del monestir de la Verge Maria de Pedralba, situat en Catalunya, la qual anteriorment ja li havia donat, *en contemplació del matrimoni* de Beatriu de Montcada amb el primer marit Bernat de Requesens, tots els drets i accions que li pertanyien de la herència de son pare, Pere de Montcada senyor de Vilamarxant, per raó del llegat de Pere de Montcada fet en el seu testament, i també tots els drets i accions pertanyents a la herència de sa mare, Joana de Vilaragut, per raó del vincle contingut en el testament de sa mare. Segons els quals, Beatriu de Montcada li havia de donar cada any a na Iolant i al monestir de Pedralba, per a la manutenció, la quantitat de 30 lliures moneda reals de València. SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1474, f. s/n

¹⁴²² SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n

Riba-roja a 9 d'abril de 1490, Beatriu de Montcada reconeixia que Francesc de Bardi li havia dut les dites joies¹⁴²³.

5.3.7.5.1 Carregaments de censals

Però, la manera més freqüent que tenien els nobles per fer front a les despeses més deleroses, i també per mantindre el seu elevat tren de vida, era la venda de censals a crèdit, amb la garantia dels béns dels seus vassalls tant cristians com mudèjars.

De manera que, el 7 febrer de 1480 en València, Joan Roís de Liori nomenava procuradora a Francesca de Montcada, vídua de Joan Roís de Corella comte de Cocentaina, per tal de vendre i carregar, conjuntament amb el jove comte de Cocentaina, Francesc Aguiló, donzell, i Francesc d'Artes, doctor en lleis, tots ells habitants de València, la quantitat de 7.500 sous censals¹⁴²⁴.

Així mateix, al llarg del temps, els senyors de Riba-roja, carregaven censals cada vegada a un interès més baix, i d'aquesta manera quitaven els censals que tenien interessos més alts, i d'aquesta manera reestructuraven els seus deutes. Per exemple, el 23 de febrer de 1480, Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, conjuntament amb la universitat i aljama de Riba-roja, van carregar un censal de 2.066 sos 8 diners i el van vendre pel preu de 31.000 sous a Joan Fernandis d'Herèdia donzell i habitant de València; i amb aquestos diners van quitar tota una sèrie de censals: un de 833 sous 4 diners d'Isabel, vídua del tintorer de València Joan Bonioch, que valia preu de 12.500 sous; un altre de 533 sous 4 diners de Peronella, esposa del metge de València Francesc Borrell, pel preu de 8.000 sous; i un altre censal de 1.000 sous de Pere Sesé, prevere de l'església parroquial de Llucena, de 15.000 sous de valor¹⁴²⁵.

¹⁴²³ “dos fermalls i una creu d'or amb quatre perles i cinc diamants de punta i quatre robins de punta, tot encastat en la dita creu”, i també “una rosa d'or amb encast de dos perles grans, tres diamants, un robí i una maragda”, que el dit procurador va rebre de Jordi Sanç canonge de la Seu de Barcelona, amb una àpoca feta a la capital del Principat, el 19 d'octubre de 1489. Vid. SNAHN, OSUNA, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n

¹⁴²⁴ SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 1, años1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n

¹⁴²⁵ *Ibidem*. Així mateix el 24 de març del mateix any els senyors de Riba-roja, conjuntament amb la universitat i l'aljama del dit lloc, carregaven tota una sèrie de censals: un censal de 1.200 sous anuals a Joan de Vilarrasa cavaller de València pel preu de 18.000 sous; i un altre de 686 sous 8 diners a Isabel Almenar, pel preu de 11.000 sous; un altre de 446 sous a Blanca Saburgada, vídua de Miquel Saburgada doctor en lleis de València, pel preu de 6.700 sous; i per últim un altre de 1.000 sous anuals a Miquel Rava cavaller de l'orde de Sant Joan de Jerusalem, Gabriel Rava prevere i Dionís Rava, tots ells germans, pel preu de 15.000 sous. Amb aquestos diners el 28 de març de 1480 van quitar tota una sèrie de censals que estaven carregats sobre la universitat i aljama de Riba-roja: un de 687 sous 6 diners propietat d'Elionor de Pròxita, esposa de Nicolau de Pròxita, pel preu de 11.000 sous; un altre de 625 sous anuals

En alguns casos el censal era per a us particular de Joan Roís de Liori. Així per exemple, el 4 de març de 1483 en València, Joan Roís de Liori, va reconèixer que Beatriu de Montcada, esposa seua, no va rebre cap quantitat de la venda de 450 sous censals, que els senyors de Riba-roja, conjuntament amb Bernat d'Almúnia, cavaller, i els síndics de la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre a Maria de Cardona, esposa de Francesc de Bellví, cavaller de València, pel preu 6.000 sous; i també altres 665 sous censals, que les mateixes persones li van vendre a Galceran de Soler, cavaller de València, pel preu 9.000 sous, ja que les quantitats obtingudes amb la venda del dits censals van ser gastats només per a "l'ús i les necessitats" de Joan Roís de Liori, el qual prometia quitar els dits censals dins del termini de quatre anys¹⁴²⁶. Així mateix, Joan Roís de Liori va vendre també altres censals¹⁴²⁷.

En altres casos eren els senyors del Riba-roja els que carregaven els censals juntament amb la universitat i aljama. Així, el 19 de maig de 1483, els senyors de Riba-roja i els síndics de la universitat i aljama de Riba-roja, van carregar un censal de 225 sous a Isabel Almenar, esposa d'Andreu Gaçull, secretari del rei d'Aragó i ciutadà de València, pel preu de 3.000 sous¹⁴²⁸.

Així, amb la confecció d'un document d'indemnitat de 600 ducats d'or (12.600 sous), la universitat i l'aljama de Riba-roja i Beatriu de Montcada, van carregar un censal de 500 sous a Joan de Vich, cavaller de València, pel preu de 7.500 sous, per tal de pagar una lletra de canvi que el difunt Joan Roís de Liori havia lliurat, el 8 de desembre de 1488, als hereus del canvista Ambrosio Spanocchi i companyia, així mateix, els restants 15.100 sous de la lletra de canvi, els va pagar na Beatriu amb els seus propis diners¹⁴²⁹. La dita lletra de canvi havia estat enviada per Joan Roís de Liori,

d'Isabel Ros, vídua de Bartomeu Ros, pel preu de 10.000 sous; altre de 229 sous 2 diners de Manel de Montcada, seder de València, pel preu de 3.300 sous; i un altre de 625 sous anuals de Joan del Milà i Isabel Lucrècia Llançol de Romaní, esposos, senyors de Mislata, pel preu de 24.000 sous.

¹⁴²⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1483, f. s/n

¹⁴²⁷ Així mateix, el 21 de març de 1486 Joan Roís de Liori i la universitat i aljama de Riba-roja van vendre i carregar un censal de 500 sous anuals a Joana Garro, esposa de Berenguer Mercader donzell de València, pel preu de 7.500 sous moneda reals de València. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

¹⁴²⁸ Ibidem.

¹⁴²⁹ SNAHN, OSUNA, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocol, notari Lluís Collar, any 1488, f. s/n. "Al honorable e discret en Lluís Collar notari, a la senyora dona Beatriu de Moncada e mia. Ihesús en Nàpols a VII de octubre de huytanta huyt. Pagau al usat per aquesta primera de cambi als hereus de Ambrós Spanochi e compagns, ducats Sis cents d'or, en or larchs e de pes la valor, so content ací dels hereus de Ambrós Spanochi e compagns, al temps fareu bon compliment e sia Déu ab tots, lo vostre *Johan Roïç de Lihori*."

des de la ciutat de Nàpols, ja en aquelles dates Joan Roís de Liori havia deixat de ser ambaixador del Rei Ferran el Catòlic per convertir-se en ambaixador del rei Ferrante de Nàpols, cosa per la qual ja no cobrava el salari d'ambaixador del Rei Catòlic, aquesta seria la raó del l'enviament de la present lletra de canvi, per la necessitat que en Joan tenia dels diners.

A causa de la mort de Joan Roís de Liori, ocorreguda a finals de Juliol de 1489, en la localitat cordovesa de Bujalance, mentre participava d'una ambaixada del rei Ferrante de Nàpols al rei Ferran el Catòlic, la seua vídua, Beatriu de Montcada i Vilaragut, que va quedar com a senyora de Riba-roja, va haver de pagar tots els deutes del seu difunt marit¹⁴³⁰, i va haver de carregar censals sobre la seua senyoria per pagar els deutes ocasionats per la mort i soterrament del seu espòs i els seus llegats testamentaris¹⁴³¹.

5.3.7.6 Les inversions dels senyors de Riba-roja

Tanmateix, els senyors de Riba-roja no solament tenien deutes, també eren creditors d'altres persones que els havien emprat diners i tenien que tornar-los-els. Pel que fa a les persones que li devien diners als senyors de Riba-roja, podem veure diversos exemples.

¹⁴³⁰ Així mateix, el 27 de febrer de 1490 al lloc de Riba-roja, Beatriu de Montcada senyora de Riba-roja, va quitar un censal de 1.000 sous anuals de Bernat Martí de Torres, pel preu de 11.200 sous. També un censal de 253 sous 4 diners al convent de la verge Maria de La Murta de la vila d'Alzira pel preu de 3.800 sous; i altre de 1.000 sous censals al reverend Joan de Borja bisbe de Monreale (fill del futur papa Alexandre VI i futur duc de Gandia), pel preu de 15.000 sous. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n

¹⁴³¹ *Ibidem*. Els 1.000 sous que dita na Beatriu havia pagat a Lluís Collar notari, pel llegat del seu difunt marit. Altres 500 sous pagats a Joan Aguilar, alcaid de Riba-roja, pel llegat fet pel seu difunt marit. Els 2.000 sous pagats per na Beatriu als frares del convent de la verge Maria de la Murta al terme d'Alzira, per la sepultura del difunt Joan Roís de Liori. Altres 2.000 sous pagats de pensions del mes de maig de 1489 per raó dels 187 sous 6 diners censals que en Joan li devia a la dita na Beatriu. Els 6.133 sous 4 diners que el difunt li devia a la dita na Beatriu de la pensió del mes de març de 1489 d'un censal de 533 sous 4 diners. Els 4.400 sous que en Joan li devia de pensió del mes de febrer de 1489 d'un censal de 333 sous 4 diners anuals. 5.500 sous que el difunt li devia de pensió del mes de març de 1489, d'un censal de 500 sous anuals. Els 6.400 sous que el difunt marit li devia a Beatriu de Montcada de la pensió del mes de juny de 1489 d'un censal de 933 sous 4 diners. Els 4.266 sous 8 diners que en Joan devia a na Beatriu de pensió del mes de febrer de 1489 d'un censal de 533 sous quatre 4 anuals. Els 4.000 sous que el difunt li devia a la seua esposa de pensió del mes de juny de 1489 d'un censal de 500 sous anuals. Els 33.333 sous 4 diners que el difunt li devia d'un censal 7.566 sous 8 diners corresponent a la pensió del mes de febrer de 1489, censal que havia estat venut per Joan Roís de Liori conjuntament amb la universitat i aljama de Riba-roja a Beatriu de Montcada, pel preu de 100.000 sous per raó dels capitols matrimonials, en els quals la senyoria de Riba-roja quedava constituïda en la dot de la dita senyora. Més els 200 ducats d'una lletra de canvi que havia estat lliurada per Joan Roís de Liori a Domènec Perandreu mercader de València, es tracta del mateix canvi que va ser pagat a Jordi Sanç canonge de la seu de Barcelona, amb una àpoca feta a la ciutat de Barcelona el 19 d'octubre de 1489, i pel qual tenia empenyorades unes joies per tuïció i seguretat d'aquells 200 ducats d'or.

Així, el 29 d'abril de 1481, Joan Monsó, veí d'Almassora reconeixia que Joan Roís de Liori li havia prestat en forma de *mutuum* la quantitat de 30 ducats (630 sous), dels quals tanmateix li havia de tornar 23 lliures 6 sous (466 sous), quantitat que al no poder-la pagar, li va demanar un nou termini de deu dies, i com a assegurança del préstec li va empenyorar “dues copes ab sos peus de argent sobredaurades, dos correges de paigés guarnides de argent sobredaurat e dos rocins, lo hu de pel castany e l'altre de pel alazà”¹⁴³², en aquest cas el *mutuum* era pitjor que un préstec usurari, quant en teoria el *mutuum* era sense interessos. Un altres cas diferent, va ser la donació per part del vescomte de Gallano al seu fill d'uns diners que al seu torn li devien a ell, cosa que va fer amb certa freqüència. Així, en la ciutat de València a 5 de novembre de 1482, Sanç (II) Roís de Liori, va donar *inter vivos*, al seu fill Joan Roís de Liori, els 1.000 sous que li devia Joan Gallach doctor en lleis de València¹⁴³³.

5.3.7.6.1 *Quitament de censals*

El 20 d'octubre de 1473, Joan Roís de Liori, ara ja només senyor consort de Ribarroja, llavors va quitar dos censals que estaven carregats sobre el lloc de Riba-roja, un de 1.133 sous 4 diners que pertanyia a Joan de Milà, per 17.000 sous del preu del quitament, més altres 511 sous 2 diners de les pensions; i un altre censal propietat d'Elionor de Castellví, per 7.500 sous del preu del quitament¹⁴³⁴. El 22 d'agost de 1474, Joan Roís de Liori, va quitar un censal de 812 sous 6 diners anuals, que li devia als hereus d'Elionor Setrilla de Flors, vídua de Joan de Flors cavaller, pel preu de 13.000 sous¹⁴³⁵.

També en la ciutat de València a 28 de novembre de 1482, Joan de Vilarrasa cavaller de València, reconeixia que Joan Roís de Liori li havia pagat la quantitat de 1.125 sous, del quitament d'un censal, per mans de Miquel de Pròxita, argenter i ciutadà de València¹⁴³⁶.

¹⁴³² SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n

¹⁴³³ Ídem., any 1482, f. s/n

¹⁴³⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n

¹⁴³⁵ Ibidem.

¹⁴³⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n

Així mateix el 4 de desembre de 1495 l'aljama de Riba-roja va nomenar síndic a Ahmet Alfaquí alies Dabo, per tal de cancel·lar un censal de 400 sous que pertanyia a Beatriu de Montcada senyora de Riba-roja, pel preu de 6.000 sous. Per la qual cosa el 7 del mateix més van carregar un censal de 400 sous anuals a Andreu Gaçull, pel preu de 6.000 sous moneda reals de València, a “raó de Quinze mil sous per miler”; i de seguida van quitar el censal propietat de Beatriu de Montcada. Així mateix el 6 març de 1496 la universitat i l'aljama de Riba-roja, nomenaven síndics i procuradors a Joan de Vergara de part dels cristians, i a Ahmet Alfaquí de part dels musulmans, per a quitar un censal de 397 sous 3 diners i òbol, que Beatriu de Montcada tenia sobre la dita universitat i aljama a “raó de 16.000 sous per miler”, pel preu de 6.000 sous, que eren la resta dels 797 sous 3 diners i òbol anuals que van ser carregats a na Beatriu pel preu de 12.750 sous, censal que va ser quitat el 9 de maig del mateix any per la dita universitat i aljama de Riba-roja¹⁴³⁷.

5.3.7.6.2 La compra de censals per Beatriu de Montcada

Beatriu de Montcada i Vilaragut, era la senyora de Riba-roja, ja que havia comprat la dita senyoria al seu marit per 140.000 sous, amb els diners de la herència del seu difunt marit, Bernat de Requesens i Santacoloma, aqueta senyoria va ser aportada per Beatriu com a dot en el seu matrimoni amb Joan Roís de Liori, el 30 de setembre de 1473. Tanmateix Beatriu volia assegurar-se més encara la seua dot, i a partir de 1476 Beatriu de Montcada va començar tot un procés de compra de tots aquells censals que estaven carregats sobre Riba-roja¹⁴³⁸, de manera que aquesta baronia en quedava descarregada de censals, mentre que na Beatriu es convertia en la principal creditora de la seua pròpia senyoria.

¹⁴³⁷ Ibidem.

¹⁴³⁸ El 12 d'octubre del mateix any 1476, Beatriu de Montcada va comprar un censal de 533 sous 4 diners a Carròs de Vilaragut cavaller de València, pel preu de 8.000 sous, amés de les 28 lliures 8 sous de les pensions d'un censal que havia estat carregat l'11 de setembre de 1461 pels vescomtes de Gallano i Joan Roís de Liori. Així mateix, el 23 de març de 1477, la senyora de Riba-roja va comprar un censal de 333 sous 4 diners a Isabel Cervató, esposa de Miquel Joan Cervató, pel preu de 5.000 sous, censal que havia estat carregat pels vescomtes de Gallano i Joan Roís de Liori l'1 de febrer de 1471. També, el 16 de juny del mateix any hi va comprar un altre censal de 400 sous anuals a Andreu Aguiló donzell de Morvedre, pel preu de 6.000 sous, el qual havia estat carregat sobre Riba-roja pel vescomte de Gallano. I el mateix dia na Beatriu va comprar un altre censal de 500 sous anuals a Romeu Mercader habitant de València, pel preu de 7.500 sous, censal que Joan Roís de Liori i la mateixa Beatriu de Montcada havien carregat en 1472 cinc anys abans. Idem, any 1947, vid. SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 3, años1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, anys1476 i 1477, f. s/n.

Així, el 31 de maig de 1476, el síndics i procurador de les viles d'Almassora, Benlloc i Cabanes, van vendre a Beatriu de Montcada, senyora de Riba-roja i esposa de Joan Roís de Liori, un censal de 533 sous 4 diners pel preu de 8.000 sous, aquest censal va ser cancel·lat per les dites viles pocs mesos després el 10 d'octubre de 1476¹⁴³⁹. Tanmateix, el 10 d'octubre de 1476, Beatriu de Montcada i Joan Roís de Liori, van nomenar procuradors a Pere Oliver i Joan Aguilar, domèstics de la seua casa, per tal de cobrar les pensions que els hi devia la ciutat de Saragossa¹⁴⁴⁰. Així, Joan Roís de Liori cavaller, com a procurador de Beatriu de Montcada, esposa seua, el 8 de juny de 1481, reconeixia que Joan Dalgas, doctor en lleis de Saragossa, li havia pagat els 30.666 sous 8 diners moneda reals de València, corresponents a les pensions d'un censal de 7.666 sous 8 diners anuals que la ciutat de Saragossa li devia a la dita na Beatriu dels darrers quatre anys, concretament des del mes de maig de l'any 1478.¹⁴⁴¹

Totes aquestes compres de censals les feia Beatriu de Montcada com a pagament de la seua dot, per tal d'assegurar-la, descarregant al mateix temps els censals de Riba-roja al seu favor¹⁴⁴². Descarregant d'aquesta manera tots els censals que havien estat carregats sobre la senyoria de Riba-roja, quedant aquesta lliure de càrregues¹⁴⁴³. D'altra banda, el 28 de febrer de 1484, Joan Roís de Liori, conjuntament amb els síndics de l'aljama i la universitat de Riba-roja, van transportar un censal de 172 sous 6 diners anuals, que pertanyia a Joan Valero, doctor en lleis de València, pel preu de 2.300 sous, i li'l van vendre a Beatriu de Moncada; i així mateix li van vendre un altre censal de

¹⁴³⁹ SNAHN, Osuna, Caja1354, D.1-10. Legajo 3, años1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1476, f. s/n

¹⁴⁴⁰ Ibidem.

¹⁴⁴¹ Així, al seu torn va quitar un censal de 1.066 sous 8 diners, que havia estat carregat en el any 1480 pels senyors conjuntament amb la universitat i aljama de Riba-roja, pel preu de 16.000 sous, més altres 4.760 sous de les pensions d'aquells anys. Vid. SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n

¹⁴⁴² El 6 de gener de 1480 Beatriu de Montcada va comprar un censal de 800 sous anuals a Miquel Albert doctor en lleis de València, pel preu de 12.000 sous, censal que havia estat carregat pels vescomtes de Gallano i Joan Roís de Liori sobre la universitat i aljama de Riba-roja el 17 de juny de 1465. També el 14 de gener següent na Beatriu va comprar un altre censal de 500 sous anuals a Jordi Joan ciutadà de València, pel preu de 8.000 sous, censal que també havia estat carregat el 25 d'agost de 1461 sobre Riba-roja pels vescomtes i Joan Roís de Liori. I finalment el 15 de gener del mateix any va comprar un censal de 500 sous anuals a Pere Julià, el qual havia estat carregat sobre Riba-roja. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1355, D.1-6. Legajo 1, años1479-1480, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1480, f. s/n.

¹⁴⁴³ Així mateix, el 24 de març de 1480, Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, senyors de Riba-roja, conjuntament amb els síndics de l'aljama de Riba-roja Atea Martorell i Acén Fuçana, van quitar un censal de 138 sous de Gonçal Garcia mercader de València, qui era el tutor i curador dels hereus d'Antoni Bertos, mercader així mateix de València, censal que havia estat venut a Pau Bertos pel preu de 110 lliures. Vid. Ibidem.

6.250 sous, pel preu de 100.000 sous¹⁴⁴⁴. Tot això es feia per tal de millorar-li els béns parafernals de la dot de Beatriu de Montcada, i completar la pensió de 7.666 sous 8 diners anuals que li devia la ciutat de Saragossa. Amb els 100.000 sous censals que amb voluntat de Joan Roís de Liori i dels síndics de la universitat i l'aljama de Riba-roja, van ser venuts a Beatriu de Montcada el 24 de novembre de 1484, la senyora de Riba-roja va decidir reestructurar tots els censals que pesaven sobre els senyors, la universitat i aljama de Riba-roja¹⁴⁴⁵. Amb la resta dels diners del dit censal, el 28 de febrer de 1484, van ser quitats tota una sèrie de censals que estaven carregats sobre la seua baronia, en una operació de reestructuració del deute¹⁴⁴⁶. Així mateix els senyors de Riba-roja també feien reestructuracions de deute, carregant un censals a un interès més baix, per quitar altres censals a interès més alt¹⁴⁴⁷, i anys més tard, després de la mort de Joan Roís de Liori, va ser Beatriu de Montcada, la qual va continuar amb aquesta política financera¹⁴⁴⁸, quitant els censals que tenien interessos del 6'66 %, 6'33 % i canviant-los

¹⁴⁴⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, legajo 3, años 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n

¹⁴⁴⁵ Ibidem.

¹⁴⁴⁶ censals que eren els següents: un de 450 sous de Maria de Cardona, esposa de Francesc de Bellví cavaller de València, pel preu de 6.000 sous; un altre de 675 sous anuals de Bernat d'Almúnia cavaller de València, pel preu de 9.000 sous; altre censal de 225 sous anuals d'Isabel Almenar esposa d'Andreu Gaçull, secretari del rei, pel preu de 3.000 sous; altre de 500 sous anuals de Lluís Serra camperol de València, pel preu de 7.500 sous; un censal de 500 sous anuals de Salvador Vives mercader de València, pel preu de 7.500 sous; altre de 325 sous anuals d'Andreu Ros prevere de València, pel preu de 4.875 sous; altre censal de 375 sous del mateix Andreu Ros, pel preu de 6.000 sous; un altre de 1.066 sous 8 diners anuals de Joan Ferrandis d'Herèdia donzell i habitant de València, pel preu de 31.000 sous; i finalment un censal de 1.200 sous anuals de Joan Vilarrasa cavaller de València, pel preu de 18.000 sous moneda reals de València. Vid. Ibidem.

¹⁴⁴⁷ En la mateixa ciutat de València a 28 del mateix mes i any, Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, conjuntament amb la universitat i aljama de Riba-roja, carregaven un altre censal de 1.066 sous 8 diners anuals a Lluís Llorach ciutadà de València, pel preu de 16.000 sous, quantitat amb la qual van quitar un censal de 1.000 sous anuals de Francesc Vives de Boïl, cavaller de València, pel mateix preu. També van carregar un altre censal de 1.066 sous 8 diners a Galceran Adret mercader de València, pel mateix preu de 16.000 sous, per tal de quitar un censal de 1.000 sous anuals a Elionor de Pròxita, esposa de Nicolau de Pròxita, amb els 16.000 sous del preu. Així mateix, els senyor de Riba-roja conjuntament amb la universitat i aljama de Riba-roja, van vendre i carregar un altre censal de 760 sous anuals a Jordi Joan ciutadà de València, pel preu de 11.400 sous, per tal de quitar tota una sèrie de censals que estaven carregats sobre la baronia: un censal de 133 sous anuals de Bernat Baiona notari de València, pel preu de 2.000 sous; un altre censal de 400 sous anuals de Miquel Sánchez prevere de Sogorb, pel preu de 6.400 sous; i un altre censal de 200 sous de Lluís Vives mercader de València, pel preu de 3.000 sous. Així mateix el 30 de març del mateix any, els senyors de Riba-roja encara van quitar un censal de 325 sous d'Andreu Ros prevere de València i beneficiat de l'església de Morella, pel preu de 4.875 sous. Vid. Ibidem.

¹⁴⁴⁸ Així, en la localitat de Riba-roja a 23 de març de 1493, Beatriu de Montcada, senyora del dit lloc, conjuntament amb Abraham Juçufi, síndic de l'aljama de Riba-roja, van carregar un censal de 1.775 sous 10 diners a Beatriu Mercader vídua de Bernat d'Oms, alies Lluç de Bonastre, barber de València, pel preu de 28.400 sous, es a dir a un 6'25 % d'interès; amb aquesta operació quitaven una sèrie de censals que estaven gravats a un interès més alt, entre el 6'66 %, 6'33 % i el 6'25 %, els quals eren els següents: un censal propietat d'Andreu Gaçull de 96 sous 4 diners anuals; altre de 733 sous quatre diners, que Joan

per altres al 6'25 % d'interès. Tanmateix, el 9 de maig de 1496 Beatriu de Montcada va comprar dos censals a Pere Boïl, senyor de Manises i a la universitat i aljama del dit lloc; un dels quals era de 500 sous, i va costar 8.000 sous, i l'altre censal era de 359 sous 3 diners i òbol, amés del quitament d'un altre censal de 400 sous anuals, tot pel preu de 15.750 sous¹⁴⁴⁹. La compra d'aquests dos censals els va fer la senyora de Riba-roja amb els 24.529 sous 4 diners del preu de l'arrendament de les rendes de la senyoria de Borriol, que Beatriu de Montcada havia cobrat de Jofre de Tous i Pere de Tous, propietaris de la senyoria de Borriol, quan van liquidar l'arrendament de la dita senyoria, i els dits censals els va cedir Beatriu de Montcada a Galceran i Joana Mateua de Requesens.

5.3.8 BALANÇ DEL PATRIMONI DEL LLINATGE

El patrimoni del llinatge dels vescomtes de Gallano va ser creat per Sanç (I) Roís de Liori, quan en 1401 es va casar amb Ramoneta de Centelles i Riusech, llavors el seu pare li va comprar la senyoria de Betxí en el regne de València. Tanmateix, Sanç (I) Roís de Liori va crear el seu propi patrimoni en el regne de Sicília, consistent en les capitaniaes dels castells de Mineo i Motta Sant'Anastasia, i altres beneficis sobre les *tratte* i altres impostos. Així mateix, el rei Martí de Sicília li va vendre les senyories de Mistretta i Capizzi, i el vescomtat de Gallano, a més del títol de vescomte de Gallano, posteriorment, el va nomenar almirall del regne de Sicília, amb la qual cosa arrodonia la seua posició social, situant-se només per darrere dels grans comtes sicilians. Així mateix, l'almirall de Sicília va comprar la senyoria de Cetina al regne d'Aragó i la senyoria de Riba-roja al regne de València a la seua sogra Ramoneta de Riusech. Tanmateix, després de l'interregne i l'entronització de la dinastia Trastámara, la posició social i el poder de Sanç (I) Roís de Liori en el regne de Sicília es va veure greument afectats. Ja que Ferran I i Alfons V el Magnànim, van instaurar en Sicília un nou règim virregnal, i van retallar el poder dels principals llinatges, sobretot el de Bernat de Cabrera i Sanç (I) Roís de Liori. Així mateix, la prematura mort de Sanç (I) Roís de

Roís de Liori i l'aljama de Riba-roja havien carregat a Isabel Almenar esposa d'Andreu Gaçull, pel preu de 11.000 sous; un altre censal de 696 sous 4 quatre diners que pertanyia al mateix Andreu Gaçull, pel preu de 11.000 sous; també van quitar a Lluís Joan un censal de 712 sous 6 diners, que l'aljama de Riba-roja li havia de pagar cada any, pel preu de 11.400 sous; i un altre censal de 533 sous 4 diners que l'aljama de Riba-roja devia a Maria de Centelles vídua de Pere Ramon de Montcada, pel preu de 8.000 sous. Vid. SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3, (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n

¹⁴⁴⁹ AHN, Osuna, Caja1275, Caja 1, (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n

Liori, va impedir l'arrelament del llinatge en el regne de Sicília. Durant la minoria d'edat del vescomte de Gallano, el patrimoni del llinatge va ser gestionat pel seu oncle, Juan (IV) Fernández de Heredia, amb un cert abús per la seua part. L'enfrontament entre el vescomte i Alfons el Magnànim va augmentar, quan el rei va reintegrar les senyories de Capizzi i Mistretta en el reial patrimoni de Sicília, i també va confiscar les altres rendes que tenia en Sicília. Davant d'aquesta situació el vescomte va vendre part del patrimoni del regne de Sicília, i poc després va decidir bescanviar el vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell, per concentrar tot el seu patrimoni en el regne de València, deixant Sicília definitivament. Quan els vescomtes van arribar al regne de València, en 1458, van haver de refer la seua vida, per la qual cosa van carregar impostos extraordinaris sobre les seues senyories, i es van posar al front de la gestió del seu patrimoni. L'administració del qual es basava en la gestió directa de les rendes de Riba-roja i les valls de Seta i Travadell, i l'arrendament de les rendes de Betxí. Gestió que era encomanada a uns alcaids amb funcions d'administrador, encarregats de recollir les rendes, ajudats pels batlles i alamins de les universitats i aljames. La senyoria de Riba-roja rendia uns 20.000 sous anuals, en canvi la senyoria de Betxí, va ser arrendada per una quantitat anual que anava dels 10.000 als 12.500 sous.

En canvi, Caterina de Liori, filla il·legítima del vescomte, només disposava d'un menut patrimoni format per l'alqueria de Carabona, que rendia 2.000 sous anuals, i l'alqueria de Benissuera, pertanyent al seu marit, Joan Torrelles, la qual rendia entre 2.000 i 3.000 sous. Quan en 1465, Joan Roís de Liori, es va casar amb Francina Centelles, el vescomte li va donar les senyories de Mistretta i Capizzi en el regne de Sicília, ja que el rei Joan II li les havia restituït, d'aquesta manera li donava part del patrimoni familiar, i també una renda anual d'11.000 sous. Després de la mort, en 1468, de Francina Centelles, Joan Roís de Liori es va casar de nou, així en 1472, el vescomte de Gallano li va donar la senyoria de Riba-roja, la qual Joan Roís de Liori va vendre a la seua esposa, Beatriu de Montcada, per 140.000 sous, com a dot, i Beatriu de Montcada es va convertir en senyora de Riba-roja.

Tanmateix, la gestió del patrimoni per part del llinatge durant el segle XV, be marcada per una pèrdua d'importància de les rendes ordinàries de les senyories, tendència general de tota la noblesa de la Corona d'Aragó, i per una major importància de les rendes extraordinàries que els senyors demandaven a les universitats i aljames, així com una important inversió de capitals, tant en deute públic com privat, amb la compra de censals a altres nobles, i sobretot, amb la compra de censals als seus propis

vassalls, de manera que s'accentuava cada vegada més la dependència dels vassalls respecte del seu senyor, fins al punt que el vescomte podia dir que els seus vassalls tenien la porta oberta per marxar de les seues senyories, ja que les condicions que trobarien fora d'elles serien molt pitjors de les que tenien dins. Així mateix, els nous senyors de Riba-roja es van gastar molts diners en posar en funcionament bona part dels monopolis senyorials que estaven deteriorats, i en crear noves indústries i posar terres en conreu, per tal d'arrendar-los i d'aquesta manera augmentar les rendes ordinàries de la senyoria. Cosa per la qual, van augmentar els aveïnaments en la senyoria, i les rendes ordinàries de Riba-roja van créixer una tercera part, fins els 30.300 sous anuals. Tanmateix, Beatriu de Montcada, per tal de millorar els seus béns parafernals, va invertir grans quantitats de diners en comprar censals que estaven carregats sobre Riba-roja, amb la qual cosa va augmentar les seues rendes en una quarta part.

6 PART QUARTA. LA DESCENDÈNCIA DELS VESCOMTES DE GALLANO

Joan Roís de Liori va morir en el mes de juliol de 1489, en el transcurs de l'ambaixada que el rei Ferrante de Nàpols li havia encomanat davant dels Reis Catòlics, després de parlamentar amb el Rei Catòlic en la ciutat de Còrdova, en el camí de tornada en la localitat cordovesa de Bujalance. Aquesta mort de l'hereu del llinatge suposava l'extinció del llinatge dels vescomtes de Gallano, ja que Sanç (II) Roís de Liori només tenia aquest fill, l'únic que el podia succeir en el patrimoni, de les filles dels vescomtes, Joana havia mort feia molts anys, mentre que Ramoneta era monja en el convent de Santa Clara de València, al vescomte només li quedava una altra filla Caterina, la qual tanmateix al ser il·legítima no podia heretar el patrimoni del llinatge.

Conscient d'aquesta situació, el vescomte es va dirigir al justícia civil de València per a que les seues netes, la major, Isabel, i en defecte d'aquesta, la filla menor, Hipòlita, que eren les filles de Joan Roís de Liori i la seua segona esposa Beatriu de Montcada i Vilaragut, ja “que los dits espectables vezcomte de Gayano, e Vezcomtesa muller de aquell, no han tengut, e o huy no tenen, altres fills ni filles, ni altres nets ni netes lilegítims e naturals de lilegítim matrimoni, sinó les dites nobles dona Ysabel major, e dona Ypòlita menor de dies, germanes desús dites”, demanant que foren declarades les successores en el vincle sobre patrimoni del llinatge, que havia posat el seu pare Sanç (I) Roís de Liori en el seu testament. Successió que va ser aprovada pel justícia civil, Joan Vives de Canemàs, en València a 23 d'agost de 1493¹⁴⁵⁰. Una volta que Isabel va ser declarada successora en el patrimoni del llinatge, el vescomte de

¹⁴⁵⁰ ARV, Manaments i empraes, any 1701, Llibre 1, ma 6^a, f. 15 r.-32 v. Vid. Col·lecció documental, Document 85. “vivint lo dit espectable vescomte hereu *et dictum est primo loco* instituhit, emperò a les que huy exten les filles del noble don Juan de Gayano, fill de aquell, en ell dit testador *secundo loco* al dit espectable vescomte, e a les quals per obitum de aquell *secundum ordinem voluntati testatoris*, ço és *ut major natu minoris preferat iuri vinculi et substitutionis*, apposats en lo dit testament, pertanyer-los la dita herència, (...) per tal *et alias*, pronúncia sentència e declara la dita herència per *obitum* del dit espectable vescomte *data superviventia* de les dites nobles dona Isabel e dona Ipòlita de Liori, e no sab seguits e supervivència de altres fills al dit vezcomte”.

Gallano va acordar el matrimoni d'aquesta amb Alfons de Cardona i Fajardo, hereu del llinatge Cardona, casament que es va celebrar en la ciutat de València el 6 de setembre de 1493, moment en que es van signar els nupcials¹⁴⁵¹.

Finalment, quan el 4 de juliol de 1489, Sanç (II) Roís de Liori va morir en la seua cambra del palau-castell de Betxí, amb ell moria el llinatge dels vescomtes de Gallano, i a l'any següent, el 5 d'octubre de 1499, moria la vescomtessa, Beatriu de Mur. Tanmateix, el llegat del llinatge no va desaparèixer amb ells, ja que Joan Roís de Liori va deixar dues filles, que serien les descendents del llinatge. D'una banda amb Isabel Roís de Liori, el patrimoni, el cognom i les armes de Liori van passar a la següent generació, així, Sanç de Cardona i Roís de Liori seria l'hereu dels llinatges Cardona i Liori, i també el primer marquès de Guadalest. D'altra banda, amb Hipòlita Roís de Liori, la qual va ser la hereua de la vescomtessa de Gallano, el llinatge es va unir al llinatge Requesens, i d'aquesta manera va perdurar en una de les principals famílies del principat de Catalunya.

Així, la filla major, Isabel Roís de Liori, convertida en la veritable pubilla del llinatge dels vescomtes de Gallano, a causa del compromís establert pel seu pare, es va casar amb Alfons de Cardona i Fajardo, i va entrar a formar part del llinatge Cardona, i amb la descendència del matrimoni, va acabar unint el patrimoni del llinatge Liori al patrimoni del llinatge Cardona, llinatge que era un dels principals del regne de València, ja que eren descendents, d'una banda dels comtes de Cardona, una dels més altes cases baronials del principat de Catalunya, i per l'altra banda, eren descendents del duc de Gandia, Alfons d'Aragó, així mateix, un dels principals barons del regne de València; ingressant d'aquesta manera en l'alta noblesa valenciana, en el selecte grup dels grans barons del regne.

Així mateix, Hipòlita, la filla menuda de Joan Roís de Liori, la qual era tres anys menor que la seua germana, es va casar, en València el 3 d'abril de 1501, amb Lluís de Requesens i Joan de Soler, convertint-se a la mort del seu espòs, ocorreguda en 1509, en la "trista comtessa de Palamós", usufructuant així un extens patrimoni en el principat de Catalunya, patrimoni que li corresponia a la seua filla, Estefania de Requesens i Montcada, que era l'única hereuera del seu pare.

¹⁴⁵¹ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n.

6.1 LA PUBILLA DEL LLINATGE: ISABEL ROÍS DE LIORI (1477-1509)

Isabel Roís de Liori i de Montcada, senyora de Betxí, Riba-roja i les Valls de Seta i Travadell (Riba-roja, c. 1477–Betxí, octubre 1509). Era la filla major del matrimoni format per Joan Roís de Liori i Mur i Beatriu de Montcada i Vilaragut, de ben segur que va néixer al castell de Riba-roja en l'any 1477, ja que quan comptava amb més de 16 anys, el 6 de setembre de 1493, es va casar amb el seu promès, Alfons de Cardona i Fajardo, senyor de les valls de Guadalest i Confrides i del lloc d'Ondara. Només tenia una germana, anomenada Hipòlita, que era tres anys menor que ella.

Va passar la seua infantesa al castell de Riba-roja, amb la companyia de la seua germana, sota la protecció de la seua mare, Beatriu de Montcada i Vilaragut, qui les va educar. Al morir el seu pare, Joan Roís de Liori, el 30 de juliol de 1498 es va publicar el seu testament¹⁴⁵², en el qual llegava un diamant a la seua filla major, Isabel, i a l'altra filla menuda, Hipòlita, li donava un altre diamant, més 90 timbres per a comprar-se un robí; manava també, que de tots els béns dels regnes de València i Sicília, fora usufructuària la seua esposa, Beatriu de Montcada, i que després de la mort d'aquesta, la seua filla Isabel fora hereua universal de tots els seus béns, així mateix, que Beatriu de Montcada li pagara 20 sous de renda anual a Isabel, i que fora tudriu i curadriu de les seues filles. Les filles de Joan Roís de Liori, segons el seu testament, s'havien de casar amb el consentiment de la seua vídua, Beatriu, i de llurs pares, els vescomtes de Gallano. Així va ser el cas de Isabel, qui havia estat concertada en matrimoni pel seu pare amb Alfons de Cardona, el qual manava també, que el dit matrimoni es fera efectiu quan Isabel hagués complert el setze anys d'edat. Així, acomplint la voluntat del seu pare, Isabel Roís de Liori es va casar amb Alfons de Cardona, l'1 de setembre de 1493 es van signar els capítols matrimonials, i a continuació, el 6 del mateix mes, es van fer els nupcials i es van complir la resta de les clàusules acordades.

Una volta la núvia va complir l'edat requerida, el dia 1 de setembre de 1493 es van reunir en la vila de Betxí, en el palau-castell que el vescomte de Gallano tenia en el dit lloc, i es van acordar els capítols matrimonials entre els pares del nuvi Joan de Cardona i Maria Fajardo, esposos, i el nuvi Alfons de Cardona d'una part, i de l'altra

¹⁴⁵² SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 83

part Isabel Roís de Liori, en nom propi, per a col·locar en matrimoni Isabel Roís de Liori i Montcada amb Alfons de Cardona i Fajardo¹⁴⁵³. Abans de consumir el matrimoni Joan de Cardona i Maria Fajardo, li haurien de donar a Alfons de Cardona, la possessió de les valls de Guadalest i Confrides, amb tots els seus béns i rendes. Per la seua part Isabel Roís de Liori aportava per dot la quantitat de 15.000 timbres, es a dir 150.000 sous, tant en diners comptants com en censals. Alfons de Cardona li havia de fer augment o creix de 75.000 sous; de manera que entre dot i creix, Isabel Roís de Liori, tenia 22.500 timbres, a dir 225.000 sous. Per a major seguretat de la dot i creix restituïdors, Alfons de Cardona, obligava tots els béns, drets i accions que tenia sobre les valls de Guadalest i Confrides. Abans de la consumació del matrimoni Alfons de Cardona, havia de fer que tots els vassalls de les valls de Guadalest i Confrides li prestaren homenatge de fidelitats a Isabel Roís de Liori, i que li respondrien de tots els drets, rendes, emoluments i pertinències, fins que es fora pagada la seua dot i creix, i també li havia de donar la possessió de les dites valls.

A continuació, acomplint els capítols matrimonials, es van signar els nupcials¹⁴⁵⁴, D'aquest capítols matrimonials i dels nupcials es van fer cartes públiques pel notari Lluís Collar, documents que van ser signats a Betxí el mateix dia per Isabel Roís de Liori, davant dels testimonis Antoni Esteve batlle de Betxí, i Domènec Soriano escuder de València. Després en València, a 6 de setembre els van signar, Joan de Cardona, Maria Fajardo i Alfons de Cardona, davant dels testimonis Francesc Mascarós cavaller i Jeroni Torrelles, mestre en medecina, tot dos habitants de València. Així mateix, en la

¹⁴⁵³ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 86. El contingut dels capítols matrimonials era el següent: Joan de Cardona i Maria Fajardo, havien de fer donació *inter vivos* a Alfons de Cardona de les valls de Guadalest i Confrides, amb tots llurs llocs, drets, fruits, rendes i pertinències. Alfons de Cardona, pagaria cascun any els fruits, les rendes i emoluments de les valls de Guadalest i Confrides a Joan de Cardona, fins a la suma de 5.000 sous anuals, i en cas de no pagar aquesta quantitat a Joan de Cardona, aquest podia prendre les rendes i emoluments de aquelles valls fins cobrar-se la dita suma. Joan de Cardona i Maria Fajardo, també farien donació dels llocs de Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, l'Alqueria Nova, i el Real, amb el trapig i la casa del senyor, situats dins del terme de la ciutat de Gandia, i del lloc d'Ondara, situat dins del terme de la ciutat de Dénia; amb tota la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, amb els vassalls, cases, censos, drets, preeminències etc., però només després de la mort dels dits donadors. Amb la salvaguarda que Joan de Cardona es retenia per a si 9.000 timbres per a testar a llur voluntat, i Maria Fajardo tots els drets que li pertanyen per la seua dot i les arres; i també que Joan de Cardona podria imposar en totes les dites senyories aquells vincles i substitucions que volguera.

¹⁴⁵⁴ SNAHN, Osuna, Caja 532, D. 2 (12), i SNAHN, OSUNA, Caja1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n. Segons els quals, amb el consentiment dels vescomtes Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur, avis de Isabel Roís de Liori, que l'havien col·locada en matrimoni, mentre que sa mare, Beatriu de Montcada, no va participar en l'acord matrimonial. Amb la promesa de la dot de 150.000 sous moneda reals de València, que li havien donar després de la consumació del matrimoni, Alfons de Cardona acceptava la núvia, i li feia creix o augment de 75.000 sous de la dita moneda, amb la qual cosa els béns parafernals de la núvia sumaven 225.000 sous en total.

ciutat i en el mateix dia, es van acomplir les altres clàusules del contracte matrimonial¹⁴⁵⁵. Isabel Roís de Liori va nomenar procurador a Francesc Mascarós, cavaller de València, per tal de prendre possessió de les valls de Guadalest i Confrides, amb tots el seus drets, rendes, emoluments, jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, i totes les altres pertinences¹⁴⁵⁶. Posteriorment, el dia 14 de setembre de 1493 es va fer el traspàs de la possessió de les valls Guadalest i Confrides¹⁴⁵⁷.

El matrimoni se'n va anar a viure amb el llinatge Cardona, al palau que tenien en la ciutat de València en la parròquia de Sant Esteve, situat al carrer de l'almirall, o com es deia llavors "lo carrer per lo qual se va al portal del Real", molt a prop de l'església de Sant Esteve, i també a la casa del senyor situada en l'alqueria del Real de Gandia. Ja des del mateix moment del casament, els afers relatius a la gestió de les senyories i del patrimoni que els havia donat el llinatge Cardona va ser encomanat a Alfons de Cardona, però va ser a partir de la mort del vescomte de Gallano, que Alfons de Cardona es va fer càrrec així mateix de la gestió del patrimoni del llinatge Liori que havia heretat la seua esposa.

¹⁴⁵⁵ Ibidem. Primer, Joan de Cardona, senyor de les valls de Guadalest i Confrides, la vila d'Ondara, alqueries i llocs de Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, l'Alqueria Nova, i el Real, i Maria Fajardo, esposos; li van fer donació entre vius a Alfons de Cardona de les valls i castells de Guadalest i Confrides i dels llocs i alqueries de aquelles, valls que estaven situades al regne de València, a les muntanyes anomenades "d'en Sarrià", i que afrontaven amb el termes de la vila de Penàguila, de la vall de Seta, Callosa i Castell de Castells; amb tots el seus béns, drets, vassalls fruits, rendes i dominis; amb la jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, mer i mixt imperi, i només amb la retenció dels 5.000 sous anuals de renda que es reservava Joan de Cardona per al seu ús personal. Segon, Joan de Cardona, i Maria Fajardo, esposos; van donar en contemplació de matrimoni al seu fill Alfons de Cardona, per a després de la mort dels dits esposos, el lloc d'Ondara, situat entre els termes generals de la vila de Dénia, que afrontava amb el termes de la vila de Dénia, el lloc de Pedreguer, el lloc del Verger; i també les alqueries i llocs de Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, l'Alqueria Nova i el Real, amb la casa senyorial i el trapig, que estaven situades dins dels termes generals de la vila de Gandia, i que afrontaven amb el terme de la vila de Gandia, el lloc de Beniarjó, el lloc de Palma i el lloc de les Almoines; amb tots els seus drets, rendes i pertinències, i només es retenien 9.000 timbres, dels quals en podien disposar i testar a llurs voluntats, així mateix Maria Fajardo es retenia els drets a ella pertanyents per la seua dot i les arres, de les quals en podia disposar a sa voluntat. Tercer, Joan de Cardona i Maria Fajardo nomenaren procurador a Martí de Mur, cavaller de l'orde de Sant Jaume de la Espasa i habitant de València, per a que en llur representació li donara a Pere de Beaumont, que era el procurador d'Alfons de Cardona, la possessió de les valls de Guadalest i Confrides. Quart, Alfons de Cardona, senyor de les Valls de Guadalest i Confrides, va nomenar procurador seu al noble Pere de Beaumont habitant de València, per a que en el seu nom prenguera la possessió de les valls de Guadalest i Confrides.

¹⁴⁵⁶ Ibidem.

¹⁴⁵⁷ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 84. A tal fi, es van reunir en alqueria de Beniardà de la vall de Guadalest Lluís Collar notari de València, Martí de Mur cavaller de l'orde de Sant Jaume i procurador de Joan de Cardona i Pere de Beaumont procurador d'Alfons de Cardona, i es va procedir a traspasar la propietat de les dites valls de mans de Joan de Cardona a les del seu fill Alfons de Cardona, als final dels dits actes de pressa de possessió Pere de Beaumont va demanar al notari Lluís Collar que fera carta pública. Van ser testimonis Francesc Mascarós cavaller habitant de València, Andreu Major veí de Vilajoiosa, Joan Pina llaurador d'Alacant i Paial Pentarafes musulmà del lloc d'Orxeta.

Així, en el Real de Gandia a 5 de juliol de 1495, Alfons de Cardona, senyor de les valls de Guadalest i Confrides, i Isabel Roís de Liori, esposos, van substituir Joan Roís de Corella, comte de Concentaina, i Miquel Cisternes, cavaller, senyor del lloc de Catamarruc, com a procuradors seus, i van nomenar al mateix Alfons de Cardona, per tal de rebre les monedes d'or i argent que havien d'heretar de Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano, avi de la seua dona, diners que li pertanyien per raó de la seua herència; i també per a fer àpoques de tot allò que es recollira, requerir la possessió dels béns i senyories de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell; així com, requerir els homenatges de fidelitat dels vassalls del dits llocs, fer servir els furs, privilegis i costums dels dits llocs, i revocar els oficials dels dits llocs i nomenant-los de nou¹⁴⁵⁸.

El vescomte de Gallano va fer testament el 5 de gener de 1496 en el palau-castell de Betxí, davant del notari de la família, Lluís Collar, en el qual després de nomenar usufructuaria del seus béns a la vescomtessa, Beatriu de Mur, nomenava la seua neta Isabel Roís de Liori hereua universal del patrimoni del llinatge¹⁴⁵⁹.

Prèviament al casament d'Isabel Roís de Liori amb Alfons de Cardona, i en previsió d'aquest enllaç matrimonial, el 30 de juliol de 1493 en València, davant del notari de la ciutat Pere Soler, el vescomte de Gallano havia revocat la donació de Riba-roja feta al seu fill Joan, i van manar prendre de nou la possessió de la dita senyoria, que estava en poder de la seua sogra, Beatriu de Montcada. Així, Francesc Mascarós va prendre en nom del vescomte, la possessió de la senyoria de Riba-roja. Posteriorment, amb una carta de donació, signada el 13 de juny de 1496, davant del notari de València Melxor Joan de Patos, el vescomte de Gallano va fer donació entre vius del lloc de Riba-roja, amb tots els drets, rendes, emoluments i pertinències de dita senyoria, a la seua neta Isabel Roís de Liori¹⁴⁶⁰.

Sanç (II) Roís de Liori, va morir a la seu cambra del palau-castell de Betxí el 4 de juliol de 1498, al dia següent, 5 de juliol, en el mateix lloc de Betxí, va ser publicat el

¹⁴⁵⁸ Ídem., any 1495, f. s/n.

¹⁴⁵⁹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 91. "Tots los altres bens nostres, axí nostres, sehents com semovents, deutes, drets e accions, a nos pertanyents, e pertanyer podents e devents, lluny o prop, ara o en sdevenidor, per qualsevol títol causa, manera o rahó, donam e llexam per títol de herència universal a la egrègia e molt clara e amada neta nostra, dona Ysabel Roiz de Liori, muller del egregi don Alfonso de Cardona, filla del noble don Joan Roiz de Liori, *quondam*, cavaller fill nostre, habitador de València, e de la molt noble dona Beatriu de Montcada, muller de aquell."

¹⁴⁶⁰ APCCV, Protocol N° 23.021, notari Guillem Exernit, any 1496, f. s/n

seu testament. L'acceptació de la herència del vescomte de Gallano, per part d'Isabel Roís de Liori, es va fer a "benefici d'inventari", i així per tal de saber quins eren els béns que pertanyien a la herència del difunt vescomte, es va manar la confecció d'un inventari, que va ser encarregat al notari Guillem Exernit. Així, el divendres 6 juliol de 1498, al lloc de Betxí, es va redactar l'inventari dels béns del difunt vescomte de Gallano¹⁴⁶¹.

Després de l'acceptació de la herència del llinatge, per part d'Isabel Roís de Liori, el seu espòs, Alfons de Cardona, va assumir l'administració del patrimoni de la seua esposa, assumint la procuració que li havia estat feta, el 5 de juliol de 1495 en el Real de Gandia. Com a exemple de la seua gestió, tal com havia fet abans el vescomte de Gallano, en la ciutat de València a 3 de juny de 1500, Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori, senyora de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell, van arrendar les rendes de la senyoria de Betxí a Jaume Miquel i Caterina Cucaló, esposos i veïns de Castelló de la plana, pel preu de 17.500 sous anuals¹⁴⁶².

¹⁴⁶¹ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96

¹⁴⁶² APCCV, Protocol N° 23.023, notari Guillem Exernit, any 1500, f. s/n°. L'arrendament es feia per un període de tres anys, corresponents als anys 1500, 1501 i 1502, i comprenia tots els fruits, drets, rendes i emoluments de la baronia de Betxí, exceptuant tota a jurisdicció civil i criminal i l'ús d'aquella. Estaven compreses també les sofres, els horts i les vinyes del senyor "que són tres, ço és, la vinya de l'Aljub, e la vinya qu'es diu de Vilanova, e la vinya Major; e los orts dos, ço és, l'ort tancat, appellat del Castell, e l'altre ort, appellat l'ort Nou". Els senyors de Betxí donarien als llogaters una casa en la que habitar còmodament durant els tres anys de l'arrendament així com els magatzems per a guardar les collites, casa que no era altra que el palau-castell del vescomte de Gallano "la casa e habitació en la qual lo spectable senyor vescomte vivint stava e habitava e finí sos derrers dies, axí per a tenir en aquella son statge com per a metre los fruys, splets e altres grans del dit arrendament". L'arrendament també comprenia les penes i calones que pogueren fer els vassalls de Betxí per furts o frauds, fins a la quantitat de seixanta sous de multa. Però tota la jurisdicció tant civil com criminal així com les calònies, penes, emoluments i esdeveniments d'aquella eren per als senyors. També s'arrendaven l'almàssera de l'oli, tanmateix el molí fariner de la senyoria estava derruït i ja estava arrendat a Joan Llop per 18 lliures anuals, més el dret del transport dels grans als magatzems del senyor per part dels vassalls de Betxí, i que l'arrendatari tinguera dret "per soffra" als jornals dels vassalls, per a treballar els horts del senyor, veremar les vinyes, plegar i solejar els grans, llavar i netejar els cellers, trascolar l'oli i el vi, conrear les oliveres, i tots els altres treballs necessaris per a la recollida dels fruits i dels grans. L'arrendatari havia de donar al senyor la meitat de l'aviram, tant de gallines com de pollastres, que els vassalls li havien de lliurar; també cent cànsters del millor vi vermell, "per a servey seu e de sa casa", i dos quintars d'oli cada any que hi hauria oliada, més vint sàrries de palla per a les bèsties del senyor. En canvi els drets a les herències eren per als llogaters. El preu de l'arrendament era de 17.500 sous anuals, a pagar en tres pagues, la primera el 31 de juliol, la segona el 31 de desembre i la tercera el següent 31 de juliol, "açò, emperò, entès e declarat que tots los fruys, rendes e emoluments deguts, cayguts e esdevenguts, del primer dia de jener propassat fins a huy, de les coses que són compreses en lo dit arrendament, sien axí com són tots del dit arrendador, puix lo dit seu arrendament corre del dit primer dia de jener propassat ensà". Així mateix els arrendataris havien de donar per avançat 3.000 sous per els tres anys del lloguer, es a dir a 1.000 sous per any, de manera que la resta del preu foren 16.500 sous anuals, es a dir 5.500 sous per a cadascuna de les tres pagues.

El matrimoni vivia amb els pares d'Alfons de Cardona en la casa de la ciutat de València, i també en la casa del Real de Gandia, fins que la senyoria del Real de Gandia es va vendre en febrer de 1502, any en que va morir Joan de Cardona. A partir d'aquest any van continuar vivint en la casa de València, però van traslladar la segona residència al palau-castell de Betxí, en el qual va estar vivint Isabel Roís de Liori fins el dia de la seua mort.

En el regne de València, el llinatge Liori va arribar al seu fi, amb la mort d'Isabel Roís de Liori, senyora de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell, ocorreguda en octubre de l'any 1509. Segons les poques notícies que tenim, Isabel Roís de Liori va morir en el lloc de Betxí, pocs dies abans del 23 d'octubre de 1509, ja que en aquesta data hi ha dues èpoques referides al soterrament de la senyora de Betxí. Per les quals sabem que va morir en Betxí, i que després de vetllar el seu cos, aquest va ser portat de nit fins a la localitat de Tavernes Blanques, lloc des del qual va ser dut en comitiva, acompanyat per quaranta preveres de la parròquia de Sant Tomàs de València, amb ciris i la creu major, fins al convent de Sant Francesc de València, on va ser soterrada en el vas de la capella funerària que la família Cardona tenia en el dit convent, totes les despeses del seu soterrament van ser pagades per Maria Fajardo, sogra de la difunta.

El seu testament, va ser publicat uns mesos més tard, el 18 de febrer de 1510 al convent de Sant Jeroni de Cotalba, ja que el seu prior era un dels marmessors de les darreres voluntats de na Isabel. Van estar presents a la publicació del testament, Alfons de Cardona, vidu de la testadriu, fra Pere Colla, prior del monestir, i els notaris de València Miquel Vicent i Joan Nadal. El testament d'Isabel Roís de Liori havia estat redactat pels mateixos notaris, en la ciutat de València el 2 d'agost de 1507¹⁴⁶³.

Així mateix, Isabel Roís de Liori, va llegar varies quantitats als seus fills: A la seua filla Maria de Cardona, li donà 10.000 florins d'or, per a quant complira els 20 anys, o fora col·locada en matrimoni. Al seu fill Joan de Cardona, li donà 100 lliures (2000 sous) de renda anual, que valien en propietat 30.000 sous. A la seua filla Caterina de Cardona, li donà 1 dobla, per la part de la legítima. A l'altra filla Joana de Cardona,

¹⁴⁶³ ARV, Protocol N° 10.243, notari Joan Nadal, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 104. En ell, na Isabel havia elegit marmessors el seu marit Alfons de Cardona i el prior del monestir de Sant Jeroni de Cotalba; manava ser enterrada en el convent de Sant Francesc en el vas o sepultura del llinatge del seu marit Alfons de Cardona, en la capella de la família Cardona que era la de l'infant Pere d'Aragó comte de Ribagorça. Així mateix, manava que es feren cinc mil misses de rèquiem per la seua ànima, de les quals, mil misses ho serien pels frares del monestir de Sant Jeroni de Cotalba, altres mil pels frares del monestir de Sant Jeroni de la Murta, altres mil pels frares de Valldecris, altres mil pels frares de Portaceli i finalment altres mil pels frares del monestir de Sant Francesc de València. També va deixar 3.500 sous per a l'església de Betxí.

que era monja del monestir de Santa Clara de la ciutat de Xàtiva, li donà 1 dobla per la legítima. D'altra banda també va llegar diverses quantitats als seus servents i als esclaus¹⁴⁶⁴. Així mateix, manava donar al seu espòs, Alfons de Cardona, l'usdefruit de tots els seus béns, i nomenava hereu universal el seu fill Sanç de Cardona i Roís de Liori, qui era el fill primogènit, amb la condició que hauria de dur el cognom i les armes de Liori juntament amb el cognom i armes de Cardona, confirmant així la mateixa clàusula del testament del seu avi, Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano.

Del matrimoni format per Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori, durant els anys del dit enllaç, van néixer els huit fills i filles, dels quals només en van sobreviure cinc, que eren els següents:

1. El fill major i primogènit, Sanç de Cardona i Roís de Liori.
2. Maria, es va casar amb Joan de Coloma Calvillo, comte d'Elda.
3. Jaume, va morir jove.
4. Lluís, també va morir jove en el lloc de Betxí.
5. Pere, va morir jove.
6. Joana, va ser monja del monestir de Santa Clara de Xàtiva.
7. Caterina, es va casar així mateix amb Joan de Coloma Calvillo comte d'Elda, al morir la seua germana Maria¹⁴⁶⁵.
8. Joan, el fill menut es va casar amb Lluïsa de Borja Llançol de Romaní i Sorell, i van ser barons de Castellново¹⁴⁶⁶.

L'hereu del llinatge va ser Sanç de Cardona i Roís de Liori, que va néixer entre 1494 i 1495, al poc de temps de consumir-se el matrimoni del seus pares¹⁴⁶⁷, el seu nom, Sanç, li'l van posar en honor del seu besavi matern, el vescomte de Gallano, Sanç (II) Roís de Liori, qui al seu testament¹⁴⁶⁸ declarava respecte al seu hereu: “que morint

¹⁴⁶⁴ Ibidem. A Beatriu de Mur, donzella, criada seua, li donà 5.000 sous en contemplació de matrimoni pel temps en que li va servir. A Esperança, donzella, mossa seua, li donà 75 lliures moneda reals de València, en contemplació del matrimoni pel temps en que la va servir. A Beatriu, esclava negra, li dona la llibertat. A Joan, esclau negre, li dona la llibertat, però amb la condició que servira a Alfons de Cardona durant deu anys. A Agneseta, esclava seua, la feia franca de tota servitud, en el moment en que complira 20 anys i que li foren donades 20 lliures en contemplació de matrimoni.

¹⁴⁶⁵ESQUERDO, Onofre (2002) *Nobiliario Valenciano*, T. I.; València, p. 119; també VICIANA, Martí de (1980) *Segunda parte de la crónica de Valencia*, València, p. 112

¹⁴⁶⁶Ídem., p. 132

¹⁴⁶⁷Pasqual Boronat diu que el 31 de gener de 1569 Sanç de Cardona tenia 73 anys. Vid. BORONAT Y BARRACHINA, P. (1992) *Los moriscos españoles y su expulsión*, Vol. I; Granada, p. 448

¹⁴⁶⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 91

aquella dita egrègia dona Ysabel, lo fill maior de aquella, sia hereu, e succehexca en la herència, bens e drets per nos a aquella lexats, puix lo dit fill sia persona de sa, e bon enteniment, e dispocició, e no sia furiós o dement, a coneguda de la dita hereua nostra, e marit de aquella, ni sia frare, capellà, ni de alguna religió, mas sia lech, e que se haga anomenar Sancho Roiç de Llihorí, e haga de pendre, fer e portar les nostres armes de Llihorí, sens alguna mixtura.”

Així mateix, del seu pare Alfons de Cardona, va heretar el patrimoni del llinatge Cardona, consistent en les baronies de les valls de Guadalest i Confrides, i la senyoria d’Ondara, mentre que la seua mare, Isabel Roís de Liori, va heretar el patrimoni del llinatge Liori, consistent en les baronies de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell. Aquest Sanç de Cardona i Roís de Liori va ser el primer marquès de Guadalest, per nomenament reial en 1543.

6.1.1 EL LLINATGE CARDONA EN EL REGNE DE VALÈNCIA I LA RELACIÓ AMB EL LLINATGE LIORI

La instal·lació del llinatge Cardona al regne de València, va vindre de la mà del duc de Gandia Alfons el Vell, qui va ser l’avi matern d’Hug de Cardona i Gandia (1406-1482), primer senyor de Guadalest. Hug de Cardona, era el segon fill del comte de Cardona, Joan Ramon (I) Folc de Cardona, i de Joana d’Aragó i Gandia. Després de la mort d’Alfons el Vell, en 1412, va heretar del seu avi, les senyories d’Ondara i les alqueries de l’horta de Gandia, i després a la mort de sa mare, Joana d’Aragó i Gandia, va heretar les valls de Guadalest i de Confrides, de les quals en va ser el primer senyor, i també les viles de Calasanç, Sanui i Castellsent, situades al comtat de Ribagorça, al regne d’Aragó¹⁴⁶⁹.

Hug de Cardona es va casar, en 1427, amb Blanca de Navarra, filla de Jean de Bearn, I baró de Beorlegui, I vescomte d’Arberoa, governador de Lurdes, i de Juana de Navarra, senyora de Caparrosó, Aézcoa, Carazar i Caseda, al regne de Navarra, la qual era una filla natural del rei Carles II de Navarra, Blanca va aportar un dot de 154.000 sous, que es va desprendre íntegrament en adquirir els drets sobre les alqueries de

¹⁴⁶⁹ ACA, Cancelleria, Reg. 2.153, f. 30. Vid. SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago (1991). *Els barons de Catalunya*, Barcelona, p. 185; GARCIA-OLIVER, Ferran, APARISI, Frederic i ROYO, Vicent. (2009): *Hug de Cardona. Col·lecció diplomàtica (1407-1482)*, Vol. I, València, pp. 49-57

l'horta de Gandia de mans de l'infant Joan de Navarra¹⁴⁷⁰, llavors, nou senyor de Gandia. Del dit matrimoni va tindre un fill anomenat Joan, *Joan de Cardona i Navarra*, que va ser el II baró de Guadalest, conegut també com el Navarrés. Després de morir Blanca de Navarra, Hug es va casar per segona vegada amb Joana Sebastià, que era vídua, la qual ja no provenia de l'alta noblesa, sinó de la nova burgesia, d'aquesta dona, Hug va tindre els altres fills¹⁴⁷¹:

1. *Onofre de Cardona*, va ser per un temps baró de Guadalest.
2. *Beatriu de Cardona*, es casar amb Pere Ramon de Montcada, senyor del castell de Montcada i VIII senyor d'Aitona.
3. *Maria de Cardona*, es va casar amb Francesc de Bellvís.
4. *Joana*.

A Hug de Cardona en 1470 el va succeir en el patrimoni, el seu fill primogènit, Joan de Cardona i Navarra, i posteriorment va morir en 1482).

Joan de Cardona i Navarra: (1430 - 1502). Va ser el II baró de Guadalest, i almirall d'Aragó. Va ser un gran baró de la seua època, així, per successió paterna (Hug de Cardona i Gandia) era senyor de les valls de Guadalest i Confrides, Ondara, el Real, Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, Alcodar i l'Alqueria Nova, al regne de València, senyories que va heretar al voltant de 1470¹⁴⁷², i per successió materna (Blanca de Navarra) era senyor de Caparrosó Aézcoa, Carazar i Caseda, situades en el regne de Navarra. Per això va ser conegut com també com *el Navarrés*.

Va entrar al servei del príncep Carles de Viana, de qui en va ser majordom i secretari, i a qui va servir en el conflicte que l'enfrontà amb el seu pare, Joan II d'Aragó¹⁴⁷³, a qui, al seu torn, donava suport llur propi pare, Hug de Cardona¹⁴⁷⁴. En

¹⁴⁷⁰ GARCIA-OLIVER, Ferran, APARISI, Frederic i ROYO, Vicent. (2009): *Hug de Cardona ...* Op. cit., p 14

¹⁴⁷¹ Ídem., pp. 15-16.

¹⁴⁷² Ídem., p. 42

¹⁴⁷³ SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago (1991). *Els barons de Catalunya ...* Op. cit., p. 185.

¹⁴⁷⁴ ESCOLANO, Gaspar. (1610): *Década Primera de la Historia de Valencia*, Libro IX, Capítulo XXXVI, v. V; València, 1615, Ed. Universitat de València, 1972. "Don Iuan en las dissensiones que tuvieron Don Carlos Principe de Navarra, y el Rey Don Iuan su padre; (pretendiendo el hijo, que pues era muerta su madre la Reyna, le pertenecia el reynar, y no al padre,) siguió la boz y parcialidad del Príncipe, por serle primo, y así se huvo de salir del Reyno de Valencia, que era del Rey Don Iuan: y posponiendo la hazienda a l'amistad y parentesco; acogiendo a Castilla, casó con Doña María Fajardo, hija (sic.) de Don Pedro Fajardo Adelantado de Murcia. Apenas salió de nuestro Reyno, que el Rey de Aragón le quitó los estados que tenía en el, y hizo merced a un su hermano bastardo, llamado Don Nofre de Cardona: y rebolviéndose en guerras los Reyes de Aragón y Castilla, entraron de mano armada el Adelantado y Don Iuan, y se apoderaron de lo que era suyo, echando al Don Nofre: pero compuestas aquellas discordias de los reyes, el de Aragón hizo merced a Don Iuan de olvidar el desgusto passado, y dexarle en su pacifica

1452, amb el príncep de Viana va ser empresonat després de la batalla d'Aybar en Navarra, pel rei Joan II, després en 1453 es va arribar a un acord entre el rei i el príncep, segons el quals s'havien de restituir tots els béns ocupats als partidaris de Carles de Viana¹⁴⁷⁵. Després d'una nova derrota a mans de Joan II, el príncep de Viana marxà, a principis de 1455, primer a França, després a Roma i finalment a Nàpols a la cort del seu oncle, Alfons el Magnànim. Joan de Cardona, que segons Zurita "era su gran privado y mayordomo mayor", així com capità de la seua armada, l'acompanyarà en l'exili¹⁴⁷⁶. Des de Sicília, Carles de Viana i Joan de Cardona van tornar als territoris ibèrics, després de signar la pau amb Joan II, el 30 de gener de 1460, tractat en el que es va acordar la restitució de tots els béns del partidaris del príncep de Viana. Així mateix, com a secretari del príncep de Viana va negociar la boda del príncep amb la princesa Isabel de Castella¹⁴⁷⁷. El príncep de Viana va morir el 23 de setembre de 1461, el qual havia elegit Joan de Cardona com a marmessor de llur testament. Tanmateix, Joan de Cardona va decidir continuar la lluita contra Joan II, qui li va confiscar les seues senyories navarreses (Aézcoa, Caparrosó, Carazar i Caseda), primer al servei del rei Enrique IV de Castella, elegit rei dels catalans per les Corts catalanes, així, en 1463 va ser un dels representants del rei castellà en l'acord de Baiona entre Enrique IV de Castella i el rei Lluís XI de França, per la qual Enrique IV de Castella renunciava al tron de Catalunya, llavors Joan de Cardona es va retirar al regne de València¹⁴⁷⁸. Tanmateix, en 1464, va oferir els seus serveis al nou rei dels catalans, el conestable Pedro de Portugal¹⁴⁷⁹, juntament amb Jaume d'Aragó i Juan d'Híjar¹⁴⁸⁰.

En 1466 es va casar, per poders, amb Maria Fajardo i Quesada, germana de Pedro Fajardo, I comte de Cartagena i *adelantado mayor* de Múrcia, i era filla d'Alfonso Yáñez Fajardo, que també havia estat *adelantado mayor* del regne de Múrcia, i era senyor d'Alhama, i de Maria Quesada; la dot de Maria Fajardo va ser de 2.500 florins

posesión”

¹⁴⁷⁵ ZURITA, Jerónimo. *Anales...* Op. cit., Llibre XVI Capítol 2

¹⁴⁷⁶ Ídem. Llibre XVI capítol 55

¹⁴⁷⁷ Ídem. Llibre XVII capítol 9

¹⁴⁷⁸ SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. (1991): *Els barons de Catalunya ...* Op. cit., p.185

¹⁴⁷⁹ ACA, Cancelleria regia de Pere de Portugal, Reg. 21 Intr., f. 3. Vid. MARTÍNEZ-FERRANDO, J. Ernest. (1936): *Pere de Portugal, "Rei dels catalans": vist a través dels registres de la seva Cancelleria*, Barcelona, p.16

¹⁴⁸⁰ ACA, Cancelleria regia de Pere de Portugal, Reg. 31 Intr., f. 3 v.

d'or (27.500 sous), equivalents a 1.100.000 maravedís¹⁴⁸¹, en forma de diners comptants, l'aixovar domèstic, joies, ramats i un "juro" de 150.000 maravedís, amb la seua corresponent pensió anual de 25.000 maravedís¹⁴⁸².

El "rei dels catalans" Pedro de Portugal el va felicitar per l'enllaç¹⁴⁸³, i el va convidar a anar a Catalunya amb tots els cavalls de que disposara¹⁴⁸⁴, ja que, a tal efecte tenia reservats 1.000 florins¹⁴⁸⁵. També va ser nomenat pel rei Enrique IV de Castella, a rogatives del seu cunyat, regidor de la ciutat de Múrcia. Malgrat que vivien en regnes diferents es va mantindre una estreta relació entre Maria Fajardo i el seu germà Pedro Fajardo, la qual no només afectava la faceta familiar, sinó també a la política, a causa del suport que el cunyat i altres magnats castellans, enemics del rei d'Aragó, li donaven a Joan de Cardona, cosa que va crear moltes dificultats a Joan II d'Aragó. Va ser aquesta intervenció armada de l'*adelantado* de Múrcia, que es va apoderar del castell de Guadalest, la que va obligar a Joan II a acceptar unes condicions honorables, exigides per Pedro Fajardo, per arribar a un l'acord entre Joan de Cardona i Joan II¹⁴⁸⁶. Finalment, el 12 d'agost de 1467, es va arribar a un pacte. Amb aquest acord, Joan II, ja que no podia restituir a Joan de Cardona les senyories navarreses, li va concedir a canvi les rendes d'aquestes senyories, i així Joan de Cardona va tornar a la obediència del rei d'Aragó¹⁴⁸⁷.

Així mateix, el 17 d'agost de 1469, en una sentència arbitral donada pel comte de Prades, Joan Ramon Folc de Cardona, cosí germà d'en Joan, Joan de Cardona va ser declarat hereu de tots els béns, drets i accions que havien pertangut a sa mare, Blanca de Navarra, i que no eren altres que els drets sobre totes les senyories del llinatge valencià dels Cardona, per virtut dels capítols matrimonials fets entre Hug de Cardona i Gandia i Blanca de Navarra. Sentència que va ser confirmada, el 3 de desembre de 1470, quan el justícia civil de València reconeixia que Joan de Cardona era l'hereu universal dels béns

¹⁴⁸¹ Un ducat (21 sous) moneda reals de València, equivalia a 375 maravedís castellans. Vid. VENTURA, Jordi. (1992): "Equivalencia de las monedas castellanas en la Corona de Aragón, en tiempos de Fernando el católico." *Medievalia*, nº 10, p. 498

¹⁴⁸² MARTÍNEZ IBÁÑEZ, Enrique i FORT NAVARRO, Albert. (2000): "Ondara: canvis després de l'expulsió dels moriscos (I)." *Aguaits*, nº 17, p. 22

¹⁴⁸³ ACA, Cancelleria regia de Pere de Portugal, Reg. 21 Intr., f. 22

¹⁴⁸⁴ ACA, Cancelleria regia de Pere de Portugal, Reg. 21 Intr., f. 21 v.

¹⁴⁸⁵ ACA, Cancelleria regia de Pere de Portugal, Reg. 23 Intr., f. 64 v.

¹⁴⁸⁶ TORRES FONTES, Juan. (1978) "Los Fajardo en los siglos XIV y XV", *Miscelánea Murciana Medieval*, vol. IV, Múrcia, pp. 107-177.

¹⁴⁸⁷ ZURITA, Jerónimo. *Anales...* Op. cit., Llibre XVII capítol 13

de sa mare¹⁴⁸⁸. El qual de seguida va prendre la possessió de les alqueries de l'horta de Gandia i de les valls de Guadalest i Confrides, entre el 24 de desembre de 1470 i el 2 de gener de 1471¹⁴⁸⁹.

El que havia estat enemic del rei es va tornar en col·laborador, així en 1477, Joan de Cardona va participar en el submissió de Jaume d'Aragó que s'havia revoltat en la senyoria d'Arenós, juntament amb Joan Roís de Liori. També va participar, en el mateix any, en les lluites de bàndols que van haver en València entre els Corella i els Centelles, a favor del bàndol dels Corella, senyors de Cocentaina¹⁴⁹⁰. Del matrimoni entre Joan de Cardona i Maria Fajardo van haver els següents fills:

1. *Blanca*.
2. *Alfons*, III baró de Guadalest, primogènit, es va casar amb Isabel Roís de Liori.
3. *Maria*, casada amb Francesc Bellvís, senyor de Bèlgida.
4. *Joan*.

Joan de Cardona va morir en el lloc d'Ondara el 6 de febrer de 1502, i va ser soterrat a la tomba familiar dels Cardona situada al convent de Sant Francesc de València¹⁴⁹¹. El seu testament havia estat redactat el 13 de desembre de 1479 davant del notari Ramon Lletra. En les darreres voluntats Joan de Cardona¹⁴⁹², deixava 1.500 florins (16.500 sous) per el seu soterrament i la celebració de 10.000 misses. L'herència del llinatge Cardona va ser repartida de la següent manera:

El seu fill menut, Joan de Cardona, havia de rebre les senyories del regne de Navarra, les valls de Caparrosó, Caseda i la terra d'Aézcoa, i les rendes de la vall de Carazar; senyories que la monarquia no li havia reintegrat encara a Joan de Cardona, a pesar del pacte fet amb Joan II; sí no obtenia aquest llegat, a Joan li correspondrien 6.000 florins, el que suposava un renda anual de 4.000 sous. La vídua, Maria Fajardo havia de ser restituïda de la seua dot i creix, a més seria usufructuària del patrimoni del llinatge, en cas que no es tornara a casar. A la seua filla Blanca, li deixava 10.000 timbres (100.000 sous) en concepte de dot per al seu matrimoni, i sí no es casava una

¹⁴⁸⁸ GARCIA-OLIVER, Ferran, APARISI, Frederic i ROYO, Vicent. (2009): *Hug de Cardona ... Op. cit.*, p 42

¹⁴⁸⁹ Ibidem.

¹⁴⁹⁰ SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. (1978): "Joan de Cardona i Navarra", *Gran Enciclopèdia Catalana*, Barcelona.

¹⁴⁹¹ MARTÍNEZ IBÁÑEZ, Enrique i FORT NAVARRO, Albert. (2000): "Ondara: canvis ... Op. cit.", p. 22

¹⁴⁹² Ídem., pp. 22-23

renda anual de 3.000 sous. Finalment, nomenava hereu universal de tots els seus béns al fill major, Alfons de Cardona, que era els successor en el vincle sobre el patrimoni del llinatge Cardona. En el testament també s'especificava que tots els matrimonis del seus fills s'havien de fer amb el consentiment de la seua esposa Maria Fajardo.

El fill major i hereu de Joan de Cardona i Navarra i de Maria Fajardo, va ser Alfons de Cardona i Fajardo. Qui a la mort del seu pare va heretar el patrimoni del llinatge, consistent en el lloc d'Ondara i les alqueries de l'horta de Gandia, aquestes darreres per poc de temps, ja que les va haver de vendre a la duquesa de Gandia, Maria Enríquez. Anteriorment, en València a 6 de setembre de 1493, en el moment del seu casament amb Isabel Roís de Liori, el seu pare li havia donat entre vius la senyoria de les valls de Seta i Travadell.

La relació entre els llinatges Liori i Cardona, abans del casament dels hereus d'ambdós llinatges Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori, el 6 de setembre de 1493, la podem constatar documentalment a partir de la dècada de 1480. Primer de tot, en un document del 10 d'abril de 1484, pel qual Sanç (II) Roís de Liori, va nomenar procurador a Joan de Cardona, cavaller i habitant de València, per a que compareguera en el seu nom a les corts que el rei Ferran el Catòlic havia convocat en la vila de Tarassona, les quals eren corts generals del regnes d'Aragó i València i del principat de Catalunya, en les que s'havien de tractar els assumptes dels impostos i els contrafurs¹⁴⁹³. Així mateix, quan en la vila d'Oriola el 31 de juny de 1488 es van promulgar els furs de les corts del regne de València, al final dels furs apareixen les signatures de Sanç (II) Roís de Liori i Joan de Cardona, una darrere de l'altra¹⁴⁹⁴. Tanmateix on la relació entre tots dos llinatges apareix de manera ben explícita, és en el testament de Joan Roís de Liori, quan aquest manà que els seus marmessors complisquen el compromís existent entre la seua filla major, Isabel Roís de Liori, i Alfons de Cardona, el fill major i hereu de Joan de Cardona¹⁴⁹⁵.

Cal destacar que, tant Joan Roís de Liori com Joan de Cardona, van lluitar en bàndols oposats durant la guerra civil catalana. Així mentre Joan Roís de Liori defensava el príncep Ferran a la batalla de Calaf, i després combatia al rebel Jaume d'Aragó en el regne de València, tanmateix Joan de Cardona lluitava a favor de Pedro

¹⁴⁹³ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1488, f. s/n.

¹⁴⁹⁴ BELENGUER CEBRIÀ, Ernest. (1972): *Cortes del ...* Op. cit., pp. 59 i 120

¹⁴⁹⁵ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 83

de Portugal i la generalitat catalana contra el rei Joan II, atacant des del regne de Múrcia el sud del regne de València, fins que, gràcies al seu cunyat Pedro Fajardo, va arribar a una pau avantatjosa amb el rei. D'altra banda, aquestes passades lluites no eren cap impediment a l'hora de concertar un matrimoni beneficiós per a tots dos llinatges.

Així mateix, sabem que també hi havien relacions econòmiques entre Joan de Cardona i el vescomte de Gallano, doncs el 24 d'abril de 1490 en el lloc de Betxí, Joan de Cardona li va pagar 1.500 sous, corresponents a les pensions dels anys 1489 i 1490 d'un violari que li havia venut al vescomte de Gallano¹⁴⁹⁶.

6.2 LA DISPUTADA HERÈNCIA DEL VESCOMTE DE GALLANO

Segons un document, fet en València a 18 de gener de l'any 1500, que va ser aportat per Isabel Roís de Liori al governador del regne de València, l'herència del vescomte de Gallano, la major part eren béns immobles i estaven vinculats, els quals només els podia posseir l'hereu del llinatge, ja que corresponien al patrimoni del llinatge, eren les senyories de Betxí i les valls de Seta i Travadell, amb la qual cosa, només quedaven com a béns propis i personals de Sanç (II) Roís de Liori, els béns semovents i mobles següents:

- Els béns semovents consistien en: d'una banda els onze esclaus dels vescomtes que vivien en el Palau-castell de Betxí, que eren set homes i quatre dones, tots ells negres, llevats de dos mulats que havien nascut a casa; més altres dos mules i un rossí que hi havia a les quadres del palau.
- Altres objectes d'argent, en quantitat de 163 marcs 1 onça.
- Les rendes i els fruits de les senyories de Betxí, i de les valls de Seta i Travadell.
- Una casa en la ciutat de València, situada a la parròquia de Sant Llorenç, que pagava un cens anual de 100 sous a diversos senyors directes.

No hi havia altres béns propis del vescomte, segons al·legava na Isabel; en canvi, Isabel Roís de Liori, que havia acceptat la herència del seu avi a benefici de inventari, va fer un llistat de totes de les despeses que havia ocasionat, tant el soterrament del vescomte com el compliment de les darreres voluntats d'aquell, despeses que havien estat molt elevades. En les despeses del soterrament del vescomte es van gastar 29.130

¹⁴⁹⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n.

sous, més altres 12.000 d'un censal deixat al monestir de Sant Francesc de València, i 7.000 sous d'un benifet deixat a l'església de Betxí; a les quals s'havien de sumar els 400 sous deguts de censos per la casa de València, 1.750 sous de salaris deguts, més els 110.000 sous de la dot de la vescomtessa, Beatriu de Mur. El que sumava la quantitat de 141.280 sous, als quals encara s'havien d'afegir altres despeses no comptabilitzades. Amb la qual cosa, na Isabel demostrava que les despeses havien estat molt superior als béns propis pertanyents als vescomte en la dita herència¹⁴⁹⁷.

La persona que havia denunciat a Isabel Roís de Liori davant la cort del governador de València, recorrent l'herència del vescomte de Gallano, era la comtessa d'Oliva, Isabel Magdalena de Centelles i de Pròxita, com a hereua de sa mare, Iolant de Pròxita. La qual no va acceptar les raons exposades per la hereuera, ja que en l'inventari de l'herència del vescomte de Gallano, que va ser confeccionat en Betxí el 6 de juliol de 1498, i que va ser aportat per na Isabel en el dit procés, destacava sobretot la total absència de diners, tant en moneda com en joies i altres objectes de valor; la qual cosa era més estranya, sí tenim en compte que el mateix vescomte al seu testament especificava que tots els pagaments dels llegats testamentaris que havien de fer els seus marmessor, ho havien de fer dels diners que ell tenia guardats en una caixa o varies caixes¹⁴⁹⁸. Curiosament aquests diners mai no van aparèixer a l'inventari, tanmateix si que van aparèixer dues caixes despanyades i amb el pany trencat¹⁴⁹⁹.

Per aquesta absència de diners i altres objectes de valor, la comtessa d'Oliva, manifestava el següent en el dit procés: “que en los béns de la heretat del dit Vezcomte ha recaygut tots los béns que la dita egrègia dona Ysabell ha hagut, dels qui's deyen, havia robat la casa del dit spectable Vezcomte. *Et etiam* que los béns qu'es diu foren presos de la caixa del dit spectable Vezcomte, quant posaren los ploms en aquells”¹⁵⁰⁰. Molt distinta, en canvi era la versió d'Isabel Roís de Liori, ja que ella, responent als agents enviats pel governador per a interrogar-la, els deia el següent: ”que del dit

¹⁴⁹⁷ ARV, Governació, Litium, N° 2411. ma 21, f. 39 r – 48 v, ma 22 f. 63 r – 67 r.

¹⁴⁹⁸ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n, Vid. Col·lecció documental, Document 91. “lexam nos de la nostra pecunia atrobada en les dites nostres caixa e caxes, Mil florins moneda reys de València, dels quals volem e manam sien los dits marmessors ab la dita intervenció, com dit havem, de la dita muller nostra, fetes e complides les coses e mises davall scrites.”

¹⁴⁹⁹ APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 96. “Item més, una caxeta de pi plana, despanyada, dins la qual fonch atrobada una altra caxeta també de pi plana e despanyada dins la qual foren atrobats tres saquets de tela de cànem, e en la hu dels quals foren atrobats tres troços de plom, e l'altre quatre troços de plom, en l'altre dos balonets de làmines de plom”.

¹⁵⁰⁰ ARV, Governació, Litium, N° 2411. ma 21, f. 39 r – 48 v, ma 22 f. 63 r – 67 r.

spectable son avi non té ni possehix cosa alguna, com no li pogués dexar sinó los dits comptants, joyes, roba e desferra que tenia, e tot li és stat robat, que res ella dita responent non te ni possehix, sinó molt poca cosa, com és cert argent de poca valor e alguns altres béns (...) E que ella dita responent ha després més per lo dit spectacle vescomte, son avi, e ànima de aquell, que no val lo que ella dita responent no ha hagut”. Així mateix, Isabel responia que havia iniciat una demanda contra els lladres que havien robat els diners del vescomte¹⁵⁰¹, “com tot lo que ella dita responent no ha hagut e rebut de sclaus, esclaves, mules, tapiceria, roba de lli e de llana, no val encara sis milia sòlids”.

Finalment el 2 de gener de 1501 el governador del regne de València va sentenciar a favor de la comtessa d’Oliva i contraria a Isabel Roís de Liori, ja que na Isabel no havia provat suficientment que no quedaven béns propis del vescomte per pagar-li a la comtessa d’Oliva¹⁵⁰², “que tota la heretat és stada despesa e que no y resta per a pagar lo qu’es demana per la dita spectacle comtessa”.

Certament, no podem saber quina de les dues senyores deia la veritat, el cert és que Isabel Roís de Liori i Alfons de Cardona van presentar una demanda contra els lladres dels diners del vescomte, del resultat de la qual no van veure mai cap diner, tanmateix, de resultes de la implicació en el robatori va ser ajusticiat Gil, el fill il·legítim de Joan Roís de Liori, que va ser degollat en la ciutat de València el 3 de juny de 1499 al ser declarat còmplice del robatori¹⁵⁰³.

Tanmateix, no van acabar ací les demandes dels creditors de Sanç (II) Roís de Liori, però aquesta vegada Isabel, escarmentada pel que havia passat amb la comtessa d’Oliva, va fer confeccionar un altre inventari, el 27 de setembre 1502¹⁵⁰⁴, quatre anys després de la mort del vescomte, on s’inventariaren d’una banda totes les rendes que li devien al difunt vescomte de Gallano, i de l’altra totes les despeses ocasionades pel soterrament de difunt, el compliment del testament del vescomte, i el pagament dels salaris deguts als servents, i als proveïdors de la casa del vescomte de Gallano. Però, en

¹⁵⁰¹ Ibidem. “que lo que ella dita responent n’a rebut, ho remet a la confessió per ella dita responent feta, en lo procés criminal que fonch fet contra los lladres de la moneda de la caixa del dit spectacle Vescomte, son avi. E que tot l’altre, és stat furtat e robat segons tot hom sab, y és així en veritat per los dits lladres.”

¹⁵⁰² ARV. Governació, Litiu, N° 2411. ma 22 f. 74 r-75 r

¹⁵⁰³ CARRERES ZACARÉS, Salvador. (1935): *Llibre de memories de diversos sucesos e fets memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, v. II; València, p. 714: “Dilluns qui contaven tres dies del mes de Juny, dit any, degollaren per justicia hu qui es deya Gil, fill bastart de Don Juan de Gayano, porque es diya haver sabut en un furt que era fet en la casa de son avi lo Visconte de Gayano. Manual de Consells, n° 50 A. Degollen a D. Gil”

¹⁵⁰⁴ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), f. 270 r. - 278 v. Vid. Col·lecció documental, Document 101

aquesta ocasió, tots els ingressos i totes les despeses, estaven justificats per albarans i àpoques, i d'aquesta manera el va presentar al governador del regne de València, Lluís de Cabanyelles, per mitjà del notari Guillem Exernit¹⁵⁰⁵. Així mateix, en el nou inventari podem veure com no hi havia cap renda pertanyent a la senyoria de Betxí, ja que totes les rendes se les havia quedat la vescomtessa Beatriu de Mur, en concepte de la restitució de la seua dot¹⁵⁰⁶. Amb la qual cosa, només s'inventariaren els deutes que tenien amb el vescomte els vassalls de la senyoria de les valls de Seta i Travadell, per les rendes degudes corresponents als anys 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, fins al 4 de juliol de 1498, dia en el que morí el vescomte. Els conceptes gravats eren les collites de forment, ordi, oli i la pansa, també l'arrendament dels herbatges i carnatges, els impostos sobre la producció artesana de sabates (els tapins), i el dret de llüisme. Tanmateix, de totes aquestes rendes, un terç li corresponia al monestir de Santa Clara, o de les sors menors, de Xàtiva. D'aquest nou inventari, fet en 1502, es deduïa que les despeses havien estat molt superiors als ingressos, ja que el difunt vescomte havia fet nombrosos llegats testamentaris, i donacions per a dir misses per la seua ànima i per caritat a diversos monestirs valencians, mentre que altres despeses van ser ocasionades pel soterrament del vescomte, més altres despeses com la dot de la vescomtessa, les sentències contra el vescomte, o un benefici sobre l'església de Betxí¹⁵⁰⁷. Amb la qual cosa, Isabel “mostra amplíssimament, per les dates de aquella fetes excedeixen la valor y estimació de la heretat del dit spectable vizconte”, i per tant, com a conseqüència tots els béns propis de la herència del seu avi li pertanyien a ella en exclusiva, sense atendre el requeriment de cap altre deutor del difunt vescomte.

¹⁵⁰⁵ Ibídem. “Item més, se fa inventari dels fruyts y rendes cayguts y deguts axí en lo loch e baronia de Bechí, com en la vila de Gorga y valls de Seta y Travadell, les quals protesta puxa designar tots temps que sien exhigits e rebuts, e a sa notícia prevendran quins ni quants són.”

¹⁵⁰⁶ Ibídem. “los deutes deguts al spectable vizconte per los vassalls de aquell (...) deguts en lo loch de Bechí no y haya agut cosa alguna com se mostra la spectable bescomtesa los haja exhigits y distribuïts”

¹⁵⁰⁷ Ibídem. Així, als monestirs de Sant Francesc de València, Sant Jeroni de Cotalba, amb 50 lliures cadascun, també als monestirs de La Murta i Portaceli, amb 25 lliures cadascun, i finalment al monestir de Santa Caterina d'Onda, amb 10 lliures. Altres 50 lliures al procurador de les dobles i aniversaris de la Seu de València, altres quantitats per pagar als preveres, a la confraria de la verge Maria, als frares de Sant Francesc, a l'obrer que va obrar el vas de la capella de la Neu del dit convent, als especiers que vengueren la cera, als drapers que vengueren els draps de dol, al notari, etc. Així mateix “la egrègia dona Ysabel ha pagat per lo dot de la egrègia Vezcomtessa e depositat en la cort vostra, Cent y deu milia sous reals de València, e de altra part ha pagat per la dita e sentències de dit spectable Vezcomte, Onze milia sous (...) E més a pagat per (...) ànima dels frares menors Set M^{rs} sous, e per hun benefici instituhit en la sglésia de Bechí, Set milia sous. E més ha pagat per lo dret de amortizacions e sagell dels dits annuals e benefici, Set milia set cents sous”

Pel que fa així mateix, als diners del vescomte de Gallano, Alfons de Cardona, marit d'Isabel Roís de Liori, afirmava que només havien cobrat 70.000 sous, però que havien gastat molt més que aquesta quantitat en el processos sobre la seua herència¹⁵⁰⁸. De totes maneres, és difícil entendre de quin lloc va traure els diners, Isabel Roís de Liori, per pagar totes les quantitats que ella diu haver pagat a causa de la herència del vescomte. Més encara, sí tenim en compte, que no podien vindre de la casa del seu marit, Alfons de Cardona, la qual patia una ruïnosa situació econòmica, arrossegant un endeutament censal sense solució, i que a la fi no es va acabar, fins que l'1 de febrer de 1502, Alfons de Cardona i els seus pares Joan de Cardona i Maria Fajardo, van vendre part de les seues senyories corresponents al Real de Gandia i les altres alqueries del terme de Gandia, a la duquessa de Gandia María Enríquez¹⁵⁰⁹, doncs els Borja eren els nous senyors del ducat de Gandia, d'aquesta manera van poder liquidar els seus deutes.

6.2.1 EL PROCÉS SOBRE LA PROPIETAT DE LA BARONIA DE RIBA-ROJA

La possessió de la baronia de Riba-roja va originar un llarg procés judicial per tal de dilucidar qui eren els seus veritables propietaris. En ell es van veure implicades les tres filles de Beatriu de Montcada, i després els descendents de les tres germanes.

El plet el va començar Isabel Roís de Liori, hereua universal del patrimoni del seu avi, el vescomte de Gallano, contra sa mare, Beatriu de Montcada, en ell s'exposaven les raons que tenien cada una de les parts. Així, per part d'Isabel Roís de Liori, s'al·legava que la baronia de Riba-roja, estava vinculada al patrimoni del llinatge del vescomte de Gallano, pel testament de l'almirall de Sicília i primer vescomte de Gallano, fet el 25 de desembre de 1420 al castell de Motta Sant'Anastasia, en el regne de Sicília, i que va ser publicat en la ciutat de Catània el 3 de gener de 1421¹⁵¹⁰. El vincle sobre totes les senyories del llinatge va ser ratificat, en el testament Sanç (II) Roís de Liori, fet en Betxí a 5 de gener de 1486, en el que va declarar hereua universal de tots

¹⁵⁰⁸ APCCV, Protocol N° 23.025, notari Guillem Exernit, any 1503, f. s/n. "dels diners e peccunies del dit vescomte vingués certa part en poder nostre, que foren obra de Setanta milia solids poch més o menys, e algunes quantitats degudes de les rendes de la Vall de Seta, ella dita egrègia dona Ysabel, sab que aquestos e molts altres més foren despesos e distribuïts en los plets e processos fets per cobrar lo furt fet de la dita peccunia del dit spectable Senyor vescompte, de la qual no se'n cobrà may res."

¹⁵⁰⁹ PASTOR ZAPATA, José Luis. (1984): "Censales y propiedad feudal: El Real de Gandía, 1407-1550." *En la España medieval*, n° 4, pp. 751-752.

¹⁵¹⁰ SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), fol. 81 v. - 97 v. Vid. Col·lecció documental, Document 30

els béns del llinatge a Isabel Roís de Liori, i els seus descendents masculins¹⁵¹¹. Tanmateix, prèviament Sanç (II) Roís de Liori havia presentat davant de Joan Vives de Canemàs, justícia civil de València, la successió en el vincle creat pel seu pare l'almirall de Sicília, a favor de la seua neta major, Isabel, i en el seu defecte, Hipòlita, successió que va ser declarada pel justícia el 23 d'agost de 1493¹⁵¹². Acte seguit, l'1 de setembre de 1493 en Betxí, Isabel signava els capítols matrimonials per casar-se amb Alfons de Cardona i Fajardo¹⁵¹³. Així mateix, el 13 de juny de 1496, davant del notari de València Melxor de Patos, el vescomte de Gallano, va fer donació entre vius a la seua neta Isabel, de la senyoria de Riba-roja, amb totes els seus drets, rendes, emoluments i pertinències. Acte seguit, el 27 de juliol de 1496, Alfons de Cardona, com a procurador de la seua esposa Isabel Roís de Liori, va prendre possessió de la senyoria de Riba-roja¹⁵¹⁴. Així mateix, es va intentar arribar a una solució pactada, a València, el 16 agost de 1501, Alfons de Cardona, com a procurador de llur esposa Isabel Roís de Liori, d'una part, i Antoni Joan cavaller habitant de València, procurador de Beatriu de Montcada i Vilaragut, Lluís de Requesens i Joan de Soler governador general de Catalunya i Hipòlita Roís de Liori, esposos, i Galceran de Requesens i Cardona i Joana Mateua de Requesens i Montcada, esposos, de la part altra, van arribar a un pacte i compromís, segons el qual nomenaven àrbitres a Andreu Sart, Francesc d'Artes i Ximén Pérez Figuerola donzell i Jesué Santfeliu, tots ells doctors en lleis de la ciutat de València, per a arribar a una solució amistosa sobre la possessió de la senyoria de Riba-roja¹⁵¹⁵. Tanmateix, com que no es va arribar a una solució amigable la disputa sobre la possessió de la baronia de Riba-roja va continuar, i es va iniciar un procés entre les dues parts.

El problema radicava en que la venda de la baronia de Riba-roja, que havia estat feta per Joan Roís de Liori a la seua esposa Beatriu de Montcada, era nul·la, ja que es tractava de béns vinculats, els quals no es podien vendre, i s'havien de transmetre a l'hereu del llinatge de manera íntegra, proindivís. Així mateix, també era nul·la la

¹⁵¹¹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n Vid. Col·lecció documental, Document 91

¹⁵¹² ARV, Manaments i empraes, any 1701, Llibre 1, ma 6^a, f. 15 r°- 32 v°. Vid. Col·lecció documental, Document 85

¹⁵¹³ SNAHN, Osuna, Caja 532, D. 2 (12); i SNAHN, Osuna, Caja1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 86

¹⁵¹⁴ APCCV, Protocol N° 23.021, notari Guillem Exernit, any 1496, f. s/n.

¹⁵¹⁵ APCCV, Protocol N° 23.029, notari Guillem Exernit, any 1501, f. s/n

posterior venda de la baronia de Riba-roja, que va fer Beatriu de Montcada a la seua filla Joana Mateua de Requesens i al seu espòs, la qual va posseir la baronia després de la mort de sa mare. Tanmateix, la compra de Riba-roja per Beatriu de Montcada, havia estat pagada (140.000 sous), amb els béns de l'herència del seu difunt espòs, Bernat de Requesens i Santacoloma, béns que pertanyien per tant a la seua filla, Joana Mateua de Requesens i Montcada. Com que Beatriu no va poder tornar-li a la seua filla la quantitat deguda, que pujava llavors a 22.874 lliures 11 sous i 3 diners (457.491 sous 3 diners). Finalment, el 25 d'octubre de 1501, li va haver de vendre juntament amb la seua filla Hipòlita, la senyoria de Riba-roja, amb el seu terme, jurisdicció i els altres drets pertanyents al senyor, a Joana Mateua de Requesens i Montcada, pel preu de 22.500 timbres (225.000 sous), davant del notari de València Jaume Jeroni Ferrando¹⁵¹⁶. Seguidament, el 27 d'octubre de 1501, es va fer la presa de possessió de la baronia de Riba-roja per part de Galceran de Requesens i Cardona, com a procurador de Joana Mateua de Requesens i Montcada, estaven presents Beatriu de Montcada i Joan Desvalls, donzell, procurador de Hipòlita Roís de Liori, i el notari de València Jaume Ferrando¹⁵¹⁷.

D'altra banda, Beatriu de Montcada, al·legava que en el testament de Gil (II) Roís de Liori¹⁵¹⁸, governador d'Aragó, pare de l'almirall de Sicília, Riba-roja va ser donada en herència a Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília i als seus successors masculins, fins a la quarta generació; i que al no acomplir-se aquesta clàusula, la propietat de la senyoria quedava desvinculada, i per tant a lliure disposició del propietari; així mateix, afirmava que la donació de Riba-roja feta pel vescomte de Gallano al seu fill Joan Roís de Liori, va ser en contemplació de matrimoni "propter nuptias", per la qual cosa la senyoria passava a mans del seu fill en plenitud de drets¹⁵¹⁹.

El plet de Riba-roja va durar molts anys¹⁵²⁰, i el van heretar els descendents de Beatriu de Montcada, i Isabel Roís de Liori, i es va complicar encara més a principis del segle XVI, enfrontant els hereus de Joana Mateua de Requesens, amb Hipòlita Roís de Liori¹⁵²¹, va durar fins a mitjan segle XVI, i finalment la sentència va ser favorable a Sanç de Cardona i Roís de Liori, fill i hereu universal de Isabel Roís de Liori.

¹⁵¹⁶ BV, Manuscritos, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 193 vº-198 rº.

¹⁵¹⁷ BV, Manuscritos, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 198 rº-209 vº.

¹⁵¹⁸ AHN SN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 128 rº- 138 rº.

¹⁵¹⁹ MARTINEZ IBAÑEZ, Enrique, JARABU CLEMENTE, Enrique i CALABUIG MORENO, Juan. (1998): *Ribarroja en ...* Op. cit., pp. 161 – 165

¹⁵²⁰ ARV, Procesos Criminales, Caixa Nº 4398, Expedient 7

Aquest plet per la possessió de la senyoria de Riba-roja demostra, d'una banda, que la política de vincular tot el patrimoni a l'hereu del llinatge, ocasionava problemes amb la resta dels parents, ja foren els fills fadrísters o les vídues, d'alta banda també demostra com els nobles lluitaven per aconseguir la propietat d'una senyoria, ja que els dominis feudals eren el que els asseguraven, tant les rendes que eren la base de l'economia de la casa noble, com l'estatus social que suposava ser senyor de vassalls, estatus que va estar en greu perill durant el segle XV, a causa de la caiguda de les rendes senyorials.

6.3 LA DARRERA DESCENDENT: HIPÒLITA ROÍS DE LIORI (1480-1546)

La filla segona del matrimoni entre Beatriu de Montcada i Vilaragut i Joan Roís de Liori i Mur, va ser Hipòlita Roís de Liori. Per les cartes escrites a la seua filla, Estefania de Requesens, tenim una descripció d'Hipòlita, així sabem que devia ser grassoneta, de cara rodona i amb els cabells d'un color ros daurat¹⁵²². La vida d'Hipòlita Roís de Liori es prou coneguda gràcies al seu ric epistolari, que ha estat estudiat i publicat per Eulàlia de Ahumada Batlle, en diverses obres¹⁵²³.

Va néixer en Riba-roja, o en València, en l'any 1480, quan tenia al voltant de deu anys, va quedar òrfena de pare, ja que Joan Roís de Liori va morir en juliol de 1489. En el testament autògraf de Joan Roís de Liori, fet en la ciutat de Còrdova el 7 setembre de 1484, declarava usufructuària de tots els seus béns, la seua vídua Beatriu de Montcada, i hereua universal, després de la mort de l'anterior, a la filla major, Isabel Roís de Liori, però, en cas que aquesta morira sense fills, la herència passaria a Hipòlita. Així mateix, manava a la seua esposa que venguera tots els seus béns mobles (diners, joies, or,

¹⁵²¹ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de (2003): *Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València, pp. 29-38. En l'obra s'expliquen les circumstàncies i vicisituds del plet per la possessió de la senyoria de Riba-roja durant el transcurs de la vida d'Hipòlita Roís de Liori.

¹⁵²² Ídem., pp. 21-22. Estefania de Requesens compara a una de les seues filles amb l'avía Hipòlita "És molt grasa y ben rosa, y no dels que tiren a blanc, sinó molt daurat; crec que en axò y encara en les faysons semblarà a vostra senyoria". Carta d'Estefania n° 80.

¹⁵²³ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de (2009): "Les senyores feudals com a hisendades i gestores del patrimoni", *Manuscrits: revista d'història moderna*, n° 27, pp. 101-111. Ídem. (2004): "Correspondència privada: la història entre línies." *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, n° 49, pp. 463-472. Ídem. (2003): *Epistolari d'Hipòlita Roís de Liori i d'Estefania de Requesens (segle XVI)*, València. Ídem. (1999). *Estudi d'un epistolari privat del renaixement: la correspondència d'Hipòlita Roís de Liori de Requesens, comtessa de Palamós: extreta de l'Arxiu del Palau, S. XVI* (Tesi doctoral). Ídem. (1993). *Descripció del fons de "l'Arxiu del Palau" de la família Requesens: regesta i transcripció d'una part de la seva correspondència*. Barcelona.

argent, armes, cavalls) per comprar a les seues filles unes joies, a parts iguals, per a que es recordaren d'ell, i pregunen a Déu per ell, donant-li a Isabel un diamant *entellat* i a Hipòlita, un diamant en forma de cor, més els 900 sous que li devia Aguiló per a que es comprara un robí¹⁵²⁴.

De la seua infantesa no en tenim notícies, de ben segur que es van criar amb sa mare al castell de Riba-roja, juntament amb la seua germana Isabel, almenys fins que aquesta es va comprometre, l'1 de setembre de 1493, amb Alfons de Cardona, quedant-se amb sa mare com a única filla. Sa mare, Beatriu de Montcada, es preocupà de la seua educació i també del seu futur. Així per exemple, sabem que el 7 de desembre de 1499 Beatriu de Montcada, va pagar un deute de 203 sous que Hipòlita de Motcada, *donzella*, tenia amb el pare de València Joan Giner, que eren la resta del preu d'una cera de cabra, segons un albarà signat per la pròpia d'Hipòlita, el 6 d'octubre de 1498¹⁵²⁵.

Quan, el 5 d'octubre de 1499, va morir la seua avia Beatriu de Mur i Maça de Liçana, al seu testament, que havia estat fet en la ciutat de València el 12 de juny de 1499, davant del notari Francesc Benet de Veta, i que va ser publicat el 29 d'octubre del mateix any, el qual malauradament no s'ha conservat, en ell declarava hereua universal de tots els seus béns, que corresponien als 55.000 sous del seu creix, la seua neta Hipòlita Roís de Liori, compensant d'aquesta manera els testaments de Joan Roís de Liori i del vescomte de Gallano, que deixaven tota l'herència del llinatge a la neta major, Isabel Roís de Liori, i pràcticament no li deixaven res a Hipòlita. Així mateix, el 5 d'octubre de l'any 1500, Hipòlita Roís de Liori, com a hereua universal de la seua àvia, Beatriu de Mur, la qual en el seu testament havia llegat 21 lliures anuals al monestir de Santa Maria de la Murta de la ciutat d'Alzira, per la devoció que hi tenia la vescomtessa, i per ser ell lloc on estava soterrat el seu fill, Joan Roís de Liori, per a celebrar anualment una missa diària per la seua ànima i de tots els difunts¹⁵²⁶, quantitat

¹⁵²⁴ SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 83. “Encara vull que dona Beatriu ma cara muller com a hereua que la faz e instituesc en tots altres deutes deguts a mi, e mobles, joyes, or, argent, armes, cavalls, aquells tots se aplique, els vena, e fet de tots dinés, ne compre per a dona Ysabel ma cara filla alguna joya per recort de mi a sa elecció, e altra a dona Ypòlita, altra cara filla mia per eguals parts, dexant enperò a dona Ysabel d'avantatge lo diamà meu entellat, e a dona Ypòlita un altre diamà talla de cor, e los LXXXX timbres qu'em deu Aguiló per a comprar-se un robí, per qu'es recorden de pregar a Déu per mi, e a la sua sancta benedicció e la mia tostems ab elles que visquen onestament a son sant servey.”

¹⁵²⁵ APCCV, Protocol N° 23.019, notari Guillem Exernit, any 1499, f. s/n (València. 7 de desembre 1499)

¹⁵²⁶ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1500, f. s/n. “*Ítem*, volem ordenam e manam ésser dites e celebrades en lo convent de Nostra dona Sancta Maria de la Murta, construhit dins los termens generals de Algezira per los frares del dit convent e monestir, annual e

que posteriorment va ser augmentada a 30 lliures anuals, i per tal de pagar els 600 sous anuals en complement de les rendes, drets, amortitzacions i dret del segell que sumaven 9.000 sous, juntament amb la sa mare, Beatriu de Montcada, van vendre un censal de 600 sous anuals al prior, Pere Pardina, i als frares de Sant Jeroni del monestir de la Murta, els quals li van pagar la quantitat de 9.000 sous, en el mateix dia en la casa que Beatriu de Montcada tenia als afores de la ciutat de València, al barri anomenat Sant Gillem, del qual pagament es va fer la respectiva època¹⁵²⁷.

Poc abans, el 30 d'abril del mateix any i en la mateixa casa, Beatriu de Montcada i Hipòlita Roís de Liori, van comprar un censal de 6.000 sous a Alfons d'Aragó, duc de Villahermosa, els qual estava carregat sobre la baronia d'Arenós, concretament sobre els llocs d'Espadilla, Torrexiva, Vallat, Sucaina, Villamalefa i Ludiente, senyories pertanyents a la baronia d'Arenós, pel preu de 9.000 sous¹⁵²⁸. En la mateixa casa, el següent 28 de juliol del dit any, Lluís d'Almenara, notari de València, com a procurador del duc de Villahermosa, Alfons d'Aragó, el qual llavors tenia 18 anys, van concordar uns capítols entre el duc i Hipòlita Roís de Liori, per tal de recuperar els llocs d'Espadilla, Torrexiva, Vallat, Sucaina, Villamalefa i Ludiente, senyories que pertanyien a la baronia d'Arenós, les quals estaven empenyorades per 100.000 sous per la ciutat de València a Gómez Suarez de Figueroa i Miquel Dalmau doctor en lleis, habitants de València¹⁵²⁹. Posteriorment, a 12 de setembre, Alfons d'Aragó per tal d'assegurar el pagament dels 6.000 sous del dit censal, va cedir a Hipòlita Roís de Liori i a Beatriu de Montcada, tudriu i curadriu seua, totes les rendes que li pertanyien al duc sobre les aljames d'Espadilla, Torrexiva, Vallat, Sucaina, Villamalefa i Ludiente, i així

perpetualment cascan jorn una missa per ànima nostra de tots fehels deffuncts per karitat dels quals volem e manam per los dits nostres marmessors ésser donades e consignades dels nostres béns als dits frares e convent, Vint-e-una lliura de renda cascan any e pagar per aquells lo dret de amortització e sagell al Senyor Rey, e qualsevol altre dret que per la dita rahó se haja de pagar en axí que al dit convent e frares los resten francament cascan jorn per karitat de cascuna missa quatorze diners com nostra voluntat sia que totes les despeses vinguen a carrech nostre, e de la dita nostra herència, e que les dites Vint-e-una lliures de renda cascan any resten francament, e netes de totes despeses e càrrechs al dit convent e frares.”

¹⁵²⁷ APCCV, Protocol N° 23.023, notari Guillem Exernit, any 1500, f. s/n (València. 1500, 5 d'octubre)

¹⁵²⁸ *Ibidem*. Llocs que estaven en mans dels creditors del duc de Villahermosa, Gómez Suarez de Figueroa i Miquel Dalmau doctor en lleis de València, per la quantitat de 100.000 sous, els quals havien signat un document amb l'anterior duc de Villahermosa en 1472, recuperant dita Hipòlita Roís de Liori els dits llocs en penyora amb la paga dels 100.000 sous a la ciutat de València que els tenia per dret de conquesta, per la passada rebel·lió d'Alfons d'Aragó senyor de la baronia d'Arenós.

¹⁵²⁹ APCCV, Protocol N° 23.023, notari Guillem Exernit, any 1500, f. s/n (València. 1500, 28 juliol) Vid. Col·lecció documental, Document 98. El duc Alfons d'Aragó va carregar un censal de 6.000 sous anuals sobre tots els seus béns, pel preu de 90.000 sous, preu que Hipòlita Roís de Liori va pagar a Alfons Sanxis lloctinent de tresorer del senyor rei i tabulari de la cort del governador del regne de València, i ella mateix va recuperar les senyories de la baronia d'Arenós.

mateix el duc de Villahermosa va jurar que durant el temps de quatre anys a partir de la pressa de possessió de la baronia d'Arenós, les universitats i aljames del dits llocs s'obligarien juntament amb el duc en el carregament dels 6.000 sous censals¹⁵³⁰.

Una volta Hipòlita Roís de Liori va ser major d'edat, a l'edat de vint-i-un anys, va ser concertat el seu matrimoni. Així, en València a 3 d'abril de 1501, es van signar els capítols matrimonials entre Galceran de Requesens i Cardona, cavaller, governador del principat de Catalunya i habitant de Barcelona, i Antoni Joan, cavaller, senyor de la vall de Tous i habitant de València, com a representants del nuvi, Lluís de Requesens i Joan de Soler, cavaller, conseller i camarlenc reial, d'una part, i Beatriu de Montcada i Vilaragut, senyora de Riba-roja, de l'altra part, davant dels notaris de València Lluís Collar i Jaume Ferran, per a casar el dit Lluís de Requesens i Joan de Soler amb Hipòlita Roís de Liori¹⁵³¹, filla segona de Beatriu de Montcada i del difunt Joan Roís de Liori. El futur marit, Lluís de Requesens i Joan de Soler, era molt més major que Hipòlita, doncs passaria la seixantena d'anys, mentre que ella en tenia vint-i-un. També s'estipulava en els capítols matrimonials, que els nuvis havien de demanar una dispensa papal per raó del tercer grau de parentiu que existia entres ells, dispensa que va concedida sense cap dificultat.

Segons els capítols matrimonials, la núvia constituïria per dot la quantitat de 161.000 sous moneda reals de València. Quantitat que constituïen les següents partides: els 90.000 sous del valor d'un censal de 6.000 sous anuals, que va ser carregat per Alfons d'Aragó duc de Villahermosa sobre la baronia d'Arenós¹⁵³². Els 55.000 sous corresponents al creix de la vescomtessa de Gallano, Beatriu de Mur, que la dita Hipòlita va heretar de la seua àvia, en el seu darrer testament. Els 7.000 sous que valia una casa amb hort situada als afores de la ciutat de València, al raval de Sant Guillem, al camí que va a Alboraià. Els 9.000 sous en censals, a saber: els 153 sous 4 diners censals, carregats sobre l'aljama del lloc de Riba-roja, que es podien quitar per 115 lliures, i els 440 sous 12 diners censals, carregats sobre l'aljama de Riba-roja, que es

¹⁵³⁰ Ídem. (València, 1500, 12 de setembre)

¹⁵³¹ SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1501. Vid. Col·lecció documental, Document 100. "Capítols matrimonials concordats fets e fermats per e entre lo molt spectable e noble don Luís de Requesens de Soler, cavaller conseller e camarlench de la Magestat del molt alt Senyor Rey, de una part, e les nobles dona Beatriu de Lihori e de Muntcada, muller relictada del noble don Johan Roíz de Lihori quondam cavaller en segones nubcies, e la noble dona Ypolita Roíz de Lihori e de Muntcada, donzella, filla dels dits conjuges de la part altra"

¹⁵³² APCCV, Protocol N° 23.023, notari Guillem Exernit, any 1500, f. s/n (València. 1500, 28 juliol) Vid. Col·lecció documental, Document 97

poden quitar per 330 lliures. Al seu torn, Lluís de Requesens i Joan de Soler, li va fer un creix a la núvia per la seua virginitat, valorat en la meitat de la dot, segons els furs de València, 80.500 sous. Aquestes quantitats de diners, Lluís de Requesens, les havia d'invertir en la ciutat de València en diversos censals, que sumaven la quantitat de 12.000 sous anuals, a raó de 15.000 sous per 1.000, i que suposaven una inversió de 180.000 sous moneda reals de València. Així mateix, Beatriu de Montcada i Hipòlita Roís de Liori, van prometre que en el termini de quatre anys, recuperarien el censal de 600 sous anuals que li havien venut al convent de la Murta, pel preu de 9.000 sous.

Acte seguit es van signar els nupcials segons els quals Hipòlita Roís de Liori va oferir per dot la quantitat de 161.000 sous, i va acceptar en matrimoni a Lluís de Requesens de Soler per marit, amb el creix de 80.500 sous de la mateixa moneda. Amb aquest casament amb Lluís de Requesens i de Soler, al igual que la seua germana major, Hipòlita també va entrar a formar part del llinatge Requesens, llinatge que era igualment un dels principals de Catalunya, i es va convertir en la futura comtessa de Palamós.

El marit d'Hipòlita ja havia estat casat abans, doncs l'11 d'agost de 1456 en Barcelona es van signar els capítols matrimonials pel casament de Lluís de Requesens i Soler amb Elfa de Cardona-Anglesola i Centelles quan el nuvi tenia 21 anys¹⁵³³. Així mateix el dit Lluís de Requesens i Soler, era el nebot de Bernat de Requesens i Santacoloma, el que havia estat el primer marit de Beatriu de Montcada, la mare de Hipòlita, eren per tant parents molt propers. Del primer matrimoni amb Elfa de Cardona i Anglesola, Lluís de Requesens i Soler i havia tingut un fill, anomenat Galceran de Requesens i Cardona, comte d'Avelino, governador de Catalunya i alcaid de Salses, qui el 30 de juny de 1481, es va casar amb Joana Mateua de Requesens i Montcada¹⁵³⁴, que era la filla de Bernat de Requesens i Santacoloma, l'oncle del seu pare, i de Beatriu de Montcada i Vilaragut, i per tant era la germanastra d'Hipòlita, de manera que el seu fillastre era també el seu cunyat. Amb la qual cosa, queda ben patent com eren d'estrets els lligams familiars, ja que el pare es va casar amb la germana menor, mentre que el fill ho havia fet amb la germanastra major, cosa per la qual en tots dos casos es va demanar una dispensa a l'església per a poder casar-se. Aquest es un clar cas d'endogàmia familiar per part del llinatge Requesens.

¹⁵³³ Moment en el que el seu pare Galceran de Requesens i Santacoloma el va nomenar hereu, i li va donar la senyoria de Molins de Rei i de les parròquies de Santa Creu d'Olorda, Vallvidrera i Sant Bartomeu, amb tots drets i les rendes i amb tota la jurisdicció. Vid. NEGRE I PASTELL, Pelai. (1955): "Linaje de Requesens, El." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1955, v. 10, pp 93-94.

¹⁵³⁴ Ídem., pp. 94-95

Lluís de Requesens i Joan de Soler, va ser cavaller, conseller i camarlenc reial, i també lloctinent general de Catalunya, en 1472, el rei Joan II li va concedir el privilegi d'usar les armes reials i barrejar-les amb les del seu llinatge¹⁵³⁵. Era senyor de Molins de Rei, Santa Creu d'Olorda, Sant Bartomeu, Martorell, Castellvell de Rosanes i les parròquies de Sant Esteve Ses Rovires, Abrera, Sant Andreu de la Barca, Sant Vicent de Castellbisbal i Sant Pere d'Abrera.

El seu fill, Galceran de Requesens i Cardona, que era fill de la primera dona Elfa de Cardona-Anglesola, va morir en 1507, ja que el 26 d'octubre de 1507 la seua vídua Joana Mateua de Requesens i Montcada, va fer una demanda a la cort del governador del regne de València sol·licitant que li foren satisfets els censals que ella havia de percebre de la Generalitat valenciana, per la herència del seu pare, Bernat de Requesens i Santacoloma. Com que d'aquest matrimoni no van tindre fills, el 18 de febrer de 1808 els béns de Galceran de Requesens i Cardona van ser adjudicats al seu pare, Lluís de Requesens i Soler¹⁵³⁶.

Com que la diferència d'edat entre els esposos era molt gran, el matrimoni va durar pocs anys, així mateix, Lluís de Requesens i Joan de Soler va morir el 16 de novembre de 1509, de manera que Hipòlita només va tindre dos fills del seu marit, un fill anomenat Gaspar, que va morir infant, i una filla, Estefania de Requesens i Roís de Liori, que va quedar com la única heretera del seu pare.

Estefania va succeir el seu pare en el seu patrimoni: la baronia de Molins de Rei, amb el seu palau i els molins, i amb Santa Creu d'Olorda i Sant Bartomeu; la baronia de Martorell, amb el seu palau conegut per la torre dels Crossos o de Santa Llúcia; les parròquies de Sant Esteve Ses Rovires, Abrera, Sant Andreu de la Barca, Sant Vicent de Castellbisbal i Sant Pere d'Abrera; la baronia i el castell de Castellvell de Rosanes; i la seua residència ciudatana del Palau Menor de Barcelona¹⁵³⁷. Així mateix, el comtat de Palamós, el qual li havia llegat Galceran de Requesens i Joan de Soler de manera vitalícia al seu germà Lluís de Requesens i Joan de Soler.¹⁵³⁸ Mentre que la seua mare, Hipòlita Roís de Liori, es convertia en tutora i curadora, també en usufructuària i

¹⁵³⁵ ACA, Cancelleria, Reg. 3459, f. 88

¹⁵³⁶ Ídem., p. 98

¹⁵³⁷ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (2003): *Epistolaris ...* Op. cit., p. 21

¹⁵³⁸ NEGRE I PASTELL, Pelai. (1955): "Linaje de Requesens ... Op. cit., p. 96

administradora del seu patrimoni, la qual des de llavors s'intitulava comtessa de Palamós¹⁵³⁹, “la trista comtessa de Palamós” tal com signava en les seues cartes.

Lluís de Requesens i Joan Soler va tindre sis fills dels seus dos matrimonis, de la seua primera esposa Elfa de Cardona-Anglesola i Centelles va tindre a:

1. Galceran de Requesens i Cardona, el fill major que va morir en 1507, promès amb Joana Mateua de Requesens i Montcada, es van casar en 1481, i no van tindre fills.
2. Isabel de Requesens i Cardona, casada amb Enric de Rocafull, senyor d'Albatera¹⁵⁴⁰, la qual tampoc va deixar descendència.

I del segon matrimoni amb Hipòlita Roís de Liori i Montcada va tindre a:

3. Gaspar de Requesens i Roís de Liori, que va morir infant.
4. Estefania de Requesens i Roís de Liori, que va heretar el patrimoni del seus pares.

Tanmateix, va tindre dos fills il·legítims: Joan, mort en 1493 i Elisabet

Els personatges d'Hipòlita Roís de Liori i Estefania de Requesens i Roís de Liori són prou coneguts gràcies a les obres de Eulàlia de Ahumada Batlle, que ha estudiat i editat el seu ric epistolari, obres en les que es descriu la relació existent entre les dues dones. Hipòlita, es una vídua rica que no es torna a casar i que gaudeix de la llibertat que li dona el seu estat civil, es una dona d'afers que s'encarrega de la gestió del patrimoni de la seua filla¹⁵⁴¹, i també dels plets ocasionats per la propietat de la baronia de Riba-roja, que estava en mans de la seua neboda, Beatriu Margarit i de Requesens, filla de la seua germanastra Joana Mateua de Requesens i del seu segon marit, Lluís Margarit¹⁵⁴². Hipòlita també dedicà el seu temps en la acurada educació de la seua única filla, Estefania de Requesens, a la que ensenya les tasques domèstiques, a fer cura del seu cos, a curar als malalts, li ensenya a llegir i escriure, transmetent-li tota una cultura de la llar traspasada de mares a filles, però també li transmet una altra cultura cortesana amb una clara finalitat, casar la seua filla amb el pretendent oportú, i convertir-la en una autèntica mare i dama de palau¹⁵⁴³. Hipòlita, amb la salut delicada, fa testament el 21 de

¹⁵³⁹ Ídem., p. 99

¹⁵⁴⁰ Ídem., p. 95

¹⁵⁴¹ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (2009): “Les senyores feudals com a hisendades i gestores del patrimoni”, *Manuscrits: revista d'història moderna*, nº 27, pp. 101-111.

¹⁵⁴² AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (2003): *Epistolaris ... Op. cit.*, pp. 29-38

¹⁵⁴³ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (2003): *Epistolaris ... Op. cit.*, p. 26. Vid. també SOLANS RODA, Conxita. “Hipòlita Roís de Liori (1479-1546), senyora de Molins de Rei) Una dona

juliol de 1545 en Los Alcázares de Madrid, en ell que demana ser enterrada en el cor de l'església de La Concepción de Nuestra Senyora de Madrid, església avui desapareguda, i mor poc després als 67 anys.

Estefania de Requesens i Roís de Liori es va casar, l'1 de juliol de 1526, amb Juan de Zúñiga y Avellaneda, fill dels comtes de Miranda, camarlenc del rei Carles V, capità de la guàrdia reial, cavaller de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa i preceptor del príncep Felip, després de signar els capítols matrimonials, es va celebrar el casament en la capella del Palau Menor de Barcelona, Hipòlita li va donar a la seua filla tots els béns de l'herència del seu pare, però reservant-se l'usdefruit, i cent ducats per disposar-ne a voluntat. Mentre que Juan de Zúñiga li va donar a Estefania 5.000 lliures, més altres 15.000 per tenir un patrimoni en Catalunya¹⁵⁴⁴. Estefania és l'arquetip de la dona renaixentista, dona casada, mare i dama de la cort. Estefania de Requesens després d'enviudar de Juan de Zúñiga y Avellaneda, va decidir retorna a Barcelona i es va instal·lar en el Palau Menor, on va morir l'any 1549, i va ser soterrada a la cripta de la capella del Palau Menor de Barcelona, en el vas del llinatge Requesens-Zúñiga, on també estava soterrat el seu difunt marit. Curiosament en la llosa de pedra que cobreix el vas del llinatge Requesens-Zúñiga, apareix la creu de Calatrava, que era l'escut del llinatge Liori¹⁵⁴⁵.

controvertida.”, *II Congrés d'Història "Molendino Regio 1519*, [14/09/2011 conferència], <http://molendinoregio.blogspot.com.es/2011/09/hipolita-rois-de-liori-senyora-de.html> [consulta 22/07/2015]. En la qual descriu a Hipòlita Roís de Liori de la següent manera: “Hipòlita representa l'arquetip de dona medieval, que mana i espera ser obeïda. No fa cas de res que vagi en contra dels seus interessos, tossuda no escolta a ningú. i no obstant el seu geni, generosa amb els que la servien bé. Sentia una profunda estimació per la seva filla absent, potser l'ambició que l'encegava, no era sinó el desig d'engrandir el patrimoni de la filla, carregada de fills i amb un marit que aportava ben poca cosa a l'economia familiar, també podia ser aquest el motiu que la fes prendre decisions que resultaran nefastes sense voler admetre-ho. Tot el seu formidable caràcter la seva condició de viuda fou determinant per fer sorgir la Hipòlita que hem conegut, rica poderosa, negociadora, capaç de fer tot allò que un home de la seva condició podia fer.”

¹⁵⁴⁴ Ídem., p. 27

¹⁵⁴⁵ FLAQUER, Jaume. “Els senyors de Molins de Rei i les seves tombes a la capella del Palau Menor de Barcelona”, *III Congrés d'Història "Molendino Regio 1519*, Molins de Rei [23/04/2013 conferència], <https://picasaweb.google.com/109249877673717904214/LesTombesDelsRequesensALaRealCapellaDelPalauMenorDeBarcelona> [consulta 22/07/2015]

6.3.1 LA RELACIÓ DEL LLINATGE LIORI AMB EL LLINATGE REQUESENS.

De les diverses branques del llinatge català dels Requesens, en el nostre estudi només anem a veure la branca dels Requesens de Tarragona, que és la que ens interessa. A principis del segle XV, un Lluís de Requesens i Relat era senyor d'Altafulla i la Nou, era un destacat antiurgellista, i va ser nomenat governador general de Catalunya en 1415. Aquest era fill de Berenguer de Requesens, i de Francesca, es va casar amb Constança de Santacoloma, i va tindre quatre fills, amb el cognom Requesens i Santacoloma¹⁵⁴⁶:

1. Lluís, va ser l'iniciador la branca dels Requesens de Lleida.
2. Galceran, que va ser governador general de Catalunya i senyor de Molins de Rei, Santa Creu d'Olorda i Vallvidrera, es va casar en 1431 amb Isabel Joan de Soler, sobre el qual en parlarem més endavant.
3. Isabel, casada amb Blai de Castellet.
4. Bernat, senyor d'Altafulla, l'Alborç, Castellet i la Nou, es va casar dues vegades la primera amb Calòria Caterina de Cardona, de la qual no va tindre fills, i en segones núpcies amb Beatriu de Montcada i Vilaragut, fruit d'aquest matrimoni van néixer dos fills, Lluís Galceran i Joana Mateua de Requesens i Montcada, dels quals parlarem a continuació.

Lluís de Requesens i Relat va morir en 1426, i el van succeir el seus fills, Lluís, Galceran i Bernat de Requesens i Santacoloma. Gràcies al recolzament que el llinatge va fer a la nova dinastia Trastámara, els Requesens van iniciar una sorprenent ascensió tant econòmica com social, fins a convertir-se en un dels llinatges més importants de Catalunya¹⁵⁴⁷. L'origen de la fortuna del llinatge Requesens era degut al comerç marítim i al patronatge de navilis, d'aquesta manera van aportar tant recursos financers com naus a l'ambiciosa política exterior del rei Alfons el Magnànim, qui estava decidit a conquerir el regne de Nàpols. Durant el regnat de Ferran d'Antequera i d'Alfons V el Magnànim, els Requesens actuaren com a funcionaris reials, armadors i corsaris;

¹⁵⁴⁶ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (2003): *Epistolaris ...* Op. cit, p. 12. Seguim el quadre genealògic 1 de la família Requesens.

¹⁵⁴⁷ TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim: Lluís de Requesens, Bernat Miquel, Martí Garcia, Rodrigo Dies, Lluís de Vila-Rasa, Francesc Sunyer*, Barcelona, p. 41

acumularen un gran capital, amb el qual van finançar les campanyes de la monarquia, i també van comprar senyories. En abril de 1458 en Nàpols, Alfons el Magnànim va ennoblir als tres germans Bernat, Galceran i Lluís de Requesens i Santacoloma, i els seus descendents¹⁵⁴⁸.

Dels germans Requesens i Santacoloma, anem a parlar, per la relació que van tindre amb el llinatge Liori, primer de Bernat, i després parlarem del seu nebot, Lluís de Requesens i Joan de Soler.

Bernat de Requesens i Santacoloma († 1469)

Va ser senyor d'Altafulla, l'Alborç, Castellet i la Nou, va prestar constants serveis als reis Alfons el Magnànim i Joan II, tant en l'exèrcit com en la marina, ocupant sempre càrrecs de responsabilitat. Va ser cambrer, conseller i camarlenc d'Alfons el Magnànim, a qui va servir en la primera campanya de Nàpols, quan encara era jove, i en les expedicions contra Tunis i l'illa de Gerba en 1424, en les dues guerres contra el regne de Castella, en 1430 era el capità de la comunitat de Daroca, en el primer setge de Nàpols dels anys 1438-1439, i també, a l'estiu de 1444, en la campanya de la Marca d'Ancona contra Francesco Sforza, que seguí a la conquesta de Nàpols, on va aportar soldats i naus mantinguts amb les seues pròpies despeses. El rei, el va enviar amb les seues naus a Gènova a protegir els seus aliats, en 1449 el monarca va confiar-li una expedició naval contra tots els enemics de la monarquia, corsaris i pirates al servei de Venècia, Florència, els Anjou i els musulmans, i en 1453 va ser enviat a l'illa de Còrsega a reforçar les posicions aragoneses¹⁵⁴⁹. El Magnànim el va nomenar per a organitzar una croada contra els turcs, després de la caiguda de Constantinoble en l'any 1453. D'altra banda, també va ajudar al Magnànim amb diners, ja que es tractava d'un navilier potent. Així mateix, va ocupar càrrecs de responsabilitat. En 1439 va ser virrei de Sicília i mestre portolà del regne. Després de morir el Magnànim, el 27 de juny de 1458, va ser intermediari entre el rei Ferrante de Nàpols i el príncep de Viana, a qui va acompanyar al regne de Sicília (juntament amb Joan de Cardona), Carles de Viana el va

¹⁵⁴⁸ ACA, Cancelleria, Reg. 2944, ff. 120r-121v. Vid. TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetas ...* Op. cit., p. 41; també NEGRE I PASTELL, Pelai. (1955): "Linaje de Requesens, El", *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1955, v. 10, p. 72

¹⁵⁴⁹ TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetas ...* Op. cit., pp. 45-46. Vid. RYDER, Alan. (1992): *Alfonso el Magnánimo, Rey de Aragón, Nápoles y Sicilia, 1396-1458*, Valencia, pp. 326 i 328; també RYDER, Alan. (1987): *El reino de Nápoles en la época de Alfonso el Magnánimo*, València, p. 352

enviar com a ambaixador davant del seu pare, Joan II, per a cercar una concòrdia entre els dos. De tornada a Sicília, Bernat de Requesens i Santacoloma va prestar la quantitat de 18.000 florins al príncep de Viana, per a que es poguera embarcar cap a Mallorca, i el va representar en l'anomenada concòrdia de Barcelona. De nou va ser virrei de Sicília en 1462, aconseguint en 1463 que els nobles sicilians reconegueren el príncep Ferran com a primogènit. També va participar en la guerra civil catalana a favor de Joan II, va estar en el setge de Lleida, i va ser conseller i camarlenc del rei Joan II¹⁵⁵⁰.

En la seua joventut va ser cavaller aventurer, participant en les justes celebrades en la plaça del Born de Barcelona, el 6 d'agost de 1424, i en el famós *passo honroso* que Suero de Quiñones va defensar en el pont d'Orbrigo, en l'estiu de 1434¹⁵⁵¹, igual que ho va fer altre cavaller anomenat Gonzalo Roís de Liori.

Es va casar, en primeres núpcies, amb Calòria Caterina de Cardona, d'aquest matrimoni no van tindre fills, i el 27 d'abril de 1463, es va casar novament amb Beatriu de Montcada i Vilaragut, segons els capítols matrimonials signats davant el notari de València Manel Esparsa¹⁵⁵². La núvia provenia del llinatge Montcada, senyors de Vilamarxant en el regne de València, i fruit del matrimoni van tindre dos fills, el major Lluís Galceran de Requesens i Montcada, i una filla pòstuma, Joana Mateua de Requesens i Montcada.

El fill, Lluís Galceran de Requesens i Montcada (mort després de 1499), va ser castellà de Marsala en el regne de Sicília, es va casar amb Joana Ventimiglia, filla d'un dels principals llinatges sicilians. Va ser l'iniciador del llinatge Requesens, que eren senyors de l'illa Pantellaria, al regne de Sicília. Aquest, li va vendre al seu cosí, Pere de Castellet, tots els drets que tenia sobre la baronia d'Altafulla i la Nou, al principat de Catalunya¹⁵⁵³.

Bernat de Requesens i Santacoloma va fer testament, el 16 de juliol 1469 al castell d'Aitona, davant del notari de Lleida, Miquel Antist. En ell declarava hereu universal el fill que la seua dona, Beatriu de Montcada, duia en el ventre, el qual, va resultar ser una filla pòstuma, anomenada Joana Mateua de Requesens i Montcada, que va néixer

¹⁵⁵⁰ TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetas ...* Op. cit., pp. 44-47

¹⁵⁵¹ Ídem, p. 47. Vid. SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago (1955): "El Linaje de los Requesens", *Revista de Girona*, nº 1, 1955, p. 7; també RIQUER, Martí de (1967): *Caballeros andantes españoles*, Madrid, pp. 52-99

¹⁵⁵² SNAHN, OSUNA, Caja1355, D.1-6, legajo 3, año 1484, Protocol, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n. Vid. Col·lecció documental, Document 72

¹⁵⁵³ TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetas ...* Op. cit., p. 41.

després de la mort del pare, el dia 3 de setembre de 1469¹⁵⁵⁴. Joana Mateua de Requesens i Montcada, en 1481, a l'edat de 12 anys, es va casar amb Galceran de Requesens i Cardona, que era el fill del nebot del seu pare, Lluís de Requesens i Joan de Soler i d'Elfa de Cardona-Anglesola i Centelles. Per la qual cosa, existia una certa endogamia en el llinatge Requesens.

Lluís de Requesens i Joan de Soler († 1509):

Va ser el fill primogènit de Galceran de Requesens i Santacoloma, governador general de Catalunya, senyor de Molins de Rei, Santa Creu d'Olorda i Vallvidrera, i de la seua esposa Isabel Joan de Soler, filla del cavaller valencià Bernat Joan, i neta de Pere Soler, mestre en medicina també de València. Aquest va ser un matrimoni molt fèril, ja que van tindre tretze fills, dels quals set eren fills i sis filles, tots ells amb el cognom Requesens i Joan de Soler¹⁵⁵⁵:

1. Carmesina.
2. Onofre, mort després de 1509, va ser canonge i ardiaca de Girona.
3. Bernat Guerau, mort en 1517.
4. Isabel, casada amb Gabriel J. d'Icard, baró de Torredembarra.
5. Jerònima, casada amb Pere de Queralt, senyor de Puigverd.
6. Castellana, casada amb Antoni de Cardona-Anglesola i Centelles, baró de Bellpuig.
7. Joana, casada amb Lluís Margarit i Beltran, d'aquest matrimoni van néixer quatre fills, (un d'ells Lluís Margarit, va ser el segon marit de Joana Mateua de Requesens i Montcada).
8. Berenguer J., es va casar primer amb Miquela B. Pastor, i després amb Isabel de Corbera Campllong i d'Albert, que són l'origen de la branca siciliana dels Requesens.
9. Galceran, va ser comte de Palamós, Trivento i Avelino, es va casar dues vegades, primer amb Elena de Beltreni, i després amb Beatriz Enríquez de Velasco.
10. Dimes, es va casar amb Elionor de Sabastida.

¹⁵⁵⁴ Ibidem.

¹⁵⁵⁵ AHUMADA BATLLE, Eulàlia de. (2003): *Epistolaris ...* Op. cit, p. 12. Seguim el quadre genealògic 1a de la família Requesens.

11. Dionísia, es va casar amb Gaspar B. de Montpalau, baró de Vallmoll.
12. Lluís, que va heretar el patrimoni del seu pare, i va ser també governador de Catalunya, es va casar dues vegades, la primera amb Elfa de Cardona-Anglesola i Centelles, i la segona amb Hipòlita Roís de Liori.

Quan en 1465, va morir el seu pare, Lluís de Requesens i Joan de Soler el va succeir en les senyories de Molins de Rei, Santa Creu d'Olorda i Vallvidriera, així com en la governació general de Catalunya¹⁵⁵⁶.

El llinatge Requesens va prestar grans serveis als monarques de la Corona d'Aragó en moments difícils, com la guerra civil catalana, de manera que el 25 de novembre de 1474, com a recompensa, el rei Joan II li va concedir als germans Requesens i Joan de Soler, a sa a mare Isabel Joan de Soler, i als hereus del seu oncle Bernat de Requesens i Santacoloma, el privilegi de barrejar les armes reials amb les pròpies del seu llinatge¹⁵⁵⁷. Així mateix, la personalitat de Lluís Requesens i Joan de Soler, llavors governador de Catalunya, més els grans serveis prestats pel llinatge a la monarquia, va fer que, el 15 de març de 1474, el mateix Joan II li venguera, amb carta de gràcia, la baronia de Castellvell de Rosanes amb la jurisdicció del mer i mix imperi, a causa d'un préstec de 15.000 florins d'or d'Aragó¹⁵⁵⁸, i el 16 de maig del mateix any, li va empenyorar la baronia de Martorell, mentre que els 15.000 florins van ser lliurats al tresorer reial Guillem de Peralta¹⁵⁵⁹. La baronia de Martorell pertanyia a l'infant Enric d'Aragó "l'infant Fortuna", el qual va cedir tots els drets que tenia sobre aquesta senyoria a favors de Lluís de Requesens i Joan de Soler, el Rei Catòlic va separar Martorell del reial patrimoni, i a l'any següent, amb un privilegi fet a Madrid el 16 de novembre de 1482, va declarar que la baronia de Martorell no tornaria al reial patrimoni mentre no li tornaren a Lluís de Requesens, i els seus successors, els 15.000 florins d'or que havia prestat a la corona¹⁵⁶⁰. Altra donació important va ser la del "Palau Menor"

¹⁵⁵⁶ NEGRE I PASTELL, Pelai. (1955): "Linaje de Requesens, ... Op. cit., p. 89

¹⁵⁵⁷ ACA, Cancelleria, Reg. 3459, f. 88. Vid. NEGRE I PASTELL, Pelai. (1954): "Castillo de Requesens, El." *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 1954, v. 9, pp. 14-15

¹⁵⁵⁸ NEGRE I PASTELL, Pelai. (1954): "Castillo de Requesens ... Op. cit., p. 15

¹⁵⁵⁹ Archivo Ducal Medina Sidonia (ADMS) Legajos 529 i 561. Vid. FRANCO SILVA, Alfonso. (1980): "Notas sobre las baronías de Martorell y Molins de Rei (1398-1581)." *En la España Medieval*, nº 1, 1980, p. 108.

¹⁵⁶⁰ Ídem., pp. 109-110. ADMS, Legajo 21. "És nostra voluntat que vosaltres tots axí en general com en particular lo obeijan y tractem com a señor vostre, postposant la dita voluntària pretenció de tornar a la Real Corona, és nostra incommutable voluntat perquè no ignoran les grans y aseptes serveis que lo dit sereníssim Rey, pare y señor nostre, y Nos havem rebut y de cada dia rebem del dit D. Luis de Requesens".

de Barcelona, que el llinatge Requesens va convertir en la seua sumptuosa residència en aquesta la ciutat. Els Reis Catòlics, des de Medina del Campo a 3 d'octubre de 1504, li van atorgar al seu camarlenc, Lluís de Requesens i Joan de Soler, i els seus successors, el dret de cena anual de la seua baronia de Molins de Rei, que aquesta baronia li pagava a la princesa Joana, i el 15 de setembre de 1505, el rei Ferran el Catòlic li va donar els drets de redempció del castell i parròquia de Sant Esteve Ses Rovires¹⁵⁶¹.

El dia 8 de setembre de 1505, va morir, en Barcelona, Galceran de Requesens i Joan de Soler, comte de Trivento i Avelino, en el regne de Nàpols, i de Palamós, en el principat de Catalunya. En el seu testament, fet a Barcelona el 29 de juny de 1505, li llegava al seu germà Lluís de Requesens i Soler, de manera vitalícia, el comtat de Palamós, que comprenia les poblacions de Palamós i Calonge, amb totes les rendes i jurisdiccions; tanmateix amb la condició que Gaspar de Requesens, el fill que Lluís de Requesens tenia amb Hipòlita Roís de Liori, es casara amb una de les seues filles, que tenia de Beatriz Enríquez, i que al morir Lluís de Requesens i Joan de Soler, el dit matrimoni heretaria el comtat de Palamós¹⁵⁶². Després del respectiu procés judicial a causa de l'herència de Galceran, el 9 de maig de 1506, es va dictar la definitiva sentència, donant-li la possessió del comtat de Palamós a Lluís de Requesens i Joan de Soler, així mateix, el dia 11 de febrer de 1507, li van donar la possessió de Calonge¹⁵⁶³.

Lluís de Requesens i Joan de Soler va morir el 16 de novembre de 1509, el va succeir en totes les seues possessions la seua única filla, Estefania de Requesens i Roís de Liori, mentre que la seua mare, Hipòlita de Roís de Liori i Montcada, va quedar com a usufructuària dels béns dels difunt marit¹⁵⁶⁴, cosa que el rei Carles V va confirmar, amb un privilegi datat en Valladolid a 28 de febrer de 1518¹⁵⁶⁵.

Estefania de Requesens i Roís de Liori es va convertir en la única heretera del llinatge, en una veritable pubilla. Amb la qual cosa sa mare va cercar un matrimoni avantatjós. Així es va casar, malgrat el testament del seu pare que volia casar-la amb algun parent dels Requesens, per a que el patrimoni no isquera fora del llinatge, amb Juan de Zúñiga i Avellaneda, fill segon dels comtes de Miranda, que era membre d'un influent llinatge de l'alta noblesa castellana, ja que era camarlenc del rei Carles V,

¹⁵⁶¹ NEGRE I PASTELL, Pelai. (1954): "Castillo de Requesens ... Op. cit., p. 93

¹⁵⁶² NEGRE I PASTELL, Pelai. (1955): "Linaje de Requesens ... Op. cit., p. 96

¹⁵⁶³ Ídem., p. 97

¹⁵⁶⁴ Ídem., pp. 98-99

¹⁵⁶⁵ ADMS, Legajos 529 i 562. Vid. FRANCO SILVA, Alfonso. (1980): "Notas sobre ... Op. cit., p.

capità de la guàrdia reial, cavaller de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa i preceptor del príncep Felip.

Com hem pogut veure dins del llinatge Requesens, hi havia certa endogàmia familiar, afavorint sempre els enllaços entre parents, per a que el patrimoni del llinatge, sempre romanguera en la família, com podem comprovar en les distintes clàusules testamentàries orientades a agrupar el patrimoni dins del mateix llinatge. Com a exemples d'enllaços familiars dins del mateix llinatge, en el nostre estudi tenim els enllaços entre Joana Mateua de Requesens i Montcada i Galceran de Requesens i Cardona, o el segon matrimoni de Joana Mateua amb Lluís Margarit i Requesens, cosí germà del seu difunt marit, i l'enllaç entre Hipòlita Roís de Liori amb Lluís de Requesens i Joan de Soler, que era el pare del primer espòs de Joana Mateua.

7 CONCLUSIONS

El present treball sobre el llinatge Liori, l'hem abordat des d'un punt de vista microhistòric, per a que ens servisca de paradigma i exemple de comportament de tot un grup social, corresponent a l'elit de la societat feudal, que formava part de l'estament militar de la Corona d'Aragó, a llarg del període de la baixa Edat Mitjana. Un estudi que al mateix temps siga complementari a aquells treballs que han abordat l'estudi de la noblesa¹⁵⁶⁶, i de les elits socials en general, des d'una metodologia basada en la prosopografia¹⁵⁶⁷, i en els quals tracten de cercar models generals de comportament. Així, en el nostre estudi veurem sí aquests models generals de comportament es compleixen en el cas del nostre llinatge particular, i en els altres llinatges amb els quals es va relacionar. També hem comparat el nostre estudi amb els treballs sobre altres llinatges nobiliaris de la Corona d'Aragó, com els llinatges Xèrica¹⁵⁶⁸, Gandia¹⁵⁶⁹,

¹⁵⁶⁶ El llibres de CORRAO, Pietro. (1991): *Governare un regno: potere, società e istituzioni in Sicilia fra Trecento e Quattrocento*, Nàpols; SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. (1991) *Els barons de Catalunya*, v. 3, Barcelona; i VICIANO I NAVARRO, Pau. (2007): *Senyors, camperols i mercaders. El món rural valencià al segle XV*, Catarroja-Barcelona.

¹⁵⁶⁷ La tesi de Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, defensada en 2001 en la Universidad Complutense de Madrid, que després va ser editada en forma de llibre; Idem. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia*, València. També és molt interessant un altre treball, LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2002): "Aristocràcia i orígens de l'estat modern: el poder polític de la noblesa del regne de València (1410-1446)", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, n.º. 13, pp. 159-176. També la tesi doctoral de SÁIZ SERRANO, Jorge *Guerra i nobleza en la Corona de Aragón. La caballería en los ejércitos del rey (Siglos XIV-XV)*, lligada en la Universitat de València en 2003, un extracte de la qual ha estat publicada com a llibre per la mateixa universitat, Idem. (2008): *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València. Idem. (2010): "La carrera militar y el linaje de Ausiàs March", en Ricard Bellveser (ed.), *La poesia d'Ausiàs March i el seu temps*, València, pp. 115-134. Així mateix PONSODA. LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. *Nobleza al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, tesi presentada en la Universitat d'Alacant, any 2014.

¹⁵⁶⁸ COSTA I PARETAS, Maria Mercè. (1998): *La casa de Xèrica i la seua política en relació amb la monarquia de la Corona d'Aragó (segles XIII-XIV)*, Barcelona.

¹⁵⁶⁹ CASTILLO SAINZ, Jaume. (1999): *Alfons el Vell, Duc Reial de Gandia*, Gandia.

Luna¹⁵⁷⁰, Borja¹⁵⁷¹, i també els Casalduch i Vallés de Castelló de la Plana, ja en l'Època Moderna¹⁵⁷².

En el present treball ens havíem proposat l'estudi d'un llinatge que formara part de l'estament militar de la Corona d'Aragó, el llinatge Liori, hem estudiat també aquells llinatges que es van relacionar amb el llinatge protagonista, principalment els llinatges Fernández de Heredia, Centelles, Mur, Montcada, Cardona i Requesens, i amb menor intensitat altres llinatges més subalterns, com els llinatges Foixà, Castellà, Agorreta, Camanyes, Garcés de Marcilla, Torrelles i Aguilar.

La nostra elecció del llinatge Liori, s'ha basat, d'una banda en que es pot estudiar la història del llinatge en la seua totalitat, des de la seua aparició en finals del segle XII en la ciutat aragonesa d'Albarrasí, passant pel seu ascens social basat en el servei als llinatges baronials més importants, la separació del llinatge dels vescomtes de Gallano del tronc comú del llinatge Liori, ocorreguda a principis del segle XV, fins a la desaparició definitiva del llinatge, a finals del segle XV, amb la mort dels vescomtes de Gallano. D'altra banda, l'actuació del llinatge Liori abasta pràcticament la totalitat dels territoris de la Corona d'Aragó, tant els regnes d'Aragó i València i el principat de Catalunya, com els territoris italians de la corona, els regnes de Sicília, Sardenya i Nàpols, de fet, una part important del nostre estudi es centra en el regne de Sicília. Pel que fa a l'espai temporal, l'estudi comprèn la baixa Edat Mitjana, ja que representa un moment de canvi pel que fa a l'estament militar, que correspon políticament al moment de l'interregne i el compromís de Casp, i amb el canvi de dinastia; així, amb la nova dinastia Trastámara es produirà un canvi i una renovació en la noblesa de tota la Corona d'Aragó; fins arribar al final del segle XV, on acaba el nostre estudi, amb el triomf de la monarquia autoritària de Ferran el Catòlic. Així mateix, aquest va ser un període caracteritzat per un canvi en les bases econòmiques de la noblesa, canvi que es va produir en la segona meitat del segle XIV, consistent en una crisi de les rendes

¹⁵⁷⁰ La tesi doctoral *El antiguo patrimonio de María de Luna : los fundamentos de una empresa feudal*, presentada en la universitat de València en 1993, i publicada en forma de llibre CERVANTES PERIS, F. Javier. (1998) *La herencia de María de Luna. Una empresa feudal en el tardomedievo valenciano*, Sogorb, també d'articles; Idem. (1996): "El antiguo patrimonio de María de Luna: crédito censal y consolidación feudal (1372-1425)", *El poder real de la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI): XV Congreso de Historia de la Corona de Aragón (Jaca, 1993)*, v. 4, Saragossa, pp. 51-68; i també la tesi *Renta, finanzas y crédito censal : los orígenes del Ducado de Segorbe (1372-1478)*, presentada en la mateixa universitat en 1998.

¹⁵⁷¹ MARTÍNEZ, L. P. i NAVARRO SORNÍ, M. (2002): "Els Borja, de la conquesta del regne a la del bisbat de València", *Diplomatari Borja*, t. 1, pp. 52-162; MARTÍNEZ, Luis Pablo; CASTILLO, Jaime i SÁIZ, Jorge (1998): "Els orígens de la família Borja", *L'Europa renaixentista. Simposi Internacional sobre els Borja*, Gandia, pp. 39-61.

¹⁵⁷² GIMENO SANFELIU, Mª Jesús. (2003): *Llinatge i poder Castelló (XVI-XIX) Els barons de la Pobla, la Serra, Borriol, Benicàssim i Montornés*, Paterna.

senyoriales, la qual va ser abordada per part dels nobles amb un canvi en la gestió del seu patrimoni, de manera que les rendes ordinàries de les senyories van anar perdent importància en comparació amb l'extracció de rendes extraordinàries, en forma de subsidis, i amb els carregaments de censals sobre els béns dels vassalls de les seues senyories, a les quals es van afegir també els préstecs que els senyors feien als seus vassalls, incrementant, d'una banda les seues rendes, i d'altra banda reforçant el domini que els senyors tenien sobre els vassalls.

Pel que a fa a l'estudi del llinatge Liori pròpiament dit, hem demostrat que el seu origen prové de la ciutat aragonesa d'Albarrasí, ciutat que va ser conquerida a finals del segle XII pel noble navarrés Pedro Ruiz de Azagra, el qual va dur nous pobladors des del regne de Navarra, entre ells el llinatge Liori, o *Leforin*, com es deia llavors, juntament amb altres llinatges de cavallers navarresos, amb els quals es van relacionar el llinatge Liori al llarg dels segles següents, com els Varea, Tovía i Castellblanch, però sobretot es va relacionar amb el llinatge Heredia.

A principis del segle XIII, el llinatge Liori es va dividir en tres branques: la branca del senyors de Cascant, senyoria situada en la Sierra de Camarena, en el Baix Aragó, que eren descendents de Martín Gil de Liori i Teresa de Cascant; la branca valenciana del Racó d'Ademús, que eren descendents de Gil de Liori i Urraca, branca que després serien els senyors de Sot de Xera i de Torre Somera, la qual va ser iniciada per Furtado de Liori; i la branca dels senyors d'Escriche, senyoria propera a la ciutat de Terol, un descendent de la qual, va ser el castellà d'Amposta, Martín de Liori.

La branca principal del llinatge Liori va utilitzar com a via d'ascensió social, el servei a les famílies baronials més importants del moment. Així, Furtado de Liori va servir als IV i V senyors d'Albarrasí, Álvaro Pérez de Azagra, i la seua filla, Teresa Álvarez de Azagra. Aquest va participar en la conquesta del regne de València, juntament amb el seu senyor, rebent com a conseqüència l'alqueria de Sot de Xera, més unes cases i un rafal en la ciutat de València. Tanmateix, el seu fill, Gil Rodrigo de Liori, va canviar el servei a la casa Azagra pel servei a la nova casa Xèrica, el qual era un dels principals llinatges baronials de la Corona d'Aragó, descendent del rei Jaume I i de Teresa Gil de Vidaure, ja que el mateix Gil Rodrigo era un cosí germà de Teresa, de manera que tant la branca valenciana del llinatge Liori com la branca dels senyors de Cascant van estar al servei dels Xèrica. Un cas similar va ser el dels llinatges March, Martorell, Villena i Roís de Corella que van ser vassalls del duc de Gandia Alfons el Vell, o dels llinatges Cucaló i Medina que van servir al duc de Sogorb Frederic de Luna.

A partir de la desaparició de la casa de Xèrica en la segona meitat del segle XIV, el llinatge Liori va cercar noves aliances amb altres llinatges de cavallers semblants al seu, tant valencians, com els Ruiz de Castellblanch, Romaní i Fabra, com aragonesos, com els Sánchez Muñoz i Marcilla de la ciutat de Terol, però sobretot van concertar una valuosa aliança amb el llinatge Fernández de Heredia.

El llinatge Fernández de Heredia, és un exemple d'una altra via d'ascens social utilitzada per de la noblesa, consistent en la carrera eclesiàstica, fer carrera dins d'una ordre militar, com va ser el cas del Gran mestre de l'Hospital, Juan (I) Fernández de Heredia, i del seu successor en la castellania d'Amposta, Martín de Liori; així mateix, estava la possibilitat de fer carrera dins de la jerarquia de l'església, fins arribar a les més altres magistratures del clergat, com van ser els casos de l'arquebisbe de Saragossa, Garcia Fernández de Heredia, i del seu successor Dalmau de Mur; i també el de Gonzalo Fernández de Heredia, que va ser arquebisbe de Tarragona i ambaixador reial davant de la Santa Seu. Finalment, el cas més emblemàtic de tots, va ser el del llinatge valencià Borja, descendents del cavaller Domènec de Borja, senyor de la torre de Canals, que va ser pare d'Alfons de Borja (Calixt III), i parent de Roderic de Borja, que va ser cardenal, vicecanceller i va arribar a ser Papa (Alexandre VI).

Va ser aquesta aliança amb el llinatge Fernández de Heredia, sobretot amb el Gran mestre de l'Hospital i amb l'arquebisbe de Saragossa, la que va catapultar al nostre llinatge fins al capdamunt de l'estament militar. Així, Gil (II) Roís de Liori, va ser nomenat pel rei Joan I governador del regne d'Aragó. Amb aquest nomenament, el senyor de Cascant, iniciava una altra via d'ascens social i polític, la via del servei a la monarquia, ja fora en les seues campanyes militars, com en la governació dels territoris de la monarquia. D'altra banda, Gil (II) va participar activament en les corts del regne d'Aragó, i també va formar part dels consells reials dels reis Joan I i Martí l'Humà.

Gil (II) Roís de Liori, com a governador del regne d'Aragó formava part de l'elit política del regne d'Aragó, càrrec que segons les lleis aragoneses havia de ser ocupat per un membre del braç dels infançons, braç que representava als cavallers en les corts del regne d'Aragó. Com les altres autoritats del regne d'Aragó formaven una elit política, el poder i la fortuna de la qual, no provenia de la possessió de grans senyories, com era el cas del grup dels *ricos hombres* del regne, sinó que la seua posició social provenia del servei que prestaven a la monarquia com a administradors del regne. Els membres d'aquesta elit política estaven relacionats entre ells per relacions d'aliança i de parentiu. Així el governador d'Aragó, per part de la seua esposa, estava emparentat amb

l'arquebisbe de Saragossa, García Fernández de Heredia, i amb el capità de la milícia de la capital del regne, Blasco Fernández de Heredia, qui al mateix temps era nebot de l'arquebisbe. Així mateix, Gil (II) Roís de Liori també estava relacionat amb el bàndol nobiliari dels Urrea en el regne d'Aragó i amb el bàndol dels Centelles en el regne de València.

Va ser a finals del segle XIV i principis del XV quan el llinatge Liori va arribar al seu punt més elevat, tant pel que fa al poder polític i l'estatus social, en el que hem anomenat com a generació eminent. Van formar part d'aquesta generació, Gil (II) Roís de Liori, i els seus fills Gil (III) Roís de Liori, conegut com a Juan (IV) Fernández de Heredia, i Sanç (I) Roís de Liori. Tots tres van participar en els esdeveniments polítics de la Corona d'Aragó més importants de l'època, com van ser la pacificació dels regnes de Sicília i Sardenya, l'interregne i els compromís de Casp.

A finals del segle XIV i principis del XV, els conflictes entre els bàndols nobiliaris eren comuns en bona part de la Corona d'Aragó, en els regnes de València i Aragó, i en menor mesura en Catalunya, bàndols que també van existir en el regne de Sicília. Els nobles s'enfrontaven entre ells pel poder i per l'hegemonia dins del òrgans de govern dels respectius territoris de la corona. Així, en el regne de Sicília, s'hi van enfrontar, el bàndol encapçalat per Bernat de Cabrera, qui volia ser l'únic conseller del rei Martí de Sicília, amb el bàndol encapçalat pels germans Liori-Heredia, conflicte que va acabar, amb l'enviament a la península ibèrica dels principals caps dels bàndols.

L'arribada d'una nova dinastia al tro de la Corona d'Aragó va produir importants canvis dins de l'estament militar, en principi el nou rei Ferran I va recompensar els llinatges que l'havien ajudat durant l'interregne, així a Berenguer de Bardají li va atorgar 40.000 florins, a Gil (II) Roís de Liori el va nomenar camarlenc i conseller reial, a més de concedir-li les senyories de Torija i Mondejar en el regne de Castella, a Juan (IV) Fernández de Heredia el va nomenar governador del regne d'Aragó, mentre que a Sanç (I) Roís de Liori el va confirmar en el càrrec d'almirall del regne de Sicília. Així mateix Ferran d'Antequera va desposseir als llinatges que s'hi havien oposat, com Antón de Luna que va ser desposseït de tots els seus béns, i amb l'empresonament del comte Jaume d'Urgell, la mort en 1212 del duc de Gandia Alfons el Vell, i l'arraconament del comte de Luna, per la relació que tenia Frederic amb el regne de Sicília, van desapareixien tots els rivals del rei.

Tanmateix, ja res va ser igual per a la noblesa, doncs els nous monarques Ferran I i Alfons el Magnànim, van apartar del poder a la vella noblesa baronial, confirmant-los

en els càrrecs honorífics, però apartant-los dels càrrecs de govern; així els barons dels diferents regnes van ser substituïts en el govern per una noblesa de servei, noblesa nova formada principalment per cavallers i també per nobles vinguts del regne de Castella, iniciant-se així el nomenament de nobles castellans per al consell reial i per als càrrecs públics dels territoris de la Corona d'Aragó; una nova noblesa que, en definitiva, fora més dòcil i molt més agraïda a la nova dinastia.

Aquesta política va comportar el control dels principals llinatges baronials de tota la corona. Pel que fa al regne de Sicília, la nova dinastia va crear un nou règim polític, el virregnat, en el qual tot el poder del regne requeria en els virreis. El virregnat suposava l'arraconament dels principals barons del regne, sobretot aquells que més molestaven a les noves autoritats virregnals, com eren el mestre justicier, Bernat de Cabrera, i l'almirall del regne, Sanç (I) Roís de Liori, els quals malgrat que van ser confirmats en llurs càrrecs, aquests càrrecs tanmateix van ser buidats de tot contingut, de manera que el poder va recaure en els virreis, els quals a partir de llavors serien els que nomenarien a totes les autoritats del regne.

Una altra de les característiques de la nova noblesa apareguda amb els Trastámara va ser la constant renovació dels llinatges, l'ascensió d'una nova classe de donzells, provinents en gran part de l'oligarquia urbana de les ciutats, i el seu entroncament amb el grup inferior dels cavallers, mentre que alguns llinatges de cavallers ascendien a la superior categoria baronial. Els monarques Trastámara van elevar alguns llinatges a la categoria nobiliària, en pagament dels seus brillants serveis. Va ser aquest el cas del llinatge Requesens.

Així en 1430 Galceran de Requesens va ser recompensat pel Magnànim amb la baronia de Molins de Rei amb el títol de baró, així mateix en 1470 el rei Joan II li va vendre la vila de Martorell a Lluís de Requesens i Joan de Soler. Com hem vist en el nostre treball, la branca del llinatge Requesens assentada en Tarragona, era originària d'un cavaller del camp de Tarragona, els avantpassats del qual pertanyien a l'oligarquia urbana de la ciutat; així mateix l'origen de la fortuna dels Requesens era el comerç marítim i el patronatge de navilis, activitats que els van reportar una gran fortuna; recursos financer i navilis que van aportar a l'ambiciosa política d'Alfons el Magnànim en el seus esforços per conquerir el regne de Nàpols. Amb els Trastámara el llinatge Requesens va iniciar una sorprenent ascensió social i també econòmica, que van aprofitar per adquirir un gran patrimoni senyorial, convertint-se en un dels principals llinatges de Catalunya. Durant el regnat del Magnànim els Requesens van ser

funcionaris reials, armadors i corsaris, i el Magnànim va ennoblir els tres germans, Bernat, Galceran i Lluís de Requesens i Santacoloma, i també a tots els seus descendents¹⁵⁷³.

Alfons el Magnànim va continuar amb la política de control dels grans llinatges baronials, amb la intenció de reduir llur poder polític en benefici de la monarquia, preservant als barons llurs privilegis a canvi de la seua col·laboració i fidelitat. Així mateix, per tal de recompensar els serveis dels llinatges més destacats, va crear nous títols nobiliaris. Així en el regne d'Aragó va nomenar duc de Villahermosa a Alfons d'Aragó, va recompensar al llinatge Híjar, que va rebre el comtat de Belchite i els ducats d'Híjar, Aliaga i Lécera¹⁵⁷⁴; pel que fa a Catalunya, el rei va continuar vinculant els principals llinatges baronials amb la família reial, com el cas dels comtes de Cardona-Prades, i amb el llinatge dels Enríquez castellans, que van acabar integrant als llinatges Empúries i Cabrera, mentre que els comtats d'Empúries, Ribagorça i Urgell va ser integrats en el reial patrimoni, només van quedar independents, els comtes de Pallars i els vescomtes de Castellbó¹⁵⁷⁵. Pel que fa al regne de València, el Magnànim va crear nous títols nobiliaris per a recompensar als llinatges més fidels, el títol de marquès de Dènia per a Diego Gómez de Sandoval, el de duc de Gandia per a l'infant Joan de Navarra, el de duc de Sogorb per a l'infant Enric, el títol de comte d'Aversa per a Nicolau de Pròxita, el de comte d'Almenara per a Joan de Pròxita, el de comte de Cocentaina per a Eiximèn Pérez Roís de Corella, el de comte d'Oliva per a Francesc Gelabert de Centelles, i posteriorment Joan II va crear el títol de comte d'Albaida per a Jaume Milà i Rams, i marquès d'Elx per a Guitiérrez de Cárdenas, després es van concedir el nou ducat de Gandia a Pere Lluís de Borja, i el marquesat de Dènia¹⁵⁷⁶. Era aquesta una manera de distingir aquests llinatges de la gran massa de cavallers de la nova noblesa que ells havien promogut.

Així mateix, en el regne de Sicília, els Trastámara va continuar amb la política de control dels gran barons del regne. Així en 1431, el Magnànim havia promogut el casament de Sanç (II) Roís de Liori, II vescomte de Gallano, amb Beatriu de Mur, filla d'Hug Pere de Mur, senyor d'Albí, apartant així al vescomte dels llinatges baronials

¹⁵⁷³ TORRÓ, Jaume. (2009): *Sis poetes del regnat d'Alfons el Magnànim: Lluís de Requesens, Bernat Miquel, Martí Garcia, Rodrigo Dies, Lluís de Vila-Rasa, Francesc Sunyer*, Barcelona, pp. 41-42

¹⁵⁷⁴ CANELLAS LÓPEZ, Ángel. (1956): "La instauración de los Trastámara en Aragón", *Cuadernos de historia Jerónimo Zurita*, nº 4-5, Saragossa.

¹⁵⁷⁵ SOBREQÜÉS I VIDAL, Santiago. (1991) *Els barons de Catalunya*, v. 3, Barcelona.

¹⁵⁷⁶ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia (1416-1446)*, València, p. 88

sicilians, ja que amb la mort de Sanç (I) Roís de Liori, el llinatge no va poder arrelar en el regne de Sicília. Així mateix, el rei Joan II va prometre a Anna, la pubilla del llinatge Cabrera, dels comtes de Mòdica, amb l'almirall castellà, Fadrique Enríquez, vinculant el comtat de Mòdica a la família Enríquez.

A finals del segle XV el llinatge dels vescomtes de Gallano formava part del grup de la noblesa baronial del regne de València, situat un poc per sota dels grans barons del regne: com eren els comtes d'Albaida, Aranda, Aversa, Cardona, Cocentaina i Oliva, els ducs de Gandia i Sogorb, i el marquès d'Elx, juntament amb altres nobles com Joan de Cardona, Pero Maça de Liçana i Rodrigo de Mendoza. En un segon esgraó es situaven els vescomtes de Chelva i Gallano, el marquès de Dénia i la marquesa de Montcada; i per sota d'aquest grup la resta del grup dels barons: els llinatges Boïl, Castellar, Centelles, Cervató, Corella, Çanoguera, Fabra, Íxer, Lladró, Maça, Mompalau, Montagut, Montcada, Pròxita, Romeu, Rocafull, Tous, Vilanova, Vilaragut, Arenós, Gómez de Figueroa, Heredia, Milà, Pallars i Palafoix de Rebolledo. Per davall d'aquest grup estaven els cavallers, grup que havia augmentat molt amb la nova dinastia, passant de 300 a 540 llinatges, mentre que el grup de donzells va passar de 92 a 286, en canvi el grup dels barons es va mantindre estable passant de 64 a 52 llinatges¹⁵⁷⁷.

Centrant-nos en l'estudi del llinatge dels vescomtes de Gallano. L'origen d'aquesta nova branca del llinatge Liori, va ser la decisió del governador d'Aragó de crear un patrimoni pel al seu fill segon, així Gil (II) Roís de Liori li va donar al seu fill, 25.000 florins d'Aragó, amb els que li va comprar una senyoria dins del regne de València segons els capítols matrimonials fets entre Ramoneta de Centelles i Sanç (I) Roís de Liori. Posteriorment, el testament de Sanç (I) Roís de Liori, va consolidar la separació dels dos llinatges; ja que el vescomte de Gallano, Sanç (II) Roís de Liori, va heretar el patrimoni del seu pare, l'almirall de Sicília. Mentre que per l'altre costat Juan (IV) Fernández de Heredia, va heretar el patrimoni de la seua mare, Teresa Fernández de Heredia, i també el del seu pare, el governador d'Aragó; llinatges que ja no van tornar a ajuntar-se.

Aquest llinatge dels vescomtes de Gallano abasta la vida de quatre generacions, començant per Sanç (I) Roís de Liori, primer vescomte de Gallano i almirall del regne de Sicília, la del seu fill, Sanç (II) Roís de Liori, segon vescomte de Gallano, la del seu net, Joan Roís de Liori, senyor de Riba-roja, i la de les filles d'aquest, Isabel i Hipòlita Roís de Liori, que van ser les darreres membres del llinatge, ja que amb elles el llinatge

¹⁵⁷⁷ Ídem., pp. 87-88

es va extingir, ja que totes dues es van integrar en altres famílies baronials, Isabel en el llinatge Cardona i Hipòlita en els Requesens.

Hem abordat l'estudi del llinatge dels vescomtes de Gallano, des de tres facetes fonamentals. La primera, el llinatge i les relacions familiars, tant de parentiu com de patronatge, amb els altres llinatges de l'estament militar, i també les relacions amb el servei domèstic, ja que, totes aquestes relacions es centren en l'àmbit més familiar del llinatge. En un segon apartat, hem estudiat la vida pública llinatge, ja que com a membres de l'estament militar formaven part d'aquesta l'elit social. Així hem estudiat la participació del llinatge en els bàndols nobiliaris que es disputaven el poder, en les corts dels diversos regnes, en les campanyes militars de la monarquia, tant dins com fora de la Corona d'Aragó, i finalment la participació en la diplomàcia del Reis Catòlics. Finalment hem abordat l'estudi del llinatge des del punt de vista del patrimoni senyorial, ja que aquesta era la base econòmica en que fonamentaven la seua riquesa i del seu poder, abordant el procés de creació del patrimoni senyorial, i en un segon terme, la gestió econòmica tant de les senyories com de la mateixa casa dels vescomtes.

Pel que fa al llinatge i les relacions de parentiu, el primer que hem pogut constatar, ha segut que el llinatge Liori funcionava com una família ampla. Tanmateix, en el nucli central del llinatge, sempre estava la família nuclear, la parella conjugal, a la qual se li unien altres elements, que generalment eren els descendents per línia paterna, és la coneguda com filiació agnàtica, tant legítima com il·legítima; als que hem de sumar altres parents més llunyans i altres persones, que si be no eren familiars consanguinis, en canvi eren persones que tenien la funció de clients, subordinats i servidors del llinatge, els quals en conjunt tenien la consideració de "familiars de la casa" dels vescomtes. Tal com era habitual en tots els llinatges nobiliaris de l'època.

De manera que, el llinatge dels primers vescomtes de Gallano estava format pel matrimoni de Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles, i els tres fills que hi van sobreviure, el fill menut, Sanç, que era l'hereu del llinatge, i les dues filles, la major anomenada Caterina, i la menuda anomenada Elionor. De la família de l'almirall de Sicília en tenim molt poca informació, ja que va viure en el regne de Sicília, i tampoc disposem del testament de Ramoneta de Centelles. L'únic que sabem és que Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles i Riusech es van casar per poders en la persona de Joan de Pròxita, i tot seguit, la núvia va anar a viure al regne de Sicília. De la seua vida només sabem que tenien la residència principal en el castell de Motta Sant'Anastasia, localitat situada en el comtat de Paternò, molt prop de Catània, ciutat on

llavors estava la capital del regne de Sicília, i que també tenien una altra residència en la ciutat de Palerm, en el *palazzo Sclafani*, situat en el barri de Cassaro, molt prop del palau dels reis normands.

En els enllaços familiars que es feien per part dels membres de l'estament militar, sempre es cercava un cert equilibri entre els contraents, així en el cas del matrimoni de Sanç (I) Roís de Liori amb Ramoneta de Centelles, es tractava del fill segon del governador d'Aragó que es casava amb la filla menuda del difunt senyor de Nules, Pere Centelles; cap dels dos nuvis eren els hereus dels seus respectius llinatges, per la qual cosa els seus respectius llinatges els hi van donar els elements imprescindibles per a que fundaren una nova família, el pare i el germà del nuvi li van donar una senyoria que era la base econòmica de la nova família, mentre que la mare de la núvia, va aportar els diners necessaris per a que aquesta nova família fora viable.

De fet, la dot era la part del patrimoni del llinatge Centelles que li corresponia a Ramoneta, ja que no tenia dret a cap quantitat més. Així mateix, el marit li va fer l'augment o creix, que era el preu per la virginitat de la núvia, corresponent a la meitat del valor de la dot, aquesta quantitat era la part del patrimoni del llinatge Liori que li corresponia a Ramoneta, la quantitat resultant sumant la dot i el creix, corresponia al patrimoni de la núvia, quantitat que va ser assegurada per part de l'espòs a canvi de que la núvia renunciara a qualsevol dret sobre el patrimoni del seu marit.

Tanmateix, l'aliança entre els llinatges Liori i Centelles, venia de lluny, de l'època de les lluites de bàndols en els regnes d'Aragó i València. Així mateix, formaven part del bàndol dels Centelles, els llinatges Pròxita, Vilanova, Pérez d'Arenós, Montagut i Maça de Liçana. Ja hem vist com el matrimoni es va celebrar per mitjà de Joan de Pròxita, molts dels llinatges tenien estretes relacions de parentiu entre ells. Així, Pero Maça de Liçana estava casat amb Blanca de Centelles, una de les germanes de Ramoneta, una altra germana, Elvira, estava casada amb Nicolau de Pròxita. Amb tots aquests matrimonis els Centelles refermaven les aliances entre els nobles que integraven un mateix bàndol.

De les filles de l'almirall de Sicília en tenim poca informació. Sabem que en el seu testament, a la seua filla major, Caterina, l'almirall li va deixar 11.000 florins d'or per a la seua dot, d'aquesta filla no tenim més informació. Així mateix, a la filla menor, Elionor, li va deixar altres 10.000 florins d'Aragó en concepte de la seua dot, i sabem que es va casar amb Lope Jiménez de Urrea, que era vescomte de Rueda i Biota al regne d'Aragó i senyor de l'Alcalatén al regne de València, matrimoni que van tindre una filla

anomenada Beatriu, que es va casar amb Francesc Gelabert de Centelles, comte d'Oliva i senyor de Nules.

Així mateix, l'almirall de Sicília va disposar que s'edificara una capella en l'església del convent de Santa Maria Annunziata de Catània, per a que fora el lloc de soterrament del seu llinatge, i que allí foren soterrats els ossos dels seus fills i els de la seua esposa, també va manar que s'edificara un altar i també un sarcòfag d'alabastre amb la seua figura i la de la seua esposa; així mateix va manar edificar una altra capella en el monestir de Sant Francesc de la ciutat de Catània.

D'altra banda, els seus familiars, el governador d'Aragó i el seu hereu Juan (IV) Fernández de Heredia, en els seus respectius testaments van manar ser soterrats en l'església de Mora de Rubielos, en el regne d'Aragó, en un panteó situat sota la nau de l'església, que va ser el lloc de sepultura dels senyors de Mora¹⁵⁷⁸, separant-se d'aquesta manera els dos llinatges, també després de la mort.

Com que els seus tres fills eren menor d'edat, i la mare també havia mort, l'almirall de Sicília va nomenar tutors i curadors al seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia i al seu subordinat Joan Castellà, que era alcaid del castell de Mussomeli en el regne de Sicília. Sabem de la bona relació existent entre Sanç (I) Roís de Liori i el seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia, per una carta que l'almirall va enviar a Alfons el Magnànim en la que intercedia pel seu germà davant del rei.

Finalment, l'almirall de Sicília va nomenar hereu universal, l'únic fill baró, Sanç, a qui li va llegar tot el patrimoni del llinatge, format per tots els béns que posseïa en els regnes de Sicília i València; que eren el vescomtat de Gallano, les senyories de Mistretta i Capizzi en el regne de Sicília, i les senyories de Betxí i Riba-roja en el regne de València, totes van ser transmeses pro indivís al seu hereu, juntament amb el cognom i armes del llinatge més el títol de vescomte de Gallano.

Pel que fa a l'estudi del llinatge Liori, ens hem centrat per la seua importància, en el mecanisme de transmissió del patrimoni familiar, que en aquest cas, es tractava d'un patrimoni que va ser vinculat en el testament de l'almirall de Sicília. La costum de l'època era que el patrimoni es llegava a la generació posterior de dues maneres. La primera era en el moment del casament, quan el cap del llinatge feia una donació "entre vius" al seu hereu, amb la qual el pare li donava aquella part del matrimoni que era imprescindible per a inaugurar una nova unitat familiar. La segona i principal era a la

¹⁵⁷⁸ MONZÓN ROYO, Julio. (1992): *Historia de Mora de Rubielos*, Terol, p. 47; i també TOMÁS LAGUÍA, César. (1964): *La insigne Colegiata de Santa María de Mora de Rubielos*, Terol.

mort del titular del patrimoni, quan per via testamentària el testador declarava hereu universal de tot el patrimoni del llinatge al seu hereu natural, completant així la transmissió. És el que hem vist en el llinatge Liori, però també en el llinatge Cardona.

Així mateix, amb el patrimoni no només es transmetien els béns materials, sinó també el cognom i les armes del llinatge. Ja que, tant el cognom com les armes del llinatge, eren la seua identitat, el signe identificador, tant era així, que l'acceptació de l'herència d'un llinatge podia determinar, el canvi tant del nom i el cognom, i de les pròpies armes. Aquest va ser el cas del fill primogènit del governador d'Aragó, que va passar d'anomenar-se Gil (III) Roís de Liori a anomenar-se Juan (IV) Fernández de Heredia, i va adoptar l'escut d'armes de la família Fernández de Heredia, quan va rebre l'herència del seu avi matern, el Gran mestre de l'Hospital. No va ser aquest un cas únic, en el nostre estudi també ens ha aparegut, Bartomeu Sentllir de Centelles, el qual era fill de Pere de Centelles i de Joana de Sentllir, la qual, en el seu testament va establir un vincle sobre la baronia d'Amedixer, amb l'obligació de l'hereu a aportar el cognom i les armes del llinatge Sentllir. Aquest també va ser el cas del governador "dellà Xixona", Lluís Cornell, fill de Pero Maça de Liçana i Brianda Cornell, que va haver d'aportar el cognom Cornell per tal de beneficiar-se del patrimoni del seu avi matern, i que també va adoptar en el seu testament, quan va declarar hereu el seu nebot, Lluís Maça, qui també va haver d'adoptar el cognom Cornell, juntament amb el patrimoni de les senyories d'Alberic, la Foia i Benifaraig¹⁵⁷⁹. Això mateix, va fer Antoni Vilaragut, qui en el seu testament va establir un vincle sobre la senyoria d'Olocau, amb la condició que heretarien el patrimoni el fill major del seu descendent baró, i en cas de no haver fills barons, heretaria el fill major de la filla major, amb la condició que l'hereu adoptara el cognom i les armes dels Vilaragut¹⁵⁸⁰. D'aquesta manera, en les successions als patrimonis dels llinatges, les dones es convertien en meres transmissores de la herència, d'un patrimoni familiar, que havia d'heretar el seu fill primogènit, reforçant així la filiació agnàtica.

Aquesta va ser la via de transmissió del patrimoni del llinatge Liori, ja que a causa del vincle creat per l'almirall de Sicília, el patrimoni havia de transmetre's per via d'herència, seguint la norma de prelació de la masculinitat i la primogenitura, per la qual cosa, havia d'heretar el patrimoni indivís el fill baró de més edat, i en cas de no

¹⁵⁷⁹ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2014): *Noblesa i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, Alacant, Universitat d'Alacant (tesi doctoral), p. 172-173

¹⁵⁸⁰ LLORET GÓMEZ DE BARREDA, Paz. (2000): "Contribución al estudio del vínculo: don Antonio Vilaragut y la vinculación de los estados de Olocau", *Saitabi*, nº 50, pp. 85-86

haver descendència masculina, el primer fill baró de la filla major. El problema va aparèixer quan va morir Joan Roís de Liori, que era l'hereu natural del llinatge Liori. La qüestió era, d'una banda, que en Joan no tenia cap fill baró que fora legítim, doncs només tenia dues filles legítimes, i d'altra banda, que en Joan havia venut la senyoria de Riba-roja a la seua segona esposa Beatriu de Montcada, cosa que anava en contra del vincle del patrimoni.

Per tal de redreçar aquesta situació, el vescomte de Gallano va prendre una sèrie de mesures. Primera, va revocar la donació "entre vius" de Riba-roja que li havia fet al seu fill onze anys abans. Segona, va iniciar un procediment per declarar a les seues netes Isabel i Hipòlita, hereues del patrimoni del llinatge. Tercera, va casar la seua neta Isabel amb Alfons de Cardona, que era l'hereu del llinatge Cardona, acomplint així els desitjos del seu difunt fill.

Només li quedava al vescomte de Gallano redactar el seu propi testament, en el qual declarava a la seua esposa, Beatriu de Mur usufructuària de tots els béns mobles del seu palau-castell de Betxí, exceptuant els diners i les joies, i també tots els drets i rendes de la senyoria de Betxí. Així mateix, va declarar hereua universal a la seua neta Isabel Roís de Liori: "que morint aquella dita egrègia dona Ysabel, lo fill maior de aquella, sia hereu, e succehexca en la herència, béns e drets per nos a aquella lexats, puix lo dit fill sia persona de sa, e bon enteniment, e dispocició, e no sia furiós o dement, a coneguda de la dita hereua nostra e marit de aquella, ni sia frare, capellà, ni de alguna religió, mas sia lech, e que se haga anomenar Sancho Roiç de Llihorí, e haga de pendre, fer e portar les nostres armes de Llihorí, sens alguna mixtura", amb la qual casa Isabel es convertia en transmissora del patrimoni del seu llinatge.

La mort de l'almirall de Sicília, amb la mort prèvia de la seua esposa, van impedir que el llinatge Liori arrelara en el regne de Sicília, tal com si ho havien fet altres llinatges de la Corona d'Aragó, com els Luna, Cabrera, Alagó, Montcada, etc. Al ser menor d'edat, el vescomte de Gallano va anar a viure amb el seu oncle, que era el seu tutor, el vescomte va viure al regne de València en el castell de Riba-roja.

També va ser el seu oncle, l'encarregat d'acordar el matrimoni de Sanç (II) Roís de Liori amb Beatriu de Mur. Va ser el mateix Alfons el Magnànim qui va decidir apartar al vescomte de Gallano del regne de Sicília, continuant així la política d'arraconament duta amb el seu pare, l'almirall de Sicília. Per la qual cosa, va decidir que el vescomte s'havia de casar amb la noble catalana, Beatriu de Mur, la qual no formava part dels grup dels barons, sinó només dels cavallers, i la qual tampoc era la

pubilla del llinatge Mur, sinó, Brianda, la germana major, que es va casar amb el seu cosí germà Nicolau Carroç d'Arborea. Les negociacions van ser dutes pels tutors dels nuvis, per part del vescomte, Juan (IV) Fernández de Heredia, i per part de la núvia, l'arquebisbe de Saragossa, Dalmau de Mur, qui també era el seu oncle.

Beatriu de Mur, era la filla segon d'Hug Pere de Mur, senyor d'Albí en Catalunya, el qual havia mort recentment durant la guerra que va enfrontar a les corones de Castella i Aragó. La mare de la núvia, Blanca, pertanyia al llinatge Maça de Liçana, ja que era la filla de Pero Maça de Liçana, governador dellà Xixona. La núvia aportava una dot de 10.000 florins, mentre que el vescomte li feia augment de 5.000 florins, creix que quedava assegurat sobre les rendes de la senyoria de Riba-roja. L'oncle de la núvia, Dalmau de Mur es va encarregar de cobrar la dot dels béns de la herència dels pares de la núvia. Quan es va concertar el matrimoni, el nuvi tindria quinze anys d'edat, mentre que la núvia en tindria cinc, cosa per la qual, el matrimoni es va efectiu entre uns anys més tard.

Quan el vescomte de Gallano va ser major d'edat va nomenar procurador general del seu patrimoni a Lluís de Camanyes. Poc després, els vescomtes de Gallano van prendre la decisió d'anar-se'n a Itàlia, concretament al regne de Nàpols, seguint la cort del Magnànim, els vescomtes també van anar a viure al regne de Sicília, on tenien diverses disputes amb els oficials reials, ja que el Magnànim va decidir reintegrar al patrimoni reial les senyories de Capizzi i Mistretta, amb els seus casals Reitano i Santo Stefano. Poc després, el vescomte va decidir tornar al regne de València i abandonar definitivament el regne de Sicília i tornar al regne de València.

Una volta en el regne de València, els vescomtes de Gallano van reprendre la seua vida i es van instal·lar en un alberg situat en la parròquia de Sant Llorenç de la ciutat de València, tal com feia la gran majoria de la noblesa baronial valenciana, que tenien la seua residència en la ciutat. Era aquesta una casa gran que fins i tot posseïa una torre. L'alberg era l'espai físic on s'articulava la vida de tot el llinatge, aquests edificis solien estar construïts de pedra, amb un gran pati central on es situava el pou, i on una escala conduïa a la planta noble, lloc on habitaven els senyors amb la seua família, mentre que a les golfes de la casa vivien els criats, i la planta baixa estava ocupada pel celler, els magatzems i els estables¹⁵⁸¹. Les cases nobiliàries estaven ricament adornades, en elles predominava la decoració a base de tela més que el moble de fusta. Juntament amb els senyors vivien un nombrós grup de criats, servidors domèstic i esclaus, en el cas dels

¹⁵⁸¹ FURIÓ, Antoni. (2001): *Història del País Valencià*, València, p. 211-213

gran senyors, també s'hi afegia un nodrit seguici d'escuders i subordinats. Així mateix els vescomtes es van construir una nova residència en la seua senyoria de Betxí, el conegut palau-castell de Betxí, residència on els vescomtes van viure els darrers vint anys de la seua vida, i on van morir tots dos.

Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur, van tindre almenys tres fills, dues filles i un fill. Pel que fa a les relacions de parentiu, els vescomtes van continuar amb les relacions que tenien amb el llinatge Centelles, tal com havien fet el seu avi i el seu pare. Així, els vescomtes van casar dos fills seus amb dos fills del noble Pere de Centelles i Riusech. Pere de Centelles, era senyor de Cortes d'Arenós, i es va casar en primeres núpcies amb Joana de Sentllir, de la qual va tindre un fill, anomenat Bartomeu Sentllir de Centelles, aquest es va casar amb la filla major dels vescomtes, anomenada Joana, però desgraciadament, aquesta va morir prompte, tanmateix el matrimoni va tindre una filla, anomenada Iolant, que va ser monja del convent de la Saidia de València. Els vescomtes no es van conformar amb aquest fracàs, i encara van casar al seu fill primogènit, Joan, amb una altra filla de Pere de Centelles, que en aquest cas, era filla de la seua segona esposa, Beatriu Boïl. Així, es va casar Joan Roís de Liori amb Francina Centelles i Boïl.

Pel matrimoni entre Joan Roís de Liori i Francina de Centelles, el vescomte li va donar "entre vius" al seu fill, una part del patrimoni familiar, concretament les senyories i tots els drets que el vescomte posseïa en el regne de Sicília, les senyories de Capizzi i Mistretta, que li havien estat reintegrades pel rei Joan II, després que l'audiència de Nàpols dictaminara a favor del vescomte. Aquesta era l'altra via de transmissió del patrimoni del llinatge, la donació "inter vivos" en el moment del matrimoni, per tal que la nova família disposara dels recursos suficients per a començar una nova vida. Per la mateixa raó, el vescomte li va fer donació d'un censal del 11.000 sous anuals, carregat sobre els drets i rendes de la senyoria de Betxí. Així mateix, el llinatge Centelles va aportar una dot de 10.000 florins, mentre que Joan Roís de Liori, li va fer creix de 5.000 florins. Quantitats que van ser assegurades pel vescomte de Gallano sobre els béns del llinatge. Tanmateix, aquesta nova aliança amb el llinatge Centelles va fracassar també, ja que Francina, va morir als tres anys de casar-se, després de donar a llum una filla setmesona. La mort de Francina Centelles, va fer que li fora restituïda la seua dot al llinatge Centelles.

Pocs anys després, Joan Roís de Liori va decidir tornar-se a casar, ara amb una vídua, Beatriu de Montcada i Vilaragut, que pertanyia al llinatge Montcada. El seu pare

era Pere de Montcada i Luna, era baró de Vilamarxant i Castellnou, i sa mare era Joana de Vilaragut. L'hereu del llinatge Montcada era Mateu Florimon de Montcada i Vilaragut, que estava casat amb la seua cosina germana, Orfresina de Montcada i Ribelles, i era baró consort d'Aitona, en Catalunya, en el que és un altre cas d'endogàmia familiar per part llinatges baronials catalans. Prèviament Beatriu s'havia casat amb Bernat de Requesens i Santacoloma, del qual havia tingut dos fills, un fill, Galceran, i una filla pòstuma, Joana Mateua de Requesens i Montcada, que va ser declarada hereua universal en el testament del seu pare.

Així mateix, el vescomte, , li va donar "entre vius" al seu fill la senyoria de Riba-roja en compensació dels 11.000 sous anuals de renda que li devia, amb aquesta nova donació, el vescomte li transmetia al seu fill una altra part del patrimoni del llinatge. Tanmateix Joan Roís de Liori va vendre la senyoria de Riba-roja a la seua futura esposa, Beatriu de Montcada i després es van casar en aquell mateix més, de manera que Beatriu aportava la senyoria de Riba-roja com a dot. Aquesta decisió de vendre Riba-roja contravenia el testament de l'almirall de Sicília, ja que tot el patrimoni del llinatge s'havia de transmetre indivís a l'hereu del llinatge, amb la qual cosa, no es podia vendre cap part del mateix.

Els vescomtes van tindre una altra filla, anomenada Ramoneta, que va ser monja en el monestir de Santa Clara de la ciutat de València, a la qual en el seu testament, el vescomte, li va deixar un violari de 600 sous anuals de renda. Tanmateix, Sanç Roís de Liori, va tindre una filla il·legítima, anomenada Caterina, a la qual el vescomte la va casar amb un cavaller, Joan Torrelles, que era comanador de Fadrell de l'orde de Sant Jaume de l'Espasa i senyor de Benissuera. Prèviament el vescomte havia comprat l'alqueria de Carabona i li la va donar en dot a Caterina, a més d'altres quantitats en diners i en un censal. Així mateix, Joan Torrelles li va fer creix i va assegurar la dot i el creix sobre les rendes de l'alqueria de Benissuera, de la qual Caterina en va prendre possessió. No era massa normal que a un fill il·legítim li donaren aquesta possibilitat de casar-se amb un altre membre de l'estament militar, encara que fora d'inferior categoria a la dels vescomtes de Gallano, molt devia de voler el vescomte a aquesta filla, que de fet va viure amb ells la major part de la seua vida.

En el llinatge dels vescomtes de Gallano convivia varies generacions, així quan els vescomtes es van instal·lar en el seu palau-castell de Betxí, després de la mort del fill, amb ells vivien la seua neta major, Isabel Roís de Liori, la filla bastarda del vescomte, Caterina de Liori, la qual també havia enviudat, i els fills bastards de Joan

Roís de Liori, que eren Gil, Isabel i Estefania. A més del servei domèstic, format pel majordom, el cuiner, el confessor i altres criats, i les criades de la senyora vescomtessa, que eren en total una quinzena de persones, més un altra dotzena de esclaus negres. Que en total venien a ser més de trenta de persones vivint en el mateix edifici.

Pel que fa al fill dels vescomtes, Joan Roís de Liori, aquets va fer una vida més de família nuclear. Així, quan en 1465, es va casar amb Francina Centelles, la parella va anar a viure a Quart de Poblet. Amb ells vivien les criades de Francina, que eren tres, dues donzelles i una criada, més el confessor Mateu Giner, qui després seria el confessor de la vescomtessa. Sembla que Gil, el fill bastard de Joan, també vivia amb ells. Servien, així mateix, a la família el metge Jaume Roig, autor de l'Espill, i el notari Joan Argent. D'altra banda, les despeses de Joan Roís de Liori i la seua família, eren molt superiors a les seues escasses rendes, provinents de les senyories del regne de Sicília, i del censal d'11.000 sous anuals, carregat sobre la senyoria de Betxí. Rendes del tot insuficients per a mantindre el nivell de vida que els corresponia segons el seu estatus, per la qual cosa Joan Roís de Liori, sempre va tindre fama de mal pagador.

Després de morir Francina Centelles, i la seua filleta Joana, Joan Roís de Liori es va tornar a casar amb Beatriu de Montcada i Vilaragut. El nou matrimoni va anar a viure al castell de Riba-roja, senyoria que ara pertanyia a la seua esposa. Els senyors de Riba-roja, van comprar una casa en la ciutat de València, situada en la parròquia de Sant Llorenç, la mateixa parròquia on vivien els vescomtes; però, finalment van canviar de casa, i es van instal·lar en una casa situada fora de les muralles de la ciutat, al raval de Sant Guillem, en el camí que anava a Alboraya, casa que va ser comprada per Beatriu de Montcada dels seus propis béns parafernals, aquesta era una casa de camp que tenia un hort i una bassa.

La situació familiar dels senyors de Riba-roja era prou complicada, ja que Beatriu de Montcada tenia dos fills del seu anterior matrimoni, Galceran de Requesens, que es va instal·lar en el regne de Sicília, i Joana Mateua de Requesens, que era la hereua del seu pare, la qual es casar amb un parent del llinatge Requesens, Galceran de Requesens i Cardona. Així mateix, del matrimoni entre Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, van néixer altres dues filles, Isabel i Hipòlita. Tanmateix Joan Roís de Liori també va tindre fills il·legítims fora dels seus matrimonis, així coneixem a Gil, i dues filles més Estefania i Isabel. Amb els senyors de Riba-roja, vivien les seues filles Isabel i Hipòlita, i també els fills bastards de Joan, Gil, Isabel i Estefania.

Joan Roís de Liori va morir en el transcurs d'una ambaixada, que el rei Ferrante de Nàpols va enviar a Còrdova, on estava llavors la cort dels Reis Catòlics, quan va morir en el camí en la localitat de Bujalance, en maig de 1489. Amb ell moria l'hereu natural del llinatge Liori. La vídua, Beatriu de Montcada, va publicar el seu testament, en el qual Beatriu quedava com a usufructuària dels béns del seu marit; així mateix declarava hereua de tots els seus béns la seua filla major, Isabel. Joan Roís de Liori se'n recordava de tots els seus fills: a Isabel, li deixava una dobla i un diamant, a Hipòlita un altre diamant, més 900 sous per a comprar-se un robí. De la seua filla major, Isabel, recordava que estava compromesa amb Alfons de Cardona, i que volia que es casara quan complira els catorze anys. Tanmateix, es recordava dels fills bastards, els quals va deixar a càrrec dels vescomtes de Gallano; així manava que a les seues filles naturals, Isabel i Estefania, els donaren 20 lliures de renda anual i les ingressaren en un convent de la ciutat de València, monestir que fora honest¹⁵⁸². Per a Gil, manava que li donaren un rossí, unes armes i 100 ducats, per sí volia ingressar en l'orde de l'Hospital, ja que aquesta era una sortida honorable per a un fill bastard de l'estament militar¹⁵⁸³.

Quan Sanç (II) Roís de Liori tenia una seixantena d'anys, va decidir construir-se una capella, que fora el panteó familiar del llinatge. Llavors, li van concedir el permís per a la construcció d'una capella en el convent de Sant Francesc de la ciutat de València, amb el dret a construir un vas que fora el panteó del llinatge. Capella que va manar decorar amb un retaule de la Verge Maria de la Neu i altres imatges, amb les armes del llinatge i amb un reixat que tancava la capella. La construcció d'una capella ricament decorada era una fita obligada per a tot llinatge de la noblesa que hi volguera destacar. Aquesta preocupació per edificar-se una capella funerària, per a que fora la capella del llinatge, va ser prou comú a la noblesa de tota la Corona d'Agaró, i no només a la noblesa, ja que les oligarquies urbanes també van imitar els nobles i es van construir les seues pròpies capelles funeràries en les esglésies i convents de les ciutats. Tant era així, que el primer que feia un nou llinatge nobiliari era edificar la seua pròpia

¹⁵⁸² GARCÍA-OLIVER, Ferran. (1991). "Desafanades e incorregibles dones": Els monestirs femenins a la ciutat valenciana medieval", *Revista d'Història Medieval*, nº 2, pp.133-158.

¹⁵⁸³ VALDA, Pedro de. (1663): *Don Pedro de Valda Cavallero de la Orden de Santiago, ... trata ... de ajustar la Nobleza, y Hidalguia de sangre, que tiene los ciudadanos Honrados (de esta ciudad y reyno de Valencia)*, Valencia, p. 19. "El hijo no legitimo (aunque sea natural) del Cavallero y del Noble, pierde la dignidad (de Cavallero y de Noble) y se queda en la esfera o gerarquia: de Ciudadano honrado: con que de esta suerte se ve que (por pecado) pierde honor del privilegio; y se conserva la Hidalguia (de la sangre) y assi se observa en el Reyno de Valencia por ley y costumbre inviolable; y para recuperar lo perdido, y bolver a gozar (de Cavallero, o Noble) el no legitimo, o sus decendientes, es precisso que el Rey nuestro Señor, legitime la persona, no legitima".

capella funerària¹⁵⁸⁴. Amb aquestes capelles molts llinatges volien fer patents la seua importància i magnificència, i per a que fora encara més visible, decoraven les capelles amb les armes familiars.

Així mateix, la cerimònia dels funerals també era important per a la cohesió del llinatge, ja que era una ocasió per mostrar a tota la societat la unitat dels seus membres, per aquesta raó el funeral estava acuradament preparat en els testaments, el més comú, era que el cos del difunt fora vetllat un dia en una església propera al seu domicili, i que després, durant la nit, una comitiva de preveres amb ciris, campanes i creu, dugueren el cos del difunt fins al lloc on es realitzaria el funeral, que normalment eren els convents de la ciutat de València, o altres convents importants del regne, com Sant Jeroni de Cotalba o la Murta. En aquests actes solia participar la confraria de la Verge Maria de la Seu de València, i al soterrament assistia tota la família juntament amb tots els servents, tots ells vestits de dol per a l'ocasió, després el cos era dipositat en la capella destinada a ser el panteó del llinatge.

Tanmateix, aquesta capella que el vescomte es va manar edificar en el convent de Sant Francesc, al final va ser poc utilitzada, ja que només hi van ser soterrats Sanç (II) Roís de Liori, i la seua esposa, Beatriu de Mur. Ja que, el seu fill Joan Roís de Liori va ser soterrat en el monestir de Santa Maria de la Murta, per decisió de la seua vídua. Així mateix, Caterina de Liori va decidir soterrar-se en el mateix lloc al costat del seu germà. Tanmateix, la primera esposa de Joan Roís de Liori, Francina Centelles, va decidir soterrar-se en la capella familiar del llinatge Centelles, situada en el convent del Carme de la ciutat de València, en la tomba del seu pare Pere de Centelles; i Beatriu de Montcada, va decidir que la soterraren en el convent de Santa Clara de València. Tampoc les filles de Joan Roís de Liori, es van soterrar en la capella del vescomte, Isabel va manar que la soterraren en la capella del llinatge Cardona, situada en el mateix convent de Sant Francesc, mentre que Hipòlita ho va fer en una església de Madrid.

Pel que fa a la relació del llinatge Liori amb la resta de la societat, cal destacar l'existència d'uns llinatges subordinats que eren els seus clients i els seus servidors. Així, l'almirall del regne de Sicília comptava amb una important xarxa clientelar, fins i tot amb la seua pròpia clientela armada, ja que va participar activament de les lluites dels bàndols del regne de Sicília. Coneixem, molts dels llinatges subordinats de l'almirall de Sicília. Algun d'ells era parent, com fra Joan d'Herèdia, que era prior de

¹⁵⁸⁴ GARCÍA MARSILLA, Juan Vicente. (2011): "Capella, sepulcre i lluminària: art funerari i societat urbana", *Art i societat a la València medieval*, València, pp.195-196

l'ordre de Sant Joan de Jerusalem en la ciutat de Messina, altres persones de la màxima confiança eren: Huguet de Foixà, Joan d'Agorreta, procurador de l'almirall i alcaid del castell de Mussete, Joan Castellà, cavaller valencià, que va ser alcaid del castell de Mussomeli, el qual va ser elegit tutor i curador dels fills de l'almirall, i qui va redactar el document de l'inventari dels béns del difunt almirall, el cavaller català Joan de Larcà, i Sanç d'Herèdia, escuder, i el noble valencià Pere Sánchez de Calataiud. Tots ells tenien en comú que eren nobles vinguts dels regnes ibèrics de la corona, havien participat en les campanyes contra els rebels sicilians; així mateix tots eren cavallers que tenien certs càrrecs dins de l'administració siciliana. Tanmateix, altres subordinats eren sicilians, com els nobles Antonio Solimpipi i Antonio Speciale, o el tresorer Rugero di Rufinu. En definitiva, tots ells formaven una xarxa clientelar sota el patrocini de l'almirall de Sicília. Així mateix, en el regne de València els principals subordinats de l'almirall de Sicília eren el notari de València Jaume Vallseguer, i el cavaller Garcia de Montagut, que era d'un altre llinatge pertanyent al bàndol dels Centelles, qui era el procurador general de totes les senyories que l'almirall tenia en el regne de València, i era també alcaid del castell de Riba-roja. Així mateix, el seu pare, el governador d'Aragó, era el que s'encarregava de tots els afers referits a les senyories del regne de València, Betxí i Riba-roja, i del regne d'Aragó, Cetina.

Pel que fa als servidors del llinatge, totes les corts senyoriales estaven formades per un nodrit nombre de servidors que s'encarregaven de totes les tasques de la casa, tant les pròpiament domèstiques: la cuina, el menjador, la cambra, la quadra, com les tasques administratives i de gestió de la casa, i també les altres que tenien cura tant del cos com de l'ànima dels seus membres. El nombre dels servents d'una casa era un dels signes exterior de l'estatus d'un llinatge. Tant com tindre una taula ben parada i proveïda. Evidentment, pel que fa a la cort senyorial, hi havia una gran diferència depenent de la posició que ocupava cada llinatge dins de l'estament militar. Ja que la manutenció d'aquesta cort senyorial representava una de les principals despeses de les cases nobiliàries.

Pel que fa als servidors de l'almirall de Sicília, coneixem els noms i les funcions d'alguns d'ells, així per exemple, els escrivans eren Berenguer Bardají, Giovanni de Florència i Pere de Sayés, el confessor era Giovanni di Pesci. En canvi d'altres només coneixem els noms, com Martí Llop o Lucio Marcilla. Pel que fa a les criades, coneixem el nom de Maria, mentre que altra era la dida del seu fill.

Un altre signe d'estatus, era la possessió d'esclaus, que tenia l'avantatge de que no se'ls havia de pagar un salari. Tanmateix el més normal era que després d'uns anys de servei se'ls alliberara. Així, el que més destaca en la cort senyorial de l'almirall de Sicília, es l'existència d'un nombre prou elevat d'esclaus, format per esclaus i esclaves sards, i també per albanesos; aquests esclaus eren els presoners de les campanyes militars en les que va participar l'almirall, qui era l'encarregat de dirigir l'armada siciliana, qui va participar activament en el sufocament de la revolta sarda. Així mateix, pel seu càrrec d'almirall del regne, li corresponia un esclau de cada nau apressada pels corsaris al servei del regne sícul. D'altra banda, sabem de l'existència d'una parella formada per un esclau negre i una altra esclava, que tenien dues filles, i també un altre esclau negre. Aquest esclaus negres eren d'origen subsaharià, "del gènere de Mondebarques", i arribaven als ports del nord d'Àfrica després de travessar el desert en caravanes¹⁵⁸⁵.

Pel que fa a la relació dels II vescomtes de Gallano amb els seus subordinats, molts d'ells havien servit al llinatge Liori durant generacions, ja des de l'època del governador d'Aragó. Els principals servidors dels vescomtes eren els llinatges Camanyes i Garcés de Marcilla, llinatges que pertanyien al grup dels cavallers i eren originaris de la ciutat de Terol, ja que tots dos havien servir al governador d'Aragó. El llinatge Camanyes vivia en la ciutat de València, mentre que el llinatge Garcés de Marcilla habitava en Terol. Lluís de Camanyes va ser el procurador general del patrimoni del vescomte, ja des de l'època de la tutela del seu oncle, moment en que va ser el preceptor de Sanç (II) Roís de Liori, i després de la seua mort, va ser substituït pel seu fill Joan de Camanyes. El llinatge Garcés de Marcilla, era client del llinatge Liori des de l'època del governador d'Aragó, ja que en el testament d'aquest apareix un Miguel Garcés de Marcilla, escuder de la seua casa, i ho va continuar sent durant tota la vida del vescomte. Altres llinatges, en canvi, eren familiars llunyans dels vescomtes, com el llinatge Roís de Castellblanch, habitant de la vila de Castellfabib al Racó d'Ademús, o el llinatge Heredia.

Mentre que els homes dels dits llinatges eren escuders, procuradors i servidors dels vescomtes, les dones servien en la casa dels vescomtes com a serventes. Aquest va ser el cas de la criada Iolant de Llorda, que era filla de Iolant d'Herèdia i de Pere de Llorda, qui havia segut escuder en la casa del governador d'Aragó, a la qual el vescomte

¹⁵⁸⁵ MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)*, València, Universitat de València (tesi doctoral), pp. 157-158

li va donar 700 florins en raó del seu matrimoni. De la mateixa manera, el vescomte també li va donar altres 8.000 sous a Francina Garcés de Marcilla, per la mateix raó del seu matrimoni.

El llinatge Liori comptava així mateix amb el servei d'uns notaris, que diríem familiars, o de capçalera, ja que, encara que no eren els únics, sí que en van ser els seus principals servidors. En l'època del governador d'Aragó, els afers legals del regne de València estaven confiats al notari Jaume Vallseguer. A partir de la tutoria de Juan (IV) Fernández de Heredia el notari de la família va ser Joan Capdevila, fins a la fi dels seus dies, quan va ser substituït per Lluís Collar, que el va succeir en la notaria. Era normal que cada llinatge noble tinguera el seu propi notari de capçalera. Així, quan Isabel Roís de Liori es va casar amb Alfons de Cardona, el nou matrimoni va canviar de notari, ja que Guillem Exernit era el notari del llinatge Cardona. El llinatge comptava també amb l'assessorament legal per part de diversos advocats i juristes, ja que eren molt necessaris, doncs els plets eren molt comuns entre els membres de la noblesa; advocats que cobraven per la seua feina al voltant de 150 sous anuals. Així mateix, coneixem els noms dels metges dels vescomtes, Francesc Borrell i Salvador Abril, i també del confessor, fra Mateu Giner.

En els darrers anys de la vida dels vescomtes de Gallano, la cort senyorial estava formada per huit criades, que estaven encarregades de servir a la vescomtessa, un majordom i dos criats, que s'encarregaven de servir al vescomte, més el cuiner Joan de Linyan i el seu esclau Álvaro, el que feia un total de quinze servidors. Als qual s'havien d'afegir els esclaus domèstics dels vescomtes, ja que aquest eren molt més barats de mantindre i donaven més prestigi social, i també eren més exòtics. Aquests esclaus eren catorze. La majoria dels esclaus eren negres originaris de l'Àfrica atlàntica, "negre de Gelof" segons consta als documents; tots ells eren joves, de trenta i de menys anys d'edat, tots ells eren negres, llevat de dos que eren mulats, i dels quals, tres havien nascut en la mateixa casa del vescomtes. Amb la qual cosa es corroboren els estudis sobre l'esclavitud medieval valenciana, ja que a finals del segle XV la presència d'esclaus subsaharians serà majoritària, respecte de la resta de les procedències dels esclaus¹⁵⁸⁶.

¹⁵⁸⁶ CORTÉS ALONSO, Vicenta. (1972): "Procedencia de los esclavos negros en Valencia (1482-1516)", *Revista Española de Antropología Americana*, nº 7, pp 127-128; i MARZAL PALACIOS, Francisco Javier. (2006): *La esclavitud en Valencia durante la Baja Edad Media (1375-1425)*, València, Universitat de València (tesi doctoral), pp. 238-241

Els senyors de Riba-roja també comptaven amb les seues persones de confiança, en aquest cas l'administrador del patrimoni va ser Joan Aguilar, qui en 1473 va substituir a Joan de Camanyes com a alcaid de Riba-roja; també era qui els representava en els afers més complicats, tant administratius com judicials. Altra persona de confiança era el notari Lluís Collar.

Quan Joan Roís de Liori va ser nomenat ambaixador dels Reis Catòlics en el regne de Nàpols, la Santa Seu, Gènova i Venècia, es va traslladar a Itàlia on va viure tres anys en la ciutat de Nàpols, i llavors va ser quan es va posar al servei del rei Ferrante de Nàpols. Al seu servei vivia i treballava un criat musulmà, anomenat Peneret, qui ajudava als atzemblers i al cuiner, també sabem que va tindre com a servidor al gran cosmògraf català, Jaume Ferrer de Blanes; en les seues ambaixades utilitzava dos atzemblers amb les seues bèsties de càrrega, necessàries per a transportar el pesat equipatge de l'ambaixador. Pel fa al servei domèstic, al testament de Joan Roís de Liori, es contenen els noms de sis servidors, entre servents i criats, mes altres tres criades, una de les quals, Castellana de Vilaragut, era familiar de Beatriu de Montcada. Així mateix, també coneixem l'existència de dos esclaus negres; un esclau negre anomenat Joan va viure amb els seus senyors, i fins i tot, apareix vint-i-quatre anys després en el testament de Beatriu de Montcada, llavors apareix com un llibert, casat i amb fills, als quals na Beatriu va donar unes terres que tenia en la senyoria de Riba-roja.

En un segon apartat del nostre estudi sobre els vescomtes de Gallano, hem tractat sobre la vida pública del llinatge. Ja que, com a membres de l'estament militar, les seues vies naturals de participació eren les guerres de bàndols, les campanyes militars de la monarquia i la participació en les corts dels distints regnes dins del braç de l'estament militar. Pel que fa a la primera, les lluites de bàndols eren habituals entre els membres de la noblesa, tant pel que fa als regnes d'Aragó i València, com al de Sicília.

Així, l'almirall de Sicília, va participar tant en les campanyes de pacificació dels regnes de Sardènyia i Sicília, com en la guerra de bàndols que es va produir durant el regnat del rei Martí el Jove de Sicília i durant els anys de l'interregne, quan Sanç (I) Roís de Liori es va convertir en el cap de la facció nobiliària que defensava a la reina vicària, Blanca de Navarra, com a governadora del regne de Sicília, davant de l'ambició del mestre justicier, Bernat de Cabrera i els nobles de la seua facció, que li volien arrabassar el poder. Així mateix, una volta Ferran d'Antequera va ser declarat rei de la Corona d'Aragó, va instaurar en el regne sícul un nou règim virregnal. Encara que Sanç (I) Roís de Liori, formava part de la nova cort virregnal, ja no tenia el poder ni la

preponderància d'abans; tampoc va consentir amb l'usurpació de les seues prerrogatives com a almirall del regne, però tot va se en va, ja que el Magnànim només va consentir que conservara la jurisdicció sobre les causes marítimes, traient-li la resta de les jurisdiccions civil i mercantil en favor dels virreis.

Així mateix, pel que fa a l'activitat parlamentaria del llinatge, el I vescomte de Gallano va participar en els parlaments tant del regne de Sicília com del regne de València. Així mateix, quan el II vescomte de Gallano va ser major d'edat, també va participar en les corts del regne de València, militant sempre en la facció nobiliària més afí als interessos dels grans barons del regne, sobretot en aquelles qüestions tendents a refermar, tant el poder de la noblesa com el control que exercien sobre el seus vassalls, i també en la demanda d'una major participació de la noblesa baronial en les institucions del regne¹⁵⁸⁷.

D'altra banda, pel que fa a la participació del llinatge en les campanyes de la monarquia, tant el vescomte de Gallano com el seu fill Joan Roís de Liori, van participar en moltes de les campanyes de la monarquia, encara que fora de manera esporàdica. Així mateix, el vescomte va participar en la guerra entre Castella i la Corona d'Aragó, amb el seu fill va participar en el conflicte del rei Joan II amb la generalitat de Catalunya, en la subsegüent sublevació de Jaume d'Aragó en la baronia d'Arenós. Així mateix, Joan Roís de Liori va participar també en la guerra de Granada seguint el seu rei. De totes aquestes campanyes no van traure cap benefici personal, ni per a ells ni per al seu llinatge. Ja que no van dedicar-se a la professió militar, tal com sí ho van fer altres membres de l'estament militar, i per tant, no van comptar amb els beneficis que aquesta activitat els podia comportar¹⁵⁸⁸, ja que estaven obligats a participar a favor de la monarquia per ser membres de l'estament militar, i tenien que seguir l'exèrcit reial pel dret d'host i cavalcada. L'única actuació fora d'allò que era més comú a tot l'estament militar, van ser les ambaixades de Joan Roís de Liori. Aquest es va iniciar en la diplomàcia, com a ambaixador de les corts valencianes davant del rei Ferran el Catòlic; quan es va entrevistar amb el rei, comunicant-li la petició de les corts valencianes de suspendre l'aplicació de la nova inquisició, la qual per ordre reial s'havia implantat en el regne de València; tanmateix aquesta abaixada va ser en va, i les corts van haver de renunciar a les seues pretensions. A partir d'aquest primer contacte, Ferran el Catòlic el

¹⁵⁸⁷ Vid. l'obra de LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza y poder político en el Reino de Valencia (1416-1446)*, València, pp. 345-355

¹⁵⁸⁸ En la obra de SÁIZ SERRANO, Jorge. (2008): *Cavalleros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*, València. Hi ha un apèndix on apareixen els llinatges valencians que van participar en les campanyes militars del Magnànim i els beneficis que hi van aconseguir.

va escollir per a solucionar un problema molt delicat de la més alta política de l'estat. Joan de Gallano, com es coneixia llavors, va ser enviat juntament amb Iñigo López de Mendoza, comte de Tendilla, per tal de fer de mitjancers en el conflicte que afectava al Sant Pare i als barons napolitans amb el rei Ferrante de Nàpols i el seu fill Alfons, duc de Calàbria. Conflicte que posava en perill la pau en la península italiana, i que es va solucionar amb la signatura d'una pau entre les parts, mentre que els dos ambaixadors dels Reis Catòlics quedaven com a garants de l'acord aconseguit. Tanmateix, el duc de Calàbria no va respectar l'acord, i per això els Reis Catòlics van retirar el suport als seus parents napolitans. Davant d'aquest fet, Ferrante de Nàpols va enviar Joan Roís de Liori en una ambaixada als Reis Catòlics per buscar una solució, que passava pel matrimoni entre les dues cases reials, cosa que el rei Ferran el Catòlic va refusar, i mentre tornava de la cort reial a Nàpols, Joan Roís de Liori va morir, sense poder completar la seua tasca.

Ens ha semblat interessant en aquest punt, tractar sobre la influència de la Itàlia renaixentista sobre Joan Roís de Liori, influència que va ser notòria, si ens fixem en la quantitat i la qualitat de la seua biblioteca, ja que tenia més de vint-i-cinc obres, escrites en diverses llengües, que tractaven sobre temes diversos; també en la seua vestimenta, doncs disposava més de setze vestits diferents, amb tot tipus de complements, ricament elaborats i de modes diverses; i així mateix comptava amb una quantitat de joies i altres objectes de luxe aclaparadora, i entre els quals hi havia fins i tot obres d'art.

En un tercer apartat sobre els vescomtes de Gallano, hem abordat les bases econòmiques sobre les quals el llinatge fonamentava la seua fortuna i el seu poder. L'origen del patrimoni del llinatge Liori va ser la donació de la senyoria de Betxí, per part del governador d'Aragó al seu fill Sanç (I) Roís de Liori. Aquest gràcies als seus serveis, tant militars com financers als reis Martí de Sicília i Martí l'Humà, va ser recompensat amb diverses senyories, i altres rendes del regne de Sicília. De manera que Sanç (I) Roís de Liori, va arribar a formar un gran patrimoni en el regne de Sicília, consistent en les senyories de Capizzi i Mistretta, més la senyoria de Gallano, juntament amb el títol de vescomte de Gallano. Finalment, el rei de Sicília va nomenar Sanç (I) Roís de Liori almirall del regne, amb un salari de 600 unces anuals. Amb aquest nomenament Sanç (I) Roís de Liori s'encarregava de dirigir l'armada del regne, i tenia moltes altres atribucions sobre la pirateria, el comerç, la pesca, i sobre la jurisdicció civil i mercantil dels súbdits estrangers; aquest era un dels principals càrrecs del regne, que també era de caràcter vitalici, al igual que les capitànies dels castells de Mineo i

Motta Sant'Anastasia. L'almirall de Sicília es va enfrontar amb Bernat de Cabrera per la possessió de la senyoria de Chiaramonte, però al sentir-se arraconats per la política de la nova monarquia, tots dos personatges van decidir arribar a un acord i van signar la pau entre els dos llinatges. Així mateix, l'almirall de Sicília també va comprar senyories fora del regne de Sicília, en el regne de València va comprar a, la seua sogra, Ramoneta de Centelles, la senyoria de Riba-roja, i en el regne d'Aragó, va comprar la senyoria de Cetina, la qual va vendre per descarregar de censals les senyories de Betxí i Riba-roja.

Pel que fa al II vescomte de Gallano, a causa dels conflictes que va tindre amb els vassalls de seues senyories sicilianes de Capizzi i Mistretta, i amb la seua expropiació i reintegració al reial patrimoni de Sicília, feta pel Magnànim, van decidir retornar al regne de València. Per la qual cosa, va bescanviar amb el rei Alfons V, el vescomtat de Gallano per les valls de Seta i Travadell, situades en el regne de València. Posteriorment, el rei Joan II va reintegrar les senyories de Mistretta i Capizzi a Joan Roís de Liori, per a ser definitivament incorporades al reial patrimoni per Ferran el Catòlic, quan va aprovar les constitucions del regne de Sicília.

Amb el bescanvi de la senyoria de Gallano per les valls de Seta i Travadell, tot el patrimoni dels vescomtes quedava reunit ara en el regne de València. Una cosa semblant va fer en 1502, la duquesa de Gandia, Maria Enríquez, quan va vendre totes les senyories que tenia el llinatge Borja en el regne de Nàpols, per amb aquests diners, comprar-li al llinatge Cardona, la senyoria del Real i les altres alqueries de l'horta de Gandia¹⁵⁸⁹.

El patrimoni del llinatge Liori en el regne de València constava de tres senyories: Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell, totes elles eren de poblament mixt, amb una població majoritàriament mudèjar, i amb una minoria cristiana. La senyoria més valuosa era la de Riba-roja, després estava la de Betxí i finalment les valls de Seta i Travadell. La composició de les rendes era la habitual en quasi totes les senyories; les rendes que gravaven la producció agrícola, com eren el terç-delme, els censos emfitèutics i les particions de fruits; els impostos sobre les persones i les comunitats, com el besant, l'almagram, el morabatí, la cena, les sofres o jornals; també els drets privatis del senyor, corresponent a l'aprofitament de tots els recursos naturals de les senyories, i l'explotació de les activitats transformadores, els anomenats monopolis senyoriais; els impostos sobre les activitats artesanals i el comerç; i els impostos

¹⁵⁸⁹ PASTOR ZAPATA, José Luis. (1984): "Censales y propiedad feudal: El Real de Gandía, 1407-1550." *En la España medieval*, nº 4, pp. 735-766.

derivats de l'exercici de la justícia senyorial. En aquest cas el senyor gaudia del mixt i mer imperi sobre les seues senyories, per la qual cosa cobrava les multes, calònies, emoluments i esdeveniments; finalment, l'existència de la emfiteusi, feia que el senyor disposara a més, dels drets de lluïme i fadiga sobre les propietats emfitèutiques. En conjunt, hi havia una clara discriminació cap als vassalls mudèjars, que pagaven moltes mes rendes que els seus veïns cristians, ja que pagaven impostos específics com el morabatí, l'almagram i les sofres, i a més les particions de les collites eren molt més altes que les dels vassalls cristians. Per la qual, cosa al senyors els interessava més tindre vassalls musulmans que no cristians, i fomentaven l'immigració de mudèjars a les seues senyories, mentre que tractaven de dificultar l'emigració dels seus vassalls.

L'estancament de les rendes senyorials va ser general en tota la Corona d'Aragó al llarg de la baixa Edat Mitjana. Així, mentre que les rendes ordinàries eren invariables o inferiors, en canvi les necessitats de diners per part de la noblesa no paraven d'augmentar¹⁵⁹⁰. Pel que fa a la gestió del patrimoni del llinatge Liori, veiem com durant el segle XV, les rendes ordinàries del seu patrimoni restaven invariables o disminuïen un poc. Ja que només era possible apujar-les emprant unes inversions molt costoses, que no tots els senyors es poden permetre. Aquest va ser el cas dels senyors de Ribarroja, Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, que van invertir molts diners en la seua senyoria, reparant i construint nous equipaments, amb la intenció d'arrendar-ho després i augmentar així les rendes ordinàries de la senyoria. Gràcies a aquesta política, les rendes ordinàries de Ribarroja al final del segle XV van augmentar un 33%.

La manera que el vescomte de Gallano tenia de gestionar el seu patrimoni, era amb la recollida directa de les rendes ordinàries, per part d'un agent senyorial, normalment l'alcaid o procurador del vescomte. Tanmateix en alguns casos, com en la senyoria de Betxí, el senyor arrendava les rendes de la senyoria per un període de entre tres i quatre anys, per un preu pactat, al voltant dels 11.000 i els 12.500 sous anuals.

Les maneres que tenien els senyors per incrementar les seues rendes, eren molt variades; en uns casos es dedicaven a la producció de productes agrícoles molt més valuosos, com la canyamel, l'arròs o la pansa; en altres casos es dedicaven a la producció artesanal i comercialització de diversos productes, com els ceràmics; i també a l'especialització en la ramaderia ovina. Tanmateix, quan les rendes ordinàries no donaven més de si, llavors els senyors demanaven ajuts i subsidis als seus vassalls¹⁵⁹¹; el

¹⁵⁹⁰

LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza ...* Op. cit., p. 118

¹⁵⁹¹

Ídem., p. 121

quals en un primer moment es feien en moments molt puntuals, com eren els casaments, les herències, o qualsevol acte fortuït, com el robatori dels béns mobles que va patir el vescomte; després aquests subsidis es van convertir en habituals. Així mateix molts senyors s'aprofitaven de les dificultats econòmiques que tenien els seus vassalls, per convertir-se en els seus creditors, i refermar així el domini que tenien sobre ells.

En el cas de la gestió del patrimoni del vescomte de Gallano, es va produir un conflicte pel que fa a l'administració del tutor, Juan (IV) Fernández de Heredia, qui tenia el deure de vetllar pel patrimoni del seu nebot, però que es va aprofitar de la tutela en benefici propi; ja que el tutor pagava les seues pròpies despeses amb les rendes de la senyoria de Riba-roja, que pertanyia al seu nebot. Així, quan el vescomte va ser major d'edat, va demanar comptes als hereus del seu tutor; ja que els furs permetien al menor, que una vegada fora major d'edat poguera reclamar els comptes de l'administració dels seus béns, al tutor, o als hereus del tutor¹⁵⁹². De fet, el vescomte va reclamar als hereus del seu oncle, les quantitats cobrades en excés en concepte del salari com a administrador de les senyories de Capizzi i Mistretta, i per la prestació del servei militar a la monarquia, que havia comptat tres vegades per damunt del seu valor. Igualment va ocórrer en altres casos del nostre estudi, com va ser el cas de Beatriu de Montcada i Vilaragut, la qual va ser denunciada per la seua filla, Joana Mateua de Requesens i Montcada, per no haver tingut cura del seu patrimoni; sobretot per no haver pagat durant vint-i-dos anys un censal que Bernat de Requesens li havia venut a Lluís Castellet, i que estava carregat sobre tots els seus béns, pagament que li reclamaven a Joana Mateua de Requesens com a hereua del seu pare. Aquesta va ser la causa per la qual Beatriu de Montcada va haver de vendre la senyoria de Riba-roja a la seua filla Joana Mateua de Requesens. Així mateix, també hem vist en el nostre estudi el cas de la reclamació que Lluís de Perellós, qui era l'hereu del seu pare, Ramon de Perellós, va fer contra el seu oncle, Gener Rabassa de Perellós, qui era el seu tutor, per l'administració dels fruits, rendes i emoluments de la senyoria de les valls de Seta i Travadell.

Així mateix, el vescomte de Gallano per extreure més rendiment del seu patrimoni, i augmentar així les quantitats recaptades amb les rendes ordinàries; es va dedicar a comercialitzar els excedents agrícoles de les seues senyories, i així mateix quant era necessari també comprava i venia els excedents als mateixos vassalls de les seues senyories; i fins i tot, els prestava diners, amb la qual cosa els convertia en

¹⁵⁹² ALABAU CALLE, José Antonio. (2009): "De tudors e curadors: Sucesiones, herencias y menores según la legislación foral valenciana. Una aproximación a su estudio.", *Saitabi*, nº 59, p. 270.

deutors; també treia beneficis de la jurisdicció, del mer i mixt imperi que exercia sobre els seus vassalls, cosa per la qual, li era tant necessària la defensa de l'alta jurisdicció sobre les seues senyories, com hem pogut comprovar.

Tanmateix, la gestió del patrimoni senyorial, no era el mateix que la gestió de la casa del senyor, aquesta darrera era molt més important i complexa, ja que el patrimoni només era una part, de vegades ni tant sols la part més important, en les finances dels senyors, i de tots llinatges i famílies en general, ja que molts barons i cavallers no en tenien d'heretats. De manera que, per tal d'equilibrar les seues finances, els nobles es dirigien al mercat de capitals; tant per a emprar diners, com per a prestar capitals a uns tercers. Així totes les quantitats excedentàries de capital s'invertien en diverses modalitats de préstecs, el *mutuum*, la comanda i dipòsit, la cessió de drets i accions, però sobretot, s'invertien en la compra de violaris i censals, ja fora a les institucions públiques, municipis i administracions dels diferents territoris, com a les persones particulars, sobretot a altres nobles. En alguns casos els rendiment de les inversions en censals eren més importants que les rendes ordinàries que s'extreien de les senyories, en tot cas eren un important complement de les primeres. Ja que la noblesa, al igual que la resta de la societat de l'època, estava immersa en l'anomenada societat del censal, i així mateix utilitzaven els moderns instruments financers de l'època, com eren les taules de canvi, i les lletres de canvi. Així, a mitjan segle XV la noblesa acaparava la major part dels censals que venien les institucions públiques, seguits de molt lluny pels ciutadans¹⁵⁹³.

En el nostre estudi els vescomtes de Gallano, i els senyors de Riba-roja, es dediquen plenament al mercat de capitals, en uns casos demanant diners, i en altres, la majoria, com a inversors utilitzant totes les modalitats de crèdit. Així, per exemple en el cas de Joana Mateua de Requesens, resulta que el rendiment dels censals que tenia carregats sobre la seua senyoria de Riba-roja (16.320 sous 4 diners), eren més de la meitat del valor de les rendes ordinàries que produïa la senyoria (30.300 sous).

Finalment, en el nostre estudi hem pogut comprovar com ha segut la natura la que ha anat modificant la història del llinatge. Així, la mort prematura de Ramoneta de Centelles i Sanç (I) Roís de Liori va impedir l'arrelament del llinatge en el regne de Sicília; així mateix, la mort primer de Joana i després de Francina Centelles, van impedir que el llinatge es desenvolupara, i que s'enfortira l'aliança amb Pere de Centelles; la mort prematura de Joan Roís de Liori va deixar el llinatge sense l'hereu

¹⁵⁹³ LÓPEZ RODRÍGUEZ, Carlos. (2005): *Nobleza ...* Op. cit., p. 128

natural; així mateix, la mort del vescomte de Gallano, seguida de la mort de la vescomtessa, van acabar definitivament amb el llinatge; ja que no només van sobreviure les dues filles legítimes del matrimoni de Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada.

Finalment, en el nostre estudi hem parlat d'aquestes descendents del llinatge. La filla major, Isabel, havia estat compromesa pel seu pare amb Alfons de Cardona, amb qui es va casar quan va complir els catorze anys d'edat, amb el consentiment del vescomte de Gallano, i sembla que sense el consentiment de la seua mare, Beatriu de Montcada, amb la que estava enfrontada a causa de la propietat de Riba-roja. Amb aquest casament, Isabel va entrar a formar part del llinatge Cardona, el qual era un dels principals llinatges del regne de València, descendent dels vescomtes de Cardona en el principat de Catalunya, i del duc reial de Gandia Alfons el Vell. Alfons de Cardona era l'hereu del llinatge, per la qual cosa en el moment del matrimoni va rebre del seu pare, Joan de Cardona, la senyoria de les valls de Guadalest i Confrides, i la promesa de rebre la resta del patrimoni del llinatge a la mort del seu pare, tal com així va ocórrer. Tanmateix, el més important que aportava la núvia, no era la dot, sinó que ella era la veritable pubilla del llinatge Liori, ja que en el testament del vescomte de Gallano va ser declarada hereua universal, i d'aquesta manera havia de transmetre el patrimoni del llinatge al seu fill primogènit, amb el nom, cognoms i armes del llinatge. Clàusula que ella mateixa va ratificar en el seu propi testament, consumant d'aquesta manera el traspàs del patrimoni dels Liori al llinatge Cardona.

El nou matrimoni va anar a viure amb el llinatge Cardona, al palau que tenien en la ciutat de València, en la parròquia de Sant Esteve, i també a la casa senyorial de l'alqueria del Real de Gandia, almenys fins que aquesta alqueria va ser venuda a Maria Enríquez. Des del mateix moment del matrimoni amb Alfons de Cardona, aquest es va posar al davant de la gestió del seu patrimoni, i després de la mort dels vescomtes de Gallano, també va gestionar el patrimoni de la seua esposa.

Com hem pogut veure, una de les qüestions principals que s'ha plantejat en aquest treball sobre el llinatge Liori, ha estat la transmissió del patrimoni del llinatge, i les disputes que dita transmissió va ocasionar. Per tal de comprendre millor aquestes disputes hem de tindre en compte que les herències s'acceptaven per part dels hereus a benefici d'inventari. L'avantatge del benefici d'inventari era evident quan s'heretaven més deutes que béns, ja que permetia pagar els deutes només amb els béns de l'herència, quedant estalvis els béns que posseïa l'hereu abans de l'acceptació de l'herència. Per la qual cosa, després de la lectura de cada testament, l'hereu, o en el seu

cas el tutor, demanava la redacció de l'inventari dels béns de la herència del difunt. En el dit inventari s'havien d'anotar una llista dels béns pertanyents al difunt, així com també una altra llista de tots els deutes i totes les càrregues hereditàries, amb indicació del seu import. Un cop validat l'inventari per un notari, es produirà la separació dels patrimonis de l'hereu i l'herència, amb la consegüent limitació de la responsabilitat de l'hereu. Amb aquest sistema els hereus intentaven demostrar que no hi havien suficients béns en l'herència per a pagar als tots els creditors del difunt.

És per aquesta causa que s'han conservat els inventaris dels béns que apareixen en el nostre estudi: l'inventari dels béns de l'almirall de Sicília; el de Joan Torrelles, espòs de Caterina de Liori; el de Joan Roís de Liori; i finalment l'inventari del vescomte de Gallano. Així, l'acceptació de l'herència del vescomte de Gallano per part de la seua neta Isabel Roís de Liori, va comportar un plet amb la comtessa d'Oliva¹⁵⁹⁴, en el qual, aquesta va acusar a Isabel i a Alfons de Cardona d'haver robat els diners del vescomte. Malgrat que Isabel va aportar tant l'inventari dels béns del vescomte de Gallano, com les despeses ocasionades pel seu funeral, va ser condemnada a pagar el deute que tenia amb la comtessa. Cosa per la qual, Isabel va fer un segon inventari, que era més be un complement de l'anterior, en el que es recollien tots els béns pertanyents al difunt vescomte, així com totes les despeses ocasionades pel seu funeral i pel compliment del seu testament. En el que Isabel demostrava com les despeses havien superat de molt el valor dels béns de l'herència. Així mateix, en el segon inventari s'especificaven els béns que li corresponien a Isabel com a hereua del llinatge, que eren els béns que pertanyien al vincle creat per l'almirall de Sicília, i que eren les senyories de Betxí, les valls de Seta i Travadell (per la permuta amb el vescomtat de Gallano), les senyories de Ribarroja (llavors en poder de Joana Mateua de Requesens i Montcada), i les senyories de Capizzi i Mistretta (les quals havien estat incorporades al reial patrimoni del regne de Sicília). De la mateixa manera va ocórrer en la resta de les herències que s'havien acceptat a benefici d'inventari. Així, es van produir els mateixos plets a causa de la herència del difunt Joan Roís de Liori, entre la seua vídua Beatriu de Montcada i els creditors del difunt.

Generalment a l'interior dels llinatges es produïen els plets que enfrontaven els membres de la mateixa família, ja fora per les herències o per l'administració que els tutors n'havien fet d'elles. Aquest plets eren els principals factors disgregatius de la

¹⁵⁹⁴ MESADO GIMENO, Xavier i NEBOT GARCIA, Ferran. (2010): *El Palau-castell de Betxí, l'inventari d'en Sanç Roís de Liori vescomte de Gallano*, Betxí, pp. 51-54

cohesió interna dels llinatges, ja que enfrontaven i separaven als seus membres entre ells. Conflictes que també es podien solucionar per la via d'un l'acord entre les parts. Com va ser el cas entre el vescomte de Gallano i els successors del seu oncle, en aquest cas per mitjà d'una sentència arbitral dels àrbitres Pere de Cabanyelles i Garcia de Heredia. Quan no hi havia acord entre les parts, llavors es produïen els plets. Així mateix, també s'intentava posar pau entre pares i fills, i entre els mateixos germans. Per exemple, Beatriu de Montcada, en el seu testament manava que li fora pagat qualsevol deute que tinguera amb la seua filla Joana Mateua de Requesens i també li demanava que la perdonara, de la mateixa manera que ella l'havia perdonat, “de qualsevol plets, qüestions e diferències, processos e causes, y qualsevol malencomés que entre mi y aquella sien stades en dies passats”, també pregava per a que no hi hagueren conflictes entre les seues filles, Joana Mateua i Hipòlita, “pregue y encarregue molt carament a les dites filles mies, per lo amor e obediència filial a que·n són tengudes y obligades, vixquen en pau, repòs e tranquil·litat com a bones germanes”.

Com hem vist, un altre problema ocasionat per la transmissió del patrimoni del llinatge Liori, va ser el plet sobre la propietat de la baronia de Riba-roja. El qual també és una mostra de la importància que per a la noblesa representava ser propietaris d'una senyoria. L'origen del conflicte era, que Joan Roís de Liori havia venut a Beatriu de Montcada la senyoria de Riba-roja, senyoria que formava part del vincle instaurat per l'almirall de Sicília; per la qual cosa el vescomte de Gallano, una volta que el seu fill havia mort, va revocar la donació *inter vivos* que li havia fet al seu fill; i després va fer donació *inter vivos* de la senyoria de Riba-roja a la seua neta Isabel, que havia estat declarada hereua del llinatge. Com que Alfons de Cardona i Isabel Roís de Liori d'una part, i Beatriu de Montcada, i les seues filles i gendres, Joana Mateua de Requesens i Galceran de Requesens, i Hipòlita Roís de Liori i Lluís de Requesens i Joan de Soler, de l'altra part, no van arribar a cap acord, llavors es va iniciar el plet. Procés que va durar molts anys, enfrontant primer a Isabel Roís de Liori amb sa mare Beatriu de Montcada, i després als seus respectius hereus, i que no es va resoldre fins a mitjans dels segle XVI, a favor de Sanç de Cardona i Roís de Liori, l'hereu d'Isabel.

La darrera descendent del llinatge Liori va ser Hipòlita Roís de Liori, la vida de qual es prou coneguda, gràcies al ric epistolari que va deixar. Hipòlita va heretar el creix de la seua àvia, Beatriu de Mur, que va formar part de la seua dot, la resta van ser aportats per la seua mare, amb la casa que tenia als afores de la ciutat de València, més altres diners en censals, que formaven la part principal de la dot. L'elecció del nuvi, en

aquest matrimoni de conveniència, va ser un clar cas d'endogàmia familiar, ja que Lluís de Requesens i Joan de Soler, era el pare de Galceran de Requesens i Cardona, marit de Joana Mateua de Requesens i Montcada, la seua germanastra. Així, la germana major estava casada amb el fill, mentre que la germana menor es va casar amb el pare. Amb aquest matrimoni, Hipòlita Roís de Liori es va integrar en el llinatge Requesens, i se'n va anar a viure al principat de Catalunya, a la senyoria de Molins de Rei i al Palau menor de Barcelona.

Aquests casos d'endogàmia familiar eren molt més freqüents dins de la noblesa catalana que no en la valència, cosa que hem pogut comprovar en el nostre estudi. Sense anar mes lluny, dins del mateix llinatge Requesens, en ser el cas del matrimoni entre Joana Mateua de Requesens i Montcada amb Galceran de Requesens i Cardona, que era fill d'un nebot del seu pare, Bernat de Requesens i Santacoloma, i per tant els nuvis tenien un tercer grau de consanguinitat. Així mateix, el segon marit de Joana Mateua de Requesens, Lluís Margarit de Requesens, també tenia el mateix grau de consanguinitat que el primer marit, ja que era fill d'una neboda del seu pare. Així mateix en el testament de Lluís de Requesens i Joan de Soler, s'especificava que la seua filla Estefania de Requesens i Roís de Liori, la veritable pubilla del llinatge, havia de casar-se amb un Requesens, tanmateix en aquest cas el testament no es va complir i Estefania es va casar amb Juan de Zúñiga y Avellaneda. Un cas similar d'endogàmia familiar l'hem trobat en el llinatge Montcada que eren barons d'Aitona, en el matrimoni entre la pubilla del llinatge, Orfersina de Montcada i Ribelles, amb el seu cosí germà Mateu Florimon de Montcada i Vilaragut, senyor de Vilamarxant i Castellnou, i després baró consort d'Aitona. Així mateix en el matrimoni entre Brianda de Mur, que era la pubilla del llinatge, amb el seu cosí germà Nicolau Carroç d'Arbòrea, que era fill de la seua tia Beatriu. Tots aquests matrimonis entre parents es feien per a que el patrimoni familiar no isquera fora del llinatge i l'heretara una altra branca del mateix.

Així mateix, cal destacar els contactes familiars que hi havia entre les distintes branques d'un mateix, llinatge, com els Fernández de Heredia amb el nostre llinatge Liori, i amb el llinatge Liori del Racó d'Ademús que estava sota el seu patrocini; també els contactes entre les distintes branques dels llinatges Montcada, Mur, Cardona i Requesens. Un altra característica que hem pogut constatar en el nostre estudi sobre la noblesa de la Corona d'Aragó, ha estat la forta relació de parentiu existent entre els llinatges de l'estament militar dels diferents territoris de la corona. Així, el llinatge Liori, des del segle XIII fins al XV, es va barrejar amb llinatges del regne d'Aragó, com

els Tovía, Varea, Heredia, Sánchez Muñoz, Marcilla, Zapata, Jiménez de Urrea i Fernández de Heredia; així mateix ho va fer amb llinatges del regne de València, com els Roís de Castellblanch, Entença, Montagut, Romaní, Centelles, Montcada, Sentllir, Torrelles i Cardona; també amb llinatges del principat de Catalunya, com els Santa Pau, Queralt, Mur, Margarit i Requesens. Amb la qual cosa, queda patent que no hi havia diferències territorials pel que feia als territoris ibèrics de la Corona d'Aragó a l'hora de concertar aliances matrimonials entre els membres de la noblesa. Cosa que també hem pogut constatar amb altres llinatges dels territoris italians de la corona, malgrat que només hem vist un enllaç entre llinatges ibèrics i italians, el cas de Caterina Fernández de Heredia amb el donzell sicilià Antonio Dansuso. Així mateix molts llinatges baronials de la Corona d'Aragó es van establir en els regnes de Sicília i Sardenya, i també en el de Nàpols, on es van instal·lar branques secundàries dels principals llinatges; com hem vist en els casos de les branques sicilianes dels Cabrera, comtes de Mòdica; els Montcada, barons d'Augusta; els Requesens, barons de Pantellaria; els Cardona comtes de Colisano; i també en els altres regnes com el cas del llinatge Carroç, senyors de Quirra i els Carroç d'Arborea, senyors de Terranova, que es van instal·lar en el regne de Sardenya, o el cas del llinatge Pròxita que eren comtes d'Aversa i el llinatge Requesens que eren comtes de Trivento i Avelino, en el regne de Nàpols.

L'única excepció en el nostre estudi, sobre la relació entre els llinatges que formaven part de la mateixa corona, ha estat l'enllaç entre Joan de Cardona i Maria Fajardo, que era germana de Pedro Fajardo, *adelantado* de Múrcia, però aquest es un cas un poc distint, ja que entre la noblesa baronial es solien concertar enllaços amb els membres d'altres nobleses de similar categoria, encara que pertangueren a altres regnes, en el cas que en el seu entorn no hi hagueren candidats que foren adequats¹⁵⁹⁵, o per motius d'aliança política, com va ser el cas. Així, a partir de l'entronització de la dinastia Trastámara comencen a introduir-se nous llinatges nobles des del regne de Castella, i fins i tot des dels regnes de Navarra i Portugal, com els Gómez de Sandoval, Mendoza, o Guitiérrez de Cardenas¹⁵⁹⁶, o el llinatge Enríquez, que eren almiralls de Castella i cosins dels Reis Catòlics, llinatge que com hem vist va emparentar amb els

¹⁵⁹⁵ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2014): *Noblesa i poder polític al sud del regne de València. Segle XV (1458-1516)*, Alacant, Universidad de Alicante (tesi doctoral), p. 187. Idem. (2010): "Rentas y derechos señoriales de los Cardenas en sus dominios señoriales valencianos del Vinalopó (Elche, Crevillente y Aspe)", *Medievalismo. Revista de la Sociedad de Estudios Medievales*, nº 21, pp. 225-249

¹⁵⁹⁶ PONSODA LÓPEZ DE ATALAYA, Santiago. (2010): "Rentas y derechos señoriales de los Cardenas en sus dominios señoriales valencianos del Vinalopó (Elche, Crevillente y Aspe)", *Medievalismo. Revista de la Sociedad de Estudios Medievales*, nº 21, pp. 225-249

dos dels principals llinatges de la Corona d'Aragó, com eren els llinatges Cabrera i Borja.

Finalment en el nostre estudi hem pogut analitzar al llarg de la baixa Edat Mitjana les vivències d'un llinatge baronial de la Corona d'Aragó, el llinatge dels vescomtes de Gallano, anomenat Liori, o Roís de Liori, el qual formava part de l'elit social de l'estament militar, però no solament hem estudiat aquest llinatge, també hem estudiat els llinatges amb els que es va relacionar, uns d'ells eren llinatges del mateix grup social, el dels barons, com els llinatges Fernández de Heredia, Centelles, Mur, Montcada, Cardona i Requesens, amb els quals es van establir relacions d'aliança política amb els consegüents matrimonis acordats pels caps dels llinatges o pels tutors. Altres llinatges que eren de categoria inferior, estaven formats per cavallers, escuders i donzells, i eren els clients i els servidors del llinatge, aquest van ser els llinatges Castellà, Foixà, Agorreta, Heredia, Vallseguer, Montagut, Marcilla, Camanyes i Aguilar entre altres. Hem vist com el vescomte de Gallano va casar a Caterina la seua filla il·legítima amb el cavaller Joan Torrelles, senyor de Benissuera, i la va convertir en senyora de Carabona.

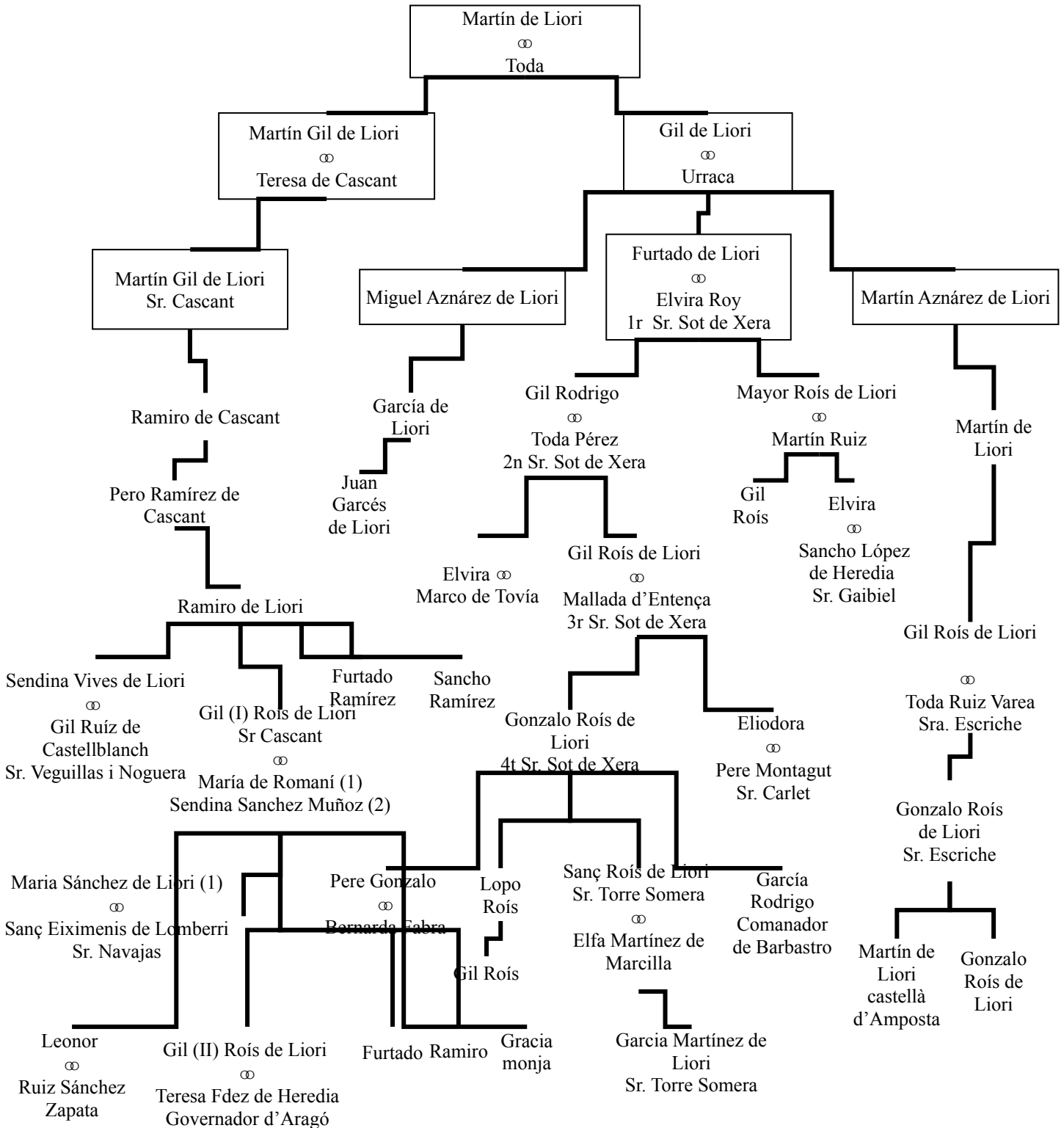
Hem vist també el comportament d'aquest llinatge pel que fa a les relacions familiars, funcionant com una família ampla, composta d'un nucli central format per la parella conjugal i els seus fills, tant legítims com il·legítims, al voltant del qual s'afegien els subordinats i els servidors del llinatge. També hem constatat l'existència d'unes corts senyorials que s'encarregaven de l'administració i del servei de la casa noble, en les quals formaven part del servei domèstic un nodrit grup d'esclaus negres, moda que es va anar consolidant al llarg del segle XV. Els membres del llinatge estaven units per un seguit de vincles, com eren el cognom, les armes, l'alberg o residència del llinatge, les capelles funeràries i les cerimònies, com els matrimonis i els funerals, però també hi havia una sèrie d'elements que eren disgregatius d'aquesta solidaritat, com els plets ocasionats per les herències i l'administració de les tuteles i curatures, que enfrontaven als membres del llinatge. Pel que fa a vida pública del llinatge hem vist com amb la nova dinastia Trastámara la noblesa baronial va ser relegada del poder per una nova noblesa de servei formada per cavallers, i com l'estament militar participava en les corts dels regnes i en les campanyes militars de la monarquia, i també en el servei diplomàtic. També hem pogut veure el canvi que es va produir en les bases econòmiques de la noblesa, passant del patrimoni senyorial com a font exclusiva dels ingressos del llinatge,

a la participació dels nobles en el mercat del crèdit censal, complementant d'aquesta manera els seus ingressos.

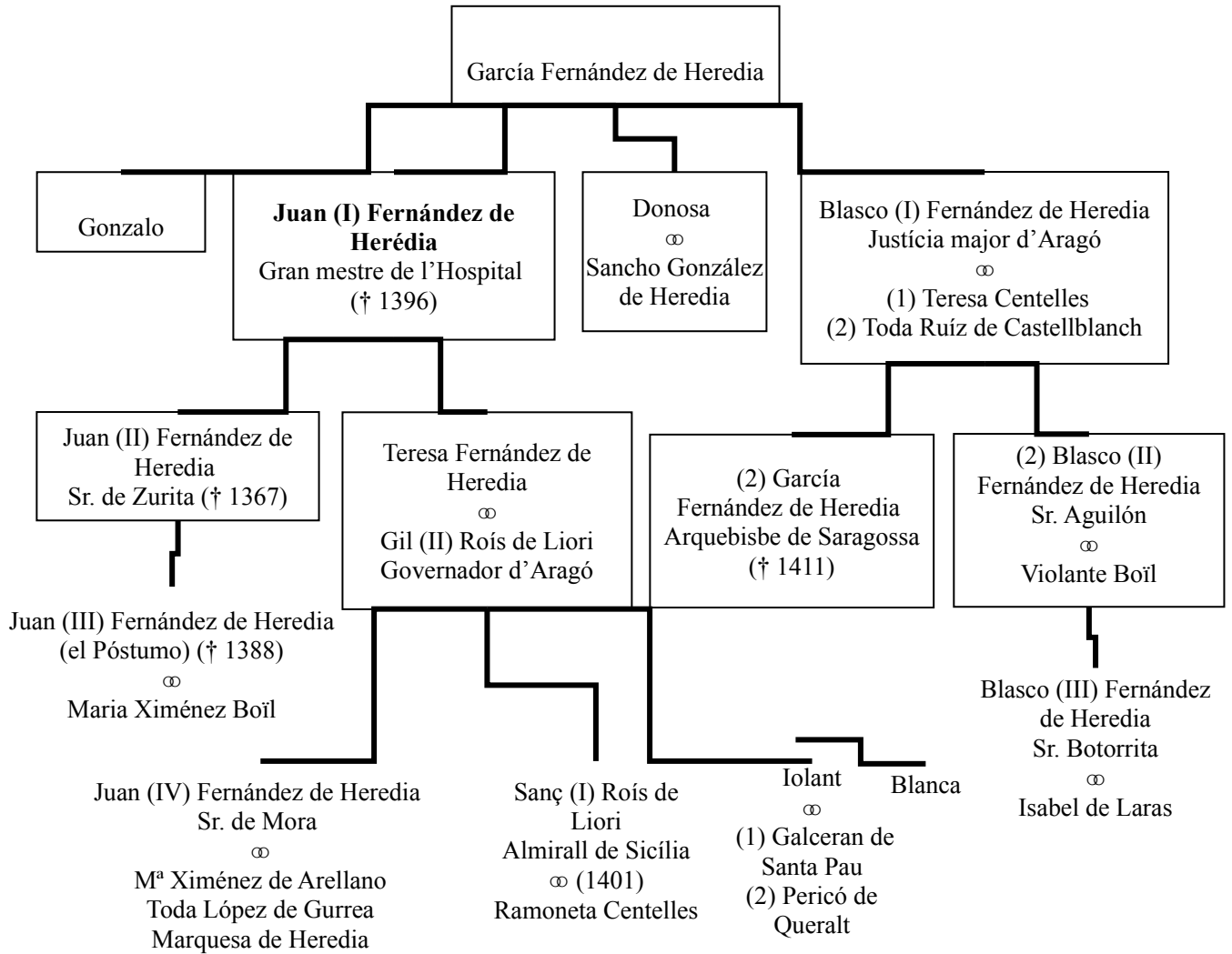
Finalment, hem vist com va ser la natura la que va anar modelant la vida dels llinatges, amb la mort i el naixement dels seus integrants, creant una nova branca, acabant amb uns llinatges i integrant-los en uns altres. En el nostre cas el llinatge dels vescomtes de Gallano, era una branca secundària que es va separar de la principal en la persona de l'almirall de Sicília, i quatre generacions més tard va desaparèixer, amb la mort del l'hereu natural, ja que al no tindre un hereu masculí, la pubilla del llinatge va transmetre el patrimoni amb el cognom i les armes del llinatge al seu fill primogènit, qui va afegir el patrimoni de la seua mare al patrimoni patern, unint tots dos llinatges en un de sol. D'aquesta manera acaba la història dels vescomtes de Gallano, i comença una història nova, la dels marquesos de Guadalest.

8 GENEALOGIES

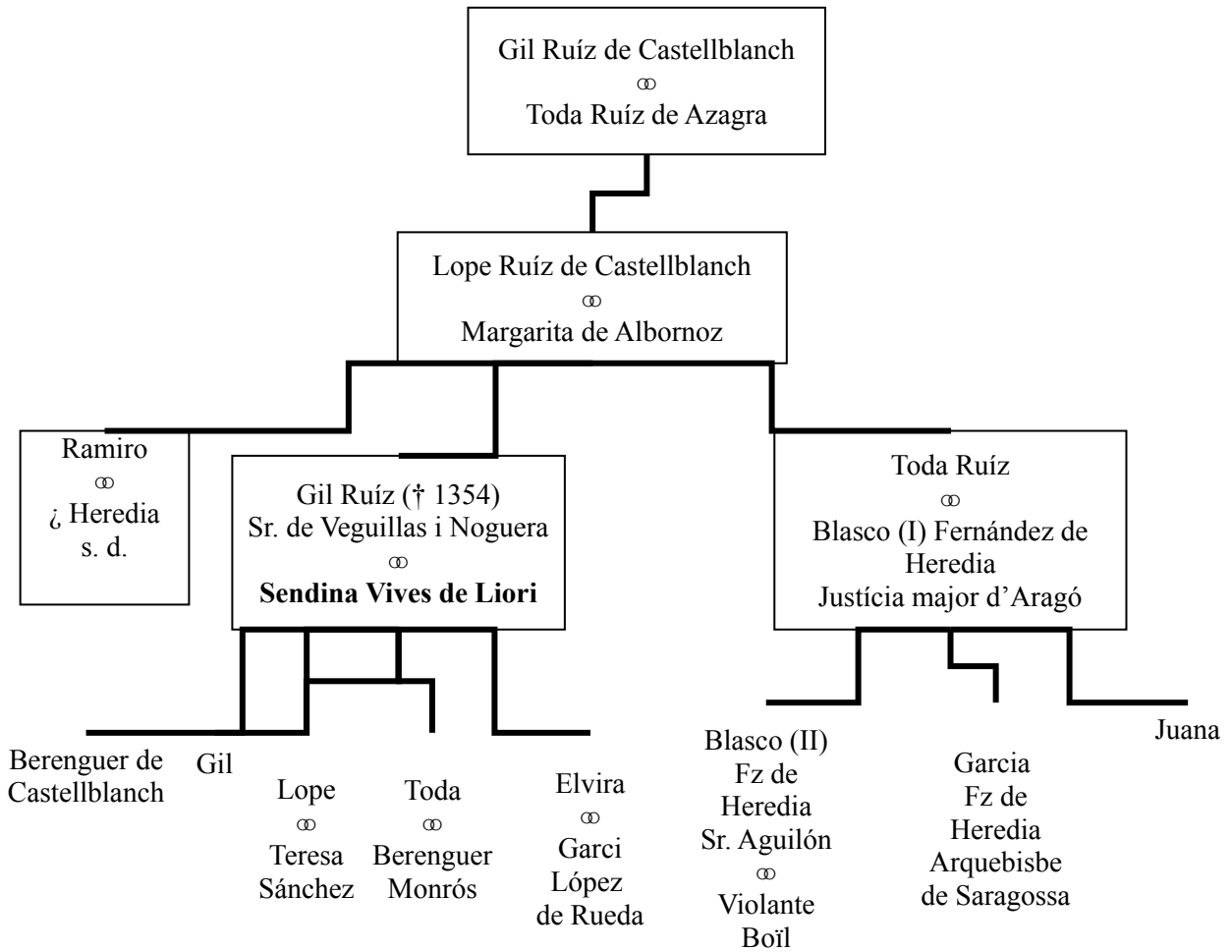
LLINATGE LIORI. SEGLES XII-XIII

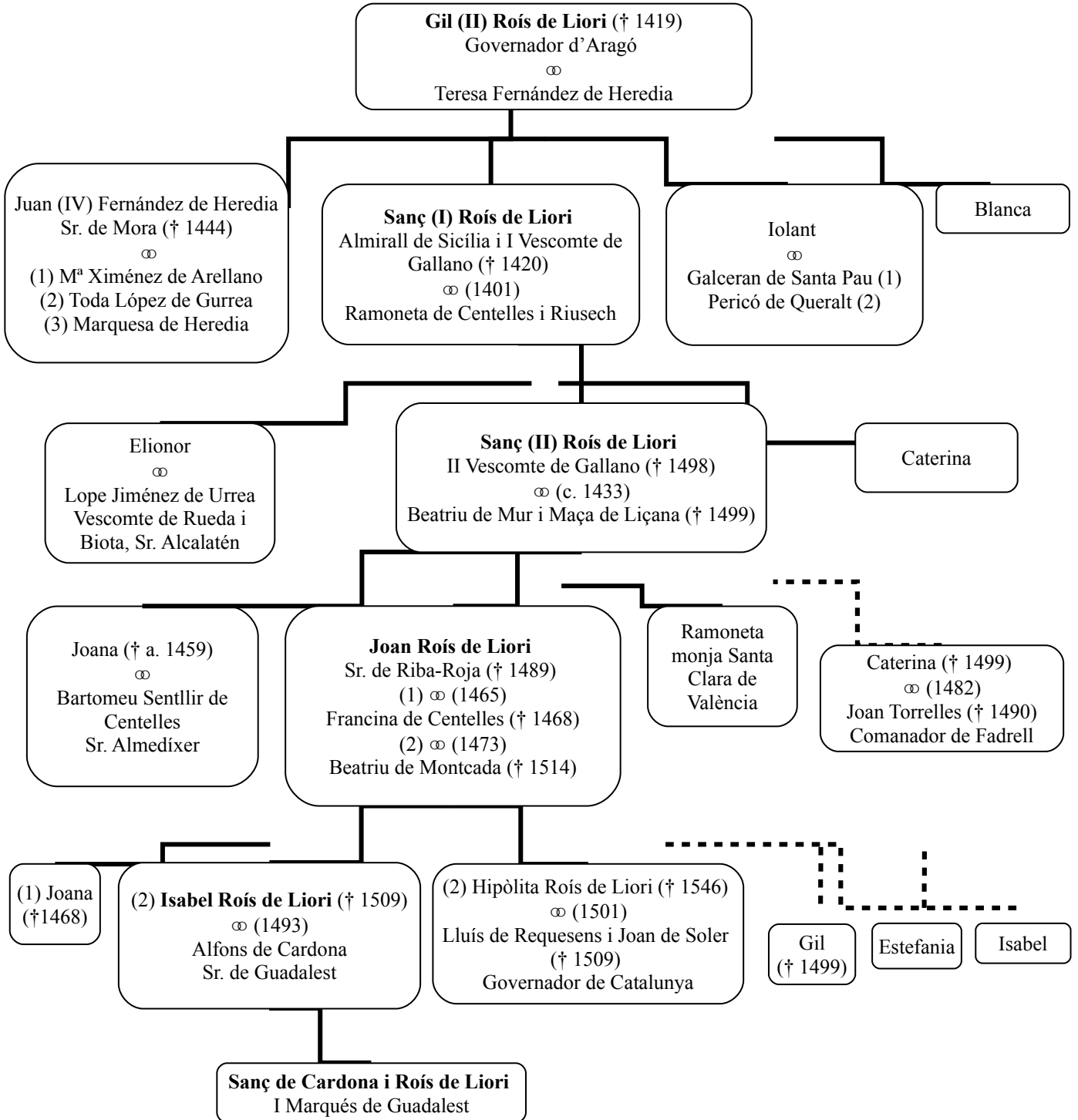
LLINATGE FERNÁNDEZ DE HEREDIA

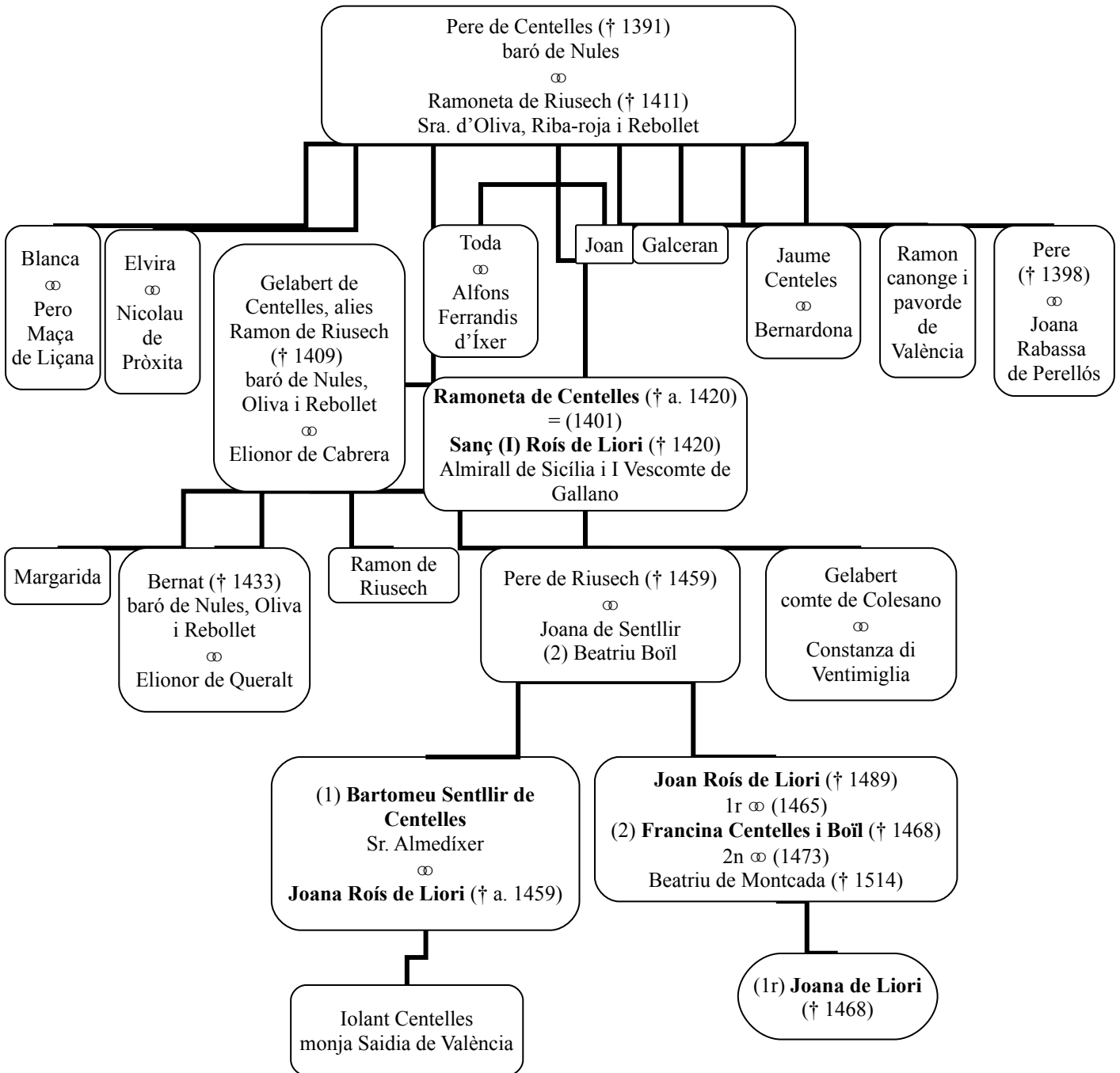
LINATGE CASTELLBLANCH

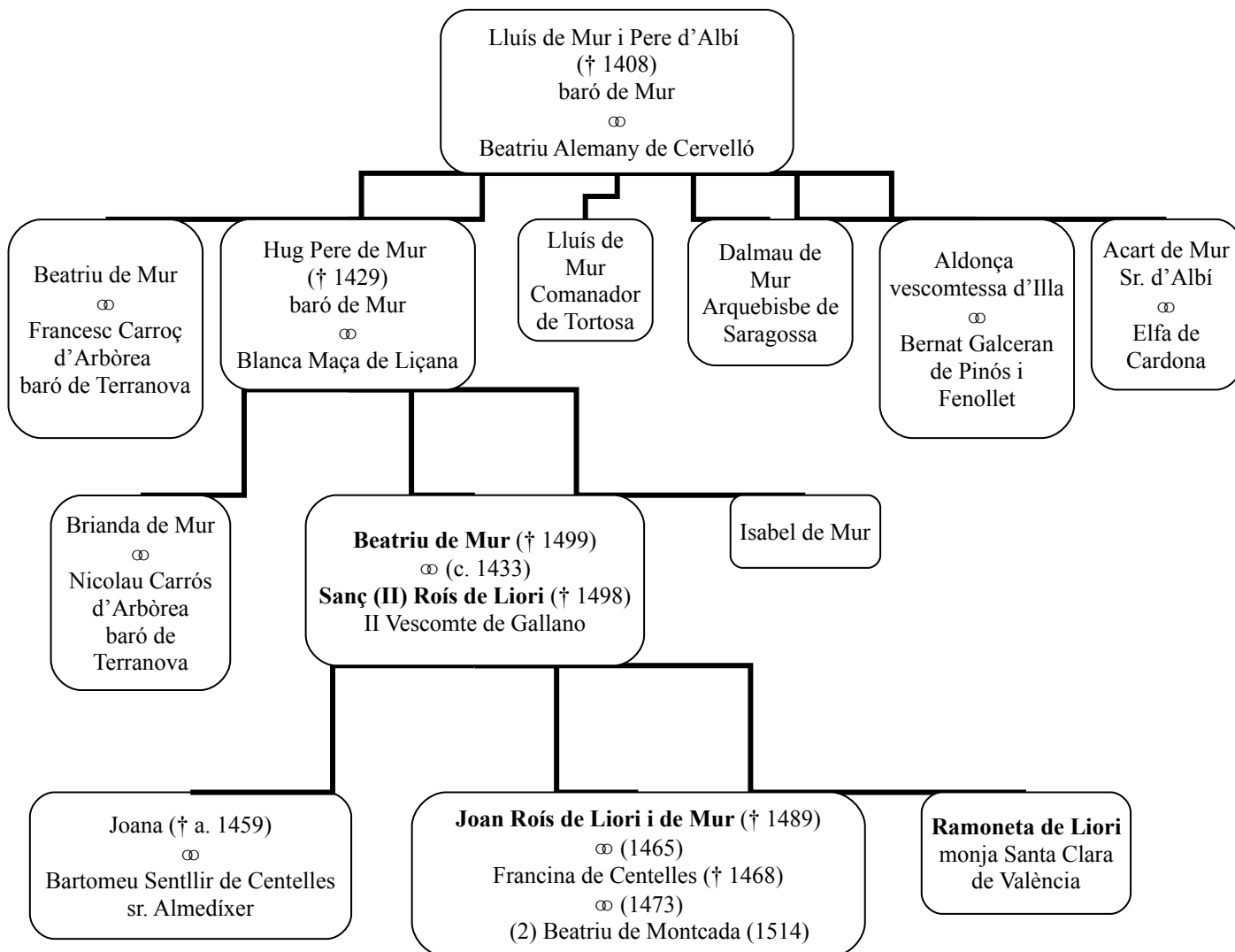
EL LLINATGE DELS VESCOMTES DE GALLANO

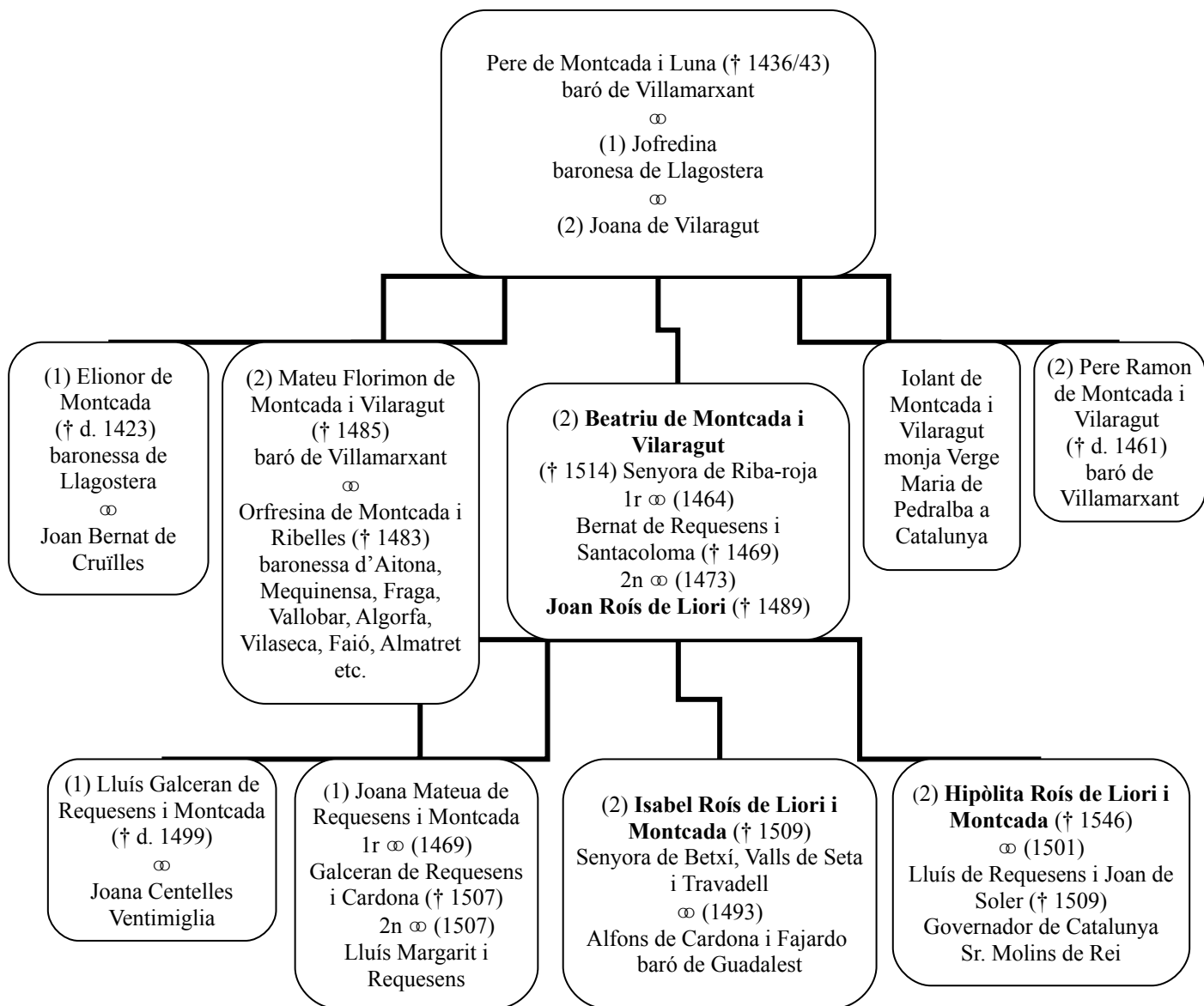
LLINATGE CENTELLES

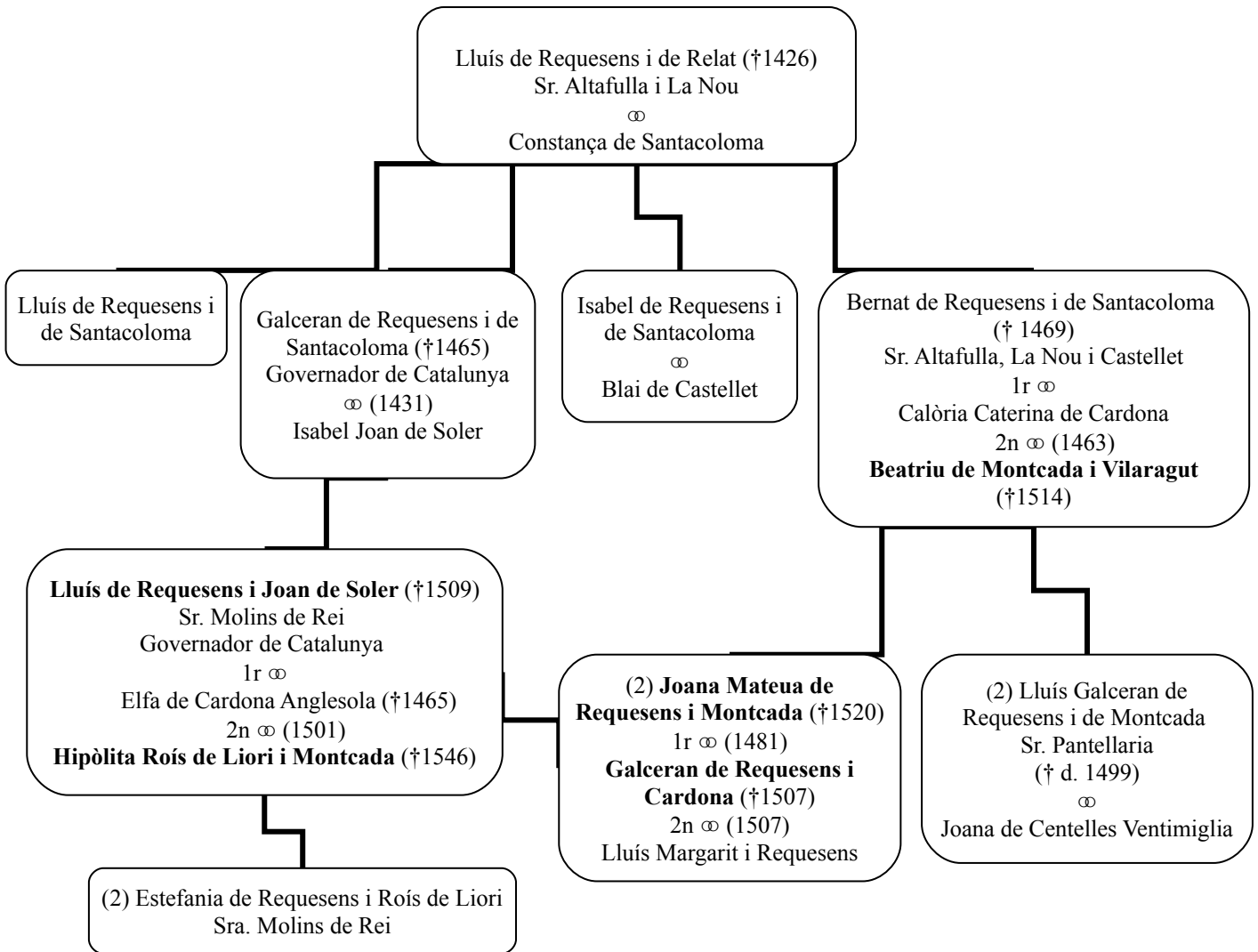
LLINATGE MUR

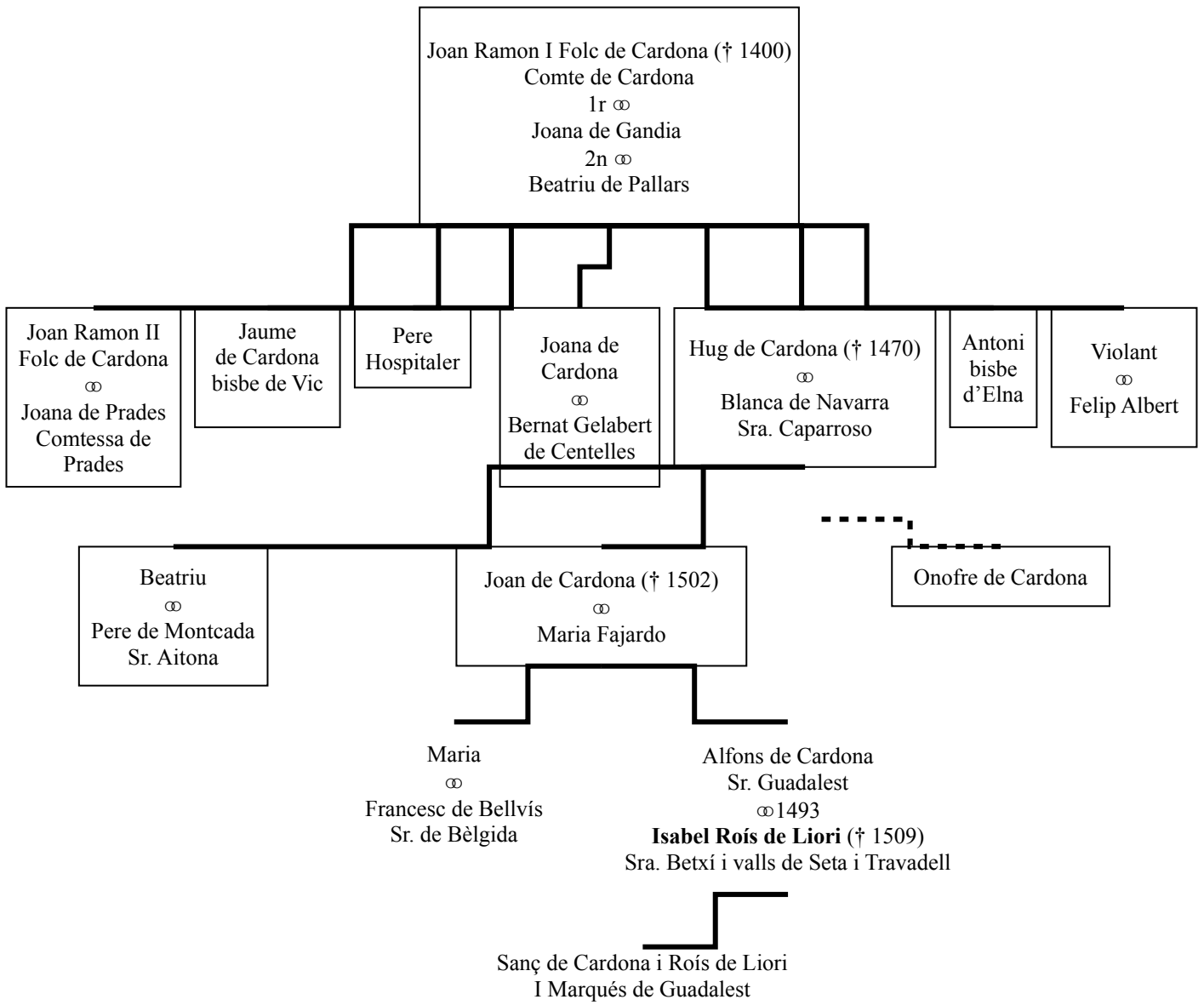
LLINATGE MONTCADA

LLINATGE REQUESENS

LLINATGE CARDONA

Universitat de València

VNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Facultat de Geografia i Història
Departament d'Història Medieval

**Els vescomtes de Gallano. Un llinatge baronial de la Corona d'Aragó
en la baixa Edat Mitjana.**

Xavier Mesado i Gimeno

Tesi doctoral

Tom II

DIRECTOR DE LA TESI

Dr. ENRIC GUINOT RODRÍGUEZ (Universitat de València)

Estudis de doctorat:

Programa "Societats Econòmiques i Culturals a Europa des de l'Edat Mitjana fins a la
Revolució Francesa"

COL·LECCIÓ DOCUMENTAL

Regestes

Document 1 p. 30

1400, maig, 3. Barcelona.

Martí rei d'Aragó envia una carta al rei Martí de Sicília, amb la qual li dona unes instruccions, i també envia copia al seus consellers, el camarlenc Juan (IV) Fernández de Heredia, i Sanç (I) Roís de Liori, uixer d'armes del rei de Sicília.

ACA, Cancelleria, Registres N° 2241, ff. 110 r°

Document 2 p. 31

1401, setembre, 23. Sogorb.

Capítols matrimonials entre Gil Roís de Liori i Ramoneta de Centelles, per casar els seus fills Sanç Roís de Liori i Ramoneta de Riusech-Centelles.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 426 v.-435 v.

Document 3 p. 38

1401, setembre, 23. Sogorb.

Acte de donació de 25.000 florins fet per Gil (II) Roís de Liori i Juan (IV) Fernández de Heredia a favor de Sanç Roís de Liori.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 435 v. - 439 v.

Document 4 p. 41

1402, desembre, 9. Palerm (Sicília).

Martí rei d'Aragó atorga a Sanç (I) Roís de Liori, en pagament de 200 unces sicilianes, el dret de *tratta* per exportar de franc la quantitat de 1.714 *salme* i 4 *tumoli* de

forment, a raó 3 tarí 10 grani per salma, per qualsevol port de la val de Mazzara del regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2324, f. 26 v°

Document 5

p. 42

1403, juny, 1. València.

Compravenda de Betxí feta entre Peregrí Guillem Català i Gil (II) Roís de Liori, pel preu de 23.000 florins d'or d'Aragó.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 449 v. – 459 v.

Document 6

p. 49

1403, novembre, 1. Catània (Sicília).

Martí rei d'Aragó concedeix a Pelegrino Tarigo mercader genovés, el dret de *tratta* per exportar del regne de Sicília la quantitat de forment de 1.652 i mitja *tratte*, a raó de 2 tarí 10 grani per *tratta*, que pot extraure per qualsevol port de la vall de Mazzara, i pagar les dites *tratte* a Sanç (I) Roís de Liori.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2324, ff. 68 r°-v°

Document 7

p. 50

1405, 28 de febrer. Barcelona.

El rei Martí d'Aragó envia a Bernat de Cabrera mestre justicier del regne de Sicília, el seu conseller Galceran de Sentmenat amb instruccions per al reial consell del regne de Sicília. I envia copia als altres membres del consell: a Jaume de Prades almirall del regne de Sicília, Alamany de Foxà comanador de Montsó, Gil de Poyo majordom, Sanç Roís de Liori camarlenc del rei de Sicília, Jaume d'Aragó protonotari del regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2299, fol. 120 r°

Document 8

p. 51

1405, març, 26. Barcelona.

El rei Martí d'Aragó envia una carta al seu fill el rei Martí de Sicília a través del governador d'Aragó Gil Roís de Liori, encoratjant-lo a venir a la península.

ACA, Cancelleria, Registre 2299, f. 120 rº

Document 9

p. 52

1406, abril, 12. Catània (Sicília).

Privilegi dels reis Martí d'Aragó i Martí de Sicília pel qual concedeixen a En Sanç (I) Roís de Liori, camarlenc del rei de Sicília, la senyoria de Caltanissetta, situada en el regne de Sicília.

SNAHN, Montcada, Carpeta 304, Doc. 13

Document 10

p. 54

1407, juny, 27. Mora de Rubielos (Aragó).

Gil (II) Rois de Liori i Teresa Fernández de Heredia fan donació *inter vivos* del castell i lloc de Betxí al seu fill Sanç (I) Roís de Liori, per raó del seu casament amb Ramoneta de Centelles.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 113 v. – 118 v.

Document 11

p. 57

1407, setembre, 20. Perginos (Sicília).

El reis Martí de Sicília i Martí d'Aragó venen les senyories de Ministreta i Caprici a Sanç (I) Roís de Liori, pel preu de 10.000 florins, en concepte de pagament d'un dente de 20.000 florins.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 188 v. - 197 v.

Document 12

p. 63

1408, juliol, 27. Catània (Sicília).

Privilegi del rei Martí de Sicília, pel qual ven a Sanç Roís de Liori la baronia de Gallano, situada en el regne de Sicília, pel preu de 4.750 florins d'or.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 198 r. - 204 r.

1409, març, 19. València.

Ramoneta de Riusech, el seu fill Ramon de Centelles, i els seus nets, Bernat de Centelles i Pere de Centelles, hereus del difunt Pere de Centelles, senyor de Nules, venen el Castell i lloc de Riba-roja a Sanç (I) Roís de Liori, vescomte de Gallano i almirall de Sicília, pel preu de 298.315 sous 8 diners i un óbol moneda reals de València, per mitjà del procurador García de Montagut.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 152 v. – 173 v.

1409, març, 19. València.

Venda d'un censal de 500 sous moneda reals de València, carregat sobre el lloc de Riba-roja, entre Miquel Garí i Gil Roís de Liori, pel preu de 6.500 sous. Adjunta àpoca de 739 sous 1 diner 1 obol moneda reals de València, que són part del dit preu.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 459 v. – 463 r.

1409, març, 20. Riba-roja.

Presa de possessió del Castell i lloc de Riba-roja per Sanç (I) Roís de Liori, per mans del procurador Garcia de Montagut, i prestació de l'homenatge de fidelitat dels vassall tant cristians com musulmans.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 173 v. – 189 r.

1410, abril, 8. València.

Venda d'un censal de 50.000 sous, carregat sobre el lloc de Riba-roja, entre Jaumeta vídua de Gabriel Busquet, notari de Valencia, i Gil (II) Roís de Liori, pel preu de 6.500 sous. Adjunta àpoca de 264 sous, que és part del dit preu.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2) ff. 463 r. - 467 r.

1413, juliol, 8. Barcelona.

El rei Ferran I d'Aragó escriu a Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, contestant-li sobre el conflicte amb Bernat de Cabrera que li farà justícia ací a la cort, i que li seran confirmades les seues provisions.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2427, f. 26 vº

1413, juliol, 12. Barcelona.

El rei Ferran I d'Aragó concediex a Sanç (I) Roís de Liori, a traves de Francesc Castellà, l'ordre de cavalleria de la jarra i la estera.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2427, f. 27 vº

1415, abril, 7. València.

El rei Ferran I d'Aragó convoca als principals nobles del regne de Sicília per a anar a trobar-se amb el Sant Pare a Niça, per la qual cosa aparella dues galeres, i mana que per a acompanyar-lo els nobles s'han d'aparellar ben armats i ben vestits i que duguen amb ells uns pocs companys, entre sis i quatre. Del regne de Sicília són cridats: el conseller reial Joan Vintimiglia, Mateu de Montcad comte de Caltanisseta, Artal de Luna comte de Caltabellota, el comte Enrico Rosso, Sanç (I) Roís de Liori vescomte de Gallano i almirall de Sicília, Galceran de Santa Pau baró de Lichosia, Ricard Fhuger baró de Sant Marc, Joan de Montcada senescal del regne de Sicília i August de Larcà baró de Sant Fludell.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2429, f. 44 rº

1415, maig, 2. València.

El rei Ferran I d'Aragó mana al seu fill Joan, virrei de Sicília, que li pague a Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, l'assignació de 3.000 ducats anuals que estan

carregats sobre les exportacions del port d'Agrigento, i també se que li abonen tots els retards de la dita paga.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2429, ff. 58 vº-59 rº

Document 21

p. 103

1415, agost, 18 (VIIIª indicció). Catània (Sicília).

L'infant Joan, duc de Peñafiel, virrei de Sicília, confirma els capítols de l'ofici d'Almirall del regne de Sicília a Sanç (I) Roís de Liori, vescomte de Gallano i almirall de Sicília, els quals li havien estat concedits pel rei Martí de Sicília i confirmats per la reina vicària Blanca de Navarra.

ASP, Real Cancelleria, V. 50, ff. 58 rº-62 rº

Document 22

p. 110

1416, abril, 28. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons V recomanant a Martín Zurbans, pels serveis prestats a la monarquia en el regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 43

Document 23

p. 111

1416, juliol, 1. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim, recomanant a Antoni Frederici doctor en lleis de Palerm, per a que el rei li augmente les rendes de 325 florins anuals provinents de la llet de "lu Parcu", pels serveis prestats als reis d'Aragó en aquell regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 190

Document 24

p. 113

1417, juny, 5. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim intercedint pel seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia.

Document 25

p. 114

1417, juny, 30. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim recomanant a fra Antoni de Platamono per a l'abadia de Santa Maria de Meniachi de la diòcesi de Messina en Sicília, pels serveis prestats als reis d'Aragó en aquella illa.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 569

Documento 26

p. 115

s.a. [1418], maig, 7. Catània (Sicília).

Carta dels virreis de Sicília Domènec Ram i Antoni Cardona al rei Alfons V d'Aragó comunicant-li el conflicte existent entre els virreis i l'almirall de Sicília Sanç Roís de Liori pel que fa a la jurisdicció de l'ofici de l'almirallat, la reivindicació del dit almirall de tindre un major rol polític dins la cort virreinal, i el perill que suposa dit càrrec segons els virreis per a l'autoritat virreinal i reial.

ACA, Reial Cancelleria, Cartes Reials, Ferran I, Caixa 5, N° 544

Document 27

p. 117

1418, octubre, 25. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim recordant-li al rei que el seu pare el rei Ferran I li va concedir a Hug de Foixà la castellania del castell de la Rochella en Sicília, pels serveis fets als reis d'Aragó en aquell regne.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 1038

Document 28

p. 119

1418, novembre, 25. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim, queixant-se que els virreis de Sicília s'immisceixen en els seus afers referents al càrrec d'almirall de Sicília. Demanant-li que ho deixen de fer o que se li permeta anar a queixar-se davant del rei.

Document 29

p. 120

S. a., 10 de maig. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'Almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim recomanant al rei una recompensa de 200 unces anuals sobre els ports del regne de Sicília per a Juan d'Agorreta, pels serveis prestats als reis d'Aragó en aquell regne.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], N° 7

Document 30

p. 121

1420, 25 de desembre. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Testament de Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília i vescomte de Gallano, en el que declara hereu universal el seu fill Sanç Roís de Liori. Publicació del testament en Catània a 3 de gener de 1421, per Jacobo del Cumbulo notari de Catània.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v. - 97 v.

Document 31

p. 133

1421, gener, 18 (Any de la encarnació 1420). Gagliano (Sicília).

Inventari del béns del difunt Sanç Roís de Liori almirall de Sicília, de les baronies de Gagliano, Caprici i Mistreta al regne de Sicília, i de Betxí i Riba-roja al regne de València.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 210 r. - 215 r.

Document 32

p. 137

1431, desembre, 18. Barcelona.

Capítols matrimonials acordats entre Juan (IV) Fernández de Heredia i Ramon de Cardona d'una part, i Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa, Beatriu de Mur, Pero Maça de Liçana i Bernat Galceran de Pinós, per casar el seus tutorands Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 24, C. 1

1433, novembre, 18. Betxí.

Domènec Ros, síndic i procurador de la universitat i aljama del lloc de Betxí, juntament amb Lluís de Camanyes, donzel, procurador de Juan (IV) Fernández de Heredia, tutor i curador de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, per tal de donar 400 florins (4.400 sous) moneda reals de València, al vescomte de Gallano en subvenció per a la celebració de seu matrimoni, venen i carreguen dos censal de 165 sous anuals cadascun d'ells, a Joan d'Ayvar, donzell, batlle de Vila-real, pel preu de 2.200 sous cadascun d'ells. Àpoca dels dits preus.

AHMV, Protocols Notarials N° 1736, notari Guillem Ocelló, any 1433, f. s/n.

1436, gener, 21. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano al regne de Sicília, senyor dels llocs de Betxí, Riba-roja al regne de València, arrenda i ven a Astruch Çaporta jueu habitant (en blanc), (les rendes i els fruits de la baronia) de Betxí, per tres anys, per 12.000 sous cada any. (Document no formalitzat)

APCCV, protocol N° 13.884, notari Joan Capdevila, any 1436, f. s/n°.

1441, març, 10. Riba-roja.

Transportació i venda dels drets que els esposos Sanç Roís de Liori i Beatriu de Mur, tenen sobre de la herència d'Hug Pere de Mur, per la dot de Beatriu de Mur, al seu oncle Dalmau de Mur arquebisbe de Saragossa.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, C. 9

1442, del 3 d'agost al 7 de setembre. València.

Ferma de dret de Sanç Roís de Liori vescomte de Gallano i senyor de Riba-roja i Betxí, contra Guillem Ramon de Montcada curador de Mateu Florimon de Montcada, senyor de Villamarxant, per que alguns veïns de Villamarxant havien usat i deixat perdre aigua de la sèquia anomenada d'Orca, que pertany a la senyoria de Riba-roja.

ARV, Governació, Registre 2.268; ma 7ª f. 19, ma 9ª f. 8 i ma 12 ff. 16 rº-18 vº

Document 37

p. 173

1450, octubre, 15. Catalgirone (Sicília).

Comissió del notari Stefano de Camplocaro sobre la liquidació dels fruits de les senyories de Capizi i Mistretta amb els seus casals i la seua restitució al rei Alfons i al patrimoni reial del regne de Sicília.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (1), fulla solta.

Document 38

p. 175

1450, novembre, 5. Nàpols.

Carta del rei Alfons V d'Aragó als oficials de la cort virreinal del regne de Sicília, comunicant que Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano, reclama per l'administració de les senyories de Mistretta i Capizi, per part de Joan (IV) Fernández de Heredia, difunt, com a tutor seu en les dites terres, la quantitat de 1.637 unces 15 tarí que se li reclamen als hereus de Juan Fernández de Heredia.

ACA, Cancelleria, Registres Nº 2866, ff. 101 rº-102 rº

Document 39

p. 178

1450, novembre, 5. Nàpols.

El rei Alfons V d'Aragó demana a Juan (VI) Fernández de Heredia els llibres de l'administració que li requereix Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano.

ACA, Cancelleria, Registres Nº 2866, f. 102 rº

Document 40

p. 179

1450, novembre, 5. Nàpols.

El rei Alfons V d'Aragó demana al virrei de Sicília que li demane a Juan (VI) Fernández de Heredia els llibres de l'administració que li requireix Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano.

ACA, Cancelleria, Registres N° 2866, f. 102 v°

Document 41

p. 180

1455, juny. Castellonovo de Nàpols.

Capítols acordats entre el rei Alfons d'Aragó i les dues Sicílies, Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano i Lluís de Perellós, fill de Ramón de Perellós, sobre el bescanvi de la baronia de Gallano, situada al regne de Sicília, per les Valls de Seta i Travadell, situades al regne de València.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 259 ff. 3 r° - 4 v°

Document 42

p. 183

1455, agost, 14. Torre Octavio (Nàpols).

Provisió reial del bescanvi de la baronia de Gallano, situada al regne de Sicília, per les Valls de Seta i Travadell i la vila de Gorga, situades al regne de València, fet entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano i el rei Alfons V d'Aragó.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 259, ff. 1 r° - 2 v°

Document 43

p. 187

1457, maig, 8. Corella (Navarra).

Provisió reial disponent que Sanç Roís de Liori, tenint com a parcial Joan Tolsa, aquell no puga entendre en els afers que es relacionen amb aquest, sinó assessorat pel Batlle de Castelló i per Pere Galceran de la Serra.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 278, ff. 105 r° - v°

Document 44

p. 189

1457, agost, 10. Saragossa (Aragó).

Provisió reial deixant sense efecte la adjunció feta a Joan Tolsa, del Batlle de Castelló i de Pedro Galceran de la Serra, i disposent que coneixca al dit Joan Tolsa, de la causa en que intervé Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano, i així mateix d'allò que es ventila per denúncia del procurador fiscal contra Çahat Bigatell.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 278, ff. 71 rº -72 rº

Document 45

p. 192

1459, abril, 22. València.

Provisió reial de Joan II d'Aragó enviada al rei Ferrante de Nàpols i a altres autoritats, per tal que se li donen a Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano les còpies autèntiques sobre la causa que es va vore davant el rei Alfons el Magnànim, sobre la qüestió que el vescomte sostenia amb el síndics de les universitats de Mistretta i Capizi. Idem a les autoritats, escrivans i jutges del regne de Sicília per a que faciliten al dit vescomte de Gallano els documents que necessita.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 280, f. 98 vº

Document 46

p. 194

1459, abril, 24. València.

Carta del rei Joan II d'Aragó a Pere Esparça, cavaller, Domènec Ferrer, notari, Francesc Salzadella, Bernat Sabata i Nadal Garcia, habitants de Morvedre, detentors dels béns de Joana, filla de Sanç de Liori, sobre la causa existent entre ells d'una part i Sanç de Liori per l'altra, per a que compareguen en la cort del justícia civil Lluís de Torrente i li envien la dica causa per a que dicte sentència.

ARV, Reial Cancelleria, Registre 87, ff. 127 vº-128 rº

Document 47

p. 195

1459, agost, 31. València.

Requeriment de Lluís d'Alpicat, ciutadà de València, per a que en un termini de deu dies se li paguen els 150 sous moneda reals de València, que li deuen de la pensió d'un violari del mes de juny, més altres 50 lliures de multa, per un violari de 300 sous

anuals, que va ser venut i carregat per Joan Roís de Liori, Lluís de Camanyes i Ausiàs Faura.

ARV, Governació, Llibre 30, ma 63, f. 146 rº

Document 48

p. 196

1462, març, 31. Tudela (Navarra).

Provisió reial al batlle general notificant-li que ha estat concedit perdó a Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano i altres vassalls seus, per el delictes de negligència en la captura i evasió d'Antoni Buigues, veí de Teulada.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 286, ff. 137 – 138 vº

Document 49

p. 198

1465, abril, 20. Tàrrrega (Catalunya).

Privilegi del rei Joan II d'Aragó pel qual restitueix a Joan Roís de Liori les senyories de Mistretta i Capizzi, en el regne de Sicília, tal com les van posseir el seu pare i avi, segons la sentència del tribunal de Nàpols.

SNAHN, Osuna, Caja 1907, Doc. 2

Document 50

p. 205

1465, juliol, 26. València.

Capítols matrimonials fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Beatriu de Mur, esposos, i Pere de Centelles i Beatriu Boil, esposos, per casar llurs fills, Joan Roís de Liori amb Francina Centelles.

APCCV, Protocol Nº 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n

Document 51

p. 215

1465, juliol, 26. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, en contemplació del matrimoni amb Francina Centelles, dona “*inter vivos*” de al seu fill Joan Roís de Liori, totes les senyories que té al regne de Sicília, que son la senyoria de Mistretta amb els seus casals

Santo Estefano i Reitano, i la senyoria de Capizzi, amb totes les seues rendes i emoluments.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n

Document 52

p. 217

1465, juliol, 31. València.

Núpcials, Pere de Centelles, cavaller de València, i Beatriu Boïl, esposos, colliquen en matrimoni a Francina Centelles amb Joan Roís de Liori, fill de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Beatriz de Mur, i li donen una dot de 1.000 florins moneda reals de València, més altres 9.000 florins per part de Beatriu Boïl, així mateix Joan Roís de Liori accepta la núvia i la fa augment de 5.000 florins pel creix.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n

Document 53

p. 221

1467, gener, 24. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, senyor de Riba-roja i Betxí, arrenda a Joan Roís de Liori, fill seu, tots els drets, fruits, rendes i emoluments que li pertanyen de la senyoria de Betxí, i el domini sobre el dit lloc, amb la jurisdicció civil i criminal, censals, etc., durant tres anys, pel preu de 12.000 sous anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 1, años 1467-1471; Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1466-1468, f. s/n.

Document 54

p. 223

1468, gener, 23. València.

Lletra d'avassallament de Mahomat Moadden en el reial patrimoni, qui havia estat vassall de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano

ARV, Bailia, Llibre 1154, ff. 170 rº-vº.

Document 55

p. 224

1468, març, 8. València.

Testament de Francina Centelles, esposa de Joan Roís de Liori, cavaller de València, en el que declara hereua universal la seua filla setmesina Joana de Liori. I en cas de que aquesta morga sense fills, que la seua herència siga repartida entre sa mare Beatriu Boil i el seu marit Joan Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1468, f. s/n

Document 56

p. 229

1468, març, 8. València.

Codicils de Francina Centelles, esposa de Joan Roís de Liori, cavaller habitant de València, en els que dona al notari de València Joan Argent 100 florins moneda reals de València, i a la seua esposa Caterina un mongil i mantell de dol negres.

SNAHN, Osuna, Caja, 1354, D. 1-10; Legajo 1, años 1467-1471; Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1466-1468, f. s/n.

Document 57

p. 232

1468, març, 10. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, reconeix tindre en comanda i depòsit una enfiladura de perles de compte orientals, en nombre de 53, 3 robis, i 5 balaixos, que valen 300 florins, que pertanyen a Beatriu Boil, vídua de Pere de Centelles, cavaller de València, les quals li promet restituir-les.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1468, f. s/n.

Document 58

p. 233

1468, març, 10. València.

Època dels béns rebuts per Beatriu Centelles de Joan Roís de Liori, corresponents als 1.000 florins de la cambra de la dot de Francina Centelles.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1468, f. s/n.

Document 59

p. 235

1469, novembre, 23. València.

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Joan Francesc Bosca, curador de Ramon de Perellós, sobre la cessió dels drets aquest que té en contra de Gener Rabassa de Perellós.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469, f. s/n.

Document 60

p. 243

1471, abril, 19. Riba-roja.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i senyor de Betxí, Riba-roja i les valls de Seta i Travadell, ven a Ramon de Perellós, senyor de la baronia de Motta Sant'Anastasia, situada al renge de Sicília, per 4.000 florins, tots el drets que té en contra de Gener Rabassa de Perellós, i també les pensions que aquell li deu pels 11.133 sous 4 diners d'interesos, deguts pel preu de la venda de la vila de Gorga i les valls de Seta i Travadell, per part del Lluís de Perellós, pare de Ramon de Perellós, i germà de Gener Rabassa de Perellós. Època dels 4.000 florins.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1471, f. s/n.

Document 61

p. 246

1472, maig, 30. València

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, senyor dels llocs de Riba-roja, Betxí i les valls de Seta i Travadell, dona "*inter vivos*" a Joan Roís de Liori, cavaller i habitant de València, la baronia de Riba-roja amb totes els drets, rendes, emoluments i esdeveniments, i amb tota la jurisdicció.

SNAHN, Osuna, C.1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n.

Document 62

p. 253

1472, maig, 30. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, fa mutació de la dot de Beatriu de Mur, vescomtessa de Gallano, la qual estava assegurada sobre les rendes de la baronia de Riba-roja, i ara ho estarà sobre les rendes de la baronia de Betxí.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n.

Document 63

p. 255

1473, setembre, 30. València.

Capítols matrimonials fets entre Joan Roís de Liori, cavaller de València, i Beatriu de Montcada i Vilaragut.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473, f. s/n.

Document 64

p. 262

1477, octubre, 4. Mislata.

Testament de Beatriu de Mur. No està publicat.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n.

Document 65

p. 268

1477, desembre, 8. Betxí.

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Miquel Sanchis de Campos, ciutadà de Terol, per casar a Francina Garcés de Marzilla, criada del vescompte.

SNAHN, osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n.

Document 66

p. 271

S. d. [1476-1480]. s.l. [València].

Beatriu de Montcada, esposa de Joan Roís de Liori i senyora de Riba-roja, fa un memorial on és recullen totes les compres de censals fetes per ella, i anotades pel notari de València Lluís collar, en diverses dates que van de l'any 1476 al 1480.

BV, Manuscrits, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 153 rº-158 rº

Document 67

p. 275

1481, juliol, 17. València.

Capítols fets entre Joan Roís de Liori, senyor de Riba-roja, i Antoni de Tous i Iolant Arenós, esposos, i els seus fills, Perot, Antoni i Margarida, sobre l'arrendament dels drets i les rendes de la senyoria de Borriol, durant tres anys, pel preu de 5.000 sous moneda reals de València anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n.

Document 68

p. 280

1481, agost, 31. València.

Acord fet entre Joan Roís de Liori, d'una part, i Antoni de Tous i Iolant, esposos, i Pere, Antoni i Margarida de Thous, fills d'aquests, per a modificar el preu de l'arrendament dels drets i rendes de la baronia de Borriol, augmentant-los a 6.000 sous reals de València anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n.

Document 69

p. 282

1482, gener, 12. València.

Capítols fets entre Joan Roís de Liori, senyor de Riba-roja, i Francesc Fenollosa, mercader de València, sobre l'arrendament dels fruits i les rendes del lloc de Borriol, durant tres anys, pel preu de 5.500 sous moneda reals de València anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n.

1482, octubre, 7. València.

Capítols matrimonials fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, per casar la seua filla, Caterina de Liori, amb Joan Torrelles, cavaller de l'ordre de Sant Jaume de l'Espasa.

SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n.

1482, octubre, 17. Benissuera.

Presa de possessió de la senyoria de Benissuera per Pere Pinosa, procurador de Caterina de Liori.

SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n.

1483, desembre, 27. València.

Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, esposos, senyors de Riba-roja, nomenen procurador a Joan Aguilar, alcaid de Riba-roja, per a que els represente davant de la cort del governador del regne de València, i responga a les qüestions presentades per Joana Mateua de Requesens i Galceran de Requesens, esposos.

SNAHN, Osuna, Caja 1355, D. 1-6, Legajo 3, año 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n.

1484, octubre, 2. Còrdova (Castella).

Carta enviada per Joan Roís de Liori, ambaixador dels tres braços de les corts valencianes en la cort del rei Ferran el Catòlic, remittint-los notícies sobre l'afer del greuge posat per les corts sobre la instauració de la inquisició en el regne de València.

ARV, Reial Cancelleria, Procesos de Corts, Registre 513, ff. 199 rº-200

1485, març, 12. Écija (Castella).

Provisió del rei Ferran II d'Aragó sobre el pagament de dotze pensions d'un censal de 34 unces anuals, venut per Ramon de Perellós, senyor de la Motta Sant'Anastasia, en el regne de Sicília, carregat sobre les rendes de la senyoria de Gallano, en el regne de Sicília, a Joan Roís de Liori, pel preu de 3.000 mil unces d'or; i sobre la possessió per part de Joan Roís de Liori de les rendes de Gallano fins al cobrament de les dites pensions.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, C. 3

1486, 3 de febrer. Alcalá de Henares (Castella).

Carta dirigida pels Reis Catòlics en que comuniquen que envien a Joan de Gallano, del seu consell, com a ambaixador per a que parle en llur nom al Papa Inocencio VIII sobre algunes coses tocants als Rei de Nàpols i al servei de Sa Santedat, i li pregunten que li done sencera creença, i que intercedesca en llur nom.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 24

1486, febrer, 13. Alcalá de Henares (Castella).

Carta dirigida pels Reis Catòlics al marquès de Logastro, en la que li comuniquen que envien a Joan de Gallano, del seu consell, qui li parlarà en llur nom sobre algunes coses tocants al Rei de Nàpols i als disturbis amb els nobles napolitans, i sobre les queixes i els greuges que contra el rei de Nàpols que tenen ell i altres grans barons del regne, i li demanen que li donen total creença.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 33

1486, febrer, 13. Alcalá de Henares (Castella).

Carta dirigida pels Reis Catòlics al duc de Malfa, en la que comuniquen que envien a Joan de Gallano, del seu consell, per a parlar en llur nom sobre alguns afers tocants al Rei de Nàpols i als disturbis amb els barons del regne de Nàpols, i li demanen que li done total creença.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 35

Document 78

p. 319

1486, febrer, 20. Alcalá de Henares (Castella).

Reial provisió dels Reis Catòlics per la qual atorguen poders a Joan de Gallano, com a ambaixador seu, per a que vaja a tractar amb el Sant Pare i el rei de Nàpols, sobre com concertar la pau en el regne de Nàpols, entre el Rei Ferrante de Nàpols, els barons napolitans i el Papa.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 38

Document 79

p. 321

1486, febrer, 21. Alcalá de Henares (Castella).

Provissió de Fernan el Catòlic en la que es dirigeix als nobles, autoritats i oficials públics d'Itàlia, presentant-los a Joan de Gallano, com a llur comissionat, als quals els prega que el reben com a amic, i que li donen pas, auxili i ajuda.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 27

Document 80

p. 322

1486, març, 30. Betxí.

Inventari dels béns de Joan Torrelles, fet a Betxí per la vídua, Caterina de Liori, davant del notari de València Lluís Collar.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

Document 81

p. 330

1486, setembre, 1. Betxí.

Acord fet entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i l'aljama del lloc de Betxí, per resoldre les disputes existents entre el senyor i els seus vassalls.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n.

Document 82

p. 335

1489, gener, 8. València.

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i l'aljama del lloc de Betxí, rebaixant la pena de 4.000 sous que li devia la diat aljama a 1.000 sous moneda reals de València.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

Document 83

p. 337

1489, 30 de juliol. Riba-roja.

Testament autògraf de Joan Roís de Liori, fet el 7 de setiembre de 1484 en la ciutat de Còrdoba del regne de Castella, i publicat per la seua vídua, Beatriu de Montcada, en Riba-roja a 30 de juliol 1489, davant del notari públic de la ciutat de Valencia, Lluís Collar.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n.

Document 84

p. 345

1490, febrer, 27. Riba-roja.

Inventari dels béns del difunt Joan Roís de Liori, fet per la vídua Beatriu de Montcada.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n.

Document 85

p. 369

1493, agost, 23. València.

Sentència de Joan Vives de Canemàs, justícia civil de València, declarant la successió en el vincle fundat per Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, a favor de la seua besneta Isabel Roís de Liori, i en el seu defecte d'Hipòlita Roís de Liori, després de la mort de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, avi de les anteriorment mencionades.

ARV, Manaments i empraes, any 1701, Llibre 1, ma 6^a, f. 15 r°- 32 v°

Document 86

p. 374

1493, setembre, 1. Betxí.

Capítols matrimonials fets entre Joan de Cardona i Maria Fajardo, esposos, per casar el seu fill Alfons de Cardona, amb Isabel Roís de Liori, filla del difunt Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada.

SNAHN, Osuna, Caja 532, Doc. 2 (12)

Document 87

p. 381

1493, setembre, 1. Betxí.

Núpcials, Isabel Roís de Liori aporta una dot de 150.000 sous moneda reals de València, accepta en matrimoni a Alfons de Cardona, qui li fa augment amb un creix de 75.000 de la mateixa moneda, segons els furs de València.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n.

Document 88

p. 383

1493, Setembre, 7. València.

Presentació d'una cèdula reial a Lluís Collar notari procurador de Sanç Roís de Liori, sobre la jurisdicció del lloc de Betxí, terme de Vila-real.

ARV, Reial Cancelleria Llibre 496, ff. 320 r - f. 321 v°

Document 89

p. 385

1494, octubre, 16. València.

Ferma de dret de Sanç (II) Roís de Liori davant del governador i batlle general del regne de València sobre la seua possessió sobre la senyoria de Betxí, així com sobre l'exercici de la jurisdicció alta i baixa, i contra el requeriment del procurador del patrimoni reial.

ARV Reial Cancelleria, Llibre 495, ff. 200 rº - 201 rº

Document 90

p. 388

1495, gener, 25. Betxí.

Testament de Beatriu de Mur. Sense publicar.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1495, f. s/n.

Document 91

p. 394

1496, gener 5. Betxí.

Testament de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, declarant hereua universal la seua neta Isabel Roís de Liori, i usufructuària a Beatriu de Mur. Publicació del testament en Betxí a 5 de juliol de 1498.

SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n

Document 92

p. 404

1496, 12 d'abril. Betxí.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, cedeix al seu criat Pedro de Contreras, la quantitat de 1.000 sous moneda reals de València, que són part de la paga del mes de setembre de 1495 d'un censal, que li havia cedit el monestir de Sant Geroni de Cotalba.

APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496

Document 93

p. 405

1496, abril, 18. [Betxí].

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, restitueix a Pagell, moro de Benilloba, les propietats que li havia llevat.

APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n.

Document 94

p. 406

1496, Juliol, s. d. Betxí.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, dona “*inter vivos*” al seu servent Joan Martí, 20 lliures anuals sobre les rendes i emoluments de les valls de Seta i Travadell, en pagament dels seus serveis.

APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n.

Document 95

p. 408

Riba-roja. 1496, 27 de juliol

Presa de possessió de la baronia de Riba-roja per Alfons de Cardona, procurador de Isabel Roís de Liori, declarada hereua dels béns del seu avi, Sanç (II) Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 32.021, notari Guillem Exernit, any 1496, f. s/n

Document 96

p. 418

1498, juliol, 6. Betxí.

Inventari dels béns i heretat de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, senyor dels llocs i baronies de Betxí i les valls de Ceta i Travadell.

APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n

Document 97

p. 435

1500, gener, 18. València.

Procés entre Isabel Roís de Liori i la comtesa d’Oliva pels béns de l’herència del vescompte de Gallano.

ARV, Governació, Litium, N° 2411, ma 21, ff. 39 r – 40 r

1500, juliol, 28. València.

Capítols fets entre Hipòlita Roís de Liori i Alfons d'Aragó duc de Villahermosa, per tal de rescatar les senyories d'Espadilla, Torrexiva, Vallat, Sucaina, Villamalefa i Ludiente, que pertanyen a la baronia d'Arenós, i que estan empenyorades per la ciutat de València a Gómez Suarez de Figueroa i Miquel Dalmau, per 100.000 sous; per la qual cosa Alfons d'Aragó ven a Hipòlita Roís de Liori un censal de 6.000 sous anuals carregat sobre tots els seus béns de les dites senyories, pel preu de 90.000 sous.

SNAHN, Osuna, C. 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1500, f. s/n.

1500, octubre, 29. València.

Procés entre Isabel Roís de Liori i Beatriu de Montcada i Miquel Noia, procurador de Galceran de Requesens i Joana Mateua de Requesens, esposos, sobre la propietat de la baronia de Riba-roja

ARV, Procesos Criminales, Caixa 4398, Expedient 7, ff. 116 r. - 117 v,

1501, Abril 3. València.

Capítols matrimonials fets entre Lluís Requesens i Joan de Soler i Beatriu de Montcada i Vilaragut, per casar al dit Lluís de Requesens amb Hipòlita Roís de Liori i de Montcada, filla de Beatriu de Montcada i el difunt Joan Roís de Liori.

SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1501, f. s/n.

1502, setembre, 27. València.

Segon inventari dels béns mobles i les rendes del difunt Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, fet per la seu neta i hereua universal, Isabel Roís de Liori, on es contenen les dades i les rebudes del patrimoni del difunt.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 270 r. - 278 v.

Document 102

p. 457

S. d. Monestir de la Murta (Alzira).

Llegat fet per Caterina de Liori al Monestir de la Murta (Alzira), consistent en 4.000 sous moneda reals de València.

ARV, Clergat, llibre N° 3.026, f. 15 v°

Document 103

p. 458

1506, setembre, 26. València.

Próces entre Beatriu de Montcada contra Joana d'Herèdia.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25

Document 104

p. 464

1507, agost, 2. València

Testament d'Isabel Roís de Liori, en que institueix hereu universal el seu fill Sanç de Cardona i Roís de Liori, i administrador el seu marit Alfons de Cardona. Publicació del testament el 18 de febrer de 1510.

ARV, Protocol N° 10243, notari Joan Nadal, f. s/n.

Document 105

p. 470

1509, octubre, 23. València.

Època de Lluís Cerveró, per 84 sous moneda reals de València que li ha pagat Alfons de Cardona, amb diners de sa mare Maria Fajardo, per raó de 60 ciris usats en el soterrament d'Isabel Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 23.032, notari Guillem Exernit, any 1509, f. s/n

1509, octubre, 23. València.

Època de Pere Moncada, prevere de l'esglèsia de Sant Tomàs de la ciutat de València, de 246 sous moneda reals de València, pagats per Alfons de Cardona, amb diners de Maria Fajardo, mare seua, per raó d'anar de nit a cavall fins a Tavernes Blanques per a acompanyar el cos de la difunta Isabel Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 23.032, notari Guillem Exernit, any 1509, f. s/n

1514, gener 5. Riba-roja.

Testament de Beatriu de Montcada i Vilaragut. Publicat en València a 21 de gener de 1514.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 26, C. 9

DOCUMENTS

1

1400, maig, 3. Barcelona.

Martí I d'Aragó envia una carta al rei Martí de Sicília, amb la qual li dona unes instruccions, i envia copia al seus consellers, el camarlenc Juan Fernández de Heredia, i Sanç (I) Roís de Liori, uxier d'armes del rei de Sicília.

ACA, Cancelleria, Registres N° 2241, fol. 110 r°

Lo rey d'Aragó.

Nos scrivim al rey de Sicília, nostre molt car primogènit, per nostra lletra, de la qual per çò que viats que conté, vos trametem trasllat dins la present. I com tingam molt a cor les coses en aquella contengudes, vos pregam afectuosament, volem e encara manam que façats ab lo dit rey tant com en vosaltres fa que complexca ab acabament çò de que vos li scrivim, per la cosa de qu'es farets plaer e servei gran.

Dada en Barchinona sots nostre segell secret a III dies de maig any M° CCCC°

Rex Martí.

Dirigit als nobles amats e feels nostres los del consell del rey de Sicília, primogènit nostre molt car

Similis litera fuit missa als amat e feel nostres mossèn Johan Ferrandes de Erèdia, conseller e camarlench, e en Sanxo Roiz de Lihori, uxier d'armes del rey de Sicília, nostre molt car primogènit.

Lo rey.

1401, setembre, 23. Sogorb.

Capítols matrimonials fets entre Gil (II) Roís de Liori i Ramoneta de Riusech, per casar els seus fills Sanç (I) Roís de Liori i Ramoneta de Centelles-Riusech.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 426 v. – 435 v.

Die veneris XXIII septembris anno a nativitate Domini M CCCC primo.

Per hoc pressens publicum instrumentum tunc pateat evidenter, quod anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo primo, die vigesima tertia mensis septembris; in mei Jacobi de Vallseguer, regia autoritate notari publici per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, et testium subscriptorum, presentia personaliter constituti multum nobilis et preclaris Raymundeta de Centelles, uxorque nobilis Petri de Centelles, militis, Raymundus de Rivosico, eiusque filius, et dominus baroniarum de Nulles, Oliva et Regoleto, ex parte una, et multum honorabilis et circumspetus viris Egidius Ruiz de Liori, miles regni Aragonum gubernator, parte ex altera; qui simul mihi dicto notario in presentia testium infrascriptorum sub inserta capitulaque inter eis tractata, et Dei auxilio, conclusa, concordata et finita, fuerunt quod requisirunt legi et publicati certa que et publicata de verbo ad verbum per me ipsum notarium in presentia et audientia partium predictarum, nec non subscriptorum testium fuerunt sub hac forma:

En lo beneyt nom de Jesús. Capítols tractats finits e concordats entre la molt noble madona Ramoneta de Centelles, muller quòndam del molt noble mossèn Pere de Centelles, e lo noble mossèn Ramon de Riusech, fill de aquella, de una part, e lo molt honorable mossèn Gil Ruiz de Liori, cavaller governador de Aragó, de la part altra, sobre lo matrimoni, Déu volent, fahedor entre lo honorable en Sancho Ruiz de Liori, fill del dit honorable mossèn Roiz Gil, e la noble dona Ramoneta de Centelles, donzella, filla dels dits nobles mossèn Pere de Centelles, quòndam, e madona Ramoneta, los quals Capítols són segons qu'es segueix:

[I] Primerament, com lo dit honorable mossèn Gil Ruiz haja emancipar en preferència del molt alt senyor rey e de són vicecanceller, e delliurar de sa pròpia potestat, lo dit Sancho Ruiz, fill de aquell, per çò que la

donació dejús fahedora a d'aquell, haja plena fermetat, segons appar per scriptura authentica, lo dit honrat en Sancho Ruiz haja davant lo molt alt senyor rey de Sicília acceptar la dita emancipació, ans que sposalles algunes per paraules de present sien fermades entre ell e la dita noble donzella.

[II] Ítem, lo dit molt honorable mossèn Gil Ruiz de Liori e lo honorable mossèn Joan Ferrandiz de Herèdia, senyor de Mora, fill de aquell, abduís ensemps e cascú de aquells, per lo tot per causa, esguard e contemplació del dit matrimoni, faran donació pura, simple e irrevocable entre vius al dit honorable en Sancho Ruiz, fill del dit mossèn Gil, de vint-y-cinch milia florins dels comuns e corribles de Aragó, pagadors al dit en Sancho del dia que los presents capítols seran fermats, en un any següent, e del dit dia contínuament contador, e la dita donació serà jurada e insiverada, en serà feta carta pública ab summissió de for e ab totes aquelles clàusules ab obligacions, renunciacions e ordinacions qu'es pertany, dictadora a conexença del honorable míser Guillem Çahera, licenciat en lleys, per a la dita donació serà feta sots e ab los vincles, maneres e condicions en lo propsegüent capítol expressades.

[III] Ítem, que en cas que lo dit honorable en Sancho Ruiz, fill del dit mossèn Gil Ruiz, morira quant que quant, sobrevivint a d'aquell hu o molts fills mascles del dit matrimoni, que retenguts lo dit en Sancho dels dits vint-y-cinch milia florins de la dita donació, vint-y-cinch sous de reals, dels quals puixa fer en testament, o en altra manera, a ses pròpies voluntats, tot lo restant dels dits vint-y-cinch milia florins, lo dit en Sancho haja a deixar e donar en testament, o en altra darrera voluntat, o entre vius, als dits fills mascles del dit matrimoni, tansolament e no a altres persones; a la hu dels quals dits fills mascles del dit matrimoni, que més li plaurà, o a tots los compartidors entre aquells, segons al dit en Sancho serà ben vist, e lla hon lo dit Sancho dispongués dels béns de la dita donació, en lo cas damunt dit, entre les altres persones, o lo dit en Sancho morís sens alguna ordinació feta en testament, o darrera voluntat, o entre vius, dels béns de la dita donació, en los dits casos, en qualsevol de aquells, tots los béns de la dita donació, llevats los vint-y-cinch milia sous ya dits, toquen y se esguarden als dits fills mascles del dit, per eguals parts, o al hun fill mascle del dit matrimoni sobreviu al dit en Sancho. E sí per ventura lo dit en Sancho Ruiz morrà sens que no li sobrevixquen fill mascle algun del dit matrimoni, mas sobrevivint-li filles, una o moltes del dit matrimoni, en tal cas, sí solament li'n sobreviu una, aquella haja dels béns de la dita donació, en temps de son matrimoni, cent milia sous, e sí n'aurà dues filles o més, aquelles dites filles, dues o més, entre totes hajen, en temps de llur matrimoni, cent

cinquanta milia sous, partidors entre aquelles, segons serà ben vist al dit en Sancho. E hon lo dit en Sancho morís sens fer algun compartiment entre les dites filles del dit matrimoni, en tal cas, los dits cent cinquanta milia sous sien compartits per aquelles entre les filles del dit matrimoni, y en lo dit cas, lo restant dels vint-y-cinch milia florins de la dita donació, deduïts sempre los dits vint-y-cinch milia sous dels quals puixa testar e fer a ses pròpies voluntats, lo dit en Sancho torne als altres fills mascles del dit en Sancho, sí n'haurà de altre matrimoni. E hon lo dit don Sancho morís, quant que quant, sens que no li sobrevixquen alguns fills mascles del altri matrimoni, mas sobreviurà-li una filla o més d'altre matrimoni, aquella haja dels béns de la dita donació, en temps de son matrimoni, cent milia sous. E sí li'n sobreviuran dues o més de altre matrimoni, entre toles hajen, en temps de llur matrimoni, dels béns de la dita donació, cent cinquanta milia sous partidors entre aquelles, segons serà ben vist al dit en Sancho. E hon lo dit don Sancho morís sens fer algun compartiment entre les dites filles, en tal cas los dits cent cinquanta milia sous sien compartits entre aquelles per parts iguals, e lo restant dels dits vint-y-cinch milia florins, deduhits segons ja és dit dessús los vint-y-cinch milia sous, tornen al dit honorable en Joan Ferrandiz de Herèdia, e a sos succehïdors. E sí per ventura lo dit honorable en Sancho Ruiz, lo que no Déu no vulla, morrà, quant que quant, sens fills e filles del dit matrimoni o altre, en tal cas, tots los béns de la dita donació, retenguts los sobredits vint-y-cinch milia sous, sien e tornen al dit honrat en Joan Ferrandiz de Herèdia, e sos succehïdors, a fer de aquells a totes ses pròpies voluntats.

[IV] Ítem, los sobredits Gil Ruiz e don Joan Ferrandiz de Herèdia faran e curaran, per tot llur poder, que dels sobredits vint-y-cinch milia florins de la dita donació compraran heretat, o heretats, dins regne de València, dins un any següent e continuo comptador; la qual heretat comprada ab obs del dit Sancho, haja ab los sobredits vincles e condicions, e per la manera que los dits vint-y-cinch milia florins li eren e són donats, e hon la dita compra no pogués ésser feta, hon tal cas los sobredits sien tenguts realment de posar los dits vint-y-cinch milia florins dins lo dit any en poder del honorable en Nicolau Pujada, ciutadà de València, o del honrat en Guillem Colom de Barcelona, que té taula assegurada per la dita ciutat de Barcelona, o en altra taula assegurada per la dita ciutat de Barcelona que aquelles tinga, a obs de fer la dita compra; e per complir les dites coses lo dit mossèn Gil farà sagrament e homenatge en poder del dit noble mossèn Ramon de Riusech.

V Ítem, lo dit mossèn Gil Ruiz permetrà e farà ab acabament, que ans que les sposalles per paraules de present sien fetes, entre lo dit en Sancho Ruiz e la dita dona Ramoneta, donzella, o procurador de aquella, lo dit en Joan Ferrandiz de Herèdia, senyor de Mora, haurà fermada la dita donació, jurada e infirmada per la manera damunt expresada, e la dita donació haja acceptat lo dit Sancho, ans de les dites sposalles; e de açò per semblant e homenatge en poder del dit noble mossèn Ramon de Riusech.

VI Ítem, la dita senyora Ramoneta, col·locant en matrimoni la dita Ramoneta, donzella, ab lo dit en Sancho, darà en per dot de la dita na Ramoneta, donzella filia sua, al dit en Sancho Ruiz, cinquanta milia sous en la manera següent, çò és: que per los quaranta milia sous, li carregarà e alienarà, haguda licència ans de carregar del primer censal sobre lo lloch de Ribarroja, dos milia sous censals rendals e annuals, sens lluyisme e fadiga, però ab tot plen dret emphiteòtich, segons fur de València, a rahó de vint milia sous per millar, ab carta emperò de gràcia, qu'els puixen quitar aquells de mil en mil sous. E per los restants deu milia sous, a compliment dels cinquanta milia sous de dot, la dita \ma/dona (sic.) cambra o robes o joyes de cambra, estimades ben valent la dita quantitat de deu milia sous de dot, són enteses e compreses aquelles onze milia sous de reals, o mil florins de or, los quals la molt noble madona Thoda de Centelles, quòndam, àvia paternal de la dita donzella, leixà a aquella en son testament, o darrera voluntat. E tot çò encara que a la dita donzella pertanyga per qualsevol manera en los béns que, quòndam, foren del noble, quòndam, mossèn Pere de Centelles, pare de la dita donzella.

VII Ítem, la dita madona Ramoneta prometrà e jura que dins tres mesos haurà obtenguda licència del primer carregador, o qui ha censal sobre lo dit lloch de Ribarroja, de poder carregar los dits deu milia sous censals, per la manera damunt dita, sobre lo dit lloch de Ribarroja, rendes, drets e pertinències de aquell, e de la dita llicència haurà carta pública, la qual licència haurà dins dos mesos següents, la dita senyora haja a fer lo dit carregament de censal, e açò la dita senyora jura.

VIII Ítem, que les pensions del dit censal comensen córrer del dia del matrimoni dessús dit serà solemnisat e consumat entre los dits en Sancho e na Ramoneta, e hauran fetes llurs coses, en un any següent, e de aquí havant contínuament tro sia quitat, carregue lo dit censal e serà la primera paga del dia de les noces en huy any següent, e de qui avant en lo dit trienni.

VIII Ítem, que sí dins lo dit temps, o après, la dita noble dona Ramoneta, haurà liquidada la causa o debat que és per rahó de aquell censal que li fonch venut sobre les rendes qu'el senyor rey ha en la Ysla de Mallorca, e la dita senyora, ab venda que li'n sie feta per lo dit senyor rey, en vera, quieta, pacífica possessió, sens debat algú del censal sobre les dites rendes de Mallorca, pagador emperò lo dit censal dins regne de València, e a for de vint milia per miler o menys, que en tal cas, la dita senyora transporte lo dit censal en lo dit en Sancho, al for que li serà estat carregat per lo dit senyor rey, y mentres no serà major for de vint milia per miler, segons és dit, ab bona, llarga e expresa evicció e obligació dels béns transportats en lo dit Sancho per la dita senyora, o per los seus hereu o hereus; lo dit en Sancho haja a fer quitament del censal que li serà estat carregat sobre lo dit lloch de Ribarroja, per los dits quaranta milia sous, part de la dita dot; e en cas que la dita senyora, per composició o en altra manera, haurà consignat sobre les dites rendes de Mallorca, que era cas, çò que rebrà per la dita composició haja de lliurar al dit en Sancho, e que aquell, de çò de que rebrà haja a fer quitament de prorrata del dit censal a aquell carregat, al dit for de vint milia sous per miler; e açò la dita senyora sia tenguda jurar. E per semblant, sí los censals que la dita senyora a present ha sobre lo peatge que és en Aragó, li serà quitat, quant que quant, que en tal cas, *ipsius* que la dita senyora rebrà per lo quitament, sia tenguda lliurar realment al dit en Sancho, e de açò que rebrà, sia tenguda fer quitament dels dits censals a ell carregats, contant prorrata de çò que rebrà, a for dels dits vint milia per miler.

X Ítem, com segons fur de València, a les donzelles vergens, per rahó de llur virginitat, deja ésser fet creix, o donació per núbcies, e per amor de açò, e per part e special per sguard, com la dita donzella serà dotada a fur de València, lo dit en Sancho farà de creix a la dita donzella de trenca set milia cinch-cents sous, en axí que la dita donzella haurà entre dot e creix sobre tots los béns del dit en Sancho, huytanta-set milia cinch-cents sous, los quals lo dit en Sancho assegurarà, havedors e cobradors, sobre tots sos béns, haguts e per haver, en tot cas y lloc de restitució de dot e creix, segons fur de València.

XI Ítem, la dita noble Ramoneta, donzella, en les dites cartes dotals renunciarà a tot dret de deviduatge que y pertanygués o li pogués pertànyer en los béns haguts e per haver del dit en Sancho Ruiz segons fur de Aragó, e a tot altre benefici que per lo dit benefici e fur de Aragó pogués haver en los dits béns, remanent tota hora e

sempre lo dot e creix dessús dits salvos en los béns del dit en Sancho segons fur de València, en axí que fur de Aragó entre aquells no haja lloch.

[XII] Ítem, la dita donzella na Ramoneta ab voler e exprés consentiment de la dita noble marmessora e del dit noble Ramon de Riusech, frare seu, farà procuració bastant al noble don Joan de Pròxida d'esposar en persona sua al dit en Sancho Ruiz e acceptar aquell en marit seu e jurarà no revocar la dita procura.

XIII Ítem, que dels capítols e coses contengudes e expresades en aquells sien formades, dictades, feytes e ordenades bastants cartes públiques exequòries ab sumissió de for e ab aquelles clàusules, renunciacions, obligacions e altres que serà ben vist al dit mícer Guillem Çahera e a sa llur conexença.

Lectis quidem et publicatis preinsertis capitulis ut dictum est, confectum ipse partes hoc est, dicti nobilis Raymundeta de Centelles et Raymundus de Rivosico, ex parte una, dictusque honorabilis Egidius Roiz de Liori, ex parte altera. Gratis et scienter consuleteque ac deliberate, confidentes et concedentes, omnia et singula, in presentis capitulis contenta, vera fuisse ac esse, et ita inter eos tractata, concordata, dicta, expresa, conventa et pactionata fuisse ac esse, ut supra descriptum est, promiserunt sibi ad invicem et vicissim ac etiam, mihi notario ut publica persona vice nomine ac loco, illorum omnium quorum interest ac legitime stipulanti et recipienti, per stipulationem solemnem ac legitimum pactumque specialem, hic additum prefata, omnia et singula, in eisdem contenta, capitulis, pro tota bona quaque parte adimplenda sunt, sich adimplere ac facere tenereque et observare, firmiter sive omni dolo et in nullo contravenire vel facere, verbo vel opere seu alias quovis modo, et pro omnibus eis sich adimplendis et observandis, atque pro solvendis et satisfaciendis per partem parti adiuni, omnia damna interesse ac expensas, si qua vel si quas, aliquem ipsarum partium, causa vel facto alterius partis, quod non adimplendis premissis pari facere contigerit, super quibus damnis interesse et expensas voluerunt et concesserunt, sibi ad invicem partes, ipsi eredi partem substituentem, ipsa damna interesse ac expresa facientem solo iuramento, quod sibi ad invicem et suo casu, nunch pro tunch, detulerint, et pro delato ex dicto pacto haberi voluerunt, sine testibus et alia probatione, obligarunt ipse partes sibi ad invicem, et michi predicto notario, stipulanti et recipienti, ut prius, se ac omnia bona et iura sua, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Et pro maioris eorum firmitatis efficacia, iuravit

predicta nobilis domina Raymundeta de Centelles, uxor, quondam, iamdicti nobilis Petri de Centelles, in pose notarii subcontenti, ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus suis corporaliter tacta; et predictus honorabilis Egidius Ruiz de Liori, iuravit ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus suis corporaliter tacta, ac etiam fecit omagium, ore et manibus, commendatum in posse iamdicti nobilis Raymundi de Rivosico. Et sub predictorum virtute iuramenti et omagii, iamdictus honorabilis Egidius Ruiz de Liori et predicta nobilis Raymundeta, sus virtute, per ipsarum predictis iuramenti promiserunt, omnia et singula, in predictis capitulis contenta, pro ut ab unaquaque parte adimplenda sunt, sich adimplere ac facere tenereque et ubi servare, firmiter realiter et de facto omni excusacione remota, et in nullo contrafacere vel contravenire, aliqua ratione in quorum omnium et singulorum fidem et testimonium, dicte partes voluerunt et petierunt fieri dua publica instrumenta, cum similia rerum unique parti tradenda, per me notarium publicum infrascriptum.

Que omnia fuerunt facta iurata et fermata in civitate Sugurbi in quadam camera hospitii venerabilis Bernardi Medina, civis, eiusdem die et anno prenotatis.

Sig++na nobilium Raymundete de Centelles, iurantis, et Raymundi de Rivosico, eiusque filius. Sig+num honorabilis Egidii Ruiz de Liori, iurantis ac homagium prestantis, predictorum, qui predicta ea darunt concesserunt et firmarunt.

Presentes fuerunt ad premissa pro testibus, venerabilis Guillermus Çahera, in legibus licentiatus, Michaelis de Pozo, habitator civitatis Valencia, nuncupatus de Laguna, alguazirius gubernatoris Aragonum, Bernardus Medina, Franciscus Aliri, notarius civis Sugurbi, et Mathias Cruanyas, presbiter beneficiatus in villa Cullarie.

1401, setembre, 23. Sogorb.

Acte de donació de 25.000 florins d'Aragó fet per Gil (II) Roís de Liori i Juan (IV)

Fernández de Heredia a favor de Sanç (I) Roís de Liori.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 435 v. - 439 v.

Eodem die et Anno.

In nomine domini nostri Iesucristi amen. Pateat universis quod nos Egidius Ruiz de Liori, miles regni Aragonum gubernator, et Joannes Ferrandiz de Heredia, miles eius filius, dominusque ville de Mora, scienter in tractu concordie finalique conclusiones matrimonii Deo duce perficiendi et consummandi, inter nobilem Raymundetam de Centelles, domicellam, filiamque nobilem Petri de Centelles, militis quondam, domini baronie de Nulles, et Raymundete, eius uxoris, nunch viventis, et vos, amabilem et dilectum Sanctius Ruiz de Liori, filium nostris dicti Egidii, et fratrem nostrum dicti Joannis, ex causa respectu incisum contemplationem dicti matrimonii, promissum fare quod nos haberemus facere, concedere et firmare puram, simplicem et irrevocabilem donationem, habitam inter vivos, vobis predicto Sanctius Ruiz, de viginti quinque mille florennis auri de Aragonia, sub certis vinculis et conditionibus sive modis, latte contentis, tractatis et expressatis in capitulis concordatis, pretextu dicti matrimonii, cum instrumento publico hodierna die confecto, quod per Jacobum de Vallseguer, notarium infrascriptum et signanter, in secundo et tertio ex dictis capitulis huiusmodi feceri: Ítem, lo dit molt honorable mossèn Gil Ruiz de Liori e lo honorable mossèn Joan Ferrandez de Herèdia senyor de Mora, fill de aquell, inserantur predicta dua capitula ad litteram ut superius habendis, valentes sic conventa, concordata ac contenta in dictis capitulis, pro ut nos astringiunt modis omnibus adimplere idcirco, grata consulte, deliberate ad spontanea voluntate, cum presenti publico instrumento, suo robore perpetuo valituro, et in aliquo non violando seu revocando, donatione pura, propria, simplici et irrevocabili que dicitur inter vivos, nos simul ambo et uterque nostrum insolidum, damus et concedimus vobis dicto Sanctius Ruiz de Liori, licet absenti tanquam pressenti, in pose notarii subcontenti vel publice persone, hec a nobis pro vobis et omnibus vestris et illis, quorum interest vel intererit aut potest in futurum, quomodolibet interesse legitime stipulantis, recipientes et acceptantis, viginti quinque milia florenorum auri, curribilis de Aragonia; sub tanem vinculis, substitutionibus ac

modis contentis et expressis in preinsertis capitulis, sertatim et expresse, et non sine eis neque aliter, quosque viginti quinque mille florenorum auri, dicte conditionis vobis et vestris nos ambo simul et uterque nostrum insolidum, promittimus dare, solvere ac tradere, realiter et de facto, hunc ad unum annum sequentem, et a die pressenti, in antea continue computandum, vobis infra predictum tempus, habeamus sive teneamus ad opus vestri, et quod vobis et vestris emere hereditamenta et hereditates ac possessiones in regno tamen Valencie, pretio quorum attingant predictam quantitatem viginti quinque milia florenorum, quosquidem possessiones hereditates sive hereditamenta empta infra regnum Valencie ut predicatur, vos et vestris habeatis, teneatis et possideatis semper sub predictis vinculis, substitutionibus ac modis, in dictis capitulis lectis, narratis et expressis, et iuxta ipsorum plenum ac sanum intellectum; et pro premissis per nos et alterum nostrum insolidum sic ut premitur complendis, tenendis et observandis, valumus et vobis et vestris, per pactum in presenti contractu inter vos et nos iubitum et conventum, et per firmam et solempnem stipulationem valeatum. Concedimus per serenissimum ac magnificentum principem et dominum regem Aragonum in quorumque loco sue dominationis ipsum supplicari contigerit, ac per officiales suos quoscumque, sive per iustitiam Aragonie, sive gubernatorem regni Valencie, sive per alium quemcumque iudicem vel officialem secularem, tamen donationis predicti domini regis, quem elegeritis quorum ac cuiusvis ipsorum foranos, cum omnibus et singulis bonis nostris, et alterius nostrorum insolidum, submittimus foroque proprio nostro et alterius, declinatorie iudicii et legi si convenerit # de iurisdictione, omnium iudicium et omni privilegio, beneficio et auxilio. Renuntiamus consulte et de certa scientia executionem fieri in omnibus et singulis bonis nostris, et alterius nostrum insolidum, privilegiatis et non privilegiatis, mobilibus et immobilibus, utique habitas et habendis, pro ut fit et est, fieri assuetum de sententia vel regio precepto, que in rem iudicatam legitime transierunt quoniam ex dicto speciali pacto, volumus pressens publicum instrumentum in omnibus sub clausulis vim robur et efficaciam sententie, sive regii precepti, que in rem iudicatam legitime transierunt penitus obtineret de presenti. Renunciamus foro Valencie ac privilegio domini regis, pro quibus condemnationes fuerint venientibus contra hec, ac libelli abblationi, appellationi iuste et frivoli, exceptioni, defensionis et alias quibuscumque iuri, privilegia, fori solemnitatibus ad hec omnia, venientibus quovis modo, et pro maiori honori, omnium premissorum firmitate et solidacione firma, iuramus per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus cuiusvis nostrarum corporaliter tacta,

predictam donationem rattam, validatam atque firmam, semper habere, tenere et inviolabiliter observare. Renuntiantes virtute preinserti iuramenti legitimi, sive foro, dicentibus donationem factam inter vivos, causa in gratitudinis posse revocare, et legi etiam sive iuri ac foris quibuscumque, dicentibus donationem excedentem summam quingentorum aureorum, absque iudiciis insinuacione minime valere, cum predictam donationem virtute iamdicti iuramenti, volumus pro insoludata haberi et vicibus insinuate donacionis in omnibus habere, et ad cauthelam plenioram ipsam, de presenti insinuamus et sumarie intendimus serenissimo ac magnifico principi et domino regi eiusque sacra audientia, supplicantes humiliter quod in pressenti donatione, suam auctoritatem interponat pariteret decretum et pro his, omnibus et singulis attendendis, firmiter et complendis, et pro satisfaciendis vobis et vestris, et interesse sicquid vel quidquid inter vos vel nostros facere parari, et substituere contigerit quoquomodo pro premissis per nos et alterum nostrum complendis, super quibus credatur vobis et vestris ex pacto, solo plano et simplici, verbo sive testibus et alia probatione, obligamus vobis et vestris et notario infrascripto, ut publice persone, hec a nobis pro vobis, et omnibus aliis quorum interest vel intererit aut interesse poterit, quomodolibet in futurum, legitime stipulanti ut supra nos et omnia bona nostra et alterius nostrum, insolidum, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Renuntiantes super his novarum, constitutionum et epistole divi Adriani, beneficio, et illis iuri, legi et foro, dicentibus de principali prius conveniendo, et omni aliiquo re canonico et civili, et foro Valencie et Aragonie, beneficio et auxilio, contra hec quomodolibet venientibus.

Quod est actum Sugurbi, vigesima tertia die septembris anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo primo.

Sig+num Egidii Roiz de Liori, iurantis. Sig+num Joannes Ferrandez de Heredia etc. iurantis, predictorum qui hec concedimus laudamus firmamus atque iuramus.

Testes huius rei sunt, venerabili Guillermus de Çahera, in legibus licentiatus, Michaelis de Polo, habitatoris de Valencie, nuncupato de Laguna, alguazirius gubernationibus Aragonum, Bernardus Madina, Franciscus Oliri, notarii, civis Sugurbi, et Mathias Cruanyes, presbiter beneficiatus in villa Cullarie.

Preinserta omnia contenta instrumenta fecit, abstractum a libris notarum honorabilis et discreti Jacobus Vallseguer, notarii publicii Valencie, iam ab humanis sublata per me Franciscus Soler, notarium publicum dicte civitatis, libros illius regentem, quodquidem venditionis instrumentum, iam fuit in publicam formam redactum, et ut fides in eo impendatur ubi his meum appono artis notarie Sig+num.

1402, desembre, 9. Palerm (Sicília)

Martí rei d'Aragó atorga a Sanç (I) Roís de Liori, en pagament de 200 unces sicilianes, el dret de *tratta* per exportar de franc la quantitat de 1.714 *salme* i 4 *tumoli* de forment, a raó 3 *tari* 10 *grani* per *salma*, per qualsevol port de la vall de Mazzara, del regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2324, f. 26 v°

Martinus etc. Nobili magistro portulano dicti regni Sicilie consiliario et familiari nostris dilecto. Gratiam et bonam voluntatem, cum nos in solutum et satisfaccionem ducentarum uncias, per nos graciose concessarum dilecto consiliario nostro, Sancio Roderici de Lihori, militi, concessimus ei tractas seu exeritas frumenti, salmarum mille septingentarum quatordecim et tumentorum quatuor, ad rationem trium tarenorum et decem granorum per qualibet salma, extrahendas per cum aut alium nomine suo a quibusvis portibus vallis Matzarie quos elegerit, et ad partes quas voluerit, apportandas ad loca tamen licita et permissa fidelitati nostre, mandamus quatenus dictas mille septingentarum quatordecim salmarum et quatuor tumenorum frumenti, exercitas per dictum Sancium, vel alium suo nomine, a predictis portuus seu ad illis eorum quos ipse duxerit eligendos, semel cum extrahi liber permitatis francas et quietas, ad omni solucione iuris exerite.

Datum Panormi sub nostro tractarum sigillo, die nona decembre XI^a Indictionis, anno Dominice incarnationis Millesimo CCCC^o secundo.

Rex Martinus.

1403, juny, 1. València.

Compravenda de la senyoria de Betxí feta entre Peregrí Guillem Català i Gil (II) Roís de Liori, pel preu de 23.000 florins d'or del regne d'Aragó.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 449 v. – 459 v.

Predicta die veneris prima mensis junii anno a nativitate Domini MCCCCIII.

Noverint universi, quod Pelegrinus Guillelmus Cathala, miles habitator Valencie, et Agnez Sans, eius uxor, scienter ambo simul et uterque nostrum insolidum, cum presenti carta seu publico instrumento firmiter et perpetuo valituro, vendimos et titulo pure, proprio, perfecte et irrevocabilis vendicionis, concedimus et tradimus seu quasi tradimus, vobis honorabili viro Egidio Roiz de Liori, milites regni Aragonum gubernatoris, presenti, ementi, recipienti et acceptanti, et vestris, ac quibus volueritis, perpetuo per franchum et liberum alodium, ab omni onere, debitorum et alteriuscumque obligacionis, exemptos et expeditos castrum et locum meos, dicti Pelegrini Guillelmi, de Betxi, sitos in regno Valencie, sicut dictum castrum et locus et eorum terminus, terminantur et confrontantur cum termino ville de Nulles, ex parte una, et cum termino ville de Onda, et cum termino Villaregalis, ex alia, et cum termino castro et vallis de Artana, ex alia. Jamdictos atque castrum et locum de Betxi cum eius terminis et pertinenciis, pro termino absoluto et terminato, et pro franco et libero alodio, cum universis hominibus et mulieribus, cuiuscumque legis existant in dicto loco seu termino eiusdem, habitantibus et habitaturis, et cum mansis et alcareis et aliis populacionibus, ibidem edificatis et edificandis, et cum montibus, silvis, nemoribus, garrigis, planis, pratis, terris, honoribus et posesionibus, hervis et cultis, aquis, fontibus, pasquis, pasturibus, venacionibus, pesqueriis et ademprius quisbuscumque, et cum omni iurisdictione, civili et criminali, alta et baxa, et cum mero et mixto imperio, hoste, exercitu et cavalcata, ac redemptionibus eorumdem, cena, monetatico, morabatino, muxerifani, almagrani et carta censibus, laudinius, faticis, caloniis, multis, penis, bannis, redditibus, fructibus, et emolumentis et esdevenimentis, et cum decima per reverendissimum in Christo patrem et dominum archiepiscopum Cesarauguste et suos archiepiscopatu, est dictum locus et terminus eiusdem ex omnibus fructibus integre recipi consulta, et cum furnis, molendinis, carnaceria sarracenorum, almaceris, tintorerio, et cum aliis universis iuribus et pertinenciis, quas de iure, usu, foro vel aliis,

recepimus et recipere debemos, et nostri predecesores erant recipere consueti, et nobis et ipsis pertinent et pertinere possunt, quascumque causa modo vel racione, et pro ut late etiam continetur, in instrumento publico vendicionis et de predictis castro et loco michi dicto Pelegrino michi Guillermi Cathala facte, per nobiles Raymundum de Vilanova, Petrum Lladro de Vilanova, milites, et Yolantem de Boyl, uxorem dicti Petri Lladro, quodque instrumentum dicte vendicionis fuit actum Valencie die jovis octavo marcii anno a nativitate Domini Millesimo tricentesimo octuagesimo sexto, clausum et subsignatum per discretum Jacobum Ros, regia auctoritate notarium publicum Valencie, et cum omnibus iuribus, locis, vocibus, racionibus et accionibus, realibus et personalibus, utilibus et directis, variis sive mixtas, et aliis quibuscumque nobis et nostris pertinentibus et pertinere debentibus quoquomodo. Sich vobis dicto honorabili Egidio Ruiz de Liori, pressenti, ementi, recipienti et acceptanti, et vestris, ac quibus volueris, perpetuo vendimus, concedimus, tradimus seu quasi tradimus, pretio videlicet viginti trium mille florenorum auri comunium de Aragonia, valentini duodecim mille sexcentas quinquaginta libras regalium Valencie, a vobis numerando habuimus et recepimus, et inde bene vestri soluti facimus plenarie nostre omnimode voluntati. Renunciantes scienter omni excepcioni vendicionis predictae, per nos vobis non facte pecunieque jamdicte non numerate et a vobis non habite et non recepte, nomine pretis et pro pretio dicte vendicionis, et doli et beneficio etiam minoris pretiis, et dupplicis deceptionis et legi, sive foro, quibus subvenitur, deceptis ultra dimidiam, iusti pretii et omni alli cuilibet iuri contra hec venienti, cum nunch nos predicti venditores sumus certi et si certiorati de omnia pretio quod dicto locus et castrum valeant et vallere possunt, nunch tempore pressentis vendiciones dantes et concedentes vobis et vestris, donacione pura, propia et irrevocabili que dicitur inter vivos, quicquid predicta res vendita plus modo valet aut in posterum valebit pretio memorato, et ex causa hiusmodi vendicionis et alineacionis, donamus, cedimus transferimus atque mandamus vobis dicto emptori, et vestris, omnia iura, loca, voces, raciones et actiones, reales et personales, utiles et directas, varias sive mixtas, et alias quascumque nobis et nostris pertinentes et pertinere, debentes in predictis que vobis vendimus quibus iuribus, locis, vocibus, racionibus et actionibus possitis, vos et vestris successores universales, in remoti agere et experiri in iudicio aut curia, aut extra curiam, et extra iudicium, etiam et ubique, pro ut nos facere poteramus ante pressentem vendicionem et alienacionem, inicumque cessionem et concessionem, nunch et postea, quandocumque institueres, inde vos et vestros, ex dicta causa vendicionis, et alienacionis et cessionis in et super

premissis, veros dominos et potentes actores et procuratores, iurem vestram propiam vosque in locum et ius nostrum ponentes et statuentes, extrahentes, hec omnia et singula, quae vobis vendimus de iure, dominio, proprietate, posse et possessione, vel quia, nostris et nostrorum eandemque in vestrum et vestrorum, et eorum, quos volueritis iures, dominium, proprietatem, posse et possessionem, vel quasi, mitentes et transferentes, pleno iure ac irrevocabiliter, ad omem vestram et vestrorum voluntatem libere faciendam, sine contradictione ac impedimento nostrum et nostrorum, et personarum alterius, cuiuscumque et licet de foro, possessio, vel quasi civilis et naturalis, omnium horum preditorum, vobis vigore vendicionis et alineacionis pressentis acquisita fuerit, et existat illio facta pressenti vendicione ad uberiolem tamen cautelam, volumus et vobis facultatem et licenciam elargimur, quod de vestra propria auctoritate sive licencia et auctoritate, cum suis iudicis vel persone, possitis petere at ad ipsis vel omnes apprehendere, per vos vel procuratorem vestrum, ipsam realem et corporalem possessionem, et apprehensam penes, licite retinere, et inde facere vestram voluntatem, nos enim cum hoc instrumento, vicem epistole in hac parte continenti, dicimus et mandamus firmiter et de certa sciencia, iustis per iuratis, alcaydo, alamino, veteribus et aliis officialibus universitatis et aljame ac personis singularibus, in dictis castris el loco de Betxi et eius termino habitantibus et habitaturis, aut terras possessiones vel locatenentibus, et cuiuslibet ipsorum quatenus, vos dictum emptorem recipiam et admitant et de cetero habeant e teneant, pro vero domino et proprietario dictorum castri et loci terminorumque iurium et pertinenciarum eorumdem, pareantque obediant, respondeant, solvant, satisfaciant, integre de et super omnibus et singulis redditibus, proventibus, advencionibus, dominio iurisdictione ac aliis quibuscumque iuribus, dictorum castri et loci terminorumque ac pertinenciarum illorum, pro ut melius et plenius michi dicto Pelegrino Guillermi parere, obedire, respondere, solvere et tenebantur seu teneantur, aut tenerentur, vigore empcionis, per me facte a dictis Raymundo de Vilanova, Petro Lladro et Yolante Boyl, presentem, indeque vobis pro his faciam, et prestant juramentum et homagium, corporale nos nunch pro tunch et tunch pro tunch, ipsis officialibus universitate, aljame et singularibus personis, recepcionem obedienciam iuramentum et homaguim predicto facientibus et complentibus, liberamus, quitamos et absolvimos, ipsos et quemlibet ipsorum, ab omni iuramento fide vassallagio et homagio quibus michi dicto Pelegrino, quomodolibet eo acti, astricti seu obligati, et sich vos et vestri etiam successores, perpetuo habeatis dictum castrum et locum, ad dandum, vendendum, alienandum, obligandum, et ad omnes vestros vestrorumque

voluntates, inde cui et quibus volueritis, perpetuo faciendas, exceptis clericis et personis religiosis, nisi de foro et iure, hac facere possitis, cum ab ecclesia ipsos existendo, in predecessores nostros transmissis justo titulo, constes promittentes, simul ambo et utrumque nostrum insolidum, predicta omnia, singula que vobis vendimus in fide bona, vobis et vestris successoribus universalibus, vel iurem facere, habere, tenere, possidere et explicare, quiete potenter et in sano, in pace contra omnes personas conquerentes, vel vos perturbantes secundum forum Valencie, et modum inferius declaratum et tenemur et teneri valumus, per pactum in hitum inter nos et vos, dictum emptorem, simul ambo et utrumque nostrum insolidum, de firma et legali evictione et de omni dampno et interesse videlicet, quod si, in totum vel in partem, dicte rei vendite questionis, vel controversia, contra vos vel vestros successores universales, vel in iurem sicut vel moveretur, aut actio incepta fuerit, sine mota, verbo vel scriptis, in iudicio vel extra, tam per obblacionem libelli, vel alias ordinaria vel extraordinaria, vel etiam, si dicti castrum vel locus, vel pars eorundem, sive petitione in iudicio et sententia, auferretur vobis vel vestris successionis universalibus, vel iurem per aliquam cuiuscumque gradus, status vel prehemenciis, existat vi majori pari vel minori, quod eo casu vel casibus teneamur vigore dicti pacti vobis vel vestris successoribus, tamque si iudici aliter et legitime evinceretur recipientes in nobis, et nostris succesoribus, per dictum pactum, casum fortuitum supra dictum et quidquid, iure vendita vel eius parte, in maiori vel alia accederit aleacione predicta in futurum, sich quo fracta denunciacione, per vos vel vestros successores, verbo vel scriptis, de predictis omnibus iudicialiter intemptatis, nobis vel nostris, predictis seu non facta, quam, vobis et vestris, ex dicto pacto speciali in hoc contractu opposito. Renunciamus, promittimus simul et insolidum, sive teneamur et compelli possumus dicte licti questionis et demanda, fuerint opponere, et pro vobis et vestris, respondere, facere et integrare, ac vos et vestros et omnia bona vestra et vestrorum, ad omni dampno, gravamine missione, interesse, expensas penitus custodice et ipsa, mei item questionem libellum et omnem causam, seu causas, in nos simul et insolidum, iuscipere et eius deffensionis offerre, iuro facere et firmare, et eam ducere et tractare, et in causa causis tam principalibus quam appelacionum, existeret, tantum et tandin donech, per difinitivam sententiam, a qua ulterius non est liciorum appellare, vel supplicari fuerint terminate, vel vos et vestris successores, si volueritis et eligeritis, positis per vos vel vestros porcuratores, dictas causas agere, ducere et tractare, et eas in quantumque parte littis, si vobis placuerit, per vos vel vestros successores, pro sequendos dimittere, periculo bonorum nostrorum

quotiens vobis fuerit benevisum, vobis et vestris predictis successoribus, super hoc electione servata, remittentes vobis et vestris per dictum speciale pactum, iuro et necessitatem, denunciandi, appellandi et supplicandi, ac prossequendi appellaciones et supplicaciones, et si vos vel vestris successores, dictas causas ducere et tractare, eligerit et super evictione certera, vos vel vestros pronunciavi contigerit, et rem venditam per sentenciam ut est, dictum evinci valumus, et per dictum speciale pactum concedimus vobis et vestris, quo non posit dici vel alegari, per nos vel nostros successores, quod facta sit vel fuerit, vobis vel vestris, in iuri vel in iusticia, si tota res vendita vel aliqua eius parts, evinceretur vobis vel successoribus vestris, antequam vestri vel vestrorum successorum, culpasitem tum vel per in iuricam indiciiis, advocati vel procuratoris seu alias quocumque modo, scilicet data ut premititur, contra vos vel vestros successores, sententia per iudices ordinarios, delegatos vel arbitros, arbitratores vel amicabile compositores, in quo vobis vel vestris successoribus, conferimus plenarum potestatem per dictum speciale pactum compromitendi, simul et pluries, cum penis et juramentis et alias quidquid evictum, fuerit integre, vobis et vestris restituere et emendari; promitimus unacum dampnis, missionibus et interesse, sine obtinueritis sine abruberitis in causis super quibus dampnis, missionibus et interesse credatur, vobis et vestris successoribus, solo sacramento quod nunch pro tunch, et contra vobis et vestris successoribus, defferimus et pro delato haberi valumus, sive testibus et alia probacionem, non posumus ullatenus revocare nech declaracionem, si eius pretextu fieret potere reduci, ad arbitrium boni vim facultatem eum revocandi, et dictam deductionem petendi nobis, per dictum speciale pactum auferentes, et eisdem renunciandi de pressenti pro quibus omnibus et singulis in casu evictionis, vel vis superius, declarate sola intencione pressentis publici instrumenti, vestri vel vestrorum, simplici declaracione sive scriptis, solo simplici verbo dumtaxat, ac juramento jam delato ut supra, quod omnia et singula, volumus per dictum pactum obtinere vim sentencie diffinitive, iurem iudicatam, legitime transacta fiat, execusio et vendicio in ec de omnibus bonis nostris et alterius nostrum, insolidum, intra vel extra domos sistentibus, privilegiatis vel non privilegiatis, pro ut fit vel sententia in rem iudicatam, legitime transacta vel de condemnacione pene quarti retroclamum, sub secuto unum nostrum conveniendo et convenium, addimitendo at alium non convenitum, ad iudicium evocando dimitendum primo monumentum et iudicium variando, simul et pluries et quotien vobis et vestris successoribus fuerit benevisum, per illum iudicium secularem, tamen et ubi, qui volueritis in quem consuevamus licet, non sit vel fuerit noster iudeo,

quem pertinenciam vel alies minime vollamus revocare. Renunciantes scienter, et per pactum iuri ac legi dicentibus, ut si pactum fuerit inter partes, ut alius iudexque cuius iuris dictio esset, ius diceretur antequam adhiretur altera partium, penitencia convencioni et pro minime revocari, et pro predictis omnibus et singulis, obligamus vobis dicto emptori pressenti, recipienti at acceptanti, et vestris, nos et omnia bona nostra et alterius nostrum, insolidum, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Renuciantes scienter super his novarum constitutionum et epistole divi Adriani, beneficiis ac foro et legi, dicentibus de principali prius conveniendo, et omni alii cuilibet iuri contra hec venienti. Et ego dicta Agnes Sanz, sponte iuro per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, a me corporaliter tacta, per dicta omnia et singula carta et firma, semper habere, tenere et in aliquo non contravenire, frangere vel revocare, aliqua ratione et certificata plenarie, et instructa per notarium infrascriptum de iuribus meis pertinentibus et specialiter infrascriptis, renuncio quantum ad hec beneficio senatus consulti, velleyani, doti nech et omni iuri michi pertinenti in bonis dicti viri mei, et mulieri auxilio in favorem mulierum.

Quod est actum Valencie primo die mensis junii anno a nativitate Domini Millesimo Quadringentesimo tercio.

Sig+num Pelegrini Guillermi Cathala, Sig+num Agnetis Sanz eius uxoris iurantis predictorum que hec concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt, nobilis Joannes de Vilanova, miles, venerabilesque viro Guillermus Çahera, in legibus licenciatus, Jacobus Ros, notarius, mayor dierum, Jacobus Ros, eius filius, ac Jacobus de Pedro, mercator, Valencie cives. Testes fuerunt firme, predicta honorabile domne Agnetis Sanz, que firmavit iuravit et renunciavit ut predicatur, in dicto loco de Betxi, die quarta predictorum mensis et anni, in absentia tamen, jamdicti honorabili Egidii Roiz de Liori, emptoris, in posse tamen notarii infrascripti ut publice persone, stipulantis et recipientis legitima vice ac nomine predico emptoris et suorum, discretos Arnaldus Almirall notrarius, Jacobus del Pedro, mercator jamdictus, Valencie civis, ac Bernardus Claver, baylus ville de Nulles.

Ego, Petrus Catalani vidi et examinani et aprobandi ordinationem preinserti contractus.

Idem ego Guillermus Çahera.

Eodem die et anno.

Noverint universi, quod nos Pelegrinus Guillermi Cathala, habitator Valencie, Agnes Sanz, eius uxor, ex nostra certa sciencia ambo simul et insolidum, confitemur et in veritate recognoscimus, vobis honorabili viro Egidio Roiz de Liori, militi regni Aragonum gubernatori, pressenti, recipienti et vestris, quod dedistis et solvistis nobis, ad totam nostram voluntatem, in modum infracontentum, omnes illos viginti tres mille florenos auri comunes de Aragonia, valentes duodecim mille sexcentas quinquaginta libras monete regalium Valencie, pro quibus seu quorum pretio, vobis et vestris, vendidimus et alienamus castrum et locum de Betxí, sitos in regno Valencie, pro franco et libero alodio, pro ut instrumento dicte venditionis confecto Valencie pressenti infrascripti latius continentur, modus vero solucionis, mille florenorum auri talis est quod de ipsis michi dicto Pelegrino realiter, per solvistis sive tradidistis in notarii et testium subscriptorum pressentia, numerando decem mille florenos auri de Aragonia, et ex alia parte, dedistis michi dicto Pelegrino, duos mille florenos auri de Aragonia, et ex alia quos vobis michi eidem Pelegrino, dixit ac solvere promisit, infra quatuor menses sequentes, Joannes Cornet, mercator Valencie, et de quibus die pressenti dictis Joannes, firmavit publicum debiti instrumentum in posse discreti Arnaldus Almirall, notarii publici, pro ut in ipso instrumento expressavit, pro restantibus vero undecim mille florennis auri, ex dicto pretio vos prefatus honorabilis Egidius Ruiz de Liori, tenemini et promissistis, habita per vos reali ac corporali possessione dictorum castri et loci de Betxí, a aliis bonis vel decem mille octuaginta tres solidos et quatuor denarios regalium Valencie censuales, sine laudinio et fatica, tamen cum omni alio plenum iure emphiteotico instrumento, tamen gratie de quitando interveniente, et sich in modum predictum reputemus nos foret solutes et contentes a toto dicto pretio, quare renunciamos scienter omni exceptioni pecunie predicte non numerate et a vobis non habite et non recepte, ac solucioccionis sive satisfaccionis premissorum non factarum in modum jamdictum, et doli facimus vobis fieri per notarium infrascriptum, de predictis triginta tribus mille florenis auri pressentem apocam de soluto.

Quod est actum Valencie prime die mensis junii anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo tercio.

Sig+num Pelegrini Guillermi Catala, Sig+num Agnetis Sanz, eius uxoris, predictorum que hec concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt, nobilis Joannes de Vilanova, miles, vererabilesque viris Guillermus Çahera, in legibus licenciatus, Jacobus Ros, notarius mayor dierum, et Jacobus Ros, eius filius, et Jacobus de Pedro, mercator, Valencie cives. Testes fuerunt

firme, predicte honorabilis Agnetis Sanz, que firmavit ut predicatur in dicto loco de Betxi, die quarto predictorum mensis et anni, in ausencia tamen dicti honorabilis Egidii Roiz de Liori, in posse vero notario infrascripti, stipulantis et recipientis tanque publice et persone, vice ac nomine dicti absentis ac suorum, discretis Arnaldus Almirall, notarius, Jacobus de Pedro, mercator predictus, ac Bernardos Claver, bayulus ville de Nulles.

Ego Pere Cathalani examinavi vidi et approbavi ordinacionem preinserte apoche.

Idem Ego Guillermus Çahera.

1403, novembre, 1. Catània (Sicília).

Martí rei d'Aragó concedeix a Pelegrino Tarigo, mercader genovés, el dret de *tratta* per a exportar del regne de Sicília, la quantitat de 1.652 i mitja *salme* de forment, a raó de 2 *tari* 10 grani per *salma*, que pot extraure per qualsevol port de la vall de Mazzara, i que ha de pagar les dites *tratte* a Sanç (I) Roís de Liori.

ACA, Cancelleria, Registres N° 2324, ff. 68 r°-v°

Martinus etc. Nobili magistro portulano dicti regni Sicilie consiliario et familiari nostro dilecto. Gratiam et bonam voluntatem. Quod Peregrinus Tarigo, mercator januencis, emerit a nostra curia tractas seu exituras frumenti mille sexcentas septuaginta duas et mediam, ad rationem de tarenis duobus et granis decem per tracta, extrahendas per eum aut alium nomine suo a quibusvis portibus vallis Matzarie, et ad partes quas voluerit et a regnum defferendas, ad loca licita et permissa. Fidelitati nostre, mandamus expresse quatenus per eundem Peregrinum aut quecumque voluerit loco sui permitatis extraheri libere a predictis portibus vel ad illis eorum quos voluerit, semel cum dictas mille septuaginta duas tractas et mediam, francas ad omni iure exerite, cum iamdictum nobis integriter, per solverit per manus dilecti nostri Sanccii Roderici de Lihori militis, non obstantibus quibusvis litteris provisionibus seu mandatis per nos factis forsitam seu fiendis.

Datum Cathanie sub nostro tractarum sigillo. Prima die november XII^a Indictionis anno Dominice incarnationis Millesimo CCCC^o tercio.

Rex Nartinus.

1405, febrer, 28. Barcelona.

El rei Martí d'Aragó envia a Bernat de Cabrera, mestre justicier del regne de Sicília, el seu conseller Galceran de Sentmenat, amb instruccions per al reial consell del regne de Sicília. I envia copia als altres membres del consell, a saber: Jaume de Prades, almirall del regne de Sicília; Alamany de Foixà, comanador de Montsó; Gil de Poyo, majordom; Sanç (I) Roís de Liori, camarlenc del rei de Sicília i Jaume d'Aragó, protonotari del regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Registres N° 2299, f. 120 r°

Lo rey d'Aragó.

Molt car nebot. Nos sobre alguns afers que havem molt a cor, trametem a nostre molt car primogènit lo rey de Sicília, l'amat conseller e camarlenc nostre mossèn, Galceran de Sentmenat, informat per nos llargament dels dits afers. Per que us pregam tan afectuosament com podem, que a tot çò qu'el dit mossèn Galceran vos dirà de nostra part sobre los dits afers, donets plena fe e creença, e allò cumplats per obra, car plaer e servei nos en farets molt agradables.

Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a XXVIII dies de febrer del any de la nativitat de nostre Senyor M CCCC V.

Rex Martí.

Ídem.

A nostre molt car nebot mossèn Bernat de Cabrera, maestre justicier del regne de Sicília

Ítem, *similis* a nostre molt car cosí don Jayme de Prades, almirall del regne de Sicília

Ítem, al religiós e amat nostre frare Alemany de Fuxà, comanador de Montçó

Ítem, al amat conseller e majordom nostre mossèn Gil de Poyo

Ítem, al amat conseller e camarlenc de nostre molt car primogènit lo rey de Sicília, mossèn Sanxo Roiz de Lihori

Ítem, al amat e feel conseller e protonotari del regne de Sicília, mossèn Jacme d'Aragó

Ítem, als nobles amats e feels nostres lo consell del rey de Sicília nostre molt car primogènit.

1405, març, 26. Barcelona.

El rei Martí d'Aragó envia una carta al seu fill el rei Martí de Sicília a través del governador d'Aragó, Gil (II) Roís de Liori, encoratjant-lo a venir a Catalunya.

ACA, Cancelleria, Registre 2299, f. 120 rº

Lo rey d'Aragó.

Rey molt car primogènit, per diverses lletres vos havem fet saber que tant com possible fos cuytassets a nos vostra venguda. Per què ara, axí mateix vos ne scrivim, per lo governador d'Aragó. Pregants-vos que en venir a nos tant com pus breument porets, satisfaçats a nostra afecció e voler. E sia rey molt car primogènit tots temps lo Sant Sperit vostra guarda.

Dada en Barchinona, sots nostre segell secret a XVI dies de març del any M CCCC V.

Rex Martí.

1406, abril, 12. Catània (Sicília).

Privilegi dels reis Martí d'Aragó i Martí de Sicília pel qual es concedeix a Sanç (I) Roís de Liori, camarlenc del rei de Sicília, la senyoria de Caltanisseta, situada en el regne de Sicília.

SNAHN, Montcada, Carpeta 304, Doc. 13

Martinus Dei gratia rex Aragonum et Martinus eadem gratia rex Sicilie et ducatum Athenarum et Neopatrie dux et eiusdem regis et regni Aragonum primogenitus et gubernator generalis et in dicti regni Sicilie et ducatum predictorum, regimine et solio consedentes corregentes et conregnantes. Regalis dignitas tunc est tollitur cum eius subditos gratum obsequiis benignos recompensar presentis, itaque privilegii serie universita principia usque futuras, volumus esse notum quo ad veram auram noviter devolutis, certis ex causas atque rationibus, terra et castro Calathanixette, sitas in regno nostro Sicilie, in territorio vallis Castro Ioannis. Cum omnibus pheudis, vassallis, iuribus et pertinentiis universis, que fuerunt quondam inclite infantisse Elionore de Aragonia, et per eam post eius, virum usque ad eius obitum possessa. Nos attendentes satis grata ac notabilia et accepta servitia, per nobile Sanctium Royz de Liori, militem et consiliarium et camarlingum nostrum dilectum, ab eius in famia serenissimo domino nostro genitori domino regi Aragonum, atque nobis, tam in regno Aragonum quam Sicilie diversa mode prestatu, quaque idcirco Sanccius prestare non cessat ad presentis die, notumque labores non evitando et prestabit in posterum, ut speramus Deo duce meliora, dicto nobili Sancio, tamque benemerito et cum digno suisque heredibus, perpetuo dicta castrum terram Calathanixette, cum omnibus et singulis pheudis, ipsi baronie tam ab antiquo conexas et coadiuntis, qua de novo per dictas inclitam eius meritum acquisita, et presentem cum pheudo dicto Timparusa, vassallis, territoris, herbagiis, glandagiis, nemoribus, aquas, aqueductibus, aquarum de cursibus, pratis, campas et pertinentiis, ac iuribus universis. Cum quibus sui precessores et precipue dicta infantissa eius maritus tenebant et possidebant, poterantque tenere et possidere, motu nostro proprio et de certa nostra scientia et conscientia largitate, munifica et speciale gratia concedimus et donamus sub tam servitio unius totus militis nostre curie prestando, pro ut dicta inclita et Conradus Lancea et alii eius precessores a regia curia iam tenebant. Cedentes et concedentes nec

minus, dicto Sancio eius heredibus predictis, omnia iura omnesque actiones et causas, que et quas, nos et nostro fiscus sive curia, tam in dictis castro terraque in feudis dicte baronie coadiuntis, et potissime in dicto pheudo de Timparussa et aliis, habemus et habere possemus, seu ad fiscum nostrum spectare, quocumque titulo, ratione sive causa, sitque dicta pheuda cum baronia unum censeantur corpus ita tamen, quo idem Sanctius et suis heredes prefatam baroniam ab eadem, nostra curia in capite teneant et cognoscant, et ex inde servire dicto servitio teneantur nec constitutiones et capitula illustrissimorum dive memorice duorum regum Jacobi et Federici, hunc obtent quovis modo. Et ad uberiolem gratie nostre plenitudines, predictam terram et castrum cum iuribus suis predictis, concedimus eidem Sanctio et suis heredibus, tamque rem propriam fisco nostro ut permittitur acquisitam, itaque in his eadem Sanctius et heredes suis, ac habentes ius et causam ab eis uti possint et valeant illis actionibus, iuribus, prerogativis, privilegiis, prescriptionibus, defensionibus quibus uteretur et uti posset, fiscus nostrus predictis si manibus nostre curie bona ipsa actualit existerent, immo volumus et de speciali gratia concedimus de certa nostra scientia et deliberatione, promissa ut siquis in dictis terra et castro, ac iuribus et pertinentiis supradictis, ius aliquod in proprietate vel dominium per ypothecam, actionem et potissime ob quecumque debita contracta predictam infantissam, vel quondam comitem Guillem de Peralta, eius virum, quondam, comitem Nicolau de Peralta, eius filium, fors itam habere pretendat ad presentis, vel in posterum illud adversos fiscus nostrum modis omnibus expiratur. Transferentes et sponte suscipientes imos et fiscum nostris opus obligationis et satisfactionis eorum quibus ius predictam sicut premittitur super rebus ipsis legitime competat aut debeatur. Nec enim deliberare nostra mera et regia benignitate observari, volumus ut huiusmodi nostra concessio illibata servetur sive calumnia et supersticiosa subtilitate iuri speritorum. Non obstantibus iuribus constitutionibus et allegationibus quibuscumque hunc nostri liberali concessioni quoquomodo adversantibus. In annis rei testimonium propriis privilegium sibi eodem fieri et nostro magno sigillo in pendentis iussimus committi.

Rex Martinus.

Datum Cathanie, per nobilis Bartholomeum de Invenio, militem, regni Sicilie cancellarius, consiliarium familiarem et fidelem nostrum dilectum. Anno Domini ac incarnationis Millesimo quartagesimo sexto, die decima aprilis, XIII indictionis, regni que nostri dicti regis Aragonum anno decimo, dicti regis Sicilie anno quintodecimo.

Dominis Rex mandatum mihi Jacobo di Gravana, secretarius.

1407, juny, 27. Mora de Rubielos (Aragó).

Gil (II) Roís de Liori i Teresa Fernández de Heredia fan donació *inter vivos* del castell i lloc de Betxí al seu fill Sanç (I) Roís de Liori, per raó del seu casament amb Ramoneta de Centelles.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 113 v. – 118 v.

Sea a todos manifiesto que nos Gil Roiz de Liori governador de Aragón e Thereza Fernández de Heredia, cóniuges. Atenientes e considerantes la paternal dilección que havemos e haver devemos a vos mossén Sancho Ruiz de Liori, carmarlench del senyor rey de Sicília, et fillo nuestro, por muchos agradables servicios honrados e buenos merecimientos que de aquí fechos nos havedes e de cada día fassen nos cesades, et speramos que faredes en el sdevenidor, mediante la gracia de Dios. Atendient encara yo, dito Gil Roiz de Liori, governador de Aragón, seyer tenido et obligado dar e pagar a vos dicho mossén Sancho Roíz, por causa de vuestro axuar siquier matrimonio, contrahído entre vos e na Ramoneta Centelles, veynte y cinco mil florines de oro de Aragón, e fazerhos compra de aquellos, a la qual cosa tener cumplir ensemble con mi, e sines de mi obligado e tenido, mossén Joan Ferrándes de Heredia, fillo mío e hermano vuestro, en los tractos del matrimonio e capítulos de aquell, por aquesto en paga e solución de la dicha quantitat de los ditos venyte cinco mil florines, nos ditos Gil Roiz de Liori, governador de Aragón, e de Tereza Ferrándes de Heredia, cónyuges, a dos ensamble e cada uno, deve por si e por ell todo de nuestras ciertas sciencias e agradables voluntades certificados, primeramente de todos nuestros derechos en todo e por todas cosas damos, cedimos, transservemos e otorgamos, luego de presente liuramos por título de la presente cesión e donación pura perfeta e irrevocable, entre vivos, a vos dito mossén Sancho Roiz de Liori, fillo nuestro, a los vuestros y a quien a vos de qui adelante querredes, ordenades e mandaredes por siempre, ell castillo e lugar de Bechín, en el reyno de Valencia sitiado, el qual confronta e parte términos con términos de Vila real, con términos de la baronía de Nubles, con términos de Artana e con términos de Onda, así como las dita afrontaciones encerran, departen e limiten en derredor los ditos castillos e lugar, assí aquellos sines de retenimiento alguno a la voz e contradicción nuestra e de los nuestros e de toda persona, a vos dito mossén Sancho, fillo nuestro, damos, cedimos, transferecemos e atorgamos, e luego de presente liuramos, según dito es contado, los

hombres e hembras de cualquier ley, estado o condición, sean en aquellos habitantes, e que de aquí adelante hi habitaren, e con toda la jurisdicción e señoría, alta e baixa, que nos e cada uno de nos havemos, a que los señores que por tiempos fueron constumbraron de havere e hubieron en el dito lugar de Bechín, e con todas aquellas quier rentas, fruytos, dreytos, casas, esdevenimientos, emolumientos, penas, colonias, demandas, hiervas, pastos, fornos, molinos, molinares, casas, casales, heredades, vinyas, campos, olivares, prados, pradales, trehudos, heredades, montes, selvas, árboles fruteros, fuentes, aguas, vegas, ceyquias, milloramientos e franquetas, privilegios e libertades, términos e pertinencias universas, e con todos e qualesquier otros dreytos a sa señoría del dito lugar de Bechín, e a nos sobreditos cónyuges donantes, e a cada uno de nos, en el dito lugar e términos de aquel, pertenecientes por qualquier caso, devito, título manera o razón, del cielo entero a los avismos. Et de la propiedad, posesión, dreyto e señoría de aquell, luego de present nos gitamos, spullamos e sacamos, et en el dreyto, poder, possession e señoría de vos dito mossén Sancho Roiz de Liori, donatario, e de qui vos queredes, verdadero señor, vos ende constituimos et en corporal possession vos en metemos, con título de aquesta presente pública carta de donación, a todos tiempos firme e valedera, et en alguna cosa no revocadora, por ende queremos dito mossén Sancho, donatario e quién vos queredes, de qui adelante hayades, tengades, possidades, espleyteys segurament e en pas, e sines contradicción alguna, el dito lugar de Bechín e términos de aquell, con todas las cosas e dreytos sobreditos, que a vos lo damos franco, quito, líbero e seguro, por dar, vender, enpenyar e aunar, alienar, possedires pleytar, e por faser de aquell a todas vuestras voluntades propias, como de cosa e en cosa vuestra propia, a todos tiempos, según que millor mas fonament e proveytosa que de seyer dito, scripto e entendido, e pensada a todo proveyto, salvamiento e buen entendimiento vuestro, e qui de vos queredes, mandantes por tenor del present contracto, portantvezes de epístola e de mandamiento de alcayde, de justicia, bayle e a los hombres e mulleres en el sobredito lugar de Bechín e términos de aquell, de qualquier ley, estado o condición sian habitantes, e que de aquí a delante habitaran, e a otros cualesquier que por razón de dito lugar, a nos y a qualquier de nos o a los nuestros, fuesen en alguna cosa sian tenidos, que de aquí a delante, a vos i a qui vos queredes, respondan de todas e cada unas cosas que a nos han acostumbrado responder e contenidos e deven faser, a que nos havemos costumbrado demandar, recibir e d-ellos, haver, e que a vos reciban, hayan e admitan e acaten en señor e por señor del dilo lugar, casos e dreytos dessús y expresados, e de cada uno d-ellos, e a vos e a qui vos

queredes, perpetualmente obedescan en todas cosas como verdadero e natural senyor suyo, assí como a nos e qualquier de nos eran tenidos ante de la presente cesión o donación, e vos fagan sacrament e homenatge de fialdad, no esperado de nos ni de alguno de nos, otro mandamiento, por tenor del qual absolvemos, quitamos e dexamos, e per sueltos, quitos, lexados e definidos, damos a los sobreditos alcayde, bayle, jurados e hombres del dito lugar de Bechín e términos de aquell, de toda fe, jura e homenatge de fealdad, e naturalesa e de qualquier otra obligación, que a nos e a qualquier de nos eran tenidos ante de la presente, por razón de la senyoría del dito lugar, cosas e dreytos de suso nombrados et qualquier d'ellos, et por todas e cada unas cosas sobreditas, tener e firmamente cumplir e observar. Nos ditos cónyuges, donantes, obligamos a vos, sobredito mossén Sancho, donatario, todos nuestros bienes e cada uno de nos, mobles e seyentes, havidos e por haver, en todo lugar. E renunciemos, nos ditos cónyuges, donantes, e cada uno de nos, a d'aquella ley o dreyto dizient que la donación por ingratitud puede seyer revocada e a qualquier otro dreyto, ley, fuero, uso, costumbre, observancia o rescripto, que a vos o a los vuestros en e sobre aquesto, pudías no ser o en alguna manera contrastar. Et yo dita Thereza Fernández de Heredia, por todas e cada unas cosas sobreditas et en el presente contrato de donación contenidas, de cierta sciencia renuncio *beneficio senatus consulte, none ac veteris constitutiones, velleyani et epistole divi Adriani, et omni alii legitimo mulieri auxilio et iuri, hypothecarum mearum*. Et a maior firmesa e seguridat vuestra e de los vuestros, nos ditos cónyuges donantes, damos a vos dito donatario fiança de salvo de la presente cesión e donación, según fuero, a Florent Melero, notario habitant en el lugar de Ribarroja, que present es. Et yo dit Florent Melero, notario, tal fiança de salvasegur dito es desuso, me contimesco et atorgo seyer present donación dita obligación de todos mis bienes mobles e seyentes, havidos e por haver, en todo lugar.

Feyto fue aquesto, en el castillo de la vila de Mora, a vint y siete días del mes de junio, *anno a nativitate Domine Millesimo quadringentesimo septimo*.

Presentes testimonios fueron a las sobre ditas cosas, clamados specialment e rogados: Joan Cortés, alcalde de la vila de Alcalá de Selva, e Jaime Santmartín, bayle de la dita vila de Mora.

Sig+no de mi Gil Roiz de Liori, governador de Aragón, que las sobreditas cosas laudo et aprovo. Sig+no de mi Thereza Ferrandiz de Heredia, que las sobreditas cosas laudo et apruevo.

Sig+no de mi Martín Darahues, habitant en la ciudad de Çaragoça, e por autoridad del senyor rey notario público por todo el reyno de Aragón, qui a todas e cada unas cosas sobreditas, et en el present contracto contenidas, ensemble con los testimonios desuso scriptos, present fui e aquellas de mi propia mano scrivi y cerré.

1407, setembre, 20. Perginos (Sicília).

El reis Martí de Sicília i Martí d'Aragó venen les senyories de Ministreta i Caprici a Sanç (I) Roís de Liori, pel preu de 10.000 florins de Florència, en pagament d'un dente de 20.000 florins de Florència que li devien.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 189 v. - 197 v.

In Christi nomine amen. Pateat universis quod nos Martinus Dei gratia rex Castelle (sic.) et Martinus eadem gratia rex Sicilie ac ducatum Attenarum et Neopatrie dux et eiusdem regis et regni Aragonum primogenitus et gubernator generalis et in dicti regni Sicilie et ducatum predictorum regnet et solio, concedentes consequentes et consequentes, considerantes ad in terram et castrum Auguste, pro consecutione status pacifica et quieta ac bona pace perpetuo duce dominio duratura in regno predicto, necessariam esse nostro dominio agregare, et sub nostro ac successorum nostrorum in eodem regno, esse perpetuo regimine et gubernatione, cum maturo deliberato et bene gesto consilio seu deliberatione totius nostri consilii nostro latericio assistentis, deliberamus ac providimus ipsam terram et castrum Auguste, previam emptionis et cambiis et quocumque alio contractu titulo sive modo licito obtinere, et ad manus et dominium nostrum reducere a nobili Matheo de Montecateno, comite ipsius comitates Auguste, qui ipsam terram cum eius castro insto titulo possidebat, a quo nobili Matheo post multos tractus ex promissiores non mulorum castrorum iurum ac pecuniarum in predictum oblatis nobili supradicto, non nisi per ex cambium terre et castri Calatanexete, quam nobilis et dilectos consiliarius et camarlengus noster, Sanctius Ruis de Liori, habebat, tenebat et possidebat, titulo donationis per nos sibi facie ipsam terram et castrum Auguste ab ipso nobili Matheo de Montecatheno, volumus obtinere ab quod nostri de mani commoda et augmenta regni nostri Siciliis tranquillitatemque, ac etiam pacificum et confirmationem ipsius totis viribus per tractantes ipsam terram et castrum Calatanexete, ratione ex cambii pre tunc fiendi a dicto nobili Sanctio, emimus et emptionis titulo habuimus pro florennorum auri de Florentia viginti milibus, quas nostre pecuniis exhausta et thesaurario nostro in necessitate constituto, non valuimus eidem nobili Sanctio, presenti aliter seminaler nec ita de proximo consignare scilicet necessario, nos oporteat curiam nostram eis nobili Sanctio, pro dictis viginti millibus florennos, constituero debitorem asignando propterea eidem nobili Sanctio, iura

redditus et proventus certorum portium dicti nostri regni, usque ad integram satisfactionem dicte pecuniae predicto nobili Sanctio debite, et sic habuimus dictam terram et castrum Calatanexete, quam in ex cambium et uni ex cambii, dedimus et assignamus dicto nobili Matheo de Montecateno, pro dicta terra et castro Auguste et eius territorio, qui et qui habuimus propterea et habemus in vim permutationis eiusdem a nobili Matheo de Montecateno supra dicto, ipsamque terram et castrum Auguste uni non nostro de manu ut alia loca nostra de manui possidemus, cui nostra exhausta pecuniis ac re remanente debitis obligatis et onerata, adeo que gentibus nostris armigeriis nec aliis nostris necessitatibus poteramus ali qualiter subvenire necessarium, censuimus ad alia loca per nos emptoris titulo ad questa ultimum habere recursum et secuti eam, emimus ita ipsa necessario vendere, decrevimus ut meliora et maiora nostro dominio commodi, tribuerentur nostra que cum esset debitis exornata, et totus obligationibus liberata, quaeque possemus nostris gentibus armigeriis subvenire et eis in nostris servitiis sustentare, que maturo consilio, prosequentes et habentes in nostris manibus terras et castra Ministrete et Capicii, quas dictum emimus a nobili Culota de la Barba, pro florenorum auri de Florentia decem milibus, quos propterea solvimus nobili Culote supradicto, natura deliberatione premia, deliberavimus et providimus dictas terre Ministrete et Capicii, cum eorum castris ac iuribus, meritibus et pertinentiis suis, vendere nobili Sanctio, supradicto, et perpetuum venditionis ipsorum, et comprante a debito prelibato nostramque curiam, ab huiusmodi troneribus liberate, ea propter tenore presentis carta nostra perpetuo, et venitis temporibus valiture, per nos heredes et successores nostros, revendimus et venditionis titulo tradimus et assignamus prefato nobili Sanctio, suisque heredibus, in perpetuum, ementi et recipienti per se et suis heredibus predictis, eiusque modo et forma quibus melius plenius sanius, firmitus et commodius, dici scribi et intelligi potest, ad ipsius nobilis Sanctii eiusque heredum, sanum et sincerum intellectum, commodum et perfectum, terras Ministrete et Capicii, cum eorum castris ac vasallis, vassalagiis, caballis, duanis, equis, aquaeductibus, aquarum decursibus, molendinis, molendinorum saltibus, nemoribus, montibus, planis, herbagiis, arboribus tam domesticis quam silvestribus, vineis, campis, viriditatis, terris campis, limitibus eminentis et pertinentiis universis, eisdem terris spectantibus et pertinentibus, quovis modo omnique iurisdictione civili, pro ut alii barones illas habere et tenere, hactenus sensu avertitur, pro precio et nomine florenorum de Florentia duodecim milibus quingentorum, de quibus florenorum auri tres mille quingentos habitantibus dictorum locorum, unus habitatoribus terre Ministrete

florenorum de Florentia duo milla, et habitatorum terre Capicii, florenorum auri de Florentia mille quingentorum, quos eis iussimus per eundem nobilem Sanctium, ut per pressens instrumentum, volumus et iubemus restitui et assignati, quam pecuniam habitatorum terrarum earundem nostre solverint maiestati, ut in nostris manibus remanerent, quaeque habui ipsius terre Mistrete, neque totam solverint sumam que debebant, et nobis ab tulerunt neque interim non statuto etiam facere potuerint, et sic in nostris necessitatibus nos oportuit pro augmento et de roratione nostri demani, potius ipsius duces terras modicum utiles et que fuerunt ab antiquo baronie, nec secundum aliquas dicti regni constitutiones inde mani debent retineri sui licet in baroniam reduci retendere et presentem venditionem facere, nostram que debitis curia exhumare et dictam terram et castrum Augusti tamque nobile nostri de manu membrum ipsi nostro de mano unire et aggregare, reliquos non novem mille florenorum de dictis de summa viginti mille florenorum, predictorum et scripte fuerunt pro deductis in dorso litera debitorie, per nos sibi facie de dictis viginti mille florenis, manu notarii infra scripti. Ideo renuntiando exceptioni huius rei non sic geste doli mali, beneficio minoris pretii, legique et pretii et iuri quibus subvenitur deceptis, ultra dimidiam iusti pretii exceptioni non numerare, pecunie non ponderare, non habite vel non recepte, omnique legi iuri quibus sive perque premissa possent, et si forte premissa plus valent vel valebunt aut valere possunt, aut poterunt quantitate vel pretio iamdictis, totum id et quidquid sic quantumcunque sit eidem nobili Sanctio, tamque benemerito suisque heredibus predictis, damus et remittimus ac concedimus liberaliter, inter vivos, extrahimus predicta quo ad dominum ut illam tantum de iure, dominio et posse nostre e nostrorum eademque, in eiusdem nobilis Sanctii ac heredem suorum, ius dominium utile et posse mittimus et transferimus, pleno iure ad habendum, tenendum et perpetuo pacifice possidendum, et en causa venditionis seu donationis insolutum, damus transferimus et mandamus atque concedimus, sibi et suis heredibus supradictis, quo ad utile dumtaxat dominium, omnia iura, omnesque actiones, reales et personales, mixtas utiles et directas, et alias quaslibet, nobis quomodolibet competencia et competentis in terris et castris predictis, ac eorum iuribus, membris et pertinentiis universis, usque quo ad utile dominium et contra quascumque personas, et res ratione et occasione ipsorum, quibusquidem iuribus predictis, possit ipse et sui uti agere et experiri, in iudicio et extra iudicium, agendo conveniendo, defendendo, opponendo, excipiendo, replicando et triplicando, et omnia alia faciendo et exercendo in iudicio et extra iudicium, quoscumque et quem ad modum nos facere possemus, ante presentem venditionem et

insolutum ad actionem et concessionem, aut nunc vel postea quodcumque constituentes, eundem nobilem Sanctium in his dominum et procuratorem, et in rem vestram propriam, cunque ad utile dominium in locum et iuris nostrum, ponimus, mittimus, statuimus eique possessionem corporalem, per tantum in his tradimus et assignamus, confitentes nos eadem omnia pro eodem nobili Sanctio, querisque ipsorum possessionem adeptus fuerit, corporale, precario nomine possidere, inque intrandi eaque apprehendendi eius, auctoritate propria quodcumque voluerit, sibi liberam et plenam, conferimus facultatem premitentes in bona nostra, fide regia, presentem venditionem seu insolutum rationem, sui eis predictas venditas, ut supra semper, et anni futuro tempore defendere eidemque nobili Sanctio eiusque heredibus predictis, de firma et legali evictione, premissorum usque ad sumam florenorum duodecim milium quingentorum, teneri et obligari, ab omni damno interesse, litis et extra, itaque si forte, si ipse terre et castra insolutum, data seu vendita, aut aliqua erum pars, sive petitione aut in iudicio, per quoscumque ad icto nobili Sanctio aut eius heredibus supradictis, evinceretur aut super eis vel eorum, parte aut ratione ipsorum per quoscumque fieret, vel moveretur contra eundem nobilem Sanctium et eius heredes, aliqua questio petitio, eis vel controversia in iudicio vel extra iudicium, facta de hoc nobis vel nostris, per eundem nobilem Sanctium, denuntiatione antea non facta vel expectata, promissimus et teneri volumus eis quotiens acciderit, nos opponere respondere, satisfacere et onus certigiminus suscipere, causasque sive lites, tam principales que appellationum ducere, defendere nostris propriis sumptibus et expensis, a principio litis usque ad diffinitam sententiam, usque dumtaxat et nos ut supradictum transegit, pro quantitate ipsorum duodecim milium et quingentorum florenorum, et ab inde fermare indemnes, eundem nobilem Sanctium et eius heredes predictos, usque ad sumam predictam nihil omnis liceat, eidem nobili Sanctio et suisque heredibus, si voluerint causas sive lites, ipsas agere ducere et tractare, eorum tamen super hoc electione servata ad remittentes eis necessitatem denuntiando, et si denuntiaveritis vel non appellaverint, vel supplicaverint aut no appellationes, vel supplicationes prosequendi, et in omni casu sine nos vel nostri duxerimus, aut dictis nobilis Sanctius seu eius heredes, duxerint causas sine lites, et obtinuerint sive subrubuerint, si quid et quidquid, ab eis evictum fuerit vel diminutum de premissis, et si quas et quascumque expensas damna et interesse fecerint, vel sustinuerint totum id integriter restituere et emendare promittimus, et teneamur super quibus evictione dominatione, e damnum et expensis et interesse credatur, eidem nobili Sanctio et eius heredibus predictis, solo et simplici iuramento quod nunch pro tunch,

eis deferimus et haberi volumus pro delato. Renuntiantes super hoc legi sive iuri dicenti dolicionem iuramenti ante ipsius prestationem posse revocari, et pro premissis omnibus et singulis obligamus scienter specialiter et exprese eidem nobile Sanctio et suis heredibus, omnia bona nostra mobilia et immobilia, ubique habita et habenda, et iuramus etiam eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris corporaliter tacta, presentem venditionem et omnia et singula in ea contenta, rata, grata, firma et accepta, habere, tenere et observare, et in nullo contrafacere, aliqua ratione, iure, titulo sive causa. Retinemus tamen nobis, et sub intentionibus subscriptis venditionem, facimus presentem eidem nobilis Sanctius et eius heredes predicti, nobis et nostris iuratis et pactatis, sint nobis et nostris heredibus, bonis et legales vassalli tenantorum que nobis heredis et successoribus nostris, totiens, quotiens opus fuerint et inde existerent, requisiti facere et prestare debitum et consuetum militare servicium, usque pro quibuslibet bona viginti anni, redditus dictarum terrarum eorumque iurum, unum equum armatum, iuxta usum et consuetudinem regni nostri Sicilie. Retinemusque nobis appellationes quascumque et omnem iurisdictionem criminalem, salvis etiam nihilominus, et retentis omnibus et singulis clausulis condicionibus et retentionibus baroniarum et pheudorum, apponi et retinere consuetis constitutionibusque et capitulis serenissimo domini regis Jacobi, olim Aragonum et Siciliis regis, illustris aliorumque predecessorum nostrorum, atque nostris quibus per presentem venditionem in nullo volumus de rogari. Et ego dictus Sanctius Roiz de Liori, emptor, cum humili et debita reverentia, acceptans venditionem predictam cum condicionibus clausulis ab retentionibus preinsertis, promitto per me, heredes et successores meos, prefato serenissimo regi suisque heredibus et successoribus, iratis et pacatis, esse semper bonos et legales vasallos, facereque et prestare debitum et consuetum servitium militare, iuxta usum et consuetudinem regni Siciliis, pro quibuslibet bono viginti anni, redditus dictarum terrarum unum equum armatum, ac admittere appellationes quascumque et de iurisdictione criminali, absque regio beneplacito me minime intromittere et infringere capitula dictorum regnum Siciliis, qui immo promito servare eadem, ac solvere infra annos tres proxime et continue seu futuros dictis universitatibus Mistrete et Capicii, dictos tres mille et quingentos florenorum, usque universitati terre Ministrete, florenorum duo mille, et universitatis Capicii, florenorum mille quingentorum, et pro his omnibus complendis et firmiter attendendis, iuro sponte per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, corporaliter tacta libro, ac

homagium prestatore et manibus, commendatum iuxta sacrarum constitutionum imperialium regni Siciliae.

Continentiam et tenoremque fuerunt acta in civitate Perginos in domo habitationis dicti domini regis.

Presentibus me notario subscripto ac testibus infrascriptis, ad hec vocatis die vicesima septembris, primo Indictionis, anno Dominice incarnationis Millesimo quadragesimo septimo, anno regiminis nostri dicti regis Aragonum duodecimo, nostrique dicti regis Siciliae sexto decimo.

Sig+num Martini Dei gratia regis Aragonum et Martini eadem gratia regis Siciliae ac ducatum Attenarum et Neopatrie ac ducis eiusdemque domini regis et regni Aragonum primogeniti et gubernatoris generalis in dicti regni Siciliae et ducatum predictorum, regimine et solio concedentium, conregentium et conregiarum, qui premissa laudamos firmamus et iuramus, huiusque instrumento publico nobilem Bertholomeum de Invenio, militem regni nostre Siciliae cancellarium, consiliarium, familiarum et fidelem nostrum, dilectum sigillum nostrum apponi iussimus in pendenti, et nihilominus de certa nostra speciali scientia et totius nostri consilii deliberatione, matura propter causas superius denotatas, et expressatas terras Mistrete et Capicii predictas, cum eorum castris nostro, olim per nos unitas de mano, post segregamos et se per animus a privilegia quacumque a nostra curia propterea emanata, revocamos, cessamus, irritamus et annullamus eademque carere, volumus viribus et effectu tam canonicis quam civilibus statis, usibus ritibus, constitutionibus, capitulis et consuetudinibus premissis, vel aliquo premissum contrario minimo ab stultis et presenti, si opus fuerit capitulis per nos decedum, edictis in generali consilio in dicta civitate celebrato, dictantibus privilegia, literas et rescripta, quis contra debitam formam reduci debere, quibus omnibus quo ad herede, rogamus exprese et volumus penitus de rogari.

Rey Martin.

Sig+num mei Sanctii Roiz de Liori predicto qui hec premissa laudo firmo iuro ac homagium presto.

Testes inde sunt, nobiles Petrus de Gueralto, et Plutotius de Gueralto, eius filius, milites, ac venerabili frater Alamanus de Foxa, preceptor preceptorie Montissen Ordinis Sancti Joannis Hyerosolimitanii, consilarii et camarlengii, nec non Uguetus de Foxa, et Andreas Augusto, uxeri domini regis Siciliae, predicti.

Sig+num Jacobi Andres, serenissimorum dominorum regum Aragonum et Sicilie scriptoris, eorumque dominorum regum auctoritate per omnia eorum regna et terras notarii publici, qui premissis interfui eaque scripsi cura rasis et emendatis in lineis quadragesima octava, ubi legitur in domo habitationis et ubi legitorum consilio, et clausit.

Dominus rex Sicilie mandavit mihi Jacobo Andres cuius posse predicta firmavit et iuravit.

(Registratum) thesaurariam qui presens privilegium vidit mandavit ipsum expediti A. Bruch.

1408, juliol, 27. Catània (Sicília).

Privilegi del rei Martí de Sicília, pel qual ven a Sanç (I) Roís de Liori la baronia de Gallano, en el regne de Sicília, pel preu de 4.750 florins d'or de Florència.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 198 r. - 204 r.

In Christi nomine. Pateat universis quod nos Martinus Dei gratia rex Sicilie ac ducatum Attenarum et Neopatrie ducis serenissimoque principis et domini domini (sic.) Martini Dei gratia regis Aragonum primogenitus eiusque regnorum et terrarum gubernator generalis. Attendentes nos emisse a vobis, nobili et dilecto consiliario et camarlengo nostro, Sanctio Ruiz de Liori, militi, terram et castrum de Calatenesete, cum eorum membris et pertinentiis universis, pro pretio et nomine pretii florenorum aura de Florentia, viginti milium, ipsamque terram cum dicto eius castro ac membris et pertinentiis suis, demum dedisse et concessisse nobili Matheo de Montecatano, in ex cambium terre et castri Auguste, ut eandem terram Auguste cum eius castro ac membris et pertinentiis suis, nostro uniremos demanio tanquam membrum ipsi nostro demanio, utile et non modicum fructuorum, volentesque propterea dare locum ut vobis, eidem nobili Sanctio, satisfiat de quantitate pecunio vobis restante ab solvendum, ex dicto pretio sive, viginti milla florenis, predictus tenore presentis curie nostre, perpetuo et cum eis temporibus, valituro per nos heredes et successores nostros, vendimus et venditionis titulo et causa damus, tradimus, assignamus vobis eidem nobili Sanctio, vestrisque heredibus in perpetuum, terra Gaglani, cum eius castro ac vassallis, edificiis, tabellis di carnis, feudis, territoriis, aquis, aquaeductibus decursibus, piscationibus, venationibus, pastis, pratis, herbagiis, terragiis, molendinis, molendinorum saltibus, nemoribus, montibus, planis, lacis, vineis, campis, viriditatis, arboribus tam silvestribus quam domesticis, limitibus tenimentis, pertinentiis universis dictis terre et castro, sic baronie quomodolibet spectantibus et pertinentibus, omnique iurisdictione civili, pro ut barones ipsius terre et castri Gaglani ipsam habere, tenere et possidere, acciemus consueverunt, pro pretio et nomine pretii florenorum, septingentorum quinquaginta, sive unciarum aure, novingentarum quinquaginta, ponderit generalisque pecuniae quantitatis, in quandam litera debitoria dicti pretii terre Calatanexete et eius castri, manu notarii subscriptis scripta fuit, pro deductis et ideo. Renunciando exceptioni rei non sic geste, doli mali, beneficio minoris pretii,

exceptioni non numerare pecuniae, non ponderate modo predicto, non habite et non recepte, omnique legi fuit, iuri quibus sive perque premissis possent infringi, vel modo aliquo retractari, et si forte premissa que vobis, retendimus plus modo valent valebunt aut valere poterunt, in futurum pretio predicto, totum id quidquid sit et quantumque, vobis eidem nobili Sanctio tam benemerito, et maiori gratia digno vestrisque heredibus predictis, damus, concedimus remittimus et relaxamus, irrevocabiliter inter vivos, et ex tradimus, predicta que vobis vendimus, quo ad utile duntaxat dominium, de iure dominio et posse nostris et nostrorum, quademque in ius dominium, et posse vestri dicti nobilis Sanctii vestrumque heredum predictorum, dominium transferimus pleno iure, ad habendum, tenendum et perpetuo pacifice possidendum, et ex causa huiusmodi venditionis seu donationis, insolutum damus transferimus, et mandamus et concedimus, vobis et vestris heredibus predictis, omnia iura omnesque acciones, reales et personales, mixtas utiles et directas, pretorias, civiles, nuptiales et alias quaslibet, nobis seu nostre curie quomodolibet competentes et competencia competereque debentes, et debentia in terra et castro predictis, et eorum iuribus, moenibus et pertinentiis universis, et contra quascumque personas et res ratione et occasione, ipsorum quibusquidem iuribus et actionibus predictis, possitis vos et vestri heredes quicumque perpetuo, ut agere et experiri in iudicio et extra iudicium, agendo, conveniendo, defendendo, excipiendo, proponendo, opponendo, replicando et omnia alia faciendo, in iudicio et extra iudicium, quacumque et quem ad modum nos facere possemus, ante presentem insolitum donationem, venditionem, concessionem et iurum cessionem, nunc vel postea quandocumque instituentes, vos eundem nobilem Sanctium vestrosque heredes predictos, in his dominos et procuratores, ut virem vestram propriam vosque et eosdem heredes vestros, quo ad utile dumtaxat dominium in locum et iuris nostrum, ponimus et transferimus vobis ipsorum possessionem per tactum huius regis, damus, tradimus et assignamus confitentes res predictas, per nos vobis et vestris venditas, semper et omni futuro tempore defendere vobisque eidem nobili Sanctio, vestrisque heredibus predictis, de firma et legali evictione premissorum, teneri et obligari usque ad summam, quatuor millium septingentorum quinquaginta florenorum aura de Florencis predictorum, sive uncem per auri novingentarum quinquaginta predictarum, ac teneri vobis et vestris, de omni damno expensis missionibus, interesse, litis et extra, ita videlicet, que si moveretur contra vos eundem nobilem Sanctium vestrosque heredes quandocumque, aliqua questio petitionis vel controversia, in iudicio vel extra iudicium, facta de hoc nobis vel nostris, per vos eundem nobilem Sanctium vel

vestros, denuntiatione aut ea non facta vel expectata, promittimus et teneri volumus vobis et eis quotiens accederit, nos opponere respondere, satisfacere et onus legi in nos suscipere, causasque quam appellationum ducere, defendere nostris propriis sumptibus, et expensis a principio, litis usque ad deffinitivam sententiam dumtaxat, et nos predictur tangit, pro quantitate quatuor millium septingentorum quinquaginta florenorum predictorum, et ab inde vos eundem nobilem Sanctium et vestros, servare indemnes et nihilominus liceat, vobis eidem nobili Sanctio vestrisque heredibus predictis, si volueritis et dicentis eligendum lites ipsos agere et tractare, vestri tamen et vestrorum, super hoc electione servata, remittentes vobis et vestris necessitatem denuntiandi, et si denuntio veritis vel supplicaveritis appellaverint vel supplicaverint, aut non appellationes et supplicationes prosequendi in omni casu, sive vos vel vestri duxerimus, aut vos dictus nobilis Sanctius aut vestri heredes sepedicti duxerint, causas sive lites predictas, et obtinueritis sive obtinuerint subrubueritis vel subrubuerint, si quid et quidquid a vobis vel vestris evictum fuerit sive diminutum, de premissis et si quas et quascumque expensas damna et interesse feceritis, sustinueritis fecerint vel sustinuerint, totum id vobis et eis integrater restituere, solvere et emendare, promittimus et perpetuo tenere si volumus, per nos heredes et successores nostros quoscumque, super quibus damnis diminutione expensis et interesse eredatur, vobis eidem nobili Sanctio et vestris perpetuo heredibus predictis, solo et simplici iuramento, quod nunc pro tunc, vobis et heredibus vestris predictis, deferimus et haberi volumus pro delato. Renuntiantes super hoc exprese legi sive iuri, dicenti delationem iuramenti ante ipsius prestationem, revocationem, posse promittimus eidem vobis in super nobili Sanctio vos et vestris heredes, in ipsorum terre et castri eorumque, iurum et pretinentiarum, ac eorum tenuta et possessione, semper et omni futuro tempore defendere promittimus, etiam et volumus que, si forte casus evictionis accideret, que vos et heredes vestri, nullatenus possitis nec debeatis ad ipsorum terre et castri possessione eiusque membrorum quamcumque destituti, seu a moveri quo usque per nos heredes et successores nostros, vobis et vestris heredibus fuerit integre satisfactum de pretio predicto, ac de expensis missionibus et interesse per vos vel vestros habitis et sustentis, pro defensione eorumdem et pro his omnibus et singulis tenendis et inviolabiliter observandis, obligamus vobis et vestris heredibus predictis, de certo nostra tam mobilia quam stabilia, ubique habita et habenda, et iuramus etiam sponte per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, corporaliter a nobis tacta, presentem venditionem, et omnia et singula in ea contenta, rata, grata et firma,

perpetuo habere, tenere et observare, et in nullo contrafacere vel venire, aliqua ratione titulo sive causa. Retinemus tamen nobis et successores nostris, et sub retentione presente, que vos eidem nobilis Sanctius vestrisque heredes, nobis et nostris et ipsis nostris heredibus, bonis et legales vassalli teneamini, et teneantur nobis et ipsis meis heredibus, totiens, quotiens opus fuerit, et inde exciteritis vel exciterint, regni situs vel requisiti debitum et consuetum servitium militare facere et prestare, usque pro quibuslibet unciarum, viginti anni redditus dicte terre et castri, eorumque iurum mea, cum iuxta usum et consuetudinem regni nostre Sicilie. Retinamusque, nobis et nostris, appellationes quascumque et omnem iurisdictionem criminales clausulasque condiciones et retentiones, ceteras in donationibus feudorum opponi consuetas salvas, etiam retinere volumus et illesas. Et ego dictus Sanctius Ruiz de Liori, emptor, cum humili et debita reverentia, acceptans venditionem predictam, cum condicionibus preinsertis, promitto per me et heredes meos, vobis prefato serenissimo domino regis vestrisque heredibus et successoribus in perpetuum, iratis et pactatis esse semper bonis et legales vassallos, facereque et prestare vobis et ipsis debitum et consuetum servitium militare videlicet, pro quibuslibet unci per viginti anni redditus dictorum terre et castri, unum equum armatum, admittere appellationes quascumque et de iurisdictione criminali, nullatenus me intromittere nec infringere capitula et ordinationes dominorum regum Sicilie, qui immo servare eadem, et pro his complendis et firmiter attendendis, iuro sponte per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia a me corporaliter tacta, ac homagium prestito ore et manibus commendatumque.

Fuerunt acta in castro civitatis Cathanie, die vicesima septima iulii, prime Indictionis, anno Dominice incarnationis Millesimo quadringentesimo octavo, anno nostri regiminis decimo septimo.

Sig+num nostri Martini Dei gratia regis Sicilie ac ducatum Atthenarum et Neopatrie ducis serenissimique principis et domini domini Martini eadem gratia regis Aragonum primogeniti eiusque regnorum et terrarum gubernatoris generalis predicti, qui premissa laudamus firmamus et iuramus huicque instrumento publico, per nobilem Bartholomeum de Invenio, militem regni Siciliae cancellarium, familiarem et fidelem nostrum, sigillum nostri apponi iussimus in pendenti. Rex Martinus. Sig+num mei Sanctii Ruiz de Liori, predicti qui hec laudo firmo iuro et homagium presto.

Testes huius rei sunt, nobiles Egidius Ruiz de Liori, gubernator regni Aragonum, Petrus de Queralto, camarlengii, Jacobus de Aristam, protonotarius, milites consilarii, Joannes Castella, et Uguetus de Foxa, ucere dicti domini regis.

Signum Jacobi Andrea, serenissimorum principum et dominum regnum Aragonum et Sicilie scriptoris, eorundemque dominorum regum auctoritate per omnia eorum regna et terres notarii publici, qui premissis inter fui eaque scripsi cum rasis in nona linea decima octava ibi legit ussere dicti, et clausi.

València. 1409, 19 de març.

Ramoneta de Riusech, el seu fill, Ramon de Centelles, i els seus nets, Bernat de Centelles i Pere de Centelles, hereus del difunt Pere de Centelles, senyor de Nules, venen el Castell i lloc de Riba-roja a Sanç (I) Roís de Liori, vescomte de Gallano i almirall de Sicília, pel preu de 298.315 sous 8 diners i un óbol moneda reals de València, per mitjà del procurador García de Montagut.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 153 r. – 172 v.

In nomine domini nostri Iesuchristi amen. Pateat universis quod nos Raymundeta de Rivosico, [uxor] quondam nobilis Petri de Centelles, militis domini baronie de Nules, nomine nostro proprio, et tanquam heres universalis cum beneficio inventarii bonorum omnium et iurum dicti quondam nobilis Petri de Centelles, viri nostri, pro ut de herentia iamdicta constat clara per testamentum ultimum dicti quondam nobilis viri nostri, actum in villa Montisioni vicesima nona die aprilis anno a nativitate Domini Millesimo tricentesimo octuagesimo nono, in posse discreti Bartholomei de Villalba, regia auctoritate notarii publici Valencie, Raymundus de Rivosico, miles, eius filius, habitator civitatis Valencie, Bernardus de Centelles, miles, et Petrus de Centelles, filii nostris, Raymundi de Centelles predicti, ex certa scientia simul omnes et quilibet nostrum quovis nomine predictorum insolidum, cum presenti carta seu publico instrumento firmiter et perpetuo valituro, vendimus et titulo puro perfecte et irrevocabilis venditionis, concedimus, tradimus seu quasi tradimus vobis multum nobili Sancho Roderici de Liori, militi, vicecomiti Galleani ac domino Ministreti, sitis in regno Sicilie, armiranto generali marum regnii predicti, consiliario et camarlengo serenissimi domini regis Sicilie, generoque nostro, dicte Raymundete, licet absenti tamque pressenti notario subscripto ut publice persone, hei a nobis pro vobis et vestris successoribus universalibus, vel iurem legitime stipulanti recipienti et acceptanti, nec non venerabili Garcie de Montagut, scutifero vestri, dicti emptoris, domestico tamquam procuratori legitimo vestro, ad hec specialiter et cum plena potestate, substituto ab honorabile viro Egidio Roderici de Liori, milite, patre vestris, procuratore a vobis constituto pro ut de constitutione ipsa constat per instrumentum publicum actum in villa Algarii regni Sardii, decima die novembris anno a nativitate domini Millesimo quadringentesimo octavo, clausum et subsignatum per venerabilem Petrum Compationi

de Stagniedo, secretarium dicti domini regis Sicilie ac per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, regia auctoritate notarium publicum, et de substituitone ipsius Garcie Liquet, cum alio instrumento actum Barchinone vicesima die februarii currentis anni, clauso per notarium, per expressum pressenti, ementi et pro vobis et vestris legitime stipulanti, recipienti et acceptanti castrum et locum de Ribarroja, sitos in regno Valencie, pro ut confrontatur sive termini dictorum castrum et loci dictos terminos, cum termino loci de Manises, et cum termino loci de Paterna, et cum termino loci et Popule de Benaguazir, et cum termino loci de Vilamarchant, et cum termino loci de Chest, et cum termino de Miralcamp et cum Plano de Quart, quiquidem castrum et locus de Ribarroja tenentur ad certa onera censualim cum quondam onera expresso predictam, facimus venditionem pro ut sequitur: Et primo cum onere mille solidorum censualium rendalium et annalium sive laudimio et fatica et cum toto directo dominio, solvendorum quolibet anno certis termino vel terminis venerabilis Joanni de Riusech, quos ipse emit noviter a Salvatore Ferdinandi, notarii, et possum luiri quandocumque pretio quatuor decim mille solidorum regalium Valencie. Item, mille quingentorum solidorum censualium sine laudimio et fatica sed cum alio pleno iure emphiteotico, solvendorum quolibet anno Maymono Gil, et possunt redimi quandocumque pretio viginti duorum mille quingentarum solidorum censualium sine laudimio et fatica, tamen cum omnis alio iure etphiteotico, solvendorum quolibet anno termino certo sive certis solutionibus heredibus quondam venerabile Raymundi Bonet, scripturi et generali administrationi bonorum ipsius quondam Raymundi, et qui eidem fuerunt onerati cum instrumento gratie de quitando quandocumque, et possunt redimi pretio quatuor mille solidorum. Item, quingentorum solidorum censualium sine laudimio et fatica venditorum domne Jacmete, uxoris quondam Gabrielis Busqueti, notarii, et possunt redimi quandocumque pretio sex mille quingentorum solidorum censualium sine laudimio et fatica, solvendorum certo termino Jacobo Gomis, çabonerio, et possunt luiri quandocumque, pretio septem mille solidorum. Ítem mille solidum censualium sine laudimio et fatica, solvendorum certo termino sive certis solutionibus venerabili domne Grimisendi, quondam uxori, venerabili Jacobi Perez, tintorerii, certis nominibus, qui possunt quitari quandocumque, pretio quatuor decem mille solidorum. Item, quingentorum solidorum censualium sine laudimio et fatica, solvendorum quolibet anno honorabili Petro Pardo de la Casta, milite, et possunt quandocumque redimi, pretio sex mille quingentarum solidorum censualium sine laudimio et fatica solvendorum certis

solutionibus Guillermo Vivet, vicino loci de Foyos, et possunt luyi quandocumque, precio decem millem quingentorum solidorum. Item, cum onere mille centum quinquaginta trium solidorum decem denariorum regalium Valencie censualium sine laudimio et fatica, solvendorum quolibet anno certis solutione sive solutionibus heredibus honorabili quondam Berengarii Mercader, militis, de quibus aljama sarracenorum dictorum castris et loci seu per eandem Maymonis Gil tenetur redimere sexcentos triginta unum solidos duos denarios et obulum, pretio octo mille ducentorum quinque solidorum octo denariorum et oboli. Et vos predictus emptor solum tenemini pro residuis quingentis viginti duobus solidis septem denariis et obolo censualibus, qui redimi possunt quandocumque pro sex mille septingentis octuaginta quatuor solidis tribus denariis et obulo, dum tamen redimatur cum parte censualis iamdicta contingente aljame predictae seu predicto Maymono Gil. Item, cum onere ducentorum solidorum censualium sine laudimio et fatica, certo termino solvendorum heredibus iamdicti predicti quondam honorabilis Berengarii Mercader, qui redimi possunt quandocumque, pretio duorum mille sexcentorum solidorum. Item, centum sexaginta unum solidorum sex denariorum censualium sine laudimio et fatica, solvendorum quolibet anno venerabilis Petro Passadors, qui sibi venditi fuerunt cum instrumento perpetualis gratiae, pretio duorum mille centum solidorum. Item, centum octuaginta trium solidorum quatuor denariorum censualium sine laudimio et fatica, venditorum honorabili Petro Fabra, cum instrumento gratiae perpetuae de quitando, precio duorum mille ducentorum solidorum, quodque tamen censuali licet oneratum super dictis castro et loco est a domus predictae aljame et tenetur pro ea redimere et quitare ipsum dictus Raymundus Gil. Item, cum onere etiam quingentorum solidorum quolibet anno Michaeli Gari, brunaterio, qui possunt quitare quandocumque, pretio sex mille quingentorum solidorum. Item, centum quinquaginta solidorum censualium venditorum cum instrumento perpetualis gratiae, solvendorum quolibet anno venerabili Petro Donat, et fuerunt onerati pretio sex mille quingentorum, solidorum. Item, centum quinquaginta solidorum censualium venditorum cum instrumento gratiae de quitando solvendorum quolibet anno Magdalena Lumbarde, uxoris d'en Carlat, oneratorum predictarum mille ducentorum solidorum, et ulterius fuerunt onerati vobis dicto honorabili Sancho, emptori cum instrumento gratiae de redimendo super dictis castro et loco, duo mille solidi censuales, pretio quadraginta mille solidorum regalium Valencie. Et sic pretium omnium censualium iamdictorum cum quorum onere expresse facimus predictam venditionem ascendunt universalem summam centum sexaginta unius mille

sexcentorum octuaginta quatuor solidorum trium denariorum et oboli, casu tamen quo in futurum apparent aliqua alia censualia onerata et vendita super dictis castro et loco de Ribarroja, quod nullatenus opinamur, ad evitandum tamen omne periculum, volumus et concedimus vobis cum dicto emptori, que pressens venditio facta intelligatur et censeatur, et eam facimus cum onere ipsorum censualium onus eorumdem in vos ipsum emptorem transeant et habeantur, pro hic expressata tamen ab redimendum ipsa censualia non expressata, et ad omnes pensiones annuas preteritas et futuras, cum omnibus damnis et interesse nos dicti venditores, simul et quilibet nostrum teneamur et astringamur et astringi volumus, et teneri cum pressenti publico instrumento pro ut, latius et clarius habetur in capitulis inter vos et nos concordatis et firmatis cum publico instrumento confecto pressenti die et anno, in posse notarii subscripto, ipsos quod vero castrum et locum de Ribarroja franquos et quitios, liberos et expeditos, ab omnibus et aliis oneribus censualium et a quibuscumque vinculis, substructionibus et obligationibus aliis quibuscumque, tam realibus quam personalibus, atque dicto castrum et locum habent terminos tales et pro talibus, vendimus eos vali et pro franco et libero alodio, exceptis dumtaxat censualibus supra designatorum, pro ut tamen superius expressatur oneratis cum facultate et gratia perpetuale, quitando quam in vos dictum emptorem et vestros successores universales, vel in rem transferimus irrevocabiliter pleno iure iamdictos itaque castrum et locum de Ribarroja, cum fortaliciis, aedificiis, domibus, columbariis, vineis, dominalibus, mansatis et mansatis ibi constructis, et de cetero construendis, et cum militibus et dominalibus, hominibus et feminis, cuiusvis legis vel secte sint, ibi habitantibus et habitaturis, cum campis et terris plantatis et non plantatis, regadini et sicanis, cultis et incultis, extractis et extrahendis, hermis et populatis, et cum montibus, montanis, vallibus, planis, rupibus lapidibus, apparentibus et non apparentibus, garrigiis, fructibus, lignis, herbagiis, pasturis, pratis, arboribus fructiferis et infructiferis, rivis, torrentibus, stagnis, fontibus aquis et aquarum, ductibus et reductibus, atque piscationibus, venationibus, desertis et vectatio, cum molendinis, furnibus, macellibus, taberna, gavelis, pontagiis, tendis, mercatu, feriis, çoffris, besantiis, nec non cum mero et mixto imperio, et pleno dominio, ac omnimoda iurisdictione civili et criminali, alta et baxa, hoste et cavalcata, ac redemptionibus eorumdem, cum monetatico sive morabatino, tertio decimi, atque cum alcaidia, et iuribus omnibus eiusdem, quam noviter emimus ac nobis dicte Raymundete competunt, pleno iure petitis, cenis, subsidiis, questio, talis et collectis, atque cum agraviis sive fructum partibus, et cum censitalibus, laudimis et faticis, et aliodialibus

aliisque servitutibus, ademprivis, sisis, nobis confessis per serenissimum dominum regem, tam detemptore preterito que futuro, redditibus, fructibus, exitibus, eventibus, proventibus, emolumentis, abventionibus sive esdevenimentis, pro ut nobis melius et plenius pertinent vel pertinere possunt, vel debent, nihil excepto, atque cum iuribus, omnibus rationibus, realibus et personalibus, utilibus et directis, variis, mixtis, ordinariis et extraordinariis, et aliis quibuscumque nobis et nostris in et super premissis, et ratione ipsorum competentibus et competitoribus, quoquomodo causa vel titulo, sic vobis et vestris, perpetuo omnes simul et quilibet nostrum, quovis nomine predictorum insolidum, vendimus et concedimus pure et absolute, absque omni condicione et retentione, cum onere tamen censualium de super descriptorum, et pro ut superius habetur, sed ab omnibus aliis oneribus, francos et liberos et pro franco et libero alodio, ut est dictum, et extrahimus hec, omnia et singula, que vobis vendimus dicto iure, dominio, proprietate, posse ac possessione, vel quasi, nostri ac nostrorum, ea devique omnia in vestrum et successorum vestrorum, iuris, dominium, proprietatem, posse ac possessione vel quasi, mitimus et transferimus pleno iure ac irrevocabiliter, ab omnem vestram et successorum vestrorum voluntatem, libere faciendum sine contradictione ac impedimento nostri et nostrorum, et persone alterius, evictumque promittentes vobis, que trademus ut tradi faciemus, vobis vel cui volueritis pro vobis, possessionem realem et corporalem, vel quasi, predictorum omnium, que vobis vendimus et nihil omnibus volumus et concedimus, vobisque et vestris, facultatem plenariam largimur, quod vestra propria auctoritate sine requisitione, ac licentia nostri ac nostrorum, et sine auctoritate et licentia cuiusvis iudicis aut persone, possitis et liceat vobis et vestris quandocumque volueritis, ipsam possessionem realem et corporalem, vel quasi, apprehendere et apprehensam retinere, indeque vestram facere voluntatem, nos vero interim, donet ipsam possessionem vel quasi, nobis tradiderimus vel tradi fecerimus, aut vos eam aprehenderit ut est, dictum constituimus et fatemur, hec omnia et singula que vobis vendimus, pro vobis et vestro precario nomine, possidere vel quasi, et cum hoc publico instrumento, vicem epistole in hac parte gerenti, mandamus scienter et expresse iustitie, iuratis, alaminis, veteribus aliisque officialibus et singularibus, dictorum castris et loci, quarum vos dictum emptorem recipiant et admittant, et de cetero habeant et teneant, pro vero et naturali domino, ipsorum et dictorum castris et loci aliarumque rerum, superius venditorum cum eorum terminis, iuribus et pertinentiis universis, illarumque possessionem vel quasi, nobis concedam, et in quantum in eos est, vel sit tradatur et deliberent potente et plenarie

*pareant, que obediant, solvant et satisfaciant, integre de ac super omnibus et singulis re-
reditibus, fructibus, excitibus, eventibus, proventibus, emolumentis, dominio
iurisdictione et aliis quibuscumque iuribus, castri et loci predictorum at terminorum, ac
pertinentiarum eorundem, pro ut melius et plenius nobis dictis venditoribus,
predecessoribus que nostris in dictis castro et loco fuerunt soluti, et debentur et
tenentur parere obedire, solvere, satisfacere ac etiam respondere, indeque vobis aut cui
volueritis pro vobis, prestent et faciant fidem fidelitatis iuramentum et homagium
corporale, quoniam nos cum eodem instrumento, nunc pro tunc et tunc pro nunc,
absolvimus, diffinimus quitamus et liberamus, eos omnes cum bonis suis eorumque,
singulis licet absentes ut presentes, in posse notarii subscripti ut publice persone,
stipulanti et legitime acceptanti vice et nomine dictorum absentium, ab omni fideliti
naturaliti et vassallagii iuramento, fide, homagio et vinculo, quibus nobis dictis
vendoribus predictis castro et loco de Ribarroja ac terminis et pertinentiis ipsorum,
astricti sint vel etiam obligati, preterea ex causa huiusmodi venditionis et alienationis,
damus, concedimus, transferimus et mandamus atque concedimus vobis et vestris,
locum et quodcumque iuris, totum locum et omnes actiones et rationes, reales et
personales, utiles et directas, ordinarias et extraordinarias, varias sive mixtas, et
quolibet alias, que et que nobis quovismodo causa vel titulo ac nostris, ac competere
possunt et debent in et super his, que vobis vendimus et contra quasvis personas et res
ratione ipsorum, quibus iuribus, locis, vocibus, actionibus et rationibus possitis, vos et
vestris, ubi et experiri, agendo conveniendo, retinendo, defendendo, excipiendo,
ponendo, opponendo, repplicando et omnia alia faciendo et exsersendo, in iudicio et
extra iudicium, quaecumque et quem, ad modum nos facere possemus, ante presentem
venditionem, alienationem, iurum, cessionem et concessionem, aut nunc vel postea
quandocumque instituentes, vos in et super his dominum potentem actorem et
procuratorem, ut in rem vestram propriam, vos que in locum et ius nostrum ponentes et
statuentes, ad habendum, tenendum, possidendum, dandumque vendendum,
permutandum et alias faciendum, vestri libitum voluntatis, exceptis personas et locis
eceleasticis et religiosis, atque sanctis quibus prohibitum sit de foro, pro ut melius et
utilibus, dice et scribi et intelligi potest, ad vestrorum et vestrorum commodum et
salvamentum, ac bonum etiam intellectum, salvo tamen predictis dominis censualium
supra expressatorum censibus de super mentionatis, et pro ut superius continetur cum
iuribus eorundem secundum instrumentorum carricationem eorundem censualium
seriem pleniorum, predictumque venditionem dictorum castri et loci de Ribarroja et*

aliorum omnium predictorum, vobis dicto nobili Sanctio Roderici de Liori, emptori, et vestris, facimus et concedimus, pretio ducentorum nonaginta octo mille trecentorum quindecim solidorum octo denariorum et oboli monete regalium Valencie, quos omnes a vobis numerando habuimus et recepimus, et inde bene a vobis soluti, sumus plenarie nostre omnimode voluntati, et ideo. Renuntiamus scienter omni exceptioni venditionis predictae per nos vobis non facte pecuniaque non numerate, ac dicte pretii per vos nobis non soluti, ut predicatur et doli ac beneficis minoris pretii et publicis deceptionis legique, ac foro quibus deceptis ultra dimidiam iusti pretii subvenitur, omnique alii iure, legi, foro ac privilegio, ratione beneficio auxilio contra hec venientibus, quovis modo dantes et remittentes vobis et vestris, pura et irrevocabili donatione inter vivos, ex pacto predictae speciali super hec insito, et hic apposito siquid et quidquid predictaque, vobis vendimus plus valeant vel valere possunt, sive valebunt, pretio supradicto in super, convenimus et promittimus bona fideque nos aut aliquid nostrum, no monebimus faciemus vel inferius monebit faciet, vel inferret contra vos vel vestros, aliquam litem questionem, petitionem, actionem, controversiam vel demandam de iure vel de facto, in et super his, que vobis vendimus aut ratione ipsorum vel alicuius eorum, nec consentiemus iure etiam, prohibemus id ad aliis fieri vel inferri, promittimus etiam et tenemur omnes simul et quilibet nostrum quovis nomine predictorum insolidum, hac autem venditionem cum omnibus suis milioramentis factis et fiendis, vobis et vestris, salvare et defendere, vosque ac vestros facere, habere, tenere ac possidere, quietam poteriter contra omnes personas. Et tenemur simul omnes et quilibet quovis nomine predictorum insolidum, vobis et vestris, de firma et legali evictione dicte venditionis, et de omni damno ac etiam interesse, itaque si forte aliquo tempore in toto vel in parte, aliqua vel particula, huius venditionis vel ratione ipsius, ab aliquo vel ab aliquibus questio, aliquas actio, petitio, demanda vel controversia, contra vos vel vestros universales, vel iurem successores fieret vel moveretur, aut facta vel mota fuerit, verbo vel scriptis in iudicio vel extra iudicium, per obligationem libelli vel alio quocumque modo ordinarie vel extraordinarie, aut si dolo vel facto in maiori vel minore, dicta emptio vel aliqua cui pars, sive petitione aliqua et iudicio auferretur, vobis per aliquem vel per aliquos, que tamen vis vel fortia factio, causa vel occasione, nostrorum venditorum vel alicuius nostrum vel predecesores nostrorum, vel alicuius ipsorumque, teneamur vobis et vestris, ac si indici aliter evinceretur, incontinenti facta nobis vel alicui nostrum aut nostris, denuntiatione de predictis vel ipsorum denuntiatione de predictis non facta vel expectata, quam vobis et vestris ex pacto speciali et expresse in

hoc contractu apposito, remittimus de pressenti aliquo foro, iure, sive privilegio vel consuetudine, non obstantibus scienter et expresse renuntiamus per pactorum predictorum, promittimus et tenetur simul omnes et quilibet nostrum quovis nomine predictorum insolidum dicte liti, questioni, petitioni, actioni et controversie, quoties mota vel facta fuerit oppositionem ac probervis, in hoc contractu apposito, remittimus de pressenti aliquo foro, iuri, privilegio vel consuetudine, non obstantibus quibus scienter et expresse. Renuntiamus per pactum predictum, promittimus et teneamus simul omnes et quilibet nostrum insolidum, quovis nomine predictorum dicte liti, questioni, petitioni, actioni, controversie quam res mota vel facta fuerit opponere, et pro vobis et vestris respondere ac satisfacere, vosque ac vestros et omnia bona vestra et vestrorum, ab omni damno, gravamine, missione, interesse et expensis, penitus custodire ac ipsam litem, questionem, petitionem, controversiam et omnem liberam et causam, in nos suscipere ac eius defensionem offerre, ius firmare ac etiam ducere et tractare, nostris et cuiuslibet nostrum et nostrorum, propriis expensis et in causa vel causas, tam principalibus quam appellationem, sistere tantum etiam discindo per diffinitivam sententiam, a qua non est licitum ulterius appellare vel supplicare, fuerint terminate vel vos aut vestri, si volueritis per vos vel procuratorem vestrum, possitis dictas causas apere, ducere, tractare vobis et vestris, per speciale pactum predictum, ius et necessitatem denunciandi, et si denunciaveritis vel non remittimus, ius appellandi et supplicaveritis, vel non remittimus ius prosequendi appellationes et supplicationes, non obstantibus quibusvis foris, iuribus, privilegiis et consuetudinibus ipsarum, denuntiationem vel appellationem ac supplicationem, et eorum prosecutionem aut ipsarum aliquam, debere fieri quoniam ipsi et omnibus aliis contra hec venientibus. Renuntiamus scienter et expresse per pactum speciale predictum, et si vos vel vestri, dictas causas seu questiones tracta reducere, elegeritis et super evictione predicta pronunciare contigerit, contra vos vel vestros, et missiones aliquas feceritis de damna aliqua gravamina vel interesse suo statueritis, scuali quid a vobis vel vestris evictum fuerit, vel diminutum de venditione predicta totum illud quantumcumque sit vel fuerit, vobis et vestris restituere, salvare ac emendare, promittimus et teneamur simul omnes et quilibet nostrum quovis nomine predictorum insolidum voluntati vestre consentientes, volentes et concedentes predictum speciale pactum, que non possimus dicere vel alegare, que facta sit vel fuerit vobis et vestris iniuria vel iniustitia, et inde nobis et nostris, si tota venditio seu aliqua eius pars evinceretur a vobis vel vestris, que sit vel fuerit evicta per culpam vel negligentiam vestri vel vestrorum, aut per impericiam

iudicis advocati, procuratoris seu aliquam aliam excusationem, vel exceptionem, opponere vel alegare, imo si contra vos lata fuerit sententia, totum id ad integrum quidquid evictum fuerit vobis et vestris in continenti restituere, solvere et emendare; promittimus et teneamur simul omnes et quilibet nostrum quovis nomine predictorum insolidum voluntati vestre, unacum omnibus damnis, missionibus et interesse premissis, et a quolibet eorum credatur vobis et vestris, solo sacramento quod nunc pro tunc, et hei contra vobis et vestris deferimus, et pro delato ex pacto speciali predicto habeatur, sine testibus et alia probatione, quam iuramenti ante ipsum prestationem, posse revocari delacionem non possimus modo aliquo revocarte, et super hoc. Renuntiamus omni iuri et opinioni dicenti delationem iuramenti, ante ipsius prestationem, posse revocari ulterius ex dicto pacto firmaque ac solemnii stipulatione, volumus et vobis concedimus que ad satisfacionem restitutionem emendam et solutionem integram, omnium et singulorum predictorum in caso evictionis, ut premittitur fiendam procedatur et possit procedi contra nos et quemlibet nostrum, quovis nomine predictorum insolidorum ac successores nostros, per gubernatorem regni Valencie vel eius locumtenens, qui fuerit pro tempore vel per illum iudicem in regno Valencie, quem in eo loco dicti regni ubi aut, pro ut vos dictus emptor aut vestri universales vel in rem successores, volueritis et elegeritis fiatque pro premissis et quolibet eorum executio, venditio de ac in omnibus et singulis bonis et iuribus nostris et cuiuslibet nostrum, quovis nomine predictorum insolidum, et vassallarum nostrorum et cuiusvis nostrorum insolidum mobilibus et immobilibus, privilegiatis ubique existentibus sive aliqua libelli abblacione, litis, constestatione solemnii legitima subastatione, et alia solemnitate iudiciaria, sed realiter et de facto, sola exhibitione vel demonstratione, presentis publici instrumenti, vestraque ac vestrorum, verbali requisitione ac premissorum declaratione et adveratione, proprio instrumento sic premittitur fienda seu tuens facta, quod instrumentum et ipsam verbalem declarationem ac onerationem, cum instrumento ut predicto, volumus et concedimus ex dicto pacto, vim obtinere confessionis facte in iudicio aut sententiae diffinitivam, iurem indicatam, transacte a qua non est recessit licitum appellare vel supplicare, declaramus tamen que pro facultate imponendi sissas in dicto loco nobis concessa per serenissimum dominum regem, quam in vos supra transtulimus non teneamur vobis neque vestris de evictione aliqua predictorum sissarum, cum sic conventum extiterit in capitulis supra mentionatis, cetera vero omnia in suis pleno robore maneant, et valore et pro premissis omnibus et eorum singulis, obligamus scienter et gratis vobis et vestris in posse et manu notarii infra scripti ut

publice persone stipulantis, et legitime recipientis ut supra, nos et omnia bona et iura nostra et cuiuslibet nostrum quovis nomine predictorum, insolidum habita et habenda ubique. Renuntiantes dictis nominibus scienter super his novarum constitutionum et epistola divi Adriani, beneficio et illius legi, iuris et foro dicentibus de principali prius conveniendo omnique alii iuri, foro, privilegio, beneficio auxilio et consuetudini, contra hec venientibus, quovis modo et ad cautelam. Nos dicta Raymundeta de Rivosico, iuramus sponte per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, corporaliter per nos tacta, predicta omnia et singula, rata, grata et firma, semper habere, tenere et observare, et in nullo contravenire vel facere, modo aliquo sive causa, sub cuius vinculo iuramenti certificate de subscriptis, ac de omni iure nostro per notarium subscriptum, sponte ac scienter, renuntiamus quo ad hec beneficio senatus consulti, velleyani, omnique alio mulieri auxilio. Ad hec autem, ego dictus Garcia de Montagut, procurator constitutus et substitutus, qui supra recipiens et acceptans predictam venditionem, cum oneribus censualium de super expressatorum, et pro ut superius habetur, promitto nominibus per expresas a modo dicta censualia, solum pro his vos dictos venditores a modo servare indemnes obligando scienter ad hec in posse et manu notarii sub expressi ut publice persone stipulantis, et legitime recipientis vice, loco et nomine omnium illorum quorum interest vel potest vel poterit quomodolibet interesse in futurum, omnia bona et iura predictorum meorum principalium, habita et habenda ubique.

Quod est actum Valencie decima nona die marcii anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nono.

Sig+na Raymundeta de Rivosico, iuranti, Raymundo de Rivosico, eius filii, Sig+num Bernardi de Centelles, Sig+num Petri de Centelles, filiorum dicti nobilis Raymundi de Rivosico predictorum, qui hec laudamus concedimus et firmamus. Sig+num Garcie de Montagut, procuratoris constituti et substituti iamdicti, qui predicta per me dictis nominibus superius acceptata, concessa et promissa, laudo et concedo et firmo.

Testes huius rei sunt, venerabilis Franciscus Blanch, Guillermus Çahera, Bernardus Abri, in legibus licenciati, discretisque Jacobus de Plano, notarius, Valencie cives, ac Joannes Palayero, notarius civis Cesaraguste.

Sig+num mei Jacobi de Vallseguer, regia auctoritate notarii publici per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, qua predictis interfui eaque scribi feci, cum raso et correcto in vicesima sexta linea, ubi dicitur gratia, et cum

supraposito in tricesima tertia linea, ubi scribitur eademque omnia in vim et successorum vestrorum ius dominium proprietatem posse ac possessionem, et cum supraposito etiam in quadragesima linea, ubi legitur et religiosis atque sanctis, cum rasa et emendato in linea quinquagesima septima, ubi habetur aut ipsarum et clausi. Sive tamen firma aliquo predicti nobilis Bernardi Centelles, loco die et anno prefixis.

Noverint universi quod nos Jacobus Centelles, miles habitator Valencie, et Bernardona eius uxor, scienter vos multum nobilem virum, Sanctium Roderici de Liori, militem, vicecomitem Gallani, scilicet Garcia de Montagut, scutiferum vestro nomine, emisse a nobis Raymunda de Rivosico, uxore quondam nobilis Petri de Centelles, militis, domine baronie de Nulles, carissima mater nostri, dicti Jacobi de Centelles, Raymundo de Rivosico, milite, fratre nostro, ac Petro de Centelles, eius filio, castrum et locorum de Ribarroja, sitos in regno Valencie, certo precio pro ut late continetur in instrumento venditionis de ipsis castro et loco, facte nobis dicto Jacobo, presente die et anno currentibus, in posse notarii subcontenti, considerantes in super in tractatu et concordia venditionis iamdicte, inter vos dictum nobilem emptorem sive procuratorem vestrum preexpressum, ac nobiles venditores iamdictos, fore concordata ac firmata certa capitula in instrumento publico, in posse notarii subscripti, acto subscriptis die et anno enterque continetur, capitulum quoddam sequentis seretis: Ítem, com lo dit mossèn Jaume de Centelles haja per via de donació o en altra manera sobre lo dit lloch de Ribarroja cent milia sous assegurats per los quals li serà carregat censal segons dessús és dit per çò és convengut que de fe y en lo dia que formarà la dita venda los dits mossèn Jaume e muller sua sien tenguts renunciar a qualsevol dret que hajan o·ls pertanga per qualsevol manera sobre los dits castell e lloch de Ribarroja e coses venudes e que absolven la universitat e aljama de Ribarroja e singulars de aquella de tota obligació e sacrament que aquells li sien tenguts per qualsevol manera. Et nos vellimus premissa ac contenta inter vos dictum nobilem emptorem et predictum debitores, debitum fortiori effectum cum nos dicto Jacobo fuerint onerata certa censualia super loco de Bechi, pretio centum mille solidorum, ut patet per instrumentum receptum per Jacobum de Plano, notario die presenti, idcirco nos dictus Jacobus, et Bernardona, coniuges, simul ambo cum presenti publico instrumento scio robore firmiter et perpetuo valituro, laudamus, approbamus, rattificamus et etiam in omnibus confirmamus vobis dicto nobili Sanctio Roderici, emptori licet absentis ut pressenti, et iamdicte Garcia de Montagut, vestro procuratori pressenti, recipienti et acceptanti, nec non notario infrascripto ut publice persone, hec a nobis pro vobis et vestris successoribus

universalibus, vel iurem ac aliis omnibus quorum interest vel intererit, aut interesse potest et poterit, quomodolibet in futurum legitime stipulanti recipienti et acceptanti, venditionem iamdictam vobis factam de dictis castro et loco de Ribarroja, et in omnia in eadem contenta et expressata a prima linea usque ab ultimam inclusive, et nihil omnibus cum hoc eodem publico instrumento, renuntiamus quibusvis iuribus nobis et alteri nostrum pertinentibus seu que habemus, seu nobis expectat quovis modo super dicto castro et loco de Ribarroja, et rebus venditis, memoratis et premissis in venditione iamdicta, et quitamus universitatem christianorum et aljamam sarracenorum castri et loci iamdictorum de Ribarroja, et omnes singulares eorumdem, tam masculini quam feminini sexus, cuicumque legis secte ac condicionis existant, presentes et futuris, ab omni sacramento homagio ac vassallagio, et alia quavis obligatione in quibus nobis seu nostrum alteri teneatur, et astricti existant quovis modo causa vel ratione a toto tempore preterito usque ad hanc diem, etiam si tractum haberent vel efficaciam de futuro, promittentes predicta omnia et singula rata, grata et firma semper habere, tenere et inviolabiliter observare, et in nullo contra facere vel venire, aliqua ratione sive causa, sub bonorum et iurum nostrorum, et habendorum omnium obligatione parte et ypoteca, que ad hec scienter et caute vobis et vestris notario infrascripto ut publice persone stipulante et legitime recipiente, ut supra obligamos liberiti omni de presententi. Et nos Bernardone iamdicta, ad cautelam super abundantem, iuramus ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia per nos corporaliter tacta, predicta omnia et singula rata et firma semper habere, tenere et observare, et in nullo contrafacere vel venire, aliqua ratione sive causa sub cuius vinculo iuramenti certiorata, de iuribus nostris per notarium subscriptum plenarie instructa, sponte renuntiamus quo ad hec beneficio senatus consulti, velleyani dotique et sponsalicibus vestris, et iuri hypotecarum nostrarum, et omni alio beneficio et auxilio in favorem mulierum quomodolibet introductio.

Quod est actum Valencie, decimanona die marcii anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo nono.

Sig+na Jacobi de Centelles et Bernardone, eius uxoris, iurantis predictorum qui hec concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt, venerabilis Franciscus Blanch, Guillermus Çahera, Bernardus Abri, in legibus licentiati, discretus Jacobus de Plano, notarius Valencie civis, et Joannes Talayero, notarius Cesaraguste, et quo ad firmara predicti nobilis Bernardone, qui firmavit iuravit et renuntiavit ut predicatur, predictis die et anno in

presentia diti nobilis viri sui et Garcie de Montagut, procuratoris iamdicti, in absentia tamen nobilis, Sanctii Roderici de Liori, emptoris predicti, ut notario subscripto ut publica persona stipulanti et legitime recipienti ut supra, sunt testes Guillelmus Çahera, Jacobus Plano, Joannes Talayero, superius nominati, et discretus Florent Melero, notarius Cesaraguste.

Sig+num mei Jacobi de Vallseguer, regia auctoritate notarii publici per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, qui predictis interfui eaque scribi feci et clausi, loco die et anno prefixis.

Noverint universi quod nos Raymundeta de Rivosico, uxor quondam nobilis Petri de Centelles, militis, domini baronie de Nulles, nomine nostro proprio et tamque heres universales cum beneficio inventari, bonorum omnium et iurum, que quondam fuerunt dicti nobilis viri nostri, pro ut de herentia iamdicti constat per testamentum ultimum dicti quondam viri nostri, actum in vila Montisono, vicesimo nono aprilis anno a nativitate domini Millesimo quingentesimo tricesimo (sic.)¹⁵⁹⁷, in posse discreti Bartholomei de Villalva, auctoritate regia notarii publici Valencie et etiam, tamque procuratori nobilium Raymundi de Rivosico, carissimi filii nostri, et Petri de Centelles, filii nobilis, nepotis nostri, pro ut de procuratione iamdicta constat per instrumentum publicum, actum Valencie vicesima tertia die marcii anno presenti et infrascripto, in posse notarii subscripti, habens plenum posse infrascripta per agendi ut per eius lecturam constat minus clara ex certa scientia, predictis nominibus confitemur et in veritate recognoscemus, vobis moltum nobili Sanctio Roderici de Liori, militi vicecomiti Galleani, generoque nostro, licet absenti tamque pressenti, et notario subscripto ut publice persone, hec a nobis dictis nominibus pro vobis ex vestris legitime stipulanti recipienti et acceptanti, et vestris, que dedistis et solvistis nobis ad totam nostram voluntatem, numerando diversis solutionibus et diebus per modum infra contentum, et infra tempus prorrogationis verbo tenus per nos facie de solutione quantitatis sub contente, Garcie de Montagut, procuratori vestro presenti, et pro vobis et vestris recipiente et acceptanti, omnes illos ducentos nonaginta octo mille trecentos quindecim solidos octo denarios et obulum monete regaliu Valencie, pro quibus et quorum pretio vobis vendidimus et perpetuo alienamos simul cum dictis principalibus nostris castrum et locum nostros de Ribarroja, sitos in regno Valencie, cum instrumento publico acto Valencie decimonona die marcii anno pressenti et infrascripto, in posse notarii subcontenti, modus vero solutionis talis est, quod in pacti et solutione dictorum

¹⁵⁹⁷

tricentesimo octuagesimo nono

ducentorum nonaginta octo mille trecentorum quindecim solidorum octo denariorum et oboli, pretium dicti castri et loci, pro centum mille solidis ex ipsis oneratis sive caricatis, de voluntate nostra et dictorum principalium meorum, seu dictus García, procurator vestri, oneravit vestro nomine, nobili Jacobo de Centelles, filio nostro, septem mille centum quadraginta duos solidos decem denarios et obulum censuales, rendales et perpetuales, sine laudimio et fatica, tamen cum omni alio iure emphiteotico, super loco vestro de Bechi, pretio predictum centum mille solidorum pro ut in instrumentum publico confecto Valencie die decimonona marcii anno pressenti et infrascripto, in posse dicti Jacobi de Plano, notarii publici Valencie, latius continetur. Item, plus dedistis et solvistis nobis, per manus de don Benafos de la Cavalleria, maioris dierum, iudei Cesaraguste, soleventis de propria pecunia vestra diversas solutionibus et diebus infra tempus dicte prorrogationis, per nos verbo vobis facte totam residuam quantitatem, ad complementum dictorum ducentorum nonaginta octo mille trecentorum quindecim solidorum et octo denariorum et oboli, pretium dicti castri et loci, quare cassis omnibus alii apocas albaranis et scripturis quibusvis publicis et primatis, per nos consisis atque factis, de dicta quantitate seu parte ipsius. Renuntiando scienter omni exceptioni pecunie predicte non numerare, et a vobis non habite et non recepte, ut predictur et doli, facimus vobis fieri per notarium subscriptum de predictis ducentis nonaginta octo mille trecentis quindecim solidis decem denariis et obolo, presentem apocam de soluto.

Quod est actum Valencie, vicesima septima die marcii anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo nono.

Sig+num Raymundete de Rivosico, predicte qui hec concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt, discreti Mathei Perez, presbiter rector ecclesiae loci de Ribarroja, Jacobus de Plano, Bonanatus Ferrer, notarius civitatis Valencie, et Joannes Talayero, notarius Cesaraguste, et Garcias Cavall, baiulus vile de Oliva.

Sig+num mei Jacobi de Vallseguer, regia auctoritate notarii publici per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, qui predictis interfui eaque scribi feci, cum supprapposito in prima linea, ubi scribitur pro ut de herentia iamdicta constar per testamentum ultimum dicti quondam vire nostri, et clausi loco die et anno prefixis.

1409, març, 19. València.

Venda d'un censal de 500 sous moneda reals de València anuals, carregat sobre el lloc de Riba-roja, entre Miquel Garí i Gil (II) Roís de Liori, pel preu de 6.500 sous. Adjunta àpoca de 739 sous 1 diner 1 obol moneda reals de València, que és part del dit preu.

SMAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 459 v. – 463 r.

Die martis XVIII marcii anno a nativitate Domini M CCCC VIII.

Michael Garri, brunaterius, Valencie civis, ex certa scientia cum presente publico instrumento suo robore perpetuo valituro, et in aliquo non violando seu revocando, vendo ac titulo venditionis trado seu quasi trado, vobis multorum honorabili, Egidio Rodericici de Liori, militi, regni Aragonum gubernatori, licet absenti tamque presenti et cetera notari infrascripto ut publice persone, hec a me pro vobis et vestris legitima stipulanti et recipienti, omnes illos quingentos solidos monete regalium Valencie censuales rendales et annuales, sine laudimio et fatica, tamen cum omni alio pleno iure emphiteotico, qui per egregium virum, Alfonso comitem Denie, nobiles Eximenum Perez de Arenosio, Raymundum de Rivosico, militer, Raymundetam de Rivosico, uxorem quondam nobile Petri de Centelles, Didacum Perez, vicinum loci de Ribarroja et Abdalla Abduramen, syndicus universitatis christianorum et aljame sarracenorum dicti loci de Ribarroja, simul et quolibet ipsorum insolidum fuerunt venditi et onerati, specialiter et expresse super dicti loci de Ribarroja, ac generaliter super omnibus aliis bonis venditorum iamdictorum, venerabilis domne uxori quondam, Antonii Daudor, nunc vero honorabilis, Bartholomei de Cruylles, solvendis quolibet anno vicesima septima die mensis septembris, pro ut constat per publicum instrumentum actum Valencie vicesima septima die mensis septembris anno a nativitate domini Millesimo quadringentesimo secundo, clausum per discretum Bernardum de Monço, auctoritate regia notarium publicum Valencie, qui quidem domina Garaldona, predictos solidos censuales cum ipsorum iuribus universis, mihi vendidit et alienavit, cum instrumento publico acto Valencie tertia die octobris anno proximedicto, in posse discreti Bartholomei Çahera, regia auctoritate notarii publici Valencie, iamdictos itaque quingentos solidos dicte monete censuales rendales et annuales, sine laudimio et fatica, tamen cum omni alio pleno iure emphiteotico, cum omnibus iuribus locis, vocibus,

rationibus et actionibus, realibus et personalibus, utilibus et directis, variis sive mixtis, et aliis quibuscumque, mihi et meus in et ipsis competentibus et competituris, quoquomodo sic vobis et vestris perpetuo, vendo et concedo, pretio videlicet sex mille quingentorum solidorum monete regalium Valencie, pro ut originaliter onerati fuerunt instrumento gratie interveniente quas omnes a vobis habui et recepi, per manus de don Bonafos de la Cavalleria, iudei Cesaraguste, presentis solventis, et vestra propria pecunia ut asservit ad totam nostram voluntatem, numerando et inde bene vestri solutus sum plenarie mee omnimode voluntati. Renuntiamus scienter omni exceptioni venditionis predictae, per me vobis non facte pecunieque iamdictae non numerate et a vobis non habite et non recepte, nomine pretii et pro pretio dicte venditionis et doli, et beneficio etiam minoris pretii et duplicis deceptionis et illis legi, iuri et foro, dicentibus que si venditores decepti precii venditio rescindatur, et omni alii iuri contra hęc venienti perpetuo quidquid hęc venditio amplius modo valet aut in posterum valebit pretio aut dicto et ex causa huiusmodi venditionis et alienationis, dono, cedo et concedo transfero atque mando, vobis dicto emptori et vestris, omnia iura nostra locaque vices, voces, rationes et actiones meas, reales et personales, utiles et directas, varias sive mixtas, et alias quascumque que et quas, ego habeo et habere debeo, et mihi competum et spectant pertinere et spectare possunt et debent, in predictis quingentis solidis censualibus, et ipsorum iuribus quibuscumque quibusquidem iuribus, locis, vocibus, vicibus, rationibus et actionibus supradictis, vos et vestri in iudicio et extra, possitis altere, ducere et aperiri, quem ad meo, dum ego facere poteram ante huiusmodi venditionem et postea quandocumque intimas tenore huiusmodi publica instrumenta, vicem epistole in hac parte gerentis seu mandati ac intimacionis personaliter facte dictis venditionibus, et cuilibet ipsorum atque suis quantum a modo, dedistis quingentis solidis censualibus, cum suis iuribus universis, vobis et vestris respondeant, pateant, obediant, solvant et satisfaciant, pro ut mihi ac meis facere tenebantur, et astricti erant ante huiusmodi venditionem, et postea quandocumque sicque de cerero, vos et vestri etiam successores habeatis, predictam venditionem cum omni suo melioramento, facto et faciendo perpetuo, explectatis, ad dandum videlicet et vendendum, alienandum, obligandum, impignorandum ex commutandum, et ad omnes vestras vestrorumque voluntates inde cui et quibus volueritis, perpetuos faciendas, exceptis clericis, contra fori dispositionem ementibus sanctis personas religiosas ac militibus, qui de foro Valencie non existunt potest, tamen et protestando dico et declaro que non teneat vobis neque vestris de evictione aliqua presentis venditionis, nisi solum pro contractibus et

obligationibus meis propriis, pro quibus solum obligo vobis et notario subscripto ut publice persone stipulanti, et legitime recipienti, ut supra me et omnia bona et aura mea habita et habenda ubique.

Quod est actum Valencie anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo nono.

Sig+num mei Michaelis Gari predicti qui hec concedo et firmo.

Testes huius rei sunt, venerabilis Guillermus Çahera, in legibus licentiatus civitatis Valencie, ac discreti Jacobus de Plano, et Bernardus de Monso, notarius, Valencie cives

Eisdem die et anno.

Michael Gari, brunaterius, civis Valencie, ex certa scientia confiteor et in veritate recognosco vobis multum honorabili Egidio Ruiz de Liori, militi, regni Aragonum gubernatori, licet absenti tamque pressenti et vestris, que dedistis et solvistis mihi, per manus Bonafos de Cavalleria, iudei Cesaraguste, solventis ut dixit de vestra propria pecunia, ad totam meara voluntatem, numerando videlicet ex una parte, omnes illos sex mille quingentos solidos monete regalium Valencie, pro quibus et quorum, pretio vobis et vestris vendidi et perpetuo alienavi omnes illos quingentos solidos monete regalium Valencie censuales sive annuales, sine laudimio et fatica, tamen cum omnium alio pleno iuro emphiteotico, quos certis tutiis possidebant super loco de Ribarroja, solvendos quolibet anno vicesima septima mensis septembris, pro ut instrumento dicte venditionis pressenti die confecto, in posse notarii infrascripti, latius continentur, rem ex alia parte, habui et recepi, per manus dicti iudei, prorrato dicti censuales, debita a tempore preterito usque ad hodiernum diem, septingentos triginta novem solidos unum denarium et obulum dicte monete, quare renuntiando scienter omni exceptioni precunie predicte non numerare, et a vobis non habite et non recepte, ut predictum et doli facio vobis fieri per notarium subscriptum, de predictis sex mille quingentis solidis, et prorrata presentem apocam de soluto.

Quod est actum Valencie die decimanona marcii anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo nono.

Sig+num mei Michaelis Gari, predicti qui hec concedo et firmo.

Testes huius rei sunt, venerabilis Guillermus Çahera, in legibus licentiatus, civitatis Valencie, at discreti, Jacobus de Plano, et Bernardus de Monso, notarius, Valencie cives dicte civitatis

1409, març, 20. Riba-roja.

Presa de possessió del Castell i lloc de Riba-roja en nom de Sanç (I) Roís de Liori, per part del seu procurador Garcia de Montagut, i prestació de l'homenatge de fidelitat per part dels vassalls tant cristians com musulmans.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 173 v. – 189 r.

Die mercurii XX° martii anno a nativitate Domini M CCCC VIII°.

In Christi nomine. Cunctis patear evidenter quod anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo nono, die mercuri intitulata vicesima martii, circa horam tertiarum vel quasi, in loco de Ribarroja, sito in regno Valentie, in presentia mei Jacobi de Vallseguer, regia auctoritate notarii publici per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, et testium infrascriptorum, ad hec speciali vocatorum et rogatorum, venerabilis Garcia de Montagut, procurator substitutus ad honorabile, Egidio Roderici de Liori, militi, regni Aragonum gubernatore, procuratore constituto a nobili, Sanctio Roderico de Liori, vicecomiti Gallani et armiranto generali Martini regi Sicilie, filio suo, pro ut de procuracione dicti honorabilis Egidii que habet a dicto Sanctio, eius filio, constat per instrumentum publicum actum in villa Algerii, regni Sardinie, decima die novembris anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo octavo, clausumque per venerabilem Petrum Compagnoni de Stagnedo, secretarium dicti domini regis Aragonum, regia auctoritate notarium publicum, et de constitutione et substitutione quas dictus Garcias, habet ad honorabile Egidio, iamdicto Roderici, constat plene per instrumentum publicum actum Barchinone, vicesima die februarii anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo nono existant, in presentia venerabili Jacobi de Plano, notarii procuratoris constitui a nobilibus Raymundeta de Rivosico, uxore quondam mobilis Petri de Centelles, militis, olim quo domina castri et baronie de Ribarroja, Raymundo de Rivosico, eius filio, et Petrus de Centelles, filio dictis nobilis Raymundo de Rivosico, cum instrumento publico acto Valentie decimonono die martii anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo nono, in posse mei notarii infrascripti, et ex posuit et declaravit dicto Jacobo de Plano, qualiter ipse dictus Garcias, nomine iamdicto, cum publico instrumento recepto per me dictum notarium die decimonono martii presentis anni, solvant plenarie predictis principalibus suis, pretium sive emptionis predictae ideo

requirebat et requisivit eundem Jacobum de Plano, procuratorem iamdictum, quatenus possessionem realem et corporalem, vacuum et expeditam, tradere ipsi Garcie, nomine predicto et predicto nobili, Sanctio Roderici, emptore, et auditis predictis assertis et requiritis, per iamdictus Jacobo de Plano, nomine dictorum suorum principalium, dixit que offerebat et obtulit separatim nomine dictorum suorum principalium, exequi et complere premissa, per Garcia de Montagut requisita, quare idem Jacobus de Plano, predicto nomine statim, simul cum dicto Garcia de Montagut ac me, notario, et testibus subscriptis, accessistis, ad aljamam exteriorem seu portale foraneum hospitii dominalis sive castri, dicti loci de Ribarroja, et egressus predictus Jacobus de Plano, ipsum portale foraneum remanenti claves dicti castri hospitii sive domus, consistens et dicens expresse que nomine suorum principalium et ex potestate quam serviebat a reali et corporali possessione, dictorum castri et loci ac terminorum, iurum et pertinentiarum eorundem, et eam deseparabat et deseparatam et vacuum tradere, valebatis et intendebatis et tradebat, dicto Garcie de Montagut nomine quo supra, qui Garcia de Montagut acceptas ut dixit premissa et intentionis dictis clavis in signum adepti possessionis, clausu et postea aperuit ianuas dicti portali foranei, de quibus omnibus sic per actis iamdictus Garcias de Montagut, nomine iamdicto, requisivit per me dictum notarium sibi confisei ac tradi publicum instrumentum, in fidem et testimonium premissorum presentibus, pro testibus discretos, Nicholao d'Alcoriza, presbiter, Joanne Perez, notario Valentie, Joanne Talayero, notario civitatis Cesaraguste, Petro Vives, et Martino de Lillo, scutifero dicte civitatis, quibus omnibus sic factis cum iam ad mandatum predicti Jacobus de Plano, nomine precontento, et ad ordinationem iustitie et iuratorum universitatis christianorum dictorum castri et loci de Ribarroja, in presentia et audientia ipsorum notarii et testium subscriptorum, esset pro his specialiter convocatum generale consilium universitatis christianorum castri et loci predictorum, in ecclesia precontenti loci, voce Mathei Rodrigo, sagionis ac preconis publici dicti loci, ubi et pro ut est in dicto loco generale consilium universitatis christianorum convocari, congregari, teneri pro ut ibidem sit assertum iamdictus Jacobus de Plano, procurator nobilium Jacobum de Centelles, militis habitatori Valentie, et Bernadone, eius uxor, constitutus cum publico instrumento acto Valentie, in posse mei dicti Jacobi de Vallseguer, notarii die decimo nono martii anni iamdicti, et Garcias de Montagut nomine iam expresso, et cum eiusdem notario ac testes subscripti, accesserunt ad dictum locum consilii ubi erant aggregati, usque pro Jacobus de Mora, iustitia universitatis christianorum dicti loci, Petrus de Riusech, Petrus de Vilanova, iurati dicti

loci, Matheus Gasco, Dominicus de Mora, Joannes Marti alias Alfonset, Jacobus Gadea, Jacobus, Jacobo Joan, Michael Sanchiz, Petrus Gola minor dierum, Bernardus Camilo, Matheus Fuster et dictus Matheus Rodrigo sagio, precontentos vicini et habitatores dicti castri seu loci de Ribarroja, quibus omnibus ad generale consilium convocatis et congregatis, existentibus ut pressi dicitur ac universitatem christianorum dicti loci facientibus et representantibus iamdictis Jacobus de Plano, nomine dictorum suorum principalium, et ex potestate sibi collata in prefatis duobus procuratoris instrumentis, presentibus et ut est, dictum ipso Garcia de Montagut ac notario et testibus infra nominatis notificabit, dixit et declaravit dictis iustitie, iuratis et aliis prenomminatis, venditionem preexpressam et omnia superius relata, et etiam amologationem de dicta venditione et renuntiatione facta per dictum Jacobum de Centelles, et Bernardam, coniuges, quibusvis iuribus ipsis et eorum alteri pertinentibus in castro et loco de Ribarroja, predictis cum instrumento recepto per me notarium, die in qua venditio facta fecit predicta et ipsa notificatione, sic ut predictum facta mandavit expresse retis nomine et vole ipsorum, et totius consilii ac universitatis christianorum loci iamdicti et eius singularum, maiorum et minorum, tam masculini sexus quam femini, presentium, absentium et futurorum, cuiusvis legis vel condicionis, sint vel fuerint, sub virtute naturales quibus predicte nobile Raymundete de Rivosico, principali sua tenebantur, et astricta erant suo caso predicto Jacobo de Centelles, et Bernardone, coniugibus, quatenus dictum nobilem Sanctium Roderici de Liori, absentem, et Garciam de Montagut, dicto nomine ibidem presentem, ut est dictum reciperent et admitterent in verum dominum ac pro vero et naturali domino ipsorum, ac predictorum omnium rerum per eum emptorem, et talem et pro tali eum et suos haberent et tenerent, eique et suis ac quibus ipse vellet paterent, obedirent, solverent, satisfacerent et responderent, de ac super omnibus fructibus et singulis redditibus, alcaydia, proventibus, emolumentis, abventionibus, dominio et iurisdictione, et alias quibuscumque pertinentiis et iuribus, nullo excepto dictorum castri et loci de Ribarroja et terminorum suorum, pro uti melius ac plenius iamdicte nobili Raymundete, ac predecessoribus illius, dominis dictorum castri et loci, fuerant soluti parere, obedire, solve, satisfacere ac etiam respondere, que pro his facerent et prestarent dicto Garcia de Montagut, nomine predicto, debitum fidelitatis homagium, ac etiam iuramenti, quo viam ipse Jacobus de Plano, nominibus quibus supra, et ex potestate sibi collata in dictas duobus procuratoris instrumentis, ipsis prestantibus predictum fidelitatis iuramentum absolvit, diffinit ac liberavit, eos omnes ac ipsorum singulos a quocumque

fidelitatis, iuramentis ac homagis, quibus astricta et ligat essent vel obligat, predicto nobili Raymundete et Jacobo de Centelles, et Bernardone, eius uxore, principalibus suis, ratione dictorum castris et loci de Ribarroja ac terminorum iurisdictionis, iurum, reddituum et pertinentiarum illorum, pro ut firmiter et utilius potest, scribi ac intelligi ad eorum commodum et salvamentum, et ad bonum etiam intellectum, ipsi vero prenominati de dicto consilio, habita prius ut videbatur locutione et deliberatione super istis interesse requisito, prius de supra dicto publico instrumento, demum concorditer et unanimiter, nemine discrepante, respondentes dixerunt que erant parati premissa adimplere, dimittunt ipse dictus Garcia de Montagut, nomine quo supra, iurare eis foros et privilegia regni Valentie, ac bonas usaticas dictorum castris et loci, que omnia fuerant de facto et realiter, sic firmata ut infra per et acto ipsi omnes superius nominati iustitia et iurati, singulares simul concordantes, unanimiter, nemine discrepante, gratis et de certa scientia, ut affirmarunt et deliberate et consulte, dixerunt et concesserunt que nomine ipsorum et pro ipsis in generali, et cuiuslibet ipsorum in speciali, ac etiam nomine et vice totius, consilii sive universitatis christianorum loci et castris de Ribarroja predictorum et terminorum suorum, ac dictum eius singularium, tam masculini sexus quam feminini, presentium absentium et futurorum, cuiusvis legis vel conditionis essent, vel sint aut fuerant recipiebant, et administrabant administrandi dominum et pro domino vero et legitimo ac naturali eorum et ipsorum castris et loci ac iurum terminorum ac pertinentiam illorum, prenominatum nobilem, Sanctum Roderici de Liori, absentem ut presentem in posse tamen mei notarii infrascripti, ut publice persone legitime stipulantis, recipientes et acceptantis vice et nomine dicti nobilis emptoris et suorum, nec non ipsum Garcia de Montagut, procuratorem iamdictum presentem et acceptantem, promississent que et convenerunt in fide ipsorum ac virtute per eos inferius pretii et facti iuramenti et homagii, atque per stipulationem legitimam et solemnem pactum speciale et expressum, hic oppositum dicto Sancto Roderici, absente ac dicto Garcia de Montagut, eius procuratori presenti, que ex inde haberent et tenerent dictum Sanctum Roderici et suos, et cura vel eos quem vel quos ipse vellet et mandaret pro vero legitimo et naturali domino, ipsorum et dictorum castris et loci de Ribarroja, ac omnium iurum terminorum et pertinentiarum eorundem, vel illorum ipsique Sancto Roderici, vel cui aut quibus mandaret et vellet, fideliter legaliter et utiliter, pro posse illorum obedient parerent, manu tenerent et defenderent atque responderent, solverent et satisfacerent, plenarie et integre, de et super omnibus et singulis fructibus, redditibus, exitibus, proventibus, esdevenientis, emolumentis, abventionibus dictorum castris et loci

ac terminorum et pertinentiarum illorum, pro ut melius et plenius dicte nobile Raymundete et predecessoribus illius dominus, dictorum castri et loci fuerant opere obedire, solvere, satisfacere et etiam respondere, ac ipsi etiam Sanctio Roderici et suis, fidelitatem tenerent et servarent, in omnibus et per omnia, pro ut veri naturales et legales vassalli, melius facere tenentur et debent de iure, fore ac etiam, ratione et pro premissi omnibus et singulis obligarunt, dicto Sanctio Roderici de Liori, absentis et suis, et mihi notario stipulanti et ut supra recipienti, ac dicto Garcia de Montagut, dicto nomine presenti, eos et totam dictam universitatem christianorum et omnes et singulares, maiores et minores, tam masculini sexus quam femini, presentes, absentes et futuros, omniaque ac singula bona et iura ipsius, et eorum mobilia et immobilia, ubique habita et habenda, et pro maiori horum firmitate et cautela, lecto et publicato et declarato alta voce et intelligibiliter, foro posito sub rubrica de fidelitat qui foros incipit Aquell qui jura fidelitat a son senyor et cetera, fuerunt inde omnes et singulis superius nominati per ordinem distribuentis iuramentum per dominum Deum et eius quatuor Evangelia, manus cuiuslibet ipsorum corporaliter tacta, ac etiam perstarunt et fecerunt eidem Garcia de Montagut, nominibus supradictis, fidem, fidelitatem et homagium commendatum et commendatam, ore et manibus, promittentes eos et dictam universitatem, servare et tenere dicto nobili Sanctio Roderici, omnia capitula iuramento fidelitatis contenta, et expressa, et his per actis statim dictus Garcias de Montagut, positus ante eum sacrosanctis Evangeliiis, iuravit coram omni populo iamdicto per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, suis manibus corporaliter tacta, et virtute ipsius iuramenti promissis servare predictae universitati christianorum et singularibus eiusdem, foros et privilegia regni Valentie et bonos usaticos castri et loci iamdictorum, et eodem instanti precontentus Garcias de Montagut, nomine quo supra, in signum vere ac ad apte possessionis amorunt precontentos iustitiam et iuratos ab officia eorundem, iniungendo actuando eisdemque a modo per iamdictam nobilem Raymundeta, olim eorum domina aut aliis personis nullatis in dicto castro et loco de Ribarroja et eorum terminis, ut erent de predictis eorum officiis qui respondentes, dixerunt que eis placebat et statim precontentus Garcias de Montagut, nomine quo supra, elegit eundem Jacobum de Mora, iustitiam, eorum predictorum castri et loci, et Petrum de Riusech et Petrum de Vilanova, iuratos, restituendo ipsis in eorum pristinos officios exercendos in dictis castro et loco et eorum terminis, pro eodem emptore et suis quiquidem iustitia et iurati restitui in dictis officiis, iurarunt videlicet quisque eorum prose ad sancta quatuor Evangelia, manibus corporaliter, dicte Garcia de Montagut,

tacta que in predictis eorum officiis se haberent bene et legaliter et fideliter, pro ut ad officium cuiusvis ipsorum pertinet et spectat, hocque idem Matheus Rodrigo, sagio, fecit et iuravit in posse tamen dicti iustitiae, presentes fuerunt ad premissa pro testibus vocati, discreto Nicolao de Alcoriza, presbiter, Joannes Perez, notarius Valentie, Joannes Talayero, notarius civitatis Cesaraguste, Petrus Vives et Martinus Lillo, scutifer dicte civitatis, quibus omnibus sic per actis, circa vero horam nonam eiusdem diei, ad mandatum predictum predictis Jacobi de Plano, procuratoris iamdicti, et ad ordinationem iuratorum sive veterum sive alaminis subscriptorum, fuit pro his specialiter convocatum generale consilium aljame sarracenorum loci predictis de Ribarroja, voce predicti Mathei Rodrigo, sagionis, ac preconis loci predicti in domo videlicet mesquitte eiusdem loci, ubi et pro ut moris alis est in eodem loco per aljamam subscriptam generale consilium convocari et teneri, pro ut ibidem fuit assertum et predicto consilio, sic in predicta mesquita congregato iamdicti Jacobus de Plano, procurator qui supra Garcias de Montagut, eorum ipsis idem notarius ac testes, accesserunt ad dictum locum consilii, ubi erant congregati usque, primo Mahomat Alcadii, alaminus dicti loco de Ribarroja, Abdalla Abduramen, Abraham Ablup, Aymet Abcalim et Jucaf Alcalaf, iurati sive veteres loci iamdicti, Alii AbAbraham, Çat Ley, Alii Agrip, Çaat Albollor, Amet Alfaqui, Cacey Algato, Jucaf Tufafel, Amet Alimueze, Alii Agueix, Mahomat Alçumese, Amet Sali, Mutalif Alaysar, Ali Alix, Çahat Algazi, Mahomat Alaza, Abraham Aloadi, Mahomat Aluper, Aymet Ablinren, Abdalla, Mahomat Salip, Çahat Azen, Alcorayfi Agruig, Mahomat, Azmet Aznasar, Mahomat Abraham, Mahomat Abdurament, Mahomat Absey, Çat Aselim, Mahomat Abduramen, Çat Almazen, Ali Abnajar, Mahomat Abrahi, Mahomat Almisar, Amet Ateya, Fucen Mucaf, Teya Azmet, Alii Abduchmalic, Jucaf Arrequeni, Abdala Abbolloti, Abdaya Abmicayduch, Tali Alerequeni, Hiar Abraham, Caat Abram, Azdalla Zalip, Mahomat Ageig, Çahat Alcoray, Abdalla Alrequeni, Jucaf Fajub, Abduramen, Abdalla Algogonti, Çahat Alcoraybi, Ali Alzanel, Abduramen Alcoraybi, Azmet Salip, Mahomat Bensaleg, Mahomat Alcaduf, Fucen Alcoa, Çahat Ajub, Mahomat Abnayat, Abraham Ylel, Azmet Alcoraybi, Ali Jayya, Mahomat Ambras, Azmet Abnayar, Abdalla Asseig, Amet Alcoray, Ali Absalem, Azmet Abizey, Azmet Abizar, Azmet Abraham, Azmet Acoyar, Ali Abzalem, Abram Arudiu, Mahomat Alobrat, Çayahit Yafa, Abduramen Abdalla, Mahomat Alalon, Abraham Alcoyat, Tot Aram, Ali Abduramen, Azmet Atteffa, Mahomat Alcoyat, Azmet Algadordi, Çat Asip, Azmet Maymo, Abduramen Alifatus, Agip Azmet, Abduramen Juffaff, Mahomat Ageig, Azmet Alup, sarrahani vicini et habitatores predictorum castr

et loci de Ribarroja, quibus omnibus ad generale consilium convocati et congregati existentibus ut predicatur ac universitatem sive aljamam facientibus et representantibus sarracenorum dicti loci et castrum iamdictus, Jacobus de Plano, nomine dictorum suorum, principalium et ex potestate sibi attributa in duobus procurationis instrumentis de super mentionatis, presentibus ut est dictum ipsis Garcia de Montagut, ac notario et testibus infrascriptis, lectis primo in vulgari sive romancio de verbo ad verbum predictis omnibus procurationis instrumentis, superius expressis sunt, is per mei notarium supradictum, notificavit, dixit et declaravit ac dedit intelligi ut apparebat iamdictis alamino veteribus et aliis prenominatis, venditionem preexpressam amologationem que de dicta venditione renuntiationeque, factas per dictos Jacobum de Centelles et eius uxorem, et omnia superius relata et declarata, et mandavit expressa illis nomine ac voce ipsorum et totius consilii et universitatis sarracenorum sive aljame, castrum et loci iamdictorum et eius singularum, maiorum et minorum, tam masculini sexus quam feminini, presentium, absentium et futurorum, cuiusvis legis vel condicionis, sint vel fuerint, sub virtute naturalis et fidelitatis quibus predictae nobile Raymundeta de Rivosico, predicto nobili Jacobo de Centelles, principalibus suis tenebantur, et astrinxerant quaternus dictum nobilem Sanctum Roderici de Liori, absentem, et Garcias de Montagut, procuratorem qui supra, ibidem presentem, ut est dictum reciperent et admitterent in verum dominum, et pro tali et naturali domino ipsorum et predictarum, omnium rerum per eum emptorem et talem et pro tali eum et suos haberent et tenerent eique et suis ac quibus ipse vellet parerent obedirent solverent satisfacerent et responderent, de ac super omnibus et singulis fructibus, redditus, proventibus, emolumentis, alcaydia, abventionibus, dominio, iurisdictione et aliis quibuscumque pertinentiis, et iuribus nullo, excepto dictorum castrum et loci de Ribarroja et terminorum suorum, pro ut melius et plenius iamdicte nobile Raymundeta, ac predecessoribus illius dominis dictorum castrum et loci, ac suo, tam iamdicto nobili Jacobo de Centelles fuerant soliti parere, obedire,olvere, satisfacere ac respondere, pro his facerent et prestarent dicto, Garcia de Montagut, nomine quo supra, debitum fidelitatis et homagium ac etiam iuramentum, quoniam ipse Jacobus de Plano, procurator qui supra, et ex potestate sibi attributa in predictis duobus procurationis instrumentis, ipsis sarracenis prestantibus predictum fidelitatis instrumentum, absolvit et diffinit ac liberavit, eos omnes et ipsorum singulos a quocumque fidelitatis iuramento et homagio quibus astricta vel obligasse esset predictae nobili Raymundete de Rivosico, et suo casu predicto Jacobo de Centelles, ratione dictorum castrum et loci de Ribarroja et

terminorum iurum et pertinentiarum illorum, pro ut firmiter et utiliter scribi ac intelligi ad eorum commodum et salvamentum ac bonum etiam intellectum ipsi vero prenominati de dicta aljama habita prius ut videbantur locutione ad deliberatione, super actas demum concorditer, nemine discrepante, respondentes dixerunt que, iurando eis dictus Garcias, et universitatis ipsorum ac bonus usus, dicte aljame erant parati premissa adimplere, et illi eo ipsi omnes superius nominati alaminus, iurati ac veteres, ac singulares simul concordantes unanimiter, nemine discrepante, gratis et de certa scientia ac de libertate, dixerunt et concesserunt que nemine ipsorum, et pro ipsis in generali et cuiuslibet eorum in speciali, et etiam nomine et voce totius consilii universitatis aljame sarracenorum loci et castri predictorum et terminorum suorum, ac omnium eius singularium, tam masculina sexus quam feminini, presentium absentium et futurorum, cuiusvis condicionis sint aut essent, vel fuerant, recipiebant et admittebant, receperunt et admitterunt in dominum et pro domino, vero et legitimo et naturali eorum et ipsorum castri et loci de Ribarroja, ac iurum et terminorum et pertinentiarum illorum, prenominatum Sanctium Roderici de Liori, et suos, in posse nostri dicti notarii stipulantis ut supra, promiserunt et convenerunt in fide ipsorum ac virtute per eos inferius prestiti ac facti iuramenti et homagii, atque per stipulationem ut supra, promiserunt et convenerunt, in fide ipsorum ac virtute per eos inferius predicti, ac facti iuramenti et homagii atque per stipulationem legitimam et solemnem pactumque speciale et expresse, hic appositum eidem Sanctio Roderici, absenti tamque presenti, et suis, ac mihi dicto notario ut publice persone, haec ad ipsis legitime stipulanti et recipienti, loco et nomine illorum quorum interest vel intererit seu potest, aut poterit interesse, que ex inde haberent et tenerent dictum nobilem Sanctium Roderici et suos, et eum vel eos quem vel quos vellet ipse vel mandaret pro vero legitimo et naturali domino, ipsorum et dictorum castri et loci de Ribarroja ac omnium iurum et pertinentiarum illorum, ipsique Sanctio Roderici, aut cui vel quibus ipse mandaret, et vellet fideliter legaliter et utiliter pro posse illorum obedire parerent, mani tenerent et defenderent atque responderent, solverent et satisfacerent, plenarie et integre, de ac super omnibus alcaydia, dominio, iurisdictione ac aliis quibuscumque iuribus, dictorum castri et loci ac terminorum et pertinentiarum illorum, pro ut melius et plenius dicte nobile Raymundete de Rivosico, et predecessoribus suis dominis predictorum castri et loci, ac suo casu nobili Jacobo de Centelles, fuerunt solitis et tenebantur parere, obedire, solvere, satisfacere ac cum respondere, et ipsi etiam Sanctio Roderici de Liori, et suis, fidelitatem tenerent et servarent, in omnibus et per omnia, pro ut vere naturales

et legales vassalli, melius facere tenentur et debent de iure foro ac etiam ratione, et pro premissis omnibus et singulis obligatum dicti nobili Sanctio Roderici de Liori, et suis, et mihi notario infra scripto stipulanti et legitime recipienti, ut supra, eos et totam dictam universitatem seu aljamam et omnes singulares, maiores et minores, tam masculini sexus quam feminini, presentes absentes et futuros, omnia et singula bona, et iura eius et eorum, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda, et pro maiori horum firmitate et cautela, lecto et publicato et declarato, alta voce et intelligibiliter, et tam per mei infrascriptum notarium, quam etiam per alaminum predictum foro opposito sub rubrica De fidelitat et de sagrament de fidelitat qui foros incipit, aquell qui jura feltat a son senyor et cetera fecerunt inde omnes et singuli superius nominati per ordinem ut supra distribuuntur eidem Garcia de Montagut, nomine quod supra, fidem, fidelitatem et homagium, commendatam et commendatum manus et humeri, ut est moris a sarracenis recipere virtute cuius iuramenti et homagii promiserunt servare et tenere eidem Sanctio et suis, omnia capitula in iuramento fidelitatis contenta, confectum precontentus Garcias de Montagut, ad postulationem dicte aljame, iuravit per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus corporaliter tacta, virtute cuius iuramenti promissis servare dicte aljame et singularibus eiusdem, zunam et xaram ac bonos usos eorum et dictorum castri et loco de Ribarroja, et suo casu foros et privilegia regni Valentie, de quibus omnibus sic per actas requisiverunt, tam dictus Garcias, quam predicta aljama, de predictis eis confisei publicum instrumentum per mei notarium infrascriptum presentibus ad haec, pro testibus discretis Nicholao de Alcoriza, presbitero, Joanne Perez, notario Valentie, Joanne Talayero, notario Cesaraguste, Petro Vives, Martino de Lillo, scutifero dicte civitatis, Faraig Almale, sarraceno loci de Bexi, Cohat Abecar, sarraceno loci de Betera, et Alii Peybuti, sarraceno ville Gandie, demum predictis die et anno existent, dicta aljama congregata in mesquita dicta, precontentis Garcias de Montagut, nomine quod supra, a movit dictum Mahomat Alcadi, aliminus predicti loci, et predicto suo officio alaminus, et Abdalla Abduramen, Abraham Allip, Azmet Alcellim et Jucaf Alcadaf, iuratos sive veteres dicte aljame, a predicto officio iurate mandans eisdem que a modo de dictis officiis pro dicta domina Raymundeta de Rivosico, in predictis castro et loco de Ribarroja, nullatenus a terentis qui respondentes, dixerunt que eis placebat et post aliquem moram in presentia predictae aljame predictus, Garcias de Montagut, nomine iamdicto, restituit eidem Mahomat Alcadi, officium alamini iamdictum, et predictus Abdala Abduramen, Abraham Aleip, Azmet Allezem et Nicafe Alcadaf, officium iurature

sive veterum, supra tactum quiquidem alaminus et iurati, sive veteres supra dictis officiis fuerunt restituti, iurarunt videlicet quisque eorum pro se per alquiblam, in ex çunam et morem sarracenorum in predictis comuni officiis, pro dicto nobili emptore et suis, se habere legaliter fideliter atque bene, in ex posse ipsorum et tam cito, precontentus Garcias de Montagut, nomine quod supra, retendo de iurisdictione et meri imperio supradicto, mandavit preconisare sic que factum predictum Matheum Rodrigo, preconem sive sagionem suprascriptum alta voce et publice in dicta domo mesquite congregatis, sic ut predicatur omnibus superius nominatis, ne aliquis de dictis castro et loco arma prohibita deferret in eisdem, sub pena suspendi hocque eidem mandavit ferri per loca publica, solita castrum et loci iamdictam, innocerent omnibus supradicta presentesque fuerunt ad omnia supradicta, et sic per acta iamdicti Nicholaus d'Alcoriza, presbiter, Joannes Perez, Joannes Talayero, Petrus Vives, Martinus de Lillo, Faraig Almalech, Çahat Ubequier et Alii Caybui, et dum his sic per actis omnes qui erant in dicta mesquita congregati, exirent de eadem et precontentis Garcias de Montagut, procurator iamdictus, aplici esset ad plateam dicti loci, que est ante molendinum eiusdem, in presentia notarii et testium infrascriptorum et plurimorum, de dicto loco in multitudine, satis copiosa in signum vere possessionis, per ipsum nomine sui principalis, habite eamque continuando evaginato quodam gladio sive daga cum eodem dedit diversos ictus in quodam arbore existente in platea iamdicta, de quibus omnibus sic perfectis, iamdictus Garcias de Montagut, nomine predicto, petit et requisivit, sibi fieri atque tradi per me notarium infrascriptum, presens publicum instrumentum que omnia fuerunt, per acta pro ut, per ordinem superius describuntur in dicto loco de Ribarroja de superius a notis.

*Sig+num Jacobi de Plano, procuratoris predicti qui nominibus premissis predicta omnia contexit laudavit et firmavit. Sig+++++++na nostrarum Jacobi de Mora, Petri de Riusech, Petri de Villanova, Mathei Gasco, Dominici de Mora, Joannis Martini alias Alfonset, Jacobi Grada, Jacobi Joannis, Michaelis Sanchis, Petri Sala maioris dierum, Bernardi Canella, Mathei Fuster, et Mathei Rodrigo. Sig+++++++
+++++++
+++++++
+++++++na Mahomat Alcadi, alamini dicti loci de Ribarroja, Adalla Abduramen, Abraham Aleup, Azmet Alcalti, Jucaf Aldaf, iuratorum sive veterum loci jamdicti, Alii Abram, Çat Yceli, Ala Agip, Catal Bolloti, Amet Alfaqui, Fucen Algati,*

Jucaf Juçafec, Amet Almucen, Ali Aguiç, Mahomat Alumece, Amet Gali, Mutarif Alayçat, Ali Allup, Çahat Algazir, Mahomat Alaça, Abraham Alcadi, Mahomat Allup, Azmet Abrinen, Abdalla Mahomat, Galip Alzap, Azen Alcoraydi, Ageig Mahomat, Azmet Alicayat, Mahomat Abram, Abdurament, Mahomat Abset, Çat Alcem, Mahomat Abduramen, Çat Almucence, Ali Abnayat, Mahomat Abray, Mahomat Almuçar, Amet Atich, Fucen Muça, Ateya Azmet, Ali Abdumelich, Jucefal Requeni, Abdala Abbolloti, Abdaya Abmincadach, Salip Abraqueni, Jafi Abraham, Fat Arcubian, Abdalla Galip, Mahomat Ageig, Çahat Coraidi, Abdalla Alrequeni, Jucab Aljub, Abduramen, Çat Ajub, Abdalla Alcegoni, Çat Alcoraybi, Alii Alçanel, Abduramen Alcoraybi, Azmet Galip, Mahomat Bengalup, Mahomat Alcadaç, Fucen Altayat, Mahomat Alnayar, Abraham Ylel, Mahomat Faceit, Ali Abuyagas, Ali Alfacen, Yafi Alumsadach, Azmet Abizeyt, Azmet Alcoraybi, Ali Jahia, Mahomat Anbram, Azmet Abdayar, Abdalla Ageig, Azmet Alcorabi minores, Ali Abuseit, Azmet Almizar, Azmet Abraham, Azmet Acoyat, Ali Abzalemi, Abraham Abin, Mahomat Alabiat, Çahat Yafa, Abduramen Abdalla, Mahomat Abdalloti, Abraham Alcoyat, Çat Aran, Ali Abduramen, Azmet Atra, Mahomat Altoyat, Azmet Alazardi, Sat Agrip, Azmet Maymo, Abduramen Alifach, Agip Azmet, Abduramen Jucaç, Mahomat Ageig, Çallei, per sarracenorūm predictorūm qui premissa per eos superius concessa et iurata laudarunt approbarunt concesserunt et firmarum. Sig+num mei, Garcie de Montagut, iurantīs predicti qui predicta per eum iurata concessa et promissa, nominibus predictis laudavit approbavit et firmavit.

Presentes fuerunt ad premissa pro testibus, vocati discreti, Nicolaus de Alcoriza, presbiter, Joannes Perez, Joannes Talayero, notarii, Petrus Vives, Martinus de Lillo, habitantes in civitate Valencie, Farau Malgalef, sarracenus loci de Bexi, Çat Ubeca, sarracenis loci de Betera, et Ali Xiribim sarracenis valle Gandie.

Factor ego Franciscos Soler, notarius publicus valentinus, per insertum instrumentum abstraxisse alius notularum honorabili et discreti Jacobi Vallseguer, quondam, mei connotari tamque regens illos libros quodquidem instrumentum, iam invenio in publicam formam reddetur et ut in eo fides ubique in pendatur hic meum solitum artis notarie appono sig+num.

1410, abril, 8. València.

Venda d'un censal de 50.000 sous carregat sobre el lloc de Riba-roja, entre Jaumeta, vídua de Gabriel Busquet, notari de Valencia i Gil (I) Roís de Liori, pel preu de 6.500 sous. Adjunta época de 264 sous, que són part del dit preu.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 463 r. - 467 r.

Die martis VIII aprilis anno a nativitate Domini M CCCC decimo.

Jaumeta, uxor quondam discreti, Gabrielis de Busqueti, notarius civitatis Valencie, ex certa scientia, cum pressente publico instrumento suo robore perpetuo valituro, et in aliquo non violando seu revocando, vendo ac titulo venditionis, trado seu quasi trado, vobis multorum honorabili Egidio Roderfici de Liori, milite regni Aragonum gubernatori, licet tamque pressente, et notario infrascripto ut publice persone, hec a me pro vobis et vestris legitime stipulantis et recipiente et acceptanti, omnes illos quingentos solidos monete regalium Valencie censuales, rendales et annuales, sine laudimio et fatica, tamen cum omni alio pleno iure emphiteotico, que per egregium virum Alfonsum, comitem Denie, nobiles Eximenum Perez de Arenosio, Raymundum de Rivosico, militer, Raymundetam de Rivosico eius matrem, Didacum Perez, laboratorem castri et loci de Ribarroja, et Abdalla Abduramen, sarracenorum dicti loci, tamque syndicus et procuratores universitatis christianorum et aljame sarracenorum loci presenti, simul omnes et quolibet ipsorum insolidum, mihi venditi et onerati fuerunt, specialiter et expresse super loco iamdicto de Ribarroja et generaliter super omnibus aliis bonis, venditorum iamdictorum simul et cuiusvis ipsorum insolidum, solvendi quolibet anno vicesima septima die mensis septembris, pro ut in instrumentum dicte venditionis confecto, Valencie vicesima septima die mensis septembris anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo secundo, clauso et publicato per discretum Bernardum de Monço, notarium auctoritate regia publicum Valencie per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, latius continetur iamdicti, itaque quingentos solidos monete predicte censuales, rendales et annuales, sine laudimio et fatica, cum omni alio pleno iure emphiteotico, cum omnibus iuribus, locis, vocibus, rationibus et actionibus, realibus et personalibus, utilibus et directis, variis sive mixtis, et aliis quibuscumque mihi et meis competentibus et competituris quoquomodo, sic vobis et vestris, vendo et concedo, pretio videlicet sex

mille quingentorum solidorum monete regalium Valencie, pro ut mihi originaliter fuerunt onerati, instrumento gracie interveniente quos omnes a vobis numerando habui et recepi, per manus Garcie de Montagut, alcaydis dicti loci de Ribarroja, et inde bene, vestri soluta sum plenarie mee omnimode voluntatis. Renuntiamus scienter omni exceptioni venditionis predicte, per me vobis non facie pecunieque predicte non numerate et a vobis non habite et non recepte, nomine pretii et pro pretio dicte venditionis et doli et beneficio dicte ratione minores pretii, et duplicis deceptionis, et illis legi, iuri et foro, dicentibus que si venditores decepti fuerint ultra dimidiam iusti precii venditio rescindatur, et omni alii iuri contra hec venienti, datis et concedetis vobis et vestris, proprio quidquid hec venditio amplius modo valeat aut in posterum valebit, pretio ante dicto et ex causa huiusmodi venditionis, et alienationis, dono et concedo, transfero atque mando vobis dicto emptori et vestris, omnia iura mea, loca vices, voces, rationes et actiones, meas reales et personales, utiles et directas, varias sive mixtas, et alias quolibet quamcumque, et quas ego habeo et habere debeo, et mihi competum et expectant, et pertinere et spectare possunt et debent, in predictis quingentis solidis censualibus, et ipsorum iuribus quibuscumque quibusquidem iuribus locis, vocibus, rationibus et actionibus supradictis, vos et vestri in iudicio et extra, possitis agere, ducere et experiri, quem ad modum ego facere poteram ante huiusmodi venditionem, et postea quandocumque sicque de cerero vos et vestri etiam successores, habeatis predictam venditionem cum omni suo melioramento, facto et faciendo, teneatis possideatis et in pace perpetua explectatis, ad dandum videlicet et vendendum, alienandum, obligandum, impignorandum, ex commutandum et ad omnes vestras vestrorumque voluntates, inde cui et quibus volueritis, perpetuo faciendas, exceptis clericis, contra fori dispositionem ementibus aut alio quovis titulo adquirentibus, sanctis personas religiosas ac militibus, qui de foro Valencie non existunt protestor, tamen et protestando dico et declaro que non teneat vobis neque vestras de evictione aliqua, presentis venditionis nisi solum pro contractibus et obligationibus propriis meis, pro quibus solum obligo vobis et notario infrascripto ut publice persone stipulante, et legitime recipiente, ut supra me et omnia bona et iura mea, habita et habenda ubique.

Quod est actum Valencie die octavo aprilis anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo decimo.

Sig+num mei Jacmete predicte qui hec concedo et firmo.

Testes huius rei sunt discretos Bernardus de Monso, notarius, Jacobus Gregorius, juponerius, et Estephanus Prunell, armerius, Valencie cives.

Eodem die et anno

Jacmeta, uxor quondam Gabrielis Busqueti, notariis civis Valencie ex certa scientia confiteor et in veritate recognosco, vobis multum honorabili Egidio Ruiz de Liori, militi, regni Aragonum gubernatori, licet absenti tamque pressenti, que dedistis et solvistis mihi, ad totam meam voluntatem, numerando, per manus Garcie de Montagut, procuratoris vestri presentis, et in notarii et testium presentis, videlicet ex una parte, omnes illos sex mille quingentos solidos monete regalium Valencie, pro quibus et quorum precio, vobis vendida et perpetuo alienavi omnes illos quingentos solidos censuales, rendales et annuales, sine laudimio et fatica, tamen cum omnium alio pleno iuro emphiteotico, qui per egregium virum Alfonsum comitem Denie, et nobiles Eximenum Perez de Arenosio, Raymundum de Rivosico, milites, Raymundetam de Rivosico, matrem dicti Raymundi, Didacum Perez, laboratorem loci de Ribarroja, et Abdalla Abduramen, sarracenum loci precontenti, sindicus et procuratores universitatis christianorum et aljame sarracenorum, mihi venditi et onerati fuerunt specialiter et expresse, super dicto loco de Ribarroja, et generaliter et expresse super omnibus aliis bonis venditorum iamdictorum simul et cuiuslibet ipsorum insolidum, solvendi quolibet anno vicesima septima die septembris, pro ut instrumento dicte venditionis confecto Valencie pressenti die et anno in posse notarii subcontenti latius continentur, rem ex alia parte ducentos sexaginta quatuor solidos dicte monete, mihi pertinentes pro prorrata dicti censuales debita a tempore preterito usque nunc quare, renunciando scienter omni exceptioni precunie predicte non numerare et a vobis non habite et non recepte, ut predictum et doli facio vobis fieri per notarium infrascriptum de predictis sex mille quingentis solidis et prorrata presentem apocam de soluto.

Quod est actum Valencie, octavo die aprilis anno a nativitate Domini Millesimo quadingentesimo decimo.

Sig+num Jacmete, predicte, qui hec concedo et firmo.

Testes huius rei sunt, venerabilis discretus Bernardus de Monsso notarius, Jacobus Gregoris, juponerius, et Estephanus Prunille, armerius, Valencie cives.

Preinserta instrumenta contenta in decem cartis et tris versiculos licet manu aliena scripta fuerunt abstracta alius notarum honorabilis et discreti Jacobo Vallseguer, quondam notarii, per me Franciscum Soler, notarium civem Valencie, libros illius regentem et ut fides plenaria in eisdem ubique impendatur, hic meum solitum artis notarie appono sig+num. Constat de suppraposis in tenia linea quarta prima pagina, in linea vicesima, ubi supraonitur essent, et in sexta carta in prima

pagina in linea octava, ubi supraonitur Almirall, et in octava carta in prima pagina et in prima linea, iustum ubi supraonitur Gari.

1413, juliol, 8. Barcelona.

El rei Ferran I d'Aragó escriu a Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, contestant-li sobre el conflicte existent entre ell i Bernat de Cabrera, que li farà justícia ací a la cort, i també que li seran confirmades les seues provisions.

ACA, Cancelleria, Registres N° 2427, f. 26 v°

Lo rey d'Aragó e de Sicília.

Almirall. Vostra lletra havem rebuda ab creença acompanyada al amat vostre mossèn Francesch Castellà. E entesa la dita creença e totes les coses que en vigor de aquella lo dit mossèn Francesch nos ha explicat largament e diserta, responem vos que us grahīm molt la vostra gran afecció mostrand en açò lo deute de natalesa e de fealdat que havets hauda en servir nostre e de la nostra reyal corona d'Aragó, pregants e encarregants-vos axí afectuosament com podem que ho continuets axí com de vos fermament esperam. Certificants nos que los dits vostres serveis axí assenyalats e notables no passaran sens condigna remuneració. Quant és al fet de la justícia de mossèn Bernat de Cabrera, de la qual vos suplicats nos per deute de justícia, a la qual no podem fallir car per aquella viuen e regnen los reys, fem venir ací devant nos lo dit mossèn Bernat del qual com serà ací les parts deçà, vos farem prest e degut compliment de justícia. E en açò no dubtets. Al fet de les gràcies vostres de les quals lo dit mossèn Francesch nos ha suplicat de vostra part nos vos havem aquelles confermades segons en les provisions per nos d'aquí fetes venir porets e lo dit mossèn Francesch vos ho porà largament e ecitar.

Dada en Barchinona sots nostre segell secret, a VIII dies de juliol de l'any Mil CCCC XIII.

Rex Ferdinandus.

Al molt e amat nostre mossèn Sancho Roiz de Lihori almirall del regne de Sicília.

Gabriel Mascatori mandatus rex fecit per dictatus

Ferdinandus de Vadiello secretarius.

1413, juliol, 12. Barcelona.

El rei Ferran I d'Aragó concediex a Sanç (I) Roís de Liori, a traves de Francesc Castellà, l'ordre cavalleresca de la jarra i l'estera.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2427, f. 27 v°

Sancius Roiz de Lihori.

Lo rey d'Aragó e de Sicília.

Almirall, per çò que aquells qui són al nostre coratge e voler acostats e afixos, acostumen de aquelles coses que a nos són pus cares dotar e insiguir. Trametem a vos de present, per lo amat nostre mossèn Francesch Castellà, l'ampresa nostra apellada de les gerres, la qual en reverència e llahor de la Verge nostra dona Sancta Maria e per sa amor, aportam a la qual vos aportets, fahent emperò vos per aquella les coses a les quals los aportants la dita empresa són tenguts e obligats, en vigor dels capítols de aquella, dels quals per lo dit mossèn Francesch vos trametem traslat.

Dada en Barchinona, sots nostre segell secret, a XII dies de juliol del any de la nativitat de nostre Senyor M CCCC XIII.

Rex Ferdinandus.

Dirigitur Sanctio Roiz de Lihori almirato regni Sicilie.

*Gabriel Mascatori mandatus rex fecit ad relatio di Ferdinandus de Vadiello
secretarius.*

1415, abril, 7. València.

El rei Ferran I d'Aragó convoca als principals nobles del regne de Sicília a anar a trobar-se amb el Sant Pare a Niça, per la qual cosa aparella dues galeres, i mana que per a acompanyar-lo els nobles s'han d'aparellar ben armats i ben vestits i que duguen amb ells uns pocs companys, entre sis i quatre. Del regne de Sicília són cridats: el conseller reial Joan Ventimiglia, Mateu de Montcada comte de Caltanisseta, Artal de Luna comte de Caltabellota, el comte Enrico Rosso, Sanç (I) Roís de Liori vescomte de Gallano i almirall de Sicília, Galceran de Santa Pau baró de Lichosia, Ricard Fhuger baró de Sant Marc, Joan de Montcada senescal del regne de Sicília i August de Larcà baró de Sant Fludell.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2429, f. 44 r°

Pro curie super fecis armate.

Lo rey d'Aragó et de Sicília.

Comte, certificam-vos que entre Sant Pare, lo rey dels romans e nos, som concordats veurens ensemps sobre·ls fets de la unió de Santa Mare Església, e lo lloc e temps continguts en I capítol que los ambaxadors del dit nostre Sant Pare e nostres nos ham tramés, segons les dites vistes han jurades e firmades, axí com veurets en lo translat del dit capítol. Lo qual dins la present vos trametem, per que com per anar a les dites vistes haïam deliberat armar cert nombre de galees, e anar acompanyats dels majors e pus notables homens de nostra senyoria, e ben sumptuosament arreats segons a nostra honor e llur se pertany e llark requer. E entre·ls altres façam special e singular compte de vos, pragam-vos axí afectuosament com podem que solament ab vos sis. Acompanyant de cavallers e gentils homens ben arreats, armats e abillats, siats lo pus prest que porets apunt e vingats per costera camin de Niça, fins que siats a nos e us recullats en les dues galees, qui nostres ambaxadors per nostra part deurem armar aquí. E no us cal ne curets menar cavalls ne altres cavalcadures, ne més companyia de la dessus dita, si no caxons de bons arnesos e males de bones robes, com actes lo poch nombre de les galees e la molt gent notabla, e de estat que és necessària a nostra companyia, sie expedient cascun éser acompanyat de poca gent, emperò aquella bona e ben arreada e armada. E eb açò hi vage gran part axí com podets imaginar en lo dit negoci, lo qual toca axí com veets e gran servir de Déu e honor de nostra reyal corona, e

de tots nostres regnes e vassalls, e benefici de tota Cristianitat. Emperò, sí per lo vostre partir per lo fet de Portugall o altra nova o ocasió fos scandell o perill en lo regne, per res no partiats.

Dada en València, sots nostre segell secret, a set dies de abril del any Mill CCCC XV.

Rex Ferdinandus

Dirigitur al noble e amat conseller nostre mossèn Johan deVintimilla, ab sis

Semblant al comte mossèn Matheu de Moncada, comte de Calathanixetta, ab sis.

Semblant a mossèn Artal de Luna, comte de Calathabellota, ab sis.

Semblant al noble e amat nostre lo comte Herrigo Russo, ab sis.

Semblant al noble e amat conseller nostre mossèn Sanxo Roys de Lihori, veçcomte de Gallano e armirall de Sicília, ab sis.

Semblant al noble e amat nostre mossèn Galceran de Santa Pau, baró de Lachosia, ab IIII.

Semblant al noble e amat nostre mossèn Rixardo Fhuger, baró de San March, ab IIII.

Semblant al noble e amat conseller nostre mossèn Johan de Moncada, gran senescal del regne de Sicília, ab V.

Semblant al noble e amat nostre mossèn August de Larchà, baró de Sant Phludell, ab IIII

Dominus rex mandato michi Paulo Nicholai

1415, maig, 2. València.

El rei Ferran I d'Aragó mana al seu fill, l'infant Joan, virrei de Sicília, que se li pague a Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, l'assignació de 3.000 ducats anuals que està carregada sobre les exportacions del port d'Agrigento, i també que se li abonon tots els retards de la dita paga.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2429, ff. 58 v°-59 r°

En Ferrando etc. Al inclit hinfant don Johan, nostre molt car e molt amat fill en lo regne de Sicília visrey. Salut e partenal benedicció e en fals sa absència, als amats e feels consellers nostres los ambaxadors per nos tramesos en lo dit regne de Sicília, salut *et dilectis*. Per altres nostres lletres a vos ambaxadors havem manat que pagassets o fessets pagar al noble e amat conseller nostre, mossèn Sancho Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano e almirall de Sicília, sa assignació de tres milia ducats, la qual ha sobre lo port de Jargent, en aquella manera que costuma en lo temps passat e en special del molt il·lustre lo rey de Sicília, nostre cosí germà de loable memòria, faent-li compte del dia que nos preguem la possessió del dit regne, segons en les dites lletres és contengut. E segons informats som, no havets pagat ni fer pagar la dita assignació al dit almirall, per que com nos hajam molt a cor qu-el dit almirall sia complidament pagat de la dita assignació per cascun any axí com és dit, a vos infant pregam e dihem e en vostra absència a vos ambaxadors, dihem e manam expressament e de certa sciència que de continent, vistes les presents posades a part totes altres dilacions e excusacions, paguets e responats o façats pagar e respondre al dit almirall, de tot çò e quant li serà degut del temps passat, çò és del dia que nos haguem la dita possessió fins al jorn que la present vos serà presentada, e d'allí avant per lo esdevenidor e per lo passat, llevant-li son compte de la dita assignació, proposant lo dit almirall, axí en les pagues annuals com en çò que degut li serà, a tots altres assignataris dels quals les assignacions sien derrereres en temps dels privilegis rescrits e concessió del dit almirall, axí com per justícia fer se deu. E nos vullam que axí's faça. E no res menys, vos manam expressament que d'allí avant, li façats cascun any sertes exequòries de la dita assignació, e que li sia indiminudament pagada, no contrastant qualsevol manaments per nos fets. E no obstant encara ordinacions fetes per nostres ambaxadors de pendre per nos alguna partida del dit port de Gargent, e dels altres d'aqueix regne, en les quals ordinacions no volem lo dit

almirall ésser comprés, ans és nostra ferma e incommutable intenció e voler, que li sia complidament pagat de sa assignació sens disminució, axí del passat com per lo temps sdevenidor, e d'ací avant no us càliga scriure'n altra vegada per aquesta raó, car seria cosa a nos desplaent, e a vos no sens càrrech. Manam-vos encara, que de çò que li és degut, o lo dit almirall no hac de la dita assignació en lo temps ans que puguessem la dita possessió per justícia ab efectual exequció, lo façats integrament pagar, sobre los béns de aquells en poder de qui vengueren les entrades del dit port de Gragent, en lo dit temps, segons justícia mana.

Dada en València, sots nostre segell secret, lo segon de maig en l'any de la nativitat de nostre Senyor Mil CCCC XV.

Rex Ferdinandus.

Dominus rex mandavit michi Paulo Nicholai.

1415, agost, 18, any de la encarnació (VIII indicció).Catània (Sicília).

L'infant Joan, duc de Peñafiel, virrei de Sicília, confirma els capítols de l'ofici d'almirall del regne de Sicília a Sanç (I) Roís de Liori, vescomte de Gallano i almirall de Sicília, els quals li havien estat concedits pel rei Martí de Sicília, i confirmats per la reina vicària Blanca de Navarra.

ASP, Real Cancelleria, v. 50, ff. 58 rº-62 rº

Infans Johannes vicerex et cetera. Nobilibus magistro justitiario, comitibus, baronibus, militibus, iudicibus magne curie, straticoto, patricio, senatori, capitaneis, iudicibus, juratis, et ceteris aliis officialibus dicti regni, presentibus, et futuris, ad quos presentes pervenerint, consiliariis, familiaribus, et fidelibus nostris salutem. Nobilis, et dilectus consiliarius noster Sanchius Roys de Lihori vicecomes Galiani, et dicti regni Sicilie admiratus, nostre excellentie nonnulla capitula, extracta ab originali registro cancellariae presentavit, quibus illustrissimus dominus rex Martinus, olim rex Sicilie, et Aragonum primogenitus, memorie recolende, cum matura sui consilii deliberatione, tam nobilem admiratum, quam ceteros eius officiales uti voluit in officio, ac exercitio officii admirantie regni Sicilie antedicti, tenor quorum per omnia talis est:

Capitula, edita per nostram curiam super exercitio admirantie regnum Sicilie, per eundem admiratum, ac viceadmiratos civitatum, terrarum, et locorum dicti regni, nunc presentes, et qui pro tempore fuerint exercenda et observanda, reformata et in unum corpus redacta, ex diversis capitulis pro eodem officio ordinatis de expressa voluntate, conscientia et mandato nostro.

In primis quod de navibus, galeis vel lignis de remis tam curie, quam quarumcumque aliarum personarum, cuiuscumque gradus seu dignitatis existant, que ad piraticam exercendam et que armantur de pecunia curie, quam quarumcumque aliarum personarum et solida ad mensem solvantur marinariis et aliis personis ipsarum armationi deputatis, admiratus vel eius locumtenens pro parte admirati predicti, habere debeat a quolibet marinariorum pecuniarum ipsarum quolibet mense grana quinque, suis utilitatibus applicanda.

Item, quod quelibet galea, seu lignum, piraticam exercentia, prefato admirato seu eius locumtenenti pro eo solvere teneantur tarenum unum pro quolibet scalino.

Item, armatores dictarum navium, galearum et lignorum quorumcumque

armandorum de licentia curie ad piraticam exercendam, debent solvere pro iure cancellarie ratione fideiussorie cautionis recipiende ab eisdem armatoribus, de non offendendo fideles amicos et treugatos regios atque nostros, in personis, rebus, vassallis et mercibus eorum, et etiam pro litteris patentibus pro quolibet navi, uncias duas; de galeis remigium, si lignum fuerit de remis XII usque ad XXXII, tarenos quindecim; si fuerit de remis XXXII, usque ad remos LXXX, unciam auri unan; si fuerit de remis LXXX, usque ad centum viginti, uncias auri duas, pro quolibet viagio, per eosdem faciendo: si vero fuerit aliud vassallum, preter nominata, admirati vel eius locumtenentis arbitrio, pro quolibet viagio, relinquatur.

Item, de galeis, navibus seu lignis fidelium domini regis, que armantur, ad partes ad piraticam exercendam de licentia dicti admirati, deducta tertia parte tantum pro sepo, companagio et pane, de servis lucratis pecunia et rebus, et spoliis per armatores dictarum navium et galearum, et lignorum quorumcumque, cuiuscumque generis vel nominis existant, de quocumque restanti quinta dicto admirato vel eius locumtenenti solvere teneatur.

Item, de galeis, navibus seu lignis fidelium domini regis, que armantur ad solidum ad piraticam exercendam de licentia dicti admirati, deducta prius tertia parte tantum, pro sepo, panatica, companagio, mutuo, et solido, quod intelligatur pro solido unius mensis tantum, de omni residuo vero dictus admiratus vel eius locumtenens, quintam partem habere debeat.

Item, de \eisdem/ galeis, navibus et lignis, seu aliis ut supra, de servis lucratis seu captis per eosdem a numero decem ultra, quolibet vel qualibet ipsarum, vel ipsorum ratione honorantie, servum unum, vel servam unam, ad electionem prefati admirati, vel sui locumtenentis, admiratus ipse vel eius locumtenens, habere debeat.

Item, de galeis et lignis exterorum exercentibus piraticam, armatis ad piraticam exercendam, de servis, rebus et spoliis venditis per eosdem piratos, terris, et locis regni nostri de licentia admirati, seu eius locumtenentis, de pecunia percepta ex venditione dictorum servorum, rerum, et spoliiorum, dictus admiratus, vel eius locumtenens, quintam partem debet habere: si vero res, et spolia ipsa vendantur per piratos predictos sine licentia admirati, seu eius locumtenentis, dictus admiratus, vel eius locumtenens, totam quantitatem pecunie, percepte ex venditione dictorum servorum, rerum et spoliiorum, ratione pene; ei acquiratur et debet habere.

Item, si aliquae galee, naves, vel ligna exterorum venirent in aliquo portu regni prefati et venderent robbam, servos, res, et merces, lucratas per eosdem sine

licentia admirati, seu eius locumtenentis, simili modo emptores amittant robas, servos, res et merces, per eos emptas, vel pretium dictarum rerum, nisi prius a dicto admirato, vel eius locumtenente, dictarum rerum emendi licentiam habuissent, et fuissent cum dicto admirato vel eius locumtenente, concordēs de eo quod sibi tenetur ratione quinte, seu honorantie predictorum iurium suorū omnium.

Item, si aliquę galeę, naves, vel ligna, aut navicula mercatorum diversorum locorum, seu regnorum discederent a regionibus more mercatorum; et una tanquam inimica caperet alteram et in regno Siciliae applicarent, seu in aliquo portu regni prefati diverterent; et dictas res per eos captas, inimicis predictis venderent, dicto admirato, seu eius locumtenenti, quintam solvere debent.

Item, de singulis rebus, captis per quascumque personas in mari, dictus admiratus, vel eius locumtenens, quintam partem debet habere.

Item, si casualiter aliqua galea, navis, seu lignum inimicorum in aliquo portu, seu maritima regni huius applicaret, seu discederet ab eisdem, dictus admiratus, seu eius locumtenens pro eo, quintam debent habere.

Item, si amicorum galeę, naves, vel ligna ad partes huius regni venientes ligna et vassella inimicorum depredassent, seu disrobassent, que curia capere vellet, de dictis vassellis, et rebus per curiam, captis ab eisdem, admiratus, seu eius pro eo locumtenens, quintam partem debet habere.

Item, de navibus, seu vassellis exterorum, que in maritimis, seu portibus regni huius naufragium patiuntur, triduo elapso, omnia que de dicto naufragio in mari, seu maritimis dicti regni inveniuntur, admiratus seu eius locumtenens pro eo, suis utilitatibus applicandis habere debet.

Item, quod omne genus lignorum, vinum deferentium ex quacumque parte, in maritimis, seu portibus Siciliae applicantibus; et si vasa predicta salmas vini centum portarent, eidem admirato, seu eius locumtenenti, vinum in mensuram salmam dimidiam solvere teneatur. Et si vero vasa predicta portarent maiorem quantitatem salmarum centum, eidem admirato, vel eius locumtenenti, vini salmam unam solvere teneantur.

Item, omne genus lignorum, oleum deferentium in quantitati centum cafisium, eidem admirato, seu eius locumtenenti, solvere teneatur cafisium unum oley. Et si ligna, seu vassella predicta, maiorem quantitatem portarent, teneantur solvere cafisios duos.

Item, quod quodlibet genus lignorum, fructus deferentium, ex quocumque genere fructus existant, a decem salmis fructuum infra, solvere teneantur thumminum unum. Et si maioris quantitatis salmarum decem esset solvere teneantur eidem admirato, vel eius

locumtenenti, thumminos duos. Et simili modo pro quolibet genere fructus solvere tencantur.

Item, omne genus lignorum oleum, vinum et fructus deferentium, deferens insimul, tam vini, quam oley, quam fructuum, ius suum, ut dictum est, solvere teneatur eidem admirato, vel eius locumtenenti pro eo.

Item, de cepis, et aleis, dictus admiratus, vel eius locumtenens pro eo, debet habere pro quolibet centenario, duo.

Item, omne vas, deferens pansas et ficus, de decem sportis infra, unam solvere teneatur eidem admirato, vel eius locumtenenti pro eo. Et si plures, vel maiorem quantitatem portaret, solvere teneatur sportas duas.

Item, quod omne vas deferens ab extra regnum sal, de decem salmis infra, eidem admirato, vel eius locumtenenti, teneatur solvere thummi num unum; et si maiorem quantitatem portaret, thummines duos teneatur solvere.

Item, de omni genere fructuum, per mare delatorum de uno loco ad aliud regni prefati, ius suum, ut est dictum, \dictus/ admiratus, vel eius locumtenens, debet habere.

Item, omne vas, deferens fructus de extra regnum in Siciliam, et applicans in uno loco, et ibidem solvat ius predictum, postea vero in aliis locis dicti regni cum dictis fructibus applicuerit, ius aliquod solvere non teneatur: dum tamen per albaranum probetur ius predictum viceadmirato, in loco, in quo primo applicuit, exsolutum fuisse.

Item, lignum, seu navicula, deferens vasa terrea subtilia, causa honoris, duo pro quolibet centenario solvere teneatur dicto admirato, seu eius locumtenenti.

Item, si aliquod lignum egrediretur regnum, et in terra Saracenorum pergeret, mancipia, et servos extrahere volens ab eodem, seu apportare extra regnum, solvere teneatur, causa honoris dicto admirato, vel eius locumtenenti, florenos duos pro quolibet servo, vel serva.

Item, si absque licentia dicti admirati, vel eius locumtenenti, aliquod lignum servos, et mancipia extrahere a regno contigerit, et in dicto ligno reperti fuerint servi predicti, seu liberti, ipsi servi, seu mancipia, tanquam res curiae, capi possint per dictum admiratum, vel eius locumtenenti: et dicti admirati modo debent applicari.

Item, si dictus admiratus, vel eius locumtenens, tam ratione fideiussionis de recedendo infra annum, per curiam prefigendum, cum marinariis, et cum eisdem navigantibus, quam ratione cedulae, sibi propterea facienda sub sigillo admirati, vel eius locumtenentis, pro quolibet viaggio, si navigaverint infra regnum, pro quolibet barcha

sine coperta grana X. et pro quolibet vassello, seu ligno, iuxta capacitatem eorum, et si navigaverint extra regnum, secundum capacitatem vassellorum predictorum, pro quolibet vassello ad arbitrium admirati predicti seu eius locumtenenti, idem admiratus, vel eius locumtenens habere debeat.

Item, quod nulli sub specie mercantie, et alio colore, diversorum armorum genera, et alias res prohibitas, ad barbaros, et infideles deferunt, et distrahunt; perniciosumque sit, et perditioni proximum, barbaros, quos indigere armis, et telis validiores convenit, reddere et instruere: ideo dictus admiratus, et eius locumtenens, naves, et alia vasa, ad dictos barbaros, ratione mercantie, aut alio colore, volentes se transferre, diligenter videant, et perquirant, et si in eisdem sunt arma, aut alie res ad barbaros, et infideles transferre prohibiti, ad hoc, quod si aliqui in predictis culpabiles reperti fuerint, non solum dicta arma, et alie res prohibiti, que detulerint, dicto admirato acquirantur; ymmo per ipsum admiratum, seu eius locumtenenti, legitimis penis puniantur.

Item, ab una quaque tonnariarum tam civium, quam aliorum quorumcumque, dictus admiratus, vel eius locumtenens, pro qualibet morte, seu piscatura dictarum tonnariarum, debet habere piscem unum maiorem totius mortis de piscibus captis in dicta tonnaria; quem portare teneatur marinarii, et raysii in mafaragio sub pena unius uncie, dicto admirato applicando qualibet vice, qua contrarium fuerit attentatum: omnibus vero testibus piscium spatuum dicto admirato reservatis, seu eius locumtenenti; reservato etiam viceadmirato, pises duos anno quolibet, iure suo sibi solvandos, videlicet in mense madii unum, et in mense junii alium unum, per dictos raysios, et marinarios, viceadmirato tradendos.

Item, a quolibet palamidorum pro quolibet anno dictus admiratus, vel eius locumtenens, debet habere unum quintale tonnine suis utilitatibus applicandum.

Item, dictus admiratus, seu eius locumtenens, debet habere pro qualibet barca, seu xabica, cum quibus piscatur, qualibet septimana, causa honoris, rotulum unum piscium, a dominis, seu patronis dictarum barcharum, seu xabacarum.

Item, quod omnes marinarii, seu naute, et alii navegantes, reperti in terris, et locis, in quibus consulem non habeant, pro questionibus civilibus, et criminalibus coram dicto admirato, seu eius locumtenenti, convenientur, et respondere teneantur. Si non consulem habuerint, in civilibus coram eorum consule, in criminalibus coram dicto admirato, vel eius locumtenenti respondere teneantur. Si vero marinarii fuerint de terra in qua non est consul, tunc tam civilicen, quam criminaliter coram admirato, vel eius

locumtenenti, respondere teneantur.

Item, dictus admiratus debet habere omnes stracquaturas, inventas in maritimis predictis insolarum, suis utilitatibus applicandas: de quibus stracquaturas quinta pars viceadmirato pro suo labore penitus acquiratur.

Item, dictus admiratus debet habere omnes ancoras, dimissas per inimicos, inventas, tam cum signali, quam absque signali, suis utilitatibus applicandas.

Item, dictus admiratus debet habere omnes anchoras, inventas in insolas prefatis sine signali, suis utilitatibus applicandas.

Item, quod totum ius scalinorum, et litterarum patentium, faciendarum armantibus ad piraticam exercendam, ut in capitulis officii continetur, sit et esse debeat viceadmirati, pro suis commodis et utilitatibus faciendis.

Item, debet habere viceadmiratus quintam partem quintarum, et iurium provenientium de omnibus, et singulis fructibus, et vassellis, de quibus dictus admiratus acquirit, ut in capitulis officii continetur.

Item, totum ius oley, vini, fructuum, salis, vassellorum terraneorum et lignorum, perveniens dicto admirato ex forma capitulorum, ubi de predictis mentio sit, sit et esse debeat viceadmirati predicti, suis utilitatibus applicandum.

Item, debet viceadmiratus curiam regere, et iustitiam administrare, simul cum iudice, et notario, per dictum admiratum confirmatum, singulis piratis, et aliis marinariis, comitibus, nacheriis, et aliis, tam pro eis, quam contra eos in curia predicta conquerentibus. Et totum ius curie tam penis, quam tricesimis, quam aliis iuribus suis utilitatibus applicandis.

Item, quod omnes et singuli familiares dicti admirati, et etiam. viceadmirati, tam comites, quam ceteri ab eo privilegiati, in alio foro, nisi in presentia, seu curia dicti admirati, vel suorum officialium conveniri, et compelli non possint, nec teneantur, nec debeant.

Item, quod omne genus lignorum, tam galea, ligna barce, naves, navicule, quam quecumque alia vasa, et vexilla, pennones debeant apportare, in quibus sint, et esse debeant arma admirati predicti: et debeant ea apportare, sub pena unciarum auri quatuor, solvendarum admirato predicto, vel suo locumtenenti.

Item,, quod omnes, et singuli marinarii maritimarum regni huius, navigantes extra, vel infra regnum, in eorum recessu viagii, et eis aliqua secreta ab extra nova primo debent dicere, seu revelare admirato predicto, vel suo locumtenenti: quod si defecerint, per dies xv. in carceribus, ad sui penam, debeant permanere .

Data Cathanie, anno Domini M° CCC LXXXVIII, die XXIII februarii, VIII Indictionis.

Et supplicavit nobis illa per nos, ut jacent, acceptari, et regia, qua fungimur, potestate confirmari. Nos vero, attendentes fidem puram, et devotionem sinceram, quam idem Sancius gessit temporibus retroflexis, tam erga regales celebris memoratus olim Aragonum, et Sicilie reges, quam erga Serenissimum Principem dominum genitorem nostrum regem Aragonum, et Siciliae gloriosum; nec minus accepta, ac valde grata servitia, que eidem Principi prestitit, personae, et bonorum suorum periculis, et dispendis nullatenus evitatis, que prestat ad presens, et prestare, Deo annuente, confidimus gratiora, eidem Sancio, suisque quibuslibet officialibus, et substitutes, eadem capitula, per nos, et nostrum consilium, matura, et diligenti indagine provisa, et considerata, ut extant, de verbo ad verbum confirmamus, et potestate plenaria, qua fungimur, acceptamus, et roboramus. Mandantes vobis, ceterisque officialibus dicti regni, et presertim locorum, et terrarum maritimarum, quatenus ea, et eorum singula, ut in eis lectum preest, observent, teneant, faciantque a quibuslibet observari, et executioni traddi, et mandari; nichil omnino immutaturi, aut quomodolibet secus facturi. In quorum fidem, et testimonium presentes patentes litteras exinde fieri fecimus, et nostri sigilli munimine in dorso jussimus roborari.

Data Cathanie, die XVIII mensis Augusti, VIII Indictionis, anno incarnationis Domini MCCCCXV.

Nos el Infante

1416, abril, 28. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'Almirall de Sicília al rei Alfons V, recomanant a Martín Zurbans, pels serveis prestats a la monarquia en el regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 43

Molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor.

Martin Zurban portador de la present vostra de la part d'allà a la vostra molt gran senyoria, lo qual antigament en aquest vostre regne molt be ha servit los vostres predecessors, dignes de gloriosa memòria, per que homilment ab aquella humil reverència que deus suplich la vostra real majestat a d'aquella, haver per recomanat lo dit Martin Zurban, per sguart de sos bons e antichs serveis, e per sguart de ma suplicació. E açò tindre a gran e mercè a la vostra molt gran senyoria, la qual lo Sant Sperit haja en sa santa contínua protecció.

Scrita en la Mota, a XXVIII dies del mes de abril l'any M CCCC XVI.

Senyor

Vostre humil vassall, qui besant vostres peus e mans se'n ecomana en vostra gràcia e mercet.

l'almirall de Cecília.

[al dors]

Al molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor, lo senyor rey d'Aragó e de Sicília.

Document 23

1416, juliol, 1 (IX indicció). Catània (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Aflons el Magnànim, recomanant a Antoni Frederici doctor en lleis de Palerm, per a que el rei li augmente les rendes de 325 florins anuals provinents de la llet de lu parcu, per raó dels serveis prestats als reis d'Aragó en aquell regne de Sicília.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 190

Serenissime principe et excellentissime Domine.

Per la recolenda memòria de lu illustrissim meum rey Ferdinandum, fu scriptum a lu illustri signuri infantis, ki di li dignitati e beneficium vacantis in [v]ustu regnu, se divissi providuti a lu venerabili misser Antoni di Frid[e]ricu di Palertem, doctori di ligi, per modu ki sindi pucissi mantiniri sua vita et statu, et a lu presentis per lu dictu signuri infantis non si li ham putitu fari decentis provisionis, ma per sustentari aliquantis sua vita li e statu promistu per lu dictu signuri infantis, ki diya haviti supra li fructi, ridditi e proventi di la latea di lu parcu, ponita apressu lachi[.]tis di Parlorum, florini trichentu vintichinqui per annu, li quali florini trichentu vintichincu per sua [vit]a e statu mantiniri non suum sufficientis. Consideratu ki lu dictu misser Antoni di la vostra maieste fidelissimu servitur, sia persuna generusa in scientia civil graduata, e aparititata in Palermu, sic grandis assay servitum di la vostra maiestatis, pero ipsu veniali pos di la vostra signuria per fari cosa ki sia serviciu e honuri di la vostra excellentia, et venia per haveri per lui gratiusa provisioni de la vostra maiestatis, undi supplicu humilitatis a la vostra excellentia per incuytu di li ditti soy parentis vestri fidelissimi servituri, et per soy virtuti e meriti, ac etiam per meu incuytu, ki vi sia accomandatu tantu in farili dari alcuna dignitatis vacantis in quiscu regnu, comu eri di intentioni de la recolenda memoria di lu dictu signuri re vestru patri, avisandu la vostra maiestatis si poti fidari e haviri boni servicii, ca esti persuna pratita in dare [...] artis di lu mundu e di la vostra maiestatis naturali subditu e fidelissimu servituri, la vostra excelsitudu e lu altissimu la conservi e prospera felicitur e ad vestri.

Scripta in Cathanae, prime julii none Indictioni.

Signor

Lu vustru humil vassali servidor, ki baxandu vostri mani e pedi si acomanda in vostra gratia e merci.

l'almirall di Secília.

[darrere al dors]

Sacre regie Aragonum et Sicilie maiestati

admirantis Sicilie

Recomendat A. de Fredericis per domino Antonio

1417, juny, 5. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim intercedint pel seu germà Juan (IV) Fernández de Heredia.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 546

Molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor.

Per altra letra he scrit a la vostra molt gran senyoria, per lo venerable frere Johan di Herèdia, del gran desplaer e dolor que yo ha agut de las maneras que mossèn Johan Ferrandiz di Herèdia te e ha tengut, no volent seguir vostre voler axí com deuria, et segons dien aquells qui venen de la part d'allà, que certament s'és partit sense licència de la vostra senyoria, e açò és la cosa de que yo he major desplaer, car per cosa del món ell no deuria fer ni dir cosas que fossen desplaents a la vostra real majestat, de mi senyor la vostra excel·lència pot pensar que so prest de fer e obeyir totes aquelles coses que li sien servey e plaents, car criat e fet fe de rey, e so dispost de fer tot çò que bon e leal vassall deu fer per son senyor natural, e jamás mentre yo visca de mi se dirà lo contrari. Et sia molt alt e molt excel·lent príncep e senyor, la Sancta Trinitat en continua protecció de la vostra molt gran senyoria, a la qual homilment sempre me recoman.

Scrita en lo castell de la Mota, a V dies del mes de juny l'any M CCCC XVII.

Senyor

Vostre humil vassall, qui besant vostres peus e mans se'n ecomana en vostra gràcia e mercet.

l'almirall de Cecília.

[darrere al dors]

Al molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor lo senyor rey d'Aragó e de Sicília.

1417, juny, 30. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'Almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim recomanant a fra Antoni de Platamono per a l'abadia de Santa Maria de Meniachi, en la diòcesi de Messina, del regne de Sicília, pels serveis prestats als reis d'Aragó en aquell regne.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 569

Molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor.

Com novament s'ya passat d'aquesta vida fra Nicola, abat darrerament de la abadia de Sancta Maria de Menyachi, del orde de Sant Benet de la diòcesi de Messina, e bague per consegüent al present la dita abadia. Suplich a la vostra molt gran senyoria, ab aquella major reverència e humilitat que pusch, que us plàcia fer que de la dita abadia s'ya provehüt lo venerable fra Antoni de Platamono, del dit orde benedit, en decrets lo qual és hom ben apropentat e dels antichs gentils homens de Cathània, los quals encara son homens que han grandament servit a la casa d'Aragó, e d'aquesta gràcia, la qual merexen dignament, se tindran per remunerats e poran per avant en tot cas necessari servir mils a la vostra excel·lència. E d'açò encara farà a mi singular gràcia e mercè la vostra gran senyoria, la qual nostre senyor Déus exalce e conserve longament e benaventurada.

Scrita en lo castell de la Motta lo darrer jorn de juny de la X^a indicció del any de la incarnació de nostre senyor Déus M CCCC XVII.

Molt alt e molt excel·lent poderós príncep e senyor de la vostra molt gran senyoria, humil vassall e servidor, qui besant vostres peus e mans se comana en vostra gràcia e mercè.

I'almirall de Cecília.

[darrere al dors]

Al molt alt e molt excel·lent poderós príncep e senyor, lo senyor rey d'Aragó e de Sicília.

[1418], maig, 7. Catània (Sicília).

Carta dels virreis de Sicília, Domènec Ram i Antoni Cardona, al rei Alfons V d'Aragó comunicant-li el conflicte existent entre els virreis i l'almirall de Sicília, Sanç (I) Roís de Liori, pel que fa a la jurisdicció de l'ofici de l'almirallat, i a la reivindicació del dit almirall de tindre un major pes polític dins de la cort virreinal, i el perill que suposa, segons els virreis, el dit càrrec per a l'autoritat tant virreinal com reial.

ACA, Reial Cancelleria, Cartes Reials, Ferran I, Caixa 5, N° 544

Molt alt excel·lent rey e redubtable senyor.

Per lo procés que lo tresorer vos porta e relació sua, porà veure la vostra senyoria lo debat qui és entre nosaltres e l'almirall. E jatsie, prima faç, paregue cosa leugera, però senyor no és en aquest regne ni en semblants, ans és de mal exemple, al qual nosaltres en virtut de la vostra senyoria, migançant la gràcia divinal, provehirem. Però, volem-ne avisar vostra senyoria, certificant-la que en açò, va molt a la vostra senyoria. Car, axí com ara l'almirall fa conseqüència dels privilegis que en temps antichs havien los altres almiralls, qui era temps de rebel·lió e tiranies, axí huy per demà, los altres almiralls faran conseqüència de çò que aquest fa ara, de qu'és seguirie gran perill a la corona real, car axí havent ampla jurisdicció, majorment contra justícia, se porien, sí volien mal usar, fer-se caps de gran partida del regne, entre los marinés e los oficials de la mar e los qui's pendrien per familiars, puys lo rey no y ha gens que veure en ells, ni sos visreys qui residiran més en lo regne que no la persona del rey. E jamay no fonch, que lo rey volent conèixer de les causes de les quals los ordinaris coneixen en lo lloch hon se deu conèixer, los ordinaris lo enpatchassen, car tots temps és en son poder de avocar a si les causes, sí donchs ell no se'n fos despullat. E axí per justícia, los jutges de la gran cort vostra ho han ací declarat al almirall, lo qual non ha pres axí madurament com a nosaltres par deguera haver fet. E ja, des què la pau, qui's diu ésser feta entre ell e mossèn Bernat de Cabrera, s'és molt contés ab nosaltres, per mijà de mossèn Johan de l'Agurreta, en lo seure specialment en lo parlament, hon volia seure ab nosaltres e tenir tapet als peus com nosaltres, dient que axí era oficial com nosaltres, dient moltes altres coses que no'ns par hajen bona sabea. E sie certa la nostra senyoria, que ja per toldre'ns de qüestió ab ell, des què lo senyor infant partí de ací, sinó en dues causes principals, no

havem curat de tocar en son ofici, la una de Johan de Ferro, del qual ja té la vostra senyoria lo procés, e que quant lo fem pendre eren en Tèrmens e lo almirall en Cathània. E l'altra, de aquest Johan de Larquà, qui és lo més pròvich servidor que l'almirall haie, veia vostra senyoria com sia rahó, que en la resistència feta a nostre oficial per son servidor, ell fos jutge, qu'és que sie senyor e per dret comú e per usatje dels reys passats, vos ni vostres visreys no poden ésser empachats en conèxer de les causes pertanyents al almirallat. E axí plàcie a la vostra senyoria en açò fer veure, e sí provisions sie fan, fer-les tals que vostra jurisdicció e senyoria, en la qual no deuen voler companyia, sie il·lesa, car d'ellà e d'eça si·ls oficials vostres no son temuts, tot irà a mal. E senyor la qüestió que és en Cerdanya entre lo governador e capità, en la qual no sabem hajats provehüt, dona ocasió a semblants coses, car en hun regne e terra no deu haver sinó hun senyor sobirà, e llavors que an ocasió de contendre sobre la jurisdicció, per via de paritat, los oficials, se done matèria a escàndols e inconvenients difícils a reparar. E entengua'ns la vostra senyoria per ça mercè millor que nosaltres no ho sabem dir, per tal que sí lo trasorer no ere plegat, vostra senyoria no informada atorga'ns algunes provisions doblan aquesta lletra, la qual havem tornada a fray Francesch Cabanyals, castellà de Marçala. E man-nos vostra alta senyoria çò que sa mercè serà, la qual nostre senyor Déus conserve per molts anys en plena facultat ab augmentació de vostra honor.

Scrit en la vostra ciutat de Cathània, a VII dies del mes de maig.

Senyor

De la vostra real majestat humils súbdits e servidors e visoreys per vos senyor en lo vostre regne de Sicília, qui humilment se recomana en vostra gràcia e mercè.

Domènec, bisbe de Lleida

Antoni de Cardona

[Darrere al dors]

Al molt alt e molt excel·lent senyor, nostre senyor lo rey.

1418, octubre, 25. Motta Santt'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim, recordant-li al rei que el seu pare, el rei Ferran I d'Aragó, li va concedir a Hug de Foixà la castellania del castell de la Rochella, en el regne de Sicília, pels serveis que aquest havia fet als reis d'Aragó en aquell regne durant 22 anys, per tal que el restituisca en la dita possessió.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 1038

Molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor.

A la vostra molt gran senyoria homilment significh, com lo senyor rey don Ferrando, vostre pare de gloriosa memòria, qui Déus haja, atenant los grans anthics, assenyalats e bons serveys que mossèn Huc de Foxà e los seus, han fet en aquest vostre regne a la casa d'Aragó, passats ha XXII anys, en la qual lo dit mossèn Huc ha perduts dos frares e altres parents en servey de la dita casa d'Aragó, passant molts trebays, affanys, perills e despesas, per sguard dels quals, lo dit senyor rey, vostre pare de gloriosa recordació, feu al dit mossèn Huc provisió de la castellania del castell de la Rochella, tota hora que vingués en poder del senyor rey, que lo dit mossèn Huc fos proveït e mes en possessió de la dita castellanya, segons que la vostra excel·lència porà ésser informada per mossèn Ferrando de Vega, e per mossèn Ferrando Vázques, e per mícer Martí de Torres, lavor viceregents en aquest regne, als quals fo presentada dita provisió, la qual castellanya al present és venguda en poder de la vostra molt gran senyoria. E los viceregents que al present són en aquest regne, no sabent la provisió que lo dit mossèn Huc ne havia del dit senyor rey, vostre pare, l'han provehït de la dita castellanya an Ramon Rabau, o a son fill. Perquè molt excel·lent príncep, virtuós senyor, atenant que lo dit mossèn Huc és persona que no solament la castellanya de la Rochella, ans molt major cosa, la vostra real majestat li pot segurament acomanar, car persona és que'n donarà bon comte, considerant encara que lo dit mossèn Huc e sa muller són personas estrangeras de aquest regne, e és carregat de fills, et no haja habitació on puga estar segurament, atenant la sposició e frevolitat de aquest regne. Ab aquella major humilitat que se ne pusch, humilment vos suplich, que tant per reverència de la provisió del dit senyor rey, pare vostre, qui Déus haja, com per sguard dels bons e grans serveys que lo dit mossèn Huc e sos frares e los seus han fets en aquest regne a la

dita casa d'Aragó, que per vostra mercè, vullau provehir e de nou fer gràcia al dit mossèn Huc de la dita castellanya, e no consentir que li sia fet tort ni perjudicy. Et açò tindre a gràcia e mercè singular a vostra molt gran senyoria, la qual lo Sant Sperit haja en sa continua protecció, e man a mi çò que sa mercè sia.

Scrit en lo castell de la Mota, a XXV dies del mes de Octubre, l'any MCCCCXVIII.

Senyor

Vostre humil vassall qui besant vostres peus e mans, se'n ecomana en vostra gràcia e mercet.

l'almirall de Cecília.

[darrere al dors]

Al molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor, lo senyor rey d'Aragó e de Sicília.

1418, novembre, 25. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'Almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim, queixant-se de que els virreis de Sicília s'immiscissen en els seus afers referents al càrrec d'Almirall de Sicília, i demanant-li que ho deixen de fer, o que se li permeta anar a queixar-se davant del rei.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], Sèrie general, N° 1070

Molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor.

A la vostra molt gran senyoria homilment significh, com yo trametí de la part d'allà a fray Johan de Heredia a la vostra senyoria, per suplicar aquella que no volgués consentir que los vicerigents, qui són de la part d'eçà, se empachassen en mon oficy, los quals se ne empachaven, em fahian molts torts, et sobre açò, la vostra senyoria provehí e tramés als dits vicerigents una comissió, que no se deguessen empachar en nenguna cosa que fos de mon oficy, la qual comissió fo puntada als dits vicerigents, los quals no han volgut manar que la dita comissió sia exeguida per lur exereria. Ans senyor, si de primer se empachaven en algunes coses, ara se empachen en tot, per manera que de jorn en jorn [...]pan la jurisdicció de mon oficy, e sobre açò molt excel·lent senyor, de continent fora anat a la vostra senyoria per notificar-li lo tort que manifestament cascun jorn me fan, sinó per dos comanaments que yo he agut de la vostra senyoria, per los quals me mana que yo no·m deia partir de aquest vostre regne, e per aquesta rahó per obeyr vostres comanaments, axí com bon e leal vassall deu fer, yo no so anat. Perquè molt excel·lent príncep e senyor, homilment vos suplich, que per vostra mercè, vullau fer de dues cosas, la una, o que·m doneu licència que yo puga davant la vostra senyoria per rahonar ma justícia e mon dret, o manar als dits vicerigents que no se dejan empachar en res que sia de mon oficy, manant-los que en çò que han enantat contra mon oficy lo dejan tornar a loch. Et açò senyor tindré a gràcia e mercè a la vostra senyoria, a la qual homilment me recoman.

Scrit en lo castell de la Mota, a XXV dies del mes de noembre l'any M CCCC XVIII.

Senyor

Vostre humil vassall, qui besant vostres peus e mans se'n ecomana en vostra gràcia e mercet.

l'almirall de Cecília.

[darrere al dors]

Al molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor, lo senyor rey d'Aragó e de
Sicília.

S. a., maig, 10. Motta Sant'Anastasia (Sicília).

Carta de l'almirall de Sicília al rei Alfons el Magnànim recomanant al rei una recompensa de 200 unces anuals sobre els ports del regne de Sicília, per a Joan d'Agorreta, pels serveis fets per aquest als reis d'Aragó en aquell regne.

ACA, Cancelleria, Cartes Reials, Alfons IV [V], N° 7

Molt alt e molt excel·lent príncep e molt poderós senyor

Be crech que la vostra molt gran senyoria sia be informada dels bons e assenyalats serveis que mossèn Johan d'Aguerreta, en aquest temps passat de la guerra, ha fet a la casa d'Aragó, e fa contínuament al present en aquest vostre regne de Secília, per los quals raonablement merex haver gràcia e mercè de la vostra excel·lència. Perquè molt excel·lent senyor, ab aquella homil reverència que deg e puch, homilment suplich la vostra real magestat, que per vostra mercè vullau fer gràcia al dit mossèn Johan de CC onzes l'any en vida sua, de assignació sobre·ls ports del regne de Sicília, per sa sustentació, axí com ne han mossèn Gabriel, mossèn Johan Castellà, mossèn Huc de Fuxà, mossèn Àlvaro, e molts altres en aquest vostre regne de la part d'eçà. E plagués a Déu senyor que molts no aguesets de semblants servidors que és lo dit mossèn Johan en aquest regne, vostre significant a la vostra molt gran e alta senyoria, que ell merex tota gracia e mercè, car hom és qui viu com a cavaller e fa obras virtuosas. Et açò molt excel·lent senyor tindrè a gràcia e mercè singular a la vostra senyoria, la qual nostre senyor Déus per sa infinita clemència vulla aservar per molts anys e bons.

Script a la Mota, a X de maig.

Senyor

Vostre humil vassall, qui besant vostres peus e mans se'n ecomana en vostra gràcia e mercet.

I'almirall de Cecília.

[darrere al dors]

Al molt alt e molt excel·lent príncep e poderós senyor, lo senyor rey d'Aragó e de Sicília.

1420, desembre, 25. Catània (Sicília).

Testament de Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília i vescomte de Gallano, en el que declara hereu universal el seu fill Sanç (II) Roís de Liori. Publicació del testament en Catània a 3 de gener de 1421, per Jacobo del Cumbulo, notari de Catània.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 81 v. - 97 v.

In nomine Domini amen. Anno Dominice incarnationis Millesimo quadringentesimo vicesimo mense ianuarii tertio die mensis eiusdem, quaterdecime Indictionis, regnante serenissimo domino nostro rege Alfonso, Dei gratia, illustrissimo rege Aragonum et Sicilie ac ducatum Athenarum et Neopatrie duce etc. Anno vero regiminis sui quarto feliciter amen. Nos Joannes de Podio, nucus Dei et apostholice sedes gratia Cathiensis episcopus, Gualterius de Patinone, legum doctor magister regie curie iudex, et Nicholaus de Pimone, iudex contractum vel quasi cuntatus Cathanum, Jacobus de Cumbulo, regia auctoritate cum potestati scribi faciendi totius regni Sicilie publicus notarius, et iudex ordinarius et testes infrascripti, ab hoc vocati specialiter et rogati presenti publico instrumento, notum facimus et testamur quod cum pridie magnificus et potens dominus Sanctius Roderici de Liori, vicecomitis Gaglani et regni Sicilie admirantus, infirmus iacens in lecto suum solemne, et in scriptis condiderit testamentum scriptum manu propria mei notarii Jacobi de Cumbulo, et sub predictam dispositionem vitam suam volente Deo finierit, nullo alio per eum condito testamento qua propter magnificus et egregios dominus Joannes Castellar, balius et tutor ut assuerit ac consanguinens et astricus filiorum et heredum ipsius quondam magnifici domini Sanctii Roderici, et virus fideicomisario cum eius ipsorum, scilicet nomine reservato tamen sibi quod postque fuerit apertura et lectura testamentum predictum, et per eum bene provisum si voluerit acceptare dictum baliatum, vel ne itaquod per petitionem presentis aperture per eum nobilis factam nullum sit sibi preiudicium in deliberatione predicti per eum facienda de acceptando vel non acceptando dictum baliatum et tutelam, nec non magnificus dominus Joannes de Agorrentie aliter ipsorum fideicomissariorum periciunt nominibus predictis, et ad petitionem illorum quorum poterit iuri esse per dispositione presertim anime testatoris predicti a vobis qui supra, ex ideo preiudicibus et notarium nostrum in hoc officium implorando ut testamentum predictum aut cautelam eorum, et illorum qui tangunt in eodem testamento aperiri

faceremus, et in formam publicam redigere deberemus, delato prius per prefectum reccerendum dominum episcopum et dictos iudices iuramento iurantes, ipsam aperturam eiusdem testamenti iuste et non per calumniam petere qua petitione rationabiliter exaudita et exhibita nobis testamento predicto, nexinbus multis ut iuri postulant clauso ac suspicionis iudicis et testium et signaculis anulorum roborato vocatisque, propterea coram nobis iudice et testibus ibidem signantis videlicet Stitunello Devi, Raymundo iudice terre Mote Sancte Anastacie, domino Antonio Salimpipi, fratre Joannem de Piscibus, Joannem Stancamplano, Petro de Sayes, Galcerando de Saserra, fratri Joanni Caldero, Nicolao Infantino, et domino Enrico Cantelpano, quibus dictum testamentum ita clausum et sigillatum exhibimos et hostendi fecimus, qui omnes et singuli tacto corporaliter libro de veritate dicenda inspecto per eos dicto testamento, et videntes et cognoscentes clariter at ergo testamenti ipsius subscriptiones et signacula eorum iuraverunt, dixerunt et confessi fuerunt et sunt, ipsum esse proprium testamentum prefati quondam magnifici domini Sanctii Roderici de Liori, et eos clarissime se subscripsisse et sigillase testamentum predictum, ipsumque testamentum fore in ea figura et forma quo fuerat tempore clausure subscriptum et subsignatorum predictorum, ac eorum quemlibet suas suspectiones et sigilla cognoscere signa integra et sincera ut ipsi signaverunt tempore clusure testamenti predicti, quo facto testamentum prefectum coram eodem iudice et testibus et aliis subscriptis, videlicet prefati reverendo domino episcopo Cathiensis, domino Gualterio iudice magna regi curiae, Nicolao de Pimone iudice contatum vel quasi civitatus Cathaeti, venerabile frater Petro Chenanstti vicario Cathieti ordinis predicatorum, venerabile domino Sipreso Galagleni licenciato in iuro canonico, nobili Benedicto de Pimone maiore, honorabile notario vicentio de Sthephano secretario dicte reverendi domini episcopi Cathieni, nobili Nicholao de Anchito, honorabili notario Laurencio de Notho, Nicolao de Pimone iuniore, Nicholao de Bavaria, et Joanne de Caubria, ad hoc ut prefectur subrogatis, vocatis et rogatis per me predictum notarium Jacobum, apperiri fecimus illudque vidimus, legimus et ius peximus diligentes ipsumque coram predictis per nomine iudice et testibus et aliis predictis subrogatis, publice legimus et vulgariter declaramus quod reperimus in sua propria prima figura et forma, consistere ideoque testamentum ipsum de verbo ad verbum pro ut iacet, nichilo per nos in eo addito, mutato nec diminuto, sive modo aliquo transformato, proferisum mutet vel propriam varies intellectum per mei predictum notarium Jacobum, de mandato anutorum et licentia prefectorum duorum episcopi et iudicia ac in presentia dictorum

proximorum testium et aliorum ut supra lambugatorum, atque alia solemnitate iuris interposita redigi fideliter fecimus et transcribi cuius testamenti thenor per omnia talis est:

In nomine Domini amen. Dominice incarnationis Millesimo quadragintesimo vicesimo, mense decembris tricessimo¹⁵⁹⁸ (sic) quinto die, mensis eiusdem, quarte decime Indictioni, regnante serenissimo domino nostro rege Alfonso, Dei gratia, illustrissimo rege Aragonum et Sicilie et ducatorum Attenarum et Neopatrie duce et cetera, anno vero regiminis sui quarto feliciterarum. Ego Sanctius Rodericis de Liori et cetera, infirmus iacens in lecto in castro Motte Sancte Anastacie, sanus tamen mente et in meo intellectu subsistens habens singule officium expeditum cognoscens me fore excinere compositum, et quumque icivie revertendum, vigilare cupiens iuxta mandatum Domini diem et horam nesciens mei discessum et desiderans, dum voleo de bonis meis disponere et anime providere, mei presens meum testamentum per manus Jacobi de Cumbulo in hunc modum facere procurarit, et volo et mando quod presens meum testamentum valeat iuri testamenti, et si non veleret sed valebit iure testamenti, volens valeat iuri testamenti nuncupaturi non valuerit seu valebit valere debeat seu valeat vel valebit iuri testamenti militaris, cum ego simmiles, et est io in castro Motte ubi non solum est copia paritorum iuro mallus est penitus a quo possim obtinere super hoc consilium, et si forte iure testamenti militaris non valuerit valeas vel valebit, iuri codicillorum vel donationis causa mortis vel alterius ultime voluntatis quod de iure melius valere poterit. Et si forte aliquo earum cogitato vel non cogitato per me, dictum testamentum meum contigerit non valere vel rumxi, volo et mando omnibus venientibus ad successionem meam et ab intestato vel ex clausula codicillarii, quati ipsi debeant presentis meum testamentum et ultima voluntatem observari iuxta sui continentia et tenorem:

Im ad himo omnibus heredibus, et substitutis seu substitutendis per me in presenti meo testamento, seu quandocumque ad successionem meam venientibus abintestato, vel ex clausula codicillarii omne ius falcidie, et quarte trebellianice portionis. Et quia heredis institutio caput, et origo dicitur testamenti. Idcirco ego predictus Sanctius Rodericus instituo, ordino, et facio heredem meum universalem Sanctium, filium meum legitimum et naturalem, natum ex me et quondam magnifica Raymundeta, uxore mea, super omnibus et singulis bonis meis feudalibus existentibus, tam in isto regno Sicilie, quam et alibi et precipue in partibus regni Valentiae, et in omnibus bonis meis urgen

¹⁵⁹⁸ Deuria de dir “vicesimo ”

faticis, stabilibus, mobilibus, semoventibus, nominibus, debitorum, actionibus et iuribus, quibuscumque ubicumque existentibus, et melius apparentibus, presentibus et futuris, preterin elegatis, et fidei commissis infrascriptis, abhimendo sibi ius falcidie, et quarte trebellianice, ut supra. Et si forte prefatus Sanctius, filius et heres meus universalis, mori contingerit, quoque testatus, vel abintestato, filiis de suo corpore legitimis non relictis, quod eo casu substituo sibi magnificam dominam Chaterinam filiam meam et dicte quondam magnificae uxoris mee. Et si forte dicta domna Chaterina mori contigerit, quoque filiis de suo corpore legitimis non relictis, quod eo casu substituo sibi Elionoram filiam meam et dicte magnifice quondam uxoris mee. Et volo, et mando, quod si prefatus Sanctius, filius et heres meus universalis, mori contigerit, filiis legitimis relictis, quod ipsi filii succedant, et succedere debeant ei in hereditate predicta, habita inter eos prerogative sexus, et etatis, videlicet ut maior natus minori, et masculus feminis preferatur. Et si dicti filii eiusdem Sanctii, quodque mori contigerit, omnibus filiis de eorum corporibus non relictis, quod eo casu succedat ei prefata magnifica domna Chaterina filia mea ut supra. Et si ex inde dicta domna Chaterina mori contigerit, filiis de suo corpore legitimis relictis, quod dicti filii sui succedant et succedere debeant ei ut supra. Et si dicti filii eiusdem domnee Chaterine omnes quodque mori contigerit sine filiis de eorum corpore legitimis non relictis, quod eo casu succedat eis prefata Aleonora filia mea, ut prefertur. Et si predicta Eleonora mori contigerit, quod succedant ei dicti filii qui de suo corpore legitimi descendenti ut supra. Et in casu quo filii dicte Eleonore filie mee, mori contigerit in minore etate, vel in maiori, filiis de eorum corporibus lilegitimis non relictis, ei casu substituo eis, vel ultimo ex ipsis decendi, magnificum et egregium dominum Ioannem Ferrandis de Heredia, fratrum meum dilectum, si tunch temporis super vixerit, in euius defectu filiis succedat, maiorem ex legitimo matrimonio, adhimendo ab eis, et a quolibet ipsorum substitutorum iud facidie et quarte trabellianice portionem.

Item, instituo heredem meum particularem prefatam Alionorem filiam meam in florenis de Aragonia decem milibus, quos volero volo et mando pro iuri et maritagio, et cum ipsa revomisserit et pro quarta sue legitime habere debeat, et pro dote taliter quod teneat se tacitam et contentam. Et nichil ulterius petere possit ab heredibus meis, tam iuri legitimeque pro dote ad paraguim, quam iuri successionis quondam domine matris sue.

Item, instituo heredem meam particularem prefatam magnificam dominam Catherinam filiam meam, in totibus fieri per me promissis, quod teneat se tacitam

contentam et solutam tam de legitima sua quam de dote ad paraguim, quam iuri successionis quondam domne, et ex omni iuri sibi competenti iuri successionis maternelle, et quod nihil ulterius possit petere nec habere verum, quod in casu dispositionis dicte domne Catherine volo qui ipsa ultra dotes predictas, habeat omnia vestimenta nuptialia sibi secundum eius gradum et condicionem honorifice condecencia qui ita fuit intentionis mee, tempore sui contracti matrimonii, et declaro quod in summa florenorum undecim milium dotis sue debent computari illi sex milia florenorum quos sibi legavit quod magnificus dominus Joannis Ferrandis, frater meus, itaque omnibus hiis sex milibus florenis legali predicti computatis dicta filia mea debeat habere florenis undecim milia, tamen vestimenta ut supra pro quibus vestimentis et ornamentis solvantur et expendantur in totum duo milia floreni de Aragonia tamen et non ultra.

Item, volo et mando qui in caso quo dicte filie mee mori contigerit antequam tractantur viriis seu antequam desponsentur sollemniter, ut decet quod dicte summe per eum eis legate perveniant ad prefatum Sanctium, filium meum vel alios meos substitutos ut supra. Et quia prefati filii mei fuerunt et sunt minores et indignum balia et tutoris ideo provideo, et decerno prefatis filiis minoribus in balium eorum et tutorem prefatum magnificum dominum Ioannem Ferrandis, filium meum cui do omnem potestatem regendi gubernandi et faciendi, paret bona omnia predictorum filiorum meorum iusta eius arbitrium et discretionem, et quia prefatus magnificus dominus Ioannes Ferrandis providerit super hoc, volo eosdem filios meos cum omnibus bonis eorum regi gubernari et teneri per magnificum dominum Ioannem Castellar, militem, cui in casu predicto de auctoritate regendi et gubernandi eosdem filios meos et bona eorum donec dictus magnificus dominus Ioannes, frater meus, super hoc providerit quam seu quos affectuoseque citiusque poterit vel potuerint debeat tradere dictam dominam Chaterinam filiam meam sponso suo.

Item, volo et mando eisdem filiis meis minoribus et baliis seu bailis eorum alimenta taxari pro fidei commissarios meos infrascriptos secundum eorum arbitrium et discretionem.

Item, lingo mei cadaveris sepulturam in ecclesia Sancte Marie Nuntiate civitatis Catanie, ubi sunt sepultura cadavera filiorum meorum, et si ibi non est altare, quod ibi construi et edificari debeat bene pulchre et honorifice. Et volo in eodem loco apportari et humari debere osso seu reliquia prefate magnifice domne Raymundete uxoris mee, cum altare dicte mee et prefate uxoris mee sepulture, lego et dari volo pro dotibus altaris predicti tanta predia bonavilia urbana vel rustica, itaque non sunt vines

existentia in civitate Cathenee vel eius termino, que sunt reditis anno quolibet unciatis viginti qui debeant pervenire ad fratres conventuales dicte ecclesie seu monasterii Sancte Marie Nubciate, qui debeant continere et die quolibet celebrare quinque missas in altare predicto, pro anima mea et prefate quondam magnifice uxoris mee, quolibet die ad honorem quinque plagarum domini nostre Iesuchristi, et qui fratres conventuales dicti conventos obligent se permissis observare facere et adimplere et qui debeant se obligare per contractum publicum ut decet.

Item, volo eidem altari pro dotis nomine dari unum calice de argento deaurato cum patena, facta ad anima mea at bonum integrum vestimentum presbiterale et cum furnimentis altaris predicti.

Item, lego et iure legati iubeo fieri aedificari unam capellam cum altari in convento seu monasteris Sancti Francisci loci civitatis Cathenence, ad anima mea quod statuo aedificari, volo iure patronatus etque ius patronatus eiusdem capelle semper remaneat heredibus seu successoribus meis quibus ego reservo omne ius in dicto ius patronatus, altari ipsius, et pro edificationem eiusdem capelle et altaris et empicio calicis et vestimentorum presbyteri et ornamentorum altaris, et prediis vel predio emendis seu emendo ad opus dotis dicti altaris et capelle lego unce auri centum itaque deductis expense constructionis capelle altaris et vestimentorum ex dictis unce centum, de residuo bonorum, centum emantur predia vel predium ad opus dotis altaris ipsius, etque fratris debeant celebrare missas ad remissionem peccatorum qui recolende memorie domini regis Martini iunioris olim regis Sicilie et mei.

Item, volo et mando qui ematur unum monumentum seu una tumba pulcherrima de alambastro, atque dictum monumentum seu tumba super pulchris piletis ponatur in loco Nubtiate prope altarem meum, pro ut melius et condecentius fieri poterit, etque ab extra debeat esculpiri imago mea in una latere et alio imago prefate domne uxoris mei, etque fiant in ipsa tumba arma mea et dicte domne uxoris mei omisso et quarterata, que omnia fieri debeant tam pulcherrima dici possit et quod pre promissis expendantur floreni de Aragonia mille et quingentis.

Item, de inde pignorassee et pignoris domine dedisse per manus honorabili domini Peregrini Tarriga, mercatoris januensis, quibusdam personis mesanensis bona infrascripta, videlicet certa vasa argentea, que fuerunt et sunt scripta et notata in contractibus debitorum pignorationum et pignoris dictorum pignorum confectis et celebratis in civitate Mecine, nomine proprio prefati domini Peregrini et licet dictus dominus Peregrinus proprio nomine nominetur in contractibus pignorationis bonorum

predictorum, tamen idem dominus Peregrinus intervenit pro parte et nomine mei, et ego teneor in presentia contenta in dictis contractibus et pignora descripta in dictis contractibus sunt propria mea, et declaro qui pecunie debiti predicti est in summam unçorum \trecentarum/ et octo, et teneor istasolvere ultra illam petere ad quam ego teneor ex mutuo dicto domino Peregrino, de qua est celebratus contractus mano notaris Jacobi de Cumbulo hodie vicessimo quinto decembris, itaque ista pecunia debita dicto domino Peregrino est una summa et in illa qua debetur messanensibus ut supra est alia.

Item, dico remansisse in posse honorabili Antonii Buferii, mercatoris januensis, civis et habitaturis civitatis Mecine, certa vasa argentea quo sunt seu esse debent inter quoddam scriventem meum existens in dicta civitatis in posse dicti domini Anthonii, que omnia vasa argentea videlicet tam dicta que sunt in posse dicti Antonii quam que sunt impignorata ut supra, fuerunt et sunt descripta in quodam inventario manu Ximeniis de ipsi extantis in posse meo.

Item, dico haberem in posse prefati magnifici et egregii domini Joannis, fratris mei, certis firmanseas et certas alias joyas qui fuerunt sibi deportanti et recontis per prefatum magnificum patrem meum, de quibus habet notitia per Mierum de Assi.

Item, dico et declaro qui liceat appareat per tenorem quorundam contractum celebratorum manu notarium Laurentii de Notho, me fuisse confessum recepisse et habuisse a quibusdam mercatoribus unce septingentas vel circa, iuxta formam contractuum predictorum tamen rei veraque omnia predicti, ego sum recepturus ad ictis mercatoribus pro complemento summe predicte certam parte quantitatem, pro ut apparet per scripturas dictorum mercatorum et per literam mei libet.

Item, dico me teneri et dare debere Isabeli de Asso, uxori Joannis Felicis, unce quadraginta, quas ego mutui nomine recepi per manus quondam Franceri, barberii mei.

Item, dico me teneri nobili Pascali Furiano ex mutuo in uncem decem, et in precio uncius mille de barda.

Item, dico me teneri et dare debere reverendo episcopo Mauro sexcentis seu septingentos florenos de Florentia, de restanti maioris annue quos sibi restitui volo.

Item, confiteor me teneri et dare deberi honorabili Joannis de Assin, castellano, pertui ex restanti facta ratione inter eum et factores meus et in omnibus computatis unce quadraginta, quas sibi restitui mando.

Item, dico olim me recepisse et habuisse ex mutuo a Lucio Marzilla, alias bastardi, unce sexaginta, de quibus sibi solvi certam partem pro ut in scripturis inde

factis continetur, ideo credo me sibi teneri ex restanti in aliquam quantitate qui poterit apparere scripturis solutionis predictae.

Item, declaro per contractum celebratum per manu dicti notarii Jacobi de Combulo, me fuisse obligatum Draco de Rosa in uncem quadringentarum, iuxta tenorem contractus predicti, de quibus sibi solvere feci certam partem, que feciet est de scripta in pede contractus dediti predictis, et ultra relatiue est de scripta in pedem contractus idem diacus me per habui, per manus Periconi Posa, uncem viginti quinque, itaque dictus diacus ut picto debet recipere uncis centum triginta una cum semper me refero in scripturis inde factis.

Item, dico me debere recipere a regia curie ex restanti maioris summe florenorum decem milium de Florentia mihi gratiose datorum seu dari promissorum super porto et Agrigenti, unce nougentos tredecim et tre vel circa, pro ut in litera executoria et aliis scripturis de receptione pecuniae inde factis continetur.

Item, confiteor in veritate me olim acceptasse, emologosse et confirmasse concordiam, pacem, transactionem et afinamentum, honorum, promulgatorum et factorum inter me et magnificum dominum Bernardum de Cabrera, iuxta formam sententiam iure proclamatum per arbitros et compromisarios nostros, secundum qui in scripturis per me factis de emologatione et confirmatione sententiarum predictarum continetur, ad quos me resero. Et ideo volo et mando expresse omnibus heredibus et successoribus meis quod ipsi debeant eandem pacem, concordiam, sententias et emologationem et confirmationem sententiarum predictarum per me ut predictus factarum iuxta formam scripturarum inde per me factarum, observare firmiter et attendere et in nullo contrafacere seu contradicere vel venire aliqua et causa.

Item, qui honorabili Nicholaus Infantinum fuit et est factor et procurator meus, et per manus suas, fuit reperta et soluta pecunia mea a pluribus et multis annis citra et pluries mei requisivit et supplicavit, qui deberem videre et audire seu videre et audire facere eius cunctum calculum et rationem, et ego fui contentus et sum et quia cunctum et calculum mihi ostendendum per dictum Nicholaum, non potuit videri nec audiri in vita mea, ideo volo et mando qui dictus Nicolaus debeat extendere et demonstrare cunctum et calculum, sive administrationem, magnifico domino Joanni de Agorreta, nobili Nicholai de Pimone, secreto civitatis Catherie, et nobili Benedicto de Pimone, iunior. Et si dictus magnificus Joannes non poterit interesse in audiendo cunctio et calculum predictum, sit pro eo et loco sui honorabili Nicholai possint audire calculum et rationem dicti Nicholai Infantini et de omnibus gestis et administratis per cum in

officio, et pro tuitione sua quibus tribus ut supra de tribus ac concedo auctoritatem licentiam et potestatem dictum cunctum et calculum audiendum et ipsum diffiniendum terminandum et lucidandum. Et si dictus Nicholaus erit mihi debite in aliqua quantitate debeat mihi illa vel heredibus meis solvere, et si ego ero seu apparuere sibi debitor in aliqua quantitate pecunia, quod illa sibi solvatur.

Item, volo et namdo quod si prefati tres auditores calculi non potuerint interesse ad audiendum et definiendum cunctum et calculum predictorum, quod duo ipsorum possit ipsum cunctum audire et diffinire ut supra, quorum diffinitioni stare et quia essere volo et mando.

Item, dico me habere reliquos albanenses, de quibus una in posse magnifici domini Joannis de Agorreta, quod volo quod serviant heredibus meis per annos quatuor et ex inde sint et esse debeant tranquilli et libera, et ita fuit contentus dictus Joannes de Agorreta una que tenet.

Item, manumitto libero et at posse meo et heredum meorum eximo, omnes sardos et sardas existentes in posse meo, quos per liberas manumissis et franquis habere volo et ab omni servitute exemptis.

Item, constituo et ordino et facio meis fidei comissarios et executores presenti mei testamenti et ultime volumen voluntatis, magnificum dominum Joannem de Agorreta, dominum Joannem Castellar, dominum Joannem de Granuta, et quilibet ipsorum insolidum, quibus do et concedo auctoritatem licentiam et potestatem dictum cunctum et calculum audiendum et cetera, et intrandi capiendi et vendendi de bonis meis mobilibus et semoventibus et redditibus bonorum meorum pheudalium, et satisfaciendum presenti meo testamento et ultime voluntati iuxta eius continentiam et tenorem, quibus et quilibet ipsorum recomendo filios et animam meam, et lego eis pro labore eorum unce auri triginta, usque unce decem pro quolibet ipsorum.

Item, volo et mando in caso mortis mee, quod solvantur et dantur magnificis domino Joannis de Agorreta illia tria milia florenorum de Florentia, que olim ego ab eo habui mutari nomine et sibi obligari castrum Musete, et postea ex certa forma sumque deleque contractos debiti predicti qui sibi dari et assignari, volo infra terminum annorum quatuor a die obitus mei in antea, incipiendo numerando videlicet in mei cuiuslibet anni quartam partem debita predicti eodem domino Joanne presente consentiente et acceptante.

Item, lego nobili domino Anthonio Solimpipi, ratione servitorum mihi et meis prestitorum in necessitatibus meis et meorum, unce auri triginta.

Item, lego Martino Lops, servituri meo, unce viginti.

Item, lego nobili Sanctio de Heredia, consanguineo meo, unce quadringentos.

Item, lego nobile Berengario Bardaxi, scriptori meo, florenos mille de Florentia.

Item, lego Joanne de Florentia, scriptori meo, unce aure centum.

Item, manumitto et libero francum, meum nigrum nomine Martinum, cui puram libertatem lego, adeo qui si liber et manumissis et sui iure affectus et apostate mea et meorum exemptus.

Item, volo et mando qui solvatur et sanciat omnibus servitutibus meis salariatis qui erant stipendiariis a me a mense madii anni proxime preteriti, tertie decime medii citra de toto eorum salario constato, videlicet qui remanserunt in servitio et insolido meo, et non aliis secundum contentam et tenorem quaterni Nicholai Infantini, procuratoris mei.

Item, manumitto et libero francum meum nigrum et duas servas filias quas Catherine serve mee, et eas volo liberar esse et ab omni iugo servitus exentas.

Item, manumitto et libero Catherinam servam meam, seriem de genere vulgaris, quam liberam francam et manumissam esse volo.

Item, lego nutrici Sanctii, filii mei, unce viginti.

Item, lego domne Marie, servitrici mee, unce viginti.

Item, lego Petro de Sayes, scriptori meo, unce viginti.

Item, lego venerabili fratri Joanni de Priscibus, confessori meo, unce decem.

Et hanc ultimam meam voluntatem esse, mando quem valere volo ut supra et illa via modo et forma quibus melius valere poterit, et volo et mando quod presens meum testamentum non possit viciare pretexto alicuivis cassature torte in eo respecte, quia non vicio sed errare scribentis processerunt et in illis particulis ubi invenitur aliquod additum fuit in presentia mea, et volo qui semper talia verba mea interpretantur quod fuit ad validandum presens meum testamentum quod videri corrigo et emendari, volo ad consilium sapientis non mutata substantia ab maiorem firmitatem testamenti, ipsius ego Putrellus, de mandato Raymundo iudex terre Motte Sancte Anastacie, rogatus ut iudex in clausura presentis testamenti simul cum testibus subscriptis testamenti in uno contextu interfui, et scribere nosciens per manus Nicholai de Infantino me scribi feci et testor, et anulo ipsius Nicholai signavi.

Ego Anthonius Salimpipi, vocatus et rogatus ut testis simul cum predicto iudice et subscriptis testibus in clausuram presentis testamenti interfui, et anulo notarii Jacobi de Combulo signavi et testor.

Ego frater Joannes de Pisquibus, vocatus et rogatus simul cum supradicto iudice et testibus ut testis in clausura presentis testamenti interfui, et manu propria me subscripsi, et annulo Nicholaii Infantini signavi et testor.

Ego Petrus de Sayas, vocatus et rogatus simul cum supradicto iudice et testibus ut testis in clausura presentis testamenti interfui, et propria manu signavi et testor.

Ego Galcerandus de Secel, vocatus et rogatus simul cum supradicto iudice et testibus ut testis in clausura presentis testamenti interfui, et manu propria mei subscripsi, et annulo Nicholaii Infantini signavi et testor.

Ego Joannes de Stancamplano, vocatus et rogatus simul cum supradicto iudice et testibus ut testis in clausura presentis testamenti interfui, et propria signavi et testor.

Ego Didacus de los Arcos, vocatus et rogatus simul cum supradicto iudice et testibus ut testis in clausura presentis testamenti interfui et propria manu me subscripsi et anulo notarii Jacobi de Cumbulo signavi et testor.

Ego Joannes de Heredia, vocatus et rogatus simul cum supradicto iudice et testibus ut testis in clausura presentis testamenti interfui, et manu propria me subscripsi, et meo anulo signavi et testor.

Ego Joannes de Caldaro, vocatus et rogatus ut testis simul cum supradictis et subscriptis iudice et testibus in clausura, propria manu me subscripsi, et anulo fratris Joannis de Heredia signavi et testor.

Ego Arnau Posos, vocatus et rogatus ut testes simul cum predictis et subscriptis testibus in clausura presentis testamenti interfui, et anulo Nicolai Infantini signavi et testor.

Ego Nicolaus de Infantini, qui subscriptori iudicis malio latere scribere me scienter scripsi et meo anulo signavi et ubi continetur, vocatus et rogatus simul cum ipso iudice et aliis testibus retrospectum in clausura presentis testamenti interfui, propria manu me subscripsi, et anulo meo hic et retro in penultimo signo signavi et testor.

Ego Enricus de Campixano, vocatus et rogatus per magnificum et potens dominum Sanctium Roderici de Liori, vicecomiti Glagani et regni Sicilie almiratum, qui propter ius infirmitatem nomen Sanctii Roderici, filii et heredi sui universalis, scribere non potuit ipsum Sanctium Roderici, qui ipse magnificus testatori filium et heredem suum universalem nominavit, et dixit coram predictis iudice et testibus retrospectis, propria manu vice et loco dicti magnifici testatori scripsi, e anulo notari Jacobi de Cumbulo in ultimo loco retro apposui et testor.

Ego notarius Jacobus de Cumbulo, vocatus et rogatus tamque notarius publicus predicto testamento pro ut scriptum est propria manu scripsi sive clausi, simul cum iudice et testibus retro et subscriptis in uno constestu existentibus et sit vocatus et rogatus in clausura et signationibus presentis testamenti, intus castri Motte Sancte Anastacie in aula in qua dictus magnificus et potens dominus Sanctius Roderici habitate consuevit, et omnia supradicta vidi et audivi et testibus aliquibus retroscriptis acomandam et presens testamentum mihi acomandatum conservandum, et manu propria dicti magnifici domini admiranti recepi et manu propria me subscripsi, et meo anulo signavi et testor prefatumque testamentum ita copiatum de inde iterum claudi fecimus, sub nova delio propta signavi et sigilari, ad perpetuo eiusdem firmitatem coram prefato reverendo domino episcopo et dictus iuridictibus et testibus subrogatus, unde ad futuram memoriam et huius rei testimonium premissorumque volui et prefatorum filiorum et heredum, ipsius magnificiorum Joannis Castellar et Joannis de Agorreta fideicommissarios ut supra, et aliorum omnium quorum intererit cautelam facturo extitit ex inde presens prefatum documentum transumptum, ex dicto originali testamento sumptum per me publicum notarium qui supra, episcopum iudicum notarium est testium supradictorum subscriptionibus et testimoniis roboratum.

Actum in conventu Sancte Marie Mupciate, loci civitatis Cathanie, anno mense et die predictorum, premissis nos frater Joannes, episcopus Cathanie, in aperturo presentis testamenti presentis futuros ut superius continetur scripsimus manu propria in testimonium huius.

+ Ego Nicholaus de Pimone, qui supra iudex cognitum vel quasi civitatis Cathanie, aperture dicti testamenti interfui.

+ Ego frater Petrus Chachabelli, ordinis predicatorum vicaris Cathanie, premissis interfui et testor.

+ Ego Cipressus Balegarii, aperture huius testamenti interfui et testor.

+ Ego Benedictus de Paternone maior, premissis interfui et testor.

+ Ego Vincentius Stephanus, notarius publicus et secretarius reverendi domini episcopi Cathanie, aperture dicti testamenti interfui et testor.

+ Ego Nicholaus de Emichilo, aperture dicti testamenti interfui et testor.

+ Ego notarius Laurentii de Noto, aperture dicti testamenti interfui et testor.

+ Ego Nicholaus de Pimmone iunior, in aperture dicti testamenti interfui et testor.

+ Ego Nicholaus de Balsano, aperture dicti testamenti interfui et testor.

+ *Ego Joannes de Cathena, aperture dicti testamenti interfui et testor.*

+ *Ego Jacobus de Combulo, qui supra regia autoritate cum potestate actorum scribi faciendi totius regni Siciliae, proprius notarius et iudex ordinarios premissis omnibus rogatus interfui, et ea recepi et publicata et ex inde comprobavi et autoritate regia mihi concessa manu scriptoris mei scribi feci et propria manu me subscripsi, et meo solito salutifero crucis signo signavi et testor.*

1421, gener, 18. (any de la encarnació 1420, XIV indicció). Gagliano (Sicília).

Inventari dels béns feudals del difunt Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ff. 210 r. - 215 r.

In nomine Domini amen. Anno Dominice incarnationis Millesimo quadringentesimo vicesimo mensis ianuarii decimo octavo die mensis eiusdem, XIII indictione, regnante domini domno serenissimo nostro rege Alfonso, Dei gratia, illustrissimo rege Aragonum et Sicilie ac ducatum Athenarum et Neopatrie duce et cetera, Anno vero regiminis sui quarto feliciter amen. Notum facimus et atestamus quod nobis requisiti vocati et rogati ac specialiter existentibus intus castrum terre Gagliani, in presentia magnifici et egregii domini Joannis Castellar, milite, terre et castri Musumeti dominum et cetera. Idem dominis Joannes, coram nobis assertus et sua nobis expositione narravit, que cum his dictus divina disponente potentia magnificus et potens quondam dominus Sanctius Rodericus de Liori, comes Gaglani et regni Sicilie almirantus, in eius extremis constitutus suum composuerit testamentum, in quo heredem suum universalem instituerit magnificum Sanctium Rodericum, filium suum legitimum et naturalem, cum aliquibus substitutionibus in eodem testamento declaratis, etiam dicto Sanctio Roderico, filio suo et heredi universali ut prefertur quam aliis filiabus suis minoribus substituerit, providerit et decreverit in eorum baliium et tutorem magnificum et potentem dominum Joannem Ferrandiz de Heredia, fratrem suum, cui dederit auctoritatem et potestatem substituendi, alium vel alios in baliatum et tutelam prefactorum filiorum suorum, et interim idem magnificus dominus Sanctius Rodericus voluerit bona dictorum minorum filiorum suorum et eosdem filios suos, regi et gubernari per prefatum magnificum Joannem Castellar, ut in eodem testamenti asseritur contineri, et sub predicta dispositione idem magnificus dominus Sanctius mortuus fuerit, et sit posterius obitum prefatus magnificus dominus, Joannes pro parte dictorum minorum filiorum dicti magnifici domini almiranti, operiri et publicari fecerit testamentum ipsius magnifici domini almiranti posterius testamenti publicationem prefatus magnificus dominus Joannes Castellar, non dum deliberavit ac ipse voluerit acceptare baliatum et tutelam predictam ut habuisse racionabiliter excusare, et propterea reservato sibi primum iure deliberandi et cum ista protestatione que ipse possit deliberare ut supra cognoscensque ab doli culpam evitandam, omnemque

fraudes suspicionem tollendam ne bona pupillorum et minorum, lapsu temporis de pereant tutores de bonis ipsorum inventarium seu repertorium confiscere teneantur, secundum retro principum sanctionem ideo, in Dei nomine, presens inventarium mox cum potuit facere procuravit declarando que per factionem presentis inventarii nullum preiudicium sibi generari possit in reservatione dicti iuris deliberandi, super premissis et sancto signaculo venerabilis Sancte Crucis in principio presentis ipse magnificus dominus sere pervisse in hereditate prefati quondam magnifici et potentes domini Sanctii Roderici, bona pheidalia, burgensatica, stabilia, semoventia et mobilia, in diversis bonis consistentia infrascripti existentia in locis infrascriptis.

In primis terram et castrum Glaglani, situm et positum in regno Sicilie, in partibus vallis de Monum.

Item, sciendum est quod in dicto castro [Ga]glani fuerunt et sunt illa fornimenta, arma et preparamenta, que fuerunt et sunt particulariter descripta in inventario facto per secretum et castellanum predicti, de quo inventarium unum est in posse Angelis Aragonensis, castellano castri predicti et aliud in posse secreti terre ipsius.

Item, in territorio dicte terre Glaglani, sunt bona burgensatica infrascripta, videlicet in primis vinea ibi cum domo murata, ad crudus cum palmerato de pomaria mate, posita in contrata plani de Sancto Theodoro, alias de la Serra di Vulcani, iuxta vineam Andree de Sllirda, et alios confines, que vinea prius erat et consistebat in di cabra partibus, et postea fuit eo ad renata.

Item, alia vinea in eadem contrata, iuxta aliam vineam suprapositam via publica mediante, iuxta vineam Joannis de Septi Cappi et alios confines.

Item, in terra predicta et eius territorio fuerunt et sunt, aliquae domus et aliqua vinea alia et predia rustica concessa aliquibus, de quibus debentur censualia curie secundum quod continetur et notatur in quaterno secreti predicte terre.

Item, in territorio dicte terre Glaglani fuerunt et sunt in una ovili, cuius est curatulus Nicholaus de Venetia, habitator dicte terre Glaglani, aves grossi utriusque sexos duo milia et quatringsento quinquaginta, secundum que fuerunt numerate de mense augusti anni proximi predicti XIII indictione, et ut dictis curatulus retulit.

Item, in eodem avi fuerunt et sunt pro servitio dicti ovili, dico roncini dinarda.

Item, quinque calderoni.

Item, quinque corche de ligno.

Item, tene due.

Item, veses, una de butino.

Item, quinque sistel.

Item, terram et castrum de Mistrete, siti et positi in regno Sicilie, in contrata sui partibus vallis de Monum.

Item, in castro dicte terre Mistrete fuerunt et sunt aliqua bona, arma, furnimenta et preparamenta, que fuerunt et sunt descripta et particulariter notata in quodam inventario duplicato cuius unum est in posse Alvan Garcia, castellani dicti castri et in posse secretari dicti terre.

Item, in territorio dicte terre Mistrete fuerunt et sunt duo casalia, unum nominatum Rigitanu in quo fuerunt bona infrascripta:

In primus, unum molendinum, in contrata martinea iuxta vineam, curat et alios confines.

Item, viridarium unum, in dicta contrata.

Item, vineam unam, cum domo palmento et terris de ligno.

Item, olivetum unum.

Item, alia vinea inculta.

Item, aliud casale vocatum Sanctum Stephanum.

Item, in dicta terra Mistrete eius territorio, duo casalium predictorum, fuerunt et sunt aliqua censualia que fuerunt et sunt descripta in quaterno secreti dicti terre Mistreti.

Item, in terram et castrum Cappicci, siti et positi in regno Sicilie, in partibus vallis de Nonum, suis certis finibus limitati.

Item, in dicto castrum Cappicii fuerunt et sunt aliqua bona, arma et furnimenta, que sunt descripta in inventario duplicato, de quo unum habet Nicolaus Chimentus, castellanus dicti castri, et aliud est in posse capitani dicti terre, quod castrum retinetur pro domo plana.

Item, in territorio dicte terre fuerunt et sunt, una vinea et una planta cura rigurio et duobus palmentis de lignis, positus in contrata di Cavalleria, iuxta vineam Rogerii Largerii et alios confines.

Item, in terra predicta et in eius territorio, fuerunt et sunt alique domus et vinea censite cuiusque fuerunt et sunt scripte in quaterno secreti terre predicte.

Item, censualia aliquarum molendinorum declaratorum in quaterno secreti predicti, et etiam censualia aliquorum paratorum notatorum in quaterno dicti secreti.

Item, intus castrum Mote Sancte Anastacie sunt illa arma, furnimenta et preparamenta, particulariter declarata et notata in inventario facto manu notarii Pretri

de Sayes, secundum quod dictum inventarium est in posse dicte Petri, et aliud in posse Raymundi de Heredia et fratris Joannes di Caldaro castellanorum castrum predicti.

Item, dictus dominus dixit se audivisse relatione aliquorumque una domus solerata existens in terra predicta, que detinetur per honorabilem Ximencium de Asso, fuit fabricata et facta per servos prefati magnifici domini Sanctii Roderici, e de pecunia sua, tamen sit veritatem de domo predicta aut sit de bonis dicte hereditatis aut sit de bonis dicti Ximeni.

Item, et castrum seu terram de Claramonte site et posite in regno Siciliae in partibus vallis Noti.

Item, in turri castrum predicti fuerunt et sunt illa bona arma, furnimenta et preparamenta que fuerunt et sunt descripta in inventario facto de bonis predictis in uno inventario existente penes nobilem Rosetium Joannem de Lava, rectorem et gubernatorum dicte turris et castrum predicti, et in alio inventario existente in posse secreti terre ipsius.

Item, locum vocatum Nescime, consistens in turribus, domibus, vineas, plantas viridariis et alias bonis, situm et positum in territorio civitatis Cathanie, in contrata vocata Nescima, iuxta terras domini Ximeneii de Lorda, et terras domine Margarita de Alagona, et vineam nobilis magistri Phi Ripacani, et terras none buris et alios confines, in quo loco sunt aliqua furnimenta et infrascripta, secundum que continetur in quodam inventario scripto manu Ximeno de Asso, existente in posse Ximeni predicti.

Item, in eodem loco Nescime idem domibus Joannes, repervit et dimisit duos bones laboratores, in posse Guillermi de Pilasonio, curatuli et gubernatoris loci predicti, qui bones soliti et deputati erant iam in loco predicto.

Item, in eodem loco, dictus dominus Joannes, pro cultura loci ipsius dimisit sui Joannem Albanensem, cum uxore sua et uno filio eorum, parvo qui debent servire per quatuor annos computati ab illo tempore quo servire in ceperunt.

Item, servos infra scriptos, videlicet unum servum album, nomine Cumbulo.

Item, sarracenum, nomine Salvia.

Item, unam sumeriam inbardatam, in posse dicti curatuli.

Item, hospitium sevesterium, unum magnum fabricatum in angulis de lapidibus entaglati, quod fuit et est discopertum, situm in urbe Palermi, in contrata de Cassarco, quod antiquitus fuit quondam Mathei, suis cetis finibus limitatum.

Pheudalis existentia ex regnum Siciliae:

Item, terram et castrum ac baroniam Ribarroje, site et posite in regno Valentie, iuxta territorium Vilemarcanti et alios confines.

Item, in territorio dicte fuit et est, quoddam viridarium.

Item, aliam terram Bechi, sitam et positam in dicto regno Valentie, iuxta territorium baronie Nulles.

Item, in territorio dicte terre, fuit et est quoddam viridarum.

Item, sunt aliquae vinee curie.

1431, desembre, 18. Barcelona.

Capítols matrimonials acordats entre Juan (IV) Fernández de Heredia i Ramon de Cardona d'una part, i Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa, Beatriu de Mur, Pero Maça de Liçana i Bernat Galceran de Pinós, de l'altra part, per casar a Sanç (II) Roís de Liori amb Beatriu de Mur.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 24, C. 1

(falta fulla) [...] testament ha deixat a la dita filla sua ab vincle e condició, que sí fills legítims de la dita noble dona Beatriu de Mur seran nats e procreats d'ella, hagen los béns de la dita noble dona Beatriu de Alagó, testadora, aquells fills a la dita noble dona Beatriu de Mur, filla sua, substituhint. E sí la dita noble Beatriu de Mur morrà, quant que quant, sens los dits fills, o los dits fills, quant que quant, morran sens fills legítims, en los dits casos e en cascun d'ells, los dits béns tornen al dit mossèn Huc Pere de Mur, o a sos hereus. E los quals deu milia florins, segons e per la forma que la dita dona Beatriu de Mur los ha, lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, en virtut de la dita constitució dotal, tenga e posseheixca e de aquells faça sos fruyts durant lo dit matrimoni, finit emperò lo dit matrimoni, la dita noble dona Beatriu de Mur e los seus a qui·s pertangue, recobren los dits deu milia florins, encontinent e sens contradicció e enbarch del dit noble don Sancho Roiz de Liori e dels seus, dels béns del prop dit noble, sens dilació alguna. E lo dit reverend senyor archabisbe, com a tudor desús dit, consent a les dites coses.

Ítem, lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, ab voluntat e consentiment del dit tudor seu, e ab llicència auctoritat e decret del dit senyor rey, fa fe ferma a la dita noble Beatriu de Mur, sdevenidora muller sua, carta dotal de tots los dits deu milia florins o per aquells de cent deu milia sous barchinonesos, segons e per la forma que per la dita noble dona Beatriu de Mur li són stats constituhits en dot sua. E per los dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, el dit noble don Sancho Roiz de Liori de sos béns propis, fa creix o donació per nocés a la dita noble dona Beatriu de Mur, de cinch milia florins del dit or o de cinquanta cinch milia sous barchinonesos, segons qu·és acostumat en Cathalunya. E axí són en forma los dits dot e creix o donació per nocés, el dit noble don Sancho Roiz de Liori assigna salva e asegura a la dita noble dona Beatriu de Mur, sdevenidora muller sua, specialment e expresa en e sobre la vila o lloch

de Ribaroja dejús designada. E generalment lo dit noble don Sancho Roiz de Liori assigna e assegura e salva a la dita noble dona Beatriu de Mur e als seus a qui's pertanga, los dits dot e creix sobre tots e sengles béns e drets del dit noble don Sancho Roiz de Liori hagut e havedors honsevulla, convenint e prometent a la dita noble esdevenidora muller sua e als seus, que los dits dot e creix o donació per noces, restituirà e pagarà a la dita noble sdevenidora muller sua, o al seus a qui's pertanga, segons los vincles e condicions desús spressats, sens tota dilació excepció e difugi, e sens tot dan, missió e interès de la dita noble dona, esdevenidora muller sua, e dels seus, en tot cars sdeveniment de restitució de la dita dot e dit creix o donació per noces. E los quals dot e creix o donació per noces, en lo dit cars de restitució de aquells, la dita noble dona Beatriu de Mur tenga e posseheixca tots los dies de la vida sua, ab marit e sens marit, ab infants o sens infants, sens contradicció e embarch del dit noble don Sancho Roiz de Liori e dels seus. Entès emperò, que en lo dit cars de restitució dels dits dot e creix o donació per noces, la dita noble dona Beatriu de Mur haie assegurar al dit noble sdevenidor marit seu e als seus, lo dit creix o donació per noces, segons és acostumat en Cathalunya, abans que reba aquell fruits, emperò los dits naturals de la dita noble dona Beatriu de Mur, los dits cinch milia florins o cinquanta cinch milia sous, sien dels fill o fills en ella procreats per lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, sí aquella sobreviurà e staran lo dia del seu òbit, per donació pura que lo dit noble don Sancho Roiz de Liori de present ne fa als dits fill o fills, en poder del notari dels presents capítols com a pública persona stipulant, o per aquells. E sí los dits fill o fills no sobreviuran a la dita noble dona Beatriu de Mur, ne staran lo dia del seu òbit, en tal cars los dits cinch milia florins o per aquells los dits cinquanta cinch milia sous barchinonesos, retornen al dit noble don Sancho Roiz de Liori, sí llavors viurà, e sinó viurà, a son hereu o aquell o aquells al qual o als quals haurà ordenat de paraula o ab testament o en altra qualsevulla manera. Los dits emperò deu milia florins de la dita dot, après òbit de la dita noble dona Beatriu de Mur, seguesquen los vincles e condicions dessús expressats. E per aquestes coses atendre e complir, lo dit noble don Sancho Roiz de Liori obliga specialment e expressa e met entre mans a la dita noble dona Beatriu de Mur, la dita vila o lloch de Ribaroja, ab tots e sengles vasalls, axí cristians com jueus com encara moros, habitants e habitants en la dita vila o lloch, e en los térmens e territori de aquella o de aquell, e ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixte imperi, e ab qualsevulla altre que lo dit noble don Sancho Ruiz de Liori ha e pot e deu haver de dret, fur, ús e costum o en altra manera en la dita vila o lloch, térmens e territori de aquella o de aquell, e ab los

vasalls, rendes e drets de aquella o de aquell, e ab lo dit noble don Sancho Ruiz de Liori a la dita noble dona Beatriu de Mur, sdevenidora muller sua, que de les coses que desús li obliga specialment y expressa el dit noble don Sancho Ruiz de Liori, per ell o per son procurador, havent plen poder, lliurará a la dita noble sdevenidora muller sua possessió corporal o quaix e farà e darà e prestarà, ab acabament que·ls vasalls habitants en la dita vila o lloch e térmens e territori de aquella o de aquell, faran e prestaran sacrament e homenatge a la dita noble dona Beatriu de Mur, o a son procurador, e acceptaran e prometran purament sens retenció e excepció alguna, sots virtut dels dits sacraments e homenatge, que advinent lo dit cars de restitució de la dita dot e creix o donació per nocés, hauran e tendran la dita noble dona Beatriu de Mur e los seus, en los dits dot e creix successors, en e per senyora e senyors llurs. E de les rendes e emoluments e drets de la dita vila, respondran de totes les dites rendes emoluments e drets, e hauran la dit noble dona Beatriu de Mur e los seus, en les dites coses per senyora e senyors llurs, els mantendran e defendran com a verdaders vasalls contra totes persones, tant e tant llongament fins a tant, a la dita noble dona e als seus, íntegrament en la dita dot e creix o donació per nocés, e altres drets que li pertanguen, sia pagat e satisfet.

Vol encara e consent lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, que si serà cars o lloch, quant que quant, a la restitució de la dita dot e creix o donació per nocés, la dita noble dona Beatriu de Mur e los seus, e o aquell o aquells a qui·s pertanga, e posseheixquen les dites coses desús specialment, obligades e meses entre mans, e de aquelles facen los fruyts seus propis, tantsolament no comptants en sort de paga de la dita dot e creix o donació per nocés, e altres drets a la dita noble dona Beatriu de Mur e als seus, en aquells succehides, sia íntegrament pagat e satisfet. E generalment lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, sens perjudici de la dita special obligació, obliga a la dita noble dona Beatriu de Mur, sdevenidora muller sua, tots altres béns, rendes e drets seus mobles e immobles, haguts e havedors onsevulla. Axí emperò, que de aquells, la dita noble dona Beatriu de Mur o los seus, dels dits altres béns e drets, encara que sien vist segons dret o ley de la terra, tenir e possehir aquells per la dita dot, e creix o donació per nocés, no facen los fruyts llurs propis, sinó de les coses desús specialment obligades, segons dit és qualsevol ley decretal, privilegi, constitució, fur, ús o consuetut, no contrastant en alguna manera. E emperò, empres e convengut entre dites parts, que si a la dita noble dona Beatriu de Mur, en una e moltes vegades serà satisfet e pagat en la meytat de la dita dot, e creix o donació per nocés, per lo dit noble don Sancho Ruiz de Liori o per los seus, o per altres en nom llur, en tal cars, la dita noble dona, faça los

fruyts seus propis de les coses a ella desús specialment obligades e meses entre mans, en la meytat de aquelles tantsolament, e l'altra meytat sia del dit noble don Sancho Ruiz de Liori, e dels seus. Romanents emperò integrament la senyoria e tota la jurisdicció de la dita vila o lloch de Ribaroja e térmens e territori de aquella o de aquell, e dels vasalls en aquella o en aquell habitants e habitants, fins a tant que a la dita noble dona Beatriu de Mur, complidament sie satisfet e pagat en la dita dot e creix o donació per noces. E lo dit mossèn Joan Ferràndez de Herèdia, com a tudor del dit noble don Sancho Ruiz de Liori, atorga totes les coses desús dites.

Ítem, lo dit reverent senyor arcebisbe de Çaragosa, com a tudor damunt dit de la dita noble dona Beatriu de Mur, e encara la prop dita noble dona Beatriu de Mur, confessen e regoneixen pel dit noble don Sancho Ruiz de Liori, que jatsia lo prop dit noble haja feta e fermada a la dita noble dona Beatriu de Mur carta dotal e de spoli dels dits deu milia florins o de cent deu milia sous barcelonesos per dot de la dita noble dona Beatriu de Mur, e de sos béns propis haja fet a aquella creix o donació per noces e de cinch milia florins del dit or o de cinquanta cinch milia sous barcelonesos, e los dits dot e creix haja assegurats a la dita noble dona Beatriu de Mur, specialment e general segons dessús és expressat, emperò que esta en veritat que encara los dit deu milia florins de la dita dot són deguts al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e per tant, lo dit reverent senyor arcebisbe e la noble dona Beatriu de Mur e encara lo senyor arcebisbe e la noble dona Blanca Maça, segona muller del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, quòndam, tudors testamentaris de la noble dona Brianda de Mur, filla e hereua universal del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, e filla encara de la prop dita noble dona Blanca, ab la dita herència, auctoritat e decret del dit senyor rey, convenen e en bona fe prometen al dit noble don Sancho Roiz de Liori, y al dit son tudor en nom d'ell, e encara al notari dels presents capítols com a pública persona, stipulant-ho per lo dit noble don Sancho Roiz de Liori e los seus, que los dits deu milia florins de la dita dot, segons que per la forma e manera són stats instituhits, daran e pagaran realment e de fet al dit noble don Sancho Roiz de Liori o al dit son tudor e nom d'ell, per los térmens e pagues següents: çò és, dos mesos abans de la celebració del dit matrimoni en fas de Sglésia fahedora, quatre milia florins del dit or; e l'any primer e après següent, tres milia florins del dit or; e lo segon any après següent, los restants tres milia florins, a cumpliment dels dits deu milia florins, sens tota dilació, excepció e defugi, e sent tot dan, missió e interès del dit noble don Sancho Roiz de Liori e dels seus, e cascuna de les dites pagues prometen fer atendre e complir en bona fe e sens engan, ab promissió de

restituyr despeses, missions e dans, y ab salari de procurador de vint sous per cascun dia que hu convengués treballar, e pena de cinquanta milia sous de no fermar de dret ne enpetrar algun allongament per viatge ne sobreceyments, no oposar perceció alguna etc. E per aquestes coses atendre e complir, obliguen al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit son tudor en nom d'ell, tota la heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, e les dites nobles dones Beatriu de Mur e Blanca Maça, e cascuna d'elles consenten a la propdita obligació e prometen contra aquelles no fer ne venir, per rahó de llurs dots e espolis e creix o donacions per noces, o per altres drets que hajan ho·ls pertanyuen en la dita heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, renunciats quan és en açò als dits llurs dots e espolis y altres drets llargament, e ho juren a Déu e als seus Sants quatre Evangelis.

Ítem, lo dit reverent senyor archabisbe de Çaragoça, per contemplació del dit matrimoni e per tal que·l dit noble don Sancho Roiz de Liori sia pus segur e encert de haver los dits deu milia florins per los térmens e pagues e segons que damunt li és, promès y obligat, sens perjudici, innovació e derogació de la obligació damunt dita, en nom seu propi de grat e de certa sciència e deliberadament, se constitueix deutor e principal pagador al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, *insolidum* e per lo tot, dels dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos de la dita dot. Convenint en bona fe prometent al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, que en qualsevulla cars que los dits deu milia florins o cent y deu milia sous no sien pagats al dit noble don Sancho Roiz de Liori en los térmens desús expressats, lo dit senyor Archabisbe, de sos béns propis pagarà e pagar permet realment e de fer al dit noble don Sancho Roiz de Liori e a los seus, los dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos per los térmens e pagues dessús expresats, e aytant com dels dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos o de les dites pagues de aquells, restarà a pagar al dit noble don Sancho Roiz de Liori. E açò farà atendà e complirà lo dit senyor archabisbe, sens tota dilació, excepció e difugi, e sens tot dan, missió e interès del dit noble don Sancho Roiz de Liori e dels seus, ab restitució de despeses, messions, dans e despeses, interessos llargament. E per aquestes coses atendre e complir, tenir e observar, lo dit senyor archabisbe obliga al dit noble don Sancho Roiz de Liori e als seus, specialment e assigna e met entre mans, les rendes e emoluments del archiprestat de Terol, e ho lo arrendament o preu del arrendament de aquell, fet e fahedor per lo dit senyor o son procurador, prometent lo dit senyor archabisbe al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, que li metrà entre mans

per cascuna de les dites pagues dels dits deu milia florins, o cent y deu milia sous, tantes rendes e drets del dit archiprestat, o del preu del arrendament fet e fahedor de aquell cascun any, que complezca e bast a cascuna de les dites pagues, dels dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos, complides al dit noble don Sancho Roiz de Liori o als seus. E de les dites coses lo dit senyor archebisbe al dit noble don Sancho Roiz de Liori lliura aquella possessió corporal o quaix, que sie necessari és dega fer. E generalment lo dit senyor archebisbe obligue al dit noble don Sancho Roiz de Liori e als seus, tots sos béns mobles e immobles, e o jure segons que archebisbe de Çaragoça ha acostumat jurar.

E çò emperò axí convengut e en pacte deduït entre lo dit senyor archebisbe de una part e lo dit noble don Sancho Roiz de Liori e lo dit seu tudor e nom d'ell. E encara la dita noble dona Beatriu de Mur, sdevenidora muller del dit noble don Sancho Roiz de Liori, de la part altra. E sots tal condició, ha feta la dita obligació e seguretat, que sí e o en cars que lo dit senyor archebisbe, per virtut de la dita obligació, que en son nom propi desús fa e ferma al dit noble don Sancho Roiz de Liori dels dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, pagarà e aurà ha pagar aquells o part de aquells, que en tal cars lo dits noble don Sancho Roiz de Liori, e dona Beatriu sdevenidora muller sua, en lo acte de cascuna paga que lo dit senyor archebisbe farà, dels dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, hagen e sien tenguts donar lloch e cessió al dit senyor archebisbe de aquella quantitat que lo dit senyor archebisbe aurà pagada, e pagarà dels dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos. E encara de tos los dits cent deu milia sous, sí tots los aurà pagats, els pagarà al dit noble don Sancho Roiz de Liori, contra lo hereu e la heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, e contra altres qualsevol qui a la paga dels dits deu milia florins sien tenguts obligats, sens emperò evicció e obligació dels béns dels dits nobles don Sancho Roiz de Liori e dona Beatriu de Mur, sdevenidors marit e muller. Vol emperò e consent lo dit senyor archebisbe, e li plau, que en cars que ell cobre los dits loch e cessió per los dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, o per alguna paga de aquells contra lo dit hereu o heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, o altres qualsevol, no sie fet millor en temps e primer en dret en la dita heretat e béns per la quantitat que havia cobrat, lloch e cessió de la dita noble dona Blanca Maça en sguard de sa dot, e spoli e altres drets que haja o li pertanguen en la dita heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur.

E més, és concordat e avengut entre les dites parts, que en cars que la dita noble dona Beatriu de Mur morís, quant que quant, sens fills de legítim e carnal matrimoni procreats o ab tals fills no vivents a edat de fer testament, çò que Déus no vulla, e lo dit senyor archebisbe avia pagats tots los dits deu milia florins, en los dits casos e cascun d'ells, los dits nobles don Sancho Roiz de Liori o sos hereus e successors, hagen e sien tenguts restituir e pagar al dit senyor arcebisbe, sí lladons viurà, o sinó viurà a aquell o aquells al qual o als quals lo dit arcebisbe aurà volgut e ordenat de paraula, o en sa darrera voluntat, tots los dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, o tant com de aquells lo dit senyor arcebisbe auria pagat. Emperò, sí la dita noble dona Beatriu de Mur avia o aurà dispost e ordenat dels dits cinquanta milia sous, los quals el dit noble mossèn Huc Pere de Mur li ha leixats en son testament, a ses voluntats, segons dit és, o de part de aquells, en tal cars vol e consent lo dit arcebisbe e li plau, sens perjudici de la dita cessió ans romanent aquella en sa força e valor, que la dita noble dona Beatriu de Mur, neboda sua, ne haja pogut disposar e ordenar, encara que morís sens los dits fills. E sí la dita noble dona Beatriu de Mur de tots los dits cinquanta milia sous no aurà dispost, aytant com serà de que dispostat restat o ordenat, no haurà torn al dit senyor archebisbe, sí llavors viurà, e sinó viurà, a qui ell aurà volgut e ordenat de paraula o ab testament, o en altra manera. Declarat emperò e entès, que de tant com lo dit senyor archebisbe e o los seus, cobraran dels dits deu milia florins o cent deu milia sous, no hagen ne puixen haver cessió ne dret vers lo hereu ne heretat del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, ans romanguen les accions e drets encara que en lo dit senyor arcebisbe foren ja transferides a aquell o aquells, al qual o als quals la successió, axí dels dits sexanta milia sous com del sobrepus dels dits cinquanta milia sous, de que la dita noble dona Beatriu de Mur, no auria dispostat, salves e integres contra la heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur. E per tal com lo dit senyor arcebisbe, en nom seu propi se constitueix deutor e principal pagador al dit noble don Sancho Roiz de Liori, en los dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, en la forma damunt dita, és stat axí convengut e en pacte deduït entre les dites parts, que en cars que la dita restitució faedora al dit senyor archebisbe o a qui ell aurà ordenat, segons dit és per lo dit noble don Sancho Roiz de Liori o pels seus, dels dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, o de alguna part o quantitat de aquells, hage lloch, quant que quant, sí aquells o aquella lo dit noble don Sancho Roiz de Liori o los seus, no pagaran en continent al dit senyor archebisbe, o aquell que ell aurà ordenat, sia o romanguen per los dits deu milia florins o per aquella quantitat que auria a cobrar del dit

noble don Sancho Roiz de Liori, en aquella obligació special de la dita vila o lloch de Ribaroja, e dels térmens e territori de aquella o de aquell, e dels vasalls, habitants e habitants, e de les rendes e emoluments e drets e tota jurisdicció de aquell o de aquella, en la possessió e prerogativa en que seria la dita noble dona Beatriu de Mur, quant que lo dit cars de la restitució prop dita se seguís, e encara en la obligació general dels altres béns del dit noble don Sancho Roiz de Liori, sens altre misteri de dret o de fet, que no sí hagués a tenir ni star, e sens contradicció alguna e excepció del dit noble don Sancho Roiz de Liori e dels seus. E açò lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, ab la dita auctoritat e decret del dit senyor rey consenten expresament e per pacte.

E çò emperò emprés e convengut entre lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, de una part, e lo dit senyor archebisbe, de la part altra, que en lo dit cars que'l dit senyor archebisbe o aquell qui ell auria ordenat sie, o romangue en la dita obligació special e general de la dita vila o lloch de Ribaroja, e rendes e drets e emoluments de aquella, el dit senyor archebisbe o aquell qui ell aurà ordenat, no facen los fruyts de les dites rendes, drets e emoluments, sinó per tanta pensió annual de censal mort com pujarie la quantitat que li auria a ésser restituïda, comptant a rahó de vint milia per mil, del qual censal mort ara per llavors lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, ab la dita llicència, auctoritat e decret del dit senyor rey, fan e fermen venda al dit senyor archebisbe e aquell a qui lo dit senyor archebisbe aurà ordenat e als hereus e successors de aquells, mijançant carta de gràcia, de rebre per la dita quantitat pagador del dia que auria lloch la dita restitució de dot, a un any e axí, de aquí avant en semblant terme o dia. E aquesta venda fan ab special obligació e metiment entre mans de la dita vila o lloch de Ribaroja ab homens e fembres, e ab salari de procurador de vint sous per cascun dia, pena de no fermar de dret de dos milia sous barchinonesos, ne empetraran elongament ne sobresehiment etc. e ab scriptura de terç fahedora en la cort del veguer de Barchinona, e ab jurament. La qual venda sie ordenada llargament e bastant, per lo notari dels presents capítols ab totes clàusules e cauteles de a que'n útils e necessaris. Entès emperò e declarat, que sí abans que la prop dita restitució, hagués lloch lo dit noble don Sancho Roiz de Liori e los seus, avien pagat e satisfet a la dita noble dona Beatriu de Mur en la dita dot, e creix o donació per nocés, e ella no tenia ne possehia la dita vila o lloch de Ribaroja, per seguretad de la dita dot sua e creix, en tal cars la prop dita venda anàs per no feta, e sia haguda per nul·la. E lladons lo dit senyor archebisbe o qui ell aura ordenat, haie ses accions salves contra los hereus

e successors de la dita noble dona Beatriu de Mur, e altres qui tengués e obligats hi sien per haver e recobrar los dits X M^a florins, o çò que de aquells hagués pagat segons dit és, axí en virtut de la dita cessió com en altra manera. Encara és mes entès e declarat, que en cars qu'el dit senyor archebisbe o aquell a qui ell aurà ordenat pasar la possessió, sacraments e homenatges dels dits homens e fembres, per seguretat del propdit censal, en tal cars los prop dits homens e fembres romanguen quitis e absolts del primer sacrament e homenatge que haurien prestat a la dita noble dona Beatriu de Mur, o a son procurador, segons desús és dit, romanents emperò en la obligació del dit sacrament e homenatge que segonament auran prestat al dit senyor archebisbe o a son procurador segons desús és dit, per seguretat del dit censal.

Ítem, com sia molt rahonable cosa que en cars qu'els dits tudors e la dita noble dona Beatriu de Mur, o lo dit senyor archebisbe en nom seu propi, no pagassen al dit noble don Sancho Roiz de Liori integrament los dits X M^a florins o cent deu milia sous, per les termes e pagues desús expressats, segons que desús li és estat convengut permès e obligat, lo dit noble don Sancho Roiz de Liori e los seus, per altra via de les desús spresades, sia fet segur e indemne dels dits X M^a florins, per çò és stat convengut e en pacte deduït entre les dites parts, e encara lo noble don Pero Maça, governador de Oriola que de present los dits tudors de la dita noble dona Brianda de Mur, ab la dita llicència, auctoritat i decret del dit senyor rey, per la dita noble dona e per los seus, sens emperò perjuici, novació e derogació de les altres obligacions e seguretats desús dites, abans a aquelles acumulant en paga dels dits X M^a florins, facen e atorguen al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, e als hereus e successors del dit noble, e a qui ell volrà, en per tots temps mijançant carta de gràcia de cinch milia cinch-cents sous barchinonesos de censal mort, havedors e rebedors per lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e per los seus o qui ell volrà, del dia que la paga dels dits X M^a florins, cessarà ésser feta ab u any après següent, e axí de aquí avant en semblant terme o dia, çò és mil e sis-cents cinquanta sous de e sobre les rendes e emoluments e drets dels dits castell e baronia del Albí, ab special obligació e metiment entre mans de aquell o de aquella, e ab lliurament de possessió, prestació de homenatges per los vasalls en los dits castell e baronia, habitants e habitants, e ab salari de procurador de vint sous per quiscun dia, restitució de messions e despeses, pena de mil sous de no fermar de dret, no empenar elongament, guiatge no sobrehiment, ne oposar excepció alguna llargament e bastant, e ab general obligació de tots los altres béns e drets de la dita heretat del dit

noble mossèn Huc Pere de Mur, e ab scriptura de terç faedora en la cort [...] (falta foli 6 v.)

[...] don Sancho Roiz de Liori e al dit seu tudor e nom de aquell, e a qui lo dit don Sancho volrà, en per tots temps, mijançant emperò carta de gràcia de rembre per los dits set milia florins, o per tanta quantitat quanta pujarie lo preu del dit censal qui's aurie a pagar de les rendes emoluments e drets de la dita vila o castell de Moxen, ab los térmens e territori de aquell, ab los vasalls en aquell habitants e habitants, homens e fembres, e ab totes e sengles rendes, drets e emoluments del dit castell e vila, e ab tota jurisdicció alta e baixa, mer e mixte imperi, que del dit don Pero Maça, haja o li pertangue en qualsevulla manera en lo dit castell o vila, e térmens e territori de aquell. E en los vasalls, rendes, drets e emoluments del dit castell e vila, per qualsevulla títols, causes e rahons, ab los càrrechs emperò que huy són en lo dit castell e vila, çò és: mil sous a'n Bernat Johan, ciutadà de València, o son hereu, e cinch-cents sous a'n Francesc Miró, ciutadà de la dita ciutat, e altres cinch-cents sous als fills o hereus de la noble dona Sentina, muller de mossèn Pere de Centelles, prometent que de les dites coses lliurará possessió corporal o quasi, al dit noble don Sancho Roiz de Liori, o son tudor o procurador en nom d'ell. E li farà prestar realment e de fet, per tots los vasalls e alcayt del dit castell e vila, sagraments e homenatges de haver-lo per senyor, e per rahó de la dita venda, cessiona e transporta en lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e en los seus, tots drets e totes accions que li pertanguen en les dites coses que li ven, e li promet ésser tengut de evicció llargament e bastant obligant-ne per aquestes coses atendre e complir tots altres béns e drets seus haguts e havedors onsevulla, e ho jura a Déus e als seus Sants quatre Evangelis, volent e consentint lo dit noble don Pero Maça que la present venda sie ordenada llargament e bastant a totes e sengles clàusules de aguen útils e necessàries a tota utilitat del dit noble don Sancho Roiz de Liori, e dels seus, sustància no mudada. E los nobles don Lluís Cornell e Martí Maça, fills del dit noble don Pero Maça e de la noble dona Brianda, muller de aquell, lloen e aproven la dita venda e consenten a aquella, prometents contra la dita venda, e les coses en aquella contengudes, no fer ne venir per rahó de alguna, donació o heret a ells o algun d'ells feta o fet, per lo dit noble pare seu del dit castell e vila, o altres béns seus o per rahó de llegítima a ells pertanyents, en los béns del dit noble pare llur, o per qualsevulla altres drets, causes, rahons, e ho jure a Déus, e als seus Sants quatre Evangelis, corporalment per ell tocats.

Ítem, com sie molt just, rahonable e degut que lo dit noble don Pero Maça, romanga indemne de la dita venda del dit castell e vila de Moxen, e segur de cobrar

aquell de e sobre la heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, e singularment de e sobre los llochs dejús scrits, per çò lo dit reverend senyor arcebisbe de Çaragoça, e la noble dona Blanca Maça, tudors de la dita noble dona Brianda de Mur, sguardada primerament la útil part de la prop dita noble dona Brianda per ella e los seus, ab la dita llicència, auctoritat e decret del dit senyor rey, fan de present venda al dit noble don Pero Maça, e als seus e a qui el volrà, en e per tots temps, a indemnitat llur de la dita venda de Moxen, e per poder recobrar lo dit castell e vila de Moxen, del lloch de Albalat e de Segayren, que la dita noble dona Brianda de Mur, com hereua del dit noble pare seu, ha e posseheix per lliure e franch alou, en lo dit regne de València, per certs e justs títols, ab los térmens e drets dels dits llochs e de cascun de aquells, ab tota jurisdicció civil i criminal, alta e baxa, mer e mixte imperi, ab los càrrechs emperò, e segons e per la forma e manera qu·el dit noble mossèn Huc Pere de Mur de mentre vivia havia e possehia, e ara la dita sua hereua ha e posseheix.

Ítem, fan venda al dit noble don Pero Maça e als seus e a qui ell volrà, de mil cent sous de moneda de reals de València de censal mort, que la dita noble dona Brianda de Mur, com hereua del dit noble pare seu, per preu de vint-y-dos milia sous de la prop dita moneda, ha e reb cascun any en cert terme, sobre lo dit noble don Pero Maça. E aquestes dues vendes fan los tudors al dit don Pero Maça segons dit és, per preu de deu milia lliures de la prop dita moneda, de les quals hage a pagar e satisfer los dits càrrechs e pagar al dit noble don Sancho Roiz de Liori, los dits set milia florins del dit or, per los quals li ha feta venda del dit castell o vila de Moxen, segons dit és, en cars emperò qu·els dits set milia florins no foren pagats al dit noble don Sancho Roiz de Liori, per los dits tudors o per lo dit senyor archebisbe de Çaragoça, segons que per ells li és stat convengut e promès, prometent los dits tudors al dit noble don Pero Maça, que de les coses que per lo present capítol li venen, li lliuraran possessió corporal o quaix. E li cessionen tots los drets e totes accions que pertanguen a la dita noble dona Brianda de Mur, en los dits llochs e cascun d'ells. E prometen ésser-li tenguts de evicció llargament e bastant. E per aquestes coses, li obliguen tots los altres béns de la heretat del dit mossèn Huc Pere de Mur, volents e consentints que aquestes vendes sien ordenades llargament e bastant ab totes e sengles clàusules, a tota utilitat del dit noble don Pero Maça, e a coneguda del notari dels presents capítols, sustància no mudada. E la dita noble dona Blanca Maça, en nom seu propi, lloha e aprova les dites vendes, e promet de no contrafer ne venir segons que desús. E no res menys, la dita noble dona Beatriu de Mur, ab voler e consentiment del dit tudor seu, lloha e aprova axí mateix les dites vendes,

e promet de no contrafer ne venir a aquelles, per rahó de algun vincle o successió que li pertangue en la dita heretat e béns del dit noble pare seu, o per altra qualsevol causa, o rahó, e ho jura a Déus e als seus Sancts quatre Evangelis, e lo dit archebisbe hi consent en lo dit nom.

Ítem, és convengut entre les dites parts, que sí en cars que al dit noble don Sancho Roiz de Liori, sie pagat e satisfet en los dits deu milia florins de la dita dot de la dita noble dona Beatriu de Mur, per los dits tudors de la dita noble dona Brianda de Mur, o per lo dit senyor archebisbe, integrament e complida, segons desús li és stat convengut e promès, en tal cars e no en altra manera, la dita venda feta del dit castell o vila de Moxen al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e la dita venda dels dits cinch milia cinch-cents sous de censal mort feta per los tudors al dit noble don Sancho Roiz de Liori, encara les dites vendes fetes per los propdits tudors al dit noble don Pero Maça, dels dits llochs de Albalat e de Segayren, y dels mil cent sous de censal mort, sien hagudes per no fetes e nul·les, e axí com sinó fosen stades fetes.

Ítem, és convengut entre les dites parts, que la dita noble dona Beatriu de Mur, de ab voler consentiment del dit noble don Sancho Roiz de Liori, salva la dita cessió faedora al dit senyor archebisbe de Çaragoça, faça e ferm difinició, obsolvas e remissió a la dita noble dona Brianda de Mur, e als dits seus tudors en nom d'ella, del creix o donació per noces de la noble dona mare sua, e de tota heretat part e llegítima, e suplement de aquella, que li pertanguen en la dita heretat e béns dels dit noble *quòndam* pare seu, los dits sexanta milia sous e cinquanta milia sous. Exceptants vincles substitucions e fideïcomissos a la dita noble dona Beatriu de Mur, salves, romanents emperò tots temps, çò és quinze dies abans de la celebració del dit matrimoni en faç de Sglésia faedora, e qu·el dit noble don Sancho Roiz de Liori, e lo dit tudor seu, prometen de consentir a les dites difinició, absolució e remissió. E aquestes coses se hagen a fer e complir, sots pena de deu milia florins d'or d'Aragó, adquiridora per les dites parts a la dita noble dona Brianda de Mur, e per la terça part al senyor rey o a altre oficial real qui·n fes la execució. Entès emperò e declarat, que les dites difinició, absolució e remissió no hagen ne pusquen haver alguna eficàcia, ne valor encara que sien fermades, fins a tant qu·el dit noble don Sancho Roiz de Liori sie pagat e satisfet en los dits X M^a florins complidament, en totes despeses messions e interesos.

Ítem, és convengut entre les dites parts, que en cars qu·el dit noble don Sancho Roiz de Liori, hage fills mascles un o molts de la dita noble dona Beatriu de Mur, en tal cars, lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, hage instituhir a si hereter universal de tots

sos béns lo primer nat de aquells, sí dos o molts seran, pus no sia lladonchs o per avant en sacres ordens o en religió constituït, e sie *sane mentis*. E sí serà constituït en sacres ordens o no serà *sane mentis*, e defallirà, quant que quant, sens fills legítims e naturals, lo segons nat de aquells qui hage les qualitats prop dites, e axí dels altres fills, servada orde de primogenitura entre ells, e servades les qualitats desús dites, romanint emperò facultat al dit noble don Sancho Roiz de Liori, de dotar los altres fills e filles sí ni aurà, segons li serà vist fahedor, emperò que la major part de la dita sua heretat e béns, romanga salva e son hereu pro sosteniment de sa casa. Encara romanga facultat al dit noble don Sancho, que enans que la dita noble dona Beatriu de Mur morís, que Déus no vulla, e lo dit noble prenia altra muller, en tal cars lo dit noble pusca e li sia tengut, sens contradicció alguna e excepció, obligar e assegurar sobre tots e sengles béns seus, la dot que pendrie ab altra muller e fer creix a aquella, si neessari era e dotar los fills e filles que aurà de la dita altra muller, segons serà vist faedor, romanint la major part de aquells a son hereu, segons que desús.

Ítem, los dits mossèn Joan Fernández de Heredia, e lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e lo noble don Ramon de Cardona, de una part, e lo dit senyor archebisbe de Çaragoça e la dita noble dona Blanca Maça, e encara lo noble don Bernat Galceran de Pinós, vezcomte de Illa e de Canet, e la dita noble dona Beatriu de Mur, e lo dit don Pero Maça, de la part altra, convenen e prometen la una part a l'altra e abdues ensemps, sots pena de cinquanta milia sous barchinonesos, qu'els dits nobles don Sancho Roiz de Liori e la dita noble dona Beatriu de Mur, faran sposales entre si per paraules presents abtes e suficients, a fer matrimoni de ací per lo tot lo present mes de deembre. E que auran celebrat lo dit matrimoni en faç de Sglésia, e consentint aquell per còpula carnal dins dos anys primers vinents, sens tota dilació excepció e difugi e sens dan missió e interès de cascuna de les dites parts, volent atendre e complir les coses desús dites. E que entre tant, les dites parts e cascuna de aquelles, no consentiran en algun altre matrimoni, ne faran ne diran res per que lo dit matrimoni pogués ésser empachat o en alguna manera dilatat. E sí alguna de les dites parts, feia lo contrari de les coses desús dites o de alguna de aquelles, encorregués la dita pena dels dits cinquanta milia sous, de la qual pena en cars que fos comesa sien guanyades les dues parts a la part, volent tenir e complir les coses desús dites, e la restant terça part al dit senyor rey o aquell oficial real qui'n farie la execució. E la qual pena comessa o no pagada o no graciosament remesa, encara lo dit matrimoni se haja a fer e complir segons dit és. E per la dita pena, la una part a l'altra e abdues ensemps, ne obliguen tots llurs béns haguts e havedors, e

ho juren a Déus e als seus Sancts quatre Evangelis. E no res menys, los homens de una part e de altra ne fan entre si sacrament e homenatge segons costuma e constitució general de Cathalunya.

Ítem és convengut entre les dites parts, que los térmens de les dites esposales e de la dita solemnizació del dit matrimoni pusquen ésser abreujats e alongats una vegada e moltes, sens encorriment de la dita pena a coneguda, çò és per part del dit noble don Sancho Roiz de Liori, del dit mossèn Johan Fernández de Heredia, e per part de la dita noble dona Beatriu de Mur, del dit senyor archebisbe de Çaragoça.

Ítem, convengut entre les dites parts que dels presents capítols e de cascun d'ells, sien fetes e lliurades per lo notari de aquells tantes cartes públiques com ne seran demanades, ordenades llargament, ab totes e sengles promissions, obligacions, renunciacions, juraments clàusules e cauteles, de que'n útils e necessàries e expedients, a coneguda del dit notari.

Et ideo nos dicte partes nomibus auctoritate et decreto predictiis, laudantes, approbantes e ratificantes et confirmantes, capitula supradicta, et omnia et singula, in eis contenta, de scertis sciencis convenimus et promittimus, pars parti et nobis ad invicem dictis nomibus, suis pena preposita, que capitula supradicta omniaque et singula in eis contenta recibimus, complebimus et observabimus, nos et dicti principales nostri, in quanvi quemlibet nostrum dictarum partium, et dictis principales nostros tangunt seu conserunt, nostrique et sui heredes ac successores tenebunt, complebunt et observabunt, iuxta eorum capitulorum et contentorum in eis seriem et tenorem, sine emmi videlicet dilacione, excusacione et exceptione, et absque omni damno, missione et interesse, alter utrius partis nostrum et dictorum principatum nostrorum suorumque et nostrorum quoque restituemus et solvemus, alter scilicet pars nostrum alter ad invicem omnes missiones, sumptibus, damna et interesse, quos quas et que alteri utra pars nostrum dictis nomibus et dicti principales nostri facient et sustinebunt, in iudicio vel ex iudicio aut aliis quovismodo culpa, alter utrius partis nostrum et dictorum principalium nostrorum, volentis seu volentium complere et servare predicta in preinsertis capitulis contenta. Super quibus missionibus, sumptibus, damnis et interesse credatur et credi volumus parti eas facienti plano et simplici verbo, nullo alio probationum genere requisito.

Et predictis omnibus et singulis complendis et firmiter attendendis, tenendis et observandis, obligamus dictis nomibus una pars nostris alteri, ac dictis principalibus nostris et nobis ad invicem, omnia et singula bona nostra et eorum, mobilia et

inmobilia, ubique habita et habenda. Et ut predicta omnia et singula maiori gaudeant firmitate, non vi nec dolo sed sponte, iuramus i animas nostras per dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris corporaliter tacta predicta, omnia et singula attendere et complere, tenere et observare, et in aliquo non contrafacere vel venire. Scilicet dicti Sancho Roiz de Lihori et Beatrix de Mur, ratione minoris etatis, restitutione in integrum, postulando neque aliquis versus aliquo alio iure, causa vel etiam ratione, hec igitur que dicta sunt supra omnia et singula, facimus pascitimus, convenimus et bona fide promittimus, nos dicte partes scilicet unaque pars versus alteri, ac dictis principalibus nostris et nobis et ipsius, ad invicem, nech non et notaris infrascriptis tanque publicis personis, omnibus quarum interest recipientibus et pascistentibus, ac etiam legitime stipulantibus. Et nichilominus dicte partes, excepto reverendissimo archiepiscopo Cesaragustamenii pro ut in preinsertis capitulis continetur, prestiterunt inverse ad invicem dicta homagia presentibus testibus infrascriptis.

Datum est hoch Barchinone, in domo honorabili Galcerandi de Palaciolo, sita prope ecclesiam Sancti Iusti.

Sig+++++++na Sancho Roiz de Lihori, Johanis Ferdinandis de Heredia, Raymundi de Cardona, et domini miseracione divina archiepiscopi Ceseragustamenii, Beatricis de Mur avie, Beatricis de Mur domicella, Petri Maça, Bernardi Galcerandi de Pinos, predictorum qui hec laudamus firmamus et iuramus, in dicta civitate et loco die martis decima octava die mensis decembris anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo tricessimo primo.

Presentibus testibus, honorabili Galcerando de Palaciolo, milite, Bernardo de Vilafranqua, Guillermo Raymundo de Montolivu, domicellis, Raymundo Pinosa, canonico et decano ecclesie Teraçone, Guillermo de Vallsicha, cive, et Ludovico de Sora, scriptore Barcinone.

Sig+num Blanche Maça, predicte, qui hec laudamus firmanus et juramus, in villa Montisalbi, in domo venerabili Gueraldi Maloll, domicelli, die dominica sexta mensis aprilis anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo tricesimo secundo.

Presentibus testibus, dicto honorabili Gueraldo Maloll, domicello, habitatore dicte ville Montisalbi, discreto Francisco Bartholomei, notario, habitatore dite ville, Berengario Guerau, habitatore loci de Maldano, et Guillermo de Tarrega, scriptore in rato quo ad hec notariorum subscriptorum.

1433, novembre, 18. Betxí.

Domènec Ros, síndic i procurador de la universitat i aljama de Betxí, per tal de donar 400 florins (4.400 sous) moneda reals de València, al vescomte de Gallano en subvenció per a la celebració de seu matrimoni, venen i carreguen dos censals, de 165 sous anuals cadascun, un a Joan d'Ayvar, donzell, batlle de Vila-real, i altre a Juame Aiç, veí de Vila-real, pel preu de 2.200 sous cada censal.

AHMV, Protocols Notarials, N° 1736, Notari Guillem Ocelló, any 1433, f. s/n.

Die XVIII^a mensis novembris anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXIII°

Quod ego Dominicus Rovio senior, vicinus de Bechi, nomine proprio et tu sindicus actor et procurator univertate loci de Bechi et singularium eisdem, tam christianorum quam sarracenorum, et tam masculi sexus quam femenini, ut patet de dicto meo sindicatus et procuratoris instrumento acto in aula consilius dicti loci de Bechi, recepto per discretum Alfonsum Martinez, notarium sub LX° de die XVI^a dicti mensis novembris anni presentis, huius plenum posse infrascripta, et plura alia faciendi et firmandi ut michi notario infrascripto extintat ad oculum facta fide. Scienter dictis nomibus et quolibet insolom, de asensu et voluntate honorabilis Lodivici de Camanyes, \domicelli magister/ procuratoris honorabili domini Johannis Ferdinandi de Heredia, domini ville de Mora, tutoris et curatoris persone et bonorum nobilis Sancii Roiz de Lifori, \vicecomitis de Gallanum in regno Sicilie/, domini loci de Bechi, ut pates de dicta licentia assensu et permissu \cum instrumento/ tenoris sequentis: Noverint universi quod ego Lodivicus de Camanyes, domicellus, alcaydus loci de Ribaroga, procuratori multum honorabili Joannis Ferdinandi de Heredia, militis, camarlangi serenissimi domini regis Aragonum, atque domini ville de Mora, tutoris et curatoris testamentarii multum nobilis atque viri Sancii Roderici de Lihori, vicecomitis Gaglani, filii et heredis universalis multum nobilis Sancii Roderici de Lihori, militis, patris sui, domini vicecomitatus Gaglani, quondam, vicecomitis, regni Sicilie admiranti, ut de dictis tutela cura et hereditate constat per ultimum testamentum dicti nobilis et viri vicecomitis et admiranti, actum in castro Motte Sancte Anastasie dicti regni Sicilie, anno Domini incarnationis Millesimo CCCC^o vicesimo, mensis decembris vicessimo quinto die, mensis eisdem, quartedecime indictionis, clausum et subsignatum auctoritate discreti Jacobi de Cumbulo, cum potestate sedi faciendi totius regni Sicilie

publici notarii, constat auctoritate de dicta mea procuracione cum plena potestate habeo infra scripta et alia faciendi, publico instrumento mediante Valencie, confecto duodecima mensis junii anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXII, recepto per notarium infrascriptum, et de dicta mea postestate plenam fidem facerem. Quia vos iustitia, iuratis ach probi hominis, alaminus, iurati ach veteris aliame loci de Bechi, opus habere dandi quadringentos florenos et seu quator mille quadringentos solidos regalium Valencie, dicto nobili vicecomiti domino vestro, in subventionem expensarum fiendarum in celebracione sui matrimoni, quod Deo duce, de proximo est celebranti. Et illos bono modo habere non potestis nisi per via oneracionis / seu onerationum censualis seu censualium, qua de carta me rogavistis ut vobis dare et concedere licentia, illos onerandi et caricandi ad censuale super dictis universitate et aliama ach omnibus et singulis bonis et iuribus vestris, ach dictarum universitatis et aliame et omnium eorum singularium, presentium, absentium et futurorum, maiorum et minorum, tam masculi quam femeni sexus, ach vicinorum et suorum succesorum. Quibus rogationibus benigniter admissis veritatis, et ex certa scientia cum hoc presenti publico instrumento, dono et concedo licentia, auctoritatem et plenariam potestatem, vos predictis iusticie, iuratis ach probis homibus, universitate dicti loci de Bechi, alamino, iuratis ach veteribus, ach aliame dicti loci de Bechi, absentibus ut presentibus, in posse tamen notarii infrascriptii ut publice et autentice persone, hec omne dicto nomine per vos ach omnibus aliis quorum interest aut interesse poterit in futurum, legitime stipulantis recipiendis et vestris quod absque metu et sine inmesu alicuius pene, possitis ach valeatis pro vestro libero voluntatis, vendere, onerare et seu caricare illis persone seu personis cum quibus melius vos poteris convenire, censuale sine laudinio et faticha, et sine alio pleno iure emphiteotico, cum nuda tam perceptione instumento quem mediante specialiter et expresse redditibus, iuribus et emolumentis eiusdem, et generaliter in et supra omnibus et singulis bonis et iuribus vestris dictarum universitatis et aliame, et cuiuslibet vicini insolidum et omnium eorum singularium presentium, absentium et futurorum, maiorum et minorum, tam masculi quam femeni sexus, ach vicinorum et suorum succesorum, mobilibus, sedentibus ach semoventibus, licitis et prohibitis, privilegiatis et non privilegiatis, ubique habeatis et habendis, que ad predicta specialiter et generaliter obligare possitis. Cum et sub illis solucionum terminis, penis, pactis, formis, condicionibus, obligationibus, securitatibus et aliis clausis quibus volueritis, et cum dictis emtore seu emtoribus duxeritis pacis rendum. Dum tamen precium dicti censuale sive valor dictorum quatuor milium quadringentos

solidorum summa dicta accedat. Promittens et fide bona conveniens dicto nomine predictas licentia seu concessione ratas, gratas, validas adque firmas, habere et non contra facere, venire vel revocare iuro aliquo sive carta, sub bonorum omnium dictarum tutele et cure, obligatione et ypotheca. In quorum fidem et testimonium iubeo dicto nomine, presentis licentie et concessionis in situm fieri vobis per notarium sub contentum.

Quod est actum Valencie duodecima mensis novembris anno a nativitate Domini M° CCCC° XXXIII°

Sig+num mei Ludovici de Capmanyas, predicti qui hec dicto nomine concedo et firmo.

Testes huius rei sunt, Miquael Perez, fusterius et Bernardus Sanç, notarii, Valencie civis.

Sig+num mei Andree de Pugmiga, auctoritate regia notarii publici Valencie ach per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, qui predictis cum superpositis in lineis quarta ubi legitur vicessimo et in septima aliame.

Scienter dictis nomibus et quolibet insolum, vendo et concedo ach trado, seu quasi trado vobis honorabili Johan d'Ayvar, domicello baiulo villeregalis, presenti et acceptanti, \ad opus solvendi illos quatuor mille quadringentos solidos, per dictam universitate loci de Bechi promissos solvere in subventionem expresarum in matrimonio domini vicecomitis/, centum sexaginta quinque solidos monete regni Valencie censuales, rendales et anuales, sine laudinio et faticha, et solum ad nudam perceptionem ipsorum secundum forum Valencie, franquos quietos etc. Quos vobis de ipsis nomibus etc. Assigno habendos de presenti die in uno anno primo veniuro, et ex inde annis singulis specialiter et expresse supra dictam universitate loci de Bechi et singularibus eiusdem, tam sarracenorum quam christianorum, masculini sexus quam femenini, et cuiuslibet isporum insolum, simul vel divissem. Quod nisi solvero dictis nomibus et insolum quolibet, volo incidi penam quinquaginta solidorum \vobis dandorum propria et note in parte/ etc. Et promitto dictis nomibus non gaudere aliquo guidanto nec ponere rationes contra mandatum expressum, et si fecero vel dictam universitatis vel singularis fecerint, que incidat penam quingentorum solidorum \vobis dandorum/. Et promitto tenere hostagia dins huyt jorns après que serà request, los christians en la ecclesia \de Bechí/ e los moros en la mezquita, sub pena quingentorum solidorum, valeat iuramentum. // Fiat exem cum submissione fori et renunciatione proprii fori per quemvis in dicte \intra regnum Valencie/, jamdictos itaque centum

sexaginta quinque solidorum censuales, precio duorum mille ducentorum solidorum quos etc. Fiat largomodo ad comodum dicti Johannis d'Ayvar retineo \ego dictus Dominicus Rovio/, tamen dicto nomine \penas .../ positi quitare \dictos CLXV solidos censuales/ quandocumque voluero, dando pro ratam et veram sortem etc. Et ego dictus Johannis d'Ayvar, domicellus, acceptans dictam venditionem, promitto facere renunciationem etc. Protestor de evictione \nisi et pro factis propriis/ omnium in loco de Bechi, et dictus syndicus iuravit nomine mulierum.

Testes, discretus Dominicus Ribes, presbiter, Rodericus Perez, civis, nunch et Çahat Fatanuni, moro d'Uxó.

Fiat appocha de precio, testes qui suprapositos

Eodem die et anno

Quod ego Dominicus Rovio senior, vicinus loci de Bechi, nomine meo proprio et ut syndicus et procurator univeritate loci de Bechi, tam christianorum quam sarracenorum, ut pares de dicto sindicatu e procuracione michi facto recepto per Alfonsum Martinez, notarium dicti loci de Bechi, sub LXº, de die XVIª dicti mensis novembris, annio presentis, et infrascripto huius plenum posse infrascripta, et alia faciendi ut notario infrascripto, ad oculum extintat facta fides, de licentia voluntate et permissu, honorabilis Lodivici de Camanyes, domicelli, alcaydi de Riba-roga, procuratoris honorabili domini Johannis Ferdinandi de Heredia, militis, tutoris et curatoris testamentarii, ponata licentia largo que est posita in precedenti contrac/tu, Johannis d'Ayvar, presenti die cum dictis LX luceris. Scienter dictis nomibus et quolibet insolidum, ad opus solvendi illos quadringentos florenos, quos dictam universitate dicti loci de Bechi, promissit solvere in subventionem expresarum per dictum vicecomitem, dominum nostrum, in matrimonius fiendorum, vendo et concedo ach trado seu quasi trado, Jacobo Aiz, vicino Villeregalis, absenti ut presenti, in manu et posse notarii infrascripti, loco absetum, presente Andrea Aiz, fratre suo et pro eo acceptante, et ad opus dicti Jacobi Aiz, \instruo que meditate quandocumque voluero quitare dictis molibus/ voluntate Johannes d'Ayvar, domicelli, baiuli Villeregalis, presentis et inferius firmantis, centum sexaginta quinque solidos regni Valencie censuales et anuales, sine laudinio et sine faticha et sine iure comissi. Quos vos assigno, habendos de presenti die in uno anno supra dictam universitate loci de Bechi, et singularibus eiusdem, tam christianorum quam sarracenorum, et tam masculini quam femenini sexus, et inde annis simplicis quo nisi solvero dictis nomibus, que incidat penam quinquaginta solidorum, pena de posar rahons a manera exii e de no allegar guiatge, cinch-cents sous,

fiat extra cum subinissione fori et renunciacione proprii fori jamdictos, itaque centum sexaginta quinque solidos censuales, precio duos mille ducentorum solidorum. Quos etc. Obligans etc. Retineo tamen apropossim quitare dictis nomibus quandocumque voluero, dando prorratam et veram sortem quoniam cum hac condicone feci dictam venditiones et non altera. Et dictus syndicus iuravit.

Actum in loco de Bechi.

Fiat appocha de precio per manus Andree Aiz, de pecuniam dicti Jacobi Aiz.

Testes qui suprapositos

1436, gener, 21. València.

Sanç Roís (II) de Liori vescomte de Gallano al regne de Sicília, senyor dels llocs de Betxí i Riba-roja al regne de València, arrenda a Astruch Çaporta jueu habitant (en blanc), les rendes i els fruits de la baronia de Betxí, per tres anys, per 12.000 sous cada any. (Document no formalitzat.).

APCCV, protocol N° 13.884, notari Joan Capdevila, any 1436, f. s/n°.

Die jovis XII^a januarii anno M^o CCCC^o XXXVI.

Sancius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano in regno Sicilie, et dominus locorum de Bechi e de Ribarroja in regno Aragorum (sic.). Et nostri certa sciencia arrendamus et ex eam huiusmodi arrendamenti vendicionis et alienacionis, concedimus et tradimus seu quasi tradimus vobis Astruch Çaporta, iudeo habitatore (en blanc), presenti omis es singulos ... (en blanc)

[en un paper apart]

... de Bechi ad tres annos, precio XII M. solidis pro quolibet anno. Fiat ab in... de ullas ab verbum pro ut pi... iustius et imus nius.

Testes Pere Xixo, botiguerius, et Franciscii Soler, mercatori

1441, març, 10. Riba-roja.

Transportació i venda dels drets que els esposos Sanç (II) Roís de Liori i Beatriu de Mur tenen sobre de la herència d'Hug Pere de Mur, per raó de la dot de Beatriu de Mur, al seu oncle Dalmau de Mur, arquebisbe de Saragossa.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, C. 9

Die dominica duodecima marcii anno M° CCCCXXXI°.

Pateat cunctis quod nos Sanctius Roiz de Liori, vicecomes de Galliano, et Beatrix, eius uxor, fliaque quondam nobilis viris Hugonis Petri de Muro. Attendentes in capitulis matrimonialibus nostris, de quibus constat instrumento publico recepto per discretos Bernardus Splugries et Petrum Pellicerii, notarios publicos auctoritate regia civitatis Barchinonii, sub universis calendariis quorum primum est martis decima octava mensis decembris anno a nativitate Domini M CCCC tricesimo primo, in civitate Barchinoni, fore et esse stipulatum, conventum, firmatum et iuratum, que per duos menses ante celebratione nostri matrimonii in facie Sancte matris Ecclesie, ex illis decem mille florenis in dotem constitutis michi dicte Beatrici, solventur quatuor mile florenii, et inde anno quolibet celebrato matrimonio, tres mile florenis, ad complemendum dictorum decem mille flrorenorum, per tutores et curatores nostros dicte Beatricis, et per securitate solucionis dicte dotus, vos reverendissimum in Chrito sanctum et dictum dominum Dalmacium, miseratione divina archiepiscopum Cesaraugustanum, avunculum nostri dicte Beatricis, obligase iuxta seriem capituli infrascripti:

Ítem, lo dit reverent senyor archabisbe de Çaragoça per contemplació del dit matrimoni, e per tal que'l dit noble don Sancho Roiz de Liori sia pus segur e encert, de haver los dits deu milia florins per los térmens e pagues, e segons que damunt li és promès y obligat, sens perjudici, innovació e derogació de la obligació damunt dita, en nom seu propi de grat e de certa sciència e deliberadament, se constitueix deutor e principal pagador al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, *insolidum* e per lo tot, dels dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos de la dita dot. Convenint en bona fe, prometent al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, que en qualsevulla cars que los dits deu milia florins o cent y deu milia sous no sien pagats al dit noble don Sancho Roiz de Liori en los térmens

desús expressats, lo dit senyor archabisbe, de sos béns propis pagarà e pagar permet realment e de fer al dit noble don Sancho Roiz de Liori, açò farà atendra e complirà lo dit senyor archabisbe, sens tota dilació, excepció e difugi, e sens tot dan missió e interès del dit noble don Sancho Roiz de Liori e dels seus, ab restitució de despeses, messions, dans e despeses, interessos llargament. E per aquestes coses atendre e complir, tenir e observar, lo dit senyor archabisbe obliga al dit noble don Sancho Roiz de Liori e als seus, specialment e assigna e met entre mans, les rendes e emoluments del archiprestat de Terol, e ho lo arrendament, o preu del arrendament de aquell, fet e fahedor per lo dit senyor o son procurador, prometent lo dit senyor archabisbe al dit noble don Sancho Roiz de Liori, e al dit seu tudor e nom d'ell, que li metrà entre mans per cascuna de les dites pagues dels dits deu milia florins, o cent y deu milia sous, tantes rendes e drets del dit archiprestat, o del preu del arrendament fet e fahedor de aquell, cascan any que complexca e bast a cascuna de les dites pagues dels dits deu milia florins o cent y deu milia sous barchinonesos, complides al dit noble don Sancho Roiz de Liori o als seus. E de les dites coses lo dit senyor archebisbe al dit noble don Sancho Roiz de Liori lliura aquella possessió corporal o quaix, que sie necessari es dega fer. E generalment lo dit senyor archebisbe obligue al dit noble don Sancho Roiz de Liori e als seus, tots sos béns mobles e immobles, e o jure segons que archebisbe de Çaragoça ha acostumat jurar.

Foreque etiam conventum et in pactum diductum, qua nos dicti Sancius et Beatrix, conjuges, pro quantitibus per vos dictum reverendisimum dominum archiepiscopum solvendis, faceremus et daremus locum et cessionem iuxta alterius ex capitulis dicti matrimonii seriem, que est tenoris sequentis:

E çò emperò, axí convengut e en pacte deduhit entre lo dit senyor archebisbe de una part e lo dit noble don Sancho Roiz de Liori, e lo dit seu tudor e nom d'ell. E encara la dita noble dona Beatriu de Mur, sdevenidora muller del dit noble don Sancho Roiz de Liori, de la part altra. E sots tal condició, ha feta la dita obligació e seguretat, que sí e o en cars, que lo dit senyor archebisbe, per virtut de la dita obligació que en son nom propi, desús fa e ferma al dit noble don Sancho Roiz de Liori dels dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, pagarà e aurà ha pagar aquells o part de aquells, que en tal cars, lo dit noble don Sancho Roiz de Liori e dona Beatriu, sdevenidora muller sua, en lo acte de cascuna paga que lo dit senyor archebisbe farà dels dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos. E encara de tos los dits cent deu milia sous, sí tots los aurà pagats els pagarà al dit noble don Sancho Roiz de Liori, contra lo hereu e la heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, e contra altres qualsevol

qui a la paga dels dits deu milia florins sien tenguts obligats, sens emperò evicció e obligació dels béns dels dits nobles don Sancho Roiz de Liori e dona Beatriu de Mur, sdevenidors marit e muller. Vol emperò e consent lo dit senyor archebisbe, e li plau, que en cars que ell cobre los dits loch e cessió per los dits deu milia florins o cent deu milia sous barchinonesos, o per alguna paga de aquells contra lo dit hereu o heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur, o altres qualsevol, no sie fet millor en temps e primer en dret en la dita heretat e béns per la quantitat que havia cobrat, lloch e cessió de la dita noble dona Blanca Maça en sguard de sa dot, e spoli, e altres drets que haja o li pertanguen en la dita heretat e béns del dit noble mossèn Huc Pere de Mur.

Et quia vos dictus reverendissimus in Christo patre et Dominus dominus Dalmacius, miseracione divina archiepiscopus Cesaraugustanus, supra mentionatos decem mille florenos dicte dotis in prenotatis capitulis matrimonialibus, nobis eisdem conjugibus assignatos et mandatos de pecuniis vestris, nomine vestro proprio nobis realiter iuxta tenorem dictorum capitulorum, in dictis tribus solucionibus ex solvistis illosque a vobis, vestro nomine proprio, de facto habuimus et numerando recepimus. Renunciantes cuicumque exceptionis fraudis et non in veritate pecuniae et non recepte ac doli mali et cuilibet alii juri et exceptioni (...) promissi contradicentibus in rei o este testimonium de predicti decem mille florenis nobis per vos ex causis predictis solutos, facimus concedimus et firmamus in posse notarii infrascripti huiusmodi publici instrumenti, tenore presentem apoca de soluto cum speciali pacto de ulterius non petendo quantitates supradictas, in qua volumus et concedimus que comprehendatur omnia et quecumque albarana, tam publica que privata, et apocas de predictis quantitatibus et parte ipsarum, pro nos huiusque concessa et concessas, seu firmata et firmatas, ab soluentes et diffinientes eiusdem instrumenti tenore vos eiusdem reverendissimum domini archiepiscopum, et bona vestra a quibuscumque actionibus petitionibus, instanciis et demandis, que contra vos et bona vestra pretextu obligacionis per vos in capitulis matrimonialibus predictis, ad solucionem dictorum X M^a florenorum facte seu aliis quomodolibet et quavis causa, pro eisdem decem mille florenis, per nos et per successores notros seu alios quoscumque nosti, et eorum nomine moveri et intemptari posset, quasque si ab aliquo de cetero iudiciali vel extra iudiciali intemptarentur aut tintemptetur carere, volumus omni no viribus et effectu et nullius obtinere roboris firmitatem ac si intemptate non fuissent, volentes propterea in preinserto capitulo contenta et firmata adimplere et alii illis milioribus viis modis et formis quibus melius et utilius de iure debemus et possemus, pactata ad effectu per

ducere locumque et cessionem ac jurium transportationem que nobis seu alteri nostrum, quoquomodo ante solutionem dictarum quantitatam quovis modo seu iure pertinebat, dare et cedere pro ut per pactum et aliis equitate suadente teneantur et obligantur, nos ambo simul et quilibet nostrum insolum absque evictione bonorum nostrorum et cuiuslibet nostrum. Gratis et ex certa sciencia deliberate et consulte, damus, transportamus, transferimus, cedimus et concedimus vobis reverendisimo in Christo patri et Domino domino Dalmacio, archiepiscopo Cesaraugustanu, nomine vestro proprio et ut private persone, ex solventi ut permittitur dictas quantitates de bonis vestris et vestri industria acquisitis, absentis notario tamen infrascripto ut publica persona, pro vobis et aliis omnibus quorum interest vel intererit vel interesse potest vel poterit quomodolibet in futurum, recipiente et paciscente, ac etiam legitime stipulante et vestris, contra et adversis heredem ac hereditatem dicti nobilis domini Hugonis Petri de Muro dicti loci de Albi patris et soceri nostrum et omnes et singulos, qui ad solutionem dicte dotis X M^a florenorum teneantur seu obligentur in dictis X M^a florenis per vos, dictum Dalmacium, archiepiscopum nomine quo, super solutis et per nos receptis, quascumque actiones et iurum transportaciones reales et personales, utiles et directas, varias sive mixtas, ordinarias sive extra ordinarias, et alias quaslibet nobis et nostris et utiliusque nostrum compitentes et competencia ac competere debentes et debencia, tam vigore testamenti dicti soceri et patris nostrum, nobilis domini Hugonis de Mur, quamque aliis quovismodo quibusquidem iuribus et actionibus per nos et quacumque nostrum, vobis dicto reverendisimo domino Dalmacio, archiepiscopo nomine vestro proprio, cassis vos vel vestri uti fruit agere et experiri possitis et valeatis in iudicio et extra iudicium, tam in toto quamque in parte, et quemadmodum nos et quilibet nostrum facere possemus sive poteramus, ante presente cessionem et transportationem et huiusmodi iustam confectionem, instituentes vos et vestros et quos volueritis a modo per in perdictis veros dominos et potentes actores et procuratores, ut in rem veram et eorum propiam. Ad petendum, habendum et exigendum et recipiendum sub contentum quantitatem per vos nobis, ut permittitur solutem per vosque receptam, apocam et apocas ab solutiones et diffinitiones faciendum, pariter et firmandum quem ad modum, nos et uterque nostrum, simul et insolitum ante huiusmodi instrumenti confectionem, facere et concedere possemus personaliter constituti, volentes expresse quo dicta quantitas per vos soluta per nosque recepta, ita in vos dictum reverendisimum archiepiscopum, nomine ante dicto, cessionata, transportata et traslata, sic ac si ab inicio actiones nostre predicte, et que in eisdem contra et adversus dictos heredes et

hereditatem, ante huiusmodi instrumentum concessionem habebamus, vobis dirigerentur et stipulata essent pleno iure, pro ut melius plenius et utilius dici pro ut scribi et intelligi ad vestri et vestrorum, vicis dum et salvamentum sive aliqua tamen ut permittitur iurium et bonorum nostrorum nec alterius nostrum evictionis obligatione, nisi dumtaxat prefactis contractibus et tractatibus nostris propriis, et non pro aliis cum sic fit conventum ex tenore dicti capituli preinserti, pro quibus tantummodo obligamus omnia bona nostra et utriusque nostrum insolutum, mobilia et immobilia, ubique habita et habenda. Renunciantes expresse beneficio dividende actionis nove ac viteris constitutionis ac epistole divi Adriani et legi ac foro dicentibus de principales prius conveniendo et omni alii cuilibet iuri contra hec venienti. Et ad uberiores cautelam nos dita Beatrix, vicecomitissa predicta, iuramus per dominum Deum et eius Sacrosancta Evangelia, manu nostra dextera corporaliter tacta, predicta omnia et singula per nos et nostros, rata, grata, valida et firma, semper habere, tenere et inviolabiliter observare ac tendereque et complere, et in nullo contrafacere vel venire, neque posse de iure vel de facto, aliqua ratione sub cuius vinculo juramenti certiorata plenarie et instructa, de toto iure nostro sponte renunciamus quantum ad hec beneficio senatus consulti, velleyani, dotique et sponsalicio nostris et iuri ypothecarum, et omni alii iuri contra hec quomodolibet introducto.

Quod est actum in loco de Ribarroja, regni Valencie, dicto decima die marcii anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo primo.

Sig++na nostum Sanctii Roiz de Lihori, vicecomitis de Gallano, et Beatricis, conjugum predictorum, qui hec concedimus et firmamus.

Testes huius rei, verenrabili Ludovicus de Camanyes, domicellus, alcaydus castri de Ribarroja, regni Valencie, et Egidius de Cotanda, baiulus de Mora, regni Aragonum.

1442, del 3 d'agost al 7 de setembre. València.

Procés entre Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano i senyor de Riba-roja i Betxí, contra Guillem Ramon de Montcada, curador de Mateu de Montcada, senyor de Villamarxant, a causa d'alguns veïns de Villamarxant que havien usat i deixat perdre aigua de la sèquia anomenada d'Orca, que pertany a la senyoria de Riba-roja, i el dia 2 d'agost van apressar en un camí públic dos mules a uns moros de Villamarxant, que van ser duent-les a Riba-roja. Finalment a 7 de setembre es va arribar a un acord entre les dites parts i es va retirar la reclamació.

ARV, Governació, Registre 2.268; ma 7ª f. 19, ma 9ª f. 8 i ma 12 ff. 16 rº-18 vº

Del noble mossèn Guillem Ramon de Muntcada contra lo bescomte de Gayano.

Anno a nativitate Domini Mº CCCCº XXXXIIº die veneris tercia mensis augusti: davant lo honorable mícer Gabriel de Palomar, doctor en leys, lochtinent de governador, per absència del noble mossèn Eiximent Pérez de Corella, cavaller, conseller del molt alt senyor rey e governador del regne de València, que dejús present posa la qu'es seguexs:

Davant la presencia de vos molt honorable mossen Pere Cabanyelles, cavaller conseller del molt alt senyor rey, lloch tinent general de governador del regne de València, constituït Johan Capdevila, notari procurador del molt noble don Sancho Roiz de Liori, vezcompte de Gallano e senyor de la baronia de Ribaroga, que contra lo noble en Matheu de Muntcada, senyor de la baronia de Villamarxant, de contra lo molt noble mossèn Ramon de Muntcada, curador de aquell o altre qualsevol persona, per aquells en juhí legítimament entervenint, fa e diu e possa lo present libell, declarant per los articles e capítols immediats següents:

Primerament, diu e posa e si negat serà provar metre no aserà prent-se a superflua prova, que lo dit molt noble vezcomte e altres senyors del dit loch de Ribarroja han tengut e tenen com a cosa pròpia entre los altres sèquies, huna sèquia apellada d'Orcha per obs de regar les possessions del dit loch, jatsia la dita cèquia passe e discòrrega per lo terme de Villamarxant, et axí és ver.

Ítem, diu e posa *ut supra*, que la sobre dita cèquia d'Orcha és així pròpia del dit senyor de Ribarroja e per hans e servitut de regar les heretats de Ribarroja, que lo

senyor de Villamarxant ne los veïns et habitants del dit loch de Villamarxant poden usar de la dita cèquia, regant aquella ne dar perdició l'ayga de aquella, et axí és ver.

Ítem, diu et posa ut supra, que com antigament sobre la dita cèquia fos alguna alteració entre los molts nobles mossen Pere de Centelles, senyor del castell e honor de Nulles, en car del castell e loch de Ribarroja, de una part, e lo molt noble mossen Guillem Ramon de Muncada, comte de Agosta en lo regne de Sicília, e en lo regne de València senyor del castell e honor de Chiva, procurador e mandatari constituït specialment per lo molt noble mossen n'Ot de Muncada, senyor dels lochs de Serós e de Aytona, en la Catalunya, e de Castellnou e de Villamarchant, en regne de València, de la part altra, per les quals diferencies e altres canons les dites parts, comprometeren en los honorables mossèn Valeriolla, en Guillem Strany, en Bernat Johan, jurats en aquell any de la ciutat de València, e mossèn Aznar Pardo de la Casta, cavaller, conceller del senyor rey, en son nom propi, com fos portanveus de governador en regne de València, en Johan de Monboy, concordés denant aquells ple e bastant poder de determenar les dites altres racions e diferencies, segons en la carta del dit compromès allà qual se refer e de la qual vos fa fe és largament conte, et axí és ver

vide ultra in xiiia manu littium a XVI e s.

Vide retro in VIIª manum litium a XXXVIIIº causis

Ítem, diu et posa *in supra*, que los dits àrbitres, o la major part de aquells concordantment los dits mossèn Aznar Pardo e mossèn Johan de Monboy, segons lo poder a ells atribuhit et donat, pronuncian-ne entre les dites parts, entre les altres coses en la forma següent: e per çò que tota manera de contendre entre les dites parts per rahó de les aygues, menar ús de aquelles, sia tolta entre les dites parts, e per dar fi a qüestions e contrasts declaram, arbitram, dehim e jutgam, que los vehïns e abitadors del dit lloch de Villamarchant, o senyor de aquell, en la cèquia e aygua de aquella apellada d'Orqua, e passa per Benizofes, la qual aygua e cèquia és de Ribarroja, la ús e servitut de regar les terres et possessions de aquella, la qual passa per lo dit terme de Villamarchant, c'és que llà lo riu Guadazuar ves lo lloch e terme de Beniguazir, no havie o puxen haver, ús o ampriu, o servitut de regar les heretats del dit lloch de Villamarchant, per alguna manera, ans sia pròpria, franca e lliura del dit lloch de Ribarroja, lo ús e servitut de aquella, emperò los havents heretats après la dita cèquia qui són vehïns e habitants del dit lloch de Villamarchant, puixen passar per canals l'aygua, la qual han en altra cèquia pròpria damunt la dita cèquia de Ribarroja, e a obs e servitut de regar les dites heretats llurs, et com sia afermat per part de mossèn n'Ot que sia necessària a hun tros de terra

que és del terme del dit lloch de Villamarchant aygua per regar aquell, e qu'és acostumat de regar de la aygua de la dita cèquia de Ribarroga, et per lo dit mossèn Pere Centelles, sia afermat lo concert per tal, per la dita amigable composició pronunciam e declaram, aquell dit mossèn Pere de Centelles, sia tengut per fer e pagar de una canal tansolament, bona e convenient fahedora sobra la dita sua cèquia en aquell lloch, lo qual al·leguia la part del senyor del dit lloch de Villamarchant per regar la dita terra, e açò haja a fer una vegada, que com serà request tansolament. Et sí contra serà feyt, çò és sí los abitadors del dit lloch e terme de Villamarchant usaran de la dita cèquia de Ribarroga, apellada d'Orqua, o daran a perdició la dita aygua en cascun del dits cassos, los contrafahents sien encorreguts en pena de xexanta sous cascuna vegada, aytants vegades com serà contrafeyt, aplicadora e pagadora al senyor del dit lloch de Ribarroga, e per tal que en la exacció de les dites penes no sia contrast, dubitació e qüestió entre les dites parts, declaram, arbitram e jutgam, que acusat, enculpat per lo cequier de Ribarroga que algú o alguns del dit lloch de Villamarchant sien encorreguts en les dites penes, requestes lo senyor e oficials del dit lloch de Villamarchant per lo senyor o cequier o oficials dels senyor del dit lloch de Ribarroga, en continent e sens triga, sien tenguts fer penyores e execució, realment e de feyt, sens solemnitat e figura de juhí, en los béns dels delinqüents, e la dita pena sia lliurada al dit cequier o oficials del dit lloch de Ribarroga, e sí a lo senyor o oficials del dit lloch de Villamarchant no volran recusaran o dilataran, fer les dites penyores e execució e real solució de les dites penes, en aquest cars, o cassos, sia legut de aquell dins són terme, fer regalies e marques e penyores de vassalls et habitants del dit lloch de Villamarchant, et satisfacció de les dites penes e messions.

Ítem, diu et possa ut supra, que la dita sentència arbitral fonch loada e emologada per les dites parts a coneguda, e observada per lloch temps, et com vivint lo dit noble mossèn Pere de Muncada, aquell volgens suscitar e moure aclaració e debat sobre les dites coses, ja determenades, fonch compromès fermat per lo dit vezcompte per lo dit mossèn Pere de Muncada, concordantment en la molt alta senyora reyna, llochtinent general la qual, en virtut del dit compromès pronuncià e declarà entre les dites parts, sobre lo dit material en la forma següent. *Et visis duabus sentenciis arbitralis, una lattius per Conorsalvum Garcia et Filipinnii Boyl, inter nobillem Blasco Maça, tunch dominum de Villamarchant, Arnaldum de Rivossico, tunch dominum de Ribarroga, que latius.*

Fuit Valencie septimo idus junii anno Domini M° CCCC° XXXV°.

Et etiam una altra sentència arbitrali, latius per Raimundum de Villanova, tunch minores diebus, et Bernardus Johanis et Aznarium Pardo de la Casa, et Johanne de Monboy, milites, arbitros, arbitratores e amicabiles compossiciones, inter nobilem Petro de Centelles, tunch dominum castri et honoris de Nulles, ac etiam loci et castri de Ribaroga, et Guillermum Raimundum de Montecatenno, comitem de Agosta in regno Cicilie, et in regno Valencie, castri e honoris de Chiva, tunch procuratione et mandatarium ad predicta consitutum, per nobilem Othonem de Muncada, dominum locorum de Seros e de Aytona, in Cathalonia, o de Castronovo e de Villamarchant, in regno Valencie, que sententia arbitralis latius fuit sub kalendario de nona madii M^o CCC^o LXXXVIII°, et etiam visis et ultimate certis capitollis concordatis et firmatis inter nobilem Raymundetam de Rivossicis, tunch dominam de Ribaroga, et nobilem Othonum de Muncada, et Gilabertum de Cintillis, filium dicte nobillis Raymundete, et nobilem Petrum de Muncada, fillium dicti nobillis, Othonis, domini dicti loci de Villamarchant, et vassallos predictorum, que concordia facta fuit et firmata inter dictas partes, sub Kalandario de XV^a julii anni M^o CCCC^o primi. Per quas sentencias et per predictam capitula clareliunt, dictas cequias de d'Orqua e del mollí de Ribarroga servisse et esse dicti domini de Ribaroga, qui nunch est et predessesorum suorum apparet, et etiam que si aliquis habitator vel vicinus dicti loci de Villamarchant, taxovinus alicuius dictarum cequiarum frangat, que incurrit penarum sexaginta solidorum, et racionabiliter nam alii si dicta pena diminuerent ad penam quinque sollidorum, non esset punicio delinquenti, set magis esset per heritare vicinos de Villamarchant, ad delinquendum ideo more predicta racione et alis, et dictis sentenciis arbitralibus et etiam, ex dictis capitulis superius mencionatis apparentibus, laudamus e amicabiliter componimus inter dictas partes, que pena sic sexaginta solidorum et illa executetur contra quemcumque delinquentem infraccione dicta taxeti, et que dictus nobilibus Petrus de Muncada, teneatur dictam penam executare secundum formam dictarum sentenciarum et capitulorum, et si facerete recusii inter que fiat excerto e o modo, que in dictis capitulis et sentenciis continetur que dicta sententia e capitulla de comuni voluntate fui inter confirmata et ideo ea voluimus omnimode e servari.

Ítem, diu e posa ut supra, que lo dit noble vezcomte e los predessesors de aquell, senyor del dit lloch de Ribarroga, en virtut de la dita sentència, sentencies i altres, han usat e practicat, usen et practiquen e són en possessió, o quasi, de exergir et haver les dites penes, e on aquelles són recusades executar, o dilatades de executar, han practicat

e practiquen, usen e són en possessió, o quasi, de fer marques et penyores e represàlies, segons forma e facultat de aquell donada per les dites sentències, et axí és ver e fama.

Ítem, diu et posa ut supra, que pochs dies són passats que alguns vehïns e habitants del dit lloch de Villamarchant han regat e pres de la aygua de la dita cèquia, usat de aquella e donat a perdre de la dita aygua, contra forma de les dites sentències, e los hoficials del dit lloch de Villamarchant són stats requests per lo cequier del dit lloch de Ribarroga, dintre ses vegades de paraula com per scrits de qu'és executar les penes dels contrafahents, e les dites penes donar e pagar al dit cequier, segons forma en les dites sentències, los quals han recusat e recusen, e han declarat e declaren, fer la dita execusió per tradició de les dites penes, per que ha contengut al dit noble vezcomte senyor del dit lloch de Ribarroga, fer marques e represàlies, segons li és permès e lícit, en virtut de les dites sentències, e ali ha acostumat de fer e en tal possessió o quasi, n'és usat e és, et axí és ver e fama.

Ítem, diu e posa ut supra, que lo dit noble vezcomte senyor del dit lloch de Ribarroga, ha acostumat e acostuma e és en possessió o quasi de manivar e penyorar los vehïns e habitants del dit lloch de Villamarchant, sí los oficials del dit lloch de Villamarchant dilataren e recusen e executar sexanta sous de pena dels regants, o donants e perdre l'aygua de la dita cèquia d'Orqua, et axí és ver e fama.

A les quals rahons, *et ali* asperan clar lo dit molt noble vezcomte, senyor del dit lloch de Ribarroga, haver dret de marcar et penyorar los vehïns e habitants del dit lloch de Villamarchant, on los hoficials del dit lloch de Villamarchant requests dilaten, recusen executar los regants e donants a perdre l'aygua de la dita cèquia d'Orcha, segons sens et tenor de les dites sentències arbitrals, et en tal ús possessió o quasi, és stat e és, lo dit noble vezcomte e sos antecessors de gran temps ençà, e com per fur de regne de València algú no pot ésser laurat de sa possessió sens coneguda de dret, majorment fermar de dret, per tal e ali, lo dit noble vezcomte, e o lo dit Johan de Capdevila procurador de aquell, ferma de dret en poder vostre e de vostra cort, en et sobre la dita possessió, o quasi, a dret e pagar la cosa jutgada sí-s convendrà ab totes ses clàusules universes, et dona d'aquen per fermança e principal obligar a lla dita ferma de dret, sí mareix en són nom propi, la qual ferma de dret e fermança vos requer li rebats, e en virtut de aquella manets ab impossició de grans penes al dit molt noble mossèn Ramon de Muncada, curador qui dessús, e al dit molt noble en Matheu de Muncada, e als oficials del dit lloch de Villamarchant e singulars del dit lloch, que no inquieten ni perturben inquietar ni perturbar, facen ne permeten lo dit noble vezcomte, senyor del dit

lloch de Ribarroga, en la possessió o quasi que aquell ha de marcar e penyorar segons forma de sentències, requirint que aquell mantengats e defenats en possessió e quasi, protestant que la dita possessió o quasi, puixa defendre encara aquella millor manera que pus lícit li sia, segons furs et privilegis del present regne, a que sien en defensió de la dita sua possessió o quasi, inconvenient algú sien seguira que aquell no sia imputat al dit noble vezcomte als béns seus, com les dites coses sí axí sien per justícia fahedores, compliment de la qual demana ésser administrada.

A les quals rahons en quant stan en feyt requer ésser respost per la part contraria *ore proprio iure instincione medio juramento calupnie et veritatis dicende iuxta forma fori etc.*

In super requer que testimonis li sien rebuts e que sia manat a la part altra que contínuament sia present per veure jurar aquells ali etc.

Fonch inter migañant sagrament lo proposant per lo scrivà de la cort qui havia ordenada la dit scriptura, e dix que lo honorable mícer Pere Belluga, doctor en cascun dret, habitador de la ciutat de València.

E proposada la dit scriptura et ferma de dret, lo dit honorable lloctinent general de governador, remés la provissió a aquella fahedora al honorable mícer Arties Vinyolles, licenciat en decrets, habitador de la dita ciutat, lloctinent de assessor ordinari de la sua cort.

Et après poch instant de les dites dia e any, lo dit honorable lloctinent de governador, de consell del dit honorable lloctinent de assessor, fer a lla dita presenta et ferma de dret la provissió següent:

Sia citada la part altra, a lla qual si atorgada copia de les dites cosses, et sia li feta assignació a respondre al tercer dia, et sien rebuts testimonis al dit en Johan Capdevila, ell dit nom, e sia manat a la part altra, que sia present per veure, jurar aquells etc. ali etc. et d'aquí avant rehebuda la dita ferma de dret ab ydonea caució, en tant com de fur e rahó és rehebedora, e en pus e no atribuhint plus dret a lla una part ni a l'altra, que abans de la dita ferma li compena sia manat als dits nobles mossèn Guillem Ramon de Muncada e en Matheu de Muncada, e als singulars de la dita possessió, en la qual és de lles dites coses fer-nos degen aquells, posen davant lo dit honorable lloctinent general de governador dins temps de deu dies lladonchs següents, e serà y feta justícia.

Et ali çò enseguint la dita provissió, fou inter lo dit en Johan Capdevila sí ell, en són nom propri ferma-la e fermava la dita fermança de star a dret, fer dret e pagar la cosa jutgada, ab totes ses clàusules universes, segons en la dita ferma de dret és

contengut, lo qual respòs e dix, que hoc et per aquella tots sos drets, béns mobles e sitis, hauts e per haver, en que sien o seran, obligava e obliga al dit honorable lochtinent de governador et cort sua, en poder e ma del dit notari, e scrivà de la dita cort, axí com a pública persona, les coses damunt dites e dejús scrites, legítimament stipulant e rehebent e ex pacto sots messe al for e jurisdicció del dit honorable llochtinent de governador e cort sua, e al seu propri for e jutge ordinari, quant asò renúncia, encara renúncia a la lley sí convenient serà, *de iurisdictione omnium iudicium* e a tot altre fur dret, lley, ús, costum nova e vella, privilegi e rahó, contra les dites coses vinents.

Presentis testimonis foren a lles dites, los discrets en Johan Salla, et en Bernat Miró, notaris ciutadans de València.

Et no res menys, continuant la execució de la dita provissió, fon feta la lletra del tenor següent:

De nos Gabriel Palomar, doctor en lleis llochtinent de governador, per absència del noble mossèn Eximénez de Corella etc.

Post etc. vero die intitulata XIII^a mensis augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXII°.

Davant lo dit honorable llochtinent de governador, comparech lo discret en Guillem de Castellbell, notari qui en lo nom qui de dessus, e possa lo qu'és segueix:

La qu'és diu ferma de dret per lo discret en Johan Capdevila notari, dient-se procurador del molt noble mossèn Sancho Roiç de Liori, vezcomte de Gallano e senyor de Ribarroga, sobre marques, penyores e represàlies per aquell fetes o fetes fer, en camí públich a moros de Villamarchant, devant vos molt honorable mossèn Pere Cavanyelles, cavaller conseller del molt alt senyor rey e llochtinent general de governador del regne de València, a tres dies del present mes de agost, contra lo dit noble e magnífich baró, mossèn Guillem Ramon de Muncada, cavaller, senyor de les baronies de Ytona e de Miguinença, e de Chiva e de Castellnou, curador del molt noble don Matheu Florimon de Muncada, senyor de la baronia de Villamarchant, no podia ne devia, ne pot ne deu ésser admesa ne rebuda, ans devia e deu ésser respulsa e foragitada, axí atessa la matèria com la forma de aquella, e en los capítols de aquella dites possades, requestes, al·legades per lo dit en Johan Capdevilla, en lo dit nom, ab vera honor e reverència parlant, cessen haver axí sciencia e procehir de justícia, al dit molt noble curador no podia ne devia, per justícia, ésser manat çò que ab una lletra la qual per vos ne per vostre molt honorable assessor, no és stada vista, li és stat valgut manar, e axí's mostren

aquestes coses per moltes e diverses rahons en fer furs privilegis e bona rahó consistentes e entre les altres per les següents:

Primo, per çò *et alii car ut prius* parlant, cessa ésser ver lo al·legat en los primer e segon dels dits capítols en la manera qu'és possat, ans lo contrari se mostra per notorietat de fet e de justícia, e per lo que és scrit en los altres capítols e ignora e ha justícima causa de ignorar e no creure lo qu'és al·legat en los III, IIII e V dels dits capítols sens que nos mostra legítimament res del que allí és al·legat, ne per los moros, apart de les qu'és pretenen sentències arbitrals *nec alii* emperò ut supra parlant, lo dit molt noble vezcomte ha cessat e sos predesors senyors de Ribarroga han cessat husar e practicar, e no usen no practiquen, e no son stats jamés ne són en possessió, o quasi, exergir les pretesses penes en los dits capítols mencionades, dels homens de Villamarchant, e molt menys han practicat e practiquen, usen e són en possessió o quasi, de fer marques o penyores e represàlies a homens e de homens de Villamarchant, per les be que les dites penes sien recusades e dilatades de executar, majorment a solla aserció de cèquier de Ribaroga e contra homens, o de homens de Villamarchant, qui nos mostrasse primerament culpables, ho haver delinquit en la dita cèquia, ans stà en veritat que los homens de Villamarcant són stats e són en possessió, quasi de llibertat de immunitat de no ésser exhigits marcats e penyorats e represaliats per lo dit molt noble vezcomte e o per sos predessesors senyors de Ribarroga, en algun cars e majorment e senyaladament no procehint conexença alguna, e no mostrant senyal que per solla aserssió del dit sequier que llos dits, o alguns homens de Villamarchant fossen culpables, haguessen dilinquit en trencar la dita cèquia, ho prendre l'aygua de aquella, e axin volen les dites que s'aleguen sentències arbitrals, e axí e pública veu e fama, e axí encara va fora lo al·legat en lo VI del dits capítols.

Ítem, per çò *et alii vero* car ut supra parlant, cessa ésser lo al·legar en lo VII dels dits capítols, e acceptat lo al·legat en lo VIII dels dits capítols, en tant sens pus com stan per aquesta part ans ut supra parlant, stà en veritat que lo qui's diu cequier de Ribarroga, una vegada tant solament, çò és dimarts a XXXI dia de joliol propassat, e s'és que no si mostrava que aquell fos cequier, requirí al honrat lo alcayt e al alamí de Villamarchant, que executàs vinte-e-set lliures de a sertes penes a certs cristians e moros de Villamarchant, pretenent que havien toquat en la dita cèquia d'Orcha, en lo dicorrimt de l'aygua de aquella, resent e trencant aquella, e los dits alcayt e alamí dixeran e respongueren e requiriren, que·ls fos donat trellat de la scriptura e de certs clàusules que lo dit asert cèquier deya ésser dan sentències arbitrals, e que ha hagut lo dit trellat, ells

respondrien e farien lo que deguessen per justícia, e sens que lo dit trellat no·ls fos lliurat fins al disapte en la nit, que era lo quart dia del present mes d'agost, e sens que no·ls fou donada informació alguna, ne preferia donar los dits cristians e moros, o algú d'ells hagués delinquit en les dites coses, ne que haguessen regat o pres de la dita aygua, e usat de aquella o donar e perdre aquella, sens sperar alguna resposta dels dits alcayt o alamí, fou percehit molt repentinament e de feyt contra les dites al·legades sentències arbitrals, tantost l'endemà, o lo dia après de prendre e llevar davant Rebaroga a moros de Villamarchant, dos besties mulars e aquells, se deté lo alamí de Ribaroja de fet com ut supra parlant, no sia pogut ne degut fer n'és puxa no·s dega fer encara, segons lo al·legat e insert en los IIII e V^a dels dits capítols, ans expressament contra lo al·legat en aquells, e contra la dita possessió, o quasi, dels dits homens de Villamarchant, l'endemà que fou lo terç dia de agost, per haver color de retenir les dites besties, fonch possada en vostra cort la dita qui·s diu ferma de dret, e axí és ver.

Ítem, per çò *et alii*, car segons damunt tots temps parlant, vos dit molt honorable llochtinent de governador, e la vostra cort, no devets ne havets acostumat ajudar ne premetre que algú en lo dit regne fasa marques penyores o represàlies, ne admetre ferma de dret, sobre tals coses, les quals són per furs e rahó prohibides, e a les quals en terra on ha rey e senyor e superior al qual se pot haver recors, axí com per gràcia de Déu és lo present regne, és cosa molt prohibida e excertipadora, encara sots color de pretès títol de sentències arbitrals, encara donades per lo príncep, fer marques ne represàlies e penyores, e molt més que·n aucturize heu aberrasse la vostra cort, e sens dubte vos ne vostre molt honorable assessor, no u hagueren provehit, per e la experiència mostra que s'és dat orde que no ne havets sentit, e per çò *et alii et inter alia* per çò, car son stades fetes de fet, e contra la tenor emente de les dites qu'és dien sentències arbitrals, les quals requiren com sia cort que als solsdit de aquell no ha ne deu ésser cregut, no u voleu ne u desponen les dites asertes sentències arbitrals, ne u porien fet ans disponen e voleu tot lo contrari, e açò tot sol basta a disició del present feyt, per aquesta part, vos dit molt honorable llochtinent de governador per lo interris de la suprema potestat del molt alt senyor rey, e de la gran preminència vostra e de vostre ofici, podets e devets e deuriets, encara que aquesta part no us ne requirits, mas per vostre ofici e pus fort, puix ne són request per aquesta part, revocar o tolre la dita admissió e recepció de ferma de dret, la lletra e los manaments que havets fet al dit molt noble curador, e fer de continent restituhir les dites mulles als moros de qui són, o almenys devets haver aquelles a vostres mans, e restituhir-les als dits moros, e axins ne requer ab la major instància que

pot e deu, qu'en façats oferint-vos en lo dit cars, e sí les dites besties fets restituhir star a dret e fer dret devant vos e cort vostra, e pagar la cosa jutgada si·s convendrà, e dar vos ydonea caució segons dejús pus *latti* deduhiva.

Per les quals rahons e moltes altres, en fer furs privilegis e bona rahó, consistentes les quals ha e vol haver ací presses, e requer e demana per vos dit molt honorable llochtinent de governador e cort vostra, ésser stipulades e protesta les puxa al·legar, tota hora que li sia liurada copia complida, axí com se pertany, apar molt clarament totes les dites coses ésser veres e de justícia procehir, e deure ésser fetes e executades, e aprop los presents dits principals ésser stats e ésser en la dita possessió o quasi, e poder e deure ésser mantenguts en aquella, e no poder ne deure ésser-li perturbats, molestats e inquietats majorment, actes que és consonant a furs, dret e justícia, e com cascú majorment fermant de dret pusca, e dega, ésser mantingut e defès en sa possessió o quasi, en pusca ne deia ésser perturbat, ne menxs privat de aquella, per tal *et alii* ferma de dret en poder vostre, e de vostra cort, sobre la recuperació de les dites besties, e per a tota hora e quant, haja recobrat aquelles, e no en altre cars, e promet star a dret, e fer dret devant vos e cort vostra, a tot e qualsevol clam, acció, petició e demanda, que lo dit molt noble vezcomte, o sos oficials, o lo dit cequier, hagen o haver pretenen contra los dits principals del dit proponent, per rahó de açò qu'és diu que han fet les dites marques, puix segons dit és, li sien restituhides e dona per fermança, si mateix en són nom propri e requer que lles dites ferma de dret e fermança, li rebats e admetats e que lo dit seu principal en la dita possessió e o quasi mantengats e defenats, e que mantenent-los en aquella compellixcats lo dit molt noble vezcomte, e sos oficials, *manu militari et per alia remedia pretoria*, a restituhir les dites besties als dits moros, et inhibirats e manets ab grans maneres penals *et alii* al dit noble vezcomte e a sos oficials, e encara tots los habitants de Ribarroga, que per si ne per altre d'ací avant tals o semblants procehiments no facen ne vexen, molesten perturben o inquieten los principals del dit proponent o algú, o alguns dels, en la dita llur possessió e o quasi, ne·ls hi fassen novitar alguna, ans tot lo invenat reduchte que·n al primer stament protestaran, que per defensió de la dita llur possessió e o quasi, puixquen usar los dits seus principals de tots los remexs, per furs e privilegis del present regne, lícits e permeses, e que en la dita defensió inconvenient algun e en segura, no sia imputat als dits seus principals ne a llurs béns, com axí totes les dites coses, les quals senyaladament les al·legades en lo últim dels presents capítols requer, axí ésser per vos declarades de justícia procehexquen compliment de la qual demanda ésser-li feyt e administrat per tots aquells furs,

privilegis e bona rahó, que mils li pertanga, e aprofitar-li puixa e per totes aquelles vies que mils li competex en implemant lo vostre ofici in quibus implementandum sit.

A les quals rahons requer ésser respost per la part altra, de paraula ab sacrament de calupnia e de veritat, adiu singularment e distincta segons forma de fur, et nega tal ofert se probare *ut poterit non astringens se* etc.

E proposada la dita scriptura, encontinent lo dit honorable llochtinent general de governador, remés la provissió sobre aquella fahedora, al honorable assessor ordinari de la sua cort.

E après poch instant, qu'els dits dia e any, lo dit honorable llochtinent general de consell del honorable mícer Gabriel de Palomar, doctor en lleys, assessor ordinari de la sua cort, provehí a lla dita scriptura en la forma següent:

Lo dit honorable llochtinent general de governador proveheix que sie citada la part altra, la qual hoyda seray provehit, e si és declarada la dita sentència e posició sobre la qual, vol fermar e seray provehit, car lo assessor segons ja'n la present ferma no lla entén.

In super vero die jovis intitulata XXIII^a mensis augusti anno jamdicto a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXII°.

Davant lo dit honorable llochtinent general de governador, compareix lo dit en Johan Capdevila, *dicto nomine*, qui cort partent e llevant, dix que acusava la contra al dessús dit en Guillem de Castellbell, ell dit nom no en pus, com és la recepció dels dits testimonis al dessús dit en Bernat Miró notari.

Paulo post vero dicta et eadem die intitulata XX^a mensis augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXII°

Francesch d'Aranda, porter, dix e feu relació ell en lo dia de hir, de manament del honorable llochtinent general de governador, instant e requerint lo sobre dit en Johan Capdevila ell dit nom, d'aver intimat et manat al damunt dit en Guillem de Castellbell, *previo nomine*, que sia present per veure jurar testimonis davant lo rebedor, produhídors en la present causa per part del dit en Johan Capdevilla, ell dit nom, en et sobre la ferma de dret dessús proposada, et que per hauy en hora de cort se fos concordat de rebedor alii que y serà provehit segons forma de fur.

Del egregi vezcomte de Gayano contra.

Anno a nativitate Domini M^o CCCC^o XXXXII° die lune intitulata XXVII^a augusti:

Davant mi lo honorable Pere Cabanyelles, cavaller lochtinent general de governador del regne de València comparech lo discret en Johan Capdevila, que en lo nom de Jesús contengut en scrits, posa lo qu'es segueix:

En presencia de vos molt honorable mossen Pere Cabanyelles, cavaller lochtinent general de governador del regne de València, constituït Johan Capdevila, notari del molt noble mossèn Sanxo Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano e senyor dels lochs de Ribaroja e de Bechí, diu çò proposa que com en Martí Roiz, algotzir de vostra cort, per provisió e manament bostre, sia stat al dit loch de Ribaroja e en aquell haja manat fer e publicar crida e preconització, que no penyoren ni marquen los moros del loch de Vilamarxant, ans si penyores hi ha, per causa de l'aygua, aquelles restituesquen etc. e jatsia contra lo dit manament e crida, en Luís de Camanyes procurador del dit vezcomte, posas rahons lo vostre algutzir, emperò stant e perseverant en les dites rahons, e a major e supra abundant cautela lo dit proponent en lo dit nom, diu que la dita provisió crida e manament ab honor parlament, çò nul·les e devien esser revocats, car són stats feits *contra partem*, quan dita asola aserció de la part altra, com car *sine cause coginone* e sens justificació alguna, salvetat, *igitur* son nul·les, com car conceneixen manifest interès del dit vezcomte senyor del loch de Ribaroja, car és fet en perjudí del mer imperi e jurisdicció de aquell. Ítem, car és stat fet contra tenor de sciencia e sciències arbitrals dels quals fa fe. Ítem, car és privatiu del dret e possessió del loch de Ribaroja ha enpenyorar e executar e marçar als vassalls del loch de Vilamarxant, e per consegüent, obstant la sentència arbitral emologacio e confirmació de aquella vos *ut supra* parlant, no podien ni devien provehír e manar que lo dit manament e crida, sien stats fets e per çò, devien esser revocats anul·lats e congits, e en millor conmutats e en virtut de aquells no pot ni deu esser, en avant e axí sta part demana, correcció de les dites provisions e manaments de restituir e crida ab adient assessor ne l'atra persona sòlita, per benefici de la qual regis los dits actes ésser revocats. E axin requir ésser pronunciat e declarat, com axí sia per justícia faedor altra protesta de actes e enantaments nul·les e qu'ere puxa recórrer al senyor rey, requirient de *predictis* carta publica.

Fon interrogat lo dit proponent ab jurament qui havia ordenada la dita scriptura. E dix que lo honorable mícer Johan de Gallach, major de dies, habitador de la ciutat de València.

E proposada la dita scriptura stant lo dit honorable lochtinent general de governador, dix que renuncia la provissió sobre aquella fahedora al honorable assessor ordinari de la sua cort.

Presentis testimonis foren a les dites coses, los discrets en Bernat Tarriga, e en Johan Sala, notaris.

Ceterum vero die intitulata VII^a mensis septembris M^o CCCC^o XXXXII°, davant lo dit honorable llochtinent general de governador. Comparegien los damunt dits en Guillem de Castellbell, *dicto nomine*, de la una part, e en Johan Capdevila *nomine precontento* de la part altra, e posaren en scrits lo qu'és segueix:

Plau als sobedits en Guillem de Castellbell e a-n Johan Capdevila, dictis nomibus que temps algú de huy avant, no·ls precòrrega en produir testimonis sobre les coses per cascuna de les dites parts dejús posades, ni en posar e provar altres coses de nou, en lo present procès o instància, ans expressament hi sobresehen fins a tro acant per la una part sia intimat a la altra part, ab porter de la present cort que volrà enantar e procehir sobre les dites coses.

E proposada la dita scriptura, statim lo dit honorable llochtinent general de governador, provehí e manà non fer e ensequir res que per cascuna de les dites parts és stat request e demanat e la voluntat de aquelles complida.

Testimonis foren presents a les dites coses, los discrets en Pere Ros, e en Johan Sala, notaris, ciutadans de València.

1450, octubre, 15 (XIII indicció). Catalgirone (Sicília).

Comissió del notari Stefano de Camplocaro sobre la liquidació dels fruits de les viles de Capizi i Mistretta i els seus casals, i la seua restitució al rei Alfons el Magnànim.
SNAHN, Osuna, Caja 3092 (1), fulla solta.

Alfonsus etc. Universorum et notario Stefano de Camplocaro, regio fideli, cum vigesima litterarum facte regie maiestatis, sub datum in castro Montis Octavie die XV^a octobris, XIII indictionis, instantia emanante ad instantiam per actis requisisti contra nobilem Sanchium Rois de Lichori, vicecomitem Gagliani, supra liquidaciones fructuum terrarum Capricii et Mistrette et eius casalini, per tempore cum pro quod dicti nobilem Sanchium, patrem dicti vicecomitis, quod pro ipsum vicecomitem aut pro eis alios quorum, fructuum liquidatio sunt pro dictam sanctam regiam matrem in posterum reservata iustitiam, olim cara per sanam regiam mandantum, in Castro Novo, civitatis Neapolis, die V^o mensis aprilis, XII indictionis M^o CCCC^o XLVIII, supra reintegracione, restitutione et incorporatione de terris castris casalibus Mistrette et Capicii, cum tuti fructibus et pertinentiis suis, fiendis ad regium demanium, fuerunt facte littere exequutive per nos, virum in nobili civitate Messane die XI novembris, XIII indictionis, in quibusquidem litteris regiis notariorum, alia in veritate que dictam unciam sunt CX^o III, mandata et solum restat ad persequendum, que fiat liquidatio fructuum et redditum terre predicte et casalium, ad quos ipse vicecomes regio fisco sive condenpnatus liquiderunt et pertinerunt, que ut supra dictarum sunt reservat in dictam unciam, qua pro causa ipse vicecomes sunt citatus de manamento dicte sancte regie maiestatis, instantie regio fisco, ut infra dies XXV a datorum dicte littere computandos, legitime compatem deberet coram nobis virum magnifico iusticia eiusque locumenti dicti regni, et in dictibus magne regie nostre super liquidationi huiusmodi fructuum et ipsorum exequitioni, aut dicte littere faciendi per quoscumque tempus indultus dicto vicecomite, per dictam sanctam regiam maiestatem, ad comparendum coram nobis virum sunt, et sit elapsum idcirco dictam magnaticam, cum consultatione notarium viceregis, providit liquidationi dictorum fructuum, fieri delere igitur confisi de fidelitate, et per universis damus et mandamus vobis, quos vos personaliter conferentes ad dictas terras Mistrete, Capicii et casalia predicta, et universis totum vobis // fructis qui per tempus fuerunt dictarum terrarum et casalium ab anuas decimi, non videatis

pro calculetis habitis eorum quantitatis, quid et quantum, terre ipse cum casalibus redderem potuerunt, testes in supra recipiendo iuris ordine servato mara nichilonus, nobili viscontissa Gagliani, uxor dicti vicecomitis seu eius procuratorem, que inter sum ad testium iuramenta videndum, per illis annis quibusqum terri secretorum non ceperunt seu haberi, habitorum non possunt deductis nichilonus oneribus que erant in secretis dictarum terrarum et casalium, eoremque castrorum quorumquidem fructuum liquidationem et calculum per vos habenda pro testium, recipiendorum de positiones et dicta in fluptis reddigatis que vestris litus interclusa magne regie nostre transmitti et puniti, curabitis cum effectu ut hiis pro indivisus pro magnam regiam fieri possit, exceptis super liquidationes fructuum predictorum, mandantes propterea capitaneis certis officialibus terrarum predictorum, eiusque casalium, quis vobis tamque ad hi misso in premissis exequendis ius obediant et assistant, aut consilio et sanor oportunos.

Datum Calatagironi XXIII° novembris, XIII indictionis.

Vidit Franciscus

1450, novembre, 5 (XIV indicció). Nàpols.

Carta del rei Alfons V d'Aragó als oficials de la cort virreinal del regne de Sicília, comunicant que Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, reclama les partides referides a l'administració de les senyories de Mistreta i Capizi, per part de Joan (IV) Fernández de Heredia, difunt, com a tutor i batlle seu, en les dites senyories, reclamant als hereus de Joan Fernández de Heredia, la quantitat de 1.637 unces 15 tarí, que se li deuen, i absolent-los de l'administració dels béns situats en la senyoria de Sortino i la ciutat de Palerm.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2866, ff. 101 r°-102 r°

Alfonsus etc. Magnifico nobilibus iusticiario eunquem locumtenenti iudicibus magne nostre curie, magnificis rationalibus, magistro secreto et conservatori nostri patrimonii, ac cunctus officialibus dicti regni Sicilie, ultra farum, consiliariis, familiaribus et fidelibus nostris, dilectis salutem: Pro parte magnifici et dilecti nostri Sanchi Roiz de Lyori, vicecomitis Galeani, fuit magnifici nostri reverenter ex positum: Quod cum olim per maiestate nostram fuerit sumaliter condempnatus ad privationem terrarum Mistrette et Capicis et eorum casalium. Nec non fructuum, reddituum proventium ex illis a tempore habite possessionis per magnificum quondam eius patrem, successive usque ad diem dicte late sentencie. Et sola remanserit eorundem reddituum liquidatio, que fuerunt per maiestatis nostram vobis comissa ut eo magnifico vicecomite audito in eius exitibus et quibuscumque aliis expensarum naturis, ob cavim dicte baronie tam in vita sui patris quondam, post eius mortem, maiesti nostre pro inde remittenda. Et sic agitato processu de premissis et per vos nobis transmisso devam per maiestate nostras, fuit remissus sacro nostro consilio revidendus, examinandus et diligenter cancelandus, et viter alias partitas quas idem vicecomes ponebat et posuit pro exitu et onere dicte baronie, constitit legitime ex dicto processu magnificum quondam dominum Joannem Ferrandiz de Heredia, eius patruum ut eius baliium et tutorem tempore redite rationis dicti sui baliatus, in eorum nipotis, et ratione pro eius salario dum dictum baliatum gessit et administravit, per annos sexdecim ad rationem videlicet de unciis centum, pro quolibet anno, uncias mille et sexcentas. Et in alia partita, pro militari servicio in partibus Neapolis, divi maiestati nostre prestito, solvisse et expendisse uncias quingentas quadraginta septem et tarenos quindecim, et sic ipse

due dicte partite sumam capinunt, unciarum duarum mille centum quadraginta septem et tarenourm quindecim, quequidem partite vise et diligenter examine, ac discusse per ipsum sacrum nostrum consilium devium fuit provisum et terminatum, que ex quo salarium dictarum unviarum centum, non constat fuisse per maiestate nostram, nec per mostram magnam curiam taxatum, et si et in quantum taxatum fuisset, talis taxatio excessiva et inmoderata fuisset, et ideo et non fuerint admisse de dictis vinciiis, centum nisi uncie vigintiquinque pro anno, et hoc por annis quatuordecim, tum et non ultra, et predicto militari servicio non nisi uncie centum sexaginta, ad rationem videlizet de viginti unciis pro unoquoque \equo/ armato, max facultatem redditus baronie, et hoc pro mensibus quatuor omni anno, quod due partite admisse sumam capiunt, unciarum quingentarum et decem. Restans vero dictarum duarum partitarum quod est unciarum mille sexcentarum triginta septem et tarenos quindecim, fuerit sibi retrorectum annullatum ac de dictis suis exitibus cancellatum, tamque per dictum eius baliium indebite positum et minus iuste solutum. Et recurrens propterea ad refugins maiestis nostre humiliter supplicavit, ei de remedio iuris subveniri et contra heredes et bona dicti quondam tutoris et balii sui, de predictis uncies mille sexcentis triginta septem et tarenis XV, sibi solvi refici et satisfieri debere nos autem attendentes petitionem ipsius vicecomitis, fore iustam oe consonam rationi. Et volentes ut tenemur unicumque reddi quod suum est habita prius matura et diligenti deliberatione et examine dicti nostri sacri cosilii, cui ad plenum constit de omnibus et singulis premissorum per merita dicti processu, per quem lata fuit sivam per maiestate nostram, contra eundem vicecomitem de dictis fuctibus liquidatis in quorum exitu et compensatione non fuerunt sibi admisse pro utraque partita, nisi solum dicte uncies DX dicti videlizet baliatus, et militaris servicii modo iam prenarrato et compensatione. Idcirco vobis dicimus ac stricte mandamus, de certa nostra scientia ac consultacione et deliberacione dicti nostri consilii, viso primo tenore contrarius conventionis et diffinitionis habite inter vicecomitem et quondam Joannem, baliium suum, repeticioni dictem quantitatis ac predictis in aliquo non obstare ad peticionem dicti magnifici vicecomitis, de predictis unvias mille sexcentis triginta septem tarenis XV, efficac et expeditum iusticie complementum ministrare ilico debeat is procedendo in eiis sumare simpliciter et de plano sola facti veritate impectata, pro ut et quemadmodum in causis et compotis pupillorum solitum equum et iustum est. Si none ante vestram sue debite reffectique execucionem illicor mandato super bonis ipsius Joan Ferrandez ut heredis dicti quondam sui patris quibuscumque. Dantes et tribuentes vobis in ec circa premissa ac

deppendencia, emergentia et convexa, ex eis auctoritatem potestatem ac plenum posse et vices et voces nostras. Non obstantibus quibuscumque racionibus cauculorum diffinitionibus, questacionibus, absolucionibus, donationibus irrevocabiliter inter vivos, per ipsum vicecomitem quomodolibet factia, predicto quondam Joanni ut tutori suo, ac suis heredibus, et bonis tam in terra Xortini quam etiam in urbe Panhormi, prelibato Joanni Ferrandes, filio suo, et conventione inter eos habita vallata et firmata de tutela baliatu et administratione predictis, quas e quos voluimus et nibemus, quo ad dictas ditas partitas tamque indebite et iniuste positas et de quibus antedictam nostram taxationem, et limitacionem dictus vicecomes veri similiter non fuit precogitatus, et ste non fuit habita ratio in suis racionibus predictis, haberi per nullie irritis et cassis ac nullius efficacie roboris nec valoris sub quacumque verborum forma contentis et expressatis, et cum vinculo iuramenti et penarum obligatione a quibus dictum vicecomitem et eius bona ex nune procure, quantum ad hec absolvimus et penitus liberamus cum sua deute iusticia sic fieri volumus et iubemus. Provisionem ante nostram positam exequentes ad unguem si iram et indignationem nostram ac penam florenorum decem mille, cupitis non subire dilationibus et subterfugiis quibuscumque penitus amputatis:

Datum Neapoli, V novembris, XIII indictionis, M° CCCC° L°

Rex Alfonsus.

1450, novembre, 5 (XIV indicció). Nàpols.

El rei Alfons V d'Aragó demana a Juan (VI) Fernández de Heredia, els llibres de l'administració que li requireix Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2866, f. 102 r°

Alfonsus etc. Magnifico Joanni Ferrandez de Heredia salutem. Per o Ki lu magnificu visconti di Gaglianu divi liquidari certi residui, li quali per acaxuni ki non posti haviri li scrituri necessarii non posti provari, et cussi per nostra maiestati li sutrati reservati ki excendu di la parti della infra certii benni termini li digia provari, et infra li altri partiti dichi haviri aproduchiri et demostrari certi scrituri et libri et quinterni esistenti in vestru potiri, per tantu vi dirichimu et comandamu expresse ki visis presentibus tutti quilli scrituri libri oy quinterni assi tangenti et expectanti et in vestrum potiri esistenti, ad omni sua riqueta, assi oy a persuna legitima per sua parti, chi la digiati originalmenti demostrari per portirindi fari prindiri translactu oy copia. Et si per casu originalmenti li vulissi demostrari al magnifici mastri racionali nostri di quissu regnu a li quali su comissi li dari residui da liquidari, tunc et eo casu cum persuna sicura et non suspecta li digiati a tutta sua riqueta tramettiri a li mastrii racionali predicti. Eret demostrati ki siami nili recuperati nustru potiri et quistru exequiti omni con effectu sença altra a caxuni si cara haviti nostra gracia et non vugliati incurriri a la pena di uncii milli.

Datum Neapoli, die V^a presentis mensis novembris, anni presentis, XIII^{III} indictionis, M^o CCCC^o L^o

Rex Alfonsus

1450, novembre, 5 (XIV indicció). Nàpols.

El rei Alfons V d'Aragó demana al virrei de Sicília que li demane a Juan (VI) Fernández de Heredia els llibres de l'administració que li requireix Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano.

ACA, Cancelleria, Registre N° 2866, f. 102 v°

Alfonsus etc. Magnifico et dilecto consiliario nostro in dicto regno Sicilie ultra farum viceregi, salutem. Per o ki lu magnificu visconti de Gaglianu divi verificari certi partiti et havi necessariu certis scrituri et quinterni esistenti in potiri di lu magnificu Joan Ferrandez de Heredia, per tantu ad omni riquista di lu dictu visconti vidichimu et comandamu ki contrigiti a lu dictu Joan Ferrandez oy soy procuraturi, cum ardua pena, ki li digia demostrari li dicti quanterni per potiri sindi fari prindiri translactu, oy vero si necessariu li sera, presentarili originaliter in auti li mastri rationali per persuna sicura et non suspecta, et da poy visti recuperasili exequendu ço cum effectu per ki tali en nostra in commotabili voluntati.

Datum in civitate Neapoli, die V^a presentis mensis novembris, anni presentis XIII^{III} indictionis, sub anno Domini M^o CCCC^o L^o.

Rex Alfonsus

1455, juny, s. d. Castellonovo de Nàpols.

Capítols acordats entre el rei Alfons d'Aragó i les dues Sicílies, Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Lluís de Perellós, fill de Ramón de Perellós, sobre el bescanvi de la baronia de Gallano, situada al regne de Sicília, per les valls de Seta i Travadell, situades en el regne de València.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 259, ff. 3 rº - 4 vº

Capítols concordats fermats e jurats entre la magestat del senyor rey d'Aragó e de les dos Sicílies etc. Lo magnífich mossèn Sancho Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano e lo noble mossèn Luís de Perellós, fill e hereu del quòndam noble mossèn Ramon de Perellós.

In Primis: Com en virtut de certes concessions del dit senyor de les valls de Ceta e Travadell e vila de Gorga, ab los drets, rendes, jurisdicció, térmens e pertinències de aquelles, situades en regne de València, per certs requestes e consideracions al dit noble mossèn Ramon de Perellós, e a sos hereus e successors, atorgades segons en aquelles, a les quals les dites parts se referen, largament se conté. Lo dit noble mossèn Ramon, per sí o per son procurador, hagués pres la real e corporal possessió de les dites valls, rendes, jurisdicció, térmens e pertinències de aquelles, la qual sens contradicció o impediment de algú, mentre vulgué tindre pacíficament e quieta, e après sa mort, aquella és stada continuada per lo dit mossèn Luís de Perellós, són fill e hereu. E com en lo temps de la concessió de les dites valls, dites rendes, térmens, jurisdicció, e pertinències de aquelles entre lo dit senyor e lo dit noble mossèn Ramon de Perellós, fos axí contengut en lo pacte deduhit, que quant que quant lo dit senyor o sons hereus e successors donassen e assignassen ab efecte al dit noble mossèn Ramon de Perellós, o a sos hereus o successors, lo vezcomtat d'Ager, situat en lo principat de Cathalunya, ab tots sos lochs, drets, rendes, térmens, jurisdicció e pertinències universes, encontinent la concessió de les dites valls, rendes, jurisdicció e pertinències dessus dites e totes e sengles coses, per lo dit senyor al dit noble mossèn Ramon de Perellós, segons dessus atorgades, se entenguesen e fossen de fet resolutes e extinctes e lo domini e possessió de aquelles, en lo dit senyor e sons hereus e successors, del tot retranslats e plenament transferits, axí com si de aquelles la concessió al dit noble mossèn Ramon de Perellós no fos stada feta, de que lo dit noble mossèn Luís de Perellós, fill e hereu del dit noble

mossèn Ramon de Perellós, és content e li plau, que si lo dit senyor en loch del dit vezcomtat d'Ager, lochs, drets, rendes, térmens, jurisdicció e pertinències dessus dites, li donarà e assignarà la terra e castell de Gallano, jurisdicció, drets, térmens e pertinències de aquella, situada en la vall de Mona del regne de Sicília, dellà far, segons lo magnífich mossèn Sancho Roiz de Liori, de present per lo dit senyor la te e posseïx en feu, la concessió e altres qualsevol contrades e concessions de les dites valls, rendes, jurisdicció, térmens e pertinències dessus dites, per lo dit senyor al dit noble mossèn Ramon de Perellós, e a sos hereus e successors, sots qualsevol forma, atorgats o atorgades, se entenen en conjunt e sien de fet extinctes e del tot resolutes, e lo domini e possessió de aquelles en lo dit senyor e sos hereus e successors, axí tranlats e plenament transferits, com si la concessió de les dites valls, drets, rendes, térmens, jurisdicció e pertinències de aquelles per lo dit senyor al noble mossèn Ramon de Perellós no foren stades, atorgades o fetes.

Ítem, lo dit senyor e lo dit vezcomte de Gallano, en virtut de la comunicació present, stà de acort que lo dit vezcomtat de Gallano transferirà en lo dit senyor rey axí plenament com fer e dictar se puxa, la útil senyoria de la dita terra e castell de Gallano, ab sos drets, tremens e pertinències, segons de present lo dit vezcomte aquella te e posseïx, per donar e assignar aquella al dit mossèn Luís de Perellós, en loch del dit vezcomtat d'Ager, rendes, jurisdicció, prerrogatives e pertinències de aquell, axí emperò que per çò, lo dit senyor faça donació entre vius al dit vezcomte de Gallano e a sos hereus e successors, de les dites Valls de Ceta e Travadell e la vila de Gorga, ab sos drets, jurisdicció, térmens e pertinències, si e segons de aquelles feu donació e concessió al dit mossèn Ramon de Perellós e sos hereus e successors, e ab lo pacte e condicions dessus dites, çò és que quant que quant lo dit senyor o sos hereus e successors, donar e assignar ab efecte al dit vezcomte, o a sos hereus e successors, lo dit vezcomtat d'Ager ab tots sos drets, lochs, rendes e pertinències dessus dites, encontinent la donació e concessió de les dites valls, jurisdicció, térmens, drets e pertinències dessus dites, per lo dit senyor rey per causa de la convenció present al di vezcomte e a sos hereus e successors fetes, se atorguen e sien de fer resolutes e extinctes, e lo domini e possessió de aquelles en lo dit senyor rey e sos hereus e successors, del tot retranslates e plenament transferides, axí com si de aquelles al dit vezcomte, e a sos hereus e successors, la donació e concessió no foren stades fetes, de que lo dit vezcomte acceptant la dita donació e concessió de les dites valls, drets, rendes, jurisdicció, térmens e pertinències de aquelles, segons per lo dit senyor rey al dit noble mossèn

Ramon de Perellós foren donades e atorgades, convé e promet al dit senyor e li plau, que quant que quant la magestat sua o successors de aquella donaran e efectualment liuraran e assignaran al dit vezcomte, o a sos hereus e successors, lo dit vezcomtat d'Ager ab sos drets e pertinències segons dessús, en tal cas la donació e concessió present de les dites valls, drets, jurisdicció e pertinències de aquelles, per lo dit senyor al dit vezcomte, e a sos hereus e successors, feta, sien de fet resolutes e extinctes, e les coses donades e assignades al dit vezcomte, e los del tot plenament reintegrades e restituïdes en domini e possessió del dit senyor e de sos hereus e successors, així com si de aquelles la donació e concessió present al dit vezcomte, e a sos hereus e successors, no fossen stades fetes.

Ítem, per rahó dels presents capítols e contracte, lo dit vezcomte de Gallano ofir al dit senyor quatre milia florins moneda de reals de València, a rahó de onze sous per florí, los quals e nom e per part del dit senyor, promet donar e assignar a son batle general de regne de València, mossèn Berenguer Mercader, dins tres dies après que al dit vezcomte, o a son procurador, serà stada liurada la possessió de les dites valls, rendes, drets, térmens, jurisdicció e pertinències de aquelles, sots pena del doble *rato semper manente pacto*.

Ítem, són de acord los dits contrahents, que dels presents capítols sien fets totes aquelles cartes de concanvi e altres letres e provisions a la execució del dessús dit, segons la matèria prejaçant oportunes e necessàries.

Dats en lo Castellnou de la nostra ciutat de Nàpols, a (en blanc) del mes de juny de l'any Mil CCCC LV.

Rex Alfonsus yo prometo e juro servir lo suso scritto.

Yo Sancho Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano, aczepte e jure servir les coses
dessús scrites.

Yo Luys de Perellós aczepte he jure servir les coses dessús scrites.

1455, agost, 14. Torre Octavio (Nàpols).

Provisió real del bescanvi de la baronia de Gallano, situada al regne de Sicília, per les valls de Seta i Travadell i la vila de Gorga, situades al regne de València, fet entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i el rei Alfons V d'Aragó.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 259, ff. 1 rº - 2 vº

Concanvi de les Valls de Seta i Travadell.

Pro spectabili Sanctio Roiz de Lihori.

Nos Alfonsus, Dei gratia, rex Aragonum Sicilie citra et ultra farum Valencie Hierusalem Hungarie Maiorcarum Sardinie et Corsice comes Barchinone dux Athenarum et Neopatrie ac etiam comes Rossilionis et Ceritanie. Cum nos superiori tempore attentis meritis continuis ac memoratu dignis serviciis et obsequiis multius farie multisque modis maiestatis nostre oportuno, in tempore prestitis et impensis per spectabile et magnificum quondam Raymundum de Perellos, militem eidem spectabili, et suis heredibus et successoribus nostris, cum privilegiis sive provisionibus oportunis in aliqualem eorumdem serviciorum remuneraciones, concessimus et concessisse meminimus valles de Seta et Travadell et villam de Gorgha cum earum castris, vassallis, iurisdictione, redditibus, iuribus, terminis et pertinenciis universis, in eodem regno Valencie situatis, cum pacto et convencionem inter nos, et cum mutuo consensu habitis. Que si et quandocumque, nos vel nostri heredes et successores eidem spectabili vel heredibus suis assignaremus vicecomitatum de Ager, situm in Chathalonie principatum, cum eius iuribus, terris, iurisdictione et castris, illico nostra eiusmodi concessio censeretur extincta et penitus resoluta, et omnium concessorum tam dominium quam possessio ad nos et nostrum patrimonium pleno iure reintegrata, quorum possessionem idem spectabilis per se vel per eius procuratorem tractus fuit, que eo deffuncto translata extitit in virum spectabilem Lodovicum de Perellos, militem eius filium et heredem, consiliarium, camarlengum et fidelem nobis dilectum, qui de huiusmodi pacto et convencionem certo modo in presenciarum super eis nobiscum pactus est, cui in assignacione huiusmodi vi comitatus ex rebus equivalentibus ei per nos concessis plenarie satisfacimus. Et quam, per certa capitula inter nos et spectabilem et magnificis viros Sancium Roiz de Lihori, vicecomitem Gallani et ipsum Lodovicum de Perellos, milites, consiliarios camerlengos et fideles nobis, dilectos, noviter edicta et

firmata est inter nos et eos, pactatum, concordatum et firmatum, que si et quandocumque assignabimus vel assignare faciemus eidem Ludovico de Perellos, vel eius procuratori, pro eo equivalentes res pro dicto vicecomitatu de Ager, in eodem Cathalonie principatu situato, eiusmodi vallum et ville et aliorum predictorum concessio et omnia et singula in eo contenta mox censeantur extincta, et penitus resoluta, et tam illorum dominium quam possessio ad nos et curiam nostram in costatu quo erant tempore eorum concessionis pleno iure reintegrata, et consequenter iure pacti atque convencionis eiusmodi quecumque eis onerata exincta et penitus exempta, ab omnibus oneribus contractibus et obligacionibus, et debitis tam ipsius spectabilis Raymundi de Perellos, quondam, eiusdem Ludovici, eius filii et heredis, forsim super illis ex quanvis causa sive nostro consensu mitis seu causatis. Atque in excambium dicti vicecomitatus de Ager, et pro observacione dictorum capitulorum omniumque, Ludovico de Perellos, vel eius procuratori, terram et castrum Gallani, cum earum iuribus, vasallis iurisdictione et terminis universis, situm in eodem regno Sicilie, ultra farum, cum expresso concambio et permutacione, que iliis dicti vallis de Seta et Travadell et villa de Gorgha, earum vassalli, iurisdicchio, iura et pertinencie universe, sint et venunt in posse et dominium eiusdem spectabilis et magnifici Sancii Roiz de Lihori, eiusque heredum et successorum, pro ut et quemadimodum illos et illa idem, quondam spectabilis Raymundus de Perellos, dicti vixit a nobis eas melius et plenius reunivit et possedit, eoque defuncto dictus spectabilis Ludovicus de Perellos ipsas etiam habuit et consequutus fuit cum pacto etiam et expressa convencione, que quocienscumque nos vel nostri heredes et successores, vel eius heredibus et successoribus, prefatum vicecomitatum de Ager, in eodem Cathalonie principatu situatum, cum eius iuribus, iurisdictione, vasallis et pertinenciis universis, mox dicte vallis cum earum iuribus tam quo ac dominium et proprietate que quo ad possessionem ad nos et nostram curiam cerniscantur, pleno iure eo ipso reintegrate, verum enim vero quia dictus spectabilis Sancius Roiz de Lihori, pro observacione premencionatorum capitulo, cum omnium et singulorum in eis contentorum, assignavit vel assignare fecit nobis vel eidem spectabili Ludovico de Perellos, nostro nomine, dictam terram et castum Gallani, cum eius vasallis, iurisdictione, redditibus et iuribus universis, et consequenter iure, pacti et convencionis eiusmodi, dicte vallis et villa pro ut dicto Raymundo, melius et plenius pertinuerunt et spectantur, cum earum iuribus, vasallis et iurisdictione, veniunt ad dominium et possessione dicti spectabilis Sancii Roiz de Lihori, eiusque heredum et successorum. Igitur tenore presentium, de certa nostra

scientia et mera liberalitate eidem spectabili Sanctio Roiz de Lihori, eiusque predictis heredibus et successoribus imperpetuum, sepredictas valles de Seta et Travadell et villam de Gorgha, in eodem regno Valencie situatas, cum earum castris, vassallis, iurisdictione, redditibus, iuribus, terminis et pertinenciis universis, damus et concedimus, as habendum, tenendum, possidendum, alienandum, dominandum et utifruendum, pro ut et quemadmodum dictus quondam spectabilis Raymundus de Perellós eas dicti vixit tomit et possedit, volentes de dicta certa nostra scientia que ratione et ex causa dicte permutationis concessionis et convectionis habite inter nostram maiestate et prefatum Sanctium, dictus Sanctius, decime et tarení cum eidem Sanctio de eadem scientia certa nostra, remittimus et relaxamus quarum quidem vallum et ville earumque, et cuiuslibet ipsarum iurium et pertinenciarum possessione, se quasi constituimus nomine et pro parte dicti Sanctii precario nomine tenere et possidere donet, et quonvisque per dictum Sanctium seu alium eius nomine, cepere et aprehendere fuerit capta et apperehensa, realis possessio seu quasi, dictarum vallum et ville earumque et cuiuslibet ipsarum iurium et pretinenciarum, quarumquidem possessione seu quasi, et ipsarum iurium et pertinenciarum liceat et licitum sit eidem Sanctio, per se seu alium eius nomine, capere et aprehendere sua propria auctoritate. Quodquidem precarium habeat vim vere constitutionis precarii si realiter possessio dictarum vallium et ville, penes nostram maiestate non esset. Eo mobiem illustrissimis quibusvis locumentibus nostris generalis nostrum, super his significamus intentum quo volumus, disponimus et ordinamus, spectabili quoque et magnificis viris, Eximino Petro de Corella militi, comiti Consentayne, in eodem regno Valencie gubernatori, vel eius locumtenenti. Nec non Berengario Mercader, militi, predicti regni baiulo generali vel eius locumtenenti presentibus et aliis successive futuris, ceterisque universis et singulis officialibus nostris, ad quos expectet et presertivi baiulis universitatibus et singularibus personis dictarum vallium de Seta et Travadell et ville Gorgha, dicimus earumdem pressencium serie scienter et expresse quatinus statim visis presentibus eundem spectabilem Sanctium Roiz de Lihori, vel eius legitimum procuratorem, vel nuncium, in possessionem realem et corporalem, vacuam et expeditam, pre mencionatarum vallium et ville earumque, vassallorum, iurisdictionis, iurum et pertinenciarum quarumvis, ponant et inimitant positumque et inimisum manu teneant et deffendant viriliter contra cunctos, dictique baiuli et alii habitatores prefatarum terrarum castrorum et locorum dictarum vallum et ville, eidem spectabili Sanctio Roiz de Lihori, eiusque prefatis heredibus et successoribus, tanque suis utiliter dominis

pareant et obediant ac de iuribus et aliis pre mencionatis, prefato spectabili Sanctio Roiz de Lihori, dictisque suis heredibus et successoribus respondeant et responderi faciant, pro ut et quemadmodum, prefato quondam Raymundo de Perellos, aut dicto Ludovico, parebant et obediebant ac respondebant. Et adversis predicta nullo pacto veniant seu venire aut contrafacere patientur, si dicti illustrissimi locumtenentis nostro generales nobis complacere ceterisque officiales, et sub dicti nostri gratiam nostram caram habent et indignacionis nostre iacturam cupiunt, irremissibiliter no subite in quorum omnium testimonium pressentes fieri, iussimus nostro comuni sigillo in pendentis munitis.

Datum in castello Turris Octave, die quarto decimo mensis augusti, anno a nativitate domini M° CCCC° quinquagesimo quinto, huiusque nostri citra pharum Sicilie regni, anno vicessimo primo aliorum vero regnorum nostrorum quadragesimo.

Rex Alfonsus

Yo e leydo la pressente e plazeme que así se haga.

Dominus rex mandavit mihi Francisco Martorell, visor per consiliatorem generalem et per consiliatorem regni Sicilie.

1457, maig, 8. Corella (Navarra).

Provisió reial disponent que Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, el qual té com a parcial a Joan Tolsa, lloctinent de governador en la vila de Castelló de la Plana, que aquest no puga entendre en els afers que es relacionen amb el vescomte, sinó és assessorat pel batlle de Castelló i per Pere Galceran de la Serra.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 278, fol. 105 rº - vº

Johannes etc. Dilecto nostro Johanni Tolsa, militi locumtenenti nostri serenissimi res gubernatoris in regno Valencie in villa Castilionis, et locumtenentum planiciem. Salutem et dilectionem, cum nostri omnibus et singulis causis tam civilibus quam criminalibus provisionibus, processibus, actibus et enantametis, que modo vertiuntur et ventilantur seu imposterum verti et ventilari sperant in curia vestri, dicti locumtenenti gubernatoris inter magnificum et dilectum nostrum Sancium Roiz de Liori, militem vicecomitem de Gallano, cuius esse dicitur locus de Bechi in dicto regno Valencie, officiales universitatem et singulares personas tam christianos quam sarracenos, dicti loci utriusque sexus, et tam commitem quam dimisim, ex una, et quascumque alias personas, collegia, universitates et alias singulares personas, tam agendo quam defendendo, ab altera partibus, dicti vicecomes eiusque officiales, universitas et persone singularis loci predicti et eorum quilibet, simul et dimisim habuerint et habeant, vos quam plurimum pro suspecto ex iustis suspiccionum causis ne dum veritibus sed etiam, novis et noviter actis coram nobis et contra vos propositis et allegatis, cumque tristissimi soleant sortiri effectus et valde particulosum existat coram iudice liggare suspecto. Et ob hec instantibus et suplicantibus supradictis et quolibet eorum dederimus et assignavimus vobis, in admitos dilectos nostros baiulum dicte ville Castilionis, necnon Petrum Galcerandi de la Serra, domicellum, eiusdem ville habitatorum, et utriusque ex insolom. Idcirco harum serie vobis dicimus et mandamus scienter et expresse, pro prima et (...) sedici iussionibus, quarum in omnibus et singulis causis, tam active tam quantum quam divisim, tangentibus unacum dictis advertentis et non sive eis, procedatis, provideatis, interloquantur pronuncietis, et fine debito terminentis, pro ut de foro et ratione reperitis fieri debere. Abdicante vobis contrarium per agendi omne posse ac decernimus esse, irritum et inans quiquid in et super premissis, sive dictis adinventis aut altero eorum factum fuerit seu etiam quomodolibet

*attentatum. Nos enim similiter mandamus per hanc eandem advertitis predictis et
uteriusque, insolum quod una vobiscum de causis predictis cognoscant comittentes
eisdem super premissis vices regias atque nostras plenarie curii.*

*Datum in villa nostra de Corella, die VIII madii anno a nativitate Domini
Millesimo CCCC LVII.*

El rey Juan.

Dominus rex locumtenenti mandavit mihi Anthonius Nogueras

1457, agost, 10. Saragossa.

Provissió reial deixant sense efecte l'adjunció feta a Joan Tolsa, lloctinent de governador de Castelló de la Plana, del batlle de Castelló i de Pere Galceran de la Serra, i disponent que Joan Tolsa conega sobre la causa en que intervé Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i també en allò que es ventila per la denúncia del procurador fiscal contra Çahat Bigatell, vassall de la senyoria de Betxí.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 278, fol. 71 rº -72 rº

Joanes etc. Diclecto consiliario regno atque nostro Johanni Tolsa, militi locumtenenti generalis vices nostri generalis gubernatoris officii in regno Valèncie, ultra rivum Uxonis. Salutis et dilectis, superioribus diebus a curia regia sive nostra emanarunt letre tenoris sequentis:

Johannes Dei gratia rex Navarre etc. Dilecto nostro Johanni Tolsa, militi locumtenenti nostri serenissimi res gubernatoris in regno Valencie in villa Castilionis, et locumtenentum planiciem. Salutem et dilectionem, cum nostri omnibus et singulis causis tam civilibus quam criminalibus provisionibus, processibus, actibus et enantametis, que modo vertiuntur et ventilantur seu imposterum verti et ventilari sperant in curia vestri, dicti locumtenenti gubernatoris inter magnificentum et dilectum nostrum Sancium Roiz de Liori, militem vicecomitem de Gallano, cuius esse dicitur locus de Bechi in dicto regno Valencie, officiales universitatem et singulares personas tam christianos quam sarracenos, dicti loci utriusque sexus, et tam commitem quam dimisim, ex una, et quascumque alias personas, collegia, universitates et alias singulares personas, tam agendo quam defendendo, ab altera partibus, dicti vicecomes eiusque officiales, universitas et persone singularis loci predicti et eorum quilibet, simul et dimisim habuerint et habeant, vos quam plurimum pro suspecto ex iustis suspiccionum causis ne dum veritibus sed etiam, novis et noviter actis coram nobis contra vos propositis et allegatis, cumque tristissimi soleant sortiri effectus et valde particulosum existat coram iudice littigare suspecto. Et ob hec instantibus et suplicantibus supradictis et quolibet eorum dederimus et assignavimus vobis, in admitos dilectos nostros baiulum dicte ville Castilionis, necnon Petrum Galcerandi de la Serra, domicellum, eiusdem ville habitatorum, et utriusque ex insolom. Idcirco harum serie vobis dicimus et mandamus scienter et expresse, pro prima et (...) sedici

iussionibus, quarum in omnibus et singulis causis, tam active tam quantum quam divisim, tangentibus unacum dictis advertentis et non sive eis, procedatis, provideatis, interloquantur pronuncietis, et fine debito terminentis, pro ut de foro et ratione reperitis fieri debere. Abdicante vobis contrarium per agendi omne posse ac decernimus esse, irritum et inane quicquid in et super premissis, sive dictis adinventis aut altero eorum factum fuerit seu etiam quomodolibet attentatum. Nos enim similiter mandamus per hanc eandem advertitis predictis et ulteriusque, insolum quod una vobiscum de causis predictis cognoscant committentes eisdem super premissis vices regias atque nostras plenarie curii. Datum in villa nostra de Corella die VIII madii anno a nativitate domini Millesimo CCCC LVII. El rey Juan

Veroque huiusmodi generales adinventiones notoriam prebent occasionem a iustitiam impediendam, seu procelandam cediuntque in evidentem derogationem officialium regionum quibus similes adveniunt dantur et assignantur. Ex his igitur et aliis causis, animum nostrum recte moventibus, previa regii consilii deliberatione, literas preinsertas et omnia et singula in eis contenta, hanc serie revocamus abolemus et penitus annullamus, nisi dumtaxat quo ad cum denunciationis oblate pro parte procuratoris fiscalis domini regis, coram vobis contra et adversis Çahat Bigatell, sarracenum loci de Bechi ac vassallum magnifici vicecomitis de Gallano, delatum seu inculpatum de crimine, collere causis et rationibus in processu inde ac citato, contentis in quaquidem denunciationis causa ex eo, quia dicti vicecomes et Çahat Bigatell vos habuerunt et habent plurimum pro suspecto, damus et assignamus vobis in adinventum, unacum dicto Petro Galcerandi de la Serra, domicellum eiusdem ville Castilionis habitatorem, amonto ad inde baiulo eiusdem ville, quem vobis similiter in adinventum, unacum dicto Petro Galcerandi, dederimus vigore provisionis nostre superius inserte, ex eo quia ut percepimus baiulus ipse dicitur esse advocatus et procurator fiscalis in curia vestri officii, et per consequens censeretur impertinens quod esset coniudex vobiscum in causa predicta, que coram vobis vertitur pretextu dicti criminis collere, inter dictum procuratorem fiscalem, ex una, et dictum Çahat bigatell, ab altera partibus, unacum dicto Petro Galcerandi, adimento vobis per nos dato et assignato, et non sine eo procedatis, provideatis, interloquantur pronuncietis et fine debito terminentis, pro ut de foro et ratione reperitis, fieri debere. Abdicantis vobis contrarium, per agendi omne posse ac determinus esse, nullum irritum et inane quicquid in et super causa promissa, eius nunc sive dicto adimento factum super seu etiam quomodolibet attentatum. Nos enim per hanc eandem eidem adimento mandamus //

firmiter et expresse, quod una vobiscum de causa predicta cognoscat comitentes eidem super premissis vices regias, atque nostras plenarie cum presenti quo ad alias vero causas devita superius expresatam, civiles quam criminales, tangentes dictum vicecomitem de Gallano, officiales universitatem et singulares personas, tam ex una. Et quascumque alias personas, collegia, universitates et alias singulares personas, tam agendo quam defendendo, ab altera partibus sive dictis, adimento vel adimentis, procedatis et enantetis, ac procedere et enantare possitis et valeatis, quadmodum procedere et evantare poteratis, ante impetratores et emanationem librarum preinsertarum, non obstantibus omnibus et singulis, in preinsertis libris contentis et anantis, quas ut predicatur nullius fore determinus efficacie seu vigoris, nisi quo ad causam superius mentionatam, in qua unacum dito dito Petro Galcerandi, admento et non alis per vos procedi volumus ut est dictum.

Datum Cessarauguste, die primo augusti, anno Domini M° CCCC° LVII°

Rey Juan

Domini rex locumenti previa regis consilii deliberatione mandavit mihi Antonio

Nogueras

1459, abril, 22. València.

Provisió del Joan II d'Aragó al rei Ferrante de Nàpols i altres autoritats, per tal qual li dona a Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, les còpies autèntiques que necessita de la causa que veïa davant del rey Alfons el Magnànim, sobre la qüestió que sosté el vescomte amb els síndics de les universitats de Mistretta i Capizzi, senyories del regne de Sicília. Ídem a les autoritats, escrivans i jutges del regne de Sicília per a que faciliten al vescomte de Gallano els documents que necessita.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 280, f. 98 vº

Serenissimo principi Ferdinando, Dei gratia, Sicilie citra farum regi consanguineo nostro carissimo. Joannes, eadem gratia, rex Aragonum Navarre Sicilie Valentie et Maiorcarum Sardinie et Corsice comes Barchinone dux Athenarum et Neopatrie ac etiam comes Rossilionis et Ceritanie, salutem. Et sic verum successuum interventa magnificis quoque cancellario, prothonotario et aliis eiusdem serenissimi regis officialibus, ad quo spectet. Salutem et sincere dilectionis affectum, ut accepimus ex posicionem magnifici nobilis ac dilecti nostri Sancii Roiz de Lihori, vicecomitis de Gallano, inter ipsum, ex una, et syndicos universitatum villarum de Mistreta et Capici, cum ad herencia regii ficti procuracionis, ducta fuit causa seu questio quedam coram serenissimo domino rege Alfonso, vestri dicti illustrissimi regis genitore, fratreque nostro, memorie celebris, causis et rationibus apud acta conscriptis. Et quoniam dictus vicecomes, pro demonstratione iurium suorum, eget auctentice processu dicte cause et sumam in eadem lata alisque actis et scripturis, pro causa predicta et alia pro eo facientibus, ad ispius vicecomitis humilem supplicationem vestram dicti illustrissimi regis serenitatem affectuose, rogamus cancellarii, prothonotaris et aliorum eius officialium, magnificentiam requirimus in iuris et iustitiis, sub sedum que copiam fidem ferentem processus, sententiis, supplicationum, actorumque et scripturarum, quarumvis pro dicto vicecomite et causa predicta, quomodolibet facientium apud curias, officiales, notarios seu scribas, et alias quascumque personas, vobis submissas existentium dicto vicecomiti, vel procuratori suo, tradi faciatis iudilate pro iustitie debita illius sumptibus et expensis.

Datum in nostro palacio regali Valencie, die XXIIª aprilis, anno a nativitate Domini M CCCC LVIII.

Rex Joan

*Dominus rex mandavit mihi Dominico Decho
et videant etiam Joan Pages vices
et Jacobus Pauli advocatus fiscalis et consilarii domini regis.*

Idem.

Joannes etc. Magnificus nobilibusque consiliariis, dilectis et fidelibus nostris in dicto nostro Sicilie regno, viceregi, magnifico iustitiario, eius locumentis in dictibus magne nostre curie, ceterisque universis et singulis officialibus nostris in eodem regno, iurisdictione quomodolibet exercentibus, et constitutis, ad quos presentes perveniant et petineant quomodolibet, infrascripta eorumque locatenentis presentibus et futuris, salutem et dilectionem, quoniam magnificus nobilis et dilectus noster, Sancius Roiz de Liori, vicecomes de Gallano, eget auctentice aliquibus processibus iustitiis actis et scripturis, apud curias notarios seu scribas, et alias personas dicti regni existentibus, pro causaque seu questione que est, inter dictum vicecomitem, ex una, et syndicos universitatum villarum de Mistreta et Capizi, partibus ex altera, et alia pro dicto vicecomite facientibus advenis humilem supplicationem pro his nobis factam, vobis et vestrum singulis dicturus et discentius inimigentes, damus inmadatis de certa scientia et expresse sub nostre gratie obentit, ad penamque unciarum mille, pro processivum iustorum actorum et scripturarum, quarum vis tam ad dictam causam quam alia, pro dicto vicecomite facientium, existentium ubique in ita dictum regnum Sicilie, et apud curias, notarios seu scribas et alias personas, quasvis copiam fidem ferentem tradi faciatis, indilate dicto vicecomiti seu eius procuratorii, illius sumptibus et expensis.

Datum in nostro regali palatio Valencie, die XII^a aprilis, anno a nativitate Domini Millesimo CCCC L VIII.

Rex Joan

Antonius Boneti ex pro rex per vices

1459, abril, 24. València.

Carta del rei Joan II d'Aragó a Pere Esparça, Domènec Ferrer, Francesc Salzadella, Bernat Sabata i Nadal Garcia, habitants de Morvedre, detentors dels béns de Joana, filla de Sanç de Liori, sobre la causa existent entre ells i Sanç de Liori, per a que compareguen en la cort del justícia civil de València, i li envien la causa per a que dicte sentència.

ARV, Reial Cancelleria, Reg. 87, ff. 127 vº-128 rº

Johannes etc. Dilecto et fidelibus nostris Petro d'Esparça, militi, Dominco Ferrer, notari, Francisco Salzedello, Bernardo Sabata, et Natali Garcia, ville muriveteris detentorum bonorum Johanne, filie Sanchii de Liori, domicelli, et eorum cuilibet. Salutis et dilectis, earumque nos ad nostrum evocavimus consitorium quem ductisim, ex parte una, et dictum Sanchium de Liori, parte ex alia, causis et racionibus vestram magestatem, nostra pro parte dicti Santcii de Liori, contentis vos et quemlibet vestrum, citamus vobisque, dicimus et mandamus de certa scientia et expresse, quantis infra tres dies, a die presentacionis huiusmodi civilis, vestrum fienda computa vos in antea per vos seu vestrum legitimum responsalem, legitima potestate suffulum compareatis coram nobis, seu coram fideli nostro Ludovico de Torrente, legum doctor, cui causam huiusmodi comisimus colligendam et refferendam, responsuri dicte supplicacionii, et alii persecuturi dictam causam, et omnes et singulos actus eiusdem, usque ad setenciam difinitivam inclusive, vel continuatis in presenti civitate, quo ad hec procuracione vel procuratores legitimos, cum iuramento quod illum aut illos, non revocabilis seu assignetis in eadem civitate domum citatoriam, ad eo ut supra premissis valeat, debite evannari ali si premissa facere, postponetis faciemus vobis fieri, ut est de more citationes et assignaciones dite cause in valuis palacii regalis, huius nostre civitatis Valencie, quam pro dicta domo citatoria dicto casu cuiuslibet vestrum deputamus et assignamus, ceterum inhibentes mandamus officialibus dicte ville Muriveteris quarum de dicta causa, in preiudicium huiusmodi nostre evocationis, nullatis se intromitant auferentes eis et cuilibet eorum contrarium, per agendi omne posse ac detententes vestrum et Juanne, si secus contigerit attentari.

Datum Valencie, die XXIII mensis aprilis, anno a nativitate Domini Millesimo CCCC LVIII.

Pages vidit

Antonius ex pro factis vidit viser per Ludovicum de Torrente

1459, agost, 31. València.

Requeriment de Lluís d'Alpicat, ciutadà de València, per a que en un termini de deu dies li siguen pagats els 150 sous moneda reals de València que li deuen, de la pensió d'un violari del mes de juny, més altres 50 lliures de multa, per un violari de 300 sous anuals, que va ser venut per Joan Roís de Liori, Lluís de Camanyes i Ausiàs Faura.

ARV, Governació, L. 30 m° 63, f. 146 r°

Anno a nativitate domini M° CCCC L Nono, die veneris XXX^a augusti.

Lo magnífich mícer Marià Cardona, doctor en leys d'assessor ordinari, tinentloch del noble don Pedro d'Urrea, conseller e camarlench de la sana magestat del senyor rey, e governador del regne de València, per absència de aquell, instant en Pere Lópiz el nom. De nos en Macià Canbua, doctor en leys, lochtenent de assessor ordinari, tinent loch del noble don Pedro d'Urrea, conseller e camarlench de la sana magestat del senyor rey e governador del regne de València, per absència de aquell. Als nobles e amats don Johan Roiz d'Aliori e de Mur, fill del noble don Sancho Roiz d'Aliori, vezcomte de Gallano, e en Luís Camanyes, donzell, e en Ausiàs Faura, ciutadà \e a cascun d'ells o a llur legítim procurador. Salut e honor e dilecció, per en Pere Lopiz *nomine*/. Nos és stada amostrada una carta pública executòria ab submissió e renunciació de for, roborada e feta a XXVIII de deembre any M CCCC L set, reebuda per en Jordi del Royo *nomine universe*, que vosaltres sobre dits obligats *simul et insolidum* venés e originalment carregàs al dit en Luís d'Alpicat e als seus, CCC sous de violari, pagadors cascun any a XXV de juny e de deembre, mediana, sots pena de L sous per cascuna solució, segons en la dita causa és ordenat. E sia stat afermat per lo dit en Pere Lópiz *dicte nomine* al dit seu principal, esser venguts CCL sous de pensió de la paga de juny per pagar, e L sous de pena comesa; requirent-nos que la hi façam pagar ab les messions. Per tal de la dita sana magestat, vos dehim e manam que dins X dies primers vinents e perempts, a poch après per sencació de la present, hajats les dites quantitats al dit en Luís d'Alpicat pagades ab les messions, çò dins aquells afers a la manera com béns, vices propis clars e desembergats en los quals execució puxa ésser feta, çò mostrades justes rahons perquè feu non dejats. En altra manera passats los dits X dies,

rebran qualsevol oferta dels dits béns faedora, e en aquells farem execució si requestes serem, la vostra absència no l'obstant.

Datum Valencie, XXXI^a augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LVIII°

1462, març, 31. Tudela (Navarra).

Provisió reial al batlle general notificant-li que ha estat concedit perdó a Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i a altres vassalls seus, pel delict de negligència en la captura i evasió d'Antoni Buigues, veí de Teulada.

ARV Reial Cancelleria Llibre 286 fol. 137 – 138 vº

Nos Joannes etc. Quod nobilissimum genus vindicte est, maxime sive parerecere ittira cum suprerioribus diebus, fidelis noster Antonius Buygues, vicinus loci de Teulada, transfiret per terminos ville de Gorga et vallem de Travadell, que esse dicivitur vestri spectabilis magnifici et dilecti, consilarii nostri, Sancii Royz de Liori, vicecomitis Gallani, fuit ut asseritur per officiales servitores et familiares vestros, vestroque mandato captus, e ad dictam villam de Gorga adduttus, et sub inde vos diem vicecomes eundem Antonium captum, dicti mandastis ad locumtenentis gubernatoris regni Valencie, et cum dictus captus unacum miscodibus, in loco de Muro se recepissent prefatus captus ingenio fugam arripuit taliter que amantibus custodium evasit, quam obtem vos idem vicecomes et dicti vestri officialis servitores et familiares, que quam primum Antonium ipsum ceperiunt, e postea in custodia tenebant, cum fugam arripuit ad fisa, nostri et ipsius etiam Anthonii instancia fuistis denunciati de crimine primari carceris, his quoque sequitis quia vos idem vicecomes, occasiones huiusmodi apud nos personaliter, vos conduxistis nobisque libere e absolute submisistis, atque vos in posse nostro posuistis obligationemque idoneam prestitistis in persona et bonis omni nostre voluntati, e ordinario hi inter super predictis et infrascriptis parere et obedire, itcirca e aliis iurium servitorum per vos nobis prestitorum tenore presentis, de nostra certa scientia e expresse, omnem et quamcumque penam, tam civilem quam criminalem, scelus et culpam, in quam vel quod vos dictus vicecomes et alii memorati officiales servitores et familiares vestri, quos hic pro nominatis haberi voluimus et misemus, occasione capcionis dicti Antonii Buygues, aut aliis quovismodo huiusmodi pretextu, iudidistis seu incurristis, remittimus et gratiose relaxamus, vobisque et eis omnibus et singulis, pactimus, indulgemus ac penitus e perpetuo perdonamus, sic que sive in predictis vos et ipsi culpabiles, finertis sive non nullo uterque tempore, possitis coram quebusvis in dictibus e officialibus nostris presentibus et futuris, in persona vel bonis ad fisci nostri aut alterius (...)

instantiam detineri, arrestari, imperi, capi conventii aut malestari, nec etiam quavis causa, civili vel criminali, in iudicio vel extra conveniri, seu condemnari, que unico fatis vos et ipsi a predictis inque e rationibus, et pretense crimine liberi, quitii et innumis ac penitus e perpetuo absolvi, presentis nostre remissionis vigore cassantes, abolentes et annullantes, processus quostumque contra vos et eos, occasione dicte capcionis, aut pretensa terminis ad intanciam fisci nostri, aut alii factos pro ut, nos hatis serie cassamus, cancellamus et abolemus nulliusque fore de criminis efficacie seu vigoris, sic que ullo unquam tempore illorum occasione seu causa contra vos et eos e eorum quemlibet, immune procedi valeat per officiales nostros quoscumque, vobis tamen e ipsis solueritibus, expensas sique facte sunt per curiam nostram in prosecutione preunssorum et facientibus querelantibus de vobis, et ipsius civilia dumtaxat iustitie choimplium illustri propterea, et carissimo filio et primogenito nostro Ferdinando in regnis e terris nostris gubernatori generali, sub paterne bendicionis obentu, mandamus gerentibusque vices ipsius generalis gubernatoris, baiulo generali regni Valencie, iustitiis, advocato et procuratorii fisci nostri, et aliis universis et singulis officialibus nostris, ad quos spentent, presentibus et futuris, eorum que locatis, dicimus et mandamus scienter et expresse, ad in misum nostre indignacionis et ire, quannus remisionem, relaxacionem et indultum, nostra huiusmodi et singula de super contenta, vobis eidem vicecomiti e aliis predictis e eorum cuilibet teneant, finiter e observent tenerique e observari inviolabiler faciant per quoscumque. Et non contrafactant quavis causa, in cuius rei restimonium presentis fieri, iussimus notro canniun sigillo in pendentis munintis.

Datis in nostra civitate Tudele, die XXXI marcii, anno a nativitate Domini M^o CCCC sexagesimo secundo, regnique nostri Navarre anno tricesimo septimo, aliorum vero regnorum nostrorum quinto.

Rex Joan

Dominus rex mandavit mihi Antonio Noguerras et vidit eam (...)

1465, d'abril, 20 (XIII indicció) . Tàrrega (Catalunya).

Privilegi del rei Joan II d'Aragó pel qual restitueix a Joan Roís de Liori les senyories de Mistretta i Capizi, situades en el regne de Sicília, segons la sentència del tribunal de Nàpols.

SNAHN, Osuna, Caja 1907, Doc. 2

Joannes, Dei gratia, rex Aragonum Sicilie Navarre Valencie Maioricari Sardinie et Corcice comes Barchinona dux Attenarum et Neopatrie ac etiam comes Rossilionis et Ceritanie. Universis et singulis presentium seriem et in precturis, tam presentibus que futuris, presentibus spectabilis Sanchi Roiz de Liori, Gallani vicecomitis, universalis nobis illis eius querelas intelligimus meritum enim, quod cum ipse tamque, filius et heres spectabilis quondam Sanchi Roiz de Liori, eius genitoris, et contractibus inter eum et regiam curiam, vice permutari domini initis teneret et possideret, que etiam genitor eius tennerat pacifice et quiete castrum et terram Mistrete, cum eius casalibus, castrum et terram Capiccii, vasallos iurisdictione, redditus et iura eorum, in valle de Monum, partium regnicum Sicilie, dictus Alfonsus rex, germanus et predecessor noster, tempore ad agendum iuribus, prestitura universitatem et hominibus // eiusdem terre Mistrete, iam evoluta, non vocato minusque audito eodem vicecomite, instauravit etiam universitatem atque homines adversus quantumque prescriptionem adversus dictum vicecomitem, in integrum restituit declaravit eandem universitatem, cum eius casalibus et iuribus, secundum formam recte eius pragmatice sancionis, tamque demanialia ad regium dominium et coronam esse restithenda, atque restituta, eaque restituit et incorporanti in quibus, idem rex aliqua necessitate compulsus locum dedisse, videnti vi in eius rescripto tenoris sequentis:

Alfonsus, Dei gratia, rex Aragonum Sicilie citra et ultra farum Valencie Hierusalem Hungaris Maioricarum Sardinie et Corcice comes Barchinome dux Attenarum et Neopatrie ac etiam comes Rossilionis et Seritanie, universis et singulis premissas nostras literas infrascripturis, tam presentibus tam futuris, principium potestas ex tollitur et ipsorum gloria exaltatur, dum remuneratio provenit subiectorum, dum conregnantis dextera subdis reprecia tributit graciossa angetur et enim, ex hoc fides fidelium et beneficiorum spes crescit assidue in dominamibus obsequiis de novo, sub dictorum satis attendentes ad grata grandia frutuossa et accepta servicia magestati

nostre, predecessoribus nostris, multipliciter in unoquoque furtune successa per universitatem et homines terre nostre Mistrete, eiusque casaliū, de regno nostro Sicilie ultrafarum, et que de presenti nostro cessant, ipsosque speramus de cetero de bono in melius continuante laurabili prestituros, que mentem nostram non in merito existant, et in dictum ad munificam servitorum remunerationem quibus et aliis considerationibus dignemur adiectis in super supplicationibus universitatis predicta, seu publicem Nicholai de Lucampo, Anton de Anguello, sindicorum et procuratorum eiusque terre Mistrete et casaliū, fidelium nostrorum dilectorum, magestati nostre porrectis eidem universitati et hominibus terre Mistrete et casaliū // predictorum, servicia ipsorum maiori digna sint, gracia aliquo repreciorum numere compensam et omnino et singulo infra nominata privilegia, provisiones, lletras, capitula, gracias, immunitates, expectiones, libertates, sententias et rescripta, privilegium scilicet in primis recollende memorie illustrissimi regis Martini, predecessoris nostri, pro quod nobis pro illius auctenticam trasumptum constitit, que idem rex castrum et terram ipsam Mistrete ac casalia et iura quecumque, reduxit incorporavit, retinuit et agregent demanio et sacre corone dicti regni, pollicitusque est, sub regia bona fide per se et successores suos, minime ipsa castra, terra et casalia, et in raquanis necessitate cogente seu urgentissima causa, segragare a dominio et corona dicti regni, pro ut in eodem trasumpto latius videmus apparere, dato Cathanie, anno Domini incarnationis Millesimo quadringentesimo quinto, die decimo octavo, mensis marcii, quarte decime indictionis, quasdam in super provisionis nostre, lletras de integra restitutione per magestatem nostram eius concessas, adversus quamcumque prescriptorum que eidem universam et hominibus elapsa fuisset, ex quocumque temporis cursor adversus, magnum Sanctium Roiz de Liori, vicecomitem Gallani, nostrum consiliarium et fidelem, damni iniuris felicibus, castris apud per assor, actum die vicesimo tercio, mensis augusti, decime indictionis, Millesimo quadringentesimo octavo, ac etiam non nulla alia capitula inter magestatem nostram et ipsam universitatem et homines, habito et per nos eius concessa, et in solempni privilegio redacta, sub data in nostris Felicibus castris, propte terram nostram Castillionis Piscarie, die primo mensis febroarii, undecime indictionis, anno Domini Millesimo quadragentesimo // quadragessimo octavo, ac etiam quasdam alias provisiones nostras, per quas declaravimus dictam terram Mistrete et eius iura, cum eius casalibus tamque, demanialem et demanialia esse restituhendam et restitutam, ad ipsum nostrum demanium et coronam ipsamque propterea restituhimus et incorporavimus, secundum formam certe nostre pragmate

Sanchonis, que lletre date fuerunt in nostris Felicibus castris, apud alba, lentum, agnevint die vicesimo mensis febroarii, undecime indictionis, anno Domini millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo, et in super quasdam alias nostras lletras, per quas facemur nos recepisse uncias quadringentas a dicta universitate et hominibus terre Mistrete et casalium, per namus egregi regum doctoris, Cristofoli de Benedictis, nostri consilarii, illas accipiente nostre curie, Petro de Capdevila, nunch regiarum pecuniarum generali thesaurario, iure numerationem reductionis ipsius terre et casalium cum hominibus et iuribus suis omnibus, ad regnum nostrum demanium supra dictum, in quoquidem regio demanio promissimus et polliciti fuimus, ac iuranimus ipsam universitatem et homines ac terram ipsam et casalia, manu tenere conservare et ad icto nostro demanio nullarenuis distrahere, aut quomodolibet segregare et dismenbrare, confirmando, rattificando, acceptando, et de novo concedendo omnia et quecumque privilegia, capitula, concessiones et gratias, per nos eidem universitam et hominibus et casalibus Mistrete concessas et concessa sint in eisdem provisionibus, sibi a nobis concessis plenius continetur, datis juratiis nostris felicibus haverramini, actum die duodecimo, mensis ianuarii, undecim indictionis, anno Domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo octavo, et de non diffinitivam scrituram pro dicta universitate // et hominibus terre Mistrette ac casalium, prefectum vicecomitem super reductione eiusdem et terre et casalium ac demanium corone mee, et restitutione fructum medio tempore inde preceptorum tam per magni sit, cum quondam Sanctium Ruiz de Liori, patrem ipsius vicecomitis, quondam, per ipsum vicecomitem tamque illicitos dettentores, cum reservatione exhactionis illorum ac reservatione deliberationis condempnationis, expensarum solempniter et iudiciali, pro nobis pro tribunali sidentibus promulgatam in Castro Novo Neapolis, in aula ipsius castrii que dictum la Glorieta, die quinto, mensis aprillis, duodecimi indictionis, Millesimo quadringentesimo quadragesimo nono. Aliam preterea diffinitivam sententiam, prime conformem et confirmatione per magestatem iudicalem privilegiatam in causa appellationis per magestatem interpossite a dicta prima sententia, et coram magestate nostra per ipsum introducte eidem vicecomitti, sempiternum scilentium imponendo latera in dicta Glorieta eiusdem castri, die sexto decimo, mensis madii, duodecime indictionis, Millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, iuxta dictarum sententiarum series pleniores ac earundem sententiarum executorias lliteras, et exceptiones postremo pocessionem corporalem dicte terre castri et casalium, dictarum sententiarum virtute pro parte nostre curie capte et in demanio redacte, ac omne totum

et quibus quid ex dictis sententiis in favorem dicte terre et casalium, fructum est, preterea omnia alia et singula privilegia rescripta, gratias, immunitates, exemptiones et libertates eisdem universitati et hominibus terre Mistrete et casalium predictorum, ac et singularibus personis, per magestatem nostram concessat et concessa, sub quavis verborum forma et quarumcumque clausularum adiectione, in terminis quibus sunt tenore presentium, deuram certa scientia cumque consilii deliberatione manita, confirmamus, accep//tamus, emologamus, approbamus, roboramus confirmationis que nostre presidio comittimus ac etiam in quantum opus est, de novo concedimus in concisse inviolabili et efficaciter observanda, volentes decernentes et inbentes, expresse hactum serie de eadem nostra scientia, que dicta omnia mensionata privilegia, gratia, immunitates, exemptiones et capitula, quorum et quarum, etc tenores fisi expresse, non sunt per expensis et specificis declaratis, volumus habeatur ac si de illis et illorum quolibet facta, hic esset de verbo ad verbum, mensis specialis, nulla quavis ratione aut vigentissima causa possint, aut debeant in totum vel in partem infringi, violari seu rescindi, sub quovis tollere, aut modo aliquo vel directo interrumpi, et speciali pretextu et vigore cuiusdam nostre servire in pocessionem in dicto promulgate per magestatem nostram, et illius exemptionis per quam decretum fuit et pronuntiatum dictum vicecomitem, restituhendum esse et restitui debere in pocessionem terre et casalium predictorum, in qua tandem in ductus et in missus fuit iuxta ipsius sententie continentam et tenorem perquam mittum preiudicium fieri, volumus aut in aliquo comodolibet de rogari predictis sententiis, privilegiis, capitulis et hemptionibus rescriptis et libertationibus terre predicte et casalium, in quorum favorem omnia predicta fuissent facta, decernimus et declaramus sed dicta privilegia gracie sentencie et immunitates ac libertates, imperpetuum omi futuro tempore, in suo robore urgeant et in qualibet firmitate subsistant, sintque predicti universitates et hominibus terre Mistrete et casalium, efficaces ferint stabiles et reales, atque setentie missumque dubitatis in noliorum aut inpuganationis obiectum, quomodolibet pertinescant dicta sententia in favorem dicti vicecomitis, prolata et aliis ex ea secutis quibus et scripture sententiarum contra eundem vicecomitem, pro eadem universitate promulgatarum, derogatum non sit, etiam harum serie, derogamus scienter et expresse, nullatinus obstituris ad maiorisque // gracie cum ilum eidem universitati et hominibus terre Mistrete et casalium, presenti pivilegio omni tempore valituro, promittimus et pollicemur eisdem universitati et hominiubs, sub nostris verbo et fide regalibus, iure iurando ad sancta Dei quatuor Evangelia per nos prestitur, que omnis et singula

supra nominata privilegia, sententia resumpta ac capitula exemptionis et libertates eique cominetur, in illis iuxta ipsorum tenores firmiter tenebimus et observabimus efficaciter, et ab aliis teneri et observari faciemus et potissime, dictam terram Mistrete casalia homines et iura quecumque, in dicto facto nostro demanio perpetuo detruerimus, conservabimus et mantenebimus, eique nulla ratione vel causa, quam munis necessaria vel urgenti, ab dicto demanio segregabimus, alienabimus et desmenbrabimus, quodque etiam si fieri ac segregari contingat, pro infecto ex nunc haberi volumus decernimus et iubemus, mandantes propterea magnificos in dicto regno Sicilie ultra farum, constitutis et constituhendis nobiles consiliariis fidelibusque nobis dilectis, ad quos presentes prevenerint seu fuerint quomodolibet presentare, semper ipsam universitatem et homines reque sim fuerint, sub pena unciarum mille, ex bonis cuiusque contrafactis exhigendarum, irremissibili aplicandarum que erario nostro, et sub in cursu et indignationis meae quatenus forma putiermur dirigenter attenda premensionata omnia privilegia, rescripta capitula, gratias, immunitates, exemptiones et libertates iuxta ipsorum series pleniores, presens que nostrum privilegium confirmationis, inviolabili observandis et faciant, ab aliis firmiter et efficaciter observari, neque contrarium faciant aut contraferi pariantur, aliqua ratione vel causa seu quovis questio // uore sicut habent gratiam vestram caram, namque et indignationem ac penam predictam cupiunt, non scribere in cuius rei testimonium, presens confirmationis privilegium comitum, pendenti sigillo vidimus. Datis in Castro Novo, civitatis Neapolis, die decimo mensis iunii, duodecime indictionis, anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo quadragesimo nono, huius nostri citra farum Sicilie regni, anno quinto decimo, aliorum vero regnorum anno tricesimo quarto. Rex Alfonsus.

Latius cerni potest quod est, nos apud Calambium civitatem, die quarto mensis octobris, decime indictionis, anno Millesimo quadringentesimo sexagesimo primo, nostris litteris confirmamus fuit, ergo idem vicecomes, propter eas restitutionis, defensionibus suis privatus et ipsis procuracionibus non modo de possessione et tenuta, eisdem castri et terre Mistrete casalium, vassallos, iurisdictionis et iurium eorum, eretius sed et signi de possessione, et tenuta, castri et terre Capicii, vassallorum, iurisdictionis et iurium eiusmodi, que in regiam curiam fuerunt transhactam, et apud eam in presens sint in grave tuis dampnum et preiudicium equitatis et iusticie, notoris lesionem quod cuius momenti siquis ignorat, dictus evim vicecomes ex persona eius genitoris, et ex eius contractibus, vice prominati domini inter ipsum et ipsam regiam

nostris, mitis in quibus devire in est evictio, earum rerum tanto tempore legitimus possessor quietus et pacificus fuit, que temporibus paterne possessionis cum suis accumulatis annos ultra quadraginta, eas res quiete et pacifice possedissee, censetur atque ipsa prescriptione, adversus eam universitatem et casalia terre Mistrete, poterat se tueri et sic universitas ipsam, in evim agere non poterat, neque etiam regia curia, quem evim de evictione tener actio eundem agentem repellit, exceptio quod sibi pereas restitutiones adeptum fuit, et ipse propterea enormiter lesus et pre indicatus exivit, supplicans supra predictis opportune nostre provisionis remedio, sibi consul eri cuius supplicatione benique suscepta attentis et considerantis diligenterque, in pre incerta regia provisione continentur, rebus etiam prescolentibus de quibus huiusmodi scribe ex sequela, maxime ortum habuere consentaventur // et iuri et equitati nobis videtur, netam patulam lesionem in odium ipsius vicecomitis paciamur, sed in eius locum, nobilem virum Joannem Roiz de Liori, militem, eius filium, consiliarium et camarlengum nostrum, dilectum, suis sin ictis que laudem merentur de nobis benemeritum in quem eius genitor, deo uni iure in premissis sibi previnem liberalitatem exercuit in ea possessione et tenuta, eiusmodi castrorum terrarum casalium, vasallorum iurisdictionis, redditum et iurium earum, in qua eius genitor tempore erectionis erat, plenarie restituamus pottamus et in dictamus positumque et inductum manu teneamus et defendamus viriliter contra cunctos tenore, igitur presentis scienter deliberate et consulto, in his tamque in mera iuris questione, in que partis veracis non censetur necessaria procedentes obmissis etiamque, que seriam offendamus que ipsis lliteris superius in certis satispatient, providemus decernimus et declaramus, eundem nobilem Johannem Roiz de Liori, eius in his geritoris donatarium et cessionarium, vel eius procuratorem, eius notarie in realem et corporalem possessionem, seu quasi eiusmodi castri et terre Mistrete et eius casalium, vassallorum, iurium et redditum eorum, in qua eius genitor tempore eiusmodi erectionis erat, in qua ipsis castri et terre Capiccii, vasallorum et iurium eorum, si vigore pre mensionatarum severiarum idem vicecomes, ab eorum possessione et tenuta erectus fuerit, restituhendum fore et esset et enim cum proprium restituhimus sentenciis, et earum vigore secutis respectu huius de iurem restitutionis, non obstantibus ullomodo quo circa spectabili magnifico et nobilibus viris in dicto Sicilie regno viceregi, magistro iustitiario, et regio in eius officio locumtenenti, iudicibus magne curie regie magistris, racionalibus thesaurario, conservatorii regi patrimonii, advocato et procuratori fiscalibus, consiliariis et aliis officialibus, ad quos spectet et eorum viceregentibus, fidelibus nostris dilectis et eorum singulis, dicimus et

mandamus // scienter et consilio, ad penam duorum mille unciarum auri, que presentium diligenter in specta eundem nobilem Johannem Roiz de Liori, vel eius procuratorem, eius nomine in possessionem realem et corporalem, seu quasi, castrorum terrarum casalium, vassallorum, iurisdictionis, iurium et redditum eorum, pro ut in ea idem spectabilis, Gallani vicecomes, eius genitor, tempore eiusmodi erectionis erat, visis presentibus mora dilacione contradictione et consultoria cessantibus, et penitus ultro iectis que primum effectu alim ponant et deffendam iuriliter, contra cunctos preterea vasallis ipsis sub dicta pena scrituris, mandamus que eidem nobili Joanni Roiz de Liori, seu eius procuratori, eius nomine tamque, eorum domino inde pareant obediant et attendant, ac satisffaciant et aliis, de quibus suo genitori respondere consueverant in diminute sibi respondeant, et que solum iuramentum faciant et prestant, pro ut vassalli eorum dominis in dicto regno facere et prestare consueterunt et inque castra huiusmodi dettentores eadem nisis presentibus, vacua vel inquam et expedita predictio nobili Johanni Roiz de Liori, vel eius procuratori, eius nomine, tradam realem et asignent nos enim huiusmodi vacua et expedita, asinaverunt a quocumque iuramento et homagio quo eorum custodia nobis seu curie nostre teneatur, auctoritate presentium absolvimus et absolutas esse, volumus et declaramus cuius rei testimonium presentem fieri, iussimus nostro comuni sigillo negociorum Sicilie pendenti minutam.

Datis in villa Tarrege, die vicesimo mensis aprilis, tercię decime Indictionis, anno a nativitate Domini, Millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, // regni nostri Navarre anno quadragesimo, aliorum vero regnorum nostrorum octavo.

Yo el rey

Jacobus Cardinalis cancellarius fuit sigillatum mandato regio usque ad eius declarationem in debeat solvere vel ne quia fuit allegatum esse officialem.

Roqua

Dominus rex manant michi Johanni de Coloma et viderunt eam reverendissimus dominus Jacobus Cardinalis de Cardona cancellarius per generalis magistra rationalis et vila.

Reg. pro thesaurario et conservatore Sicilie.

In comuni cancellarius Sicilie VIII° et vila regia pro thesaurario et conservatore Sicilie per generalis magister rationalis

1465, juliol, 26. València.

Capítols matrimonials fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Beatriu de Mur, esposos, i Pere Centelles i Beatriu Boïl, esposos, per casar llurs fills, Joan Roís de Liori amb Francina Centelles.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n

Die veneris XXVI^a mensis julii, anno a nativitate Domini M° CCCC LXV.

In Dei nomine eiusque divina gratia invocata amen. Noverint universi etc. Die veneris intitulis vicesima sexta mensis julii, anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo quinto, spectabiles Sancius Roiz de Liori, vice[co]mes de Gallano, Beatrix de Mur, eius uxoris, et nobilis Johannes Roiz de Liori, eorum filius, ex una, et nobiles Pretrus de Centillis, miles, habitante Valencie, Beatrix Buyl, olim Andreua de Castellet vulgarij numcupata, et Francins de Centillis, filia dictorum cunqium, partibus ex altera, in domo dicti nobili Petri de Centillis, quam fruet in civitate Valencie, in parrochia Sant Johanis in vico d'en Alcover vulgam dicto, personaliter existentes vocatis nobis, Johanne de Capdevila et Johanne Argent, notariis succentis, de et super inferius dicendis fecerunt, concordarunt ordinarunt, concesserunt et firmarunt, et per nos Johannem de Capdevila et Johanem Argent, notarios de verbo ab verbum, publicari voluerunt et mandarunt designantur.

En lo nom de monsenyor Déu, e de la gloriosa Verge Maria mare sua, qui en lo present acte donem la sua gracia e benedicció.

Capítols matrimonials fets e fermats per e entre los molt spectable nobles e magnífichs don Sancho Roiz de Liori, vezcomte de Gallano, senyor dels lochs de Bechí, de Ribarroja, e de la vall de Seta e Travadell, dona Beatriu de Mur, cònjuges, don Johan Roiz de Liori, fill primogènit legítim e natural de aquells, de una part. E lo molt nobles e magnífichs mossèn Pere Centelles, cavaller, habitant de València, dona Beatriu Buyl olim Andreua de Castellet vulgarment apellada, muller de aquell, e dona Francina de Centelles, donzella, filla dels dits nobles cònjuges legítima e natural, de la part altra. Sobre lo matrimoni, migançant la divinal providència, contractar e fahedor de expresses voluntats, consentiments e fermes de tots los sobredits spectable e nobles, entre los dits nobles don Johan Roiz de Liori e dona Francina de Centelles.

Primerament, és concordat finat e fermat entre les dites parts, que la dita noble dona Francina de Centelles portarà en e per dot sua, en lo dit matrimoni, e serà dotada de deu milia florins moneda reals de València, en la forma següent: çò és, que serà dotada de mil florins per lo dit noble mossèn Pere Centelles, pare de aquella, pagadors al dit noble don Johan Roiz de Lihori, après obte del dit noble mossèn Pere Centelles, per los hereus o successors de aquell. E serà dotada dels nou milia florins restants per la dita noble dona Beatriu de Castellet, mare de aquella, e de béns propis de aquella parafernals, e de son propi patrimoni e domini. E lo qual dotament, la dita noble dona Beatriu de Castellet farà ab expresa voluntat e consentiment del dit noble mossèn Pere Centelles, present, fermant e aprovant e confessant com ab // tota veritat e realitat, los dits nou milia florins són de béns propis de la dita noble dona Beatriu, la qual constitució de dot, e dotació serà feta segons forma de fur de València.

Ítem, és concordat entre les dites parts, que lo dit noble don Johan Roiz de Liori, farà augment e creix a la dita noble dona Francina per causa de la sua dot, virginitat e segons forma de fur de València, de cinc milia florins, valent cascun florí XI sous moneda reals de València.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que los dits spectable vezcomte e lo noble don Johan Roiz de Liori, se obligarà e de present se obligen, *simul et insolidum*, que en tot cas e loch de dot e creix restituhidors segons forma de fur de València, restituhiran e pagaran los dits X milia florins de dot, e cinch milia florins de creix, que sumen per tot quinze milia florins a la dita noble dona Francina Centelles, o als seus, obligant-hi los dits spectable vezcomte e lo noble don Johan Roiz, sos béns hauts e per haver, largament a tota utilitat de la dita noble dona Francina.

Ítem, més és concordat e finat entre les dites parts, que los dits nou milia florins de dot dels quals dotarà la dita noble dona Beatriu de // Castellet a la noble dona Francina, filla sua, pagarà en esta forma: çò és, en censals bons e segurs o en diners comptants, dels quals censals haja de fer transportació la dita noble dotadora, e venda al dit noble don Johan, largament e bastant com de béns extimats, e li haja a lliurar los títols de aquells. E açò ab contracte de venda ordenador a tota utilitat del dit noble don Johan de Liori, los quals censals axí en propietat com pensions, passen en total domini e possessió del dit noble don Johan Roiz de Liori.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que la dita noble dona Francina portarà en cambra al dit noble don Johan, marit seu, ultra les dites X milia florins de dot, béns valents mil florins, los quals béns de la dita cambra hajen d'esser extimats e

descrits cascun per si fins a la dita suma de mil florins. E per los dits béns, o mil florins de cambra, hagen ésser restituïts en tot cas, e loch de dot, e creix restituhidors en esta forma: çò és, que los que de la dita cambra extaran o's trobaran aquells en aquella stimació, en que portats o donats seran, e sí alguns dels dits béns no extaran que la stimació que de aquells, ara serà feta, sia pagada a la dita noble dona Francina, o als seus, en lochs dels dits béns stimats que extaran.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, // jatsia que lo dit spectable vezcomte la haja feta donació o cessió segons davall se dirà. Emperò, que farà e faça e fa donació realment sancera e pura que és \dita/, entre vius, e per causa e contemplació del dit matrimoni, al dit noble don Johan Roiz, fill seu, de les terres lochs e casals que lo dit spectable e senyor vezcompte tenia e possehia en lo realme de Sicília citra farum, e de tots los drets e accions qualsevol que lo dit spectable vezcompte pretén haver en lo domini e senyoria de les dites terres, e en haver e cobrar la possessió de aquelles, les quals són les següents: çò és, la vila de Ministreta ab sos casals, que són Santo Sthefano e Reytano, e la vila de Capici, de les quals terres, ja que per lo molt alt senyor rey benaventuradament regnant, és stada feta provissió e declaració, que lo dit noble don Johan, com havent ja causa e cessió de aquelles del dit spectable vezcomte, pare seu, com dit és, haja e prenga la dita possessió, volent-ho dir sí e segons en la dita real provissió és contengut. La qual és datada en la vila de Tàrrega a XX de abril propassat. La qual donació de les dites terres, e de tots los dits drets e accions qualsevol al dit spectable vezcomte pertanyents, per qualsevol rahó, causa en les dites terres e lochs, tér//mens, drets e pertinències de aquells, farà e fa lo dit spectable vezcomte, tant largament e bastant com ordenar se puxa, a tot profit e voluntat del dit noble don Johan, fill seu. Reservant emperò e declarant, que en la dita donació no sien compreses los drets e accions qualsevol que al dit spectable vezcomte pertanyen o poden pertànyer, en recobrar los fruyts hi emoluments reebuts de les dites terres, per lo temps que n'estat privat lo dit spectable vezcomte, e en recobrar la gabella dels draps de Palerm, de la qual són privat lo dit spectable vezcomte.

Ítem més, és concordat finat e fermat entre les dites parts, que per sustentació dels càrrechs del dit matrimoni dels temps de la vida del dit spectable vezcomte, e del noble don Johan, lo dit spectable vezcomte faça e de present fa, donació, entre vius, al dit noble don Johan, fill seu, de onze milia sous de renda cascun any, los quals comencen a córrer del dia avant que lo dit matrimoni serà confirmat per copula carnal, e que sien dels fruyts emoluments e rendes dels béns vinclats al dit noble don Johan per lo

testament del noble son avi, mossèn Sancho Roiz de Liori. E los quals dits // onze milia sous anuals, e rendals, lo dit spectable vezcomte, consigna e de aquells fa consignació al dit noble don Johan, fill seu, sobre les rendes e emoluments qualsevol del loch de Bechí, térmens e pertinències de aquell. La qual consignació volen que sia càrrech real, specialment imposat sobre les rendes o emoluments del dit loch, axí com a carregament de censal, en axí que lo dit càrrech e responsió annual, passe en qualsevol posseïdor del dit loch, e segueixca la cosa, la qual dació consignació e contracte de aquella, sia ordenada e ordenar per lo receptors dels presents capítols a tot profit e utilitat del dit noble don Johan, duradora tantum la dita donació de vida del dit noble don Johan, fins que lo vincle apossat en lo testament del avi del dit noble don Johan, haja loch en la persona sua.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que per major tuïció e seguretat de la dita dot e creix, los dits spectable vezcomte de Gayano e lo dit noble don Johan, fill seu, ara de present, obligaran e obliguen specialment e expressa lo dit loch de Bechí, térmens e pertinències de aquell, e jurisdicció civil e criminal, mer e mixte imperi, per tot cas e loch que sia, o se sdevinga, de la restitució de la dita dot e creix, segons fur de València. E no res menys, // que ans de confirmació del dit matrimoni, daran e faran dar la real e actual possessió, civil e natural, del dit loch de Bechí, e de tots los térmens, pertinències e emoluments de aquell, e tota la jurisdicció civil e criminal, mer e mixte imperi, a la dita noble dona Francina Centelles; la qual possessió li serà donada e liurada, axí com dit és, ara per llavors, per ara per a tot cas e loch de dot e creix restituhidors, segons forma de fur de València. En axí que en lo dit cas de dot e creix restituhidors, la dita noble dona Francina tendrà e possehirà lo dit loch, térmens, drets e pertinències de aquell, com a senyora e posseïdora de aquell, e ara per lavors, ans de la confirmació del dit matrimoni, li seran prestats los sagraments e homenatge de fidelitat per los alcayt, alamí, jurats e oficials qualsevol altres, e per tots vassalls e habitants del dit loch de Bechí, ab lo qual jurament e fidelitat juraran e s'obligaran, que en lo dit cas de dot e creix restituhidors tendran e hauran la dita noble dona Francina Centelles, ells seus per senyora e posseïdora del dit loch, e que a aquella respondran de tots los fruyts, rendes e emoluments del dit loch de Bechí, e no altra persona alguna, axí // com a senyora e posseïdora del dit loch. E que la dita noble dona Francina farà e faça tots los fruyts, rendes e emoluments del dit loch seus, fins que aquella sia entegrament pagada dels dits dot e creix, segons forma dels presents capítols.

Ítem, és pactat finat e concordat entre les dites parts, que en lo dit cars e loch de dot e creix restituhidors, segons forma de fur de València, retenint e possehint la dita noble dona Francina lo dit loch de Bechí, segons dit que aquella dita noble, en tal cars prenga, reba e culla tots los dits fruits, rendes e emoluments del dit loch de Bechí com a senyora e possehidora de aquell, e aquells dits fruyts, rendes e emoluments de aquell, faça seus propis, sens que no sia tenguda donar-ne compte ni rahó a algú, fins sia pagada entegrament de son dot. Emperò lo dit noble don Johan, o los hereus de aquell, o lo dit spectable vezcompte de Gayano, sí en tal cars viu, serà pagant a la dita noble dona Francina o als seus, los dits dot e creix complidament, segons forma dels presents capítols, que e o ipso que pagada serà, que en la dita aprop possessió cesse e sia hauda per no donada, e que la recepció dels dits fruyts, rendes e emoluments, cesse e que tot sia extint, pux // aquella sia pagada, segons se conté en los subsegüent capítol.

Ítem, és concordat finat e fermat entre les dites parts, que en tot cas e loch de dot e creix restituhidors, la dita noble dona Francina puxa ésser pagada per los dits spectable vezcompte o don Johan, fill seu, o hereus de aquell, e aquella haja ésser contenta, essent pagada en esta forma: çò és, los deu milia florins de dot en aquells censals per aquells que aquella portarà, sinó seran alienats e extaran. E sí aquells censals seran alienats, la restant quantitat haja ésser pagada en diners comptants, fins en compliment dels dits X milia florins de dot; e del creix sia pagada en esta forma: çò és, que de vida de aquella li sia respost e feta pensió annual dels cinch milia florins de creix, a rahó de quinze milia per miler, que suma Mª DCLXVI sous VIII diners, la qual pensió haja de reebre de tota la vida sua, sobre les rendes e emoluments del dit loch de Bechí, en esta forma que li'n sia fet contracte e obligació special e expressa de la dita annual pensió, carregament de censal, tant largament e bastant com ordenar se puxa, a tot profit e utilitat de la // dita noble dona Francina; per çò que segurament la dita noble dona Francina, e deguda sia pagada en sos terminis de sa vida, tantum del dit censal o annual pensió. E axí emperò, que en cars de paga cessada de la dita annual pensió del dit creix, çò és a vint jorns après de la dita paga cessada, la dita noble dona Francina, puixa usar de la sua possessió e reebre e cullir los dits fruyts fins que sia pagada de la dita paga o pagues cessades, e que en tal cars, prenga e reeba los dits fruyts e rendes en paga de la pensió e pensions que degudes li seran, e de les messions, si fetes ni haurà executòries en alguna cort, per haver les dites pensions.

Ítem, és pactat finat e fermat entre les dites parts, que la dita noble dona Francina Centelles, si cars se sdevindrà, çò que a Déu no plàcia, que moris sense fills legítims e

naturals, que aquella puixa testar, en tal cars de XV milia sous tant solament de la dita dot, e tota la restant quantitat de la dita dot, torne als dotadors o hereus de aquells. E sí ha fills, la dita noble dona Francina del dit matrimoni, que puixa testar de tot lo seu dot a ses planes voluntats.

Ítem, és concordat finat e fermat entre // les dites parts, que si cars era que lo dit noble don Johan moria, çò que a Déu no plàcia, e que per causa de la dita mort de aquell, o altre fos cars de dot e creix restituhidors, e axí que tingués e hagués a tenir la dita noble dona Francina lo dit loch de Bechí, e les possessió, fruyts e rendes de aquell, segons dit és dessús, vivint lo dit spectable vezcomte, e de la vida de aquell; que en tal cars, ara per llavors e llavors per ara, lo dit noble don Johan, fill seu, obliga tots los dits lochs apellats, la vila de Ministreta ab sos casals Sancto Sthefano e Reytano, e la vila de Capici, del regne de Sicília, e totes les rendes e emoluments de aquells, al dit spectable vezcompte, pare seu, ara per lavors, en lo cas sobredit; çò és, vivint lo dit spectable vezcomte de vida de aquell, *tantum* lo dit noble don Johan, fa consignació e transportació al dit spectable vezcomte, de vida sua, *tantum dat restanta* quantitat de les dites rendes e emoluments, dels sobre dits lochs e casals de Sicília, cascun any com sumarà o muntarà cascun any, lo que la sobre dita noble dona Francina, reebre o deurà reebre en lo dit cars cascun // any, de les dites Rendes del dit loch de Bechí, e açò en contemplació de les dites rendes e emoluments, que la dita noble dona Francina en lo dit cars rebria del dit loch de Bechí, de la qual consignació ha ésser feta carta pública, ara per al dit cars, e fermada per lo dit noble don Johan, tant largament e bastant com ordenar se puixa, per al dit cars a tota utilitat del dit spectable vezcompte de Gayano.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que jatsia los dits onze milia sous de renda que lo dit spectable vezcompte, dona e fa donació al dit noble don Johan, fill seu, per sustentació del dit matrimoni, no duren ni hajen a durar, sinó de vida del spectable vezcompte de Gayano e del dit don Johan, fill seu, segons que és contengut en los sobre dits capítols. Emperò és concordat e finat entre les dites parts, que per çò que lo dit noble don Johan, en cars ocorrent de alguna nececitat sua, puixa alienar los dits onze milia sous o alguna part de aquells, per socor-se del preu de aquells, que lo dit noble don Johan, puixa vendre o alienar, en cars de alguna nececitat, aquella part o parts que be li vendrà, dels dits onze milia sous, e açò en una vegada, o en diverses vegades, // e tots los onze milia sous de renda, sí tal cars e tantes nececitats hi ocorrien; e en tal cars de venda e alienació dels dits onze milia sous, o de la part de aquells, los que venuts e alienats seran, e resten perpetuals per tal comprador de aquells, çò és, a

rahó de quinze milia per miler, que-s puixen quitar a fi que en los dits onze milia o part, per los del dit comprador, fins que sien luits e quitats, a rahó de quinze milia per miller, no obstant los sobre dits capítols.

Ítem, és concordat pactat e finat entre les dites parts, que si cas se seguia, çò que a Déu no plàcia, que lo dit noble don Johan moria ans que lo dit spectacle vezcompte son pare, restant o sobrevivient al dit noble don Johan, fill o fills mascles, o filles del dit matrimoni, que en tal cars, atès e considerat que al dit fill o fills o filles del dit don Johan e dona Francina, pertanyeria la heretat e béns del dit noble don Sancho Roiz, avi del dit noble don Johan. En virtut del vincle apossat en lo testament del dit noble don Sancho Roiz, avi sobre dit, que en tal cars, lo dit spectacle vezcompte, sobrevivint, sia tengut de alimentar honoríficament e deguda // en casa sua, los dits fill o fills o filles del dit matrimoni, nets seus, donant-los tots sos obs segons lur stat e condició requer, e inporta, ates majorment lo dit vincle pertanyent, aquells per lo qual s'esperen a succehir en la dita heretat al dit don Sancho Roiz, ans que altres fills del dit spectacle vezcomte, en cas que li sobrevixqués, o-n hagués en aquell cars de altres.

Ítem, és convengut e concordat entre les dites parts, que per cascuna de les parts, los presents capítols sien fermats purament e sens ficció alguna, e que prometen tendrian e s'obliguen que e compliran aquells e les coses en aquells contengudes. E axí que-n juren migañant jurament, e sots pena de deu milia florins donadors e pagadors per la part que contravindrà a la part obedient, de les quals penes puixa ésser feta execució, com de scentència en cossa jutgada, passada, segons still e pràctica de les corts del present regne.

Ítem, és pactat e convengut e concordat per e entre les dites parts, que dels presents capítols e de cascun de aquells, sien fetes e reebudes cartes públiques, una e moltes tantes com les parts ne volran, executòries // seran tengudes e obligades servir aquelles, juxta forma e tenor dels dits capítols e cosses en aquells contengudes.

Et in Deo partis predictae, laudantis et aprobantis, ratificantis et confirmantis capitulam supradicta pacta, convencionis et etiam, in eisdem specificata, contenta e declarata, singula suis refferendo singulis, que omnia punctuatim fuerint, nunch eisdem partibus predictis lecta et declarata, et plenarie per notarios infrascriptos, de quibusquidem capitulis elaboruntur, certa infram per prenominate partes firmanda, in posse notariorum infrascriptorum, promittentes et fide bona, et expresse pacientes, una pars predictarum alteri, et altera alteri ad invicem et vicissim, per pactum speciale, inter eas incertum et conventum, ac per validam et solemnem stipulationem, vallatum

et roboratum, pro preffata capitula pacta et convencionis, et oram et singulam in eisdem superius contentam, et in eisdem inserta complebunt, attendent et observabunt, ac fieri observari et compleri facient, et ad debitum producent effectum, omnibus diffugiis dilacionibus excepcionibus et maliciis quibuslibet, pro culpulis videlicet dicti spectabiles Sancius Roiz de Liori, vicecomite de Gayano, Beatrix, coniuge, et Johannis Roiz de Liori, eorum filius, omnia et singula, que per eos et quemlibet eorum fieri compleri, adimpleri et observari, habeantur qualitercumque et quomodocumque, iuxta capitulorum preinsertorum, seriem et tenorem, et predicti nobiles Petrus Centelles, Beatrix, eius uxore, et Francina, eorum filia, omnia et singula per eorum in presentis capitulis complenda et attendenda existant, iuxta eorum continenciam et tenorem, itaque omnia que per dictas partes et utramque earum principalis et incidenter complenda sint, sicut debitum et felicem porciantur effectum. Renunciantis scienter et expresse legi sive iuri dicentibus que qui factum alienum promittit, prestando interesse liberatur a pactione sive a promissione cui expresse et omnibus foris iuribus et legibus predictis, vel aliquo eorum malo aliquo repugnantibus, renunciarunt expresse per pactum speciale jamdictum, volentis et concedentis una pars predictarum alteri, et aliam alteri, ad invicem et vicissim, que si non adimpleverunt tenuerunt et observaverunt, omnia et singula in dictis capitulis contentis et enarratis et specificatis, utraque pars predictarum non adimolendo capitula predictis, et omnia in eis contentis incurrat et incurere valeat, penna decem mille florenorum monete regalium Valencie, dandorum et solvendorum de bonis cuiusque partis non // adimplentis dicta capitula et contenta, in eis contradicentis parti parenti et obedienti, et dictis capitulis non contradicenti rato semper hoc pacto, manente, volente et etiam et concedentis una pars alteri et altera alteri, ad invicem et vicissim, possit compelli et forciari, ad complemendum tenendum, attendendum et serendum, solvendum et pacandum, omnia et singula per eos et utrumque partem ipsorum singula suis singulis referendo, promissis pactata et concerdata, per quemcumque iudicem vel officialem, per eos vel alteram partem eorum eligendum, seclarem tamen in cuius posse et manibus districti jurisdictioni, et examini eos et omnia bona et iura earundem et utriusque, aparem insolentem submiserunt de presenti licet scienter sicut non fore iudicem, vel esse ydoneum aut completentem et in eum consensierunt et consentue tenerentur, omni exceptione declinatoria et quacumque appellacione servatis et cessantibus, quibuscumque quibus expresse renunciarunt et foro ordinarii et legi, illi si convenerit de iurisdictione omnium iudicium et omni alii cuiuslibet iuri, contra hec venient, fiatque predicta executio

contra illum vel illos qui soluem et adimplere renuerint et recusaverint adimplere per eum vel eos promissa, tractata, inclita et concordata in bonis rebus et iuribus // ipsius et ipsarum, tamquam de sumam diffinitiva in rem indicatam, transactam appellare vel supplicare non liceat, vel de condemnatione pene in arti de qua subsecuntum extitu revocamum, et de presenti renunciarunt foro Valencie et privilegio domini regis Martini, pro quibus condepnacionis pene quarti fiunt, et contra hec venientibus et libelli oblacioni litis contestacioni proferimento iuris et facti et omni iuris solemnitari et recursui iuste et frivole appellacioni, et omni et cuicumque alii iuri fore constitucioni et consuetudini predictis veli aliquo eorum modo aliquo repugnantibus. Etiam voluerunt et concesserunt que utraque pars predictarum posset variare et mutare iudice et iudicium, tam in modo et forma quam in personis et bonis tociens, quociens eudem actori placuerit, et benevisum fuerit faciendum in super provisserunt et fide bona convenerunt, ac iurarunt ad dominum Deum et eius santa Evangelia, manibus suis dexteris corporaliter tacta, et dictorum parti et iuramenti virtute pomiserunt una pars alteri et altera alteri, ad invicem et vicissim, que predictis et infrascriptis non littigabunt // aut litterii causabunt una pars cum altera nec altera cum altera, nec raciones de liquas contra predicta aut aliqua ipsarum, et proponerent seu proponi facerent aut faceret una pars alteri, et econtis directe vel indirecte, nec etiam impetrabunt aut impetrare possent aut altera earum posset, contra aliam et econtis aliud modo rege et ab alia quasvis persona potestatem, habent aliquam rescriptum, quidaticum, elongamentum super sedimentum aut aliud quodvis procedimentum contra predicta, et iuri et intencioni alterius earum quomodolibet venientis terilis non utentur, nec possent mal aliquo gaudem vel consentire uti ymo eis, non obtantibus predicta omnia et singula et infrascripta efficaciter compleantur et in quocumque examine iudiciario eis et suis aut aliter earum contraffactacienti, et contra predicta, venienti denegetur penitus omni audientia promittentis etiam, et convenientis bona fide modo et forma quibus supra una pars alteri et altera alteri, ad invicem et vicissim, pro si aliqua pars predictarum prohabendis et obtinendis eidem promissis missionis seu expenssas aliquas, facem oporturnerit aut dapnum aliquod contingerit suscivere quomodocumque seu qua//litercumque occasione, seu causa alterius partis contradicentis et non observantis, seu adimplentis predicta omnia vel eorum singula servare et adimplere debentis, quo de tali dapno sumptibus expenssis et missionibus talis pars solvem restituem et emendare teneatur in conventi omnibus dilacionibus excepcionibus malicis et diffugis postposigis, super quibus dapnis suptibus missionibus et expenssis credatur

alli parti dapna posse, et suis successoribus solo simplici iuramento, quo nunch pro tunch et extra una pars altera et aliam altera, cierto casu delaverunt et pro delato haberi voluerunt, sive testibus et alia probacione quam iuramenti delaciones non possent, modo aliquo revocare. Renunciando quamvis ad hec foro racione sive oppinioni dicentibus delaciones iuramenti dicte ipsius prestacionem, posse renovari et pro perdictis omnibus et eorum singulis, sich attendendis et per dicta partes et unacumque earum, insolum firmiter complendis obligarunt una pars alteri et altera alteri, ad invicem et vicissim, omnia et singula, bona et iura sua et utriusque partis ipsarum, mobilia et immobilia, privilegiata et non privilegiata, licita et prohibita // et habenda. Et dicte spectabilis Beatrix de Mur, et nobiles et magnifice, Beatrix Buyl de Castellet et Francina Centelles, virtute dicti iuramenti per eas superius predicti, promisserunt predicta omnia et singula, rata, grata, valida atque firma, per eas et successoris suos, habere tenere et in vilabiliter observare, et contra eas non venire, nec aliquem oculte aliqua racione casu vel causa, sub cuius iuramenti virtute cerciorate plenarie per notarios subscriptos, de iuribus suis penitus et instincte scienter et sponte, renunciarunt benefificio senatus consulti, velleyati, ypothecarum suarum et omnibus aliis iuribus in favorem mulieri, quomodolibet imo dictis de quibusquidem capitulis et unoquoque predicte per nomine sue, tantos fieri et conffecit publica iustitia, tot quot eis et utrique earum eorum fierint requisita et necessaria pro suis iure conservacione.

Quod est actum, loco die et anno preffixi.

Sig+++++na Sancii Roiz de Liori, Beatricis, cungiun, Johannis Roiz de Liori, eorum // filii, Petri Centelles, Beatricis Buyl de Castellet et Francine Centelles, eorum filia predictorum, qui hec laudarunt et concesserunt et firmarunt.

Presentibus, venerabilis Antonio Torres, milite, et Jacobo de Fachs, cive, Valencie habitantibus, pro testibus ab predicta vocatis partis pro et assumptis.

València. 1465, 26 juliol.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, en contemplació del matrimoni amb Francina Centelles, dona *inter vivos* al seu fill Joan Roís de Liori totes les senyories que tenia al regne de Sicília, que són la senyoria de Mistretta amb els seus casals Santo Estefano i Reitano, i la senyoria de Capizzi, amb totes les seues rendes i emoluments.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n

Die XXVI^a mensis julii anno a nativitate Domini M^o CCCC LX quinto.

In Dei nomine eiusque divina gloria invocata amen. Noverint universi quod nos Sancius Roiz de Liori vicecomes de Gallano habitante Valencie. Obtemperando alterarum ex capitulis matrimonialis inter miltum nobles er magnificos Petrum Centelles, milite, Beatricem Buyl, eius uxor, Francinam de Centelles, filiam dictorum coniugium, Johannem Roiz de Liori, filium notrum, et nos hodierna die paulo ante conffectionem instrumenti presens in posse noariorum succententorum, cuius quidem capituli tenor de verbo ad verbum sequitur, et est talis:

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, jatsia que lo dit spectable vezcomte la haja feta donació o cessió segons davall se dirà. Emperò, que farà e faça e fa donació realment sancera e pura que és \dita/, entre vius, e per causa e contemplació del dit matrimoni, al dit noble don Johan Roiz, fill seu, de les terres lochs e casals que lo dit spectable e senyor vezcompte tenia e possehïa en lo realme de Sicília citra farum, e de tots los drets e accions qualsevol que lo dit spectable vezcomte pretén haver en lo domini e senyoria de les dites terres, e en haver e cobrar la possessió de aquelles, les quals són les següents: çò és, la vila de Ministreta ab sos casals, que són Santo Sthefano e Reytano, e la vila de Capici, de les quals terres, ja que per lo molt alt senyor rey benaventuradament regnant, és stada feta provissió e declaració, que lo dit noble don Johan, com havent ja causa e cessió de aquelles del dit spectable vezcomte, pare seu, com dit és, haja e prenga la dita possessió, volent-ho dir sí e segons en la dita real provissió és contengut. La qual és datada en la vila de Tàrrega a XX de abril propassat. La qual donació de les dites terres, e de tots los dits drets e accions qualsevol al dit spectable vezcomte pertanyents, per qualsevol rahó, causa en les dites terres e lochs, tér//mens, drets e pertinències de aquells, farà e fa lo dit spectable vezcomte, tant

largament e bastant com ordenar se puxa, a tot profit e voluntat del dit noble don Johan, fill seu. Reservant emperò e declarant, que en la dita donació no sien compreses los drets e accions qualsevol que al dit spectable vezcomte pertanyen o poden pertànyer, en recobrar los fruyts hi emoluments reebuts de les dites terres, per lo temps que n'estat privat lo dit spectable vezcomte, e en recobrar la gabella dels draps de Palerm, de la qual són privat lo dit spectable vezcomte.

Et ideo insequendo omnia in dicto capitulo contenta et enarrata, et virtut edicte capituli et eis melioribus, via modo et forma quibus valeat et valere possit et debeat. Ex certa sciencia etc. Cum presenti publico instrumento etc. Damus et donacione pura propria et irrevocabili et donacione que dicitur inter vivos, iuxta seriem et tenorem capitulis preinserti, vobis multum nobili amabili et benigno Johanni Roiz de Liori, filio meo, presenti et inferius acceptanti, et vestris, omnia loca casalia que nos teneamus et possidebamus in regno Secilie, citra farum, cum omnibus iuribus, que habemus et habere pretendimus, et cum dvis et potestate earundem, et sunt que secuntis. Primo, villam de Ministreta cum casalibus eius de Sanctum Sthefanum et Raytanum, et villam de Capici. Cum iuribus, redditibus, emolumentis, dominicaturis nobis quibuscumque, et protestationem et retenendum per nos inferius dicendie et non aliis, nec alii hanc autem donacionem dictarum villarum, locorum et casalium, iuxta seriem et tenorem dicti capituli, et in formem dicti matrimonii, ffacimus et concedimus vobis eundem nobili Johanni Roiz, filio nostro, cum onibus iuribus etc. De quibus etc. Et quibus etc. Instrumentis etc. Ad dandum etc. Exceptis etc. Pro ut melius etc. Promitimus etc. Promitimus etiam etc. Et tenemur et tenim volumus de eviccionem etc. Itaque si forte etc. Et hiis obligamus vobis et vestris omnia bonis nostra non etc. Promitimus donacionis ratam, gratam, validam atque firmam, habere etc. Et ea non infringere seu revocare causa iugi atitudinis inopie. Premori lucit vestri etc. Renunciantes illis legi dicenti pro propter iugi atitudinis causam etc. Personaliter clause etc. Renunciantes penes nos et nostros ffacultate de recuperando fructus et redditus et iura quecumque nobis debita, de tempore quo fuimus privati, a possessione et receptione fructum, reditum et emolumentorum dictarum villarum locorum et casalium, et in recuperando gabellam panormorum, quam nos tenebamus et possidebamus diebus et temporem revolasis, cum predicta omnia per me dicta et declarata a presenti donacione, fuit expresata iuxta preinserti capituli seriem et tenorem. Ad hec autem ego Johannes Roiz de Liori, predictus acceptantis dictam donacionem per vos multum spectabilem dominum Sancium Roiz de Liori, honorandis primum partem meum, cum retencionibus predictis

*factam cum multiplici gratiis, actione ac aobsculte ad manus inpressione, facio vobis
gracias et inffinitas, cum ea filiali obendiencia // et amore quibus possum et debeo.*

Actum Valencie.

Testes, superius nominatis.

1465, juliol, 31. València.

Pere de Centelles, cavaller de València, i Beatriu Boïl, esposos, coloquen en matrimoni a la seua filla Francina Centelles amb Joan Roís de Liori, fill Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano i Beatriz de Mur, i li donen una dot de 1.000 florins moneda reals de València, més altres 9.000 florins per part de Beatriu Boïl, així mateix Joan Roís de Liori accepta la núvia i li fa augment de 5.000 florins pel creix.

APCCV, Protocol N° 25.209, notari Joan Argent, any 1465, f. s/n

Dictis die et anno.

In Dei nomine eiusque divina gratia invocata amen. Orbis condita universi cum in mundum principio omni ineffabili dispositione creasset hominem, die sexto, cunctis animalibus premirabiliter affigie procreavit, ut generis humani lata ffit propagatio hominem, indelectando sopore in misso viram, eius tollit ex costis ex una feminam stimus virtualiter efficisse, dixitque, eis restite et multiplicamini terramque, replete quantum inspexit prior ille parens viraginem vocans, illam et humane preteritatis futuram presagina dixit, hoc nunch ob ex ossibus nostris et cero ex carne nostra propria oc dimittit homo partem et monem et aderebit vel sue, et erunt duo in carne una quod convixit, homo non separet ex quo matrimonius invenitur esse aprobantur here. Nos Petrus Centelles, miles, habitante Valencie, et Beatrix Buyl, olim Andreua de Castellet vulgaris nuncupata, coniuges. Ex certa sciencia ante quorum parentum nostrorum, hic presencium collocantes in matrimonium Francinam Centelles, domicellam, filiam nostram legitimam et naturalem, vobiscum nobili Johanni Roiz de Liori, filio spectabilis Sanci Roiz de Liori, vicecomitis de Gayano. Damus et consituhimus vobis eisdem nobili Johanni Roiz de Liori, presentem in et dot edicte nobilis Francine de Centelles, filie mee, secundum forum Valencie, et secundum modum et formam capitulorum infradictorum, hoc est nos dictus Petrus Centelles, damus et constituhimus vobis eidem nobili Johanni Roiz, mille florenis, valentes undecim solidis pro quolibet floreni, per nos dandorum vobis et solvendorum, modo et forma in infra narratis capitulis contentis. Et nos dicta Beatrix, damus et constituhimus vobis eidem Johanni Roiz de Liori, in et per dot edicte Francine, novem mille florenis, valentes undecim solidis pro qualibet floreni, monete regalium Valencie. Super quoquidem

matrimonio inter nos in hita facta et firmata, quedam copula cum publico instrumento recepto, per notem scrite die presenti recepto. Ex quibus capitulis aliqua per maiori clarificazione et roboracione, permissorum infrascriptorum concorditer inseri et sibi, volumus et apponi in presenti nubciali instrumento, ut inter nos magis veritas facti, et concordia nostra in istis facta, clarius eluceptat. Et sunt que secuntur:

Capítols matrimoniales fets e fermats per e entre los molt spectable nobles e magnífichs don Sancho Roiz de Liori, vezcomte de Gallano, senyor dels lochs de Bechí, de Ribarroja, e de la vall de Seta e Travadell, dona Beatriu de Mur, cònjuges, don Johan Roiz de Liori, fill primogènit legítim e natural de aquells, de una part. E lo molt nobles e magnífichs mossèn Pere Centelles, cavaller, habitant de València, dona Beatriu Buyl olim Andreua de Castellet vulgarment apellada, muller de aquell, e dona Francina de Centelles, donzella, filla dels dits nobles cònjuges legítima e natural, de la part altra. Sobre lo matrimoni, migançant la divinal providència, contractar e fahedor de expresses voluntats, consentiments e fermes de tots los sobredits spectable e nobles, entre los dits nobles don Johan Roiz de Liori e dona Francina de Centelles.

Primerament, és concordat finat e fermat entre les dites parts, que la dita noble dona Francina de Centelles portarà en e per dot sua, en lo dit matrimoni, e serà dotada de deu milia florins moneda reals de València, en la forma següent: çò és, que serà dotada de mil florins per lo dit noble mossèn Pere Centelles, pare de aquella, pagadors al dit noble don Johan Roiz de Lihori, après obte del dit noble mossèn Pere Centelles, per los hereus o successors de aquell. E serà dotada dels nou milia florins restants per la dita noble dona Beatriu de Castellet, mare de aquella, e de béns propis de aquella parafernals, e de son propri patrimoni e domini. E lo qual dotament, la dita noble dona Beatriu de Castellet farà ab expresa voluntat e consentiment del dit noble mossèn Pere Centelles, present, fermant e aprovant e confessant com ab // tota veritat e realitat, los dits nou milia florins són de béns propis de la dita noble dona Beatriu, la qual constitució de dot, e dotació serà feta segons forma de fur de València.

Ítem, és concordat entre les dites parts, que lo dit noble don Johan Roiz de Liori, farà augment e creix a la dita noble dona Francina per causa de la sua dot, virginitat e segons forma de fur de València, de cinc milia florins, valent cascun florí XI sous moneda reals de València.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que los dits spectable vezcomte e lo noble don Johan Roiz de Liori, se obligarà e de present se obligen, *simul et insolidum*, que en tot cas e loch de dot e creix restituhidors segons forma de fur de València,

restituhiran e pagaran los dits X milia florins de dot, e cinch milia florins de creix, que sumen per tot quinze milia florins a la dita noble dona Francina Centelles, o als seus, obligant-hi los dits spectable vezcomte e lo noble don Johan Roiz, sos béns hauts e per haver, largament a tota utilitat de la dita noble dona Francina.

Ítem, més és concordat e finat entre les dites parts, que los dits nou milia florins de dot dels quals dotarà la dita noble dona Beatriu de // Castellet a la noble dona Francina, filla sua, pagarà en esta forma: çò és, en censals bons e segurs o en diners comptants, dels quals censals haja de fer transportació la dita noble dotadora, e venda al dit noble don Johan, largament e bastant com de béns extimats, e li haja a lliurar los títols de aquells. E açò ab contracte de venda ordenador a tota utilitat del dit noble don Johan de Liori, los quals censals axí en propietat com pensions, passen en total domini e possessió del dit noble don Johan Roiz de Liori.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que la dita noble dona Francina portarà en cambra al dit noble don Johan, marit seu, ultra les dites X milia florins de dot, béns valents mil florins, los quals béns de la dita cambra hagen d'esser extimats e descrits cascun per si fins a la dita suma de mil florins. E per los dits béns, o mil florins de cambra, hagen ésser restituïts en tot cas, e loch de dot, e creix restituhidors en esta forma: çò és, que los que de la dita cambra extaran o's trobaran aquells en aquella stimació, en que portats o donats seran, e sí alguns dels dits béns no extaran que la stimació que de aquells, ara serà feta, sia pagada a la dita noble dona Francina, o als seus, en lochs dels dits béns stimats que extaran.

Proprietatis et pensionis censualium et aliorum bonorum per nos vobis previa ratione dandorum habeatis teneatis etc. Ad dandum vendendum etc. Pro ut melius etc. Et pro hiis omnibus et eore singulis sich attendendis firmiter complendis, obligamus vobis et vestris omnia bona nostra non etc. Renunciantes etc. Et nos dicta Beatrix, ad uberiolem cautelam iuramus ad Dominum Deum, predicta omnia grata etc. Et certificata per notarios infrascriptos, sponte renuncio beneficio senatus consulti, velleyani etc. Ad hec autem nos dictus Johannes Roiz de Liori, succipiens et acceptans, predicta nobilem Francinam de Centelles, domicellam, filiam vestram, in uxor meam futuram, cum dote predicta, quam confitemur a vobis huisse etc. Et ideo remitentibus debeat fieri cum augmento et ali, sich sit inter nos in pactum deductum et contentis, ut ex serie dictem capitulorum clare dignasetur, propter nubtias de bonis nostris propriis, vobis dicte nobili dopne Francine, domicelle, future uxore nostre, presenti et acceptanti, de quinquaginta quinque mille solidis dicte monete, sich que inter dotem et augmentum

sunt, centum sexaginta quinque mille solidis, quos vobis aut illi seu illis quibus per forum, seu secundum formam capitulorum dicti nostri matrimoni pertinerint \solvere seu restituere promittimus/. Et pro maior tutione et securitate vestri et vestrorum, et quia sich fuit inter nos, conventum ut ex lectura capitulorum prenarratorum, clarius est vide, damus in fidanciam et principalem obligatum, una nobiscum et insolom multum spectabilem dominum Sancium Roiz de Liori, vicecomitem de Gayano, honoradissium patrem nostri, hic presente quam quidem fidanciam et principalem obligacionem, nos dictus Sancius Roiz de Liori, facimus unacum dicto nobili, Johanne Roiz de Liori, filio nostro, et insolom. Et quosquidem centum sexaginta quinque solidis dicte monete dotis et augmenti predictorum, simili ambos et uterque nostrum insolidum promittimus vobis, eidem nobili dopne Francine de Centelles, presenti et acceptanti, aut illi vel illis quibus per forum aut secundum seriem et tenorem capitulorem dicti matrimoni pertinerunt, solvem realiter que pacerem in omni et eventu dotis et augmenti restituendorum, iuxta forum Valencie et secundum tenorem dictorum capitulorum eosque assignatus, vobis et vestris et assecuratus iuxta continentiam sepedictorum capitulorum. Et pro maior tutione vestri et vestrorum, iuramus ad Domini Deum etc. non impenore etc. Sub pena mille florenis dicte monete, vobis et vestris dandorum etc. Rato pacto etc. Ad quorum omnium fiat extra cum fori submissione variatione in dicti et remitem assuetis etc. Pro quibus omnibus et eorum singulis sich attendendis etc. Obligamus vobis et vestris omnia bona nostra et benefficiis dimisionis etc.

Actum Valencie.

Testes, venerabilem Anthonius Torres, miles, et Jacobus de Fachs, civis, habitante Valencie.

1467, gener, 24. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, senyor de Riba-roja i Betxí, arrenda a Joan Roís de Liori, fill seu, tots els drets, fruits i rendes, emoluments que li pertanyen el seu lloc de Betxí i el domini sobre el dit lloc, amb la jurisdicció civil i criminal, censals, etc., durant el termini de tres anys, i pel preu de 12.000 sous anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 1, años 1467-1471; Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1466-1468, f. s/n

Die dominica XIII januarii anno a nativitatibus Domini M CCCC LX VII.

Sancius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, dominus locorum de Ribarroga et de Bechi. Ex certa scientia, arrendamus et ex causa huiusmodi arrendamenti, concedimus etc. vobis multum nobili Johani Roiç de Lihori, militi, filio meo, absentis notario infrascripto etc. et vestris, omnia iura omnesque fructus redditus proventus et emolumenta, nobis pertinentes et pertinentia in loco meo de Bechi, et termino eiusdem, ut dominio dicti loci, exceptis vero a dicto arrendamento omni iurisdictione civili et criminali, herenciis, penis, compositionibus, censuali quod vassalli dicti loci anno quolibet nobis, ut domino dicti loci facient certe termino, iure, alcaydie, salario advocatorum, et orto nostro quod nunch tenet, a nobis conductum, Beltrandus, les çofres, gallinarum et pullorum, et los jornals, vineis, olivaribus et garroferalibus nostris, ad tres annos, a prima die presentis mensis in antea continue computando. Predictum autem arrendamentum facimus vobis dicto nobili Johani Roiç de Lihori, militi, filio meo, absentis notario infrascripto, legitime stipulanti et vestris, pretio duodecim mille solidorum monete regalium Valencie, pro unoquoque dictorum trium annorum. Quos vos teneamini nobis anno quolibet durante dicto termino dicti arrendamenti solvere, in duabus equis solutionis, videlicet medietatem Omnium Sanctorum, et aliam medietatem in festo Carnisprimii, post in mediate sequentis et sit deinde anno quolibet, durante dicto arrendamento. Et quia etc. Renuntiantes exceptioni dicti arrendamenti etc. Donamus et remitimus vobis et vestris donatione pura, propria etc. Preterea ex causa huiusmodi arrendamenti damus, cedimus etc. Omnia iura omnesque vices etc. Quibus iuribus vicibus etc. Ad retinendum etc. Exceptis clericis etc. Nisi dicti clerici etc. Promittimus vobis et vestris predictum arrendamentum dicto

tempore perdurare, facere, habere, tenere etc. Et teneamur et teneri voluimus de firma et legali evictione etc. Fiat evictio larga, expresa, pactata. Et pro predictis etc. Obligamus etc. Renuntiantes etc. Ad hic arrendamenti, nos Johannes Roiç de Liori, miles, acceptantes a vobis dicto spectabili domino Sanctio Roiç de Lihori, patre carissimo nostro, predictum arrendamentum, modo predicto et omnia, superius in presenti instrumento aposita et contenta. Promittimus pacto spetiali etc. Vobis dicto spectabili Sanctio Roiç de Lihori, patri meo, etc. Cum notario infrascripto etc. Anno quolibet solvere dictis duodecim mille solidos in dictis terminis, quibus emperis etc. Sub pena mille solidorum etc. Et comissa dicta pena etc. Rato pacto etc. Fiat extra cum submissione et renuntiantione proprii fori largo etc. Et cum clausula et pacto variationis in dictii loci et personarum, et cum clausula iurata de non litigando, ponendis rationibus nec allegando guidaticum super sedimentum, \sub pena/ trecentorum florenorum etc. Rato pacto etc. Et cum clausula de resartiendis expensis etc. Et pro predictis etc. Obligamus etc.

Actum Valencie etc.

Testes qui ad firmam spectabilis Santcii Roiç de Lihori, Onofrius Pallola, civis Valencie, et Garcias Martinez de Marzilla, domicellus, habitator civitati de Terol.

Et qui ad firmam dicti nobilis, Johannis Roiç de Lihori, qui sit in loco de Quart, absente dicto spectabile vicecomite, notario infrascripto legitime stipulante ut supra, sunt testes Simo Ximenez, et Andreas Marti, agricultores loci de Quart.

1468, Gener, 23. València.

Lletra d'avassallament de Mahomat Moadden, antic vassall de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, com a vassall del rei.

ARV, Bailia, Llibre 1154, ff. 170 r°-v^o.

De nos en Honorat Mercader, cavaller conseller etc. Al spectable don Sancho Roiz de Liori, vezcomte de Guayano e senyor qui-s diu del loch de Ribarroja, saluts e honor. Devant nos és conparegut Mahomat Muadden alies Petit, moro del dit loch de Ribarroja, dient e afermant: que ell vol comptar ab vos, e pagar, çò que deja e sia tengut pagar, axí a vos com a qualssevol del dit loch, com après que haja comptat ab vos, e pagat çò que deja e sia tengut, se vol fer vassall del dit senyor rey. E nos, atès que lo dit Mahomat Muadden, après que haja comptat ab vos e pagat çò que deja e sia tengut pagar, se vol fer vassall del dit senyor rey, havent del·liberat que us scrivessem; çò és, que pux ell vol comptar e pagar çò que deja e sia tengut pagar, que vos lo vullats hoir, o fer l'oir de compte. En manera que hoir per vos de compte, e pagar aquell, çò que deja e sia tengut pagar, lo lexets anar del dit loch, ab çò del seu fiançament e delliura, sens apressió o vexació alguna, e sens fer-li empaig, contrast o embarg algú, per fer-se vassall del dit senyor rey. E puix, si a cap de temps, volrà tornar a star en lo dit loch de Ribarroja, pus fàcilment porà tornar en aquell, essent vassall del dit senyor rey que no essent vassall de altri. E de la presentació de la present a vos fahedora staren a relació d'en Francesch Mayes, verguer de nostra cort.

Datum Valencie, XXIII^a jannuarii anno nativitate Domini M^o CCCC^o LX° Octavo.
Honorat Mercader, batle general etc.

Postmodum, vero die sabbati intitulata XXIII^a jannuarii anno a nativitate Domini Millesimo CCCC^o LX VIII°. En Francesc Mayes, verguer de la batlia general, dix a relació, feu ell en lo present dia de huy, havia presentada la damunt dita letra al spectable vezcomte de Gayano, lo qual dix, li havia respost que ell és content de comptar amb lo dit Mahomat Muadden, çò que en bona oïa, vaja a Ribarroja que dilluns o dimars, ell serà en lo dit loch, e porà comptar ab aquell.

1468, març, 8. València.

Testament de Francina Centelles, esposa de Joan Roís de Liori, cavaller de València, declarant hereua universal la seua filla setmesina Joana de Liori, i en cas de que aquesta morguera sense fills, que la seua herència fora repartida entre sa mare Beatriu Boil i el seu marit Joan Roís de Liori. Publicació del testament el 16 de març de 1468.

APCCV Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468, f. s/n

Die VIII^a marcii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXVIII.

En nom sia de la santa Trinitat amen. Sapien tots que nos dona Francina Centelles, muller del molt noble e magnífich don Johan Roiz de Liori, habitant en la ciutat de València, pensant que no ha tant certa cosa com la mort, e tant incerta com la ora de aquella, la qual cosa sàvia persona deu pensar en la mort sdevenidora, e dispondre e ordenar de si, e de sos béns; per çò, que si la mort venia soptadament axí com sdevé, a alguns no constringa la persona morir intestada. E per amor de açò, invocada la gracia e ajuda de nostre senyor Ihesucrist, e de la humil Verge Maria, mare sua, special advocada nostra; detenguda de malaltia corporal de la qual temem morir. Emperò en nostre bo e acostumat seny, ferma e integra memòria, paraula clara e manifesta, e stant en disposició de poder fer testament e altre qualsevol actes. Convocats, apellats e demanats los notari e testimonis dejús scrits, e en lur [...] e audiència, feta primerament la solemnitat per fur e bona rahó en semblants fets introduhida, e aquella en reo no obmessa. E en presència de la molt noble dona Beatriu Buyll de Castellet, cara mare nostra, la qual solament nos dona facultat de poder testar de set milia sous, ultra los quinze milia sous dels quals podem testar, que són entre tots vint-dos milia sous. Revoquant, cassant e anul·lant // expressament, e de certa sciència, tots e qualsevol testaments, codicils, e altres derrereres voluntats, per nos fets e ordenats, en poder de qualsevol notaris e altres persones, en tot lo temps passat, fins en la present jornada exclusiva, tra derrerament, fem e ordenam lo present e derrer testament e última voluntat nostra; De qual, e de la qual, elegim marmessor nostre, e del nostre darrer testament, executor; çò és, lo dit molt noble e magnífich senyor don [Johan] Roiz de Liori, marit nostre, al qual, ab la voluntat e ordinació, a la molt noble e magníficha \senyora/ dona Beatriu Buyll de Castellet e de Centelles, cara mare nostra, no sens

aquella ne aquella sens ell, donam licència, facultat [...] ple, bastant poder, tans de nostres béns pendre, e amans seu ocupar, e aquells vendre e alienar, dividir e partir, que los pr[eu]s que de aquells exiran, basten a ensequir e complir les cosses, per nos en lo present e derrer testament nostre manades segons aquell, o trobaran scrit e ordenat, autoritat, licència o decret de si [...]e algú, eclesiàstich o seglar, no demanada requesta ni spera[nç]a sens dampnatge, emperò que als dits nobles senyors dona Beatriu e don Johan, mare e marit e marmessor nostres, qui dessús, no·ls [...] ni sdevenir puixa per alguna rahó, ans de la administració per aquells fahedora per causa de la dita nostra marmessoria, volem que sien tenguts per si sola simpla paraula sens testimonis, e altra prova remetent-ho a lur bona consciència e càrrech de ànima. //

E primerament, e ans de totes cosses, \volem/ tots nostres deutes e t[orts] e injuries ésser pagats e restituhits, aquells emperò, que ab cartes públiques, testimonis dignes de fe, aparan nos ésser tenguda e obligada, tota prescripció, apart possada for de ànima, sobre [a]questes cosses benignament observar. En après, comanant la nostra ànima a nostre senyor Ihesucrist, elegim sepultura, nostre cors fahedora, en la església del monestir de la Verge Maria del Carme, de la ciutat de València, en la capella de la Verge Maria, en lo vas on lo cors del molt noble mossèn Pere Centelles, \pare nostre/, fou sepellit, e volem que sia feta la nostra sepultura, aniversari e cap d'any, a coneguda dels dits nobles mare e marit nostres, en la qual sepultura, volem que entrevinga la loable confraria de la Verge Maria de la Seu de València, pregam carament als venerables prior, \majorals/ e confreres de aquella, que en la dita nostra sepultura entrevinguen e vullen dir e fer dir les oracions, e sacrificis, que per semblants requirrents és acostumat fer, a la qual, vullen que sia feta caritat, segons és acostumat.

Ítem, ordenam e manam que a quants pobres vendran a la casa on fiquen nostres derrés dies, en los dies de la mia sepultura, aniversari e cap d'any, sia donat hun diner a cascun per sola honor de nostre senyor Déu. Ítem, volem e manam, que sien donats als dotze // bacins dels pobres de les dotze parròquies de la ciutat de València, çò és, dotze sous a cascun bací. Ítem, volem e manam que ha honor e glòria de la humil Verge Maria sien fetes e comprades de nostres béns, set gramalles de drap blanch e aquelles donades a ser pobres. Ítem, volem e manam que a honor e reverencia de mossenyor Sent Francesch, sien comprades e donades cinch gramalles de drap burell a cinch pobres. Ítem, volem e ordenam e manam, que per honor de nostre senyor Déu, sien comprades e fetes cinch gramalles de drap blau, e donades a cinch pobres, a coneguda dels dits nobles senyors mare e marit nostre. Ítem, volem, ordenam que de nostres béns, sien

donades, per reverència de nostre senyor Déu, per remissió de nostres pecats e defalliments, deu lliures moneda reals de València, \a les monges del monestir de la Trinitat de la ciutat de València/. Pregant e exortant molt carament a la revenent badessa e hono[rables] religioses del dit monestir, que per ànima nostra, volem pregar nostre senyor e redemptor Ihesucrist, ab salteris e devotes oracions, que ns remeta e perdone nostres pecats e culpes. Ítem, volem, ordenam e manam, que de nostres béns, per // lo dit noble senyor marit, e marmessor nostre, ab e de consell de la dita noble cara mare nostra, sien [com]tats tres-cents sixty sous censals, perpetuats, sens luysme e fadiga, en bon loch tut e segur, e precehint gràcia del senyor rey, amortizats. E après, consignats als frares convent e monestir del Carme, de la dita ciutat de València, per obs de celebrar hun annual perpetuament e cotidiana, per ànima nostra e de tots fels defuncts, en la dita capella de la Verge Maria, pregant e encarregant en for dejús sciència dels reverents pare vicari e frares, qui ara són e per temps seran, que perpetuament e cotidiana, sens alguna interval, celebren e facen celebrar cascun dia, una missa, així de rèquiem com de altres acostumades devocions.

Ítem, lexi, legam e donam, de nostres béns al dit molt noble don Johan Roiz de Liori, marit e senyor nostre, cinch-cents florins moneda reals de València, valent cascun florí onze sous de la dita moneda.

Ítem, lexi al noble don Johan Francesch de Pròxita, fill del noble mossèn Nicho//lau de Pròxita e de la noble Elionor de Pròxita, cara germana nostra, nebot nostre, cent florins moneda reals de València, valent cascun florí onze sous, per a un rocí.

Ítem, lexi de nostres béns, a Gilot de Liori, cinquanta timbres, per a una haqua.

Ítem, lexi, a la honorable na Elionor, muller, quòndam del honorable mossèn Galceran Civera, cent florins, valent cascun florí onze sous moneda reals de València.

Ítem, lexi de nostres béns, a na Damiata, donzella, filla del \honorable Ramon dels Semys, criada de la senyora nostra mare, e la qual a present stà en nostre servey, cent florins, valents cascun onze sous moneda reals de València.

Ítem, lexi, a Francineta, filla d'en Pere Johan e de na Margarida, dida nostra, cent florins, valents cascun onze sous, els quals volem de continent li sien donats, e que sia vestida de dol.

Ítem, volem que sia donada al dit en Pere Johan, una gramalla, e caperó de dol. E a la dita na Margarida, dida nostra, hun mantó e mongil de dol.

Ítem, volem que de nostres béns, sie a comprar hun òbit e donar al venerable frare Matheu Giner, del ordre de poblet, confessor nostre, e que prech nostre Senyor per la mia ànima.

Ítem, leexam an Pere Leal, criat de la senyora nostra mare, cinquanta florins, valent cascun florí onze sous moneda reals de València. //

E com nos hagam parit un mes ha poch mes o menys, una filleta nostra e del dit molt noble don Johan Roiz de Liori, marit e senyor nostre, legítima e natural, apellada dona Johana de Liori, la qual havem parit a set mesos, molt dèbil e flaqua, és cria en lo lloch de Ribaroga, la vida de la qual està en gran perill. E per çò, disponem de nostres béns en esta forma; çò és, que sí la dita dona Johana, filla nostra, en lo dia de nostra fi serà viva, volem que aquella sia nostra hereua universal de tots nostres béns, drets e accions a nos pertanyents, e pertànyer devents, luny o prop; e sí aquella morrà sens fills, e après obte nostre, en tal cas, volem que els béns de la dita nostra herència sien partits entre la dita dona Beatriu de Castellet, mare nostra, e lo dit noble don Johan, marit e senyor nostre, per eguals parts, entre aquelles fahedores. Açò declarar emperò, que sí la dita dona Johana, filla nostra, en lo dia del meu òbit viva no serà, e en aquell cas, no puxam testar, sinó [...] de vint-dos milia sous moneda reals de València, çò és, de quinze milia sous, segons los nostres capítols matrimoniais, e cartes nubcials, e set milia sous més avant dels quals, la senyora nostra mare nos ha donada licència de poder testar, que entre tot prendra'ns dels dits vint-dos milia sous; tot // lo restant dels dits nostres béns, exeptats los dits vint-dos milia sous dels quals segons dit és, tenim facultat de poder testar, e de aquells en lo present nostre testament, ja havem dispost e ordenat.

Volem e ordenam que tornen a la dita noble dona Beatriu de Centelles, cara mare nostra, \a fur de aquelles, çò que per los capítols matrimoniais és orde[nat]/, finalment suplicant dels spectable senyor don Sancho Roiz de Liori, vezcompte de Gayano, sogre nostre, a la noble dona Bea[triu] de Centelles, mare nostra, e al molt noble e mag[ní]fich don Johan Roiz de Liori, car marit e senyor nostre. Que sí la dita noble dona Johana, filla nostra, viva és, o en lo dia del nostre òbit viva serà, e tant com viurà, la hagen per recomanada, axí com de aquelles indubitada entre confiam.

Aquest és lo nostre derrer testament e la nostra darrera voluntat, lo qual volem que valla per dret de testament o de codicils, ho de donació per causa de mort, o de testament *nuncupatim*, e per tots aquelles millors via, forma e manera, que per furs e privilegis del present regne, mills voler puxa, e dega, e a la nostra intenció e voluntat sia aplicable.

Lo qual fou fet en lo loch de Quard del monestir de Poblet, prop la ciutat de València, a huit dies del mes de març any de la natevitat de nostre Senyor Mil quatre-cents sixanta-huyt.

Se+nyal de nos dona Francina, testadriu dessús dita, que lo present derrer testament e darrera // voluntat nostra loham, atrorgam e fermam, e volem ésser duhyt a deguda e real execució, iuxta la nostra voluntat e ordinació.

Presentes foren per testimonis a la confecció del present testament, apellats e convocats e demanats, çò és, los venerables mestre Jacme Roig, mestre Ferrer Torrella e mestre Pere Pintor, mestres en arts e medicina, habitants de València, los quals diu de testimonis coses per lo notari rebedor del present testament, \foren interrogats/ sí conexien la dita noble testadriu, los quals dixeren que sí, de bon temps ençà. E per lo semblant, fou interrogada la dita testadriu, presents los dits testimonis, si conexia los dits testimonis e lo notari rebedor del present testament, la qual dix que ha be nomenat cascun de aquells per son propi nom. E generalment foren fets diversos interrogatoris per lo dit notari a la dita noble testadriu, presents los dits testimonis, per los quals aparech [ver]daderament e clara, aquella ésser de sana pensa e poder fer testament e qualsevol altre acte. E axí u digueren tots los dits testimonis.

Postmodum, vero die intitulatem nona messe marcii anno predicto a nativitate Domini M° CCCC LXVIII. En presència de mi Johan Argent, notari, e testimonis dejús scrits, en lo loch de Quart, comparech lo noble don Johan Roiz de Liori, habitant en la ciutat de València, legit e publicat, requés una scriptura en paper tosquà, escrita, la qual és del tenor següe[nt]:

Lo dit noble don Johan Roiz de Liori, present [...] per qualsevol coses dispostes e ordenades, leixades e manades per la noble dona Francina, muller sua, en los testament e codicils seus, no li sia fet ni causat ni enguart en manera alguna prejuhi negú en tots e qualsevol drets e privilegis que a ell, per qualsevol causa o rahó li pertanguen, o pertànyer puixen, requirent-ne cartes publica, \ e que fos inserta al peu del dit testament/

Presentes foren a les dites coses, los dits en Luys Collar, notari e ciutadà de València, e en Berthomeu Aymerich, çaboner, vehí del dit loch de Quart, per testimonis convocats apellats e demanats.

Propterea die intitulata decima dicti mensis marcii anno predicto a nativiate Domini M° CCCC LXVIII. Convocat mi Johan Argent, notari, e testimonis dejús scrits, en lo loch de Quard, la noble dona Beatriu de Castellet, muller del noble mossèn Pere de

Centelles, en lo loch de Quart, aprop de València, dar e verbo expòs que protestava, que per qualsevol coses per la noble dona Francina, filla // sua, en lo testament rebut per mi, dispostes e ordenades, no li sia fet ni causat prejudí algú en tos los drets, los quals a ella pertanyen en los béns de aquella, axí com a dotadora *et alii*. Exceptat, los dos milia florins dels quals li plau haga testar dispost e ordenat, axí per la sua ànima com en legats e coses pies, e no empeus requerint de les dites coses, li'n fes carta pública, e que fos insertada al peu del dit testament.

Present foren per testimonis a les dites convocats, apellats e demanats, çò és, lo venerable micer Ferrer Torrella, mestre en arts e medicina, e en Francesch Miró, ciutadà, comorants en la ciutat de València.

Publicacionem notatam in libro notalis die XVI marcii dicti anni.

1468, març, 8. València.

Codicils de Francina de Centelles, esposa de Joan Roís de Liori, cavaller habitant de València, pels quals dona al notari de València Joan Argent, 100 florins moneda reals de València, i a la seua esposa Caterina, un mongil i mantell de dol, negres.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10; Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, anys 1466-1468, f. s/n

Die martis VIII^a marcii anno.

E nom de Déu e de la sua Gloriosa Mare amen. Com a cascú sia lícit e permès ans e après confessió de son darrer testament fer e ordenar sos codicils. Em per amor de açò, nos dona Francina de Centelles, muller del molt noble e magnífich don Johan Roiç de Lihori, cavaller, habitant de la ciutat de València, detenguda de greu malaltia corporal de la qual tem morir, stant emperò en nostre bo e acostumat seny, paraula, confesa e manifesta, ferma e íntegrament memòria, e en tal disposició de nostra persona que indubítadament podem codicilar e fer qualsevol actes; recordant-nos en lo dia de huy poch abans de la confecció dels presents codicils, haver fet e ordenat nostre darrer testament e darrera voluntat, nostra en ma e poder del discret en Joan Argent, notari, en la qual e lo qual havem ordenat e dispost de nostres bens, segons en aquell és tengut e ordenat; per que ara en presència de la molt noble senyora dona Beatriu de Centelles, cara mare nostra, e de voluntat de aquella, ajustar al dit nostre testament, donam e dexam al discret en Joan Argent, notari, cent florins, valent cascun florí onze sous moneda reals de València, los quals volem que li sien donats de aquells vint-e-dos milia sous dels quals segons forma del dit nostre testament podem testar.

E més, volem que al dit en Johan Argent, sia donada una gramalla e capiró de dol.

Ítem, volem e ordenam e manam, que la honorable na Caterina, muller del dit en Johan Argent, sia vestida de dol, çò és, mongil e mantell de drap negre.

Totes les altres coses en lo dit testament contengudes romanint en sa força e valor.

Aquests són los nostres darrers codicils e darrera voluntat, los quals e la qual, volem que valguen e valla per dret de codicils e darreres voluntats de testament, o de donació per mort, e per totes aquelles vies, forma e manera que perdega, e als intenció e voluntat nostra sia aplicable.

Los quals foren fets en lo loch de Quart, pro orta de la ciutat de València, a huyt dies del mes de març any de la nativitat de nostre Senyor Mil CCCC sexanta-huyt.

Se+nyal de nos dona Francina Centelles, codicil·lant desús dita, que los nostres codicils e darrera voluntat loham, atorguat en totes e per totes coses.

Presentes foren per testimonis a la confecció dels presents codicils, apellats e demanats, çò és, lo venerable mestre Jacme Roig, mestre Ferrer Torrella e mestre Pere Pintor, mestres en arts e en medecina, habitants de la ciutat de València, los quals coneixien be la dita noble codicilant, e ella a ells molt be, nomenant a cascún d'ells per son nom.

Enaprès, lo dia de dimecres comptat setze del mes de març, any qui desús, qui era comptat lo terç après mort de la dita noble codicilant, en lo loch de Quart, a instància e requisició dels nobles e magnífichs don Johan Roiç de Lihori, marit, e de dona Beatriu Boyl de Centelles, mare de aquella, e encara a instància del discret en Johan Argent, notari, en son nom propi, e com a procurador de la dita na Caterina, muller sua, en lo loch de Quart, personalment e separada, en les sues posades, existents los dits codicils, foren lests e publicats per mi, notari dejús scrit, de la primera línia fins a la darrera inclusive. Los quals dits codicils lests e publicats encontinent, lo dit en Johan Argent, en los dits noms, dix que acceptava los legats per la dita noble dona Francina de Centelles a ell e a la dita muller sua fets, suplicant nostre senyor Déu, la col·locàs en la sua Sancta Glòria.

Presentes foren per testimonis a la publicació dels dits codicils, los honorables mestre Jacme Roig, mestre en medicina, e Ausiàs Fariza, ciutadà de València, e en Francesch Salvador, cambiador de la dita ciutat.

Anno a nativitate Domini Millesimo CCCC^o sexagesimo octavo die vero mercuri intititata nona mensis marcii. En la casa e habitació hon de present stà e habita lo molt noble don Johan Roiç de Lihori, cavaller, en lo loch de Quart, en presència de mi en Luís Collar, notari públich de la ciutat de València, e per tota la terra e senyoria del senyor rey de Aragó, e dels testimonis dejús scrits, constituïda personalment la noble dona Francina Centelles, muller del dit noble don Johan Roiç de Lihori. E present aquell dit noble marit seu, e acceptant, dix de paraula, que com ella haga fet e ordenat son últim e darrer testament en poder del discret en Johan Argent, notari en lo dia de hir, comptat huyt dels dits mes e any, e no vol qu'es en manera alguna que per la disposició de aquell ni de qualsevol coses en aquell contengudes, no fos fet ni engendrat perjuhy

algú al dit noble don Johan Roiç de Lihori, marit e senyor seu, ne als drets e privilegis a aquell pertanyents; que ara ab los presents scrits, volia e protestava que per qualsevol coses dispostes, ordenades, lexades e manades per lo dit seu darrer testament, e altres qualsevol via, causa, manera o rahó, causat ni engendrat ni vist; causar ne engendrar en manera alguna prejudí o dan algú, al dit noble marit seu, en tots e qualsevol drets e privilegis a aquell e als stat e condició seus, en la sua dot, bens e drets feus pertanyents, o pertànyer podents, per qualsevol causa, manera e rahó, ans aquells dits privilegis, e tots sos drets; volia li fosen e restaren salvos e il·lesos, no obstant la dita sua última disposició o disposicions, testaments o codicils, lo qual dit noble don Johan Roiç de Lihori, marit seu, present, acceptà les dites coses. E requerint ab los dits cònjuges, a mi dit notari, que de les dites coses ne fos rebuda carta publica, la qual yo dit notari, rebé per haver en aquelles memòria en esdevenidor.

Testimonis foren presents a les dites coses, los honorables mestre Jacme Roig, e mestre Pere Pintor, mestres en arts e en medecina, habitants de València.

1468, març, 10. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, reconeix tindre en comanda i depòsit una enfiladura de perles de compte orientals, en nombre de 53, 3 robis i 5 balaixos, que valen 300 florins, que pertanyen a Beatriu Boïl, vídua de Pere Centelles, cavaller de València, les quals coses li promet restituir.

APCCV, Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468, f. s/n

Die X^a mensis marcii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXVIII.

Lo spectacle don Sancho Roiz de Liori, vezcomte de Gallano, senyor de Ribaroja, Bechí e de les valls de Seta e Travadell, confessa tenir en comanda pura e verdader depòsit, de la noble dona Beatriu Buyl, muller del noble mossèn Pere Centelles, quòndam, cavaller habitant de la ciutat de València, present; çò és, una enfiladura de perles de compte orientals, que són en nombre cinquanta tres, tres rofis e cinch balaixos, los quals en precència de lo notari et testimonis dejús scrits, havia rebuts. Les quals, promès a aquella, restituhir tota ora e quant ella, o lo noble don Johan Roiz de Liori, fill seu, seran contades \de la extima/ dels mil florins de cambra, per ella promessos al dit don Johan, e promès, lo dit vezcompte fer comptar e exstimar les joyes, coses e béns per ella donades, al dit don Johan, dins hun mes après que per ella, ell dit vezcompte ne serà request; e sí com fora, que ell li promès restituhir les dites perles de pla en pla, e açò sots pena de mil sous retro pacto, etc. E restituhir-li les dites perles o la justa extimació, que és tres-cents florins ab executòria submissió de for, variació de juhí, largament.

En lo loch de Quard, orta de València.

Testimonis, los venerables mícer Ferrer Torrella, mestre en arts e medicina e Francesch Miró, ciutadà, comorans en València.

1468, març, 8. València.

Joan Roís de Liori fa àpoca de 1.000 de florins rebuts de Beatriu Centelles, corresponents dels béns de cambra de la seua difunta filla, Francina Centelles.

APCCV, Protocol N° 25.209, Notari Joan Argent, any 1468, f. s/n

Dicta die (VIII^a marcii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXVIII.)

Lo noble don Johan Roiç de Liori habitant de València, confessa haver rebut en diverses partides de la noble dona Beatriu de Centelles, sogra sua, absent, en paga rata dels mil florins de la cambra: //

Primo, \una/ cadena gesanta d'or fi de pes de (en blanc)

Ítem, hun diamà.

Ítem, huns patrenostres d'or de canonets, de pes de (en blanc)

Ítem, dos parells de manilles d'or lises, de pes de (en blanc)

Ítem, unes catives de raç ab son coberta.

Ítem, hun parell de banquals de raç, costaren (en blanc)

Ítem, hun devantal de raç.

Ítem, dos draps de peus, per (en blanc)

Ítem, sis coxins de raç.

Ítem, unes cortines listades ab son davantal, per (en blanc)

Ítem, una [vàn]ona gran, molt bella, per (en blanc)

Ítem, hun parell de lençolls de Orlanda, costaren (en blanc)

Ítem, altre parell de lençolls grosets.

Ítem, una altra vànova de lit de repòs, porprada e enbutida.

Ítem, dos coxins de velutat blau.

Ítem, sis coxins de drap, dos de fluxell, e quatre altres de lit de parament.

Ítem, quatre tovalles primes, belles, de huyt pams de amplària de Gandia.

Ítem, altres quatre tovalles primes, de cinch pams, molt belles.

Ítem, hun parell de lençolls de cànem.

Ítem, hun parell de matalafs \blanchs de lit grans, nous.

Ítem, quatre cofres/ daurats, molt bells.

Ítem, hun cofre e mig cofre landats.

Ítem, la roba de vestir.

Altres coses, les quals a present no recorda per a la senyora, per ésser molt enugada, les quals après en farà confessió.

Testimonis, lo venerable mícer Ferrer Torrella, mestre en medicina, e en Francesch Miró, ciutadà.

1469, novembre, 23. València.

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Joan Francesc Bosca, curador de Ramon de Perellós, sobre la cessió dels drets que aquest tenia en contra Gener Rabassa de Perellós.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10, Legajo 1, años 1467-1471, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1469, f. s/n

Die jovis XXIII^a novembris anno

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i en Joan Francesc Bosca, curador del dit noble don Ramon de Perellos.

In Dei nomine etc. Cunctis pateat evidenter quod die jovis intitulata vicesima tertia mensis novembris anno a nativitate Domini M^o CCCC^o sexagesimo nono, in civitate Valencie, videlizet in domo spectabilis domini Sancii Roiz de Lihori, vicecomitis de Gallano, personalium consituti dictus spectabilis Sancius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, dominus de Ribarroja, de Bechi et vallum de Seta et Travadell ac ville de Gorga, in regno Valencie, parte ex una, et magnificus Johannes Franciscus Boscha, civis Barchinone, nunch vero habitator Valencie, curator per magnificum justitia civitatis Valencie in civilibus, datus et assignatus persone et bonis nobilis viri domini Raymundi de Perilionibus, minoris viginti annorum, domini locorum de Gallano et baronie de la Mota, in regno Cicilie sitorum, habens plenum posse, subscripta faciendo ut constat de dicta curia, in actis dicte curie civilis (en blanc) die presentis et infrascripti mensis novembris, parte ex altera, requisierunt et legi et publicati fecerunt, per me Ludovicum Collar, auctoritate regia notarium publicum Valencie ac per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, in ipsorum parcium et testium infra scriptorum, presencia capitula inter ipsas partes conventa, concordata et pactata, tenoris sequentis:

Ihesus. Com lo noble don Ramon de Perellós, baró e senyor de la Mota en regne de Sicília, de present resident en la ciutat de València, haja causats e contractats alguns deutes ab diverses persones en la dita ciutat, ab diverses obligacions e penes, hoc encara ab obligació de hostatges, los quals al dit noble no és possible per nenguna via pagar aquells en la present ciutat de València, senyaladament com per pagar aquells, haja tramés cambis al regne de Sicília, los quals no havent modo de pagar, són tornats ab

recanbis, e de s'avanços e interesses, e se speren de dia en dia augmentar-se e créxer de major sumes, per tal forma que non podent complir aquells, e crexent los dits interesses, seria total destrucció sua, sí altrament per qualque via e forma, a tanta necessitat e perill, no era súbitament provehida.

E jatsia lo magnífich en Johan Francesch Bosca, ciutadà de Barcelona, e ara habitador de València, curador del dit noble don Ramon Perellós, haja cercat moltes vies e modos per los quals pogués subvenir a la dita necessitat, e perill del dit don Ramon, ab que més prestament s'és provehit a la necessitat sua, e a menys dan del patrimoni e béns del dit don Ramon, que pactar e fermar ab lo molt spectable don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano, en lo modo en los capítols dejús scrits contenguda e especificada. Per tal precehint licència, auctoritat e decret del magnífich mossèn Berenguer Mercader, justícia de la ciutat de València en lo civil, los dits spectable don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano, de una part, e lo dit en Johan Francesch Bosca, curador del dit noble don Ramon de Perellós, de la part altra, han fet, fermat, pactat e convengut los capítols, tractes, convencions, en e per la forma següent:

Primerament, és convengut pactar, concordar e stipular entre les dites parts, que com lo dit noble don Ramon de Perellós, axí en son nom propri com en nom de hereu del dit noble don Luís de Perellós, quòndam, pare seu, tingua o pretenga tenir certs drets e accions contra lo noble en Gener Rabaça de Perellós, en nom de hereu del noble en Gener Rabaça de Perellós, pare de aquell, *vel aliis* per rahó del regiment de la procura e cura, que lo dit en Gener Rabaça tingué del noble don Luís de Perellós, ab la qual collí per molt temps e rebie los fruyts, rendes e emoluments de la vila de Gorga, valls de Seta e Travadell, e regí e administrà aquelles, per la qual rahó se diu que lo dit en Gener Rabaça de Perellós, lo jove, és tengut e obligat al dit noble don Ramon, en diverses quantitats; per tal lo dit curador en lo dit nom farà donació, cessió e transportació al dit spectable vezcomte e als seus, de tots los dits crèdits, drets e accions, ab tal emperò pacte e condició, que lo dit spectable vezcomte haja a proseguir demanar e exhigir aquells, a ses pròpies despeses, e que de tot çò e quant se haurà e conseguirà, realment e de fet, sia tengut donar e liurar de pla en pla, la mitat al dit noble don Ramon de Perellós e als seus, franca e libera de totes despeses.

II Ítem, axí mateix és pactat e concordat entre les dites parts, que com lo dit noble don Ramon de Perellós, tinga obligat al dit noble en Gener Rabaça de Perellós, en diverses quantitats per aquell al dit noble don Ramon de Perellós, degudes per causa de

aquell debitori ab responsio, de onze milia cent trenta-tres sous quatre diners de interès, pagadors cascun any per rahó, e part del preu de la venda, en dies passats feta, per lo dit noble don Luís de Perellós al dit noble en Gener Rabaça, pus jove, de la dita vila de Gorga e valls de Seta e Travadell, per çò lo dit curador, farà cessió, donació e transportació al dit spectable vezcomte e als seus, de tots e qualsevol drets que al dit noble don Ramon, per la dita rahó, contra lo dit noble en Gener, pertanguen, axí en les dites pensions degudes, com en qualsevol interesses, penes, dans e despeses, que per rahó del dit debitori demanar puixa, e deja e dret algú li competeixca.

III Ítem, és pactat, concordat e avengut entre les dites parts, que lo dit spectable vezcomte, per subvenir a la necessitat del noble don Ramon de Perellós, promet ultra lo dessús dit, donar e pagar a aquell, quatre milia florins corrents, valents cascú onze sous moneda reals de València, en la forma emperò, manera e condició següents: çò és, que de present fermats los presents capítols, donarà e pagarà al dit noble don Ramon de Perellós tres milia e sis-cents sous de la dita moneda. E enaprés, dins dos meses primers vinents, li darà mil sous; e dins altres dos meses aprés següents, mil sous; e dins altres dos meses mil sous; en axí que dins sis meses primer vinents, ultra los dits tres milia sis cents sous, li donarà e pagarà realment e de fet, en la forma dessús dita, tres milia sous de la dita moneda; la qual quantitat en tot pendrà suma dels dits sis-cents florins, e la restant quantitat, que és tres milia quatre-cents florins, fins a compliment dels dits quatre milia florins, promet donar e pagar en aquesta forma: çò és, tota volta e quant lo dit spectable vezcomte, per virtut de la dita cessió e transportació, haja conseguit ab tot efecte e realment sia pagat e satisfet, del dit noble en Gener Rabaça de Perellós, axí per les pensions e porrata degudes, per rahó de la responsió del dit interès, o altres quantitats per aquell degudes, per causa e ocasió de la venda de les dites viles de Gorga, valls de Seta e Travadell, e *non aliis* ni en altra manera, de tanta quantitat que prenga suma de huyt milia florins, corrents valents cascú onze sous de la dita moneda.

IIIÍ Ítem, és pactat, e convengut entre les dites parts, que sí lo dit spectable vezcomte, en virtut de la cessió e transportació feta de les pensions del dit debitori, e per causa de aquell, los dits huyt milia florins no obtenia ni havia entregament, mas havia e conseguia de les dites pensions, o per causa del dit debitori, quant que quant, part o quantitat alguna, que *premitus et ante omnia* lo dit spectable vezcomte, puixa detraure e pendre los dits sis-cents florins, o la quantitat que de aquells haurà pagada al dit don Ramon o als seus, fins en aquella hora, e encara los cinch-cents florins que lo dit noble don Ramon de Perellós, se diu hauria pagat al dit noble en Gener Rabaça, ans que li

puxa moure qüestió alguna, sí lo dit vezcomte, pagarà e haurà de pagar aquells, ans que puixa ésser admès, *ab agendum* en virtut de la dita cessió, e la resta que serà més dels sis-cents florins, e los dits cinch-cents florins; se haja partir per mitat entre lo dit spectable vezcomte e lo dit curador en lo dit nom, e o lo dit noble fet major, e o los seus, e quant seu haurà e exhigirà, fins que lo dit noble don Ramon sia satisfet dels dits quatre milia florins.

V Ítem, és pactat, convengut e concordat entre les dites parts, que lo dit spectable vezcomte, posat cas, no pogués expedir les accions vers e contra lo dit noble en Gener Rabaça de Perellós, e al dit vezcomte, per lo dit curador cessionades, sens que primerament pagàs cinch-cents florins, los quals ab sentència arbitral, lo dit don Ramon, en lo dit nom de hereu se diu ésser tengut pagar, al dit noble en Gener Rabaça de Perellós; primerament e ans, que puixa moure qüestió alguna contra aquell, en proseguir los pleyts ja començats, que en tal cas lo dit vezcomte sia tengut pagar los dits cinch-cents florins de sa pecúnia pròpia, a fi que puixa exercir les sues accions, en axí que venint enaprés en la causa de les quantitats que se'n trauran, se'n puixa retenir los dits cinch-cents florins en la forma en los precedents capítols contenguda.

VI Ítem, és més avant contengut e concordat, que lo dit spectable vezcomte prosegueixca e sia tengut proseguir, lo pleyt e qüestió contra lo dit noble en Gener Rabaça, e pagar totes les despeses que li convendrà fer e soportar en lo dit pleyt, e per exhegir les quantitats degudes en axí que de aquelles lo dit noble don Ramon de Perellós, no haja de pagar quantitat alguna, ne per aquelles dites despeses, lo dit vezcomte se puixa retenir la quantitat o part de aquella pertanyent al dit noble don Ramon, del que se haurà de les dites pensions e quantitats, per lo dit en Gener Rabaça degudes.

VII Ítem, que sí serà cas que ultra les dites despeses fahedores en los dits pleyts, e qüestions, e los dits cinch-cents florins qui's dien deure pagar *ante ingresum littis*, e al·legàs lo dit spectable vezcomte, hagués de pagar altres quantitats qualsevol, que fosen, al dit en Gener Rabaça de Perellós, que a aquell noble en Gener Rabaça fosen per qualsevol via, causa o manera degudes; axí per lo dit noble don Luís de Perellós, com per lo dit don Ramon de Perellós, en qualsevol nom degudes, per los quals deutes fos donat impediment o empaig al dit spectable vezcomte, en exhigir en tot o en part, les quantitats al dit noble don Ramon, en los dits noms degudes; que en tal cas tot o aquella part que lo dit vezcomte pagarà o haurà pendre en compte del que serà degut, o li fos aposada compensació, o alies se ha a deduhir e levar de les quantitats per lo dit noble en

Gener Rabaça de Perellós degudes; que en tal cas la dita quantitat, tanta quanta serà, se haja axí mateix a deduir del que se haurà, del dit en Perellós, axí com dessús és dit, dels dits cinch-cents florins, e sis-cents florins, en lo quart precedent capítol.

VIII Ítem, és pactat, convengut e concordat, que sí er deutes *aut aliis* per causa dels dits nobles don Luís e don Ramon, e o predecessors de aquells, o per qualsevol crèdits que lo dit en Gener Rabaça, en qualsevol noms, pretengués haver priors et postiors, en axí que per aquells o qualsevol de aquells, les accions pertanyents al dit noble don Ramon, fosen totalment elises e sens efecte; e que per aquelles, obstant les dites coses *et aliis* en tot, o en part, no-s pogués haver victòria e sentència contra lo dit en Gener Rabaça de Perellós, e real execució de aquella, ans se sdevenués, que per les dites rahons lo dit spectable vezcomte perdés la sentència e sentències, e no obtingués en la dita causa, o causes; en tal cas lo dit noble don Ramon de Perellós, e o lo curador de aquell en lo dit nom, sia tengut e obligat en retre, tornar e restituir al dit spectable vezcomte, e als seus, los dits sis-cents florins, o la part de aquells que fins en aquella hora se mostra haver pagats. E axí mateix, los cinch-cents florins sí aquells *ante ingressum littis* li convendrà pagar, e haurà pagats, o tant quant de aquells haurà pagats, emperò les despeses que per prosecució de la dita causa seran stades fetes; que aquelles vagen per fetes, e no puxen per lo dit spectable vezcomte, ésser demanades en del dit noble don Ramon, exhegides; e promet lo dit curador, en lo dit nom, en lo dit cas, restituir e tornar les dites quantitats, tota hora e quant, request no serà, obligant-hi los béns de la dita cura largament, e fer-ne carta executòria ab submissió de for, e variació de juhí, largament ab aquelles penes, obligacions, juraments, clàusula de hostatges.

VIII Ítem, és pactat e concordat e avengut entre les dites parts, que tota volta e quant, fos plasent al dit spectable vezcomte de desestir a la present concòrdia, pactes e convinences; que sia en facultat sua restituir les accions ab lo dret de instància en aquell punt que serà la dita causa, e causes, al dit curador en lo dit nom, o al dit don Ramon, fet major, o als seus, e que lo dit curador, noble e successor e successors de aquell, sien tenguts en tal cas, tornar e restituir al dit spectable vezcomte los dits sis-cents florins, o la part que de aquells haurà pagada, e los cinch-cents florins, sí pagats los haurà, e fer ara per lavors, en lo dit cas obligació e obligacions, segons que en lo precedent capítol és largament contengut, e especificat. Emperò, que lo dit vezcomte sia tengut e obligat, tant quant, tindrà les dites accions, en fer instància e diligència en la prosecució de la dita causa, o causes, en axí que per la mora, o iriga o negligència del dit spectable vezcomte, no fos fet prejuhí als dits drets e accions, emperò restituhint en qualsevol

temps los dit spectable vezcomte les dites accions al dit noble don Ramon, e als seus, no's puixa per aquell dit noble don Ramon, ni per los seus, fer contrast algú o impediment, en tornar les dites quantitats, e cobrar les dites accions, en al·legar que lo dit spectable vezcomte, sia negligent en proseguir aquelles, com lo dit curador en lo dit nom, confiant de la virtut e spectabilitat del dit vezcomte, te ferma speranza e rectitut, que per ell hi serà feta tota diligència. E axí mateix, sí en lo temps que lo dit spectable vezcomte li plaurà restituir les dites accions hagudes, rebudes quantitats algunes per causa de la dita cessió del dit en Gener Rabaça, o dels seus; que en tal cas, restituint les dites accions, hagués rebudes quantitats algunes per causa de la dita cessió, del dit en Gener Rabaça o dels seus; que en tal cas restituhint les dites accions al dit noble don Ramon, sia tengut restituir tot çò e quant, en virtut de aquelles, haurà hagut e rebut al dit noble don Ramon, e o pendre en compte en paga e porrata dels dits sis cents florins, e cinch-cents florins, o de tant quant de aquells haurà pagat. E sí lo dit spectable vezcomte, volent proseguir la dita causa o causes contra lo dit noble en Gener Rabaça de Perellós, no obtenia victòria, o sentència contra aquell, per les causes e rahons en lo dit huyten e precedent capítol contengudes, e lo dit spectable vezcomte, per la facultat en lo present capítol a ell permesa, restituhia les dites accions al dit curador, e o al dit noble don Ramon e als seus; e lo dit curador en lo dit nom, o lo dit noble don Ramon, no tornava o restituïa al dit spectable vezcomte les dites quantitats segons és dit; en tal cas, lo dit noble don Ramon, sia tengut tenir hostatges, e per sò, encontinent que per lo dit spectable vezcomte e los seus, request en serà en la present ciutat de València, en aquell loch o lochs on lo dit spectable vezcomte, e los seus, volran e elegiran, fins e no a tant les dites quantitats al dit spectable vezcomte, pagades seran per lo curador, en lo dit nom, o per lo dit noble; la qual obligació de totes les quals coses, en los dits huyten e noven capítols contengudes, sia feta carta de obligació, per lo dit curador en nom e per lo dit pupil, executòria ab submissió e renunciació de for, e variació de juhí, ab clàusula de hostatges e presó, e de no posar rahons, e altres clàusules largament ordenades, segons lo stil del dit notari rebedor dels presents capítols, a tota utilitat del dit spectable vezcomte, e dels seus, obligant en totes les dites coses, la persona del dit noble don Ramon, menor.

X Ítem, és pactat, convengut e concordat, que sí lo dit spectable vezcomte per rahó de la present cessió, e donació e drets, a aquell cessionats, feya algun pacte, avinència, concòrdia o transacció ab lo dit noble en Gener Rabaça de Perellós, en axí que aquell, en tot o en part, les accions e drets a aquell cessionades fosen elipses e

extinctes, o fetes inútils; en tal cas, lo dit spectable vezcomte sia tengut donar e pagar al dit noble don Ramon, quatre milia florins corrents, dels quals, emperò puixa deduir los dits cinch-cents florins, si aquells haurà pagats, e los dits sis-cents florins, o tant quant de aquells en hagués pagats.

XI Ítem, és pactat, convengut e concordat entre les dites parts, que lo dit spectable vezcomte, prometrà, axí com ab los presents capítols, promet, que tot çò e quant, serà tengut e obligat per virtut dels presents capítols, donar e pagar al dit noble don Ramon de Perellós, dar e pagar en sos terminis de pla en pla (en blanc) liberament e sens empaig e contradicció alguna, fermant-li de açò carta pública executòria, ab submissió et renunciació de propri for, e obligació de béns, largament ordenadora, a tota utilitat del dit noble don Ramon, renunciant encara a qualsevol guiatge, largament.

XII Ítem, sí convendrà e necessari serà haver actes alguns del regne de Sicília, que sien necessaris per a prosecució de la dita causa, o causes, que en tal cas lo dit curador en lo dit nom, sia tengut de haver aquells del dit regne de Sicília, a despeses del dit noble don Ramon, e liurar aquells al dit spectable vezcomte.

XIII Ítem, és encara convengut e concordat, que lo noble don Ramon, advenint a edat legítima, e essent fet major de vint anys, loarà e provarà los presents capítols, e de nou fermarà aquells, e cascú de aquells, segons que en cascú dels dits capítols és contengut, de la primera línia fins a la darrera inclusivament. E ara de present ab jurament, promet loar e aprovar aquells, fet major segons dit és.

XIII Ítem, és pactat, convengut e fermat entre les dites parts, que sí lo dit spectable vezcomte, liurant a aquell lo dit curador o lo dit noble don Ramon de Perellós, lo testament del noble don Luís de Perellós, e altres actes del regne de Sicília, que mester haurà per a poder proseguir la dita causa o causes, contra lo dit noble don Gener Rabaça de Perellós, no proseguirà o no volrà proseguir, la qual dita causa, o causes, com se pertany; en tal cas lo dit curador, o lo dit noble don Ramon de Perellós, pagant primerament al dit spectable vezcomte totes aquelles quantitats que fins aquella jornada, per la dita rahó, pagades haurà, exceptades les despeses que en la dita causa, o causes, lo dit spectable vezcomte, fetes haurà, com aquelles vinguen, e enconbeixquen a càrrech del dit spectable vezcomte, e no en altra manera, *nec aliis*, tinga facultat lo dit curador, o lo dit noble, de requerir al dit spectable vezcomte, que li restituhisca tots sos drets e accions que tenia, ans de haver fet e fermat los dits capítols, e lo dit spectable vezcomte, sia tengut e obligat de restituir e tornar los dits drets e accions al dit noble don Ramon, o als seus, de fet que pagat serà ab aquelles clàusules e cauteles, que en tals contractes són

mester, sens emperò evicció, sinó per fets propis del dit spectable vezcomte, e no en altra manera.

XV E darrerament, cascuna de les dites parts promet fermar los dits capítols, e cascú de aquells, sots pena de dos milia florins etc. *Ratto pacto* etc. Los quals capítols axí en principal com en la pena sien executoris, ab sumissió e renunciació de for etc. Renunciant etc.

Quibusquidem capitulis lectis et publicatis, incontinenti dicti magnificus Johannes Franciscus Bosca, dicto nomine, parte ex una, et spectabilis Sanctius Roiz de Lihori, vicecomes de Gallano, parte ex altera, promisserunt ad invicem et vicisim, et iurarunt per dominum Deum etc. predictam capitula et quolibet eorum, et omnia et singula in eis apposita et contenta, a prima eius linea usque ad ultima inclusive, rata etc. semper habere etc. sub pena duorum mille solidorum currentium, valentam uniusque florenius undecim solidos monete regalium Valencie, etc. per partem inobedientem parti parenti et obedienti applicandorum etc. pro pena et nomine pene. Et comissa etc. Nichilominus etc. ulterius convenerunt et promiserunt sibi ipsis invicem et vicisim, pacto speciali etc. in posse notarii infrascripti etc. quod quo ad solutionem etc. fiat executoria cum submissione et renuntiatione proprii fori etc. et cum clausula et pacto variationis iudici loci et presonarum etc. et cum clausula iurata de non ponendis rationibus nec allegando guidaticum etc. sub pena duorum mille florenorum dicte monete etc. que pena etc. rato pacto etc. et cum renuntiatione cuicumque appellationi iuste et frivole et iuri appellandi ex pacto etc. Et pro predictis etc. obligarunt etc. videlizet dictus Johannes Franciscus Bosca, omnia bona dite cure et dictus Sanctius Roiz de Lihori, omnia bona sua. Renuntiantes etc. Volentes et requirentes de predictis capitulis et eorum firma per me dictum notarium receptorem, fieri duo publica instrumenta unicuique parti tradendum, ad habendum memoria rei geste in futurum.

Actum Valencie etc.

Testes, venerabili Dionisus Catala, et Arcisius Apothecarii, cives Valencie.

Postmodum, vero die veneris intitulata nona aprilis, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o septuagesimo primo, in loco de Ribarroga de voluntate spectabilis Santcii Roiz de Lihori, vicecomitis de Gallano, aserentis se fore contentum de quantitibus per eum nobili Raymundo de Perelinionibus, lustractis virtute dictorum capitulorum, et se fore concordem cum dicto nobili de predictorum capitulis cancellandis, preincerta capitula et unuquodque illorum fuerunt, per me Ludovicum Collar, notario receptorem eorundem cancellata, lineata et anullata, a prima eorum linea usque ad ultima

inclusive, et per nullis cancellatis et infectis fuerunt, penitus habita clausula que per dicto spectabili nec suis, prodesse nec nocere, nec dicto Raymundo de Perilionibus, obesse seu nocere valeat, ullo presentibus ad hec, pro testes venerabili Joanne de Camanyes, domicello, et Joanne Martine, habitatoris.

Preterea, vero die mercuri intitulata quinta madii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o septuagesimo primo, in civitate Valencie de voluntate dicti Raymundi de Perilionibus, maioris viginti annorum, astrentis se fore concordem cum spectabili domino Sanctio Roiç de Lihori, vicecomite de Gallano, que iam preincerta capitula cancellavi, et de dictis capitulis cancellandis prenarrata capitula et unuquodque iposurm fuerunt, per me Ludovicum Collar, notarium receptorem eorumdem cancellata, lineata et anullata, a prima eorum linea usque ad ultima inclusive, et pro nullis cancellatis ita infectis fuerunt penitus habita clausula, que dicto nobili Raymundo de Perilionibus, nec suis prodesse nec nocere, nec dicto spectabili vicecomiti de Gallano nec suis, obesse nec prodesse valeat, ullomodo presentibus ad hec, pro testibus Dalmacio de Leon, et Gregorio Ramon, scutiferi, habitantis regni Sicilie.

1471, abril, 19. Riba-roja.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, senyor de Betxí, Riba-roja i de les valls de Seta i Travadell, ven a Ramon de Perellós, senyor de la baronia de Motta Sant'Anastasia situada en el renge de Sicília, tots el drets que té en contra de Gener Rabassa de Perellós, i les pensions que aquell li deu, pels 11.133 sous 4 diners d'interessos, deguts pel preu de la venda de la vila de Gorga i les valls de Seta i Travadell per part de Lluís de Perellós, pare de Ramon de Perellós, i germà del dit Gener Rabassa de Perellós, pel preu de 4.000 florins. Àpoca dels 4.000 florins. 9.999 sous 4 diners sobre les rendes de la senyoria de Gallano i la resta del preu de la quantitat deguda del bescanvi de les valls de Seta i Travadell.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 1, años 1467-1471, Protocol, Notari Lluís Collar, any 1471, f. s/n

Die veneris XVIII^a aprilis anno a nativitate Domini M^o CCC^o LXXI°

Sancius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, dominus locorum de Bechi et de Ribarroga ac vallum de Seta et Travadell et ville de Gorga, in regno Valencie. Attendentes et considerantes, quedam capitula fore et esse facta et firmata, inter nos, parte ex una, et magnificum Johannem Franciscum Boscha, civem Barchinone, tunch vero habitorem Valencie, curatorem per tunch magnificum iustitiam civitatis Valencie in civilibus, catum et assignatum persone et bonis vestri nobilis viri domini Raymundi de Perilionibus, domini baronie de la Nota, in regno Sicilie, parte altera, receptaque per notarii infrascripti, vicesima tertia novembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o sexagesimo nono, inter quequidem capitula fuit et est, quodam capitulum nonum in numero, in et cum quo nos Sancius Roiç de Lihori, retinimus et retinemus facultatem que quocumque placuerit, et nobis licitum fuerit desistere dictis capitulis, et unoquoque iposorum possimus et valeamus restituere, et transportare dicto magnifico curatori vestro, et seu vobis dicto nobili Raymundo de Perilionibus, omnia iura et actiones, per dictum vestrum curatorem nobis debitam, cessa et transportata, venditas cessas et transportatas, cum iure instancie exceptionis, incepte in punto in quo fuerit restitutis, per vos nobis, sexcentis florinis, precio quorum michi fuerunt vendita et transportata et seu, partem que per nos vobis fuerit soluta, ut in dicto capitulo ad quod nos referimus, hec extentius sunt contenta. Ideo exequendo et ad suum debitum finem perducendo

facultate, nobis virtute capituli concessum, non vi vel metu compulsi etc. Et ex certa scientia confitentes nos a vobis fare contentum de pretio inferius contento thenore huius publici instrumenti etc. Desesimus, renuntiamus, cancellamus, lineamus et annullamus, dicta capitula per nos et vos facta et firmata, et unumque eorum a prima eius linea usque ad ultimam inclusive, et pro cancellatis et nullis cum presenti habemus et haberi volumus, ac penitus preinsertis, vendimus, restituimus, cedimus, transferimus et transportamus, et ex causa habemus, venditionis, cessionis et se verius restitutionis concedimus etc. vobis eidem nobili Raymundo de Perilionibus, absentis notario infrascripto etc. et vestris, omnia iura omnesque vices etc. que per vestrum tunch curatorem, cum publico instrumento dicta die XXIII^a novembris, anni predicti M^o CCCC^o sexagesimi noni, in posse notarii infrascripti, nobis fuerunt vendita, cessa et transportata, et nobis competunt etc. adversus seu contra nobile Januarium Rabaça de Perellos, ut filium et heredem nobilis Januarii Rabaça de Perellos, quondam, militis eius patris, ratione regiminis et administrationis ville de Gorga et vallium de Seta et Travadell, fructum, redditum et emolumentorum eorundem, que ditus nobilis Januarius Rabaça, pater ut procurator et curator nobilis, quondam, Ludovici de Perilionibus, patris vestri, rexit et gubernavit, et cuius ratione eidem nobili Raymundo de Perilionibus, in certis pecuniarum quantitibus, ut dicit obligatus. Item, vendimus, restituimus, cedimus, mandamus, transferimus et transportamus, et ex causa huiusmodi venditionis restitutionis et cessionis, concedimus etc. vobis dicto nobili Raymundo de Perilionibus, absentis, notario infrascripto, legitime stipulati ut supra, et vestris, omnia iura omnesque vices etc. que nobis competunt etc. adversus seu contra dictum nobile Januarium Rabaça de Perellos, ratione et occasione, certarum pensionum per dictum nobilem Januarium vobis eidem nobili Raymundo de Perellos, debitarum, et nobis cessarum ex illis undecim milibus centum triginta tribus solidis quatuor denariis, de interesse de certis annis debitis ratione, partis preti venditionis dictarum ville de Gorga et Vallum de Seta et Travadell, dudum per dictum nobile Ludovicum de Perilionibus, patrem vestrum, eidem Januarius Rabaça, facte. Et etiam ratione cuiusque interesse, penarum dapnorum et expensarum, ratione et causa, dicti debitorii cum responsione interesse recepti per discretum Paulum Rossell, notarii (en blanc) die (en blanc) anno a nativitate Domini M^o CCCC^o (en blanc), et contra quascumque personas, et res ratione et occasione ipsorum. Quibus iuribus vicibus etc. Ad retinendum dandum etc. Exceptis clericis etc. Nisi dicti clerici etc. Hanc autem venditione restitutione iurium et actionum cessionem et transportationem, facimus vobis

dicto nobili Raymundo de Pirilionibus, absentia, notario etc. et vestris cum dicto iure instantie executionis predictarum, incepte in punto in quo est, pretio quatuor milium florenorum currentium, valens quilibet florenus undecim solidos monete regalium Valencie, cum pro totidem fuerunt nobis transportati. Quos omnes etc. et quia etc. Ranuntiantes scienter etc. Et benificio etiam minoris pretii etc. Damus et restituimus vobis et vestris donatione pura propria etc. In ingentes etc. In supra convenimus et promittimus defendere etc. Protestamur tamen que non teneamur nec teneri volumus, vobis nec vestris de firma et legali evictione, predictorum nec ad pretii restitutionum, nec alia nisi pro factis negotiis et contractibus nostris propriis, tantum et non alium. Et pro hiis obligamus etc.

Actum in loco de Ribarroga etc.

Testes, venerabili Johannes Camanyes, domicellus, habitator Valencie, et Johannes de Marches, habitator.

Predictis die et anno

Fiat apoqua de dictis quatuor mille florenis, instrumento que dictus nobilis Raymundus de Perellos, dedit et solvit, dicto spectabili Sanctio Roiç de Lihori, per manus novilis viri domini Johannis Roiç de Lihori, militis, eius filii, novem mille nougentos nonaginta novem solidos quatuor denarios dicte monete, insolitum rat[ion]is presenti castris et loci de Gallano, siti in regno Sicilie, per dictum nobilem Raymundum de Perellos, eidem nobili Johanni Roiç de Lihori, venditi. Et restantes, triginta quatuor mille solidos quatuor denarios, ad complementum predictorum quatuor mille florenorum, dictus nobilis Raymundus de Perellos, penes se retinuit insolutum consilis, pecunie quantitati quam dictus spectabilis vicecomes eidem debebat, et restabant ad solvendum, ex dictis quatuor mille florenis, pretio quorum dictus nobilis Raymundus de Perellos, eidem spectabili vicecomiti, de dictis actionibus fuit facta cessio, et venditio in quibusquidem, novem mille nougentis nonaginta novem solidis quatuor denariis, debent comprehendi omnes illi, quingenti floreni, quos dictus nobilis debebat heredibus, Martini Roiç, quondam mercatoris, ratione cuiusdam cambii per dictum nobile, ab eis recepti, et per dictum spectabilem vicecomitem, per dicto nobili, soluti unacum recambio interesse et missionibus eiusdem, etc.

Testes, predicti.

1472, maig, 30. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, senyor dels llocs de Riba-roja, Betxí i de les Valls de Seta i Travadell, dona *inter vivos* a Joan Roís de Liori cavaller i habitant de València, la baronia de Riba-roja amb totes els drets, rendes, emoluments i esdeveniments i amb tota la jurisdicció.

SNAHN, Osuna, Caja 1354,, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n

Die sabati XXX madii, anno a nativitate Domini M° CCCC° LXXII°

In Dei nomine et eius divina gratia amen. Cunctis pateat evidenter quod die sabati intitulata tricesima madii, anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, in domo nobilis Johannis Roiç de Lihori, militis habitatoris Valencie, quam faciet in civitate Valencie, personaliter constitui, multum spectabilis dominus Sancius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, dominus locorum de Ribarroga et de Bechi ac vallum de Seta et Travadell, in regno Valencie, ex una parte, et dictus nobilis Johannes Roiç de Lihori, miles, eius filius, habitator dicte civitatis, parte ex altera, vocato me Ludovicus Collar, auctoritate regia notario publico Valencie, ac per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, fecerunt concordarunt, ordinarunt, firmarunt et per me dictum Ludovicum Collar, notarium, verbo ad verbum legi et publicari, fecerunt, requisierunt et mandarunt, in ipsarum pactum inter ipsas partes contenta, pactata et concordata, thenoris sequentis:

Capítols fets e fermats entre lo spectable don Sancho Roiç de Lihori, vescomte de Gallano, e lo noble don Johan Roiç de Lihori, cavaller, fill de aquell, de e per causa de la donació per lo dit spectable vezcomte al dit noble don Johan, fahedora del loch de Ribarroga. Los quals són del thenor següent:

[I] Primo, lo dit spectable vezcomte promet fer donació al dit noble don Johan Roiç de Lihori, fill de aquell, del loch de Ribarroga, ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baxa, mer e mixte imperi, homens e fembres, drets e rendes, e emoluments e sdeveniments, e qualsevol regalies a senyor pertanyents, ab onze milia nou-cents setanta sis sous sis diners censals de càrrechs. E cascun any lo dit spectable vezcomte pagarà e serà tengut pagar a diversos crehedors, los quals càrrechs són los següents: Primo, ab càrrech de aquell mil sous censals rendals e annuals, los quals se

fan cascun any a la noble na Beatriu Boyl Castellet de Centelles, muller del noble mossèn Pere Centelles, quondam, cavaller. Ítem, ab càrrech de aquells mil cinch-cents quaranta set sous deu diners censals- pagadors cascun any al noble mossèn Johan del Milà, cavaller- en los mesos de març e setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells sis-cents vint-e-cinch sous censals- pagadors cascun any a la honorable na Isabel Ros, muller honorable en (en blanc) Ros, ciutadà de la dita ciutat, en los mesos de març i setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells sis-cents vint-e-cinch sous censals, cascun any pagadors a la noble dona Elionor d'Íxer, muller del noble don Johan d'Íxer, cavaller, en los mesos de maig i novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells quatre-cents sous censals, cascun any pagadors al honorable Pere Çaposa, ciutadà de la dita ciutat, en los mesos de febrer e agost migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, cascun any pagadors al honorable en Gil Roiç, mercader, habitador de la dita ciutat, en los mesos de maig i novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents quaranta-tres sous quatre diners censals, cascun any pagadors noble mossèn Carròs de Vilaragut, cavaller menor de dies, habitador de la dita ciutat, en los mesos de març i setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells tres-cents setanta-cinch sous censals, cascun any pagadors al magnífich mossèn Gispert Valeriola, cavaller, en los mesos de març i setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents trenta-tres sous quatre diners censals, cascun any pagadors al honorable en Jordi Johan, ciutadà de la dita ciutat, en los mesos de febrer e agost migerament. Ítem, ab càrrech de aquells mil sous censals, pagadors cascun any al noble mossèn Ramon Vives Boyl, cavaller, habitador de la dita ciutat, en los mesos de maig e novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells huyt-cents dotze sous sis diners, cascun any a la honorable na Cetrilla, muller del magnífich mossèn Johan de Flors, cavaller, en los mesos de maig e novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells mil sous deu diners censals, pagadors cascun any al magnífich mossèn Pere Ramon de Monsoriu, cavaller habitador de la dita ciutat, en los mesos de juny e dehembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells huyt-cents sous censals, cascun any pagadors al magnífich mossèn Luís de Vich, cavaller habitador de la dita ciutat, qui solien esser del magnífich mossèn Johan de Vallterra, cavaller, en los mesos de juny e dehembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells tres-cents vint-e-cinch sous censals, cascun any pagadors al honorable en Johan Ros, clergue, com a beneficiat del benefici instituït en la vila de Morella, en lo mes de juny. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, cascun any pagadors a la honorable na Damiata, muller del honorable Francesc de

Monboy, donzell, en los mesos de juny e de hembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, pagadors cascun any al magnífich en Andreu Aguiló, donzell habitador de la vila de Morvedre, qui solien ésser de la honorable na Celestina Ballester, muller del honorable en Lorenç Ballester, quòndam, ciutadà de la dita ciutat, en los mesos de febrer e agost, migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, pagadors cascun any al magnífich en Francesc Aguiló, donzell habitador de la dita ciutat de València, en los mesos de març e setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, cascun any pagadors a la magnífica na Elionor Vallterra, muller del magnífich mossèn Guillem de Vallterra, quòndam, cavaller, pagadors en los mesos de jener e juliol migerament, lo qual censal se deu luir, e quitar a mossèn Johanet de Castellví, com sobre carta de censal sua fos carregat per obs del dit don Johan, e lo dit spectable vezcomte, per lo dit don Johan, se fos obligat al dit mossèn Johanet de Castellví, en luir e quitar aquell. Jatsia los dits dos censals, çò és d'en Francesc d'Aguiló e na Elionor de Vallterra, no sien specialment carregats sobre Ribarroga, emperò havia feta obligació lo dit spectable vezcomte, pagar les pensions e luir e quitar aquells per lo dit (...) e ara \primer, lo dit don Johan a son càrrech pagador, per ell/ sobre Ribarroga, per venir a complir (...) als cinch milia nou-cents setanta-sis sous set diners censals, ab los quals càrrechs se farà la donació de Ribarroga, e axí que lo dit don Johan, per la obligació feta als dits magnífichs en Francesc d'Aguiló, mossèn Johan de Castellví, per lo dit spectable vezcomte, lo promet servir indempne en sempre ab tots los altres càrrechs dessus specificats, axí pròpriament, com si fossen specialment carregats sobre lo dit loch de Ribarroga. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a my Juan Roys de Liori.

II Ítem, és concordat, que atenent que al spectable vezcomte són degudes en lo dit loch de Ribarroga diverses quantitats, axí com per venda de blats per a la aljama, e de diverses composicions de moros, e altres deutes particulars que són en suma de deu milia DCCLVIII sous IIII diners, lo dit don Johan, se obliga a pendre a son càrrech los dits deutes, e pagar la quantitat al dit spectable vezcomte per tot l'any present, Mil CCCC setanta-dos, e de aquella dita quantitat, fer e fermar-li carta de deute, largament ordenadora a tota utilitat del spectable vezcomte. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

III Ítem, és concordat, que atenent lo spectable vezcomte ha sostret al dit noble don Johan, sis milia sous moneda reials de València, en comptants pagadors al Nadal primer vinent, e de açò li'n ha de fermar carta de devitori, lo dit don Johan, en

aquesta forma, e de aquells sis milia sous, sia tengut lo dit don Johan, luir e quitar hun censal, lo qual se fa al magnífich mossèn Miquel Çaburgada, de cent huitanta-set sous sis diners, e lo deu pagar lo dit don Johan, la pensió de aquell e la (...) quantitat fins a compliment dels dits sis milia sous, lo dit noble don Johan, haga de pagar al dit spectable vezcomte, al dit temps en lo dit capítol specificat. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a my Juan Roys de Liori.

III Ítem, és pactat e concordat, que lo spectable vezcomte sia tengut pagar tots los desús dits censals ab càrrech dels quals fa la dita donació e penssons, e prorrata de aquell degudes, fins per tot l'any M^o CCCC setanta-hu inclusive, les quals prorrata degudes de l'any M CCCC setanta-hu, lo dit spectable vezcomte haga donar e pagar al dit noble don Johan, en los dies e mesos e temps de pagar les penssons, de les quals seran degudes les dites prorrata que han de pagar per lo dit spectable vezcomte; per ço, que lo dit noble don Johan, pague les penssons que cauran en l'any M CCCC setanta-dos, als crehedors e d'aquí avant, vinga a càrrec del dit noble don Johan pagar les dites penssons dels sobre dits crehedors. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

V Ítem, és pactat e convengut, que del any M CCCC setanta-dos en avant, lo dit noble don Johan, haga e reba tots los fruyts, rendes e emoluments, e sdeveniments e qualsevol altres regalies a senyor pertanyents en lo dit loch de Ribarroga, e que de aquí avant, sia tengut lo dit noble don Johan, pagar les penssons e prorrata dels censals, e càrrechs desús designats e specificats, e sia feta i sia tengut fer, e de present fa carta, de indempnitat e larga, e bastant a tota utilitat e seguretat dels dits spectable vezcomte ordenadora, ab la qual prometa e de present promet, servir indempne al dit spectable vezcomte, e a la spectable dona Beatriu de Mur, vezcomtesa, mare sua, a les universitat e aljama del dit loch e singulars de aquelles, e a cascun de aquells, e los béns d'ells, e de cascú d'ells, dels dits censals e càrrechs desús specificats, no obstant ni haga dos; çò és, de mossèn Johanot de Castellví, e d'en Francesc Aguiló, los quals no són carregats specialment sobre Ribarroga, ans lo dit spectable vezcomte, se·s obligat a pagar aquells, per lo dit noble don Johan, ab totes aquelles clàusules, obligacions, renunciacions, substitucions e cauteles, en semblants actes, segons lo stil del notari e rebedor dels presents capítols, *et alii* posar acostumades. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a my Juan Roys de Liori.

VI Ítem, lo dit Johan confessarà e reconexerà, e de present confesa e regoneix, que aquells tres milia sous censals, qu'es són carregats per lo dit spectable

vezcomte, vezcomtesa, lo dit noble don Johan, e les universitat e aljama de Ribarroga, a diversos crehedors per preu de quaranta-cinch milia sous; çò és, aquells mil cent trenta-tres sous quatre diners censals, los quals cascun any se paguen al noble mossèn Johan de Milà, cavaller, en los mesos de maig e novembre migerament, qui·s poden quitar per preu de deset milia sous. Ítem, aquells mil sous censal qui fan cascun any al honorable mossèn Pere Sesé, present, en los mesos de Febrer e agost migerament, per preu de quinze milia sous. Ítem, aquells tres-cents trenta-tres sous quatre diners, qui·s fan cascun any a la magnífica na Ysabel, muller del magnífich mossèn Miquel Johan de Cervató, cavaller, pagadors en febrer e agost migerament, qui·s podem quitar per preu de cinch milia sous. Ítem, aquells cinch-cents trenta-tres sous quatre diners censals, qui·s fan cascun any a la honorable na Petronilla, muller del honorable mestre Francesch Borrell, mestre en medecina, pagadors cascun any en febrer e agost migerament, per preu de huyt milia sous; són per obs de pagar part de la dot de la noble dona Francina Centelles, quòndam, muller de aquell, a la noble dona Beatriu Buyl Castellet de Centelles, e que són stats carregats per obs del dit noble don Johan, per pagar part de la dita dot. E per çò, prometa, e de present promet, lo dit noble don Johan, pagar cascun any les dites pensions dels dits tres milia sous censals. E promet encara, lo dit noble don Johan, que dins un any, luyrà e quitarà los dits tres milia sous censals, e que no usará e exercirà la jurisdicció civil e criminal de Ribarroga, encara que la possessió e sacrament e homenatges de aquells li sien liurats, e encara que ab lo comte de la dita donació del dit loch, fahedora, lo dit spectable vezcomte li transporte lo dit loch ab tota la jurisdicció civil e criminal, alta e baxa, mer e mixte imperi de aquella; fins e tro a tenir los dits tres milia sous censals, sien luyts e quitats; ans vol prometa e promet, ab lo present capítol, per special pacte, que fins a tornar los dits tres milia sous censals, sien luits e quitats ab tot efecte, lo dit spectable vezcomte tinga, regesca e exerceisca la dita jurisdicció, axí pròpria (...) com de present te, regeix e exerceix aquella, no obstant los presents capítols e cosa alguna en aquells contenguda e contenguts; emperò, totes les rendes, sdeveniments e emoluments a senyor pertanyents al dit noble don Johan, siguen e forma dels presents capítols e de la donació a aquell feta, a fi que de aquelles dites rendes pague tots los desús dits càrrechs. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

VII Ítem, és concordat entre les dites parts, que lo noble don Johan sia tengut e obligat luir e quitar dels càrrechs del dit loch de Ribarroga, de la dot que ell rebrà de qualsevol matrimoni per ell fahedor, tants censals, la propietat dels quals prenga suma

de deu milia florins, dins hun any après, que lo dit matrimoni serà consumat per copula carnal, entre los quals censals per lo dit noble don Johan quitadors, se haga a quitar primerament los cinc-cents sous censals del magnífich en Francesch Aguiló. Ítem, los cinch-cents sous censals del magnífich mossèn Joanot de Castellví. Car fos los tres milia sous censals ara novament carregats, e en lo prop dit e sisén capítol scrits e specificats per lo dit noble don Johan; e sí no ho farà, que en tal cars, la dita donació del dit loch de Ribarroga sia nul·la, e innalita, axí com sí feta no fos, en axí que de pròpia auctoritat lo dit spectable vezcomte, puixa pendre lo dit loch, rendes e emoluments de aquell, e la possessió de aquell, sens intervenció ni misteri algú de jutge, axí com a cosa sua pròpia e de seu domini, senyoria e possessió, o ab intervenció de jutge o jutges a elecció del dit spectable vezcomte. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a my Juan Roys de Liori.

VIII Ítem, és concordat entre les dites parts, sí altres dels crehedors censalistes desús dits feren e exiguren per cascuna de les penssons dels desús dits censals contra lo dit spectable vezcomte, e aquelles les havia de pagar lo dit spectable vezcomte, e si aquelles dites pensió e penssons lo dit noble don Johan, no puixa pagar al dit spectable vezcomte, sens contradicció alguna en juhí e ab scriptures, que en tal cars, lo dit spectable vezcomte puixa executar Ribarroga, e vassalls de aquell, e per sa pròpia auctoritat pendre lo dit loch, e aquell retenir fins sia pagat de totes aquelles penssons, que als dits crehedors censalistes pagar haurà, dites messions e interesses fets e sostenguts per la dita rahó. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

VIII Ítem, és pactat e convengut entre les dites parts, que lo dit noble don Johan com se farà axí com ab lo present capítol confessa, que és content e satisfet del dit spectable vezcomte, de totes les actes, penssons, fruits, per tot l'any M CCCC setanta-hu, a ell degudes, de aquells onze milia sous de la dita moneda, anuals de renda, los qual lo dit spectable vezcomte li havia a donar e li donaria cascun any, en contemplació del matrimoni civil fahedor entre lo dit noble don Johan de una part, e la noble dona Francina de Centelles, filla del noble mossèn Pere Centelles, quòndam, cavaller, de la part altra, segons consta de a la dita donació ab carta rebuda per lo discret en Johan Capdevila, notari, a XXVI de juliol anno M CCCC LXVI, la qual dita donació, atès que lo dit spectable vezcomte fera donació del dit loch de Ribarroga al dit noble don Johan, en paga compensació e satisfacció dels dits onze milia sous anuals desús dits; lo dit noble sia tengut en la acceptació de la dita donació del dit loch, cancel·lar e haver per cancel·lació la sobredita donació dels dits onze milia sous, de manera a ell feta, en axí

que al dit noble don Johan no puixa aprofitar, ni al dit spectable vezcomte nonre en alguna manera. E encara fermar-li a pagar com aquell dit noble don Johan és satisfet e pagat de totes les ànnues penssions dels sobredits onze milia sous fins per tot lo sobredit any Mil quatre-cents setanta hu. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

X És concordat entre les dites parts, que lo dit noble don Johan de Gallano, sia tengut fer axí com ab lo present capítol fa, carta de indepenitat en loch del spectable vezcomte, a la universitat e aljama del loch de Ribarroga, en aquells censals que la dita universitat e aljama ha carregat, per obs de Atea, alamí moro del dit loch. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

E prometen les dites parts e cascuna de aquelles tenir e comptar los dits capítols e les coses en aquelles contengudes sots pena de Mil florins moneda reals de València. E los dits capítols e cascun de aquells, sien esser ab substitució e renunciació de for e largament ordenadora, segons lo scrit del notari screbedor de aquella. Plau a mi vescomte de Gallano / Plau a mi Juan Roys de Liori.

Quibusquidem capitulis lectis et publicatis in nomen dicti spectabilis dominus Sancius Roiç de Lihori, ex una, et nobilis Johannes Roiç de Lihori, miles, eius filius, partibus ex altera, promiserunt et fide bona convenerunt et expresse, pascisti fuerunt una pars predictarum alteri et altera alteri, ab invicem et vicisim, pacto speciali feram et solepni stipulatione vallato, in posse notarii infrascripti, ac et iuramur ad domini Deum et eorum sancta quatuor Evangelia, manibus eorum dexteris corporaliter tacta, predicta capitulam et quoslibet eorum et omnia et singula in eis aposita et contenta, a prima eorum linea usque ad ultima inclusive, rata, grata, valida et firma, semper habere, tenere et observare, attendere et complere, ac inviolabiliter observare, iuxta eorum mentem seriem et thenorem, et non contravenire, nec aliquem contravenire facere, aliqua ratione, modo vel causa, sub pena quinque mille florenorum monete regalium Valencie, de bonis cuiusque partis non perentis et non ad implentis, parti perenti et obedienti, et dictis capitulis non coverter dicenti, dandorum et solvendorum pro pena et nomine pene. Et comissa dicta pena etc. nichilonimus.

Ulterius convenerunt et promiserunt sibi ipsis, invicem et vicisim, pacto et stitpulatione predictis, que quo ad solutione complementum integratione observatione et satisfffactione predictorum omium vel alicuius apositorum et contentorum, singula suis sive iis referendo etc. missionum et expensarum pars inobediens seu contrafaciens possit per partem parentem et obedientem distringi compelli et forciari per spectabile

gubernatorem regni Valencie etc. fiat ex cum submissione et renunciatione proprii fori at et cum clam et pacto variationis in dicti locii et personarum etc. et cum clam iurata de non ponendis rationibus nec allegando quidam cum super sedimentum etc. sub pena mille florenorum dicte monete de bonis partis contrafacientis et inobedientis, parti perenni et obediendi aplicandorum etc. rato pacto etc. et cum renunciatione unicumque appellani iuste et finale et iuri appellandi etc et cum clam resartionis expensarum etc. Et pro predictis etc obligantur invicem et vicisim in posse dicti et infrascripti notarii etc. omnia bona etc. Renunciarunt etc. De quibusquidem capitulis et unoquoque ipsorum voluerunt et mandaverunt ambe partes predicte per notarium infrascriptum, fieri et confiri punita intra tot quod eis et unique eorum danda et tradenda, per eas partes et unamque, earum fuerunt requisita et neccessaria pro suorum iurium conservatione.

Actum Valencie.

Testes, magnificus, Jacobus Serra, domicellus, et Bernardus Martí, legum doctor, habitatoris Valencie.

1472, maig, 30. València.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, fa mutació de la dot de Beatriu de Mur, la qual estava assegurada sobre les rendes de la baronia de Riba-roja, i d'ara endavant estarà assegurada sobre les rendes de la baronia de Betxí.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 2, años 1472-1475, Protocol, notari Lluís Collar, any 1472, f. s/n

Jamdictis die et anno

Nos don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano, senyor del loch de Bechí, e de les valls de Seta e Travadell, e vila de Gorga. Atenent e considerant que per nos és stada feta donació ab voluntat de vos spectable, dona Beatriu de Mur, cara muller nostra, al noble e molt amat don Johan Roiç de Lihori, cavaller, fill nostre, del loch de Ribarroga, en contemplació de matrimoni e ab cars e ab certs càrrechs en la dita donació contenguts, rebuda per lo notari dejús scrit a XXX de març propassat appar. E atenant com en lo dit loch de Ribarroga per nos és stat specialment obligat e consignat a vos dita spectable vezcomtessa, muller mostra, e encara donada, la possessió de aquell, per a tot cars, e lochs de dot e creix restituïdors, segons que en les cartes nubcials, e capítols matrimonials, entre vos e nos fets, e fermats largament és contengut. Per çò, de nostra certa sciència, volem e prometem per pacte special etc. a vos dita spectable vescomtesa, muller nostra, absent, lo notari dejússcrit, stipulat etc. que per al cars tantsolament on los dits dot e creix segons seran dels capítols matrimonials fosen restituïdors, per mort nostra, tantsolament a vos dita spectable muller nostra, que vos tingau, e hagau sobre lo dit nostre loch de Bechí, los drets pertanyents, fruyts, rendes, drets e emoluments de aquell, e totes aquelles obligacions que a vos dita muller nostra, fosen liurades e fetes per nos en lo loch, e sobre lo loch de Ribarroga, drets e pertinències, fruyts e rendes de aquell, ab lo present contracte perpetualment valedor. E de bon grat e de certa sciència, obligam lo dit loch de Bechí ab tots los drets e pertinències de aquell, e ab tots los fruyts, rendes e emoluments de aquell, specialment e expresa, a vos dita muller nostra, per al dit cars, tantsolament que los dits dot e creix vostres, per mort nostra, o hereus de vos, dita muller nostra, en lo temps del nostre matrimoni, e segons ab les dites cartes e capítols matrimonials se mostra. En axí, que lo dit loch de Bechí, ab tots sos drets, pertinències e emoluments, sia subrogat en les dites obligacions en loc del dit loch de

Ribarroga, per al cars emperò tansolament sobredit, çò és com per mort nostra, sia cars, e loc de dot e creix restituïdors. Romanint en sa força e valor de vida nostra tansolament, totes les obligacions liurament de possessió que per nos foren fetes e donades a vos, dita muller nostra, del loch de Ribarroga. La qual com és (...) submissió e renunciació de propri.

Fou fet en lo loch de Ribarroga.

1473, setembre, 30. València.

Capítols matrimonials fets entre Joan Roís de Liori, cavaller, i Beatriu de Montcada i Vilaragut, vídua de Bernat de Requesens.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, Legajo 2, años 1472-1475, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1473.

Die jovis XXX^a septembris anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXIII°

In Dei nomine et eius divina gratia amen. Cunctis pateat evidentur quo die jovis intititata tricesimam diem septembris, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXX° tercio, in domo heredis magnifici Johannes Alegre, quondam maioris dierum, actis una quam faciebat in platea vulgo dicta Sancti Nicholay, presentis civitatis, personalem constituti, multum nobilis Johannes Roiç de Lihori, miles, hatitator dicte civitatis, parte ex una, et multum nobilis Beatrix de Moncada, uxori in primis nubtiis nobilis et magnifici Bernardi de Requesens, quondam, militis, parte ex altera, convocato me Ludovico Collar, auctoritate regia notario publico Valencie, ac per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, fuerunt, concordarunt, ordinarunt, firmarunt, et per me dictum et infrascriptum notarium legi et publicari fuerunt, requisierunt et mandarunt, in aparum partium et testes infrascriptorum presencia, capitulam matrimonialiam, inter ipsas partes conventa, pactata et concordata, thenoris sequentis:

Ihesus. Capítols fets e fermats, pactisats e concordats, entre lo molt noble don Johan Roiç de Lihori, cavaller, habitador de la present ciutat, fill del molt spectable senyor don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano, de una part. E la molt noble magnífica dona Beatriu de Moncada, vídua, muller *in primis nubtiis* del molt noble mossèn Bernad de Requesens, cavaller, visrey de Sicília, de la part altra; sobre lo matrimoni entre los dits nobles, contractador e fahedor, e Déus volent, en faç de Sancta mare Sglésia solemnizador.

I E primerament, és pactat e concordat entre les dites parts, que la dita noble dona Beatriu, vídua sobredita, contractarà e farà matrimoni ab paraules de present, e en faç de Sancta mare Sglésia, aquell solemnizarà, ab lo dit noble don Johan Roiç de Liori, e per causa e contemplació del dit matrimoni, constituirà per dot sua, e per dot portarà al dit noble don Johan, marit seu sdevenidor, lo loch de Ribarroga, situat dins regne de

València, tres legues prop la dita ciutat, ab tots sos térmens, drets e dominicatures a senyor pertanyents, e ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixte imperi, de aquella, del qual loch la dita noble e senyora possehirà, ab títol de compra per ella feta, del dit loch, del dit noble don Johan, ans de la dita contractació del dit matrimoni, ab carta publica rebuda per lo notari dejús scrit, a setze del present e dejús scrit mes; lo qual loch, la dita noble dona Beatriu constituirà en dot al dit noble don Johan Roiç de Lihori, marit seu sdevenidor, ab los càrrechs davall scrits, en paga o valor de deu milia florins d'or, en or valent cascún florí quatorze sous moneda reals de València. En axí emperò, que lo dit loch stiga en poder del dit noble don Johan, e tinga aquell com a béns dotals inextimats, en axí que la propietat del dit loch constant lo dit matrimoni, romanga e stiga tots temps en domini e senyoria de la dita noble dona Beatriu, e les rendes, obvencions, emoluments e usufruyts qualsevol, sien del dit noble don Johan Roiç de Lihori, per sustentació dels càrrechs del dit matrimoni. Los quals càrrechs del dit loch de Ribarroga són los següents: Primo, ab càrrech de aquells mil sous censals, los quals se fan cascun any a la noble na Beatriu Boyl Castellet de Centelles, muller del noble mossèn Pere Centelles, quòndam, cavaller, pagadors cascun any en maig e nohembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents quaranta-set sous deu diners censals, los qual se fan cascun any al noble mossèn Johan del Milà, cavaller, habitador de la dita ciutat, pagadors en los mesos de març e setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells sis-cents vint-e-cinch sous censals, qui's fan cascun any a la honorable na Isabel Ros, muller del honorable en (en blanc) Ros, quòndam, ciudadà, pagadors cascun any en març i setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells sis-cents vint-e-cinch sous censals, los quals se fan cascun any a la noble dona Elionor d'Íxer, muller del noble don Johan d'Íxer, cavaller de Sant Jaume de la Spasa, pagadors cascun any en los mesos de maig i novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells quatre-cents sous censals, los quals se fan cascun any al honorable Pere Çaposa, ciudadà, pagadors cascun any en febrer e agost migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, los quals se fan al honorable en Gil Roiç, donzell, pagadors cascun any, en los mesos de maig i novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents quaranta tres sous quatre diners censals, los quals se fan al noble en Carròs de Vilaragut, pagadors cascun any en març i setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells tres-cents setanta-cinch sous censals, los quals se fan cascun any al honorable en Gispert Valeriola, donzell, pagadors en març i setembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents trenta-tres sous quatre diners censals, los quals se fan cascun any

al honorable en Jordi Johan, ciutadà, pagadors cascun any en febrer e agost migerament. Ítem, ab càrrech de aquells mil sous censals, los quals se fan cascun any al noble mossèn Berenguer Vives Boyl, cavaller, pagadors cascun any en los mesos de maig e nohembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells quatre-cents sous censals, los quals se fan cascun any al magnífich n'Andreu Aguiló, donzell, habitador del lloc de Morvedre, pagadors cascun any en los mesos de febrer e agost migerament. Ítem, ab càrrech de aquells huyt-cents dotze sous VI diners censals, los quals se fan cascun any a la magnífica na Elionor, muller del magnífich mossèn Johan de Flors, quòndam, cavaller, pagadors cascun any en maig e novembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells mil sous censals, los quals se fan cascun any al magnífich mossèn Pere Ramon de Monsoriu, cavaller, pagadors cascun any en juny e dehembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells huyt-cents sous censals, los quals se fan cascun any al magnífich mícer Miquel Albert, doctor en lleis, pagadors cascun any en juny e dehembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells tres-cents vint-e-cinch sous censals, los quals se fan cascun any a n Johan Ros, clergue, beneficiat del benefici instituït en la sglésia de Morella, pagadors cascun any en lo mes de juny. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, los quals se fan cascun any a la honorable na Damiata, muller del honorable Francesc de Monboy, donzell habitant d'Oliva, pagadors cascun any en juny e dehembre migerament. Ítem, ab càrrech de aquells cinch-cents sous censals, los quals se fan cascun any a na Elionor de Vallterra, muller del magnífich mossèn Guillem de Vallterra, cavaller, pagadors cascun any en jener e joliol migerament. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

II Ítem, és pactat e finat entre les dites parts, que la dita noble dona Beatriu, ultra lo dit loch de Ribarroga portarà, és dotarà e constituirà per dot al dit noble don Johan, tots e qualsevol drets e accions que a la dita noble pertanguen o pertànyer puxen ara o en sdevenidor, axí contra la heretat e béns, e contra qualsevol hereus detenedors e posseïdors de aquelles del dit noble mossèn Bernard de Requesens, quòndam, marit seu, per qualsevol causa, manera e rahó, com contra les heretats e béns dels nobles mossèn Pere de Moncada, quòndam, cavaller, e dona Johana de Moncada, quòndam, cònjuges, pare e mare de la dita noble dona Beatriu, e contra qualsevol hereus o detenedors e posseïdors dels dits béns e heretats, axí per causa de herències ab testament o ab intestat, e o de legats com de donacions, vincles o substitucions, legítima o legítimes, o per altres qualsevol títols o causes a la dita noble dona Beatriu

pertanyents, o pertànyer podents o tinent, *quomodocumque et qualitecumque*. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

III Ítem, és concordat, pactat e firmat entre les dites parts, que lo dit noble don Johan Roiç de Lihori contractarà lo dit matrimoni, axí com contractaria ab paraules de present, ab la dita noble dona Beatriu, e acceptant la dita dot en la dita forma e manera, per tuïció e seguretat de la dita dot, que la dita noble dona Beatriu se constituirà, segons forma dels dits capítols, obligarà axí com ab los presents capítols obliga e vol obligar, per a tot cars e loch de dot restituhidora, com mobles, e hauts e per haver, e pertanyents de present o pertànyer devents en sdevenidor, al dit noble don Johan Roiç de Lihori, en virtut de qualsevol testaments, vincles, substitucions o donacions, o per altres qualsevol títol, causa, manera o rahó, en axí que en tot cars, e loch de dot restituïdor, segons forma de fur; la dita noble dona Beatriu o los seus, puixa o puixen executar tots los dits bens, e exercir tots sos drets e accions a ella, e los seus, pertanyents, per causa de la restitució de la dita dot a ella fahedora. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

IIIÍ Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que per major tuïció e seguretat de la dot de la dita noble dona Beatriu, que tota hora e quant fos cars e loch de dot restituïdor, segons fur de València, e o ipso e de continent e sens altre ministeri de jutge o algú, tots los fruyts, rendes, e emoluments, e obvencions del dit loch de Ribarroga tornen, e sien de la dita noble dona Beatriu, o dels seus, e còrreguen per aquella, e per los seus, de continent que sia lo dit cars de dot restituïdor, en axí que tot sia consolidat ab la propietat que resta e roman e domini de la dita noble, e dels seus, que per sa pròpia auctoritat e sens degun altre misterri de jutge, la dita noble dona Beatriu, e los seus, puixa pendre la possessió de les dites rendes, fruyts, e emoluments, entegrament sens condició alguna. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat, que los justícia, jurats e vassalls de Ribarroga, per causa de la dita constitució de dot, presten sacrament e homenatge al dit noble don Johan Roiç de Lihori, que constant lo dit matrimoni e fins que sia cars e loch de dot restituïdor, respondran al dit noble don Johan Roiç de Lihori, de totes les rendes, drets e emoluments e dominatures a senyor pertanyents, per qualsevol causa, manera e rahó; en axí emperò, que tota hora e quant sia cars e loch de restituir la dita dot, segons fur de València, sots virtut del dit sacrament e homenatge, se obligaran, prometran e juraran de respondre de les dites rendes, fruyts e emoluments a senyor pertanyents, a la dita noble

dona Beatriu, e als seus, com a senyora o senyors del dit loch de Ribarroga, e açò largament juraran, ab les penes en semblants juraments acostumades posar. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que per causa dels presents capítols ni de qualsevol de aquells, ni de la dita constitució de dot, fahedora del dit loch, segons és dit desús, no sia causat ni fer perjuhí algú al dit noble don Johan Roiç de Lihori en lo dret, e acció que ell ha de cobrar lo dit loch de Ribarroga en virtut de la carta de gràcia a ell per la dita noble dona Beatriu, atorgada, com per ell fonch feta la venda del dit loch de Ribarroga, ab expressa convenció de la dita carta de gràcia, a la dita noble dona Beatriu. En axí emperò, entès e declarat, que si constant lo dit matrimoni, lo dit noble don Johan, volia usar de la dita carta de gràcia, que lo dit preu del dit loch de Ribarroga, qui per ell se haurà de pagar tot complidament, haga esser smerçat, e col·locat en lochs segurs, en bons censals, la propietat dels quals diga a la dita noble dona Beatriu, e lo usufruyt al dit noble don Johan Roiç de Lihori, durant lo dit matrimoni, tantsolament, e en tot cars e loch de restitució de dot, segons forma de fur, e lo dit usufruyt, *ipso facto* sia consolidat ab la propietat dels dits censals, e sia de la dita noble dona Beatriu, e dels seus, en axí emperò que la col·locació o smert dels dits censals, se haga de fer en los dits lochs segurs, a voluntat de la dita noble dona Beatriu. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que ans que los dits preus no sien smerçats èntegrament en los lochs e segurs e en censals, segons lo precedent capítol a voluntat de la dita noble dona Beatriu, la dita carta de gràcia no haga ni puixa haver loch ni efecte complir. E més, és concordat e pactat entre les dites parts, que en lo dit cars, hon lo dit preu de Ribarroga fos col·locat e smerçat, ab consentiment de la dita noble dona Beatriu, en lochs segurs, que los dits censals succeheixquen en loch de Ribarroga per dot, e sien dot de la dita noble dona Beatriu, axí com és lo dit loch de Ribarroga, com a béns dotals inextimats, en axí que la propietat sia en domini de la dita noble dona Beatriu, e lo usufruyt del dit noble don Johan, durant lo dit matrimoni tansolament. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que lo dit noble don Johan, primer es obliga de present per contemplació del dit matrimoni *et alii* en totes maneres que de justícia fer se puixa, que al primer fill mascle naxedor del dit matrimoni, o si aquell moria, çò que a Déu no plàcia, al segon fill mascle, *et sit de singulis* mascles, heretarà o farà donació entre vius, axí com ab lo present capítol fa, del loch de Bechí e de les valls

de Seta e Travadell, vila de Gorga, sí en domini d'elles seran pervengudes per qualsevol títol, causa, manera o rahó, e encara del loch de Ribarroga, sí cars és que en domini d'ell és pervengut, obligant-se lo dit noble don Johan a les dites coses tan largament com fer se puixa, a tota utilitat del dit primer fill naxedor, o del dit fill qui major sobreviurà. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que sí lo dit noble don Johan Roiç de Lihori, hauria usat de la dita carta de gràcia, constant lo dit matrimoni, en axí que ell hagués cobrat, constant lo dit matrimoni, lo domini e senyoria del dit loch de Ribarroga; que en tal cars, lo dit noble don Johan, ultra les seguretats sobredites, per seguretat del dot de la noble dona Beatriu, haga aliviar la possessió e sagraments e homenatges del dit loch de Ribarroga a la dita noble dona Beatriu, per a tot cars e loch de dot restituïdora, en axí que per a tot cars e loch de dot restituïdora, la dita noble dona Beatriu tinga la possessió e homenatge del dit loch e tota jurisdicció civil e criminal, alta e baxa, mer e mixte imperi de aquella, e que en tal cars de dot restituïdora faça tots los fruyts seus del dit loch, fins que la dita dot li sia restituïda, o fins que la dita noble dona Beatriu, o los seus, sens contracció o impediment algú, sien satisfets e pagats de la dita dot, segons forma dels presents capítols. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que sí cars era que lo dit noble don Johan Roiç de Lihori, de vida sua, no havia usat ni exercit lo dret que te de la carta de gràcia, de cobrar lo dit loch de Ribarroga, segons forma dels presents capítols, en axí que en lo temps de la mort de aquell, çò que a Déus no plàcia, sobreviurà la dita noble dona Beatriu; que en tal cars, en virtut de la dita carta gràcia, ni dels presents capítols, los hereus del dit noble don Johan, qui-s vulla qui fosen, no puixen usar dels drets de la dita carta de gràcia, en manera alguna, ni per causa o rahó alguna, contra la dita noble dona Beatriu, per cobrar lo dit loch de Ribarroga, de aquella, contra voluntat de la dita noble dona Beatriu, de vida de aquella, en axí, e a fi, que sí la dita noble dona Beatriu, de vida sua, elegirà o volrà tenir lo dit loch de Ribarroga com a senyora del dit loch, que ho puixa fer a tota fa voluntat, no obstant la dita carta de gràcia. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que sí cars era que la dita noble dona Beatriu moria, çò que a Déu no plàcia, e axí era cars e loch de dot restituïdor, que lo dit noble don Johan, de vida sua, puixa usar en tot lo que en dot li és stat constituït, çò és en los usufruyts, rendes, emoluments e dominicatures a senyor pertanyents, de tots e

qualsevol beneficis als marits per la reverencia marital pertanyents, o pertànyer podents, en qualsevol manera. En axí que, jatsia que la dita noble dona Beatriu, constant lo dit matrimoni, e après finir aquell, reste senyora del dit loch de Ribarroga, ja per çò, lo dit noble don Johan no perda ni sia perjudicat en res en los dits privilegis maritals, en les dites rendes e emoluments, e usufruyts de aquell dit loch de Ribarroga, de vida sua, ans los dits privilegis maritals li pertanguen, axí com sí la propietat del dit loch li fos portada en dot. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que de tots los presents capítols e de cascun de aquells haga ésser feta e rebuda carta o cartes públiques, per lo notari rebedor dels presents capítols, e que la dita carta o cartes sien ordenades largament ab totes les clàusules profitoses e útils que metre e ordenar sí puixen, a utilitat de aquella part per qui fa lo dit capítol e carta, e ab consell de aquell doctor o home de sciència, que la dita part per qui fa lo dit capítol volrà no mudada, emperò la dita substància del dit capítol o capítols, e que la dita carta o cartes e tots los presents capítols, sien exser ab submissió e renunciació de for, e variació de juhí, largament ordenats segons lo stil del notari rebedor de aquells. Plau a mi Juan Roys de Liori / Plau a mi Beatriu de Muncada.

Quibusquidem capitulis lectis et publicatis incontinenti dicti nobliles Johannes Roiç de Lihori, ex una, et Beatrix de Moncada, partibus ex altera, promiserunt et fide bona convenerunt, et expresse pascisti fuerunt, una pars pre dictarum alteri et altera alteri, ab invicem et vicissim, pacto specialis et solemni stipulatione vallato, in posse notarii infrascirpti, et iuravit ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus eorum dexteris corporaliter tacta, predicta capitula et quolibet eorum et omnia et singula in eis aposita et contenta, que prima eorum linea usque ad ultima inclusive, rata, grata, valida et firma, semper habere, tenere et observare, attendere et complere et inviolabiliter observare, iuxta eorum mentem, seriem et thenorem, et non contravenire nec aliquod contravenire facere, permittere aliqua ratione, modo vel causa, sub pena mellesimo florenorum Aragonum. E bonis cuiusque parte non parentis et non ad implentis, parti parenti et obediente et dictis capitulis non contradicti, dandorum et solvendorum pro pena et nomine pene. Et comissa dicta pena etc. nichilonimus etc. ulterius convenimur et promisserunt sibi ipsis invicem et vicissim, pacto et stipulatione predictis quoquo adsolucione complemento integratione obligatione et satisfactione, predictorum omnium ut alicuius eorum in dictis capitulis et unoquoque ipsorum, apositorum et contentorum, singula suis singulis referendo, ac

missenum et expensarum pars inobediens seu contrafaciens possit, per partem pactantem et obedientem distringi compelli, et secretari, per specialem gubernatorem regni Valencie etc. Fiat ex ia cumsum missione et renunciatione proprii fore etc. et cum clausula et pacto variationis iudicii loci et personarum etc. et cum clausula iurata et non ponendis rationibus nec allegando guidaticum super sedimentis etc. Sub pena duorum mille florenorum auri Aragonum dicte monete de bonis partis contrafientis et inobedientis parti parenti et obedienti aplicandorum etc. Et comissa dicta pena etc. rate pacto etc. et cum renunciatione unicumque apellationi iuste et formale et iure apellandi etc. et cum clausula resarcionis expensarum etc. Et per predictis obligarunt invenire et vicisim in posse mei diti infra scripti notarii, bona et iura. Renunciantes etc. De quibusquidem capitulis et unoquoque isporum, voluerunt et mandarunt ambe partes per me dicti et infrascriptum notarium, fieri et confiri publica instrumenta tot quod eis et utrisque eorum, danda et tradenda per eas partes et utramque earum, fuerunt exquisita et materia pro suaorum iurium conservacione.

Actum Valencie.

Testes, magnifici Anthonius de Turribus, miles et legum doctor, habitator Valencie, Franciscus Sparça, miles, hatitator ville Muriveteris.

1477, octubre, 4. Mislata.

Testament de Beatriu de Mur vescomtessa de Gallano. Sense publicar.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D.1-10, legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n

Die sabati quarta octobris anno a nativitate Domini M^o CCCC LXX VII° in loco de Mizlata

En nom de nostre senyor Déu e de la gloriosa Verge Maria mare sua amen. Com totes les coses mundanals sien transitòries e sdevenables e algú en carn posat a mort corporal scapar no puixa. Qui per amor de açò, nos dona Beatriu de Mur, muller del molt spectable don Sancho Roiç de Lihori, cavaller, vezcomte de Gallano, senyor del loch de Bechí, valls de Seta i Travadell, stant per gràcia de nostre senyor Déu sana de cors e de pensa, e en nostre bon seny, paraula sancera e manifesta, revocant e anul·lant tots e qualsevol testaments, cobdicils e altres darreres voluntats, a en rere per nos fets e ordenats, fetes e ordenades, en poder de qualsevol notari e altres persones e per qualsevol títol, causa, manera, e rahó.

Ara de nou fem e ordenam aquest nostre darrer testament e última nostra voluntat, en e ab lo qual, e ab la qual elegim marmessors de aquest nostre darrer testament e última voluntat, e exercidors los sobredit spectable senyor don Sancho Roiç de Lihori, car marit e senyor nostre, lo noble don Johan Roiç de Lihori, cavaller fill car nostre e del dit spectable senyor vescomte, senyor e marit nostre e lo reverent frare Matheu Giner de la orde e convent del bonaventurat Sant Vicent, confesor meu, present e acceptant tots los quals ensemps ab los cinch majorals de la lohable confraria de la gloriosíssima Verge Maria de la seu de València, donam facultat, ple e bastant poder de exequir e complir aquest nostre últim testament e darrera voluntat. E que per llur pròpia auctoritat e sens destret e licència de cort e jutge algú puixen pendre, vendre e alienar tants de nostres bens e drets e accions, los prea dels quals basten a complir e exequir les coses dejús scrites, ordenades e per ànima nostra preses.

Encomanant la nostra ànima a nostre senyor Déu, e ala sua gloriosa mare, elegim la sepultura al nostre cors fahedora en lo monestir del gloriós e benaventurat mossenyor Sant Francesc de la ciutat de València, en lo vas de la capella del dit spectable senyor vescomte, marit e marmessor nostre, qui desús. La qual dita sepultura volem e manam

ésser feta ab aniversari de cert dia e cap d'any segons nostre stat e condició, a llur bona coneguda. Volem emperò e manam que lo dit nostre cors sia portat a eclesiàstica sepultura ab lo àbit del dit benaventurat mossèn Sant Francesch per karitat del qual volem e manam que per los dits nostres marmessors sia donat al dit monestir la quantitat davall escrita e ànima nostra presa dosents sous de la dita moneda. En la qual dita sepultura volem e manam entrevinga la loable confraria de la gloriosíssima Verge Maria de la seu de València, pregant e encarregant los prior e majorals de aquella nos vullen acceptar en llur confraria, requirent a la qual dit confraria volem e manam per los dits nostres marmessors, ésser donat de la dita quantitat per ànima nostra presa, tot çò e quant cascuna confraria requirent és acostumada donar e pagar.

Ítem, volem e manam que tots nostres torts, deutes e injuries sien pagats, satisfets e smarçats, pagades, satisfetes e smarçades aquells e aquelles que paparan és mostraran ab cartes, albarans, testimonis o altres legítimes proves, e cauteles, nos ésser tenguda e obligada fer de ànima en e sobre açò benignament observat.

Ítem, lexi per la ànima nostra trenta milia sous moneda reals de València, de les quals volem e manam sien dites lo dia de la nostra sepultura en lo dit monestir de Sant Francesch noranta mises en reverència dels nou mesos en la quals la Mare de Déu portà en lo ventre lo son gloriós fill, çò és les quaranta cinch mises de rèquiem e les altres XXXXV mises a honor e gloria de les plagues de Jhesu Crist, ab ses cauteles e ofertes, e per aquells frares e preveres que als dits nostres marmessors plaurà e serà ben vist, a cascú dels quals dits frares o preveres volem e manam sia donat per karitat de la dita misa de la quantitat per ànima nostra presa hun sou moneda reals de València.

Ítem, volem e manam que de la sobredita quantitat sien dites après obte nostre per quant vegades les XXXIII mises de Sant Amador ab ses candeles e ofertes com és acostumat per aquells frares o preveres e en aquells monestirs e esglésies que als dits nostres marmessors plaurà, e serà ben vist, çò és los dos trentenaris per ànima nostra e del senyor vescomte, car marit nostre, e en remissió de nostres pecats e defalliments, e els altres dos trentenaris per ànima de nostres pare e mare, e en remissió de llurs pecats per cascú dels quals dits trentenaris volem e manam sia donat per karitat quaranta sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam que dels sobredits trenta milia sous per ànima nostra presos sien per los nostres marmessors emprats e o smarçats trecents trenta tres sous quatre diners censals, rendals e anuals, ab carta de poder, rembre e luir aquells sobre loch bo e segur, obtesa primerament e de nostres bens pagada amortizació e o licència del molt alt

senyor rey de amortizar aquells com se pertany, los quals dits CCCXXXIII sous IIII diners censals, per los dits nostres marmessors sien consignats e perpetualment transportats als frares del monestir del benaventurat Sant Gerònim de Cotalba, construït dins los térmens generals de la vila de Gandia, per la karitat dels quals los dits frares se obliguen e sien tenguts e obligats cascun dia e perpetualment dir e celebrar una misa en la sglésia del dit monestir de rèquiem o de les plagues o de la Verge Maria, e pregar Déus per nostra ànima, e del dit spectable senyor vescomte, car marit nostre.

Ítem, axí mateix volem e manam que dels sobre dits trenta milia sous per ànima nostra presos sien per los dits nostres marmessors comprats e o smerçats altres tres-cents trenta-tres sous quatre diners censals ab carta de poder luir e quitar aquells sobre loc bo e segur, obtesa primerament e pagada de nostres bens com dit havem licència del dit molt alt senyor rey de amortizar aquells com se pertany, los quals CCCXXXIII sous IIII diners censals, per los dits marmessors sien consignats e perpetualment transportats als reverens prior e frares del convent e monestir de la gloriosíssima Verge Maria de Portaceli, per karitat dels quals dits CCCXXXIII sous IIII diners censals, los dits frares se obliguen e sien tenguts e obligats cascun dia de l'any e perpetualment dir una misa per ànima nostra, e del spectable senyor vescomte, car marit nostre e marmessor nostre, e per les ànimes de nostre pare, mare e del senyor nostre oncle archebisbe de Çaragoça, qui Déus haga.

Ítem, volem e manam axí mateix que dels sobredits XXX sous per ànima nostra presos per los dits nostres marmessors comprats e o smerçats altres tres-cents trenta tres sous quatre diners de la dita moneda censals, rendals e anuals, ab carta de gracia sobre loch bo e segur obtesa primerament e pagada de nostres béns com dit havem licència de la majestat del senyor rey de amortizar aquells com se pertany. Los quals dits tres cents trenta tres sous quatre diners censals, per los dits nostres marmessors sien consignats e perpetualment transportats als reveren prior e frares del convent e monestir de la gloriosa verge Maria de la Murta, construït dins los térmens generals de la vila de Algezira, per karitat de la qual dits CCCXXXIII sous IIII diners censals, volem e manam los dits frares se obliguen e sien tenguts e obligats cascun dia del any e perpetualment dir e celebrar en lo dit monestir una misa per ànima nostra e del dit spectable senyor vescomte, marit e marmessor nostre, qui desús, e dels senyors nostres sogre e sogra, de nostra tia la vescomtesa d'Illa e per ànima de tots fels defunts.

Ítem, volem e manam que de la sobre dita quantitat per ànima nostra presa sia per los dits nostres marmessors donar e distribuir entre catius cristians qui siguen en poder

de infels en perill de renegar la santa fe catòlica mil cinch-cents sous moneda reals de València, çò és a cascú de aquells cinch-cents sous de la dita moneda en ajuda del rescat, de cascun de aquells, sien tals que ho hagen mester, e sia obra meritòria traure aquells dexant-ho a coneguda dels dits nostres marmessors.

Ítem, lexi, volem e manam que de la sobredita quantitat sien per los dits nostres marmessors donats a tres fadrines òrfenes, e pobres de bona vida santa e conversació mil e cinch-cents sous de la dita moneda, per obs de casar aquelles, e en ajuda de llur matrimoni, çò és cascuna cinch-cents sous de la dita moneda. Les quals dites òrfenes sien tals que ho meresquen, e ho hagen mester.

Ítem, lexi al monestir de les monges de la ciutat de València dos-cents sous de la dita moneda per tal que preguen nostre senyor Déus per la ànima nostra e del dit senyor vescomte, e de tots fells defunts.

Ítem, lexi al monestir del benaventurat Sant Miquel de la vila de Liria dos-cents sous de la dita moneda per obs de distribuir aquells en aquelles coses que les beates del dit monestir volran e elegiran, e per tal que preguen nostre senyor Déu per ànima del dit senyor vescomte, e nostra.

Ítem, lexi al monestir de les monges de la vila de Gandia, e volem e manam de la dita quantitat desa per ànima nostra presa sien donats a aquelles dohents sous de la dita moneda, per tal que aquelles ens hagen per recomanades en ses oracions, e preguen nostre senyor Déu e la sua gloriosa mare, hagen mercè de nostres pecats e defalliments.

Ítem, lexi al monestir de Santa Caterina de la vila de Onda dohents sous per karitat de les quals sien dites en aquell dit monestir docentes mises per ànima del senyor vescomte, e nostra, e de tots fells defunts.

Ítem, lexi al monestir de Luchent, e volem e manam de la dita quantitat sia donat per los sobre dits marmessors als frares de aquell dohents sous de la dita moneda per karitat de docentes mises, les quals volem e manam per los dits frares sien celebrades en lo dit monestir, e que preguen Deus per ànima nostra e del dit senyor vescomte, marit nostre.

Ítem, lexi de la sobre dita quantitat e volem e manam per los sobre dits marmessors, sien donats a cascun ban dels pobres vergonyants de cascuna sglésia parroquial de la ciutat de València cinch sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam de la sobredita quantitat per ànima nostra presa lo dia que lo nostre cors serà portat a eclesiàstica sepultura sien comprades quinze alnes de drap blanch, e sien fetes tres gramalles a tres pobres vergonyants, los quals acompanyen lo

dit nostre cors fins sia soterrat, e que cascú de aquells se retinga sa gramalla a cascú dels quals manam ésser donada per amor de Déu, e per que preguen Déus per ànima nostra.

Ítem, lexiem volem e manam per los dits marmessors de la sobredita quantitat per ànima nostra presa de fer après nostra mort, sien fetes e comprades quatre lanties de argent cascuna de vàlua de cent cinquanta sous les dues de les quals sien portades, e presentades al monestir de la verge Maria de Monserrat, la terça a la capella de la verge Maria de Gràcia, e la quarta a la sglésia de Sant Miquel de Lliria, totes les quals quatre lanties som obligada donar per prometenses de aquelles per nos fetes.

Ítem, volem e manam que de fer après mon òbit de la dita quantitat per los sobredits marmessors, sien presses sis lliures de la dita moneda, les quals sien distribuïdes en mises per ànima de na Caldesa, beata qui jau en Sant Miquel de Liria, de les quals li devíem per servitut.

Ítem, lexiem a la sglésia de Bechí cent sous. Ítem, lexiem a la sglésia de Ribarroga cent sous per ornar aquelles.

E sí res hi restara de la sobredita quantitat per ànima nostra presa complides totes les sobredites coses volem e manam sia per los sobredits marmessors distribuït en mises, e en altres coses pies a llur bona coneguda.

Ítem, volem e manam que a tots los sobredits marmessors nostres sien fetes gramalles e capirons de drap de dol negre.

Ítem, lexiem e volem e manam que lo hereu nostre davall scrit de nostres bens done e sia tengut donar après obte nostre a Brianda, donzella criada nostra, qui a present stà en casa, e servir nostre, set milia sous moneda reals de València, en contemplació de qualsevol matrimoni per aquella fahedor, e per lo bon servir que ns ha fet, e contínuament fa.

Ítem, lexiem de altra part a la dita Brianda hun cortinatge de fil en pua ab listes de seda blava, una vànova blanca, hun mongil, e gonella de les nostres, de les millors que trobaran lo dia de mon òbit. Lo quals dits legats volem e manam hagen loch sí aquella dita Brianda lo dia de la mia mort no sia, o era casada, e si cars era en lo dit temps aquella era, o serà casada, los dits lexats no hagen loch com si fets no fossen.

Ítem, lexiem a Franci Amalrich criat nostre e de la casa nostra, una gramalla, capiró de dol negre.

Ítem, volem e manam que tots los servidors que lo dia de la nostra mort se trobaran en la casa e servir del dit spectable senyor vescomte, sien vestits de dol negre, çò és los homens de gramalla e capiró, e les dones de mantels.

Tots los altres bens e drets nostres, axí mobles, sehents, com semovents, deutes, drets, e accions, a nos pertanyents, e pertànyer podents e devents, lluny o prop, ara o en sdevenidor, per qualsevol títol, causa, manera o rahó, volem e manam usufructue lo dit spectable don Sancho Roiç de Lihori, car marit e senyor nostre, tot lo temps de la sua vida, e après obte de aquell donam e lexiam aquells al dit noble don Johan Roiç de Lihori, cavaller, fill amat e car nostre, e del dit spectable senyor don Sancho Roiç de Lihori, molt car senyor marit e marmessor nostre, [e aquell en los dits bens e drets nostres, e hereu] nostre propri [e universal, fem e instituhim] per dret de institució [sots aquest vincle] e condició, que sí aquell morrà [quant que quant] havent dos o més fills mascles en dit cars substituhisca en lo dit cars lo hereu nostre propri e universal, fem e instituhim lo darrer, e per a chich fill de aquell, legítim e natural e de legítim matrimoni procreat e nat, sots aquest pacte e condició, que aquell dit net e hereu nostre, substituït haga de pendre lo nom de Mur, fer e portar les armes e senyal de Mur.

E sí cars fora, çò que a Déu no plàcia, que lo dit noble don Johan morrà sens fills alguns, axí mascles com fembres, legítims e naturals, e de legítim e natural matrimoni procreats e nats, en tal cars substituïm la nostra ànima, e aquella hereua universal, fem e instituhim dels dits béns e drets nostres en aquesta forma que per los sobredits marmessors nostres, sí vius seran hon no per los cinch majorals de la dita confraria de la gloriosa verge Maria de la dita seu, tots nostres bens e drets sien venuts e alienats, e dels preus de aquells sien fetes quatre parts, la una de les quals sia distribuïda en pobres vergonyants, la segona en catius cristians a traure de poder de infels qui stan en peril de renegar de la santa fe catòlica; la terça part del dit preu en fadrines òrfenes a casar; la quarta e última en mises per ànima nostra, del dit spectable senyor vezcomte, car marit, e del noble don Johan Roiç de Liori, car fill nostre e del dit senyor marit nostre, legítim e natural, en remissió de nostres pecats e per tots fels defunts, e en altres coses pies, e fet a coneguda dels cinch marmessors nostres.

Aquest és lo nostre darrer testament e última nostra voluntat, lo qual, e la qual volem e manam que valla per dret de testament, e sí per dret de testament no val, o valer no pot, volem e manam que valla per dret de codicils o de testament nuncupatum, e per dret de altra qualsevol darrera voluntat, e per tots aquells drets, leys, furs e privilegis e usos que mils valer puixa, o dega, e drets e eficàcia, força e valor.

Lo qual fonch fet en lo loch de Mizlata a quatre de octubre del any de la nativitat del nostre Senyor Déu Mil CCCC setanta-set.

Se+nyal de nos dona Beatriu de Mur, testadriu desús dita qui aquest nostre darrer testament e última nostra voluntat faç, atorgue e ferme.

Testimonis foren present convocats e apelats a la dita confecció del dit testament en Johan de Vilalonga, alcayt de Mizlata, en Jacme Spareguera, e en Aparici Pons, lauradors vehïns del dit loch, e [los quals] tots foren interrogats per mi Luís Collar notari dejús scrit sí conexien la dita testadriu, e tots concordantment dixeren que la conexien. E a continuació fonch interrogada la dita testadriu sí conexia tots los dits testimonis e dix que si los conexia a tots. E yo dit notari testifica que conexia la dita testadriu, e ella a mi.

Pro cancellatione.

1477, desembre, 8. Betxí.

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Miquel Sanchis de Campos, ciutadà de Terol, per casar a Francina Garcés de Marcilla, criada del vescompte.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-10, legajo 3, años 1476-1477, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1477, f. s/n

Die lune octava decembris anno M° CCCC LXX VII° in loco de Bechi.

In Dei nomine etc. Quod die lune intitulata octava decembris, anno a nativitate Domine M° CCCC° septuagesimo septimo, in januali domus quam spectabilis Sancius Roiç de Liori, habet et tenet in suo loco de Bechí, personaliter constituti dictis spectabilis Sancius Roiç de Liori, vicecomes de Gallano et dominus eiusdem loco de Bechi, ex una, et Miquel Sanchiz de Campos, civis civitate Turolí, parte ex alia, vocato me Ludovicus Collar, certa auctoritate regia notario per regno Valencie, ac per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, facierunt, concordarunt et ordinarunt, firmarunt et per me dictum Ludovicum Collar notrio, verbo ad verbi, legi et publicari fuerunt etc. In apartorum partium predictorum presencia capitulam inter ipsas partes conventa, pactata et ordenata, thenoris sequentis:

Capítols fets e fermats entre lo molt spectable don Sancho Roiç de Lihori, vescomte de Gallano, senyor de Bechí, e de les valls de Seta e Travadell e de la vila de Gorga, dotador qui desús, de una part, en Miquel Sànychiz de Campos, ciutadà de la ciutat de Terol, de la part altra, per rahó e causa del matrimoni, Déu volent, fahedor entre lo dit en Miquel Sanchis de Campos e na Francina Garcés de Marzilla, donzella, filla legítima e natural del noble en Martí Garcés de Marzilla, quòndam, donzell, habitant de la ciutat de Terol, criada de la casa del dit spectable vezcomte, ab consentiment e voluntat de la honorable na (sic.) mare de la dita donzella, e altres parents e ajuntes persones de aquell. Los quals, són del tenor següent:

E primerament, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo dit spectable vezcomte en contemplació del dit matrimoni, dotarà e ab los presents capítols dota a la dita Francina, criada sua, e li constituheix en e per dot de aquella, huyt milia sous moneda reals de València, en pecúnia comptant. Los quals li darà e liurarà de continent

que lo dit matrimoni serà fet e fermat entre los dits en Miquel Sanchis de Campos e la dita Francina.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo dit en Miquel Sanchis de Campos, acceptant la dita Francina en muller sdevenidora sua, ensemps ab la dita dot li sia tengut fer augment e donació per núbcies, per rahó de la virginitat, de quatre milia sous de la dita moneda, segons fur de València. La qual dita na Francina, en tot cas e loch de dot e creix restituhidors, e o a aquelles persones, e forma que davall se deduhirà. La qual promissió e obligació faça e sia tengut fer, ab obligació expressa e ypotheca de tots sos bens largament ordenadora, a tota utilitat de la dita na Francina, e de aquelles persones a les quals segons la ordinació devall escrita serà dispost, e ordenat.

Ítem, és pactat e ordenat entre les dites parts, que per majors tuició e seguretat de la dita dot e creix, e en tot cars de restitució de aquells, lo dit en Miquel Sanchis de Campos sia tengut e obligat, e ab los presents capítols consigna per special obligació, sens derogació, e nonació de les generals obligacions, tots los bens continguts e especificats en una carta de donació, feta a aquell per los honorables en Miquel Sanchis de Campos e na Yolant, cònjuges, pare e mare de aquell, en contemplació del dit matrimoni, rebuda per honorable e discret Diego Brinesta, notari habitador de la dita ciutat de Terol, a XI del propassat mes de juliol, any present.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que los dits en Miquel Sanchis de Campos e na Yolant, cònjuges, per major seguretat de la dita dot e creix, se hagen a obligar ensemps ab lo dit en Miquel Sanchis de Campos, fill de aquells, *suum et insolitum* en tot cas e loch de restitució de la dita dot e creix, e en tot çò que e quant, per execució dels presents capítols és pactat e concordat ab lo dit en Miquel Sanchis de Campos, ab totes aquelles clàusules pactes, renunciacions necessàries e oportunes, ordenadores a tota utilitat e seguretat de la dita dot e creix, e restitució de aquelles.

Ítem, és pactat e concordat entre les parts, e sots tal condició e retenció, lo dit spectable vezcomte, fa la dita dotació dels dits huyt milia sous, que sí la dita Francina, moria, quan que quant, ab fills del dit matrimoni, o de altre, que puixa liberament dispondre e testar a ses pròpies voluntats, dels dits huyt milia sous, disponent-ne de aquells en sos fills e filles, hun o molts, leixant-ho al que ella volrà e li plaurà. Emperò, sí la dita Francina moria, quant que quant, sens fills legítims e naturals, lo que Déu no plàcia, que aquella puxa tansolament dispondre e testar de mil sous de la dita dot. E los restants set milia sous, sien e tornen sens alguna detracció e disminució a Martín Garcés de Marzilla e Luís Garcés de Marzilla, germans de la dita Francina, per eguals parts, sí

aquells sobreviuran a aquella, e no seran religiosos, en axí que morran, qualsevol de aquells, sens fills, o entrant en religió, la part de aquells premorint, o entrant en religió, sia e torne al sobrevivint, sí serà en stament secular, o als fills o descendents de aquell, si ni haurà. E sí algú dels dits germans de la dita Francina, o fills o descendents de aquells, no sobreviuran en lo temps de la mort de aquella; que en lo dit cars, la dita Francina puxa testar e dispondre de tots los dits huyt milia sous, entegrament a totes ses planes voluntats.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que la dita na Francina, no puxa ensemps ab lo dit en Miquel Sanchis de Campos, ni ab altri, ne sens aquells, fer carregament algú de censal, violari, ni altra qualsevol obligació, per la qual la dita dot sia ni puxa ésser obligada, e si ho farà, que tal contracte, quant a sguart, de la dita na Francina, e dot de aquella, sie nul·le e ineficàs, axí com si fet no fos.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que dels presents capítols sien fets una o moltes cartes públiques, cascuna de les quals sia executòria ab submissió de propri for etc. a tota utilitat, fermetat e validitat dels capítols sobredits e de cascuna de les dites parts, segons lo stil e pràctica del notari rebedor de aquells.

Quibusquidem capitulis lectis et publicatis incontinenti dicti spectabilis Sancius Roiç de Lihori, vicecomes qui supra, et Miquael Sanchiç de Campos, promiserunt et fide bona convenerunt et expresse pascisti fuerunt, una pars predictarum alteri et altera alteri, ab invicem et vicisim, pacto specialis et solemni stipulatione vallato, in posse notarii infrascripti, ex pura et autentica persona, per nobis et aliis omnibus quorum interest vel interit, acto in recessi potest vel poterit quomodolibet, (...) et iuravit ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus eorum dexteris corporaliter tacta, predicta capitula et quolibet eorum et omnia et singula in eis aposita et contenta, a prima eorum linea usque ad ultima inclusive, rata, grata, valida et firma, semper habere, tenere etc et non contravenire nec aliquem contravenire facere, sub pena quingentorum florenorum (...) habuisse et recepisse modis formis et condicionibus in jamdictis capitulis aponitis et scriptis. Et quia etc. Renunciantes etc. (...)

Quod est actum in loco de Bechí.

Testes predicti. [Johannes Bosch cives Valencie et Martinus Gafur alcaydus et habitantibus loci de Bechi et Çahat Beniabe sarracenus loci d'Eslida]

[1480], s. d. [València]. s. l.

Beatriu de Montcada, esposa de Joan Roís de Liori i senyora de Riba-roja, fa un memorial on recull totes les compres de censals fetes per ella, i anotades pel notari de València Lluís collar en diverses dates que van de l'any 1476 al 1480.

BV, Manuscrits, Biblioteca Nicolau Primitiu, Mss/74, ff. 153 rº-158 rº

Memorial de les compres fetes per dona Beatriu de Moncada:

Mossèn Çaburgada, a XXVI de maig i nohembre CLXXXVII sous VI diners

Ab carta pública, rebuda per Lloys Collar, a diuit de juliol de l'any Mil quatrecents setanta sis, lo magnífich mossèn Miquel Çaburgada, cavaller e doctor en lleis habitador de València, vené a la noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de Ribaroja, tots aquells cent huitanta-set sous sis diners censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any, pagadors a vint-i-sis de maig i nohembre migerament, per preu de tres milia sous, e hay àpoca del preu, e de dos-cents quinze sous sis diners, de pensió e porrata deguts.

És lo preu III Mª sous

Yo Lluys Collar, notari, testifich que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose ací mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Carròs, a XII de març, setembre DXXXIII sous IIII diners

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar a dotze de octubre de l'any Mil quatrecents setanta-sis, lo noble en Carròs de Vilaragut habitador de València vené e lliurà a la molt noble dona Beatriu de Moncada muller del noble don Joan Roiz de Liori cavaller, senyor del lloch de Ribaroja comprat de béns parafernals de aquella tots aquells cinch-cents trenta-tres sous quatre diners censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella li feien en cascun any pagadors a dotze de mars e de setembre migerament per preu de huyt milia sous e hay àpoca del preu e de vint-y-huyt lliures denou sous de pensió e porrata deguts.

És lo preu VIII Mª sous

Yo Lluys Collar notari testifich que he rebut lo present acte e per que fe eb sua atribuhida pose aci mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Aguiló a XXIII de febrer, agost CCCC sous

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar, a setze de juny any Mil quatrecent setanta-set, lo magnífich n'Andreu Aguiló, donzell habitador de la vila de Morvedre, en via de quitament, vené e lliurà a la molt noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de Ribaroja, e als seus, comprant de béns parafernals de aquella, tots aquells quatre-cents sous censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any pagadors a vint-y-quatre de febrer e agost migerament, per preu de cinch milia sous, e hay àpoca del preu e de dos-cents setanta-dos sous de pensió e porrata.

És lo preu VI M^a sous

Yo Lluys Collar, notari, testifich que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose aci mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Mossèn Mercader, a IIII de janer, juliol D sous

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar, a setze de juny any Mil quatrecent setanta-set, lo magnífich Ramon Mercader, cavaller habitador de València, per via de quitament, vené e lliurà a la molt noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de Ribaroja, e als seus, comprant de béns parafernals de aquella, tots aquells cinch-cents sous censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any pagadors, a quatre de janer e juliol migerament, per preu de set milia cinch-cents sous, e de quatre-cents huytanta quatre sous, per pensió e porrata. D sous

És lo preu VII M^a D sous

Yo Lluys Collar, notari, testifich que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose aci mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Cervató, lo primer de febrer CCCXXXIII sous IIII diners

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar, a vint-y-tres de mars any Mil quatrecent setanta-set, la magnífica na Ysabel Cervató, muller del magnífich en Miquel Joan Cervató, donzell, habitador de València, vené e lliurà a la molt noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de

Ribaroja, e als seus, comprant de béns parafernals de aquella, tots aquells tres-cents trenta tres sous quatre diners censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any pagadors, lo primer de febrer, per preu de cinch milia sous, e hay àpoca del preu e de tres-cents setanta sous tres diners de pensió e porrata.

És lo preu V M^a sous

Yo Lluis Collar, notari, testifich que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose ací mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Albert, a XVIII de juny, dehembre DCCC sous

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar, a sis de janer any Mil quatrecents huytanta, lo magnífich mícer Miquel Albert, doctor en lleis habitador de la ciutat de València, per via de quitament, vené a la molt noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de Ribaroja, e als seus, comprant de béns parafernals de aquella, tots aquells huyt-cents sous censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any pagadors a huyt de juny y dehembre, per preu de dotze milia sous, e hay àpoca del preu e de huyt-cents trenta-tres sous quatre diners de pensió e porrata.

És lo preu XII M^a sous

Yo Lluis Collar, notari, testifich que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose ací mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Joan, a XXII de febrer, agost DXXXIII sous IIII diners

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar, a quatorze de janer any Mil quatrecents huytanta, lo magnífich Jordi Joan, ciutadà de València, per via de quitament, vené a la molt noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de Ribaroja, e als seus, comprant de béns parafernals de aquella, tots aquells cinch-cents trenta tres sous quatre diners censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any pagadors a vint-y-sis de febrer e agost migerament, per preu de huyt milia sous, e hay àpoca del preu e de quatre-cents setanta-hun sous deu diners de pensió e porrata.

És lo preu VIII M^a sous

Yo Lluis Collar, notari, testifich que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose ací mon acostumat de art de notaria sig+ne.

Pere Jolià a XVIII de juny, setembre D sous

Ab carta pública rebuda per Lloys Collar, a quinze de janer any Mil quatrecent huytanta, lo magnífich en Pere Jolià, ciutadà de València, per via de quitament, vené a la molt noble dona Beatriu de Moncada, muller del noble don Joan Roiz de Liori, cavaller, senyor del lloch de Ribaroja, e als seus, comprant de béns parafernals de aquella, tots aquells cinch-cents sous censals, los quals lo senyor del dit lloch de Ribaroja e la aljama e singulars de aquella, li feien en cascun any pagadors, a denou de juny e dehembre migerament, e hay àpoca del preu e de cinch-cents trenta-quatre sous deu diners de pensió e porrata.

És lo preu VII M^a D sous

Yo Lluys Collar, notari testifich, que he rebut lo present acte, e per que fe eb sua atribuhida, pose ací mon acostumat de art de notaria sig+ne.

1481, juliol, 17. València.

Capítols fets entre Joan Roís de Liori, senyor de Riba-roja i Antoni de Tous i Iolant Arenós, esposos, i els seus fills, Perot, Antoni i Margarida, sobre l'arrendament dels drets i les rendes del lloc de Borriol, durant el termini de tres anys, pel preu de 5.000 sous moneda reals de València anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n

Die martis XVII^a julii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXX Primo

In Dei nomine amen. Noverint universi quod nos Anthonius de Thous, miles, habitator civitas Valencie, et Yolantis de Arenos, eius uxor, et cetera, ego dictus Anthonius de Thous, ut procurator, et in eo nomine nobilis Petri de Thous, filii mei, ut de dicta mea procuracione constat in instrumento, et Johannes de Thous, miles et curatorio nobilium Anthonio de Thous, et Margarito, filiorum dictorum coniugum, ut de dicta mea tutela et cura constat instrumento, per scribas curie civilis dicte civitatis recepto.

Infra scriptorum mensis et anni precedente, tamen licentia auctoritate et decreto magnifici iusticiis dicte civitatis, in pede cuiusdam requisicionis coram eo posite predictis die et anno, ex una et Johanes Roiç de Lihori, miles habitator dicte civitatis, ex altera partibus. Gratis nomibus precontentis et utroque eorum nomine, per se et insolom confitemur et in veritate recognoscimus, una pars nostrum alteri, ad invicem et vicisim, et super arrendamento facto de redditibus, iuribus et emolumentis, vallis et baronie de Borriol, que super huius, nos pre nominati Anthonius de Thous, Yolans uxoris eius, et Johannes de Thous, dictis nomibus, facimus vobis, dito nobili Joanni Roiç de Lihori, fuerunt inter nos dictas partes facta, iuhica conventa, pactata, stipulata et concordata, sub scripta capitula in nostri contractum, pactum et testium scriptorum, presencia per alterum ex notariis subscriptis, lecta et alta atque intelligibili voce publicata, in modum sequente:

Capítols fets e fermats, e per solempne stipulació roborats, per e entre los nobles mossèn Anthoni de Thous, cavaller, senyor de la honor e castell de Borriol, dona Yolant de Arenós, muller de aquell, don Perot de Thous, fill dels dits cònjuges, e lo molt noble mossèn Joan de Thous, cavaller, en nom de tudor e curador del noble don Anthoni de

Thous, e dona Margarita, fills dels dits nobles coniuages, de una part, e lo noble don Joan Roiç de Lihori, cavaller, habitador de la dita ciutat de València, de la part altra; de e per causa del arrendament fahedor per los dits nobles coniuages, e per lo curador dels fills de aquells, al dit noble don Joan Roiç de Lihori; en e sots los pactes e capítols *infra* següents:

E primerament, és concordat, pactat e avengut entre les dites parts, que los dits mossèn Anthoni de Tous, fill e curador dessús dit, facen arrendament axí com ara de present fan, de les rendes, fruyts, censos, drets emoluments e sdeveniments del dit loch de Borriol, e molins que en lo dit loch, o terme de aquell, són a senyor del dit loch pertanyents, ab lo ús de la jurisdicció civil e criminal, *vobis* lo exercici de aquella, axí com si fos senyor del dit loch, durant lo temps del dit arrendament, ab la casa e habitació del castell e casa de senyor del dit loch, ab totes les servituts, peytes, cosses e costumes, de tots e qualsevol altres drets anuals e rendes a senyor de aquell dit loch, e de la tinència e pertinències de aquell, lo qual dit arrendament fan al dit noble don Joan Roiç de Lihori, en axí que aquell, per si o per sos procuradors, liberament e sens conrat e impediment algú, dels dits noble mossèn Anthoni de Thous, e de sa muller, e dels fills de aquell, e de altre qualsevol persona, puixa haver, collir e rebre los dits fruits e los emoluments, e sdeveniments, e altres coses damunt e davall dites, axí com de present, les rebrà lo dit mossèn Anthoni de Thous, senyor del dit loch, en tant quant al dit mossèn Anthoni, muller e fills de aquell, o qualsevol d'ells pertangua o pertànyer puixa, o dega; per les quals coses, durant lo dit arrendament e lo temps de aquell, axí en lo exercici de la jurisdicció civil com criminal, mer e mixt imperi, com en tots e qualsevol altres drets a senyor pertanyents, per los vassalls del dit loch, sia prestat jurament e homenatge, de hobeyr aquell dit arrendador e sos procuradors, a qui ell volrà, durant lo dit arrendament, axí com són tenguts al dit senyor.

Ítem, és concordat que lo dit arrendament, se fa per temps de sis anys continuament comptadors, del primer dia de giner any Mil CCCC huytanta dos, en avant, per preu de cinch milia sous moneda reals de València, çò és, tres de fervis e tres de respir, en axí que sis mesos ans del tercer any, lo dit noble don Joan, haga de intimarho al dit noble mossèn Anthoni de Thous, o procurador de aquell, o a les portes de la cort de la governació de la present ciutat, que no vol lo dit arrendament, e si dins los dits sis mesos intimat no u haurà, que en tal cars lo dit noble don Joan, haga de tenir lo dit arrendament per lo dit temps de sis anys. Los quals dits cinch milia sous de arrendament, se hagen a pagar per mans del dit noble don Johan Roiç de Lihori,

arrendador, ab los càrrechs infra següents, los quals los dits cònjuges e fills de aquells, o lo altre de aquells, són obligats cascun any de pagar.

Ítem, és concordat que sí no ésser pagats en los térmens deguts los dits càrrechs davall especificadors, se fahien algunes despeses que aquelles sia obligat de pagar e pague lo dit noble don Joan. Primo, als frares e convent del monestir de Sant Agostí de la ciutat de València, mil sous rendals pagadors cascun any en la festa de Sancta Maria de agost, en una pagua ab aquesta emperò prestació, que per lo present arrendament no sia fet ni causat prejuhí algú als dits nobles contrahents en los dits noms ni atorgant, mes dret que als dits frares pertany, en la percepció dels dits mil sous annuals. Ítem, a la magnífica Elionor de Monserrat, cinch-cents trenta-cinch sous huyt censals, pagadors a tres de nohembre en una paga. Ítem, als marmessors de mestre Vicent Climent, quòndam, canonge de la Seu, cinch-cents sous censals pagadors cascun any a XVIII de febrer e agost migerament. Ítem, al magnífich mossèn Joan Gras, cavaller, dos-cents sous censals, pagadors a tres de abril e decembre migerament. Ítem, al noble mossèn Joan Pardo, dos-cents sexanta sis sous huyt censals, pagadors. Ítem, a la magnífica na Elionor, muller de mícer Nicolau Figuerola, quòndam, doctor en leys, cinch-cents sous censals, pagadors. Ítem, al honorable en Jaume de Santvicent, notari de Vilareal, dos-cents seixanta-dos sous sis diners censals. Lo restant dels dits cinch milia sous se pagarà cascun any al dit noble mossèn Anthoni de Thous, muller e fills, en tres eguals pagues a qualsevol dels dits fills *in solitum*, de quatre en quatre mesos.

Ítem, és concordat entre les dites parts, que lo dit noble don Joan, e havents causa de aquell, puixa o puixen fer obres en lo dit castell de senyor, axí en adobar lo aljup de casa de senyor, com les altres coses necessàries, fins en quantitat de mil sous. En axí que la quantitat que en les dites coses per lo dit noble serà despesa, haja e puixa cobrar tota hora que ben vist li sia, de la qual despesa, sia tengut de sa simpla paraula prestat jurament per lo dit noble don Johan.

Ítem, és concordat que si altres càrrechs o deutes hi hauria, més en lo dit loch de Borriol, dels dessús dits, se hajan a pagar per lo dit noble don Joan, de la part restant al dit noble mossèn Anthoni de Thous, muller e fills de aquell, del arrendament, o resta de arrendament dessús dit.

Ítem, mes és concordat entre les dites parts, que en lo dit arrendament no sia entès ne·s entenga, ans los dits nobles vers si, se aturen la casa apellada lo hostal d'en Verdiu, e que puixen tallar e pendre lenyes, aygues e pedres, e altres coses, per al us necessari del llur casa. E més, és concordat, que en lo arrendament no sien entesos los fruyts que

naxeran de les heretats que huy són pròpies dels dits nobles, declarant que en lo dit arrendament va l'ort de senyor e totes les garrofes que stan darrere casa de senyor e al camí del castell, los quals sien compreses e enteses en lo dit arrendament, ensemps ab lo seller, graners, situats dins lo dit loch.

Ítem més, és concordat e finat entre les dites parts, que sí a la fi del dit arrendament, extaran alguns fruyts, rendes, drets, deutes, emoluments, per exhigir, que lo dit noble don Joan, sis mesos après que lo dit arrendament, sia finit haja a exhigir aquells, e durant aquell temps li reste aquella mateixa senyoria que tenia durant lo dit arrendament, en exhigir solament los dites rendes, drets e emoluments, e que los vassalls presten lo dit pagament e homenatge axí per lo dit temps del arrendament, com per los dits sis mesos après.

Retenem per los dits nobles cònjuges e curador dessús dits, que sí durant lo temps del dit arrendament vagara la rectoria del dit loch de Borriol, que en tal cars, los dits nobles, muller e fills de aquells, puixen presentar a qui·ls plaurà, com a patrons de la rectoria del dit loch de Borriol.

Ítem, és concordat e finat entre les dites parts, que si lo dit noble don Joan, finit lo dit arrendament, o dels sis anys, o dels tres, no serà per los dits nobles, o per algú de aquells, pagat, axí de les quinze milia sous a ell deguts, per los dits nobles, havent cessió de certs crehedors, com de altres quantitats, que durant lo temps del dit arrendament poria ésser qu·el dit don Joan, ab complacència del dit noble mossèn Anthoni, pagàs alguns crehedors, havent cessió de aquell, o de aquells; que en tal cars, lo dit noble don Johan, si deixarà lo arrendament als tres anys, o als sis mesos, ans que lo dit arrendament expire, haja facultat e puixa començar a fer venda del dit loch de Borriol. E aquell, de voluntat dels dits nobles, ara per lavors, sia liurat al mes, donant sens dilació ni contradicció nenguna. Emperò, sinó era lo dit loch en just preu, o los dits nobles no vinguessen be qu·es fes la dita venda, és content lo dit noble, de obligar-se e s'obligua a tenir-lo dit loch, ab lo mateix arrendament. E axí és finat entre les dites parts, per altre any comptador après dels tres, si deixaria lo arrendament, o fins los sis anys, a fi que aquest temps los dits nobles hajen spay e forma de pagar les dites quantitats, e si passat lo dit any no paguen; en tal cars non, haja ni puixa haver més prorrogació, ne contradicció, per ells en la dita venda, sinó qu·es degua liurar lo loch per la dita quantitat aquell cars hi serà.

E sí per alguna causa que no-s creu se diferra la dita venda, en tal cars lo dit don Joan, de voluntat de les parts, se puixa aturar lo arrendament, *iuxta forma* dels capítols, tant e tant largament fins sia pagat de les quantitats que li seran degudes.

Ítem, és convengut entre les dites parts, que aquells prometam e juram servir totes les dites coses, a pena de cinch milia florins, e que los presents capítols e cascú de aquells, sien executoris ab submissió de for e variació de juhí, roborats a profit e utilitat de les parts dessús dites.

Et ideo nos dictes partes laudantes et approbantes, ratificantes et confirmantes, preinserta capitula et omnia et singula, in ipsis et in quolibet ipsorum contenta, narrata et specificata, etc. Renunciantes grates nomibus precontentis et unoquoque eorum nomine per se et in soluti, convenimus et bona fide promittimus una pars nostrum alteri et altero alteri, ad invicem et vicisim, et tam conputtum que divisim, per speciale partium solemni que stipulatione vallatum, in posse notariorum subscriptorum ut publicarum personarum, hec a nobis pro vobis, et omnibus illis quorum interire vel interesse poterit, quomodo libet in futurum legitime stipulantium et ratiprentium. Quos preinserta capitula, et omnia et singula ditis capitulis, et in unoquoque ipsorum contenta et specificata, complebimus et attendemus scilicet, unaque pars nostrum in quantum ipsam tangent et astringunt, iuxta seriem et thenorem de eorum capitulorum, et contra ea non veniemus aliqua ratione, iure, titulo sive causa, sub pena quinque milium florenorum nonete regalium Valencie, rato pacto etc. et sub restitutione omnium missionum et dampnorum super quibus credatur, fiat executoria cum fori submissione. Renunciatione imo proprio foro et legi # fiat cum variatione in dicti et cum clausulis de non imperando et de non litigando, pena centum solidorum certo pacto etc. et cuicumque appellationi correctioni et recursui obligando, in super nos dicta Yolans d'Arenos et de Thous, certiorata. Renuntio velleyano et iuravit. Et nos dictus Joannes de Thous, nomine dictorum minorum, renuntiamus beneficio restitutionis in integrum, fiam tot quot voluerint publica instrumenta.

Actum Valencie.

Testes, reverendus micer Gillermus Rovira, magister in sacra theologia, et Fanciscus (en blanc), presbiter Valencie. Et quo ad firmam dicti nobilis Anthonii de Thous, qui dicta die firmavit sunt, Gondizalvus Ferrandiz, et Petro Delgado, portarii gubernatoris Valencie.

1481, agost, 31. València.

Acord fet entre Joan Roís de Liori, d'una part, i Antoni de Tous i Iolant, espsos, i Pere, Antoni i Margarida de Tous, fills, per modificar el preu de l'arrendament dels drets i rendes de la baronia de Borriol, augmentant-lo a 6.000 sous moneda reals de València anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1481, f. s/n

Die veneris XXXI^a augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXX Primo

In Dei nomine amen. Noverint universi quod Anthonius de Thous, miles, habitator civitas Valencie, et Yolantis de Arenos, eius uxor, et etiam, ego dictus Anthonius de Thous, ut procurator, et eo nomine nobilis Petri de Thous, filii mei, ut constat (en blanc), et Johannes de Thous, miles, nomine tutorie et curatorio, nobilium Anthonio de Thous, et Margarite, filiorum dictorum coniugum, ut de dicta mea tutela et cura constat, instrumento per scribas curie civilis recepto.

Infra scriptorum mensis et anni precedente, tamen licentia auctoritate et decreto magnifici iusticie in civilibus dicte civitatis, in pede dicte requisicionis coram eo ponite predictis die et anno, ex una, et Johanes Roiç de Lihori, miles habitator dicte civitatis, ex altera partibus. Gratis nomibus precontentis et utroque eorum nomine, per se et insolidum confitemur et in veritate recognoscimus, una pars nostrum alteri, ad invicem et vicisim, quo super arrenamento facto de redditibus, iuribus et emolumentis, loci de Borriol, fuit factum capitulum sequens:

E atenent que, per lo noble mossèn Antoni de Thous és stat ofert lo dit loch de Borriol, útil e cascun any de renda arrendada, entre totes les rendes, fruyts, splets e sdeveniments al senyor del dit loch pertanyents, sis milia sous, és stat concordat entre les dites parts, que sí durant lo dit arrendament en la fi de cascun any, les dites rendes del dit loch, no bastaran als sis milia sous, que tot allò que mancarà, se haga de refer per lo dit noble mossèn Antoni de Thous, de la resta que lo dit noble ha de haver cascun any del dit noble don Johan, del dit arrendament, *iuxta forma* dels capítols per aquells concordats, rebuts per los notaris dejúscrits, a deset del propassat mes de juliol. La qual disminució del preu del dit arrendament, si n'hi haurà, se haja de conèixer per los nobles mossèn Joan de Thous, e don Joan de Corella, axí com a persones per les dites parts

afidades, e tant quant, lo dit noble don Joan, tendrà lo dit loch, e en absència de aquells, los dits nobles, hagen a nomenar cascú de aquells, una persona per sa part, los quals hagen a conèixer la dita disminució.

Et ideo nos dicte partes laudantes et approbantes, ratificantes et confirmantes, preinsertum capitulum, et omnia et singula in eidem contenta et specificata, etc. Renunciantes gratis nomibus precontentis et utroque eorum nomine insolidum, convenimus et bona fide promittimus, una pars nostrum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, et tam coniuncti quae divisim, per speciale pactum solempnique stipulatione vallatum, in posse notariorum subscriptorum ut publicarum personarum, hec a nobis pro vobis, et omnibus illis quorum intersit vel interesse poterit, quomodo libet in futurum legitime stipulantium et ratiprentium, que preinserta capitula, et omnia et singula, ditis capitulis et unoquoque ipsorum contenta et specificata, complebimus et attendemus, scilicet una pars nostrum in quantum ipsam tangent et astringunt, iuxta seriem et thenorem dicti capituli, et contenta in eodem non veniemus aliqua ratione iure, modo sive causa, sub pena centum florenorum, rato pacto et sub restitutione omnium missionum et dampnorum, super quibus credatur, fiat executoria cum fori submissione. Renunciatione nostro proprio foro et legi # fiat cum variatione in dicti et cum clausulis de non imperando et de non litigando, penam centum solidorum certo pacto etc. et cuicumque appellationi correctioni et recursui, obligando in super, nos dicta Yolans de Arenos et de Thous, certificata, renuntiamus velleyano et iuravit. Et nos dictus Joannes de Thous, nomine dictorum minorum, renuntiamus beneficio restitutionis etc. finit tot instrumenta.

Quod ets actum Valencie.

Testes, Johannes Aguilar, alcaydus loci de Ribarroga, et Jacobus Petrus, botiguerius, alamanus, cives Valencie.

1482, gener, 12. València.

Capítols fets entre Joan Roís de Liori, senyor de Riba-roja, i Francesc Fenollosa, sobre l'arrendament dels fruits i les rendes del lloc de Borriol, durant tres anys, pel preu de 5.500 sous moneda reals de València anuals.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n

Jamdictis die et anno

In Dei nomine et eius divina gratia amen. Noverint universi quod die sabati intititata decima nona januarii, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o octoagesimo secundo, in civitate Valencie, in domo nobilis Johannis Roiç de Lihori, militis domini loci de Ribarroga, habitator dicte civitate, personaliter constitutus Domenicus Fenollosa, habitator dicte civitatis, parte ex altera, requisierunt, ac legi et publicari fecerunt per me Ludovicus Collar, auctoritate regia notarium publicum Valencie, ac per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, in ipsarum partium et testium subscriptorum presentia capitula inter ipsas partes conventa, concordata, pactata, thenoris seus sequentis:

Capítols fets e fermats entre lo noble don Johan Roiç de Lihori, cavaller, senyor del loch de Ribarroga, habitador de València, de una part, e en Francesc Fenollosa, mercader habitador de la dita ciutat, de la part altra, en e sobre la col·lecta dels fruyts e rendes de la vila de Borriol, los quals són del thenor següent:

E primerament, lo dit noble don Johan, promet liurar e fer liurar totes les rendes de la dita vila de Borriol al dit en Francesc Fenollosa, e als seus, prometent aquelles fer, haver e tenir, prestant-li tota favor, e donant-li tota aquella senyoria e poder, en exegir aquelles, qu'el dit don Johan te en la dita vila, en forma que lo dit en Francesc Fenollosa, puixa aquelles vàlidament exegir.

Les quals rendes són les següents: çò és peyta antiga, lo cens de la carnereria, los censos axí de crestians com de moros, tot terç de delme de carnatge, dret d'espardenyes, dret de fornaje, dret de colmenes, e de bestiar, loïsmes, dret de novies, tot forment, tota dachça, tot panís, ordí, speltos e avena, e tot altre splot, dret d'alfalcos, de ferratges, e de totes altres herbes, alfarraçament de vinyes, e dret de la pansa, e de la figua, e de tot alfarraçament d'arbres, e lo vi dels christians, lli, los erbatjes, lo terç de delme de

carnatge, la ferreria, los molins, lo forn, la taverna, l'oli, totes aquestes coses, segons com antigament són acostumades de collir.

Encara més, li dona en la dita col·lecta, totes qualònies, penes imposades o imposadores per ell, sí mester serà, comeses per qualsevol cosa toquant a la dita col·lecta, donant-li facultat puixa imposar-ne tantes com ben vist li serà.

Totes les altres coses toquant a la jurisdicció de la dita vila, és concordat que seatura lo dit noble vers sí, e axí mateix, lo present e les altres coses de les quals no és feta menció en lo precedent capítol, emperò, sí en la dita vila de Borriol, los vasals acostumen de dar, ni fer altra responsió, ni renda annual a senyor, aquella tota, ab íntegre és concordat, sia entesa e compresa en la dita col·lecta, exceptat lo dret de sabia e trobadores de catius.

La qual dit col·lecta se fa per temps de quatre anys, comptadors del primer de jener any huytanta dos en avant, los dos anys primés de forma, e l'altre de respit, axí a la una part com a la altra, per preu de cinch milia cinch-cents, sous pagadors en aquesta forma, los tres milia docents sexanta-quatre sous deu diners, als crehedors que ací seran continuats. Los quals són los següents: primo, als frares de Sent Agostí, pagadors en la festa de Sancta Maria de agost. mil sous. I^M sous. Ítem, a na Elionor de Monfort, pagadors a tres de novembre, cinch-cents trenta-cinch sous huyt diners. DXXXV sous VIII diners. Ítem, als marmessors de mícer Vicent Climent, cinch-cents sous, pagadors cascun any a XVIII de febrer e de agost migerament. D sous. Ítem, a mossèn Johan Gras, cavaller, dohents sous censuals, pagadors cascun any a tres de abril e octubre migerament. CC sous. Ítem, al noble mossèn Johan Pardo, cavaller, dohents sexanta-sis sous huyt diners censals, pagadors en certs terminis. CCLXVI sous VIII diners. Ítem, al magnífich mícer Johan Figuerola, doctor en leys, cinch-cents sous censals, pagadors cascun any en certs terminis. D sous. Ítem, an Joan de Sent Vicent, vehí de la Vilareal, dohents sexanta-dos sous sis diners censals, pagadors cascun any en certs terminis. CCLXII sous VI diners. E la restant quantitat sia pagada al dit noble don Johan de Gallano, pagadors en tres terces, çò és, de quatre en quatre meses, que seran dos milia docents trenta-cinch sous dos diners, a compliment dels dits cinch milia cinch-cents sous, preu de la dita col·lecta. II^M CCXXXV sous II diners.

Ítem, és concordat que lo dit noble don Johan, haja a donar una casa en la vila, còmoda per habitació del dit en Francesch Fenollosa, e axí mateix, los graners e seller, que són en la dita vila, e per senblant li haja de donar, tota aquella servitut qu'els

vassalls són tenguts de fer a senyor, axí de portar los blats qu·el dit arrendador vendrà, com l'altra servitut necessària, per cert preu per nom de la dita col·lecta necessària.

Solament se atura lo dit noble, en lo capítol de les penes e calònies, que lo dit en Fenollosa, no les puixa absoldre, sens consulta del dit noble, ni tan poch passar-les en sí, com a cosa jutgada, sens la dita consulta, emperò bans e dret de les tales que faran, les quals pervendrien a senyor, e és concordat sia del dit en Fenollosa, segons lo ús de la terra.

En la partida dels loïsmes, s'atura lo dit noble, trobant-se personalment en Borriol, auctoritat de donar ell la fadigua, e en absència sua, que lo dit en Fenollosa, la puixa donar al més donant.

Ítem, és concordat, que sí lo dit en Fenollosa, no haurà pagat les pensions dels censals sobredits, tos anys, durant lo dit arrendament en los terminis de les dites pagues, sí messions si fan algunes, sien a càrrech del dit Fenollosa.

Ítem, més és concordat, que sí durant lo temps de la dita col·lecta, en la dita vila de Borriol, haurà mortaldat, o guerra en lo regne, per la qual haga dan la dita vila, lo que Deus no vulla, per raó de la qual, lo dit col·lector haurà dan en la dita col·lecta, en més quantitat de cinquanta lliures, lo noble don Johan, sia tengut refer, que e pendre en compte del preu de la dita col·lecta lo dit dan, que serà més ultra les dites cinquanta lliures, cascun any de la dita col·lecta, e si cars era que lo dit dan no prenia més stimació de les cinquanta lliures, sia a càrrech del dit col·lector.

Ítem, és concordat entre les dites parts, que los presents capítols sien executoris ab submissió prejudicació de fors e variació de juhí, e que de aquells e de cascun de aquells sia e sien fetes cartes públiques un e moltes.

Quibusquidem capituli lectis et publicatis in continenti dicti nobilis Johannes Roiç de Lihori, et Franciscus Fenollosa, promiserunt et fide bona convenerunt et expresse, pascisci fuerunt una pars predictorum alteri et altera alteri, ad invicem et vicissim, pacto speciali etc. in posse notario infrascripti etc. et iurarunt ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia etc. predicta capitula et quodlibet eorum et omnia et singula in eis aposita et contentam a prima eorum linea usque ad ultima inclusivem ratam grata etc. semper habere tenere etc. et non contravenire nec aliquem contravenere facere sub pena CC^M solidorum dicte monete etc. Et caussa dicta pena etc. nichilonius etc. Ulterius convenerunt et promiserunt sibi invicem et vicissim pacto et stipulacione predictis quoquo ad solucione complementum etc. fiat exercium submissione et renuntiatione proprii fore, et cum clausula et pacto variationis in dicti

loci et personarum etc. et cum clausula iurata de non ponendis rationibus nec allegando guidaticum, super sedimentum etc. sub pena de M solidorum dicte monete de bonis contrafacientis inobedientis parti parenti et obedienti, aplicandorum etc. rato pacto etc. et cum renuntiatione cuicumque appellationi iuste et frivole, et iuri appellandi etc. et cum clausula resercionis expensarum etc. E pro predictis etc. obligarunt una pars alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, in posse dicti et infrascripti notarii, omnia bona etc. Renunciantes etc.

Actum Valencie etc.

Testes Miquael de Proxita, argenterius, et Franciscus de Bovadilla, bati fulla de fil d'or, habitatoris Valencie.

Postmodum: el 24 març 1486, en Joan Roís de Liori, va confirmar haver rebut els diners de Francesc Fenollosa, mercader, en compliment del dit arredament.

1482, octubre, 7. València.

Capítols matrimonials fets entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i Joan Torrelles cavaller de l'ordre de Sant Jaume de l'Espasa, per casar la seua filla Caterina de Liori amb el dit Joan Torrelles.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482.

Die lune septima octobris, anno a nativitate Domini M° CCCC LXXXII°

In Dei nomine. Quod die lune intitulata septima octobris, anno a nativitate Domini M° CCCC° octoagesimo secundo, in civitate Valencie, in domo multum spectabilum Sancii Roiç de Lihori, vicecomitis de Gallano, habitator Valencie, quam habet in dicta civitate, personaliter constituti dictus spectabilis Sancius Roiç de Lihori, vicecomes qui supra, Caterina filia \ilegittima/ dicti spectabilis vicecomis, personaliter consituta, in loco de Bechi, ex una, et Johannes Torrelles, oridinis Sancti Jacobi, habitator dicte civitatis, partibus ex alia, vocato me Ludovicus Collar, auctoritate regia notarium publicum Valencie, ac per totam terram et dominacionem illustrissimi domini regis Aragonum, fecerunt, concordarunt ordinarunt, firmarunt, et per me Ludovicus Collar, notarium, verbo ad verbum, legi et publicari fecerunt etc. in ipsarum partium predictarum presentia capitula inter ipsas partes conventa, pactata, concordata, thenoris sequentis:

Capítols fets, concordats e fermats per entre lo spectable don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano, senyor de les Valls de Seta e Travadell e loch de Bechí, en regne de València situats, e la noble dona Caterina, filla del dit vezcomte, de una part, e lo magnífich mossèn Johan Torrelles, cavaller del orde de Sant Yago, de la part altra, sobre lo matrimoni, nostre senyor Déu volent, contratador entre la dita noble dona Caterina de una part, e lo dit mossèn Johan Torrelles de la part altra, e faç de Sancta mare Sglésia, solemnizador.

Et primo, és concordat, que lo dit spectable vezcomte per seguretat e per la servitut que la dita noble dona Caterina, filla il·legítima de aquell, li ha fet dot ara a aquella, per causa del dit matrimoni, de trenta-cinch milia sous moneda reals de València, en la manera e forma següent, çò és, que en preu e stimació de quinze milia sous, donarà e transportarà lo dit spectable vezcomte al dit mossèn Torrelles, lo loch de

Carabona, situat dins los t ermens de la vila de Borriana, franc e quitu, ab tots sos t ermens, drets e pertinències de aquell, a senyor pertanyents confrontat (en blanc), a les restants vint milia sous dels dits trenta-cinch milia sous, dits moss en Johan Torrelles e dona Caterina, de continent aquells haguts e rebuts, sien tinguts de aquells comptar en bon loch tut e segur, mil sous censals, per preu de quinze milia sous, lo usdefruit dels quals dits béns pertangents, diga al dit moss en Johan Torrelles, constant lo matrimoni de aquells, e la propietat, diga a la dita noble dona Caterina, en ax  que los dits mil sous censals, que dels dits quinze milia sous se comptaran en lo sobre dit loch, agen e sien com a bens dotals inextimats,  o  s, que lo dit usdefruyt diga al dit moss en Johan, durant lo dit matrimoni, e la propietat diga e sia, de la dita noble dona Caterina, per tots temps.

II  tem,  s concordat per los dessús dits, que los dits mil sous censals se quitaven, que tantes vegades com se quitaren se hagen a tornar a resmer ar, e que la propietat de aquells diga a la dita noble dona Caterina, e lo usdefruyt al dit moss en Torrelles, constant lo dit matrimoni.

III  tem,  s concordat i pactat, que lo dit moss en Johan Torrelles, faça e sia tengut fer creix e augment a la dita noble dona Caterina, de deset milia cinch-cents sous de la dita moneda, que és la mitat de la dita dot, e aço per causa de la virginitat de aquella, en ax  que entre dot e creix pren summa de cinquanta-dos milia cinch-cents sous de la dita moneda, los quals lo dit moss en Johan Torrelles promet pagar e restituhir a la dita noble dona Caterina en tot més a loch de dot e augment restituh dors, segons fur de València.

III  tem, ax  mateix  s concordat, que lo dit moss en Johan Torrelles, per seguretat de la dita dot e creix, que és per tot cinquanta dos milia cinch-cents sous, en tot cars e loch de dot e creix restituh dors, segons fur de València, e lliurar  la possessió del loch de Benissuera, e li farà prestar los homenatges de aquells, e vassalls del dit loch, en ax  que en tot cars e loch de dot restituh dor a la dita noble \dona Caterina/, per la pròpria auctoritat e sens dingun altre acte, se prenga e tinga lo dit loch e possessió de aquell, sens empaig e contradicció alguna, e sens auctoritat de jutge ni de alguna altra persona, e reba e faça los fruyts seus com a verdadera senyora, e ara per llavors, li'n faça venda, alineació e transportació per lo dit preu; e lo dit moss en Torrelles ni los seus, no puxen cobrar lo dit loch fins entegrament hagen pagat a la dita noble, e restituh ts los dits cinquanta-dos mil cinch-cents sous de dot e creix.

V Ítem, és concordat, que jatsia lo dit spectable vezcomte, sia lo dotador, e per disposició del present regne, la dita noble dona Caterina, morint sens fills, no puixa dispondre sinó de la terça part de la dita dot, e les dues parts haguessen a tornar al dit spectable vezcomte, com a dotador; emperò atès que la dita dot li és donada per stranya. Per aquella dita noble dona Caterina al dit spectable vezcomte, e fets aquells, dit spectable vezcomte, de present, li tramet per los sguarts dessús dits, e la fa gràcia e donació de tota atribució a ell pertanyent en la dita dot, com a dotador, e és content e li plau, que aquella puixa dispondre de la dita dot tant en axí, ab fills com sense fills, a tota sa voluntat.

VI Ítem, és concordat entre les dites parts, que de tots los capítols e cascun de aquells haga ésser feta e rebuda carta e cartes públiques per lo notari rebedor dels presents capítols, e que la dita carta o cartes, sien ordenades largament ab totes les clàusules útils e necessàries que metre e ordenar se puixen, a utilitat de aquella part per qui fa lo dit capítol e carta, no mudada emperò la substància del dit capítol, o capítols e que la dita carta o cartes, e los presents capítols sien executoris ab submissió e renunciació de for e variació de juhí, largament ordenats, segons lo stil del notari rebedor de aquells.

Quibusquidem capituli lectis et publicatis in continenti dicti multum spectabilis Sancius Roiç de Lihori, vicecomes, qui supra, nobilis Caterina, eius filia, et magnificum Johannes Torrelles, promiserunt, et fide bona convenerunt, et expresse pastisci, fuerunt una pars predictarum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, pacto speciali etc. in posse notario infrascripti etc. et iurarunt ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia etc, predicta capitula et quoslibet eorum et omnia et singula in eis aposita et contenta, a prima eorum linea usque ad ultima inclusive, rata, grata etc. semper habere etc. et non contravenire etc. sub pena quingentorum florenorum dicte monete. Et comissa dicta pena etc. nichilonius etc. Ulterius convenerunt et promiserunt sibi, invicem et vicissim, pacto et stipulacione predictis etc. fiat ex. cum submissione et renuntiatione proprii fore et cum clausula et pacto variationis in dicti loci et personarum etc. et cum clausula iurata de non ponendis racionibus nec allegando guidaticum super sedimentum etc. sub pena quingentorum florenorum de bonis contrafacientis inobedientis, parti parenti et obedienti aplicandorum, dandorum etc. que pena etc. rato pacto etc. et cum renuntiatione cuicumque appellationi iuste et frivole et iuri appellandi etc. et cum clausula resartionis expensarum etc. E pro predictis etc. obligarunt una pars alteri et altera alteri, ad

invicem et vicisim, in posse notarii infra scripti omnia bona etc. Renunciantes beneficiis domi de inde actionis ratione et veteris constitutionis et epistole divi Adriani, et foro Valencie etc. et cuiuslibet altri legi etc. Et dicta Caterina, virtute dicti iuramenti promisit etc. et certiorator renuntiante beneficio senatu consulti, velleyani et causi alii licet. Actum Valencie etc.

Testes huius rei sunt, honorabili Johanni Diez, hostalerius, civis Valencie, et Ferdinandus Pinosa, scutifer, habitator dicte civitatis. Et imo ad firma Sancio Roiç de Lihori, Caterine, que firmavit in loco de Bechi, octava die predictorum mensis et anni, absente dicto magnifico Johanne Torrella, milite, notario etc. sunt testes, dictus Johannes Bosch, Franciscus Fenollosa, mercator civis Valencie, et Anthonius Steve, habitator loci de Bechi.

1482, octubre, 17. Benissuera.

Presa de possessió del lloc de Benissuera per Pere Pinosa, procurador de Caterina de Liori.

SNAHN, Osuna, Caja 1354, D. 1-6, legajo 2, años 1481-1483, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1482, f. s/n

Die jovis XVII^a octobris anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXII° in loco de Beniçuera

En nom de nostre senyor Déu e de la sua Beneyta Mare. Sia a tots cosa manifesta, que en l'any M^o CCCC huytanta dos, en lo dia de degous comptat deset del mes de octubre, en presència de mi, Luís Collar, per autoritat reyal notari públich de la ciutat de València, e per tota la terra e senyoria del senyor rey de Aragó, e dels notaris e testimonis dejússcrits, al present acte specialment convocats, constituïts personalment en lo loch de Beniçuera, situat dins los térmens generals de la ciutat de Xàtiva, lo magnífich mossèn Johan Torrelles, cavaller senyor del dit loch, de una part, e lo honorable en Pere Pinosa, scuder, comorant en la ciutat de València, procurador de la molt dona Caterina, donzella, filla il·legítima del molt spectable don Sancho Roiç de Lihori, vescomte de Gallano, havent ple e bastant poder de fer les coses davant scrites, ab carta pública feta en lo loch de Bechí, rebuda per mi dit notari, a dotze dels presents e dejús scrites mes e any, de la part altra. Lo qual dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, requés al dit magnífich mossèn Johan Torrelles, que com ab capítols matrimoniales, fets e fermats entre lo spectable vescomte de Gallano e la dita noble dona Caterina, de una part, e lo dit mossèn Johan Torrelles, de la part altra, rebuts per mi, dit notari, a huyt dels presents e dejússcrits mes e any, sobre lo matrimoni per gràcia de nostre Senyor fahedor en faç de la Sancta mare Sglésia, solempnizador entre lo dit mossèn Johan Torrelles, de una part, e la dita noble dona Caterina, de la part altra, entre les altres coses; per mor e seguretat dels dits dot e creix advenient lo dit cars e loch de dot e creix restituïdors, ara per llavors, li haga fet venda del dit loch de Benizuera, fins entegrament li hagués pagat son dot e creix, e li hagués promès liurar la possessió real, actual, corporal e vàcua del dit loch, en lo qual de present se trobaven, drets, térmens, pertinències de aquell, li liuràs aquella. E encontinent per expedició e execució de les dites coses, per manament e provisió del dit magnífich mossèn Johan Torrelles,

obtémparant a les coses requestes e demandades, justament per part del dit en Pere Primosa, en lo dit nom, fonch convocat e ajustat consell davant la porta de la casa del senyor del dit loch, hon altrament és acostumat per semblants actes ajustar consell, en lo qual foren convocats, e ajustats tots los següents, ço és: Mahomat Alaminet, alamí del dit loch, Çahat Rodona, e Abdallà Ballester, jurats del dit loch, Azmet Abeç alies Batalla, Mahomat Abeç, Rodona Abeç, Yucef Abeç, Abraham Abeç, Azmet Beldegí, Abraham Alaminet, Rodona Alaminet, Acen Ballester, Yayé Ballester, Rodona Morabich, Rodona Alaminet, Azmet Rodona i Alí Gener, moros i veïns e habitants del dit loch.

Als quals en ple consell los fonch dit e proposat per lo dit mossèn Johan Torrelles, tot lo desús, per lo dit en Pere Pimosa, en lo dit nom, dit e splicat, e que com ell fos aquí per metre en possessió del dit loch de Beniçuera al dit honorable en Pere Pimosa, en lo dit nom, térmens, drets e pertinències de aquell. Per tal dix, que advenint lo dit cars de dot e creix restituïdors, ara per llavors, tinguesen per senyora natural del dit loch de Beniçuera, iuxta forma e tenor dels dits capítols matrimoniales, entre aquells fets e fermats, e fins aquella sia pagada de son dot e creix, e que responguen a aquella de tots los drets, certs e invens, e emoluments a senyor pertanyents; e presten a aquell, en lo dit nom, lo sacrament e homenatge de feeltat e naturalesa, e hagen aquella en lo dit cars, e als seus, per senyora del dit loch, e drets de aquell, en fahent aquelles dites coses, ell dit mossèn Johan Torrelles, los absolria axí com de present los absolvia, del sacrament e homenatge a ell eren tenguts e obligats, axí com a vassalls del dit loch, del qual ara de present los absolgué e delliurà, e de qualsevol dret de vassalatge, que sien a ell tenguts e obligats. E personalment los leixà, e manà que advent lo dit cars de dot e creix restituïdors, o fins sia la dita noble pagada de aquells, responguen a aquella de totes les rendes, fruyts, coses e emoluments, e de totes les coses que responien a ell, e de qualsevol drets a senyor pertanyents. E dites e splicades les dites paraules, encontinent los dits alamí, jurats e altres vehïns e habitants del dit loch, qui allí eren presents, afermants e jurants a nostre senyor Déus e a la alquibla de Mahomat, la cara girada devers mig jorn, segons sa çuna e xara, ésser les dites persones e més dels vassalls e vehïns del dit loch, cascú per si e tots ensemps, per lo dit loch e aljama, fahents e representants, axí per los presents com per los absents, majors e menors, presents e sdevenidors, axí de linatge viril com femení, requiriren e demanaren, a mi dit Luís Collar, notari qui desús, que axí, de les dites paraules per lo dit magnífich mossèn Johan Torrelles dit ço a ells, e intimades com de la absolució del dit sacrament e homenatge de

feeldat, los fes e reebes carta pública. E haut callor e parlament entre si, dixeren e los dits moros per sa si, e per la dita aljama, vehïns e habitants del dit loch, responien qu'els plahïa en lo dit cars e temps, e ara per llavors, haver la dita noble dona Caterina e successors de aquella, per senyora, e fer e prestar a aquella lo sacrament de feeltat e naturalesa, que són tenguts e obligats, e respondre com a vassalls del dit loch, e de totes les coses que han acostumat de respondre al senyor de aquell. E dites les dites paraules, e feta la dita resposta, encontinent lo dit alamí, jurats e consell, en virtut del dit jurament per ells desús fet e prestat, a nostre senyor Déus, e a la alquibla de Mahomet, la cara girada devers migjorn, segons çuna e xara de moros, en virtut del qual dit jurament, prestaren homenatge al dit en Pere Spinosa, en lo dit nom, besant les mans e lo muscle de aquell. E prometeren a aquell, en lo dit nom, present e acceptant, a obs e per a la dita principal sua, ésser-li tenguts de fealtat e naturalesa, e haver-la per senyora natural de aquells, e del loch de Beniçuera, advenint lo dit cars e en la forma en los dits capítols continguda, çò és que no li faran en son cars, dan ni la descobriran de sos segrets, a llur dan, ni serien en son dan de sa dretura, ni de llurs possessions, e li provarien tota honestat, e que no li farien la cosa fàcil e laugera de fer, e acabar greu e embargosa de fer e acabar, e que li descobrien çò que fos dret de la sua senyoria, conservant a aquella tots sos drets e totes ses regalies, e servarien a aquella tot çò e quant, als que en jurament de feeltat calladament e expresa és entès. E enseguides e complides les dites coses, encontinent lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, dix que acceptava e de fet accepta corporalment la dita possessió, de cor e de pensa, ab tots aquells efectes e adminicles de dret que pendre e acceptar la podia, e de ma del dit loch, térmens e pertinències de aquell, ab tota la jurisdicció civil e criminal. E no res menys, lo dit en persona, en nom de la dita noble principal sua, mes les sues mans sobre los Sants quatre Evangelis, de aquell per les sues mans corporalment tocats, de tenir e servir als dits vassalls del dit loch de Beniçuera, e a qualsevol altres vassalls, axí presents com absents, com sdevenidors, tot çò e quant per fur del present regne, çuna e xara, ús, pràctica e bons costums del dit loch, de la dita noble principal sua, com a verdadera senyora és tenguda e obligada, e los seus antecessors en lo dit loch, eren tenguts e obligats. E fetes les dites coses, encontinent, lo dit Pere Pinosa, en lo dit nom, en senyal de vera possessió, manà als dits Mahomat Alaminet, alamí, e a Çahat Rodona, e a Abdallà Ballester, jurats del dit loch, que no usen, de aquí en avant, dels dits oficis e jurisdicció de aquells, com ell en lo dit nom los privàs dels dits oficis, els levàs tot poder e exercici de aquells, e fins haguesen altre manament en contrari, los quals

respongueren qu'els plahña. E sens divenir a altres actes, lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, en senyal de vera e pascífica possessió, restituhí als dits alamí, jurats, mustaçaf, los quals en virtut del dit jurament, prestat a nostre senyor Déu e als Sants quatre Evangelis de aquell, sua ma dreta corporalment tocats, e los dits moros, en virtut del dit jurament, prometeren que haurien, advenint lo dit cars be e lealment en lurs dits oficis, e manà que usasen dels dits ofici segons cascú havia a restitució, ans de la dita possessió, sinó dar tots temps los drets de senyor a ell pertanyents. E sens divertir a altres actes, lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, continuant la dita possessió, ensemps ab lo magnífich mossèn Johan Torrelles, e ab mi, dit notari, de fora lo dit loch de Beniçuera, e tallà dels arbres de la orta del dit loch, e feu tallar aquells, e de les rames de aquells. E continuant de pendre la dita possessió, manà al misatge del dit loch, que metés hun moro de aquells qui allí eren en la presó, e lo dit misatge en virtut del dit manament, a aquell fet meté hu de lo dits moros en la dita presó, e poch après, lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, tragué aquell de la dita presó en la qual era pres. E no res menys, lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, continuant de pendre la dita possessió, anà ab lo dit magnífich mossèn Johan Torrelles, a la casa de senyor, situada dins lo dit loch, e lo dit magnífich mossèn Johan Torrelles, pres lo dit en Pere Pinosa, per la ma, e mes aquell dins les portes de la dita casa de senyor, e li liurà les claus, e encontinent lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, restant dins la dita casa, feu exir lo dit magnífich mossèn Johan Torrelles, cavaller, e als altres que allí eren, de la dita casa, e restà dins aquella, tancant les portes, confesant tenir-la, actual, corporal e vera possessió del dit loch, e après, tornà a obrir aquelles en senyal de vera e actual possessió. De les quals coses e sengles de aquelles, lo dit en Pere Pinosa, en lo dit nom, requés e demanà a mi, dit Luís Collar, notari e scrivà públich, ésser-li'n feta e liurada carta pública, per haver memòria de les dites coses en sdevenidor.

Açò fonch fet en lo dit loch de Beniçuera, los dits dia e any.

Presentes foren per testimonis a les dites coses, lo honorable en Johan Ochoha, de Moxique, reboster de plaça del senyor infant, en Johan Pla, laurador de Alboraya, e Acen Cegontí, moro vehí del dit loch de Sent Pere.

1483, desembre, 27. València.

Joan Roís de Liori i Beatriu de Montcada, esposos, senyors de Riba-roja, nomenen procurador a Joan Aguilar, alcaid de Riba-roja, per a que els represente davant de la cort del Governador del regne de València, i responga a les qüestions presentades per Joana Mateua de Requesens i Galceran de Requesens, esposos.

SNAHN, OSUNA, Caja 1355, D. 1-6, legajo 3, año 1484, Protocolo, notari Lluís Collar, any 1484, f. s/n

Die sabati XXVII december anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXIII°.

In Dei nomine. Sia a tots manifesta cosa a tots que nosaltres don Johan Roiç de Lihori, cavaller senyor de la vila de Ribarroga, e dona Beatriu de Moncada, muller de aquell, habitants en la ciutat de València. De nostra certa sciència abduys ensemps, e cascú per si e per lo tot, e nos dita dona Beatriu de Moncada de voluntat e exprés consentiment del dit noble don Johan Roiç de Lihori e de Gayano, marit nostre qui present és, no revocant los altres procuradors nostres, e per nosaltres e cascú de nosaltres, ans de ara fets, constituïts, creats e hordenats, fem, constituïm, cream et hordenam cert e special, e a les coses davall scrites, general procurador nostre, e de cascú de nosaltres al honrat en Johan d'Aguilar, alcayt de la dita vil·la de Ribarroga, domèstich e familiar nostre, absent, axí com si fos present, çò és que per nosaltres o en nom de nosaltres, e de cascú de nosaltres conjuntament o divisa, comparega davant lo magnífich senyor justícia d'Aragó, o de sos lochtinents e qualsevol de aquells, e en sa cort. E a jurar e que jure en poder dels dits lochtinents e de qualsevol d'aquells en les ares. nostres e de cascú de nosaltres. E per lo jurament e en virtut de aquell responga a les coses lexades, auran jura per part dels nobles don Galceran de Requesens, e dona Matheua de Requesens, habitants en la ciutat de Barcelona, e d'en Luys de Castellet, domiciliat en lo principat de Catalunya, e per qualsevol de aquells, en un procés qu'és mena en la cort del dit senyor justícia de Aragó, entre los sobre dits de una part, e nosaltres dits cònjuges de la part altra, intitulat *Procesus nobilium dompni Galcerandi de Requesens et dompne Matheua de Requesens, coniugium habitatoris civitatis Barchinone contra super emparamento*, e en qualsevöll altre procés, e delant qualsevöll jutge en la forma e manera següent:

E primerament, quant a les coses contengudes en lo primer article de la primera cèdula donada en lo dit e pre intitulat procés per lo discret Johan Navarro, com a procurador dels dits nobles don Galceran de Requesens, e dona Johana Matheua, que diu que nos dita dona Beatriu, muller qui ara són del dit don Johan Roiç de Lihori e de Gallano, contractant primerament matrimoni ab lo noble mosèn Bernat de Requesens, senyor quòndam de la baronia de Castellet, etc. lo qual fonch solepnizat en faz de Sancta mare Sglésia. Per lo dit jurament responga e diga, que és veritat lo contengut en lo dit article.

Ítem, quant al contengut en lo segon article de la dita cèdula que diu que del dit matrimoni de nos dita dona Beatriu e mosèn Bernat, cònjuges, procrearem en filla nostra legítima, sobre vivint al sobre dit mosèn Bernat, dona Matheua Johana de Requesens, principal del Johan Navarro, procurador; responga e diga que les coses en lo dit article contengudes són verdaderes.

Ítem, quant a les coses en lo tercer article contengudes que diu que en lo temps de la mort del dit mosèn Bernat de Requesens, nos dita dona Beatriu sa muller estavem prenyada, e restant prenyada, après mort del dit mosèn Bernat de Requesens, nostre marit; responga e diga que les coses contengudes en lo dit article són veres per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quart article de la dita cèdula que diu que lo dit mosèn Bernat fonch mort, fet primer per ell són últim testament en lo qual instituhí hereu seu universal lo pòstum o pòstuma, del qual o de la qual \a nos dita dona Beatriu sa muller eren prenyada/ estant emperò la dita principal del dit Johan Navarro en lo ventre de nos dita dona Beatriu, sa muller. Responga e diga per lo jurament que és veritat que el dit mosèn Bernat dexà hereua a la dita dona Johana Matheua, sa filla e de nos dita dona Beatriu, axí com és contengut en lo dit article. Emperò la lexà hereua ab certs vincles e drets a nos dona Beatriu de Moncada constituent pertanyents.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quint article de la dita cèdula que diu que après mort del dit mosèn Bernat nos dita dona Beatriu parim en filla legítima a la dita dona Matheua Johana, la qual fonch feta hereua universal de tots los bens, noms, drets e accions que foren del dit mosèn Bernat de Requesens, son pare. Responga e digua que és veritat tot lo contengut en lo dit article en la forma e manera que desús havem dit referint-nos emperò al testament del dit mosèn Bernat de Requesens.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo sisè article en la dita cèdula que diu lo dit mosèn Bernat com dit és estat nos dita constituent prenyada, e en nostre ventre la

dita principal del dit procurador, e ans que per vingués a llum lo dit prenyat fonch mort lo dit mosèn Bernat de Requesens, e soterrat, e que per tal és hagut etc. Responga e diga que ans que pervingués a llum el dit prenyat estant en nostre ventre la dita dona Johana Matheua, nostra filla, fonch mort lo dit mosèn Bernat de Requesens, e soterrat, e per tal és hagut per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo setè article de la cèdula que diu que la dita dona Matheua és filla natural de nos dita dona Beatriu e de mosèn Bernat de Requesens quòndam, e que per tal és haguda etc. Responga e diga que les dites coses contengudes en lo dit article son verdaderes.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo huytè article de la dita cèdula que diu que la dita dona Matheua, filla hereua del dit mosèn Bernat per si o per sos tudòs expresament o tàcita acceptaren la dita herència, e en aquella se investí. Responga e diga que les coses contengudes en lo dit article són veres.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo novèn article de la dita cèdula qui diu que el dita mosèn Bernat en son darrer testament dexà tudòs e curadors de la dita dona Matheua Johana e de sos bens als nobles don Matheu de Moncada, e a dona Orfesina sa muller, e a nos dita dona Beatriu constituhent e que nos dita dona Beatriu après mort del dit mosèn Bernat acceptam la dita tutelella, e usam de aquella etc. Responga e diga que les coses contengudes en lo dit article són verdaderes.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo dehen article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu feta viuda e tutriu e curatriu, per certes causes per dret e per benefici de inventari fem fer inventari dels bens mobles que foren del dit mosèn Bernat nostre marit quòndam, lo qual començam a fer per nostre procurador, havent bastant poder; e lo qual inventari migançant carta pública trobant nos dita constituhent en la dita herència los bens en la fi de la dita cèdula contenguts, los quals restaren en poder de nos dita dona Beatriu. Responga e digua que està en veritat que après mort del dit mosèn Bernat fonch fet inventari per lo dit don Matheu de Montcada, e per nos dita dona Beatriu com a tudors e curadors testamentaris per satisfer a nostre ofici, en lo qual inventari són estats continuats los bens atrobats en la dita herència, los quals bens restaren ensemps ab nostra persona en poder del dit don Matheu, opressa e sens libertat, e açò és lo que y sabem nosaltres dits constituents per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo onzèn article de la dita cèdula que diu que la dita dona Matheua Johana, filla del dit mosèn Bernat, e de nos dita dona Beatriu, fonch y és feta major de dotze anys, e encara de tretze ben complits e de quatorze anys

complits, e per açò següent que és major/. Responga e digua que esta en veritat que la dita dona Matheua Johana filla del dit mosèn Bernat e de nos dita dona Beatriu, naixuda a tres de setembre del any Mil quatre-cents sexanta nou, e que al agost del present any Mil quatre-cents huytanta e tres haurà tretze anys, e yria en quatorze, e açò és lo que y sab la dita contituhent per lo jurament.

Ítem, quant a les coses continuades en lo dotzèn article de la dita cèdula que diu que la dita dona Matheua Johana, a contractat matrimoni per paraules legítimes e de present abta e suficient per a contractar matrimoni ab lo dit don Galceran de Requesens, lo qual matrimoni fon en faç de Sancta Mare Sglésia e per còpula carnal entre ells solepnizat, e que per marit e muller son tenguts, nomenats e reputats etc. e que per consegüent ateses les coses damunt dites y altres la dita tutel·la fonch y és fenida y lo dret de regir e administrar los bens de la dita dona Matheua Johana, e senyaladament los continguts en lo dit inventari, y d'aquells dispondre axí com de bens de la dita Matheua, e de haver y rebre y demanar aquells pertany a la dita dona Matheua Johana, o al dit don Galceran, e Matheua, cònjuges, e que nos dita dona Beatriu som venguda aquells restituyr a la dita dona Matheua Johana, e al dit don Galceran son marit, e a ella *iuxta* les constitucions e pràtiques de Catalunya, e de rahó escrita, o en altra manera. Responga e diga que de la contractació del dit matrimoni per paraules de present que no y sabem res, com nos ni algú de nosaltres dits contituhents no y sien estats, ni nos y siam trobats be, és ver que havem huyt dir quant a la constitució de dret si per aquella lo dit don Galceran és fet senyor, ni si li competeix o pertany dret algú contra nos dita contituhent en sguart dels dits bens de açò és estat ja plet en la ciutat de València, y és stat declarat que la demanda pertany al noble don Matheu tudor e curador e no a don Galceran, e que ho remetem nosaltres dits contituhents a la justícia. E açò és lo que y sabem nosaltres dits contituhents.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo tretzèn article de la dita cèdula que diu que per constitucions e pràtiques de Catalunya e de rahó escrita la dona major de dotze anys, e senyaladament casada pot ab son marit regir e administrar los bens e aquells demanar, e rebre en juhí e fora de juhí, e a sos tudòs los pot demanar y compte de aquells, encara que sia menor de quatorze anys. Responga e digua que ignoram lo que contenien les constitucions de Catalunya, e d'Aragó, però que segons que homens de sciència nos han dit de dret y de justícia la menor de quatorze anys per contractar matrimoni per çò no hix de poder de sos tudòs e curadors, ni pot entrevenir en juhí sens auctoritat de aquells. E axí és stat declarat segons que havem dit en lo precedent capítol,

e que no y sabem altre nos dits constituents quant a les coses en lo dit article contengudes per lo jurament.

Ítem, quant a les coses en lo quatorzèn article de la dita cèdula contengudes que diu que el dit mosèn Bernat de Requesens quòndam en lo temps de la sua vida e mort fonch y era domiciliat y heretat en lo principat de Catalunya, e allí fonch mort, e que lo dit inventari fonch fet allí. E axí matix que la dita dona Matheua Johana e don Galceran, cònjuges, foren y són domiciliats en lo dit principat, y que per tals són haguts per les quals coses som tenguda nos dita Beatriu de restituyr los dits bens del dit inventari, e los altres bens de la dita herència a los dits don Galceran e a la dita dona Matheua Johana, cònjuges etc. Responga e digua que el dit mosèn Bernat és mort en lo principat de Catalunya, y era en aquell dit temps heretat en aquell, e allí fonch començat a fer lo dit inventari. E axí mateix que los dits don Galceran e dona Matheua Johana són domiciliats en lo principat de Catalunya, e açò és lo que y sabem nos dits constituents per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quinzèn article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu de Montcada, en lo dit inventari nomenada Beatriu de Requesens, muller del noble mosèn Bernat de Requesens, quòndam senyor de la baronia de Castellet, e dels lochs de Altafulla e de la Nou, mare de la dita noble dona Matheua, après mort del dit mosèn Bernat de Requesens, quòndam marit nostre primer, contractam matrimoni ab lo dit noble don Johan Roiç de Lihori e de Gallano, per paraules legítimes, e de present lo qual matrimoni fonch solepnizat en faz de Sancta Mare Sglésia, e carnal còpula entre nosaltres consumada, e per tals som tenguts etc. Responga e digua que és veritat que nos dita dona Beatriu contractam matrimoni ab lo dit don Johan Roiç de Lihori, après del any del plor, el qual fonch solepnizat e consumat en faz de Sancta Mare Sglésia, segons que en lo dit article se conté, e que no y sabem més nosaltres dits constituents sobre lo contengut en lo dit article.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo setzèn article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu de Moncada, muller que ara som del dit noble don Johan Roiç de Lihori, muller que era del dit mosèn Bernat de Requesens que en lo temps que el dit mosèn Bernat morí teníem en lo ventre a la noble dona Matheua Johana, filla del dit mosèn Bernat quòndam e que après mort de aquell parim a la dita dona Matheua, la qual és una mateixa persona. Responga e digua que és veritat que la hora que teníem en lo ventre a la dita dona Matheua, e après mort del dit mosèn Bernat la parim nos dita dona Beatriu, e que altra cosa no y sabem nosaltres dits constituents per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contingudes en lo desetèn capítol de la dita cèdula que diu que la dita dona Matheua fon y és aquella mateixa que nos dita dona Beatriu teníem en lo ventre al temps de la mort de dit mosèn Bernat de Requesens, la qual après mort de aquell és venguda a llum, e fon nada, és filla de nos dita dona Beatriu e mosèn Bernat, e per tal és aguda etc. Responga e diga que les coses contingudes en lo dit article són verdaderes.

Ítem, quant a les coses contingudes en lo dehuýtèn article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu som paguada e satisfeta de nostra dot e sponsalici e de altres drets a nos pertanyents en los bens del dit mosèn Bernat de Requesens nostre primer marit, e que de aquells nos som tenguda per contenta, satisfeta e pagada. Responga e diga que negam las coses en lo dit article contingudes, ans a nos dita dona Beatriu pertanyen molts drets en la dita herència dels dits bens del dit mosèn Bernat quòndam, axí per virtut de constitució de dot e cartes nupcials, fetes entre lo dit mosèn Bernat de Requesens e nos dita constituhent en lo temps del dit matrimoni, començara per virtut del testament del dit mosèn Bernat de Requesens, lo qual dit mosèn Bernat reconexent nos tots nostres drets dotals, volgué e manà que nos dita dona Beatriu fosem paguada e satisfeta de sos bens propis dels quals dits drets dotals encara huy en dia no som paguada ni satisfeta, los quals prenen més summa de Cinquanta milia florins, e més no y sabem nosaltres dits constituents pel jurament.

Ítem, quant a les coses contingudes en lo denovèn article de la dita cèdula les damunt dites coses son verdaderes. Responga e diga que negam nosaltres dits constituents lo que desús havem negat e atorgam lo que havem atorguat, e ignoram lo que havem ignorat.

Ítem, quant a les coses contingudes en lo primer article de la segona cèdula, e de la per lo dit en Johan Navarro, com a procurador sobre dit en lo damunt dit procés dada que diu que segons les constitucions e pràtiques de Catalunya és que qualsevolla dona que haurà complida hedat de dotze anys, e no haurà estat ni acostuma estar ab tudors, e haurà complit los dits dotze anys que en aquell cars hix de tudor e curador. Responga e digua que negam nos dita Beatriu e don Johan Roiç de Lihori, constituents ignoram les constitucions de Catalunya. E quant a les altres coses en lo dit article contingudes que nos referm a les respostes per nosaltres donades sobre los articles desús recitats. E que altra cosa no y sabem nosaltres dits constituents per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contingudes en lo segon article de la dita cèdula que diu que és veritat que segons les constitucions e costums de Catalunya observades en lo dit

principat que la dona de dotze anys, la qual haurà contractat matrimoni per paraules legítimes de present y aquell tal matrimoni serà consumat en faz de Sancta Mare Sglésia, e per copula carnal, e encara que no haja complida edad de quatorze anys puxen ensemps ab sos marits demanar, e exhigir los bens, e coses a elles pertanyents, axí en juhí com fora sobre aquelles pledegar, e proseguir los dits pleyts fins a la fi, sens de entervenció de alguns curadors, e fer en les coses sobredites totes les coses necessàries e que axí és observat e practicat en Catalunya per los temps sobredits. Responga e digua que ygnoram les coses en lo dit article contingudes, e que mes nosaltres dits constituhents no y sabem per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo tercer article de la dita cèdula que diu que de fur e costum de Aragó, les dones cassades despuix haver contractat son matrimoni e consumat per copula carnal, major de dotze anys e encara que sean menor de quatorze anys ensemps ab sos marits, o de consentiment de aquells puxen sos bens administrar, regir e rebre, e aquells e los drets a elles pertanyents demanar en juhí e fora de juhí, sobre aquelles pledegar, e lo dit plet fins a la fi proseguir e encara poden sos bens alienar encara que sien sitis e fer per les sobre dites coses totes les coses necessàries e oportunes e que axí és de fur de Aragó. Responga e digua que ygnora los furs e hordinacions del regne de Aragó, e que altra cosa no y sabem nosaltres dits constituhents por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quart e cinquè articles de la dita cèdula que Miquel Antist en lo temps que el feu lo instrument del inventari en lo castell de Aytona del principat de Catalunya, çò és a vint-y-quatre de juliol de anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo sexagesimo nono, ans e après e per molts dies e mesos ans del dit temps que fonch era notari públich per auctoritat del sereníssim senyor rey per tota sa terra e senyoria, e que en possessió o quasi de sa notaria e ofici e per tal hagut etc. Responga e al temps de fer el dit inventari portaren al dit Miquel Antist per testificar lo dit inventari, lo qual nos digueren era notari emperò que ho sabíem de certa sciència que ell fos notari segons que en los dits articles se conté ans lo ygnora, e que més no y sabem sobre lo contengut en lo dit article nosaltres dits constituhents por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en la tercera cèdula per lo dit en Johan Navarro en lo dit procés donada que diu certa constitució de Catalunya és que la viuda ha de ussufructuar los bens del marit e fer inventari, la qual constitució comença *Hac nostra constitució perpetuo validado sentencius que uxor mortuo viro confestium post*

mortem eiusdem etc. E quant l'altra part pretén que nos dita Beatriu haven fet inventari dels bens, casa e heretat del dit mosèn Bernat de Requesens, e que la susdita constituan e constitució de Catalunya, e axí sa usat del dia que fon fins huy. Responga e digua que nos ygnoram totes les constitucions de Catalunya, e que no sabem que tal constitució ni pràctica sia en Catalunya, e que és veritat que fem nos dita dona Beatriu lo inventari sobre dit per que ens digueren e donaren antendre que erem tenguda de fer lo de justícia, e constitució de Catalunya però com dit és ygnoram que tals constitucions hi agen.

Ítem, quant a les coses en lo primer article de la dita cèdula però dit en Johan Domingo procurador sobre dit en lo damunt dit procés donada que diu qu-el dit noble mosèn Bernat de Requesens, prometé e se obligà migançant instrument públich de censal mort de propietat de dos milia e trescents florins del cunyo de Aragó valents tretze sous e pensió de mil sicents sixanta dos sous, e dos dinés a rahó de dihuyt milia per mil tant e per tant temps fins que los dits dos milia e trescents florins ensemps ab les pensions per rahó del dit censal degudes fosen paguades los quals dits dos mil trescents florins el dit mosèn Bernat ha confesat haver rebut del dit en Lluys de Castellet en la forma e manera en lo dit instrument de censal contengudes prometem pagar cascad any la dita pensió ab moltes clàusules e obligacions en lo dit censal contengudes etc. Responga e digua que ygnoram nosaltres dits constituhents les coses en lo dit article contengudes per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo segon article de la dita cèdula que diu que lo dit noble mosèn Bernat de Requesens contractà matrimoni ab nos dita dona Beatriu de Moncada, muller qui ara som del dit noble don Johan Roiç de Lihori e de Gallano, per paraules legítimes y de present abta nos dita dona Beatriu per a contractar lo dit matrimoni, lo qual matrimoni fonch solepnizat en faz de Sancta mare Sglésia, e solepnizat per còpula carnal e per tals som haguts etc. Responga e digua que les coses contengudes en lo dit article són verdaderes.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo tercer article de la dita cèdula que diu que del dit matrimoni el dit mosèn Bernat de Requesens quòndam e nos dita dona Beatriu procreham en filla legítima e natural sobre vivint al sobre dit mosèn Bernat a la noble dona Matheua Johana de Requesens, la qual en lo ventre de nos dita dona Beatriu en lo temps que morí lo dit mosèn Bernat marit nostre quòndam, e que de aquella nos restam prenyada del dit mosèn Bernat etc. Responga e digua que les coses contengudes en lo dit article son verdaderes.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quart article de la dita cèdula que diu que el dit mosèn Bernat de Requesens és mort, fet per ell primer son últim testament en lo qual feu hereua sua universal al pòstum o pòstuma del qual o de la qual nos dita dona Beatriu estavem prenyada, la dita dona Matheua Johana estant en lo ventre de nos dita Beatriu sa mare, lo qual dit mosèn Bernat està soterrat en la sglésia après mors del qual nos dita dona Beatriu parim en filla legítima a la dita Matheua Johana de Requesens, la qual dita dona Matheua vingué a llum filla de nosaltres dits cònjuges, e hereva universal de tots los bens, drets, noms e accions que foren del dit mosèn Bernat, son pare dexada la dita Matheua Johana ans que vingués a llum etc. Responga e digua que crehem que sia viva la dita Matheua Johana però que no ho sabem de certa sciència, e quant a les altres coses en lo dit article contengudes que nos referim a les respostes per nos dades sobre los articles de la part desús recitades.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo cinquè article de la dita cèdula que diu que la dita Matheua Johana per si o per sos tudòs tàcitament o expresa acceptà la dita herència, e de aquella se investí, e que per tal és aguda e reputada etc. Responga e digua que les coses contengudes en lo dit article son verdaderes.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo sisè article de la dita cèdula que diu que lo dit mosèn Bernat de Requesens en son últim testament nomenà e lexà en tudòs e curadors de la persona e bens del pòstum o pòstuma naxedor o naxedora de nos dita dona Beatriu, sa mare, és a saber als nobles don Matheu de Montcada, dona Orfresina sa muller e a nos dita dona Beatriu, sa muller. Responga e digua que nos referim a les respostes per nosaltres donades en los articles de part desús recitades, e que no y sabem pus nosaltres dits constituhents sobre lo contengut en lo dit article per lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo setè article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu après mort del dit mosèn Bernat acceptam la dita tutela, e usam de aquella etc. Responga e digua que nos referim a les respostes per nos dades en los articles recitats.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo huyten article de la dita cèdula que diu que nos dona Beatriu estan viuda e tutriu de la dita Matheua Johana après mort del dit mosèn Bernat quòndam, ateses les coses sobredites y per conservar los bens de la dita dona Matheua pubila fem inventari de tots los bens que foren del dit mosèn Bernat, lo qual fem fer per hun procurador nostre havent potestat, lo qual inventari fem migançant carta pública en lo qual inventari trobam tots los bens en la fi de la cèdula mencionats, e

en lo dit inventari mencionats etc. Responga e digua que nos referim a les respostes per nos dades en los articles de part desús recitats, e que més no y sabem por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo noven article de la dita cèdula que diu que los dits bens en lo dit inventari continguts restaren en poder de nos dita dona Beatriu y axí que som tenguda e obligada a restitució de aquells, a qualsevol crehedors tenint dret sobre los bens de mosèn Bernat, e per consegüent al dit en Luys de Castellet, e als seus, los quals bens passaren en la dita dona Matheua Johana hereua sobredita ab són càrrech e senyaladament ab lo càrrech de pagar lo dit censal mort cascun any al dit en Luys de Castellet etc. Responga e digua que nos referim a les respostes ja per nos dades en los articles per nos recitats, e que altre nosaltres dits constituhents no sabem por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo dehen article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu en lo dit inventari nomenada Beatriu de Requesens, après mort del dit mosèn Bernat nostre primer marit, contractam matrimoni ab lo noble don Johan Roiç de Lihori per paraules de present, lo qual matrimoni fon solepnizat en faz de Sancta Mare Sglésia etc. Responga e digua que les coses contengudes en lo dit article són verdaderes però en la manera ja per nos resposta en los articles per nos desús recitats, e que més no y sabem nosaltres dits constituhents por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo onzèn article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu de Moncada, muller que ara som del dit don Johan de Lihori e de Gallano, e ans eram muller del noble mosèn Bernat de Requesens, la qual teníem en lo ventre a la dita dona Matheua Johana, filla del dit mosèn Bernat de Requesens, la qual parim après mort del dit mosèn Bernat de Requesens, e era tutriu e curadriu e après com a tudriu sobre dita fem lo dit inventari, fou e és una mateixa persona, e que per tal és hagut etc. Responga e digua que és veritat que nos dita dona Beatriu muller ara del dit don Johan e ans essent muller del dit mosèn Bernat de Requesens e après mort de aquell parim a la dita dona Matheua Johana e quant al que diu de la tutelella e cura, e al inventari que nos referim a les respostes per nosaltres dits constituhents donades en los articles de part desús recitat, e que altre y sabem por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo dotzèn article de la dita cèdula que diu que la dita dona Matheua Johana fonch y és aquella mateixa que estava en lo ventre de nos dita dona Beatriu en lo temps de la mort del dit mosèn Bernat de Requesens, la qual fou nada après de la mort del dit mosèn Bernat etc. Responga que les coses contengudes en lo dit article són verdaderes.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo tretzè article de la dita cèdula que diu que nos dita dona Beatriu som paguada e satisfeta de nostres dot esponsalici e de altres drets a nos pertanyents en los bens que foren del dit mosèn Bernat nostre primer marit, e que som tenguda per contenta, satisfeta e pagada. Responga e digua que nos referim a les respostes ja per nos fetes en los articles damunt recitats, e que altre no y sabem nos dits constituhents en les coses contengudes en lo dit article por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quatorzè article de la dita cèdula que diu que el dit mosèn Bernat o la dita dona Matheua Johana, filla e hereua sua universal, o los dits tudors e curadors après mort del dit mosèn Bernat han cesat de pagar las pensions del dit censal per temps de vint-y-dos anys salvant justícia, pagues sí algunes ni ha, e que som tenguts e obligats los bens del dit mosèn Bernat, e que ara son de la dita dona Matheua sa filla hereua universal, e que la dita dona Matheua Johana axí com a hereua sobre dita del dit son pare, és tenguda pagar per les dites vint-y-dos pensions, vint-y-nou milia y noucents sous salvant algunes justes pagues sí algunes hi ha etc. Responga e digua sobre les dites coses en lo dit article contengudes no y sabem res nosaltres dits constituhents por lo jurament.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo quinzè article que diu que Berthomeu de Requesens notari públic de la ciutat de Barcelona, lo qual tragué lo instrument del dit censal en lo primer article de la primera cèdula mencionat en pública forma, lo qual signà en lo temps que tragué ans despuix y ara fonch, era y és notari públich real, e lo discret Johan Sunyer, ciutadà de Barcelona y notari públich per auctoritat real, lo qual tragué en pública forma lo instrument de censal mort del qual damunt se faça menció en lo temps que'l testificà e tragué ans y après fon y era notari públich y acostumava testificar y en pública forma traure los actes públichs de qualsevol natura aquells y los altres acostumats a ell per los dits notaris testificats ab son acostumat signe signar al quals fou y és dada fe y per tals son aguts etc. Responga e digua que no sabem nos dits constituhents en lo dit article ni coneixem tals notaris por lo jurament, e que altre no y sabem.

Ítem, quant a les coses contengudes en lo setzè article de la dita cèdula que diu que les coses damunt dites son verdaderes públiques e notaries y les parts an atorgat aquells ser verdaderes en diversos lochs. Responga e digua que negam lo que havem negat e atorgam lo que havem atorgat e ygnoram lo havem ygnorat.

E a sustituir dins si lo dit procurador nostre per nos en nom nostre e de cascun de nosaltres constituhents conjuntament o divisa en e circa les dites coses hu o molts

procurador o procuradors que semblant poder agen de fer e atorgar totes e cascunes de les coses sobre dites. E generalment fer dir e exercir e procurar en e circa tot lo sobre dit totes e qualsevol altres coses que bo e bastant procurador a tals e semblants actes e coses de les sobre dites legítimament constituït puga e dega fer, e que nosaltres dits constituhents conjuntament o divisa fariem e fer porrem sí personalment fosem presents. Prometem haver per form segur e vàlit perpetualment tot çò e quant per lo dit procurador nostre, e per aquell substituydor o substituydors de aquell en les sobre dites coses e cerqua de aquelles serà jurat e per la jura respost dit fet e procurat be axí com si per nos matexos o per qualsevulla de nosaltres constituhents conjuntament o de partida personalment fos jurat e per la jura respost dit, fet e procurat e obligam nos estar a dret e aquells no revocar e lo jutgat en contrari nostre pagar e de qualsevull de nosaltres ab totes ses clàusules vincles sots obligació de tots nostres bens, e rendes e de cascú de nos mobles e sitis aguts e per haver en tot loch.

Les quals coses foren fetes en la casa e ort dels sobredits cònjuges, la qual tenen en la ciutat de València, fora los murs de aquella a vint e set dies del mes de dehembre del any de la nativitat de nostre Senyor Mil CCCC huytanta-quatre.

Se++nyals de nosaltres don Johan Royç de Lihori e de Gallano, e dona Beatriu de Moncada, cònjuges, que aquestes coses atorgam e firmam.

Presentes foren per testimonis a les dites coses, los magnífichs mícer Pere Valtanell, doctor en leys, habitador de València, e lo discret en Bernat Dassio, notari, ciutadà de la dita ciutat.

1484, octubre, 2. Còrdova (Castella).

Carta enviada per Joan Roís de Liori, cavaller de València, com a ambaixador dels tres braços de les corts valencianes en la cort del rei Ferran el Catòlic, remitent-los notícies sobre l'afer del greuge posat per les corts sobre la instauració de la inquisició en el regne de València.

ARV, Reial Cancelleria, Procesos de Corts, Reg. 513, ff. 199 rº-200

Post predicta vero die XX primo dicti mensis octobris MCCCCLXXXIII, predicto in dicta generali curia congregata, intra sedis valencie, ibidem concedentibus aliquibus ex personis deputatis, pro regia magestate et pro tribus brachiis regni, fuit presentata et lecta litera intrascripta, cum memoriali inferius continuata, quam et quodmissit ad dictam generalem curiam, nobilis Joannes Roiz de Eliori, qui unus erat, ex embaxatoribus missis ad regiam magestatem, pro parte trium brachiorum dicti regni, seu persona selectarum, pro illis quorum, tenores per hec verb exarantur:

Als molt espectables nobles magnífichs senyors los senyors del stament millitar e reyal

Molts espectables nobles e magnífichs senyors, per los altres magnífichs embaixadors hauran sabut les senyories vostres la deliberació per aquells feta de llur partida, dexant a mi en lloch de tots per a negociar ab lo senyor rey, lo que per les darreres vostres lletres nos era comés, com hun dia ans que lo correu arribàs, Sa Magestat fos ja partida e ab aquest apuntament, yo fuy a Setenil diumenge a dotze del passat, trobí Sa Magestat que prenia molestament nostre aturar, e havia ja scrits de Écija manant, sots penes, a la ciutat se'n partís, pareguen no fer poch que fos content hoyirme e que pogués negociar tot lo que per vosaltres era ordenat, e axí lo dispong après com abans, no era loch per que la ocupació de asentar la artelleria, encara penedint-me de ésser hi vengut, no donaren-la hy sahó que era mester, fins que la viu e hoim Sa Magestat benignament, car que restí més que may confortat de obtenir algun apuntament saludable, reduhint-se Sa Magestat a voler fer tot gran dret, dient e trobaria, más yo que li mostràs com era de dret lo que manava (...) tant com sa resposta de fundar en dret, çò és, que yo tenia perdicció, coses a corregir de dit que yo tenia, largues instruccions e letres de les senyories vostres, que m'enformaven del que justament se demanava, que de totes yo faria hun breu memorial, e axí de les coses en dret fundades,

com en la equitat, com en ús e costum e finalment conservem servey de Sa Magestat, sens contrafur ni dificultat, la sancta inquisició se veurà quant Sa Magestat, per lo servey Déu y seny e be de son requer de ma complaure sos vassalls, ab lo que sens dubte la inquisició se'n caminava e nos diferia, plagué-li molt e mana'm que'l fos, lo qual axí com millor poguí lo fiu trellat, del qual per no replicar-ho en la present, vos tramet. E lo dissabte que comptaven XXV del dit mes vinguí de Ronda, passí fins a Sentimill, tostemp parlant ab Sa Magestat de tot lo que lo me mou al conte, trobí atre món que no havia deixat, per que finalment, ninguna rahó no admetia, sinó que'n havia fet tot mirar y era cert que de res no demanaven juhís, sinó que erem sobornats com altra vegada ens havia dit, e que negú erem tots escomunicats, a estos dos caps doní yo molta rahó, e fou una esta que Sa Magestat sab bé que en aqueix estament nengú acte se pot fer sinó en concòrdia, e veu-se molt bon cavaller y ha, e tots ho som estam bons christians, que tot lo món per diners no'ls corrompa ni la passió de nengú, sí propis fills eren no'ls faria obmetre lo servey de Déu. Estava tant encara en açò que apenes se reduhí a creure que de bons ni havia, más que tota via la passió era gran, e que pro cosa del món ell no atorgaria altre del que havia donat resposta, sinó el alguzir, e que rompia la cort, lavors no y hauria greuge. Respongui-li que sens corts era l'estament millitar y e de la ciutat per ajustar-se tostemp e suplicar Sa Magestat, e no cessarien o permetrien fos tant mal consellat que permetés axí partir aquella ciutat e regne, respòs que quant açò fos dexaria la guerra de Granada e tot lo restant e yria aquí, // e que ell veuria qui seria de son parer e qui no. E yo li diguí, senyor tot hom vos habem a conviure e consellar a lo que bon vassall deu fer, no cessaran may de suplicar-vos de nostre bé e de vostre servey, e volent-ho fer Sa Magestat en altra forma que erraria ab tota venia, parlant dix que ell lo veuria, finalment yo li diguí qu-el regne era se(...) preservar-lo de ruyna a ell pertanyia, ni és que a nengú, que més que tots hi perdia, e que no ni cessaria may recordar a Sa Magestat era cosa per a leixar-lo perir, que no tenia prou, yo no poria ni cessaria may de recordar a Sa Magestat e com ambaixador e com a vassall, criat lo qu'en paria que fos de son servey, emperò al present, puix ehia lo que Sa Magestat me deya qu'en daria avis a la cort per que deliberassen lo fahedor, e axí restí dilient-me que fes discontent rahons, vinguí a dir-li, senyor donchs, sí en Aragó ni en Cathalunya esta enquisició no's fa, ha de valler menys València, dix-me que en Aragó se fa y en Terol, y en açò diu veritat, com après vos diré, y en Cathalunya sí farà, dix donchs, senyor com venen embaxadors, qu'es diu és ver que yo no u sabia, e dix-me Sa Magestat, que si, que ja devien éser en Còrdova, en açò compreguí yo que la venguda llur era la causa per

qu'es detenia ab mi, lo que no havia significat en lo present parlament e no és sens rahó, que a dos dies de la venguda de tal embaxada, molt és en la de València, e per çò no d'esto sien, que en la mescla dels ambaxadors Sa Magestat no atorgue e crega (...) oficials de la dita gerra y en la (...), per que sa magestat me dix (...) çò fer los inquisidors e examinasen bé (...) o // sí erem moguts de alguna passió, e yo deguí lavors, donchs senyor maneu Vostra Magestat que façam, e respòs qu'en faria sí era de dret, más sinó no, e que bé deya ell que los inquisidors ho devien molt mirar, emperò que ell no u scorria, respons yo que en estos dos casos sí Barcelona pareix concorde se pendria algun tal, sinó no crech que tot lo món hi baste, ni és rahó tampoch rompre abhuig e contentar a altres.

E no oblidaré de dir, que les senyories vostres que lo que darrerament scriviui de la nòmina de testimonis, dihent que nos dit negoci perdien, civil e canònich, sinó a grans mals, que dues rahons ho volen, que devien trametre trellat del dret qu'en dóna l'altra, que axí diu tot havien escrita, que contra la fe de nos deu donar, e axí u aferma nostre Peralbez, que en esta matèria és parcial en ajudar en quant ha pogut, ben que aqueixos senyors havian hoyt les senyories vostres e fer-nos al·legar que alguna cosa és en dret, e que no u sie és gran confussió per a nosaltres qu'en havem a fundar, que ací actes y bons y en aquells se troba sí vol on, e no paraules.

Encara més, se diu en vostra lletra dels oficials, que en lo fur no parla directament, més que indirectament sí, les coses dretes así no poden anar, quant més les tortes diu-se axí mateix és de equitat, responen que no la volen, sí no rigor e justícia, feu o per dret deven, no fan quant més (...) de raó no's ha de ajustar e no pregaries, e sí (...) que no tinga (...), senyors e les penes, institucions (...) no manaven axó (...) que per los ulls no's ne devien com sen parla, dich per los menistres que lo senyor rey no poria pus dolçament y benigna escoltar, cosa que en estrem li plagués, y en tot son respondre mostrabe entendre y repòs reyal, açò és veritat, sens nengún layot, per que y dich que deveu ben mirar lo que trameteu de aquí avant, e quin ordena que sí mire, demane a vos que nos puga rependre de tot açò, so se'n aquells hauran feta relació, que y ha coses per a dir e no pera a escriure, pur esta error y era, que per món del Papa era sospès lo poder. E yo visa a la letra lo contrari que no he fet, metre avant tal rahó.

Diumenge a XXVI, Sa Magestat de Satanill e fou a Moron, de allí trobà la reyna a Fuentes, lo dilluns, e triaren per a Civilla, yo prenguí licència de Sa Magestat per a Còrdova a deixar les armes e partir tantost per a Civilla, e fui només per a haver lloch per a conferir ab los embaxadors de Barcelona, los quals trobí ayí, digous de setembre

en Guadalcazer, quatre legues de Còrdova, als quals he comunicat la comissió per les senyories vostres donada a nosaltres de conferir ab ells, ofernir-los en lo que poguessen ajudar totstemps en ses necessitats, com bé havien acostumat, e per semblant pregam-los en lo bé que poguessen fer ab lo senyor rey en aquest negoci nos volguessen acollir, forem molt alegres acceptant les ofertes, eretent-se promptes en fer per aqueixa ciutat e regne com per llur pàtria mateixa, e que tal comissió portaven, dolent-se molt com nos havien trobat a tots que molt ho dessignaven, e venien ab aquella sperança de trobar-nos, car sí no creguessen trobar-nos foren passats sens dubte per València, com feren per Çaragoça, e la causa de no ésser-hi passats fonch saber havien ja tramés embaxadors, e Çaragoçans e per çò passaren per allí, emperò puix yo restava que ells se entendrien ab mi e yo ab ells, e los huns ajudarien als altres, doní'ls la lum que poguí, narrar-los la forma del negociar que havíem tengut, de que restaren molt contents, e axí se'n ban ab preposít de explicar sa embaxada en Civilla, de repòs, e yo sé que lo senyor rey nos era asentat de huyt en huyt jorns, que e no entrà en Cevilla fins a dimarts, e han-li de fer festa en la entrada o pur recebiment més de ordinari, per que yo endubítament serè ab ells ans que expliquen, que partiré de ací lo diluns que comptaren quatre del present.

An me dit que no deliberaren estipure ni a Çaragoça ni a València, per no mostrar que incitaven a nengú, sinó que pasaren per Çaragoça puix vostra ambaixada crehien trobar ací, e convidaren aquells senyors de regidors de aquell regne sí volien ésser ensemps en aquesta justa demanda, e clarament los fonch respost que ells entenien de ressuplicar lo senyor rey, ans los plahia bé que la inquisició se fes com se feya, e no la entenien torbar, e que havien scrit a Terol que no fes conte que li ajudassen, sinó que permetesen la inquisició en forma que de aquell regne els venen desfadipats, ver és que m'an dit que coneixen que és passió gran que corre entre ells de fer-ho axí, e que per tot açò la inquisició no·s fa com fer-se deu, sinó molt simplement, e que creheu que al Nadal mudant-se lo regiment tot serà de altre parer, e açò és lo que yo dich, que lo senyor rey diu veritat, que és fa la inquisició en Aragó.

Lo tema que porten estos senyors de embaxadors és que la inquisició se fa en Barcelona, o·s vol fer contra tota constitució de aquell principat, usos e bons costums, lo que han fet veure, present lo senyor infant, a deu o dotze maravellosos doctòs e mestres en theologia, que han preclar ésser axí e són en açò, vuits los staments, tots ab la yglésia, per què entenen suplicar Sa Magestat que no vulla aquells violar, com ho haja jurat, dihent-li çò prosament les causes de la destrucció de aquell principat. E finalment

narraria tot quant a nosaltres ha convengut dir, que no iran tant breus ni tant limitats com se scrivia, ni mes ni menys proteu nostre camí que no difermí en pus, sinó que vosaltres mostran los privilegis dels, sia que causes del principal no's poden veure ni declarar sinó en aquella.

Los embaxadors són mossèn Marimon per la ciutat, e mossèn Navarro per los diputats e per lo clero, del que succehirà avisaré tots temps les senyories, o per persones segures com lo qui porta la present, ho per correu si mester era.

De noves lo senyor rey prés Setenil, anà a Ronda hun dia, y en aquella si comença a fer la tala, e l'endemà tot lo dia, i feu tallar molta olivera, arbres e vinyes, foren ordenades instàncies a dos portals, de manera que no ix que moro o molt poch, sinó a una orta que defensaren pocha pugada ab lo mur, e sí mirar s'i volguera no's fora defesa, més en hun dia no's pogué fer tant avor, sobrevinguent de la serra obra de III m. peons escaravisarem sens leiar la muntanya a colltellegaren-ne huns XV, ab molt poch dan o no res dels christians, l'endemà lo senyor rey levà lo reyal, e a la vileta hon volrà assentar-lo no pogué anar, per que la artilleria no pogué passar unes muntanyes, e axí tornà ab victòria de tota empresa, e no és estat poch, que per tot se diu no sia fet millor fet en nenguna entrada, Ronda és la pus fort plaça en lo més bell siti de terra del món.

I uy disapte, en Còrdova, an cremat VII dones e V homes per eretges, e sens dubte tals eren que dona y agué que dix volia morir en la ley de Moysés, los altres fins a la foguera may feren hun acte de christians, a la fi volien aferar-se ab Déu e no era sinó per qu'ells ofegasen primer, e axí u feren en quant yo he pogut veure e comprendre justament són condempnats, e manen les senyories vostres de mi.

De Còrdova dia mateix a II de octubre.

Senyors.

Prest al manament de les senyories vostres

Johan Roiz de Loriz.

1485, març, 12 (III indicció). Écija (Castella).

Provisió del rei Ferran II d'Aragó sobre el pagament de dotze pensions d'un censal de 34 unces anuals, venut per Ramon de Perellós, senyor de la Motta Sant'Anastasia, situada al regne de Sicília, que va ser venut a Joan Roís de Liori, i que estava carregat sobre les rendes de la senyoria de Gallano, en el regne de Sicília, pel preu de 3.000 mil unces d'or, i la possessió per part de Joan Roís de Liori de les rendes de la senyoria de Gallano fins al cobrament de les pensions degudes.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25, C. 3

Ferdinandus, Dei gratia, rex Castelle, Aragonum, Legionis, Sicilie, Toleti, Valentie, Gallecie, Majorcarum, Hispalis, Sardinie, Cordube, Corsice, Murcie, Gieninis, Algarbii, Algezire e Gibraltaris, comes Barchinone, dominus Bizcaye e Moline, dux Athenarum et Neopatrie, comes Rossilionis et Ceritanie, marchio Oristani, comesque Gostani. Spectabilis magnificis dilectis consiliariis et fidelibus nostris Gaspari d'Espés, comitis Celafane, viceregi in regno nostro Sicilie, nec non magistro iusticiario, et in iudicibus magne nostre regie ceterique, denum universis et singulis officialibus iudicibus in eodem Sicilie regno, constitutis et constituendis, quacumque iurisdictione preheminentiis, gradu et potestate fungentibus, ad quos presentes pervenerint subscriptaque, quovis modo spectent vel spectare dinostantum, dictorumque officialium locumtenentibus, presentibus pariter et futuris, salutem et dilectionem. Gravissima cum querela apud nostram maiestatem supitiles expositnt, nobilis dilectis consiliariis et camarlengus noster, Joannes Ruiz de Liori, quos licet eidem exponentes et acceptantes et suis, nobilis Raymundus de Perilionibus, alies de Montroy, baronie de Sancta Anastasia, in regno Sicilie domiliatus, certis ex causis partase, ac omnes successores sues, vendiderit et titulo pure perfecte e irrevocabilis vendicionis, seu quasi traddiderit, et carriquerit, triginta quatuor uncias monete dicte Sicilie regni, ad rationem triginta tarinorum per uncia, de anua pensione sive anuales rendales et censuales, absque laudimio et fatica, verum cum toto alio pleno iure empfiteotico, et cum iure etiam illas percipiendi, secundum leges iura constitutiones et stabilimenta eiusdem regni Sicilie, ac etiam secundum foros et iura regnorum Aragonum, Valencie et principatus Cathalonie, nec non aliorum quorumcumque regnorum et locorum, per eundem nobilem expenentem eligendorum, pro ut ad

exequucionem eiusmodi, triginta quatuor uncias, precio vedelicet, trium mille forenorum monete regalium Valencie, ad rationem undecim solidorum pro floreno, specialiter et expresse, in et super castello et villa de Gallano, in dicto Sicilie regno, Sicilie regno factis iuribusque redditibus et emolumentis eiusdem, et generaliter in et supra omnibus et singulis bonis et iuribus eiusde, nobilis, Raymundi, venditoris, mobilibus, et privilegiaticis et non privilegiaticis, habitis ubique seu eius procuratori, pro illius securitate ac se obligando, ex pacto expresse, traddere et liberare vacuam et expeditam realem et actuaalem possessionem, dictorum castri et ville Gagliani, cum omnis iurisdictionem alta et baja, civili et criminali, mero et mixto imperio, potestateque officiales removendi, et de novo creandi ac faciendi in dicta villa, vassallos quocumque puniendi et castigandi, ac etiam componendi compositionesque seu pecunias, inde proveniendas recipiendi, cum et sub certis tamen pactis et condicionibus quamquidem, anuam dictarum triginta quatuor uncias, dicte censualis pensionem, ipse nobilis Raymundus, venditor, promisit et se obligavit solvere, nobili predicto, exponentis et suis, vigesimo secundo die mensis february, cuiuslibet anni, previam incipiendo sibi hacere illarum solucionem, die vigesimo secundo mensis february, tunc pro enne venturi, qui tunc computtandis erat et fuit computatis, anni a nativitati Domini M^o CCCC^o LXXI°, dilacionibus exceptionibus diffugiis perturbationibus, et aliis impedimentis, tam iuris quam factis, iustitisque et invistis censantibus, et non admissis, sub pena decem univarum, in casu pro quolibet cessata solucione dictarum triginta quatuor uncias annualiis, et censulium eidem nobili exponentis, et suis, pro pena et nomine, ac pro eorum danno et iuris, et vice qualibet que contrafactum fuent, dandarum et solvendarum, et alii ipso nobili Raymundo, venditore e suis, ante vel post dictis censualis solucionem exigendarum, totiens, quotiens pena ipsam convestatum, rato semper hec pacto, exponentis et suis, inde hacere contingerit solucionis distingui et compelli, seu etiam unciari possit, dictis nobilis Raymundus, venditor per iudicem quemcumque ubique, ipse exponentes maluerit facultatem, in cuius examine memorato exponentis et suis, solvere promisit ubique acte et suis vitam, annuaque pensionem potent videlicet, tam in dictis regnis Sicilie, Aragonum, Valencie et principatu Cathalonie, quem in aliis quibusvis locis et terris, preterea venditor ipse volunt et consensit, que possit distingui et compelli, ad solucionem et satisfactionem dictarum pensionium, in nostra regia curia et sacra audiencia, ubicumque eam celebrantis, non solum in dictis regnis et pricipatu, sed etiam in quibuscumque aliis partibus regnus et terris, in quibus nos sverimus et moram

taxerimus, ac etiam que ipse emptor, exponens possit et valeat in dictis regnis, principatu, et aliis locis quibuscumque eligere, in dictis quis voluerit, seculares tamen ipso nobili Raymundo, venditor existente ibidem, presente vel absente, ita videlicet, que illo etiam absente a dicta curia nostra possit et valeat, jamdictis exponens quascumque licitecas mandatis exequutorii, ad portas domus habitacionis vicecancellarii nostri, seu regentis cancellarum nostram, presentarem acciones necessarias assignaciones, cum eisdem faferre; donec dicti exequutio fuerit completa; que acta sic sucta tamen sint efficacie et valoris, ac si secum personaliter facta fuissent, et alisque possit dictas litteras mandati exequutorii, ac omnia acta exequutionis facere in portis curiarum dictorum iudicium, per eundem exponentem eligendorum, cuius seu quorum foro, distrituri cohertioni et iudicio, licet non sit vel fuerit, iudex ipsius venditoris ordinarius, se tamen ac etiam, omnia et singula, bona sua summisit, supposint et astringi volunt, eius proprio foro de certa sua sciencia, penint renunciando atque cum aliis de unum quod plurimis renunciacionibus, provissionibus, obligacionibus et cautelis, securitatibus, clausulis et aliis, in conctum seu instrumento ipius, modi censualis ide constituto, cum retencione, que dictum censuale simili precio sive quantitate, dictorum trium mille florenorum, posset luere, celsitudini nostre in sui prima figura, per dictum nobilem exponentem, reverenter exhibitio, acto in villa Montissoni, regni predicti Aragonum, anno a nativitate Domini Millessimo quatricentesimo septuagesimo, clauso e signato per Joannes Navarro, regia autoritate notarium publicum Valentie, ac per totam terram et dominacionem nostram, ad quos nos referimus latissime deductis contentis et expressis, nichilominus tamen debet, idem nobilis Raymundus, venditor predesignarum censualis, ac per duodecim annos exolvere, salvo iure retis calculi ut informamur cessant et recusant solvere et satisfacere, predicto nobili exponentis, seu eius procuratori, pensionem sue pensiones annuas, eiusmodi censualis uti tenebatur et tenentur, iuxta formam seriem et tenorem, dictis contractus sive instrumento, sibi a dictas non solum, incidisse sepe numero illas, ab eo peterit et vel peti ferent, in mactrium eius evidens damnum, et prevedictum viris nobilis, ipse Raymundus, in penas per eum in dicto censualis intrumento, sibi atribute uti precio censetur, set etiam ob id et aliis adversus eum, et eius bona potissime specialiter, inde obligata iusticia exigente ut infra procedendum est procedique debet et ita fieri, nobis humiliter implicatorit, dictus nobilis exponentis, quippe quam ipse ad nos tamque iusticie fontem, super predictis recurrens virtute facilitatis et potestatio in et cum premencionatis et kalendatis, dictis censualis instrumento, dictis atribute uti prenotatur.

Nos nostrumque curiam sive audientiam, ac vicecancellarius nostrum in iudicem, suscipiamque exequuciones contra dictum nobilem Raymundum de Perilionibus, pro dictis doudecim pensionibus sibi deditis, vi supra sertur solvi cessitis eiusdem censualis et ultra, et seu bona inde obligata faciendam iuxta forma disposicionisque, ac seriemque, et tenorem privilegionum observanciarum et consuetudinem dicti castri Aragonum regni, nec non etiam fororum privilegiorum et constitucionum regni Valencie, et principatus Cathalonie, supra censualibus et vel illorum solvi restitutum et dabiturum pansionem exequucionem, editorum et disponentium quibus et eorum quolibet se uti et gaudere velle protestatus est, in quantum exequuioni predictae et eidem prodesse valeant elegit, pro ut de huiusmodi leccione latius constat, quandam supplicacione coram se alis edicti tempore, quo dictum censuale fuit oneratum potest et debet procedii, pacte cuius interest instante facta fide de dito instumento habente unum, et auctoritatem sentencie iurem indicata siaustacte prove est dictum censuale uti pro eius instrumentum predictum, a parte demonstracione ad exequuicione pensionum, solvi cessatarum non obstante expectatione quacumque et parte altera non vocata, quodque idem exposunt caveri et disponi per eiusmodi constituciones Cathalonie, et foros Valencie, quibus etiam gaudere de velle dicit quo ad dictum effectum exequucionis, decernende pro dictis pensionibus solvi cessatis, pacte ipsa altera non vocata, et quacumque excepcione non obstante. Nos vero promissis attentis et consideratis, pro observacione eiusmodi fororum, consitucionum, privilegiorum, observanciarum et consuetudinum, iusticieque administracionem, supplicacioni eidem velutis iuste annuentes benigne, volentesque in his debite, uti decet providere horum serie vobis et cuilibet vestrum, pro ut ad unumquemque spectet, et de hiis fuerit propte dictis supplicantis quovismodo requisitus, dicimus et discrete percipiendo, mandamus expresse et de certa sciencia, ac consulto, sulare et indignacionis nostre, in cursu serenqueque, unciarum auri trium mille, a bonis illius vestrum secus egerit ia remissibiliter exigendaris, et nostris inferendarum erariis ac officiorum vobis comissorum privacione aliisque gravioribus, penis arbitrio reservatis, quotis max acceptis presentibus nec sit mora, prefactum nobilem Joannes Ruiz de Liori, supplicantem seu eius procuratorem, pro integra ac reali solucione, et satisfaccione earundem, duodecim pensionis annualium, sepedictis censualis, sibi predictum nobilem Raymundum de Perilionibus, illius venditorem, ut premitur debitarum, et solvi cessaturum, atque illarum exequuicione, simul cum prememoriatis penis, missionibus expensis, damus et interese per dictum nobilem supplicantem, inde iuste factis et

sustentis atque de cetero faciendis et sustinendis, et aliisque omnibus et singulis quibuscumque accessoris, aut dictis simpliciter stipulatis solvi promissis et contentis, iuxtam formam eorundem fororum, constitutionum, privilegiorum, observanciarum et consuetudinum, dictorum regnorum et principatus, ac dictis contrattus sive instrumentis eiusdem censualis, in possessionem corporalem seu quasi, realem et actualem, variamque liberam et expeditam, dictorum castri et ville Gagliani, cum omni scilicet iurisdiccione, alta et baxia, civili et criminali, mero et mixto imperio, ac potestate officialis removendi, e de novo creandi et faciendi, in dicta villa, vassallos in super puniendi et castigandi, componendique, ac composiciones sive inde proveniendas recipiendi, cuius et sub pactis, illis et condicionibus, in ipsius modi instrumento dictis censualis latius exaratis et expressis, penatis et indicatis positumque, et in dictumque manu teneatis et defendatis, in ea per illum dumtaxat retinenda, donec et quo usque sibi per dictum nobilem Raymundum de Perilionibus, realiter integre et complete, sicutis habetur et continetur, in pre kalendario ditis censualis instrumento, ac per instanciam et racionem et secundum eiusmodi foros, constitutiones, privilegia, observancias et consuetudines ipsorum regnorum et principatus, fieri debet et disponitur, solutum et satisfactum fuerit ets, et didistis duodecim pensionibus memoratum censualis, ut pretangitum supplicam prefato solvi cessatis et debitis, ac de aliis que interim et ex inde curiem et exhibui debebunt, una cum predictis penis missionibus, expensis, dannis et iuris esse, ex aliis accessoriis inde ut prefertur stipulatis, pactatis et obligatis, ac solvi promissis. Amonto ad inde et penatis expulso, dicto nobili Raymondo de Perilionibus, in ex cum eodem, pre kalendato instrumento receptis, et cessantibus quibuscumque difficultatibus, excusacionibus, contradictionibus, exceptionibus, contradictionibus, cavillationibus, supplicacionibus, recursibus, guidaticis super sedimentis, provisionibus, licitis ex aliis inidimentiis, frivolis iustis et vel iniustis, quandoquidem eis omnibus et singulis, ac aliis quibus inde se, invare vel defendere, forte posset prefateis nobilis Raymundus de Perilionibus, in ex cum eodem, pre kalendato instrumento censualis, memoratis expresse ac scienter renunciavit, et secundum dictos foros constitutiones, privilegia, observancias et consuetudines, regnorum et principatu predictorum, illi ille et illa prorsus excludiuntur, et non admituntur, neque ipso iure admito debent, his autem per actis et operis per effectum, omnibus completis si forsati predictus nobilis Raymundus, in aliquo se inde gravatum et previdicatum senserit, et seu aliquas insertar causas, raciones habuerit et pretenderit, cui predicta per nos provisa, et vobis ini mista fieri non debuerant, postque facta et effeualiter completa

sint, uti prenotatis antenta proprii fori renunciacione et summissione, nobis aut curie seu audientie nostre, aut vicecancellario sive regentis cancerllariam nostram, per dictum nobilem Raymundum, ut dictum et facta et etiam atenta ralcione nostri, sive ipsius curie vel audientie nostre, ac vicecancellarii nostri, super his in iudicem per dictum nobilem Joannem, supplicansem ut ppredictum facta. Tunc ad humilem supplicaconem ipsius nobilis Joannis, evocatis prius causa sive causis, iam motis et etiam inde movendis atque resultari et veraci sperantur, inter dictas partes predictis pretextibus, ab noos sive ad eiusmodi nostramque curiam sive audientiam. Sicuti cum presentis illas evocamus, cum hac eadem prefatum nobilem Raymundum, citamus eique dicimus et mandamus, scienter et expresse, ut intra menses quatuor a die primi, dictis navigii seu passagii, instrumentis soluturi, et versus partes, horum nostrorum regnorum Castelle seu Valencie, aut principatus Cathalonie, navigaturi per se, aut suum legitimum procuratorem, plena potestate sufficientem et sufficienter instructum, sit et compareat coram nobis, seu in dicta nostri audientia vel curia, ubicumque fueremus ipsasque nostra audientia, celebratur coram magnifico dilecto consiliario e vicecancellario nostro, Alfonso de la Cavalleria, iuris utriusque dicto cui dictam causam, seu causas colligendas et referendas, comisimus ius suum seu rationes predictas si quas inde habet ostensurus et allegaturuus, ac alter dictam causam seu causas prosequuturus sive in ea vel eis processurus et procedivisurus, usque ad debitum et frualem extas inclusive quoniam nos, et seu in nostrii personam prefatus vicecancellarius noster audito eo simul cum dicto nobili Joanne, supplicante breve et expeditum complementum iusticie, qualem decet inde ministrabimus et factemus, cum comminacione que alis lapso termino prefatuto, sibi precise et pro emptorie ac pro omnibus delacionibus assignavimus, visa compareret ut prefertur procederetur contra illuu in huiusmodi causa seu causis et eius vel earum meritis, pro ut iuris esset et rationis suis in aliquo ad obstante absentia, seu exigente comicacia per dictam exceptionem opposiciones, sique adversus dictam exequucionem per dictum nobilem Raymundum, forte apponantur seu per nos provisam, aut racione examinis iude futuri seu quavis, alia eam et racione non intendimus, que in dicta exequucionem super sedere debeatis. Immo nobis precipimus et iubemus que predictis in aliquo non obstantibus dictam exequucionem, sive possessionis inimissionem, propensionibus et aliis predictis integriter, et cum effectuu ac realiter et complete faciatis quoniam sic per vos faciendum, decernimus instrumento predicto eiusmodi censualis et aliis prenarratis actentis. Preterea in casu predicto et postque, de super proviso et a nobis invictam,

vobis dicte officialibus nostris per nos complete facta fuerint, inhibentes contextu presencium firmiter in mandatis, tradimus vobis et unicuique vestrum expresse et de eadem nostram certam sciencia, sub penis pre appositis. Ne impreiudiciam nostre huiusmodi evacacionis et provisionis aut alias de causa seu causis prefactis, aut aliqua earum aliquatenus nos intrmittere, aut in ea vel eis quoquomodi amplius providere, procedere vel evantare, prestimatis contini pocuis partes ipsas, cum precessibus sive actis et documentis, ad nos seu in dicta nostra audientia vel curia, ad eundem vicecancellarium nostrum, protemus remisatis iusticie debitum suscepturas solimodo et dumtaxat, vos et quemlibet vestrum in perdictis et enia predicta, meros exequutores facimus et constituimus, interdicientes quidem vobis et ciulibet vestrum secus agendi omnem cum nullitatis decreto potestate cavete, igitur secus agere in predictis aut ea providimus et vobis fieri instituhimus aliquatenus mutare seu deffendere. In graciam nostram caram habetis et preappositas penas, quarum casu contraveccionis quod non oppinamur, rigida non de esset exequutio, equitate et racione ac disposicione, dictis contracis seu instrumentis censualis, fororumque constitucionum privilegiorum, observanciarum e consuetudinum, dictorum regnorum Aragonum Valencie et Cathalonie, principatus suadentibus providemus, et per vos omnio fierii et compleri, voliumus et inbeamus.

Datum in civitate de Ecija duodecimo die marcii, III indiccionis, anni a nativitate Domini Millesimo quadrigentesimo octuagesimo quinto.

Yo el rey

1486, febrer, 3. Alcalá de Henares (Castella).

Carta dels Reis Catòlics, dirigida al Cardenal Ricanat, en la que li comuniquen que envien a l'ambaixador Joan de Gallano, del seu consell, per a que en el seu nom li parle al Papa Inocenci VIII sobre alguns afers tocants al Rei de Nàpols, i al servei de Sa Santedad, i així mateix que intercedisca en el seu nom davant de Sa Santedad.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, Doc. 24

Muy reverendo yn Christo padre cardenal nuestro muy caro e muy amado amigo, nos el rey e la reyna de Castilla de León de Aragón de Sicília etc. Vos enbiamos mucho a saludar commo aquel que mucho amamos e preciamos, e para quien querriamos que Dios diese tanta vida salud y onrra quanta vos mesmo deseáis, facemos vos saber, que nos enbiamos allá a don Juan de Gayano, del nuestro consejo, para que de nuestra parte, hable a nuestro muy Santo Padre, algunas cosas tocantes a los negocios de los serenísimos rey e reyna de Nápoles, nuestros muy caros e muy amados hermanos, el qual cerca d'ello hablará, de nuestra parte, largamente a vuestra muy reverenda paternidad, muy afectuosamente vos rogamos, le dedes entera fee y creencia, e querays ynterceder con su señoría, de manera que estos negocios vengan en buen asiento y concordia, pues se sigue mucho servicio de Dios y onrra de su señoría, lo qual recibiremos de vuestra muy reverenda paternidad en señalado cargo y grande cimientto, muy reverendos en Christo padre cardenal nuestro muy caro e muy amado, Dios nuestro señor todos tiempos vos aya en su especial recomienda.

De la villa de Alcalá de Henares, a tres días de febrero del M CCCC° LXXXVI° annos.

Yo el rey Yo la reyna

Pro mandato del rey e de la reyna, Fernandus

[darrere al dors]

Al muy reverendo yn Christo padre nuestro caro e muy amado amigo, el cardenal de Ricanat.

1486, febrer, 13. Alcalá de Henares (Castella).

Carta dels Reis Catòlics dirigida al marquès de Logastro, en la que li comuniquen que envien a Joan de Gallano, del seu consell, qui li parlarà en llur nom sobre alguns afers tocants al rei de Nàpols, i llurs disturbis amb els nobles, sobre les queixes i els greuges que del rei de Nàpols tenen tant ell com altres grans barons del regne, i li demana que li done total creença.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, D. 33

Nos el rey e la reyna de Castilla de León de Aragón de Sicília etc. enviamos mucho a saludar a vos el honrrado marquès de Loguastro, commo aquel para que en todo bien y onrra deseamos; fagemos vos saber, que nos enbiamos en ese realme a don Juan de Gallano, nuestro enbaxador, al qual mandamos que de nuestra parte vos fable cerca de los movimientos acaecidos en el dicho realme, a cabsa de algunas que del serenísimo rey de Nápoles, nuestro muy caro y muy amado hermano, vos y otros grandes d'ese regno tenés de agravios que del degís abeys recibido. Por ende afectuosamente, vos rogamos, que en todo lo que cerca lo suso dicho de nuestra parte os dirá, deys fe y creencia, y aquello pongays por obra commo de vos confiamos.

Dada en la villa de Alcalá de Henares, a XIII días del mes de febrero de LXXXVI anno.

Yo el rey e yo la Reina.

L. Gonçales secretarius

[darrere al dors]

Al honrado el marquès de Loguastro.

1486, febrer, 13. Alcalá de Henares (Castella).

Carta dirigida pels Reis Catòlics al duc de Malfa, en la que li comuniquen que envien a Joan de Gallano, del seu consell, per a parlar en llur nom, sobre algunes afers tocants al rei de Nàpols i als disturbis amb els barons napolitans, demanant-li que li donen total creença.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, D. 35

Nos el rey e la reyna de Castilla de León de Aragón de Sicília etc. enviamos mucho a saludar a vos al honrrado duque de Malfa, commo aquel para que en todo bien y honrra deseamos; fagemos vos saber, que nos enbiamos a ese realme a don Juan de Gayano, nuestro enbaxador y del nuestro consejo, al qua lavemos mandado que de nuestra parte vos fable algunas cosas de que le avemos dado cargo. Por ende, afectuosamente, vos rogamos que a todo lo que el dicho don Juan de nuestra parte vos dirá, deys entera fe y creencia y aquello pongays por obra, commo de vos confiamos.

Dada en la villa de Alcalá de Enares, a XIII días de febrero de LXXXVI anno.

Yo el rey e yo la reina.

L. Gonçales secretarius

[Darrere al dors]

Al honrado don Antonio de Picolerunibus, duque de Malfa conde de Celano maestro justiciero del reyno de Sicília d'aqua far.

1486, febrero, 20. Alcalá de Henares (Castella).

Reial provisió dels Reis Catòlics, per la qual atroguen poders a Joan de Gallano, com a ambaixador seu, per a que vaja en el seu nom a tractar amb el Sant Pare i el rei de Nàpols, sobre com concertar la pau entre el rei Ferrante de Nàpols, els barons napolitans rebels i el Papa.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, D. 38

Don Fernando e doña Ysabel por la gracia de Dios rey e reyna de Castilla de León de Aragón de Sicília de Toledo de Valencia de Gallizia de Mallorcas de Sevilla de Quórdova de Córdova de Córçaga de Murcia de Jahén de los Algarves de Algezira e Gibraltar conde e condesa de Barcelona señores de Vizcaya e de Molina duques de Atenas e de Neopatria condes de Rosellón e de Çardanya marqueses de Oristano e de Gociano. Por quanto nos somos ynformados que entre el serenysimo rey de Nápoles, nuestro muy caro e muy amado hermano, e algunos príncipes e grandes de su reyno ay algunas diferencias de que se han recrecido muchas turbaciones e escándalos en el dicho reyno, y los dichos cavalleros e grandes se han apartado de su señor, y se han juntado de la una parte y de la otra muchas gentes de cavallo y de pie, y de aquí ha resultado que algunas cibdades e villas e fortalezas del dicho reyno de Nápoles se han subtraydo de la obediencia del dicho rey, nuestro hermano. De lo qual, todo se han seguido e se esperan seguir muchas muertes e robos, males e daños y disensiones en el dicho reyno, e aun diç que nuestro muy Santo Padre se ha ynterpuesto en lo suso dicho, favoreciendo en alguna manera a los dichos grandes del dicho reyno de Nápoles e a su suplicación ha enbiado allá algunas gentes suyas. Y porque nos, movidos por el servicio de Dios y por el debdo que el dicho rey, nuestro hermano, con nos tiene, y amor que entre nos es, y asy mismo por el afición que nos tenemos a los dichos grandes del dicho reyno de Nápoles e a su conservación; avemos enbiado suplicar a nuestro muy Santo Padre, le plega mandar cesar todas las cosas de rompimiento e guerra que están començados en el dicho reyno, e yntervenir como padre de todos en la concordia entre el dicho rey, nuestro hermano, e sus súbditos, ofreciendo nuestra ayuda e favor para la dicha pas e concordia, aun de ser fiadores de lo que en este caso fuese asentado, lo qual entendemos procurar por todas las vías que pudiéremos, por manera que las dichas muertes e robos y males y daños cesen,

e todos bivan en pas e sosiego, e sobre ello entendemos poner nuestras personas e reales estados. Por lo qual, enbiamos a vos, don Juan de Gayano, del nuestro Consejo e nuestro embaxador, para que, en nuestro nombre, platyquedes y entendades en lo suso dicho.

Por ende por la presente, vos damos todo nuestro poder cumplido segund que en tal caso se requiere, para que por nos y en nuestro nombre, podades entender y contratar con nuestro muy Santo Padre, e con quien Su Santydad diputare para ello, e con el dicho rey de Nápoles, nuestro hermano, e con los dichos grandes de su reyno, e con sus procuradores e mensajeros dellos e de cada uno e qualquier dellos, e con otras qualesquier personas e cibdades e villas e universydades, que convenga e menester sean, e procurar como las dichas diferencias cesen, e asentar e capitular en nuestro nombre todas las cosas que fueren nescerias e conplideras. E sy conveniere para mayor firmeza e seguridad de lo que en este caso fuere capitulado e asentado, que nos ayamos de quedar por seguradores e fiadores de las dichas partes e de alguna dellas, nos podades obligar e obliguedes, que ternemos manera y faremos que se cumpla, tenga y guarde todo lo que asy fuere concordado e asentado e capitulado, de que vos en nuestro nombre fueredes fiador e segurador, e que las dichas partes e alguna dellas non yran nin vernan contra ello, nin contra parte dello, en tiempo alguno que sea o ser pueda. E por la presente, seguramos e prometemos por nuestra palabra e fe real, de cumplir e guardar e mantener todo lo que vos en nuestro nombre otorgardes e nos obligardes, cerca de lo suso dicho, realmente y con efeto, sin falta alguna, e non yremos ni venremos contra ello nin contra parte dello, en tiempo alguno nin por alguna manera. Para lo qual, todo vos damos nuestro poder cumplido con todas sus yncidencias e dependencias, anexidades e conexidades. E por firmeza de lo suso dicho, vos mandamos dar esta nuestra carta firmada de nuestros nombres e sellada con nuestro sello.

Dada en la villa de Alcalá de Henares, a veynte días del mes de febrero año del nascimiento del nuestro señor Ihesuchristo de Mill e quatricento e ochanta e seys años.

Yo el rey. Yo la reyna.

Yo Fernand secretario del rey e la reyna nuestros señores fise e escriví por
su mandado.

1486, febrer 21. Alcalá de Henares (Castella).

Fernan II el Catòlic es dirigeix als nobles, autoritats i oficials públics d'Italia, presentant-los a Joan de Gallano, com a llur comissionat, i els prega que el reben com un amic, i li donen pas, auxili i ajuda.

SNAHN, Osuna, Carpeta 528, D. 27

Serenissimis et potentissimis principibus, quibusvis regibus consanguineis et amicis nostris carissimis, Ferdinandus, Dei gratia, rex Castelle Aragonum Legionis Sicilie etc. Salutem et successus ab vota felices, nec nostro illustrissimo potentibus, egregiis, nobilibus et magnificis, quibusvis ducibus, marchionibus, comitibus, comunitatum rectoribus, gerentibusque officium gubernatoris, admirantis, vice admirantis, baiulis generalibus et localibus, çalmedinis, merinis, justiciis, vicariis, arrendatoribus et collectoribus quarumvis generalitatum, kaput davum pedaticorum, ac portuum scapharum, pontium et pasuus custodibus, et ceteris quibusvis subditis, et officialibus, ad quos presentes pervenerint, salutem et dilectionem, vestrum serenissimorum regnum fraternitates, ac ducunt et aliorum potentatum amicitias subditosque nostrorum, devociones et fidelitates, certiores, facimus per presentes, que nobilis et magnificus vir Joannes de Gallano, orator a nobis, ora Italie deputatus, cum eius comitiva, tam equestri quam pedestri, Italiam versus proficiscitur quorrica, illum vobis apprime comedantes, unumquaque vestrum affectuose, rogamus ut cum ad quasvis partes terrarum districtuum, vel iurisdictionuum locarum, seu alibi ubi potestas, vobis erit pervenerit eundem cum comitiva comendatum, habeatis et amice recipiatis illi, si opus fuerit de tuto ac immuni, a quibusvis in ribus et vectigalibus portuum scafarum, et pontium transitu, et salvo conductu, providendo pro nostra maxima in his complacentia, per no grata vicissitudine compensanda. Officialibus aut et subditis nostris, stricte precipiendo mandamus, ut ubi et quotiens requisitu, fueritis eundem oratorie nostum concomitetis auxilium et presidium offeratis. Ac ab injuria prohibeatis transireque eundem, cum eius comitiva absque exactione, iurium, portuum, barce, scaphe, et pontium, permitatis omni contradictione cessante secus minime passuri, si gratiam nostram cupitis optinere.

Datum in villa de Alcalá de Enares, XXI^a die mensis febroari, anno a nativitate Domini M^o CCCC^o LXXXVI°.

Yo el rey.

“L. Gonçales secretarius”

1486, març, 30. Betxí.

Inventari dels béns de Joan Torrelles, fet a Betxí per la vídua, Caterina de Liori, davant del notari de València Lluís Collar.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n

Die martis XXX^a marcii, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVI°, in loco de Bechi

Petrus Miquel, legum doctor, habitator Valencie, curator datus et asignatus per magnificum justitia civitatis Valencie, in civilibus, filiis et heredibus magnifici Johannis Torrelles, quondam, militis, habitator dicte civitatis, pro ut dicta cura constat actis publicis continuatis dicti magnifici justitia civilis, in pede cuiusdam requisicionis, in dicta curia posite, (en blanc) die (en blanc) proxime lapsi, item ut continet in publicis capitulis et dotalibus instrumentis, actis in posse notarii infrascripti, sexta die octobris anno a nativitate Domini Millesimo CCCC octuagesimo secundo, vos nobilis Catherina de Lihori, uxor dicti magnifici Joannis Torrelles, in contemplatione vestri et dicti viri vestri matrimonii, dicto viro vestro constituistis, in dotem et nomine dotis vestre triginta quinque mille solidos, monete regalium Valencie, modo et forma in dictis capitulis et instrumentis dotalibus contentis, quorum ratione urbis donatione propter nubtias augmentum sive creix, fecit de decem septem mille quingentis solidis eiusdem monete, ratione vestre virginitatis, que quidem quantitates in universo sumam capiunt, quinquaginta duorum mille quingentorum solidorum predicte monete. Quos solvere restituere et paccare promisit, in omni casu et eventu dotis et augmenti restituendorum, volens dicto nomine verbis dite nobili Catherine de Lihori, vi decet de dicti dote solvere, et proponenti nulla alia utilitatis cuiusdam, si nostre via dicti hereditati pacti itaque infra scripti, ideo ex cetera forum, cum licentia auctoritate et decreto dicti magnifici iusticie civitatis Valencie in civilibus, michi predicto nomine concessis, com sententia in eius curia lata, decima octava marcii proxime preteriti, in pede cuiusdam requisicionis, per me eodem nomine in dicta curia ponite, predictis die et anno mediantibus, et intervenientibus Joanne Ramon et Simone de Tença, pelleriis civibus dicte civitatis, cathatoribus et stimatoribus, bonorum infrascriptorum, de mei dicti Petri Miquel, predicto nomine et vestri, dicte nobilis conveni concordia insolutum ratione

dicte dotis. Vendo et ex cetera huiusmodi venditionis concedo, et cetera vobis dite Catherine de Lihori, presenti et cetera, bona mobilia que sequitur:

Primo, un lit de posts ab cinch post a dos perges de fusta de pi, vell, migancer.

VI sous.

Ítem, cinch matalafs blanchs plens de lana migancers, e un matalaf de tela groch e vermell, ple de lana, vells. X lliures X sous.

Ítem, dos parells de lançols de li migancers, squeixats e dolents. XII sous.

Ítem, dos vanoves cencellades miganceres e velles. IIII lliures.

Ítem, dos flaçades cardades ja velles e sotils. I lliura V sous.

Ítem, un cortinatge de lli que son cinch cortines ab listes blanques de fil ab listó blanch e ses tovallols, ja vell. II lliures X sous.

Ítem, un papailó de tela blanca molt vell e sotil. XII sous.

Ítem, dos draps de ras ab figures, lo hu forrat de tela blanca, e l'altre forrat de tela blanca ab barres, molt velles e sotils. II lliures.

Ítem, dos catifes turqueses, velles e sotils. V lliures.

Ítem, una catifa migancera de diverses colors, ja usada. XV sous.

Ítem, altra catifa castellana de diverses colós migancera, vella. I lliura.

Ítem, altra catifa e tapiç de diverses colors, molt vell, gran. I lliura X sous.

Ítem, dos tanquaportes de ras ab figures, vells. I lliura X sous.

Ítem, dos tanquaportes de Tornay ab figures, squeixat e vells. II sous.

Ítem, dos bancals de ras ab figures forrats de tela blava, squeixats. I lliura.

Ítem, tres coxins de Tornay ab brots forrats de cuyro, quasi nous. I lliura.

Ítem, dos coxins de obra de catifes per a seure, ja vells. V sous.

Ítem, un tapiç o catifa pelosa a les spatles tot squeixat e podrit. II sous.

Ítem, dos draps o manils barrats per a cobrir taula, vells. X sous.

Ítem, un tanquaporta de ras ab brots chich e usat. XV sous.

Ítem, dos troços de màrregua blanca ab listes grogues e negres, la hu de larch quatre alnes e tres palms, e l'altre tres alnes, ja vells. X sous.

Ítem, tres flaçades cardades blanques chiques e velles. II lliures V sous.

Ítem, una flaçada blava de brots, vella e squeixada. VI sous.

Ítem, unes faldetes grogues de drap de la terra, velles. I lliura II sous.

Ítem, una alberniç de grana, usat. I lliura X sous.

Ítem, quatre brians de la dita vuida de cotomina, los tres vergats, la hu pla, quasi nous. V lliures.

Ítem, un cofre vermell, ja usat. XVIII sous.

Ítem, una forradura e miga de cotonina burela, vella. XII sous.

Ítem, nou troços de tela de cànem cru nous, que tots tiraven cinquanta set alnes.

I lliura XVIII sous.

Ítem, una peça de tavalloles stretes de lli gros cru que tira quatorze alnes. VIII sous II diners.

Ítem, una peça de torquaboques de fil squaquats de scach menut, nova que tira quaranta alnes. X sous.

Ítem, alta peça de tovalloles consemblant a la sobredita. VIII sous II diners.

Ítem, tovalloles de fil scaquades de squach migancer, noves. III lliures VII sous VI diners.

Ítem, huyt alnes de torquaboques de fil grocet scaquats, nous. III sous.

Ítem, un davantal de fil blanc reixat de rexes de fil blanc, quasi nou. XII sous.

Ítem, una peça de fil nou que tira dotze alnes. XVIII sous.

Ítem, altra peça de fil nova que tira huyt alnes. XII sous.

Ítem, altra peça de fil nou que tira dotze alnes. XVIII sous.

Ítem, altra peça consemblant que tira sis alnes e miga. VIII sous.

Ítem, altra peça consemblant que tira onze alnes. XVI sous.

Ítem, altra peça consemblant que tira deu alnes. XV sous.

Ítem, dos trocets de drap de fil que tira tres alnes. III sous.

Ítem, un troç de peça tramada de stopa nova, tira set alnes. VII sous.

Ítem, set alnes de tela de borres de stopa nous per a cendres. V sous.

Ítem, sis troços de tela de fil nous que tiren vint-e-tres alnes per a lançols. I lliura XIII sous VI diners.

Ítem, altres sis troços de tela semblants als sobredits. I lliura XIII sous VI diners.

Ítem, denou liures de fil prim filat de un real la liura. II lliures XVII sous.

Ítem, un cofre vermell, ja usat consemblant al sobredit. XVIII sous.

Ítem, un parell de lançols de tres teles de fil, ja usats. I lliura.

Ítem, un cortinatge de fil prim reixat de rexes de fil blanc que són tretze troços desguarnits. VII lliures V sous.

Ítem, una peça de tovalloles stretes de fil prim reixades de rexes de fil blanc, vella que són denou alnes. XVIII sous.

Ítem, un cortinatge de llit de sendi de fil blanc prim reixat de reixes de fil blanc e blau de mostres que són cinch peces e dos tovalloles. II lliures V sous.

Ítem, altre cortinatge de llit de fil grocet que són cinch peces ab sis tovalloles tot pla, ja usat. III lliures.

Ítem, dos tovalloles de fil prim squaquades en un peçal, noves, que són deu alnes. II lliures.

Ítem, dos altres tovalles en altra peça dos filigranes squaquades de squach migancer noves. XV sous.

Ítem, altres dos tovalles semblants a les prop dites. XV sous.

Ítem, altres dos tovalles semblants a les prop dites. XV sous.

Ítem, altres dos tovalles consemblants. XV sous.

Ítem, altres dos tovalles consemblants. XV sous.

Ítem, unes tovalles de fil grocet scaquades de scach menut, noves. V sous.

Ítem, altres semblants a les prop dites. V sous.

Ítem, altres tovalles de fil squaquades, velles. III sous.

Ítem, cinch troços de torcaboques squaquats de squach menut nous que tiren quaranta quatre alnes. I lliura XIII sous.

Ítem, dos troços de tovalloles de fil prim que tiren vint-e-una alna, noves. I lliura I sou.

Ítem, una peça de lenç de fil prim nova que tira deu alnes. XVI sous VI diners.

Ítem, altra peça semblant a la prop dita. XVI sous VI diners.

Ítem, altra peça semblant a la prop dita. XVI sous VI diners.

Ítem, altra peça semblant a la prop dita groceta. XVI sous VI diners.

Ítem, altra peça semblant a la prop dita que tira huyt alnes. XII sous.

Ítem, altra peça semblant a la prop dita que tira deu alnes. XVI sous VI diners.

Ítem, un parell de lançols de fil grocet nous e per cosir. I lliura X sous.

Ítem, un parell de lançols de fil grocet de tres teles, nous. XV sous.

Ítem, un cofre de camí forrat de cuyro de bou vermell forrat de landa, ja usat. XII sous.

Ítem, tres devantals de fil, la hu ab listes groges e morades, l'altre de lit de repòs ab listes negres e blanques, e l'altre reixat de fil blanc ab dos listons blaus, tots squeixats. I lliura.

Ítem, tres lançols de lli de tres teles de lit chich molt velles. II lliures.

Ítem, unes tovalles de lli squaquades de squach migancer, velles. VII sous VI diners.

Ítem, altre mig cofre semblant al prop dit, ja usat. XII sous.

Ítem, una capça de fusta, dins la qual havia tres draps de dona de cotó. VI sous.

Ítem, nou vels de ceda, ja usats. VIII sous.

Ítem, tres cloxetes, una de fil, e dos de seda desguarnides. I sou VI diners.

Ítem, dos alnes e miga de cotó en troç. VII sous VI diners.

Ítem, un drap de cap de fil. VI diners.

Ítem, dos vetes de seda per a cola, la una blava e l'altra tenada. I sou.

Ítem, dos capells de Orlanda obrats de or. VI sous.

Ítem, altre capell obrat de ceda negra. I sou.

Ítem, dotze alnes de trena feta de or. X sous.

Ítem, dehuyt alnes de treneta de fil d'argent cequa. XV sous.

Ítem, un cint de dona ab sa boca de cuyro negre ab ferros daurats e obrat de fil de argent, tirat amb un troç de Orlanda per a capells. III liures I sou.

Ítem, sis madexes de seda de grana. XV sous.

Ítem, onze madexes de seda negra. XII sous.

Ítem, tres palms de vellut vert. I lliura X sous.

Ítem, alna e miga de vellut morat tot a troços. II lliures V sous.

Ítem, quatre cubertes de coxins de Orlanda, obrats de cordons de grans als caps. I lliura.

Ítem, tres cubertes de coxins de fil de seda obrats de cordó negre als caps, ja usats. X sous.

Ítem, cinch tovalles de fil prim rexades de seda blanca quasi noves. X sous.

Ítem, dos garzes e miga alna de cotonina blanca plana per a brians, nous III sous VI diners.

Ítem, trocets de ceda vells en un boliquet. I sou.

Ítem, un spill de ambre. VI sous.

Ítem, un canonet de canya ab seda crua. III diners.

Ítem, un marc gabellí. XV sous.

Ítem, un davant llit de fil ab listes tenades e blaves, vell. X sous.

Ítem, onze torquaboques de Orlanda, vell ja usats. III sous.

Ítem, set torcaboques scaquats, usats. II sous.
 Ítem, un ropó de domàs blanch guarnit de treneta d'or , ja usat. VI lliures.
 Ítem, quatre troços chichs de domàs blanch. I sou.
 Ítem, dos parells de lançols grans de lli de tres teles, vells. III lliures.
 Ítem, tres lançols de lli chichs vells e molt usats. X sous.
 Ítem, tres tovalles de lli scaquades de scach menut, velles. V sous.
 Ítem, altre cofre semblant al sobredit. VIII sous.
 Ítem, quatre parells de calces de lenç del dit defunct, velles. VI sous.
 Ítem, un cocet de Orlanda ab manegues amples, usat. X sous.
 Ítem, tres alubetes de fil, la una ab listes blanques e negres, l'altra ab listes negres.
 I lliura.
 Ítem, tres camises de dona, velles. VI sous.
 Ítem, quatre cubertes de coxí de cap dolent grocet, obrades de seda negra, vells.
 X sous.
 Ítem, dos camises de dona de fil noves en troços, e no cusides. XII sous.
 Ítem, dos tovalles alamanques usades. I lliura.
 Ítem, XXXVIII torcaboques scaquats de scach menut, vells. X sous.
 Ítem, set troços de drap de lli grocet, nou, reixat de fil blanch per a davantal de lit
 de repòs. VII sous.
 Ítem, una tovalla de fil ab les ores de seda grogua, usada. II sous.
 Ítem, unes tovalles de Orlanda per a altar. III sous.
 Ítem, un coxinet de vellut negre, tot ras per al altar. II sous.
 Ítem, quatre lançols de lli chichs de dos teles, molt vells. X sous.
 Ítem, un parell de lançols de stopa, vells. XII sous.
 Ítem, un parell de lançols de cànem, vells. X sous.
 Ítem, tres lançols de stopa vells. V sous.
 Ítem, quatre tovalles scaquades, velles. I lliura V sous.
 Ítem, quatre culleretes de argent que pesaren quatre onzes. II lliures XIII sous.
 Ítem, altre cofre consemblant al sobredit, usat. XV sous.
 Ítem, una davantal de lli reixat ab listes de seda negra e uncions de seda blava e de
 grana, e de flocadures de seda blanca e negra, vell. I lliura.
 Ítem, una gonella de vellut morat, forrada de tela burella, usada. V lliures.
 Ítem, altra gonella de vellut negre forrada de tela burella, la qual dix la viuda li
 donà lo senyor infant. VIII lliures.

Ítem, un ropó de vellut negre desforrat. X lliures.
 Ítem, faldetes de cetí negre desfolrades. II lliures.
 Ítem, una verina de domàs negre forrada de pell de grana. V lliures.
 Ítem, un ropó de chamellot forrat de pell de garres negres. III lliures
 Ítem, dos cares de matalaf, la una blava, e l'altra morisca, ja velles. X sous.
 Ítem, LXI liures de fil entre cuyt e cru, filat en madexa. VI lliures II sous.
 Ítem, LXIII liures de stopa filada en madeixa. II lliures VIII sous.
 Ítem, un rastre de pater nostres de coral. XV sous.
 Ítem, set grans de lambre grossos. X sous.
 Ítem, unes tovalles de lli scaquades e un lançol de stopa. XV sous.
 Ítem, un trocet de camoça, e dos troços de tovalloles. II sous.
 Ítem, unes graelles de ferre, grans. X sous.
 Ítem, una caldera de aram gran. II lliures.
 Ítem, una peroleta gran de aram. VI sous.
 Ítem, barnia de aram plana. V sous.
 Ítem, dos canters de aram. I lliura.
 Ítem, sis canalobres de lautó. I lliura.
 Ítem, un fogueret de ferre chich. I sou.
 Ítem, un tenda de camp, vella e squeixada. III sous.
 Ítem, una argentera de fusta buyda. V sous.
 Ítem, dos pans e mig de cera, nova. II sous.
 Ítem, dos plats de stany. VI sous.
 Ítem, un libre de paper que és Los furs. II sous VI diners.
 Ítem, un libre appellat Lo gènesi. II sous VI diners.
 Ítem, quatre peces entramades de stopa que tenen cinquanta sis alnes. II

lliures XX sous.

Ítem, una cassa de aram ab sa coha de ferre. II sous.
 Ítem, dos taules de fusta de pi per a menjar, la una redona, e l'altra plegadiça. III
 sous.
 Ítem, tres cadires plegadices. III sous.
 Ítem, un cofre buyt. III sous.
 Ítem, una bacina de aram. VI sous.
 Ítem, nou liures de cotó filat. I lliura XVI sous.
 Ítem, dotze liures de fil prim. I lliura XVI sous.

Ítem, tres asts de ferre. II sous.

Ítem, tres taleques buydes. III sous VI diners.

Ítem, dos maniles de pastar vells e squexats. I sou VI diners.

Ítem, una caldera chiqua de aram. VIII sous.

Ítem, un rostidor de ferro. III sous.

Ítem, dos olles de aram. XV sous.

Ítem, quatre matalafs de llit de repòs, de tela blanca plens de lana. VI lliures V sous.

Ítem, un cortinatge de tela de fil blanc de llit de repòs ja vell. I lliura.

Ítem, tres lançols de quatre teles cascú, ja usats. II lliures.

Ítem, nou liures e miga de fil filat en madexa. I lliura V sous.

Ítem, dos paelles de aram ab ses cohes. VIII sous.

Ítem, una peroleta de aram chiqua. III sous.

Ítem, dos ferros. VI sous.

Ítem, dos cervelleres, e una celada. VI sous.

Ítem, una albardeta. X sous.

Hanc autem venditionem alienationem et insolutum dationem predictorum bonorum mobilium, facto jamdicto nomine, vobis dicte nobili Catherine de Lihori, presenti et cetera, et vestris preciis super vis dictos, que summa in universo capiunt, quatuor mille trescentorum octuaginta unius solidorum, moneta ragalium Valencie, ag quorum pretia fuerunt et sunt per dictos stimatores tachata et stimata, quas omnes et cetera, modo et forma in apoca contentis. Et quia etc. renuntians scienter dicto nomine etc. et beneficio etiam minoris pretii etc. Dono et remito dicto nomine vobis et vestris donatione pura propria etc. preterea ex causa huiusmodi venditionis et seu in solutum dationis, do cedo etc. Omnia iura omnesque vices etc. facio et instituo etc. ad retinendum dandum etc. in super promitto jamdicto nomine dictam venditione facere habere tenere etc. et teneor et teneri volo premio nomine vobis et vestris de firma et legali evictione etc. itaque si forte etc. fiat evictio expressa pactata largo modo etc. Et pro predictis etc. obligo dicto nomine omnia bona et iura dicte cure etc.

Actum in loco de Bechi.

Testes, Johannes Marti, et Petrus de Contreres, scutiferi, habitatores Valencie.

1486, setembre 1. Betxí

Acord fet entre Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, i l'aljama del lloc de Betxí, per resoldre les disputes entre el senyor i els seus vassalls.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 1 (1485-1486), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1486, f. s/n

Die veneris prima setember anno a nativitate Domini M° CCCC LXXXVI° in loco de Ribarroga (sic.).

In Dei nomine etc. Sancius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, dominus vallum de Seta et Travadell ac villarum de Gorga et de Bechi, sitarum in regno de Valencie etc. parte una, et nos Mohomat Maçot, Amet Malla aliud Digui, iurati dicti ville de Bechi, Cilim Alboniani, alaminus dicte ville de Bechi, Yucef Cortovi, Maymó Catala, Acen Aladib, Acen Tabernaxi, Yucef Malla, Çahat Xondo, Yaye Lopo, Çahat Biceyt, Çahat Alfaquinet, Mahomat Uqueixa, Jacob Abolasi, Abraham Abendarafin alcadi, Amet Migmig, Abraham Ubequer alfaquí, Abdalla Fenoll, Mahomat Pallar, Mançor Biceyt, Yucef Galter, Acen Enbital, Cacim Boniani, Jacob Alcortovi, Çamet Català, Çahat Cortovi, Amet Azcaran, Mahomat Johan, Ali Aznari, Amet Fayar, Mahomat Maçanle, Fahat Gamir, Çahat Malla, Mahomat Riquini, Mahomat Cortoví, Amet Aleç, Abdalla Uqueixa, Monni Fotoix, Çahat Abdolazi, Yucef Aniquari, Amet Alfaraç, Çalé Sempol, Acen Bolax, Yucef Çalell, Yucef Xobi, Maymó Uquexa, Abraham Periconet, Çahat Parri, Ali Marini, Amet Parri, Abraham Parri, Mahomat Gidiz, Çahat Cinquimig, Yucef Barnax, Maymó Bidiz, Yayé Casella, Abdallà lo vellet, Abdallà Alamin aliud Martinet, Mahomat Bigatell, Mahomat Bentaquí, Abdolosis Bitarga, sarraceni vicini et habitorii dicte ville de Bechi, mandato dictorum alamini et iuratorum convocati, voce nuncii et preconis publici dite ville, et convocati in mesquita eiusdem ville, ubi et in qua pro actibus et negociis aliame sarracenorum dicte ville consuerit generale consilium convocarii congregari et teneri, de quaquidem convocatione ad presentem diem et horam facta, constat per relationem diti nuncii et preconis publici dite ville michi notario infrascripto, die presenti facta, asserentes virtute iuramenti per nos inferius prestandi, nos esse maiorem et saniozem partem aliame sarracenorum dicte villa, facientes et representantes dictam aliama dite ville, concorditer et nemine discrepante, parte ex alia. Ex certa sciencia confitemur et in veritate recognoscimus, una pars versum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim,

quos super infrascriptis et inferius designandis, sunt inter nos dictas partes inhita conventa, concordata, stipulata, pactata et promissa capitula infrascripta, que in mei et testium infrascriptorum, presentia fuerunt alta et intelligibili voce in dicta villa de Bechi, lecta et publicata, quequidem capitula, sunt thenoris immediate sequentis:

Capítols fets e fermats entre lo sepctable don Sancho Roiç de Lihori vezcomte de Gallano, e senyor de la vila de Bechí de una part, e los jurats, consellers, vell e aljama de la dita vila, de la part altra, sobre les coses infra següents, los quals són los immediate següents:

Com a instància del procurador fiscal del molt spectable senyor don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano e senyor de la dita vila de Bechí, siam stats denunciats los jurats, consellers e aljama de la dita vila, per les causes e rahons en la dita denunciació e capítols de aquella contegudes e specificades, ab la qual dita sentència, la dita aljama devia ésser condempnada en una bona suma de quantitat, a àrbitre del dit senyor vezcomte. E per levar la dita condempnació per los dits jurats, consellers e aljama; és stat suplicat lo dit senyor, fos de fer mercè, no deixar publicar la dita sentència, quant a sguart, tant solament de la dita aljama sinó, que la dita condempnació se commutàs en alguna bona concòrdia, qu'es fes entre lo dit senyor, de una part, e la dita aljama, de la part altra; la qual és del thenor següent:

E primerament és concordat que la dita aljama de moros e singulars de aquella donen e sien teguts donar al dit spectable vezcomte cascun any de vida de aquell tant solament tres càrregu[e]s de lenya per cascuna casa de moro de la dita vila, çò és dos càrregues de lenya grossa e una càrregua de lenya menuda, portada a la casa del dit senyor en la vila de Bechí franques de totes despeses.

Ítem, és concordat, que la dita aljama sia tenguda portar de la dita vila de Bechí al molí a molre, e del molí a la dita casa de senyor, en la dita vila de Bechí, tot lo forment e farina que lo dit senyor haurà mester, per obs de la casa de aquell, de vida tant solament del dit senyor, franquament e quita de totes despeses.

Ítem, és stat concordat, que la dita aljama sia tenguda, cascun any de vida del dit senyor, fer portar a despeses de aquella, de la vila de Bechí fins a la ciutat de València, tanta civada com lo dit spectable senyor vezcomte volrà e manarà, fins en sexanta cafiços, e no pus, franquament e quita, de vida tant solament, del dit spectable vezcomte.

Ítem, és concordat, que encara que la dita aljama ha promès fer les servituds dessús dites, contengudes en los tres precedents capítols, de vida del dit spectable

senyor, vol lo dit spectable senyor, e se reté vers si, que sí a sa senyoria plaurà, puixa levar aquella servitut que volrà de les sobre dites, a totes aquelles axí com a sa senyoria plaurà, e fer-ne gràcia o gràcies a la dita aljama, lo qual beniplàcit sia, e duré de la vida del dit spectable senyor vezcomte, e no més avant.

Ítem, és stat concordat, que les servituts dessus dites, farà e comence a fer, la dita aljama del dia de Nadal primer vinent, e del any Mil CCCC huytanta set, en avant, contínuament durant la dita vida del dit spectable senyor vezcomte.

Ítem, és concordat, que per quant a la dita aljama e singulars de aquella, és cosa molt enugosa e dampnosa donar posada per les cases de aquells, als scuders, servicials e sclaus de la casa del dit spectable senyor vezcomte, que la dita aljama, done e sia tenguda donar, al dit spectable senyor, cinquanta liures moneda reals de València, per a la dita servitut, per obs de comprar roba per als lits de aquells, e que lo dit spectable vezcomte prometa, axí com ab lo present capítol promet, a la dita aljama, fer-los perpetualment franchs de la dita servitut de donar posada a scuders, servicials e sclaus de la dita casa sua, e vol e li plau, que per sa senyoria ni per altri, en loch seu puixen ésser compel·lits e forçats donar posada en deguna casa de aquells, als sobredits scuders, servicials e sclaus de aquell, ni-l puixa demanar ni forçar a fer-los donar roba alguna per als lits de aquells, ans los absol de la dita servitut e roba.

Ítem, és stat concordat entre les dites parts, que la dita aljama done, com ab lo present capítol dona, al dit spectable vezcomte, la casa que la dita aljama te, en la plaça de la casa del dit senyor, hon los dits scuders, servicials e sclaus, jauran franquament, e que la dita aljama haga de tenir conreu de adobar la dita casa, tota hora qu-es plourà, e de altres obres necessàries.

Ítem, és concordat, que tota hora e quant, vendran a la dita vila de Bechí, persones strangeres o altres, puys no sien scuders, servicials e sclaus de la casa del dit senyor, la dita aljama sia tenguda donar posada, per les cases de aquells, a beniplacit e manament del dit senyor, axí com és stat acostumat.

Ítem, és stat concordat, que per quant és stada donada sentència de mort a Cempolet, a Cataní e Pallar, moros de la dita vila de Bechí, e confiscació de bens, vol lo dit senyor vezcomte, que li sien donats deu milia sous moneda reals de València, en aquesta forma: que los dits Cempolet, Cataní e Pallar, li donen sis milia sous, tornant emperò aquells a star en la dita vila de Bechí, per vassalls com havien acostumat star, ab sa muller, roba e família; e en tal cars, sa senyoria los farà gràcia, els remetrà la pena de la mort e confiscació de bens, e dels altres quatre milia sous restants dels dits deu milia,

lo dit senyor ne puixa compartir aquella, per a que a sa senyoria plaurà e serà ben vist, en aquells consellers que sa mercè coneixerà sien culpables e participants en los crims comesos per los sobredits Cempollet, Pallar e Cataní, e sí res hi restarà dels dits quatre milia sous, fer-los pagar a la dita aljama, o fer-los-ne gràcia de aquells, segons a sa senyoria plaurà e serà ben vist.

Ítem, és pactat e concordat, que dels dits capítols e de cascú de aquells, sien fetes una e moltes cartes públiques executòries, ab submissió de propri for, a coneguda del notari rebedor dels presents capítols, no mudada la substància de aquells.

Ideo nos dicte partes laudantes, approbantes, ratificantes, firmantes et confirmantes paciscentes et stipulantes, omnia et singula, in preinsertis capitulis et eorum singulis, concordata, pactata, promissa et stipulata, pacto speciali solempni stipulatibus interveniente per nos et successores nostros, quoscumque promittimus una pars versum alteri et altera alteri, ab invicem et vicisim, ac viceversa, et iuramus videlicet nos dictus Sancius Roiç de Lihori, vicecomes, predictus ab dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manu nostra dextera corporaliter tacta, et nos dicti sarraceni ad dominum Deum et alquiblam Mahometi, vertendo facies nostras versus meridiem ut moris est sarracenorum iurare iuxta çunam et xaram predictam, omnia et singula, in preinsertis capitulis, et eorum singulis singulariter concordata, pactata, aponita, continuata, scripta et stipulata, quantum ad unam quamque nostrum partium predictarum pertineant et spectent pertinere et spectare videantur, singula suis singulis refferendo efficaciter tenere observare et adimplere, cum omni effectu quem ad modum concordatum, pactatum, promissum, continuatum et stipulatum fuit, in preinsertis capitulis et eorum singulis nullo unumque tempore ea revocare, infringere, contradicere aut contra venire, palam vel occulte aliqua ratione sive causa. Renuntiantes scienter omni exceptioni rei sic ut predictur, non geste inhite pactate promisse firmate et stipulate quemadmodum in preinsertis capitulis et eorum, singulis singulariter distincte apponitur et scribitur, et doli mali exceptioni conditioni sive causa non data, sive sequa et in factum actioni et iuri dicenti generalem renuntiatione, non valere fiat executoria cum submissione et renuntiatione proprii fori etc. et cum clausula et pacto variationis iudicii loci et personarum, et cum clausula iurata de non ponendis rationibus nec allegando guidaticum super sedimentum etc. sub pena quingentorum florenorum dicte monete etc. et cum renuntiatione cuicumque appellationi iuste et frivole, et iuri appellandi etc. et cum clausula resartionis expensarum etc. Et pro predictis obligamus una parts nostrum alteri et altera alteri etc. videlicet nos dictus

Sancius Roiç de Lihori, omnia nostra et nos dicti sarraceni, omnia bona nostra et dicte aliame et sigularium ipsius, mobilia etc. Et nos dicti sarraceni renuntiantes beneficiis dividende actionis nove et veteris, constitutionis et epistole etc. et foro Valencie etc. et cuilibet legi etc. Et etiam nostre feminarimi mulierimi dicte ville, virtute iuramenti per nos superius predicti promittimus etc. Ymo certiorati et plenarie instructi de iuribus illarum et cuiuslibet earum renuntiamus, atidach sarracenarum et iuribus ypothecarum suarum, et beneficiis senatus consulti, velleyani et cuilibet alii auxilio etc. Hec igitur omnia et singula suis singulis refferendo paciscimur convenimus stipulamur etc. In cuius rei testimonium iussimus de predictis per notarium subscriptum duo fieri publica instrumenta quorum unum utruque partitirium predictarum tradat, ad habendum memoriam in futurum.

Actum in villa de Bechi etc.

Testes huius rei sunt, honorabili Guillermus Fenoll, notarius, habitator ville de Vilareal, et Johannes Bosch, civis Valencie, Axi Gelip, sarracenus morerie Valencie, et Alasdrach sarracenus loci de Bunyol.

1489, gener, 8. València.

Capítols fets entre Sanç (II) Roís de Lior, i vescomte de Gallano, i l'aljama del lloc de Betxí, rebaixant la pena de 4.000 sous que li devia l'aljama a 1.000 sous moneda reals de València.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n

Die jovis VIII^a januarii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVIII°

Spectabilis Sanctius Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, dominus Vallum de Seta et Travadell, ville de Gorga et Bechi. Quia inter nos ex una et aliamam dicte ville de Bechi et singulares eiusdem ex alia partibus, cum publico instrumento acto in posse notario infrascripti, prima die septembris anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo octuagesimo sexto, fuerunt et sunt facta, concordata, pactata et firmata, quodam capitula inter que est capitulum (en blanc) in ordine thenoris sequentis.

Ítem, és stat concordat, que per quant és donada sentència de mort a Cempolet, a Cataní e Pallar, moros de la dita vila de Bechí, e confiscació de béns, vol lo senyor vezcomte que li sien donats deu milia sous moneda reals de València, en aquesta forma: que lo dit Cempolet, Cataní e Pallar, li donen Sis milia sous, tornant emperò aquells a star en la dita vila de Bechí per vassalls, com havien acostumat fer ab sa muller, roba e família; e en tal cars, sa senyoria los farà gràcia, els remetrà la pena de la mort e confiscació de bens. E dels altres quatre milia sous restants dels dits deu milia sous, lo dit senyor ne puixa compartir aquella, per a que a sa senyoria plaurà e serà ben vist, en aquells consellers que sa mercè coneixerà sien culpables e participants en los crims comesos per los sobredits Cempollet, Pallar e Cataní. E sí res hi restarà dels dits quatre milia sous, fer-los pagar a la dita aljama o fer-los-ne gràcia de aquells, segons a sa senyoria plaurà e serà ben vist.

Et quia vos dicta aliamam et singulares eiusdem cum maxima instantia suplicastis nos quatenus dignaremur vobis remittere illo quatuor mille solidos vobis et seu consiliariis dite ville pertinentibus, absolvendum mode et forma in dicto capitulo contentis, et adsolveremus dictam aliamam a quarumque amore nobis contra vos dictam aliamam, et singulares eiusdem, competente racione dictorum quatuor mille solidorum. Et volentes partim vestris supplicantibus benigniter annuere. Ex certa

scientia renuntiamus et relaxamus vobis dictis alamino, iuratis, veteribus et aliame, dicte ville, et singularibus eiusdem, qui nunch sunt et pro tempore fuerunt absentibus, notario infrascriptorum, tres mille solidos iamdicte monete ex dictis quatuor mille solidis eiusdem monete, et seu omne et quodcumque iuris nobis pertinens, contra vos et bona vestra, ad exactionem trium mile solidorum remanente nobis facultate exhigendi et habendi, mille solidos dite monete ex predictis quatuor mille solidis predictae monete, contra unum aut duos, ex tunch consiliaribus per dictos Cempolet, Pallar et Catani comissis. Et quia etc. Absolvimus et difinimus vos dictam aliamam et singulares illius, ab omni actione petitione etc. quam seu quas etc. in et super dictis tribus mille solidis dicte monete, restantibus tamen nobis et nostris iuribus salvis, in dictis mille solidis, ex dictis quatuor mille solidis, dicte monete, et seu iurs petendi et exhigendi illos etc. Imponentes etc. stilentium sempiter num etc. Si ut melius etc. Ac facientes vobis et vestris pactum tam reale quam personale, de ulterius non petendo dictis tres mille solidos dicte monete etc. promittentes predictam relaxatione facere, habere, tenere etc. et non contra facere etc. Et pro predictis etc. obligamus etc.

Actum Valèncie.

Testes, honorabili Geronimus Valenti, et Johannes Perez, mercatores cives Valencie.

Postmodum, vero die intitulata XXI^a januarii, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXII°, de voluntate spectabilis Sancii Roiç de Lihori, vicecomes de Gallano, se fore contentum et solutum de predictorum mille solidis restantibus, ex dictis quatuor mille solidis, cum publico \apoca/ instrumento proxime dictis die et anno, in posse notario infrascripto, recepto per dictum iusticiam, fuit que ad dictis quatuor mille solidis cancellatum etc. realem etc. in sentibus etc. testes, Johane Marti et Ferdinando Ferrero, habitatoris Valencie.

1489, juliol, 30. Riba-roja.

Testament autògraf de Joan Roís de Liori, escrit el 7 de setembre de 1484 en la ciutat de Còrdova del regne de Castella, i publicat per llur vídua, Beatriu de Montcada, en Riba-roja a 30 de juliol de 1489, davant del notari de València Lluís Collar.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 2 (1488-1489), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1489, f. s/n

Die jovis XXX^a julii, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXVIII°, in villa de Ribarroga.

Beatrixm uxor nobilis Johannis Roiç de Lihorim quondamm militism habitatori Valencie, in domo seu castro quam habet in dicta villa, tradidit michi Ludovico Collar, auctoritate regia notario publico Valencie, ac per totam terram et dominationem illustrissimi domini regis Aragonum, in presentia testium infrascriptorum, quandam papiri toscani plicam ligatam cum filo canapis, sigillatam sex sigillis armorum de Lihori et de Moncada, imposta, o cugent impressis intus quamquidem plica, dicta nobilis Beatrix dixit, fore septum et continuatum ultimum testamentum et seu ultima voluntatem, dicti nobilis Joannes Roiç de Lihori, manum illius propria scriptum, requirens ut dictam plicam papiri, ad eius instantia aperirem et aperte, pro sui interesse dictum et infrascriptum testum publicatem quequidem plica papiri, est thenoris sequentis:

Anno a nativitate Domini M^o CCCC^o octoagesimo nono, die vero jovis intitulata tricesima die julii, in villa de Ribarroga, nobilis domina Beatrix, uxor nobilis Johannis Roiç de Lihori, quondam, militis habitator Valencia, in domo seu castro quam habet in dicta villa, tradidit michi Ludovico Collar, auctoritate regia notario publico Valencie, ac per totam terram et dominatione illustrissimi domini regis Aragonum, in presentia et testium infrascriptis, pro nandam papiri toscani plicam ligatam cum filo canapis et sigilatam sex sigillis armorum de Lihori et Moncada, ac papyro iungit impressis intus quamquidem plica, dita nobilis Beatrix dixit fore scriptum et continuatum ultimum testium et seu ultimam voluntatem dicti nobilis Johannis Roiç de Lihori, manu illia propria scriptum, requirens ut dictam plicam papiri ad eius instantia aperire et aperiendis, sini interesse dictum et infrascriptum testium publicatione, quequidem plicam papiri, est thenoris sequentis:

Lo meu testament e última voluntat.

[quadern insert] (sis segells de Montcada)

(f 1 r) Ihesus en nom de Déu e de la Verge Maria mare sua e de la Sancta Trinitat.

Com totes les coses les coses de aquest mon [sien transitòries] e aquell a qui naxer li have morir reste, tot fer a bon crestià deu en sa vida ordenar e dispondre de sos bens, construint a servey de nostre senyor Déu, e be de la sua ànima, e com yo Juan Roys de Lliori, estant en bona convalescència, sa de mon cos e ab enteniment, reposat e sancer, qual deu l'om ha administrar; per que prepose entrar en terra de moros ab mon rey e senyor, en esta estan, en perill de gran da, on és perill de poder dexar la vida, a major e glòria de nostre senyor Déu, a be per la mia ànima, instituesch e ordene lo meu darer testament e última voluntat, que valega per testament e codicil, revocant tot altre testament o codicil que fins avuy haya fet, lo qual és e serà escrit de la mia pròpia ma, com axí sia permès a tot cavaller, majorment en exercici de guerra en la forma següent:

Primerament, clam mercè a Déu e a la sua Beneyta Mare qu'em vulla perdonar tots mos pecats e defalliments, dels quals me penit de tot mon cor e de tota ma pensa, et Tots los Sants e Santes de parays que vullen pregar per mi.

Encara deman perdó gracialment a totes les persones del mon, de qualsevulla estament que sien, de quant los hauré ofès, axí per pensament com en parlar y en obra, axí a superiós com eguals, com a menos de mi, en esta vida, e sopleque a tots homilment que vullen pregar per mi, e yo de bon cor e de bona voluntat, lealment e sens nenguna retensió, perdone generalment quantes ofenses e rebudes del dia que huy nat fins en la present hora, e remet quantes injúries e dans e rebut en [quant Déu e mon interès, salvant a mos hereus en lo civil la justícia qu'els pertany]

(/ f 1 v) [E sí nostre Senyor] era axí ordenat que yo fallit, vull que lo meu cors sia donat a eclesiàstica sepultura, catòlicament sens altra despesa que la necessària, e que mos hereus no curen pus de mi, dic de traslladar los meus cors sol en la sglésia on serè, facen metre un escut de les mies armes, no pas a fi de altra memòria, sinó que algú qu'em conega, sia mogut a pregar per mi, e vull que sien vestits tots los de ma casa de bon drap negre, no a fi de dol, sinó de subvenció per a ells, lo que ací no's feia, sia fet allà per qui fer se dega.

Dexe marmesos meus per a les coses qu'es següexen, lo senyor vescomte, mon pare, e la senyora vescomtesa, ma mare, als quals suplic [vu]llen acceptar, los dos ensems o la u de aquells. Çò és, que lo senyor vescomte, prenga Borriol per la quantitat que yo'l tinc, e sí no volrà, qu'el vena. Per los XV^M sous primers, e per II^M CCXXI

sous en altra part, e I^M sous en altra part, e I^M DC sous en altra, e CCCC sous, en dues partides darrerament que li e prestat, qu'és per tot, vint milia docents e vint sous; dels quals, sol fan a llevar DCC sous per la concòrdia dels quals, ab los cres[tians, que] restarien LXVIII^M DXX sous. E de aquestos pagaran tots los deutes meus, qu'és mostraran yo deure, ab albarà de la mia ma, e vera prova, que los creedós no ne tinguen penyora, que sí penyora en tenien, de aquells no curen, sí ja no eren més cobradòs que la penyora no val.

Axí mateix, vull que de la dita quantitat, sien donats a Lluys Collar, notari, per curadó meu, cent timbres.

E a Juan d'Aguilar, alcayt meu de Ribaroya, cinquanta timbres; e vull que reste absolt e difinit de la administració, que a fet de mos béns fins a la present jor[nada, e ab la present lo absolc, que ni puxa ésser demanat comte per ninguna persona.]

[E vull e man, que sien pagats e satisfets, axí per marmessors com per mos hereus, que après se diran, tots mos torts e injurries a qui's trobara per bona veritat, justícia e rahó, yo ésser obligat.]

(/ f. 2 r) E vull que sien donats a Juanicho, criat meu, setanta timbres.

E a Carles Ponç, vint-i-cinc timbres.

E a Joanot Tovia, trenta timbres.

E a Francesc, deu timbres.

Patges e mossos, sien vestits.

Vull que sien donats als hereus de un moro de la Vall d'Uxó, que dien Renda, trenta timbres.

E a la església de Ribaroya, per a obrar en ella o fer-y alguna joya, mil e docents sous.

Als procuradors del bisbe, cent e vint sous, que totstemp digui els ere deguts per resta de aquell arrendament a la disputa. Com més, en ma consciència, no li sia degut.

E que a les beneytes monges de la Trinitat, sien donats vint-cinc timbres.

E de la caritat que restarà, sia de tot fet un benefici de vint mises, tots jorns, y sosteniment de un prevere, en la sglésia de Bechí.

E sí sobrava, sia distribuyt a orfevanes a maridar, a tota voluntat y elecció dels dits senyors de marmesòs, o de la u de aquells.

Qu'estos deguen pregar a Déu, primerament, per les ànimes de aquells y de aquelles, e per les vides si vius seran, a qui yo so tengut en qualsevulla manera. E per mi [emperò, sí era] demanat un deute per los hereus de don An[ton de] Cardona, que de la

dita cantitat se'n paguen trecents timbres o quatrecent, que venint a bon comter, no deuria yo molt més. Y estos se difalquen del benifet, o de les altres caritats; de tots los altres béns meus, çò és, del que restaria meu del preu de Ribaroya, dedoynt-ne los càrrecs que huy paga, que són en torn de LXX^M sous.

Faç e instituesc hereua a dona Beatriu, ma cara muller, qu'en puixen fer e despendre a ses planes voluntats. E atorgue e confese, aquella tenir sobre Ribaroya (/ f 2 v) catorce milia timbres, per compra qu'en feu, com en los capítols matrimonials se mostra, e seixanta milia sous, per compres que hi feu de censals, segons se mostra per los contractes rebuts per Collar, dels quals sol II sèdules, e ara darrerament, cent milia sous, per un contracte rebut per lo dit Collar, ab sindicat de un carregament a ella fet, per mi, a obs de quitar los censals que en la mitat se són quitats: çò és, a Juan Fernández XXXI^M sous, e a Galceran Adret XVI^M sous, e a Vilarrasa XVIII^M sous, per la paga de Borriol XVIII^M sous, e a Sara Canines XVI^M sous, que són per tot LXXXXVIII^M sous, en axí e serien per tot, trenta milia timbres, poch menys, y açò non cal més adverar que llest e clar, se trobarà per actes e poder del dit Collar, notari.

E vull que aquesta cantitat ella la pugua dispondre a tota sa llibertat sua, excloent-ne mes filles, çò és dona Ysabel e dona Ypòlita, excloent-les de tota part a elles pertanyent, per qualsevol dret de herència y de legítima, ab una dobla d'or a cascuna.

Encara, [vull que] dona Beatriu, ma cara muller, com a hereua [que la] faz e instituesc, en tots altres deutes deguts a mi, e mobles, joyes, or, argent, armes, cavalls, aquells tots se aplique, els vena e fet de tots dinés, ne compre per a dona Ysabel, ma cara filla, alguna joya per recort de mi, a sa elecció, e altra a dona Ypòlita, altra cara filla mia, per eguals parts, dexant enperò a dona Ysabel, d'avantatge, lo diamà meu entellat, e a dona Ypòlita, un altre dia[mà, talla] (/ f 3 r) de cor, e los LXXXX timbres qu'em deu Aguiló, per a comprar-se un robí; per qu'es recorden de pregar a Déu per mi, e a la sua Sancta Benedicció e la mia, tostems ab elles, que visquen onestament a son Sant Servey. Pregant a Déus, les faza bones dones, els dixen passar la vida de aquest món en repòs ab catòlica fi.

Tots altres drets meus pertanyents a mi, ara o en esdevenidor, axí com en la casa del senyor vescomte, mon pare, com de justícia yo sé que és, eu e vist per testament del senyor Almirall de Sicília, mon avi, que Déus perdone, ab testament seu rebut en Sicília, en la Mota de Santa Anastàsia, prop de Catània, per un notari que havia nom, notari, Jacobo de Cumbulu, fet en lo mes de febrer any Mil CCCC XX, lo qual testament, té lo senyor vescomte, e on no en Sicília, on yo diç se [auria], per que és cert que tota la casa

és vinculada [a mi], e d'allí avant yo·n poria dispondre, e fallint yo primer, qu·el senor vescomte, mon pare, mes filles poden heretar, com sien en lloc meu, e no y ha altre vincle; per les quals rahons totes, yo de tots dits béns e drets, on se vulla que sien, e dels altres drets de Sicília, e deute sobre Gallano, per carta de sensall; faz hereua mia huniversal a aquella, constituex en lo usu-(/ f 3 v)fruyt tansolament, de tot lo temps de la sua vida, a aquella fent-na senyora e usufructuaria a dona Beatriu, ma cara muller.

La qual herència vull sia entesa, que yo vull de tots los fruyts dels dits drets, ella sia hereua huniversal, après obte de la dita dona Beatriu; faz hereua huniversal, per a fer-ne a ses planes voluntats, la mia primera filla, dona Ysabel; més sí aquella fallís sens fills, encara que fos en edat de testar, solament vull puixa testar de tres milia florins, per a sos servidors e per a sa ànima, e dexe per hereua mia a dona Ypòlita, segona filla mia, que faça de tots los dits béns a ses planes voluntats, sí fills no tenia; emperò sí qualsevulla d'elles tenrà fills, vull que tots los dits béns, sien del fill primer mascle, y en fallença de mascle, la filla major, servant aquest orde segons [està] en lo testament del senyor mon havi.

E [lo dit] fill primer de qualsevol de mes filles, que mos béns heretarà, haya de pendre lo meu nom, e fer les mies armes; si casarà enperò, o haurà casat, la filla mia que sia mare del hereu ab home que no haya títols, que sí ab home de títol casava, vull que herete lo segon fill, si pur ni haurà, e aquell prenga lo nom, e sí no eren dos, reste (/ f 4 r) en lo primer, e fazas com Déu volrà.

Ab tal condició que emperò va la dita erència; axí on dona Beatriu, muller mia cara, dels fruyts, com en mes filles, après obte de sa mare, que dona Beatriu, sia tenguda de aquells fruyts, pagar entrada de un monestir, e XX lliures de renda \de sa vida/, a Ysabel, filla mia natural, lo qual monestir sia onest, e axò mateix dels dits fruyts, haya a fer, per Estefania, altra filla mia natural, sí dons, lo senyor vescomte e la senyora vescomtesa, col·locada no la hauran.

E que dels dits fruyts, sia tenguda donar, per amor de Déu, cincens florins d'or, per casar òrfenes y repartir per espitals, e vestir pobres a sa elecció, açò en esmena de tots mos torts, e que preguen a Déu, per les persones a qui jo so tengut.

E ma filla, dona Ysabel, venint a suceyr en la herència, sia tenguda donar a ma filla, dona Ypòlita, doce milia timbres reals de València, e mil timbres en canbra, en son matrimoni, e no en altra manera, enperò, sí se [moria] no tenint marit, e pasats los setze anys, de allí en avant, vull e man, que la dita dona Ysabel, ma filla y hereua mia, sia

tenguda donar-li, quatre cents timbres, tots anys, e fer-li la despesa, e tenir-la en sa casa, fins tinga son marit.

Les quals filles mies, vull e man que preguen marit, ab concòrdia e voluntat del senyor vescomte, (/ f 4 v) mon pare, e de la senyora vescomtesa, ma mare, e dona Beatriu, mia muller, sí dons viuran, o dels que llavors viuran, e sí a tots esdevenia morir, que la misericòrdia de Déu y si plasca.

E que en quant, s'és parlat matrimoni de ma filla dona Ysabel ab lo fill major de don Juan de Cardona, hauré gran plaer, que per los dits senyors, e per dona Beatriu, sia ben mirat, en temps que dona Ysabel sia de edat de XVI anys per a casar, sí tal matrimoni serà fahedor, els semblarà qu'es dega fer, qu-el facen, [ant] no, sia remés a llur bona deliberació.

E acordant-me que no sé; sí fallint yo primer qu-el senyor vescomte, designant hereues mies, per son orde, una après de l'altra, mes filles dona Ysabel e dona Ypòlita, no havia lloc la herència dels fruyts en dona Beatriu, mia cara muller; vull que la dita dona Beatriu, sia tudriu e curadriu dels dits béns e persones de mes filles, axí com; de avenir lo cas de tal herència, com abans complira en tot lo que aprofitar puga [la] voluntat mia, en que la dita dona Beatriu, sia [hereua] del usufruyt, vull que valga de caució.

Ab tal condició emperò, constituec les dites herències, així a dona Beatriu, ma cara muller, com a les mies filles; que venint lo cas e lloc de tal herència, que a continent, meten en possessió a la senyora vescomtesa, ma cara mare, de la vila e rendes de Bechí, e de aquella sia senyora absolutament tota la vida sua, que no li'n sia feta alguna contradicció, acció e rahó del seu dot e creix, soplicant sa senyoria, après obte seu, se recorde en mes filles, d'allò (/ f 5 r) per sa senyoria fet a mi en Sicília de tots sos béns, prenent-ne per a la sua ànima, lo que li plàcia.

Enperò, sí al tems de la sua mort, nenguna de les dites dues filles mies, no vivia, [ni hereus de aquelles]; vull que la dita donació feta a mi, per sa senyoria, sia revocada, y ella puixa dispondre de sos béns, a ses planes voluntats; y en tal cas, lo que Déu no vulla que sia, soplíc sa senyoria qu'es recorde de Gil, fill meu natural. La qual, ecoman axí a dona Beatriu, com a mes filles, en son cas e lloc. E primerament, al senyor vescomte, mon pare, lo qual ordene de ell lo que volrà que sia, e vull que dona Beatriu, ma cara muller, li donen un von rocí, e unes armes e cent ducats, sí frare de Sent Joan volia ésser, sinó, qu-el socoregau en lo viure ordenari a vostra discreció.

E vull que donen cent timbres a Gracia, donzella nostra, de mos béns.

E cent e cinquanta, a Castellana.

Vull que, un negre, coch, que ha nom Juanet, que fou de Lorenç Juan, sia vostre, Collar te la carta.

[Tot lo restant,] cara muller mia, nos sia reco[manat], e la mia ànima, quant millor poran.

Aquest és lo meu darrer testament e última voluntat. Lo qual vull valga per testament e codicil, o per qualsevulla altra disposició que per dret, justícia, fur, pràctica, stil, costum deu o pot valer.

Fet de la mia ma, en Còrdova, a VII de setembre any Mil CCCC LXXXIIIe, escrit en quatre cartes e miga, la [present inclusa, en la qual] a un sobreposit que diu, ni herència de aquelles, y en la primera carta és la clàusula, només a persones de torts e injurries. [Signe].

(al marge)

“Die [jovis XXX^a julii] anno M^o CCCC LXXXVIII°.”

Presen en Ribaroga, a instància de la noble dona Beatriu. E pública la dona Beatriu, dix e respòs que acceptava e accepta la dita herència e usufruyt, segons per lo dit noble senyor e marit seu és ordenat, e axí mateix, les dites reconexens que li són fetes en lo dit testament, la qual acceptació fa e entre a fer, ab benefici de inventari, e acceptació a tots sos drets, en los quals no vol en alguna manera ésser-li fet perjudi per la dita acceptació de herència, ans protesta, e vol que aquells dits drets li romanguen salvos e il·lesos, ab tota integritat. E axí mateix, diu que accepta la dita tutela e cura de les dites nobles dona Ysabel e dona Pòlita, filles legítimes e naturals del dit noble senyor marit seu e sues, e en lo dit nom de tudriu e curadriu, accepta la dita herència, e vincles e substitucions de aquelles dites filles sues, en los cars e casos en lo dit testament ordenats, dispost axí mateix ab benefici de inventari. E protesta, en lo dit nom per les dites filles, que per la dita acceptació de herència, substitucions, vincles, no sia fet perjudi a aquelles dites filles sues, o altra de aquelles, a qualsevol drets que be pertangen o puixen pertanyer, per drets propis en les dites herències. E axí mateix, accepta en los dits noms, los pre legats fets a les dites filles sues. E més avant, protesta la dita noble senyora dona Beatriu, axí en son nom pròpri, com de tudriu e curadriu, que puixa per salvetat en sos drets, ajustar a la present resposta, sí algunes altres coses ocorrieren, e requerint de totes les dites coses, ésser-li feta carta pública. Testimonis, mícer Pere Valtanell, Ferran Amalrich, e Johan Aguilar.”

E desclòs, ubert e publicat lo dit testament, justant e requirent, la dita noble dona Beatriu de Moncada, muller del dit noble don Johan Roiç de Lihori, quòndam, cavaller testador, desús dit, hereua escrita en lo dit testament, e en presència dels testimonis davall scrits; e encontinent lest e publicat aquell, de paraula a paraula, segons se pertany. La dita noble dona Beatriu dix e respòs, que per lo dit noble [senyor e] marit seu, és ordenat, e axí mateix les dites [reconeixens, que] li son fetes en lo dit testament, la qual acceptava [fa e entre a fer] ab benefici de inventari, e ab protestació que tots sos drets, [en los quals no] vol en alguna manera ésser-li fet prejudí, per la dita acceptació de herència, ans protesta e vol que aquells dits drets, li romenguen salvos, e il·lesos, ab tota integritat. E axí mateix, diu que accepta la dita tutela e cura de les dites nobles dona Ysabel e dona Ypòlita, filles legítimes e naturals del dit noble senyor marit seu e sues, e en lo dit nom de tudriu e curadriu, n'accepta la dita herència, e vincles e substitucions de aquelles dites filles sues, en los cars e cassos en lo dit testament ordenats, dispost, axí ara e ab benefici de inventari. E protesta, en lo dit nom per les dites filles, que per la dita acceptació de herència, substitucions e vincles, no sia fet prejudí a aquelles dites filles sues, o altra de aquelles, en qualsevol drets que be pertangen o puixen pertanyer, per drets propis en les dites herències. E axí mateix accepta, en los dits noms, los prelegats fets a les dites filles sues. E més avant, diu la dita noble senyora dona Beatriu, axí en son nom propi com de tudriu e curadriu, que protesta que puixa, per salvetat en sos drets, ajustar a la present resposta, sí algunes altres coses li ocrrierien, e requerint de totes les dites coses, ésser-li feta carta pública.

Testimonis foren present a les dites coses, convocats e apellats, los magnífichs mícer Pere Valtanell, doctor en cascun dret, habitant de València, e los honorables, en Francí Amalrich, ciutadà, e en Johan Aguilar, mercader, e ciutadà de la dita ciutat, als quals fonch mostrat lo dit testament, e foren interrogats per mi, Luís Collar, notari dejús scrit, si conexien lo dit testament ésser scrit de ma pròpria del dit testador. E tots concordanment, vist aquell dit testament, dixeren que ells conexien molt be la letra del dit testador, e que tot lo sobredit testament era scrit de ma pròpria del dit testador. E yo, dit notari, testifich que conexia be la dita letra del dit testador, e aquell dit testament era scrit de ma del dit noble testador, desús dit.

1490, febrer, 27. Riba-roja.

Inventari dels béns del difunt Joan Roís de Liori, fet per la vídua Beatriu de Montcada.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1490, f. s/n

Die veneris XXVII^a febroarii, anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXX°, in loco de Ribarroga.

Ex certa scientia thenore huius publici instrumentum cunctis temporibus firmiter valituri et in aliquo non vilolandi seu revocandi, insolitum ratis predictarum quantitatum summam universalem ac tingentium, centum quadraginta mille nougentorum solidorum dicte monete, vindimus et seu insolutum damus et ex certa scientia huiusmodi venditionis et seu insolutum dationis, concedimus \et tradimus seu quasi tradimus/ nobis, ipsi nomine nostro proprio, bona mobilia semoventia et sedentia, que sequitur:

Primo, un caixó de scrits de fusta obrat de obres genoveses, ja usat, per. XV sous.

Ítem, un caixonet chich de fust obrat de les mateixes obres, per. VI sous.

Ítem, un dit de paper en lo qual havia tretze anells d'or, çò és lo hu engastat de una pedra turquesa, e tres anells ab engasts de diamants, la hu centellat, l'altre anell en forma de cor, e l'altre de nayfi, çò és no acunsat e quatre ab engast de robins, çò és un engast de pedra de robí gran e las altres chichs, altre anell ab engast de jacsi, altre anell ab engast de pedra calapatenca, altre anell ab engast de plasina, e altre anell ab engast de capmeu e una vergueta sens engast algú, per. II M CL sous.

Ítem, un altre dit de paper hon havia sis anells d'or, çò és tres anells ab engast de taules de diamants e lo hun anell ab engast de turquesa e los dos anells ab engast de robins. CCX sous.

Ítem, altre dit de paper en lo qual havia sis anells d'or, çò és dos anells ab engast de robins, tres anells ab engast de taules de diamants, e un anell ab engast de capmeu, per. CC sous.

Ítem, un altre dit de paper ab nou anells d'or, çò és los sinch anells ab engasts de taules de diamant, les tres acunsades, e les dos per acunsar, dos anells ab engast de robins la hu de taula e l'altre de codolet. E hun anell ab engast de maragde. E altre anell ab engast de safír, per. D sous.

Ítem, altre dit de paper on havia nou anells d'or, çò és los sis anells ab engast de robins. E los altres anells ab engast de diamant, per. CCC sous.

Ítem, una capceta plana pintada de diverses colors, ab lo que era dins, çò és: un paper dins lo qual havia vint-e-una pedres fines de diverses colors. Un paper dins lo qual havia deset pedres fines de diverses colors. Un altre paper dins lo qual havia dehuyt caps de tiretes d'or. Tres Creus chiques d'or a la una part smaltades ab engast de jacsins. E una flor de lir d'or smaltat ab engast de jacsins. un altre paper dins lo qual havia nou pedres de robins chiques. un altre paper dins lo qual havia setze diamants nayfes, çò és per acunsar chichs. Un altre paper dins lo qual havia XXXIIII pedres de robins migancers. Un altre paper dins lo qual havia XXXIIII pedres de robins migancers.

Ítem, altre paper dins lo qual havia deset pedres de diamants molt chichs acunsats. altre paper dins lo qual havia cinch pedres de diamants semblants als prop dits. altre paper dins lo qual havia quatre pedres de diamants semblants als prop dits. altre paper dins lo qual havia X pedres jacsins e granatins molt chichs. altre paper dins lo qual havia XXXXII pedres de robins grossets. Un altre paper dins lo qual havia una pedra serpentina chiqua. Un altre paper dins lo qual havia uns poch granadets chichs no acunsats. un altre paper dins lo qual havia una pedra apelada corniola. una jostina de lautó sobre daurat. una creueta chiqua d'or ab quatre granadets engastats. una altra creueta consemblant ala dessus dita. Un altre paper dins lo qual havia sexanta tres pedres de granats chichs. altre paper dins lo qual havia una patena de una pedra apelada diaspre guarnida entorn d'or. un altre paper dins lo qual havia quaranta cinc pedres de granats chichs. un troç de aluda vermella dins lo qual havia una pedra de maragde engastada ab or. un troçet de sendat negre dins lo qual havia una pedra apelada cresolica. Altre troç de aluda vermella dins lo qual havia una pedra apelada pedra prenyada. altre troçet de aluda vermella dins lo qual havia dos pedres apelades cresòliques. altre troç de aluda dins lo qual havia una pedra de robí engastada en or. altre troç de aluda vermella dins lo qual havia una pedra apelada cresolica engastada en or. un anell de coral. un troç de aluda vermella foch atrobada una pedra apelada corniola engastada en or. un gesserant prim d'or ab una perla grossa de forma de pera. un altre paper dins lo qual havia quatre medalles e un trepolí d'or chichs. E tres medalles de lautó sobredaurades, per. II M sous.

Ítem, XXXXIII peces entre medalles e monedes d'argent. C sous.

Ítem, dos troços de pedres fines apelades jaspis stanchasanch. X sous.

Ítem, un saquet dins lo qual havia set cents granats chichs sens acunsar.

XXXXII sous.

Ítem, quatre smalts engastats en argent de les armes del dit defunt. XI sous.

Ítem, una capceta chiqua en la qual havia cent vint-i-set granats acunsats. XXXX sous.

Ítem, altra capceta chiqua dins la qual havia quatre pedres de diamants de punta chichs e acunsats. XV sous.

Ítem, una medalla de Nostra Dona ab lo fill al braç, de argent gran. CL sous.

Ítem, XXVIII peces de empreptes de la figura de Sancta Magdalena, de argent de les qui's acostumen dar en les perdonances. XXX sous.

Ítem, XXV caps de tiretes de crestell. IIII sous.

Ítem, una corneta de onicorn ab engast de argent sobredaurat. XII sous.

Ítem, un reloge chich de vori. II sous.

Ítem, dos rastres de patres nostres de coral. LX sous.

Ítem, dos rastres de pedres de calcedònia, grosses. XXXXII sous.

Ítem, altre rastre de calcedònias, chiques. XX sous.

Ítem, un stoig ab guarnició de dones. V sous.

Ítem, XVIII maços de fil prim de Nàpols, que pesen dos liures. X sous.

Ítem, una branca de coral, desguarnida. II sous.

Ítem, un altre caixó de scrits. XV sous.

Ítem, un davant lit desguarnit, nou, en sis peces de fil de dos en pua, obrat ab obres de fil blanch. XX sous.

Ítem, quatre listes de fil blanch, noves, de obres de entretall de Cicília e un cobretabanc de les dites obres. XX sous.

Ítem, un troç de lenç prim, de larch de quatre alnes. VIII sous.

Ítem, quatre massos de cotó filat. V sous.

Ítem, quatre trossos de branca de coral. VI sous.

Ítem, una capsa de fill de verga de sarga ab un poch de fil blanch canejat. VI sous.

Ítem, una cuberta de coxí de Orlanda. IIII sous.

Ítem, un capell de vellut carmesí tot obrat de perles menudes e mijanceres ab una pedra de balaix. CXXXX sous.

Ítem, una bossa gran de agulla d'or e de seda blancha. X sous.

Ítem, un drapet dins lo qual havia una branqueta de coral chiqua e uns cabets d'argent de poca valor. II sous.

Ítem, un altre caxó de scrits semblant al dessús dit. XV sous.

Ítem, una capsa de fusta, dins la qual havia un troç de benjuhí, de pes de dues liures, e alguns pots de sabó almescat ab una poca de pulvora de Chipre. XXX sous.

Ítem, un cofrenet chich de ambre, dins lo qual havia tres troços chichs de ambre e una corneta plena de algalia. CX sous.

Ítem, una capceta chica plena de algalia. XV sous.

Ítem, altra capsa rodona de ambre dins la qual havia dos troços de benjuhí. XV sous.

Ítem, XI massos de fil de lli prim filat, que pesa cinc liures. XX sous.

Ítem, una caxeta de fusta mingancera de noguer, dins la qual havia diverses peces de plats e escudelles de terra e de vidre. XX sous.

Ítem, un mig cofre forrat de cuyro de bou enleudat de landa de stany, ja vell e usat, dins lo qual havia XXIII massos de lli per filar, del Puçol de Nàpols. LX sous.

Ítem, una toqua de cotó, nova. XXX sous.

Ítem, tres tovalloles en una peça, noves, grossetes. IIII sous VI diners.

Ítem, tres alnes de Orlanda, prima, nova. XV sous.

Ítem, una peça de lenç, de larch de XV alnes e ample de tres palms. XXX sous.

Ítem, una peça de cotó, prima, nova, de ample de dos palms e de larch de XIII alnes. XXXX sous.

Ítem, altra peça de fil prim, de ample de dos palms e de larch XV alnes, nou. XXXX sous.

Ítem, unes alcalades de cavall de ambre. XX sous.

Ítem, XX alnes de lenç de Paris, nou. LX sous.

Ítem, un jaquet.

Ítem, un altre caixó de scrits, dins lo qual havia moltes letres e altres papers e libres de molt poca valor. X sous.

Ítem, una scartella de vellut carmesí obrada tota d'or, nova. X sous.

Ítem, una bossa de brocat tenat obrada d'or e ab botons de argent, nova. X sous.

Ítem, dos bosses de cetí carmesí obrades d'or ab botons de argent, nova. VI sous.

Ítem, un cofre de fusta cubert de cuyro enlaudat de landa de stany, dins lo qual havia XXX liures de seda groga e verda. XXXII sous.

Ítem, un sistó cubert de cuyro de bou ferrat de landa de ferre ab sa tancadura, nou. XV sous.

Ítem, un libre de forma de mig full de paper ab cubertes de fusta ab aluda burella, appellat *Joannes persone*. VI sous.

Ítem, un libre de forma de full de paper stampat de cubertes de fusta encubertat de cuyro tenat, que és la primera part de la Bíblia ab lo coment. X sous.

Ítem, altre libre de forma de mig full de paper stampat ab ses cubertes, appellat Ovidi de Arte amandi. III sous.

Ítem, altre libre de forma de full de paper stampat, appellat Les Epistoles de Tulli ab lo coment. XII sous.

Ítem, altre libre de forma de full de paper stampat ab cubertes de fusta, appellat *Supplementum cronicarum*. VIII sous.

Ítem, altre de forma de full de paper stampat, appellat *Malatestum*. VI sous.

Ítem, altre libre de forma de mig full de paper stampat ab cubertes de fust, appellat Fassèssies de Pogi. II sous.

Ítem, altre libre de forma de mij full de paper stampat ab cubertes de fusta, appellat Sant Ysodoro. V sous.

Ítem, un libre de pergami ab cubertes de fust, de ploma, appellat Lo Dant. XX sous.

Ítem, un altre libre de paper de forma de full ab cubertes de fust, appellat Lo Tarenci. VIII sous.

Ítem, altre libre de forma de full de pergami ab cubertes de fust, appellat Glosa de Dant. X sous.

Ítem, un libre de forma de mig full de paper empremtat, appellat *Tractaturi de la spera*. II sous.

Ítem, un altre libre de forma de full major empremtat, appellat Lo Plini, de paper. VI sous.

Ítem, altre libre de forma de mig full de paper empremtat, appellat La selva, en toschà. III sous.

Ítem, altre libre de forma de full de paper empremtat, appellat Salusti, ab cubertes de fust. IIII sous.

Ítem, altre libre de forma de full de paper empremtat, appellat *De re militari*, ab cubertes de fust. VI sous.

Ítem, La tercera part de la Bíblia. XV sous.

Ítem, altre libre de mig full de forma, qui són sis coerns de paper empremtat, appellat De virtut de les erbes. III sous.

Ítem, altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat, appellat Salusti Cathelinari. III sous.

Ítem, altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat, istoriat de letra toscana. III sous.

Ítem, altre libre de forma de full descoernat de paper empremtat. III sous.

Ítem, diversos altres libres empremtats de paper de letra toscana, desguarnits, semblants als dessus dits. V sous.

Ítem, una caixa migancera de fusta de pi. X sous.

Ítem, X antorches chiches de cera. XXX sous.

Ítem, un ferro de lança, vell. VI diners.

Ítem, una guarnició de mula de cuyro. III sous VI diners.

Ítem, tres coxinets de cuyro. I sou.

Ítem, dos selles de mula, velles e sotils. V sous.

Ítem, una destreal ab son mànech. II sous.

Ítem, una conqua de aram. XX sous.

Ítem, una catifa gran, turquesa de tres rodes. XXXX sous.

Ítem, sis alnes de drap tenat. XXXXII sous.

Ítem, un barret negre, francés. II sous.

Ítem, un cisto cubert cuyro. XX sous.

Ítem, una guarnició de sombrero. VIII sous.

Ítem, dos parells de tapins de home forrats de vellut carmesí, velles. III sous.

Ítem, cinch maços de canelles de cera blanca, velles. V sous.

Ítem, chapes de brides daurades, velles. VI sous.

Ítem, uns perfils de conduyts, ja velles. V sous.

Ítem, coltelleres de ganivets, velles. VI sous.

Ítem, un ciri gran de cera, vell. V sous

Ítem, hun bolich de troços de chamellot negre. II sous.

Ítem, un troç de drap negre de dol. XX sous.

Ítem, tres tovalloles de cortinatge velles. III sous.

Ítem, una gramalla e dos capirons de drap de dol negre, vella. XXX sous
 Ítem, un troç de drap bruges, stret, nou. X sous.
 Ítem, tres sombreros de feltre del dit defunt, usats. III sous.
 Ítem, dos troços de chamelot un negre e altre blanch. III sous.
 Ítem, altre cisto de camí forrat de cuyro de bou, vermell. XV sous.
 Ítem, un parell de stivals de cuyro de bou, vells. III sous.
 Ítem, tres parells de borzeguis. II sous.
 Ítem, un parell sterps, vells. I sou.
 Ítem, tretze canes dos palms e mig de cetí tenat, nou. CCC sous.
 Ítem, huyt canes de vellut negre, nou. CCCCLXXX sous.
 Ítem, un brial e canardina lo davanter de brocat vert lo traser de vellut carmesí,
 usat. CCCC sous.
 Ítem, un gavà de drap negre forrat de drap vert, vell. XXXX sous.
 Ítem, una clocha de cetí negre forrada de tafetà vert, nova. C sous.
 Ítem, un sayo de chamelot negre forrat de marts, quasi nou. LXXX sous.
 Ítem, han tavarado de drap morat guarnit de vellut negre, quasi nou. C sous.
 Ítem, un cint morisch, vell. V sous.
 Ítem, altre cisto cubert de cuyro de bou vermell, XV sous.
 Ítem, un tavarado de drap francés guarnit de cetí carmesí, nou. LXX sous.
 Ítem, sis parells de calces de diverses colors del dit defunt, usades. LXXXX sous.
 Ítem, una cuberta de cella de vellut negre. XX sous.
 Ítem, un sayo de cetí negre ab mànegues. XXX sous.
 Ítem, un sayo de vellut negre. L sous.
 Ítem, un sayo de domàs morat. L sous.
 Ítem, miges mànegues e collar de brocat blanch, usat. XXX sous.
 Ítem, un gipó de brocat morat e les spatles de domàs negre, vell. C sous.
 Ítem, un gipó de brocat carmesí ab miges mànegues e collar de vellut negre, usat.
 LX sous.
 Ítem, un gipó de brocat sobre brocat negre, usat. CL sous.
 Ítem, un gipó de brocat tenat ras, nou. LX sous
 Ítem, un sayo de vellut morat ab mànegues, usat. LX sous.
 Ítem, dos gipons de cetí carmesí, quasi nou. C sous.
 Ítem, un gipó de cetí negre, usat. XX sous.
 Ítem, un sayo de vellut negre forrat de garres negre, usat. XXXX sous.

- Ítem, un trocet de drap negre de dol. X sous.
- Ítem, un tavarde de chamellot carmesí passamanat d'or, usat. CC sous.
- Ítem, un tavarde de domàs negre guarnit de carmesí, vell. C sous.
- Ítem, un coxí de vellut morat, vell. XXX sous.
- Ítem, quatre alnes de drap negre per gramalla, sotil. XXXX sous.
- Ítem, un cuyro de cervo. IIII sous.
- Ítem, un barrilet de lli de Nàpols.
- Ítem, una taula e dos cadires. XV sous
- Ítem, una caixa de pedres de fer bolets. XXX sous.
- Ítem, una caixa de fusta. II sous.
- Ítem, una guarnició de mula de vellut negre platonada de coure sobredaurat, vella.
XX sous.
- Ítem, altra guarnició de cuyro vermell vella. III sous.
- Ítem, altra guarnició de vellut. XX sous.
- Ítem, dos papafigos de drap lo hu blau l'altre negre, vells. X sous.
- Ítem, XI bonets dobles morats de grana del dit defunt, entre nous e usats. XXXX
sous.
- Ítem, un barret de vellut negre, molt vell. II sous.
- Ítem, altre bonet de cetí negre ab faxes de vellut carmesí vell ab quatre caps d'or.
V sous.
- Ítem, un capell de lli de Orlanda. II sous.
- Ítem, dos xapeus blancs de francesos. VI sous.
- Ítem, un parell de pandofles franceses, o tapins. I sou VI diners.
- Ítem, una daga francesa ab lo mànech de jaspis. V sous.
- Ítem, altra dagua francesa ab bayna e mànech negre, vella. II sous.
- Ítem, una brida de mula ab ses xapes daurades, vella. IIII sous.
- Ítem, una bústia de cuyro enlaudada ab sa tancadura per portar scriptures, vella,
dins la qual havia un papès on havia pedres del sepulcre de Sancta Magdalena e altres
reliques. V sous.
- Ítem, un rastre de calcedònia orientals. XX sous.
- Ítem, un parell de sperons daurats, vells. III sous.
- Ítem, un parell de tapins de vellut negre, vells. II sous.
- Ítem, un parell de tovalloles, velles. III sous.

- Ítem, un parell de cubertes de coxins guarnides de cordó negre als caps. X
sous.
- Ítem, una toca de tela de Orlanda a los caps de morat e negre. XII sous.
- Ítem, una chia de cetí negre forrada de marts, vella. X sous.
- Ítem, un cint cordovès, vell. I sou.
- Ítem, un altre cint de cuyro negre ab sos flochs de grana, usat. II sous.
- Ítem, una peça de tafetà vert, nou. XXX sous.
- Ítem, altra peça de tafetà negre, nou. XXX sous.
- Ítem, dos peces de tafetà de tange color, noves. LX sous.
- Ítem, una forradura de sayo de marts, usada. C sous.
- Ítem, un sayo de chamelot negre, usat. XXX sous.
- Ítem, altre sayo de cetí negre forrat de garres negre, molt vell. XXXX sous.
- Ítem, cinch parells de calces de grana, ja usades. LXX sous
- Ítem, un gipó de cetí negre ab miges mànegues e collar de vellut carmesí, vell.
XX sous.
- Ítem, un gipó de cetí carmesí, vell. XXXX sous.
- Ítem, altre gipó de cetí negre, ja usat. XXX sous.
- Ítem, altre gipó de cetí carmesí, vell. XXXX sous.
- Ítem, altre gipó de cetí morat ab miges mànegues e collar de vellut negre. XXXX
sous.
- Ítem, dos alnes tres palms de domàs morat scur. LX sous.
- Ítem, mig palm de vellut negre, nou. V sous.
- Ítem, dos palms de cetí negre, nou. VIII sous.
- Ítem, quatre palms de chamellot negre, nou. X sous.
- Ítem, un ropó del dit defunt de domàs negre forrat de marts, usat. CXX sous.
- Ítem, una roba de drap negre del dit difunt francesa forrada de cordellins, vella.
L sous.
- Ítem, un gipó de brocat ras negre, nou. CXX sous.
- Ítem, altre gipó de brocat ras de carmesí, nou. CXXXX sous.
- Ítem, un capuç de drap morat de grana, ja vell. LX sous.
- Ítem, un sayo de brocat vert ras forrat de minis, usat. CCC sous.
- Ítem, un altre sayo de brocat ras morat forrat de gats cervalls, vell. CC sous.
- Ítem, altre sayo de cetí morat forrat de pells de minis. C sous.

- Ítem, una roba de vellut velleitat de carmesí forrada de grisos, vella. CCC
sous.
- Ítem, dos matalafs blancs plens de lana, vells. LX sous.
- Ítem, dos coxins de cap plens de fluxell. XXX sous.
- Ítem, dos caixons de scrits de fusta, vells e sotils. VI sous.
- Ítem, una caixa de fusta de noguer obrada de obres genoveses. XXXX sous.
- Ítem, huyt madeixes de seda mercadera. XXIII sous.
- Ítem, un cos de gonella de vellut negre. VI sous.
- Ítem, dos troços de forradura de marts. X sous.
- Ítem, dos troços chichs de brocat ras carmesí e brocat de pel. X sous.
- Ítem, un tardo de chamellot negre guarnit de vellut negre, ja vell. LX sous.
- Ítem, un plech de troços de marts, entre nous e vells. XXX sous.
- Ítem, un ropó de dona de chamellot negre ab ses mànagues, ja usat. XXX
sous.
- Ítem, una loba de drap negre de la terra, ja usada. XXX sous.
- Ítem, un altra loba de drap negre de la terra, usada. XXX sous.
- Ítem, un ropó de dona de drap negre forrat de vellut negre, usat. LX sous.
- Ítem, una gonella de domàs negre forrada de tela burella, vella. L sous.
- Ítem, unes faldetes de xamellot blanc, ja usades. XXX sous.
- Ítem, una gonella de drap gris de la terra ab perfil negre, ja vella. XXXX sous.
- Ítem, dos jaquets la hu de vellut negre l'altre de cetí negre, vells. XX sous.
- Ítem, un brial de cotonina blanca vergada, vell. XV sous.
- Ítem, un ropó de stamenya negra, ja usada. XV sous.
- Ítem, altra caixa semblant ala prop dita. XXXX sous.
- Ítem, una loba de domàs burell del dit defunt, nova. C sous.
- Ítem, altra loba, o clocha de domàs negre, nova. C sous.
- Ítem, altra loba, o clocha de chamellot negre forrada de domàs vert, nova. CLXX
sous.
- Ítem, set alnes de vellut negre, nou. CC sous.
- Ítem, una loba, o clocha de domàs tenat, usada. C sous.
- Ítem, altra loba, o clocha de vellut negre forrada de cetí carmesí, nova. CC
sous.
- Ítem, un troç de tafetà negre, nou. XXV sous.
- Ítem, altre troç de tafetà carmesí que pot ésser quatre alnes, nou. XXX sous.

Ítem, dos alnes de vellut negre, nou. L sous.

Ítem, una gonella de xamellot tenat forrada de tela verda, ja usada. L sous.

Ítem, cinch alnes de xamellot negre, nou. L sous.

Ítem, quatre cortes de sayo de brocat ras morat, ja vell, ab ses mànegues. LX sous.

Ítem, una roba turqua grisa forrada de drap vert, ja vella. XXX sous.

Ítem, una roba del dit defunt de drap de Perpinyà forrada de pells de raboses, vella. L sous.

Ítem, dos parells de miges mànegues e collars de brocat ras les unes de carmesí e les altres de burell, velles. XX sous.

Ítem, un mantell de Contray negre, vell. XXX sous.

Ítem, una clocha xiqua de domàs negre, molt vella. XXX sous.

Ítem, una manta de mula de vellut negre forrada de tela negra, vella. L sous.

Ítem, una sayo de cetí negre, molt vell. XV sous.

Ítem, un sayo de vellut negre ab mànegues, molt vell. XX sous.

Ítem, un troç de tela de lançol, vella. II sous.

Ítem, unes tovalles alamandesques, noves. XXX sous.

Ítem, un mig cofre de fusta forrat de cuyro de bou enlandat de landa de stany. XV sous.

Ítem, una peça de torca bogues que tira quatre alnes, nova. VIII sous.

Ítem, unes tovalles alemandesques grossetes de X palms de ample e de larch de cinch alnes, noves. XXXX sous.

Ítem, altres tovalles grans semblants a les prop dites, noves. XXXX sous.

Ítem, un troç de peça de torca bogues que pot tirar huyt alnes, nova. XVI sous.

Ítem, altre troç de peça de tovallons alemandeses de larch de quatre alnes, noves. VIII sous.

Ítem, unes tovalles primes alamandeses, noves. XX sous.

Ítem, altres tovalles primes alamandeses, noves. XX sous.

Ítem, altre tovalles grossetes alamandeses, ja usades. XV sous.

Ítem, altres tovalles alemandesques grossetes, ja usades. XV sous.

Ítem, altres tovalles semblants a les prop dites. XV sous.

Ítem, altres tovalles alemandesques, ja usades. XV sous.

Ítem, altres tovalles alemandesques, ja usades. XV sous.

Ítem, altres tovalles alemandesques, molt velles. XV sous.

Ítem, altres tovalles alamandeses, ja usades. XV sous.

Ítem, altres tovalles chiques alemandesses, ja usades. X sous.

Ítem, un parell de lançols d'Orlanda de dos teles migancers, quasi nous. LX sous.

Ítem, altre parell de lançols de tela casolana de tres teles, ja vells. XX sous.

Ítem, altre parell de lançols de tres teles cascú de drap casolà, molt usat. XV sous.

Ítem, altre parell de lançols semblants als prop dits. XV sous.

Ítem, un cortinatge que són quatre cortines de dos en pua ab ses tovalloles e listes blanques e negres ab ses flocadures blanques e negres nou. C sous.

Ítem, un davant lit consemblant al cortinatge. XX sous.

Ítem, dues llibres de cotó filat en madeixa. VI sous.

Ítem, tres tovallons morischs, ja usats. VI sous.

Ítem, dos cubertes de coxins blanques de fil de casolà, ja usades. XII sous.

Ítem, sis tovalloles alamandesques, noves. XVIII sous.

Ítem, XX torcaboques alamandesques, nous. XX sous.

Ítem, sis tovalloles de fil prim entretallades als caps de obra de Cicília. XVIII sous.

Ítem, quatre teles de lançols chichs de tela casolana, vells. VI sous.

Ítem, un davantal de fill prim reixat de rexes stretes XV sous.

Ítem, altre cofre de fusta tenat ab armes de Liori e de Moncada laudat de lauda de stany ab sa tancadura, ja vell. X sous.

Ítem, un cortinaje de fil blanch ab listes de filadís groch e negre ab ses tovalloles e flocadures grogues e negres, nou. LXXX sous.

Ítem, un davant lit consemblant al dit cortinatge. XX sous.

Ítem, un davant lit de fil de dos en pua ab listes burelles e negres, nou. XX sous.

Ítem, un davant lit chich de fil de dos en pua reixat de rexes menudes, ja usat. VI sous.

Ítem, quatre alnes de tela de fil de dos en pua prim. VIII sous.

Ítem, deu alnes de tela de ample de dos palms e mig de fil e cotó prim, e nou. XX sous.

Ítem, XI alnes de tela de dos en pua prim, de ample de dos palms e mig, nou.
XX sous.

Ítem, XX alnes de tela de dos en pua, de ample de dos palms e mig, nou. XXXX
sous.

Ítem, XXVI alnes de tela de dos en pua, de ample de dos palms e mig, prima e
nova. L sous.

Ítem, XXXX alnes de tela de dos en pua de ample de dos palms e mig, prim e
nou. LXXX sous.

Ítem, XVII alnes de tela de dos en pua de fil prim, de dos palms e mig de ample,
nou. XXXVIII sous.

Ítem, huyt alnes e miga de tela de fil de dos en pua, de ample dessus dit, prima e
nova. XVI sous.

Ítem, una peça de torcaboques alamandesches que tira XXII alnes poch mes o
menys, nova. XXXX sous.

Ítem, quatre alnes de tela de lli grosset, nova. VIII sous.

Ítem, quatre alnes de tela de lli grossa, nova. VIII sous.

Ítem, un papalló de breç de fil de li tot blanch ab flocura blanca, estreta. XV
sous.

Ítem, una toca de fil de lli prim ja usada. X sous.

Ítem, un troç de cotonina de Xipre de larch de dos alnes poch o menys nou.
VI sous.

Ítem, unes tovalletes de altar, chiques e velles. III sous.

Ítem, una alna e miga de tela de fil de li, grosset. III sous.

Ítem, un pentinador de Orlanda tot blanch, ja usat. X sous.

Ítem, unes tovalles alemadesques grossetes, ja usades. X sous.

Ítem, quatre cubertes de coxins bordades de cordó negre entorn, ja usades. XXX
sous.

Ítem, tres alnes de cotonina grosseta en tres trossos. V sous.

Ítem, un mig cofre de fusta tenat en laudat de lauda de stany ab sa tancadura. X
sous.

Ítem, VIII vanovetes de criatura primes de cotonina blanca e de Orlanda blanca
obrades de diversos obratges, ja velles. XXX sous.

Ítem, VII gamboixos e dos camisetes de tela de criatura, molt vell. II sous.

Ítem, VIII faixes de cotó e de agulla per a criatures, ja velles. III sous.

Ítem, dos robetes de fustany blanch de criatura, velles. II sous.

Ítem, dos tovalloles de seda, molt velles. III sous.

Ítem, un troç de domàs blanch, chich. XX sous.

Ítem, un saler de porfi guarnit de argent sobre daurat ab son stoig de cuyro.
XXX sous.

Ítem, XI bolquers de tela de casa, grossets, vells. VI sous.

Ítem, XII bolquers semblants al dessús dits. VI sous.

Ítem, quatre bolquers de criatura de Orlanda, ja vells. VI sous.

Ítem, un barragà de seda e lana barrat de diverses colors, chich. XX sous.

Ítem, una creu chiqua de argent sobredaurada ab quatre perles de nàquera e un robí en mig de vidre. XXXX sous.

Ítem, dos canalobres de argent, de pes de sis marchs. DCLX sous.

Ítem, dos stanyades d'argent, de pes de sis marchs sis onzes. DCLX sous.

Ítem, quatre taces, o anaps, de argent tots blanchs, de pes de cinch marchs. DL sous.

Ítem, un taçó d'argent sobredaurat ab peu, de pes de dos marchs. CCXXX sous.

Ítem, dos salers francesos d'argent daurats ab sos peus, de pes cascú de dos onzes.
LX sous.

Ítem, un saler de dos peces tot blanch, de pes de quatre onzes. LX sous.

Ítem, altre saler d'argent de dos peces sobredaurat dedins e ales vores, de pes de quinze onzes. CXX sous.

Ítem, una prebera de dos peces e una gingebrera, de pes de tretze onzes e miga.
CC sous.

Ítem, una taça gran d'argent tota blanca ab son peu, de pes de un march. CX sous.

Ítem, una gotera de argent tota blanca, de pes de dos marchs sis onzes. CCC sous.

Ítem, setze culleretes d'argent, de pes de VIII onzes. CX sous

Ítem, quatre plats chichs d'argent de pes de sis marchs set onzes. DCCLVII sous.

Ítem, quatre scudelles plats d'argent totes blanques, de pes de sis marchs cinch onzes e miga. DCCXXXV sous.

Ítem, un plat de tallar mijancer d'argent tot blanch, de pes de quatre marchs.
CCCCXXX sous.

Ítem, un plat de aygua mans de argent tot blanch, de pes de IIII marchs set onzes.

D sous.

Ítem, una caixeta de fusta de pi, chiqua, buyda. V sous.

Ítem, una caixeta semblant a la prop dita. V sous.

Ítem, un brial de cotonina vergada blanqua, ja usat. XV sous.

Ítem, una samarra de pell blanca de Navarra, ja usada. X sous.

Ítem, una altra caixeta consemblant a la prop dita, buyda. V sous.

Ítem, una altra caixeta semblant a la prop dita. V sous.

Ítem, tres spases morisques guarnides a la morisca ab esmalt, velles. XXX

sous.

Ítem, dos cubertes de cuyraces la una de cetí carmesí tota platonada de platons sobre daurats e altra de vellut negre tota platonada e sobre daurada, velles. XX

sous.

Ítem, dos troços de xamellot blanch, vells. V sous.

Ítem, una guarnició de mula ab una cuberta de albarda de vellut negre e vert forrada de tela verda. XXX sous.

Ítem, un jaeç, çò és cabeçades, pitral, sperorns, tot smaltat e fil de seda de grana, usat, ab unes alcalades de or e grana. C sous.

Ítem, unes cabeçades e un pitral daurat. XXXX sous.

Ítem, un capiró de drap de dol negre, vell. III sous.

Ítem, una faixa de grana, vella. III sous.

Ítem, un capuç de drap gris del dit defunt, nou. LXXX sous.

Ítem, un caxonet chich dins lo qual hi ha diverses medalles de plom e de coure, e dos emprentas de la figura de Nostre Señor e una de Nostra Señora Dona ab lo Jesus al braç de stany, e moltes medalles de coure de diverses emprentes e figures, e diverses tesores, martells e ferre e una pedra de toch chiqua. X sous.

Ítem, un libre de pergamí ab cubertes de fust cubertes de cetí negre, los gafets d'argents sobredaurats istoriats, scrits en letra ytaliana, apellat Libre de la art de be morir.

XXX sous.

Ítem, un lit de cinch posts ab sos petges de fusta de pi, ja usat. X sous.

Ítem, tres matalafs blanchs plens de lana, ja usats. LX sous.

Ítem, un travesser ple de ploma, ja vell. VI sous.

Ítem, un parell de lançols de tela de lli de tres teles cascú, usats. XX sous.

Ítem, una banoveta vella obrada de mostra de Centells, vella. XXXX sous.

Ítem, altre lit chic de fusta de repòs de tres post ab sos petges, ja vella. V
sous.

Ítem, tres matalafs los dos tots blancs e la hu tot vert plens de lana, ja vells.
LX sous.

Ítem, un parell de lançols de quatre teles cascú de lli prim, usats. XXX sous.

Ítem, una banoveta blanca prima de lit de repòs, ja usada. XXXX sous.

Ítem, un matalaf gran tot gran blanc, vell. XXX sous.

Ítem, un matalaf tot vert ple de lana, molt vell. XX sous.

Ítem, dos cadires chiques plegadisses, velles. III sous.

Ítem, una caixeta chiqua de fusta de pi vella sens tancadura. IIII sous.

Ítem, una gonella de drap tenat, molt vella. X sous.

Ítem, un parell de calces negres de home forrades de blanquet, molt velles. V
sous.

Ítem, dos pells de cuyro de Còrdova. X sous

Ítem, una gonella de drap gris de la terra, nova. LX sous.

Ítem, altra gonella de drap negre, ja vella. X sous.

Ítem, un parell de calces de dona, ja velles. I sou.

Ítem, unes faldetes de cetí negre ab maranets de cetí groch forrada de tela, negra
molt sotil. XV sous.

Ítem, una taula chiqua de menjar ab sos petges. V sous.

Ítem, un retaule pintat de la Invocació de la Verge Maria e la Pietat ab altres
Sants. C sous.

Ítem, un davant altar de lli prim ab obra de Cicília. VII sous.

Ítem, una catifeta chiqua turquesa de diverses colors, molt vella. V sous.

Ítem, hun lit gran de posts de fusta de pi ab sos petjes, ja vell e molt usat. XV
sous.

Ítem, tres matalafs de cànem tots blancs plens de lana, molt velles. LX
sous.

Ítem, un traveser blanc ple de ploma, molt sotil. V sous.

Ítem, un parell de lançols de lli de tres teles cascú, ja usats. XX sous.

Ítem, tres coxins de cap plens de fluxell, velles. XXV sous.

Ítem, un altre lit de quatre posts e sos petges de fusta de pi, molt vell. X
sous.

Ítem, dos matalafs de cànem blanc plens de lana, vells. XXXX sous.

Ítem, una vànova de lit de repòs obrada de fullatges, vella. XXX sous.

Ítem, altra vànova prima centellada blanca molt, vella e sotil. XX sous.

Ítem, una flaçada blanca cardada sotil, molt vella. XX sous.

Ítem, dos matalafs de cànem blancs plens de lana. XXXX sous.

Ítem, un traveser blanc ple de ploma, molt vell. III sous.

Ítem, una cortina de brots de Tornay, molt vella e squexada. X sous.

Ítem, un címbol. XXX sous.

Ítem, un manacort. X sous.

Ítem, tres caxes de fusta de pi no acabades e sens tancadura. XV sous.

Ítem, una argentera de fusta octanada forrada de pell de bou enlaudada de lauda de stany, vella e buyda. XV sous.

Ítem, dos parells de cuixots de la geneta. XX sous.

Ítem, dos parells de guardes, dos parells de cuyraces e dos parells de manoples e dos çabates e una cervellera, tot vell e sotil. XX sous.

Ítem, tres matalaf de cànem blanc plens de lana, ja vells. XXXXV sous.

Ítem, un parell de lançols de li de tres teles cascú, ja usats. XX sous.

Ítem, una vànova prima blanca enbastada, ja vella. XXX sous.

Ítem, un travesser blanc ple de ploma, vell. III sous.

Ítem, dos coxins de cap ab ses cubertes blanques plens de fluxell, vells. XX sous.

Ítem, un relotge, o, despertador mig desguarnit e vell. V sous.

Ítem, XXIII ballestes de passà los braços de acer e los arbrers de fust, molt desguarnides e velles. LXXX sous.

Ítem, una taula plana de fusta de alber ab letres entorn de tercia ab ses frontices grans de lautó sobre daurat ab sos petges plegadissa. LX sous.

Ítem, tres matalafs de tela de cànem blancs plens de lana, ja usats. LX sous.

Ítem, un travesser blanc ple de ploma, vell. V sous.

Ítem, un coxí de cap ple de fluxell, ja usat. V sous.

Ítem, una gombarda, o, cartago de ferre, molt vella. XX sous.

Ítem, un cofre de camí de fusta vell forrat de cuyro de bou enlaudad de lauda de stany ab sa tancadura. X sous.

Ítem, un lançolet de stopa chich, vell e squexat. III sous.

Ítem, unes tovalletes xiques de campanya pallolades, dolentes e squexades. III sous.

Ítem, unes tovalles xiques de campanya pallolades, grosses e velles. V sous.

Ítem, unes altres tovalles consemblants a les dessus dites. V sous.

Ítem, altres tovalles semblants a les dessus dites. V sous.

Ítem, altres tovalles semblants a les dessus dites. V sous.

Ítem, altres tovalles semblants a les prop dites. V sous.

Ítem, altres tovalles semblants a les prop dites. V sous.

Ítem, quatre tovalles grans alamandeses, ja usades. XXXX sous.

Ítem, un altre cofre consemblant al prop dit. X sous.

Ítem, quatre parells de lançols de cànem grossos de tres teles cascú, molt usats. LX sous.

Ítem, un mig cofre de fusta tenat enlaudat de lauda de stany ab sa tancadura e ab armes de Liori e de Muncada, molt usat. X sous.

Ítem, cinch parells de lançols de lli casolà grossets de tres teles cascú, ja usats. C sous.

Ítem, dos toques de Orlanda prima ab los cantons obrats. XXX sous.

Ítem, X alnes de fil en pua prim per a drap de caps, nou. XV sous.

Ítem, un artibanch ab tres caxons, lo hun dels quals era ple de fil de stopa e de lli gros ja filat, e en l'altre caxó havia algunes capces de falça per obs de la casa, e l'altre caxó buyt. LXXXX sous.

Ítem, una caixeta chiqua de fusta de pi vella ab sa tancadura dins la qual foren atrobades quatre camises del dit senyor obrades en los cabessos de obres de seda de diverses colors. LXXX sous

Ítem, un lit de cinch posts de fusta de pi, molt vell. V sous.

Ítem, dos matalafs de cànem verts plens de lana, vells. XXX sous.

Ítem, un cubertor de tela blau e vermell, vell. XV sous.

Ítem, un teler de texir vetes. III sous.

Ítem, una caixa gran plena de lli per filar la meytat de lli de Nàpols e l'altre de lli de la terra. CLXXX sous.

Ítem, set alembins de stany ab sos casoles de aram, vells. XXV sous.

Ítem, una copa de aram, ja usada. X sous.

Ítem, dos olles grans de aram, ja usades. XVI sous.

Ítem, tres scalfadors de coure, ja vells. XV sous.

Ítem, molt lli en fexos per restellar. LX sous.

Ítem, dos torns chics de filar cotó. III sous.

Ítem, unes cubertes de cavall pintades d'or e carmesí ab lo cetí perillós. XXX sous.

Ítem, una caldereta de aram, vella. VI sous.

Ítem, un perol e dos cubertores de olles de aram, velles. XV sous.

Ítem, dos copes de aram per tenir foch, velles. XX sous.

Ítem, un forn de aram, ja vell. XX sous.

Ítem, una bota de criatura, vella. III sous.

Ítem, una argentara, vella, plena de stopa. III sous.

Ítem, una serra, vella. III sous

Ítem, un spill de vori gran sens luna, vell. II sous.

Ítem, quatre restrells, vells. IIII sous.

Ítem, quatre flascos de stany, vells. LX sous

Ítem, una conqua de aram, vella. XX sous.

Ítem, un drap de ras gran de personatges guarnit de tela blanca entorn e per mig, vell. CCXXXX sous.

Ítem, un altre drap de ras ab istoria de sposalles e ministres forrat als cantons de tela blanca, ja usat. XX sous.

Ítem, una cortina gran de Tornay ab figures tota forrada als cantons de tela blanca, ja vella. C sous.

Ítem, una altra cortina de Tornay ab figures tota forrada de tela blanca, ja vella. LXXX sous.

Ítem, una cortina de ras ab un grin e altres figures forrada en torn de tela blanca, vella. LXXX sous.

Ítem, un drap de ras mingancer ab un cavall blanch, e altres figures desforrat, molt usat. LXXX sous.

Ítem, una cortina de ras mingancera de cassa e altres figures forrada entorn de tela blanca, ja usada. LXXX sous.

Ítem, una cortina chiqua de Tornay ab figures forrat als cantons de tela blanca, ja vella. L sous.

Ítem, altra cortina de ras ab cassa e altres figures vella forrada de tela blanca als cantons. LXXX sous.

Ítem, un drap de ras mingancer usat forrat de tela blanca als caps, vell. C sous.

Ítem, un cortinatge que són tres cortines de ras desguarnit, molt nou e bell. I M D sous.

Ítem, un tanca porta de ras ab un home e dona que juguen a scachs, ja vell. XV sous.

Ítem, tres blancals de ras guarnits de tela blanca, usat. C sous.

Ítem, un drap de ras, molt vell e squexat. LXX sous.

Ítem, una catifa, o, alombra gran de diverses colors. XXX sous.

Ítem, una catifa, o, cobri taula castellana de diverses colors, nova. L sous.

Ítem, una altra catifa gran castellana de diverses colors, nova. LXX sous.

Ítem, una catifa turquesa de dos peces e de una roda, molt bella. CCC sous.

Ítem, tres catifes turqueses la una de quatre rodes e les dos de tres rodes, ja usades. CL sous.

Ítem, dos jaques miganceres planes de cotó. XXV sous.

Ítem, una vànova gran de llit de paraments prima de figures de personatges, nova. CC sous.

Ítem, un altra vànova gran grossa de lit de paraments de tronchs e fullatges, usada. C sous.

Ítem, altra vànova prima de lit de parament gran de roses repuntades, vella. C sous.

Ítem, una altra vànova de lit prima de parament ab mostres de pechines, usades. LXX sous.

Ítem, quatre flaçades blanques cardades, ja usades. LX sous.

Ítem, una vànova de cotonina ab mostres de puntes, usada.

Ítem, un papelló de drap de grana obrat ab flocadures verdes, molt bell. C sous.

Ítem, quatre coxins de cap plens de fuxell, usats. XXX sous.

Ítem, quatre coxins de ras ab la sotana de cuyro, vells. XX sous.

Ítem, una flaçada cardada vermella, molt vella. XV sous.

Ítem, dos coxins de domàs blanch barrats de barres amples de vellut vert e morat. LX sous.

Ítem, tres draps de peus de lana obrats de diverses colors. LX sous.

Ítem, una cortina de brots de Tornay forrada als cantons e al mig de tela blanca. XXX sous.

Ítem, un cubertor blanch enbastat, molt vell e sotil. XV sous.

Ítem, una catifa turquesa xiqua molt aldana. X sous.

Ítem, un troç de drap de pardillo que tira dos alnes e miga. X sous.

- Ítem, una albernya negra, molt sotil. V sous.
- Ítem, dos blancals de ras forrats de tela blanca, molt vells. XX sous.
- Ítem, una samarra de pell blanca, vella. VI sous.
- Ítem, un tavarado de drap gris, molt vell. XX sous.
- Ítem, una flaçada cardada blanca per cavalquar. X sous.
- Ítem, sis alnes de drap blanch XXI, nou. C sous.
- Ítem, set alnes de drap de Bruges, nou. CV sous.
- Ítem, altra samarra de pell blanca, vella. V sous.
- Ítem, sis catifes chiques de diverses colors, molt velles. LX sous.
- Ítem, dos antorches de cera, velles. XV sous.
- Ítem, dos torns sicilians de fer cotó. III sous.
- Ítem, una caixa de fusta de alber ab sa tancadura, vella. XX sous.
- Ítem, sis tovalles de lli grosses minganceres scaquades de scach migancer de companya, noves. XXXXV sous.
- Ítem, un papalló de tela de Orlanda de lli migancer tot blanch guarnit de flocadura blanca, ja usat. XXXX sous.
- Ítem, un cortinatje de cinch peces tot blanch reixat de reixes primes de fil blanch ab ses tovalloles guarnides ab flocadura blanca, ja usat. C sous.
- Ítem, un papalló de fil de lli prim tot blanch, o, desguarnit, nou. L sous.
- Ítem, una cortina morisca ab listes de seda de grana. XX sous.
- Ítem, quatre tovalloles morisques obrades de diverses colors, usades. XX sous.
- Ítem, un papalló de fil de dos en pua prim ab listes de seda groga, ja usat. XXXX sous.
- Ítem, una peça de lli grosset de ample de quatre palms e XII alnes de larch, nova. XXXVI sous.
- Ítem, dos peses de lli grosset consemblant al dessus dit, noves. LXXII sous.
- Ítem, deu alnes de torcaboques esquaquats de scachs menuts, noves. XV sous.
- Ítem, un cortinatge de cinch peces de fill de dos en pua tot pla ab listes de fil blanch amples ab vinotenat en mig, usat. C sous.
- Ítem, una creu de stany sobredaurat ab Jesuchrist crucificat ab III pedres sufistiques. X sous.
- Ítem, tres sedassos per acendre farina. III sous.

Ítem, una cua de plomes de pagó. I sou.

Ítem, quatre astells e dos tabarchs de sarga. II sous.

Ítem, dos bacins e un refredador de lautó. XV sous.

Ítem, diverses ampolles de vidre ab aygues. V sous.

Ítem, diversos pots de vidre e de terra e tabayres de terra ab carn de codony e altres coses. V sous.

Ítem, una caldera de aram, nova. XX sous.

Ítem, un cisto de fust cubert de cuyro de bou dins lo qual havia dos libres de forma de full apellats de Dant ab posts de fust cubertes de cuyro vermell, e altre descoernat e altres scriptures. XV sous.

Ítem, dos matalafs chich blanchs plens de lana, vells. XXX sous.

Ítem, una catifa castellana, nova. L sous.

Ítem, un troç de drap tenat. LX sous.

Ítem, X antorches de cera. C sous.

Ítem, dos ferros de lances de porch. III sous.

Ítem, una destral e una conca gallonada. LX sous.

Ítem, un cisto cubert de cuyro de bou. XV sous.

Ítem, un gipó de cetí negre, ja usat. X sous.

Ítem, un sayo de vellut negre, ja usat. XXX sous.

Ítem, un gipó de brocat de cetí blanch ab miges mànegues e collar de vellut carmesí. XXX sous.

Ítem, un tavardo de Contray, vell. XXXX sous.

Ítem, una roba de drap de Perpinyà, ja vella. XXXX sous.

Ítem, un tavardo de grana, molt usat. XXX sous.

Ítem, una roba ytaliana de drap de Perpinyà, vella. XXXX sous.

Ítem, un paren de lançols de Orlanda prims ja usat de tres teles. XXX sous.

Ítem, una flaçada cardada blancha, usada. XV sous.

Ítem, una vànova tota blanca ab mostres de puntes. LX sous.

Ítem, quatre cobri absembles ab les armes de Liori e de Muncada. C sous.

Ítem, dos cistons consemblants als dessus dits, buyts. XXX sous.

Ítem, una argentera, buyda e vella. V sous.

Ítem, dos celles de mula, velles. X sous.

Ítem, una caixeta de fusta de pi plana, buyda. III sous.

Ítem, un tinellet de fusta obrat de obra de tercia. XX sous.

Ítem, una taula de fust de alber plana ab peus de si mateixa plegadissa. XX
 sous.
 Ítem, una taula gran de fust de pi ab sos petges. X sous.
 Ítem, tres cadires guarnides a les spatles de cuyro. XXX sous.
 Ítem, dos cadires ytalianes. XV sous.
 Ítem, una taula minjancera de la companya de fust de pi ab sos petges. VII
 sous.
 Ítem, un banch de fust de pi ab sos petges. II sous.
 Ítem, un tinell ab dos caxons. X sous.
 Ítem, XXIII fulles de mandero de largoria de XXX palms poch mes, o, menys.
 XXXXVIII sous.
 Ítem, un stillador de pedra arnes de Liori e de Muncada. V sous.
 Ítem, dos tendes ab tots sos forniments. CCL sous.
 Ítem, tres cuyros de onços. VI sous.
 Ítem, dos altres cadires plegadisses planes. II sous.
 Ítem, una conca gran de aram, vella. XXXX sous.
 Ítem, sis banins entre chichs e grans de lautó. XXX sous.
 Ítem, dos morters de coure ab ses mans mingancers. XXX sous.
 Ítem, dos calderes una gran e altra mingancera de aram, ja usades. XXXXV sous.
 Ítem, dos perols de aram, migancers. XXX sous.
 Ítem, quatre olles, una de coure e tres de aram. XXXX sous.
 Ítem, una quaçola de aram. III sous.
 Ítem, tres paelles de ferre e dos de aram. XX sous.
 Ítem, dos graelles. IIII sous.
 Ítem, quatre ferros de tenir al foch. VI sous.
 Ítem, una caixa de fust ab sa tancadura plana, buyda. IIII sous.
 Ítem, tres cocis un gran e altre chich de terra. IIII sous.
 Ítem, XV caxes de fust de pi planes e dins cascuna de aquelles havia un arnés
 blanch de la guisa tot complit. CCCCXXXX sous.
 Ítem, X cubertes de cavalls ab certes divises. XXX sous.
 Ítem, un lit encaxat que son XI posts. V sous.
 Ítem, dos torns de filar seda ab tot son compliment. XX sous.
 Ítem, una taula migancera de fust de pi ab sos peus ab frontices V sous.

Ítem, dos lits parats la un ab dos matalafs de cànem vells plens de lana. XX
sous.

Ítem, un parell de lançols de fil de stopa grosos de tres teles cascú, vells. XV
sous.

Ítem, un travesser ple de ploma, vells. V sous.

Ítem, una vànova bella blanca ab mostres de listes barrades blanques e un banch.
XXX sous.

Ítem, un lit ab cinch posts de fust de pi, velles. VI sous.

Ítem, una màrfega ab e un matalaf vermell e blau, vells. XV sous.

Ítem, cobertor de tela de stopa de color vermell e blau, vells. X sous.

Ítem, un brill de ferro e quatre manilles de ferre. XXXX sous.

Ítem, un catiu negre appellat Joanet de edat de XXV anys, per preu de mil sous.
I M sous.

Ítem, un catiu lor apellat Jordiet de edat de huyt anys, per. DCC sous.

Ítem, dues mules la una de pel negre e l'altre de pel pardo, per. I M sous.

Item, in pretio et extimatione quatuordecim mille solidorum dite monete, omnes illos nougentos sexaginta sex solidos octo denarios monete jaccense, quos magnificis Philipus de Cavellaria, miles hatitator dicte civitatis Cesarauguste, dicto nobili Joanni Roiz de Lihori, et seu eius hereditati, anno quolibet facit septima die augusti. Et qui per dictum Philipum de la Cavalleria, fuerunt nobis venditi et originaliter caricati, pretio dictorum quatuordecim mille solidorum dite monete jaccense, cum publico instrumento acto in dicta civitate Cesarauguste, recepto testificato clauso et subsignato per discretum Sancium Miffanç, notarium publicum dicte civitatis, septima die augusti anno a nativitate Domini M^o CCCC^o septuagesimo secundo. De inde nos dicta Beatrix, vendidimus et alienamus dictum censuale eidem nobili, Joanni Roiz de Lihori, viro nostro cum publico instrumento, acto in posse notarii infrascripti sextadecima die septembris anno a nativitate Domini M^o CCCC^o septuagesimo tercio.

Item, insolutum quindecim mille solidorum dite monete regalium Valencie, nos ut heres predicta, cedimus mandamus etc. nobis ipsi nomine nostro proprio, omnia iura omnesque vices etc. adversus nobiles, Anthonium de Thous, Yolantem de Arenos, coniuges, Petrum de Thous, Anthonium de Thous, et Margarita de Thous, eorum filios, ad exactionem, quindecim mille solidorum dicte monete regalium Valencie, per predictos debitorum dicto nobili Joanni Roiz de Lihori, viro nostro, ut cessionario magnifice Marie Puiades de Montagut, uxor marginifici Lodovici de Montagut, quondam, militis,

habitor dicte civitatis, cum publico instrumento acto in posse notarii infrascripti, prima die septembris anno a nativitate Domini Millesimo CCCC octuagesimo primo, et pro quibus dictus vir noster tenebat, arrendatum a predictis nobilibus locum de Borriol, pro ut in quibusdam capitulis per dictum virum nostum, ex una, et predictos nobiles, partibus ex alia, in posse notarii infrascripti, firmatis decima septima julii diti anni M° CCCC octuagesimo primi, firmatis latius continetur quod arrendamentum et iura eiusdem dito nobili Joanni Roiz de Lihori, seu eius hereditati, pertinentia in nos, nomine nostro proprio transferimus.

Item, insolutum quatuor mille octingentorum viginti solidorum dicte monete, nos dicta Beatrix, hereditario nomine, cedimus nobis ipsi nomine nostro proprio, omnia iura omnesque vices etc. que et quas habemus nobisque predicto nomine competunt etc. adversis seu contra predictos nobiles Anthonium de Thous, et Yolantem, coniuges, ad exactionem mille sexcentorum solidorum, quos predicti nobiles Anthonius de Thous, et Yolans, coniuges, simul et insolutum confessi fuerunt debere, dicto nobili Joanni Roiz de Lihori, viro nostro, cum publico instrumento, acto in posse discreti Petri Vilaspinosa, notarii, et Ludovici Collar, notarii infrascripti, quartadecima die aprilis anno a nativitate Domini Millesimo CCCC octuagesimo tercio.

Item, adversus seu contra dictum nobilem Anthonium de Thous, ad exactionem trium mille ducentos solidorum dicte monete, quos dictus nobilis Anthonius de Thous, confessus fuit debere eidem nobili Joanni Roiz de Lihori, viro nostro, cum publico intrumento acto in posse notarii intrascripti, vicesima secunda die marcii, anno a nativitate Domini Millesimo CCCC octuagesimo sexto, causis et rationibus in dictis instrumentis contentis.

Item, insolutum sex mille solidorum dicte monete, nos dita Beatrix, hereditario nomine, cedimus mandamus etc. nobis, ipsi nomine nostro proprio, oram iura omnesque vices etc. que et quas habemus nobisque hereditario nomine, competunt etc. adversus seu contra Abraham Yuçufi, sarracenorum hatitator dicti loci, ad exactionem sex mille solidorum dicte monete, quos ipse debet et tenetur solvere dicte hereditati, ratione mutui per dictum nobilem Joanne Roiz de Lihori, virum nostrum ,eidem facti ad opus mercanciandi et negociandi et emendi obra de terra.

Hanc autem venditionem et seu insolutum dationem, cessionem alienationem etc. predictorum bonorum mobilium, semoventium et sedentium, facimus nos et nomine hereditario predicto nobis ipso nomine proprio presente etc. nostris pretiis supradictis, que summa capiunt in universo septuaginta novem mille centum triginta sex solidorum

sex denariuorum, dite monete regalium Valencie. Quos omnes etc. modo et forma in apta continendis.

Renunciamus etc. Et beneficio etiam minoris pretii etc. Damus et remittimus nomine hereditario predicto nobis ipsi nomine nostro proprio donacione pura etc. Preterea extra huius vendicionis etc. Damus cedimus etc. Omnia iura omnesque vices etc. Quibus iuribus vicibus etc. Nos enim facimus et instruimus hereditario nomine etc. Ad retinendum dandum etc. Exceptis clericis etc. Quo ad bona sedencia nisi dicti clerici etc. In imigentes etc. Ulterius convenimus et prometimus dicto nomine hereditario etc. Dictam vendicionem facere habere tenere etc. Et tenemur et teneri volumus dicto nomine hereditario etc. De firma et legali evictionem etc. Itaque si forte etc. Ffiat evicto expressa pactata largomodo etc. Et pro predictis etc. Obligamus omnia bona dicte hereditatis. Protestantur tamen nos dicta Beatrix, nomine nostro proprio, quod per haut presentem venditionem et seu insolutum dacionem cessionem etc. Non fiat nec causetur nobis nomine nostro preiudicium aliquod in aliis quantitibus se rebus nobis dicitis per dictum nobilem virum et dominum nostrum ex quibuscumque causis seu rationibus ymo prove nostro proprio in dictis et aliis bonis pertinentia remaneant salva pariter et illesa ut possimus quandocumque et quosvenscumque nobis placuerit et benevisum fuerit habere exhigere et seu retinere et solucionem nobis ipsi nomine nostro proprio facere quosciens bona dicte hereditati aparvenit presenti instrumento in aliquo non obstante.

Actum in loco de Ribarroga.

Testes, honorabilis Johannes Aguilar, mercator, Johannes Cavall, studens, et Laurencius Bellisser, scriptor, cives Valencie.

1493, agost, 23. València.

Sentència del justícia civil de València, Joan Vives de Canemàs, declarant la successió en el vincle fundat per Sanç (I) Roís de Liori, almirall de Sicília, a favor d'Isabel Roís de Liori, i en el seu defecte a favor d'Hipòlita Roís de Liori, després de la mort de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano.

ARV, Manaments i empraes, any 1701, Llibre 1, ma 6ª, f. 15 rº-32 vº

Vigesimo tertio augusti Millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio. Present don Alonso de Cardona, *nomibus infrascripti*.

Anno a nativitate Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio, die vero intitulata vigesima tertia mensis augusti. Davant lo magnífich mosèn Joan Vives de Canemàs, cavaller, justícia de la ciutat de València en lo civil, comparech lo egregi don Alonso de Cardona, en los noms davalls scrits, present lo discret en Lluys Collar, notari procurador del spectable vezcomte de Gayano, e posa la requesta, del thenor següent:

Ihesus. Davant la presència de vos molt magnífich mosèn Joan Vives de Canemàs, cavaller, justícia de la ciutat de València en lo civil, personalment constituït, lo egregi don Alonso de Cardona, marit e conjunta persona, e encara procurador de la molt noble dona Isabel Ruiz de Liori, e encara procurador de la molt noble dona Ypòlita Roiz de Liori, germanes, filles dels molt nobles, don Joan Roiz de Liori, alias de Gayano, e a dona Beatriu Roiz de Liori e de Moncada, cònjuges, lo qual a tots aquells és fer, res que millors á la intenció de les dites sues principals aplicar se puixa. Diu, fa e posa la requesta, demanda, e o declaració de vincle, per los articles infra següents;

I E primerament, diu e possa e si negat serà provat, entén non stringens se etc. que lo spectable don Sancho Roiz de Liori, quòndam, vezcomte de Gayano et Almiral de Sicília, ab son últim testament, fet en lo castell de la Mota de Sancta Anastasia, del dit regne de Sicília, en poder del discret Jaume de Cumbulo, notari públic de la ciutat de Catània, a vint-y-cinch de dehembre en lo any de la incarnació de nostre Senyor Mil quatre-cents vint, la pres mort de aquell, ubert e publicat, en poder del dit notari, en lo convent apellat de Santa Maria, de la dita ciutat de Catània, a tres del mes de janer del dit any, en la XIII indició. Diu e instituí, assí hereu universal, lo spectable don

Sancho Roiz de Liori, fill de aquell, e ara vezcomte de Gayano, sots los vincles e condicions infra següents:

Adnuo omnibus heredibus, et substitutis seu substitutendis per me in presenti meo testamento, seu quomodocumque ad successionem meam venientibus ab intestato, vel ex clausula codicilarii omne ius falcidiae, et quartae trebellianicae portionis, et quia heredis institutio caput, et origo dicti testamenti. Idcirco ego predictus Sancius Roderici instituo, ordino et facio heredem meum universalem Sanctium filium meum legitimum, et naturalem, natum ex me, et quondam magnifica domna Raymundeta uxore mea, super omnibus, et singulis bonis meis prendalibus existentibus, tam in isto regno Siciliae, quam etiam alibi et precipuet in preasentibus regni Valentiae, et etiam in omnibus bonis meis burgensaticis, stabilibus, mobilibus, semoventibus, nominibus, debitorum, actionibus et iuribus, quibuscumque ubicumque existentibus, et melius a presentibus, et futuris, preter in legatis, et fidei commissis infrascriptis, abnuendo sibi ius falcidiae, et quartae trebellianicae, ut super. Et si forte prefatus Sanctius filius et heres meus universalis mori contingerit, quoque testatus, vel ab intestato, filiis de suo corpore legitimis non relictis, quod eo casu substituo sibi magnificam dictam Chaterinem filiam meam, et dicte magnificae quondam uxoris meae. Et si forte dicta domna Chaterina mori etiam contigerit, quoque filiis de suo corpore legitimis non relictis, quod eo casu substituo sibi Elionorem filiam meam, et dictae magnificae quondam uxoris meae. Et volo, et mando, quod si prefatus Sancius filius et haeres meus universalis mori contigerit, filiis legitimis relictis, quod ipsi filii succedant, et succedere debeant ei, in hereditate predicta, habita inter eos prorogativa sexus et aetatis, videlicet ut maior natu minori, et masculo feminis preferat. Et si dicti filii eiusdem Sanctium quocumque mori contigerit omnes filiis de eorum corporibus non relictis, quod eo casu succedat ei prefata magnifica domna Chaterina filia mea ut super. Et si ex inde dicta domna Chaterina mori contigerit filiis de suo corpore legitimis relictis, quod dicti filii sui s[uc]cedant et succedere debeant ei ut super. Et si dicti filii eiusdem domna Chaterinae omnes quocumque mori contigerit sine filiis de eorum corpore legitimis non relictis, quod eo casu succedat eis prefata Alionora filia mea, ut perfertur, et si predicta Alionora mori contigat, quod succedant ei dicti filii sui de suo corpore legitimi descendentes ut super. Et in casu quo filii dictae Alionoris filiae meae mori contigerint in minore etate, vel in maiori, filiis de eorum corporibus legitimis non relictis, eo casu substituo eis, vel ultimo ex ipsis descendentes, magnificum et egregium, domnum Joannem Ferrandiz de Heredia fratrem meum

dilectum, si tunch temporis super vixerit, et in eius defectu filios suos natos, et nascituros ex legitimo matrimonio, adnuendo ab eis, et quolibet ipsorum substitutorum in et falcidia, et quartae trebellianicae portionis. Item, instituo heredem meam particularem prefatam Alionorem filiam meam in florenis de Aragonia decem (sic).

Volent loam e diem en aquella és contengut, e així vista per la dita clàusula de la qual aquesta part fa fee, *si et in quantum*, e així és ver.

II Ítem, diu e posa que lo dit spectable don Sancho Roiz de Liori qui ara de present és vezcomte de Gayano, cassà e contractà matrimoni ab la molt noble dona Beatriu de Muncada (sic.), la qual huy en dia viu e del dit matrimoni hagueren e procrearen en fill lo noble don Joan Ruiz de Liori, vulgarment apellat de Gayano, lo qual dit don Joan era fill lilegítim e natural e de lilegítim matrimoni procreat e nat dels dits vezcomte e vezcomtesa e per fill lilegítim e natural de aquells era e és hagut tengut e reputat entre los conexents aquells, e així és ver.

III Ítem, diu e posa, que lo dit noble don Joan Roiz de Liori, cassà e contractà matrimoni, en faç de Santa mare Yglésia, ab la noble dona Beatriu de Moncada, tunc vídua, e del dit matrimoni, los dits nobles cònjuges tingueren e procrearen, en filles llurs lilegítimes e naturals e de lilegítim e carnal matrimoni procreades, les dites nobles dona Ysabel Roiz de Liori e dona Ypòlita Roiz de Liori, germanes, e per lilegítimes e naturals dels dits nobles cònjuges eren e són hagudes, tengudes e reputades, entre los conexents aquelles, e així és ver.

IIIÍ Ítem, diu e posa que la dita noble dona Ysabel Roiz de Liori, és major de edad de la dita noble dona Ypòlita, germana sua, de pus de tres anys, e així és ver”

V Ítem, diu e posa, que lo dit spectable vezcomte de Gayano, vivint, és home de edat de setanta pus en huytanta anys, de la espectable vezcomtesa, muller de aquell, és dona de pus de setanta anys, e així és ver”

VI Ítem, diu e posa, que los dits espectables vezcomte de Gayano, e vezcomtesa, muller de aquell, no han tengut, e o huy no tenen altres fills ni filles, ni altres nets ni netes, lilegítims e naturals de lilegítim matrimoni, sinó les dites nobles, dona Ysabel, major, e dona Ypòlita, menor de dies, germanes desús dites, e així és ver.

VII Ítem, diu e posa, que *atentis predictis*, és ver dir que la heretat, béns e drets, que quòndam, foren del dit spectable don Sancho Roiz de Liori, lo antich, pertanyen après obte del dit spectable vezcomte de Gayano, huy *viva iure dicti vinculi* a les dites nobles, dona Ysabel e a dona Ypòlita, *ordine tamen nature servato*, çò és, primerament a la dita dona Ysabel, per ésser filla major, segons dit és, e morint aquella, quant que

quant, sens fills llegítims e naturals e de llegítim matrimoni, a la dita dona Ypòlita, germana sua menor, e axí és ver. E fundat de justícia e així per ésser per vos dit magnífich justícia pronunciat e declarat és sentenciat, e així ho requer aquesta part llur fet e provehit, com així de justícia procehixca e fer-se dega compliment de la qual demana, e requer ser-li administrat.

Et etiam per a major claretat del dit feyt, requer testimonis li sien rebuts *in similo parti etc. alias etc.*

E fat-se e reyal exhibició del dit testament en sa pública forma, *si et in quantum.*

Et feu fe lo dit propositant dels dits actes.

Testimonis:

Domingo Garcia, notari, Francesc Amalrich, ciutadà de València

Com ell dit testimoni, ha servit al dit spectable don Sancho Roiz de Liori e dona Beatriu de Muncada (sic.), mencionats en lo dit capítol, així en la present ciutat de València, com en los regnes de Nàpols e de Sicília, e ha conegut al dit noble don Johan Roiz de Liori, com a fill llegítim e natural de aquells, e per tal era hagut (...) veu ohir missa nubcial en la Yglésia de Sant Llorens, de la present ciutat de València, a dit noble don Joan Roiz de Liori e dona Beatriu de Muncada, cònjuges (...) e enaprés los ha vist, star e habitar en una cassa e habitació, com a marit e muller, e en forma de matrimoni (...) hagueren e procrearen, en filles llurs llegítimes e naturals, les dites nobles dona Ysabel Roiz de Liori, e dona Ypòlita Roiz de Liori, germanes (...) les quals (...) ha vist estar, criar e habitar en la casa e habitació dels dits nobles cònjuges, com a filles llegítimes e naturals de aquells (...)fa huy lo dit spectable vezcomte de Gayano, de edat de pus de setanta anys, e açò dix saber.

Mosèn Francesc Mascaròs, cavaller, habitador de València.

Que ell dit testimoni, coneix molt be los dits spectables don Sancho Roiz de Liori, vezcomte de Gayano, e dona Beatriu de Muncada (sic.), cònjuges (...) del qual dit matrimoni los dits spectables conjuges, hagueren e procrearen en fills llurs llegítim e natural, lo noble don Joan de Gayano, lo qual (...) veu star e habitar en la casa e habitació dels dits (...) conjuges, (...) e açò dix saber ell dit testimoni (...) perquè ho ha vist e hoyt, com ell dit testimoni tinga molta pràctica e conversació en la casa del dit spectable vezcomte de Gayano, (...)que lo dit noble don Joan Roiz de Liori, cassà e contractà matrimoni, ab la noble dona Beatriu de Moncada, e del dit matrimoni (...) hagueren e procrearen en filles (...) dona Ysabel Roiz de Liori, e dona Ypòlita Roiz de Liori, germanes, les quals (...) ell ha vist criar e habitar en la casa e habitació del dits

nobles (...) cònjuges, (...) que la dita noble dona Isabel Ruiz de Liori, és major de edat de la dita noble dona Ipòlita, germana de aquella, de dos anys (...) spectable vescomte de Gayano, és huy de estat de huitanta anys, e la dita spectable vescomtessa, muller de aquell, de estat de setanta anys.

Lluís Llaçó, cavaller, habitador de València.

(...) la dita Isabel Ruiz de Liori, és major de estat, de la dita noble dona Ipòlita Ruiz de Liori, germana seua, de pus de tres anys (...) ha hohit dir al dit espectable vescomte de Gayano, moltes vegades, que ell ha, vora prop de huitanta anys, e que la espectable vescomtessa, muller sua, hera dona de pus de setanta anys.

Vist tot çò, e quant feya veure e regoneixer, està e encòrrer la voluntat del espectable don Sancho Ruiz de Liori, vezcomte de Gayano, e hereu *primo loco* instituhit, en lo dit testament, al qual plau del dit vincle qu'és vivente, se'n fassa declaració (...) disposen que morint lo hereu *primo loco* instituhit, sens fills, çò és lo dit don Sancho Ruiz de Liori *quod e qui filii decedant et succedent debeant et in beneditate predicta*, les quals paraules cel·lades en les netes del dit testador, *in vim disposiccionis* jatsia huy, noven verificades *et vero quod* vivint lo dit espectable vescomte, hereu *et dictum est primo loco* instituhit, emperò a les que huy extén les filles del noble don Juan de Gayano, fill de aquell, en ell dit testador *secundo loco* al dit espectable vescomte, e a les quals per *obitum* de aquell, *secundum ordinem voluntati testatoris*, çò és *ut major natu minoris preferat iuri vinculi et substitutionis* aposats en lo dit testament, pertànyer los la dita herència (...) per tal *et alias*, pronúncia sentència. E declara la dita herència, per obitum del dit espectable vescomte, data supervivència de les dites nobles dona Isabel e dona Ipòlita de Liori, e no sab seguits e supervivència de altres fills al dit vezcomte, pertànyer-los *iure predicti vinculi et substitutionis* (...) segons l'orde aposat en lo sobredit testament, çò és, *ut major natu minoris preferat lata contencia*, per lo dits magnífichs justícia, los sobredits dia e any.

Se+nyal del dit magnífich mossèn Juan Vives de Canyamàs, cavaller e justícia damunt dit, que la dita sentència donà e promulgà.

Foren per testimonis a les dites cosses, los discrets en Pere Vicent, en Juan Esmenat, notaris, habitadors de València.

1493, setembre, 1. Betxí.

Capítols matrimonials acordats entre Joan de Cardona i Maria Fajardo, esposos, per casar el seu fill, Alfons de Cardona, amb Isabel Roís de Liori, filla del difunt Joan Roís de Liori i de Beatriu de Montcada.

SNAHN, Osuna, Caja 532, D. 2 (12)

*Die dominica prima septembris, anno a nativitate domini M° CCCC° LXXXIII°,
in villa de Bechi.*

In Dei nomine amen. Notum sit cunctis, quod nos Johannes de Cardona, dominum vallum de Guadalest et de Confrides, loci de Ondara et alquearum sive locorum de Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, Alcaree Nove et lo Real, sitorum et sitarum in regno Valencie, habitator Valencie, Maria Fajardo, coniuges, et Alfonsus de Cardona, dictorum coniugum filius, habitator dicte civitatis, ex una. Et nobilis Ysabel Roiç de Lihori, domicella, filia legitima et naturalis nobilium Johannis Roiç de Lihori, quondam, militis, habitator dicti civitatis, et Beatricis de Montcada, coniugium, ex alia. Ex certa sciencia per nos et quoscumque successores nostros, confitemur et in veritate recognoscimus, una pars versum alteri et altera alteri, licet absentis notario infrascripto, at que in tractu matrimonii per vos dictos Alfonsum de Cardona et Ysabelem Roiç de Lihori, Deo duce in facie Sancte matris Ecclesie celebrandi intervenientibus aliquibus magnificis personis, inter nos dictas partes fuerunt et sunt inhita contenta, pactata, concordata, stipulata atque promissa et firmata, in iurium dictarum partium predictarum, presencia per infrascriptum notarium, voce alia et intelligibili lecta et publicata, quequidem capitula, sint tenoris et series inmediate sequentis:

Ihesús. En lo sanctíssim nom de Ihesús, e de la puríssima Verge Maria mare sua, qui en lo present acte done la sua gràcia e benedicció. Capítols fets e fermats, concordats, stipulats e finats, per entre los egregis don Johan de Cardona, dona Maria Fajardo, cònjuges, de una part, e la noble dona Ysabel Roiç de Lihori, donzella, filla dels molts nobles don Johan // Roiç de Liori, *quòndam*, cavaller de la dita ciutat, e de la noble dona Beatriu de Muntcada, cònjuges, de la part altra, de sobre e per causa del matrimoni contractat e ordenat, mijançant la divina gràcia, se deu fer e formar e en faç

de Sancta mare Sglésia solempizar, e per còpula carnal confirmar, per e entre los dits egregis don Alonso de Cardona e dona Ysabel Roiz de Lihori.

[I] E primerament, és pactat, concordat e avengut e finat entre les dites parts, que los egregis don Johan de Cardona e dona Maria Fajardo, cònjuges, *simul et insolitum* facen e sien tenguts fer, com de present ab los presents capítols fan, per rahó e causa e contemplació del dit matrimoni, donació pura propria *dicta inter vivos* al dit egregi don Alonso de Cardona, fill de aquells, de les valls de Guadalest e Confrides, lochs e alqueries de aquells, situades en lo regne de València, en les muntanyes vulgarment dites d'en Sarrià, ab tots los fruyts, rendes, drets e emoluments e sdeveniments, e ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixt imperi, ab cases hòmens, fembres, censos, e ab tots aquells drets, preminències, privilegis e pracmàtiques a senyor pretanyents, ab los quals ell e los seus, les han possehides franques e quíties de tots càrrechs a senyor pertanyents, confrontades ab terme de Orcheta, ab terme del loch de Finestrat, ab terme de Penàguila, ab terme de la vall de Seta, e ab terme de Callosa, e ab terme de Castell de Castell, e ab tota evicció larga e expressa e pactada, e altres clàusules en lo dit contracte de donació, per lo notari rebedor dels presents capítols, posadores e ordenadores, a tot profit e utilitat del dit egregi don Alonso de Cardona.

[II] Ítem, és pactat, concordat, avengut e finat entre les dites parts, que lo egregi don Alonso de Cardona sia tengut e obligat respondre a pagar cascun any, dels fruyts, rendes dels // dits emoluments de les dites valls de Guadalest e Confrides, al dit egregi don Johan de Cardona, pare llur, de vida de aquell, tan solament cinch milia sous moneda reals de València, en dos eguals pagues, çò és de mig en mig any, començant la primera paga a (en blanc) de (en blanc) primer vinent, e l'altra a (en blanc) de (en blanc) après següent, e de aquí avant contínuament, durant la vida del dit egregi don Johan de Cardona, cesse la dita ànnua prestació, e torne al dit don Alonso de Cardona.

III Ítem, és pactat, concordat, avengut e finat entre les dites parts, que sí lo egregi don Alonso de Cardona, cessarà de pagar cascun any al dit egregi don Johan de Cardona, pare llur, los dits cinch milia sous, cascun any de renda; en tal cas, çò és cas de paga cessada, lo dit don Johan de Cardona, per lur pròpia auctoritat puixa pendre les dites valls, rendes e emoluments de aquelles, e la possessió de aquelles, sens intervenció e misteri de jutge algú, com a cosa sua propria e de son domini, senyoria e possessió. E aquelles dites valls, tinga e posseheixca tant e tant longament, fins sia pagat de tot lo que li serà degut dels sobredits cinch milia sous de renda.

III Ítem, és pactat, convengut, concordat e finat entre les dites parts, que los dits egregis don Johan de Cardona e dona Maria Fajardo, cònjuges, *simul et insolitum* facen e sien tenguts fer, axí com ab los presents capítols fan, per rahó e causa e contemplació del dit matrimoni, donació pura propria dita, entre vius, après obte emperò dels dits cònjuges, e ab les retencions infra scrites, e no en altra manera, al egregi don Alonso de Cardona, fill de aquells, los lochs de Beniopa, Benipeixcar, Benicanena, la Alqueria Nova e Lo Real, situats en los térmens generals de la vila de Gandia, ab lo trapig e casa de senyor, e lo loch de Ondara, situat dins los térmens // generals de la vila de Dénia, e ab e ab totes les terres a senyor pertanyents, en los dits lochs e cascun de aquelles, ab los fruyts, rendes, drets, e emoluments, sdeveniments, e ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixt imperi, ab cases, hòmens, fembres, censos, e ab tots aquells drets, preminències, prerrogatives a senyor pertanyents en los dits lochs, e cascun de aquells, e los seus los han tenguts e possehits ab los càrrechs dels censals tant solament, que lo dit egregi don Alonso de Cardona per justícia no's porà scusar pagar; confrontats çò és, los lochs e alqueries de la orta de Gandia, ab terme de la vila de Gandia, e ab terme de Bemoria, e ab terme de Palma, e ab terme de les Almoynes. E lo loch de Ondara, confrontat ab terme de la vila de Dénia, ab terme de Pedreguer, e ab terme del Verger. En axí emperò, que lo dit don Alonso, no puga demanar ni possehir los dits lochs, ni usar de la jurisdicció ni altres drets de aquells, sinó après obte dels dits egregis don Johan de Cardona e dona Maria Fajardo, retenint-se de la present donació, lo dit egregi don Johan de Cardona, vers si, nou milia timbres, dels quals aquell puixa dispondre e testar en aquells fill o fills que ell volrà e elegirà, a fer de aquells a ses planes voluntats, axí entre vius com en última voluntat; la present donació, en res no obstant, retenint-se la dita egrègia dona Maria Fajardo, vers si, tots e qualsevol drets que li pertanguen o pertànyer puxen, vers e contra lo egregi don Johan de Cardona, en los dits lochs e alqueries de la present donació, per rahó de la sua dot e arres; aquella puixa dispondre e ordenar a ses voluntats, la present donació no obstant. La qual dita donació dels sobredits lochs, no haja efecte algú ni lo dit don Alonso puga usar de aquella, sinó après obte dels dits don Johan de Cardona e dona Maria Fajardo, ab evicció expressa pactada e altres clàusules en lo dit contracte de donació, ne per lo notari rebedor dels presents capítols, posadores e ordenadores a tota utilitat e profit del dit don Alonso de Cardona.

V Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que per les // sobredites donacions de les sobredites valls, lochs e alqueries dessús designats, no sia fet ni causat

prejuhí algú en qualsevol vincles substitucions e drets pertanyents e pertànyer podents e devents, al dit egregi don Alonso de Cardona en les sobredites valls, lochs e alqueries, o en l'altre de aquelles, axí en virtut de donacions o testaments de sos antecessors, com a les *comodocumque et qualiter cumque*, ans aquells dits vincles substitucions e drets, li resten e romanguen al dit egregi don Alonso de Cardona salvos il·lesos, ab tota integritat, no obstant les dites donacions, com per aquelles dites donacions no entenga fer perjudí algú ni lesió alguna en los dits vincles substitucions e drets que al dit don Alonso pertanguen o pertànyer puxen, en les dites valls, lochs e alqueries.

VI Ítem, per quant a present, lo dit egregi don Johan de Cardona no és prou deliberat dels vincles e substitucions, que aquell vol e entén fer al dit egregi don Alonso de Cardona, fill seu, en los lochs e terres ab los presents capítols a aquells donats. Per tal, és stat concordat, pactat e finat, entre les dites parts, que lo dit egregi don Johan de Cardona, se atura vers si, facultat e plen poder de imposar en tots los dits lochs, valls e alqueries per los dits egregis cònjuges, ab los presents, donades al dit egregi don Alonso de Cardona, fill de aquells, en contemplació del dit matrimoni, aquells vincles e substitucions, que lo dit egregi don Johan de Cardona, volrà, en aquelles persona e persones que eligirà e ben vist li serà. No entenents emperò, perjudicar en res al dit egregi don Alonso de Cardona en qualsevol drets a ell pertanyents, en los dits lochs e valls e alqueries e altre de aquelles, si alguns li'n pertanyen en e per virtut de la dita donació, del dit il·lustre don Alonso, *quòndam* duch de Gandia, o a les *quomodocumque et qualitercumque* segons se conté en lo prop dit e cinquè capítol.

VII Ítem, és concordat, avengut, pactat e finat entre les dites parts, que fermats los dits capítols, los dits egregis don Johan de Cardona e dona Maria Fajardo, cònjuges, de continent e ans de consumir lo dit matrimoni, donen e liuren al dit egregi don // Alonso de Cardona, la possessió real, actual de les dites Valls de Guadalest, Confrides, alqueries, térmens e rendes, drets e emoluments de aquells, de los vassalls de aquells, presten sagrament e homenatge de fidelitat al dit egregi don Alonso de Cardona.

VIII Ítem, és pactat, concordat, avengut e finat entre les dites parts, que la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, col·locant-se en matrimoni ab lo dit egregi don Alonso de Cardona, li constituirà per rahó e causa del dit matrimoni, axí com ab los presents capítols li constitueix, en e per dot de aquella, quinze milia timbres, o cent-cinquanta milia sous moneda reals de València, segons fur de València, pagadors al dit

egregi don Alonso de Cardona, en diners comptants, e part en censals, a beneplàcit de la dita noble dona Ysabel Roiz de Liori.

VIII Ítem, és convengut, pactat, finat e concordat entre les dites parts, que lo dit egregi don Alonso de Cardona, acceptant la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, en muller sdevenidora sua, atenant que a les vergens per fur del present regne, deu esser fet augment creix e o donació per núbcies, farà per causa del dit matrimoni, axí com ab los presents capítols fa creix e augment per núbcies, per causa de la virginitat de la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, muller sdevenidora sua, de la mitat de la dita dot, çò és, setanta-cinch milia sous de la dita moneda. En axí que entre dot e creix, tinga la dita dona Ysabel Roiz de Lihori, vint-e-dos milia sous de la dita moneda los quals li prometrà axí com ab los presents capítols li promet restituhir en tot cars e loch de dot e creix restituhidors, segons fur de València.

X Ítem, és stat convengut, pactat e finat entre les dites parts, que per tuhició e seguretad de la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, e per son dot e creix, per a tot cas e temps de dot e creix restituhidors, a la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori e als seus, e havents causa de aquella, obligarà axí com ab los presents capítols obliga, // tots los bens mobles e immobles sehents e semovents, drets e accions seus propis a ell pertanyents o pertànyer podents o devents, per qualsevol títol, causa, manera e rahó, hauts e per haver, hon que sien o seran, specialment e expressa, sobre les valls de Guadalest, Confrides e alqueries de aquelles, dessús designades e specificades, e de les quals en lo present dia de huy, ab los presents capítols, per los dits egregis don Johan de Cardona e dona Maria Fajardo, és stada feta donació, al dit egregi don Alonso de Cardona, lur fill, rebuda per lo notari rebedor dels presents capítols, en la forma e manera en aquells specificats, les quals dites valls stiguen en e per seguretad e tuhició de la dita dot e creix. E per a tot cas e temps de restitució de aquelles a la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, e dels hereus successors de aquella, e havents causa de aquella.

[XI] E per major seguretad de la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, e de la dita sua dot e creix, és convengut e ordenat entre les dites parts, que ans de la consumació del dit matrimoni, per lo dit egregi don Alonso de Cardona, sien fets donar e prestar ab tot efecte, los homenatges de fidelitats als vassalls de les dites valls de Guadalest e Confrides, a la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, sdevenidora muller sua, e al procurador constituït per aquella, per la dita rahó. E axí que en tot cars e temps de dot, o dot e creix restituhidora, los dits vassalls de les dites valls tinguen a ella dita senyora dona Ysabel Roiz de Lihori, e als seus, per senyora, ab tota integritat de les

dites valls, axí com huy deuen e deuen tenir lo dit egregi don Alonso de Cardona, e ans de la dita donació, tenien al dit egregi don Johan de Cardona, e responguen a aquella, en lo dit temps de tots los fruyts, rendes e emoluments e pertinències de les dites valls, jurisdicció e altres drets, a senyor pertanyents o pertànyer podents e devents, fins e tro avant la dita dot e creix sia èntegrament pagada, a la dita noble dona Ysabel de Lihori, de la qual dita senyoria, de les dites valls e tèrmens de aquelles, per al // dit cars e temps, ara de present, per lo dit egregi don Alonso de Cardona, sia mesa, constituïda e posada la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori, e lo procurador de aquella, en possessió pacífica e quieta ab totes les prerrogatives per furs del present regne, en favor de la dita dot e creix, necessàries e oportunes, a la dita noble dona Ysabel Roiz de Lihori pertanyents o pertànyer podents.

XII Ítem, és stat pactat, avengut e concordat entre les dites parts, que los presents capítols e cascú de aquells sien executoris, ab submissió e renunciació de for e altres clàusules als dits contractes aposadores e necessàries, segons lo stil del notari rebedor dels presents capítols ordenadores.

Quibusquidem capitulis lectis publicatis et intellectis, nos dicte partes laudantes, aprobantes, ratificantes, firmantes et confirmantes, pactiscentes et stipulantes, oram et singulam, in pre insertis capitulis et eorum singulis concordata, pactata, promissa et stipulata, per nos et successores nostros, quoscumque pacto speciali, solemnii stipulatione interveniente. Promittimus una pars nostrum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, ac viceversa, et iuramus ad dictum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris dexteris et singulariter tacta, perdicta oram et singulam in preinsertis capitulis et eorum singulis singulariter et distincte concordata, pactata, apposita, continuata et descripta et stipulata, quantum ad unamquamque nostrum parcum predictorum pertineant et spectent, et pertinere et spectare videantur, singulam suis singulis refferendo efficaciter tenere, observare et adimplere, cum omni effectum quem ad modum concordatum, pactatum, promissum et continuatum et stipulatum, fuit in pre insertis capitulis et eorum singulis et nullo unaque tempore // ea revocare infringere, contradire aut contravenire, palam vel occulte, directe vel indirecte, aliqua ratione sive causa. Renunciantes omni excepcioni rei sit ut predicatur non geste intemptate promisse et stipulate, quemadmodum in preinsertis capitulis, et eorum singulis singulariter et distincte apponitur et scribitur et doli mali et exceptioni conditioni sive causa, non data sive secuta, in factum actioni et omni ac cuilibet iuri, legi, foro et privilegio, predictis capitulis vel alicui eorum quomodolibet obni autibus et

iuri dicenti, generalem renuntiationem non valere hi vero aliqua pars nostrum preinserta capitula et eorum singula, in eisdem contenta, pactata, stipulata, concordata atque promissa, non observaverit vel ad impleverit, aut contra premissa capitula et in illis contenta venire aliquatenus, presumpserit vel attentaverit, aut contravenire permiserit palam vel occulte sit que preinserta capitula, et in eorum singula et in eis contenta et pactata, promissa atque promissum fuerint, non deducantur aut si nos dicte insertis capitulis contenta, pactata et stipulata, atque promissa non fecerimus observaverimus et adimpleverimus, et seu ad debitum effectum non duxerimus aut duxerit, absque aliqua nostri vel nostrorum partium predictarum intimacione, incurramus et incidamus ultra penam per iurii ipso facta, penam decem mille florenorum regalium Valencie, de bonis partis nostrum partium predictarum inobedientis et predicta non observatis nec observari desiderantis et exigentis, pro pena et nomine pene. Et comissa autem nichilominus autem fiat ex \eia/ cum submissione et renuntiatione proprii fori autem. Et cum clausula et pacto variacionis iudicii loci et personarum autem. Et cum clausula iurata de non ponendis racionibus nec allegando guidati cum autem sub pena decem mille florenorum dicte monete que // pena autem rato pacto autem. Et cum renuntiatione cuicumque appellandi iuste et frivole et iuri appellandi ex pacto autem. Et cum clausula resarcionis expensarum. Et pro predictis autem obligamus autem una pars nostrum alteri, autem nostra et singula bona et iura nostra autem. Nec igitur omnia et singula suis singulis referendo paciscimur convenimus et stipulamur, autem in cuius rei testimonium de predictis volumus per iamdictum et infrascriptum notarium, duo fieri consimilia publica infra quarum unum utrique parti, nostrum predictorum tradatur ad gestorum memoria in eternum conservandam.

Actum in loco de Bechi, autem.

Testes qui ad firma, nobilis Ysabelis Roiz de Lihori, honorabili Antonius Stheve, baiulus et habitator loci de Bechi, et Dominicus Soriano, scutifer, habitator Valencie. Et quo ad firmas, dictorum egregiorum Johannis de Cardona, Marie Fajardo et Alfonsi de Cardona, qui firmarunt Valencie, sexta septembris dicti anni, absente dicta nobili Ysabele Roiç de Lihori, notario autem ut supra, sunt testes magnifici Franciscus Masquaros, miles, et Geronimus Torrelles, in artibus et medecina, magister, habitatores Valencie.

1493, setembre, 6. Betxí.

Núpcials d'Isabel Roís de Liori, la qual aporta en dot 150.000 sous moneda reals de València, i accepta en matrimoni a Alfons de Cardona, qui li augmenta el creix de 75.000 sous de la mateixa moneda, segons els furs de València.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocol, Notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n

Proxime dictis die et anno.

In Dei nomine, nos Ysabel, domicella, filia legitima et naturalis, nobilium Johannis Roiz de Lihori, quondam, militi habitator Valencie, et Beatricis de Moncada, coniugium. Ex certa scientia de voluntate et expresso assensu et consensu, spectabilium Sancii Roiz de Lihori, vicecomitis de Gallano, et Beatricis de Mur, vicecomitisse de Gallano, coniugium, avorum meorum, hiis presentium collocando me ipsam in matrimonium vobiscum egregio Alfonso de Cardona, filio egregiorum Joannis de Cardona, et Marie Faiardo, coniugium, afferro et constituo vobis dicto egregio Alfonso de Cardona, in et pro dote mea, secundum forum Valencie, quindecim mille timbres et seu, centum quinquaginta mille solidos monete regalium Valencie, in pecunia numerata, et partem in censualibus, ab beneplacitum mei dicte Isabelis. Quosquidem centum quinquaginta mille solidos dicte monete, vobis afferro iuxta sortem et thenorem octavi capituli comemorati, et emimeratus in capitulis matrimonialibus internis. Ex un et dictos parentes vestros e vos, ex alia partibus die presenti, paulo ante istud in posse notarii infra scripti factis et firmatis, contemplacione dicti vestri et mei matrimonii, cuius quidem capituli, thenor sub hiis sequi ens verbis Ítem, és pactat etc.

Quosquidem centum quinquaginta mille solidos dicte monete, vobis dicto egregio Alfonso de Cardona, ab stricti notari etc. Dare et solvere promitte, in continenti post confirmationem dicti matrimonii. Promittens etc. Et pro predictis etc. Obligo etc. Ad hoc ante nos dictum Alfonsus de Cardona, suscipientes et acceptantes, vos dictam nobilem Isabelem Roiz de Lihori, animo pratrihite in futuram uxorem nostram, confitemur nos habuisse et recepisse a vos dotem predictam, per vos nobis constitutam, iuxta seriem et thenorem dicti capituli. Et quia etc. Renunciantes etc.

Et cum ex fori huius regni dispositione unguibus fieri debeat augmenti creix sive donatio propter nubtias, de medietate dotis constitute, ob id facimus augmentum creix sive donationem propter nubtias, vobis dicte Isabelli Roiz de Lihori, absentis dicto

notario infrascripto etc. De septuaginta quinque mille solidos dicte monete, iuxta seriem et thenorem noni capituli emimerati et descripti in numero dictorum capitulorum matrimonialium cuius capituli thenor talis est. Ítem, és conegut, pactat, finat e concordat entre les dites parts que lo dit don Alfonso de Cardona acceptant la dita noble dona Isabel Roiz de Lihori en muller sdevenidora sua etc. Initiatur capitulum. Sic quo inter dotem et augmentum sunt, viginti dou mille quingenti timbres, et vel ducenti viginti quinque mille solidi dicte monete, quos vobis autem in omni casu et enim dotis et augmenti, vel dotis tanem. In suo casu restituendorum duarum omnibus dampnis missionibus etc. Que et quas facere oportuerit etc. Super quibus credatur solo simplici iuramento. Quod munch pro tunch et contra vobis et vestris defferimus etc. Renunciantes etc. Et pro predictis etc. Obligamus etc. Ulterius voluimus nos dicte partes de predictis duo fieri instrumenta publica unius et eiusdem thenoris unum utrique parti manu tradendum.

Actum in loco de Bechi.

Testes, honorabili Anthonius Stheve, baiulus et habitator loci de Bechi, et Dominicus Soriano, scutifer habitator Valencie.

1493, Setembre, 7. València.

Presentació d'una cèdula reial a Lluís Collar notari procurador de Sanç Roís de Liori, sobre la jurisdicció del lloc de Betxí, pertanyent al terme de Vila-real.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 496, ff. 320 r - f. 321 vº

Anno a nativitate Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio die vero intititata septima mensis septembris. Davant la presència de vos molt spectable mossèn Joan de [La]nuça, cavaller conseller del molt alt senyor rey, e lochtinent general del dit senyor rey en lo regne de València, e de vos molt noble don Diego de Torres, conseller e batle general en la ciutat e regne de València, comparech lo honorable e discret en Luís Collar, en nom de procurador del spectable don Sancho Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano, e per scrits expresa la scriptura següent.

Venia petita et obtenta.

Senyor molt spectable.

A·n Luís Collar, notari, procurador del spectable don Sancho Roiç de Liori, vezcomte de Gallano, és stada presentada un cèdula, del tenor següent:

De part del spectable lochtinent general del senyor rey, e del noble batle general en lo regne de València. Com se pertanga a procurador patrimonial, o a·n Jordi del Royo, notari subtituhit de aquell, per furs e privilegis del present regne, *et aliis* a la majestat del senyor rey, en son real patrimoni, pertanguen totes les jurisdiccions e senyaladament la alta (/ f. 320) mer imperi, en totes les viles e llocs e ciutats situades en o dins térmens generals de la ciutat de València, o altres ciutats e viles reials en lo dit regne. E algú no puxa usar ni exercir la dita alta jurisdicció, e mer e mixte imperi, encara que sia detendor e posseïdor, com a senyor de les dites viles, lochs de clergues religiosos, cavallers o barons del dit regne, sens contravenir als dits furs e privilegis, encara que tinguen antecessors reials per qualsevol manera de alienació, e sa real majestat, entena e vulla cobrar les dites jurisdiccions e tornar-les en son real patrimoni, satisfet a cascú lo que de rahó e justícia e juxta forma dels dits privilegis, se deu fer, manam al spectable vezcomte de Gallano, senyor qui·s diu del loch de Bechí, situat dins terme de la vila de Vila-real, que dins deu dies primer vinents, haja mes en poder del dit batle, personalment los títols com té e posseheix la dita jurisdicció, per que vist (/ f. 321 r) lo dit títol se puixa fer lo que de justícia, iuxta los furs e privilegis, pragmàtiques,

sancions, parlant de les alienacions de les coses patrimonials, se deu fer. E passat lo dit terme, sí no u mostrarà serà provehüt a aprehenció actual de la dita jurisdicció, e mer imperi, e d'aquí avant serà exercit en lo dit lloch per lo dit senyor rey, e o per sos oficials reyals, e procehit com en semblants és acostumat. Diu lo dit en Collar, que lo dit lloch de Bechí, no és situat ni posat dins termes de la vila de Vila-real, ni de alguna altra vila, ans lo dit lloch té son terme atermenat, ab sos mollons amollonat, ab ses forques posades dins lo dit terme, fetes de argamaça, que ha tant temps que s'an fetes, que memòria de hòmens no és en contrari. E per u lo motiu o fonament qu'es pren per part del dit procurador patrimonial, dient que lo dit lloch de Bechí stà situat dins lo terme de la dita vila de Vila-real, en substitueix en fet consegüent lo il·lació e conclusió del dit manament, no proceheix ni ha lloch de justícia, parlant tots temps ab la venia, e de la real majestat se pertany. E jatsia per lo que dites fos prou satisfet a les coses contingudes en lo dit manament, emperò encara per major justificació dels drets de aquesta part, diu lo dit en Collar, que ell no té títols alguns de les jurisdiccions de aquella del dit lloch de Bechí, com tots los títols fahents per lo dit lloch e per la jurisdicció de aquell, tinga lo dit spectacle vezcomte en lo dit lloch de Bechí, hon ell de present sia e habita. E per ésser cosa de tanta importància, no·ls se parteix della hon és. E per çò, suplica demana e requer, que li sia donada e atorgada dilació per a consultar son principal, e per que aquell tinga temps de cerquar-los e trametre'ls ací, per fer-ne fe a vostra senyoria, e al dit noble batle general, en cars que de justícia, e per furs del present regne lo dit spectacle vezcomte, no sia tengut ni obligat fer fe del títol de la jurisdicció, com per furs del present regne et altres per justícia, negú no sia tengut ni obligat mostrar lo títol de la sua possessió, protestant que fins haja hagut resposta de forma dopal, no li haja corregut no còrrega temps algú. Requerint de premissis carta pública.

dit mícer procurador assessor

1494, 16 octubre. València.

Ferma de dret de Sanç (II) Roís de Liori, davant del governador i batlle general del regne de València, sobre la seua possessió de la senyoria de Betxí, així com de l'exercici de la jurisdicció alta i baixa, i contra el requeriment del procurador del patrimoni reial.

ARV, Reial Cancelleria, Llibre 495, ff. 200 rº - 201 rº

XVI^a octobris anno M CCCC LXXXX IIII, pro Luís Collar procuratori, dicta die ipse meterit coram bayulo generali.

Ihesus. Venia petita et obtenta.

Per provisió segons se diu de vosaltres, molt magnífichs e noble mossèn Luís de Cabanyelles, cavaller, conseller e camarlench de la magestat del molt alt senyor rey, e portantveus de governador en lo present regne de València, e don Diego de Torre, batle general en lo dit regne, és stat presentat hun novament al spectable Don Sancho Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano, e o a n Luís Collar, notari procurador de aquell, ab lauda del thenor següent:

De part dels molt noble magnífichs mosèn Luís de Cabanyelles, governador, don Diego de Torre, batle jeneral en lo regne de València, cavallers e consellers de la magestat del molt alt senyor rey, e jutges comissors e delegats per la prefata real magestat; e havents plen poder per a les coses dius scrites, com se pertanyga al procés patrimonial del dit senyor rey, investigar los drets de la prefata real magestat, e de son patrimoni reyal. E senyaladament sobre les jurisdiccions alta e mer imperi, que com a rey, e senyor te en tot lo present regne de València, e algú no piuxa tenir usar ni exercir la dita alta jurisdicció, e mer imperi, encara que sia detenedor e posseidor, com a senyor de algunes viles e lochs del dit regne, sens contravenir a furs e privilegis e pratmatiques, sancions sobre les coses del reyal patrimoni disponents, encara qu'en tinguen ancessions reals per qualsevol manera de alienació. E sa reyal magestat vulla e enttena cobrar les dites jurisdiccions e tornar-les a son reyal patrimoni, satisfent a cascú lo que de rahó e justícia, justa forma dels dits furs e privilegis e pracmatiques e fancions, se deu fer. Per tal, instant e requirent, en Jordi del Royo, notari substituhit del dit procés del patrimoni real, manau al spectable vezcomte de Gallano, que dins deu dies primer vinents, haia mes en poder dels dits governador e batle general, o qualsevol d'ells

personament, los títols com té e posseheix l'alta jurisdicció e mer imperi, en los lochs, viles e castells que te e posseheix en lo present regne de València, per que vist lo títol o títols ab quen posseheix, se puga fer lo que justícia juxta. Los dits furs, privilegis e pracmàtiques e sancions parlant de les alienacions de les coses patrimonials se deu fer. E passat lo dit terme, sí no u mostrarà, serà provehit a aprehensió actual de la dita jurisdicció, mer imperi que ell exerceix en los dits lochs, viles e castells que deté e posseheix en lo dit regne de València, o en qualsevol part de aquells. E de aquí avant, serà exercit en les dites viles, lochs e castells per lo dit senyor rey, y per sos oficials reyls, e provehit com en semblants és acostumat.

Lo qual dit manament, ab aquella venia qu'es pertany, tots temps parlant, és contra tota disposició de dit justícia, furs e privilegis del present regne, per los quals és dispost e ordenat, que dengú no és tengut ne pot ésser compel·lit mostrar, ne exhibuir, los títols de les coses que pascíficament posseheix, e no sols axí generalment, mas encara, in specie e en lo cars occurrent *et in terminis in quibus loquitur* la dita cèdula és dispost, *pro justitia* que a instància del magnífich procurador patrimonial no poer ésser manat, o algun baró ni cavaller que mostre los títols com posseheix, la jurisdicció e mer imperi e ses terres, majorment renint aquelles tant antiquíssima possessió com tenen. E per tal, lo dit spectable vezcomte, e o lo procurador de aquell, diu que lo dit manament *ut supra* parlant, és *ipso iure nulle*, e que no consent, ans expressament hy dissent, requerint vos plàcia *contractio imperio* revocar aquell, com axí de justícia preceheixca compliment de la qual, requir ésser-li fer e administrar ab imploració de vostre noble offici. E a cautela, la qual no acostuma noure, diu que ab la present ferma de dret, en poder de vosaltres dits magnífichs e noble governador e batle jeneral, e o de aquell de vosaltres de qui mils pertanyga, en e sobre la dita sua pascífica e quieta possessió, en que és de exercir tota jurisdicció civil e criminal, mer e mixt imperi, en les dites sues terres, viles e lochs. E açò de deu, vint, trenta, cinquanta, sexanta e cent anys en çus, e de tant de temps que memòria de homens no és en contrari.

Prometent fer dret star a dret, e pagar la cosa justada si-s convendrà, *cum suis clausulis universis* a tot clam acció, peticie e demanda, que lo dit magnífich procurador patrimonial o lo substituhit de aquell, vullen entenguen intemptar e posar vers e que ell dit proponent. E fermant de dret, o devant vos per fermança a la dita ferma (en blanc) requerint, que admesa la dita ferma de dret e fermança, vos plàcia manar al dits magnífich procuradors patrimonial que no perturbe a ell dit proponent.

E fermant de dret en la dita sua quieta e pascífica possessió, en que és del dit mer e mixt imperi, us e exercici de aquell, mas sí clam acció, petició e demanda alguna pretendrà tenir, aquella prepose davant les senyories de vosaltres, dins terme de deu dies, com axí de justícia procehexqua. E sens prejuhy de les coses dessús dites, mas per a millor poder corroborar e conffortar la dita ferma de dret, requir lo dit spectacle proponent, que com aquell tinga los títols de la dita sua suprema jurisdicció en la ciutat de Barcelona, e Çaragoça, e no tinga per çò possibilitat, a present de poder exhibuir aquells, vos plàcia donar-li temps competent, per a poder haver e provehir aquells, com axí de justícia proceheixqua.

Ihesus inter substituto predicto et super dilacione ...

1495, gener, 25. Betxí.

Testament de Beatriu de Mur. Sense publicar.

SNAHN, Osuna, Caja 1274, Caja 3 (1490-1495), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1493, f. s/n

Die dominica XXV januarii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXX V^o in loco de Bechi

En nom de nostre senyor Déu, e de la gloriosa Verge Maria amen. Com totes les coses mundanals sien transitòries e slenegables e algú en carn posat a mort corporal scapar no puixa. Qui per amor [de açò]. Nos dona Beatriu de Mur e de Lihori, muller del spectable don Sancho Roiç de Lihori, vezcomte de Gallano, e senyor de les viles de Bechí, e de Gorga e de les valls de Seta e Travadell en regne de València, detenguda de greu malaltia de la qual temem morir, stant emperò en nostre bon seny, paraula, sancera e manifesta, revocant, cassant e anul·lant tots e qualsevol testaments, codicils e altres darreres voluntats, ca enrere per nos fets e ordenats, fetes e ordenades en poder del qualsevol notaris, e altres qualsevol persones e per qualsevol títol, causa, manera e rahó, ara de nou fem e ordenam aquest nostre darrer testament e última voluntat, en e ab lo qual e ab la qual fem e elegim marmessors nostres e de dit spectable don Sancho Roiz de Lihori, molt amat e car marit nostre, e lo magnífich en Berenguer Martí de Torres, ciutadà de València, abduys los quals donam licència, facultat e plen poder que per lurs pròpies auctoritats e sens licència de cort e jutge algú axí eclesiàstich com seglar, puixen pendre, vendre e alienar tots nostres bens dels preus dels quals sien exeguides e complides les coses davall scrites.

E primerament, acomanant la nostra ànima a nostre senyor Deu, a la gloriosa Verge Maria, mare sua, elegim la sepultura al nostre cos vestit ab lo àbit del gloriós Sant Francesch, e ab lo vel de Sancta Clara, fahedora en lo dit monestir de Sant Francesch, de la ciutat de València, en lo vas de la capella de la gloriosa Verge Maria de la Neu, qui és del dit senyor vezcomte, car marit nostre, la qual dita sepultura, volem e manam ésser feta ab aniversari de terç dia e cap d'any, segons nostre stat e condició, e que en aquella entervinga la loable confraria de la gloriosa Verge Maria de la Seu de València, pregant e encarregant lo prior e majorals de aquella, nos vullen acceptar en confrarressa requirent dient nos per ànima nostra aquelles oracions e suffragis que los confreres de aquella acostumen dir per cascuna confrarressa a la qual dita confraria sia donat e pagat

per los dits meus marmessors de mos bens tot çò e quant acostuma donar cascuna confratressa requirent. E prenem nos per ànima nostra e de tots fels defunts, lo que se deduirà en lo present nostre testament en la forma que segueix.

Çò és que volem e manam que sien dites e celebrades mil mises de rèquiem, çò és docentes en lo monestir de Sent Hierònim de Cotalba, dins los tèrmens generals de la vila de Gandia, per los frares de aquella, per karitat de les quals los sien donats docents sous de la dita moneda.

Ítem, en lo monestir de la gloriosa verge Maria de la Murta, construhit dins los termes generals de la vila de Algezira, docentes misses per los frares del dit monestir, per karitat de les quals los sien donats docents sous de la dita moneda.

Ítem, en lo monestir de Porta Celi, construhit fora los murs de la present ciutat, docentes misses per los frares del dit monestir, per karitat de les quals los sien donats docents sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de la gloriosa verge Maria de Jhesús, construhit fora los murs de la present ciutat, docentes misses per los frares del dit monestir, per karitat de les quals los sien donats docents sous de la dita moneda.

Ítem, en lo monestir de Sanct Onofre, construhit fora los murs de la present ciutat, sien dites e celebrades docentes misses per los frares del dit monestir, per karitat de les quals los sien donats docents sous de la dita moneda; volem emperò e manam que les sobre dites misses se diguen e celebren de la concepció de la gloriosa verge Maria e dels goigs de aquella, e de la nativitat de nostre Senyor, e de les plagues de aquell.

Ítem, volem e manam que sien dites e celebrades centenaris de misses apellades de Sanct Amador per ànima nostra e de tots fels defunts en aquelles sglésies o monestirs e per aquells capellans o frares preveres que als dits meus marmessors plaurà, e serà ben vist, per karitat de les quals sien donats cent e vint sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam que en lo monestir de Luchent sien dites e celebrades docentes misses per los frares del dit monestir, per karitat de les quals los sien donats docents sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam que sien donats per los dits nostres marmessors cinch-cents de la dita moneda, per obs de rescat e traure de poder de infidels algun catiu cristià detengut en poder de infels, algun catiu cristià detengut en poder de aquells, aquell qui més mester ho haurà.

Ítem, volem e manam que sien donats al monestir de les monges o beates de Gandia, docents sous de la dita moneda pregant aquells hagen per recomanada la mia ànima, per recomanada.

Ítem, volem e manam que sien dites e celebrades en lo monestir de Sancta Catherina, construhit en lo terme de la vila de Onda, per los frares del dit monestir docentes misses, çò és de la concepció, de la nativitat de Jhesucrist, dels goig, e de les plagues de Jhesucrist, per karitat de les quals, sien donats al dit monestir docents sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam que per nostres marmessors sien donats de nostres bens a pobres vergonyants, e aquells que ells coneixeran ho hauran mester cent cinquanta sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam que sien dites e celebrades cent e vint misses, per aquells capellans, o frares, que los dits meus marmessors volran e elegiran per ànima de Caldesa, beata qui morí en lo monestir o ermita de Sent Miquel de Liria.

Ítem, volem e manam que una cetla que nos tenim en lo dit monestir o ermita de [Sent] Miquel de Liria, per nostres marmessors sia venuda, e lo preu de aquella sia convertit en comprar alguna joya per obs de la sglésia del dit monestir.

Ítem, leexam a la sglésia del loch de Ribarroja cent sous per obs de comprar alguna joya a aquella.

Ítem, leexam a la sglésia del loch de Bechí cent sous de la dita moneda, per obs de comprar alguna joya per aquella, o per obs de comprar oli, e cera per obs de la luminària del cors de Jhesucrist.

Ítem, volem e manam que cascun dia de cascun any e perpetualment sia dita e celebrada en lo monestir de Sent Hierònim de Cotalba, constuhit dins los tèrrens generals de la vila de Gandia, una missa per ànima nostra e de tots fels defuncts, çò és lo hun dia de la concepció de la gloriosa verge Maria, l'altre dia dels goigs de la Verge Maria, l'altre dia nativitat de nostre Senyor, e l'altre dia de les plagues de Jhesucrist, per karitat de les quals volem e manam que per nostres marmessors de nostres bens sien comprats tants sous censals com mester seran en bon loch tut e segur e pretenint tenir e pagar dret de amortizació al senyor rey, pertanyent sien per nostres marmessors consignats al dit monestir de Sant Hierònim, per karitat de les dites misses a rahó de hun sou per karitat de cascuna missa.

Ítem, volem e manam que cascun dia de cascun any, e perpetualment sia dita e celebrada en lo monestir de la gloriosa Verge Maria de la Murta, constuhit dins los

térmens generals de la vila de Algezira, una missa per ànima nostra e de tots fels defuncts, çò és lo hun dia de la concepció de la gloriosa Verge Maria, l'altre dia dels goigs de la Verge Maria, l'altre dia nativitat de nostre Senyor, e l'altre dia de les plagues de Jhesucrist, per karitat de les quals volem e manam que per nostres marmessors de nostres bens sien comprats tants sous censals com mester seran en bon loch tut e segur e precehint licència e pagat dret de amortizació al senyor rey, pertanyent sien per nostres marmessors consignats al dit monestir de la gloriosa Verge Maria de la Murta, per karitat de les dites misses a rahó de hun sou per karitat de cascuna missa.

Ítem, volem e manam que tres plats chichs de argent, que nos tenim, sien donats als monestir de Monserrat, al monestir de la Verge Maria de Jhesús, e al monestir de Sant Hierònim, en compensa e satisfacció de tres lànties que en dies passats prenien donar als dits monestirs çò és una làntia a cascú de aquells.

Ítem, volem e manam que tots nostres torts, deutes e injuries sien satisfets e smenats, satisfetes e smenades aquelles o aquells que aparan ab albarans o altres legítimes proves nos ésser tenguda e obligada fer de ànima en e sobre açò benignament observat.

Ítem, leexam a la egrègia dona Ysabel Roiç de Lihori, cara neta nostra, filla del noble don Johan Roiç de Lihori, quòndam, cara neta nostra, filla del noble don Johan Roiç de Lihori, quòndam, cavaller, car fill nostre e de la noble dona Beatriu de Moncada, e muller del egregi don Alfonso de Cardona, hun anell d'or dels nostre amb engast de diamant e les nostres ores per, que ab aquells diga oracions e pregue Déus per ànima nostra.

Ítem, leexam a la noble dona Hipòlita Roiç de Lihori, donzella, altra cara neta nostra, e filla dels dits nobles don Johan Roiç de Lihori e dona Beatriu de Moncada, après obte emperò del dit senyor vezcomte, e no abans, e en contemplació de qualsevol matrimoni per aquella fahedor, quaranta milia sous moneda reals de València.

Ítem, leexam a la dita dona Ypòlita hun anell d'or ab engast de pedra de diamant, hun cortinatge rehat, nou en peces, e hun cubertor de llit obrat de randa com a vànova.

Ítem, leexam al noble don Gil Roiç de Lihori, fill il·legítim del noble don Johan Roiç de Lihori, car fill nostre, après obte emperò del dit senyor vezcomte, e no abans, vint milia sous, moneda reals de València.

Ítem, leexam al dit noble don Gil Roiç de Lihori, hun plat de lavar mans, una taça plana, hun saler, e hun picher, tot de argent, nostres e que nos tenim en servir nostre ab voluntat del dit senyor vezcomte.

Ítem, lexi a Sthefania, donzella filla il·legítima del noble don Johan Roiç de Lihori, car fill nostre, dotze milia sous en contemplació de qualsevol matrimoni carnal fahedor per aquella.

Ítem, lexi a Catherina Cervelló, donzella nostra en qualsevol matrimoni carnal per aquella fahedor, per los serveys que aquella nos ha fet cinch milia sous de la dita moneda.

Ítem, lexi a les a les sobredites Sthefania e Catherina Cervelló, tota la mia roba de vestir entre aquelles partidora per eguals parts exceptada la que davall lexiarem a Ysabel Miralles.

Ítem, lexi a Senta Pau donzella, criada nostra, per la servitut que aquella me ha fet en ajuda de lur matrimoni carnal tres milia sous de la dita moneda.

Ítem, lexi als hereus de Yolant Torrons, après obte del dit senyor vezcomte, e no abans, quatre milia sous per la servitut que aquella me feu stant en servey meu e dels quals te albarà de nostra ma.

Ítem, lexi a Brianda Cervelló, criada mia e de la casa mia sis milia sous moneda reals de València, per los serveys per aquella a nos prestats e dels quals te albarà de ma nostra.

Ítem, lexi a Ysabel a Ysabel Miralles, donzella qui a present stà en servey nostre, hun mongil nostre nou, una gonella nostra nova, unes faldetes de brial, e hun mongil de chamelot.

Ítem, lexi al monestir de Sancta Catherina de Onda, aquell joyell de creu del fust del arbre de la vera creu del nostre redemptor Jhesucrist, la qual és nostra, e tenim engastada en or, per que aquells preguen Déus per la nostra ànima.

E finalment tots nostres bens, axí mobles, sehents, com semovents, deutes, drets, e accions, a nos pertanyents e pertànyer podents e devents, luny o prop, ara o en sdevenidor, per qualsevol títol, causa, manera e rahó, lexi a la nostra ànima, e aquella en los dits bens e drets, herència nostra, propria e universal, fem e instituhim per dret de institució en aquesta manera, que volem e manam que per los dits nostres marmessors, sien fetes executades e complides totes les sobredites coses segons per nos ab lo present nostre testament és dispost e ordenat. E fetes e complides aquelles, sí res hi restarà de nostres bens, sia per los dits nostres marmessors distribuït en misses e altres coses de karitat per ànima nostra e de tots fels defuncts a coneguda de aquells.

Aquest és lo nostre últim e darrer testament e última nostra voluntat, lo qual e la qual volem e manam que valla per dret de testament, no val o valer no pot, volem e

manam que valla per dret de codicils o de testament nuncupatiu o per aquells drets furs e privilegis que mils valer puxen.

Lo qual fonch feyt en lo loch de Bechí lo vint-e-cinquèn dia del mes de jener del any de la nativitat de nostre Senyor M. quatrecent noranta-cinch.

Se+nyal (signe) de nos dona Beatriu de Mur, testadriu dejús dita qui lo present testament loham, atorgam e confermam.

Testimonis foren presents convocats e apellats a la confecció del present testament los venerables, mestre Salvador Abri[l], mestre en arts e en medecina, habitador de València, mossèn Bernad Riquart, prevere, vicari, habitador del lloc de Bechí, e en Gerònim Stheve, síndic (...) de la vila de Morella, tots los quals foren interrogats per mi Luís Collar, notari, rebedor del present testament, sí conexien la dita testadriu, e tots concordament dixeren que la conexien, e ella conexia los dits testimonis, e yo dit notari testifich que conexia aquella, e ella a mi.

(al marge) *pro publicacione*

1496, gener, 5. Betxí.

Testament de Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, declarant hereua universal la seua neta Isabel Roís de Liori, i usufructuaria a Beatriu de Mur. Publicació del testament fet en Betxí a 5 de juliol de 1498.

SNAHN, Osuna, C. 1275, Caja 1 (1496-1499), Protocolo, notari Lluís Collar, any 1496, f. s/n

Die mercuri quinta januarii anno a nativitate Domini M CCCC LXXXX VIº in loco de Bechí

En nom de nostre senyor Déu e de la gloriosa Verge Maria mare sua amen. Com totes les coses mundanals sien transitòries, e slenegables, e algú en carn posat a mort corporal scapar no puixa. Qui per amor d'açò, nos don Sancho Roiç de Liori, vezcomte de Gallano, en regne de Cicília, e senyor de Bechí, e altres llocs en regne de València. Stant per gràcia de nostre senyor Déu, sa de cors e de pensa, e en nostre bon seny, paraula sancera, e manifesta. Revocant, cassant e anul·lant tots e qualsevol testaments, codicils e altres últimes voluntats, ca enrere per nos fets e ordenats, fetes e ordenades, en poder de qualsevol notaris e altes qualsevol persones per qualsevol causa, forma, manera e rahó, encara que en aquell e aquelles hi hagués paraules, derogatòries de les quals ab lo present nostre testament e última nostra voluntat nos penedim. Ara de nou fem e ordenam aquest nostre últim testament e última voluntat en, e ab lo qual e ab la qual, fem e ordenam e elegim marmessors nostres e d'aquest nostre últim testament e darrera voluntat execudors, los reverent don Luís Mercader, prior del monestir de Valdecris, construït prop la ciutat de Sogorb, e lo magnífich en Berenguer Martí de Torres, ciutadà de València, abduys los quals, enseps ab intervenció de la spectable dona Beatriu de Mur, vescomtesa de Gallano, nostra muller, e no sens aquella, donam e otorgam licència, facultat e plen poder, que per llurs pròpies auctoritats, e sens licència de cort o jutge algú, axí eclesiàstic com secular e d'altra qualsevol persona, abduys enseps ab la intervenció de la dita cara muller nostra, e no sens aquella, o ab altre de aquells, qui ab aquella se concertarà, puixen pendre, ocupar e a ses maneres, haver tanta quantitat de pecúnia de aquella que a ops obte nostre, serà atrobada en la caxa o caxes, en la qual o en les quals, tenim nostra pecúnia, lo preu de la qual quantitat baste a exequir e complir les coses davall scrites, e per més ordenadores.

E primerament acomanant la nostra ànima a nostre senyor Déu e a la gloriosa Verge Maria, mare sua, volem e manam que lo nostre cors sia portat honoríficament a eclesiàstica sepultura en lo monestir del gloriós Sant Francesch de la ciutat de València, dins la nostra capella, instituïda sots invocació de la gloriosa Verge Maria de la Neu. La qual dita sepultura, volem e manam sia feta ab aniversari de cert dia e cap d'any, segons nostre stat e condició, a coneguda de nostres marmessors, e de la cara muller nostra, no sens aquella, e que en aquella intervinga la lohable confraria de la gloriosa Verge Maria de la Seu de València, e tots los preveres de les parròquies e altres sglésies de la dita ciutat, lo dit cors general com és acostumat fer a persones de honor, a la qual dita confraria, e o al col·lectiu de aquella, sia donat e pagat per los dits nostres marmessors e muller nostra, tot çò e quant, és acostumat donar e pagar.

E prenim e leexam nos de la nostra pecúnia atrobada en les dites nostres caxa e caxes, mil florins moneda reyal de València, dels quals volem e manam, sien per los dits nostres marmessors, ab la dita intervenció com dit havem, de la dita muller nostra, fetes e complides les coses e mises davall scrites.

E primerament, volem e manam que en lo dit monestir de Sant Francesch de la dita ciutat, lo dia que nos finarem mostres darrés dies e de aquí en avant, cascun dia sien dites e celebrades per ànima nostra e de tots fels defunts, mil mises de rèquiem, per karitat de les quals volem e manam, per nostres marmessors e per la dita muller nostra, sia donat al dit monestir e frares de aquell, mil sous moneda reyal de València. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en la Seu de València, per los preveres de aquella, e per los frares e preveres que als dits nostres marmessors e muller nostra plaurà, e serà ben vist, cinch-centes mises de rèquiem per ànima nostra e de tots fels defunts, a cascun dels quals dits frares o preveres sia donat e lliurat hun sou de la dita moneda. Ítem, volem e manam, sien dites e celebrades en lo monestir de Sant Gerònim, construït dins los térmens generals de la vila de Gandia, per los frares de aquells, mil mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals, sia donat al dit monestir mil sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam, sien dites e celebrades en lo monestir de la gloriosa Verge Maria de la Murta, construït dins los térmens generals de la vila de Algezira, per los frares de aquells, cinch-centes mises, per karitat de les quals, sien donats cinch-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de la Verge Maria de Jhesús, construït fora los murs de la ciutat de València, per los frares de aquell, cinch-centes mises, per karitat de les quals sien donats, cinch-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e

manam sien dites e celebrades en lo monestir de Sant Onofre, fora los murs de la dita ciutat de València construït, per los frares de aquells, cinch-centes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sien donats, cinch-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de la gloriosa Verge Maria de Portaceli, construït fora los murs de la dita ciutat, cinch-centes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sien donats al dit monestir, cinch-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de Valldecríst, construït prop la ciutat de Sogorb, cinch-centes mises per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sia donat al dit monestir, cinch-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de Santa Caterina, construït dins terme de la vila de Onda, docentes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sien donats al dit monestir, dos-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de Sant Agostí de la ciutat de València, docentes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sia donat al dit monestir, dos-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de la Puritat de la dita ciutat de València, docentes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sia donat al dit monestir, CC sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de la Verge Maria del Carmen, de la dita ciutat de València, per los frares de aquell, docentes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sia donat al dit monestir, dos-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir del Sant Sperit, en la vila de Morvedre, per los frares de aquell, docentes mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sia donat al dit monestir, dos-cents sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de Sant Vicent, construït fora los murs de la ciutat de València, per les monges de aquell, cent mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sien donats al dit monestir, cent sous de la dita moneda. Ítem, volem e manam sien dites e celebrades en lo monestir de Sant Bernat, construït fora los murs de la dita ciutat, per los frares de aquell, cent mises de rèquiem, per ànima nostra e de tots fels defunts, per karitat de les quals sien donats al dit monestir, cent sous de la dita moneda.

Ítem, volem e manam que los dits marmessors, e la dita intervenció de la dita muller cara nostra, de fer a sos ... nostra sciència, nats a la sglésia de la vila de Bechí,

mil sous de la dita moneda, per a manament e altres coses ... a la dita sglésia, que en axí que per aquells dits nostres marmessors e cara muller nostra sia vist, qu'és ... farien a aquells sien per aquells, comprades e liurades al rector de la dita sglésia, e als justícia e jurats de la dita vila, per que guarde e conserven aquelles per obs de la dita sglésia.

Ítem, leexam, volem e manam que per los dits nostres marmessors e nostra cara muller, sien donats al monestir de Santa Catherina de Senis, de la ciutat de València, e monges de aquell cinch-cents, sous de la dita moneda, pregant e encarregant la abadessa e monges de aquell, pregunen Déu per ànima nostra.

Ítem, volem e manam que tots los servidors de la casa nostra, axí hòmens com dones, sien vestits de màregues e de drap de dol negre, çò és, los hòmens de gramalles e capirons, e les dones de mantelles, a coneguda dels dits marmessors e muller nostra.

E fetes e complides totes les desús dites coses per nos dispostes e ordenades, sí res restarà dels sobredits mil florins per ànima nostra preses, sia tot distribuït per los dits marmessors nostres en mises de rèquiem e altres coses pies, a coneguda dels dits marmessors nostres e muller nostra, e sí res hi fallara, volem e manam que de nostres bens hi sia suplít.

Ítem, volem e manam que tots nostres torts, deutes e injurries sien pagats, satisfets e smenats, pagades, satisfetes e smenades aquells e aquelles, que ab conters, albarans, testimonis e altres legítimes proves, aparran és mostraran nos ésser tengut e obligat fer, de ànima e cor vostre, açò benignament observat.

Ítem, volem e manam que per los dits nostres marmessors, nos sia fet fer hun drap de brocat d'or, lo qual servaixca per a la tomba del nostre vas, hon lo cors nostre serà après nostre òbit, soterrat e sia posat en la nostra tomba, los dies de Tots Sants, mentres dura vespres de morts e lo endemà del dit dia qui serà lo dia vulgarment dit de partir lo pa, e açò cascun any.

Ítem, com nos per caritat e almoyna donem cascun any als frares e monestirs del gloriós Sant Francesch de la present ciutat de València, sis-cents sous annuals, per certes causes e rahons contengudes e scrites en hun acomte, rebut per en Luís Collar, notari davall scrit, rebedor del present testimoni, a nou de gener anys M CCCC LXXXX tres, e nostra intenció e és liurar sia, que la dita almoyna e caritat sia perpetual, per çò disposem e ordenam, que sí nos en nostra vida no havem comprat sis-cents sous censals, e aquells consignats al dit monestir e frares de Sant Francesc, ab licència e amortizació del molt alt senyor rey, o en tal cars, volem e manam que après obte nostre, per los dits nostres marmessors e muller nostra, sien smerçats e comprats de nostres pecúnies e

bens, sis-cents sous censals, sens lluïisme e sens fadiga, en bon loch tut e segur, e aquells sien amortizats, e après conesignats al dit monestir, convent e frares de aquell, per karitat de les mises que aquells son tenguts e obligats cascun any, dir e celebrar segons forma e thenor del sobredit acomte. E que los dits sis-cents sous censals, axí com dit és, comprats amortizats e consignats, succeheixquen en loch de aquells sis-cents sous, dels quals se fa successió en lo dit acomte, rebut per lo dit notari.

Ítem, volem e manam, que per los dits nostres marmessors, sien comprats e smerçats sis-cents sous anuals de violari, a vides de sor Ramoneta de Lihori, monga del monestir de Santa Clara de la ciutat de València, e a altra vida, a coneguda dels dits nostres marmessors, la renda dels quals, culga e reba la dita sor Ramoneta, tant com aquella viurà, e après obte de aquella, volem e manam que los dits sis-cents sous anuals de violari, axí en propietat com en pensions, sia de la dita herència nostra davall escrita.

Ítem, volem e manam que los nostres marmessors, ensemps ab la muller cara nostra, prenguen e a mans sues, hagen de la pecúnia en nostres caxes trabada, e de nostres béns, set milia sous moneda reyals de València, los quals nos havem haut e rebut de la noble dona Beatriu de Montcada, muller com a hereva del noble don Johan Roiç de Lihori, car fill nostre, per obs de instituir hun anual en la sglésia parroquial del loch de Bechí, e de aquells volem e manam, per los dits marmessors e muller nostra, sia fet e complit lo dit anual en aquella forma e manera que per lo dit fill nostre, ab son últim testament scrit de ma propria de aquell, a set de setembre any M CCCC LXXX IIII, e publicat per en Luís Collar, notari davall scrit, a XXX de jolior M CCCC huytanta nou, és dispost e ordenat, al qual nos referim.

Ítem, volem e manam que a la dita spectable dona Beatriu de Mur, cara muller nostra, sia pagada lo dot que aquella nos portà en temps del matrimoni nostre e de aquella, lo qual confesam e regoneixem ésser deu milia florins, valents cascú de aquells onze sous, que prendrien suma de cent deu milia sous, per los quals li fem augment vulgarment dit creix, per rahó de la sua virginitat, de cinquanta-cinch milia sous, lo qual creix volem e manam li sia pagat ensemps ab los dits cent deu milia sous, en axí que tot preu suma, de cent sexanta-cinch milia sous moneda reyals de València; lo qual dit creix, lexi e lagam a la dita muller nostra, ab aquest vincle e condició, que après obte de aquella, aquell torne a la una de nostres netes, aquella que la dita spectable vescomtessa muller nostra volrà, elegirà, disponrà e ordenarà.

E més avant, donam e lexiem e legam a la dita spectable e cara muller nostra, tots los bens mobles nostres atrobats en la casa nostra, lo dia de la nostra fi, exceptats, diners, or, argent, pedres precioses, e altres joyells de vàlua. Los quals bens mobles, volem que aquella posseheixca e usufructué, tot lo temps de la vida sua, e après obte de aquella, tals quals seran, e axí disminuïts, com seran per la servitut que de aquells la dita muller nostra no haurà haut, sien restituïts a la herència nostra dejús escrita.

E més avant, manam e disponem e ordenam, que la dita spectable cara muller nostra, durant lo temps que la vida sua, culga, reba e usufructué, tots los fruyts, rendes, drets e emoluments a senyor pertanyents en lo dit loch de Bechí, e terme de aquell, e aquells dits fruyts, rendes e emoluments, durant la vida de aquella tant solament, faça ses propis, e no puixa fer a ser planes voluntats, axí com nos vivint ho podríem fer, restant lo domini, regiment e possessió del dit loch, durant lo dit usufruyt, a la dita hereua nostra deia escrita.

Tots los altres bens nostres, axí mobles, sehents, com semovents, deutes, drets e accions, a nos pertanyents e pertànyer podents, e devents, luny o prop, ara o en sdevenidor, per qualsevol títol, causa, manera o rahó, donam e lexiem per títol de herència universal, a la egrègia e molt cara e amada neta nostra, dona Ysabel Roiç de Lihori, muller del egregi don Alfonso de Cardona, filla del noble don Johan Roiç de Lihori, quòndam, cavaller, fill nostre, habitant de València, e de la noble dona Beatriu de Montcada, muller de aquell, e aquella en los dits bens e drets nostres, hereua nostra propria e universal, fem e instituhim per dret de institució sots aquest vincle e condició; que sí aquella haurà fill o fills mascles, legítims e naturals, e de legítim e carnal matrimoni procreats e nats, que morint aquella dita egrègia dona Ysabel, lo fill major de aquella, sia hereu e succehexca en la herència, bens e drets per nos a aquella lexats, puix lo dit fill, sia persona de sa e bon enteniment e dispocició, e no sia furiós o dement, a coneguda de la dita hereua nostra e marit de aquella, ni sia frare, capellà, ni de alguna religió, mas sia lech, e que se haga anomenar Sancho Roiç de Lihori, e haga de pendre, fer e portar les nostres armes de Lihori, sens alguna mixtura.

E sí lo fill major de la dita dona Ysabel, neta e hereua nostra, legítim e natural e de legítim e carnal matrimoni procreat e nat, moria, lo que a Déus no plàcia, sens fill o fills mascles legítims e naturals e de legítim e carnal matrimoni procreats e nats; en tal cars la dita herència, sia e pertanga al fill segon mascle de la dita dona Ysabel, neta nostra, essent aquell de sa e bon enteniment e dispocició, e no sia furiós o dement, a coneguda de la dita hereua nostra e marit de aquella, ni sia frare, capellà, ni de alguna

religió, e axís segueixca de tots los fills mascles de la dita egrègia dona Ysabel, neta e hereua nostra sobredita, per orde de genitura del primer fins al darrer mascles.

E sí lo primer fill mascle, legítim e natural, de la dita cara neta e hereua nostra, dona Ysabel, no volrà pendre ni acceptar lo nostre nom e cognom, e fer e portar les nostres armes de Lliori; en tal cars volem e manam, que la dita herència sia del segon fill mascle, legítim e natural de la dita cara neta e hereua nostra, tenint aquell les condicions e calitats desús dites, e axís segixca de tots los fills mascles de la dita neta nostra, del primer fins al darrer, seguint orde de genitura.

E sí cars serà, lo [que] Déus no vulla, que la dita neta e hereua nostra moria sens fills mascles legítims e naturals e de legítim e carnal matrimoni procreats e nats, o que los fills mascles que aquella tendrà, no eren de sa e bon enteniment, a coneguda de aquella dita hereua nostra, e marit de aquella, o eren capellà, capellans, religiós o religiosos de qualsevol religió fosen, o no volien acceptar lo nom e cognom nostre, ni fer ni portar les nostres armes; e havia o tenia filles legítimes e naturals e de e de legítim e carnal matrimoni procreades e nades; en tal cars volem e manam, que la dita herència nostra sia de la filla major de la dita dona Ysabel, cara hereua e neta nostra, e aquella dita filla major, en lo dit cars hereua nostra propria e universal, fem e instituhim per dret de institució, puix aquella sia de bo e sa enteniment, e discreció e no dement, ni furiosa a coneguda de la dita hereua nostra, e marit de aquella, ni sia monga ni religiosa alguna.

E sí la dita filla major de la dita cara neta e hereua nostra, era monga o de religió, o no tenia sa e bo enteniment a coneguda de la dita hereua nostra, e marit de aquella, o moria sens fills legítims e naturals e de legítim e carnal matrimoni procreat e nats; en tal cars instituhim e fem hereua nostra, la filla segona de la dita neta e hereua nostra, tenint aquella les disposicions e abilitats que havem dit, dispost e ordenat en la primera filla de aquella dona Ysabel, neta e hereua nostra, e axís segueixca de totes les filles de la dita dona Ysabel, neta e hereua nostra, de la primera fins a la darrera, servant orde de genitura.

E si cars era, lo qual a Déu no plàcia, que la dita egrègia dona Ysabel, neta e hereua nostra, moria sens fills mascles e fembres, legítims e naturals e de legítim e carnal matrimoni procreat e nats, o morien tots los fills mascles e filles de la dita dona Ysabel, sens fills e filles legítims e naturals e de legítim e carnal matrimoni procreat e nats; e aquella dita dona Ysabel, o als fills o filles de aquella, sobrevivia la noble dona Ypòlita Roiç de Lihori, cara neta nostra e jermana de la dita dona Ysabel, o fills o filles

de aquella legítims e naturals e de legítim e carnal matrimoni procreat e nats; en tal cars, fem e instituhim hereua nostra universal, la dita noble dona Ypòlita, o fills e filles de aquella, sots los vincles e condicions desús dits e aposats en la manera desús dita, en la dita egrègia dona Ysabel, primera hereua nostra, e fills e filles de aquella; com advenint lo dit cars, aquell mateix orde e disposició volem sia servat en la dita dona Ypòlita, e fills e filles de aquella, que havem disposat o ordenat en la dita dona Ysabel, fills e filles de aquella.

E sí cars era, lo que a Déu no plàcia, que les dites egrègia dona Ysabel, e noble dona Ypòlita, netes nostres, morien sens fills e filles legítims e naturals, e de legítim e carnal matrimoni procreat e nats, o tots los fills e filles de les dites dona Ysabel e dona Ypòlita, morien sens fills legítims e naturals, e de legítim e carnal matrimoni procreat e nats; en tal cars, volem e manam, disponem e ordenam, que la dita nostra herència, bens e drets de aquella, pervinguen a aquelles persona o persones a la qual e a les quals, lo spectable don Sancho Roiç de Lihori, pare nostre, ab son últim testament fet en (en blanc), rebut per l'onorable e discret (en blanc), notari a (en blanc) de (en blanc) any M CCCC (en blanc), lexà, volgué e manà e dispongué, com la nostra intenció e voluntat sia, que en lo dit cars, los dits bens nostres, e de la dita nostra herència, sien donats a la dita persona o persones en lo dit testament, del dit pare nostre, nomenades e aposades, e en açò volem ésser conforme, e concordant ab la última voluntat e disposició del dit nostre pare, qui haga Sancta Glòria.

Aquest és lo nostre darrer testament e última nostra voluntat, lo qual e la qual, volem e manam que valla per dret de intestament, e sí per dret de testament no val, o valer no pot, volem e manam, que valla per dret de codicils o testament nuncupatiu, o per dret de qualsevol altra darrera voluntat, o per tots aquells drets, leys, furs e privilegis, ús e constitucions, que mils puixa obtenir eficàcia, força e valor.

Lo qual fonch feyt, en lo nostre loch de Bechí, lo cinquèn dia del mes de jener del any de la nativitat de nostre Senyor M CCCC noranta-sis.

Se+nyal de nos don Sancho Roiç de Lihori, testador desús dit, qui lo present nostre testament, e última nostra voluntat, fem, atorgam e fermam.

Testimonis foren presents, convocats e apellats a la confecció del dit testament, los magnífichs, mícer Baltasar de Gallach, doctor en leys, en Pere Marthorell, donzell, senyor del lloch de Beniomer, habitant de València, e mossèn Martí Sempol, prevere, vicari del dit loch de Bechí. Los quals foren interrogats per mi Luís Collar, notari dejús scrit, sí conexien lo dit testador, e tots concordantment dixeren qu'el conexien. E axí

mateix, fonch interrogat lo dit testador, sí conexia los dits testimonis, e dix que ell los conexia a tots, e yo dit notari certific que conexia dit testador, e ell a mi.

Postmodum: autem die intitulata quinta mensis julii anno a nativitate Domini M^o CCCC LXXXX octavo, que fonch lo segon dia, après la mort del dit spectable testador, a instància e requisició de la spectable dona Beatriu de Mur, vezcomptesa de Gayano, muller e legatària, escrita en lo dessús dit testament, e a instància e requisició de la egrègia dona

(al marge) “*vide ulta in X^a quarta undecimi quinterni presenti prothocolli in prima pagina sub hoc A^o*”

(al final del protocol) “*vide retro X^a carta presenti quinterni presenti prothocolli in prima pagina sub hoc A^o*”

Ysabel Roiz de Liori, muller del egregi don Alfonso de Cardona, hereua escrita en lo dit testament, fonch lest e publicat lo dessús dit testament, en lo dit loch de Bechí, en la casa del dit spectable testador, en la qual aquell morí, e pasà de la present vida en l'altra, per mi Berthomeu Bodí, menor de dies, notari públich de la ciutat de València, per indisposició e absència del honorable e discret, en Luís Collar, notari rebedor del dessús dit testament. Lo qual, lest e publicat de la primera línia fins en la darrera, encontinent, la dita spectable vezcomtesa, dix e respòs, que per al present, acceptava lo càrrech a ella donat, de entrevenir e assistir ensemps ab los marmessors per lo dit spectable testador, ab lo seu últim testament, fets e leixats, an lo càrrech de complir les coses tocants a la dita marmesoria. E més, dix que acceptava los legats a ella fets per lo dit spectable testador, e marit seu, e que protestava, que haut trellat de aquells puixa donar la sua resposta pus largament per scrits. E la dita egrègia dona Ysabel Royz de Liori e de Cardona, dix e respòs, que acceptava la herència a ella leixada per lo dit spectable testador, ab benefici de inventari, lo qual vol e entén de continent fer, protestant que no sia obligada en béns propis, a crèdits alguns de la dita herència, *ultra vices hereditarias*. E més, protestà, que com per virtut del testament e última voluntat del noble don Sancho Roiz de Liori, besavi seu, tots los béns sehents que lo dit spectable vezcomte possehia, e tots los altres recahents en la dita herència del dit noble don Sancho Roiz de Liori, besavi de aquella, pertangueren *iure substitutionis* a ella, dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori, segons en dies passats és stat declarat, ab sentència donada e promulgada per lo molt magnífich governador general del present regne; que per la present acceptació de herència, no vol ni entén en res derogar ni perjudicar al dessús dit vincle, ans vol que aquell reste en la força e valor, com la present herència

accepte, ab la dita protestació, e aquella entengua possehir en virtut dels dits dos drets, o de qualsevol de aquells que mils li pertanygua. *Et etiam* protesta de tots los drets e crèdits que per rahó del dessús dit vincle, *aut aliis* a ella dita egrègia dona Ysabel Ruyz de Lliori, pertanyguen o pertanyer puixen, quant los béns e herència del dit spectable vezcomte, requirint-ne carta publica. La qual per mi dit Berthomeu Bodí, notari li fonch feta e rebuda, los sobre dits dia, any e loch.

Presentes foren per testimonis a la dita publicació e acceptacions, lo magnífich micer Baltazar de Gallach, doctor en cascun dret, e los discrets en Guillem Exarnit, e Johan Munterde, notaris, habitants de València.

Enaprés, dimarts quí's comptava lo sisèn dia del mes de nohembre de l'any de la nativitat de nostre Senyor M^o CCCC^o noranta-e-huyt, a instància e requisició dels reverent don Luís Mercader, prior del monestir de Valldecris, construït prop la ciutat de Sogorb, e lo magnífich en Berenguer Martí de Torres, ciutadà de la ciutat de València, marmessors scrits en lo últim testament e darrera voluntat del dit spectable don Sancho Roiz de Liori, vescomte de Gallano, en la casa e habitació del magnífich en Berenguer Mercader, donzell, habitador de la dita ciutat de València. La qual aquell te e posseheix en lo carrer dels Cavallers de la present ciutat, fonch per mi, Luís Collar, per auctoritat real, notari públich de la dita ciutat de València, rebedor de aquell dit testament, lest e publicat, de la primera línea fins a la darrera inclusivament. E lest e publicat aquell, encontinent, los dits reverent e magnífich marmessors, dixeren que, per reverencia de nostre senyor Déu e per la amor que tenien, e tenen al dit spectable vezcomte, acceptaven la dita marmessoria, e lo càrrech de aquella e ells leixada, ab aquesta emperò condició, en no en altra manera, que de continent, que ab tot efecte, per la egrègia hereua del dit spectable vezcomte, escrita en lo dessús dit testament, los sien liurats tants drets o bens suficients, quants per fer e complir les coses contengudes recahents en la dita marmessoria; són mester protestat que fins los sien donats los dits drets per a fer e complir les coses contengudes en los dit testament, e venint a càrrech de la dita marmessoria, en lo entretant, no·ls precorrega temps algú, ne sia imputat a càrrech de aquells, sinó que tot reste a càrrech de la dita hereua. Requerint al notari rebedor del dit testament, los ne reba carta publica, e que continue apunt resposta al peu del dit testament, la qual per mi dit notari, fonch feta e rebuda los sobredits dia e any.

Presentes foren per testimonis a la dita publicació e acceptació, los honorables e discrets, en Johan Nadal, e en Francesch Valero, notaris, ciutadans de València.

1496, abril, 12. Betxí.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano cedeix al seu criat Pedro de Contreras la quantitat de 1.000 sous moneda reals de València, que són part de la paga de la pensió d'un censal corresponent al mes de setembre de 1495, que li havia cedit el monestir de Sant Geroni de Cotalba.

APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496

Die mercurii intitulata XII aprilis anno a nativitate Domini M° CCCC° LXXXX VI

Ab carta pública de cesió, feta en loch de Bechí a XIII de abril de any LXXXX sis, rebuda per mi Johan Rossell, notari, açò de propria ma scrivint e fe fahent, consta e apar, com lo egregi don Sancho Roiç de Liori, vezcomte de Guayano, e senyor del loch de Bechí, axí com a cesionari del monestir de Sant Jeroni, segons consta ab carta pública de cesió fermada per lo reverent frare Johan Roger, síndic del dit monestir de València a XXIII de gener any LXXXXV, en poder del discret en Luís Collar, notari; gran y lo dit nom y remuneració de alguns serveys per Pedro de Contreras a sa senyoria, feyts, fa cesió e transportació, al dit Pedro de Contreras, criat seu, present e acceptant, de mil sous moneda reals de València, de la paga de novembre propassat, de aquells tres milia sous, que lo dit frare Johan Roger, li asesiona sobre lo general de València, aquesta cesió e transportació de aquests mil sous de la dita moneda, li fa ab tots sos drets et dels quals li fa cesió, en ab los quals puixa usar en jau-hi en instruint lo senyor en manant; y protesta que no vol ésser tengut de evicció, en testimoni ni de les quals, li fa la present carta per lo notari dejús scrit, per haver memòria y lo esdevenidor.

Quod est actum Bechi et cetera.

Testimonis foren presents a les dites coses apelats, Luís de Bocanegra, e Johan de Liminyana, scuders del senyor vezcomte.

1496, abril, 18. [Betxí]

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, li restitueix a Pagell, mudèjar de Benilloba, les propietats que li havia llevat.

APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n

Anno a nativitate Domini M° CCCC° LXXXX VI, die vero lune qua computabatur XVIII mensis aprilis.

Lo spectable senyor vezcomte de Guayano, atenent e considerant ell, en dies propasats, per ses respectes, haver pres e levat a Pagell, moro de Benilopa, certes heretats com a béns del pare de aquell, les quals en après a [sa] [se]nyoria a constat, les dites heretats no venir al dit Pagell, de part de pare; e per çò, temen[t] Déu, e per descàrech de sa consciència, ab aques[ta] [prese]nt pública carta, manà a qualsevol ofi[cia]ls e súbdits seus en la vila de Guorgua [si]tuhats, que les dites heretats sien tornades e restitu[hi]des al dit Pagell, e aquelles tingua e poseisca pascíficament e quieta, sa e segons feya ans que, per sa senyoria, li fossen levades, com tall sia la immutable voluntat de sa senyoria, e per testimoni de veritat manà ésser fet, per lo notari dejús dit, lo present acte, per haver-ne memòria en lo esdevenidor.

Testimonis, Luís Bocanegra e Johan Liminyana, scudés del dit senyor vezcomte de Guayano.

1496, Juliol. Betxí.

Sanç (II) Roís de Liori, vescomte de Gallano, dona *inter vivos* al seu servent Joan Martí, 20 lliures anuals de les rendes i emoluments de les valls de Seta i Travadell, en pagament dels seus serveis.

APCCV, Protocol N° 25.567, notari Joan Rosell, any 1496, f. s/n

Die [...] julii anno a nativitate [Domini M° CCCC° L]XXXX VI

[Nos don] Sancho Roiç de Alihori, vezcomte de [Gayano], senyor del loch de Bechí e de les valls de [Se]ta e [Travad]ell e vila de Guorgua, [en el] present [re]gne de Valencia. Atenent e considerant [vos], ab carta pública de donació, fet[a] en València en poder del discret en Luís [Co]llar, notari, [pro]curador nostre, a XVIII de juny [an]y noranta tres, i haver dat lo alcaydat del nostre castell de les valls de Seta e Travadell, ab tots los drets e preminències [a] aquell pertanyents, a Joan Martí, familiar i criat nostre, e en e per lo salari de aquell, haver-li consignat XXXX lliures, moneda reals de València, de tota sa vida, pagadores en la forma següent: çò és, que de present reba e sia ten[gut] rebre, de vida sua XX lliures, les quals la abadessa [del] monestir de menorettes de la ciutat de Xàt[iva, si]ga y és obligada pagar cascuns anys, al alcayt del dit castell, e les altres XX lliures, a compliment de les dites XXXX lliures, reba, e sia tengut rebre, de vida sua, après òbit nostre, en e sobre les rendes e emuliments nostres, de les valls de Seta e Travadell, segons que en la dita carta de donació, és pus largament contengut, vos referim.

E per çò, ara de present de nostre bon grat e certa sciència, ab tenor de aquesta present pública carta, en e per tots temps valedora, consignam e resignam a vos, dit en Johan Martí, familiar e criat nostre, present e acceptant, aquelles XX lliures, que vos de vida vostra, après l'òbit [nostre], havíeu a rebre de les rendes e emuluments de les nostres valls de Seta e Travadell e vila de Guorgua, ara volem que aquelles rebau, tingau e prengau, tantost axí en vid[a] [...]

E per çò, ab [aquesta] present [carta], manam a qualse[vols] [ofi]cials, pey[ter], col·lectòs de rendes, nostres, e altres qualsevols súbdits, axí en la vall de Seta e Travadell, com en la vil[a d]e Guorgua, constituïts, presents e esdeve[ni]dors, que a vos, dit en Johan Martí, donem e paguem les dites XX lliures, de present de vida nostra, sa e segons per nos és provehït e manat, manant a major [cau]tela, als dits oficials,

peyers, col·lectors e altres súbdits nostres, en la dita vall de Seta e Travadel e vila [de] Guorgua.

Constituhits sots pena de mil flori[ns], als nostres cofrens aplicadors, que contra les dites [coses, no] vinguen, ne venir permeten algú, directament ne indirecta, ans paguen quietament e pacífica, de nostres rendes, les dites XX lliures, de salari, al dit Joan Martí, criat nostre, per nos constituhides, consignades, de salari, per rahó del dit alcaydiat, axí les que li són degudes del dia que per nos li fonch feta la donació del alcaydiat, com les que de aquí avant li seran degudes, per durant lo temps de llur vida, e no en altra manera; volem emperò que per lo present, no sia fet ni engendrat nengú perjuhí al dit en Johan Martí, en la donació del dit alcaydiat e salari de aquell, per nos e ell feta, ans volem que aquella romangua, e estigua en sa propria força e valor, après òbit nostre, com tall sia nostra inmutable voluntat, en testimoni de veritat, manam fer la present carta al dit Johan Martí, criat nostre, per haver memòria en lo esdevenidor.

Quod est actum Bechi.

Testimonis, Guaspar Guarrut, scuder, e Antoni Esteve, justícia [de Bechí].

1496, juliol, 27. Riba-roja.

Presa de possessió de la baronia de Riba-roja per Alfons de Cardona, procurador d'Isabel Roís de Liori, hereua del seu avi, Sanç (II) Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 32.021, notari Guillem Exernit, any 1496, f. s/n

Ihesus. Die mercurii XXVII mensis julii anno a nativitate Domini M° CCCC° LXXXX VI.

En nom de la Santíssima e inmensa Trinitat, Pare, Fill i Sant Sperit, tres persones e hun Déu eternal e tot poderós.

Coneixerant tots quans la present carta veuran, que en lo dia de divendres qu'és comptaven XXVII del mes de juliol del any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesucrist M CCCC LXXXX VI, constituït personalment en lo loch de Ribaroga contenit en lo regne de València. Lo egregi don Alonso Roiz de Liori, marit, *communa* persona, e procurador de la egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller sua, senyora del dit loch de Ribaroga, ab carta de procura feta en lo loch de Bechí, rebuda per lo honorable e discret en Melchior Joan de Patos notari públich de la ciutat de València a XXI del mes de juny propassat, havent plen poder, les coses sejús scrites e altres fer personalment, manà e comanà a-n Alfonso Martí, guàrdia, missatge e corredor públich del dit loch, que convocàs e demanàs tots los vassalls crestians e moros del dit loch, en consell general al porche de la plaça del dit loch, per què ell, dit egregi don Alonso, en lo dit nom volia e entenia ab aquells conferir de diverses coses.

Lo qual dit guàrdia e missatge, rebut en si lo dit, manà, anà per fer e exercit lo que li és stat manat. E poch après tornant, dix e relació feu a mi, Guillem Exernit, per auctoritat real notari públich de la ciutat de València. Com de manament e provisió del dit egregi don Alonso de Cardona, en lo dit nom havia demanats e convocats a consell general, tots los cristians e moros del dit loch, anant per les cases de cascun d'ells axí com se acostuma de fer, demanant-los que de continent fossen tots ajustats en lo porche de la plaça del dit loch, hon se acostumen ajustar per conferir dels fets e negocis de aquells entre si e ab lo senyor del dit loch.

En virtut de lo quals dits manament e convocació, foren convocats e ajustats en lo dit porche del dit loch de Ribaroga, e los crestians e moros vassalls e habitants del dit loch, scrites e nomenats en la forma següent:

Primo Sancho de Verguara, justícia, Joan Figueres, Jaume Figueres, Joan Despuig, Jaume Salvador. Los moros Mahomat Abdorrasmén, alamí, Acen Furen, Furey Alcadí, jurats, Abraham Yucef alcadí, Biari, fill de Biari, Çahat Raguari, Abrahim Coaya, Mahomat Alguadelí, Çahat Gualip, Abdallà Gebelí, Acen Michale, Mahomat Mizar, Mahomat Agit alies Bogí, Amet Almilandi alies Xiquet, Çahat Martorell, Alí Agip, Mahomat Mussach, Alí Buzey, Mahomat Soalla, Ycef Moncor, Çahat Mizar, Ayafar Soalla, Alí Canast, Alí Ayet, Alí Alfucen, Mahomat Tantaner, Abraham Cilim, Abdirrasmén Gebelí, Çahat Mucaxif, Abraham Muça, Alí Xabondi, Mahomat Alumzey, Çalé Alcoraydí, Alí Aye, Çahat Taguarí, Abraham Angelí, Amet Cilim, Abraham Muce alies Panchi fill del Alamí Panchi, Abraham Embram, Atia Almimuciania, Mahomat Ubequer, Abdallà Cilim, Abdallà Xananti, Abraham Canyonada, Amet Agip, Acen Axananti, Alí Acen, Jafar Raquení, Yucef Xirmi, Amet Alfaquí, Alí Boclon, Atia Alecedi, Fucey Mice, Çahat Arraquin, Acen Alfirrene, Alip Muedecí alies Petit, Mahomat Amir, Mahomat Xitini, Mahomat Mullus, Mahomat Caniny, Çahat Ageyt, Brahim Craya, Amet Alfaquí alies Sabo, Mahomat Muenen alies lo pou, Acen Exeber, Obaydal Pancha.

Tots vassalls, vehíns e habitants del dit loch de Ribarroga, e tots axí ajustats en lo dit porche de la dita plaça per tenir lo dit consell general, fahents e representants tota la universitat del dit loch de Ribarroga, e faents, reunits e celebrants lo dit consell general, en lo qual en virtut de jurament per aquells prestat, çò és los crestians a nostre senyor Déu, als Sants Evangelis de aquell, per la man dreta de cascun d'ells corporalment tocats. E los dits moros a nostre senyor Déu e a l'alquibla de Mahomet en la forma acostumada, çò és girades les cares vers lo migjorn e dient les paraules après e ordenades per a dir e proferir en lo jurament dels moros segons çuna xara, dixerén e afermaren ésser la major e pus sana part dels vehíns e habitants del dit loch.

Als quals axí ajustats, e consell faents, e reunits en la forma dessús dita per lo egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, e part de aquell, ab beu altra e intel·ligible, que tots ho podien hoyr, e ben entendre, fonch dit e proposat que ells be sabien e no ignoraven que a XXX de juliol del any M CCCC LXXXX tres, ab carta rebuda per lo honorable e discret en Pere Soler, notari, lo magnífich mossèn Franceschs Masquarós, cavaller, com a procurador del molt spectable senyor don Sancho Roiz de Liori, bescomte de Gallano, senyor del loch de Bechí, e de les valls de Ceta e Travadell, pres la possessió del dit loch de Ribarroga, e que tots los ajustats en lo dit consell, o la

major part de aquells, prestàs sacrament e homenatge de fealdat al spectable senyor bescomte de Gallano.

En virtut del qual juraren aquell per senyor propri e natural, e que li serien bons e fells vassalls, e li rendrien e servarien totes aquelles coses que per fur del present regne stimat, en rúbrica de Sagrament e fealdat, cascun bon e fel vassall és tengut, constret e obligat, fer e fermar a son senyor, e li respondrien èntegrament dels fruyts, drets, rendes, e emoluments, obtencions e esdeveniments del dit loch, e terme de aquell, sots les penes en lo dit fur contengudes. De les quals coses e moltes altres consta ab la carta de la dita possessió dessús calendariada, de la qual en presència de mi, dit notari e testimonis dejús scrits, los fonch mostrada e feta ocular demostració, e per mi dit notari, part de aquella los fonch lesta e donada a entendre.

E axí del dit temps ençà lo dit loch és stat per lo dit spectable senyor biscomte, e los dits vehins e habitants del dit loch e terme de aquell, vassalls del dit spectable Biscomte, han tengut e posseyt contínuament lo dit loch e terme de aquell, per lo dit spectable Biscomte. E de les rendes, fruyts, drets e emoluments de aquell han respost al dit spectable Biscomte, o a qui sa senyoria ha manat.

E és se seguint en après, que no obstant lo dit present loch de Ribarroga, fos e sia vinclat après obte del dit spectable senyor biscomte, a la dita noble dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, neta sua, per lo testament del molt spectable senyor don Sancho Roiz de Liori, *quòndam* Almirant de Sicília, pare e predecessor del dit spectable Biscomte, *et aliis* aquell dit spectable Biscomte, sens prejuhi del dit vincle e drets, a la dita egrègia dona Ysabel, neta sua, en lo dit loch de Ribarroga e terme de aquell pertanyents, ha feta donació pura, propria, simple e irrevocable, entre vius a la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, neta sua, del dit loch de Ribarroga, fruyts, drets, rendes e emoluments, a aquell pertanyents en lo dit loch e terme de aquell, ab tots los drets de dominatura e altres qualsevol, al dit spectable Biscomte pertanyents en lo dit loch de Ribarroga e terme de aquell.

En la qual dita donació, expressament ha volgut que la dita egrègia dona Ysabel e los seus, per sa propria auctoritat prenguessen e poguessen pendre la real, actual e corporal possessió del dit loch e terme de aquell, e aquella presa, vers si retenir e usar de aquell, com de cosa sua propria, insiguint, intimant e manant expressament als justícia, batle e alamí, jurats e altres singulars persones, que de present són e en sdevinidor seran, habitants en lo dit loch de Ribarroga e terme de aquell, de qualsevol ley e condició, sots lo jurats de la pena de fidelitat, en la qual a ell dit spectable Biscomte, com a senyor de

aquells, són tenguts e obligats que encontinent, a sola instància e verbal requesta de la dita egrègia dona Ysabel e dels seus, e ho de són legítim procurador, e per sola demostració de la dita carta de donació, hajen, reben, admeten, tinguen, e res reputen, a la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori, per vera e indubitada senyora de aquells, e del dit loch de Ribarroga e térmens, e pertinències de aquell, e la possessió real, corporal, actual e vana, en quant sia o serà a aquella, o als seus, donen e liuren, els sagrament e homenatge de fidelitat presten, e a aquella obehesquen e responguen, paguen a satisfacció plenerament e integra, de tots e sengles, censos, fruyts, rendes e emoluments, sdeveniments, regualies, victiguals, e altres universes e sengles obvencions, e drets del dit loch de Ribarroga e térmens de aquell, dels quals de dret, fur, privilegis e concessions, o en altra manera al dit spectable Biscomte, com a senyor del dit loch de Ribarroga, eren tenguts respondre e over, pagar e satisfacer ans de la dita donació.

E prestant lo dit sagrament e homenatge a la dita egrègia dona Ysabel, o a son legítim procurador, ell dit spectable Biscomte, los absolia, els havia per absolts del sagrament e homenatge que li tenien prestat, axí com totes les dites coses e moltes altres, en la dita carta de donació, rebuda per lo honorable e discret en Melchior Joan de Patos, notari, a XIII del mes de juny propassat, largament contengudes. La qual dita donació se mostra és stada inestimada, al molt noble lloctinent de governador del present regne de València del riu d'Uxó en sus, e per aquell en la dita donació exhigits los jurament e respostes per fur del present regne introduyts, interposades ses auctoritat e decret, ab acte rebut per lo honorable e discret en Luís Guerau, notari, scrivà de la sua cort, continuat sots calendari a XXI del dit mes de juny propassat, e any corrent Mil CCC LXXXX VI, de la qual carta de donació en sa pública forma feu fe e ocular demostració al dit consell general, e ajustats en aquell. E per lo notari dejús scrit, los foren declarades totes les coses dessús dites, e altres en la dita carta de donació contengudes.

E per semblant, lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, feu fe e ocular demostració al dit consell general i ajustats en aquell, de la carta de procura, a sa senyoria feta per la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, ab special poder de pendre, acceptar, e rebre, e vers, si retenir en nom de la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona e dels seus, la possessió del dit loch de Ribarroga, vassalls, térmens, fruyts, drets, rendes e emoluments, regualies, obvencions e subvencions, de senyor pertanyents en aquells, ab tots los actes necessaris, rebuda per lo dit Melchior Joan de Patos, notari a XXI del dit mes de juny propassat.

E per virtut de totes les quals coses, en nom, e axí com a procurador de la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller e principal sua, requerí e manà al dit consell general, e ajustats en aquell, sots pena de la fidelitat, en la qual al dit spectable Biscomte són tenguts e obligats, que inseguint la dita donació, instruccions e manaments, ab aquella fets per lo dit spectable Bescomte, a ells dits oficials e vassalls del dit loch, de continent fessen e prestassen a ell, dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, marit e procurador de la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, e per obs de aquella e dels seus, lo sagrament e homenatge de fealdat que cascun bon e fel vassall deu, e és tengut fer, e prestar a son senyor.

E en virtut de aquell fer, servir, obtenir e complir a la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, tot çò e quant, cascun bon e fel vassall és tengut a son senyor, tenint e reputant aquella / dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, per vera e indubitada senyora del dit loch com axí fossen tenguts e obligats fer.

En altra manera si fer o recusaven los acusava la pena de la infidelitat protestant contra aquells de tot lo que li era haut e permès protestar. E feta la dita proposició requesta e manaments dessús contenguts encontinent per mi dit Guillem Exernit, notari rebedor dels presents actes fonch feta ocular demostració a tot lo dit consell general e ajustats en aquell de les dites cartes de possessió donació ab sa instrumentació e procura dessús recitades, notificant los que en aquelles són contengudes, les coses dessús recitades e moltes altres. E fetes les dites coses, e hoyda per lo dit consell general e ajustats en aquell la dita proposició, requesta e manaments a ells fets e fetes per lo dit egregi senyor don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom de marit e procurador de la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller sua, dixeren e ho per tots ells lo dit Mahomat Abdurrasmen, aladí e los dits Acen Furen e Fucey Alcadí, jurats, e Abraham Yucef, alcadí, que ells be sabien e no ignoraven que eren vassalls del dit spectable senyor biscomte, e que li havien pestrat lo dit sagrament e homenatge de fidelitat e qualsque tres anys ha poch més o menys e que en los dits temps fonch pressa possessió del dit loch, térmens, drets, rendes, fruyts e emoluments de aquell per lo dit spectable senyor bescomte, e part de aquell e axí han tengut e tenen sa spectable senyora per ver e indubitat senyor natural del dit loch e que puix per la dita donació se mostra que sa senyora ha donat lo dit loch ab tots sos drets a la dita egrègia senyora dona Ysabel, neta sua, volent expresament que ella e los seus per sa pròpia auctoritat poguessen pendre e vers si retenir la possessió del dit loch infringint e manant a ells com a oficials e a tots los altres vassalls del dit loch que tinguen, reben, admeten e

accepten la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, per lur vera e indubitada senyora natural del dit loch, térmens, drets, e pertinències de aquell. E que presten lo sacrament e homenatge de fidelitat que tot bo e fel vassall és tengut fer e prestar a son senyor, a la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, neta sua, e que prestant lo dit sacrament e homenatge a la dita egrègia senyora dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, o a son legítim procurador, ell dit spectable senyor biscomte los absol e deslliura, e te per absolts e delliures del dit sacrament e homenatge de fealtat que li tenen prestar e puix per la dita carta de procura dessús revisada consta clarament que la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori, ha constituït son legítim procurador al dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, marit seu, ab ple e bastant poder de pendre, rebre, / adquirir, acceptar, e vers si retenir la possessió del dit loch per aquella dita egrègia dona Ysabel, e los seus. E vistes e enteses totes les dites coses e los manaments axí per lo dit spectable biscomte com la dita donació, com per lo egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona en la dita proposició a ells fetes.

Dixeren e respongueren que obtemperant als dits manaments e inseguint aquells eren prest e aparellats prestar lo dit sacrament de homenatge de fidelitat a la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori, al dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, marit seu com a procurador de aquella, e per obs de aquella e dels seus, axí com lo havien e tenien prestar al dit spectable senyor bescomte, puix aquella dita senyora dona Ysabel, e o a lo dit egregi senyor don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, marit e procurador de aquella, los jurassen servir fur e privilegis del present regne, e çuna xara, e la carta de la població de dit loch, e les ordinacions, practiques, usos e bons costums de aquell. E feta la dita resposta en continent lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, pres los evangelis en ses mans e tenint aquells, rebé jurament dels crestians dessús nomenats a nostre senyor Déu e als sants evangelis de aquell, per la man dreita de cascun d'ells corporalment tocats, e prestaren sacrament de homenatge de mans e de boca al egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom. E axí mateix per rebre jurament dels dits alamí, jurats, alcadí e tots los altres moros ajustats en lo dit consell general. Lo qual publicà lo dit Ibrahim Yucef, alcadí. Los quals prestaren a nostre senyor Déu e a l'alquibla de Mahomet en la forma acostumada, girades les cares vers lo mig jorn e dient les paraules ordenades, après dispostes en jurament de moros, segons çuna xara. E prestaren sacrament e homenatge de mans e de muscle al dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, çò és primer el justícia e tots los altres restants.

E après lo alamí, jurats, alcadí e tots los altres moros vassalls e habitants del dit loch, dessus nomenats, axí per orde com dessus scrit stants. En virtut del qual dit sacrament e homenatge, juraren la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona per lur senyora natural. E que li volien ésser tenguts de fealtat e naturalesa, com a bons e leals vassalls. E tots ensemps prometeren virtut del dit sacrament e homenatge, que no li farien dan en son cors, ni la descobrerien de sos segrets a son dan, ni serien en dan de sa dretura, ni de les fortaleces que havia segures, e li procurarien tota honestat, e que no farien la cosa fàcil y laugera de fer e acabar greu, e enbarguosa de fer e acabar, e que li descobrerien tot çò que fos dan de sa senyoria, conservant aquella totes ses rendes e regalies, drets e pertinències.

E fet tot çò, e quant en lo sacrament de fealtat calladament e expressa és entès, e que lo dit loch rendrien e governarien per la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, e per los seus, e que aquella o a qui ella manarà respondrien, e de tots los fruyts, drets, rendes e emoluments e tots altres drets de dominicatura a senyor pertanyents en aquell. E fetes e inseguides totes les dites coses lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, prometent en son nom propi, que a la dita egrègia dona Ysabel, muller sua, haurà per fer-ne agradable tot çò, e quant, per ell en lo dit nom, en lo present acte serà fet.

De la ratificació de la qual en son nom propi vol ésser tengut, pres en ses mans los evangelis e posats aquells davant si, presents tots los dessus dits ajustats en lo dit consell general, e per ells e per tots los altres de la dita aljama del dit loch e singulars persones de aquell, presents, absents e esdevenidors, acceptants, promès e jurà a nostre senyor Déu e als sants evangelis de aquell, per les sues mans corporalment tocats, que ell en lo dit nom e la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller sua, senyora del dit loch, e los seus, servarats e servaran als vassalls, vehïns e habitants del dit loch de Ribaroga, furs e privilegis del present regne, la carta de la població del dit loch, e çuna xara e totes les libertats, usos e bons costums del dit loch, si e segons los senyors passats han acostumat ben fer e servir, si a nostre senyor Déu li agut, e los sants quatre evangelis.

E fetes e complides les dites coses, encontinent lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom dix que la dita possessió del dit loch, e homenatges de vassalls de aquell, acceptava corporalment, vel quasi de cors e de pensa, e aquella volia e entenia haver per presa e acceptada en lo dit nom, en persona de la dita egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller e principal sua, ab tots aquells efectes e

adminicles de dret e justícia de pendre, e acceptar-la podia e devia, ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixte imperi, us e exercici de aquella.

E usant de aquella encontinent lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom deposà al honorable en Sancho de Berguara de justícia, a Mahomat Abdurrasmen de Alami, e Acen Furen e Fucey alcadí, jurats del dit loch de Ribarroga, e Alonso Martí de guarda e misatge del dit loch de Ribarroga, a cascun de aquells de lurs oficis. Manant-los que no usassen pus de aquells dits oficis com ell en lo dit nom los privava de aquells. E fetes totes les dites coses lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, a preguaries de algunes notables persones de la ciutat de València, qui ab ells eren venguts per acompanyar-lo a la dita possessió, per çò que lo dit loch no stigués sens oficials, confiant en dit en Sancho de Berguara justícia del dit loch, e dels dits alami, jurats e guàrdia. Los quals axí meteix havien regit lurs oficis en lo dit loch, e aquells e cascun d'ells haurà donada bona rahó de son ofici. Manant a aquells qui allí eren presents que de ací avant usen e regesquen cascú de son ofici per ell, dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, muller e principal sua (sic), donatària dessús dita, senyora del dit loch.

E aquells dits justícia, jurats e guàrdia, e cascun d'ells, obeint al dit manament prometeren e juraren en poder e ma del dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, çò és los dits en Sancho de Berguara, justícia, e Alonso Martí, guàrdia e missatge del dit loch, novament creats, e los dits moros, alami e jurats a nostre senyor Déu e a l'alquible de Mahomet en la forma acostumada, çò és girada la cara vers lo mig jorn e dents les paraules acostumades, dispostes e ordenades per a juraments de moros, segons çuna xara, que be e lealment se hauran cascú en lo regiment e administració de son ofici, e tenir e guardar justícia egualtat en totes coses que a ells e a cascun d'ells en lurs oficis se sguarden.

E senyaladament en les regualies e drets de senyor, e açò de totes ses forces e poder. E restituïts los dits oficials cascú en sos oficis, en presència de tot lo dit consell general, e ajustats en aquell, lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, manà lli fera, e de continent fonch feta, crida pública en la plaça del dit loch, per veu del dit en Alonso Martí missatge e corredor públich del dit loch, que no fos nengú que de nit ni de dia guosàs portar armes algunes ofensives en lo dit loch, térmens e territoris de aquell. E si lo contrari era fet, feu que qualsevol contrafur que fos atrobat de dia encorregués en pena de sexanta sous, moneda reals de València. E sí aquells no podien o porà pagar, que stigua sexanta dies en la presó, e sí serà atrobat de nit que encòrregua la dita pena

en doble, çò és en pagar cent e vint sous de contants o star quatre mesos en la presó. Totes les quals coses e sengles de aquells, lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo sobre dit nom feu e inseguí, e exercí, en senyal de vera, real, actual e corporal possessió per ell, en lo dit nom, presa e acceptada, del dit loch, e o vassalls de aquell, e de tots los dits rendes, e emoluments a senyor pertanyents en aquell.

De totes les quals coses e sengles de aquelles, lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, requirí a mi, dit Guillem Exernit notari, li fes carta pública per que en l'esdevenidor memòria ne sia banda. Presents foren per testimonis a totes les dites coses e sengles de aquelles, los honorables en Augustí Agramunt, notari habitant en València, Joan Portos, laurador de Benàguila, e Alí Ablamen, moro del loch de Chestalcam.

E fetes e suseguides totes les dites coses, encontinent lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, continuant la dita possessió, anà al castell, e o a la casa de senyor del dit loch de Ribaroga. E entrant dins la primera porta de aquell, manà exir fora los qui allí eren, e quant tots foren fora, tanquà aquella dita primera porta del dit castell. E poch a poc obrí aquella e manà entrar los qui eren fora. E passegant anant per lo pati del dit castell, pugà per la scala de aquell fins damunt en la sala, y entrant en la dita sala tanquà e obrí les portes de aquella, liberament sens enbarch, empach e contradicció de persona alguna que no li fonch feta. Totes les quals coses lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, dix que volia, e entenia haver fetes ab intenció, ànimo e voluntat. E en senyal de vera, real, actual e corporal possessió, per ell en lo dit nom, presa del dit castell e casa de senyor del dit loch. Testimonis són qui foren presents a totes les dites coses e sengles de aquelles, los dits en Augustí Agramunt, notari, habitant en la dita ciutat de València, Joan Porta, laurador de Benàguila, e Alí Ablamen, moro del dit de Chestalcar (sic).

E més avant continuant la dita possessió, anà e passegà per la plaça e carrer del dit loch. E essent en la dita plaça, manà tallar una rama de una morera que stava a una part de la dita plaça, e manà pengar aquell, ab hun dogual de spart, en aquella dita morera, e pengada la dita rama encontinent manà fer e fonch feta, per lo dit en Alfonso Martí missatge qui dessus, crida pública davant tot, o la major part, del poble del dit loch, manant a tot hom en general e a cascun en special, que negú no guosàs despengar la rama de la dita morera, sens licència obtesa del dit senyor en lo dit nom, sots pena de la vida. E poc après feta la dita crida, a suplicació de alguns que allí eren, donà licència de despengar lo dit ram.

E més avant continuant la dita possessió passegà per lo dit loch e carrers de aquell e anant per aquells pres en ses mans de la terra de aquells e escampà aquella. E poc après a pregàries de algunes persones de honor que allí eren, fonch despengada dita rama, en senyal de vera e pacífica possessió per aquell presa de la dita jurisdicció civil e criminal a senyor pertanyent en lo dit loch, térmens e territoris de aquell.

E més avant continuant la dita possessió anant per lo terme del dit loch, e quant fonch fora del dit loch manà cavar de la terra de aquell, e presa de aquella en ses mans scampà a sa voluntat, e axí mateix manà tallar de les rames dels arbres del dit terme.

E més avant continuant la dita possessió pugà dalt en una montanya prop lo dit loch de la qual podia veure lo dit loch e gran part del terme de aquell. E mirant aquell dit loch e térmens de aquell e de tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, a senyor pertanyent en aquell.

Totes les quals coses lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, feu e inseguí e dix que havia fetes e inseguides en senyal e ab ànimo, intenció e voluntat de vera, real, actual e corporal possessió per aquell en lo dit loch de Ribaroga, vassalls, térmens e territoris de aquell, e de la jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixte imperi, ús e exercici de aquella. E dels fruyts, drets, rendes e emoluments, obvencions, calònies, penes e esdeveniments, e totes altres regualies e drets de dominicatura, a senyor pertanyents en aquell.

Totes les quals coses lo dit egregi don Alonso Roiz de Liori e de Cardona, en lo dit nom, feu e inseguí sens enbarch, empach, ni contradicció alguna, que per negú no li fonch feta. E de totes les quals coses demanà e requerí, ésser-li feta carta pública per què en lo esdevenidor memòria ne sia hauda. E per conservació dels drets de la dita egrègia senyora dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller e principal sua, e dels seus.

Les quals coses foren fetes en lo dit loch de Ribaroga e térmens de aquell, en los dia, mes e any sobredits, çò és dimecres que-s comptaven vint-i-set dies del dit mes de juliol de l'any sobredit Mil quatre-cents noranta-sis.

Testimonis són qui foren presents a totes les dites coses, e sengles de aquelles, los honorables, en Agostí Agramunt, notari, habitant en València, en Johan Porta, laurador de Penàguila, e Alí Ablamen, moro del lloch de Chestalcam.

1498, juliol, 6. Betxí.

Inventari dels bens i heretat de l'espectable vescomte de Gallano, senyor dels llocs i baronia de Betxí, vila de Gorga, i valls de Seta i Travadell, fet per la hereua, Isabel Roís de Liori, i la vídua, Beatriu de Mur.

APCCV, Protocol N° 32.018, notari Guillem Exernit, any 1498, f. s/n

*Die veneris sexta mensis julii anno a Nativitate Domini Millesimo
Quadringentesimo Nonagesimo Octavo*

Primo, un alberch, situat e posat en lo dit loch de Bechí, franch e quití, confrontant ab la carniceria e plaça del dit loch, ab alberch de Xaxo, moro del dit loch, e ab carrera pública.

Dins lo qual foren atrobades les coses següents:

Primo, en una cambra primera, que està frontera exint del mengador e contigua a aquell, foren atrobades les coses següents:

Primo, una troca de tapiceria vella, en que havia un drap de ras, vell, foradat e molt sotil.

Ítem més, dos cobre adzembles, quasi noves, de diversos colors.

Ítem més, una cortina de ras ab figures, ja foradada e sotil, de vint palms de larch e setze de cayguda.

Ítem més, un altre drap de brots, de gualgue trenta palms de larch e XVI de cayguda, ja sotil e usat.

Ítem, un barragà de diverses colors de cinch alnes de larch, vell e foradat e molt sotil.

Ítem, un altre sobretaula de brots e ocells de quatre alnes de larch, ja vell e usat.

Ítem més, quatre cortines de pany de tela verda e figures de dotze palms e huyt de cayguda, ja usades.

Ítem més, un artibanch de fusta e dos caxons. Dins lo hu dels quals fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, unes tovalles planes de stopa de cinch alnes de larch e quatre palms de ample, noves.

Ítem més, unes tovalles de li scacades de quatre alnes de larch e cinch palms de ample, veles, foradades e molts sotills.

Ítem, dins l'altre dels dits caxons no fonch atrobat res.

Ítem, hun lit de posts de quatre posts e sos peus.

Ítem, dos matalafs reals de set e nou palms de lana, vells.

Ítem més, una manta de tela negra per a damunt lo lit, ja sotil.

Ítem, una flaçada blava de barres ab listes blaves als caps, ja foradada.

Ítem, una catifa castellana de sis alnes de larch e huyt palms de ample, quasi nova.

Ítem més, un drap de ras ab figures de trenta palms de lach e dihuyt de cayguda, quasi nou.

Ítem, una cortina de ras de figures de XV palms de larch e dotze de cayguda, quasi nova.

Ítem, un altre drap de ras ab figures de XVIII palms de larch e vint de cayguda.

Ítem més, una catifa castellana quasi nova de XV palms de larch e huyt de ample.

Ítem més, una altra catifa ab tres rodes de deu palms de larch e set d'ample, ja usada.

Ítem, dos cofrens forats y en launats en cada hu dels quals hi havia algunes confitures e coses de mengar y en altre foren atrobades les coses següents:

Ítem, una vànova plana de tela, ja usada de dehuyt plams de larch e XVI de ample.

Ítem, dos coxins de fluxell ab les cubertes de tela de Orlanda obrades, ja velles.

Ítem, una vànova de lit de repòs, vella y esquexada e sotil, de quatorze palms de larch e dotze de ample.

Ítem, un libre appellat Los Evangelis, scrit de ma, ab cubertes de posts.

Ítem, dos bancals de ras de cinch alnes cascú de lach, cascú de quatre palms de ample, quasi nous.

Ítem més, una tela de li de casa de cint-y-quatre alnes de larch e quatre palms e mig de ample.

Ítem més, un cortinatge blanch appellat aquella de tela groceta de li de casa ab ses tovalloles e randes, de punta de filet ab pardalets, son cel del cortinatge foliat de tela negra groça.

Ítem més, un altre cortinatge de fil ab ses tovalles, ab listes de ceda blanch e groch per mig ab son sel, ja usat.

Ítem més, una taranaca de cortina ab la cuberta e mantera e ses tovalles.

Ítem més, un cortinatge de sendat carmesí forrat de tela vermella ab ses tovalloles, vell e molt sotil.

Ítem, una caxeta de (en blanc) ab unes letres, vetes e franqueries de molt poca valor.

Ítem, una altra caxeta de pi plana, dins la qual fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, una peça de tela de Alamanya, de deu alnes de larch e cinch palms de ample nous.

Ítem, un tros de tela nova de li e stopa, de tres alnes de larch e quatre palms de ample.

Ítem més, una altra tela de li e d'estopa, de dotze alnes de larch e tres palms e mig de ample.

Ítem, altra tela de lenç, de deu alnes e larch, quatre palms de ample.

Ítem, una altra tela de li e stopa, de onze alnes de larch e tres palms e mig de ample.

Ítem, dos teles de lançols, velles e squexades e molts sotills.

Ítem, unes tovalles alamandesques, de cinch alnes e miga de larch e deu palms de ample.

Ítem, un devantal rextat de lit de repòs, vell e squexat e molt sotil.

Ítem, una tela de lançol, vella squexada, molt sotil.

Ítem més, sis coxins de brots, molts sotils.

Ítem més, en una altra cambra contigua a la sobre dita, foren atrobades les coses següents: Primo, un lit de posts ab ses potes e peus.

Ítem més, huit matalafs blancs plens de lana, vells e sotills. E una cotera de cotonina plena de fluxell.

Ítem més, un papalló blanc ab sa manteta e pom, vell e sotil.

Ítem, un barragà entorn del lit, de quasi XII palms de larch e sis de ample.

Ítem més, un parell de lançols de li, de tres teles cascú.

Ítem, una vànova prima ab obres de ones, de dotze palms de larch e huit de ample.

Ítem més, dos coxins de fluxell ab ses cubertes de tela, velles.

Ítem més, una vanoveta chiqua, de dos palms de larch e altres tants de ample.

Ítem més, un banch de quatre peus, davant lo lit.

Ítem més, una cobriatzembla de blanc y vermel.

Ítem, dues tovalles de altar, les unes morisques obrades de ceda e grana als caps, e les altres alamandesques, blanques.

Ítem, una taula redona enquaxada ab un armariet, dins lo qual foren atrobades dos capsas ab dos pesos.

Ítem, una caxeta del dit defunt plana dins la qual fonch atrobat un rastre de pater nostres d'ambre e de argent, en lo qual foren atrobats vint-e-quatre grans de ambre e dotze de argent de la matexa granaria.

Ítem més, una caxa plana ab dos caxons buyts.

Ítem més, dos cofrens cubets de cuyro blanch enlandats. Dins lo hu dels quals fonch atrobada una clocha de drap de mescla, ja usada.

Ítem més, un gipó de cetí negre, vell e squexat e molt sotil.

Ítem, un altre gipó semblant del dessús dit.

Ítem, hun sayo de chamelot forrat, vell e squexat e molt sotil.

Ítem, unes calces d'estamenya negra, sotils.

En l'altre dels dits cofrens buyt.

Ítem més, un altre cofre cubert de cuyro vermel enlandat. Dins lo qual foren atrobades les coses següents:

Primo, un sayo de cetí negre forrat de tela blanca.

Ítem, un gipó de fustany blanch, vell ab mànegues e collar de cetí negre.

Ítem més, una caxeta de pi plana, despanyada, dins la qual fonch atrobada una altra caxeta també de pi plana e despanyada, dins la qual foren atrobats tres saquets de tela de cànem, e en la hu dels quals foren atrobats tres troços de plom, e l'altre quatre troços de plom, en l'altre dos balonets de lamines de plom.

Ítem més, en una recambreta que stà contigua a la dessús dita cambra, foren atrobades les coses següents:

Primo, un lit de posts ab cinch posts e sos peus.

Ítem més, una màrfega plena de palla, vella.

Ítem més, un travesser de tela ple de palla.

Ítem més, una vanoveta de cotonina feta a modo de matalaf, sotil.

Ítem més, cinch vanoves de tela, la una miga usada e les altres velles.

Ítem més, dues flaçades blanques, squaquades, velles e sotills.

Ítem, una altra flaçada blanca cardada, vella, rasa e sotil.

Ítem, dos parells de lançols de li de casa los dos de tres teles, ja usats e los altres de dos teles cascú, vells e squexats e molt sotills.

Ítem, un scalfador de coure sense cuberta.

Ítem, un cofre pintat, vell e sotill, buyt.

Ítem més, quatre cobreadzembles de lana de diverses colors, sotills.

Ítem més, una caixa de pi plana dins la qual fonch atrobada una forradura de marts vella e sotill.

Ítem, unes calces grises del defunt, velles.

Ítem, hun joch d'escachs.

Ítem, una copa migencera per a tenir foch.

Ítem, un broquet.

Ítem, dos grillons.

Ítem, dos collars de cadena.

Ítem, una caixa de noguer, buyda.

Ítem, dos cadires, la una de cuyro e l'altra de costelles, velles.

Ítem, una altra caxeta de pi blanch, dins la qual fonch atrobada una altra caxeta buyda.

Ítem, una caixa plana, dins la qual fonch atrobat lo argent següent:

Primo, XIII plats d'argent comuns migancers o chichs, de pes de vint-y-sis marchs e una onza.

Ítem més, XIII scudelles d'argent, que pessen XXV marchs y una onza.

Ítem, dos plats d'argent grans daurats, que pesen XVI marchs et set onzes.

Ítem, tres plats d'argent migancers, que pesen set marchs y sis onzes.

Ítem més, dos altres plats d'argent migancers semblants als sobre dits, lo hu dels quals stà empenyorat en poder de mestre Abril per son salari, e l'altre en poder de hun moro, pesen (en blanc).

Ítem, una gotera d'argent plana, que pesa tres marchs.

Ítem, tres taces grans daurades gallonades e daurades, que pesen set marchs e migs.

Ítem, dos altres taces miganceres daurades e gallonades, que pessen dos marchs e miga onza.

Ítem, dos altres taces d'argent planes, que pesen dos marchs y tres onzes.

Ítem, una scudella d'argent plana ab orelles, que pesa un march e una onza.

Ítem, un goter d'argent daurat, que pesa quatre onzes.

Ítem, dos copes planes ab los peus gallonats daurades, que pesen quatre marchs e set onzes.

Ítem, dos calcerons d'argent blanchs ab les ores girades, que pesen XI onze o més e miga.

Ítem, dos pichers d'argent a manera de scalfadors ab sos cubertors tots blanchs, que pesen VII marchs e cinch onzes.

Ítem, sis culleres d'argent blanques, que pessent huyt marchs e tres onzes.

Ítem, quatre anaps o taces planes d'argent, que pesen tres marchs y set onzes.

Ítem, una cubertora e una pebrera d'argent, que pesen un march, cinch onzes y miga.

Ítem, una cotongera d'argent ab son colador, que pesa sis onzes e hun quart.

Ítem, un plat gran d'argent de tallar, que pesa nou marchs y dos onzes.

Ítem, dos canalobres d'argent, que pesen cinch marchs, tres onzes e miga.

E la dita spectable dona Beatriu de Liori, vezcomptesa de Gayano, relicta del dit spectable senyor vezcompte de Gayano, que present era a la confecció del present inventari, dix en les tretze scudelles de argent dessus inventariades ni havia dues sues y en les taces planes d'argent ni havia una sua, e per çò dix que prestava que per ésser present en la confecció del dit inventari no li fos fet prejuhí algú en les dites dos scudelles e taca d'argent ans pogués demanar aquelles tota hora que be li vinga.

Ítem més, una caixa a manera de cofre enlandat, de camí, cubert de cuyro dins la qual fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, unes tovalletes de sis palms de larch e cinch de ample, poch més o menys.

Ítem, una peca de tovalles de li e stopa planes ab cordons de fill blanch, de XI alnes de larch e cinch palms de ample, nous.

Ítem, unes altres tovalles noves, de cinch alnes de larch e V palms de ample.

Ítem, altres tovalles noves del mateix drap, de deu alnes de larch e cinch palms de ample.

Ítem, altres tovalles del mateix drap, nous, de cinch alnes de larch e cinch palms de ample.

Ítem, unes tovalles de li noves, de nou e més de larch e cinch palms de ample.

Ítem, altres tovalles alamanquesques, de cinch alnes de larch e sis palms de ample, velles, foradades e sotills.

Ítem més, unes tovalles de fill de cotó, scacades de scach ample ab floradura blanca entorn, de sis alnes de larch e sis palms de ample quasi nous.

Ítem més, tres lançols de li de tres teles cascú, ja velles e sotills.

Ítem més, un lançol de li, nou, de tres teles.

Ítem més, un tancaporta de ras, ja vell e molt usat.

Ítem més, una caseta de noguer plana, vella, dins la qual fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, una tovallola de drap de li de casa, obrada de fill blanc als caps, ja usada, de sis palms de larch e quatre de ample.

Ítem, una peça de li de casa de nou alnes de lach e cinch palms de ample.

Ítem més, tres tovalloles de drap de li de casa, prim, obrades de fill blanc als caps de sis palms de larch e quatre palms de ample, cascuna ja usades.

Ítem, dos tovalloles de li de casa, planes, e cada huna de tres alnes de larch, e l'altra de cinch palms de larch e quatre de ample, noves.

Ítem, un tros de Orlanda per a camises. La qual tira sis alnes de larch e quatre palms de ample.

Ítem més, un altre tros de Orlanda, de dos alnes de larch e quatre palms de ample, per camises.

Ítem, un mig cofre cubert de cuyro vermell enlandat, vell, dins lo qual fonch atrobat lo qui's següeix:

Primo, un libre de ploma, scrit en pergami, ab cubertes de fusta cubert de brocat, picholat ab gafets d'argent sobredaurats.

Ítem més, en una capsa plena foren atrobades dos tovalloles de ceda cuyta listades ab guarniment d'or al entorn.

Ítem, una altra tovallola obrada de fill blanc. Les quals dix la senyora vezcomptesa que eren promesses, so és les dos randades d'or a Sent Francesch, e l'altra a la loable confraria de la gloriosa Verge Maria.

Ítem més, dos pichers d'argent lo hi ab son sobrerex, que pesa quatre marchs e tres onzes.

Ítem, un altre pixer de argent blanc, de pes de tres marchs e una onza.

Ítem més, tres plats d'argent, de menjar, que pesen cinch marchs e mig.

Ítem, una scudella ab orelles e un salcer, e una scudelera ab una orella e sis culleretes tot de argent blanc, que pesa tres marchs e mig.

Ítem, un anap de argent blanc, de pes de XV onzes. Un altre anap de argent blanc, que pesa XV onzes e miga.

Ítem més, hun saler d'argent daurat, que pesa un march e miga onza.

Ítem, una capseta d'argent ab son peu, en la qual stà engastat hun troç de fust de la Vera Creu.

Ítem, un plat gran d'argent de ayguamans, lo qual dix la spectable comptesa que havia més penyora per a pagar los capellans. Lo qual pesa (en blanc).

Ítem més, una nao de argent blanch, que pesa (en blanc).

Lo qual prop dit argent dix la dita spectable senyora vezcomptesa, que era prop de aquella, e per çò protesta que per ésser scrit en lo present inventari y ella ésser present en lo present inventari y ella ésser present a la confecció de aquell no li sia fet prejuhí algú en lo dit argent com sia seu propii.

Ítem més, un altre cofre gran cubert de cuyro negre enlandat de ferro, dins lo qual foren atrobades les coses següents:

Primo, hun parell de lansols de Orlanda, lo hu de quatre teles e l'altre de dos, ja usats.

Ítem més, un parell de lançols de li de casa, ja usats, de tres teles cascú.

Ítem més, un davantal de lit rextat ab listes de grana obrat de obres de Nàpols, de sis alnes de larch e tres palms de cayguda.

Ítem, un parell de lançols de drap de casa de tres teles cascú, squexats e sotills.

Ítem, unes tovalles alamandesques, de cinch alnes de larch e quatre palms de ample.

Ítem més, altres tovalles alamandesques de la matexa manera de les damunt dites, ja usades.

Ítem més, altres tovalles alamandesques, de la mateixa largària e amplària de les sobredites.

Ítem més, una tela de tovallons alamandasques ab unions blanchs als caps, de cinch alnes de larch e tres palms de amplària, nous.

Ítem, altres tovalles alamandesques de cinch alnes de larch e sis palms de ample, ja usades.

Ítem, un davantal de lit laxat caragolat ab listes morades e hun unió groch per mig.

Ítem més, en una cambra, que stà contigua a la major, foren trobades les coses següents:

Primo, un lit de posts ab huyt posts e sos peus, vell.

Ítem més, una màrfega francesa plena de palla.

Ítem, tres matalafs reals de lana blanch plens de lana.

Ítem, hun cubertor morisc ab la sotana blava, vell, foradat e sotil.

Ítem més, tres lançols de drap de li, vells, squexats e sotils.

Ítem, un tanca- (/ f. 48 v) porta de ras, vell e squexat e sotill.

Ítem, unes tovalles de li sguaguades de quatre alnes de larch e quatre palms de ample, velles.

Ítem, una vanoveta de lit de repòs, vella, foradada e sotil.

Ítem, una caixa de pi plana dins la qual fonch atrobat lo que-s següeix:

Primo, cinch barragans nous de diversos colors morischs, de quatre alnes de larch, huyt palms de ample.

Ítem, un spaller de ras ab figures, nou e molt bell, de vint palms de larch e cinch de cayguda.

Ítem, hun tancaporta de ras ab figures, bell e nou, de tres alnes de larch e dos de amplària.

Ítem més, tres peces de drap stranger per a lançols, que tenen cinquanta cinch alnes.

Ítem, un drap de pens de casa de diverses colors, vells, foradat e molt sotil.

Ítem més, hun altre lit de posts de quatre posts e los peus clavats ab ells.

Ítem, dos matalafs blanchs plens de lana, vells e sotills.

Ítem, dos coxins plens de fluxell ab les cubertes de Orlanda.

Ítem, una vanoveta, vella e sotil.

Ítem, un papalló de tela groceta blanch sens mantera, vell.

Ítem més, dos cofrens cuberts de cuyro, enlandats, ab algunes robes de vestir de la senyora.

Ítem més, en una altra recambreta, que stà contigua a la dita recambra a mà squerra, foren trobades les coses següents:

Primo, dos taules de menjar en loch de posts de lit ab sos peus.

Ítem, dos matalafs reals plens de lana, vells e molt sotills, e una vànova gran, vella.

Ítem, un matalaf blanch, vell e molt sotill.

Ítem més, un cofre vell enlandat, dins lo qual foren atrobades dos vanoves grans, la una quasi nova de Orlanda, prima e gentil, e l'altra de tela de casa, vella, forada[da] e sotill.

Ítem més, un parell de lançols de li de tres teles cascú, vells.

Ítem, un cofrenet enlandat vell e sotil, dins lo qual fonch atrobat un calzer ab sa patena, dos canelobres de lautó, dos campanetes de coure, hun frontal listat, hun misal ab huns corporals de dins, unes tovalles de altar.

Ítem, una casula ab son vestiment e tots los arreus per a la missa.

Ítem, una caixa de pi plana, vella, ab pances.

Ítem, una copa per a tenir foch.

Ítem, un bací de lautó morisch de Barberia.

Ítem més, una caixa gran per a guardaroba. En la qual foren atrobades les coses següents:

Primo, una cortineta de ras ab figures, de deu palms de ample e dotze de cayguda, ja vella.

Ítem, tres sobreadzembles de diverses colors, ja usades.

Ítem, una catifeta rasa, de deu palms de larch.

Ítem, una vànova gran, vella e foradada.

Ítem, una flaçada blanca, vella.

Ítem, un barragà o cobriadzembra, vell, de cinch alnes de larch e huyt palms de ample.

Ítem, una vànova embotida, ja usada.

Ítem, altra vànova gran, vella, foradada.

Ítem, altra vànova gran, vella, foradada.

Ítem, altra vànova gran embotida.

Ítem, altra gran.

Ítem, una altra vànova prima, ja usada.

Ítem, altra flaçada blanca, cardada, vella e foradada.

Ítem, un spaller de ras ab figures, vell, de nou alnes de larch e huyt palms de cayguda.

Ítem, un cortinatge de grana, de tela de filadís ab fulatges sobreposats ab quatre cortines e ses tovalles.

Ítem més, un drap de ras ab figures, vell, squexat e molt sotil.

Ítem, una catifa castellana de vint-y-cinch palms de larch e deu palms de ample.

Ítem més, dos bancals de ras e sis alnes de larch e sis palms de ample, cascú.

Ítem, un tancaporta de figures, vell.

Ítem, una catifa rasa, vella e sotill.

Ítem més, un altre tancaporta, vell e squexat, e molt sotil.

Ítem, una catifa per als peus, vella, larga e molt sotil.

Ítem, una altra catifa groga de ras, vella e molt sotil, de tres alnes de larch.

Ítem, unes tovalles alamandesques, planes, velles e molt sotills.

Ítem, altes tovalles semblants de les sobredites.

Ítem, dues altres tovalles semblants de les sobredites, velles.

Ítem, una flaçada, vella, foradada e molt sotil.

Ítem, en una altra recambra, contigua a la dessus dita, fonch atrobat lo que-s següeix:

Primo, un cofre vell enlandat, dins lo qual foren atrobats dos papalons, lo hu ab manteta (/ f. 63 v) de lenç de casa, grosset, ja usats.

Ítem, un altre cofre, vell, landat, dins lo qual fonch atrobat hun parell de lançols d'estopa.

Ítem, tres altres tovalles de stopa, velles.

Ítem, unes tovalles de drap de casa, planes, velles e sotills de tres alnes de larch e tres palms de ample, velles.

Ítem, hun lit de posts e sos peus, sobre lo qual fonch atrobada la roba següent:

Primo, diversos troços de tovalles e lançols squexats.

Ítem, una màrfega, buyda.

Ítem, un troç de cortina blanca de dos teles, sotil.

Ítem, una cortina de ras de brots, de quatorze palms de ample e dehuyt de cayguda.

Ítem, hun drap de ras ab figures, de trenta palms de larch e deu palms de cayguda, vell.

Ítem, un troç de catifa per als peus, rasa, vella, foradada e molt sotil.

Ítem, altra catifa rasa, semblant a la dessus dita, vella, foradada e molt sotil.

Ítem, hun tancaporta de ras ab figures, vell, foradat e molt sotil.

Ítem, un drap de ras vell, gran, ab figures, de trenta palms de larch e XVI de cayguda.

Ítem, una cortina de ras, ab figures, vella e molt sotil.

Ítem, un drap de pinzel ab figures, vell.

Ítem, un cofre gran enlandat, dins lo qual fonch atrobat lo que-s següeix: Primo, quatre coxins sens cubertes plenes de fluxell.

Ítem, una vànova prima per al lit gran, ja usada.

Ítem, dos altres coxins de fluxell ab ses cubertes, la una negra e l'altra de grana.

Ítem, una vanona embotida de cotonina prima, vella, gentil, casi nova.

Ítem, dos cortines de cortinatge, squexades e molt sotils.

Ítem, un drap de Tornay ab figures, gran, mig usat.

Ítem, un matalaf blanch ple de lana.

Ítem més, una troca de roba cuberta ab una flaçada, dins la qual fonch atrobada la roba següent:

Primo, una catifa castellana de peus, de vint palms de larch e huyt de ample, ja vella.

Ítem més, un drap de ras vell e de bona stopa, fresch e gentil, ab figures de quaranta palms de larch e huyt de cayguda, poch més o menys.

Ítem, un altre drap de ras, gran ab figures, de XXXV palms de larch e XVI de cayguda, usat.

Ítem, una catifa, vella e molt sotil.

Ítem, un tancaporta de ras, vell e squexat e molt sotil.

Ítem, un altre drap de ras ab figures, vell e squexat e molt sotil.

Ítem, una catifa, molt vella e squexada, e sotil.

Ítem, en una recambreta, contigua a la dessus dita, fonch atrobat:

Hun lit de post ab set pots e sos peus, vell.

Ítem més, hun matalaf gran, blanch, ple de lana, vell.

Ítem, hun parell de lançols de stopa de dos teles cascú, vells.

Ítem, una flaçada, molt sotil.

Ítem, hun foguer de ferro.

Ítem, una conqua de aram migancera per a ensabonar.

Ítem més, una conqueta.

Ítem més, en una altra recambreta, contigua a la prop dita, fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, hun scalfador de aram.

Ítem, tres cofrens de la sala major enlandats, en la hu dels quals fonch atrobada, dins la roba de vestir de la spectable senyora vezcomptesa, e una forradura de marts del dit defunt, vella e de molt pocha vallor.

Ítem, un sayo de pardillo, forrat de pell negra del dit defunt, vell.

Ítem, un coxí de cap, de fluxell, sense cuberta, gran.

Ítem més, un sayo de drap negre, forrat de pell negra, del dit defunt.

Ítem, dos coxins grans ab les cubertes de ceda ab cordó negre.

Ítem, altres dos coxins de velut vellurat blau.

Ítem, cinch coxins de fluxell, lo hu ab sa cuberta e los altres ab botanes.

Ítem, un troç de drap tenat scur, quatorzè, que tira cinch alnes.

Ítem, dos alnes de stamenya, negra.

Ítem, un coxí de vellut negre, vell e tot ras.

Ítem, un troç de drap negre ab son pell.

Ítem, un troç de drap negre, de qualque sis palms poch més o menys.

Ítem, quatre bacins de lautó morisch, los dos grans e los dos migancers per a portar panades al forn.

Ítem, un altre bací de lantó morisch, per a portar panades e altres coses al forn.

Ítem més, en l'altre dels dits cofrens fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, una taranaqua de cetí blanch, grog e vert ab ses tovalloles, sense clau.

Ítem, més un papalló ab listes morades e unió blanch per mig, vell.

Ítem, més, la bandera de dit loch de Bechí e les armes del dit defunt, de l'or e de sendat carmesí. Les quals armes del dit defunt són castells e una creu.

Ítem, en una cuyneta:

Tres calderes, una gran ab dos anzes, de huyt e nou cànthers. L'altra, de qualque sis cànthers, e la tercera, de tres cànthers poch més o menys. E un foguer per a cuynar de ferro.

Ítem, dos conques miganceres per a ensabonar.

Ítem, una olla de coure de tinença de mig cànther ab ança de ferro serraqualada.

Ítem més, tres tabals de coure, dos grans e hun chich.

Ítem, dos canalobres de lantó morisch per a tenir siris grans.

Ítem, un roll de lantó morisch ab letres e obres morisques, e lo major ab sa cuberta de lautó.

Ítem, hun cànther de coure ab dues anzes mig usat.

Ítem més, en la sala o menjador de la dita casa, fonch atrobat lo que's següeix:

Primo, un taula gran, de pi, de menjar ab sos peus.

Ítem, dos banchs de quatre peus.

Ítem més, tres cadires de costelles.

Ítem, dos matalafs blanchs listats de blau e blanch, plens de lana, vells e molt sotills.

Ítem, dos matalafs, lo hu real e l'altre blau e blanch, plens de lana, sotils.

Ítem, una catifa castellana, foradada.

Ítem més, una taula de pi plana, que menjava lo defunt, ab dos peus.

Ítem més, un tinell gran per al dit menjador, vell, e una conqua de aram per al dit tinell.

Ítem, altra taula de pi plana ab sos peus.

Ítem, una altra conca de aram, per a hun altre tinel de campanya.

Ítem, hun foguer gran de ferro ab quatre anelles.

Ítem, dos cànters de coure vells.

Ítem més, una caldera de hun cànter e mig, vella e sotil.

Ítem més, en una cuyna, que stà contigua al dit menjador, foren atrobades les coses següents:

Primo, tres paelles ab ses giradores.

Ítem, quatres asts grans, los dos grans e los dos migancers.

Ítem, hun rostidor gran de ferro, larch.

Ítem, una casola de aram, larga.

Ítem, una olla de aram, de qualque hun cànter poch més o menys.

Ítem, unes graelles.

Ítem més, un morter de coure, de qualque de tretze o XV llibres, ab sa ma de ferro.

Ítem, una paleta e hun vadil de ferro.

Ítem més, en una caseta o terradet, contigua al menjador, al pujant de la scala a man dreita, fonch atrobada:

Una pastera de pastar.

Ítem, una caldera que cap dos cànters.

Ítem més, una campana ab sa truga e batall trencada.

Ítem més, hun pastador, que stà contigu al dit terradet, fonch atrobat:

Dos pasters de pastar, de fusta, e quatre posts de pastar per a portar lo pa al forn.

Ítem, tres talegues de farina, les dos buydes e l'altra plena, de qualque mig cafiç cascuna.

Ítem més, en una cambreta, que està prop lo dit terradet, fonch atrobat:

Hun pago e una paga per a criar.

Ítem, dotze galines morisques e hun gall.

Ítem, en un rebost, que està contigu al dit menjador, foren atrobades les coses següents:

Primo, dos ampoles d'estany, dos canelobres de lautó ab cresols per a fer lum ab oli.

Ítem, hun bací de lautó, morisc.

Ítem, una caxeta de scrits pintada, buyda.

Ítem més, una altra caxeta de scrits, dins.

Ítem més, la spectable senyora vezcomptesa confesa tenir dos diamants, los quals li dix lo senyor vezcompte que havia costat dos mília reals, e los quals, dix no volia se inventariassen, ans dix los se volia retenir de sa vida.

Ítem més, una caixa migensera plana a manera de cofre cubert de cuyro enlandat, dins lo qual foren atrobades diverses coses de ligar de la spectable senyora vezcomptesa.

Ítem, més foren atrobades en la dita casa, los sclaus següents:

Primo, Karlo de Galof, de edad de trenta-cinch o quoranta anys.

Ítem, Marmello, negre de Cunch, edat de vint-y-tres anys.

Ítem, Rodrigo Coch, de Castella, negre de edat de XXIII anys.

Ítem més, Michaellet, negre, criat de mícer Baltanell, de Jamjam, de edat de XVI anys.

Ítem, Juanico, negre de Gelof, de edat de nou anys.

Ítem, Joanes, negre, nat e criat en casa, de edat de sis anys.

Ítem, Jaumet, negre, nat y criat de casa, de edat de tres anys.

Ítem, Margalego, negre portugués, de edat de vint-y-dos anys. Lo qual dix tenia carta de franquea del dit spectable vezcompte.

Ítem més, Baltazar, negre, nat en casa, de edat de vint-y-quatre o vint-y-cinch anys.

Ítem més, foren atrobades les esclaves negres següents:

Primo, Juana, negra de edat de quaranta anys.

Ítem més, Lúcia, negra de Fona, de edat de dotze anys.

Ítem més, Beatriu, negra de Gelof, de edat de vint-y-set o trenta anys.

Brianda, lora, nada en casa, de edat de huyt o nou anys.

Ítem més, en lo stable de la dita casa, fonch atrobada:

Una mula parda, de tretze o quatorze anys.

Ítem, una mula negra, de temps de huyt anys.

[Ítem, un rossí] de pel alazà, de temps de XVIII anys.

Ítem més en la casa de la aljama, fonch atrobat en béns de la herència, lo moble següent:

Primo, en una cambra, hon dorm Liminyana, scuder:

Hun lit de post ab sis posts e sos peus.

Ítem més, un matalaf real ple de lana.

Ítem, una màrfega buyda.

Ítem, hun parell de lansols de li e stopa, de tres teles cascú, nous.

Ítem, una vànova blanca, prima, ja usada.

Ítem, una flaçada de borra.

Ítem més, en una altra cambra, que dorm Luís de Bocanegra, fonch atrobat axí mateix:

Hun lit de posts ab sis posts e sos peus.

Ítem, una màrfega plena de palla, hun matalaf blanch ple de lana, hun parell de lansols de li e stopa, quasi nous, de tres teles cascú.

Ítem, una vànova sotil.

Ítem, una flaçada de borres.

Ítem, dos banchs de lit.

Ítem més, en un palau de la matexa casa, entrant a la man dreta, fonch atrobat:

Hun lit de posts, en que dormien los negres, ab sis posts e sos peus.

Ítem, més una màrfega buyda e hun matalaf blanch ple de lana, hun parell de lansols de stopa, de tres teles, e dos flaçades de boch.

Ítem en la dita casa major, en una caseta que stà prop la casa de la lenya, fonch atrobat:

Hun lit de posts ab sos posts e màrfega, matalafs, lansols e una flaçada.

Ítem més, lo dit loch de Bechí, franch e quití, situat e posat en lo regne de València, ab tota jurisdicció, civil e criminal, alta e baixa, mer e mixt imperi, confrontat ab terme de la vila de Vila-real, ab terme de la vila de Nulles, ab terme de la baronia de Artana, ab terme de la vila de Onda.

Ítem més, lo castell e vall de Ceta, e loch de Balones, Costurera, La Mesquita Major, Tollo, Rafel de Benzarquo, Quatre Tonda, Fagequa, Famarga, franchs e quitis, situats e posats en regne de València, ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixte imperi, confrontats ab terme de la vila de Cosentayna, ab terme de la vila de Penàguila, ab lo terme de la vall de Confrides, ab terme de Murla, ab terme de Planes, e ab lo terme de la vall de Travadell.

Ítem més, los castell e vall de Travadell, e lochs de Gorga, Millena, Benilup, Albaquar e Benimafull, franchs e quitis, situats e posats en regne de València, ab tota jurisdicció civil e criminal, mer e mixte imperi, confrontats ab terme de Planes, e ab terme de Penàguila, e ab terme de la dita vall de Seta. En les quals dites valls de Seta e Travadell tenen les monges de menoretas de la ciutat de Xàtiva la tercera part de la renda, e ab lo dit càrrech se fa lo present inventari.

Ítem més, lo castell e loch de Ribarroga, situat e posat en regne de València, ab tota jurisdicció civil e criminal, alta e baixa, mer e mixte imperi, confrontant ab terme de Vilamarchant, ab terme de La Pobla, ab terme de Benaguazir, ab terme de Chestalcamp, ab terme de la baronia de Chiva, ab terme de Quart, ab terme de Manizes. Lo qual loch, jatsia lo dit spectable vezcompte li hagués donat los drets per a poder tenir e possehir aquell de sa vida, emperò pertany a la dita egrègia dona Ysabell, *pleno iure*, en virtut del dit vincle aposat en lo testament del dit spectable don Sancho Roiz de Liori, vezcompte de Gayano e admiral de Sicília, besavi seu. E encara diu, vol haver per inventariats los dits càrrechs que en aquells són, si alguns ni ha, que vinguen a càrrech del dit vincle. Los quals protesta puixa deduhir, continuar e designar en lo present inventari tota hora e quant a sa notícia prevendrá.

Ítem més, un alberch, situat e posat en la parròquia de Sent Lorenç de la dita ciutat de València. Tengut sot directa senyoria, part del dit alberch, de la loable almoyna de la Seu a sens de huytanta sous reals de València, pagadors cascuns anys en certs terminis. Los quals se aferma per lo venerable mossèn Jacme Perelló, col·lector de la dit almoyna, que són ab fadiga ab loïsmo. E l'altra part del dit alberch hon està la torre és tengut sots directa senyoria del venerable mossèn Pere Blasco, prevere beneficiat en la Seu de València, del benefici en aquella instituït sots invocació de (en blanc), a cens de deu sous censals rendals e annuals e perpetuals, pagadors cascun any en la festa de Sent Miquel. Los quals axí mateix aferma lo dit mossèn Pere Blasco són ab loïsmo e fadiga. E més, e altra part del dit alberch és tengut sots directa senyoria dels capellans e clero de la sglésia parroquial del benaventurat Sent Martí de la dita ciutat de València, a cens de XV sous de la dita moneda rendals annuals e perpetuals, pagadors cascun any en la festa de Tots Sants. Los quals lo venerable mossèn Miquel Aparici, prevere col·lector del dit clero, aferma que són ab fadiga e luïsmo. Afrontat lo dit alberch, per èntegre, ab cases de la herència del magnífich en Martí Scolà, e ab adzucach, çò és carrer que no passa, ab tres carreres públiques a les spatlles ab cases de Anthoni Bertran, *quòndam* corredor de la cort civil.

Ítem més, se fa inventari dels fruyts y rendes cayguts y deguts, axí en lo loch e baronia de Bechí, com en la vila de Gorga y valls de Seta y Travadell, les quals protesta puixa designat tots temps que sien exhigits e rebuts, e a sa notícia prevendran quins ni quants són.

Tots los quals dits bens mobles desús dits, e la capseta ab la creueta d'argent hon està engastat del Sant Fruit de la Vera Creu, ab tota la tapiceria dessús continuada, e totes

altres coses dessus scrites, exceptats tot lo argent, sclaus y esclaves e mules, dessus contengudes e scrites, restaven en mà e poder de la dita spectable dona Beatriu de Mur e de Liori, vezcomptesa de Gayano, relicta del dit spectable senyor don Sanxo Roiç de Liori, *quòndam* vezcompte de Gayano. E aquells e aquelles se retingé e confessà haver retengut vers si per tenir en usufruit aquells de tota sa vida, *juxta forma* de legat, fet per lo dit spectable senyor vezcompte, *quòndam* marit seu, en lo dit seu testament dessus calendariat. E los quals, promès e se obliga, après obte seu, restituhir e tornar a la dita egrègia dona Ysabell Roiç de Liori y de Cardona, neta sua, present e acceptant, e als seus, *juxta forma* del dit legat e de les paraules en aquell aposades. E per açò atendre e complir obliga tots sos béns mobles, sehents e semovents, deutes, drets e accions hauts e per haver on se vulla que sien, protestant que per liurar lo dit argent a la dita egrègia dona Ysabell de Liori, neta sua, no sia fet ni causat prejudí a la spectable senyora en les peces de argent que dessus ha protestat, que són sues pròpies e no del dit spectable vezcompte, ni herència de aquell, ans tots sos temps e drets li resten salvos e il·lesos *in omnibus et per omnia* e ab tota integritat.

E la dita egrègia dona Ysabell Roiz de Liori e de Cardona, protesta que per lo lezar e o haver lexats los dits béns mobles e tapiceria en lo present inventari scrits en poder de la spectable vezcomptesa en virtut del dit legat, no sia fet ni causat prejudí algú a sa egrègia senyoria en sos drets, com pretenga que lo dit legat ni los altres legats puxen ésser stats fets en prejudí de sa senyoria, per lo dit spectable senyor vezcompte a la dita senyora vezcomptesa. E açò per los menys captes fets e dans donats per lo dit spectable vezcompte, fets en los béns e drets del dit vincle *et alii*, com sia cert que los menys captes fets e donats per lo dit spectable senyor vezcompte en los béns vinclats sien de molt més valor, en molt gran suma, del que valen ni poden valer los bens recahents en la herència del dit spectable senyor vezcompte. E per çò, protesta que prejudí algú ni li fos fet en los dits sos drets ans aquells li sien e romanguen salvos e il·lesos *in omnibus et per omnia* e ab tota integritat.

Requerites ab dues les parts de les dites coses ésser-los feta carta pública perquè en lo sdevenidor memòria ne sia habuda, *hec enim sunt bona que ad presens jum enim fore et pertinere dictis usuffructum et herenciis, prestandur tamen et prestando dicimus quod si ab inde aliqua alia bona ad nostri noticiam prevenerit, fore sive pertinere predictis usufructu, et herenciis illa possimus et valemus in presenti inventario continere presenti clausula in aliquo nomino obstante.*

Quod est actum in dicta villa de Bechi, die veneris sexta mensis julii, anno a Nativitate Domini millesimo quadringentisimo nonagesimo octavo.

Sig+num mei Beatricis de Mur e de Gayano, vicecometisse, Sig+num nostri Ysabelis Roiz de Liori e de Cardona, predictorum, qui hec dictis nominibus laudamus, concedimus et firmamus.

Testes huius rei sunt, magnificus dominus Baltasar de Gallach, juris doctor, et Joannes Monterde, notarius, Valentie degentes, et discretus Petrus Feliu, notarius, vicinus ville Castillionis.

1500, gener, 18. València.

Procés entre Isabel Roís de Liori i la comtesa d'Oliva pels béns de l'herència de Sanç
(II) Roís de Liori, vescompte de Gallano.

ARV. Governació. Litium, Núm. 2411. ma 21, f. 39 r – 40 r

Per mostrar a vos molt magnífich senyor governador, que la egrègia e noble dona Ysabel de Liori e de Cardona, no pot esser executada per los crehedors del spectable *quòndam* vezcompte de Gallano, com no tinga béns de la herència de aquell, fa, diu e posa la desexida dels béns, en e per la forma e manera següents:

E primerament, diu que jatsia lo dit spectable vezcompte vivint tingués e possehís molts béns, emperò aquells eren vinclats a la dita egrègia dona Ysabell, e per çò és stat fet inventari dels bens del vincle, com a bens recahents en lo dit vincle, e dels béns propis, e dels quals podia dispondre lo dit egregi vezcompte, com a bens de la herència de aquell. Los quals béns que han recaygut, e son e stats atrobats en la herència del dit spectable vezcompte, no subjecte a restitució, són los següents:

Primo, hun negre catiu, apellat Carlo, de terra de Jolof, de edat de XXXX, anys poch més o menys.

Ítem, altre catiu negre, apellat Marniello, de edat de XXIII anys.

Ítem, altre catiu negre, apellat Micalet, de edat de XVI anys.

Ítem, Juanico, negre de Jolof, de edat de nou anys.

Ítem, Juanot, negre, nat e criat en casa, de edat de tres anys.

Ítem, Margalejo, negre portuguès, de edat de XXII anys, lo qual dix tenia carta de franquea del dit spectable vescomte.

Ítem, Baltezar, lor, de edat de XXIII fins XXV anys, lo qual és absent, e ha proclamat libertat, de la qual hi ha procés pendent.

Ítem, Joana, negra, de edat de quoranta anys.

Ítem, Lúcia, negra, de edat de XII anys.

Ítem, Beatriu, negra de Jolof, de edat de XXVII fins en XXX anys.

Ítem, Brianda, lora, nada en casa, de edat de VIII o nou anys.

Ítem, una mula parda, de XIII o XIII anys.

Ítem, altra mula negra, de temps de vuyt anys.

Ítem, hun rocí de pel alazar, de temps de XVIII anys.

Ítem més, per lo procehit, de cent-sexanta tres marchs una onza e un quart, de argent atrobat en bens de la dita herència. (/ f. 39 v)

Ítem més, per lo procehit, dels fruyts atrobats en la dita herència, axí en lo dit loch de Bechí com en les valls de Ceta y Travadell.

Ítem més, per lo alberch de València, que fa cent y (en blanc) sous de cens a diversos senyors directes.

E no y ha altres bens, per çò com los bens mobles foren legats a la spectable vescomtesa, sa muller, e aquells se ha retengut e reten en poder de aquella, o de sa hereua.

Ítem, diu e posa, que les quantitats que la dita egrègia dona Ysabell ha pagat per la dita herència són les següents:

Primo, per lo pervoltar e sotarrar de aquell en lo loch de Bechí, a sglésia de aquell, en la qual fonch acomanat fins qu'el portassen a València, ab diverses misses dites allí, CCC sous. CCC sous.

Ítem, per la cantar de onze milia misses, per aquell lexades e manades celebrar per ànima sua e de tots feels defunts, XI M. sous. XI M. sous.

Ítem més, per la propietat de sis-cents sous censals perpetuats, per aquell donats e lexats al monestir de Sent Francesch de València, XII M. Sous. XII M. Sous.

Ítem més, per la propietat de hun benefici, per aquell lexat en la sglésia de Bechí, VII M. Sous. VII M. Sous.

Ítem, per obrar lo vas de la capella de la Verge Maria de la Neu, en lo qual se lexa la sepultura lo dit spectable vezcompte, CCXXX sous. CCXXX sous.

Ítem més, per posar lo cors del dit spectable vezcompte acompa[n]yat de dotze preveres, dos adzembles e molta altra gent, entre lo salaris dels preveres, adzembles fins antorches per al camí de dessús, fa de tot, DC sous. DC sous.

Ítem més, per la sepultura e cors general que fonch fet del cors del dit spectable, axí com manà en son testament entre los capellans, ciens, campanes, cera, com hi hagués pus de mil ciris, entorches e altres despeses necessàries, te distribuïts quatre milia sous. IIII M. Sous. (/f. 40 r)

Ítem més, per les gramalles de màrrega de drap negre de dol, fetes per la mort del dit spectable vescompte.

Ítem, per soldades a'n Joan, trinchant del dit vescompte, e Àlbaro, negre scuder de aquell.

Ítem, per censos deguts de la casa de València, que fa cent sous cascun any, CCCC

sous. DC sous.

Ítem, per lo que cia degut a-n Johan Martí, majordom del dit vescompte, I M. CC sous. I M. CC sous.

Ítem més, al negre qu'il anà a vesitar al dit vescomte a Bechí, e vesità lo dit vescompte en sa darrera malaltia, de la qual morí. DL sous.

Ítem més, ha pagat los quals eren deguts a la spectable vezcomptesa per a dot, cent y deu milia sous. CX M. Sous.

Ítem, diu e posa que per la desexida de la dita herència, se mostra clarament que hiy no resten béns alguns de la dita herència en poder de la dita egrègia dona Yssabel, *et consequenter* aquella no pot ésser executada per los crehedors de la dita herència, e axí ho demana e requir la dita egrègia dona Yssabell, ésser fet e proveït, sentenciat e declarat, com axí de justícia proceheixca, compliment de la qual demana ésser-li administrat.

E fans fé e real exhibició de les cauteles per les quals consta de la dita desexida *si et in quantum*.

1500, juliol, 28. València.

Capítols fets entre Hipòlita Roís de Liori i Alfons d'Aragó duc de Villahermosa, per tal de rescatar les senyories d'Espadilla, Torrexiva, Vallat, Sucaina, Villamalefa i Ludiente, que pertanyien a la baronia d'Arenós, i que estaven empenyorades per 100.000 sous per la ciutat de València a Gómez Suarez de Figueroa i Miquel Dalmau, per la qual cosa Alfons d'Aragó ven a Hipòlita Roís de Liori un censal de 6.000 sous anuals carregat sobre tots els seus béns, pel preu de 90.000 sous.

SNAHN, Osuna, C. 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocol, notari Lluís Collar, any 1500, f. s/n.

Die intititata XXVIII^a julii anno a nativitate Domini M^o quingentesimo. Valentia.

Capítols fets e fermats per entre lo il·lustríssim senyor don Alfons de Aragó, duc de Vilafermosa, de una part, e la noble dona Ypòlita de Lihori e de Gallano, donzella, filla legítima e natural dels molt nobles don Johan Roiz de Lihori, quòndam, e de dona Beatriu de Lihori e de Muntcada, tudriu e curadriu de aquella, de la part altra; en e sobre lo carregament del censal que se ha de fer per lo dit il·lustre senyor duch de Vilafermosa a la dita noble dona Ypòlita, en propietat de noranta milia sous, a rahó de quinze milia sous lo miller, per obs de luir e recobrar de poder de crehedors qui's dien de la Baronia de Arenós, los lochs de Spadilla, Torrechiva, Vallat, Sucayna, Vilamalefa, e Ludient, los quals dits lochs són de la dita baronia de Arenós. E són tenguts per los dits crehedors en certa forma, sí e segons foren tenguts per los nobles e magnífichs don Gómez de Figueroa, e mícer Miquel Dalmau, doctor en leys, quòndam, per virtut de certa capitulació feta e contractada entre aquells, de una part, e lo il·lustre senyor duc don Alfonso de Aragó, quòndam, pare del dit il·lustre senyor duch, rebuda per lo honorable e discret en Johan del Mas, notari, en cert Kalendari a la se refiren. E per quant la recuperació dels dits lochs és molt útil e profitosa al dit il·lustre senyor duch, e aquella dita recuperació nos pot axí còmodament fer, sinó per mig de carregament de censals. E per aquell dit carregament se puixa fer ab tota seguretat e fermetat, són estàs fets e concordats los presents capítols, en e per la forma següent:

E primerament, és pactat e concordat entre les dites parts que com lo dit il·lustre senyor duc de Vilafermosa sia de menor edat de vint anys, e encara sots potestat de tudriu e curadriu de la il·lustre senyora duquessa, mare sua, la edat del qual és ja serca de dihuyt fins en denou anys, que ans de fer lo dit carregament de censal, sia impetrada

e obtesa de la magestat del molt alt senyor rey, venia de edat que supleixca a la legítima edat del dit il·lustresenyor duch, e que aquella impetrada, puixa contractar fer e fermar los presents capítols, axí per si, com per procurador legítim, lo qual puixa constituhir e fer specialment, ab la mateixa autoritat e decret de la Magestat Real, ab poder bastant e suficient de fer e fermar los presents capítols, e lo dit carregament fahedor del dit censal, en propietat dels dits noranta milia sous, a rahó de quinze milia sous per miller, ab carta de gràcia, e ab totes aquelles clàusules necessàries e acostumades a posar en semblants carregaments de censals, per lo notari o notaris rebedors de aquell, e consignar renda o rendes dels dits lochs a fer totes coses que per los presents capítols seran concordades. E que per major corroboració e fermetat de aquelles, la magestat del dit molt alt senyor rey interpose sa autoritat e decret per abilitar la persona del dit il·lustre senyor duch menor, per a poder fer tots los dits actes. Et etiam sa Real Magestat supleixca, per la absència de la dita tudriu e curadriu, com aquella sia absent del regne de València, e no's puixa haver la autoritat de aquella.

Ítem, és axí mateix pactat e concordat entre les dites parts, que en la forma dels presents capítols e carregament fahedor del dit censal, haguda informació de testimonis com és útil e profitós al dit il·lustre senyor duch, hi sia interposada la autoritat e decret del molt magnífich Governador axí com se fa, és deu fer en vendes e alienacions de béns de menors.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que hagudes e obteses les dites línies autoritats e decrets dessús dits e fermats los presents capítols, se faça lo dit carregament de censal de Sis milia sous censals per preu dels dits noranta milia sous per lo dit il·lustre senyor duch, o per son legítim procurador, per obs de cobrar de poder dels dits crehedors los dits lochs de Spadella, Torrechiva, Vallat, Çucayna, Vilamalefa e Ludient, a la dita noble dona Ypòlita ab pacte exprés e special de succehir la dita noble dona Ypòlita e los seus en tots los drets dels dits crehedors e de prioritat e posterioritat continguts en los capítols e contractes que foren fets entre los dit quòndam il·lustre senyor duch ab los justícia e ciutat de València, e après ab los dits don Gómez de Figueroha, e mícer Miquel Dalmau, e ab tots los dits que pertangueren a la dita ciutat e aldeyes de Therol contra la dita baronia, e tunch possehidors de aquella, e expressament ab tots aquells drets de les provisions reals que no puixen ésser executats los dits lochs per censals o violaris, e deutes ab responsió de interès fins les quantitats, e despeses convertides en la recuperació de la dita Baronia, sien pagades èntegrament, e per aquelles se obliga lo dit il·lustre senyor duch en defendre a la dita dona Ypòlita de

qualsevol execucions despeses e mesions que's feren en diferit, o retardar li la pensió del dit censal, lo qual dit carregament de censals se faça ab carta de gràcia e ab totes aquelles clàusules necessàries e acostumades posar en semblants carregaments de censals segons lo stil o pràctica del notari o notaris rebedors dels presents capítols.

Ítem, per evitar tot dupte e qüestió en lo sdevenidor, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo dit censal se carregue generalment sobre tots los bens del dit il·lustresenyor duch.

Ítem, per seguretat del dit censal e per aquell no tenir special obligació, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo dit il·lustre senyor duch prometa e se obligue e jure, que durant lo dit carregament de censals no vendrà, alienarà, ni transportarà per alguna via directa o indirecta la dita Baronia de Vilafermosa, ni la vila ni algú dels dits lochs de aquella, ni drets alguns de jurisdicció, alta ni baixa, mer e mixte imperi etc. Que si alienarà algunes de les dites coses la dita alienació no sia nul·la e de neguna eficàcia e valor.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo dit il·lustre senyor duch per seguretat del dit censal, consigua e faça missió inter mans, de les rendes dels dits lochs per de pagar les pensions del dit censal, en cars de lluïció, e quitament de la propietat de aquella en aquesta manera que en tot cars de pagament de les pensions del dit censal, sí lo dit il·lustre senyor duch no pagava aquelles en sos terminis que sia en facultat de la dita noble dona Ypòlita per sa propria auctoritat pagar se de les dites rendes, e açò mateix haja loch en tot cars de lluïció e quitament del dit censal en la propietat de aquell. En axí que pagada e satisfeta a dita dona Ypòlita de la propietat, pensions e messions e lo restant de les rendes sien del dit il·lustresenyor duch.

Ítem, és concordat e pactat entre les dites parts, que lo il·lustre senyor duch, se obligue e prometa, mijançant jurament, que dins terme de quatre anys après que havia aguda la possessió dels dits lochs, faça formar ab sindicat les universitats e aljames dels dits lochs, e que se obligaran ensemps ab lo dit il·lustresenyor duch en lo dit carregament de censal ab totes aquelles clàusules en la dita carta del dit carregament aposades constituhint-se argiuds carregadors ensemps ab lo dit il·lustre senyor duch simul et insolum e per lo tot.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo preu del dit censal se haja a convertir en la recuperació dels dits lochs, e no en altres coses, ni en altres necessitats e que los depòsits que's hauran a fer se facen per mans de la dita noble don Ypòlita, e que aquells no sien liurats ni donats sinó per obs de la dita recuperació.

Ítem, és pactat e concordat, que sí fet lo dit carregament del dit censal per lo dit il·lustre senyor duch, e o per sos procurador o procuradors, segons és dit dessús, per los dits crehedors aut aliis era diferida o dificultada al dit il·lustre senyor duch la restitució dels dits lochs e la possessió de aquells aut aliis era feta o moguda qüestió alguna e donat empaig en lo rebre de la quantitat que s'ha de depositar de la propietat e preu del dit censal aut aliis quomodocumque et qualiter com que sive de facto sive de jure que totes les dites qüestions e diferències haja pendre en si lo dit il·lustre senyor duch, e defendre aquelles a ses pròpies despeses, e que per aquelles dites qüestions diferències o empaigs no sien diferides ni detardades les pensions e pagaments del dit censal, ans aquelles còrreguen del dia en avant que serà feta e fermada la carta del dit original carregament e que les dites pensions sien pagades en sos terminis.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que si les dites obligacions e fermes fahedores per les dites universitats e aljames no seran fetes, o eren diferides e passat lo temps dels dits quatre anys no eren fetes que sia cars de lluïció e quitament del dit censal e que sia restituhida la propietat de aquell ensemps ab les pensions, e prorat degudes fins a la jornada del real quitament del dit censal a totes despeses e dan del dit il·lustre senyor duch e que sia en facultat e libertat de la dita noble dona Ypòlita e dels seus de usar de la dita lluïció e quitament si volrà o no.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que lo dit il·lustre senyor duch done e liure a la dita noble dona Ypòlita tots los actes e privilegis fahents per a seguretat del dit censal segons dessús son nomenats o trellats auctèntichs a despeses del dit il·lustre senyor duch.

(Àpoca del dit preu en un paper inserit)

Quibusquidem capitulis lectis publicatis et intellectis nos dicte partes laudantes, aprobantes, ratificantes, firmantes et confirmantes, pacistentes et stipulantes, omnia et singula, in preinsertis capitulis et eorum singulis concordata, pactata, promissa et stipulata, per nos et successores nostros, quoscumque pacto speciali firma solempni stipulacione interveniente. Promittimus una pars nostrum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, ac viceversa, et iuramus ad dominum Deum et eius sancta quatuor Evangelia, manibus nostris \dextris/ et singulariter tacta, perdicta omnia et singula in preinsertis capitulis et eorum singulis singulariter et distincte concordata, pactata, apposita, continuata, escripta et stipulata, quantum ad unamquamque nostrum partium predictarum pertineant et expectent et pertinere et expectare videantur, singula sives singulis refferendo efficaciter tenere, observare et adimplere, cum omni effectu quem

ad modum concordatum, pactatum, promissum et continuatum et stipulatum, fuit in preinsertis capitulis et eorum singulis et nullo unaque tempore ea revocare infringere, contradicere aut contravenire, palam vel occulte aliqua ratione sive causa.

Renunciantes scienter omni excepcioni rei sit ut premittitur non geste in hite pactate promisse firmate et stipulate quemadmodum in preinsertis capitulis et eorum singulis singulariter et distincte apponitur et scribitur, et doli mali exceptioni conditioni sive causa non data sive segura, et in factum actioni et fini dicenti renuntiationem non valere, volentes et concedentes, una pars nostrum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, pacto et stipulacione predictis, quod quo ad solucione etc. Fiat executoria cum submissione et renunciacione proprii fori etc. Et cum clausula variacionis iudicii loci et personarum etc. Et cum clausula iurata de non ponendis racionibus nec allegando guidaticum super sedimentum etc. sub pena decem mille florenorum etc. Et comissa etc. nichilominus etc. Et cum renunciacione cuicumque appellandi iuste et frivole et iuri appellandi ex pacto etc. Et cum clausula resarcionis expensarum etc. Super quibus etc. Quam iuramenti delacionem etc. Renunciantes scienter legi sive iuri dicenti delacionem iuramenti ante ipsius prestacionem posse revocari. Et pro predictis etc obligamus una pars nostrum alteri etc. omnia et singula bona et iura etc. Nec igitur omnia et singula suis singulis refferendo paciscimur convenimus et stipulamur firamus atque promittimus, nos dicte partes dictis nomibus nobis, ad invicem et vicisim, solempni stipulacione hinch inde pro ut supra scribitur interveniente in casu rei testimonium, iussimus de premissis per jamdictos et subscriptos notarios duo fieri consimilia publica infra quarum unum utrique parti, nostrum predictarum tradatur ad gestorum memoriam in futurum.

Actum Valencie etc.

Testes, nobilis et magnifici Johannes Roiç de Corella, habitanti civitati Neapolis, et in presenciarum degentes in civitate Valencie, et Franciscus de Sent Ramon, miles milicie Beate Marie de Muntesa et Sancti Georgi.

1500, octubre, 19. València.

Procés entre Isabel Roís de Liori i Beatriu de Montcada i Miquel Noia, procurador de Galceran de Requesens i Joana Mateua, esposos, sobre la propietat de la baronia de Riba-roja

ARV, Procesos Criminales, Caixa N° 4398, Expedient 7, ff. 116 r. - 117 v.

De inde vero die institulata XXVIII° mensis octobris anno quo supra a Nativitate Domini M^o D^o. Davant lo dit molt magnífich governador, e cort sua, comparech lo honorable e discret en Jaume Steve, notari en dit nom de procurador de la noble dona Beatriu de Liori y de Montcada, e feu presentació de hun memorial de actes, lo qual és de la tenor següent:

(al marge esquerre) Memorial dels actes qu'es demanen restituheixca don Alonso Memorial dels procés actes e provisions que se'n porta lo senyor don Alonso de Ribarroga, huy qu'es compta tres de dehembre del any Mil quatrecentos noranta cinch.

Primo, hun procés en forma de full gros dels comptes que lo vezcomte de Gallano demanà a'n Joan Ferrandiz, curador de aquell.

Ítem, hun altre procés de forma de full e diversos qüerns de actes, tot en una lligat.

Ítem, hun qüern de forma de full sobre les rendes de Caprici e Mistreta.

Ítem, hun altre qüern de forma de full sobre los fets de Gallano.

Ítem, hun privilegi en pergamí del rey en Martí, ab lo qual cancel·là la carta de gràcia de Caprici e Mistreta.

Ítem, altra carta en pergamí o privilegi del rey en Martí, ab lo qual lo rey en Martí (/ f. 116 v) creà lo vezcomte en vezcomte de Gallano.

Ítem, la venda en forma de Mistreta e Caprici feta primer per Ugo Lotta al senyor rey.

Ítem, hun privilegi del rey en Martí ab lo qual li feu gràcia de sis grans de renda.

Ítem, huna carta en sa pública forma de metiment de possessió de Capici e Mistreta.

Ítem, una carta de venda feta de Mistreta e Capici per mícer Ugo Lotta.

Ítem, hun trellat de un privilegi ab lo qual se mostra lo senyor rey creà al almirall de Sicília, vescomte de Gallano.

Ítem, hun privilegi de la investidura de Gallano, feta per lo rey don Alfonso al vezcomte de Gallano.

Ítem, hun trellat autèntich de certa venda e/o restitució de certs drets, feta per lo vezcomte a Luís de Perellós.

Ítem, hun privilegi del rey en Martí, ab lo qual lo dit senyor rey vené al noble don Sancho Roiz de Liori les terres de Mistreta e Caprici.

Ítem, hun privilegi del rey don Joan ab lo qual restitueix Caprici e Mistreta a don Joan de Gallano.

Ítem, hun privilegi ab lo qual lo rey don Alfonso restitueix Caprici e Mistreta al vezcomte. (/ f. 117 r)

Ítem, hun quèrn de certs articles sobre Mistretta e Caprici.

Ítem, quatre provisions reals e letres closes, sobre lo fet de Gallano, Caprici e Mistreta.

Ítem, hun quèrn de paper de forma de full, de les rendes de Mistreta.

Ítem, cinch provisions reals.

Ítem, una letra patent dirigida al vezcomte de Gallano.

Ítem, la forma del contracte del fisch mossèn Luneto.

Ítem, hun quèrn de al·legacions sobre lo fet de Gallano.

Ítem, lo memorial sobre Caprici e Mistreta, scrit per ma del senyor don Joan de Gallano.

Ítem, certs capítols en hun quèrn de paper, fets e formats entre lo dit don Joan de Gallano de una part e mossèn Perellós de la part altra.

Ítem, una venda escrita en paper, feta per Joan Ferrandiz al noble don Sancho Roiz de Liori.

Ítem, la quitança en pergami que fa Joan Fernández al vezcomte, del procés que li feya de la usura del introit de Xortino.

Ítem, dos provisions reals.

Ítem, còpia de la venda de Xortino.

Ítem, la declaratòria de les coses de Gallano (/ f. 117 v)

Ítem, hun memorial en dos fulls de paper, dels fets de Mistreta e Caprici.

Ítem, una cessió en un full de paper, feta per Johan Ferrandiz de Herèdia.

Ítem, una instrucció sobre lo fet de Mistreta e Caprici.

Ítem, hun trellat de la procura feta per lo vezcomte a Guillem Salamó.

Ítem, una instrucció semblant a la dessús dita.

Ítem, la sentència arbitral dada per los honorables mossèn Pere de Cabanyelles, mossèn Garcia de Heredia, àrbitres entre lo vezcompte e Johan Ferrandiz de Herèdia.

1501, abril, 3. València.

Capítols matrimonials fets entre Lluís de Requesens i Joan de Soler i Beatriu de Montcada i Vilaragut, per casar al dit Lluís de Requesens amb Hipòlita Roís de Liori i de Montcada, filla de Beatriu de Montcada i el difunt Joan Roís de Liori.
SNAHN, Osuna, Caja 1275, Caja 2 (1500-1502), Protocol, notari Lluís Collar, any 1501, f. s/n

Die sabati tercia aprilis, anno a nativitate Domini M^o D^o primo, publicata en l'ort de dona Hipólita, presents les parts.

In Dei nomine. Nos Galcerandus de Requesens, miles gubernator principatus Cathalonie, habitante civitates Barchinone, et Anthonius Johan, miles dominus Vallis de Thous, regni Valencie, habitante Valencia, procuradores spectabilis Ludovico de Requesens de Soler, militis consiliarii et camarlencii domini regis Aragonum, habentes plenum posse sub scripta, facienti cum publico procuracionis instrumento, acto in civitate Granate, in posse discreti Johannis Serralonga, serenissimi domini regis scribe et notari Barchinone, septimo die mensis febroarii anno a nativitate Domini Mellesimo quingentesimo primo, ex una, Beatrix de Lihori et de Muntcada, uxor, relicta in secundis nubciis, nobilis domni Johannis Roiz de Lihori, quondam, militis, et nobilis domna Ypolita Roiz de Lihori et de Muntcada, domicella, filia legitima et naturalis, dictorum conjugium, partibus ex alia. Ex certa sciencia per nos et quoscumque successores nostros, confitemur et in veritate recognoscimus, una pars nostum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, presentibus et acceptantibus quo in contractu matrimonii per nos, dictos spectabilum Ludovicum de Requesens et nobilem Ypolitam Roiz de Lihori et de Muntcada, Deo duce in facie Sancte matris Ecclesie, et celebraturi intervenientibus aliquibus magnificis personis inter nos dictas partes, fuerunt atque sum hita conventa, pactata, concordata atque promissa et firmata, capitula in nostri partium predictarum presentia, convocatis nobis Ludovico Collar et Jacobo Ferdinandi, publiciis notariis ac testibus infrascriptis, per ulterium ex dictis et infrascriptis notariis, voce alta et intelligibili lecta et publicata, quequidem capitula, sunt thenoris servi inmediate sequentis:

En nom de nostre senyor Déu e de la gloriosa Verge Maria mare sua amen.
Capítols matrimonials concordats fets e fermats per e entre lo molt spectacle e noble don Luís de Requesens de Soler, cavaller conseller e camarlench de la magestat del molt

alt senyor rey, de una part, e les nobles dona Beatriu de Lihori e de Muntcada, muller relictada del noble don Johan Roiz de Lihori, quòndam, cavaller, en segones núbcies, e la noble dona Ypòlita Roiz de Lihori e de Muntcada, donzella, filla dels dits cònjuges, de la part altra; de e per rahó del matrimoni, lo qual mijançant la Divina gràcia s'espera fer e fermar per e entre los dits spectable e nobles, don Luís de Requesens e de Soler, de una part, e la dita noble dona Ypòlita, donzella, de la part altra; los quals capítols són del thenor següent:

E primerament, és concordat que per çò que lo dit matrimoni prenga son degut efecte, que atès que los dits nobles don Luís de Requesens e dona Ypòlita són en grau de afinitat, que obtesa e haguda de nostre Sant Pare dispensació per a poder fer e fermar lo dit matrimoni, que aquella obtesa, fermaran entre ells lo dit matrimoni en fas de Sancta mare Església.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts, que per causa del dit matrimoni entre aquells fahedor la dita noble dona Ypòlita constituirà al dit spectable e noble don Luís de Requesens e de Soler, cent sixtya hun milia sous moneda reals de València, donadors e pagadors en los béns e coses infra següents, la qual dot li constituïx, axí com a béns dotals instimats e inalienables, çò és que durant lo dit matrimoni la propietat dels dits béns sia e pertanga a la dita noble dona Ypòlita, e lo usdefruyt de aquells al dit noble don Luís de Requesens de Soler, los quals béns són los següents: çò és, aquells sis milia sous de renda censals rendals e annuals que fa lo il·lustre don Alonso de Aragó, duch de la baronia de Vilafermosa, e singulars de aquella, pagadors cascun any a deu de juny e de hembre, los quals se poden quitar per preu de noranta milia sous. Ítem, aquells cinquanta-cinch milia sous de creix, que la dita noble, e o legatària de la spectable dona Beatriu de Mur, relictada del spectable don Sancho Roiz de Lihori, vezcomte de Gallano, li pertanyen, e dels quals cinquanta cinch milia sous, lo dit spectable vezcomte de Gallano, feu legit a la dita spectable dona Beatriu de Mur, per a poder fer e dispondre de aquells a ses planes voluntats, ab testament rebut per mi Luís Collar, notari, altre dels notaris desús scrits, a cinch del mes de giner any Mil CCCC noranta sis, e publicat après mort del dit testador, a cinch de juliol any Mil CCCC noranta-huyt. Ítem, en preu de set milia sous, hun alberch e ort contigus, situat e posat en lo raval vulgarment dit de Sent Guillem, que ara és lo carrer vulgarment apellat qui va a Alboraya, fora los murs de la present ciutat. Ítem, en preu de nou milia sous, çò és aquells cent cinquanta tres sous quatre diners censals, los quals la aljama del loch de Ribarroja e singulars de aquella fan cascun any a la dita noble dona Ypòlita, en cert

termini, qui's poden quitar per preu de cent e quinze lliures. Ítem, aquells quatre-cents quaranta sous \XII diners/, los quals la dita aljama, fa a la dita noble dona Ypòlita, pagadors e cert termini, qui's poden quitar per preu de tres-centes trenta lliures. Les quals quantitats o preus comulades, prenen la dita suma dels dits \cent/-sixanta hun milia sous, de la dita dot. E jatsia los dits béns sien particularment designats per los preus e quantitats dessús dites, allò no s'és fet ni's fa per que la dita dot no sia dotal ni inextimada segons és concordat, mas solament se fa, és diu per que lo preu e valor de aquells se veja sí pren la dita suma dels dits cent sixanta hun milia sous, en axí que per haver designat particularment lo preu dels dits béns no sia fet ni causat prejudí algú a la dita dot segons és stada constituïda, ans expressament les dites parts volen, els plau que la dita dot sia en béns dotals, e inextimats segons és dit dessús.

Ítem, és més pactat e concordat que lo dit spectacle e noble don Luís de Requesens e de Soler, faça e de present fa creix, que és dit donació per núbcies a la dita noble dona Ypòlita, donzella, per rahó de la sua virginitat de la mitat de la dita dot, segons fur de València, que pren suma de huytanta milia cincents sous de la dita moneda, e prometia axí com ab los presents capítols promet, restituhir lo dit creix ensemps ab la dita dot en los dits béns, en tot cars e loch de dot e creix restituhidors, segons fur de València, e per la dita rahó fa e fer e fermar qualsevol contractes ab totes les clàusules necessàries.

Ítem, lo dit spectacle noble don Luís de Requesens e de Soler, per tuïció e seguretat de la dita noble dona Ypòlita, e per rahó de la dita dot e creix, promet e dona obra ab efecte que de pecúnies pròpies de aquell, les quals farà portar a la present ciutat, se smerçarà o compraran en hu o en molts censals, en bon loch, tut e segur, a coneguda de dues persones nomenadores, una per cascuna de les dites parts, dotze milia sous censals rendals e annuals, a rahó de quinze milia per miller, la propietat dels quals penrà suma de cent huytanta milia sous de la dita moneda, los quals dits censals smerçats e o comprats, axí com damunt és dit, çò és les propietat de aquells hagen a star de cara e inalienables ab dita noble dona Ypòlita, per tuïció e seguretat de la dita dot e creix de aquella. En axí que sí's convenia quitar los dits censals o algú de aquells en tot o en part, les dites propietats sien deposades en poder del tunch tauleger del justícia civil de la present ciutat, e aquelles sien smerçades o comprats altres censal, los quals stigen de cara e inalienables segons que staven los censals quitats e açò tantes vegades quantes se convendrà quitar aquells.

Ítem, és pactat e concordat entre les dites parts que les dites nobles dona Beatriu de Lihori e de Muntcada e dona Ypòlita de Lihori e de Muntcada, faça sua abduyts ensemps e cascuna d'elles que, sí e per lo tot per pacte special entre los subsdits fet e fermat en poder dels notaris dejús scrits, prometen que dins quatre anys primerament vinents luiran e quitaran aquells sis-cents sous censals als prior e frares del convent e monestir de la gloriosa Verge Maria de la Murta, que són part de aquells sis milia sous censals, que fa lo il·lustre duch de Vilafermosa e les universitats de la dita baronia, los quals dits sis-cents sous censals, lo dit convent e monestir de la Murta ha comprat ab carta de gràcia, e en lo interini e furs ab tot efecte, los dits sis-cents sous censals sien recobrats les dites nobles dona Beatriu e dona Ypòlita pagaran cascun any en los sobredits terminis les pensions del dit censal. E axí mateix les dites nobles dona Beatriu e dona Ypòlita *simul et insolitum* en virtut del dit pacte, prometen e se obliguen pagar qualsevol legats e deutes deguts per la dita spectable dona Beatriu de Mur, avia sua paternal, per manera que los béns dessús designats e portats en dot sien delliures de tota obligació, e a major cautela les dites nobles dona Beatriu e dona Ypòlita, convendrien pagar en lo dit nom de hereua, per les dites causes e rahons.

Ítem, és concordat que los presents capítols sien executoris ab submissió de for roborats e ab totes aquelles clàusules necessàries, e de aquells e cascu de aquells sien rebudes cartes públiques per los notaris dejús scrits, ab les obligacions e renunciacions necessàries segons lo lur stil e pràctica.

Quibusquidem capitulis lectis publicatis et intellectis, nos dicte partes laudantes, aprobantes, ratificantes, firmantes et confirmantes, pacistentes et stipulantes, omnia et singula, in subscriptis capitulis et eorum singulis concordata, pactata, promissa et stipulata, per nos et successores nostros, quoscumque pacto speciali solemnii stipulatione interveniente. Promittimus una pars nostrum alteri et altera alteri, ad invicem et vicisim, ac viceversa, et iuramus ad dictum Deum et eius Sancta quatuor Evangelia, manibus nostris \dexteris/ et singulariter tacta, perdicta oram et singulam in preinsertis capitulis, et eorum singulis singulariter et distincte concordata, pactata, apposita, continuata et descripta et stipulata, quantum ad unamquamque nostrum partum predictorum pertineant et spectent et pertinere et spectare videantur, singulam suis singulis refferendo efficaciter tenere, observare et adimplere, cum omni effectu quemadmodum concordatum, pactatum, promissum et continuatum et stipulatum, fuit in preinsertis capitulis et eorum singulis et nullo unaque tempore // ea revocare, infringere, contradire aut contravenire, palam vel occulte, directe vel indirecte, aliqua

ratione sive causa. Renunciantes omni excepcioni rei sit ut predicatur non geste intemptate, promisse et stipulate, quemadmodum in preinsertis capitulis et eorum singulis singulariter et distincte apponitur et scribitur et doli mali et exceptioni condicioni sive causa, non data sive secura, in factum actioni et omni ac cuilibet iuri, legi, foro et privilegio, predictis capitulis vel alicui eorum, quomodolibet obni autibus et iuri dicenti generalem renuntiationem, non valere hi vero aliqua pars nostrum preinserta capitula et eorum, singula in eisdem contenta, pactata, stipulata, concordata atque promissa, non observaverit vel adimpleverit aut contra premissa capitula et in illis contenta, venire aliquatenus presumpserit vel attentaverit aut contravenire, permiserit, palam vel occulte sit que preinserta capitula et in eorum singula, et in eis contenta et pactata, promissa atque promissum fuerint non deducantur, aut si nos dicte insertis capitulis contenta, pactata et stipulata, atque promissa non fererimus observaverimus et adimpleverimus, et seu ad debitum effectum non duxerimus, aut duxerit absque aliqua nostri vel nostrorum partium predictarum intimacione incurramus et incidamus, ultra penam per iurii ipso facta penam, decem mille florenorum regalium Valencie, de bonis partis nostrum partium predictarum inobedientis et predicta non observatis, nec observari desiderantis et exhigentis, pro pena et nomine pene. Et comissa autem nichilominus autem fiat ex \eia/ cum submissione et renuntiatione proprii fori autem. Et cum clausula et pacto variacionis iudicii loci et personarum autem. Et cum clausula iurata de non ponendis racionibus nec allegando guidati, cum autem sub pena decem mille florenorum dicte monete, que // pena autem rato pacto autem. Et cum renuntiatione cuicumque appellandi iuste et frivole, et iuri appellandi ex pacto autem. Et cum clausula resarcionis expensarum. Et pro predictis autem obligamus autem una pars nostrum alteri, autem nostra et singula bona et iura nostra autem. Nec igitur omnia et singula suis singulis referendo paciscimur convenimus et stipulamur, autem in cuius rei testimonium de predictis volumus per iamdictum et infrascriptum notarium, duo fieri consimilia publica infra quarum unum utrique parti nostrum predictorum tradatur, ad gestorum memoria in eternum conservandam.

Actum Valencie, extra menia civitatis Valencie, in dicta domo seu orto dicte nobis domne Ypolite, sito prope monasterio Sancte Trinitati, sito in vico vulgo de Sant Guillem, quo itur ab locum de Alboraya.

Testes, honorabili Petrus Valtanell, legum doctor, Johannes Vilaplana, Galcerandus Clariana, domicelli, ville de Cervera, et Miquel Noya, notarius, habitator Valencie.

1502, setembre, 27. València.

Segon inventari dels béns del difunt Sanç (II) Roís de Liori vescomte de Gallano, fet per la seua neta i hereua universal, Isabel Roís de Liori, on consten les dades i les rebudes de la herència del difunt.

SNAHN, Osuna, Caja 3092 (2), ,ff. 270 r. - 278 v.

Anno a nativitate domini millesimo quingentesimo secundo die vero intititata vicesima septima mensis septembris. Davant lo molt magnífich mossèn Lluys de Cabanyelles cavaller conseller camarlench del molt alt senyor rey e governador del regne de València comparech lo honorable e discret en Guillem Exernit notari en nom de procurador de la egrègia dona Ysabel de Liori e de Cardona e posa la scriptura següent:

Ihesus. Per que vos molt magnífich senyor governador e los jutges comptadors que per vostra senyoria se han de delegar, en la present causa pus clarament puixen examinar aquella, diu la dita egrègia dona Ysabel, que primerament fa exhibició del inventari fet dels bens del spectable vescomte, e que en lo conte de rebuda posa tots los bens e partides en lo inventari aposades, ab les protestacions y salvetats en aquell contengudes, e per quant en lo dit inventari hi ha molts bens mobles y semovents, los quals fan a extimar y tachar, requir la dita egrègia dona Ysabel, que sia feta comissió a algunes persones expertes, per que estimen la valor dels dits bens mobles y semovents, la qual comissió requir esser feta, ab convocació de dos crehedors que executen la dita heretat.

I E més avant, per quant en lo dit inventari son inventariats en general los deutes deguts al spectable vizconte per los vassalls de aquell, e senyaladament los deutes deguts en les valls de Seta e Travadell, com de aquelles, qui's diu que eren deguts en lo lloch de Bechí, no y haya hagut cosa alguna, com se mostra la spectable bescontesa, los haja exhigits y distribuïts, e com ab lo dit inventari, la dita propossant haja protestat que essent certificada dels dits deutes, quants són e quina suma prenen, pagarà aquells en inventari, per çò especificadament deduhint aquelles en lo present procés. Diu que aquella dita propossant ha fet exhigir comptes dels alamins de les dites valls, los quals ab summa diligència, són estat atrobats lo qu'és segueix:

II E primerament, en la vall de Seta, la dita propossant feu contar ab lo alamí e col·lector de les rendes, e fonch atrobat, que aquell havia de donar rahó dels anys noranta tres, noranta quatre, noranta cinch, noranta sis e noranta set, e fins al temps de la mort del dit spectable vizconte, lo qual morí a quatre de juliol any mil quatre-cents noranta huyt, e no pus, com del temps abans mostrasen tenir absolució y difinició feta per lo dit spectable vezconte, de la qual vos fa fe al ull, *si et in quantum* e axí és ver.

III E venint primerament al conte del forment, y diligentment examinat aquell davant persones dignes de fe, fonch atrobat que lo dit alamí havia de dar dels dits anys, quatre cents cinquanta sis cafiços de forment sis barcelles e tres almuts, e axí és ver.

III Ítem, del conte de l'ordi, fonch trobat per examinació de aquell feta davant de persones dignes de fe ésser deguts a la dita propossant, cinch-cents catorze cafiços e quatre barcelles e tres almuts.

V Ítem, per examinació del conte de l'oli, feta en la forma damunt dita fonch atrobat que lo dit alamí, havia de dar dos-cents sexanta sis arrobes e deu lliures.

VI E venint en après al compte dels diners, çò és per los besants de cent tretze cases poblades, a rahó de onze sous per casa, e per cinquanta cases despoblades, a rahó de onze sous per casa, cascun any, e per tretze lliures de jovades comunes l'any, de les quals dites rendes, deduhida la part del monestir, ve a la part del bezconte cinquanta-cinch lliures dos sous cascun any, e per la filasa a rahó de dos sous sis diners per casa, la qual és tota del spectable vezconte, quatorze lliures dos sous sis diners, que per tot preu suma, denou lliures quatre sous sis diners cascun any, e per tot lo temps dels anys noranta-dos, tres e quatre e cinch, sis e set, pren suma de quatre-cents quinze lliures set sous.

VII E més, fonch deutor per lo arrendament dels herbatjes y carnatje de l'any tres, lo qual fonch arrendat per cent quinze lliures, de les quals a la part del dit spectable vezconte, ne venen setanta-sis lliures tretze sous quatre diners.

VIII Ítem més, per los dits herbatjes y carnatjes dels anys quatre, cinch, sis e set, dos-cents trenta-huyt lliures quatre sous sis diners.

VIII Ítem, per la pança dels dits anys, vint-y-tres lliures catorse sous.

X Ítem, diu e posa que per examinació de compte fet per los alamins y col·lectors de les dites rendes, la dita egrègia dona Ysabel, se troba crehedora y haver exhigit dels dessús dits fruyts y rendes les partides damunt dites, y no més.

En Travadell:

XI Primo, per o compte fet ab lo alamí de forment, deduhits setze cafiços que per manament del dit spectable vizconte foren donats, com apar per cauteles donades per lo dit alamí, resta havian de dar, dos-cents nou cafiços tres barcelles tres almuts.

XII Ítem, per lo compte de l'oli, cent huytanta arroves.

XIII Ítem més, fonch deutor per los tapins de les dites anyades, a part de senyor, cent vint-y-cinch lliures.

XIIIÍ Ítem, per lo compte de l'ordi, cent huytanta-huyt cafiços quatre barcelles.

XV Ítem, per los parells de les dites anyades, a part del senyor, quaranta-una lliures cinch sous sis diners.

XVI Ítem, per los herbatjes y carnatjes per los dits, a la part del dit vezconte, trenta-set lliures dihuyt sous.

XVII Ítem, per lluymses, cinch lliures quatre sous.

Ítem, de les dessús dites rendes fan a deduhir lo que per cauteles se mostra ésser estat donat, e despeses per manament del dit spectable vizconte, çò és, de la vall de Seta, en los dits anys fonch mostrat ésser estat donat y pagat, per lo dit alamí de la dita vall, per manament del senyor, dos-centes quaranta-quatre lliures hun sou hun diner.

XVIII Ítem, per lo alamí de la vall de Travadell, fonch mostrat per manament del dit senyor, huytanta-nou lliures quinze sous y deu diners.

XVIIIÍ Ítem, diu e posa que los dits comptes foren be examinats, sens dol ni frau en pressència de persones dignes de fe, e foren atrobats ésser verdaderes segons estan posats, e axí és ver.

XXI Ítem, posa e compte de rebuda tots aquells setanta milia sous, los quals vivint lo spectable vizconte, foren lliurats per manament de la egrègia dona Ysabel, a persones religioses, los quals contaren la dita moneda après la dita suma, e axí és ver.

XX Ítem, diu e posa que per examinació de compte fet ab los alamins e col·lectors de les dites rendes, la dita egrègia dona Ysabel, se troba crehedora y haver exhigit de les dessús dits fruyts y rendes, les partides damunt dites, y no més.

Dates fetes per la egrègia dona Ysabel, en nom de hereua del dit spectable vizconte:

I E primerament, diu que posa en compte de data, tots los bens mobles contenguts en lo dit inventari, or, argent, pedres precioses, sclaus y mules, los quals dits béns mobles ab acte rebut per en Guillem Exernit, notari, són trobats lliurats a la dita spectable bescontesa, per lo llegat a d'aquella fet per lo dit testador.

II Ítem, posa en compte de data tots aquells cent y deu milia sous, pagats a la dita spectable vezcomtesa, per lo dot de aquella, la qual quantitat és estada deposada en la cort de vos senyor governador, cinch milia cinch-centes lliures.

III Ítem, posa en comte de data trenta lliures, les quals són estades pagades a Joan lo Trinchant, per soldada a aquell deguda, per lo dit spectable vezconte, trenta lliures.

IIIÍ Ítem, a·n Lluys Collar, notari, per lo testament y altres contractes rebuts y tocants a pagar al dit spectable vezconte, o per salaris de procurador e treballs en aquella sostenguts per compte ab aquell fet. DCCC lliures.

V Ítem, a·n Guillem Exernit, per la confecció del dit inventari.

VI Ítem, a mestre Abril, per la visita que feu en Bechí al dit spectable bezcomte, quant aquell morí, sis castellanes, dich. VIII sous IIII diners.

VII Ítem, per la propietat del annual lexat al monestir de Sant Francesc, del qual ne és estat carregat censal. DC lliures.

VIII Ítem, per la amortizació e dret de sagell, cent huytanta lliures, e axí consta ab àpoca rebuda per en Guillem Exernit, notari, a nou de setembre anys norantahuyt. CLXXX lliures.

VIIIÍ Ítem, per la valor de la renda del benifet de Bechí la qual lo dit spectable en son últim testament regoneix tenir de béns de don Joan, fill de aquell, lo qual manà dit benefici fos instituhit, tres-centes cinquanta lliures. CCCL lliures.

X Ítem, per lo dret de amortisació e sagell, cent y cinch lliures, consta ab àpoca rebuda per en Guillem Exernit, notari, lo prop dit dia e any. CV lliures.

XI Ítem, per los censos deguts de la casa del dit spectable vizconte, la qual tenia en la present ciutat, de vida de aquell, vint lliures. XX lliures.

XII Ítem, diu e posa, que quant lo spectable vezconte morí, foren vestits de màrrega e de dol los servidors de la casa de aquell, e la família de la casa del egregi don Alfonso de Cardona, marit de la egrègia dona Ysabel, si e segons és acostumat de fer en semblants sepoltures, e per lo semblant en la ciutat de València, foren donades a molts familiars de la dita casa, advocats e procuradors y singulars màrregues y gramalles, e axí és ver.

XIII Ítem, per màrrega comprada en la Plana, per vestir la família que era en Bechí.

XIIIÍ Ítem, per drap negre de dol comprat en la Plana, per a vestir la dita família.

XV Ítem, per los draps comprats de màrrega en la ciutat de València, d'en (en blanc) draper brunater, quaranta-dos lliures. XXXXII lliures.

XVI Ítem, per diverses peses de drap negre de dol comprades de diversos perayres de botiguers, segons consta per los llibres de la sisa e general de la present ciutat, cent e quaranta-nou lliures nou sous e nou diners. CXXXV VIII sous VIII diners.

XVII Ítem, per la sisa y general, vint-y-cinch lliures sis sous onze diners. XXV lliures VI sous XI diners.

XVIII Ítem, per màrrega comprada per vestir la família de la dita egrègia dona Ysabel, en Gandia y altres llocs circumveïns.

XVIII Ítem per draps negres per dol per vestir dita família.

XX Primo, d'en Pere Castelló Cocentayna, per los draps, vint-y-uns, quinze lliures quinze sous. XV lliures XV sous.

XXI Ítem, a'n Pere Moltó, per un dihuytè negre, set lliures onze sous, am albarà. VII lliures XI sous.

XXII Ítem, a'n Phelip Calbo de Cosentayna, per vint-y-hu de blau, vint-y-quatre lliures, am albarà. XXIII lliures.

XXIII Ítem, a'n Pere Grau de Alcoy, per una vint-y-una, onze lliures, am albarà. XI lliures.

XXIII Ítem, per dotze preveres qui portaren y acompanyaren lo cos del dit testador de Bechí a la present ciutat, per sos treballs y charitat, trenta lliures. XXX lliures.

XXV Ítem, per les misses que dit testador ha deixat en son últim testament, són estades pagades les partides següents:

XXVI Primo, als frares de Sant Hyeroni, per charitat de mil misses celebrades per ànima del dit defunt, cinquanta lliures, ay àpoca rebuda per en Guillem Exernit, notari. L lliures.

XXVII Ítem, als frares de Sent Francés, per mil misses per la rahó damunt dita, cinquanta lliures, ay àpoca rebuda per Miquel Vincent, notari. L lliures.

XXVIII Ítem, als frares de la Murta, per charitat de cinc-centes misses per la rahó damunt dita, cinch-cents sous, ab àpoca rebuda per lo dit Miquel Vicent, notari. XXV lliures.

XXVIII Ítem, als frares de Portaceli, per charitat de cinc-centes misses, vint-y-cinch lliures, ay àpoca rebuda per en Pere Soler, notari, dich. XXV lliures.

XXX Ítem, als frares del monestir de Santa Catharina de Onda, per dos-centes misses, deu lliures, ay albarà hi dich. X lliures.

XXXI Ítem, diu e posa que quant lo dit cors fonch arribat en la dita ciutat, li fonch feta sepultura ab processó general ab la qual foren despesses les partides següents:

XXXII Primo, a mossèn Gasset, procurador de les dobles y aniversaris de la Seu, per la distribució feta en los capellans, creus y campanes, cinquanta lliures, ay albarà.

L lliures.

XXXIII Ítem, per lo dret de la confraria de la Verge Maria, a mossèn Gaspar Bellví, huyt lliures nou sous. VIII lliures VIII sous.

XXXIIIÍ Ítem, a frare Martí Orts, per despesa feta en la sglésia de Sent Francés, per taules, per pagar los siris e fer los bestiments, e per lo salari dels hòmens que feren aquelles, sis lliures deu sous y huyt diners, ay albarà de aquell, e hi dich.

VI lliures X sous VIII diners.

XXXV Ítem, per cera pressa d'en Thomàs, specier, quaranta quatre lliures nou sous, ay albarà de aquell, dich. XXXXIII lliures VIII sous.

XXXVI Ítem, a·n Bas, specier, per la mateixa rahó, deu lliures onze sous, dich.

X lliures XI sous.

XXXVII Ítem, per fer lo vas a·n Jaume Martí, obrer de vila, en la capella de la Verge Maria de la Neu, quinze lliures deu sous, ay àpocha rebuda per en Guillem Exernit notari a nou de setembre any mil quatre-cents quaranta-nou (sic.), dich. XV lliures X sous.

XXXVIII Ítem, per quant la dita sepultura se feu gran temps après que lo dit bezcompte fonch mort, fonch necessari fer algunes gramalles per a exir a la sepultura per a alguns criats de la casa, e per çò fonch pres drap de la botiga de Monrós, çò és tres peces, vint-y-set lliures, ay albarà. XXVII lliures.

XXXVIIIÍ Ítem, diu e posa, que lo dit spectable vezconte és estat hereu del spectable don Sancho de Liori *quòndam* almirant de Sicília, lo qual dit almirant feu son últim y darrer testament, en lo qual instituhí hereu al dit visconte, fill de aquell, ab los vincles y condicions en lo dit testament aposats, del qual vos fa fé *si et in quantum*.

XXXX Ítem, diu e posa que lo dit spectable vizconte feu inventari dels béns atrobats en la dita herència, del qual dit inventari vos fa fé en sa pública forma *si et in quantum*.

XXXXXI Ítem, diu y posa que los béns y herència del dit almirant, en virtut del vincle aposat en lo testament de aquell, han pertanygut y pertanyen a la dita dona Ysabel, e axí consta ab sentència pronunciada per lo magnífich justícia civil de la present ciutat, de la qual vos fa fê *si et in quantum* e axí és ver.

XXXXXII Ítem, diu e posa en la heretat del dit almirant recaygué en lo vezcondat de Gayano, lo qual lo dit spectable vezconte en après permutà ab les valls de Seta y Travadell y vila de Gorga, y axí consta de la permuta ab lo privilegi real, del qual vos fa fê *si et in quantum*.

XXXXXIII Ítem, diu e posa *ut supra* que de dret y de justícia les coses comprades de béns subjectes a restitució són subjectes a restitució, per çò com succeheixen en llochs de les vinculades, e axí és ver.

XXXXXIIIÍ Ítem, diu e posa que per la dita rahó, les dites valls de Seta y Travadell y vila de Gorga se, dehuen deduhir del dit inventari fet per la dita egrègia dona Ysabel dels béns del dit spectable vizconte, e axí és ver.

XXXXXV Ítem, diu e posa que les dites valls y vila són pròpies de la dita proponent, per rahó del dit vincle, e per çò ab protestació són estades aposades en lo inventari, e axí és ver.

XXXXXVI Ítem, diu e posa per la mateixa rahó de la dita heretat del dit spectable vizconte, fa ha deduhir lo lloch de Bechí, com se trobe continuat en lo inventari del dit Almirant.

XXXXXVII Ítem, diu e posa *ut supra* que lo dit inventari dels béns y heretat del dit almirant, fet per lo dit spectable vizconte, són estats continuats molts altres castells y llochs, çò és lo castell y honor de Ribarroja, y en lo regne de València, Capici y Ministreta en lo regne de Sicília, ha molts altres llochs, axí com en dit inventari pus llargament és scrit, dels quals lo dit spectable vizconte, és tengut donar compte e rahó a la dita egrègia dona Ysabel, e per aquells la dita egrègia dona Ysabel, te accions contra la heretat del spectable vizconte, e axí és ver.

XXXXXVIII Ítem, diu e posa que en lo dit inventari, ultra los dits béns sehents y ha molts béns mobles: or, argent, perles, diners comptants, esclaus, cavalls, molts censos e altres rendes per les quals la dita dona Ysabel és crehedora de la heretat del dit spectable vizconte, lo qual és obligat a restituhir los dits béns y heretats a la dita proponent, e axí és ver.

XXXXXVIIIÍ Ítem, diu e posa que si en poder de la dita egrègia dona Ysabel y ha alguns béns que sien de la heretat del dit spectable vizconte, aquells són propis de la

dita propositant, puix mostra amplíssimament per les dates per aquella fetes, excedeixen la valor y estimació de la heretat del dit spectable vizconte, y encara té retenció de aquelles per los crèdits que aquella té en la heretat del dit spectable vizconte contra qualsevol llegataris e crehedors darrers en temps de la dita propositant, los quals crèdits és cert que prenem molt major suma que no és la dita heretat del dit vizconte, jatsia les altres dates dessús dites no y fossen.

De hon se conclou, la dita egrègia dona Ysabel haver acceptat la heretat del dit spectable vizconte ab benefici de inventari e haver donat desexida complida dels béns de la dita heretat, los quals no són de tanta stima y valor com les dates per aquella fetes ne menys són suficients, per rahó dels quals té retenció contra qualsevol llegataris y crehedors darrers en temps de aquella, e axí aquella té fundada la sua aposició.

Als quals capítols requir ésser respost *medio iuramento calumpnie iusta fori formam*.

Los quals comptes de dates y rebudes la dita egrègia dona Ysabel vol y entén haver pagat sots expressa protestació y no en altra manera que puixa a aquelles ajustar y deduhits corregir y millorar y declarar tot lo que per fonament de sa intenció serà menester e ocurrerà que fer se deja la qual protestació vol que prevalga a qualsevol acte contrari.

s. d. Monestir de la Murta (Alzira).

Llegat fet per Caterina de Liori al Monestir de la Murta (Alzira), consistent en 4.000 sous moneda reals de València, per ser soterrada en el dit testament, per misses i caritat.

ARV, Clergat, Llibre 3.026, f. 15 vº

Dona Catalina de Liori filla del viscompte de Gayano:

I aniversari. La il·lustre señora dona Catalina de Liori, filla del viscompte de Gallano, ab son últim testament, rebut per lo discret en Bertomeu Dominguez notari, a XI de maig del any M CCCC LXXXX, volgué y dispongué que lo seu cors fos liurat a eclesiàstica sepultura en la sglésia o monestir hon fos soterrat lo noble don Joan de Gallano germà de aquella, lo qual morí en lo any M CCCC LXXXX VIII y fouch soterrat en la sglésia del present monestyr, dins lo rextat davant lo altar major, agon enaprés en lo any M D III, fouch treslladat lo cors de dita dona Cathalina, la qual, així mateix, en dit son testament lega a la dita sglésia o monestyr hon fos soterrada, quatre milia sous de moneda de València, de les quals dispongué que per los frares o capellans dessús dits fos comprat drap de or per a posar aquell sobre la sepultura, sí la dita sglésia o monestyr no·l tenia, e que del restant fossen tenguts a celebrar misses e altres sufragis, e que cascun any en la festa de Tots Sants fos cantat un aniversari per llur ànima e feta absolució sobre la dita sepultura. E enaprés, per ops de ser feta paga al convent de dits quatre milia sous, fouch liurat al convent per lo governador de Valencia lo loch de Carabona en lo any de M D II, lo qual possehí lo convent alguns anys, y après fouch venut per aquell, però no·s troba a qui sia stat venut ne per quin preu. Foren celebrades per ànima de dita senyora mil misses, e sa casa se retura cent lliures per la charitat del aniversari, de les quals ne foren distribuïdes cinquanta en la obra del hospital del dit convent ab decret del comisari que i tunch era de la cruada.

III M^a sous.

1506, setembre, 26. València.

Procés Beatriu de Montcada contra Joana de Heredia

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 25.

Ihesus. Davant la presència de vos molt magnífich mícer Gaspar Antich, doctor en cascun dret e jutge delegat per lo spectable loctinent general, en la causa de redició de comptes que entre les parts dejescrietes se mena, continguda personalment la noble dona Beatriu de Muncada e de Liori, hereua del noble don Joan Roiz de Liori, quòndam, la qual obtemperant al manament, a aquella fet a substància de la noble dona Joana de Heredia, e o d'en Gaspar Martí, notari procurador de aquella, en cert nom e ab e sots expressa protestació de poder afegir e datraure, corregir e millorar e mudar los comptes e partides que per la dita proposant se han de posar ab la dita protestació, e no en altra manera, fa diu e posa los comptes de la dita heretat del dit noble don Joan de Liori, en e per la forma següent:

E primerament, diu e posa que en l'any Mil CCCC LXXX VIII que morí lo dit noble don Joan, encontinent que la nova de la mort de aquell fonch arribada a la dita proposant, e publicat lo testament del dit noble don Joan, en lo qual havia instituyt hereua la dita proposant, aquella en lo dit nom de hereua, feu inventari, rebut per lo discret en Lluys Collar notari a XXX de juliol del dit any Mil CCCC LXXX VIII, en lo qual la dita proposant en lo dit nom capbrevà e continuà tots los béns de la herència del dit don Joan legítimament e sens frau algú. E així és ver.

II Ítem, diu e posa que per dar forma als presents comptes aquella dita noble dona Beatriu se carregà en compte de entrada e rebuda tots los béns continuats en lo dit inventari, e aquells vol que li sien carregats e fets de rebuda del qual inventari, *si et in quantum*, fa fé.

III Venint enaprés a la desexida e dates fetes per la dita noble dona Beatriu dels dits béns de la dita heretat. E diu e posa que per haver fet lo dit inventari aquella ha aconseguit aquest benefici que jatsia sia hereua del dit noble don Joan, emperò acceptant la dita herència, les accions que la dita proposant ha tengut e té contra lo dit noble don Joan, testador que dessús, no són extintes, confuses ni resolutes, ans aquelles han restat e resten en sa força e valor. E així és ver.

III Ítem, diu e posa que la dita noble dona Beatriu essent hereua ab inventari del dit son marit, ha tengut facultat de pagar als crehedors de aquell dels béns de la dita heretat sens examinar quals eren primers e postiors. E axí mateix, ha pogut pagar a n'aquells crehedors que primerament li han ocorregut. E axí és ver.

V Ítem, diu e posa que axí com la dita noble dona Beatriu ha pogut pagar als altres crehedors per lo semblant ha pogut pagar a sí mateixa la qual era crehedora y és crehedora del dit son marit. E axí és ver.

VI Ítem, diu e posa que la dita dona Beatriu, era e és crehedora en los béns de la dita herència de moltes quantitats e de aquelles se ha pogut fer a sí mateixa pagament, axí com hauria pogut pagar a qualsevol altre crehedor. E axí és ver.

VII Ítem, diu e posa que la dita noble dona Beatriu, ab acte rebut per lo discret en Lluys Collar notari a XXVII de febrer del any Mil CCCC noranta, ha fet pagament a sí mateixa de alguns deutes a aquells deguts per lo dit noble don Joan, fent venda en nom de hereua a sí mateixa en nom propri dels béns que son stats inventariats, lo preu e extimació dels quals no ha bastat a pagar los dits crèdits segons que per lectura del dit pagament clarament se mostra. E axí és ver.

VIII Ítem, diu e posa que los dits béns foren extimats degudament per lo corredor de les corts, e aquella dita noble dona Beatriu pres en paga los dits béns per los preus que foren extimats, si e segons ab lo dit pagament se pot clarament veure, del qual pagament *si et in quantum*, vos fa fé. E axí és ver.

VIII Ítem, diu e posa que los dits béns no han bastat a pagar los crehedits de la dita proponent ans aquella és restada, e axí uy en dia és molt gran crehedora de la dita heretat. E axí ab lo dit pagament se mostra molt complidament la desexida dels béns del dit inventari e carregats en rebuda. E axí és ver.

X E jatsia ab lo dit pagament se mostre complida desexida dels dits béns inventariats, emperò a major e super abundant cautela, aquella diu que los béns de la dita herència de les quantitats e per les causes infrasegüents:

XI Car diu e posa, que lo dit noble don Joan Roiz de Liori, ensemps ab lo spectable don Sancho Roiz de Liori e muller de aquell, ab carta rebuda per lo discret en Vicent Pedro notari, lo primer de febrer del any Mil CCCC setanta dos, veneren e originalment carregaren a la noble dona Ysabel de Cervató, muller del noble don Miquel Joan de Cervató, CCCXXXIII sous IIII diners censals, per preu de cinch milia sus, lo qual dit censal en après fonch comprat per la dita noble dona Beatriu. E jatsia aquella dita dona Beatriu se sia feta crehedora per les pensions del dit censal, fins al dia

en lo dit pagament mencionats, emperò aquella se fa crehedora de les pensions del dit censal fins a la present jornada de la dita propietat de aquell, la qual propietat e pensions prenen suma de huyt milia sous, dich CCCC lliures. CCCC lliures.

XII Ítem més, la dita noble dona Beatriu és crehedora de la propietat e pensions del dia del dit pagament fins a la present jornada de aquells cinch-cents sous censals, los quals per lo dit don Joan foren venuts e originalment carregats al magnífich mossèn Romeu Mercader, ab carta rebuda per lo discret en Martí Fenoll notari, a IIII de juliol del any Mil CCCC setanta-dos. Lo qual dit censal enaprés és stat comprat per la dita noble dona Beatriu, ab carta rebuda per lo discret en Lluys Collar notari, a XVII del mes de juny del any Mil CCCC LXX VII, les quals pensions e propietat prenen suma de setze milia sous, dich DCCC lliures. DCCC lliures.

XIII Ítem més, diu e posa que lo dit noble don Joan de Liori, ab carta rebuda per o dit en Lluys Collar notari, a XXVIII de febrer del any Mil CCCC huytanta quatre, vené e originalment carregà a la dit noble dona Beatriu sis milia dos-cents cinquanta sous censals, pagadors cascun any en lo mes de agost e febrer migerament, per rahó del qual censal entre propietat e pensions corregudes del temps del dit pagament fins a la present jornada, aquella dita noble dona Beatriu és crehedora en los dits béns de la dita herència, de CLXXXI M^a CCL sous, dich VIII Mª LXII lliures X sous. VIII Mª LXII lliures X sous.

E ultra les dites partides encara la dita noble dona Beatriu posa en compte de data e desexida dels béns de la dita heretat les partides següents:

XIII Primo, posa en data les despeses fetes en les funeràries del dit noble don Joan, çò és en portar lo cors de aquell de Bugalança que és del regne de Castella, ahon lo dit don Joan morí, fins al monestir de la Murta, e per vestir a la dita noble dona Beatriu, filles, servidors e domèstichs de la casa, axí de màrregues com de drap negre, foren fetes despeses pus de quinze milia sous, axí com és acostumat en les sepultures de hòmens de semblant condició com era lo dit noble don Joan de Liori.

XV Ítem, fonch pagat a Joanicho, criat del dit don Joan, setanta timbres a aquell legats per lo dit noble don Joan ab son últim testament.

XVI Més, fonch pagat a hun atzembler nomenat Joan de Teulada, que ab les atzembles pròpies de aquell, serví al dit noble don Joan en lo temps que morí, per soldada e loguer a aquell degut, vint lliures contra del dit pagament, ab àpoqua rebuda per lo discret en Miquel Lòpiz notari, sots cert Kalendarí. XX liures.

XVII Més, fonch pagat a hun altre atzembler nomenat Pedro Eximeno, que havia servit al dit don Joan en lo dit temps, lo qual demana la soldada per justícia. E jatsia demanàs molt major quantitat, li foren pagades quatorze lliures, segons consta del dit pagament ab albarà scrit de la mà del discret Gaspar Martí notari. XIII lliures

XVIII Més, fonch pagat a hun moro qu'és nomena Peneret, lo qual se'n portà lo dit don Joan en Nàpols, e lo qual servia de ajudant als atzembles e a la cuyna, fonch li donat de soldada que li era deguda de sa servitut per temps de tres anys que stigué ab lo dit don Joan en lo dit viatge, quinze lliures. XV lliures.

XVIII Ítem, diu e posa que, ab carta rebuda per lo discret en Lluys Collar notari, lo dit don Joan era deutor de moltes quantitats al spectable don Sancho Roiz de Liori, pare de aquell, lo qual après mort del dit noble don Joan, mogué gran plet a la dit proposant en lo dit nom de hereua, la qual fonch conempnada en les dites quantitats per les quals la dita noble dona Beatriu après de haver fet moltes despeses, fonch executada en tres milia sous. E axí és ver e consta ab los dits actes e processos. CL lliures.

XX Ítem, diu e posa que a instància del hereu d'en Joan Jolià, la dita proposant és stada condepnada, en lo dit nom, en XIII lliures XI sous VI diners, per lo loguer de una casa logada per lo dit don Joan, la qual quantitat fonch deposada en la cort de la governació en l'any Mil CCCC LXXXX VIII. XIII lliures XI sous VI diners.

XXI E més, ha pagat a'n Joan Alamany, manyà après de la mort del dit don Joan, que li devia per rexes e tanquadures que aquell li havia fet fer, quinze lliures contra del dit pagament, ab àpoqua rebuda per lo dit en Miquel Llopiz, notari.

XXII Ítem, més, fonch pagat a'n Joan Candel, precehint sentència, tres-cents ducats, los quals lo dit noble don Joan de Liori li devia, e los quals foren deposats ensemps ab trenta quatre lliures dehuys sous set diners, de despeses fetes en lo dit plet, que és tot tres-cents quaranta nou lliures dehuys sous y set diners, contra del dit depòsit ab acte rebut per lo discret en Nofre Alfonso, notari, a tretze del mes de juny del any Mil CCCC noranta-set.

XXIII Més, fonch pagat a dona Elionor d'Íxer, precehint sentència pronunciada per lo il·lustríssimo senyor infant, tunc lloctinent general, cent dotze lliures y deu sous, la qual quantitat fonch deposada e consta del dit depòsit, ab acte rebut per lo dit any Mil CCCC LXXXX VII. CXII lliures X sous.

XXIII Més, fonch pagat per salari dels jutges que pronunciaren la sentència en lo dit procés e causa, tres lliures dos sous y sis diners, consta ab lo mateix depòsit.

III lliures II sous VI diners.

XXV Ítem més, posa en data, que fonch pagat als algutzirs e verguetes que feren la dita execució en los béns de la dita herència e al notari qui rebé los dits actes, totes les quals despeses pagades de processos fets sobre la dita causa com altres actes, sumen pus de sis lliures. VI lliures.

XXVI Ítem més, fonch pagat de manament del senyor governador, a la dita dona Elionor d'Íxer, après de la sobredita partida cent reals, la qual quantitat fonch deposada contra del dit depòsit ab acte rebut per lo scrivà de la cort de la governació, en l'any Mil CCC LXXXVIII. VII lliures X sous.

XXVII Més, fonch pagat a Pere Ramon Vilanova, precehint sentència per soldada per lo dit noble don Joan, quaranta y huyt lliures les quals foren deposades ensemps ab cinch lliures de desepeses, que és per tot cinquanta y tres lliures, consta del dit dipòsit ab acte rebut per en Miquel Llòpiz, notari. LIII lliures.

XXVIII Ítem, és stat pagat après de la mort del dit don Joan al discret en Lluis Collar, notari, per salari de diversos actes reebuts per lo dit don Joan, quatre milia sous.

CC Lliures

XXVIII Més, fonch donat a dues fadrines en contemplació de matrimoni e per dot de aquelles, la una de les quals ha nom Miquela e l'altra Maria, per serveys fets en la casa del dit noble don Joan vivint aquell, entre abduys cent cinquanta lliures.

CL lliures.

XXX Ítem, fonch pagat a dona Castellana de Vilaragut, precehint sentència axí per hun llegat fet a aquella per lo dit don Joan en son testament, com encara per la servitut que gran temps havia fet en la casa del dit don Joan vivint aquell. Doscentes lliures, jatsia tingués sentència de molt major quantitat. CC lliures.

XXXI Ítem, posa en data que foren fetes diverses despeses en lo dit plet axí de processos com altres, pus de cent reals, dich VII lliures X sous contra los dits processos.

VII lliures X sous.

XXXII Ítem, ha pagat después de la mort del dit don Joan a mossèn Ramon Torrelles o als havents causa de aquell, de pensions degudes del censal qu'és demana per la dita noble dona Joana de Heredia, çò és de tot l'any Mil CCC LXXXVIII fins en març inclusive del any Mil D y hu, que són dotze anys y sis mesos, sumen les pensions pagades dos-centes cinquanta lliures. CCL lliures.

XXXIII Més, és stat pagat a Ysidoro Datequa, com a procurador d'en Joan Datequa, hereu de na Gracia Datequa, filla sua, per un llegat a aquella fet per lo dit noble don Joan en son testament, cinquanta lliures. L lliures.

XXXIII Ítem, fan a detraure del dit inventari e posar en compte de data, les peces de argent infra següents: çò és hun plat de aygamans, que pesa sis marchs e dos quarts; un altre plat d'argent de tallar, de pes de huyt marchs dues onzes. Ítem quatre scudelles d'argent de mengar, de pes de sis marchs e tres onzes. Ítem quatre plats de argent de mengar, de pes de sis marchs una onza e un quart; més dos plats, de pes de un march quatre onzes e un quart. Ítem una gotera d'argent, de pes de dos marchs e tres onzes. Ítem més, dues scudelles e hun plat d'argent, de pes de quatre marchs cinch onzes e tres quarts. Lo qual dit argent pesa tot XXXVIII marchs tres onzes e dos quarts. E jatsia lo dit argent sia stat scrit en lo dit inventari per ésser trobat en poder del dit noble don Joan *tempore mortis*, emperò stà en veritat que aquell no era del dit don Joan, sinó del noble don Lluys Pallàs. E axí li fonch restituyt, per çò aquell deu ésser admès en compte de data.

De on se conclou, que feta eguala de la entrada ab la exida dels béns de la dita heretat, se mostra molt clarament la dita propositant haver més donat que no rebut moltes e grans quantitats, y encara ésser molt gran crehedora de la dita heretat, e no tenir en son poder béns de aquella. E axí u demana la dita propositant ésser pronunciat e declarat com axí de justícia fer se dega, implorant super previsió vostre noble ofici.

E fa ús de les actes e cauteles dessuper vanats *si et in quantum* etc.

In super requir que testimonis li sien rebuts axí en la present ciutat e regne com en lo regne d'Aragó e principat de Cathalunya, e que li sien provehides e fetes lletres *in forma solita in iunto parti alter* etc.

1507, 2 d'agost. València

Testament d'Isabel Roís de Liori, en el que institueix hereu universal el seu fill Sanç de Cardona i Roís de Liori, i administrador del patrimoni, el seu marit Alfons de Cardona. Publicació del testament el 18 de febrer de 1510.

ARV, Protocol N° 10243, notari Joan Nadal, any 1507, f. s/n

Die secunda mensis augusti Anno a nativitate Domini Millesimo D° Septimo

En nom de nostre senyor Déu e la gloriosa Verge Maria, advocada de tota cristiandat, molt piadosa. Nos dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller del molt egregi senyor, don Alfonso de Cardona, sana per gràcia de nostre senyor Déu, de cors, memòria, e lo que la integrés, e manifestés. Convocats e pregats los notaris e testimonis desús scrits, fem e ordenam nostre darrer testament, e darrera voluntat nostra en, e per la forma següent:

E primerament, elegim marmessors, (/ f. 12 v) e del present e darrer testament nostre, executors, lo dit egregi don Alonso de Cardona, molt amat senyor, e marit nostre, e lo reverent prior del monestir del gloriós Sent Jeroni de Cotalba, qui huy és, e o en la hora de la nostra fi serà, als quals ensemps, o en cas de absència, mort o just impediment al altre de aquells donam facultat, e plen poder que sens licència de jutge, e oficial algú puixen pendre tants de nostres bens, e aquells vendre, e los preus rebre, e confessar haver haguts, e rebuts, que basten, a fer e complir, les coses pres per nos desús ordenades.

E enaprés, volem que quant nostre senyor Déu haurà apellat nostra ànima al seu Sant Regne, lo nostre cos sia liurat, a eclesiàstica sepultura, lo qual volem, e manam que sia soterrat en la església del monestir del gloriós Sent Francés, de la present ciutat de València, en la capella e sepultura del dit egregi don Alonso de Cardona, molt amat senyor, e marit. La qual dita sepultura volem (/ f. 13 r) que sia feta a coneguda dels dits marmessors nostres.

Ítem, volem e manam que tots los nostres torts, deutes e injurries sien paguats e satisfets, aquells emperò qu'es mostraran nos ésser tenguda e obligada ab testimonis, cartes e albarans, e altra legítima prova, for de ànima sobre açò benignament observat.

Ítem, volem e manam ne sien, e celebrades per ànima nostra en remissió de nostres pecats cinch milia misses, les quals volem ésser dites, e celebrades dins hun any

comptador après lo dia del òbit nostre en la forma següent, çò és mil misses en lo monestir del gloriós Sent Jerònim de Cotalba, per los frares de aquell, e altres mil misses en lo monestir de Sent Jeroni de la Murta, per los frares de aquell, e altres mil misses en lo monestir de Valldecris per los frares del dit monestir, e altres mil misses en lo monestir de Portaceli per los frares (/ f. 13 v) de aquell, e altres mil misses en lo monestir de Sent Francés, hon nostre cos serà soterrat, per los frares del dit monestir. Als quals monestirs volem que sia paguada, a cascú de aquells la caritat acostumada per les misses que diran e celebraran.

Ítem, donam e leixam a la església de la nostra vila de Bechí, tres milia e cinch-cents sous, moneda reals de València, per qualsevol dret que la dita església pertanygua contra la heretat del senyor bescomte de Gayano, quòndam, avi nostre. Los quals tres milia cinch-cents sous volem que per los dits marmessors nostres sien distribuïts en la dita església, a coneguda de aquells.

Ítem, donam e leixam a dona Maria de Cardona, molt amada filla nostra, e del dit egregi senyor don Alonso de (/ f. 14 r) Cardona, marit e senyor nostre, deu milia florins d'or, los quals volem e manam ésser-li donats e paguats per lo hereu nostre desús scrit, tota hora e quant aquella dita dona Maria filla nostra, haurà complida edat de vint anys, e no enans. E sí cas serà que lo dit egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, col·locarà en matrimoni la dita dona Maria ans que aquella haja complida edat de vint anys, en tal cas volem e manam que los dits deu milia florins sien donats e paguats a la dita dona Maria encontinent que serà col·locada en matrimoni de modo que la dita dona Maria no puixa haver los dits deu milia florins ans de haver complida edat de vint anys, o ab efecte contractat matrimoni, sí fa lo dit egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, ans del dit temps no era content que la dita dona Maria contractàs matrimoni, o li plagués que aquella hagués los dits deu milia florins d'or. E sí per ventura la dita dona Maria ans de la nostra fi, serà col·locada en matrimoni, en tal cas revocam e havem (/ f. 14 v) per revocat lo present legat. Los dits emperò deu milia florins d'or donam e leixam a la dita dona Maria de Cardona, filla nostra ab tal vincle e condició, çò és que si la dita dona Maria de Cardona morrà, quant que quant sens fills legítims e naturals, e de legítim matrimoni nats e procreats, çò que a Déu no plàcia, en tal cas volem que la dita dona Maria solament puixa testar de mil ducats d'or dels dits deu milia florins, e l'altra quantitat torne èntegrament sens disminució alguna de legítima falcidia, e trebelleyanica al hereu nostre desús scrit qui serà en lo temps de la mort de la dita dona Maria. E sí serà cas que la dita dona Maria, morrà ab fills legítims e

naturals, en tal cas volem que aquella puixa dispondre dels dits deu milia florins en sos fills en la manera que aquella elegirà, e volrà, disponent en hu o en molts. E per quant la nostra intenció e voluntat és que la dita dona Maria de Cardona, filla nostra, per qual- (/ f. 15 r) se vol via, forma e manera haurà e adquirirà bens alguns, ans que aquella sia col·locada en matrimoni, que tanta quantitat quanta aquella haurà haguda e adquirida, sia disminuïda dels dits deu milia florins d'or. Per çò volem e manam que en lo dit cas lo hereu nostre desús scrit, se puixa retornar dels dits deu milia florins d'or tanta quantitat quanta la dita dona Maria haurà adquirit en qualsevol manera, e solament sia fet compliment per lo hereu nostre desús scrit als béns que la dita dona Maria haurà adquirit fins en la suma de deu milia florins d'or.

Ítem, donam e leixam a don Joan de Cardona, fill nostre, e del egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, cent lliures de renda valents en propietat trenta milia sous moneda reals de València. Les quals dites cent lliures donam e leixam al dit don Joan ab tal condició que si aquell haurà e adquirirà de la església, o en qualsevol (/ f. 15 v) altra manera docentes lliures de renda annualment, en tal cas les dites cent lliures de renda tornen al hereu nostre desús scrit. E lo present legat fem al dit don Joan de Cardona, fill nostre per part, e per legítima, e per qualsevol dret que a aquell en nostres béns pertanyga.

Ítem, donam e leixam a dona Catherina de Cardona, filla nostra e del dit egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, una dobla per part e per legítima, e per qualsevol dret que a aquella en nostres bens pertanyga.

Ítem, donam e leixam a dona Joana de Cardona, filla nostra e del dit egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, monja del monestir de Senta Clara de la ciutat de Xàtiva, una dobla per part e per legítima, e per qualsevol dret que a aquella en nostres bens pertanyga.

Ítem, donam e leixam a Beatriu de Mur, donzella criada nostra, cinch milia sous moneda reals de València, en contemplació de matrimoni per (/ f. 16 r) la servitut que aquella en casa nostra ha fet.

Ítem, donam e leixam a Sperança, donzella, mossa nostra, setanta-cinch lliures, moneda reals de València, en contemplació de matrimoni per la servitut que aquella ha fet en casa nostra.

Ítem, donam e leixam a Beatriu, negra, sclava nostra, franca de tota servitut, restituhint aquella en la llibertat antiga.

Ítem, donam e leixam a Joan, negre, sclau nostre, franch de tota servitut, restituhint aquell en la primitiva e antiga llibertat, ab tal emperò condició, e no en altra manera, çò és que lo dit Joan, negre, servixca, e sia tengut servir al dit egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, per temps de deu anys.

Ítem, donam e leixam a Agneseta, sclava nostra, franca de tota servitut restituhint aquella a la primitiva e antiga llibertat, tota hora e quant aquella dita Agneseta haurà atesa complida (/ f. 16 v) edat de vint anys, e no enans, e encara volem e manam que havent atesa la dita Agneseta complida edat de vint anys, per lo hereu nostre desús scrit li sien donades vint lliures moneda reals de València, en contemplació de matrimoni.

Ítem, donam e leixam al dit molt egregi senyor don Alonso de Cardona, molt amat senyor e marit nostre, lo usufruyt de tots los bens e drets nostres que, a nos pertanyen, e pertanyer puixen per qualsevol títol, causa, manera o rahó, de vida de aquell tansolament.

Tots los altres béns nostres sitis, mobles e semovents, drets, e accions, a nos pertanyents, o pertanyer podents, o devents, luny o prop, per qualsevol títol, causa, manera o rahó, donam e leixam a don Sancho de Cardona, fill major nostre, e del dit molt egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre, lo qual dit don Sancho de Cardona, en los dits béns, e drets, hereu nostre propri e universal (/ f. 17 r) fem e instituhim per dret de institució. Sots tal emperò vincle e condició, çò és que si lo dit don Sancho de Cardona, fill nostre morrà sens fills, o altres descendents legítims e naturals, çò que Déu no plàcia, en tal cas volem que lo dit don Sancho de Cardona, solament puixa testar de sexanta milia sous. E tots los altres béns e drets nostres sien e tornen èntegrament, sens disminució alguna de legítima falsídia, e trebelleyanica, a don Joan de Cardona, fill nostre e del dit egregi don Alonso de Cardona, marit e senyor nostre. En lo qual cas, aquell dit don Joan de Cardona, hereu nostre propri e universal, fem e instituhim per dret de institució: sots tal emperò vincle e condició, çò és que si'l dit egregi don Joan de Cardona morrà sens fills o altres descendents legítims e naturals, e de legítim matrimoni nats e procreats, çò que Déus no plàcia, en tal cas volem que tots los dits bens e drets nostres sien, e tornen sens disminució alguna de legítima falcídia (f. 17 v) e trebelleyanica, al altre fill nostre mascle sí algun procrearen ans de nostra fi. E axí's segueixqua en tots los fills nostres mascles, servat entre aquells orde de primogenitura. E sí advenint qualsevol dels sobredits cassos fills mascles nostres no y haurà, en tal cas volem que tots los dits béns e drets nostres sens disminució alguna de legítima falcídia e trebelleyanica, segons dit és desús, sien e tornen a la dita dona Maria

de Cardona, filla nostra, e en lo dit cas aquella dita dona Maria de Cardona, hereua nostra pròpria e universal, fem e instituhim per dret de institució, sots tal emperò vincle e condició. Que sí la dita dona Maria de Cardona morrà, quant que quant sens fills o altres descendents legítims e naturals, e de legítim matrimoni nats e procreats, sò que a Déu no plàcia, en tal cas volem que tots los dits béns e drets nostres, sens disminució alguna de legítima falsídia e trebellaynica, sien e tornen a dona Catherina de Cardona, filla nostra. E en lo dit cas la dita dona Catherina de Cardona (/ f. 18 r) hereua nostra propria e universal, fem e instituhim per orde de institució. Ab tal emperò vincle e condició, que sí la dita dona Catherina morrà quant que quant sens fills o altres descendents legítims e naturals, e de legítim matrimoni nats e procreats, çò que a Déu no plàcia, en tal cas volem que tots los dits béns e drets nostres, sens disminució alguna de legítima falsídia e trebellaynica, tornen al altra filla nostra, sí alguna n tindrem e procrearem. E axí's segueixqua en les dites filles nostres de hunes en altres successivament servat orde de genitura. Açò emperò avisat e declarat que sí qualsevol dels dits fills nostres mascles e fembres, en qualsevol dels dits cassos morrà ab fills, en tal cas volem que tots los dits béns, e drets nostres sien del primer fill mascle de aquell qui hereu nostre serà, en la forma dessús dita, e ab los vincles e condicions dessús specificats. E si fills mascles no y haurà, vinguen a les filles de aquell (f. 18 v) qui la dita nostra heretat tendrà e haurà, preferint tots temps los mascles a les fembres, e servat entre aquells orde de primogenitura, segons que per nos dessús en nostres fills és dispost e ordenat. E volem e manam que aquell qui serà hereu nostre, haurà de pendre e portar lo nom e armes de Liori ab lo nom y armes de Cardona. E encara, volem e ordenam que sí en lo cas que algun grau de substitució dels dessús dits, haurà loch que és demandrà que lo fill primer mascle, o en son cas fembra, eren religiosos o constituhts insanis, o que no fos de sa enteniment, en qualsevol dels dits cassos, volem que lo venint après de aquell, sia admès a la dita nostra heretat e sia hereu nostre, segons lo orde demunt dit, e ab los vincles e condicions dessús dites, puix aquell tal no sia religiós, o constituht in- (/ f. 19 r)sanis, e que sia de sa enteniment. E axí's segueix de huns en altres perpetualment segons dites dessús darrerament.

Actum aquestes accions foren fetes les dites coses en la ciutat de València.

Presentes foren per testimonis a la conferma del dit testament, convocats e per la dita egrègia testadriu pregats, lo venerable mossèn Johan Balaguer, prevere, sotscabistol de la Seu de València, e los magnífichs mícer Pere Navarro, doctor en leys, don Menaut de Beamunt, comanador de Santyago, en Johan de Contreres, donzell, los quals

interrogats per los notaris desús stats sí conexien la dita egrègia testadriu, tots dixeren que si a ella, a ells e los notaris dejús scrits per lo semblant coneixien la dita egrègia testadriu.

Enaprés, a XVIII del mes de febrer de l'any de la nativitat de nostre senyor Déu Mil (/f. 19 v) D e deu, a la instància e requesta del reverent frare Pere Colla, prior del monestir e convent del gloriós Sent Jeroni de Cotalba, e del egregi senyor don Alonso de Cardona, marmessors scrits en lo últim testament de la egrègia dona Ysabel de Llori e de Cardona, muller quòndam del dit egregi don Alonso de Cardona, e en cars a instància del dit egregi don Alonso de Cardona, axí en son nom, axí com encara com a pare e legítim administrador del egregi don Sancho de Llori e de Cardona, fill seu, hereu scrit en lo desús dit testament de la dita egrègia dona Ysabel de Llori e de Cardona, quòndam, mare sua, ajustats en la casa e habitació dels frares, atenant del dit monestir atenant del gloriós Sent Jeroni, situada fora los murs de la present ciutat de València, lo damunt dit testament de la dita egrègia dona Ysabel fonch lest e publicat per nosaltres en Miquel Vicent e Johan Nadal, notaris, rebedors de aquell de la primera línea fins a la darrera. E lest e publicat aquell, encontinent los dits reverent prior e lo egregi don Alonso de Cardona, dixeren que per honor e reverencia de nostre senyor Déu, e per la amor que portaven a la dita egrègia testadriu acceptaren lo càrrec de la dita marmessoria e com lo dit egregi don Alonso encara dix que acciona lo usdefruyt a aquell per la dita egrègia testadriu en lo (...) dixat, e com a pare e legítim administrador (...) e que axí stava la dita herència al d[it] testa[ment de la egrègia] testadriu, dexada ab benefici de inventari.

Per testimonis a les dites coses convocats, lo venerable mossèn Anthoni Jolià, prevere, e lo reverent frare Jeroni Pertusa, del monestir del gloriós Sent Jeroni de Cotalba, e lo noble don Menaut de Beaumont, habitants de la ciutat de València.

1509, octubre, 23. València.

Època de Lluís Cerveró, per 84 sous moneda reals de València, que li ha pagat Alfons de Cardona, amb diners de sa mare Maria Fajardo, per raó de 60 siris usat en el soterrament d'Isabel Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 23.032, notari Guillem Exernit, any 1509, f. s/n

Dicta die martis XXIII^a dicti mensis octobris anno predicto a nativitate Domini Millesimo D^o nono.

Sia a tots cosa manifesta que yo en Luís Cerveró especier habitador de la ciutat de València, de mon bon gra y de certa sciència confesse y en veritat regonech a vos molt egregi don Alonso de Cardona senyor del castell e baronia de Bechí, de la vila de Gorgua, castells valls de Seta e Travadell, vila de Ondara, castell e valls de Guadalest e Confrides, jatsia absent axí com si fossen present e als vostres, que per mans e o de pecúnies de la egrègia dona Maria Fajardo e de Cardona, mare vostra, pagant segons dix de pecúnies sues pròpies me haveu donat e pagat, e yo de vos he hagut e rebut a tot ma voluntat de comptants en presència del notari e testimonis dejús escrits, tots aquells huytanta-quatre sous moneda reals de València a mi deguts per la sera que ha faltat e s'és cremada e per la refacció del que ha restat de sexanta siris pressos de la mia botigua per acompanyar del loch de les tavernes fins al monestir de Sant Francés e allí sepellir lo cors de la egrègia dona Ysabel Roiz de Liori e de Cardona, muller vostra. E com és axí en veritat renúncie a tota excepció de la pecúnia sobredita per mi no haguda y ni rebuda e engan. En testimoni de les quals coses fas fer al notari dejús escrit la present àpoqua per que en lo esdevenidor memòria ne sia haguda.

La qual fonch feta en la ciutat de València dimarts qu'és comptaven vint-y-tres dies del mes de octubre del any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesucrist Mil cinch-cents e nou.

Se+nyal de mi en Luís Cerveró desús dit que les dites coses fi loe atorgue e ferme.

Testimonis son qui foren presents a les dites coses, lo venerable e discret Johan Monterde notari i en Domingo Sancho, sirvent habitants en València.

1509, octubre, 23. València.

Àpoca de Pere Moncada, prevere de l'església de Sant Tomàs de la ciutat de València, de 246 sous moneda reals de València, pagats per Alfons de Cardona, amb diners de Maria Fajardo, mare seua, per raó d'anar de nit a cavall fins a Tavernes Blanques per acompanyar el cos de la difunta Isabel Roís de Liori.

APCCV, Protocol N° 23.032, notari Guillem Exernit, any 1509, f. s/n

Dictis die et anno.

Sia a totes cosa manifesta, que yo en Pere Moncada, prevere resident en la església parrochial del benaventurat Sent Thomàs de la ciutat de València, col·lector del clero de la dita església, de mon bon grat y de certa sciència, confesse y en veritat regonech a vos molt egregi don Alonso de Cardona, senyor del castell e baronia de Bechí, de la vila de Guorga, castells e valls de Seta e Travadell, vila de Ondara, castell e valls de Guadalest e Confrides, jatsia absent axí com si fossen present, e als vostres, que per mans e o de pecúnies de la egrègia dona Maria Fajardo e de Cardona, mare vostra, pagant segons dix de pecúnies sues pròpies, me haveu donat e pagat, e yo de vos he hagut e rebut a tot ma voluntat de comptants, en presència del notari e testimonis dejús escrits, tots aquells dos-cents quaranta sis sous moneda reals de València a mi, en lo dit nom, deguts per lo salari e treballs de quaranta preveres e la creu major de la dita parròchia, en anar de nit a cavall fins a les Tavernes Blanques per acompanyar lo cors de la egrègia dona Ysabel Roiz de Liori, muller vostra, portat de la dita baronia de Bechí a la present ciutat de València, per a sepellir aquella en la església del monestir del benaventurat Sent Francés de la dita ciutat, en la sepultura del egregi don Johan de Cardona, quòndam pare vostre, a rahó de sis sous per cascun prevere e sis sous per la dita creu major, lo salari dels quals dits preveres e creu comptat en la forma sobredita puja o pren summa de los dits dos-cents quaranta-sis sous. E com és axí, en veritat renúncie a tota excepció de la pecúnia sobredita per mi en lo dit nom no haguda ni rebuda e engan. En testimoni de les quals coses fas fer per lo notari dejús escrit la present àpoca per que en lo esdevenidor memòria ne sia haguda.

La qual fonch feta en la ciutat de València dimarts qu'és comptaven vint-y-tres dies del mes de octubre del any de la nativitat de nostre senyor Déu Jesucrist Mil cinch-cents e nou.

Se+nyal de mi en Pere Moncada, prevere e col·lector sobredit, qui les dites coses loe atorgue e ferme.

Testimonis són qui foren presents a les dites coses, los honorables en Johan Lopiz y en Gabriel Bosch, sirvent, habitants en València.

1514, gener, 8. Riba-roja.

Testament de Beatriu de Montcada i Vilaragut, declarant hereua universal a la seua filla Hipòlita Roís de Liori. Publicació del testament en Riba-roja a 19 de gener de 1514.

ANC, 960 Arxiu del Palau-Requesens, Lligall 26, c. 9.

Die VIII januari anno a nativitate Domini M DXIII in loco de Ribarroja

En lo sanctísim nom de Jesús y de la sacratísima Verge Maria mare sua, y de tots los pecadors special advocada. Yo dona Beatriu de Moncada, relictà en segones núbcies del molt noble don Joan de Liori, *quòndam* senyor qui fonch del lloch de Ribarroja, stant malalta y de malaltia deronpuda, emperò en mon bon seny e memòria e sa enteniment, e ab paraula clara e manifesta, revocant, cessant e anul·lant tots e qualsevol altres testaments e codicils e darrerres voluntats per mi en tot lo temps pasat fets e ordenats, fetes e ordenades en poder y ma de qualsevol notaris. Ara, convocats y pregats los notari e testimonis dejús scrits, fas e ordene lo present meu darrer testament e darrera voluntat mia, del qual y de la qual fas y elegeix marmessors y executors los molts nobles don Lluís Margarit, gendre com aquell meu present, e don Pedro Boil, senyor de Manizes, absent així com si fos present, als quals done y atribueix ple e bastant poder de fer e complir les coses per mi en e ab lo present meu testament e darrera voluntat mia dispotes e ordenades, per llur pròpia autoritat quants mester seran per fer complir aquestes.

E primerament, e ans de totes coses, vull e ordene que tots mes deutes e torts sien pagats e satisfets y les mies miniries restituhides, aquells emperò y aquelles que verdaderament se mostraran y o ésser tenguda e obligada ab albarans, cartes testimonis e altres legítimes proves, for de ànima benignament observat. Enaprés, recoman la mia ànima a nostre senyor Déu qui aquella sia rebuda, e elegeixch sepultura al meu cors ésser feta en aquella sglésia o lloch on los dits marmessors meus voldran, ordenaran e elegiran, notifich-los que ma voluntat seria en la sglésia del monestir de la bonaventurada Sancta Caterina de Sena de la ciutat de València, la qual dita sepultura, vull e ordèn sia fet a coneguda e voluntat dels dits marmessors meus e segons aquells volran e elegiran, sens solempnitat però ni pompa alguna mundana, comanant-los molt carament la mia ànima.

Ítem, vull e ordèn que la noble dona Joana Mateua de Requesens, filla mia molt cara y del molt noble don Bernat de Requesens, *quòndam* primer marit meu, e muller del dit noble don Lluís de Margarit, sien pagades qualsevol quantitats de pecúnies y demés que yo li sia tenguda y obligada donar, pagada així en virtut de qualsevol scritures com per qualsevol altre causa e rahó, segons les facultats mies bastaran, pregant y encarregant-li molt caramente que de qualsevol plets qüestions e diferencies processos e causes y qualsevol malencomés que entre mi y aquella sien stades en dies pasats, me vulla perdonar y tenir-se per contenta del que més facultats bastaran, com a bona e obedient filla, car yo per lo semblant li perdone de qualsevol enuig e malenconies que aquella me haja feit, y li done la meua benedicció e gràcia.

Ítem, do e lleix a la dita dona Joana Mateua, filla mia, totes e qualsevol quantitats de pecúnies que aquella me dega per la prestació e responsió devitoris devents que aquella·m feya cascun any.

Ítem, do e lleix a la fàbrica de la present sglésia de Ribarroja, trenta lliures moneda reals de València, compreses les vint lliures de les quals lo rector de la dita sglésia te hun albarà meu y te pagada certa part de aquelles.

Ítem, do e lleix a Joan, negre qui és stat sclau meu y a sos fills, aquelles terres que y a al mich en lo terme del dit lloch de Ribarroja, pregant y encarregant molt caramente a la dita dona Joana, filla mia, no vulla impugnar ni contradir als dits llegats per mi desús fets.

En tots los altres béns e drets meus e accions e mi pertanyents e pertanyer devents e podents, ara o en lo sdevenidor, lluny o prop, on que sien o seran, per qualsevol causa, manera o rahó, hereua mia universal fas e instituíx per dret de la spectable dona Ypòlita de Liori e de Requesens, comptesa de Palamós, filla mia molt cara, a fer dels dits béns e drets meus a ses lliberes voluntats. Darrerament pregue y encarregue molt caramente a les dites filles mies, per lo amor e obediència filial a que·m son tengudes y obligades, vixquen en pau, repòs e tranquil·litat com a bones germanes, hi·s vullen recordar de la mia ànima y dels sufragis de aquella, com yo de aquelles, com sie aquestes lo meu darrer testament y darrer voluntat mia, lo qual e la qual vull e ordèn que valga per dret de mon darrer y darrera voluntat mia, o per dret de codicils o de testament nuncupatim, o per tot aquell dret fur lley privilegi benefici e auxili que mils valer e tenir puixa e dega.

Lo qual testament, fonch fet en lo lloch de Ribarroja a huit dies del mes de janer del any de la nativitat de nostre senyor Déu Mil cinch-cents quatorze.

Se+nyal de mi dita dona Beatriu de Moncada et de Liori, qui lo present meu testament lloe, atorgue e conferme, e vull e ordèn ésser porta e deduhit a execució segons en aquell és contengut, dispost e ordenat.

Presentis testimonis foren a la dita confecció del dit testament, convocats, pregats y demanants, los venerables mossèn Francés Pérez, prevere resident a present en lo dit lloch de Ribarroja, e companya de la dita testadriu, Miquel Rosinyol, caixater natural de França, e Pere Sancta Cecília, scuder natural de Mallorca, residents de present en la ciutat de València, los quals interrogats per lo notari rebedor del dit testament sí conexien la dita testadriu ésser la noble dona Beatriu de Moncada y de Liori, y en disposició de testar dixeren e respongueren que hoc, exceptat lo dit Pere Senta Cecília qui dix no conixer aquella, e lo notari rebedor del dit testament, dix conixer aquella e de molt gran temps en cas te \notícia/ conexença de aquella.

Enaprés a vint-i-hun dies dels dits més de janer e any Mil cinch-cents quatorze, defuncta la damunt dita noble dona Beatriu de Moncada y de Liori, de manament e provisió del magnífich justícia en lo civil de la present ciutat de València al notari dejús scrit, fet ab la cèdula de tenor següent:

De provissió e manament del magnífich justícia en lo civil de la present ciutat de València, aconsellat del magnífich mícer Lleonart Thomàs, altre de sos ordinaris acesors de la sua cort, ni stant los nobles don Lluís de Margarit, marmesor scrit en lo últim testament de la noble dona Beatriu de Liori y de Muncada, quòndam, e dona Joanna de Margarit y Requesens muller del dit noble don Lluís, llegatària e crehedora de la dita noble dona Beatriu, manan al discret en Joan Riudaura, notari rebedor del dit testament, que a instància dels dits nobles cònjuges, en los dits noms e qualsevol de aquells, publice lo dit testament com pretenguen ésser molt gran interès de aquells satisfet en son salari.

Datum Valencie die XVIII januari anno a nativitate Domini Millesimo quingentesimo quartodecimo.

Vidit Leonardus Thomas acesor registro in libro mandatum et emparatum sub die decima nona mensis januarii anni Millesimi quingentesimi quartidecimi. Presentis in stants e requirents los dits nobles don Lluís de Margarit, en lo dit nom de altre dels marmesors en lo dit testament descrits, y dona Joana de Margarit et de Requesens, muller de aquell, e de la dita noble defuncta, e llegatària en lo dit testament descrita, xuren los testimonis dejús scrits en la dita ciutat de València en la casa e habitació del

dit noble don Lluís de Margarit, lo damunt dit testament foch llest e publicat ab veu alta e intel·ligible de la primera línia fins la darrera inclusivament, per mi Joan Ridaura, notari rebedor de aquell. E publicat lo dit testament, encontinent, lo dit noble don Lluís de Margarit, dix e respongué que acceptava e havia per acceptada la dita marmesoria per honor y reverencia de nostre senyor Déu y amor de la dita defuncta, ab benefici de inventari, protestava que temps algú no li preconaja fer aquell, e la dita noble dona Joanna dix que acceptava y havia per acceptar lo llegat a aquella fet e les altres disposicions en lo dit testament contengudes y en favor de aquella fetes, les qual acceptacions los dits nobles don Lluís e dona Joanna, cònjuges, dixeren que feyen e volien haver per fetes, ab tal emperò protestació, que per les dites acceptacions no·ls stà fet ni causat perjuhí algú en sos drets crèdits, ans aquells los resten salves e yl·lesos ab tota integritat.

Presentis testimonis foren a les dites coses convocats y demanats, los venerables mossèn Bernat Romeu, prevere, e discret Miquel Noya, notari, naturals del principat de Cathalunya, residents en la ciutat de València.

Successivament, a huyt dies del mes de abril, any damunt dit Mil cinch-cens quatorze, a instància e requisició de la spectable dona Ypòlita de Liori y de Requesens, comptesa, del spectable don Lluys de Requesens relictà, quòndam, compte de Palamós, filla y hereua de la damunt dita dona Beatriu de Muncada e de Liori, testadriu dessús dita, novament vinguda del principat de Cathalunya a la present ciutat de València, e li fos feta notícia del damunt dit testament per lo notari rebedor de aquell e en presència de aquella. E així mateix, presents e instants los nobles don Lluys de Margarit e don Pedro Boyl, senyor de la vila e castell de Manizes, marmesors en lo dit testament, descrits e nomenats en presència dels testimonis dejús scrits, en la dita ciutat de València en la casa e habitació del dit noble don Lluys de Margarit, lo damunt dit testament fonch llest e publicat ab veu alta e intel·ligible de la primera línia fins a la darrera inclusivament per mi dit Joan Riudaura, notari rebedor de aquell. E llest e publicat lo dit testament, encontinent la dita spectable dona Ypòlita de Liori e de Requesens, comtessa dessús dita, hereua segons és en lo dit testament descrita e nomenada, dix que acceptava e havia per acceptada la dita herència ab benefici de inventari, e axí mateix los dits nobles don Lluys Margarit e don Pedro Boyl dixeren e respongueren per honor y reverencia de nostre senyor Déu y per lo amor e voluntat que tenien a la dita noble testadriu, acceptaven y havien per acceptada la dita marmesoria e

lo càrrech de aquella, la qual ja lo dit noble don Lluys Margarit ab lo damunt dit acte de publicació havia acceptada.

Presentis testimonis foren a les dites coses convocats y demanats, los magnífichs mícer Josué de Sentfeliu, doctor en cascun dret habitador de la ciutat de València, e discret en Miquel Frigola, ciutadà e notari de aquella.

Preinserti testamenti copia, cum publicacionibus eundem, in precedentibus sex cartis, presenti comprehensa sumpta est, et abstracta a protocollo honorabile et discreti Joannnis Riudaura, quondam, notario illius receptoris, per me inde meum, Joanne Vassiero, regia ac valentina auctoritatibus notarium publicum, libros prefati Joannis Riudaura, rexentem propter illius obitum, et ut premissae copia ubique fides indubia diventur, e pro dictis Vassiero hunc subscripsi et meum solitum artis notarie apposui, in testimoni cum veritatis Sig+num.